

دانشکده حقوق و علوم سیاسی
گروه مطالعات منطقه‌ای

مجموعه مقالات

همایش
المشعلی

پیادهای ویروس کرونا برای مناطق مختلف جهان

مجموعه مقالات
همایش بین‌المللی
پیامدهای ویروس کرونا برای مناطق مختلف
جهان

به کوشش: دکتر بهاره سازمند
عضو هیئت علمی دانشگاه تهران

دانشگاه تهران، گروه مطالعات منطقه‌ای

۱۷ اسفند ۱۳۹۹

مجموعه مقالات همایش بین‌المللی پیامدهای ویروس کرونا برای مناطق مختلف جهان
به کوشش: دکتر بهاره سازمند- عضو هیئت علمی دانشگاه تهران
گروه مطالعات منطقه‌ای دانشگاه تهران
۱۷ اسفند ۱۳۹۹

۶۳۷ صفحه شامل ۵۸۰ صفحه فارسی و ۵۷ صفحه انگلیسی
کد اختصاصی نمایه در پایگاه استنادی علوم جهان اسلام: ۵۴۷۹۶-۹۹۲۰۱
تلفن: ۰۲۱-۶۱۱۱۲۳۹۷

نشانی الکترونیکی: <https://icrs.ut.ac.ir>

پست الکترونیکی: icrs.conf@ut.ac.ir

تهران، خ انقلاب، دانشگاه تهران، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، گروه مطالعات منطقه‌ای

محل برگزاری:

<https://join.skype.com/nc1n8r2IH6uu>

تمامی حقوق این اثر برای دانشگاه تهران محفوظ است

مدیریت همایش

رییس همایش: دکتر محمدرضا تخشید
دبیر علمی همایش: دکتر بهاره سازمند
دبیر اجرایی همایش: دکتر رکسانا نیکنامی

اعضای کمیته علمی

دکتر سید داوود آقایی (عضو هیئت علمی دانشگاه تهران)
دکتر دنیل آستین (عضو هیئت علمی دانشگاه ونژو کین چین)
دکتر ریمائوان پرادپیتو (عضو هیئت علمی دانشگاه گاجامادا اندونزی)
دکتر محمد جمشیدی (عضو هیئت علمی دانشگاه تهران)
دکتر رن رن (عضو هیئت علمی دانشگاه رنمین چین)
دکتر بهاره سازمند (عضو هیئت علمی دانشگاه تهران)
دکتر علی صباغیان (عضو هیئت علمی دانشگاه تهران)
دکتر حمزه صفوی همای (عضو هیئت علمی دانشگاه تهران)
دکتر شیوا علی زاده (عضو هیئت علمی دانشگاه تهران)
دکتر داوود غرایاق زندی (عضو هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی)
دکتر سیروس فیضی (عضو هیئت علمی دانشگاه تهران)
دکتر محمدصادق کوشکی (عضو هیئت علمی دانشگاه تهران)
دکتر الهه کولایی (عضو هیئت علمی دانشگاه تهران)
دکتر غلامرضا کریمی (عضو هیئت علمی دانشگاه خوارزمی)
دکتر محمدرضا مجیدی (عضو هیئت علمی دانشگاه تهران)
دکتر سید حامد موسوی (عضو هیئت علمی دانشگاه تهران)
دکتر حسین نوروزی (عضو هیئت علمی دانشگاه تهران)
دکتر رکسانا نیکنامی (عضو هیئت علمی دانشگاه تهران)
دکتر طیبه واعظی (عضو هیئت علمی دانشگاه تهران)

امور اجرایی همایش

آقای محمود جوادی (دانشجوی دکتری مطالعات منطقه‌ای دانشگاه تهران)
آقای پیمان کاویانی فر (دانش‌آموخته کارشناسی ارشد مطالعات منطقه‌ای دانشگاه تهران)

فهرست مقالات همایش

- تأثیر بحران کرونا بر مفهوم‌سازی امنیت در روابط بین‌الملل / هادی آجیلی و شبنم چادری..... ۱۰
- سازمان‌های منطقه‌ای و مدیریت بحران در پاندمی کرونا/ فریبرز ارغوانی پیرسلامی..... ۳۰
- تحلیل شاخص‌های زیست‌محیطی توسعه پایدار در مواجهه با بیماری کرونا/ زکیه اکرمی ۴۲
- روسیه و ایران: چشم‌انداز همکاری در جهان پس از ویروس کرونا/ عارف بیژن..... ۵۲
- امنیت زیست‌محیطی در منظومه امنیتی جهان پساکرونا/ فریبا ترجمان و اکرم باقری قلعه-سری ۷۰
- کرونا و رویکرد سلامت‌محور در روابط بین‌الملل / محمدجعفر جوادی‌ارجمند..... ۸۳
- بحران کرونا و مسئله مرزها/ سیدحامد حسینی..... ۹۴
- کووید ۱۹ و بحران‌های طبیعی: بررسی دو چالش جهانی در قرن بیست و یکم/ سیده‌مهناز حسینی..... ۱۰۵
- پیامدهای اپیدمی کرونا بر جنگ دوم قره‌باغ/ جعفر خاشع و عبدالله اصلان‌زاده..... ۱۲۶
- حمایت از حق حیات و سلامتی؛ مبانی تعهد حقوقی دولت‌ها به تأمین واکسن کووید ۱۹ برای شهروندان/ مهدی خاقانی اصفهانی..... ۱۳۷
- واکوی عوامل مؤثر مدیریت بحران کرونا در ایران و سنگاپور/ علی خوانساری، روح‌الله محمدی و مریم جعفری..... ۱۵۴
- نقش سازمان جهانی بهداشت در مدیریت بحران کرونا به عنوان تهدید نرم/ رثوف رحیمی..... ۱۷۵
- تأثیر همه‌گیری کووید ۱۹ بر کمک‌های بشردوستانه با تأکید بر مورد ایران/ جاوید رستمی..... ۱۹۴
- همگرایی در پرتو مخاطره: کرونا مجالی برای همگرایی منطقه‌ای/ احمد رشیدی و سیدمحمدصادق تابعی..... ۲۰۷

- تأثیر پاندمی کووید ۱۹ بر ابعاد سه گانه توسعه پایدار/ نعیمه رشیدی و محمدرضا فرزاد
 بهتاش..... ۲۲۷
- بررسی عملکرد نظام آموزشی کشورهای مختلف در مواجهه با ویروس کرونا/ مهلاسادات
 رهنمایی..... ۲۳۹
- ابعاد و پیامدهای جمعیتی کرونا(نمونه مطالعاتی ایران)/ محمد ساسانی پور و حجه بی بی
 رازقی نصرآباد..... ۲۵۹
- بررسی تأثیر همه گیری کووید ۱۹ بر منطقه گرایی بر اساس نظریه بین حکومت گرایی/
 محمد کاظم شجاعی..... ۲۹۱
- بازیگری بین المللی اتحادیه اروپا در بحران کرونا و ویروس/ علی صباغیان..... ۳۰۲
- نقش دیپلماسی سلامت در مدیریت بحران کرونادر ایران/ مهدی عباس زاده، محمد حسام
 گوری و سیدفرشید موسوی..... ۳۱۶
- بیماری همه گیر کرونا، هراس پروری زیستی و تحول امنیت بین المللی/ داود غرایق زندی و
 سویل ماکویی..... ۳۳۴
- ویروس کرونا و تهدید صلح و امنیت بین المللی با تأکید بر نقش سازمان ملل متحد/ مهسا
 فرحان جم..... ۳۴۶
- طراحی و اعتبارسنجی مدل مطلوب نقش کرونا بر صلح و امنیت بین المللی و منطقه ای/
 محمد فرهادی و ایرج رنجبر..... ۳۵۶
- مدیریت پسماند با تأکید بر مدیریت زباله گردی در بحران ویروس کرونا (مروری بر
 تجارب جهانی)/ معصومه قربانی و بهمن طهماسی..... ۳۷۷
- کرونا و اکودیستوپیا؛ رویکردی انتقادی بر دخالت های اقلیمی و تأثیر آن بر شیوع پاندمی -
 ها/ محمد تقی قزل سفلی، مرتضی قورچی و سپیده السادات موسویان..... ۳۹۵
- کرونولوژی آسیب شناسانه مواجهه با ویروس کرونا در ایران از شروع تا به
 امروز/ محمد تقی قزل سفلی و مونا نوری ثابت..... ۴۲۰
- نظم نوین جهانی در دنیای پسا کرونا/ روح الله قندهاری..... ۴۳۵
- عملکرد اثربخش ویتنام در مدیریت بحران کرونا/ مسلم گلستان و علی اکبر نظری..... ۴۵۴

مقایسه تأثیر کرونا بر اقتصاد ایران و عراق در چارچوب نظریه حکمرانی مطلوب / محمدرضا مجیدی، مهدی محمودی و علی محمد خاکسار.....	۴۸۵
بحران همه‌گیری کووید ۱۹ و حرکت به سوی کار انسان‌محور؛ سیاست‌های منطقه‌ای آسیا و اقیانوسیه / فریده محمدعلی‌پور.....	۵۰۷
مقایسه چگونگی رفتار با مسلمانان پس از شیوع بیماری کرونا (بررسی موردی آلمان) / مهدی محمودی و علی محمد خاکسار.....	۵۲۲
جنگ افغانستان در روزهای شیوع کرونا / سیدمیثم موسوی.....	۵۳۳
ترومای کرونا و تحول در عرصه سیاسی: نقد مفهوم پسا کرونا / علی اشرف نظری.....	۵۴۹
توفان کرونا، آسه‌آن و دیپلماسی ساحل امن / حسین نوروزی.....	۵۵۶

Bankruptcy in the Time of Covid: PRC Courts Adopt Special Measures during the Period of Covid Prevention and Control /Daniel A. Austin and Huan Yu.....581

Impact of COVID19 on Post-Brexit Britain /Afsane Danesh..601

Reasons for the relative success of African countries in dealing with the corona virus: the case study of Senegal / Mohammad Reza Dehshiri.....611

COVID19 Pandemic Effects on the Missions of Higher Education Institutions in Iran /Elaheh Marand.....615

COVID19 and East Asian Detente: De-Escalated External Balancing by Weaker States Vis-A-Vis China/Setareh Taherkhani.....627

تأثیر بحران کرونا بر مفهوم‌سازی امنیت در روابط بین‌الملل

هادی آجیلی^۱

شبنم چادری^۲

چکیده

قرن‌ها است که بشر با بیماری‌های گوناگون دست و پنجه نرم می‌کند، گاهی آن‌ها را شکست می‌دهد و گاهی نیز تنها موفق به کنترلشان می‌شود. بسیاری از این بیماری‌ها به دلیل اثرات خفیف و گستره‌ی جغرافیای محدودی که دارند توجه سیاسی چندانی را به خود جلب نمی‌کنند اما تعدادی دیگر به دلیل میزان شیوع بالا، شدت بیماری و تلفات انسانی که به همراه دارند، همواره موضوعی سیاسی و امنیتی برای دولت‌ها به شمار می‌آیند. از جمله این بیماری‌ها می‌توان به طاعون، آنفولانزای اسپانیایی، ایدز، ابولا و در مورد اخیر به ویروس کووید ۱۹ اشاره کرد. این ویروس نیز به دلیل پویایی در انتقال و ناشناختگی عوامل بیماری‌زا در مدت زمان کوتاهی از یک معضل بهداشتی تبدیل به بحرانی جهانی شد، بحرانی که ساختارهای اقتصادی جهان را به چالش کشید، منجر به تعطیلی صنایع بزرگ و کسب و کارهای کوچک شد، ثبات داخلی کشورها را برهم زد و مشکلات امنیتی جدیدی را در سطح روابط بین کشورها به وجود آورد. بر این اساس در تحقیق حاضر، با استفاده از روش توصیفی تحلیلی و بر مبنای نظریه‌ی مکتب کپنهاگ و به طور مشخص مبحث امنیتی‌سازی، در پی پاسخ به این سؤال‌ها است که بحران کرونا چه تأثیراتی بر مفهوم سنتی امنیت بین‌الملل گذاشته است؟ آیا این تأثیرات موجب به رسمیت شناختن مسائل بهداشتی به عنوان تهدیدی غیر سنتی در اولویت‌بندی‌های امنیتی کشورها و سازمان‌های بین‌المللی خواهد شد؟ و پیامدهای این تغییرات چه خواهد بود؟ فرضیه این پژوهش آن است که ظهور بحران اخیر باعث تسریع در تغییر نگاه سنتی به امنیت به عنوان عدم رویارویی نظامی میان دولت‌های ملی و زمینه‌ساز تحول در نقش مسائل بهداشتی-درمانی بر امنیت داخلی و بین‌المللی شده است. از سوی دیگر هرچند گره خوردن حوزه‌های بهداشت و امنیت در زمان شیوع ویروس کرونا منجر به بسیج اراده‌ی سیاسی و تخصیص منابع اقتصادی قابل توجهی به این موضوع شده و این امر خود می‌تواند گام مثبتی در جهت ارتقا سطح بهداشت و مسائل درمانی باشد اما از طرف دیگر تأکید زیاد بر دیدگاه امنیتی‌کردن مسائل بهداشتی می‌تواند پیامدهای منفی برای روند دموکراسی داخلی و همکاری‌های بین‌المللی داشته باشد.

واژه‌های کلیدی: بحران کرونا، امنیتی کردن، مکتب کپنهاگ، امنیت بین‌المللی، صلح و همکاری بین‌المللی

^۱ دانشیار روابط بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبایی hadiajili@yahoo.com

^۲ کارشناس ارشد روابط بین‌الملل دانشگاه علامه طباطبایی

شیوع ویروس کرونا در دسامبر سال ۲۰۱۹ از بازارهای غذای دریایی هونان در شهر ووهان چین آغاز شد و ظرف چند ماه به یک ضرورت جهانی تبدیل شد؛ ضرورتی که حال دیگر یک نگرانی در مورد بهداشت جهانی نبود، بلکه مبدل به بحرانی بین‌المللی با پیامدهای متعدد سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و حتی نظامی شده بود، بحرانی که لازمی مدیریت آن، اجرای تدابیر فوق‌العاده، نقض رویه‌های مرسوم و کنترل تمام وجوه زندگی شهروندان بود. بدین ترتیب رسیدگی به مسئله‌ی بهداشت و سلامت به یکباره از موضوعی غیرسیاسی تبدیل به موضوعی امنیتی و با حساسیت بالا شد و تمامی کشورها با اولویت قراردادن رسیدگی به این بحران، سعی در مقابله با گسترش بیماری و کنترل پیامدهایش بودند. هرچند این نخستین بار نیست که انسان معاصر با چنین موقعیتی روبرو می‌شود، با نگاهی به آمار قربانیان بیماری‌هایی همچون آنفولانزا، ایدز، سل و مالاریا در ۱۰۰ سال اخیر، خواهیم دید که همه‌گیری‌ها در صورت عدم کنترل صحیح می‌توانند تهدیدی اساسی برای موجودیت یک کشور باشند. لذا اقدام برای مفهوم‌سازی مسائل بهداشتی به عنوان یک نگرانی امنیتی از مدت‌ها پیش آغاز شده است. با توجه به این موضوع، تحقیق حاضر در پی پاسخ به این پرسش است که بحران کرونا چه تأثیری بر تعریف سنتی از امنیت بین‌الملل داشته است؟

فرضیه‌ای که در پاسخ به این سؤال مطرح می‌شود این است که ویروس کووید ۱۹ با توجه به گستره وسیع شیوع و میزان تلفات انسانی که به همراه داشته، نگاه سنتی به امنیت را که همانا گره خورده به حوزه‌ی نظامی است به چالش کشیده و زمینه‌ساز حضور مسائل بهداشتی در حوزه‌ی امنیت داخلی و امنیت بین‌المللی شده است. پس از تجربه‌ی پاندمی‌های اخیر، مسئله‌ی سلامت و بهداشت جهانی به شدت مورد تأکید و توجه نظریه‌پردازان این حوزه قرار گرفته است، ۳۵ سال پیش مقاله‌ای توسط کارولین توماس منتشر شد که در آن به موضوع «سلامت و روابط بین‌الملل» پرداخته شده بود (Thomas, 1989) وی نشان داد که چگونه موضوع بهداشت جهانی می‌تواند به طور فزاینده‌ای در این حوزه نقش داشته باشد، به‌علاوه سوزان پترسون در مقاله‌ی خود با عنوان «بیماری‌های همه‌گیر و امنیت ملی» ضمن بررسی تأثیرات اقتصادی، اجتماعی و سیاسی پاندمی‌ها بر کشورها و جوامع مختلف، از پدیده‌ی سلاح‌های بیولوژیکی به عنوان تهدید جدی برای امنیت کشورها یاد کرده است (Peterson, 2002)، مک اینس و کلی لی هم در مقاله‌ی مشترک به نام «سلامت، امنیت و سیاست خارجی» به رابطه‌ی میان این سه متغیر پرداخته و ضمن تأکید بر مسائل بهداشتی به عنوان تهدید امنیتی جدی معتقدند؛ بیماری‌های همه‌گیر با توانایی عبور از مرزهای ملی و توانایی تضعیف اقتصادی و ثبات داخلی کشورها، باید در سیاست‌های امنیتی کشورها مورد توجه بیشتری قرار بگیرند. در همین راستا در مقاله‌ی حاضر ضمن بررسی تأثیرات همه‌گیری کرونا بر حوزه‌های سیاسی، اقتصادی و نظامی

کشورها، سعی بر آن است که در چارچوب نظریه‌ی امنیتی‌سازی مکتب کپنهاگ بر لزوم تغییر نگاه سنتی به امنیت و قرار گرفتن مسائل بهداشتی در این حوزه پرداخته شود.

از سوی دیگر در پی پاسخ به این سؤال نیز هستیم که امنیتی شدن مسائل بهداشتی چه پیامدهایی بر روند صلح و امنیت بین‌المللی خواهد داشت؟ در پاسخ به پرسش مطرح شده تلاش است ضمن بررسی این تأثیرات در بحران کرونا به سنجش این فرضیه بپردازیم که؛ هرچند امنیتی‌کردن موضوعات بهداشتی موجب بسیج اراده‌ی سیاسی و تخصیص منابع اقتصادی به این حوزه خواهد شد اما زیاده‌روی در آن آثار سوء بیشماری به همراه دارد و نه تنها موجب پیشرفت در زمینه‌ی بهداشت و سلامت نخواهد شد بلکه ممکن است روند دموکراسی داخلی و امنیت بین‌المللی را نیز تحت‌الشعاع قرار دهد.

«مکتب کپنهاگ» به مثابه چارچوب نظری

مکتب کپنهاگ نامی است که بیل مک سوئینی، منتقد این مکتب، به این گروه از اندیشمندان روابط بین‌الملل که در انستیتوی تحقیقاتی درگیری و صلح (COPRI) کپنهاگ دانمارک در دهه‌ی ۹۰ میلادی مشغول مطالعه و نظریه‌پردازی در حوزه‌ی امنیت بودند، نسبت داد. اعضای اصلی این مکتب باری بوزان^۱، آلی ویور^۲ و دو ویلد^۳ هستند که به تحولات حوزه‌ی امنیت پس از جنگ سرد و پردازش مفاهیم جدیدی از جمله نظریه‌ی مجموعه امنیتی منطقه‌ای^۴ و امنیتی کردن^۵ می‌پردازند (Stritzel, 2014:11-12). آن‌ها با تأکید بر مفهوم بین‌الذنهانی بودن امنیت ضمن بازنگری در برتری عنصر نظامی و دولت محوری، سعی در ارائه‌ی چارچوب چندجانبه‌تری از مسئله‌ی امنیت را دارند. امنیتی که در نبود تهدید تحقق پیدا می‌کند، معنایی چند بعدی دارد و تنها به مسئله‌ی نظامی محدود نمی‌شود، بلکه هر موضوعی از نظامی گرفته تا اقتصادی، اجتماعی و حتی زیست محیطی، در صورتی که تهدید وجودی شناخته شود (یعنی بقا و موجودیت دولت یا نظام بین‌المللی را تهدید کند) در زمره‌ی تهدید امنیتی به شمار می‌آید و برای حل آن باید متوسل به تدابیر فوق العاده شد، تدابیری که به عاملان اجرایی اجازه‌ی زیر پا گذاشتن و نقض مستقل قواعد و قوانین مرسوم و حتی استفاده از زور را می‌دهد. این فرایند، یعنی قرار گرفتن مسئله‌ای غیرامنیتی مثل امور بهداشت و درمان در گروه تهدیدهای امنیتی، همان امنیتی کردن و یا امنیتی‌سازی است (بوزان، ویور، ویلد، ۱۳۹۴: ۴۹-۴۸).

¹ Barry Buzan

² Ole Waver

³ Jaap de Wilde

⁴ Regional Security Complex Theory

⁵ securitization

در این رهیافت امور به سه دسته‌ی: امور غیرسیاسی، سیاسی و امنیتی تقسیم می‌شوند و لازمه‌ی قرارگرفتن امور غیرسیاسی و سیاسی به دسته‌ی امنیتی تنها اعلام موضوعی به عنوان تهدید وجودی نیست بلکه موضوع تهدید خواه عینی و خواه ذهنی باید از طریق استدلال مورد پذیرش مخاطبان قرار بگیرد، تا بدین‌وسیله امنیتی کردن و زیر پا گذاشتن قواعد معمول مشروعیت پیدا کرده و بتواند توسط مجریان آن عملی شود، هرچند پذیرش مذکور می‌تواند نه چندان عاری از برتری جویی و مبنی بر رضایت و اجبار باشد (بوزان و همکاران، ۱۳۹۴: ۵۳-۵۵). لذا امنیتی کردن زمانی موفق خواهد بود که بازیگران امنیتی‌کننده بتوانند تهدید وجودی را از طریق کنش گفتاری^۱ به باور مخاطب خود برسانند، که این امر مستلزم تحقق شرایط تسهیل‌کننده‌ی^۲ درونی (مانند جنبه‌های زبانی) و بیرونی (جنبه‌های اجتماعی) است. ویور در تشریح شرایط تسهیل‌کننده‌ی بیرونی، به مفهوم سرمایه‌ی اجتماعی بازیگر امنیتی اشاره می‌کند و اینکه هر چه این بازیگر از اقتدار و مشروعیت بیشتری برخوردار باشد، پذیرش گفتار او برای مخاطب آسان‌تر خواهد بود. به‌علاوه وی بر وجود پیشینه‌ی تهدید به عنوان دلیلی بر مدعای بازیگر امنیتی‌کننده و همین‌طور عاملی که بتوان به واسطه‌ی آن تهدید را مجسم کرد، تأکید می‌کند (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۱: ۱۸-۱۶).

تهدید نظامی از دیر باز جایگاه اصلی را در مبحث امنیت داشته است، زیرا خیلی سریع و همراه با احساس خشم ناشی از بازی ناعادلانه، پدیدار می‌شود و اگر کشوری در آن مغلوب شود، خود را در معرض تحمیل اراده‌ی فاتح خواهد دید؛ در صورتی که اگر همین تأثیرات و براندازی نظم سیاسی به دلیل مشکلات اقتصادی و یا با توجه به موضوع مقاله‌ی حاضر، به واسطه‌ی معضلات بهداشتی باشد، این‌ها هم باید مشکلات امنیتی در نظر گرفته شوند. لذا بنابر آنچه ویور می‌گوید، تمامی موضوعاتی که دارای چنین ظرفیتی هستند باید بر دیگر موضوعات ارجحیت داده شوند و از طریق بسیج نیروهای سیاسی، اجتماعی و اقتصادی به حل هرچه سریع‌تر آن‌ها اقدام کرد، زیرا در غیر این صورت آن کشور نمی‌تواند به عنوان یک واحد مستقل و دارای حاکمیت به کار خود ادامه دهد (Waeber, 1995: 50). بوزان نیز معیار تفکیک تهدیدهای امنیتی از تهدیدهای غیر امنیتی را دو عامل می‌داند: ۱. موضوع پدیدآمده باید حیات جمعی شهروندان را به خطر بیندازد؛ ۲. خارج از قوانین و قواعد موجود باشد، یعنی نتوان از طرق قانونی نسبت به کنترل و هدایت آن اقدام کرد زیرا در غیر این صورت مشکل مذکور مشکلی سیاسی است نه امنیتی (بوزان، ۱۳۷۹: ۱۲).

از طرف دیگر نظریه‌پردازان این مکتب معتقدند «امنیتی شدن لزوماً به معنی بهتر شدن نیست»، بلکه استفاده از آن پیامدهایی را هم در بردارد، زیرا امنیت کلامی است قدرت‌بخش که اولویت‌های سیاسی را مشخص می‌کند و توسل به زور، تشدید اختیارات اجرایی، ادعای حق پنهان‌کاری و دیگر تدابیر افراطی را مشروع جلوه می‌دهد. در نتیجه

¹ Speech act

² Facilitating conditions

امنیتی کردن تمامی موضوعات و در نظر گرفتن تمامی مخاطرات به عنوان تهدید علیه بقا، جامعه‌ی مدنی را سرکوب کرده و باعث به وجود آمدن دولتی مداخله‌جو و اجبارگر خواهد شد و این روند در ادامه موجب درخودفروفتگی و بیگانه‌هراسی شده و نتیجه‌ی غیر از بن بست امنیتی با همسایگان و نهایتاً رکود شدید اقتصادی نخواهد داشت (بوزان و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۲۳). در صورتی که جایگاه مسائل در دایره‌ی امنیتی بودن یا غیرامنیتی بودن دائمی و غیرقابل تغییر نیست چه بسا در بسیاری از موضوع‌ها مانند موضوع‌های زیست محیطی، امنیتی کردن شیوه‌ی است برای جلب توجه کافی و رسیدگی بهتر و سریع‌تر به آن موضوع، پس بهترین انتخاب همان غیرامنیتی کردن این مشکلات در بلندمدت است زیرا این بدان معنا و مفهوم است که تهدیدی که بقای ما را در خطر قرار داده بود اکنون حل شده و می‌توان آن را در حوزه‌ی مسائل عمومی اداره کرد (Waever, 1995:50).

در مورد بحران کرونا نیز اندکی پس از شیوع گسترده‌اش و میزان تلفاتی که در تمام دنیا به همراه داشت، بسیاری از دولت‌ها و حتی سازمان‌های بین‌المللی رسیدگی به این پاندمی را در اولویت‌های ملی و حتی امنیتی خود قرار دادند. با توجه به تأثیری که این ویروس بر ثبات داخلی و بین‌المللی، رکود اقتصادی و حتی مسائل نظامی در دنیا داشت و همین‌طور با بررسی همین اثرات در پاندمی‌های گذشته، به‌زعم نویسنده مکتب امنیتی کپنهاگ می‌تواند چارچوب مناسبی برای تحلیل تأثیرات بحران کووید ۱۹ بر بازتعریف امنیت در نظام بین‌الملل باشد. لذا ضمن اینکه این رهیافت امکان بررسی مزایا و معایب این به اصطلاح امنیتی شدن موضوعاتی از قبیل بهداشت و درمان را خواهد داد.

پیامدهای اقتصادی بحران کرونا

اثرات ناشی از شیوع یک بیماری بسته به گستره‌ی سرایت، میزان کشندگی و البته آسیب‌پذیری اقتصادی قلمرو درگیر، هزینه‌های مستقیم و غیرمستقیم را بر نظام اقتصادی کشورها تحمیل می‌کند. بانک جهانی همه‌گیری‌های مختلف را با توجه به اثرگذاری آنها بر تولید ناخالص ملی^۱، به سه دسته‌ی کلی تقسیم می‌کند: دسته‌ی نخست موارد خفیف مانند: آنفولانزا ۱۹۶۸ و آنفولانزا مرغی ۲۰۰۴ که با کاهش ۰,۷ درصدی از تولید ناخالص داخلی در کشورهای درگیر همراه بود، دسته‌ی دوم موارد متوسط مانند آنفولانزای آسیایی سال ۱۹۵۸ با هزینه‌ی ۳,۱ درصد تولید ناخالص داخلی و نهایتاً آنفولانزای اسپانیایی در ۱۹۱۸ که با هزینه‌ی ۴,۸ درصدی تولید ناخالص داخلی به عنوان شدیدترین مورد طبقه‌بندی شده است (Jonas O B, 2013:10-11).

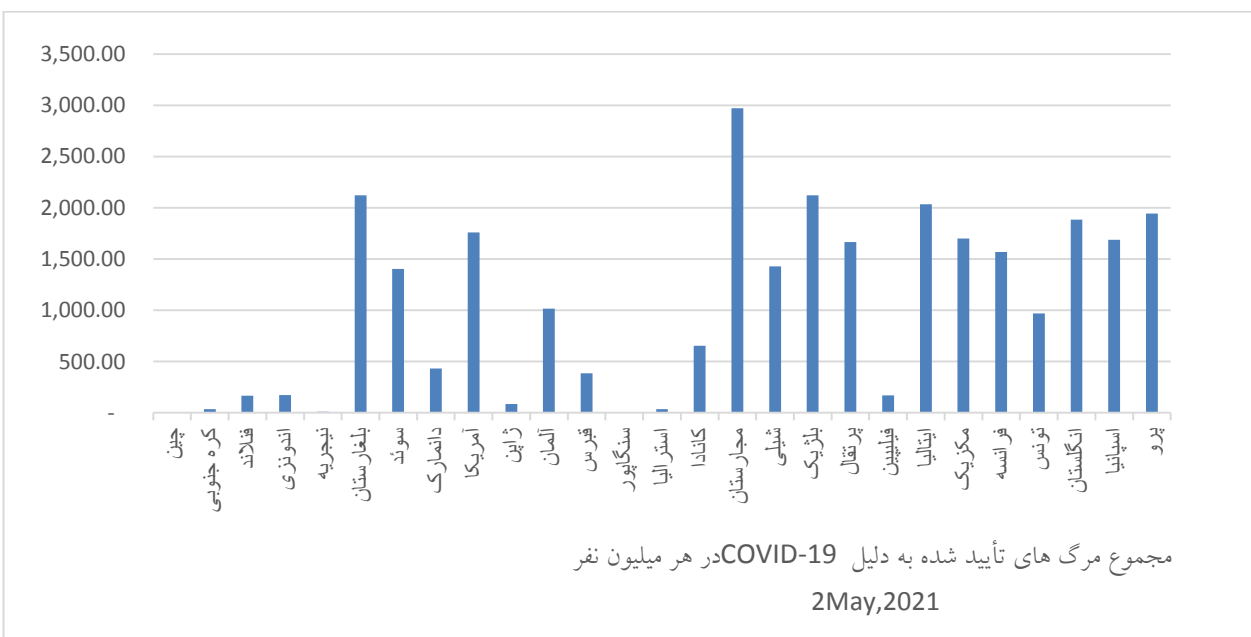
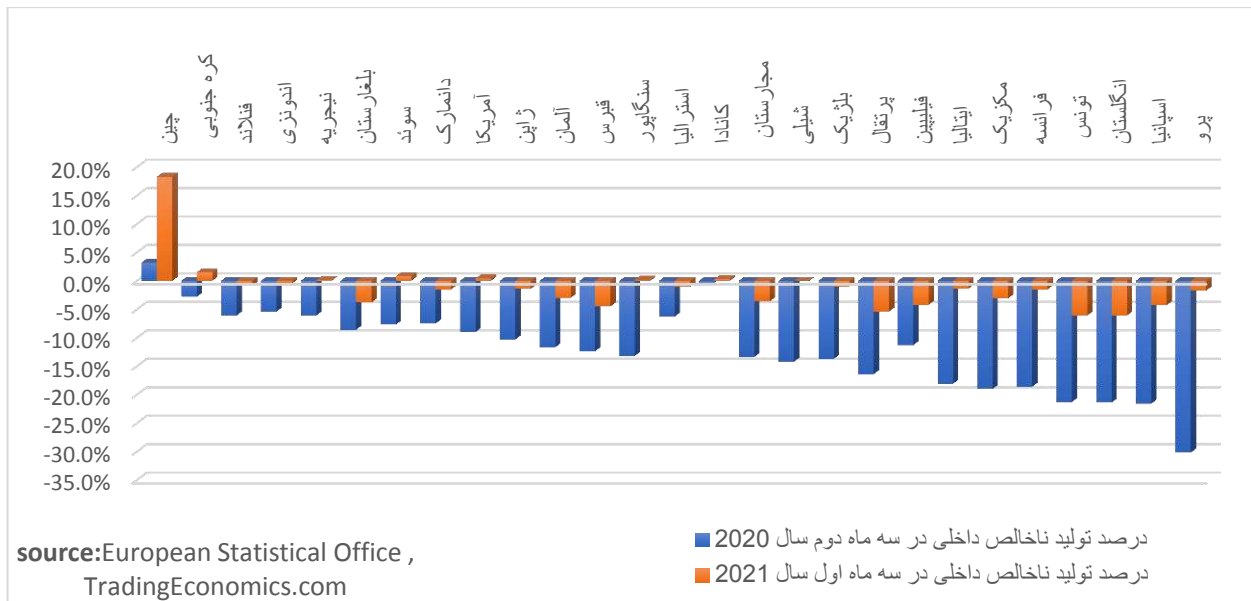
در حقیقت بیماری‌های همه‌گیر به دلایل مختلف می‌توانند به شوک‌های کوتاه‌مدت و آسیب‌های طولانی در اقتصاد داخلی و بین‌الملل منجر شوند. در گام نخست دولت‌ها برای محدود کردن سرایت ویروس باید دست به اقدام‌هایی هم‌چون اجرای قرنطینه، فراهم آوردن تست‌های تشخیصی و تجهیز مراکز درمانی بزنند. با اجرای قرنطینه و بسته

¹ Gross domestic product (GDP)

شدن کسب و کارهای کوچک و بزرگ و همین‌طور کاهش سطح مبادلات اقتصادی، دولت ناچار به حمایت از شهروندان خود است، لذا درآمدهای مالیاتی دولت نیز کاهش می‌یابد و همین امر فشارهای مالی ناشی از افزایش هزینه‌ها را تشدید می‌کند. بعد از آن هم با شیوع و رشد بیماری نیاز به ایجاد امکانات درمانی جدید، کادر متخصص، فراهم آوردن نیازهای مصرفی مانند لوازم و تجهیزات پزشکی، مراقبتی و دارو بیشتر و بیشتر می‌شود و نهایتاً تمام موارد ذکر شده پیامدی جز بالارفتن ناگهانی هزینه‌های غالباً پیش‌بینی نشده‌ی سیستم بهداشت و درمان را نخواهد داشت و قابل ذکر است که هرچه سیستم اقتصادی و بهداشتی ضعیف‌تر باشد آسیب اقتصادی هم به مراتب بیشتر خواهد بود (Madhav, 2017:324).

همه‌گیری کووید ۱۹ یک شوک بزرگ جهانی به همراه داشت، طولانی شدن معضل کرونا و سیاست‌های مهار آن باعث ایجاد اختلال همزمان در عرضه و تقاضای داخلی و بین‌المللی شد، به‌نحوی که عرضه به دلیل قرنطینه، تعطیلی مشاغل، فاصله‌ی اجتماعی، کم شدن نیروی کار و کاهش بهره‌وری به طرز چشمگیری تقلیل یافت، که همین امر خود باعث افزایش سریع قیمت‌ها، کمبود کالا و دامن زدن به ترس و بحران در جامعه شد. از طرف دیگر بیکاری و از دست دادن درآمد بخش زیادی از جامعه بدلیل بیماری و قرنطینه، کاهش مصرف خانوار و نهایتاً کاهش سرمایه‌گذاری خارجی منتهی به کاهش تقاضا و رکودی بی‌سابقه شد (Chudik et al, 2020). طبق گزارش اداره آمار اروپا، توقف اقتصادی ناشی از کووید ۱۹ تنها در سه ماهه‌ی اول سال ۲۰۲۰، تولید ناخالص داخلی در منطقه یورو را ۳٫۶ درصد و در سه ماهه اول ۲۰۲۱، ۰٫۶ درصد کاهش داده است و همان‌طور که در نمودار زیر می‌بینید به جز چین تقریباً در تمام کشورها نرخ تولید ناخالص داخلی نسبت به مدت مشابه در سال گذشته بسیار کاهش یافته؛ در ایتالیا به ۱۸٫۱- درصد در سال ۲۰۲۰ و با کنترل بیشتر در سال بعد به رقم ۱٫۴- درصد رسیده است. به همین ترتیب می‌بینیم که با اوج‌گیری کرونا در سال ۲۰۲۰ این شاخص در تونس به بیش از ۲۰ درصد و در کشور پرو به ۳۰٫۲- درصد تنزل پیدا است (European Statistical Office, 2021).

مجموعه مقالات همایش پیامدهای ویروس کرونا برای مناطق مختلف جهان

با مقایسه دو جدول فوق می‌بینیم که کشورهایی مانند ایتالیا، انگلستان، پرو و اسپانیا بیشترین رکود اقتصادی را داشته‌اند و متقابلاً بالاترین نرخ مرگ و را هم تجربه کردند، در مقابل کشورهایی مانند کره جنوبی و فنلاند توانسته‌اند علاوه بر کاهش اثرات سوء اقتصادی، میزان تلفات انسانی را هم کنترل کنند، از طرفی دیگر با مقایسه‌ی چهار کشور آمریکا و سوئد با دانمارک و مجارستان متوجه خواهیم شد که به‌رغم رشد منفی اقتصادی تقریباً مشابه اما میزان مرگ و میر به طرز قابل توجهی در مجارستان و آمریکا بالاتر است. این نکته حاکی از این است که الزاماً ارتباط

مستقیمی میان میزان آسیب اقتصادی و تلفات جانی در بحران کرونا وجود ندارد بلکه تفاوت کشورها در زمینه‌ی اقتصادی، قدرت و ضعف سیستم بهداشتی، ثبات سیاسی و البته همان‌طور که در ابتدای مقاله اشاره شد به فرایند امنیتی کردن و میزان مقبولیت تصمیم‌گیرندگان به عنوان بازیگران امنیتی و پذیرش تهدید توسط مردم به عنوان کنشگر بسیار اهمیت دارد. چنانچه در مورد مجارستان، به‌رغم تلاش‌های حکومت راست‌گرای ویکتور اوربان در ایجاد ممنوعیت‌های آمد و شد، بستن مرزها و حتی لغو برگزاری انتخابات به همین بهانه، به دلیل بی‌اعتمادی مردم به تصمیمات دولت حاکم و جدی نگرفتن اقدامات محافظتی و پیشگیرانه، شاهد افزایش تعداد مرگ میر در اوایل سال ۲۰۲۱ در این کشور هستیم (Euronews, 2021).

تنش اقتصادی به خودی خود می‌تواند تهدیدی برای امنیت دولت‌ها باشد، از این جهت که حتی در نظر والتر هم قدرت اقتصادی همانند قدرت نظامی جزو توانایی مادی هر دولت به‌شمار می‌آید و ایجاد خللی این چنین در آن می‌تواند با تشدید محرومیت‌ها، رقابت میان گروه‌های اجتماعی، قومی و نخبگان را بیش از پیش تحریک کند و حتی در سطح بین‌الملل گسستگی اقتصاد یک کشور ممکن است رقبای منطقه‌ای را برای سلطه و یا حمله‌ی نظامی به آن کشور ترغیب کند (Peterson, 2002: 62).

پیامدهای سیاسی و اجتماعی بحران کرونا

بوزان، ویور و دی وایلد معتقدند "امنیت مربوط به بقا است" (بوزان و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۲۳). بیماری‌ها و همه‌گیری‌ها هم به طور فزاینده‌ای نه تنها به عنوان تهدیدی برای بقای افراد، بلکه حتی به عنوان تهدیدی برای بقای دولت‌ها و حفظ ثبات بین‌المللی به شمار می‌آیند. بررسی پاندمی‌های گذشته مانند: آنفولانزای اسپانیایی، ایدز و ابولا نشان می‌دهد که همه‌گیرها می‌توانند عواقب قابل توجهی بر ثبات اجتماعی و امنیت داخلی کشورها داشته باشند؛ هرچند دامنه‌ی این تأثیرات با توجه به تفاوت ساختار سیاسی، مشروعیت نهادهای دولتی و شرایط تسهیل‌کننده‌ی درونی و بیرونی در هر کشور متغیر است. با از دست رفتن جان شهروندان در پی شیوع بیماری، هدف اصلی و وجودی دولت که همان حمایت و محافظت از شهروندان است به چالش کشیده می‌شود (Curley & Herington, 2011: 151). لذا، دولت‌ها در مواجهه با پاندمی‌ها با در خطر دیدن بقا خود و شهروندان، امنیتی کردن را به عنوان راهی منطقی برای بسیج نیروها و حل هرچه سریع‌تر این بحران برمی‌گزینند، اما بنا به ماهیت سیاسی، میزان مشروعیت حکومت حاکم، مشکلات بالقوه‌ی اجتماعی-سیاسی و تنش‌های منطقه‌ی و بین‌المللی، روند و نتیجه‌ی امنیتی‌سازی می‌تواند پیامدها و تبعات متفاوتی داشته باشد. به‌طوری‌که در موارد بسیاری هم لزوماً منجر به بقا بازیگران امنیتی‌کننده و یا کنترل موفق همه‌گیری نخواهد شد. چنانچه در مواردی هم شاهد آن هستیم که رفته رفته با ادامه و گسترش انتشار بیماری، درگیری میان دولت و شهروندان افزایش یافته و در نتیجه‌ی فرسایش ظرفیت

دولت، تنش‌ها و شکاف‌های اجتماعی، قومی و نژادی در جامعه خود را نمایان می‌کنند؛ در اروپای ۱۳۴۷ میلادی طاعون سیاه به روند گذار از فئودالیسم سرعت بخشید، بیماری آبله در آمریکای ۱۵۰۰ میلادی با تلفات ۵۰٪ خود هژمونی کشورهای اروپایی بر بومیان را تسهیل کرد و همین‌طور شورش‌هایی که در آفریقای جنوبی و لیبریا در پی گسترش ابولا اتفاق افتاد همگی حاکی از تأثیرات سیاسی پاندمی بر جوامع درگیر است (Madhav et al, 2017: 325).

بحران کرونا هم از این قاعده مستثنی نبود و به‌رغم طرح آتش‌بس آنتونیو گوترش دبیرکل سازمان ملل (The united Nation, 2020)، درگیری‌ها و خشونت‌های سیاسی در کشورهایی که از قبل درگیر ناآرامی‌های داخلی و یا مناقشات منطقه‌ای بودند شدت گرفت؛ مانند روشن شدن آتش زیر خاکستر مناقشه‌ی قره باغ و استفاده‌ی آذربایجان از سرگرم بودن سایرکشورها به مسائل داخلی خودشان، برای حمله به ارمنستان و اقدام برای بازپس‌گیری مناطقی که سال‌ها بین این دو کشور مورد مناقشه بود (چادری، ۱۳۹۹) و یا آنچه در یمن، سودان جنوبی و منطقه‌ی ساحل اتفاق افتاد و خشونت‌ها و درگیری‌های مسلحانه نه تنها کمتر نشد که شدت گرفت. در کشورهایی هم که دچار درگیری‌های داخلی بودند مانند نیروهای مخالف در فیلیپین، ارتش آزادیبخش ملی کلمبیا (ELN) و شبه نظامیان جدایی طلب در کامرون، ابتدا این آتش‌بس پذیرفته شد، اما اندکی بعد طرفین با یک‌دیگر خواندن آن، درگیری‌های خود را از سر گرفتند (Mustasilta, 2020).

شیوع ویروسی ناشناخته که حتی تا ماه‌ها اتفاق نظری در مورد اعلام آن وجود نداشت، تمام کشورها را از آمریکا و ایتالیا گرفته تا کره‌ی شمالی دچار شوک و غافلگیری بسیاری کرده بود. اثرات ناشی از رکود اقتصادی، بیکاری و بالا رفتن هزینه‌های مراقبتی، آسیب‌های بعضاً جبران‌ناپذیری را برای طبقات متوسط و پایین جامعه به‌همراه داشت، به‌علاوه ناتوانی دولت‌ها در فراهم آوردن دسترسی یکسان شهروندان به خدمات بهداشتی و درمانی، با تحریک بیش از پیش شکاف‌های اجتماعی، سیاسی و طبقاتی باعث افزایش بی‌اعتمادی به نخبگان حاکم، خدشه‌دار شدن مشروعیت آن‌ها و در نتیجه افزایش احتمال شورش، اعتراض‌های مدنی، برخوردهای خشونت‌آمیز و کودتا شده بود.

همان‌گونه که در تونس وضعیت وخیم اقتصادی موجب افزایش نارضایتی‌های مردم و فزونی اعتراض‌های خیابانی نسبت به قبل از همه‌گیری شد، در لیبی هم هنگامی که ویروس کرونا در مذاکرات صلح این کشور وقفه ایجاد کرد، شبه‌نظامیان شرق موسوم به ارتش ملی لیبی فرصت را مغتنم شمرده و سعی کردند از این فرصت در جهت تقویت مواضع خود و تضعیف جایگاه دولت مرکزی استفاده کنند. بدین ترتیب، حملات ناگهانی را برای تصرف طرابلس آغاز کردند و به‌رغم درخواست‌های مکرر سازمان ملل مبنی بر آتش‌بس، نیروهای ژنرال حفتر، دست به اقدامات مسلحانه در جهت دستیابی به مواضع خود کردند (Pusztai, 2019: 6).

از طرف دیگر، ضرورت حل بحران کرونا ایجاب می‌کند که بازیگران دولتی با اعمال محدودیت‌ها و همین‌طور افزایش کنترل بر زندگی بهداشتی، اجتماعی و اقتصادی مردم، سیطره‌ی نفوذ خود را تقویت کنند و همین امر در بسیاری از موارد می‌تواند به طور بالقوه منجر به نقض آزادی‌های مدنی، وسیله‌ی برای سرکوب مخالفان و ایجاد محدودیت برای مهاجران شود. همان‌طور که شاهد بودیم با گسترش ویروس و اعمال محدودیت‌ها، بسیاری از جنبش‌های بزرگ اجتماعی سال ۲۰۱۹ متوقف شدند، از جمله جنبش اکتبر در عراق، جنبش هیراک در الجزایر، مخالفت با قانون اصلاحیه تابعیت در هند و جنبش دانشجویی در شیلی.

به‌علاوه رهبران بسیاری از کشورها از این فرصت جهت تقویت موضع خود استفاده کرده و درصدد حفظ دائمی کردن آن شدند، مانند تعلیق انتخابات در مجارستان، سرکوب شدید رسانه‌ها در مصر و تصویب اصلاحیه‌های جدیدی جهت اعطای اختیارات بیشتر به دولت یا در کشور گینه شیوع کرونا به رژیم این امکان را داد که ضمن سرکوب اعتراض‌ها و دستگیری رهبران مخالفان تغییراتی را هم در قانون اساسی اعمال کند (Kishi, 2021). بنابراین امنیتی کردن مقابله با پاندمی‌ها هرچند با هدف دفاع در برابر تهدید و محافظت از شهروندان صورت بگیرد، چنانچه به جای مدیریت و بسیج منابع در بخش بهداشت و درمان منجر به تحدید آزادی‌های مدنی، سرکوب داخلی و دولت‌محوری شود امری منفی و مخرب تلقی خواهد شد و در حفاظت از جان شهروندان و حل بحران همه‌گیری نیز کامیاب نخواهد بود.

پیامدهای نظامی بحران کرونا

سومین حوزه‌ای که بیماری‌های همه‌گیر از طریق آن می‌توانند امنیت کشور را تهدید کنند؛ حوزه‌ی نظامی است. درواقع آن‌ها با از بین بردن روحیه و آمادگی نظامی، نه تنها می‌توانند بر توانایی دفاعی ارتش از مرزهای خود تأثیر بگذارند، بلکه ممکن است مانع برگزاری عملیات صلح در مناطق ناپایدار شده و روند درگیری‌ها در مناطق مختلف را تغییر دهند، چنانچه شواهد تاریخی هم این مدعا را تأیید می‌کنند: توسیدید توصیف می‌کند که چگونه در طول جنگ‌های پلوپونزی، بیماری مردم آتن را متزلزل، رهبری سیاسی را از هم گسیخته و ارتش را تضعیف کرده بود و از دستیابی آن‌ها به اهداف کلیدی نظامی جلوگیری کرد. بیش از ۲۳۰۰ سال بعد، آنفلوآنزای اسپانیایی در پاییز ۱۹۱۸ جان ۲۹۴۰۰۰ سرباز را گرفت و مشکلات بسیاری را در هر دو جبهه به‌وجود آورد، به‌طوری‌که ژنرال اریک فون لودندورف، رئیس ستاد ارتش آلمان در جنگ جهانی اول، یکی از علل شکست این کشور را ناشی از تأثیرات منفی همه‌گیری آنفلوآنزا در سال ۱۹۱۸ بر روحیه نیروهای آلمانی دانست. هم‌چنین در جنگ جهانی دوم، مالاریا بیشتر از اقدامات نظامی باعث تلفات نیروهای ایالات متحده در مناطق درگیر شد (Peterson, 2002: 45-76)، به‌علاوه عامل اصلی ناتوانی ارتش در بسیاری از کشورهای آفریقایی مانند اتیوپی، زیمبابوه و آفریقای جنوبی، آلوده شدن

نیروهای نظامی به ویروس ایدز بود (McInnes 2008: 279). چنانچه رئیس جمهور بوتسوانا- فستوس موگا- در یک سخنرانی اظهار داشت: "تأثیر مخرب بیماری ایدز بر جمعیت، اقتصاد و ساختار جامعه‌ی ما نه تنها توسعه را تضعیف می‌کند، بلکه تهدیدی جدی برای امنیت ما محسوب می‌شود (UNAIDS,2008).

در زمان گسترش پاندمی‌هایی مانند کرونا، هم به دلیل نگرانی‌های ناشی سرایت بیماری و هم به دلیل ضرورت مشارکت نیروهای نظامی در داخل کشور، فعالیت‌های نظامی برون‌مرزی تا حد امکان لغو و یا به حالت تعویق درمی‌آید. به همین دلیل بود که آمریکا، اروپا و ناتو، شمار زیادی از نیروهای خود را از عراق و افغانستان بیرون کشیدند (Gibbons, Barnes,202) و یا رزمایش‌هایی مانند: رزمایش «مدافع اروپا ۲۰» ناتو، عملیات آموزش نظامی در عراق و تمرین نظامی موسوم به اژدهای طلایی، میان دولت کامبوج و چین به تعویق افتاد (Strangio,2021) و تمرین‌های بزرگی هم‌چون تمرین سالیانه‌ی نیروهای مسلح در کانادا (Bensadoun et al, 2020)، تمرین‌های نظامی آمریکا با فیلیپین، کره جنوبی، ایتالیا، اسرائیل، تمرین‌های کشورهای اروپایی از قبیل: بلژیک، نروژ، دانمارک، فرانسه، آلمان، سوئد، انگلیس با ایالات متحده و همین‌طور تمرین‌های موسوم به شیرهای آفریقایی تحت هدایت آمریکا در مراکش، تونس و سنگال لغو شد (CNN,2020).

بنابراین واحدهای نظامی در زمان شیوع بیماری‌های همه‌گیر با لغو بسیاری از تمرین‌ها و آموزش‌های نظامی ممکن است با کاهش نفرت و تأخیر در روند جذب نیرو مواجه شوند، روندی که حداقل در کوتاه‌مدت باعث کاهش قدرت آن‌ها خواهد شد. این عامل در کشورهایی با نیروی نظامی وابسته به کشورهای قدرتمند، تبعات دیگری هم به دنبال دارد، به این ترتیب که ارتش ضعیف علاوه بر افزایش احتمال درگیری‌ها و خشونت‌های داخلی، با کاهش توانایی دولت در سطح بین‌الملل، می‌تواند منجر به حمله‌ی نظامی دیگر کشورها و یا گروه‌های شبه‌نظامی منطقه‌ای، به خاک آن کشور شود (Whiteside et al,2006: 209-211).

بحران کرونا تهدیدی برای امنیت ملی یا امنیت انسانی

در سال‌های اخیر بهداشت جهانی همواره به دلیل چالش‌هایی که برای زندگی انسان‌ها در سرتاسر کره‌ی زمین به وجود آورده در معرض ارزش‌گذاری‌های متعددی قرار گرفته است. در مورد کووید ۱۹ هم به دلیل ناشناختگی و قدرت سرایت بالایی که داشت خیلی سریع تبدیل به نگرانی جهانی شد و سازمان بهداشت جهانی (WHO) با اعلام این ویروس به عنوان پاندمی، با صراحت «زنگ هشدار را واضح و بلند به صدا درآورد» (Word Health Organization,2020). همان‌طور که در بخش‌های قبلی بررسی شد درهم‌تنیدگی تأثیرات همه‌گیری در حوزه‌های مختلف به گونه‌ای بود که حتی کشورهایی مانند آمریکا که ابتدا مسائل اقتصادی را ارجح بر کرونا می‌دانستند، مقابله با کرونا را در اولویت سیاست‌های ملی و امنیتی خود قرار دادند (Reich, ۲۰۲۰) زیرا در غیر این صورت مشروعیت

و امنیت ملی آن‌ها در معرض خطر قرار می‌گرفت. از طرف دیگر سازمان‌های غیردولتی و کشورها به دلیل هدایت هرچه بیشتر منابع برای مبارزه با گسترش ویروس کرونا، با اعلام این موضوع به عنوان یک تهدید امنیتی، سعی در جلب توجه دوچندان رسانه‌ها و تخصیص بودجه بیشتر هستند، چنانچه نظریه پردازان مکتب کپنهاگ هم معتقدند امنیت یک عمل گفتاری است و همان‌طور که ویور استدلال می‌کند: گفته خود عمل است و با گفتن آن، کاری انجام می‌شود (Waever,1995:55). در مورد پاندمی‌های قبلی مانند: سل، ایدز و ابولا و .. همین اقدام‌ها باعث جلب توجه حکومت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی دولتی و غیردولتی از قبیل شورای امنیت و تعریف بیماری‌های همه‌گیر به عنوان تهدیدهای امنیتی و قراردادادن بودجه‌های حمایتی و اقدام‌های پیشگیرانه‌ی بین‌المللی شده است. در بحران اخیر هم کشورها با در نظرگرفتن کرونا به عنوان عاملی برای تهدید ملی نه تنها سعی در تخصیص بیشتر بودجه برای کنترل و درمان این بیماری(در قالب تهیه و تولید واکسن) داشته‌اند، بلکه بسیاری از آن‌ها اقدام‌های پیشگیرانه‌ای از جمله تقویت سیستم بهداشت و درمان داخلی، توسعه‌ی تحقیقات و فناوری‌های پزشکی و همین‌طور تلاش برای افزایش امکان همکاری‌های بین‌المللی را در همه‌گیری‌های احتمالی بعدی در نظر گرفته‌اند (Word Health Organization,2020).

در کنار اقدام‌های اضطراری دولت‌ها جهت کنترل شیوع ویروس کرونا، دو نوع گفتمان برای مقابله با این تهدید وجود داشت؛ نخست، دیدگاه گوترش دبیرکل سازمان ملل و ادهانوم دبیرکل سازمان بهداشت جهانی، مبنی بر اینکه این ویروس «دشمن بشریت» و «تهدیدی مشترک» برای تمام شهروندان است و هیچ کشوری نمی‌تواند به تنهایی به آن رسیدگی کند(Sears,2020). در مقابل، دیدگاه رهبران کشورهای مختلف قرار دارد که همگی این بیماری را تهدیدی علیه امنیت ملی خود دانستند و مرزهای خود را بسته و از صدور لوازم و تجهیزات پزشکی و درمانی به دیگر کشورها امتناع کردند و هر یک جداگانه روند امنیتی‌سازی خود را پیش گرفتند. ایتالیا در اوایل همه‌گیری زمانی که در بالاترین تلفات انسانی را داشت خواستار تهیه تجهیزات پزشکی از جمله ماسک شد، آلمان و فرانسه در کنار سایر اعضای اتحادیه اروپا، صادرات تجهیزات پزشکی محافظ را محدود کرده و از کمک به این کشور امتناع کردند، به طوری‌که شهروندان ناامید و خشمگین ایتالیایی پرچم اتحادیه اروپا را به نشانه اینکه آماده ترک اتحادیه به دلیل عدم موفقیت در این بحران هستند، سوزاندند(Gaudio,2020). در اتحادیه اروپا شکست اولیه در همبستگی باعث شد که بسیاری ظن این فکر را در ذهن بپروراندند که در نهایت ممکن است همه‌گیری قربانی دیگری داشته باشد: خود اتحادیه اروپا. این امر نشان دهنده‌ی اختلاف در دو رویکرد امنیت انسانی و امنیت ملی است. در حقیقت عملکرد کشورهای مختلف بر اساس امنیتی‌سازی با اولویت امنیت سرزمینی در بحران کرونا، نشان داده که پیگیری رویکرد امنیت ملی تا حد زیادی مانع از همکاری‌های بین‌المللی در جهت حل چنین بحران‌هایی خواهد شد.

بنابراین ویروس هیچ اهمیتی برای مرزهای ملی قائل نیست و اگر یک کشور در تلاش برای کنترل شیوع ویروس شکست بخورد، همه کشورها در معرض خطر هستند، به بیانی دیگر دنیا فقط به اندازه ضعیف‌ترین سیستم بهداشتی قدرتمند است. مسئولیت مؤثر در برابر چنین تهدید امنیتی، مستلزم یک اقدام جمعی جهانی است، نه راه‌حل‌های محلی و سیاست‌های ملی ناهماهنگ و متناقض. در رویکرد برتری امنیت ملی، تصمیم‌های کشورهای مبتنی بر نیات و انگیزه‌های سیاسی است و نه تلاش مؤثر جهت حفظ جان شهروندان. لذا استفاده‌ی رهبران ناسیونالیست از این عبارت که "ما در حال جنگ هستیم"، تا حدی توجیهی برای بازی فراتر از ماهیت سیاسی معمولشان و ایجاد ترس در جامعه است. چنانچه بازتعریف این مسئله با رویکرد امنیت انسانی می‌تواند منجر به ایجاد معیارهای جدیدی جهت نظارت بر سیاست‌های عمومی ملی و بین‌المللی باشد (Milani, 2020: 149). همان‌طور که پیترسون متذکر می‌شود، در مقابل مفهوم سنتی امنیت ملی، امنیت انسانی بیشتر بر سلامتی و رفاه فرد یا گروه متمرکز است در حالی که امنیت ملی بر رفاه و بقای دولت متمرکز است. (Peterson, 2002: 44) عناصری که در ادبیات امنیت انسانی به عنوان تهدیدهای وجودی شمرده می‌شوند شامل امنیت اقتصادی، امنیت سیاسی، دسترسی به غذا و مراقبت‌های بهداشتی، امنیت شخصی و اجتماعی و امنیت محیطی هستند در حالی که امنیت ملی ضرورت دفاع از سرزمین در برابر تهدیدهای خارجی را دارد، امنیت بشر تشخیص می‌دهد که تهدیدهای مهم برای امنیت ناشی از بیماری، گرسنگی، آلودگی، جرم و خشونت خانگی است (Iqbal, 2006: 673). نگرانی عمده در رویکرد امنیت انسانی بهداشت عمومی است. این مفهوم "توانایی افراد در حفظ کیفیت زندگی را که کمتر از سطح احساس امنیت نمی‌داند (اقبال، ۲۰۰۶، ص ۶۳۳). در بخش بهداشت عمومی، جلوگیری از گسترش بیماری‌ها و یافتن روش‌هایی برای کمک به محافظت از فرد، دهه‌هاست که مورد توجه است. اما به‌رغم مزیت‌های رویکرد امنیت انسانی در حل بحران‌های بین‌المللی و همه‌گیری‌هایی از این دست، کشورها در دوران کرونا با اتخاذ سیاست‌های محافظه‌کارانه و ناسیونالیستی سعی در حل یک‌تنه‌ی بحرانی را داشتند که نیازمند همکاری و مشارکت تمام کشورهای درگیر بود.

پیامدهای امنیتی شدن کرونا بر صلح و امنیت بین‌المللی

بیماری‌های حاد و اپیدمی، با عبور از مرزها، به خطر انداختن جان انسان‌ها، تضعیف ثبات سیاسی و توانایی‌های اقتصادی و نظامی کشورها این قابلیت را دارند که به عنوان یک موضوع امنیتی مطرح شوند. ضمن اینکه نگرانی‌ها در مورد گسترش تروریسم زیستی^۱ باعث شده این روند با سرعت بیشتری دنبال شود. در واقع توجه بیشتر به بیماری‌های همه‌گیر به عنوان «خطر امنیتی جدید» در چند سال اخیر موجب شده این مسئله در دستور کار سیاست خارجی و امنیتی بیشتر کشورها قرار بگیرد. امنیت کردن، کنترل دقیق مرزها و تلاش برای تنظیم مهاجرت از

¹ Bio-terrorism

ویژگی‌های اصلی در واکنش دولت‌ها به شیوع این دسته از بیماری بوده است، اقدام‌هایی که به طور بالقوه باعث مختل شدن حرکت آزادانه‌ی شهروندان، کالا و خدمات می‌شود (McInnes, Lee, 2006: 10-12). امنیت کردن کرونا هم تقریباً برای تمامی کشورها فوری‌ترین و بدیهی‌ترین راه‌حل برای کنترل پیشرفت این بیماری بود، لیکن علاوه بر تبعاتی که در قسمت‌های قبل به آن پرداختیم، منجر به تأثیراتی در روند صلح و امنیت بین‌المللی شد:

از بین رفتن اعتماد عمومی به مفاهیم حقوق بشری و کارآیی سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی: کمک و همکاری بین‌المللی برای اطمینان از دسترسی به غذا، مواد ضروری و پشتیبانی پزشکی از ضروریات حقوق بشر است که برای غلبه بر این همه‌گیری بسیار مهم بود. کشورهای کم درآمد برای مقابله با این بیماری با موانع منحصر به فردی روبرو بودند، که با این حال بسیاری از قوانین انزوای در کشورهای با درآمد بالا، این وضعیت اضطراری را نادیده گرفت به‌طور مثال انگلستان قوانینی را برای جلوگیری از صادرات داروهای اساسی وضع کرد (Donnelly, 2020). اتحادیه اروپا صادرات لوازم بیمارستانی را محدود کرد و آمریکا صادرات تجهیزات حفاظت شخصی را برای کارمندان مراقبت‌های بهداشتی بدون داشتن تأییدیه از آژانس مدیریت اضطراری فدرال^۱ ممنوع اعلام کرد (The federal register, 2020) و تحریم‌های بین‌المللی علیه ایران، همچنان باقی ماند. از طرفی خروج آمریکا از سازمان بهداشت جهانی (WHO) و متهم کردن این سازمان بین‌المللی به حمایت از چین، (McNeil Jr., Jacobs: 2020)، بی‌اعتنایی کشورها به طرح آتش بس دبیرکل سازمان ملل و تشدید خشونت‌ها و درگیری‌ها و عدم رسیدگی لازم از طرف این سازمان و یا سازمان‌های وابسته به آن، نسبت به موارد نقض حقوق بشر در این درگیری‌ها و اوضاع سخت کشورهای کم درآمد در دست و پنجه نرم کردن با معضل کرونا، باعث ناامیدی بسیاری نسبت به کارآیی و بی‌طرفی این سازمان‌های بین‌المللی شد.

کاهش بودجه‌ی سازمان‌های بین‌المللی: مسلماً انجام عملیات صلح‌آمیز و بشردوستانه نیازمند صرف هزینه و زمان است، اما رکود ناشی از کووید ۱۹ و تغییر اولویت‌های مالی دولت‌ها، به گزارش صندوق بین‌المللی پول، باعث کاهش ۳۰ الی ۵۰ درصدی بودجه‌ی صندوق‌های صلح سازمان ملل شده است که این امر محدودیت‌های بسیاری را برای فعالیت‌های و مأموریت‌های این سازمان فراهم خواهد کرد (De Coning, 2020).

بحران مهاجران و پناهجویان: مهاجران و پناهندگان از گروه‌های اجتماعی هستند که شاید بیشتر از همه تحت تأثیر بحران کووید ۱۹ قرار گرفتند. پس از آغاز موج همه‌گیری با بسته شدن مرزها و تقدم رسیدگی به مسائل بهداشتی به عنوان موضوعی امنیتی، پرداختن به موضوع مهاجرین و پناهجویان از اولویت دولت‌ها خارج شد. بنابراین بسیاری از آن‌ها یا در اردوهای پناهندگی با حداقل امکانات بهداشتی و درمانی ماندند و یا در کشورهای مقصد با توقف روند

¹ Federal Emergency Management Agency (FEMA)

مهاجرشان با مشکلات اقتصادی و اجتماعی بسیاری روبرو شدند. به طور مشخص می‌توان به وضعیت پناهندگان در استان ادلب سوریه، جزایر یونان و مرزهای خارجی اتحادیه اروپا طی چند ماه گذشته اشاره کرد که به طرز چشمگیری بدتر شده است (Ada, Angenendtr, Asseburg, Bossong, Kipp, 2020).

ایجاد مانع در برابر فعالیت‌های مدنی و بشردوستانه: امنیتی کردن و اعمال محدودیت‌ها علاوه بر ایجاد زمینه‌ی اقتدارگرایی و سرکوب فعالیت‌های مدنی، باعث لغو بسیاری از مأموریت‌های صلح‌آمیز سازمان ملل و خروج نیروهای این سازمان از کشورهای مختلف شده است. نتیجه‌ی این امر کاهش حضور ناظران صلح در مناطق حساس و جلوگیری از ایجاد صلح مؤثر خواهد بود، به عنوان مثال در سودان جنوبی، پس از ابتلای ۴ نفر از مأمورین سازمان ملل به ویروس کرونا، نیروهای دولتی به همین بهانه ایستگاه‌های بازرسی را در کنار مقرهای سازمان ملل ایجاد کردند تا فعالیت این سازمان را متوقف یا کاهش دهند. این درحالی است که خروج مأمورین حافظ صلح و کاهش فعالیت‌های نظارتی این سازمان می‌تواند بر روی جان ۱۵۰,۰۰۰ نفر پناهنده در حفاظت سازمان ملل تأثیر مستقیم بگذارد. (Anyadike, 2020)

حرکت به سمت اقتدارگرایی: استفاده‌ی دولت‌ها از شرایط پیش‌آمده در جهت سرکوب نهادهای مدنی و گروه‌های اعتراضی و همچنین ایجاد محدودیت‌های فزاینده برای رسانه‌ها و فعالان اجتماعی باعث شده است که خطر تشدید اقتدارگرایی و تمرکز قدرت بیش از پیش احساس شود. به علاوه با تضعیف نهادها و فعالین مدنی در برخی از کشورها امکان بازگشت از این تمرکز قدرت در دوران پس از کرونا به سختی ممکن خواهد شد.

جمع‌بندی

در سه دهه‌ی اخیر نظریه‌پردازان امنیت به این نتیجه رسیدند که امنیت یکی از مهم‌ترین لنگرها برای بررسی مسائل بهداشتی است. بی‌شک بحران کرونا علاوه بر تلفات بالای جانی که برای تمامی مردم دنیا به همراه داشته است موجب اثرات سوء بی‌شماری بر اقتصاد کشورهای مختلف شده، شکاف‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی موجود در جوامع مختلف را عمیق‌تر و نابرابری‌ها را عیان‌تر کرده و ثبات منطقه‌ای و امنیت داخلی کشورها را به شدت تحت تأثیر قرار داده است. بنابراین دولت‌ها در مقابل چنین تهدیدی که بقا و موجودیت آنها را به خطر انداخته بود، سیاست امنیتی‌کردن را اتخاذ کردند تا بتوانند از طریق به‌کار بستن قوانینی فراتر از روال عادی گذشته‌ی خود و با اولویت قراردادن این مشکل، به حل آن پردازند. اما امنیتی‌کردن در کنار فوایدی که می‌تواند در کنترل ویروس کرونا داشته باشد تبعاتی هم مانند: افزایش اقتدارگرایی و تمرکز قدرت نخبگان حاکم، فشار و سرکوب جنبش‌های مدنی، نادیده‌گرفتن مهاجران، کم شدن بودجه‌ی سازمان‌های بین‌المللی و بالطبع ضعف در کارایی آنها و خدشه در مفاهیم حقوق بشری، به دنبال داشته است. در واقع بحران کرونا بسیاری از تصمیم‌گیرندگان حاکم را بر این باور رساند که

برای حفظ امنیت داخلی و حتی امنیت بین‌المللی، تمرکز فزاینده بر امنیت بهداشتی بسیار لازم است و این خود مفهوم سنتی امنیت، به معنی عدم رویارویی نظامی میان دولت‌ها را به چالش کشید و زمینه‌ی را فراهم کرد تا بتوان سلامت را در کنار دیگر تهدیدهای امنیتی قرار داد: قبول دستورکار چندبعدی برای امنیت به جای یک دستور کار تک بعدی. این در حالی است که امنیتی‌کردن مسئله بهداشت و درمان لزوماً به معنای بهتر شدن آن نیست، بلکه به دلیل ناتوانی در حل موضوع بر طبق روال عادی بدان پناه می‌بریم و همان‌طور که شرح داده شد دولت‌ها با امنیتی‌کردن مسئله‌ی کرونا، امنیت ملی خود را کمال مطلوب انگاشتند که این امر تأثیرات منفی را بر روند صلح و امنیت بین‌المللی به وجود آورد. در جهان امروز که تا این حد به هم متصل و وابسته است، برقراری امنیت بهداشتی در گرو همکاری بین‌المللی و تأمین بهداشت جهان است.

از این رو مقابله با همه‌گیری کووید ۱۹ تحت عنوانی موضوعی امنیتی می‌تواند دو پیامد متفاوت داشته باشد: نخست اینکه با بازنگری در مفاهیم سنتی امنیت، موجبات افزایش توجه دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی به امور بهداشتی را فراهم کند، بدین‌صورت که میزان رسیدگی کشورها به زیرساخت‌های بهداشتی و درمانی خود به عنوان یک سرمایه‌گذاری امنیتی افزایش یابد و به‌علاوه نقش سازمان‌های بین‌المللی فعال در حوزه‌های بهداشت جهانی را جهت ایجاد سازوکارهای پیشگیرانه تقویت کند که بدین‌ترتیب امری مثبت و سازنده خواهد بود. از سوی دیگر، امنیتی‌ورزی ممکن است برای حل سریع بحران، توجه و منابع لازم را به سمت مسائل بهداشتی معطوف کند، اما تأکید بسیار بر آن، با قراردادن امنیت ملی در مقابل امنیت شهروندان و امنیت انسانی و همچنین عدم مقابله با دلایل ساختاری نابرابری بهداشتی، نه تنها کمکی به حل موضوع نخواهد کرد بلکه سبب تشدید بحران داخلی و ایجاد تبعات منفی در روند صلح و امنیت بین‌الملل خواهد شد.

منابع فارسی

بوزان بری، ویور آلی، دو ویلد یاپ (۱۳۹۴). چارچوبی تازه برای تحلیل امنیت، علیرضا طیب، چاپ سوم، تهران: انتشارات پژوهشکده‌ی مطالعات راهبردی.

بوزان، بری (۱۳۷۹)، «گفتگوی علمی، آشنایی با مکتب کپنهاگ در حوزه‌ی امنیت»، فصلنامه مطالعات راهبردی، دوره ۳، شماره ۹، صص: ۱۶-۹.

دهقانی فیروز آبادی، سیدجلال و سید یوسف قرشی (۱۳۹۱)، «نظریه و روش در مطالعات امنیتی کردن»، فصلنامه مطالعات راهبردی، دوره ۱۵، شماره ۴، صص: ۴۲-۷.

چادری، شبنم (۱۳۹۹). «نگاهی به منافع و بازی متعارض بازیگران مختلف در قره‌باغ!». فراتاب.

<http://www.faratab.com/news/11447/%D9%86%DA%AF%D8%A7%D9%87%DB%8C-%D8%A8%D9%87-%D9%85%D9%86%D8%A7%D9%81%D8%B9-%D9%88-%D8%A8%D8%A7%D8%B2%DB%8C-%D9%85%D8%AA%D8%B9%D8%A7%D8%B1%D8%B6-%D8%A8%D8%A7%D8%B2%DB%8C%DA%AF%D8%B1%D8%A7%D9%86-%D9%85%D8%AE%D8%AA%D9%84%D9%81-%D8%AF%D8%B1-%D9%82%D8%B1%D9%87%E2%80%8C%D8%A8%D8%A7%D8%BA%21>

منابع انگلیسی:

Curley, Melissa G and Herington, Jonatan (2011), «The securitization of avian influenza: international discourses and domestic politics in Asia», **Review of International Studies**, Vol. 37, No 1, Pp: 141-166.

Jonas, Olga B (2013), « Pandemic Risk » Background paper for World Development Report, Washington, DC: World Bank.

Iqbal, Z. (2006), « Health and human security: The public health impact of violent **conflict** » **International Studies Quarterly**, Volume ۵۰, Issue ۳, Pp: ۶۳۱-۶۴۹.

Madhav, Nita; Oppenheim, Ben; Gallivan, Mark; Mulembakani, Prime; Rubin, Edward; Wolfe, Nathan (2017), « Pandemics: Risks, Impacts, and Mitigation» in: **Disease Control Priorities: Improving Health and Poverty**, edited by Jamison DT et al, Vol. 9, Washington (DC): The World Bank.

McInnes, C (2008), « Health» in: **Security Studies**, Edited by Paul D. Williams, Matt McDonald, London: Routledge.

McInnes, Colin; Lee, Kelley (2006), «Health, Security and Foreign Policy» , **Review of International Studies**, Vol. 32, No. 1, pp. 5-23.

Milani, Carlos R. S. (2020), «COVID-19 between Global Human Security and Ramping

Authoritarian

Nationalisms» , **Geopolítica(s)**, Vol. 11, No. (Especial) 2020, pp. 141-151

Peterson, Susan. (2002), «Epidemic disease and national security», in: **Security Studies**. Vol. 12. No. 2. pp 43-81.

Pusztai, Wolfgang (2019), «Libya's conflict: a very short introduction», **EUISS European union institute for security studies**, no.12, pp:1-8.

Stritzel Holger (2014) «**Security in Translation Securitization Theory and the Localization of Threat**», London: Palgrave Macmillan.

Thomas, Caroline (1989)« On the health of International Relations and the international relations of health», **Review of International Studies**, Vol. 15, No. 3 pp. 80–273.

Weaver, ole (1995), «Securitization and Desecuritization» in: **On Security**, edited by Ronnie D. Lipschutz, New York: Columbia University Press.

Whiteside, Alan; de Waal, Alex; Tensae, Tsadkan (2006) « AIDS, Security and the Military in Africa: A Sober Appraisal», in: **African Affairs**. Vol. 105, No. 419. pp 201-218

منابع اینترنتی:

Adar, Sinem; Angenendt, Steffen; Asseburg, Muriel; Bossong, Raphael; Kipp, David (2020). the German Institute for International and Security Affairs, SWP. <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2020C16/>

Anyadike, Obi (2020). Briefing: What's behind South Sudan's COVID-19 inspired UN-backlash. The New Humanitarian. <https://www.thenewhumanitarian.org/news/2020/04/10/south-sudan-UN-coronavirus-backlash>

Bensadoun, Emerald; Lao, David; Stephenson, Mercedes (2020). Coronavirus: Canadian Forces cancel major joint exercise with U.S. Army. Global news. <https://globalnews.ca/news/6692166/coronavirus-maple-resolve-cancelled/>

Browne, Ryan; Barbara, Starr (2020). Another US-Israel joint military exercise canceled due to coronavirus fears. CNN. <https://edition.cnn.com/2020/03/05/politics/us-military-cancels-exercise-israel-coronavirus/index.html>

Browne, Ryan; Barbara, Starr (2020). Major military exercise in Europe canceled over coronavirus concerns. CNN. <https://edition.cnn.com/2020/03/11/politics/us-military-europe-coronavirus/index.html>

Donnelly, Laura (2020). Parallel export' of essential drugs banned to protect UK in coronavirus outbreak. The Telegraph. <https://www.telegraph.co.uk/news/2020/03/20/parallel-export-essential-drugs-banned-protect-uk-coronavirus/>

de Coning, Sedic (2020). Examining the Longer-Term Effects of COVID-19 on UN Peacekeeping Operations. Global Observatory. https://theglobalobservatory.org/2020/05/examining-longer-term-effects-covid-19-un-peacekeeping-operations/?utm_source=twitter&utm_medium=organic_social&utm_campaign=US_GO_publications_analysis.

Chudik, Alexander; Mohaddes, Kamiar; Hashem Pesaran, M; Raissi, Mehdi; Rebucci, Alessandro (2020). Economic consequences of Covid-19. Voxeu. <https://voxeu.org/article/economic-consequences-covid-19-multi-country-analysis>

European Statistical Office (2021). GDP down by 0.6% in the euro area and by 0.4% in the EU <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/11563071/2-30042021-BP-EN.pdf/bf5d61eb-d36f-7fb4-97c8-a9ac2ae134cc?t=1619776447550>

Euro news (2021). Despite vaccination success, Hungary sets daily record Covid death. <https://www.euronews.com/2021/03/31/despite-vaccination-success-hungary-sets-daily-record-covid-deaths>

Gaudino, Ugo (2020). The Ideological Securitization of COVID-19: Perspectives from the Right and the Left. E-International Relations. <https://www.e-ir.info/2020/07/28/the-ideological-securitization-of-covid-19-perspectives-from-the-right-and-the-left/>

Gibbons, Thomas; Barnes, Julian E (2020). Coronavirus Disrupts Troop Withdrawal in Afghanistan. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2020/03/18/world/asia/coronavirus-withdrawal-afghanistan.html>

Kishi, Rudabeh (2021). How the Coronavirus Crisis Is Silencing Dissent and Sparking Repression. Foreignpolicy. <https://foreignpolicy.com/2020/07/21/how-the-coronavirus-crisis-is-silencing-dissent-and-sparking-repression/#>

McNeil Jr, Donald; Jacobs (2020). Trump says US is leaving WHO, but experts aren't so sure.

The Federal Register (2020). <https://www.federalregister.gov/documents/2020/04/21/2020-08542/prioritization-and-allocation-of-certain-scarce-or-threatened-health-and-medical-resources-for>

The New York Times. <https://www.nytimes.com/2020/05/29/health/virus-who.html>.

Mustasilta, Katariina (2020). The Effects of the COVID-19 Pandemic on Peace and Conflict. The global observatory. <https://theglobalobservatory.org/2020/10/effects-of-covid-19-pandemic-on-peace-conflict/>

Reich, Robert (2020). Ignore the Bankers – The Trump Economy Is Not Worth More Coronavirus Deaths. Guardian. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2020/mar/29/bankers-trump-economy-coronavirus-deaths>

Sears, Nathan Alexander (2020). The Securitization of COVID-19: Three Political Dilemmas. *global policy journal*. <https://www.globalpolicyjournal.com/blog/25/03/2020/securitization-covid-19-three-political-dilemmas>

Strangio, Sebastian (2021). What's Behind Cambodia's Cancellation of Military Exercises with China? *The diplomatic*. <https://thediplomat.com/2021/02/whats-behind-cambodias-cancellation-of-military-exercises-with-china/>

The UNAIDA (2008). Leadership and AIDS: Festus Mogae.

<https://www.unaids.org/en/resources/presscentre/featurestories/2008/october/20081020mogae-leadership>

The United Nations (2020). Global Ceasefire. <https://www.un.org/en/globalceasefire>

World Health Organization (2020). WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID. <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19--11-march-2020>

World Health Organization (2020). The best time to prevent the next pandemic is now: countries join voices for better emergency preparedness. <https://www.who.int/news/item/01-10-2020-the-best-time-to-prevent-the-next-pandemic-is-now-countries-join-voices-for-better-emergency-preparedness>

سازمان‌های منطقه‌ای و مدیریت بحران در پاندمی کرونا

فریبرز ارغوانی پیرسلامی^۱

چکیده

یکی از نویدبخشی‌های مهم شکل‌گیری و عملکرد سازمان‌های منطقه‌ای به‌ویژه بعد از پایان جنگ سرد انتظار مشارکت فزاینده این دسته از نهادهای بین‌المللی در مسائل مربوط به تدبیر امور یا حکمرانی جهانی بوده است. در حالی که این سازمان‌ها از یک سو به دنبال غلبه بر محدودیت‌های ناشی از ناسیونالیسم و بدبینی به آثار جهانی‌شدن بودند و از سوی دیگر راهی برای تعدیل پذیرش بی‌قیدوشرط پیامدهای جهانی‌شدن به شمار می‌روند عملکرد آن‌ها در بحران پاندمی کرونا نشان داد که راهی طولانی فراروی این نهادها برای ایفای نقش مورد انتظار خصوصاً در مدیریت بحران‌های جهانی با آثار ملی وجود دارد. این پژوهش با زیر ذره‌بین بردن عملکرد سازمان‌های منطقه‌ای در دوران پاندمی کرونا سعی در ارائه پاسخ به این پرسش دارد که این سازمان‌ها تا چه اندازه در مدیریت این بحران موفق عمل کرده‌اند؟ در همین راستا با اتکا به مطالعه موردی سازمان‌های منطقه‌ای مهم از جمله اتحادیه اروپا (به‌عنوان عالی‌ترین شکل سازمان منطقه‌ای در عصر حاضر) و آسه‌آن (نمونه موفق غیرغربی سازمان‌های منطقه‌ای) می‌توان ادعا کرد که عملکرد این سازمان‌ها در حوزه مدیریت بحران پاندمی کرونا را نمی‌توان متناسب با رشد و توسعه کمی این دسته از نهادها توأم با موفقیت ارزیابی کرد. این سازمان‌ها تحت تأثیر نوع تکوین و تأسیس، در هنگامه پاندمی کرونا از یک سو به خاطر بدبینی دولت‌ها و واهمه آن‌ها از شیوع هر چه بیشتر بیماری به درون مرزهای ملی با بی‌توجهی دولت‌ها در توسعه همکاری‌های منطقه‌ای مواجه شدند و از طرف دیگر به خاطر دامنه فراگیر بحران و لزوم عملکرد جهانی و اندیشیدن روش‌ها و راهکارهایی که قابلیت تعمیم در ورای حوزه‌های جغرافیایی داشته باشد در عمل در سایه نهادهای جهانی مانند سازمان جهانی بهداشت و ارتباط مستقیم دولت‌ها با این سازمان قرار گرفتند. افزون بر این، ریشه‌های عمدتاً اقتصادی و سپس سیاسی و هویتی شکل‌گیری این دسته از سازمان‌ها نیز مزید بر علت شده و باعث شد تا این سازمان‌ها در حوزه‌های تخصصی در عمل ناتوان و بی‌تجربه جلوه کنند و در بهترین حالت، فعالیت این دسته از سازمان‌ها جنبه توصیه‌ای و تسهیل‌گر به خود بگیرد. بررسی موردی فعالیت دو سازمان منطقه‌ای فوق‌الذکر در کنار شناخت دلایل این شکل از عملکرد سازمان‌های منطقه‌ای در پاندمی کرونا محورهای اصلی این مقاله را شکل می‌دهند.

واژه‌های کلیدی: سازمان‌های منطقه‌ای، پاندمی کرونا، مدیریت بحران، اتحادیه اروپا، آسه‌آن.

^۱ . استادیار روابط بین‌الملل، دانشگاه شیراز، farghavani@shirazu.ac.ir

برگزاری ترتیبات منتهی به تشکیل سازمان‌های بین‌المللی در خلال جنگ جهانی با هدف مدیریت بحران‌های بین‌المللی یکی از مهم‌ترین ابتکارات جامعه جهانی برای اجتناب و احتراز از چالش‌های امنیتی جهان‌شمول بود. در نتیجه این ابتکار عمل روند شکل‌گیری و تسریع تأسیس سازمان‌های بین‌المللی در نیمه دوم قرن بیستم شدت بی‌سابقه‌ای یافت و تقریباً افزون بر سازمان ملل (به عنوان نهاد جامع در عرصه جهانی) سازمان‌های بین‌المللی متعددی در حوزه‌های موضوعی مختلف شکل گرفته و شروع به فعالیت کردند. در خلال همین تحول مهم، آغاز به کار همکاری‌های اروپایی در یک چارچوب منطقه‌ای نویدبخش ترتیباتی به نسبت نوین با هدف پاسخ به چالش‌های منطقه‌ای و مشارکت حساب‌شده در تدبیر امور جهانی بود.

موفقیت‌های همگرایی اروپایی در طول نیم‌قرن منتهی به سده بیست‌ویکم بسیاری از کشورها را به این نتیجه رساند که می‌توان با مشارکت در همکاری‌های منطقه‌ای به درک عمیق‌تری از مسائل و چالش‌ها نائل شد. در نتیجه این تحول مهم، سازمان‌های منطقه‌ای هم در قالب مرحله‌ای از فرایند همگرایی و هم در چارچوب اقدام‌های نهادی مستقل گسترش یافتند و به تدریج به جزئی جدایی‌ناپذیر از روند همگرایی جهانی و منطقه‌ای تبدیل شدند. موفقیت نهادهایی مانند اتحادیه اروپا به‌ویژه در حوزه اقتصادی و تسری همکاری‌های منطقه‌ای کشورهای عضو اتحادیه ملل جنوب شرق آسیا یا آسه‌آن نیز مزید بر علت شد و به تدریج این نگرش پذیرفته شد که این نهادها به سبب ویژگی‌های درونی آن‌ها می‌توانند در توسعه همگرایی و همکاری کشورها فراتر از خواست‌های ملی‌گرایانه از یک سو و تعدد دیدگاه‌های بعضاً جمع‌ناپذیر جهانی از سوی دیگر، به موقعیت همکاری‌ها و از آن مهم‌تر مدیریت بحران‌ها کمک رسانند.

اگرچه در این روند و به‌خصوص در حوزه مسائل سیاسی و امنیتی ناتوانی و ضعف نسبی برخی از سازمان‌های منطقه‌ای مانند اتحادیه عرب یا شورای همکاری خلیج فارس عیان شده بود اما انتظار جامعه جهانی این نبود که در یک بحران فراگیر بهداشتی یا پاندمی، این سازمان‌ها نتوانند به تناسب تعدد و تکثر ناتوان از ایفای نقش فعالانه و اثرگذار باشند. به بیان دیگر، تصور عمومی و به خصوص ناظران حوزه حکمرانی جهانی و سازمان‌های بین‌المللی این بود که با ظهور بحران پاندمی کرونا به مثابه یک معضل متعلق به همگان نهادهای منطقه‌ای مؤثرتر و قدرتمندتر از روند طی شده در یک سال گذشته وارد عمل شده و فعالانه به حل این بحران در صحنه‌های گوناگون کمک کنند.

این پژوهش با تمرکز بر نقش سازمان‌های منطقه‌ای در مدیریت بحران کرونا، ارزیابی این عملکرد را از منظر علت‌کاوی و شناخت آموزه‌ها در دستورکار قرار داده است. بر این اساس، می‌توان گفت که این سازمان‌ها به تناسب تعدد و تکثر نتوانسته‌اند نقشی مورد انتظار به خصوص در جلوگیری از رویکرد ناسیونالیستی در میان دولت‌ها و تعمیق همکاری‌ها ایفا کنند. البته این نگرش مطلق‌گرایانه نیست. اما بحث آنجاست که تناسبی بین تعداد این نهادها و انتظارات از آن‌ها با عملکرد آن‌ها در بحران وجود ندارد. با این حال، آنچه واضح به نظر می‌رسد آن است که بحران کرونا به مثابه یک آزمون مهم این دسته از سازمان‌ها را با واقعیت‌های جدیدی در حوزه عملکردی مواجه کرد که ادراک آن‌ها می‌تواند در آینده به تقویت و ارتقای قدرت سازمان‌های منطقه‌ای در مدیریت بحران‌های پیش رو کمک کند.

نگاهی به جایگاه سازمان‌های منطقه‌ای در مدیریت بحران، بررسی عملکرد دو نهاد اصلی و مهم منطقه‌ای یعنی آسه‌آن و اتحادیه اروپا در بحران کرونا و در نهایت واکاوی دلایل این عملکرد نامتناسب و شناخت آموزه‌های برآمده از آن، بخش‌های مختلف این مقاله را تشکیل می‌دهند.

۱. سازمان‌های منطقه‌ای به مثابه کنشگر در مدیریت بحران

مزیت‌های سازمان‌های منطقه‌ای در مقایسه با ایفای نقش سازمان‌های جهانی نقشی مهم در شکل‌گیری انتظارات از این دسته از سازمان‌ها داشته است. این دسته از سازمان‌ها اساساً بر بستری از ناکامی و ناتوانی سازمان‌های جهانی در مدیریت بحران‌های موضوعی در مناطق خاص شکل گرفتند. با وجود اینکه با تأسیس جامعه ملل انتظار بر این بود که این نهاد مانع از جنگی فراگیر بعد از تجربه تلخ جنگ جهانی اول خواهد شد اما بی‌توجهی و ناکارآمدی ساختاری این نهاد در مدیریت چالش‌های درونی کشورهای اروپایی و مدیریت رقابت آن‌ها عامل اصلی جنگ جهانی دوم بود. بر همین اساس، با وجود تشکیل سازمان ملل متحد بعد از جنگ جهانی دوم این کشورهای اروپایی بودند که از طریق دو نهاد منطقه‌ای یعنی اتحادیه اروپا و ناتو تلاش کردند تا از تکرار تجارب تلخ گذشته جلوگیری کنند. سازمان‌های منطقه‌ای در اجرای این نقش و پر کردن خلأ سازمان‌های جهانی چند مزیت عمده داشته‌اند؛

نخست اینکه این سازمان‌های در جهان گسترده و متنوع معاصر (هم از حیث کنشگران و هم از حیث حوزه‌های موضوعی) یک ظرفیت مهم و امکانی ویژه برای اتخاذ تصمیم‌های مشترک و سریع در حل بحران‌ها هستند؛

دوم اینکه این سازمان‌ها مسئله فاصله جغرافیایی و پیامدهای سیاسی، اقتصادی و فرهنگی ناشی از آن را کمرنگ‌تر کرده و امکان اشتراک منافع را میان کنشگران منطقه‌ای سرعت می‌بخشد؛

سومین بحث به ارتباط نزدیک این سازمان‌ها با کشورهای عضو بازمی‌گردد. تعداد اندک کشورهای عضو و درگیر شدن تقریباً تمامی آن‌ها در فرایند تأسیس تا عملکرد سازمان‌های منطقه‌ای امکان هویت‌بخشی و انسجام مشترک را در چارچوب نهادین افزایش می‌دهد؛ موضوعی که در سازمان‌های جهانی کمتر به چشم می‌آید (عباسی، ۱۳۹۲: پیشگفتار).

نتیجه این مزایا آن است که انتظارات از این نهادها همواره رو به تزاید بود هرچند که نمی‌توان منکر چالش‌های این نهادها به طور خاص و عملکرد نهادهای در محیط آنارشیک بین‌المللی و معضلات ناشی از ناسیونالیسم و جهانی‌شدن بود. با این حال، موضوعی که در این بحث جالب توجه به نظر می‌رسد آن است که ظرفیت‌های سازمان‌های بین‌المللی (اعم از جهانی و منطقه‌ای) متأثر از رویکرد و دیدگاه‌های لیبرال‌های نهادگرا به‌رغم آنکه دارای تنوع و تکثر است اما به شکلی قابل تأمل در حوزه مدیریت بحران نوعی خلأ سازمانی و پیش‌بینی سازوکار مشاهده می‌شود. امروزه اهمیت سازمان‌های منطقه‌ای در چارچوب منطقه‌گرایی در چند محور قابل توجه است:

۱. کمک به محافظت از کشورها در برابر مسائل اقتصادی جهانی؛
۲. افزایش قدرت چانه‌زنی در مسائل موضوعی مختلف در سطوح منطقه‌ای و جهانی؛
۳. ایجاد امکان برای هماهنگی مواضع کشورها در قبال موضوع‌ها و مسائل مشترک؛
۴. ارائه اطلاعات و دیدگاه‌ها با هدف آگاه‌سازی کشورها از روندهای سیاسی، اقتصادی و امنیتی در سطوح مختلف که در بحث سیاست‌گذاری می‌تواند به کشورهای عضو کمک کند؛
۵. ایفای نقش مجمع یا محلی برای اعلام مواضع کشورها در قبال مسائل مختلف که این مهم در کاهش سوءبرداشت‌ها و جلوگیری از دیپلماسی مخفی می‌تواند مؤثر باشد؛
۶. کمک به توسعه اقتصاد در چارچوب اتخاذ سیاست‌های مشترک اقتصادی؛
۷. ارتقای امنیت سیاسی کشورها و سپس مشارکت در تدبیر امور امنیت منطقه‌ای (امیدی، ۱۳۸۸: ۲۶-۳۲).

با وجود این ظرفیت بالا به نظر می‌رسد عدم پیش‌بینی سازوکارهای دقیق و مشخص در چارچوب سازمان‌های منطقه‌ای در بحث مدیریت بحران یک معضل اساسی در برابر عملکرد این سازمان‌ها به شمار می‌رود و همین محور باعث شده تا به‌رغم این تعدد ظرفیت این نهادها نتوانند در برابر بحران‌ها عملکرد لازم و مفید و مورد انتظار را داشته باشند؛ به‌ویژه اینکه در سازمان‌های منطقه‌ای غیرموضوعی و جامع بحران‌هایی بروز می‌کند که در نسبت‌سنجی به مقوله اساسنامه یا سند تأسیس بحران مورد نظر جدید و غیرقابل پیش‌بینی بوده است.

۲. بحران کرونا؛ آزمون مدیریت بحران سازمان‌های منطقه‌ای

از زمان ظهور بیماری ناشی از ویروس کرونا در دسامبر ۲۰۱۹ در شهر ووهان چین و سپس تسری دامنه آن به مناطق و کشورهای دیگر، بحرانی فراگیر در عرصه مدیریت این ویروس شکل گرفت. عمده دشواری و چالش‌ها شدن این بیماری در مقایسه با موارد مشابه پیش از آن به دو نکته باز می‌گشت؛ نخست اینکه این بیماری از حیث علائم بالینی تقریباً ناشناخته بود و به خاطر انتقال از طریق مجاری تنفسی سرعت گسترش و دامنه آن فراتر از حد مورد انتظار بود. دومین نکته آن بود که با توجه به فقدان روش درمانی مشخص برای کنترل آن تنها راه مقابله اعمال قرنطینه و رعایت فاصله‌گذاری اجتماعی بود؛ موضوعی که خیلی زود برخلاف روند جهانی‌شدن و منطقه‌گرایی که پیوستگی و نزدیکی میان دولت‌ها و انسان‌ها را تشویق می‌کرد به تشدید فاصله‌ها و اعمال سیاست‌های «حصارکشی» کشورها انجامید و همین اقدام سبب شد تا سیاست‌های ناسیونالیستی و دولت‌گرا به شدت تشویق شود. روی دیگر سکه ظهور پاندمی کرونا بدبینی عمیق به عملکرد نهادهای بین‌المللی بود. تصور جامعه جهانی و عمده کشورها این بود که سازمان‌های بین‌المللی بعد از گذشت بیش از ۷۰ سال از تأسیس و تعمیق بتوانند در شرایط بحران زمینه‌های همکاری و سپس مدیریت وضعیت موجود را فراهم آورند. اما این اتفاق نه تنها رخ نداد بلکه این نهادها در برابر گرایش‌های عمیقاً ملی‌گرایانه و حصارکشی دولت‌ها منفعل عمل کردند و موجی از ناامیدی را سبب شدند.

با این حال، بعد از گذشت از مراحل اولیه و ماه‌های آغازین و شوک‌آمیز ظهور بحران به تدریج ضرورت همکاری فرامرزی و جهانی برای مقابله با این پاندمی بیش از پیش هویدا شد و در همین راستا سازمان‌های مختلف بین‌المللی اعم از منطقه‌ای و جهانی در مسیر ایجاد همکاری قرار گرفتند؛ هرچند عدم پیش‌بینی سازوکار مدیریت بحران و غلبه گرایش‌های ملی‌گرایانه بر روح همکاری جمعی بین‌المللی نقش این سازمان‌ها را به سازوکارهایی برای مشاوره و تسهیل‌گری تقلیل داد.

از میان سازمان‌های منطقه‌ای دو نهاد اتحادیه اروپا (به عنوان عالی‌ترین شکل همگرایی و همکاری منطقه‌ای در جهان معاصر) و آسه‌آن (پیشروترین سازمان منطقه‌ای غیرعربی) تقریباً در زمره موفق‌ترین سازمان‌های منطقه‌ای در شرایط پاندمی کرونا بودند. با این حال، نگاهی به عملکرد این دو نهاد نشان می‌دهد که نوع مواجهه در عالی‌ترین و پیشروترین سازمان‌های منطقه‌ای نیز چیزی فراتر از نقش‌های مشاوره‌ای، توصیه‌ها و برنامه‌های عادی و روزمره سازمان‌های منطقه‌ای نبوده و این امر نشان از عملکرد عمیقاً کمتر از انتظار این دسته از سازمان‌ها در مقیاس مناطق مختلف جهان بوده است.

در ابتدای ظهور پاندمی، منطقه جنوب شرق آسیا نزدیک‌ترین منطقه به کانون اصلی پیدایی کرونا ویروس بود. با این حال در مراحل اولیه عوامل چندی مانع حضور سریع کشورهای عضو در مهار بیماری در قالب یک اقدام جمعی

شد. نخستین دلیل به فقدان داده‌ها و اطلاعات لازم در خصوص اپیدمی و سپس پاندمی کرونا بود. ویژگی ناشناختگی این ویروس در ابعاد شکل‌گیری، توسعه و علائم بالینی و نحوه مقابله با آن، کشورهای این منطقه را در موقعیت دشواری قرار داد. افزون بر این، دلیل دوم به توجه ناکافی به شدت بحران توسط کشورهای عضو آسه‌آن بازمی‌گردد. بسیاری از مقام‌های بهداشتی کشورهای منطقه با تلقی همسان از این پاندمی مشابه آنچه در مورد آنفولانزا یا سارس رخ داده بود در عمل زمینه پیش‌بینی اقدام‌های پیشگیرانه را مهیا نکردند. به همین میزان دلیل سوم به سرعت گسترش کرونا ویروس باز می‌گردد؛ جایی که به خاطر منشأ تنفسی بیماری، هرگونه ازدحام و رفت‌وآمد گسترده بر دامنه بحران می‌افزود. به همین نسبت، به دلیل روابط گسترده میان کشورهای این منطقه با چین به تدریج بحران فراگیر شد.

با وجود این شوک اولیه آسه‌آن به عنوان مهم‌ترین نهاد منطقه‌ای به تدریج ترتیباتی را برای همکاری و مدیریت شرایط در پیش گرفت؛ به‌ویژه آنکه تجربه چین (به عنوان همسایه) و ویتنام (به عنوان عضو و رئیس دوره‌ای آسه‌آن) به عنوان نمونه‌هایی موفق در کنترل بیماری می‌توانست کمک‌حال سازمان و به تبع، کشورهای عضو باشد. مهم‌ترین اقدام‌های آسه‌آن در این بازه زمانی را می‌توان به شرح زیر مورد اشاره قرار داد:

- برگزاری جلسات مجازی مستمر میان مقام‌های ارشد پزشکی، وزرای خارجه، مهاجرت و دفاع کشورهای عضو با هدف مشاوره و ایجاد هماهنگی و یادگیری از تجارب؛

- برگزاری جلسه ۳۱ مارس ۲۰۲۰ اعضای سازمان با موضوع کرونا ویروس و تأکید اعضا بر لزوم مبادله اطلاعات و مبادرت به سیاست‌گذاری‌های هماهنگ در قالب سه اقدام تأکید بر تقویت قدرت واکنشی آسه‌آن در موارد اضطراری در حوزه بهداشت، تأکید بر ایجاد انبارهای مشترک ذخیره داروها در سطح منطقه‌ای و تأکید بر لزوم تأسیس صندوق‌های حمایتی پاندمی آسه‌آن؛

- درگیر کردن بخش‌های نظامی فعال در حوزه بهداشت در فرایند مقابله مانند مرکز پزشکی نظامی آسه‌آن در بانکوک^۱ که هدف اصلی این اقدام به اشتراک‌گذاری تجارب بخش‌های بهداشتی نظامی کشورهای عضو از یک سو و تأسیس بیمارستان‌های اضطراری از طرف دیگر بود (Thai Ha, 2020).

در همین راستا آسه‌آن تلاشی اولیه نیز به انجام رساند تا در قالب همکاری با نهادهای مشارکتی مانند پلاس ۳ (کره جنوبی، چین و ژاپن) از ظرفیت این کشور خصوصاً در ارتقای توان تست‌گیری و امکانات تولیدات پزشکی بهره‌مند شود (Kalinina, 2020).

^۱ . Bankok-based ASEAN Center of Military Medicine

در کنار این اقدام‌های آسه‌آن در یک سال اخیر که تقریباً شکل موفق‌تری از همکاری در قالب مشاوره و تسهیل‌گری بوده، اقدام‌های اتحادیه اروپا نیز با محوریت کمیسیون اروپایی در حال انجام بوده است. فراتر از تأکیدهای مکرر کمیسیون اروپایی به لزوم انجام اقدام‌های هماهنگ در پاسخ به ظهور پاندمی کرونا (European Commission, 2020a) از میان مجموعه اقدام‌های این اتحادیه اشاره به چند محور مهم‌تر به نظر می‌رسد. این اقدام‌ها عبارت‌اند از:

- ابتکار طرح یا برنامه خرید اضطراری پاندمی توسط بانک مرکزی اروپا (PEPP)¹ به مبلغ ۷۵۰ میلیارد یورو که این اقدام خود حاکی از عملکرد سریع‌تر نزد سازمان‌هایی است که با بهره‌مندی از منابع بیشتر به مقابله با پاندمی کرونا اقدام کرده‌اند (European Central Bank, 2020).

- اجرای طرح همسایگان² از طریق اعطای کمک‌های مالی به کشورهای همسایه اتحادیه اروپا با هدف جلوگیری از گسترش آن به درون مرزهای اتحادیه در قالب بسته‌های ۱/۱ میلیارد یورویی برای همسایگان شرقی در اروپای شرقی و کشورهای قفقاز (European Commission, 2020b).

- برگزاری جلسه ویدئو کنفرانس رهبران اتحادیه اروپا در ۲۵ فوریه ۲۰۲۱ برای بحث در خصوص مدیریت شرایط کرونایی به خصوص تهیه واکسن و انجام اقدام‌های هماهنگ در کنترل سفرهای خارجی و مقابله جدی در برابر تهدیدهای بهداشتی (European Council, 2020).

سایر عملکردهای اتحادیه اروپا نیز نشان می‌دهد که این نهاد گستره قابل‌توجهی از اقدام‌ها در پیش گرفت که با توجه به گستردگی وسعت و منابع مالی و توان عملیاتی این سازمان منطقه‌ای چندان دور از انتظار نبود. با این حال آنچه مهم به نظر می‌رسد این است که بررسی محتوایی اقدام‌های این دو نهاد به عنوان عالی‌ترین شکل‌های سازمان‌های منطقه‌ای از حیث انسجام و توان عملیاتی گویای نقش تسهیل‌کنندگی بوده تا اقدام‌های مؤثر و فوری در مدیریت بحران. مقایسه این عملکرد با دیگر سازمان‌های منطقه‌ای در مناطق دیگر جهان که تقریباً از حیث دو شاخص انسجام و توان عملیاتی قابل مقایسه با آسه‌آن و اتحادیه اروپا نیستند نشان می‌دهد که در مجموع نمی‌توان با اطمینان از موقعیت این دسته از سازمان‌ها متناسب با کمیت آن‌ها و انتظارات صحبت به میان آورد. این نتیجه‌گیری محصول چند عامل مهم است که در ذیل به آن‌ها اشاره می‌شود:

- ریشه‌های عمدتاً اقتصادی و امنیتی سازمان‌های منطقه‌ای: یکی از محورهای جالب توجه در خصوص منشأ شکل‌گیری سازمان‌های منطقه‌ای این بوده که عمده این سازمان‌ها تحت تأثیر دغدغه‌های امنیتی (به‌ویژه در دوران

¹ . Pandemic Emergency Purchase Programme

² . Neighbourhood

جنگ سرد) و سپس آمال و آرزوهای اقتصادی پا به عرصه وجود گذاشته‌اند. حتی دغدغه‌های امنیتی نیز از جنس مسائل نظامی و دفاعی بوده و چالش‌های متنوعی را که امروز در حوزه امنیت شکل گرفته است پوشش نمی‌دهند. شکل‌گیری آسه‌آن در دهه ۱۹۶۰ در پاسخ به فشارهای ساختاری ایالات متحده و بیم کشورهای منطقه جنوب شرق آسیا از نفوذ کمونیسم بود. در مورد اتحادیه اروپا نیز تجربه عدم همکاری و هم‌افزایی در حوزه‌های موضوعی مختلف از یک سو و احتراز از چالش‌های امنیتی پایدار توأم با رقابت‌های درون منطقه‌ای مخرب میان کشورهای بزرگ اروپا از سوی دیگر عامل مهمی در تأسیس و تکوین این نهاد اثرگذار منطقه‌ای بوده است. همین روند در مورد شکل‌های بارز دیگر سازمان‌های منطقه‌ای مانند سازمان همکاری‌های شانگهای یا سازمان پیمان آتلانتیک شمالی (ناتو) مصداق داشته است. مسئله چالش‌برانگیز در این ارتباط آن است که آن‌قدر بر مقوله امنیت نظامی و اهمیت همکاری اقتصادی صرف تأکید شده و ساختار نهادها بر آن اساس شکل گرفته‌اند که در عمل امکان توجه به سایر شکل‌های بحران به‌ویژه بحران‌های نوظهور ناشی از جهانی‌شدن مانند مسائل زیست‌محیطی و دغدغه‌های بهداشتی کمتر مورد توجه قرار گرفته است.

- **وابستگی مالی و سیاسی سازمان‌های منطقه‌ای به دولت‌های ملی:** بهره‌گیری نهادهای بین‌المللی از مسئله تسهیم بودجه میان اعضای خود امری عجیب در شکل‌گیری و کارکرد سازمان‌ها نیست؛ چنانکه عمده سازمان‌های جهان‌شمول نیز در بحث بودجه همچنان وابستگی ساختاری به دولت‌های عضو خود دارند. با این حال، نکته قابل توجه و چالش‌زا آنجایی است که سازمان‌های جهانی عمدتاً به خاطر سابقه طولانی، حوزه موضوعی مورد فعالیت و تنوع عضویت اعضا به‌ویژه عضویت قدرت‌های اقتصادی بزرگ توانسته‌اند هم در بسیج منابع بودجه‌ای عملکردی به نسبت بهتر داشته باشند و هم آن‌که سطحی از استقلال مالی را با بهره‌گیری از نهادهای بعضاً خیریه و یا تبلیغات کسب کنند. این مقوله در خصوص سازمان‌های منطقه‌ای یک ضعف بزرگ به شمار می‌رود، زیرا در این دسته از سازمان‌ها هم تنوع اعضا از حیث قدرت و توان اقتصادی زیاد نیست و هم آنکه چون فعالیت‌های این سازمان‌ها عمدتاً متمرکز بر یک منطقه خاص جغرافیایی است امکان بهره‌گیری از مقولاتی چون تبلیغ فعالیت‌ها و یا حمایت‌های فرامرزی وجود ندارد. نتیجه این روند آن است که باعث می‌شود دامنه و قدرت اثرگذاری این سازمان‌ها به شرایطی محدود شود که صرفاً دولت‌های عضو آن را مهم می‌دانند و در نتیجه در هر لحظه امکان غلبه گرایش‌های ملی بر همکاری فراملی وجود دارد؛ آن هم در موقعیتی که احتمالاً سازمان منطقه‌ای در انفعال ناشی از نبود قدرت مالی مستقل و یا نهادهای اثرگذار به سر می‌برد.

- **سرعت عمل شدید دولت‌ها در اعمال سیاست‌های ناسیونالیستی در مقابله با کرونا:** تجربه چند ماه نخستین بعد از ظهور و فراگیری پاندمی کرونا بی‌شباهت به تجربه سال‌های اول بعد از بحران ۱۹۲۹ اقتصادی در غرب

نیست. بلافاصله بعد از مشخص شدن انتقال سریع این بیماری در ورای مرزها در نتیجه رفت و آمد میان کشورها و نیز ابهام شدید ناشی از نحوه مقابله با بیماری و تأکید مستمر بر قرنطینه و فاصله گذاری اجتماعی دولت‌ها چنان به سمت محدود کردن مرزها و مبادلات انسانی اقدام کردند که در عمل امکان هرگونه تدبیر و چاره‌اندیشی فراملی از میان رفت. در این اثنا، نقش سازمان‌های منطقه‌ای نیز در ابتدا بیشتر به محاق رفت، زیرا بین دو گرایش ملی‌گرایانه و راه‌حل‌های جهانی در عمل جایی برای فعالیت‌های منطقه‌ای متصور نبود؛ این در حالی بود که به تدریج با دور شدن از زمان آغاز بحران نوعی بازیابی در این نقش اتفاق افتاد.

- **ارتباط‌گیری سریع دولت‌ها با سازمان‌های جهانی:** بخش دیگری از انفعال سازمان‌های منطقه‌ای زمانی آشکار شد که با تلاش سازمان جهانی بهداشت برای تدوین پروتکل‌ها و ارائه راه‌حل‌هایی برای مقابله مؤثر با این بیماری شاهد ارتباط سریع و گسترده کشورها با سازمان‌های جهانی بودیم. این روند سبب شد تا سازمان‌های منطقه‌ای به دلیل عدم پیش‌بینی سازوکار مؤثر مدیریت بحران و عدم آشنایی تخصصی و نهادینه با بحران شکل‌گرفته نتوانند دستور کارهای مفیدی را خصوصاً در مراحل اولیه به دولت‌ها ارائه کنند.

- **جهانی‌شدن بحران و تصور عمومی جامعه جهانی بر لزوم یافتن راه‌حل جهانی فراتر از نگرش‌های منطقه‌ای:** گسترش دامنه بحران پاندمی کرونا در سطح جهانی بسیاری از ناظران و فعالان حوزه بهداشتی را به این جمع‌بندی رساند که مواجهه با این بحران نمی‌تواند محلی و منطقه‌ای باشد، بلکه چاره کار در همکاری‌های جهانی و بهره‌گیری راه‌حل‌های جهانی است. این تصور باعث شد تا نقش سازمان‌های منطقه‌ای تحت‌الشعاع جهانی بودن بحران قرار گیرد و در نتیجه اعتنای خاصی به لزوم و امکان مدیریت بحران از رهگذر سازمان‌های منطقه‌ای انجام شود.

با در نظرگیری این چالش‌ها و دلایلی که برشمرده شد می‌توان گفت که با تجربه عالی‌ترین سازمان‌های منطقه‌ای مانند آسه‌آن و اتحادیه اروپا نقش سازمان‌های منطقه‌ای متناسب با کمیت این سازمان‌ها در مدیریت بحران پاندمی کرونا چندان قابل دفاع نیست اما در حوزه تسهیل‌گری روابط، ارائه توصیه و ایجاد فضایی برای اشتراک اطلاعات و تجارب در مبارزه با بیماری به خصوص با دور شدن از زمان آغاز بحران این نهادها عملکرد متناسب و ویژه‌ای داشتند. با علم به این فضا و تجربه حاصل شده تا مقطع فعلی به نظر می‌رسد پاندمی کرونا صرفاً آزمونی برای عدم موفقیت سازمان‌های منطقه‌ای نبوده است بلکه این بحران با ایجاد درس‌هایی توانسته این سازمان‌ها را برای مواجهه با چالش‌ها و بحران‌ها در آینده آماده‌تر سازد؛ منوط با آن‌که این درس‌ها به شکلی بهینه مورد توجه قرار گیرد. مهم‌ترین این درس‌ها عبارت‌اند از:

- **لزوم پیش‌بینی مالیات‌های منطقه‌ای در چارچوب سازمان‌ها جهت تسریع مدیریت در مواقع بحرانی**

فقدان منابع مالی لازم و در دسترس یکی از مشکلات دیرپای سازمان‌های بین‌المللی اعم از سازمان‌های جهانی و منطقه‌ای بوده است. به طور خاص در مورد سازمان‌های منطقه‌ای این امکان مهیاست تا کشورهای عضو به فراخور بازه‌های زمانی منابعی را در ورای سهمیه سالانه به شکل مالیات‌های منطقه‌ای در اختیار سازمان قرار دهند تا این نهادها در هنگام بحران‌ها به خصوص در بادی امر دچار مشکلات مالی نشده و قادر به برنامه‌ریزی برای عملکرد مستقل از دولت‌ها باشند. اتحادیه اروپا با وجود اینکه از جمله نهادهای منطقه‌ای پیش‌رو در زمان بحران کرونا محسوب می‌شود درست در موقعی که در حال برنامه‌ریزی برای انجام فعالیت‌هایی در این راستا بود با شوک عجیب عقب‌نشینی کشورهای عضو از تعهد تخصیص یک‌دهم درصد از تولید ناخالص ملی مواجه شد (Mattheis, 2020)؛ موضوعی که اگر در چارچوب مالیات‌های مستقل پیش‌بینی شود می‌تواند منشأ جلوگیری از بحران مالی سازمان در هنگامه مدیریت بحران‌های پیش‌بینی نشده شود.

- الزام به انجام اصلاحات در ساختار حکمرانی با هدف سرعت بخشی واکنش به بحران

نگاهی به عملکرد سازمان‌های منطقه‌ای عمده در سرتاسر جهان نشان می‌دهد که یکی از معضلات اصلی این سازمان‌ها حتی بعد از خروج از شوک و بی‌عملی ابتدایی ضعف در ساختار حکمرانی و ارکان این نهادها بوده است. با وجود اینکه در غالب این نهادها عمدتاً ارکان مختلفی از مجامع، دبیرخانه‌ها و نشست‌های مقطعی سران و وزرای مربوطه پیش‌بینی شده است اما نهادهای هماهنگی و رکن بحرانی مورد توجه قرار نگرفته است. اگرچه شکل‌گیری این سازمان‌ها عمدتاً با هدف پاسخ به بحران نبوده اما بحران پاندمی کرونا نشان داد که وجهی از تداوم عملکرد موفق این سازمان‌ها در رسیدگی به اهداف اساسنامه‌ای درگرو گذر از بحران‌ها و جلوگیری از تبدیل آن‌ها به مؤلفه‌هایی است که ممکن است یا اهداف دیگر را تحت‌الشعاع قرار دهد یا آنکه کشورهای عضو را به این نتیجه برساند که نهاد متبوع آن‌ها از قابلیت لازم برای عملکرد در شرایط متفاوت را ندارند.

- درگیر کردن کنشگران غیردولتی در چارچوب سازمان‌های منطقه‌ای

درست در زمانی که دولت ترامپ در ایالات متحده با زدن برچسبی سیاسی به سازمان جهانی بهداشت از تعهدات خود در قبال این سازمان در اوج بحران کناره‌گیری کرد ورود مؤثر بنیاد غیردولتی گیتس¹ برای جبران قطع کمک‌های آمریکا این نکته را ثابت کرد که امروزه نمی‌توان صرفاً منتظر اقدام دولت‌ها ماند. فراتر از آن، نقش کنشگران غیردولتی در چارچوب جهانی شدن چنان افزایش یافته که در حوزه‌های تخصصی در عمل دولت‌ها تحت‌الشعاع آن‌ها قرار گرفته‌اند. از این جهت، کنشگران غیردولتی با درگیر شدن در چارچوب کارکردی سازمان‌های منطقه‌ای می‌توانند در مرتبه نخست یک بدیل ارزشمند برای تأمین بودجه و منابع مالی لازم باشند و در

¹ . Gates Foundation

مرتبه بعد با تخصصی که آنها در بحران‌های موضوعی مانند مسائل زیست‌محیطی، مسائل حقوق بشری یا چالش‌های بهداشتی و حوزه سلامت دارند کمکی بزرگ به سیاست‌گذاری سازمان‌های منطقه‌ای در شرایط بحران باشند.

- تقویت میان‌منطقه‌گرایی در شرایط بحران با هدف بهره‌گیری از تجارب

یکی دیگر از ضرورت‌های ایفای نقش سازمان‌های منطقه‌ای حرکت به سمت تقویت میان‌منطقه‌گرایی و استفاده از تجارب و آزمون و خطاهای مناطق و سازمان‌های مرتبط با آنهاست. این ضرورت در شرایطی مانند بحران‌های جهانی از جمله بحران پاندمی کرونا بسیار مهم‌تر است، زیرا مواجهه با این دسته از بحران‌ها به شدت درگرو راه‌حل‌های جهانی و اجتناب از خطاهای گذشته است. به طور خاص معمولاً سازمان‌های منطقه‌ای ممکن است در زمان بحران‌های جهانی عملکردی یکسان نداشته باشند و بسته به شرایط مالی و پیشرفت‌های تخصصی از امکانات و ظرفیت‌های متعددی بهره‌مند باشند. میان منطقه‌گرایی می‌تواند به یادگیری در شرایط بحران کمک ویژه‌ای برساند.

نتیجه‌گیری

آغاز بحران پاندمی کرونا از ابتدا سال ۲۰۲۰ میلادی یکی از جدی‌ترین آزمون‌های فراروی عملکرد ارکان اصلی حکمرانی جهانی یعنی سازمان بین‌المللی به‌ویژه سازمان‌های منطقه‌ای بود. این سازمان‌ها در دوران بعد از جنگ جهانی دوم شروع به شکل‌گیری کرده و در هفتاد سال اخیر از حیث کمی و کیفی پیشرفت قابل توجهی داشته‌اند؛ همین پیشرفت این انتظار را بر جای گذاشت تا در زمان بحران کرونا بتوانند با بسیج منابع و نیروهای ملی به مدیریت بحران کرونا نائل شوند. اما عملکرد آنها خصوصاً در یک سال نخست بعد از آغاز بحران نشان داد که این نهادها نیازمند بازبینی جدی در ساختار و عملکرد هستند. تداوم انگاره‌های ملی‌گرایانه، فقدان وجه مستقل مالی در کنار سایر ویژگی‌های خاص پاندمی کرونا مانند سرعت انتشار و تأکید شدید بر فاصله‌گذاری اجتماعی و هم‌زمان لزوم توجه به تجارب جهانی باعث شد تا سازمان‌های منطقه‌ای نتوانند چیزی فراتر از نقش تسهیل‌گری، اشتراک‌گذاری حداقلی اطلاعات و توصیه‌هایی غیرالزام‌آور از خود بروز دهند. با این حال، این بحران توانسته با درس‌هایی که برای سازمان‌های منطقه‌ای ایجاد می‌کند این نوید را ارائه دهد که سازمان‌های منطقه‌ای می‌توانند با یادگیری عمیق از بحران‌ها و اجرای درس‌های آن به نهادهایی تأثیرگذار خصوصاً در هنگامه بحران تبدیل شده و حکمرانی جهانی در مقایسه با گذشته بیشتر تقویت شود.

- امیدی، علی (۱۳۸۸) منطقه‌گرایی در آسیا؛ نگاهی به سازمان‌های آسه آن، سارک و اکو، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.

- عباسی، مجید (۱۳۹۲) «پیشگفتار» در امیل کرچنر و روبرتو دومینگوئز، سازمان‌های منطقه‌ای و مدیریت امنیت، ترجمه و تدوین مجید عباسی، تهران: ابرار معاصر.

- European Central Bank (2020) “ECB announces €750 billion Pandemic Emergency Purchase Programme (PEPP)”, (observed: 3/13/2021) at: https://www.ecb.europa.eu/press/pr/date/2020/html/ecb.pr200318_1~3949d6f266.en.html

- European Commission (2020a) “Coronavirus Response”, (observed: 3/13/2021) at: https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response_en

- European Commission (2020b) “European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations”, (observed 3/13/2021) at: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/news_corner/eu-response-to-the-coronavirus-pandemic_en

- European Council (2020) “COVID-19 coronavirus pandemic: the EU's response”, (observed 3/13/2021) at: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/coronavirus/>

- Kalinina Anastasia (2020) “What the World Can Learn from the Regional Responses to COVID-19”, Atlantic Council, (observed: 5/8/2021) at: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/what-the-world-can-learn-from-regional-responses-to-covid-19/>

- Mattheis, Frank (2020) “The COVID-19 Crisis and Regional Organisations: More Money, More Problems?” (observed 3/13/2021) at: <https://cris.unu.edu/covid19-regional-organisations-more-money-more-problems>

- Thai Hai, Hoang (2020) “The Coronavirus Could Be Vietnam’s Biggest Stress Test in Its ASEAN Chairmanship”, The Diplomat, (observed 3/8/2021) at: <https://thediplomat.com/2020/04/the-coronavirus-could-be-vietnams-biggest-stress-test-in-its-asean-chairmanship/>

تحلیل شاخص‌های زیست‌محیطی توسعه پایدار در مواجهه با بیماری کرونا

زکيه اکرمي^۱

چکیده

اثرپذیری شدید کشورهای مختلف ناشی از بیماری همه‌گیر کرونا علاوه بر آنکه مشخص کرد اپیدمی شدن این بیماری چندان به سطح توسعه‌یافتگی کشورها ارتباط ندارد، نشان داد که می‌تواند آسیب‌های جدی و غیر قابل پیش‌بینی در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ایجاد کند. در کنار این اثرات منفی، این بیماری می‌تواند به دو سویه بر محیط زیست تأثیر بگذارد. کاهش در مصرف سوخت‌های فسیلی به دلیل کاهش تولید صنایع بزرگ و کاهش در رفت و آمد نیروی کار باعث شده تولید گازهای گلخانه‌ای در سراسر جهان و به‌ویژه کشورهای صنعتی به شکل قابل توجهی کاهش یابد. علاوه بر این تغییرات مثبت زیست‌محیطی، این بیماری می‌تواند از طریق مصرف بیش از اندازه آب، استفاده از شوینده‌ها، مواد ضد عفونی کننده شیمیایی و محصولات پلاستیکی بر محیط زیست اثرات منفی داشته باشد. هدف پژوهش حاضر بررسی شاخص‌های زیست‌محیطی توسعه پایدار در رویارویی با بیماری کرونا است. بر این اساس مهم‌ترین شاخص‌های زیست‌محیطی ناشی از این بیماری گردآوری و توسط ۱۱۸ نفر از کارشناسان و متخصصین اعتبارسنجی شد. پژوهش از نوع کاربردی بوده و داده‌ها از روش پیمایشی جمع‌آوری شد. ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه محقق ساخته بوده و داده‌ها با استفاده از آزمون t تک نمونه‌ای مورد بررسی قرار گرفت. یافته‌های پژوهش با قابل قبول دانستن اهمیت شاخص‌های زیست‌محیطی در سطح معنادار $P < 0/05$ نشان داد بحرانی که در پی این بیماری شکل گرفته است به خوبی می‌تواند به تغییرات جدیدی در مطرح شدن مفاهیم زیست‌محیطی در برنامه‌های توسعه‌ای کشورها، پایداری و اصول مربوط به آن منجر شود.

واژه‌های کلیدی: شاخص‌های زیست‌محیطی، توسعه پایدار، بیماری کرونا

مقدمه

طبق تعریف‌های ارائه شده، توسعه پایدار به فرآیندی اطلاق می‌شود که طی آن نیازهای کنونی جامعه بدون تحت تأثیر قرار دادن توانایی نسل‌های آینده تأمین می‌شود. امروزه توسعه پایدار به عنوان یکی از اصلی‌ترین معیارها برای

^۱ استادیار گروه علوم پایه، دانشگاه فرهنگیان، تهران، z360_akrami@yahoo.com

بررسی پیشرفت‌های اقتصادی و اجتماعی در جوامع بشری مورد توجه قرار دارد (Garbie, 2016). به همین دلیل روش‌های متعددی برای اندازه‌گیری و سطح‌بندی آن مطرح شده است. امروزه سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان منطقه‌ای معتقدند بدون تعریف مؤلفه‌هایی برای توسعه‌یافتگی، اندازه‌گیری و اولویت‌بندی آنها قادر به رفع مشکلات جوامع بشری نخواهند بود (Lotfi et al., 2016). تعیین مؤلفه‌هایی برای توسعه‌یافتگی این امکان را فراهم می‌آورد که بتوان با تشخیص نقاط قوت و ضعف مناطق مختلف، شرایط بهبود آنها را مورد بررسی قرار داد (Nilsson et al., 2016).

کارشناسان چهار بعد را برای توسعه پایدار در نظر می‌گیرند: توسعه زیست‌محیطی، توسعه اجتماعی، توسعه اقتصادی و توسعه حقوقی (Amanpour et al., 2016). هر یک از این ابعاد دارای شاخص‌هایی هستند که عدم توجه به آنها اشکال‌های متعددی را سبب می‌شود. به عنوان نمونه عدم توجه به شاخص‌های توسعه پایدار سبب ایجاد خطرات زیست‌محیطی متعدد از جمله آلودگی هوا، منابع آبی، ناسالم بودن آب آشامیدنی، آلوده شدن خاک به مواد شیمیایی، ایجاد گازهای گلخانه‌ای، تغییرات جهانی آب و هوا و مشکلات زیست‌محیطی متعدد دیگری برای منابع آب، هوا و خاک می‌شود. منجم‌زاده و همکاران (۱۳۹۶) با بررسی شاخص‌های زیست‌محیطی توسعه پایدار و سطح برخورداری آن در کلان‌شهرهای ایران از اتمسفر، زمین، اقیانوس‌ها و دریاها، خطوط ساحلی آب شیرین و تنوع زیستی به عنوان مهمترین شاخص‌های زیست‌محیطی توسعه پایدار نام می‌برند. فیروزی و همکاران (۱۳۹۶) در مقاله خود تحت عنوان "ارزیابی شاخص‌های زیست‌محیطی با تأکید بر آلودگی هوا و آلاینده‌های صنعتی" از ارزیابی پایداری زیست‌محیطی به عنوان یکی از مهم‌ترین ابزارها در فرآیند برنامه‌ریزی توسعه پایدار نام می‌برند و توجه به آن در سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها را امری اجتناب‌ناپذیر می‌دانند.

برای بحرانی که جهان امروزی پس از پیشرفت‌های چشمگیر علمی و تکنولوژیک (به ویژه دستاوردهای چند دهه اخیر) با آن مواجه شده است کمتر مورد مشابهی در یک قرن اخیر می‌توان یافت. ناتوانی در درمان یا پیشگیری پزشکی از یک ویروس نوظهور سبب شده است تا در اکثریت مناطق جهان تمامی ابعاد و جنبه‌های زیست‌طبیعی و انسانی تحت‌الشعاع قرار گیرد و شرایط زیستی و مدیریتی وضعیت دور از ذهنی به خود بگیرد.

کووید ۱۹ به عنوان پدیده‌ای غریب که چه به لحاظ شکل‌گیری و فراگیری و چه به لحاظ اثرگذاری و خاتمه‌پذیری غیرقابل کنترل و پیش‌بینی بوده و سبب شده تا روزانه هزاران نفر در سراسر جهان در پی ابتلا به این بیماری از بین بروند و تاکنون تلاش‌های مختلف ملی و بین‌المللی فاقد هرگونه اثربخشی قطعی و امیدبخش باشد. همه‌گیری سریع، تلفات بالا و اثرپذیری شدید اقتصادی کشورهای بزرگ و پیشرفته علاوه بر آنکه نشان داد که اپیدمی شدن این بیماری چندان ارتباطی به سطح توسعه‌یافتگی کشورها ندارد و می‌تواند طیف گسترده‌ای از توسعه‌نیافته‌ترین تا توسعه‌یافته‌ترین کشورها را درگیر خود سازد و، نشان داد تمامی ساختارهای حکمرانی و اقتصادی موجود در

مواجهه با یک بحران همه‌گیر دچار ضعف و چالش‌های بسیار جدی هستند. آسیب‌های جدی که این بیماری به اقتصاد کشورهای مختلف وارد کرد نااطمینانی در شرایط اقتصادی جهان را به میزانی افزایش داده که شرایط آینده اقتصاد جهان غیرقابل پیش‌بینی بوده و اینکه اقتصاد جهانی چه زمان از اثرات این بیماری رهایی خواهد یافت در حاله‌ای از ابهام قرار گرفته است. اما در کنار این اثرات منفی اقتصادی که در پی کاهش در سطح تولید و مبادلات تجاری بوده است، محیط زیست و منابع طبیعی جهان فرصتی کمیاب و تاریخی در برابر خود می‌بیند. کرونا با اثراتی که در اقتصاد جهانی داشته سبب شده تا با کاهش تولید صنایع بزرگ و متوسط و در نتیجه کاهش در مصرف سوخت‌های فسیلی از یک‌سو و کاهش در مبادلات تجاری و همچنین کاهش در رفت و آمد نیروی کار از سوی دیگر، آلاینده‌های زیست‌محیطی کاهش یافته و در نتیجه تولید گازهای گلخانه‌ای در سراسر جهان و به‌ویژه در کشورهای صنعتی به شکل محسوس و قابل توجهی کاهش یابد. علاوه بر این تغییرات مثبت زیست‌محیطی، شرایط پیش‌آمده می‌تواند در زمینه نوع برنامه‌های اقتصادی و توسعه‌ای و جایگاه محیط زیست در این برنامه‌ها تغییرات جدی ایجاد کند و بار دیگر به مطرح شدن مفاهیم محیط زیستی در برنامه‌های توسعه‌ای و توسعه پایدار منجر شود. مفهومی که در سایه رشد اقتصادی و صنعتی شدن کمتر مورد توجه قرار گرفته است و حتی در کشورهای نوظهور اقتصادی که تجربه آسیب‌زای کشورهای توسعه‌یافته را نیز در برابر خود می‌بینند بسیار کمتر مورد توجه قرار گرفته است و بسیاری از کشورهای در حال توسعه از آن به عنوان یک محدودیت در مسیر رشد و توسعه خود یاد می‌کنند. در حالی که با توجه به مفهوم پایداری رهاورد توسعه پایدار اثربخشی و دوام بهینه و بلندمدت است.

در برشمردن اصول توسعه پایدار از کنار گذاشتن تصور قدرتی به عنوان اولین اصل یاد می‌شود. شاید تا پیش از فراگیری کرونا در سطح جهان کمتر نمود عینی و ملموسی برای اثبات این اصل وجود داشت و دولت‌ها و سیستم‌های اقتصادی با اتکا به داشته‌های خود و احاطه بر محیط طبیعی هیچ محدودیتی برای خود متصور نبوده و خود را فراتر از محیط طبیعی می‌دیدند اما با همه‌گیری این بیماری و ناتوانی ساختارهای دولتی و مراکز علمی و دانشگاهی در کنترل کامل، پیشگیری یا درمان قطعی بیماری و همچنین آسیب جدی به اقتصاد کشورها، این اصل به خوبی اثبات شد که با وجود تمامی پیشرفت‌های علمی، تکنولوژیک و حکمرانی این تصور که انسان مالک و قادر محیط خود است و هر کاری می‌تواند انجام دهد اشتباه بوده و انسان به عنوان یک ارگانیسم از مجموعه ارگانیسم‌های محیط طبیعی می‌بایست روابط منطقی و متعادلی با محیط طبیعی و دیگر موجودات نظام هستی داشته باشد و در غیر این صورت چه در کوتاه مدت و چه در بلندمدت آسیب‌های جدی خواهد دید.

تعطیلی یا کاهش تولید و خانه‌نشینی انسان‌ها علاوه بر غبارزدایی از طبیعت و بهبود آب و هوا سبب شد موجودات بسیاری که در پی برنامه‌های توسعه‌ای ناپایدار توسط انسان‌ها خود یا محیط زیستشان حذف شده بودند بار دیگر به محیط خود برگردند. در واقع به دنبال نگاه تک بعدی به مسئله توسعه که با محور قرار دادن رشد و سود اقتصادی

صرف ایجاد شده سایر بخش‌های محیط طبیعی نه تنها دیده نشده بلکه در این برنامه‌ها آسیب جدی دیده‌اند. حال این موجودات در خلأ عملکرد سازوکارهای توسعه‌ای فرصتی دیگر بار برای حضور یافته‌اند. حضور انسان در غیاب سایر موجودات یا حضور سایر موجودات در غیاب انسان به هیچ وجه مطلوب نبوده و با این‌گونه زیست‌بخشی غیر متعادل نمی‌توان آینده روشنی برای محیط زیست جهان، انسان و سایر موجودات متصور بود. در حالی که پایداری به ننگه‌داشتن در کنار یکدیگر در بازه زمانی بلندمدت معنا می‌شود.

این اصل که باید تناسب میان توسعه و پایداری رعایت شود یکی دیگر از اصولی است که با پیدایش کرونا و نتایج آن قابل طرح است و قبل از هر چیز به متناسب شدن برنامه‌های اقتصادی به شرایط محیطی برخورد گشت. لزوم همکاری‌های بین‌المللی در جهت مبارزه با کرونا نیز اصل مشارکت و همکاری توسعه پایدار را بار دیگر مطرح می‌کند. تجربه نشان داده است بدون همکاری نزدیک علمی و پژوهشی و همچنین در اختیار قرار دادن تجربیات در زمینه مبارزه با بیماری میان کشورها و حتی کمک‌های کالایی و خدماتی کاهش اثرات این بیماری دشوار خواهد بود. از سوی دیگر اثری که رفتار و عملکرد کشور چین در پیدایش و تسری این بیماری به سایر کشورها داشته است لزوم توجه به اصل تفکر جهانی و عملکرد محلی در توسعه پایدار را مطرح می‌سازد. اینکه با توجه به درهم‌تنیدگی جهان امروزی ضرورت دارد کشورها به عملکرد محلی و منطقه‌ای خود بیشتر توجه کرده و با مسوولیت‌پذیری در برابر رفتار خود اثرات عملکردهای خود بر سایر کشورها را بیشتر در نظر داشته باشند. اصل مردم‌محوری نیز به عنوان یکی دیگر از اصول توسعه پایدار، ضرورت در اولویت قرار گرفتن سلامت و حیات مردم برای دولت‌ها را مطرح می‌کند و اینکه با توجه به جدی بودن اثرات این بیماری، نباید برنامه‌های توسعه‌ای دولت‌ها منافع اقتصادی را بر مردم ترجیح دهد. ارغان و شعبانی (۱۳۹۶) در پژوهش‌های خود مبنی بر بررسی بعد زیست محیطی توسعه پایدار تأکید کردند که هر طرح و برنامه‌ای باید با دید سیستمی و رعایت اصول توسعه پایدار همراه باشد.

پژوهش حاضر با در نظر گرفتن مبانی نظری و پیشینه پژوهشی مربوطه با هدف بررسی شاخص‌های زیست‌محیطی توسعه پایدار در رویارویی با بیماری کرونا به دنبال پاسخ به پرسش‌های اساسی زیر است:

- ۱- شاخص‌های ارزیابی زیست‌محیطی توسعه پایدار در مواجهه با بیماری کرونا کدام‌اند؟
- ۲- کدامیک از شاخص‌های زیست‌محیطی توسعه پایدار در رویارویی با بیماری کرونا از اهمیت بالاتری برخوردار هستند؟

روش پژوهش

با توجه به هدف پژوهش که تعیین و ارزیابی شاخص‌های زیست‌محیطی توسعه پایدار در مواجهه با بیماری کرونا می‌باشد، از طریق مورد بررسی قرار دادن تحقیقات انجام گرفته در مورد شاخص‌های زیست‌محیطی، مهم‌ترین و

اساسی‌ترین محورها و شاخص‌های زیست‌محیطی توسعه پایدار در مواجهه با بیماری کرونا شناسایی و در قالب پرسشنامه‌ای با طیف پنج درجه‌ای لیکرت تدوین شد. اعتبار این پرسشنامه توسط ۱۱۸ نفر از کارشناسان و متخصصین مورد ارزیابی قرار گرفت. روش پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر نحوه گردآوری داده‌ها توصیفی از نوع پیمایشی است.

جامعه آماری

تعیین شاخص‌های مهم زیست‌محیطی توسعه پایدار از طریق ادبیات موجود و سایر مطالعات انجام شده در این حوزه انتخاب و در قالب پرسشنامه‌ای با طیف پنج درجه لیکرت تدوین شد. به منظور اعتبارسنجی پرسشنامه تهیه شده، ۱۱۸ نفر از کارشناسان و متخصصان حوزه محیط زیست انتخاب شدند. ملاک انتخاب افراد نمونه پژوهش به عنوان کارشناس، اشتغال حداقل ۴ سال در سمت‌های آشنا با محیط زیست و ملاک انتخاب افراد نمونه پژوهش به عنوان متخصص، افراد دانشگاهی با داشتن تحقیقات مرتبط با محیط زیست بوده است. مشخصات جمعیت شناختی نمونه آماری در جدول ۱ نشان داده شده است.

جدول ۱- توزیع جمعیت شناختی نمونه آماری پژوهش

ابعاد جمعیت شناختی	متغیر جمعیت شناختی	تعداد	درصد
جنسیت	مرد	۴۵	۳۸/۱
	زن	۷۳	۶۱/۹
حوزه انتخاب	کارشناس	۹۱	۷۷/۱
	متخصص	۲۷	۲۲/۹
میزان تحصیلات	کارشناسی	۲۹	۲۴/۶
	کارشناسی ارشد	۷۱	۶۰/۲
	دکتری	۱۸	۱۵/۲
سن	کمتر از ۳۵ سال	۱۷	۱۴/۴
	بین ۳۵-۴۵ سال	۸۲	۶۹/۵

روش جمع‌آوری داده‌ها

اعتبار پرسشنامه از لحاظ صوری و محتوایی و به منظور اطمینان از کافی بودن تعداد پرسش‌های مناسب برای اندازه‌گیری شاخص‌های زیست محیطی توسعه پایدار در مواجهه با بیماری کرونا مورد بررسی قرار گرفت. بدین منظور از نظرات ۱۰ نفر از صاحب‌نظران دانشگاهی استفاده و بر اساس نظرات آنها نقایص پرسشنامه برطرف شد. پایایی پرسشنامه با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ ۰/۷۶٪ به دست آمد که نشان دهنده قابل قبول بودن پایایی سؤال‌های آن بود.

به منظور تعیین نرمال یا غیر نرمال بودن توزیع داده‌های به دست آمده از آزمون کولموگروف-اسمیرنوف و نرم‌افزار SPSS 26 استفاده شد و سطح معناداری بزرگتر از ۰/۰۵ برای کلیه متغیرها ملاک نرمال بودن توزیع داده‌ها قرار گرفت. داده‌ها با استفاده از آزمون t تک نمونه‌ای با درجه آزادی ۱۱۷ مورد بررسی قرار گرفت. سطح معناداری مشاهده شده کمتر از ۰/۰۵ ($P < 0/05$) ملاک مورد توافق بودن اهمیت شاخص زیست محیطی از نظر کارشناسان و متخصصان در نظر گرفته شد.

یافته‌ها

پاسخ به پرسش شماره یک

به منظور پاسخگویی به پرسش نخست پژوهش مبنی بر "شاخص‌های زیست محیطی توسعه پایدار در مواجهه با بیماری کرونا" از طریق مطالعه و بررسی منابع و استفاده از نظرات صاحب‌نظران دانشگاهی ۹ شاخص در ۳ محور تعیین و پس از اعتبارسنجی توسط کارشناسان و متخصصان آمار توصیفی آنها شامل میانگین، خطای استاندارد میانگین، واریانس و انحراف استاندارد به دست آمد (جدول ۲).

جدول ۲- آمار توصیفی مربوط به اعتبارسنجی شاخص‌های زیست محیطی توسعه پایدار در مواجهه با بیماری

کرونا توسط کارشناسان و متخصصین

محور	شاخص	نماد	میانگین	استاندارد	خطای
			میانگین	واریانس	انحراف استاندارد

مجموعه مقالات همایش پیامدهای ویروس کرونا برای مناطق مختلف جهان

۰/۹۴۱	۰/۷۵۰	۰/۰۴۸	۴/۵۸۲	E1	۱- کاهش سفرهای هوایی و زمینی	
۰/۹۰۴	۰/۶۷۱	۰/۰۶۷	۴/۱۳۹	E2	۲- کاهش آلاینده‌های هوا	جو
۰/۸۴۳	۰/۶۲۹	۰/۰۸۹	۴/۰۹۳	E3	۳- کاهش گازهای گلخانه‌ای	
			۴/۲۷۱		میانگین کل شاخص‌ها	
۰/۷۵۲	۰/۷۲۷	۰/۰۱۲	۴/۶۳۵	E4	۱- استفاده بیشتر از دستکش و سایر محصولات پلاستیکی	
۰/۸۴۰	۰/۸۷۲	۰/۰۴۵	۴/۱۵۷	E5	۲- افزایش پسماندهای خانگی	زمین
۰/۹۸۲	۰/۷۸۲	۰/۰۳۲	۴/۰۱۲	E6	۳- کاهش تفکیک زباله‌های خشک و تر	
			۴/۲۶۸		میانگین کل شاخص‌ها	
۰/۷۶۴	۰/۸۴۵	۰/۰۵۱	۴/۷۸۴	E7	۱- مصرف بیش از اندازه آب	
۰/۶۸۱	۰/۸۲۲	۰/۰۴۸	۴/۶۶۲	E8	۲- استفاده از شوینده‌ها و مواد شیمیایی	
۰/۸۵۴	۰/۸۵۳	۰/۰۳۷	۴/۴۰۶	E9	۳- استفاده از ضدعفونی کننده‌های خانگی	دریا
			۴/۶۱۷		میانگین کل شاخص‌ها	

با توجه به جدول ۲ در بین شاخص‌های محور جو، شاخص "کاهش سفرهای هوایی و زمینی" با میانگین ارزیابی ۴/۵۸۲ بالاترین و شاخص "کاهش گازهای گلخانه‌ای" با میانگین ۴/۰۹۳ کمترین امتیاز ارزیابی را داشته است. در بین شاخص‌های محور زمین، شاخص "استفاده بیشتر از دستکش و سایر محصولات پلاستیکی" با میانگین ارزیابی ۴/۱۵۷ بالاترین و شاخص "کاهش تفکیک زباله‌های خشک و تر" با میانگین ۴/۰۱۲ کمترین امتیاز ارزیابی را داشته است. در بین شاخص‌های محور دریا، شاخص "مصرف بیش از اندازه آب" با میانگین ارزیابی ۴/۷۸۴ بالاترین و شاخص "استفاده از ضدعفونی کننده‌های خانگی" با میانگین ۴/۴۰۶ کمترین امتیاز ارزیابی را داشته است.

پاسخ به پرسش شماره دو

به منظور پاسخگویی به پرسش دوم پژوهش مبنی بر "مهم‌ترین شاخص‌های زیست‌محیطی توسعه پایدار در مواجهه با بیماری کرونا" آمار استنباطی داده‌های اعتبارسنجی شاخص‌های زیست‌محیطی توسعه پایدار در رویارویی با بیماری کرونا شامل آزمون t تک نمونه‌ای استخراج و نتایج آن در جدول ۳ آورده شده است.

جدول ۳- آمار استنباطی مربوط به اعتبارسنجی شاخص‌های زیست‌محیطی توسعه پایدار در مواجهه با بیماری کرونا توسط کارشناسان و متخصصان

نماد	تعداد	t	df	سطح معناداری
E1	۱۱۸	۱۸/۳۰۹	۱۱۷	۰/۰۰۰
E2	۱۱۸	۱۶/۷۳۴	۱۱۷	۰/۰۰۰
E3	۱۱۸	۱۷/۱۴۷	۱۱۷	۰/۰۰۰
E4	۱۱۸	۲۱/۳۸۱	۱۱۷	۰/۰۰۰
E5	۱۱۸	۱۷/۷۱۴	۱۱۷	۰/۰۰۰
E6	۱۱۸	۲۸/۲۴۹	۱۱۷	۰/۰۰۰
E7	۱۱۸	۱۷/۰۵۲	۱۱۷	۰/۰۰۰
E8	۱۱۸	۱۹/۱۷۶	۱۱۷	۰/۰۰۰
E9	۱۱۸	۲۴/۴۳۴	۱۱۷	۰/۰۰۰

بررسی نتایج آزمون t تک نمونه‌ای نشان می‌دهد که مقدار آمار به دست آمده هر یک از شاخص‌های زیست‌محیطی توسعه پایدار در مواجهه با بیماری کرونا با درجه آزادی ۱۱۷ در سطح اطمینان ۹۵٪ معنادار است ($P < ۰/۰۵$). بنابراین می‌توان گفت این شاخص‌ها توسط کارشناسان و متخصصان مورد تأیید قرار گرفته است و به عنوان شاخص‌های مهم و قابل قبول در ارزیابی زیست‌محیطی توسعه پایدار در مواجهه با بیماری کرونا است.

نتیجه‌گیری

بررسی انجام شده بر روی شناسایی و ارزیابی شاخص‌های زیست‌محیطی توسعه پایدار در مواجهه با بیماری کرونا نشان می‌دهد از میان ۳ محور مطرح شده در این پژوهش، از نظر کارشناسان و متخصصان بیشترین مجموع میانگین مربوط به محور جو با امتیاز ۴/۶۱۷ است. برای ۹ شاخص مورد ارزیابی زیست محیطی توسعه پایدار در مواجهه با کرونا مهم‌ترین و اساسی‌ترین در ۳ محور جو، زمین و دریا ملاک "مصرف بیش از اندازه آب" با امتیاز ۴/۷۸۴ بیشترین میزان امتیازدهی را داشته است که بیانگر اهمیت و نقش اساسی این شاخص از نظر کارشناسان و متخصصان حوزه محیط زیست است.

تجربه بشر از رویدادهای مختلف نشان می‌دهد بحران‌ها با همه شدت و ضعف خود و با تمامی اثرات و آسیب‌هایی که از خود به جا می‌گذارند کاهش پیدا کرده، ضعیف شده و از بین می‌روند اما در قالب‌ها و ابعاد دیگری مجدداً به وجود می‌آیند اما آنچه در این میان حائز اهمیت است عبرت‌آموزی جهت کاهش اثرات منفی بحران‌های بعدی است. تجربه کرونا و اثرات آن نشان می‌دهد جهت جلوگیری از تشدید آثار این بیماری، ایجاد بحران‌های جدید یا کاهش اثرات آن بحران‌ها تغییر رویکردهایی که خود مسبب ایجاد بحران هستند ضرورت دارد. با توجه به علل شکل‌گیری و اثرات بیماری کرونا آنچه از این بحران می‌توان آموخت لزوم توجه بیشتر به پایداری توسعه و بازتعریف مجدد برنامه‌های توسعه‌ای و اصول مربوط به آن است. اصلاح دستورالعمل‌ها برای استفاده از شوینده‌ها و مواد ضدعفونی جهت پاکسازی محیط‌های داخلی و سطوح پر تماس فضای شهری می‌تواند در بهبود کیفیت شاخص‌های زیست‌محیطی توسعه پایدار در مواجهه با بیماری کرونا مفید باشد.

منابع

فیروزی، م. ح.؛ محمدی ده چشمه، م. و سعیدی، ج (۱۳۹۶)، ارزیابی شاخص‌های پایداری زیست محیطی با تاکید بر آلودگی هوا و آلاینده‌های صنعتی، مطالعه موردی: کلان شهر اهواز، پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری، دوره ۸، شماره ۱، صفحات ۱۳-۲۸.

ارغان، ع. و شعبانی، م. (۱۳۹۶)، از رشد شهر تا توسعه پایدار شهری و بررسی بعد زیست محیطی کلان شهر تهران، کنفرانس پژوهش‌های معماری و شهرسازی اسلامی و تاریخی ایران، سمنان.

منجم زاده، س. ا. ح.، زیاری، ک. و ماجدی، ح. ر (۱۳۹۶)، بررسی شاخص‌های زیست محیطی توسعه پایدار و سطح برخورداری آن در کلان شهرهای ایران، نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، سال دهم، شماره اول، صفحات ۲۷۵-۲۹۸.

Amanpour, Saeed and Saeed Maleki and Nabiollah Hosseini (2016), An Analysis of the Distribution of Urban Services in the Metropolis of Ahvaz in terms of Space Justice, Quarterly Journal of Urban Ecology, No. 14.

Garbie, I. (2016). Sustainability in Manufacturing Enterprises: Concepts, Analyses and Assessments for Industry 4.0. Springer.

Lotfi Sedigheh and Masoud Safayipour and Samaneh Shokri (2010), Grading Development of Mazandaran Provinces Using Numerical Taxonomy, Geographic Quarterly of Zagros Landscape: Summer 2010, Volume 2, Issue 4, Page 51 to Page 67.

Nilsson, M, Griggs, D, & Visbeck, M. (2016). Map the interactions between sustainable development goals: Mans Nilsson, Dave Griggs and Martin Visbeck present a simple way of rating relationships between the targets to highlight priorities for integrated policy. Nature, 534(7607), 320-323.

روسیه و ایران: چشم‌انداز همکاری در جهان پس از ویروس کرونا

عارف بیژن^۱

چکیده

با شکل‌گیری تهدید تحمیل شده بر جامعه جهانی به واسطه‌ی انتشار ویروس کرونا (کووید-۱۹)، رویکرد مقابله‌ای برخی کشورها با این بیماری همه‌گیر که همچنان ادامه دارد، قابل توجه است، به نحوی که بسیاری معتقدند کووید-۱۹ جهانی کاملاً متفاوت از قبل در زمینه‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی ایجاد می‌کند. در میان کشورهای درگیر با این بیماری، دو کشور ایران و روسیه به عنوان بازیگران مهم منطقه‌ای سعی در ایجاد سازوکارهایی برای همکاری متقابل در مهار حداکثری این ویروس و همچنین بیشینه‌سازی قدرت و منافع ملی خودشان در راستای پیشبرد سیاست‌های منطقه‌ای و بین‌المللی هستند. در راستای پاسخ به این پرسش که این بحران جهان‌شمول، چه تأثیری بر چشم‌انداز همکاری متقابل ایران و روسیه در جهان پس از کووید-۱۹ در سطح منطقه‌ای و جهانی می‌گذارد می‌توان بیان کرد در حال حاضر ویروس کرونا به عنصری مهم در روابط ایران و روسیه در مورد یک موضوع مهم بین‌المللی مشترک (با وجود برخی اختلافات در زمینه‌های منطقه‌ای و جهانی) و همچنین منبع اصلی جدید اختلاف‌ها و عرصه رقابت این دو قدرت بزرگ با ایالات متحده در قالب یک جنگ سرد تبدیل شده است. در همین راستا، هدف این نوشتار بررسی تأثیر کووید-۱۹ بر همکاری‌ها و سیاست‌های متقابل روسیه و ایران در سطح ملی (کمک-های بهداشتی و تولید واکسن)، منطقه‌ای (نقش آنها در نظم جدید امنیتی منطقه خاورمیانه) و بین‌المللی (برجام و مقابله با یک‌جانبه‌گرایی آمریکا) است.

شواهد نشان می‌دهد همکاری‌های فزاینده‌ی روسیه و ایران در کمرنگ ساختن نقش و نفوذ ایالات متحده به ویژه در خاورمیانه مؤثر بوده است. کووید-۱۹ یک شوک بزرگ ژئوپلیتیکی جهانی است، لیکن به محض اینکه گرد و غبار آن فرونشیند، قصد دارد سیستم بین‌المللی را مجدداً تنظیم، و صف‌بندی‌های جدیدی را ایجاد و یا تقویت کند. در این میان، مشارکت روسیه-چین-ایران با تکیه بر دیپلماسی چندجانبه‌گرایی نتیجه منافع مشترک آنها، و تقابل شدید با هژمونی آمریکا است. آنها بر این باورند که یک‌جانبه‌گرایی دولت ۴ ساله ترامپ باعث اختلال در سیستم بین‌المللی شده و خطری جدی برای منافع آنها ایجاد کرده است. آنها به دنبال یک نظم بین‌المللی متعادل‌تر و جهانی چندقطبی هستند. انتظار می‌رود که پیدایش ویروس کرونا زنجیره‌های جهانی تولید و مصرف را بازتعریف کند و حکمرانی جهانی را بین دیگر بازیگران تقسیم کند. با وجود این، اعتماد رهبران روس و ایران به موفقیت خود در مهار این بحران، شاهدی بر عزم آنها به عنوان رهبران جهانی و منطقه‌ای جدید است. چین، روسیه و حتی چندین

^۱ دانشجوی دکترای دانشکده علوم سیاسی دانشگاه دولتی سن پترزبورگ روسیه، st082323@student.spbu.ru

اروپایی خواستار آن هستند تا ایالات متحده تحریم‌های شدید خود را علیه ایران لغو کند. آنها معتقدند تحریم‌های غیرقانونی یک‌جانبه ایالات متحده به‌عنوان بخشی از کمپین «فشار حداکثری»، یک مانع اساسی برای مبارزه مؤثر با این ویروس است گرچه برخی معتقدند امکان کاهش آن در دوره ریاست جمهوری ۴ ساله جو بایدن وجود دارد. در نتیجه می‌توان گفت اقدام‌ها و همکاری‌های گسترده‌تر روسیه و ایران در دوران پس از کووید-۱۹ گامی برای پیشبرد سیاست‌های چندجانبه منطقه‌ای و جهانی و همچنین جهت تأمین حداکثری منافع ملی آنها است.

واژه‌های کلیدی: کووید-۱۹، ایران، همکاری بهداشتی، روسیه، نظم جدید خاورمیانه، همکاری نظامی، یک‌جانبه-گرایی آمریکا

مقدمه

برای رویدادهایی که توسط بسیاری قابل پیش‌بینی است، همه‌گیری کووید-۱۹ به طرز حیرت‌انگیزی تعجب‌آور بود. هنوز هم اکثر کشورها درگیر مبارزه با آن هستند و گسترش ویروس باعث تغییرات اساسی در زمینه‌های اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی شده است. از اوایل سال ۲۰۲۰، در مورد افزایش احتمال جهانی شدن بیماری واگیر هشدار داده شد، اما نه دولت‌ها و نه شهروندان تهدید را جدی نگرفتند. (Ewing Duncan, 2020) با گسترش ویروس در سراسر جهان، بسته شدن مرزها، سقوط قیمت نفت و مختل شدن پروازها، به نظر می‌رسد که همه چیز متحول شده است. به اعتقاد بسیاری بیماری کووید-۱۹ قطعاً تاریخ قرن ۲۱ را نشان می‌دهد و احتمالاً، مانند مهم‌ترین بیماری‌های همه‌گیر در گذشته، بر مسیر و توسعه تمدن بشری تأثیر بسزایی خواهد گذاشت. (Rapoport, 2020)

ویروس کرونا اکنون پدیده‌ای جهانی است که دامنه‌ای قابل مقایسه با جنگ‌های جهانی - یا حتی گسترده‌تر از آنها - دارد. این مهم در سه مؤلفه تشدیدکننده نهفته است: در وهله اول، همه‌گیری به عنوان یک بحران سلامت، زیرا انسان را بیمار می‌کند و می‌کشد. در طول مبارزه با این بیماری، سیستم‌های ملی مراقبت‌های بهداشتی تحت فشار قرار گرفته یا تهدید شده است. در مرحله دوم، کشورهای مختلف جهان اقدام‌های مختلفی را برای محدود کردن تحرک انسان به منظور کاهش انتقال و حفظ عملکرد این سیستم‌های مراقبت‌های بهداشتی اعمال کردند. در مرحله سوم، سیاست‌های خارجی و اقتصادی کشورها به عنوان یک نتیجه از این ویروس تأثیر بسزایی پذیرفته است. مانند هر بحرانی، این بیماری همه‌گیر جدای از ایجاد چالش، فرصت همکاری بین کشورهای درگیر را نیز در پی داشته است. دو کشور ایران و روسیه به عنوان دو بازیگر مهم منطقه‌ای و جهانی نیز تحت تأثیر این بیماری قرار گرفتند. با اینکه هر کدام از این دو کشور در مبارزه با این ویروس مسیرهای متفاوتی را در پیش گرفتند اما در اصل موضوع با هم اشتراکاتی دارند که این مهم باعث نزدیکی و همکاری متقابل با هم شده است. در بعد داخلی هر دو کشور به لحاظ اقتصادی و انسانی به شدت تحت تأثیر قرار گرفتند و بسیاری از زمینه‌های پیشرفت اقتصادی به بن‌بست رسید. در بعد سیاست خارجی نیز دو کشور تحت تأثیر تحریم‌های ایالات متحده و اتحادیه اروپا سعی در تغییر

سیاست‌های امنیتی خود در دوران پس از ویروس کرونا دارند. نویسندگان در این پژوهش با بهره‌گیری از روش توصیفی-تحلیلی و استفاده از منابع معتبر در زمینه ویروس کرونا (که همچنان ادامه دارد) به دنبال پاسخگویی به این پرسش است که همه‌گیری کووید-۱۹ چه تأثیری بر زمینه‌های همکاری ایران و روسیه در سطح داخلی، منطقه‌ای و جهانی در آینده می‌گذارد. نتایج نشان می‌دهد دو کشور با وجود برخی اختلاف‌نظرها در زمینه‌های سیاست‌های امنیتی و خارجی، اما همکاری‌های دوجانبه در زمینه نظامی-دفاعی، کمک‌های بهداشتی هم‌چون ارسال واکسن اسپوتنیک به ایران، همکاری تاکتیکی در سطح منطقه‌ای به‌خصوص بحران‌های خاورمیانه به ویژه سوریه و هم‌چنین مقابله با یکجانبه‌گرایی آمریکا در زمینه تحریم‌ها و موضوع برجام در سطح بین‌المللی دارند.

همکاری‌های بهداشتی-درمانی

همه‌گیری کووید-۱۹ در سال ۲۰۲۰ بزرگ‌ترین بحران بهداشت جهانی در یک قرن گذشته است. دبیرکل سازمان ملل متحد آن را بزرگ‌ترین بحران انسانی از زمان جنگ جهانی دوم تاکنون خوانده است. (Heine, 2020:23) بنابراین می‌توان با این گفته استدلال کرد که این ویروس نوع جدیدی از همکاری‌های دوجانبه یا چندجانبه را برای مقابله با آن شکل داده است. آنچه که به عنوان دیپلماسی بهداشت عنوان شده است بدین معنی است که جدای از همه‌ی تنش‌ها و اختلاف‌ها در سطح بین‌المللی کشورها در زمینه کمک‌های بهداشتی به کمک کشورهای دیگر نیاز دارند. البته برخی کشورهای قدرتمند در زمینه مبارزه با انواع بیماری‌ها و تولید واکسن برای تحت فشار قراردادن کشورهای غیر هم‌پیمان سوء استفاده می‌کنند، اما این مهم در مورد کمک‌های بهداشتی-درمانی بین ایران و روسیه کمی متفاوت است. پس از آنکه رهبران ایران از خرید واکسن‌های غربی منصرف شدند، علاقه تأمین واکسن کرونا از طرف روسیه قوت گرفت.

برای برخی از ناظران، بیماری همه‌گیر کووید-۱۹ فرصتی برای همکاری ایالات متحده و روسیه در مورد یک موضوع مهم بین‌المللی مورد علاقه مشترک است. از نظر دیگر ناظران، این بیماری همه‌گیر منبع اصلی جدید اختلاف‌ها و صحنه رقابت بین دو کشور است و باعث می‌شود روابط ایالات متحده و روسیه به طور کامل‌تری به یک وضعیت خصمانه مانند جنگ سرد تبدیل شود. برخی از ناظران بر آنچه رقابت بین ایالات متحده و روسیه به عنوان اولین کشورهایی که واکسن مؤثری برای ویروس کرونا ایجاد می‌کند، متمرکز شده‌اند و بنابراین روسیه تبدیل به اولین کشوری خواهد شد که بتواند اقتصاد خود را به بهره‌برداری کامل برساند و یا از دسترسی خارجی به واکسن خود به عنوان یک اهرم سیاست خارجی استفاده کند و از این طریق یک مزیت سیاسی-اقتصادی در جهان پس از همه‌گیری به دست آورد. اصطلاح ناسیونالیسم واکسن توسط برخی از این ناظران برای اشاره به این رقابت استفاده می‌شود. برخی از کارشناسان ابراز نگرانی کرده‌اند که تصمیم‌های کشورهای برای پیگیری تولید و استقرار

واکسن به روشی رقابتی، فردی و نه همکاری و چندجانبه، می‌تواند از اثربخشی کلی تلاش‌ها برای تولید واکسن-های مؤثر کاسته و در نتیجه همه‌گیری را طولانی کند.

(O'Rourke AND J. McInnis, 2020: 3) روسیه برای کسب اعتبار بین‌المللی و پیشبرد سیاست خارجی فعالانه خود به برخی کشورهای اروپایی و آفریقایی تجهیزات بهداشتی و واکسن اسپوتنیک خود را ارسال کرد. در اوایل آوریل سال ۲۰۲۰ بهروز نعمتی، سخنگوی هیئت رئیسه مجلس ایران، از عدم کمک روسیه به ایران در زمینه مبارزه با شیوع ویروس کووید-۱۹ گلایه کرده بود که مسکو با ارسال تجهیزات پزشکی به جای ایران که آن را شریک تاکتیکی می‌نامید، جهت‌گیری غربی خود را نشان داده است. (Tazmini, 2020)

در سوی مقابل، درحالی‌که ایالات متحده گفته است که کمک‌های بشردوستانه به ایران ارسال خواهد کرد، رهبران ایران بی‌درنگ این پیشنهاد را رد کردند و به این واقعیت اشاره کردند که تحریم‌های ایالات متحده کاملاً پابرجا هستند. آیت‌الله علی خامنه‌ای، رهبر ایران، با استناد به نظریه‌های توطئه، آمریکا را مسئول این بیماری دانسته است. (Gambrell, 2020) بنابراین با این گفتمان تنها راه تأمین حداقلی تجهیزات بهداشتی و واکسن کرونا در کوتاه‌مدت می‌تواند واکسن اسپوتنیک روسی باشد.

در همین راستا، سعید نمکی، وزیر بهداشت ایران و موراشکو میخائیل آبرتوویچ، همتای روسی وی، در مورد راه‌های افزایش همکاری در مقابله با کرونا بحث و تبادل نظر کردند. نمکی در یک جلسه ویدئو کنفرانسی گفت: «توسعه و تبادل تجارب بین ایران و روسیه در مبارزه با ویروس کرونا و همچنین تلاش بیشتر کشورهای منطقه با رعایت پروتکل‌های بهداشتی و مبادلات تجاری ضروری است». وی خاطرنشان کرد: «همکاری‌های وزارت بهداشت ایران و روسیه در سال‌های اخیر بهبود یافته است و تلاش شده است روابط و همکاری‌های دو جانبه به-ویژه در زمینه‌های تحقیق و پزشکی و همچنین انتقال تجربه گسترش یابد». موراشکو نیز با اشاره به روابط استراتژیک با کیفیت بین ایران و روسیه، تأکید کرد که «توسعه روابط و همکاری‌های متقابل در زمینه‌های مختلف بهداشت و تحقیقات، به ویژه دارو و واکسن‌ها ادامه خواهد داشت. (Tehrantimes, 2020)

به همین ترتیب در ادامه گفتگوهای دو کشور در همکاری متقابل در قبال ویروس کرونا، اولین محموله واکسن اسپوتنیک روسی در اوایل فوریه ۲۰۲۱ وارد ایران شد. با دستور حسن روحانی، رئیس‌جمهور ایران، کارکنان مراقبت‌های بهداشتی در خط مقدم اولین کسانی هستند که واکسن را در تاریخ ۹ فوریه دریافت می‌کنند، با اینکه خرید این نوع واکسن با مخالفت‌های زیادی در داخل ایران روبرو بوده است اما برخی مطالعه نشان می‌دهد واکسن اسپوتنیک روسیه ۹۲ درصد مؤثر است. نتایج بررسی‌ها از اسپوتنیک روسی در سه فاز آزمایشی منتشر شده در مجله Lancet نشان داد که این واکسن ۹۱,۶ درصد در برابر کووید-۱۹ مؤثر است. در همین زمینه ایران، اولین محموله ۱۰

هزار دوزی اسپوتنیک را دریافت کرد و قرار بر این است دو محموله دیگر نیز پیش از پایان ماه فورینه دریافت شود.

به گفته مقامات، پنج میلیون دوز واکسن روسی در کل تحویل خواهد شد. (Motamedi, 2021)

روابط دفاعی-نظامی مسکو-تهران

گفتگوی روسیه با ایران به عنوان یکی از پویاترین جبهه‌های دیپلماسی مسکو در طول همه‌گیری کووید ۱۹ ظاهر شده است. محمدجواد ظریف وزیر امور خارجه ایران تابستان ۲۰۲۰ دو بار - ابتدا در ماه ژوئن و سپس در ماه ژوئیه - به مسکو رفت و درباره آینده توافق هسته‌ای و همچنین پاسخ هماهنگ به کارزار آمریکا برای تمدید تحریم تسلیحاتی سازمان ملل متحد برای تهران گفتگو کرد.

بر اساس قطعنامه ۲۲۳۱ سازمان ملل متحد هرگونه داد و ستد تسلیحاتی با ایران تا ۱۸ اکتبر ۲۰۲۰ ممنوع بود. این قطعنامه در پیوند با توافق هسته‌ای در سال ۲۰۱۵ و برای یک بازه زمانی پنج ساله تصویب شد و یکی از مواردی بود که از سوی دولت ترامپ و مخالفان توافق هسته‌ای با ایران در آمریکا به شدت مورد انتقاد قرار گرفت. روسیه با اتمام تحریم‌ها علیه ایران، یکی از کاندیداهای فروش تسلیحات نظامی به ایران بوده و در پی آن است تا از این فرصت برای ارتقای موقعیت منطقه‌ای و بین‌المللی خود بهره ببرد.

هم‌چنین سفر امیر حاتمی، وزیر دفاع ایران به مجمع نظامی ارتش - ۲۰۲۰ که ۲۳ تا ۲۹ اوت برگزار شد، به گمانه‌زنی‌ها در مورد تقویت همکاری‌های فنی و نظامی مسکو و تهران پس از پایان تحریم تسلیحاتی ایران در ۱۸ اکتبر اضافه کرد. پیشنهاد آمریکا برای تمدید محدودیت‌ها در شورای امنیت سازمان ملل مطرح شد، اما رد شد و اکثر اعضای شورای امنیت گفتند که ایالات متحده حق قانونی ندارد که این سازوکار را ایجاد کند زیرا در ۸ مه ۲۰۱۸ از برجام خارج شد. روسیه یکی از این اعضا بود که فشار ایالات متحده برای تمدید تحریم تسلیحاتی سازمان ملل متحد علیه ایران را زیر سؤال برد. به نظر می‌رسد تقاضای واشنگتن برای استفاده از سازوکار به اصطلاح ماشه^۱ برای اعمال تحریم‌ها علیه تهران نتیجه‌ای نداشته است. پیش از سفر حاتمی، کاظم جلالی، سفیر تهران در روسیه، گفت که «مشارکت نظامی بین روسیه و ایران روز به روز در حال افزایش است و به زودی زمینه‌های جدیدی را ایجاد می‌کند. جلالی در کانال تلگرامی خود نوشت: «ما به زودی فصل جدیدی را در مشارکت نظامی - فنی روسیه و ایران باز خواهیم کرد.» (Mardasov, 2020)

پس از مذاکرات حاتمی با سرگئی شویگو، همتای روس خود، سفارت ایران در مسکو با ارائه عمق تفاهم استراتژیک بین دو کشور در منطقه از ضرورت تقویت بیشتر مشارکت آنها صحبت کرد. اگرچه چنین اشتیاقی در رسانه‌های روسیه دیده نمی‌شود، اما معمولاً در مورد چشم‌انداز مشارکت نظامی روسیه و ایران بسیار خوشحال هستند. حضور هیئت ایرانی در این مجمع خیلی مورد توجه قرار نگرفت. تنها نکات برجسته شامل تصاویر مربوط

¹ snapback

به بررسی سیستم‌های دفاع هوایی اس-۴۰۰^۱ و پانتسیر^۱-S1 توسط هیئت ایرانی بود که اشاره به قراردادهای جدید احتمالی تحویل این سامانه‌ها دارد. به گفته آژانس اطلاعات دفاعی ایالات متحده، با رفع تحریم تسلیحاتی، مقام‌های ایرانی به دنبال خرید تانک‌های روسی، اس-۴۰۰ و سامانه موشکی دفاع ساحلی باستین هستند. علاوه بر این، تهران به هواپیماهای روسی سوخوی-۳۰، هواپیمای پیشرفته آموزش خلبانی Yak-130 و تانک‌های T-90 نیز علاقه‌مند است. (Mardasov, 2020)

لاوروف در مصاحبه خود با خبرگزاری اسپوتنیک روسی خاطر نشان کرد: «در حال حاضر، هیچ محدودیتی در شورای امنیت سازمان ملل برای همکاری فنی و نظامی با ایران وجود ندارد و سیاست همکاری فن‌آوری نظامی روسیه کاملاً با قوانین بین‌المللی و قوانین کنترل صادرات روسیه مطابقت دارد که یکی از سخت‌ترین قوانین در جهان است. وی تأکید کرد که روسیه در برخورد با ایران به قوانین بین‌المللی پایبند خواهد بود». در ماه اکتبر ۲۰۲۰، سرگئی ریابکوف، معاون لاوروف گفت که «کشورش از محدودیت‌های ایالات متحده در مورد ایران نمی‌ترسد و با همکاری نظامی با این کشور پیش خواهد رفت». ریابکوف گفت: «روسیه از تحریم‌های آمریکا هراس ندارد، زیرا به آنها عادت کرده است». روسیه در حال توسعه همکاری‌های چندجانبه با ایران است و همکاری در حوزه نظامی-فنی بسته به نیاز طرفین و آمادگی متقابل ادامه خواهد داشت تا چنین همکاری را به روشی آرام پیش ببرد. (TehranTimes, 2020) پس از پایان تحریم تسلیحاتی سازمان ملل در ماه اکتبر، ایران با همکاری تسلیحاتی با کشورهای مختلف رو به جلو حرکت کرده است و حتی در این زمینه با کشورها قرارداد بسته است.

مهدی سنایی، سفیر سابق ایران در روسیه استدلال می‌کند که «روابط میان ایران و روسیه کاملاً استراتژیک و سودمند است. روسیه که مایل به همکاری با ایران است، ثابت کرده است که یک تأمین‌کننده مهم سیستم‌های سلاح پیشرفته، تجهیزات نظامی و فن‌آوری است. اگرچه این کشور در تحقق قراردادهایی که در گذشته با ایرانیان امضا کرده بود (ساخت نیروگاه هسته‌ای بوشهر و تأخیر در تحویل موشک‌های قدرتمند اس-۳۰۰ به ایران) کند عمل کرده است، اما در نهایت تحویل داد». (Tazmini, 2020) یوری لیامین^۲، تحلیل‌گر روسی بیان کرد که «ایران سرانجام خرید هواپیماهای سوخوی-۳۵ یا سوخوی-۳۰ام از روسیه را انتخاب خواهد کرد. نیروهای هوایی ایران با نیاز فوری به هواپیماهای مدرن چند منظوره روبرو هستند و مجتمع نظامی - صنعتی ایران نمی‌تواند در حال حاضر این نیازها را تأمین کند. اگرچه اقدام ایران برای پیشبرد خریدهای گسترده اسلحه در زمانی که این کشور گرفتار رکود و افت درآمد واقعی و همچنین مبارزه با ویروس کرونا است، می‌تواند ناآرامی‌های داخل کشور را برانگیزد». (Mardasov, 2020) برداشتن تحریم تسلیحاتی می‌تواند چالشی برای همکاری نظامی روسیه با ایران باشد. تنش آشکاری بین علاقه‌مندی مسکو به تأمین تجهیزات دفاعی ایران و تمایل تهران برای خرید سلاح‌های

¹ Pantsir

² Yuri Lyamin

تهاجمی وجود دارد که این مهم می‌تواند موجب اعتراض بازیگران منطقه‌ای و ایالات متحده شود. با این حال، غیر قابل تصور نیست که کرملین فروش سلاح‌های تهاجمی به ایران را تأیید کند و احتمالاً روسیه را به سمت تحریم توسط غرب سوق دهد.

با توجه به فشار خارجی موجود بر ایران، مسکو تنها یکی از کشورهایی است که تهران می‌تواند از نظر تهیه سلاح و مشارکت نظامی روی آن حساب باز کند. اگرچه قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت سازمان ملل متحد مانع از چنین همکاری‌هایی است، اما دو کشور تلاش می‌کنند تا از محدودیت‌های موجود جلوگیری کنند. ممکن است با لغو تحریم‌های سازمان ملل، روابط نظامی ایران و روسیه پس از سال ۲۰۲۰ رشد کند. در همین راستا، برخی از علاقه روسیه برای همکاری با ایران در استقرار سپر دفاعی در امتداد سواحل خلیج فارس خبر دادند. (Sadegi, 2020: 284) به طور مشخص با تکیه بر "دیپلماسی دفاعی" دو کشور می‌توانند به منظور دستیابی به منافع مشترک خود در حوزه‌های ذینفع مشارکت داشته باشند. دیپلماسی دفاعی بخشی از قدرت ملی یک کشور است که در کنار سیاست خارجی، ظرفیت عمل یک کشور در روابط خارجی را تقویت می‌کند. در واقع، پیوند بین فعالیت‌های دفاعی و نظامی و اقدامات دیپلماتیک می‌تواند ابزاری قدرتمند مرتبط با قدرت ملی باشد. دیپلماسی دفاعی می‌تواند هم در زمان جنگ و هم در صلح و هم در جلوگیری از نزاع مؤثر باشد. به دلیل درگیری‌های امنیتی مرزی در محیط منطقه-ای ایران، معاهدات دفاعی دو جانبه می‌تواند برای ایران مطلوب باشد. (بیژن، ۱۳۹۹)

مشارکت دوجانبه در خاورمیانه

منطقه خاورمیانه در دوران کووید ۱۹ وارد یک نظم جدید امنیتی شده است که این نظم پس از جهان ویروس کرونا می‌تواند ادامه داشته باشد. مهم‌ترین نمونه تغییرات در روابط ایران و روسیه، همکاری‌های دو طرف در منطقه بحران زده خاورمیانه، به‌ویژه در سوریه و عراق است. حضور مؤثر روسیه در سوریه، این کشور را به ایران نزدیک‌تر کرده است، زیرا مسکو همانند تهران از دولت بشار اسد حمایت کرد و مخالف تغییر رژیم سیاسی در این کشور است.

اساساً روسیه با هماهنگی و مشورت با ایران وارد این بحران شد، اگرچه مقام‌های رسمی و منابع روسی این-گونه اخبار را رد می‌کنند. با این حال، برخی منابع در ساختارهای امنیتی منطقه‌ای و بین‌المللی سفر سردار قاسم سلیمانی در آگوست ۲۰۱۵ را اقدامی مؤثر برای ورود روسیه به جنگ سوریه می‌دانند. از همان آغاز جنگ داخلی در سوریه، دو طرف حمایت سیاسی-دیپلماتیک و نظامی را از دولت بشار اسد سازمان دادند. همکاری نظامی ایران و روسیه در مبارزه با تروریست‌ها محدود به خاک سوریه نبوده است؛ طبق برخی گزارش‌ها، ایران و روسیه با همکاری سوریه و عراق مرکز تبادل اطلاعات ضد داعش را در بغداد ایجاد کرده‌اند که اطلاعاتی را با یکدیگر رد و بدل و تجزیه و تحلیل می‌کردند. (Sadegi, 2020: 284)

روابط ایران و روسیه چه در وضعیت قبل از شروع ویروس کرونا و پس از آن به سمت همکاری دوجانبه حرکت کرده است، که با همکاری نظامی در سوریه و انتقاد متقابل از سیاست غرب در خاورمیانه تقویت می‌شود. تهران یک متحد مفید برای مسکو در یک منطقه بسیار ناپایدار است، که می‌تواند از منافع امنیتی منطقه‌ای روسیه محافظت کند. با وجود اختلاف‌ها بین آنها، به نظر می‌رسد جنگ سوریه با توجه به محوریت آن در بلندپروازی‌های استراتژیک هر دو طرف، مهم‌ترین فضای همکاری مسکو و تهران است. این همکاری دو سویه را باید پس از مداخله روسیه در بحران سوریه از سال ۲۰۱۵ تاکنون مورد بررسی قرار داد و با وجود درگیر شدن دو کشور در مبارزه با کرونا و فشار حداکثری اروپا و ایالات متحده هم‌چنان ادامه دارد.

اگرچه روسیه و ایران در مورد آینده سیاسی سوریه اختلاف نظر دارند، اما آنها دشمن هم نیستند. درحالی‌که سایر بازیگران و ائتلاف‌ها در سوریه، از جمله اسرائیل، ترکیه، قطر، مصر، امارات متحده عربی، عربستان سعودی و ایالات متحده بر سر اختلافات منحل شده‌اند، تهران و مسکو توانسته‌اند اختلافات خود را در سوریه با موفقیت مدیریت کنند. تهران و کرملین از چندین طریق بر تعهد خود به همکاری دوجانبه تأیید کرده‌اند. در ۲۰ ژوئیه ۲۰۲۰، جواد ظریف، وزیر امور خارجه ایران، که برای سومین بار در مدت شش ماه به مسکو سفر کرد، تأیید کرد که تهران قصد دارد توافق ۲۰ ساله با روسیه را تمدید کند. قرار است این توافق در مارس ۲۰۲۱ منقضی شود. در تاریخ ۲ اوت، ظریف بار دیگر به لئونید اسلوتسکی^۱، رئیس کمیته امور بین‌الملل دومای دولتی روسیه، آمادگی ایران برای ارتقا روابط پارلمانی را تا سطح استراتژیک تأیید کرد. (Tazmini, 2020)

ایران و روسیه گسترش افراط‌گرایی در کشورهای همسایه را تهدید اصلی منافع و امنیت ملی خود می‌دانند. مبارزه با تروریسم منطقه پس از جنگ سرد با منافع ژئوپلیتیکی رقبای منطقه‌ای و غیر منطقه‌ای آنها مرتبط است. بدین معنا که حضور گروه‌های تروریستی همچون داعش در خاورمیانه تهدید حیاتی برای دو کشور محسوب می‌شود که می‌توانند در نزدیکی مرزهای ایران و روسیه فعالیت خود را ادامه دهند. این مسئله باعث افزایش تماس‌ها و روابط در زمینه امنیت بین مسکو و تهران شده است. روسیه همچنین در میان کشورهای است که به طور جدی نگران رشد گروه‌های تکفیری در خاورمیانه هستند. دلایل مختلفی برای این نگرانی وجود دارد. نخستین مورد این است که برخی مناطق در جنوب روسیه، از جمله چچن و داغستان، مناطقی هستند که سلفی‌ها امیدوارند بتوانند نفوذ خود را گسترش دهند. برخی از افراط‌گرایان روسی در این مناطق و دیگر مناطق روسیه وجود دارند. اقدام‌های داعش برای گسترش سرزمین‌های نفوذ خود در سوریه و عراق، نیروهای افراطی در روسیه را بر آن داشت تا همان کار را در مناطق مختلف روسیه انجام دهند. مورد دوم اینکه طبق گزارش‌ها، برخی از شهروندان روسی در این مناطق، به ویژه چچن، در سوریه و عراق به گروه‌های تروریستی از جمله داعش پیوسته و در حال کمک به

¹ Leonid Slutsky

تروریست‌ها در این کشورها هستند. آنها مدتهاست که با مسکو خصومت می‌ورزند و برای جدایی از دولت مرکزی روسیه تلاش می‌کنند. سیاستمداران روسی بسیار نگران رشد ایدئولوژی تروریستی در مناطق جنوبی خود هستند و بازگشت تروریست‌ها از سوریه و عراق به روسیه و همچنین برنامه‌ریزی برای حملات تروریستی را ممکن می‌دانند. به همین دلیل است که دولت روسیه برای مبارزه با این گروه‌ها به کمک‌های ایران نیازمند است. (Sadegi, 2020: 285)

سه عامل کلیدی بیرونی که موقعیت ایران در خاورمیانه و کیفیت روابط روسیه و ایران را در سال‌های آینده تعریف می‌کنند به شرح زیر است: (۱) سیاست‌های ریاست جمهوری آمریکا؛ (۲) عواقب تحریم‌های ایالات متحده؛ و (۳) تحولات در کشورهای همسایه که برای منافع ایران و روسیه از اهمیت اساسی برخوردار است. تیم بایدن در حال کار بر روی سناریوهای گفتگوی منطقه‌ای است که شامل تعدادی از کشورهای مهم، درجه اول عربستان سعودی و ایران است. آمریکایی‌ها از این فرض پیروی می‌کنند که بحران نفت و کووید ۱۹ شوک بزرگی برای هر دو قدرت منطقه‌ای بوده است و می‌تواند آنها را به سمت روابط اساسی پیش‌بینی‌شده در رویارویی با تنش‌زدایی سوق دهند. علاوه بر این، آمریکایی‌ها معتقدند این گفتگو می‌تواند به عنوان فرصتی برای مهار فشار تحریک آمیز تهران مورد توجه سعودی‌ها و برای ایرانیان به عنوان پیش شرط لغو تحریم‌ها تلقی شود. برای مسکو، سناریوی بایدن مزایا و معایب خود را دارد. ایران و روسیه تجارب خاص فرار از تحریم‌ها را دارند. به نظر می‌رسد ایران بیش از روسیه از این تعداد برخوردار است، اما روسیه از نظر منابع و فرصت‌های بین‌المللی ثروتمندتر است. سرانجام، تحولات لبنان، عراق، افغانستان و سوریه (و تا کمی یمن) تا حدود زیادی سرعت سیاست‌های ایران در منطقه را تعیین می‌کند. دولت جدید در عراق تمایل به همکاری با ایالات متحده را نشان می‌دهد و به تدریج فعالیت نیروهای طرفدار ایران را در خاک خود محدود می‌کند. در سوریه، تقابل نیروهای ایرانی و اسرائیل کمی روسیه را نگران می‌کند، اما سعی کرده به عنوان یک میانجی‌گر عمل کند. روسیه و ایران ممکن است دیدگاه‌ها و رویکردهای مختلفی نسبت به سیاست‌های منطقه‌ای داشته باشند، اما هر دو کشور نگرانی اساسی در رابطه با حفظ ثبات و یکپارچگی آن کشورها دارند. (Suchkov, 2020)

حمایت مسکو به حفظ برجام

توافق هسته‌ای ایران، که به طور رسمی تحت عنوان برنامه جامع اقدام مشترک شناخته می‌شود، توافق برجسته‌ای است که در ژوئیه ۲۰۱۵ بین ایران و چندین قدرت جهانی، از جمله ایالات متحده آمریکا به توافق رسید. بر اساس این توافق، ایران موافقت کرد که بسیاری از برنامه هسته‌ای و امکانات خود را برای بازرسی‌های گسترده‌تر بین‌المللی فراهم کند. با این حال، از زمان خروج ترامپ، رئیس‌جمهور پیشین آمریکا از آن در سال ۲۰۱۸، این معامله در معرض خطر قرار گرفت. انتخاب جو بایدن به عنوان رئیس‌جمهور جدید، که از بازگشت ایالات متحده به توافق

حمایت می‌کند، برخی انتظارات از دیپلماسی جدید را برانگیخته است. جو بایدن با تعهد بازگشت به توافق هسته‌ای به شرط بازگشت ایران به رعایت دقیق قوانین و موافقت با مذاکرات بعدی که باعث افزایش عمر توافق می‌شود، تمایل نشان داد.

آنتونی بلینکن^۱، وزیر امور خارجه ایالات متحده در جلسه استماع تأیید خود در ۱۹ ژانویه ۲۰۲۱ به کمیته روابط خارجی سنا گفت: «ما باید ببینیم، وقتی رئیس جمهور روی کار آمد، ایران واقعاً چه اقداماتی را انجام می‌دهد و ارزیابی کنیم که آیا آنها دوباره به تعهدات خود عمل می‌کنند. بلینکن گفت که توافقنامه ۲۰۱۵ بستری برای توافق طولانی‌تر و قوی‌تر خواهد بود که شامل سایر موارد مانند برنامه موشکی ایران و فعالیت‌های منطقه‌ای آن است.» (Prince, 2021)

در آوریل ۲۰۲۰، ایالات متحده قصد خود را برای تمدید تحریم‌ها علیه ایران را اعلام کرده بود که سایر اعضای توافق هسته‌ای به این اقدام اعتراض کردند و گفتند که ایالات متحده نمی‌تواند به طور یک جانبه سازوکار را اجرا کند زیرا در سال ۲۰۱۸ توافق هسته‌ای را ترک کرد. به دنبال این موضوع در سال ۲۰۲۰، ایران در پی حملات پی‌درپی به منافع خود، گام‌های بیشتری از تعهدات هسته‌ای خود برداشت. در ژانویه ۲۰۲۰، پس از ترور سردار سلیمانی توسط ایالات متحده، ایران اعلام کرد که دیگر غنی‌سازی اورانیوم خود را محدود نمی‌کند. در ماه اکتبر، ایران شروع به ساخت مرکز تولید سانتریفیوژ در نطنز کرد تا جای یکی از مراکز تخریب شده را بگیرد که ماه‌ها قبل در حمله‌ای که آن را به اسرائیل نسبت داد. مجلس ایران در پاسخ به ترور فخری زاده، دانشمند برجسته هسته‌ای، که آن را نیز به اسرائیل نسبت داد، در ماه نوامبر قانونی را تصویب کرد که منجر به افزایش قابل توجهی در غنی‌سازی در فردو شد و در نهایت می‌تواند بازرسی‌های آژانس انرژی هسته‌ای را محدود کند. (Robinson, 2021)

از سوی دیگر، مجلس ایران قانونی را تصویب کرد که کشور را به از سرگیری سریع غنی‌سازی اورانیوم به میزان ۲۰ درصد هدایت می‌کند. این قانون همچنین دستور می‌دهد اگر ایالات متحده تحریم‌های نفتی و بانکی را لغو نکند، همه بازرسان هسته‌ای بین‌المللی از ایران اخراج می‌شوند. جواد ظریف وزیر امور خارجه ایران پیشنهاد کرد که ایران و ایالات متحده هم‌زمان به مفاد توافق ۲۰۱۵ برگردند. اگرچه مشخص نیست که ظریف به جای چه کسی صحبت می‌کند، اما دیگر مقامات ایرانی خواستار جبران خسارت وارده از تحریم‌های ترامپ قبل از بازگشت توافق به ایران شده‌اند. (M. Lindsay, 2020)

سیاست جدید ایران در «نگاه به شرق» شامل ایجاد روابط اقتصادی، سیاسی، نظامی و امنیتی با روسیه پس از خروج ایالات متحده از برجام و پیگیری استراتژی «فشار حداکثری»، اعتبار بیشتری در میان مقام‌های ایرانی پیدا کرده است. از ابتدای انعقاد برجام، روسیه به عنوان یکی از کشورهای عضو شورای امنیت سازمان ملل از آن

¹ Antony Blinken

حمایت کرده است و خروج آمریکا از آن را خلاف قوانین بین‌المللی و موجب افزایش تنش منطقه‌ای می‌داند. در همین راستا ظریف، وزیر امور خارجه در مصاحبه‌ای بیان داشت که «ایران در مورد برجام با روسیه مواضع مشترک دارد». (St Petersburg News, 2019) همچنین چین، روسیه و حتی چندین کشور در اروپا خواستار آن بودند تا ایالات متحده تحریم‌های شدید خود را علیه ایران لغو کند. چنانکه وزارت امور خارجه روسیه با انتقاد از تحریم‌های ضد بشری ایالات متحده گفت: «تحریم‌های غیرقانونی یک جانبه ایالات متحده، که از ماه مه سال ۲۰۱۸ به‌عنوان بخشی از کمپین «فشار حداکثری» وضع شده است، یک مانع قدرتمند برای مبارزه مؤثر با ویروس کرونا است. (Dareini, 2020: 3)

به همین ترتیب روسیه نقش عمده‌ای در برنامه هسته‌ای ایران داشته است. در واقع، روسیه به اندازه سایر کشورهای ۱ + ۵ در مورد ایران مسلح هسته‌ای حساس بود، زیرا می‌دانست که ایران هسته‌ای می‌تواند اوضاع در خاورمیانه را بی‌ثبات کند. ایالات متحده صریحاً از مشارکت استراتژیک روسیه با ایران انتقاد کرد و خواستار قطع روابط خود با ایران شد. روسیه نگران است که اگر مذاکرات هسته‌ای بار دیگر شکست بخورد، ایالات متحده ممکن است علیه ایران اقدامی انجام دهد که به نوبه خود بی‌ثباتی امنیتی منطقه را تسریع خواهد بخشید. (Paulraj, 2016:95) بنابراین روسیه به عنوان بازیگر تاثیرگذار بر برجام معتقد است و واشنگتن ابتدا باید به این معاهده بپیوندد و تحریم‌های تهران را لغو کند. سرگئی لاوروف، وزیر امور خارجه روسیه، اظهار امیدواری کرد که «ایالات متحده با انطباق کامل با قطعنامه مربوطه شورای امنیت، شرایطی را برای ایران فراهم کند تا به تعهدات خود در توافق هسته‌ای برسد». محمدجواد ظریف، وزیر امور خارجه ایران، با تکرار مواضع روسیه گفت که اگر واشنگتن تحریم‌های ایران را لغو کند، ایران به اجرای کامل تعهدات خود بر اساس توافق نامه باز خواهد گشت. (TOI staff, 2021)

دستگاه سیاست خارجی روسیه معتقد است خروج آمریکا از برجام و از بین بردن انگیزه اصلی ایران برای پایبندی به تعهدات هسته‌ای‌اش منجر شد تهران نه تنها محدودیت‌های بیشتری را نپذیرد بلکه خود را از قید و بندهای موجود نیز برهاند. واقعیت این است که تا کنون تمام دستاورد این مسیر تضعیف توافق موجود بوده است. دوران فشار حداکثری بدترین نتایج را به دنبال داشته است: رکود اقتصادی برای ایران، نگرانی‌های بین‌المللی فزاینده در مورد برنامه هسته‌ای تهران و شدت گرفتن تنش‌های منطقه‌ای. از سوی دیگر کرملین گفت اینکه این قرارداد بعد از این همه سختی جان سالم به در برده خود گویای قدرت جوهره اصلی برجام است: مهار کردن فعالیت هسته‌ای ایران در برابر رهایی این کشور از چنگ تحریم‌هایی که در پاسخ به همان فعالیت‌ها وضع شده بود. تجدید این طرز نگاه اهمیت بسیار زیادی دارد که با آغاز به کار قریب‌الوقوع دولت جدید در آمریکا تحت ریاست جو بایدن، امکان‌پذیر نیز هست. اما این مهم نیازمند این است که هم تهران و هم واشنگتن در کنار سایر اعضای برجام هر چه

سریع‌تر و با حسن نیت در جهت احیای این توافق قدم بردارند. ادغام دیپلماسی با اقدام‌های برتری‌جویانه برای اهرم‌سازی هرچه بیشتر و طرح خواسته‌های فراتر از برجام توسط امضاکنندگان به نزاعی قابل پیش‌بینی، و به همان اندازه قابل اجتناب، منجر خواهد شد. اعضای برجام به خصوص روسیه معتقدند با اقدامات زیر می‌توانند توافق هسته‌ای را احیا کنند:

- دولت بایدن به پیمودن مسیری خلاف خروج ترامپ از برجام متعهد شود و از معافیت انسان‌دوستانه تحریم‌های آمریکا در عرصه عمل اطمینان حاصل پیدا کند؛
- ایران با ارائه یک جدول زمانی با مشورت کمیسیون مشترک برجام و آژانس بین‌المللی انرژی اتمی در عرض دو تا سه ماه کاملاً به تعهدات برجامی‌اش بازگردد؛
- همه اعضا در جهت شناسایی فرصت‌های همکاری، زمینه را برای مذاکرات بعدی فراهم کنند، نه اینکه بر سر موضوعات اختلافی بر طبل خصومت بکوبند. باید یک گفت‌وگوی منطقه‌ای، با حمایت ایالات متحده، سازمان ملل و گروهی از کشورهای اروپایی تشکیل شود. (The International Crisis Group, 2021)

نظام چندقطبی و مقابله با یک‌جانبه‌گرایی آمریکا

در سطح ژئوپلیتیک، ما در یک دوره گذار هستیم که از دهه دوم قرن بیست و یکم آغاز شده است. جهان از تک‌قطبی به دو قطبی یا چند قطبی در حال حرکت است، که احتمالاً در این قرن تبلور خواهد یافت. مدل جدید دو قطبی ژئوپلیتیک دارای دو قطب بزرگ خواهد بود که با یکدیگر رقابت می‌کنند. هر قطب نوع خاصی از قدرت و ایده آل‌ها را نشان می‌دهد. قطب دموکراتیک فرا‌آتلانتیک، متشکل از ایالات متحده و اتحادیه اروپا، که مبتنی بر پیوند ماوراء اطلس است که در حال حاضر ضعیف است و قطب اقتدارگرا اوراسیا، متشکل از چین و روسیه، تحت حمایت مشارکت اوراسیا، که نفوذ آنها بیشتر و بیشتر می‌شود. این نسخه معاصر توازن قدرت است که ما را در سومین قرن اول قرن ۲۱ همراهی می‌کند. (R. Argumosa Pila, 2020:38)

کووید ۱۹ یک شوک بزرگ ژئوپلیتیکی جهانی است که قصد دارد سیستم بین‌المللی را مجدداً تنظیم، و صف بندی‌های جدیدی را ایجاد و یا تقویت کند. در این میان، مشارکت روسیه-ایران نتیجه منافع مشترک آنها، و تقابل شدید با هژمونی آمریکا است. آنها بر این باورند که یک‌جانبه‌گرایی دولت ترامپ باعث اختلال در سیستم بین‌المللی شده و خطری جدی برای منافع آنها ایجاد کرده است. آنها به دنبال یک نظم بین‌المللی متعادل‌تر و جهانی چند قطبی هستند. انتظار می‌رود که پیدایش ویروس کرونا زنجیره‌های جهانی تولید و مصرف را بازتعریف کند. با این-وجود، اعتماد رهبران روس و ایران به موفقیت خود در مهار این بحران، شاهدهی بر عزم آنها به عنوان رهبر جهانی

جدید است. در حال حاضر این ویروس به یک بازیگر بزرگ در روابط بین‌الملل تبدیل شده و در حال تغییر دادنِ صفت‌بندی‌های سیاسی جهان است. (Dareini, 2020: 6)

برخی از رهبران همچنین ممکن است کووید ۱۹ را پوششی برای آغاز ماجراجویی‌های بی‌ثبات‌کننده خارجی بدانند، چه برای کنترل داخلی و چه برای اینکه احساس می‌کنند در بحران جهانی بهداشت با فشار کمی مواجه خواهند شد. این ویروس توانسته است اقتدار قدرت‌های بزرگ همچون ایالات متحده را در سطح جهانی متزلزل کند. حملات گسترده علیه اهداف ایالات متحده ممکن است بخشی از تلاش تهران برای بیرون راندن ایالات متحده از خاورمیانه باشد. اما با وجود فشار داخلی بسیار زیاد و خسارات وارد شده توسط ویروس کرونا ممکن است ایران نتیجه بگیرد که فقط رویارویی با ایالات متحده ممکن است مسیری را تغییر دهد که در جهت بسیار خطرناکی قرار دارد. (Malley and Vaez, 2020)

از سوی دیگر، در چنین شرایطی، ادعای هژمونی ایالات متحده در غرب و به طور کلی در جهان دشوارتر خواهد شد. از این رو بحران کووید ۱۹ در بی‌اعتبارتر کردن (تقریباً فروپاشی) ایده جهانی‌گرایی، که اخیراً در ایالات متحده گسترش یافت و هدف آن تأیید اجتناب‌ناپذیری رهبری ایالات متحده بود، تأثیر بسزایی داشته است. نحوه کنار آمدن روسیه و ایران با بیماری همه‌گیر از اهمیت بسیاری برخوردار است. اگر دو کشور با کمترین تلفات به موفقیت برسند، اعتبار آنها افزایش می‌یابد و یک‌جانبه‌گرایی آمریکا در نظام بین‌الملل و به خصوص در مبارزه با ویروس کرونا زیر سوال می‌رود. برای مثال، روسیه با چندین تیم پزشکی ۱۵ هواییما به ایتالیا فرستاد. طبق گفته وزارت بهداشت در قرقیزستان، مسکو منابعی را در اختیار این کشور آسیای میانه قرار داده است. روسیه همچنین به مولداوی کمک اقتصادی کرده است. (Malashenko, 2020) به ویژه روسیه، سیستم‌های ایدئولوژیک و قدرت اقیانوس اطلس به رهبری ایالات متحده را به چالش می‌کشد و در این پیگیری، ایران یک شریک حیاتی است. مسکو و تهران دیدگاه کثرت‌گرایانه‌تری از نظم بین‌المللی دارند و از انترناسیونالیسم حاکم بر مداخله لیبرال طرفداری می‌کنند. بنابراین، هم‌سویی مسکو و تهران در یک مجموعه گسترده‌تر از اصول و اولویت‌های مشترک کاملاً نمایان شده است. با توجه به درگیری‌های منطقه‌ای ایران و گسترش ردپای مسکو در تناثرهای مختلف، ایالات متحده و کشورهای رقیب باید این واقعیت را در نظر بگیرند که احتمالاً هم‌سویی روسیه و ایران یکی از ویژگی‌های ماندگار فضای سیاسی خاورمیانه است. (Tazmini, 2020)

روسیه و ایران هر دو ضد هژمونیک هستند. هر دو کشور تعهد خود را برای ایجاد شبکه‌های یکپارچه جایگزین و سازمان‌های چندجانبه در سطح منطقه‌ای به منظور ایجاد وزنه متضاد برای تک قطبی ایالات متحده (سازمان همکاری شانگهای، اتحادیه اقتصادی اوراسیا یا توافق نامه ۲۵ ساله اخیر ایران با چین) نشان داده‌اند. هر دو از یک تهدید امنیتی مشترک برخوردارند و به شدت مخالف آرمانهای هنجاری جهانشمول نظام بین‌الملل هستند، که

آنها آن را تهدیدی برای هویت تمدن منحصر به فرد خود می‌دانند. هدف اصلی استراتژیک روسیه پیشبرد آنچه از آن به عنوان «چند منظوره»^۱ یاد می‌شود که در آن «نظم‌های متفاوتی»^۲ از دولت‌های مستقل در یک سیستم کلی بین-المللی قرار دارند، بوده است. در این پیگیری، تهران یک شریک قابل اعتماد بوده است. ایران و روسیه کاملاً به عنوان نظم جدید در این سیستم بین‌المللی چند منظوره در حال ظهور شناخته می‌شوند. (Tazmini, 2020)

ایران یک قدرت منطقه‌ای در خاورمیانه است و سیاست خارجی خود را بر اساس مقاومت در برابر هژمونی ایالات متحده بنا نهاده است. اما در روند مقاومت در برابر فشار ایالات متحده، اقتصاد این کشور فرصت‌هایی به ارزش صدها میلیارد دلار را از دست داده است. شکست ایران به عنوان پیروزی ایالات متحده و متحدان منطقه‌ای آن محاسبه خواهد شد و در ازای آن، موفقیت ایران می‌تواند یک عامل تعیین کننده در خروج آمریکا از خاورمیانه باشد. در حال حاضر، به دنبال شکست ایالات متحده در جنگ‌های افغانستان و عراق و مشارکت با عربستان سعودی در حمله به یمن، مشخص شده است که ایالات متحده دیگر ابرقدرت غالب در خاورمیانه و نظام بین‌الملل نیست. متحدان سنتی ایالات متحده در بحران‌های عمیقی به سر می‌برند و موقعیت‌های آنها به ویژه تضعیف می‌شود. بنابراین مسکو و تهران نیز دارای منافع مشترک استراتژیک و بلندمدت برای مهار یک‌جانبه‌گرایی ایالات متحده هستند و این یکی از عوامل مهم در تعیین آینده خاورمیانه است. (Mousavian, 2020) بنابراین برخی از مهم‌ترین تغییرات رخ داده در جهان پس از کووید ۱۹ را می‌توان به شرح زیر شرح داد:

نخست، تسریع در مرتب سازی مجدد جهان در چارچوب دو قطبی یا چند قطبی فعال؛ دوم، افزایش هم-افزایی و هماهنگی بین دولت‌ها، نهادها و سازمان‌های چند ملیتی؛ سوم، حرکت احتمالی ژئواستراتژیک قطب اوراسیا بر خلاف منافع قطب ماوراء آتلانتیک و چهارم، از دست دادن رهبری ایالات متحده در نظام بین‌الملل. همه‌گیری ویروس کرونا نقطه عطفی در نظم جهانی موجود خواهد بود، که قابل مقایسه با آنچه در سال ۱۹۱۸ پس از جنگ جهانی اول و در ۱۹۴۵ پس از جنگ جهانی دوم رخ داده است، می‌باشد. این پایان رهبری غرب و انتقال به یک نظم چند قطبی خواهد بود، که در آن قدرت‌های غیر غربی مانند ایران، چین و روسیه، بلکه سایر کشورها، نقش بسیار برجسته‌تری خواهند داشت.

نتیجه‌گیری

نتیجه‌گیری در مورد چگونگی تأثیر همه‌گیری ویروس کرونا در جهان کمی دشوار است، زیرا همچنان ادامه دارد و هر روز سرعت انتشار آن در حال افزایش است. اما می‌توان بیان داشت که این بیماری بر شکل‌گیری نظم جدید جهانی تأثیر خواهد گذاشت و نقش سازمان‌های بین‌المللی، از جمله سازمان ملل، تضعیف می‌شود و بی‌اعتمادی عمومی می‌تواند افزایش یابد. شاید نقش نهادهای عمومی، بشردوستانه و علمی افزایش یابد و در مقابل تشدید

¹ multi-order
² inter-orders

نارضایتی از ادعاهای هژمونیک آمریکا، ارزش روابط دوجانبه و چندجانبه بین کشورها افزایش یابد. دو کشور ایران و روسیه نیز تحت تأثیر این ویروس به لحاظ انسانی و اقتصادی خسارات زیادی را متحمل شدند. بنابراین می‌توان ادعا داشت که همکاری بین این دو کشور در دوران مبارزه با این ویروس و همچنین در دوران پسا کرونا ادامه خواهد داشت. این همکاری‌ها در سطوح مختلف مانند همکاری دوجانبه در زمینه بهداشتی و تولید واکسن اسپوتنیک و ارسال آن به ایران، مشارکت دفاعی-نظامی، سطح منطقه‌ای هم‌چون همکاری تاکتیکی در بحران‌های خاورمیانه به‌خصوص بحران سوریه، شکل‌گیری نظم جدید امنیتی و سطح جهانی آن در زمینه برجام و مقابله با یکجانبه‌گرایی ایالات متحده قابل ذکر است.

ایران در یک سال اخیر یک سری حوادث بسیار ناگوار را تجربه کرده است، از جمله ترور سردار قاسم سلیمانی در عراق و محسن فخری زاده در ایران، سرنگونی هواپیمای مسافربری اوکراین، نرخ مرگ و میر ناشی از کووید-۱۹ و یک رکود اقتصادی. طی چند سال گذشته، مسکو اتحاد تاکتیکی با تهران را در درگیری‌های سوریه حفظ کرده است. بنا به دلایلی، این کشور به دنبال بهینه‌سازی فعالیت‌های خود در خاورمیانه است و از این لحاظ برای هر دو کشور در این مرحله مهم است که چالش‌های بین‌المللی را که تهدیدی بالقوه برای منافع آنها است، بررسی کنند و یک روش مناسب برای ثبات در روابط دو جانبه حتی اگر منافع و اهداف سیاست خارجی آنها همیشه یکسان نباشد.

منابع

بیژن، عارف (۱۳۹۹)، «چشم‌انداز همکاری‌های ایران و روسیه پس از پایان تحریم‌های تسلیحاتی»، ابرار معاصر، قابل دسترسی در: <https://tisri.org/?id=e5dwwgkwo> (تاریخ آخرین دسترسی: ۲۰ بهمن ۱۳۹۹).

- Agencies and TOI Staff (2021), «France: Iran Must Comply With Nuclear Deal before US Returns to Pact», Available At: <https://www.timesofisrael.com/france-iran-must-comply-with-nuclear-deal-before-us-returns-to-pact/> (Last Accessed February 03, 2021)
- Dareini, Ali (2020), «Coronavirus: An Ethical Question in the US-Iran Showdown», Al Jazeera Centre for Studies, Available At: <https://studies.aljazeera.net/sites/default/files/articles/documents/2020-03/coronavirus%20an%20ethical%20question%20in%20the%20us-iran%20showdown.pdf> (Last Accessed February 03, 2021)
- Ewing Duncan, David (2020), «Prepare, Prepare, Prepare”: Why Didn’t The World Listen To The Coronavirus Cassandras? » Available At: <https://www.vanityfair.com/news/2020/03/why-didnt-the-world-listen-to-the-coronavirus-cassandras> (Last Accessed February 04, 2021)
- Gambrell, Jon (2020), «Iran Leader Refuses U.S. Help to Fight COVID-19, Citing Conspiracy Theory», Associated Press, Available At: <https://apnews.com/article/2cffa4c49cbf085562a71cd36a4e4378> (Last Accessed February 05, 2021)
- Heine, Jorge (2020) «A World (Order) Turned Upside Down?» In: *The World Before And After Covid-19 Intellectual Reflections On Politics, Diplomacy And International Relations*, Edited By Diego Bernardini-Zambrini And Gian Luca Gardini, Publisher: International Institute Of European Studies. Stockholm, Sweden.
- M. Lindsay, James (2020), «Transition 2021: The Looming Iran Crisis, the Council on Foreign Relations», Available At: <https://www.cfr.org/blog/transition-2021-looming-iran-crisis> (Last Accessed February 06, 2021)

- Malley, Robert and Vaez, Ali (2020), «The Coronavirus Is A Diplomatic Opportunity for the United States and Ira», *Foreign Policy*, Available At: <https://Foreignpolicy.Com/2020/03/17/Coronavirus-Crisis-Maximum-Pressure-Iran-Usa-Diplomacy-Opportunity/> (Last Accessed February 06, 2021)
- Malashenko, Alexey (2020), «The Scenarios of A Post-Coronavirus World», Available At: <https://Doc-Research.Org/2020/04/Scenarios-Post-Coronavirus-World/> (Last Accessed February 06, 2021)
- Mardasov, Anton (2020), «What's Next For Russia-Iran Military Partnership?», Available At: <https://Www.Al-Monitor.Com/Pulse/Originals/2020/08/Iran-Russia-Military-Partnership-Army-2020-Moscow-Un-Arms.Html> (Last Accessed February 07, 2021)
- Motamedi, Maziar (2021), «Iran Starts COVID-19 Vaccinations with Sputnik V», Available At: <https://Www.Aljazeera.Com/News/2021/2/9/Iran-Starts-Covid-Vaccinations-With-Sputnik-V> (Last Accessed February 08, 2021)
- Mousavian, Seyed Hossein (2020), «Iran's New Doctrine: Pivot to the East, The Diplomat», Available At: <https://TheDiplomat.Com/2020/10/Irans-New-Doctrine-Pivot-To-The-East/> (Last Accessed February 08, 2021)
- O'Rourke, Ronald; J. Mcinnis, Kathleen (2020), «COVID-19: Potential Implications for International Security Environment—Overview of Issues and Further Reading for Congress», Available At: <https://Crsreports.Congress.Gov/Product/Pdf/R/R46336> (Last Accessed February 08, 2021)
- Paulraj, Nansi (2016), «The JCPOA and Changing Dimensions of the Russia–Iran Relations», *Contemporary Review of the Middle East*, Vol. 3, Issue 1, Pp. 95-110
- Prince, Todd (2021), «Biden's Top Diplomat Pick Says U.S. Seeks 'Stronger' Iran Nuclear Deal Condemns Russia Over Navalny Arrest», Available At: <https://Www.Rferl.Org/A/Blinken-Iran-Nuclear-Russia-Navalny-/31053093.Html> (Last Accessed February 09, 2021)
- Rapoport, Mario (2020), «La Peste Negra, La Gran Depresión Del Siglo XIV Y El Coronavirus», Pagina 12, Available At: <https://Www.Pagina12.Com.Ar/255464-La-Peste-Negra-La-Gran-Depresion-Del-Siglo-Xiv-Y-El-Coronavi> (Last Accessed February 03, 2021)
- R. Argumosa Pila, Jesús (2020), «Covid-19, Geopolitics And The New Balance Of Power», In: *The World Before And After Covid-19 Intellectual Reflections On Politics, Diplomacy And International Relations*, Edited By Diego Bernardini-Zambrini And Gian Luca Gardini, Publisher: International Institute Of European Studies. Stockholm, Sweden.

- Robinson, Kali (2021), «What Is The Iran Nuclear Deal?», The Council On Foreign Relations, Available At: <https://www.cfr.org/backgrounder/what-iran-nuclear-deal> (Last Accessed February 09, 2021)
- Sadegi, Mir Mohammad (2020), «Iran-Russia Defense and Security Cooperation», **RUDN Journal of Political Science**, Vol. 22, No. 2, Pp. 276–289. (In Russian). DOI: [10.22363/2313-1438-2020-22-2-276-289](https://doi.org/10.22363/2313-1438-2020-22-2-276-289)
- Suchkov, Maxim (2020), «Strategic Mavericks?: Russia and Iran in A Post-COVID Middle East», Available At: <https://valdaiclub.com/a/highlights/strategic-mavericks-russia-and-iran-in-a-post-covid-me/> (Last Accessed February 09, 2021)
- St Petersburg News (2019), «Iran-Russia Cooperation Benefits Region, World: Zarif», Available At: <https://www.stpetersburgnews.net/news/262284724/iran-russia-cooperation-benefits-region-world-zarif> (Last Accessed February 08, 2021)
- Tazmini, Ghoncheh (2020), Russia and Iran – A Strategic Alliance or Something More? Available At: <https://www.lse.ac.uk/research/research-for-the-world/politics/russia-and-iran-a-strategic-alliance-or-something-more> (Last Accessed February 08, 2021)
- Tazmini, Ghoncheh (2020), «Russian–Iranian Alignment: The Pillars of A Paradoxical Partnership», Available At: <https://blogs.lse.ac.uk/mec/2020/08/20/russian-iranian-alignment-the-pillars-of-a-paradoxical-partnership/> (Last Accessed February 09, 2021)
- Tehrantimes (2020), «Iran, Russia to Enhance Cooperation in Fight against Coronavirus», Available At: <https://www.tehrantimes.com/news/447843/iran-russia-to-enhance-cooperation-in-fight-against-coronavirus> (Last Accessed February 10, 2021)
- The International Crisis Group (2021), «The Iran Nuclear Deal At Five: A Revival?», Middle East Report N°220, Available At: <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/220-Iran-Nuclear-Deal-At-Five-0.Pdf> (Last Accessed February 09, 2021)

امنیت زیست محیطی در منظومه امنیتی جهان پسا کرونا

فریبا ترجمان^۱

اکرم باقری قلعه سری^۲

چکیده

از پیامدهای قابل توجه پاندمیک کرونا ویروس تأثیر آن بر شاخص‌های حیاتی و مهم زندگی انسان عصر حاضر و مختل شدن جریان عادی زندگی در همه ابعاد آن بود، این مهم به ارتقاء جایگاه امنیت زیست محیطی در منظومه امنیتی جهان پسا کرونا انجامید. به شکلی که تبعات جبران ناپذیر وسیع ناشی از این پاندمیک در تمامی حوزه‌ها سبب شد تا امنیت زیست محیطی به‌ویژه در حوزه بیماری‌های واگیردار را به یکی از چالش‌برانگیزترین مسائل امنیتی پیش روی دولت‌های امروزی مبدل سازد، بر این اساس پژوهش حاضر با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و به‌کارگیری نظریه کپنهاگ با تأکید بر امنیت زیست محیطی تلاش دارد تا جایگاه امنیت زیست محیطی را در جهان پسا کرونا بررسی کند.

براین اساس سؤالی محوری این پژوهش این است که امنیت زیست محیطی در منظومه امنیتی جهان پسا کرونا چه جایگاهی دارد؟ فرض ما در پاسخ به این سؤال این است که تبعات منفی گسترده و عمیق بیماری‌های واگیرداری چون کرونا، سرعت انتشار آنها در کنار کم هزینه بودن ایجاد و گسترش چنین بیماری‌هایی در آینده می‌تواند به اثبات ارتقای جایگاه امنیت زیست محیطی در منظومه امنیتی جهان پسا کرونا بینجامد.

واژه‌های کلیدی: بیماری کووید ۱۹، امنیت ملی، امنیت زیست محیطی، جهان پسا کرونا.

^۱ استادیار گروه علوم سیاسی دانشگاه پیام نور، k_kabok@yahoo.com

^۲ دکتری اندیشه سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی، Bagheri.ghalesari@gmail.com

تجربه گسترش سریع بیماری ناشی از کووید ۱۹ تحت عنوان کرونا و عواقب فاجعه‌بار انسانی، اقتصادی، اجتماعی و ... ناشی از آن سبب شد تا «ویروس کرونا» به بزرگ‌ترین چالش و بحران جهان در ۷۵ سال اخیر تبدیل شود، این امر سبب شد تا امروزه کشورها ناگزیر از مقابله و رویارویی با تهدیدهای امنیتی باشند که تا پیش از این در حوزه ادبیات امنیتی آنها عملاً از جایگاه و اهمیتی چندانی برخوردار نبوده است. کرونا ثابت کرد تهدیدهای امنیتی غیر سنتی از نوع گسترش بیماری‌های واگیردار، بسیار خطرناک‌تر و فاجعه‌بارتر از تهدیدهای سنتی هستند زیرا سلامت و بقای نوع بشر را هدف قرار می‌دهند. این دسته از تهدیدها اغلب پیش‌بینی ناپذیر بوده، شدت انتشار و تأثیر-گذاری آنها بسیار سریع و غافل‌گیر کننده و شیوه مواجهه با آنها نیز نامشخص و مبهم است، همین ویژگی‌ها سبب شده تا نحوه مواجهه و مقابله دولت‌ها با این دسته از تهدیدهای امنیتی، بسیار دشوار و غیر قابل پیش‌بینی باشد. این در حالی است که اثرات غیر مستقیم این نوع از تهدیدها می‌تواند زیان‌های هنگفتی بر ابعاد مختلف زندگی بشر تحمیل کند، چالش‌ها و تهدیدهایی که تجربه عالم‌گیری سریع کرونا و عواقب فاجعه‌بار آن ضرورت توجه جدی‌تر به این آنها را پیش روی دولت‌ها و نظام بین‌الملل قرار داده است. بر این اساس پژوهش حاضر تلاش دارد تا اثرات گسترش کووید ۱۹ را بر ارتقاء جایگاه و اهمیت امنیت زیست محیطی در منظومه امنیتی جهان پساکرونا با تمرکز بیشتر بر بیماری‌های واگیردار را بررسی کند.

پیشینه پژوهش

با توجه به اهمیت همه‌گیری کووید ۱۹ به‌ویژه آثار بسیار زیان‌بار و حتی جبران‌ناپذیر آن در برخی حوزه‌های زندگی بشر اخیراً در این زمینه آثار متعددی با رویکردهای مختلف به رشته تحریر درآمده که در ادامه تلاش می‌شود تا با تأکید بر موضوع تبعات امنیتی کرونا به بررسی برخی از آثار تولیدی در این حوزه بپردازیم.

«همه‌گیری کرونا و صلح و امنیت بین‌المللی» عنوان یکی از مقالاتی است که به قلم رضانی قوام‌آبادی به رشته تحریر درآمده، تمرکز آن بر این موضوع محوری است که این بیماری تهدیدی علیه امنیت و صلح بین‌المللی است و راه‌حل آن را در اقدام‌های به موقع سازمان ملل و همکاری همه‌جانبه دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی با همدیگر در حوزه مقابله با این بیماری می‌داند.

«ابعاد حقوقی، سیاسی و امنیتی بحران کرونا» هم عنوان کتابی است که توسط دانشگاه شیراز در قالب ۱۴ یادداشت به رشته تحریر درآمده که ۵ یادداشت آن در حوزه حقوقی و ۸ یادداشت آن در حوزه سیاسی-امنیتی و رابطه بین المللی است که بخش سیاسی-امنیتی آن بیشتر در ارتباط با حوزه سیاست خارجی تدوین شده است.

«دنیابگرایی کرونا و تأملی بر ضرورت بازتعریف امنیت ملی» نوشته علی اجرلو است که بر شالوده‌شکنی امنیت ملی تحت تأثیر کرونا پرداخته و بر لزوم توجه و بازبینی در زیرساخت‌های حقوقی امنیت زیستی را در دستور کار سازمان ملل و سایر رژیم‌های حقوقی ناظر بر امنیت بین‌المللی و بازنگری در وظایف، مأموریت‌ها و اقدامات اجرایی سازمان بهداشت جهانی را مورد بررسی و تأکید قرار می‌دهد.

«تبیین تهدیدهای امنیتی کووید ۱۹ از منظر نئولیبرالیسم» عنوان مقاله‌ای است که توسط علی ترابی نگاشته شده و به موضوع تأثیر گسترش بیماری کرونا بر امنیت ملی را با تمرکز بر جنبه‌های بهداشتی، اجتماعی و اقتصادی آن مورد بررسی قرار داده و بر این اساس به لزوم ایجاد تحول در نگاه تصمیم‌گیران و رهبران سیاسی در حوزه مسائل امنیتی پرداخته است.

«بحران کرونا و تحول در مفهوم امنیت ملی و بین‌المللی» هم عنوان مقاله‌ای است از محمدرضا حافظ نیا و محمد نورانی که توسط گروه مطالعات علم و فناوری دانشگاه تربیت مدرس انتشار یافت که در آن توجه به تهدیدهای غیر نظامی، تقویت مفهوم دولت و حاکمیت ملی و مرزهای بین‌المللی برای حمایت از مردم، تقویت نقش حکومت‌ها و اهمیت ملی‌گرایی و تضعیف نسبی روندهای جهانی، ضرورت توسعه همکاری‌های بین‌المللی به دلیل پیوندهای همه-جانبه جهانی، بروز تحول در ساختارهای ژئوپلیتیکی و هنجارهای نظام بین‌المللی و نقش قدرت‌های جهانی را تحت تأثیر پاسخی که آنها به حل بحران کرونا می‌دهند، لزوم تأسیس سازمان یا نهادهای ارتش زیستی در کشورهای را با هدف تأمین امنیت بهداشتی، غذایی و جسمی و روانی شهروندان و مکان‌ها و فضاهای جغرافیایی را از جمله تحولات عرصه امنیتی جهان تحت تأثیر بحران کرونا قلمداد می‌کند. آنچه نوشتار حاضر را از آثار و مقالات بررسی شده متمایز می‌کند بررسی تحول امنیت ملی در جهان پسا کرونا با استفاده از نظریه کپنهاگ و باری بوزان در حوزه امنیت ملی است. بر این اساس تحت تأثیر تبعات زیان‌بار اقتصادی، سیاسی و اجتماعی کووید ۱۹ بر ضرورت توجه به همه ابعاد امنیت به‌ویژه بعد زیست محیطی آن در جهان پسا کرونا تأکید دارد، زیرا باز احتمال ایجاد بحران‌های از این نوع که ناشی از مسائل زیست محیطی باشند پیش روی نظام بین‌الملل و دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی قرار دارد. بنابراین اتخاذ نگاهی همه‌جانبه به مسائل امنیتی و توجه خاص به مسائل زیست محیطی می‌تواند تحت تأثیر تجربه ناشی از کرونا آنها را قادر سازد تا مدیریت کارآمدتری در مهار و کنترل چنین بحران‌های امنیتی در آینده حیات بشر داشته باشند و تبعات زیان‌بار آنها را کاهش دهند.

چارچوب نظری

مفهوم امنیت ملی برای دولت-ملت از چندان قداست والایی برخوردار است که ضروری است تمامی اهداف و سیاست‌های ملی را برای دستیابی به آن بسیج کنند. آغاز مطالعه علمی این مفهوم به سال‌های پس از جنگ جهانی

اول و دوم بر می‌گردد (کاظمی‌پور، ۱۳۷۶: ۳۳) اما پس از جنگ سرد نوعی بازنگری ریشه‌ای در تفکرات امنیتی صورت گرفت تا تصور غنی‌تری از امنیت ارائه شود؛ مکتب کپنهاگ از جمله مکاتبی است که تحت تأثیر تحولات در حوزه امنیت توانست چشم‌انداز متفاوتی در حوزه مطالعات امنیتی پس از جنگ سرد ارائه دهد. باری بوزان با تغییر در مؤلفه‌های همیشگی امنیت که همان مؤلفه‌های سخت واقع‌گرایان و مؤلفه‌های نرم لیبرالی است شکلی از امنیت را ارائه داد که به حاشیه راندن سایر متغیرها را نمی‌پذیرد، معتقد است جمع‌های انسانی را عوامل پنج‌گانه نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی تحت تأثیر قرار می‌دهد و با هر نوع تهدیدی باید مقابله کرد (ریعی، ۱۳۷۸: ۱۹). باری بوزان و اولی ویور در کتاب «امنیت و چارچوب جدیدی برای تحلیل» چارچوبی جامع برای تحلیل مطالعات امنیتی ارائه می‌دهند و بر این عقیده‌اند که امنیت نوع خاصی از سیاست است که در گستره وسیعی از مسائل کاربرد دارد (Buzan, Waver & Wilde, 1998:21_22). مکتب کپنهاگ تلاش کرد به گسترش و تعمیق تعریف امنیت از طریق بیان این موضوع بپردازند که تهدیدهای غیر نظامی می‌توانند امنیت، ثبات و بقای کشورها و هم‌چنین زندگی افراد را تضعیف کنند. باری بوزان اولین نقدهای جدی بر روی رهیافت‌های سنتی از امنیت را از اواخر دهه ۱۹۸۰ مطرح کرد و بیان داشت، بقای دولت یا بازیگران دولتی فقط توسط اسباب و عوامل نظامی مورد تهدید قرار نمی‌گیرد بلکه باید سایر حوزه‌های موضوعی_سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی را نیز باید به آن اضافه کرد (Chena, 2008: 28). مطالعات امنیتی مد نظر بوزان و مکتب کپنهاگ وسعت دامنه امنیت و شمولیت موضوعی آن را گسترش دادند به نحوی که مسائلی مانند مهاجرت، تروریسم، مسائل زیست‌محیطی و رفاه اقتصادی را نیز در برگیرد که قبلاً در تعاریف امنیتی لحاظ نمی‌شدند.

گسترش بیماری‌های واگیرداری چون کووید ۱۹ در زمره مسائل مربوط به امنیت زیست‌محیطی قرار دارد که در زمره حوزه‌های امنیتی مطرح شده توسط باری بوزان و اولی ویور است که در کتاب چارچوبی تازه برای تحلیل امنیت» به آن پرداخته‌اند. از مهم‌ترین موضوعاتی امنیتی که در این کتاب تحت عنوان «تهدیدات زیست‌محیطی» باری بوزان و اولی ویور به آن توجه داشته‌اند بر هم خوردن اکوسیستم؛ مشکلات انرژی؛ اشکال گوناگون آلودگی؛ مشکلات جمعیتی؛ مشکلات غذایی (فقر و گرسنگی، بیماری‌های واگیردار و ضعف شرایط بهداشتی)، مشکلات اقتصادی، و کشمکش‌های مدنی است. (بوزان و همکاران، ۱۳۸۶: ۱۲۹) بر این اساس بیماری‌های واگیردار به دلیل تبعات فاجعه‌بار امنیتی که در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی دارند از جمله تهدیدهای امنیتی زیست‌محیطی محسوب می‌شوند که بوزان و اولی ویور بر آن تأکید داشته‌اند. بر این اساس در چارچوب تبیین امنیت ملی پذیرفته شده مکتب کپنهاگ به بررسی جایگاه امنیت زیست‌محیطی با تأکید بر بیماری‌های واگیردار در منظومه امنیتی جهان پساکرونا می‌پردازیم. قبل از آن لازم است تا به صورت اجمالی سیر تحول مفهوم امنیت از گذشته تا عصر حاضر را بررسی کنیم تا بتوانیم بر این مبنا در عصر حاضر با توجه به تحولات همه‌جانبه زندگی بشر در عصر

جهانی شدن جایگاه امنیت زیست محیطی را در منظومه امنیتی جهان پساکرونا بررسی کنیم.

سیر تحول مفهوم امنیت ملی

مفهوم امنیت ملی و بین‌المللی در شکل کلاسیک آن بر بعد نظامی و سیاسی تمرکز داشت. لیکن مدتی است که صاحب‌نظران حوزه‌های مختلف از این چارچوب عبور کرده و ابعاد امنیت را گسترده‌تر در نظر می‌گیرند؛ تا جایی که برخی معتقدند بر اساس عوامل مؤثر در امنیت ملی یعنی سرزمین، جمعیت و نظام سیاسی می‌توان برخی مؤلفه‌های امنیت ملی را تحت عنوان حفظ جان مردم، حفظ تمامیت ارضی، حفظ سیستم اقتصادی و سیاسی (اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی) و حفظ استقلال و حاکمیت کشورها دسته‌بندی کرد. (ناجی راد، ۱۴۴:۱۳۸۷) به طور کلی تهدیدهای امنیت ملی به تهدیدهای سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، نظامی و محیط زیست قابل تقسیم‌اند که جوهره همه آنها صیانت از کشور در قبال خطرات و تهدیدهای اساسی نسبت به سرزمین، جمعیت و نظام سیاسی است. بشر در هر دوره‌ای به تناسب شرایط خاص حاکم بر آن دوران صرفاً بر جنبه‌هایی خاص از این نوع تهدیدها در حوزه امنیتی متمرکز بوده است. می‌توان سیر تحول مفهوم امنیت ملی را در قالب سه دوره کلی زیر تقسیم‌بندی کرد:

الف) امنیت قبل از تأسیس دولت‌ها: قدمت مفهوم امنیت ملی کهن‌تر از اجتماع و جامعه بوده و انسان حتی آن زمان که به هیبت و هویت اجتماعی در نیامده بود نیز به مسئله تأمین امنیت خود توجه جدی داشته است. این مفهوم از امنیت در ابتدا خصلتی فردمحورانه داشت اما به تدریج که مناسبات گروهی جایگزین مناسبات فردی شد، ماهیتی اجتماعی یافت (خلیلی، ۱۳۸۴: ۷۴۲) در ابتدا برای انسان‌ها حفظ بقا و موجودیت در مقابل تهدیدهای طبیعی، مهم‌ترین دغدغه و تهدید محسوب می‌شد، اما به تدریج با تأسیس جامعه و رهایی انسانها از تهدیدهای طبیعی گذشته به تناسب تغییرات ایجاد شده در نوع تهدیدهایی که امنیت انسانها و جوامع آنها را به مخاطره می‌اندازد شاهد تغییراتی در مفهوم امنیت ملی هستیم.

ب) امنیت در دوره وستفاليا تا جنگ جهانی دوم: مسلم است که امنیت ملی به دنبال تولد ملت-کشور مطرح شد که ریشه آن به قرن ۱۷ میلادی برمی‌گردد. در آن زمان این مفهوم نوظهور تحت عنوان «بقای ملی» مطرح شد (بخشی، ۱۳۸۹: ۸). هر چند برخی متفکران اعتقاد دارند مفهوم امنیت ملی قدمتی طولانی‌تر از زمان تأسیس دولت -ملت‌ها دارد (جهان بزرگی، ۱۳۸۸: ۲۰) اما در واقع از زمان پیدایش دولت‌های ملی همواره بخش مهمی از سیاست‌های دولت‌ها، سیاست‌های امنیتی بوده است. در این دوره منافع و امنیت ملی بر اساس مرزها ترسیم و تعیین می‌شد به شکلی که هرگونه تغییر در مرزها، تجاوز و تهدید علیه امنیت ملی قلمداد می‌شد. ویژگی بارز مفهوم امنیتی در

این زمان اولویت داشتن بعد نظامی و سیاسی امنیت ملی بود که از برجستگی خاص برخوردار بود به شکلی که سایر ابعاد امنیت از اهمیت چندانی برخوردار نبودند.

ج) امنیت بعد از فروپاشی نظام دوقطبی: با فروپاشی نظام دوقطبی و ظهور تحولات جدید در ساختار نظام بین-الملل تحت تأثیر پدیده‌های غیر نظامی نظیر توسعه اقتصادی، تغییرات زیست محیطی، مهاجرت و رشد بی سابقه‌ی جمعیت، پیدایش بیماری‌های جدیدی مانند ایدز شاهد بازبینی و طرح نظریاتی جدید در حوزه امنیت هستیم که بر لزوم گذار از مکاتب سنتی امنیت تأکید داشتند. این نظریات جدید امنیتی بر مطالعات امنیتی پساجنگ سرد و تغییرات گسترده‌ای که در حوزه‌ی امنیت رخ داده بود متمرکز بودند. (داد اندیش، ۱۳۸۹: ۷۴-۷۶) موضوع محوری این دسته از نظریات و مکاتب انتقادی این بود که بقا و امنیت دولت یا بازیگران بین‌المللی دیگر توسط مؤلفه‌ها و عوامل نظامی مورد تهدید قرار نمی‌گیرد بلکه بایستی سایر حوزه‌های امنیتی را نیز بدان اضافه کرد. این مسئله نشانه‌ی ارائه تصویر غنی‌تری از امنیت بود که در بر دارنده‌ی تمام مسائل مسبب ناامنی می‌شد. از این رو در این دوره شناسایی امنیت در راستای تهدیدهای متنوع زندگی بشر صورت گرفت که نمی‌توان آن تهدیدها را در سطح دولت تصور کرد بلکه باید تمام سطوح زندگی افراد و گروه‌ها را نیز مد نظر قرار داد. (Bilgin, 2007: 31-32) بنابراین بعد از جنگ سرد شاهد تغییرات اساسی در مفهوم امنیت و تهدیدات هستیم. امنیت جنبه جمعی پیدا کرد، از بعد منطقه‌ای به سطح جهانی گسترش یافت و از این رو دولت‌ها به عنوان کنشگران عمده‌ی نظام بین‌الملل در مقابله با تهدیدهای جدید امنیتی پیش رو و حفظ امنیت خود بیش از پیش به هم وابسته شدند. به این شکل یک ساز و کار همه‌جانبه امنیتی جهت پاسخ به تهدیدهای امنیتی و چالش‌های متأثر از آنها شکل گرفت تا شاهد پیدایش نوعی ضرورت در زمینه ایجاد نوعی نگاه چندجانبه‌گرایانه و همکاری‌جویانه دولت‌ها در مقابله با تهدیدهای امنیتی جدیدی باشیم که متأثر از عصر جهانی‌شدن و ویژگی‌های آن پیش روی دولت‌ها قرار خواهد گرفت.

پس از بررسی تحول مفهومی امنیت ملی در دوره‌های مختلف لازم است به بررسی مفهوم امنیت ملی در جهان پسا کرونا بپردازیم که دارای ویژگی‌هایی چون لزوم ایجاد نگاه بسیط‌تر نسبت به مفهوم امنیت ملی است که در آن باید تهدیدهای زیست محیطی را هم به عنوان یکی از چالش‌های امنیتی قابل توجه در منظومه چند بعدی امنیت مد نظر قرار بگیرد.

امنیت ملی در جهان پسا کرونا

اثرات زیانبار کرونا حاکی از این واقعیت است که با توجه به رشد اقتصاد و تجارت بین‌الملل، فناوری اطلاعات و ارتباطات، پیدایش سلاح‌های جدید باید مفهوم بسیط‌تری از امنیت مد نظر دولت‌ها و جهانیان قرار بگیرد به طوری- که معنی قدرت علاوه بر شکل نظامی آن شامل ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و ارتباطی نیز بشود.

(خاکسار، ۱۳۹۰: ۱۸) تجربه حیات بشر نشان داده است که بر اساس تحولات جوامع و تنوع تهدیدهای امنیتی هر روز ممکن است نوع جدیدی از تهدیدها بروز و ظهور کند که ممکن است در زمره تهدیدهای سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و یا زیست محیطی قرار داشته باشند. گسترش سریع بیماری کرونا نشان داد امنیت دیگر نمی-تواند صرفاً یک امر اختصاصی و متمرکز در دست حکومت‌ها باشد بلکه به تمامی روابط اجتماعی- انسانی و همه جوامع موجود تعمیم و گسترش یافته است. در حقیقت کرونا این مهم را به اثبات رساند که امنیت دولت در عصر حاضر پیوند وثیقی با امنیت فرد پیدا کرده است و نه تنها مطابق نظر کن بوث امنیت حقیقی از مسیر امنیت مردم و گروه‌ها می‌گذرد (Booth, 1999: 539) بلکه حتی نوعی جابجایی میان دولت و جامعه اتفاق می‌افتد و مفهوم امنیت فرد و امنیت ذهنی شهروندان به جای مفهوم امنیت حکومت می‌نشیند. بدین سان مفهوم امنیت جهانی شده به طریقی که امروز باید هم در سطحی پایین‌تر از دولت مورد بررسی قرار گیرد هم در سطحی بالاتر از دولت، یعنی بشریت به طور کلی باید مورد توجه قرار گیرد (هورل، ۱۳۸۰: ۱۲۷) آن‌گونه که دیگر هرگونه مفهوم‌سازی از موضوع امنیت که منتهی به ترجیح امنیت دولت‌ها بر امنیت انسانی و ذهنی شود مردود و بی‌اعتبار شده است. بر این اساس است که هرگونه پیوند ذاتی و ناگسستنی میان امنیت دولت و جامعه در مطالعات امنیتی سخت مورد تردید قرار می‌گیرد. امروزه گفته می‌شود در شرایطی زیست می‌کنیم که تهدیدهای ملی مرتبط با امنیت صرفاً ناشی از وجود همسایگان متخاصم نیست بلکه موضوع‌های متنوعی چون رکود اقتصادی، سرکوب سیاسی، تخریب محیط زیست، بلایای طبیعی، بیماری‌های واگیردار و معضلات بهداشتی به تهدیدهای امنیتی افزوده شده است. (عبدالله خانی، ۱۳۸۳: ۲۴۸) در واقع با توجه به فراروی تهدیدها از مرزهای ملی و کمرنگ شدن خط‌کشی‌های میان تهدید بیرون- درون یکی از نتایج فشرده‌گی زمان و مکان در تعبیر روزنا و کوتاه شدن فواصل اجتماعی و جغرافیایی به تعبیر ژوزف نای است بر این اساس هرگونه تعیین چارچوب‌های استراتژیک برای مقابله با آن‌ها مستلزم جلب همکاری‌های فراملی و فراحکومتی میان بازیگران دولتی و غیر دولتی در سطح جهان است، مسئله‌ای که نظریه‌های امنیتی سخت از آن غافل بوده‌اند.

ابعاد مختلف تهدیدهای امنیتی ناشی از عوامل زیست محیطی (بیماری‌های واگیردار)

بیماری‌های عفونی واگیرداری از نوع کرونا در زمره تهدیدهای زیست‌محیطی هستند که می‌توانند به ساختار اقتصادی، اجتماعی و سیاسی جوامعی که میزان شیوع در آنجا بالا است ضربه‌های جبران‌ناپذیری وارد کند تا جایی- که آثار زیان‌بار آنها می‌تواند امنیت ملی این جوامع را با چالش و تهدیدهای جدیدی مواجه سازد. در زیر به بررسی برخی این تهدیدها و چالش‌های امنیتی ناشی از بیماری‌های واگیرداری چون کرونا و ویروس می‌پردازیم:

پیامدهای امنیتی بیماری‌های واگیردار در حوزه اقتصاد

اپیدمی کرونا ویروس اثراتی فراتر از ایمنی انسان و بهداشت عمومی در جهان بر جای نهاده است. درحالی که جهان با اپیدمی روزافزون کرونا ویروس دست به گریبان است، تأثیرات اقتصادی این اپیدمی روز به روز عیان تر می شود. سازمان توسعه و همکاری های اقتصادی هشدار داده است که سال ها طول می کشد تا آسیب های اقتصادی کرونا ویروس جبران شود. انگا گوریا مدیر کل این سازمان اعتقاد دارد حتی اگر شاهد رکود جهانی نباشیم برخی از اقتصادهای جهان یا هیچ گونه رشدی نخواهند داشت یا رشد منفی خواهند داشت. گوریا پیش بینی رشد ۱/۵ درصدی اقتصاد جهان را خوش بینانه می خواند. صندوق بین المللی پول در ماه ژانویه، رشد اقتصادی جهان در سال ۲۰۲۰ را ۳/۳ درصد اعلام کرد، اما اخیراً اعلام کرده رشد اقتصادی ۲۰۲۰ به کمترین میزان از زمان بحران ۲۰۰۸ خواهد رسید. (Hutt, 2020) کرونا اقتصاد جهانی را به سمت رکودی برد که اگر بیشتر از رکود اقتصاد جهانی در سال ۲۰۰۸ نباشد کمتر از آن نخواهد بود. کاهش تقاضا و ایجاد اختلال در زنجیره عرضه و تقاضای جهانی؛ آسیب به بخش گردشگری و صنعت سرگرمی و تعطیلی فرودگاه ها و مراکز تفریحی درآمدهای حاصل در این بخش ها را به پایین ترین حد ممکن رسانده است، طبق برآوردهای صورت گرفته، در سال ۲۰۲۰ باید درآمد حوزه گردشگری جهانی به ۷۱۲ میلیارد دلار می رسد اما با گسترش کرونا به ۵۶۸ میلیارد کاهش یافته است. (Lock, 2020) آسیب دیدن حلقه های بی شمار در زنجیره های بازرگانی بین المللی، گرفتار شدن نیمی از جمعیت جهان در تار و پود قرنطینه، از کار افتادن بخش بزرگی از شبکه های حمل و نقل در مقیاس های ملی و بین المللی، فلج شدن رقم بی شماری از کسب و کارها و ... همگی زمینه پیدایش بزرگ ترین رکود اقتصادی ۷۵ سال اخیر را به وجود آوردند. پیش از شیوع کرونا چشم انداز رشد اقتصادی جهانی خوش بینانه تر از امروز بود. در ژانویه سال ۲۰۲۰، پیش بینی می شد رشد اقتصاد جهانی از ۲,۹٪ در سال ۲۰۱۹ به ۳,۳٪ در سال ۲۰۲۰ و تا سال ۲۰۲۱ به ۳,۴٪ برسد، کارشناسان صندوق بین المللی پول این محاسبات خوش بینانه را بر اساس رشد تولید جهانی صنعتی و توقف بحران جنگ تجاری بین دو غول اقتصادی جهانی، یعنی چین و ایالات متحده برآورد کرده بودند. اما امروزه سازمان تجارت و توسعه سازمان ملل متحد پیش بینی می کند که در پی انتشار این ویروس، اقتصاد جهانی حدود یک تریلیون دلار دچار خسارت شود و رشد جهانی به کمتر از ۲,۵ درصد برسد که در نتیجه آن تقریباً همه کشورها با یک رکود اقتصادی بی سابقه مواجه خواهند بود. (www.tasnimnews.com) چیزی که رکود حاصل از کرونا را از رکودهای ایجاد شده قبل از آن، متفاوت می سازد سرعت و فراگیری این رخداد است.

پیامدهای امنیتی بیماری های واگیردار در حوزه اجتماعی

از پیامدهای اجتماعی بیماری کرونا ایجاد وحشت در جامعه و در نتیجه آن غلبه احساسات بر منطق و عدم مواجهه منطقی با این بیماری، کاهش ارتباطات مردم با یکدیگر بنا بر توصیه های بهداشتی مبنی بر حضور در خانه و قرنطینه

خانگی و از دست رفتن فرصت دیدار و همنشینی با دیگران، انزوای بیماران و خانواده‌های آن‌ها، اختلال در روابط اجتماعی، ابهام و سرگردانی مردم در خصوص زمان این بیماری، سلب آزادی انسان‌ها، ایجاد همدلی و هم‌حسی در برابر این بیماری، روزمرگی، تأثیر بر روابط عاطفی، به حاشیه رفتن سایر مشکلات، تأثیر رسانه، جدایی بیمار از خانواده، طبیعی شدن مفهوم مرگ در جامعه، امنیتی شدن جامعه، زوال شادی و نشاط از جامعه، تغییر سبک زندگی، زوال ارزش‌های اخلاقی در جامعه، ناامیدی مردم و کاهش امید به زندگی، کاهش سلامت اجتماعی در اثر ترس و اضطراب، کاهش سطح اعتماد و امنیت، ایجاد تغییر در ساختار سنی جمعیت (www.isna.ir)، افزایش بیکاری و کاهش درآمدها، گسترش شکاف طبقاتی و فقر در جهان خواهد شد. برآوردها نشان می‌دهد کرونا حدود ۴۰ الی ۶۰ میلیون نفر را به سمت فقر شدید سوق خواهد داد. از عواقب زیان‌بار اجتماعی دیگر کرونا می‌توان به ایجاد موجی از بی‌عدالتی، تبعیض نژادی، اتهام‌زنی، نژادپرستی و همچنین بیگانه‌هراسی علیه برخی گروه‌های ملی و قومی در جهان و ایجاد اختلال در تحصیل نزدیک به ۱/۶ میلیارد دانش‌آموز یا ۹۰ درصد جمعیت محصل جهان اشاره داشت (www.eghtesadbartar.com). همگی این تبعات اجتماعی می‌توانند پیامدهای اجتماعی و فرهنگی عمیق‌تری در پی داشته باشند.

پیامدهای امنیتی بیماری‌های واگیردار در حوزه سیاست

پاندمی کرونا نقطه عطفی در سیاست‌های کشورهای جهان خواهد بود؛ از یک سو شاهد هراس برخی کشورها از دیگر کشورها و حرکت به سوی ملی‌گرایی تقویت‌شده در این سال‌ها هستیم و از سوی دیگر شاهد همکاری‌های بین‌المللی برای نابود کردن این ویروس. کرونا آزمون جهانی بزرگی برای نشان دادن میزان کارآمدی جهانی سازی است تا آن‌را از یک مسئله سیاسی محض به یک پدیده مورد سنجش در جهان واقع تبدیل کند. ظهور ناگهانی کرونا در بیش از ۲۰۰ کشور جهان در کمتر از صد روز بر ابعاد جهانی‌سازی تأثیر جدی گذاشته است. (www.irna.ir) شاید بتوان به این موضوع اشاره داشت که کرونا توانست «موازنه تهدید» جدیدی در سیاست بین‌الملل به وجود آورد. هرگاه موازنه تهدید به وجود می‌آید، بازیگران سعی می‌کنند تضادهای خود را کاهش داده و برای مقابله با تهدید جدید تلاش کنند. بحران کرونا هشدار داد سیاست قدرت بدون درک مؤلفه‌های اجتماعی و امنیت انسانی نمی‌تواند منجر به ثبات و آرامش برای شهروندان شود. به همین دلیل بحران کرونا هشدار جدید به تمامی شهروندان، زمامداران و نهادهای بین‌المللی برای بازتعریف سیاست قدرت محسوب می‌شود. این بحران توانست فرآیندهای توسعه صنعتی، بحران‌های منطقه‌ای، هویت‌گرایی لجام‌گسیخته و ستیزش‌های پایان‌ناپذیر منطقه‌ای را محدود و کنترل کند. این بحران و فرآیند حاصل از آن می‌تواند نظم جدیدی در سیاست بین‌الملل به وجود آورد. نظمی که در آن موضوع‌های مربوط به محیط‌زیست، بهداشت و مقابله با بیماری‌های واگیردار به عنوان بخش مهمی

از سازوکارهای مربوط به امنیت انسانی، اجتماعی و راهبردی تلقی خواهد شد و نظریه‌های انتقادی روابط بین‌الملل مطلوبیت بیشتری در سیاست جهانی پیدا خواهند کرد. به نحوی که مفهوم امنیت انسانی و امنیت بهداشتی بازتولید می‌شود و کشورها تلاش می‌کنند تا شکل جدیدی از همکاری‌های اقتصادی، اجتماعی و انسانی را بازتولید کنند. سیاست جهانی براساس معادله امنیت هم‌بسته شکل می‌گیرد. باری بوزان قبلاً مفهوم «مجموعه‌های امنیتی» را مطرح کرد. مجموعه‌های امنیتی جدید براساس درک موسع قدرت شکل می‌گیرد. مفاهیمی همانند امنیت انسانی، امنیت بهداشتی و همکاری‌های چندجانبه به موازات الگوهای رفتاری تهاجمی مبتنی بر سیاست قدرت کشورهای با رویکرد ناسیونالیستی بازتولید می‌شود (www.mashregnews.ir).

تهدیدهای زیست‌محیطی و ضرورت ایجاد تحول در مفهوم امنیت

با توجه به بحران ناشی از همه‌گیری کرونا این دیگر واقعیتی انکارناپذیر است که در جهان امروز، حفظ «امنیت ملی» فقط منحصر به محافظت از یک کشور در برابر اقدام‌های خصمانه دیگر کشورها یا بازیگران غیر حکومتی نیست. می‌توان با اطمینان خاطر گفت که دیگر زمان آن گذشته است که عوامل تهدیدکننده امنیت ملی در ذهن تصمیم‌گیرندگان و سیاست‌گذاران و نیز فرماندهان نظامی و رؤسای نهادهای امنیتی، فقط محدود به تجهیز یا به-کارگیری سخت‌افزار نظامی و یا توسل به عملیات تروریستی ارتش‌های متخاصم یا گروه‌های مسلح چریکی باشند. هر چند هنوز خطر بروز جنگ‌ها، به‌ویژه جنگ‌های هسته‌ای امنیت جهانی را تهدید می‌کند و هنوز گروه‌هایی مانند القاعده و داعش وجود دارند که احتمالاً توان بالقوه برای انجام حملاتی نظیر یازده سپتامبر را داشته باشند، ولی آنچه که به نظر می‌رسد بیش از هر یک از این عوامل، قدرت جهانی‌سازی تهدید بشری و سازه‌های انسانی را داشته باشد پدیده بیماری‌های اپیدمیک با قدرت گسترش سریع در مقیاس جهانی است. امروزه با وجود تغییراتی که در مفهوم امنیت به وجود آمده است دیگر تأمین امنیت شهروندان در همه زمینه‌ها نقش اساسی در ارزیابی کارکرد امنیتی حکومت‌ها خواهد داشت، چنان‌که اگر حکومتی نتواند امنیت شهروندان خود را تأمین کند، کارآمد تلقی نخواهد شد. اگر چه پیشرفت‌های علوم زیستی وعده‌های شگفت‌انگیزی برای درمان بیماری‌ها و شیوه‌های جدید درمان انواع بیماری‌ها وعده می‌دهد، اما همان دانش و تجهیزات می‌تواند برای مهندسی پاتوژن‌های مرگبار نیز به کار گرفته شود، به‌گونه‌ای که بیماری حاصل از این مهندسی‌های تخریب‌گرایانه می‌تواند هزینه‌های هنگفت پیش‌بینی-ناپذیری بر حیات و بقا انسان، حکومت‌ها و کل نظام بین‌الملل و جهان زیست بشر تحمیل کند و بار دیگر ناتوانی و ضعف علم و دانش و پیشرفت‌های حوزه پزشکی و ادعای کارآمدی نظام‌های سیاسی را در مهار و مقابله سریع با هرگونه تهدید امنیتی را با چالش‌های جدی مواجه کند. چالش‌هایی که اثرات زیان‌بار آنها به دلیل تحولات ناشی از جهانی شدن (افزایش وابستگی متقابل کشورها به یکدیگر، افزایش و سرعت بالای ارتباطات و حمل‌ونقل‌های بین-المللی و ...) به مراتب بیشتر و گسترده‌تر از جنگ‌های نظامی و حتی بیشتر از بیماری‌های واگیردار دیگری مانند وبا

و ... است که در برهه‌هایی از تاریخ گریبان‌گیر مردم جهان شده است. به همین دلیل است که گسترش بیماری‌های واگیردار دیگری هم‌چون کرونا باید هم‌چنان در زمره تهدیدهای امنیتی قرار گیرند، زیرا می‌توانند به صورت جدی آینده امنیتی حیات بشر را در تمامی زوایای آن تهدید کنند. این مسئله سبب می‌شود تا امنیت زیست محیطی به-خصوص در حوزه بیماری‌های واگیردار کماکان در کنار سایر تهدیدهای امنیتی دیگر در منظومه امنیتی جهان پسا-کرونا از جایگاه قابل توجهی برخوردار باشد. موضوعی که تا قبل از تجربه تلخ کرونا چندان مورد توجه مسئولان و تصمیم‌گیران حوزه‌های امنیتی قرار نگرفته بود. بشر تصور نمی‌کرد زندگی مدرن و امن او را ویروسی کوچک در این سطح وسیع و به مدتی طولانی تهدید و مختل کند. از سوی دیگر باید توجه داشت که امنیت زیست محیطی در ذات خود و به لحاظ ویژگی‌های خاصی که دارد بیشتر یک پدیده جهانی است تا ملی و از آنجا که تهدیدهای زیست محیطی از جمله تهدیدهای بهداشتی و اپیدمی‌ک تهدیدکننده حیات انسان‌ها در همه جای جهان است و مقابله با آنها راهی جز «همکاری جمعی کشورها در مقیاس جهانی و منطقه‌ای» را پیش روی دولت‌ها و جامعه جهانی قرار نخواهد داد. بنابراین توجه به این موضوع در ارتباط با مفهوم امنیت در جهان پسا کرونا باید بتواند زمینه همکاری‌های بین‌المللی در حوزه‌های بهداشت، سلامت و مقابله با تهدیدهایی از این دست را فراهم آورد؛ به شکلی که سازوکارهای مقابله و مهار این‌گونه تهدیدها نیز باید در قالب سیستم یکپارچه و ارگانیک از سطح جهانی تا ملی و محلی طراحی و اجرا شود، چنانکه درباره تهدید ویروس کرونا، یا کووید ۱۹، چنین ضرورتی پدیدار شد.

نتیجه‌گیری

عالم‌گیری سریع بیماری واگیردار کرونا و چالش‌های گسترده ناشی از این بیماری در ابعاد مختلف اقتصادی، بهداشتی، اجتماعی و سیاسی که در زمره تهدیدهای زیست محیطی قرار دارد به خوبی به انسان عصر حاضر ضرورت توجه به ابعاد جدید مورد غفلت قرار گرفته امنیت ملی را گوشزد کرد و توانست ثابت کند که تهدیدهای امنیتی معاصر تهدیدهایی فرامرزی هستند که چالش‌های جهانی برای همه دولت‌ها به دنبال خواهند داشت. تهدیدهایی که می‌توانند با یک عامل زیست محیطی در حوزه سلامت شروع شوند و در ادامه همه ابعاد زندگی بشر را با چالش و مشکلات عدیده‌ای مواجه کنند. تهدیدهای امنیتی که مقابله با آنها ضرورت همکاری مردم، دولت و کل بازیگران حوزه نظام بین‌الملل را می‌طلبد. به عبارتی می‌توان بیان کرد تجربه کرونا به عنوان یک تهدید فرامرزی اثبات کرد در جهان پسا کرونا نوع تهدیدهای متفاوت، بسیار مخرب و ناشناخته‌تر خواهد بود به همین دلیل در ارتباط با مفهوم امنیت ضرورت بازنگری در مفهوم امنیت ملی و بین‌المللی و توجه ویژه به امنیت زیستی و به تبع آن سلامت انسان‌ها به عنوان یکی از مؤلفه‌های مهم در رویکرد چندوجهی منظومه امنیتی جهان پسا کرونا پیش روی دولت‌ها و نظام بین‌الملل قرار خواهد داد.

منابع

بوزان و همکاران (۱۳۸۶). چارچوبی تازه برای تحلیل امنیت، ترجمه: علیرضا طیب، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

بخشی، عبدالله (۱۳۹۵). *اطلاعات و امنیت در کتاب و سنت*، تهران: موسسه چاپ و انتشارات دانشکده اطلاعات.

جهان برگی، عبدالعظیم (۱۳۸۸). *امنیت در نظام سیاسی اسلام؛ اصول و مولفه ها*، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه.

خاکسار، عبدالحمید (۱۳۹۰). *حکومت، فرد و امنیت*، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.

خلیلی، عبدالله (۱۳۸۴). "امنیت، سیاست و استراتژی تحول تاریخی-گفتمانی"، مطالعات راهبردی، سال هشتم، شماره ۴، مسلسل ۳۰، صص ۷۶۴-۷۳۹.

حافظ نیا، محمد رضا؛ نورانی، محمود (۱۳۹۹). "بحران کرونا و تحول مفهوم امنیت ملی"، گروه مطالعات علم و فناوری، گزارش علمی: دانشگاه تربیت مدرس

داد اندیش، پروین؛ کوزه گر کالجی، ولی (۱۳۸۹). "بررسی اقتصادی نظریه های مجموعه امنیتی منطقه ای"، فصلنامه راهبرد، شماره ۵۶، صص ۷۳-۱۰۷.

ربیعی، علی (۱۳۷۸). *مطالعه امنیت ملی: مقدمه ای بر نظریه های امنیت ملی در جهان سوم*، دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی، چاپ چهارم، تهران: وزارت خارجه.

رمضانی قوام آبادی، محمد حسین (۱۳۹۹)، *فصلنامه تحقیقات حقوق، ویژه نامه حقوق و کرونا*، صص ۱۸۱-۲۰۰.

عبدالله خانی، علی (۱۳۸۳)، *نظریه های امنیت: مقدمه ای بر طرح ریزی دکترین امنیت ملی*، جلد اول، تهران: معاصر

کاظمی پور، شهلا (۱۳۷۶). "جمعیت و امنیت ملی". *مجموعه مقالات همایش توسعه و امنیت عمومی*، وزارت کشور.

هورل، اندرو (۱۳۸۰). *نامنی جهانی، چهره دوم جهانی شدن*. مترجم: اصغر افتخاری، تهران انتشارات مطالعات راهبردی.

ناجی راد، محمدعلی (۱۳۸۷). *جهانی شدن تروریسم*، تهران، مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه.

منابع انگلیسی:

- Buzan , B. Baver, O.&, Wilde, J.D(1998). *Security : Anew Frame Work for Analysis Reiner*.
2-Bilgin, Pinar(2007).*Security Studies: Theory(practice) Cambridge Review of International; Affairs*.
- Booth, K(1991), "security an Emancipation" Review of International security , vol.17 , No.4, pp:319-321.
- Chena, S.(2008).*L cope De Copenhagen Relations on Internationals*, in Revue Asylum, No.40.
- Hutt, Rosamond, (3April 2020), The economic effects of COVID-19 around the world; [http://www.wefrume.org/a gender/2020/02](http://www.wefrume.org/a%20gender/2020/02).
- Lock, S.(Apr1,2020) Global change in travel and tourism revenue due to COVID-19 219-2020; www.statista.com/forecasts

منابع اینترنتی

آجرلو، علی (۱۳۹۹). "دنیایگرایی کرونا و تاملی بر ضرورت باز تعریف امنیت ملی"، جامع خبری تحلیلی الف، ۲۰ اردیبهشت ۱۴۰۰.

www.alef.ir:

تراپی، محمد، (۱۳۹۹). "تبیین تهدیدات امنیتی کووید ۱۹ از منظر نفولیبیرالیسم"، دیپلماسی ایرانی، ۲۰ اسفند ۱۳۹۹: www.irdiplomacy.ir

تاثیرات متناقض کرونا بر سیاست بین الملل، ۱۵ اردیبهشت ۱۳۹۹:

www.irna.ir

جهان پس از کرونا و نظم جدید در سیاست بین الملل؛ ۴ اردیبهشت ۱۳۹۹:

www.mashreghnews.ir

پیامدهای شوع کرونا ویروس جدید بر نظام اقتصاد جهانی؛ ۷ خرداد ۱۳۹۹:

www.tasnimnews.com

پیامدهای اجتماعی و فرهنگی کرونا ویروس در ایران، ۱۹ فروردین ۱۳۹۹:

www.isna.ir

پیامدهای بحران کرونا بر وضعیت اجتماعی جهان، ۱۷ خرداد ۱۳۹۹: www.eghtesadbartar.com

کرونا و رویکرد سلامت محور در روابط بین الملل

محمدجعفر جوادی ارجمند^۱

چکیده

گسترش ویروس کرونا و عالم گیر شدن آن، بازیگران و ساختار نظام بین الملل را تحت تأثیر خود قرار داد. نوع تعامل دولت ها و بازیگران بین المللی در طول یک سال گذشته در رابطه با مدیریت این ویروس، حاکی از این است که رویکرد سلامت محور در روابط بین الملل حاکم نیست. این پژوهش با هدف نقد هستی شناسی نظریه های اصلی روابط بین الملل با رویکرد سازه انگارانه به دنبال تبیین این مسئله است که فقدان رویکرد سلامت محور در نظریه های روابط بین الملل، موجب شده است که روح حاکم بر تعامل دولت ها در موضوع کرونا فاقد اندیشه سلامت محوری باشد.

سوال پژوهش این است که آیا رابطه معناداری بین نظریه روابط بین الملل سالم و مدیریت دولت ها در مهار ویروس کرونا وجود دارد؟ در پاسخ اولیه می توان گفت که با در نظر داشتن و نگرش سلامت به نظریه های روابط بین الملل، و با در نظر داشتن سه متغیر اساسی: هستی شناسی انسان محور به نظریه ها، عدم توجه به فرایند ذهنی شناخت و رفتار یا شناخت شناسی با در نظر گرفتن محوریت سلامت و تفکیک و تمایز انسان ها و جوامع سالم از ناسالم، رابطه معناداری میان روابط بین الملل سالم و مدیریت بازیگران بین المللی برای مهار کرونا وجود دارد.

در مقدمه این پژوهش به رابطه سلامت و سیاست پرداخته می شود. سپس نقد نظریه های اصلی روابط بین الملل از بعد سلامت محوری مورد بررسی قرار می گیرد. در پایان برخی از شاخص های نظریه حکمرانی سلامت محور در رابطه با مدیریت کرونا مورد بحث قرار می گیرد.

واژه های کلیدی: کرونا، نظریه روابط بین الملل، رویکرد سلامت محور، حکمرانی سلامت محور

مقدمه

ظهور ویروس کرونا موسوم به کووید ۱۹ در اواخر سال ۱۳۹۸ و همه گیری آن در سطح جهان اثرات بی سابقه و ناگواری به لحاظ شدت، وسعت و استمرار در زندگی مردم در گوشه و کنار جهان به ویژه در امور سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و محیط زیستی داشته است.

^۱ - دانشیار گروه علوم سیاسی دانشگاه تهران، mjjavad@ut.ac.ir

با شیوع این بیماری، زیست جهانی انسان معاصر به نفع زیست مجازی و رسانه‌ای تغییر پیدا کرده است. به دلیل حجم بالای اطلاعات رسانه‌ای و همه‌گیری اطلاعات، رسانه‌ها نه تنها به بستری برای تولید محتوا تبدیل شده‌اند، بلکه حضور هزاران هزار کاربر در این رسانه‌ها، به نوعی در سبک زندگی بسیاری از مردم در این ایام، تفاوت ایجاد کرده است. به نوعی فناوری‌های نوین ارتباطی و انواع رسانه‌ها از یک طرف به تولید اطلاعات و شکل‌دهی و جهت‌دهی اطلاعات می‌پردازند و از طرف دیگر، موجبات چرخش اطلاعات را فراهم کرده‌اند. این گردش اطلاعات، زمینه را برای شکل‌گیری سبک‌های نوین زندگی در جامعه، باعث شده‌اند. این گردش اطلاعات، به نوعی تولید آگاهی و میل به دانستن را در افراد ایجاد کرده است. این آگاهی توانسته طرح‌واره‌های ذهنی و الگوهای شناختی شهروندان را در کل دنیا دست خوش تغییرات جدی کند. این آگاهی همچنین بینش نقادانه ما را درباره مفهوم خود و دیگری و نیز سایر مقولات جامعه از جمله فرهنگ، سیاست، اقتصاد، مذهب و ... تحت تأثیر خود قرار داده است. بنابراین این وضعیت جدید کرونایی توانسته شکل تازه‌ای از آگاهی ایجاد کند و زمینه را برای تغییرات فرهنگی و ایجاد سبک‌های زندگی نوظهور، فراهم کند.

ناشناخته بودن ویروس، چرایی ظهور آن و سرعت همه‌گیری به‌صورتی بود که کلیه کشورها را در ماه‌های اول غافلگیر کرد و در نتیجه هر دولتی جداگانه و متناسب با ظرفیت‌های سیاسی و قابلیت‌های نظام ملی سلامت خود به رویارویی با آن پرداخت. این غافلگیری دامن‌گیر نهادهای بین‌المللی نیز شد و فرآیندهای تصمیم‌گیری آنان را با لغو یا مجازی شدن نشست‌های عادی دچار اختلال کرد. تحلیل‌گران، پیامدهای ویروس نوظهور را به صورت‌های مثبت و منفی ارزیابی می‌کنند و در نتیجه واکنش‌های متفاوتی از خود نشان می‌دهند. در این بین، ارزیابی‌های منفی به دلیل بروز اختلال در نظم جهانی غالب بوده و با عنایت به ادامه همه‌گیری و گستره نفوذ و پیامدها، جامعه بین‌المللی هنوز در تب و تاب ارزیابی مشکلات متعدد جدید و چاره‌جویی برای مقابله با این چالش مشترک در چارچوب نظام ملل متحد با راهبری سازمان بهداشت جهانی است. بدیهی است که این وضعیت نامطلوب و شکننده تا ساخت و توزیع کافی و منصفانه واکسن و داروی مناسب کووید-۱۹ و مهار ویروس در جهان ادامه خواهد یافت.

مساله چالش‌برانگیز این است که اگر بازیگران روابط بین‌الملل اعم از دولت‌ها و نهادهای غیر دولتی در سیاست بین‌الملل در دوره‌های مختلف در جهت حفظ و یا تأمین زیرساخت‌های سلامت در جوامع خود یا مناسبات بین‌المللی بودند، باز هم جهان شاهد نابسامانی‌های اخیر یک‌ساله بود؟

در واقع با افزودن یک لنز سلامت به مطالعه روابط بین‌الملل می‌توان به گونه‌ای دیگر به نظام بین‌الملل و روابط حاکم بر آن و الگوی نظم نگریست. همان‌طور که «رابرت کاکس» می‌گوید نظریه‌های روابط بین‌الملل در خلاء به وجود نمی‌آیند. هر نظریه دارای هدف و مقصودی است که به تعبیری این هدف و مقصود می‌تواند این لنز در نگاه

به روابط بین‌الملل باشد. افزودن لنز سلامت‌محوری موجب می‌شود که رویکرد سلامت در رأس برنامه‌های روابط بین‌الملل قرار گیرد.

سوال پژوهش این است که آیا رابطه معناداری بین نظریه روابط بین‌الملل سالم و مدیریت دولت‌ها در مهار ویروس کرونا وجود دارد؟ فرضیه اصلی پژوهش این است که با رعایت اصل پیش‌گیری مقدم بر درمان است، با جلوگیری از بروز خشونت و آسیب، کاهش ارتقاء سلامت فردی و بهسازی نظام سیاسی، و تجدید نظر در روابط بین‌الملل پزشکی و بیمار، می‌توان چارچوبی برای تحلیل روابط بین‌الملل سالم مهیا کرد. این پژوهش با روش توصیف و تبیین به دنبال بررسی شاخص‌هایی است که نظریه روابط بین‌الملل سالم را در رابطه با کووید ۱۹ مورد مطالعه قرار دهد.

در رابطه با سازمان بحث به موارد ذیل پرداخته می‌شود. در گفتار اول، رابطه سیاست با سلامت در روابط بین‌الملل مورد بحث قرار می‌گیرد. این بحث با این هدف دنبال می‌شود که سلامت در سیاست بین‌الملل امروز در چه جایگاهی قرار دارد؟ دولت‌ها به عنوان کنشگران مهم سیاست بین‌الملل چه نگاهی به مفهوم سلامت در تعامل با دیگر دولت‌ها دارند؟ در گفتار دوم بر فقدان جایگاه سلامت در نظریه‌های اصلی روابط بین‌الملل تمرکز خواهد شد. بدین صورت که هسته اصلی مفروض نظریه‌های اصلی روابط بین‌الملل به جای انسان، دولت یا جامعه بین‌المللی یا ساختار روابط بین‌الملل است که از رویکرد سلامت‌محور به دور هستند. در گفتار سوم، به شاخص‌های حکمرانی سلامت با توجه به مفهوم حکمرانی جهانی پرداخته خواهد شد. هدف این است که نشان داده شود شاخص‌های حکمرانی سلامت به تبیین هر چه بهتر نظریه روابط بین‌الملل سالم کمک خواهد کرد.

گفتار نخست - رابطه سیاست با سلامت در روابط بین‌الملل

پیچیدگی رابطه سیاست با سلامت در طول تاریخ روابط و سیاست بین‌الملل از مباحثی است که مورد توجه تحلیل‌گران نظام بین‌الملل بوده است. آنچه مسلم است خشونت و آسیب در سیاست بین‌الملل از یک‌سو متأثر از وضع سلامت کنشگران بوده و از سوی دیگر، مرتبط به ساختار روابط بین‌الملل است. در هر دهه در قرن ۲۰ بیش از سی جنگ، انقلاب، جنگ داخلی و تحول خشونت‌بار رخ داده است. بر اثر خشونت در قرن بیستم بیش از ۲۳۰ میلیون انسان جان خود را از دست داده‌اند. (Bell, 2010: 1)

مسئله اساسی در سیاست بین‌الملل و روابط بین‌الملل در طول دوران مدرن، استفاده از ابزارهای خشونت‌آمیز به جای ابزارهای صلح‌آمیز در روابط میان کشورها است. جنگ و خشونت در نظام قدیم و جدید جهانی در بستر واقع‌گرایی از ویژگی‌های لاینفک سیاست بین‌الملل بوده است و صلح یا سلامت جزء رفتارهای موردی یا انفرادی برخی کنشگران بوده است. در بیان علل بی‌توجهی به موضوع سلامت و نقش آنها در شناخت و رفتار کشورها می‌توان سه عامل را مطرح کرد. نخست، در روابط بین‌الملل نوعی کلان‌نگری و یکسان‌نگاری موجب یافتن قواعد کلی به

عنوان زیر لایه رفتار می‌باشد. نقش افراد و جوامع فاقد سلامت که در اقلیت هستند نادیده گرفته می‌شود. خشونت و آسیب نتیجه رفتار این گروه اقلیت است، در حالی که اکثریت جوامع و انسان‌ها رفتار صلح‌آمیز دارند. دوم اینکه، سلامت در رشته روابط بین‌الملل به درستی تعریف نشده است و تصویری راجع به افراد و جوامع فاقد سلامت وجود ندارد. سوم اینکه، نقش فقدان سلامت در تصمیم و رفتار نادیده گرفته شده است. (ابویی مهریزی، ۱۳۹۳: ۵۴)

سلامت دارای ابعاد جسمی، روانی، اجتماعی و معنوی است و هر یک از این ابعاد سلامت می‌تواند نوع شناخت را تحت تأثیر قرار دهد. برای مثال در بعد سلامت جسمی، دانش پزشکی و زیست‌سیاست موجب می‌شود که بیولوژی بدن را در بروز خشونت و آسیب موثر بداند. هم‌چنین سلامت روانی در افراد منجر به انعطاف‌پذیری، احترام به دیگران و پرهیز از خشونت خواهد شد. در بعد سلامت معنوی، قابل ذکر است که باورهای مذهبی و اجتماعی، نقش قابل ملاحظه‌ای در فهم افراد و جوامع از هویت و نقش خود در جامعه جهانی دارند. این فهم از هویت و نقش نوع رفتار و تعامل با دیگران آن‌را مشخص می‌کند. رابطه سلامت اجتماعی و خشونت هم از این جهت مهم است که به طور متقابل، هم نظام سیاسی- اجتماعی و اقتصادی بر سلامت افراد جامعه تأثیر دارد و هم اینکه افراد با نقش‌های خود ساختار سیاسی و اجتماعی را ارتقاء می‌بخشند.

گفتار دوم- مفهوم و جایگاه سلامت در نظریه‌های روابط بین‌الملل

در این گفتار محور اساسی بحث این است که در نظریه‌های اصلی روابط بین‌الملل، دولت یا ساختار نظام بین‌الملل محوریت دارند و انسان کنش‌گر محور اصلی نظریه‌ها نیست. مروری بر شاکله‌های اصلی این نظریه‌ها حکایت از این امر دارد. واقع‌گرایی انسان را شرور، خودخواه و منفعت‌طلب و دولت را بازیگر اصلی روابط بین‌الملل قلمداد می‌کند. هم‌چنین احساس بی‌اعتمادی، ناامنی و بی‌ثباتی در نظام آنارشیک از ویژگی‌های واقع‌گرایی است. در چارچوب‌های رفتارگرایی، جامعه بین‌المللی، نواقح‌گرایی و نئولیبرالیسم، رفتار انسان صرفاً بر مبنای عقل نیست، بسیاری از رفتارها ناشی از غرایز و سرخوردگی‌های روانی است. در واقع‌گرایی ساختاری کنت والتز، طبیعت انسان نمی‌تواند پایه‌ای برای نظریه علمی باشد، زیرا طبیعت انسانی پدیده‌ای مبهم و سرشت انسان ناشناخته و تغییرپذیر است. در کتاب *انسان، دولت، و جنگ والتز مطرح می‌کند که بدبختی محصول طبیعت ماست و انسان را ریشه همه شرارت‌ها می‌داند.* (کنت والتز، ۱۳۹۸: ۵۹)

نظریه‌های انتقادی، دولت‌محوری و عقلانیت را سبب خشونت می‌دانند و رهایی از ساختار سلطه دولت‌ها و نظام بین‌الملل را در اولویت خود قرار می‌دهند. در سازه‌نگاری طرح ایده‌ها قابلیت ویژه‌ای برای موضوع سلامت دارد،

اما هم‌چنان تمایز انسان‌ها و جوامع سالم و ناسالم به عنوان خاستگاه بروز رفتارهای متفاوت در عرصه بین‌المللی مورد توجه قرار نگرفته است. (ابویی مهریزی، ۱۳۹۳: ۹۲)

در جمع‌بندی می‌توان گفت که در نظریه‌های اصلی روابط بین‌الملل، جایگاه انسان به اعتبار ابعاد معنوی و روحیات و ویژگی‌های حاکم بر رفتار انسانی در مفروضات و بنیان‌های واقع‌گرایی، لیبرالیسم، مکتب انگلیسی و سازه‌نگاری نادیده گرفته شده است. هم‌چنین هیچ تمایز و تفاوتی میان انسان و جوامع سالم از غیر سالم در نظریه‌های اصلی وجود ندارد.

در نظریه‌های انتقادی روابط بین‌الملل از قبیل خودنظریه انتقادی، پسا‌تجددگرایی، فمینیسم، و نظریه زیست‌محیطی، رویکرد انسان‌محوری بعد تقلیل‌گرایانه دارد. البته مطالعه روی رفتارها و شناخت انسان و جوامع در نظریه‌های انتقادی تا حدودی سلامت‌محوری را تقویت می‌کند. اما در مورد تفکیک انسان و جوامع سالم از ناسالم، به‌جز نظریه‌های زیست‌محیطی یا سیاست سبز، هیچ کدام از نظریه‌ها به این تفکیک قائل نیستند.

گفتار سوم - کرونا و حکمرانی سلامت‌محور

کرونا در مقایسه با سایر بیماری‌های واگیر دار که در دوره‌های گذشته به صورت اپیدمی در آمد، با گسترش و جهش بی‌سابقه سراسر جهان را دربرگرفت و بحران‌های مختلف را پیش روی بشر گشود که در این میان، تلفات انسانی بسیار بالاتری نسبت به بیمارهای مهلک گذشته داشته است.

اینکه چگونه می‌توان رابطه میان کرونا و رویکرد سلامت‌محور را مورد تبیین قرار داد، به این سوال برمی‌گردد که اگر رویکرد سلامت‌محوری در روابط بین‌الملل حاکم بود، آیا این ویروس از ابتدا قابل مهار بود؟ در پاسخ به این سوال، این موضوع مطرح می‌شود که روابط بین‌الملل سالم دارای چه ویژگی‌ها یا الزاماتی است که اگر به صورت یک پارادایم می‌بود، می‌توانست در مهار کرونا موفق باشد. بنابراین در این گفتار ابتدا به مفهوم سلامت پرداخته می‌شود. سپس با اشاره به رویکرد «سیاست اجتماعی» به چگونگی برخورد با موضوع سلامت توسط دولت‌ها پرداخته می‌شود. در مرحله سوم، بحث حکمرانی جهانی و حکمرانی سلامت‌محور مورد بحث قرار می‌گیرد که نشان دهد اگر سیاست‌گذاری دولت‌ها در مسائل اقتصادی- اجتماعی، فرهنگی رنگ و بوی سلامت‌محوری داشت، امکان مهار کرونا در دوره اولیه شیوع ویروس بسیار موفق‌تر پیش می‌رفت.

در رابطه با معنی لغوی کلمه سلامت، گفته می‌شود که کلمه Health از واژه یونانی Holth گرفته شده است و در انگلیسی کلمه Wholeness و Holistic از همین واژه اتخاذ شده است که به معنی کامل، بالغ و جامع است. به بیان دیگر، منظور دستیابی به یک مفهوم کامل، مانع و جامع است. در تعریف سازمان بهداشت جهانی آمده

است که سلامت در کمال مناسب بودن از نظر جسمی، روانی، اجتماعی است و نه صرفاً نداشتن بیماری. (بابایی، ۱۳۸۲: ۲۱۵)

با نگاهی به تحول مفهوم سلامت در طول تاریخ، مشاهده می‌شود که سلامت مفهومی سهل و ممتنع است. از ۱۵۰ سال گذشته به بعد، مفهوم سلامت از رهایی از بیماری به توانایی انجام فعالیت‌های روزمره و سپس به شادی و بهزیستی ارتقاء یافته است. (وحدانی نیا و وثوق مقدم: ۱۳۹۷، ۶۳۲) برای تحقق مفهوم سلامت در نگاه حداکثری آن، نیاز به تبیین این مسئله است که در چه شرایط اقتصادی و اجتماعی دولت‌ها، چنین نگاهی از سلامت و در چه جامعه‌ای می‌تواند جامه عمل بپوشد؟ چه نوع سیاست‌گذاری‌ها و اقدام‌هایی توسط دولت‌ها باید صورت گیرد که رویکرد حداکثری از سلامت تحقق پیدا کند؟

از جمله موارد می‌توان به اتخاذ رویکرد «سیاست اجتماعی» در راستای تحقق برنامه‌های اقتصادی، اجتماعی پرداخت. سیاست اجتماعی راه دستیابی به نتایج توسعه اقتصادی و اجتماعی است. توسعه بدون وجود انسان سالم قابل درک نیست. به گفته رئیس پیشین سازمان بهداشت جهانی، سلامت اگر همه چیز نیست، همه چیز بدون سلامت هیچ است. برای مثال، محاسبه شده است که هزینه درمان سل، یکصد برابر هزینه پیش‌گیری از آن است. (بابایی، ۱۳۸۲: ۲۱۶) معنی و مفهوم متداول سیاست اجتماعی بررسی و مطالعه خدمات اجتماعی و رفاهی دولتی است و در عمل به اقدام‌هایی گفته می‌شود که به بهبود روش زندگی انسان‌ها منجر شود.

منظور از سیاست اجتماعی - ترتیبات، الگوها و سازوکارهایی جهت توزیع امکانات بر اساس نیاز است. از سوی دیگر، سیاست اجتماعی به معنی استفاده از گروه‌های اجتماعی تأثیرگذار بر توزیع منابع، جایگاه و قدرت بین افراد و گروه‌ها در جامعه است. (بابایی، ۱۳۸۲: ۲۰۳-۲۰۴) کاربرد سیاست اجتماعی در سلامت باید منجر به سیاست همگانی سلامت شود. سیاست اجتماعی سلامت کلید تحقق پیش‌نیازهایی است که در نهایت منجر به سلامت آحاد جامعه می‌شود. پیش‌نیازها عبارتند از: اشتغال مولد، آموزش، محیط زیست سالم، عدالت اجتماعی و برابری در فرصت‌ها، صلح و امنیت مالی و جانی، مسکن مناسب، دسترسی به غذای سالم، دسترسی به اطلاعات، ایمنی و وجود امکانات حمل و نقل، وجود فضای کافی برای تفریح و تحرک و فعالیت‌های فیزیکی، ایجاد فرصت‌هایی برای توسعه مهارت‌های زندگی و امکان برقراری تماس با شبکه‌های اجتماعی و حمایتی.

اندیشه حکمرانی جهانی

پی‌گیری سیاست اجتماعی توسط دولت‌ها منجر به اجرای برنامه سیاست‌های رفاهی شد. سیاست‌های اجتماعی زمینه‌ای برای طرح حکمرانی سلامت محور ایجاد و فرایند سلامت‌محوری در روابط بین‌الملل را تسهیل کرد. در رابطه با حکمرانی سلامت محور، ابتدا به مفهوم حکمرانی جهانی اشاره می‌شود.

اندیشه حکمرانی جهانی تا حدودی واکنشی به سستی اندیشه‌های قدیمی‌تر درباره نظم جهانی است. در سال ۱۹۹۲ «پطروس گالی» دبیر کل پیشین سازمان ملل متحد، با هدف شناسایی چالش‌های عمده فراروی بشریت، کمیسیون حکمرانی جهانی را بنا نهاد و نخستین گزارش این کمیسیون در مجله ای با عنوان «مجله جهانی ما» در ۱۹۹۵ منتشر شد. (حیدری فرد، ۱۳۹۶: ۱۵۴) «روزنا» در تمایز میان حکمرانی و حکومت مطرح می‌کند که حکومت به فعالیت‌های اقتدار رسمی برای تضمین اجرای سیاست‌ها و رعایت قانون می‌پردازد و حکمرانی به ظرفیت انجام کارها بدون صلاحیت قانونی برای ایجاب انجام آنها. (حیدری فرد، ۱۳۹۶: ۱۵۴). مفهوم حکمرانی جهانی حاکی از بروز یک تغییر ملموس در اقتدار است و اینکه در جهان معاصر منبع اقتدار تنها نظام دولتی و ستفالیایی نیست. (حیدری فرد، ۱۳۹۶: ۱۵۸) سه شرط برای تحقق حکمرانی جهانی لازم است: ۱- ارزش‌های مشترک که بنیان حکمرانی جهانی‌اند. ۲- بازیگرانی که از مشروعیت لازم نزد افکار عمومی برای به عهده گرفتن وظایف ناشی از حکمرانی جهانی برخوردار باشند. ۳- سازوکارهای حکمرانی مؤثر که قادر به پیشبرد ارزش‌ها و منافع مشترک از راه‌های مشروع باشند در مجموع، حکمرانی جهانی مفهومی است که در تشخیص و توصیف فرایندهای دگرگونی در سیاست جهانی به دولت‌ها و جوامع کمک می‌کند که بدیل‌های دیگری از جمله حکمرانی سلامت مطرح شود.

حکمرانی سلامت محور

سلامت نمی‌تواند یک هدف صرفاً بخشی باشد و برای دستیابی به آن مسئولیت‌پذیری یک دستگاه کفایت نمی‌کند. سلامت موضوع فرابخشی و محصول روابطی پویا و پیچیده است. حل مسائل پیچیده مستلزم رویکردی سازمان‌یافته است که طیف وسیعی از بازیگران، سطوح حکمرانی بومی، بین‌المللی و مشارکت جامعه و فرد را در برگیرد. سلامت یک هدف کلان اجتماعی است که نه تنها از رفاه انسانی و توسعه اقتصادی و حفظ محیط زیست جدایی‌ناپذیر است، بلکه یکی از عناصر ضروری و معرف حکمرانی مطلوب برای توسعه پایدار محسوب می‌شود. (ملک محمدی و وحدانی نیا، ۱۳۹۵: ۷۵)

حکمرانی سلامت در جهان در مراحل و موج‌های مختلف صورت پذیرفت. در این ارتباط به سه موج می‌توان اشاره کرد. موج اول، حکمرانی بین بخشی سلامت بود که بر اساس آن، فعالیت‌های مرتبط با سلامت و عدالت یا عوامل تعیین‌کننده سلامت و عدالت در مشارکت با بخش سلامت صورت گرفت و در برخی از کشورها دنبال شد. (ملک محمدی و وحدانی نیا، ۱۳۹۵: ۸۰). در موج دوم، سیاست‌گذاری‌های عمومی سالم در دهه ۱۹۸۰ با هدف جنبش ارتقاء سلامت، سایر بخش‌های سیاستی را نیز درگیر کرد. تمرکز بر سبک زندگی و چالش‌های زیست‌محیطی، باز تنظیم بیشتر در حوزه سلامت عمومی در رابطه با شهر سالم، محیط کار سالم، مدارس مروج سلامت گسترش پیدا کرد. طبق منشور اتاوی کانادا در ۱۹۸۶، سلامت در بافت زندگی روزمره مردم شکل می‌گیرد، جایی که مردم

زندگی می‌کنند، عاشق می‌شوند، کار می‌کنند و به تفریح و بازی می‌پردازند. در این منشور، «سیاست‌های عمومی سالم» بسازید به عنوان یکی از پنج شعار استراتژیک ارتقای سلامت معرفی شدند. چهار استراتژی دیگر عبارتند از: محیط‌های حمایت‌گر بسازید، اقدام جمعی را تقویت کنید، مهارت‌های فردی را توسعه دهید و خدمات سلامت را باز تعریف کنید. تعهد دولت به سیاست‌گذاری عمومی سالم، یعنی تمام بخش‌ها و سطوح دولت باید هنگام تنظیم سیاست‌هایشان، سلامت را محور اساسی محسوب کرده و پیامدهای سیاست‌هایشان را به عنوان یک عنصر ضروری ارزیابی و به زبانی قابل فهم برای همه گروه‌های جامعه گزارش کنند. (ملک‌محمدی و وحدانی نیا، ۱۳۹۵: ۸۱-۸۳)

موج سوم با عنوان حکمرانی برای سلامت با تأکید بر سلامت در همه سیاست‌ها در هشتمین کنفرانس ارتقاء سلامت در ژوئن ۲۰۱۳ در ونزوئلا مطرح شد. بیانیه این کنفرانس، سلامت را هدف اصلی اجتماعی دولت و سنگ بنای توسعه پایدار قلمداد کرد.

شعار سلامت در همه سیاست‌ها برای نخستین بار در فنلاند مطرح شد. این ایده در سال ۲۰۰۶ در دوره ریاست فنلاند بر پارلمان اروپا با هدف تشریح مساعی در بین بخش‌ها جهت رسیدن به اهداف مشترک به‌کار گرفته شد. فنلاند به عنوان کشوری با حکمرانی افقی برای سلامت، توانست «سلامت در همه سیاست‌ها» را به عنوان معیاری اساسی در همه سیاست‌گذاری‌های اتحادیه اروپا بگنجاند و در پایان دوره ریاستش، اتحادیه اروپا را به این اصول دعوت کرد. در ادامه رویکرد کل دولت (دولت یکپارچه) شامل اقدامات چند سطحی از محلی تا جهانی و همچنین رویکرد جامعه یکپارچه به عنوان شکلی از حکمرانی مشارکتی که می‌تواند تکمیل‌کننده سیاست‌های عمومی باشد، مطرح شد. این رویکرد بر هماهنگی و اعتمادسازی در میان طیفی از بازیگران گوناگون تأکید داشت. (ملک محمدی و وحدانی نیا، ۱۳۹۵: ۸۶-۸۸)

پارادایم حکمرانی برای سلامت مبتنی بر اصل سلامت در همه سیاست‌ها از اشکال نوین سازمانی دولت و زیربنای توسعه پایدار است. این رویکرد مبتنی بر فهم وسیع از سلامت به همراه تغییر نحوه تلقی دولت و جامعه از سلامت و عوامل مؤثر بر آن و دگرگونی در نحوه تعامل دولت‌ها و جوامع برای ایجاد فرایند مشترکی به نام حکمرانی است که در اروپا و بقیه نقاط جهان مورد توجه جدی قرار گرفته است

الگوها و مدل‌های سیاست‌گذاری سلامت

در مجموع می‌توان به دو نوع الگوی سیاست‌گذاری اشاره کرد. ۱- الگوی زیست- پزشکی در برگیرنده رویکردهایی با تعریف حداقلی از سلامت پزشکی است که در نهایت به مداخلات بهداشت عمومی منجر می‌شود. ۲- الگوی زیستی روانی- اجتماعی و معنوی که فهمی مثبت از سلامت به عنوان پدیده اجتماعی و مرتبط با دستور کار عدالت اجتماعی و نیازمند اشکال پیچیده از اقدام‌های سیاستی است.

الگوهای فوق در قالب سه مدل برای فهم عمیق موضوع سلامت به کار گرفته شده است. ۱- مدل پزشکی (طب مدرن). در این مدل، سلامتی به مفهوم فقدان بیماری نگریسته می شود که یک مدل مکانیکی است. در این مدل، بدن شبیه یک ماشین فرض می شود. زمانی که ماشین عیب کند، به تعویض یا تعمیر قطعه پرداخته می شود. ۲- مدل کل-نگر که در این مدل، تمامی ابعاد بدن شامل سلامت جسمی، بیماری و پیش گیری در نظر گرفته می شود. در واقع این مدل همه ابعاد سلامت جسمی، روانی، اجتماعی و معنوی را دربرمی گیرد. با این نگاه در مقدمه اساسنامه سازمان سلامت جهانی، تعریف سلامت حالتی از بهزیستی جسمی، روانی و اجتماعی و نه فقط فقدان بیماری یا ناتوانی در نظر گرفته شده است. گفته می شود که این تعریف، با این توجیه که در مدت زمان طولانی واژگان آن مبهم اند، غیر قابل سنجش در نظر گرفته می شد. ۳- مدل سوم با عنوان مدل خوب بودن (بهزیستی) مرتبط با حالت های بهتر از عادی بودن و هم چنین درک و احساس ذهنی سلامت است که به واسطه ابتکار عمل ارتقای سلامت توسط سازمان بهداشت جهانی توسعه یافت. در سال ۱۹۸۴ سند بحث انگیز سازمان سلامت جهان ارائه شد. در مرحله بعد، در منشور اوتاوا ارتقاء سلامت بسط پیدا کرد. بنابراین تعریف سلامت بدین صورت مطرح شد: سلامت حدی است که در آن یک فرد یا گروه قادر باشد آرزوهایش را تحقق بخشد و نیازهایش را برآورده سازد و با محیط سازگار شود. سلامت منبعی برای زندگی روزمره است نه هدف زندگی، مفهومی مثبت با تأکید بر منابع شخصی و اجتماعی و ظرفیت های جسمی. این دیدگاه سلامت را از منظر انعطاف پذیری فهم می کند که قابلیت گروه ها و افراد، خانواده ها و جوامع را برای سازگاری موفقیت آمیز در مواجهه با خطرهای بالا می برد. (WHO, 1986) نگاهی به آمار میزان مرگ و میر یک سال گذشته کرونا نشان می دهد که در قلب اروپا و آمریکا، آمار تلفات این کشورها با وجود زیر-ساخت های بهداشتی و توسعه یافتگی امور بهداشتی از دیگر مناطق جهان بیشتر است. در کشورهای حوزه اسکاندیناوی از جمله سوئد و فنلاند، میزان تلفات ناشی از کرونا، در مقایسه با سایر کشورهای اروپایی به وضوح کمتر است.

جمع بندی پایانی

با توجه به سه مفهومی که در فرضیه مطرح و مورد بحث قرار گرفت مشخص شد که فقدان هستی شناسی انسان-محور در نظریه های اصلی روابط بین الملل، هم چنین عدم توجه به فرایند ذهنی شناخت و رفتار یا شناخت شناسی با در نظر گرفتن محوریت سلامت در این نظریه ها و به علاوه عدم تفکیک و تمایز انسان ها و جوامع سالم از ناسالم در روابط بین الملل، سه محور اساسی هستند که از زاویه سلامت محوری، کژکارکردی نظریه های روابط بین الملل را نشان می دهند. اگر بازتعریف جدیدی از مفروضات اساسی رشته روابط بین الملل در زمینه های حاکمیت ملی، مبانی قدرت و اقتدار، تعارض منافع و اهداف بازیگران صورت گیرد، گرایش های مختلف در روابط بین الملل در ذیل

موضوع سلامت جهانی انسجام یابد و نقش و کارکرد یکسانی به دولت‌ها با راهبرد سلامت‌محوری داده شود، ضرورت و الزام به‌کارگیری طرح رویکرد سلامت‌محور در نظام بین‌الملل از طرف بازیگران دولتی و غیر دولتی اعم از فرادولتی، فرو دولتی و بین‌المللی دو چندان می‌شود. بدین ترتیب می‌توان اظهار کرد که رابطه معناداری میان روابط بین‌الملل سالم و مدیریت دولت‌ها برای مهار کرونا وجود دارد.

با نگاهی به آمار کرونا در کشورهای اسکاندیناوی، به ویژه فنلاند^۱ که پیشرفته‌ترین نظام آموزشی را در جهان داشته و با رویکردهای سلامت‌محور اداره می‌شود، ملاحظه می‌شود که کمترین میزان مرگ و میر را در میان کشورهای جهان داراست و این نمونه کشورها می‌توانند الگوی مؤثری در مدیریت حکمرانی سلامت‌محور باشند.

یکی از مهم‌ترین آثار و پیامد ویروس کرونا در مقایسه با سایر پیامدها، ماندگاری آثار و پیامدهای روانشناختی فردی و اجتماعی ویروس کرونا در جهان است. سلامت روان جامعه، کودکان، کارکنان مراقبت‌های بهداشتی، احساس اندوه جمعی، واکنش سوگ ابراز نشده و تعارضات خانوادگی از جمله پیامدهای مهم محسوب می‌شود. همه این پیامدها تا مدت‌ها بعد از مهار ویروس کرونا در اذهان انسان‌ها و جوامع باقی خواهد ماند. این امر نشان دهنده الزام دولت‌ها، جوامع و سازمان‌های بین‌المللی به اهتمام و توجه هر چه بیشتر به اتخاذ رویکرد سلامت‌محور در برنامه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی خود است تا شعار «سلامت برای همه سیاست‌ها» بتواند جامه عمل بپوشد.

منابع و ماخذ

الف- فارسی

ابویی مهریزی، مجتبی (۱۳۹۳)، روابط بین‌الملل سالم، تلاش برای تطبیق نظری و عملی دو حوزه سلامت و سیاست بین‌الملل، تهران: نشر مهربان.

بابایی، نعمت‌اله (۱۳۸۲)، سیاست اجتماعی و سلامت، فصلنامه رفاه اجتماعی، ویژه‌نامه سیاست اجتماعی.

حیدری فرد، سجاد (۱۳۹۶)، تحول مفهوم حکمرانی جهانی در روابط بین‌الملل، فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین‌المللی دانشگاه آزاد واحد شهرضا، ش ۳۲، پاییز.

^۱ - کاربردی‌ترین شهر جهان موفق در مبارزه با کرونا، خ گزار ایمن، ۹۹/۳/۲۹، <https://www.imna.ir/news/>

ملک محمدی، حمیدرضا، وحدانی‌نیا، ولی‌اله (۱۳۹۵)، تکامل سیاست‌گذاری سلامت، گذار به پارادایم حکمرانی سلامت، فصلنامه سیاست‌گذاری عمومی دانشگاه تهران، دوره ۲، ش ۲، تابستان.

والتز، کنت (۱۳۹۸) انسان، دولت و جنگ، تحلیلی نظری، ترجمه محمدرضا رستمی، تهران: نشر ثالث.

وحدانی‌نیا، ولی‌اله، وثوق مقدم، عباس (۱۳۹۷)، فهم منطقه متأخر سیاست‌گذاری سلامت: گذار به حکمرانی برای سلامت، نشریه پایش، سال هفتم، ش ۶، آذر و دی.

منابع لاتین

Bell, Duncan, (2010), *Ethics and World Politics*, Oxford University, New York.

WHO (1986), I St Global Conference on Health Promotion, Ottawa.

منابع اینترنتی

کاربردی‌ترین شهر جهان موفق در مبارزه با کرونا، خبرگزاری ایمننا، ۹۹/۳/۲۹

<https://www.imna.ir/news/>

بحران کرونا و مسئله مرزها

سید حامد حسینی^۱

چکیده

به لحاظ تاریخی، کنترل بیماری‌های همه‌گیر، ارتباط تنگاتنگی با کیفیت همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی داشته است که متعاقباً با توسعه جهانی شدن افزایش یافته است. شیوع بیماری‌های همه‌گیر، فقط تهدیدی برای سلامت جامعه نیست بلکه یک بحران منطقه‌ای و جهانی است، زیرا می‌تواند اقتصاد و توسعه هر کشوری را در سراسر دنیا دچار مخاطره کند. یک پیامد جغرافیایی فوری در پاسخ به همه‌گیری کرونا، بستن سریع مرزهای ملی و تا حدودی منطقه‌ای است به‌ویژه در مناطقی که باز بودن مرزها یک وضعیت رایج و عادی بوده است. با این حال، ساختار پاسخ‌دهی و کنترل این بیماری با چالش‌هایی همراه شده است. اهمیت مرزها به‌عنوان یک استراتژی برای مهار ویروس و تأمین امنیت بهداشتی کشورها، دوباره زنده شده است. این اهمیت یافتن دوباره مرزها، در مقیاس‌های مختلفی به ظهور و بروز رسیده است که پیامدهای احتمالی این روند را می‌توان در محدودیت‌های بیشتر در موضوع مهاجرت، سیاست‌های جدید منطقه‌گرایی و گسترش ردیابی و نظارت‌های جغرافیایی مورد ملاحظه قرار داد.

واژه‌های کلیدی: کرونا، مرز، بهداشت، امنیت

مقدمه

دو عامل سبب سر برآوردن بهداشت به صورت مسئله‌ای پراهمیت و شایان توجه بسیار شد: عامل نخست پذیرش هر چه بیشتر دستور کار فراخ‌تری برای امنیت در دهه ۱۹۹۰ بود. با پایان یافتن جنگ سرد تحلیل‌گران نگاه خود را از تهدیدها به‌ویژه تهدیدهای نظامی متوجه خطرات پراکنده‌تری ساختند. دومین عامل تسهیل‌کننده، نقش‌آفرینی انسان‌ها بود. برخی افراد برجسته از جایگاه‌های قدرت و نفوذی که در اختیار داشتند برای جای دادن بهداشت در دستور کار سیاست‌های امنیتی بهره گرفتند (Williams, 2008: 276). همه‌گیری بیماری کرونا شوک‌های زیادی را به نظام‌های سیاسی و اقتصادی در سراسر جهان وارد کرده است. در زمان نگارش این مقاله، صدها هزار نفر در سطح جهان قربانی شده‌اند و میلیون‌ها نفر آلوده شده‌اند و زندگی روزمره اکثریت ساکنان کره زمین به‌طور منظم مختل شده است زیرا دولت‌ها برای مدیریت این بحران و پیشگیری از شیوع بیش‌ازحد آن تلاش می‌کنند. در حالی که اثرات کامل بحران در زمان نوشتن این مقاله به‌طور کامل قابل تشخیص نیست، اما یکی از فوری‌ترین نتایج سیاسی و جغرافیایی آن، تحمیل سریع محدودیت‌ها بر مرزهای ملی و فراملی به‌ویژه در مناطقی از جهان است که روند

^۱ دانشجوی دکترای روابط بین‌الملل دانشگاه تهران hamedhoseini@ut.ac.ir

عبور از مرزها یک وضعیت رایج و عادی بوده است. باز بودن مرزها و ادغام سیاسی ناگهان مرزها به وضعیتی برگشته‌اند که قبل از شیوع کرونا بسیار بعید به نظر می‌رسید. با این حال مرزها فقط در معنای کلاسیک و وستفالی آن مهم نیستند و در دوران کنونی و مانند بحران کرونا در وضعیت‌هایی آشکار می‌شوند که هم از نظر مکانی و هم از نظر زمانی واجد اهمیت دوباره می‌شوند. در حالی که تأثیرات مرزها در محیط‌ها و شرایط غیرمنتظره اتفاق می‌افتد، تحمیل سریع محدودیت در مرزها احتمالاً تأثیراتی را در مقیاس‌های مختلف مکانی و زمانی ایجاد می‌کند و دارای پیامدهایی نیز هست (Ptak, 2020).

این مقاله فضاهای سیاسی استفاده از مرزها در زمان بحران کرونا را بررسی می‌کند. در واقع، اجرای محدودیت در مرزها یکی از برجسته‌ترین استراتژی‌های سیاسی بوده است که دولت‌ها در تلاش برای مدیریت بحران به کار گرفته‌اند. در برخی موارد، این به معنای احیای مرزهایی است که مدت‌هاست نادیده گرفته شده و یا سابقه نداشته‌اند. در برخی دیگر از موارد، این به معنای ایجاد مرزهای جدید است که قبلاً به طور معنی‌دار وجود نداشته است و در هر دو حالت، ما شاهد گسترش و وارد کردن مجدد شیوه‌های مدیریت مرز از جمله تحمیل ایست بازرسی و استفاده از نیروهای امنیتی برای محدود کردن حرکت مردم در بسیاری از مکان‌ها هستیم. پس به طور کلی، پاسخ‌های انباشته‌شده دولت‌ها به این بحران به شدت به مدیریت مرزها متکی بوده و مرزها به سرعت به عنوان یک استراتژی اصلی برای مهار ویروس دوباره احیاء شده‌اند. این روند همچنین امنیت روزمره زندگی در مکان‌هایی فراتر از مکان‌های مرزی سنتی، از جمله خانه و همه مکان‌های عمومی را دچار چالش می‌کند که با مختصات عصر حاضر ناسازگار است. ما ممکن است در اوایل مرحله تجدید حیات جهانی در مرزها باشیم که می‌تواند فراتر از خود همه‌گیری کرونا باشد.

بحث اصلی

امنیت و بهداشت

طی سال‌های اخیر بیماری‌های واگیردار تازه‌ای با آهنگ شتابانی پدیدار شده که میانگین آن در بیش از دو دهه برابر هر سال یک بیماری بوده است. این بیماری‌های جدید شامل اچ‌آی‌وی^۱/ایدز^۲، سارس^۳، ابولا^۴، آنفلوآنزای پرنندگان^۵ و اخیراً بیماری همه‌گیر کرونا^۶ هستند که تأثیر همگی شان جهانی بوده است یا استعداد جهانی شدن را دارند. گرچه

¹ Human Immunodeficiency Virus

² AIDS (Acquired Immunodeficiency Syndrome)

³ SARS (Severe acute Respiratory Syndrome)

⁴ Ebola

⁵ Bird flu

⁶ Coronavirus

این پدیده افزایش شمار بیماری‌های جدید می‌تواند نتیجه فرعی افزایش سرعت جابجایی کالاهای و انسان‌ها و تعامل آن‌ها در پهنه‌های جغرافیایی گسترده‌تر باشد، درعین حال ممکن است تغییراتی در جهان ویروس‌ها نیز در جریان باشد که ربطی به این نیروهای اجتماعی نداشته باشد. افزون بر بیماری‌های جدید، بیماری‌هایی هم پیش‌تر مهار شده بودند شروع به گسترش کرده و در برخی نقاط جهان مشاهده شده‌اند.

ولی چرا این تحولات باعث نگرانی دولت‌ها و نهادهای بین‌المللی شده است؟ این امر به‌طور کلی سه علت دارد:

نخست، گسترش این بیماری‌ها می‌تواند تهدید مستقیمی را متوجه سلامت و رفاه همان مردمانی سازد که این دولت‌ها قرار است از آنان حمایت کنند و شاید برای نخستین بار طی نیم سده گذشته باشد که این افراد مردمان کشورهای غربی را نیز شامل می‌شوند. بنابراین بیماری‌های واگیردار تهدیدی برون‌زا برای مردم هر کشور هستند.

دوم، ممکن است همه‌گیری یک بیماری موجب گسیختگی اجتماعی شود و ثبات دولت را به خطر اندازد؛ اگر دولتی نتواند سطحی ابتدایی از حفاظت در برابر بیماری‌ها را تأمین کند اعتماد مردم به آن کاهش می‌یابد و ممکن است به‌واسطه دسترسی داشتن ثروتمندان و ممتازان به داروها و مراقبت‌های بهداشتی بهتر نابرابری‌های اجتماعی تشدید گردد و بالقوه منجر به بی‌نظمی عمومی شود. اگر شمار زیادی از مردم جان بسپارند یا تمایل و توانایی رفتن به سرکار را نداشته باشند ممکن است ارائه خدمات همگانی به خطر افتد و عملکرد دولت در معرض تهدید قرار گیرد. اگر مقام‌ها از غلبه بر همه‌گیری ناتوان شوند و اگر گروه‌ها احساس کنند که چیزی برای از دست ندارند شاید خشونت و بی‌نظمی بروز کند. بدین ترتیب ممکن است دولت به ورطه درماندگی سقوط کند و امنیت خودش به خطر افتد.

سوم، شیوع یک بیماری در مقیاس بزرگ می‌تواند باعث افت و رکود اقتصادی هم شود؛ با واردکردن حکومت به افزایش مخارج بهداشتی در تولید ناخالص داخلی، با کاهش بهره‌وری به‌واسطه غیبت کارگران و از دست رفتن کارکنان ماهر، با کاهش سرمایه‌گذاری (داخلی و خارجی) به‌واسطه بی‌اعتمادی صاحبان کسب‌وکار و با افزایش هزینه‌های بهداشتی. برای دولتی که گرفتار شیوع بیماری شده است هزینه‌ها می‌تواند به‌شدت سنگین باشد، ولی در دنیایی جهانی شده و یکپارچه ممکن است این تأثیرات در چهارگوشه جهان احساس شود. پس تأثیرات کلان اقتصادی موارد چشمگیر شیوع بیماری‌ها می‌تواند بسیار مهم باشد و مردمان را به تهیدست شدن و آنان را که پیشاپیش تهیدست‌اند به تهیدست‌تر شدن تهدید کند؛ این نیز به‌نوبه خود بر توانایی دولت‌ها و افراد برای تأمین امنیت و رفاه خودشان تأثیر می‌گذارد (Williams, 2008: 279).

مرزها و بیماری‌های همه‌گیر

پژوهش‌های معاصر مرزی برای به چالش کشیدن ادبیات عمدتاً کلاسیک که در گذشته و به‌طور محدود بر مرزها تمرکز داشته است کار کرده‌اند. رویکردهای جدید مطالعات مرزها طیف وسیعی از پدیده‌ها و فرآیندهای پیچیده و به‌هم‌پیوسته را که اغلب از نظر فضایی از مرزها و مناطق مرزی متمایز هستند، مورد بررسی و تحلیل قرار داده‌اند (Sohn, 2016). پژوهش‌های اخیر هم‌چنین فراتر از استدلال‌هایی قرار گرفته است که همه‌جا مرزها را در برابر جهان بدون مرز قرار می‌دهد. این شامل بازبینی استوار بر مفاهیمی مانند تحرک مرزی، مرزها به‌عنوان منابع، ماهیت چند مقیاسی و تولید مرزها و مرزها به‌عنوان مجموعه‌ای از فرایندهای رابطه‌ای هستند (Bauder, 2018: 1-12) که همه آن‌ها مربوط به نوعی با همه‌گیری بحران کرونا در ارتباط است.

پژوهش‌های معاصر بر روی مرزها، ابعاد جدید و نوظهور مرزها و مشکلات خاص آن را در سطح رویکردهای نظری و روشمند بررسی کرده‌اند و هنوز بر این باور هستند که میراث تاریخی استوار بر امنیت مرزهای دولتی مهم هستند (Kaisto & Wells, 2020). از سوی دیگر، هرگونه تأکید بیش‌ازحد بر اشکال معاصر مرزها و مرزبندی بدون شناخت کافی شرایط تاریخی و زمینه‌ها، منجر به ناتوانی در شناخت واقعیت‌های جهانی می‌شود که به‌طور مداوم توسط مرزهای دولتی معاصر شکل می‌گیرد. هم‌چنین جایگاه مرزها در پژوهش‌های مربوط به علم جغرافیا، علاوه بر کمک به روشن شدن ارتباط متقابل مرزها با سایر فرایندهای سیاسی، به ما یادآوری می‌کند که نقش حیاتی کشورها در فرآیندهای مرزی را نمی‌توان تنزیل کرد، خصوصاً وقتی در پیچیدگی‌های تکامل یافته، جدید و نوظهوری مانند بیماری‌های همه‌گیر زیست می‌کنیم.

این مسئله به این دلیل مهم است که مسائل بهداشت عمومی، اغلب به‌عنوان تهدیدهای امنیتی برای دولت‌ها در نظر گرفته می‌شوند. به‌عنوان مثال، استراتژی امنیت ملی دولت ایالات متحده، دستیابی به امنیت سرزمینی را در برابر تهدیدهای بیولوژیکی، چه در نتیجه حمله عمدی، تصادفی یا شیوع طبیعی، به‌عنوان یک هدف اصلی مشخص کرده است (Trump, 2017). این ویژگی با یک شیوه حکمرانی همراه است، یعنی این واقعیت که مسائل بهداشتی ممکن است از طریق برنامه‌ها و سیاست‌گذاری‌های تدوین‌شده برای اجرای قانون حل و فصل شود. در شرایطی که تأکید بر کنترل حرکت و جابجایی‌های مردم برای جلوگیری از شیوع ویروس کرونا در نظر گرفته شده است، مرزها به‌عنوان ابزار اصلی برای مهار خطرات این بحران و تأمین امنیت ملی به جایگاه بالایی می‌رسند. باین حال این ادعا نیز مطرح شده است که از آنجاکه تهدیدهای همه‌گیری کرونا ذاتاً دارای ابعاد فراملی هست، پس کنترل مرزها ممکن است صرفاً از نظر نمادین مؤثر باشد مادامی که نگاه‌های دولت‌ها مبتنی بر تفکر وستفالیایی باشد.

از منظر تاریخی، ارتباط بین بیماری‌های همه‌گیر و مرزها سابقه طولانی دارد. به‌عنوان مثال، اصطلاح کمربند بهداشتی به بسته شدن مرز اسپانیا توسط دولت فرانسه در سال ۱۸۲۲ برای کنترل شیوع تب زرد برمی‌گردد. به همین ترتیب،

دولت اسپانیا ایستگاه‌های بهداشتی را در طول مرزهای خود با پرتغال و فرانسه در جریان بحران آنفلوانزا باهدف جلوگیری از ورود هر فرد غیر تبعه در سال ۱۹۱۸ ایجاد کرد (Davis, 2013). در همان بحران بهداشتی، دولت استرالیا هم‌چنین کنترل مرزهای داخلی و درون سرزمینی بین ایالت‌های مختلف و قرنطینه دریایی شش‌ماهه را انجام داد که بیش از ۳۰۰ کشتی را شامل می‌شد (British Ministry of Health, 1920). اخیراً، طی شیوع ابولا در آفریقای غربی (۱۶-۲۰۱۳)، نیروها و مراکز بهداشتی در مقیاس‌های مختلف (درون‌شهری، ملی و منطقه‌ای) در کشورهای آسیب‌دیده لیبریا، گینه و سیرالئون ایجاد شدند و کشورهای همسایه مانند سنگال و ساحل عاج برای بیش از دو سال مرزهای ملی خود را با کشورهای فوق‌الذکر به‌طور کامل بستند (Wallis, 2014).

اما نتایج همیشه یکسان نیست؛ برخی مدل‌ها دریافته‌اند که بسته شدن شدید مرزها می‌تواند به کاهش انتقال ویروس در روزهای ابتدایی همه‌گیری کمک کند. اما هنگامی‌که ویروس در سایر کشورها شروع به گسترش کرد، بستن مرزها سود چندانی نداشت. پس از همه‌گیری کرونا، اکثر کشورها محدودیت‌های مرزی را برای کشورهای منتخب که شیوع بیماری در آن‌ها زیاد بود اعمال کرده بودند. در بیشتر موارد، دانشمندان تصور می‌کردند که چنین اقداماتی تا حد زیادی نتیجه‌بخش است. کارن گرین، پژوهشگر دانشگاه هنگ‌کنگ بیان می‌کند که به‌عنوان مثال عفونت‌های آنفلوانزا اغلب قابل شناسایی نیستند و بنابراین محدودیت‌های سفر و کنترل‌های مرزی ارزش معناداری چندانی در کنترل همه‌گیری ندارد. هنگامی‌که سازمان بهداشت جهانی^۱ (WHO) در اوایل شیوع ویروس کرونا به کشورها توصیه کرد که مرزها را باز نگه دارند اما تقریباً همه کشورها این توصیه‌ها را نادیده گرفتند و حتی مرزهای خود را به روی همه کشورها بستند و به یک افت بی‌سابقه در سفرهای جهانی که امروز نیز ادامه دارد کمک کردند.

یک مطالعه در بررسی تأثیر ممنوعیت خروج مردم از شهر ووهان چین را که در آن بیماری همه‌گیر آغاز شده است نشان داد که از گسترش تقریباً ۸۰٪ از عفونت‌های ویروس کرونا در هفته‌های دیگر به کشورهای خارج از چین جلوگیری می‌کند. بنابراین برخی از مدل‌ها احتمالاً مزایای بسته شدن مرزهای بین‌المللی را در مقایسه با قرنطینه ووهان بیش‌ازحد ارزیابی کرده‌اند. در واقع دستاوردهای حاصل از بسته شدن مرزها نیز مادامی‌که با اقدام‌های دیگری مانند آزمایش، ردیابی تماس و قرنطینه سازی برای جلوگیری از انتقال محلی ترکیب نشدند کوتاه‌مدت بود. این نشان می‌دهد که محدودیت‌های سفر بعداً در همه‌گیری توجیه نشد مگر در کشورهای بسیار متصل‌به‌هم یا در مناطقی که انتقال کمی دارند و می‌خواهند ویروس را از بین ببرند. پس برای مشاهده اثربخشی کشورها در بستن کامل مرزهای خود، به مطالعات مشاهده‌ای بیشتری نیاز است (Mallapaty, 2020).

کرونا و احیای مرزها

¹ World Health Organization

اختلافات مهم تاریخی در مورد تغییر روند بین همه‌گیری‌های قبلی و کرونا وجود دارد. در شیوع فعلی کرونا، موج بیماری به تغییر در اولویت‌های مسائل بهداشتی در شرایطی ایجاد منجر شده که تنش‌های سیاسی بزرگ‌تری در مورد اثرات جهانی شدن، مقاومت در برابر جریان‌های مهاجرت و تغییر سریع روابط ژئوپلیتیکی ایجاد کرده است. بنابراین ما شاهد احیای مجدد مرزها در پی شیوع بیماری همه‌گیر کرونا هستیم که به سمت یک رژیم مرزی جهانی چندلایه‌ای است که به‌طور هم‌زمان در مقیاس‌های مختلف تولید می‌شود و خود را نشان می‌دهد. برجسته‌ترین حالت، مرز ملی به‌عنوان وسیله‌ای برای محافظت از کشور در برابر ویروس‌ها که به‌طور فزاینده‌ای به‌عنوان یک مهاجم خارجی نشان داده می‌شود، دوباره احیا شده است؛ تاکتیکی که هم توسط دولت‌های اقتدارگرا و هم نظام‌های لیبرال دموکراسی پذیرفته شده است. متناقض‌ترین مثال، اتحادیه اروپا است که تا همین اواخر سعی داشت با تأکید بر مفهوم اروپای بدون مرز، مشروعیت خود را جلب کند و آرزو داشت که یک کشور پساملی یا پسواستفالی باشد (Pinos, 2018). از همه مهم‌تر، بسته شدن ناهماهنگ مرزهای اروپا توسط کشورهای عضو یکی از اصلی‌ترین دستاوردهای ادغام اروپا یعنی توافق شنگن¹ را که حرکت آزادانه شهروندان اروپایی را تسهیل کرده بود نیز تضعیف کرده است.

این تغییر شکل ظاهری و سریع در سطح اقتدار دولت‌ها ممکن است به‌عنوان تداوم سیاست‌های ضد مهاجرتی خزنده‌ای باشد که در دهه‌های گذشته توسط اتحادیه اروپا و ایالات متحده دنبال شده است. با توجه به این موضوع، نصب دیوارهای مجهز به سیم خاردار و بتنی در امتداد مرزهای کشور برای جلوگیری از جریان مهاجرت قطعاً چیز جدیدی نیست. به‌عنوان مثال، عمل تقویت مرزها در اروپا از اواسط دهه ۱۹۹۰ در محاصره مناطق مجاور به آفریقای شمالی آغاز شد و در اوایل سال ۲۰۱۰ در مرز یونان و ترکیه ادامه یافت و در پی بحران پناهندگان در سال ۲۰۱۵ در کشورهای مختلف اروپای مرکزی و شرقی استمرار پیدا کرد (Schain, 2019). البته، اشتیاق نسبتاً استثنایی دونالد ترامپ، رئیس‌جمهور آمریکا، برای تقویت مرز جنوبی ایالات متحده با مکزیک نیز در این روند بزرگ‌تر جای می‌گیرد. این سابقه‌ها همراه با تجدید مرتب‌سازی مرزهای ملی فعلی در برابر گفتمان‌هایی مطرح می‌شوند که مدت‌ها استدلال می‌کردند مرزها فرسایش یافته‌اند، بی‌ربط هستند یا حتی از بین رفته‌اند. در عوض، به نظر می‌رسد اقدام‌های تجدید ضد مهاجرتی همراه با پاسخ‌های ملی به بحران کرونا نشان می‌دهد که مرزهای ملی حتی در خود اتحادیه اروپا به‌اصطلاح بدون مرز همچنان از جایگاه قوی برخوردار هستند.

در جریان بحران کرونا، مرزهای ملی برجسته‌ترین و بارزترین جنبه پاسخ دولت‌ها به این بیماری همه‌گیر بوده است و به‌سرعت در دولت‌ها فعال شده‌اند و حتی مرزهای جدید نیز ایجاد شده‌اند. مناطق، شهرها و محله‌ها را به‌عنوان

¹ Schengen Agreements

مناطق قرمز و خطرناک ویروس مورد شناسایی قرار گرفته‌اند که استان هوبئی^۱ به مرکزیت شهر ووهان^۲ اولین نمونه از یک محدودیت شدید منطقه‌ای و کامل بود؛ جایی که مرزهای داخلی که قبلاً برای اداره امور معمول کار می‌کردند شبیه به مرز ملی شد. در واقع، مقام‌های چینی تمام حمل‌ونقل را به داخل و خارج از استان هوبئی به‌خصوص ووهان و چندین شهر مهم دیگر قطع کردند. در مجموع، تحمیل مرزهای منطقه‌ای باعث انزوای نزدیک به ۶۰ میلیون نفر و در نتیجه تقویت تشدید امنیت بهداشتی منطقه شد. هنگامی که محدودیت‌های سفر برای ساکنان هوبئی در ماه مارس ۲۰۲۰ کاهش یافت، گزارش‌هایی منتشر شد مبنی بر اینکه مسافران هوبئی از ورود به هتل‌ها و مهمانسراها در استان‌های دیگر منع شده‌اند و درگیری بین کارگران هوبئی و استان‌های مجاور در گذرگاه‌های مرزی استانی اتفاق افتاده است. هم‌چنین اتفاقات مشابهی در نتیجه اعمال محدودیت‌های منطقه‌ای در ایتالیا و ایالات متحده رخ داده است. در موارد دیگر، دولت‌های منطقه‌ای خواستار قفل شدن شده‌اند تا تنها از سوی دولت‌های ملی رد شود. در بعضی موارد نیاز تصمیم‌های متناقضی اتخاذ شد از جمله دولت اسپانیا که از قرنطینه کردن کاتالونیا خودداری کرد، با این استدلال که ویروس به سرزمین‌ها اهمیتی نمی‌دهد و چه مناطق قرنطینه شوند و چه نشوند کار خود را انجام می‌دهد. اما، به نظر می‌رسد که تغییر مجدد هویت‌های منطقه‌ای، نتیجه احتمالی این رژیم‌های مرزی جدید باشد.

یکی از جنبه‌های دیگر این روند بازآرایی مرزها، تأثیرات آن بر افراد و خانواده‌ها بوده است. آخرین مرزی که از همه‌گیری کرونا پدید آمده مرز شخصی یا خانوادگی است که در محل زندگی خود نیز محدود شده‌اند و به‌بیان‌دیگر مرزها برای زندگی روزمره نیز ذاتی شده‌اند. فراخوان‌های مختلف دولت‌ها از مردم برای ماندن در خانه، منزوی شدن و ایجاد فاصله‌های اجتماعی نوعی شیوه مرزبندی بومی و فردی را دربرمی‌گیرد. در بعضی از کشورها، چنین شیوه‌هایی توسط ایالت‌ها و مقامات محلی مورد تشویق قرار گرفته است و دولت نیز در مدیریت فاصله‌گذاری اجتماعی کاملاً نیرومند بوده است. به اعتباری، در هر نوع زندگی روزمره و معمول ذیل شرایط کرونایی در هر فضا و مکانی با مرزبندی و کنترل مواجه هستیم. مدارس، دفاتر، کارخانه‌ها، پارک‌ها، مغازه‌ها، رستوران‌ها تعطیل شده و وسایل نقلیه شخصی از عبور و مرور در خیابان‌های شهر ممنوع شدند. باوجود این گاهی سطح قرنطینه فراتر از فضای عمومی نیز بوده است و ساختمان‌های مسکونی نیز دارای ایست بازرسی و نگهبانانی هستند که مانع ورود و خروج مردم می‌شوند.

فناوری جغرافیایی نیز به‌عنوان ابزاری اساسی در این جنبه از روند مرزبندی پدیدار شده و خودنمایی می‌کنند. به‌عنوان مثال، در کره جنوبی، افرادی که مبتلا به ویروس هستند شناسایی می‌شوند تا برنامه ردیابی حرکت را در تلفن‌های هوشمند خود بارگیری کنند. این نرم‌افزار، در سراسر کشور سفرهای گذشته آن فرد آلوده را طی دو هفته

¹ Hubei

² Wuhan

گذشته گزارش می‌کند تا خطر ابتلا به هرکسی را که احتمالاً در مجاورت او بوده نشان دهد. این برنامه هم‌چنین هرروز حرکات افراد آلوده را کنترل می‌کند تا زمانی که بهبود پیدا کند. پیش‌ازاین نیز، استفاده از GIS (سامانه اطلاعات جغرافیایی)¹ و سایر فناوری‌های مرتبط برای ردیابی حرکات و فعل‌وانفعالات افراد (به‌اصطلاح ردیابی تماس) در موارد بیماری‌های همه‌گیر از جمله شیوع ابولا در آفریقای غربی در سال ۲۰۱۴ استفاده شده است (Koch, 2016). چنین نظارت جغرافیایی به نام بهداشت و امنیت عمومی ممکن است یکی از ویژگی‌های ماندگار این رژیم‌های مرزی جدید، در سطح ملی و فراملی حتی پس از عبور از بحران همه‌گیری کرونا باشد.

مطمئناً، هرگونه ترسیم یک رژیم مرزی جهانی در حال ظهور، از نظر جغرافیایی ناهموار خواهد بود و در شرایط مختلف به‌گونه‌ای متفاوت تحقق می‌یابد. درعین‌حال، ما می‌توانیم جنبه‌های ذکرشده را در بسیاری از کشورهایی که درگیر مبارزه با ویروس هستند، مشاهده کنیم. پاسخ به همه‌گیری کرونا در ایالات‌متحده یک تصویری را ارائه می‌دهد. ایالات‌متحده مرزهای ملی خود را به روش‌های مختلف به‌عنوان بخشی از واکنش اولیه خود در برابر بیماری همه‌گیر سفت‌وسخت کرد، از جمله اعمال محدودیت‌های سفر برای شهروندان غیر آمریکایی که از چین سفر می‌کنند و محدودیت‌های بعدی خاص اتحادیه اروپا و بریتانیا. دولت ترامپ همچنین ایالاتی را موظف کرد تا به مرز ایالات‌متحده و مکزیک رفته و برخلاف رویه‌های دیپلماتیک، اعزام نیروها به مرزهای ایالات‌متحده و کانادا را برنامه‌ریزی کرده بود که تنها پس از فشار دولت کانادا این قضیه ملغی شد. به‌علاوه، دولت ترامپ از این همه‌گیری به‌عنوان توجیهی استفاده کرده است تا ابتدا قوانینی را که از مهاجران و پناه‌جویان محافظت می‌کند به حالت تعلیق درآورد (بنابراین می‌توان بلافاصله آن‌ها را از کشور اخراج کرد) و بعداً به‌طورکلی مهاجرت را به حالت تعلیق درآورد.

سیاست منطقه‌گرایی نیز در حال تغییر و تحول است. با این‌حال، این روند نیز در متن یک سری واکنش‌های پراکنده اتفاق افتاده است که در آن دولت‌ها مجبور شده‌اند برای به دست آوردن تجهیزات پزشکی موردنیاز با یکدیگر رقابت کنند. این روندها خالی از اعتراض نبوده است. این اعتراض‌ها که به‌طورکلی در پاسخ به محدودیت‌های جدید در مجامع عمومی و اخلال در مشاغل به دستور فرمانداران و مقامات محلی سازمان‌یافته است، مسائل مربوط به مشکلات اقتصادی را که در تعدادی از دولت‌ها جریان دارد کلید می‌زند. حتی استفاده از ماسک‌های صورت در فضاهای عمومی نیز به‌عنوان تجاوز اقتدار دولت در زندگی روزمره و حریم خصوصی شهروندان توسط معترضین موردانتقاد قرار گرفته است. به‌موازات این اعتراض‌ها، مقام‌های سازمان‌های بهداشت عمومی خواستار گسترش وسیع تلاش‌های ردیابی و جغرافیایی شده‌اند که می‌تواند حرکات هر فرد مبتلابه کرونا را کنترل کند، اقدامی که باعث

¹ Geographic information system

می‌شود معترضین بیش از حد خشمگین شوند. این اعتراض‌ها گرچه به‌طور واضح توسط احزاب سیاسی محدود شده است، اما این فرض در مورد همه‌جا بودن مرزها در زندگی روزمره و تنش‌های عملی مرتبط با استفاده از مرزها که برای مدیریت شیوع ویروس را منعکس می‌کند به‌وضوح نشان می‌دهد.

همان‌طور که پیش‌تر ذکر شد، اکنون مرزها از ابتدای بیماری همه‌گیر کرونا در قامت جدید و چشمگیری آشکار شده‌اند. با این حال، بذره‌های این تجدید حیات برای مدتی به‌عنوان بخشی از چالش‌های گسترده در مورد جهانی شدن از جمله استفاده از مرزها برای محدود کردن یا متوقف کردن کامل جریان مهاجرات، کاشته شده‌اند (Slack, 2016). در واقع، بسیاری از موضوع‌های مهم سیاسی و اقتصادی روز تنها موضوع‌هایی است که در این صحنه بزرگ‌تر جریان دارد (از جمله Brexit، جنگ‌های مختلف تجاری ایالات متحده و چین و نگرانی‌های نظارت بر شرکت فناوری چین (Huawei)). مرزها برای درک این مسئله و بسیاری از مسائل دیگر پس از فروپاشی همه‌گیر مهم بوده، هستند و خواهند بود. و با وجود این، همه‌گیری ممکن است باعث شارژ بیش از حد این روندها و نتایج شتاب‌زده شود که ممکن است در غیر این صورت نامشخص باقی‌مانده باشند. گرچه هنوز زود است، اما ما می‌خواهیم چند پیامد پس از همه‌گیری را که احتمال می‌دهیم برجسته کنیم:

اول، رفت‌وآمد مردم در سراسر سیستم بین‌الملل بیش از هر زمان دیگری از پایان جنگ سرد دستخوش کنترل و تنظیم می‌شود. این تغییر ممکن است به شکل جدی‌تر در اتحادیه اروپا به نظر برسد، جایی که مرزهای باز برای نسل گذشته عادی بوده است، اما ما می‌بینیم که اکنون مرزها بیشتر به‌عنوان یک مانع جدید در گردش مردم بین فضاهای سرزمینی، حتی بین کشورهای دارای روابط اقتصادی طولانی‌مدت مانند ایالات متحده و مکزیک وجود دارد.

دوم، سیاست منطقه‌گرایی در برخی زمینه‌ها با واکنش‌های نابرابر اعمال شده در داخل، تشدید خواهد شد. شکایت از تحمیل مرزهای داخلی، امتناع از برخورد متفاوت در برخی مناطق، یا حتی به دلیل عدم اقدام دولت مرکزی در سیاست‌های منطقه‌ای موجود، باعث ایجاد یا بدتر شدن تنش‌ها در برخی از کشورها خواهد شد.

سوم، تمایل دولت‌ها به استفاده از فناوری جغرافیایی و تلفن همراه برای نظارت بر شهروندان به نام امنیت عمومی به‌احتمال زیاد افزایش می‌یابد و نظارت دقیق و ردیابی حرکات مردم در زندگی روزمره تسریع می‌شود.

نتیجه‌گیری

نتیجه‌گیری قطعی پیرامون پیامدهای ذکر شده شاید در حال حاضر امکان‌پذیر نباشد. همان‌طور که تاریخ نیز نشان می‌دهد، بدون همبستگی جهانی نمی‌توان همه‌گیری‌ها را کنترل کرد؛ برای تحقق این هدف، تعهد فعال هر کشور

لازم است. با این حال، ما انتظار داریم که بسیاری از چالش‌های مکانی از جمله اختلافات بین شمال جهانی و جنوب جهانی با توجه به روندهای پیشرفت و توسعه تا حدودی تخفیف یابد. این امر احتمالاً منجر به مسائل و ابهام‌های سیاسی منحصربه‌فرد در محیط‌های مختلف با پاسخ‌های متفاوت نیز خواهد شد.

به‌طور خلاصه، همه‌گیری ممکن است در حال تولید یک تجدید حیات سریع جهانی از مرزها در همه نوع آن باشد و سیاست‌های مرتبط با این روند، در مقیاس‌های مختلف و در شرایط غیرمعمول بیان می‌شود حتی پس از عبور از بحران کرونا نیز ممکن است دوام داشته باشد. ما فکر می‌کنیم این احتمال وجود دارد حتی اگر نتایج همچنان نامشخص باقی بمانند و از نظر مکانی بسیار احتمالی باشند. با وجود این، لحظه مرز کنونی چندین مسئله مهم را به وجود می‌آورد که پژوهشگران باید موقعیت مناسبی برای بررسی آن‌ها داشته باشند. به‌طور خاص، پژوهش‌هایی که به مجموعه‌های پیچیده و تشکیل‌دهنده دولت، حکومت، امنیت، سرزمین و مرزها ادامه دهد، همچنان ضروری خواهد بود. علاوه بر این، تأمل بیشتر بر روی روابط گذشته و نسبت بین بحران‌های بهداشت عمومی، بیماری‌های همه‌گیر و مرزها مطمئناً به هر بحثی درباره آینده کمک خواهد کرد. هرچه دولت‌ها برای مدیریت بحران کنونی به مرزها اعتماد بیشتری نشان می‌دهند، ما نیز باید آماده باشیم تا در مورد چگونگی تبدیل شدن مرزها به دریچه‌ای جدید برای درک جهان پس از کرونا تأکید کنیم.

کنترل و مهار بیماری‌های همه‌گیر ارتباط تنگاتنگی با کیفیت همکاری‌های بین‌المللی دارد که متعاقباً با روند جهانی شدن افزایش یافته است. شیوع بیماری کرونا فقط تهدیدی برای سلامت عمومی در سطح مرزهای داخلی نیست، بلکه یک بحران جهانی است زیرا می‌تواند اقتصاد، توسعه و یا امنیت هر کشور در سراسر دنیا را فلج کند. با این حال، ساختار پاسخ‌دهی با این ویژگی از بحران کرونا سازگار نیست. مسائل مربوط به ساختار موجود از طریق کرونا، از قبیل عدم همبستگی جهانی، مشکلات ساختاری و فقدان سازوکار هماهنگ و تشدید مرزبندی‌ها در تمام سطوح برای پاسخگویی به این بیماری همه‌گیر به‌عنوان یک بحران جهانی آشکار شده است که هیچ‌یک از آن‌ها بدون تعهدات فعالانه کشورها بهبود نخواهد یافت.

منابع

Bauder, H. (2018). *Imagining a borderless world*. London: Routledge.

British Ministry of Health. (1920). *Reports on public health no. 4. Pandemic of influenza 1918-1919*. HMSO.

Davis, R. (2013). *The Spanish Flu: Narrative and Cultural identity in Spain, 1918*. London: Palgrave Macmillan.

- Kaisto, V., & Wells, C. (2020). *Mental Mapping as a Method for Studying Borders and Bordering in Young People's Territorial Identifications*. *Journal of Borderlands Studies*.
- Koch, T. (2016). *Fighting disease, like fighting fires: The lessons Ebola teaches*. *The Canadian Geographer*, 60(3), 288-299.
- Mallapaty, S. (2020). *What the data say about border closures and COVID spread*. London: Nature.
- Pinos, J. (2018). *Conflicts over Sovereignty in Europe in the so-called Post-Sovereignty Era*. *Studien zur Geschichte der Europäischen Integration*.
- Ptak, T. (2020). *Understanding borders through dynamic processes: capturing relational motion from south-west China's radiation centre*. *Territory, Politics, Governance*.
- Schain, M. (2019). *The border: Policy and politics in Europe and the United States*. London: Oxford University Press.
- Slack, J. (2016). *The Geography of Border Militarization: Violence, Death and Health in Mexico and the United States*. *Journal of Latin American Geography*, 15(1), 7-32.
- Sohn, C. (2016). *Navigating borders' multiplicity: the critical potential of assemblage*. *Area*, 48(2), 183-189.
- Trump, D. (2017). *National security strategy of the United States of America*. Washington: Executive Office of The President.
- Wallis, W. (2014). *Cordon sanitaire tightens around West African states to beat Ebola*. London: Financial Times.
- Williams, P. (2008). *Security Studies: an Introduction*. London: Routledge.

کووید ۱۹ و بحران‌های طبیعی؛ بررسی دو چالش جهانی در قرن بیست و یکم

سیده مهناز حسینی^۱

چکیده

در این مقاله، تلاش شده تا شباهت‌ها و تفاوت‌های کلیدی بین دو چالش جهانی، ویروس کرونا و تغییرات آب و هوایی مورد بررسی قرار گرفته و همچنین میزان تجربه حاصل شده از بیماری همه‌گیر و کشنده همچون کووید ۱۹ را برای مقابله با تغییرات آب و هوایی و اقلیمی مورد استفاده حاکمیت‌ها و نهادهای خصوصی قرار دهد. نگاه اصلی در این پژوهش آن است که نشان دهیم هر دو چالش جهانی کاملاً ماهیت مشترک داشته و پایه‌های اقتصاد خرد، اجتماع جهانی و همچنین نظم بین‌الملل را به شدت تحت الشعاع خود قرار می‌دهند. علاوه بر این، دو چالش پیش رو نیازمند متغیرهای بیرونی هستند که اصلاح آن‌ها با هزینه‌های اقتصادی و اجتماعی بسیار بالایی در سطح بین‌المللی و حتی منطقه‌ای همراه است. موضوع اصلی تحت بررسی در این مقاله؛ اثبات می‌کند که همانند تغییرات اقلیمی که طی چندین سال مورد مطالعه قرار گرفته‌اند خصوصیات مشترک و همچنین تفاوت‌های مهم با بیماری همه‌گیر کووید ۱۹ در آن قابل مشاهده هست که در قسمت تجزیه و تحلیل به آن پرداخته خواهد شد. بحران کووید ۱۹ به‌طور کلی یک بررسی اساسی در جهت واقعیت‌سنجی در زمینه سیاست‌های آب و هوایی، حاکمیت بین‌المللی و پیشگیری از بحران‌های جهانی است. در حقیقت، بیماری همه‌گیر کرونا یک پیش‌تحقیق در خصوص تغییرات آب و هوایی و زیست‌محیطی است که جامعه بین‌المللی را مورد تهدید قرار داده و همچنان نیز در حال تغییر و تحول است. جایی که زمان وقوع حوادث و بحران‌های طبیعی از دهه‌ها به روزها و حتی ساعت‌ها کاهش یافته و با ماهیت کاملاً جدید و جهش‌یافته‌ای دیده می‌شود. در حالی که کووید ۱۹ اغلب با اولویت روز، هفته، ماه و در نهایت سال اندازه‌گیری می‌شود، مورد دوم با سال، دهه و قرن مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد که می‌توان گفت یکی از وجوه تمایز آن نیز در همین مقاله مورد بحث قرار گرفته است.

واژه‌های کلیدی: کووید ۱۹، حاکمیت جهانی، بحران‌های طبیعی، تغییرات آب و هوایی، اقتصاد

مقدمه

در این مقاله، ما شباهت‌ها و تفاوت‌های دو چالش بزرگ جهانی همچون بیماری همه‌گیر ویروس کرونا و تغییرات آب و هوایی و میزان تجربه استفاده از دوران همه‌گیری برای مقابله با تغییرات آب و هوایی را بررسی می‌کنیم.

^۱ کارشناس ارشد علوم اجتماعی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد دماوند، smh.mahnaz@gmail.com

کووید ۱۹ نامی است که از خانواده بیماری‌های کشنده‌ای همچون (سندرم تنفسی حاد- کرونا ویروس) بوده و این ویروس جدید قبلاً در جامعه انسان شناسایی نشده است. بحران کرونا ویروس هرچقدر ترسناک و مخرب باشد تنها نمایشی از اختلالات فزاینده‌ای است که تغییرات آب و هوایی و اقلیمی می‌تواند علیه جامعه بشری آن را فراهم سازد. در حقیقت، بحران کووید ۱۹ خود یک بررسی واقعیت درزمینه سیاست‌های آب و هوایی و اقلیمی در جامعه امروزی است، به‌طورکلی حاکمیت و پیشگیری بین‌المللی بیماری همه‌گیر کرونا ویروس را یک آزمایش کاملاً خطرناک در خصوص تغییرات اقلیمی یادکرده جایی که مقیاس زمانی وقایع از دهه‌ها به روزها و حتی دقیقه و ثانیه کاهش می‌یابد. درحالی‌که اولین متغیر؛ اغلب در روزها، هفته‌ها، ماه‌ها و سال‌ها اندازه‌گیری می‌شود اما متغیر دوم در طول سال‌ها و یا چند دهه و چند قرن قابل بررسی و اندازه‌گیری است. در این مقاله ما از ابزارها و نگاه مفهومی اقتصاددانان و کارشناسان محیط‌زیست را برای تأمل و بررسی در برخی از مسائل مربوط به بیماری همه‌گیر کووید ۱۹ استفاده کرده‌ایم تا به نتایج مناسبی در این زمینه خاص دست پیدا کنیم. هدف ما ارائه یک مطالعه از ظهور این بیماری همه‌گیر و خطرناک با استفاده از استدلال و اتکای به تحقیقات اقتصادی و محیطی موجود در جامعه بشری است. این مقاله به شرح زیر سازمان‌دهی شده است. در بخش دوم از تجزیه و تحلیل، شروع به توصیف ساختار اقتصاد کلان در همه‌گیری کووید ۱۹ با استفاده از تغییرات اقلیمی در قالب یک قیاس جامع هستیم. چارچوب و قالب مسئله فوق منجر به واکنش‌هایی در سیاست می‌شود که هم برای مشکلات منجر به کاهش اثرات و هم سازگاری شده و همچنین نیاز فراوان به همکاری‌های بین‌المللی دارد. ما تلاش کرده‌ایم در پژوهش پیش رو در مورد جنبه‌های سیاسی در بخش سوم با جدیت و تحلیل بیشتر به بحث و بررسی منتج به نتیجه منطقی بپردازیم. در بخش چهارم در مورد درس‌هایی که می‌توانیم از تجربیات دوران همه‌گیری کووید ۱۹ به‌دست‌آمده استفاده کرده که به نظر می‌رسد برای مقابله با تغییرات آب و هوایی نیز مفید و سازنده هستند. در بخش پنجم، با بحث در مورد تفاوت‌هایی که بین کرونا ویروس و تغییرات آب و هوایی وجود دارد، برخی از محدودیت‌های موجود در نتیجه‌گیری پژوهش را تأیید می‌کنیم و درنهایت بحث خواهیم کرد که تا چه اندازه بینش‌های ما در جوامع مختلف ممکن است به دلیل این تفاوت‌ها تغییر و یا همسو شود. بخش ششم این مقاله؛ نتیجه‌گیری و همچنین راهکارهای کسب‌شده است.

۱ بیان مسئله

بیان اصلی این پژوهش تمرکز بر مبانی اقتصاد خرد در حوزه همه‌گیری کرونا ویروس و ترسیم تشابهات موجود در تغییرات آب و هوایی در جهت تعیین ساختار این مسئله مهم و ارائه راهکارهایی برای راه‌حل‌های ابزاری است. هدف نهایی این است که سعی کنیم با بررسی یک ساختار پیچیده و طاقت‌فرسایی از تهدیدها مانند: کووید ۱۹ و با ترسیم عناصری از یک مسئله پیچیده و فراگیر و درعین‌حال کاملاً مطالعه شده از جمله؛ تغییرات اقلیمی،

ساختاردهی مناسبی ارائه کرده و به مسائل موردنظر در این پژوهش دست یابیم. بر اساس چنین استدلالی تغییرات آب‌وهوای و اقلیمی و بیماری کرونا ویروس ساختار مشابهی را به اشتراک می‌گذارند که شاخص اقتصادی در آنها به‌طور مفهومی و نسبتاً مشابه به هم هست و همچنین واکنش‌های سیاسی از سوی حاکمیت‌ها نیز از همان چارچوب پیروی می‌کنند. بررسی‌ها نشان می‌دهد دیدگاه‌هایی که از تجربه دوران همه‌گیری کووید-۱۹ به دست می‌آید، ممکن است مربوط به سیاست‌های تغییر آب‌وهوا و اقلیمی نیز باشد. برای به دست آوردن نتایج مناسب و اثرگذار ما رویکرد بالا به پایین درزمینه انگیزه‌ها و رفتار فردی را به‌جای یک بخش پایین-بالا (حمل‌ونقل، انرژی، خرده‌فروشی و غیره) اتخاذ کرده‌ایم تا از این متغیرها به نتایج مشابهی دست یابیم. پیام‌های اصلی حاصل از تجزیه‌وتحلیل به‌طور خلاصه شامل: (۱) در طول زمان قرنطینه و اعمال فاصله‌گذاری‌های اجتماعی و پروتکل‌های درمانی، تولید گازهای گلخانه‌ای به گران‌ترین روش ممکن یعنی توقف اقتصاد کلان در سطح جهانی با کاهش جدی و غیرقابل وصف روبه‌رو شد. پس از همه‌گیری ویروس کرونا، مخالفت با ابزارها و انرژی‌های ارزان‌تر برای دستیابی به اهداف آب و هوایی، مانند قیمت‌گذاری بر روی کربن و انرژی‌های فسیلی، دشوار و سخت‌تر از گذشته شده است. حتی این کاهش‌ها برای برآورده ساختن اهداف و سیاست‌های آب‌وهوا و اقلیمی نیز کافی و لازم نیستند. (۲) یک تغییر رفتار اثرگذار ممکن است، برگرفته از هنجارهای اجتماعی جدید باشد که می‌تواند روشی را که ما در حوزه بررسی متغیرها با آن کار می‌کنیم تغییر دهد. به‌طور مثال؛ جایی که زندگی می‌کنیم و یا اینکه چگونه اوقات فراغت خود را در دوران همه‌گیری کرونا خواهیم گذراند. این تجدید سازمان یا نگرش‌های اجتماعی می‌تواند بر روند انتشار کربن و اثرات مخرب گازهای گلخانه‌ای تأثیر فراوانی بگذارد. (۳) مورد دیگر در یک دنیای پُست‌مدرن و یا پیشرفته مجاورت با کشورها و جوامعی که با کرونا ویروس درگیر هستند یا ملاحظات مربوط به آن را اعمال می‌کنند بی‌تردید سازمان‌های اقتصادی را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد. بررسی‌ها نشان داده در یک اقتصاد جدید با سطح تماس کم، هدف اصلی کاهش خطر ابتلا به عفونت و مرگ‌ومیر افراد در جامعه مدرن است. بنابراین فعالیت‌هایی که تعامل فیزیکی افراد را به هر طریقی کاهش می‌دهند در این صورت ایمن تلقی شده و حاکمیت‌ها به دنبال رشد و توسعه آن خواهند بود. این‌که آیا چنین فعالیت‌هایی می‌تواند منجر به کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای شود یا خیر؟ احتمالاً یک نگرانی اولیه در این زمینه خاص به شمار نخواهد رفت. مساحت و گسترش انرژی در هر فعالیت اقتصادی مستقل از میزان آلودگی ناشی از همه‌گیری کرونا ویروس ارزیابی می‌شود. باین‌حال؛ توازن مجدد فعالیت‌ها به‌طور غیرمستقیم الگوی متفاوتی از مصرف انرژی را تعیین می‌کنند و بدین ترتیب بر ساختار کلی انرژی و انتشار گازهای گلخانه‌ای تأثیر ویژه‌ای می‌گذارد. در این پژوهش درس‌ها و نتایج پیش رو با اطلاعات محدودی که در زمان بررسی آن در مورد کووید-۱۹ در اختیار قرار گرفته شده ارائه شده و اما با حجم گسترده‌ای از تحقیقات موجود درباره تغییرات آب و هوایی و اقلیمی جبران می‌شود. برای کسب نتایج قطعی ممکن است زمان

فراوانی نیاز باشد تا بدانیم که این بیماری همه‌گیر چگونه به پایان می‌رسد و ما سپس تصمیم خواهیم گرفت تا روی نتایج عمومی و مفاهیمی تمرکز کنیم که به احتمال زیاد از آزمون و گذر زمان جان سالم به در خواهند برد. در انتها؛ با توجه به موارد بالا به دنبال دستیابی به یک تعادل و سنجش مناسب بین (کامل بودن، وضوح، پیچیدگی و داده‌های محدود) جهت بررسی دقیق هستیم.

۲-۱ بررسی ادبیات تحقیق

بررسی اسناد و مدارک نشان می‌دهد؛ بیشترین تجزیه و تحلیل‌های اقتصادی مرتبط با همه‌گیری کووید ۱۹ بر تأثیرات اقتصادی و پایداری سیستم‌های بهداشت ملی جوامع مختلف متمرکز شده و نتایج اجتماعی و اقتصادی آن قابل مشاهده است. بحث روزافزون و حائز اهمیت در ادبیات تحقیق در واقع بررسی عواقب اقتصاد کلان در زمان «قرنطینه عمومی، تأثیر آن بر اشتغال جامعه، اثرگذاری بر سازمان‌های تولیدکننده و چندین صنعت دیگر از جمله حمل و نقل و گردشگری» است. (Atkeson, A MA, USA, 2020) علاوه بر جنبه‌های فوق، چند عامل دیگر نیز به تازگی اثرات کلیدی جهانی را تجربه می‌کنند که کووید ۱۹ در کنار تغییرات اقلیمی و محیط‌زیست قرار دارد. به‌طور خاص، از زمان شیوع کرونا ویروس کاهش قابل توجهی در آلودگی محلی گزارش شده و این امر باعث شده تا محققان این سؤال را بپرسند که آیا ارتباط بیش از همبستگی است یا در آن مؤلفه‌ها و مفاهیم دیگری نیز نقش آفرینی می‌کنند. در زمان نگارش این مقاله چند مقاله علمی در سطح بین‌المللی به این مسئله کلیدی پرداخته‌اند اما بی‌تردید ادبیات تحقیق در چنین حوزه‌ای به سرعت در حال افزایش و توسعه است. (Almond, D.; Du, X Zhang: 2020) ارتباط بین کووید ۱۹ و تغییرات آب و هوایی به روش‌های مختلف علمی قابل تحلیل و ارزیابی است که ما هرگز قصد نداریم در این پژوهش به شیوه‌های مختلف پردازیم. برخی از پژوهش‌ها نقش تغییر آب و هوایی را به‌عنوان یکی از دلایل احتمالی در ظهور ویروس از حیوانات به انسان‌ها مورد سؤال قرار داده‌اند و به آن توجه ویژه‌ای نیز داشته‌اند. (Guo, Y.; Cao, Q.; Hong, Z.; Tan, Y: 2020, 7) به‌طور خاص، از زمان شیوع ویروس خطرناک کووید ۱۹ کاهش قابل توجهی در آلودگی‌های محلی و حتی منطقه‌ای گزارش شده و این امر باعث شده تا محققان این سؤال را بپرسند که آیا این پیوند بیش از یک همبستگی است یا خیر؟ اما اولین علت؛ این چالش جدی را مطرح ساخته که ممکن است گونه‌های مختلف جانوری را مجبور به مهاجرت کند و همین شاخص موجب افزایش احتمال سرایت عوامل بیماری‌زا در جوامع می‌شود. (Jordan, R, USA: 2019)

در مقابل همان عواملی که خطرات زیست‌محیطی را کاهش می‌دهند - کاهش تقاضا که همراه با بهینه‌سازی مصرف بوده، کوتاه شدن و محلی سازی زنجیره‌های تأمین، جایگزینی پروتئین‌های گیاهی با پروتئین‌های حیوانی و کاهش آلودگی در طبیعت احتمالاً به کاهش خطر بیماری‌های همه‌گیر کمک می‌کنند. سایرین در بسیاری از مستندات سؤال کرده‌اند که آیا شیوع کووید ۱۹ و توقف فعالیت‌های اقتصادی منجر به کاهش طولانی‌مدت انتشار کربن و گازهای

گلخانه‌ای می‌شود یا خیر؟ (Carbon Brief: accessed on 13 October 2020) در حالی که امسال و شاید در سال‌های آینده کاهش مداوم رشد اقتصادی پیش‌بینی شود، مسئله مهم‌تر این است که این روند چگونه ادامه خواهد یافت، به‌ویژه با توجه به نوع سیاست‌های حمایتی که هر دولت یا حاکمیتی در سراسر جهان معرفی کرده و در پیش‌گرفته تغییرات پیش روی چه اثراتی بر نهادهای تولیدی خواهد داشت. به‌عنوان مثال، با توجه به برخی اقدام‌های موقت، مانند دورکاری و افزایش اعتماد به کانال‌های دیجیتال در فضای مجازی، این امکان وجود دارد پس از پایان قرنطینه عمومی، همچنان اثرات آن اقدام‌ها به‌طور طولانی‌مدت باقی بمانند و بنابراین تقاضای حمل‌ونقل و انتشار گازهای گلخانه‌ای به‌شدت پایین خواهد آمد. برخی دیگر معتقدند که کووید ۱۹ یک فرصت تاریخی برای تنظیم مجدد مسیر توسعه اقتصادی و راه‌اندازی مجدد آن با استفاده از گزینه‌هایی برای کاهش کربن و گازهای گلخانه‌ای است. به‌عنوان مثال با بهره‌برداری و تقویت پروژه‌های سرمایه‌گذاری پایدار و پاک در جوامع مختلف می‌توان توسعه اقتصادی را مهیا ساخت. (Barbier, E.B 2020) با این حال، هم‌چنین اشاره شده است که امکان دارد دولت و شهروندان این هدف را به‌عنوان یک اولویت فوری در میان نیازهای مبرم خود قرار ندهند. از سوی دیگر قیمت بسیار پایین و مقرون‌به‌صرفه سوخت‌های فسیلی نیز می‌تواند عاملی مهم و اثرگذار در این زمینه معرفی شود. به‌عنوان نمونه، گزارش شده که نخست‌وزیر کانادا، جاستین ترودو، تحت فشارهای فزاینده‌ای سیاست‌های آب و هوایی را کنار گذاشته و از قبل طرحی را برای حمایت از صنعت نفت اعلام کرده است. در مقابل تلاش داریم تا یک نقشه راه مفهومی از بیماری همه‌گیر کرونا و ویروس را ارائه کنیم که بر ساختار اساسی مسئله که همان تغییرات آب و هوایی و اقلیمی است تکیه دارد.

تجزیه و تحلیل

۱-۳ بررسی و ساختار کووید ۱۹ از طریق شاخص تغییرات آب و هوایی و اقلیمی

در این بخش، ما معتقدیم که تشابه بین تغییرات آب و هوایی و همه‌گیری کووید ۱۹ برای ساختار سازی مشکلات و کسب نتایج کنونی و همچنین در آینده مفید و کارساز است. دلیل اصلی قرار دادن تغییرات آب و هوایی در کنار کرونا و ویروس این است که دو چالش مطرح‌شده از نظر اقتصادی و مفهومی مشابه با یکدیگر هستند، زیرا هر دو قادراند به‌عنوان مضرات و آسیب‌های عمومی بین‌المللی و همچنین به‌عنوان شاخص‌های منفی بیرونی شناخته شوند. تغییرات اقلیمی یک چالش خارجی بین‌المللی است و همچنین کووید ۱۹ نیز، به‌عنوان یک بیماری مسری و پدیده فراتر از مرز از نگاه کارشناسان و محققان مطرح است. در حقیقت، کرونا و ویروس یک مسئله آلودگی فراتر از مرزها است که از یک کشور نشئت گرفته اما با عبور از مرزهای آن و از طریق مسیرهای طبیعی همچون آب یا هوا و (جابه‌جایی مردم) می‌تواند به محیط‌زیست و (جمعیت) کشورهای دیگر آسیب جدی وارد سازد. آلودگی را می‌توان از یک انتشاردهنده بزرگ منتقل کرد و به کشوری انتقال داد که میزان انتشار آن نسبتاً کم و ناچیز است. با توجه به

این واقعیت جهانی سازی که "همه به هم متصل و در ارتباط هستند"، آلودگی سنگین و بزرگی که در جهان توسعه یافته مشهود است در مناطق دوردست نیز قابل دسترس است.

۲-۳ آن‌ها هر دو جزء مشکلات و چالش‌های جهانی به شمار می‌روند.

تغییرات آب و هوایی یک مسئله کلیدی برای کل سیاره زمین محسوب می‌شود که می‌تواند تبعات جهانی و بین‌المللی داشته باشد. آن‌ها به این دلیل جهانی قلمداد می‌شوند چون از انتشار گازهای گلخانه‌ای حاصل شده که در نقاط مختلف کره زمین تولید می‌شوند. به همین ترتیب، اثرات آن در تمامی مناطق جهان قابل بررسی است. کرونا ویروس در اصل، یک مشکل درون‌مرزی است زیرا در ابتدا یک (یا چند) منطقه وجود داشته که درگیر این ویروس مهلک شده، اما به سرعت در کل کره زمین گسترش یافت و در حال حاضر از یک اپیدمی به یک بیماری همه‌گیر خطرناک تغییر ماهیت داده است. اکنون همه‌گیری کرونا ویروس آن را به یک مشکل جهانی همچون تغییرات آب و هوایی تبدیل کرده است. علاوه بر این دو مشکل به روشی متفاوت جهانی و بین‌المللی قلمداد می‌شود. تغییرات آب و هوایی و همچنین گرم شدن کره زمین با افزایش غلظت جوی گازهای گلخانه‌ای^۱ صرف‌نظر از موقعیت جغرافیایی انتشار مواد آلاینده، ایجاد می‌شوند. از این رو نتیجه‌ای که حاصل می‌شود آن است که تأثیر تغییرات آب و هوایی در یک کشور خاص تا حدی مستقل از انتشارات خود آن عامل است و بنابراین انگیزه‌ای جدی برای کاهش گازهای گلخانه‌ای از سوی حاکمیت‌های مختلف ایجاد نمی‌کند. در مورد کووید ۱۹ که تأثیر آن فرامرزی و فراملیتی است، بیشتر شبیه به انتشار گازهایی همچون NOx و SO2 می‌باشد، اما یک کشور آسیب‌دیده نمی‌تواند از سیاست‌های مقابله‌ای که در کشور دیگری در نظر گرفته شده، هرچند به میزان محدود و بسیار ناچیز بهره‌مند شود. مفهوم دیگری که می‌توان از اقتصاد محیط‌زیست؛ وام گرفت و برای کووید ۱۹ و تغییرات آب و هوایی نیز به کار برد، تفاوت بین آلودگی نقطه‌ای و آلودگی منبعی است. آلودگی نقطه‌ای به راحتی قابل تشخیص است. چون از یک ساطع کننده معروف و یا مکان مشخص نشات می‌گیرد و دارای یک محیط مشخص شده‌ای است. در هر صورت تشخیص مشکل سخت و دشوار است. این آلودگی از بسیاری از مکان‌ها و یا به طور هم‌زمان، با آلاینده‌هایی که در یک منطقه وسیع منتشر می‌شوند، ناشی می‌شود.

۳-۳ هر دو از مضرات عمومی جامعه بشری به شمار می‌روند.

در صورت بروز یک بیماری همه‌گیر جهانی، بهداشت عمومی ویژگی‌های یک کالای عمومی (بد) را دارد: غیرقابل استثناء بوده و بسیار مسری است و در شیوع غیرقابلی است زیرا ابتلا به ویروس افراد دیگر را از ابتلای ویروس مصون نمی‌سازد. به همین ترتیب، کاهش سلامت زیستی و تغییرات آب‌وهوایی کسی را مستثنا نمی‌کند، در حالی که نبود آن مردم یا کشورها را با رنج و پیامدهای نامطلوبی همراه خواهد ساخت. ما کاملاً می‌دانیم که یک مشکل

¹ GHG

اساسی در کالاهای عمومی، عدم انگیزه در بخش خصوصی برای تأمین و رفع کمبود آن نسبت به سطح بهینه اجتماعی با وجود مداخله عمومی است. وقتی اثرات خوب یا بد عمومی در سطح جهانی یا فرامرزی باشد، همکاری‌های بین‌المللی ضروری است که مسئله همکاری‌های رایگان را مطرح می‌سازد. درحالی‌که انگیزه‌های جابه‌جایی رایگان در کاهش آلودگی‌های آب و هوایی برای سایر کشورها آشکار و پرهزینه است، اما این امر بین کشورها در خصوص کووید ۱۹ کمتر قابل مشاهده است. در بالا اشاره شد که تأثیر تغییرات اقلیمی در یک کشور خاص تا حدی مستقل از انتشار آلاینده‌های خود است - همان‌طور که برای کشورهای در حال توسعه یا حاکمیت کوچک همین امر کاملاً وجود دارد و این انگیزه برای استفاده رایگان از منابع فسیلی را مهیا می‌سازد. در مورد کووید ۱۹ میزانی که یک کشور آسیب‌دیده می‌تواند از سیاست‌های مقابله در کشور دیگری بهره‌مند شود محدود به نظر می‌رسد. یک استثناء مهم؛ یادگیری (رایگان) از تجربه کشورهای دیگر در برخورد با یک بیماری جدید و همه‌گیر است. با این حال، در جهانی که مردم آزادانه قادر به حرکت و جابه‌جایی هستند، اثر اپیدمی کووید ۱۹ بر یک کشور کاملاً به بستگی به اقدامات آن برای جلوگیری از شیوع بیماری ندارد.

۳-۴ آن‌ها هر دو ماهیت کاملاً منفی در صحنه بین‌المللی دارند.

تغییرات آب و هوایی و بیماری همه‌گیر کووید ۱۹ اثرات جانبی و پیامدهای منفی بر رفاه عمومی جامعه بشری داشته‌اند. یک عامل خارجی تأثیر منفی خود را در بازه زمانی از بین نمی‌برد، اما آن را در طول زمان و نسل‌های متعددی گسترش و تغییر خواهد داد. در مورد تغییرات آب و هوایی، گازهای گلخانه‌ای برای مدت طولانی در جو باقی می‌مانند. به‌عنوان مثال دی‌اکسید کربن به مدت ۵۰ تا ۲۰۰ سال، گازهای ترکیب‌شده برای بیش از هزار سال می‌تواند وجود داشته باشد و بر هر دو نسل فعلی و آینده تأثیر منفی و کشنده می‌گذارد. (Myhre, G.; Shindell, D., Bréon USA, 2013: pp. 659-740) در بیماری مهلک کووید ۱۹، پنهان بودن ویروس در افراد آلوده احتمال ابتلای دیگران را افزایش می‌دهد. (اثرات بیرونی ویروس)، احتمال کاهش نظام بهداشتی را چند برابر کرده، که این اثرات بر توانایی‌ها عمومی جهت درمان بیماران جدید بسیار مهم و کلیدی است. با این حال، رسیدن به میزان فراوان از افراد آلوده در نهایت منجر به ایمن‌سازی گله‌ای در جامعه می‌شود.

داشتن ویژگی بیرونی و همه‌گیری کلان منجر به مشکلات گسترده‌ای در جامعه امروزی نیز می‌شود. این امر هنگامی اعمال می‌شود که جریان‌های انتشار بی‌حد و حصر گازهای گلخانه‌ای بیشتر از جذب توسط عوامل طبیعی همچون زمین و اقیانوس‌ها - یا مصنوعی مانند جذب و ذخیره کربن توسط فیلترها باشد. در مورد کووید ۱۹ سرعت سرایت و اپیدمی بسیار مهم است؛ که منجر به انباشت بیماران در مناطق مختلف می‌شود، درحالی‌که برای تغییرات آب و هوایی تخلیه ناکافی و دفع اثرات گازهای گلخانه‌ای نیز چنین تبعاتی را به بار خواهد داشت. مقیاس هر دو مشکل عظیم و گسترده است و همراه با عواقب بالقوه فاجعه‌بار و تعداد زیادی کشته نیز می‌توان برای آنان در نظر

گرفت. سال گذشته پس از گزارش چین از اولین قربانی کرونا ویروس، جهان بیش از ۲,۵ میلیون مورد مثبت و بیش از ۱۷۵۰۰۰ مورد مرگومیر را تجربه کرده که، تقریباً در هر کشور هم بیماری و هم قربانی را اعلام شده است.^۱ توجه داشته باشید که کمبود ظرفیت و امکانات در سراسر جهان برای آزمایش ویروس و همچنین روش‌های مختلف برای محاسبه دقیق تعداد مرگومیرها، توافق‌های بزرگ و هماهنگی‌های کلان را در مورد تعداد موارد مثبت و قربانیان که تاکنون گزارش نشده از سوی بسیاری از جوامع فراهم ساخته است.

۳-۵ آن‌ها هر دو عدم تقارن اطلاعاتی را در جامعه مدرن امروزی نشان می‌دهند.

اکنون یکی دیگر از شکست‌های کلیدی و مهم قابل‌ذکر و بررسی است. در خصوص کرونا ویروس عدم تقارن اطلاعاتی در مورد دانش و شناخت بیماری در بین جمعیت و در سراسر کشورها وجود دارد. برخی از دولت‌ها همچون برزیل نمونه‌ای بارز از این موارد است. دولت تصمیم گرفت برای جلوگیری از نابودی دستاوردهای اقتصادی کوتاه‌مدت، خطرات غیرمعمول از همه‌گیری این بیماری را متحمل شود که با عدم اقدام سریع در کنترل اپیدمی و یا عدم اعمال محدودیت‌های قرنطینه یا پروتکل‌های بهداشتی همراه بوده است و موجب خسارات شد. (Nassi-Pires, L. Carvalho, L. Rawet, E USA: 2020) این رفتارها همچنین هنگامی که به عواقب خطرناک تغییرات اقلیمی و آب و هوایی و نیاز به اقدام فوری ارتباط پیدا می‌کند بسیار آشکار و قابل نقد و بررسی بیشتر است. انتخاب نامطلوب و نادرست نیز مسئله‌ای دیگری است که بایستی مورد توجه قرار می‌گیرد. در مورد تغییرات آب و هوایی، این خطر وجود دارد که احتمالاً اقدام‌های پایدار دیگری که هزینه‌های بیشتری را به دنبال دارند انجام نمی‌پذیرد. برای کووید-۱۹ تنها کسانی که علائم واضح یا قوی دارند درمان می‌شوند یا در عوض، فقط کسانی که دارای بیمه هستند قابلیت درمان بدون هزینه را خواهند داشت.

۴-۱ پاسخ و سیاست‌های موجود در سطح بین‌المللی

در این بخش تحلیلی، براین باور هستیم که ساختار سیاست‌های مربوط به تغییرات آب و هوایی و کرونا ویروس هر دو از لحاظ ساختاری؛ مفهومی یکسان و برابری دارند. از آنجاکه هر دو مشکل از عوامل اثرگذار در سطح بین‌المللی هستند، پاسخ‌های پیش رو هم مستلزم و نیازمند کاهش و سازگاری در جامعه است. درحالی‌که به احتمال زیاد ارتباط بیشتری با تغییرات آب و هوایی در مقیاس زمانی طولانی‌تری وجود دارد لیکن؛ تمامی پاسخ‌های سیاستی گسترده در چارچوب زمانی در دسترس و با درجه همکاری بین‌المللی شکل می‌گیرند که در نهایت منجر به اجرای سیاست هماهنگ‌تری در سطح بین‌المللی خواهد شد. (Lidskog, R.; y 2020, 12, 6337) دو پاسخ اصلی، "کاهش و انطباق"، با بهترین فناوری فعلی و تحت تغییر تدریجی در سطح جهانی اجرا می‌شوند. باین حال یک تغییر بازی یا نگرش در واکنش‌های سیاسی از سوی جوامع و حاکمیت‌ها در واقع نقش و

¹ <https://coronavirus.jhu.edu/map.html>

اثرگذاری فناوری های جدید به دلیل موانع اجتماعی و اقتصادی است که اغلب اوقات بهترین راه حل ها را نیز از بین می برد.

۲-۴ مؤلفه کاهش راهکار در جهت کنترل بحران های زیست محیطی

هدف از مؤلفه کاهش در واقع به تأخیر انداختن و پایین آوردن اثرات ناخواسته از بروز تهدید اقلیمی و زیست محیطی است. به عنوان یک عامل مهم؛ تمرکز فوری و اساسی در "کاهش" میزان انتشار آلاینده ها و عفونت ها بسیار حیاتی است تا کمترین ظرفیت جذب و انتشار آلاینده در جو و یا تجهیزات پزشکی و نیازمندی های درمانی برای کنترل ویروس باقی بماند و نتیجه حاصله بدترین شرایط موردی از گسترش بحران های زیست محیطی را کاهش دهند. همان طور که تحقیقات کارشناسان نشان داده بیش از ۷۰ درصد از گازهای گلخانه ای به مصرف انرژی مربوط هستند و هدف اصلی کاهش مصرف انرژی و انتقال به منابع انرژی پاک و بدون کربن است. ابزارهای سیاستی برای این منظور شامل مالیات بر مصرف بالای کربن و برنامه های محدود کردن و تجارت در انرژی های فسیلی در سطح جهانی و منطقه ای است. علاوه بر این، یارانه ها و کمک های حاکمیتی که باهدف بهبود بهره وری انرژی پاک انجام می شوند منجر به تولید با انرژی و سوخت پاک می شود. همان طوری که در جدول شماره یک نشان داده شده ابزارهای سیاست گذاری یا مبتنی بر بازار هستند یا اقدامات کنترلی و محدود کننده. از آنجایی که گازهای گلخانه ای به طور وسیعی محصول جانبی استفاده از منابع انرژی سوخت فسیلی هستند، که قسمت عمده ای از فعالیت اقتصادی را در برمی گیرد؛ بی شک کنترل انتشار گازهای گلخانه ای، مقیاس رشد اقتصادی را نیز کاهش می دهد. حال اگر فرض کنیم که ترکیب و فناوری فعلی بدون تغییر باقی بمانند، بیشتر موارد در کوتاه مدت قابلیت اثرگذاری خواهند داشت. در خصوص بیماری کووید ۱۹ کنترل عمومی منجر به کاهش میزان سرایت در سطح کلی می شود. ابزارهای موجود برای انجام این اقدام، افزایش سطح بهداشت شخصی، استفاده از وسایل حفاظت شخصی مورد تأیید، قرنطینه خانگی و کاهش تعاملات اجتماعی برای عموم جامعه است. خانوارها با کاهش مصرف، کاهش ساعات کار بیرون خانه به کنترل بیماری و همچنین کاهش همه گیری کمک می کنند. کار در خانه منوط به یادگیری و استفاده از زیرساخت های موجود همچون فضای مجازی و... می باشد و ظرفیت سیستم مراقبت های بهداشتی نیز در این حوزه محدود است. (Rystad Energy:2020) در حالی که اقدام هایی همچون فاصله گذاری اجتماعی می تواند سلامت عمومی را حفظ کند اما آنها می توانند هم در کوتاه و بلندمدت به شدت بر اقتصاد جامعه تأثیر بگذارند. برنامه ریزان اجتماعی نگران دو مورد بیرونی هستند: «مورد اول ویروس و همه گیری خطرناک آن بوده و مورد دوم تراکم مراقبت های بهداشتی برای سطوح مختلف جامعه، اما کنار آمدن با آنها بی شک اقتصاد را متوقف کرده و یا به طرق مختلفی منجر به رکود اقتصادی» می شود. (Eichenbaum, M.; Rebelo, S. USA: 2020)

درواقع، همان طور که نقش اقتصاد پایه در محیط زیست نشان می دهد، هنگامی که سود خالص حاشیه تولید برابر با

هزینه حداکثری خسارت ناشی از آلودگی باشد، سطح بهینه اجتماعی تولید و آلودگی مرتبط با آن کاملاً دیده می‌شود.

جدول شماره ۱ سیاست‌های کاهش (منبع مدل آماری مرکز پيو)

سیاست‌ها و روندها	تغییرات اقلیمی	کویید-۱۹
فرماندهی و کنترل	محدودیت‌های کمی برای انتشار CO ₂ (سه‌میه بندی)، بهره‌وری انرژی الزامات پذیرش فن‌آوری‌های خاص (یا خارج ساختن برخی از فن‌آوری‌ها)	قرنطینگی خانگی و تعطیلی اجباری
مبتنی بر بازار	مالیات وارده بر کربن و بازارهای معاملات و انتشار یارانه فناوری‌های بدون کربن و بهبود بهره‌وری انرژی	کار داوطلبانه از راه دور بافاصله اجتماعی
فن‌آوری	مدیریت پرتویی و گرمایی، هیدروژن و..	واکسن‌ها، داروهای خاص، درمان‌های جدید

بی‌تردید؛ تأخیر در هر دو مورد هزینه‌های فراوانی بر جامعه و حاکمیت دارد. در مورد کویید-۱۹ که خطرات فراوانی برای زندگی انسان‌ها دارد، اقتصاد تقریباً متوقف و یا محدود شده است.

(Balmford, B.; Annan, J.D: 2020) یک نمونه از هشت کشور درگیر بیماری، نشان داده که به تأخیر انداختن قرنطینه خانگی به مدت یک هفته برای بیش از نیم میلیون نفر هزینه‌های سنگین درمانی در برداشته است. هزینه‌های ضمنی دولت‌ها برای محافظت از شهروندان خود به دلیل کاهش فعالیت اقتصادی و نجات جان افراد از ۱۰۰۰۰۰ دلار به‌عنوان مثال در (انگلیس، ایالات‌متحده و ایتالیا) و تا بیش از ۱ میلیون دلار (به‌عنوان مثال، دانمارک، آلمان، نیوزیلند و کره) قابل مشاهده و بررسی است. در زمینه تغییرات آب و هوایی و اقلیمی، کنترل بیشتر به معنای کاهش تولید فعلی و رفاه امروزی و افزایش تولید و رفاه بالاتر در آینده است. از آنجاکه هر دو جریان (سود و زیان) در تایم زمانی مختلف اتفاق می‌افتد، تعیین نرخ کاهش نقشی اساسی در این زمینه دارد. علاوه بر این، مقیاس زمانی؛ پیچیدگی این پدیده ارائه می‌دهد و همچنین عدم اطمینان در برخی اصول مقابله‌ای امری کاملاً فراگیر بوده و خطر نتایج فاجعه‌بار را از عدم تصویب اصول پیشگیری نشان می‌دهد. بی‌تردید در بلندمدت می‌توان با توسعه، پذیرش و انتشار فناوری‌های جدید، سیاست‌های جمعیت شناختی مناسب، تغییر در ساختار ترکیبی مصرف و تولید و با تغییر

در نگرش رفتار جامعه، سبک زندگی، ترجیحات و عادات، تغییرات اقلیمی را نیز کاهش و آن را کنترل کرد. در خصوص بیماری مهلک کووید ۱۹ که زمان طولانی به معنای یک بازه زمانی یک یا دو ساله نیز باشد، فناوری‌های آزاد در خصوص ساخت داروهای جدید و همراه با رویه‌ها و روش‌هایی که با موفقیت تمام افراد آلوده را درمان می‌کند (بیشتر شبیه نوآوری‌های زیستی) و حتی بیشتر، ساخت یک واکسن که می‌تواند از همه افراد در برابر بیماری محافظت کند؛ نقش اصولی برای کاهش را بر عهده دارد.

۳-۴ مؤلفه انطباق دهی؛ راهکاری در جهت کنترل بحران‌های زیست‌محیطی و کووید ۱۹

هدف از (سازگاری و انطباق) کاهش اثرات منفی و همچنین اجتناب ناپذیر بر روی انسان، فعالیت‌های او و اقداماتی است که بر روی کره زمین در حال انجام است. تلاش‌ها مربوط به سازگاری و انطباق فراگیر در مورد تغییرات آب و هوایی بسیار گوناگون است که، اما شاید در خصوص کشاورزی پایدار، اکوسیستم‌های ساحلی، ترمیم و یا بازسازی اکوسیستم، جلوگیری از تخریب محیط زیست و انتقال سیستم‌های شهری و زیرساختی (از جمله برنامه‌ریزی کاربری، سامانه‌های حمل‌ونقل و زیرساخت‌های بهبود یافته) نمونه‌ای از نیازهای مبرم سرمایه‌گذاری در زمینه زیرساخت‌های مقاوم و تأثیرگذار در برابر تغییرات آب و هوایی هستند. در تغییرات اقلیمی، سازگاری نه تنها ضروری است، بلکه عمدتاً موردی خاص است که بیشتر مربوط به کشورهای در حال توسعه محسوب می‌شود که تأثیرات منفی بیشتری ضربه را به آن وارد ساخته است. در خصوص؛ کووید ۱۹ اقدام‌های سازگار و یا انطباق پذیر در کشورهایی که سیستم بهداشت از خطر و ضعف بیشتری برخوردار هستند و یا فاقد بیمه درمانی می‌باشند بیشتر مورد نیاز بوده و بایستی به آن پرداخته شود. سرمایه‌گذاری در بیمارستان‌ها، تجهیزات پزشکی و زیرساخت‌های بهداشتی و درمانی همچنین امکاناتی که فاصله اجتماعی را امکان‌پذیر می‌کند اقدامات "سازگار پذیر" یاد می‌شوند که در مورد ویروس مهلک کووید ۱۹ اعمال شده و کاربرد خواهند داشت. در خصوص کرونا و ویروس، سازگاری می‌تواند اشکال مختلف و چندبعدی داشته باشد. این امر ممکن است شامل، تولید دارویی باشد که علائم یا طول درمان بیماری را کاهش می‌دهد و یا سرمایه‌گذاری در زمینه ساخت دستگاه‌های تهویه هوا و یا تخت‌های بیمارستانی باشد. یا از سوی دیگر به موازات تولید واکسن جهت پیشگیری از همه‌گیری؛ مستلزم ایجاد امکانات مختلف در تولید آن در هر جا و مکان است، به طوری که همین مسئله باعث کاهش زمان تولید و افزایش میزان دوز واکسیناسیون می‌شود. علاوه بر این ملاحظات، از آنجایی که تغییرات آب و هوایی نیاز به مداخله و سرمایه‌گذاری در پیشگیری، ترمیم و انعطاف‌پذیری دارد کووید ۱۹ نیز نیاز به سیاست‌های مالی و پولی قدرتمند و فعال داشته تا عواقب کاهش درآمد و از بین رفتن مشاغل افراد در جامعه را تا حد ممکن محدود و یا کاهش دهد. حال برای هر دو پدیده، سازگاری هرگز نمی‌تواند بدون تعدیل در بسیاری از مؤلفه چه زمان و مکان باشد. در مورد اول فرض اساسی در این پژوهش آن است که امکان دارد برخی از این سرمایه‌گذاری‌ها مورد نیاز نباشد اما اصول احتیاطی

موجب شده تا آنان مورداستفاده قرار گیرند. این امکان وجود دارد، با توجه به عدم اطمینان تحت اقدامات تعدیلی موفقیت‌آمیز، برخی از سرمایه‌گذاری‌های عمومی در سازگاری با مقابله در یک مشکل مالی ترکیب شوند. سرانجام، پرداختن به کرونا ویروس و خطرات آب و هوایی به همان میزان نیازمند تغییرات اساسی؛ از بهینه‌سازی عمدتاً برای عملکرد کوتاه‌مدت سیستم‌ها تا اطمینان از انعطاف‌پذیری طولانی‌تر آنهاست.

۴-۴ همکاری‌های بین‌المللی در جهت کنترل و کاهش اثرات

با توجه به ماهیت عمومی جهان امروزی، برای حل کارآمد هر دو چالش پیش گفته همکاری بین کشورها لازم و امری کاملاً اساسی است. همکاری‌ها مستلزم آن است که مشوق‌ها همسو و مثبت باشند و مزایا و هزینه‌های نیز موردتوجه قرار گیرند. (Barrett, S. W Oxford: UK, 2007) برابر با طبقه‌بندی، همکاری‌ها برای تهیه و "تأمین" کالاهای عمومی، کاهش تغییرات آب و هوایی در گروه و زمره "تلاش جمع" و جزء کالای عمومی بین‌المللی قرار دارد: کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای جهان به تلاش کل کشورها بستگی دارد و یک کشور واحد نمی‌تواند غلظت اتمسفر گازهای گلخانه‌ای را به‌خودی‌خود تثبیت و یا کاهش دهد و قطعاً کاهش انتشار یک‌طرفه نخواهد بود. تأمین و ریشه‌کنی کووید-۱۹ "ضعیف ترساختن حلقه اپیدمی" در زمره کالاهای عمومی قرار دارد زیرا به همکاری جهانی نیاز مبرم داشته و چنانچه ویروس هنوز درجایی از جهان فعال باشد هیچ کشوری نیز در امان نخواهد بود. در حالت اول، همکاری‌ها برای تعیین تلاش‌های فردی جهت دستیابی به یک نتیجه کلی لازم است، درحالی‌که برای مورد دوم همکاری برای ایجاد حداقل استانداردها امری لازم و ضروری است. (Caparrós, A; Finus: 2020) در مورد تغییرات اقلیمی، "مذاکره" یک رویداد مداوم و ادامه‌دار محسوب می‌شود و مربوط به طراحی و معماری اقلیمی است که شامل یک توافق‌نامه بین‌المللی بوده و اجرای آن شامل {نظارت، تأیید، گزارش و انطباق} آن می‌شود. توافق‌نامه آب و هوایی باید به شیوه‌ای دقیق طراحی شود تا مؤثر، کارآمد و عادلانه باشد. به‌طور خاص، توافق‌نامه بین‌المللی باید به‌گونه‌ای باشد که: (۱) شرایط هر یک از شرکت‌کنندگان به‌طور دقیق درج شود، (۲) هیچ انگیزه‌ای برای عدم اقدام وجود نداشته باشد، به‌طوری‌که هر یک از شرکت‌کنندگان در شرایط بهتری از خارج از توافق‌نامه با طرف‌های دیگر متعهد نشوند، (۳) مشوق‌های افزایش ثبات در ابعاد مختلف اجتماعی و اقتصادی (برای افزایش سود حاصل از همکاری‌ها) پیش‌بینی گردد. تجربه موجود در همه‌گیری دوران کووید-۱۹ نشان می‌دهد که همکاری بین‌المللی به‌راحتی در طی یک بحران گسترده از بین می‌رود. (Elliott, R.J.; Schumacher: 2020, 76, 1187-1213) در مورد بیماری همه‌گیر کرونا ویروس زمان‌بندی یک مسئله مهم و جدی است. فراملیتی بودن اثرات ویروس، همکاری‌های بین کشورها در زمان شیوع بیماری، که به‌سرعت در فضا و محیط گسترش یافته بسیار حیاتی است. بی‌شک زمان کمی برای مذاکره وجود دارد و انگیزه جهت اقدام برای هر یک از کشورها با توجه به منافع عمومی بستگی به اعتقاد آنان دارد که دیگران نیز اقدام خواهند کرد. هیچ استثنایی

وجود ندارد، زیرا عدم عملکرد مناسب یک کشور تمامی کشورها را تهدید می‌کند. هماهنگی امری کاملاً مهم و حیاتی است و تجربه فعلی حاکی از آن هست که این کشورها با عمل خودشان شکست خورده‌اند. بحران موجود ممکن است یک جریان مهم برای دولت‌ها و نهادها باشد. به‌هیچ‌وجه مشخص نیست که صحنه بین‌المللی پس از همه‌گیری کووید ۱۹ چگونه و به چه سرنوشتی درخواهد آمد. این امر می‌تواند در قالب یک رویکرد ملی گرایانه تر و ضد جهانی‌سازی باشد یا یک روحیه چندجانبه‌گرایی منجر به همکاری و هماهنگی بیشتر بین‌المللی شود.

شکل شماره ۲: تبعات و اثرگذاری کووید ۱۹ در سطح بین‌المللی و حاکمیتی

نتیجه نهایی در هر دو مورد؛ تبعات مهمی برای مقابله با چالش تغییرات آب و هوایی و اقلیمی به همراه خواهد داشت. در ابتدا عدم تمایل حاکمیت‌ها به وجود اپیدمی، ایجاد محدودیت‌های مسافرتی و محدودیت‌های تجاری، بسته شدن مرزها، رقابت و عدم همکاری در تهیه تجهیزات پزشکی، صحبت نکردن از تلاش‌های ادعاشده برای انجام معاملات اختصاصی در زمینه ساخت و خرید واکسن در کشورهای مختلف تماماً اثرات منفی شیوع کرونا در سطح همکاری‌های بین‌المللی را بازگو می‌سازد. عدم هماهنگی در زمان بستن مرزها مثال کاملاً بارزی است که در سطح جهانی رخ داده است. در حال حاضر، هر کشوری به‌صورت جداگانه به دنبال ساخت و یا تهیه واکسن بوده، اما در یک مسیر ناهماهنگ، رقابت بر هماهنگی‌ها غلبه دارد. به همین ترتیب، با توجه به روابط اقتصادی قوی بین کشورها می‌توان مقدار هماهنگی درباره اقدامات اقتصادی جهت مقابله با عواقب سخت همه‌گیری را ایجاد و به کار گرفت. تجربه فعلی در اتحادیه اروپا نشان می‌دهد که رسیدن به این هدف تا چه حد دشوار و حتی غیرممکن است.

۴-۵ موانع و مشکلات موجود در زمینه کووید ۱۹ و تغییرات اقلیمی

بررسی‌ها از اتاق فکرهای مختلف همچون «رند، کارنگی و پیو» نشان داده که موانع و معضلات اجتماعی اجرای پاسخ‌ها به سیاست‌های اعمال‌شده را دشوارتر ساخته است. در مورد کرونا ویروس ممکن است این سؤال مطرح شود که آیا تاکتیک اصلی (کاهش)، یعنی فاصله اجتماعی می‌باشد که ذاتاً شکننده است. بافت اجتماعی (سرمایه اجتماعی) با تعاملات کمتر افراد کاهش می‌یابد، اما شما برای دور ماندن از جمعیت به بافت اجتماعی نیاز دارید، زیرا انگیزه این کار تا حدی بشردوستانه و حفظ جان افراد در جامعه بشری است. تمامی افراد این کار را می‌کنند

چون می‌دانند که این عمل فقط برای محافظت از خود آنان نیست، بلکه برای اینکه دیگران را از شیوع و همه‌گیری کرونا ویروس در امان نگهدارند. همچنین موانع موجود در کووید ۱۹ بانگیزه‌های سیاسی نیز نشان می‌دهد. پس از انتشار بیماری، موانع و مشکلات موجود در ارائه راه‌حل کارآمد همراه با اطلاعات ناکافی و نه‌چندان دقیق در مورد خصوصیات و عواقب ویروس و همچنین رفتارهای غیر سازگار افراد اثرگذار خواهد بود. (Lăzăroiu, G.;

Horak, J; Valaskova, K: 2020, 76, 751–778)

تهدید تغییرات آب و هوایی و اقلیمی، کاملاً نامحسوس و پراکنده است و می‌تواند با تغییرپذیری رفتارها به‌طور مثال (آلودگی هوای شهری) از بین برود. علاوه بر این، "مقیاس زمانی انتشار کربن" با روند سیاسی مطابقت کمی دارد. در این زمینه از عوامل بازدارنده اجتناب‌ناپذیری وجود خواهد داشت. همچون: سرمای چندین ساله در نقاط مختلف جهان، رکود اقتصادی، حوادث غیرمترقبه (سونامی و یا شیوع ویروس). انرژی؛ هسته اصلی فعالیت‌های اقتصادی است و می‌تواند نظرات مختلف تخصصی و مهم‌تر از همه اطلاعات نادرست در آن نقش داشته باشد.

۱-۵ نتایج و ارزیابی‌ها از بررسی دو بحران کووید ۱۹ و تغییرات اقلیمی و آب و هوایی

بررسی‌ها نشان داده کرونا ویروس یک پدیده کاملاً جدید است. متخصصان حوزه بهداشت و درمان انتظار دارند که این ویروس حداقل به مدت دو سال دیگر در میان جامعه انسانی باقی بماند که همین مسئله تبعات مختلفی را در پی خواهد داشت. به‌عنوان یک رویداد تاریخی در حال بروز، عدم اطمینان فراوان وجود دارد که چگونه این بحران شکل گرفته و در نهایت چه زمانی پایان می‌یابد و عواقب طولانی مدت آنچه خواهد بود. ابراز کردن و مطرح ساختن درس‌های قطعی در این زمینه خاص؛ بسیار سخت و حتی غیرممکن خواهد بود. باین‌حال، بسیاری از دانشمندان معتقدند کووید ۱۹ نیز یک رویداد بسیار سریع و پر اثر است. وضعیت پیش رو به‌طور مداوم تغییر می‌کند. پیشرفت‌ها و یافته‌ها تقریباً هرروز انجام و اعلام می‌شوند بسیاری از اطلاعات از آغاز بحران تغییر فراوانی داشته‌اند. بنابراین به نظر می‌رسد که شاخص (سرعت) می‌تواند به‌عنوان یک عامل مهم در جهت تغییرات آب و هوایی و رویدادهای دیگر به شکلی بسیار کند آشکار شوند و مدنظر قرار گیرد. علاوه بر این، درک هزینه‌ها و اثرگذاری کرونا ویروس بیش از تغییرات آب و هوایی آشکار و قابل مشاهده است؛ گرچه از منظر نظری، تغییرات آب و هوایی حتی ویرانگرتر از این بیماری می‌تواند باشد. دولت‌ها، شرکت‌ها و افراد در ماه نوامبر ۲۰۱۹، دقیقاً یک ماه قبل از اوج‌گیری اپیدمی ویروس کرونا، برای آماده‌سازی آنچه قرار است اتفاق بیفتد، چه کرده‌اند و سؤال اساسی این است که با توجه به آنچه در سال ۲۰۲۰ رخ داده کشورها برای ۳۰ تا ۵۰ سال آینده چه برنامه‌هایی را بایستی دنبال کنند. این موضوع بسیار واضح و از سوی دیگر متناقض است که همه‌گیری کرونا ویروس جهان را با شوک عظیمی روبه‌رو ساخت، درحالی‌که جهان بسیار آهسته به تهدید تغییرات آب و هوایی پاسخ داده و با استفاده از رویکرد استقرایی ما می‌توانیم درس‌هایی را برای حاکمیت‌ها ترسیم کنیم که از مشاهده واقعیت‌ها به‌دست آمده‌اند.

مانند یک افسانه تاریخی، درس‌های کسب‌شده از کرونا ویروس برای تغییر آب و هوایی، از اخلاقیات، مزایای پیروی از اخلاقیات و عواقب عدم پیروی از آنان را به جامعه نشان می‌دهد.

۲-۵ کاهش انتشار با گران‌ترین هزینه‌های پیش روی حاکمیت‌ها

شاید دلیل اصلی اینکه کشورها، نهادها و مردم تاکنون در انجام اقدام‌های مقابله‌ای در زمینه تغییرات آب و هوایی تمایل چندانی نداشته اند تنها به علت هزینه‌های بالای اقتصادی آن است. ممکن است انتظار تا آخرین لحظه؛ کشورها را مجبور به کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای با توقف کامل فعالیت‌های اقتصادی کند. به دلیل سرعت انتشار و همه‌گیر کووید ۱۹ به جهانیان نشان داد که تعطیل کردن اقتصاد برای متوقف ساختن سرایت و اپیدمی، به چه معناست و چه تبعاتی در پی دارد؟ هزینه توقف اقتصاد، به‌عنوان یک اثر جانبی که باعث کاهش همه‌گیری شده کاملاً بی‌سابقه و خاص است. کشورهایی نظیر مکزیک، اسپانیا یا انگلیس با کاهش رقم قابل‌توجهی در تولید ناخالص داخلی روبرو هستند. استدلال و نگرش در مورد افزایش قیمت کربن در گذشته به‌عنوان یک‌بار منفی غیرقابل‌تحمل برای جامعه توصیف شده است. پس از دوران پرتلاطم همه‌گیری کرونا ویروس کنار گذاشتن استدلال‌های اقتصادی در برابر سیاست‌های اقلیمی دشوار خواهد بود. از این طریق پیش‌بینی می‌شود که هزینه‌های اقتصادی محدود کردن تغییرات آب و هوایی مورد توجه سیاستمداران و اقتصاددانان قرار گیرد. (Klenert, D.; Funke, F.; Mattauch, L.; O'Callaghan, 2020) به نظر می‌رسد اثر کاهش انتشار گازهای گلخانه از محدودیت و قرنطینه اجتماعی بسیار کمتر باشد. تخمین زده می‌شود که انتشار دی‌اکسید کربن روزانه به میزان ۱۷- درصد تا اوایل آوریل ۲۰۲۰ در مقایسه با سطح متوسط سال ۲۰۱۹ کاهش داشته است درحالی‌که تأثیر تشعشعات سالیانه در سال ۲۰۲۰ بستگی به مدت‌زمان حمل‌ونقل دارد که در بسیاری از کشورها مشاهده می‌شود. (Meles, T.H. Ryan, L. Wheatley, J: 2020, 76, 779-787)

برآورد‌های موجود در سیاست آب و هوایی به‌احتمال‌زیاد تولید گازهای گلخانه‌ای را تا سال ۲۰۳۰ به میزان ۴۰ درصد با کاهش نشان خواهد داد. باین‌حال این کاهش‌ها برای رسیدن به توافقات پاریس کافی و مؤثر نیستند. همچنین این مسئله نشان‌دهنده نیاز به یک تغییر اجتماعی بسیار عمیق‌تر همراه با یک تحول سبز در سطح بین‌المللی است که فعالیت اقتصادی و انتشار گازهای گلخانه‌ای و فسیلی را از هم تفکیک کند. تاکنون درک درستی از چگونگی شکل‌گیری چنین اقتصادی وجود نداشته اما احتمالات و نظریات متعددی نیز در این رابطه وجود دارد. جنبه دیگری که وجود دارد عدم اطمینان و درک ارتباط صحیح در جامعه بین‌المللی است. گذشته از عدم اطمینان واقعی به دلیل دانش علمی محدود، بازده زمانی طولانی‌مدت در تغییرات آب و هوایی موجب اختلاف بین هزینه‌های اجتماعی و اقتصادی واقعی درک شده از تأثیرات آینده شده و کاهش نتیجه و مزایای عمل ایجاد کرده است.

۳-۵ تغییر در رفتار و ادراک جامعه امکان‌پذیر است.

بسیاری از کارشناسان تأکید دارند که حل مشکلات تغییرات آب و هوایی نیاز مبرم به تغییر در رفتار، عادات، سبک زندگی و مصرف جامعه دارد. درس دیگری که می‌توان از مشاهدات دیگر به دست آورد؛ این است که تغییر ناگهانی در رفتارها (و طرز فکر) ممکن است که با هنجارهای اجتماعی جدید همانند استفاده از ماسک و یا حفظ فاصله اجتماعی انجام می‌شود و متعاقباً پاندمی ممکن است پیامدهای طولانی‌مدتی در پی داشته باشد که ما چگونه زندگی کنیم و یا زمان فراغتمان را به چه شکلی سپری خواهیم کرد.

بحران کرونا ویروس نشان می‌دهد که تغییر رفتار در مصرف، حمل‌ونقل، تولید و غیره همراه با فناوری‌های فعلی، هنگامی که شرایط پیش رو مردم را وادار به انجام آن می‌کند کاملاً امکان‌پذیر است. مفاهیم گسترده و پیچیده از این موضوع وجود دارد. برای مثال، دورکاری می‌تواند کارآمد و مؤثر باشد. در حال حاضر استفاده از فضای اداری تحت شرایط عادی به شدت نامناسب و خطرناک است با این حال؛ به نظر می‌رسد که تغییر در رفتار جامعه و افراد تا حد فراوان با جدیت و اعتبار تهدید کشنده به اجرا درآمده است. در مورد تغییرات آب و هوایی، مسئله زمان و ادراک نسبت به واقعیت مورد بحث در بخش قبلی مورد بررسی قرار گرفته است.

۴-۵ ساماندهی مجدد اقتصاد؛ آیا اقتصاد کم‌کربن نیز اقتصادی با کربن کم خواهد بود؟

شاید بتوان گفت؛ مفهوم کلیدی از شیوع همه‌گیری کرونا ویروس در خصوص تغییرات آب و هوایی و اقلیمی این است که اقتصاد چگونه به‌عنوان نتیجه مهم از بیماری همه‌گیر ساماندهی خواهد شد. سؤال کلیدی این است که آیا اقتصاد با تماس ارتباطی محدود؛ اقتصاد کم‌کربن خواهد بود و آیا انرژی در قلب فعالیت اقتصادی قرار خواهد گرفت یا خیر؟ در دنیای پس از کووید ۱۹ این تعامل اساسی شکل خواهد گرفت که چگونه می‌توان سازمان‌دهی (اقتصاد جدید) را فراهم ساخت. هرچند برخی اظهار داشتند که این یک فرصت مهم در طول زندگی جامعه بشری است که می‌تواند اقتصادهایی با ذهنیت کم‌استفاده از کربن را راه‌اندازی کند، اما نمی‌توان آن را چندان قطعی و مسلم دانست. (Winston, A:2020) پس از بهبودی که شکل خواهد گرفت، اقتصادها احتمالاً ابتدا به‌منظور کاهش سرایت و همه‌گیری، ساماندهی خواهند شد.

یک اقتصاد با سطح مصرف کربن و انرژی فسیلی بسیار پایین به نفع فعالیت‌هایی خواهند بود که تولید آن شامل یک مزیت محیطی پاک از نظر کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای است. بعد از بحران مالی کرونا ویروس تغییرات جدی و اساسی در اولویت تقاضا وجود دارد. مهم‌ترین ویژگی در مبادلات اقتصادی نیز در تمیز بودن خلاصه می‌شود که از نظر بهداشتی حائز اهمیت هست. نگاه اصلی در دوران همه‌گیری این است که به جای ترجیح دادن به فعالیت‌های بدون انتشار اقدامات بدون سرایت و پاندمی را ترجیح دهیم.

۱-۶ هشدارها: تفاوت بین تغییرات آب‌وهوایی و کووید ۱۹

موضوع اساسی این مقاله؛ بررسی ساختارهای اقتصادی خرد و مفهومی مشابه در تغییرات آب و هوایی و مشکلات موجود در دوران همه‌گیری کووید ۱۹ هست که در بخش‌های مختلفی به آن پرداخته شده است. البته تطبیق دادن کرونا و ویروس و تغییرات آب و هوایی تنها در یک مقاله علمی پژوهشی به هیچ‌وجه بازگوکننده تمامی مفاهیم آن نیست و بی تردید تفاوت‌های مهمی در این زمینه وجود دارد که باید آن را پذیرفت. یک تفاوت اساسی در شاخص هزینه؛ بی‌تفاوتی حاکمیتی به این دو پیامد طبیعی است. اگر این بیماری مهلک به حال خود رها شود، هزینه همه‌گیری کووید ۱۹ و مرگ و میر آن بسیار بالا است، که پیامدهای عمیق اجتماعی، خانوادگی و شخصی در پی خواهد داشت. مطمئناً باید هزینه‌های مربوط به مرگ و میرها را نیز در نظر گرفت، زیرا آنچه را که قربانیان در طول زندگی به دست آورده بودند به راحتی از دست می‌دهند. (Banerjee, A.; Duflo:2020.)

اگر این سرنوشت را بپذیریم و تغییرات را به درستی اعمال کنیم، اقتصادهای جهانی دیگر نیازی به توقف و کاهش ندارند. بی‌شک زمینه‌های اقدام در برابر کووید ۱۹ یک امر اخلاقی است، به این معنا که ما هرگز نخواهیم پذیرفت که اقدام مؤثری انجام ندهیم تا زمان مرگ افراد فرا برسد. از طرف دیگر، می‌توان ادعا کرد که هزینه‌های بی‌تدبیری در خصوص تغییرات آب و هوایی و اقلیمی بسیار بیشتر است و این امر منجر به تخریب بالقوه این سیاره یا زیستگاه‌های دیگر نیز می‌شود. بنابراین تغییرات آب و هوایی می‌تواند موجودیت ما به‌عنوان یک انسان را بشدت تهدید و حتی آن را نابود کند.

تفاوت دوم؛ در مورد برگشت‌ناپذیری است. ممکن است آستانه و نقاط کاهش وجود داشته باشد که تغییرات آب و هوایی را ایجاد می‌کند و این امر می‌تواند در زمره مشکلات "برگشت‌ناپذیر" قرار گیرد. ما نمی‌توانیم آب‌وهوا را به همان شکلی که در گذشته بوده بازگردانیم و این امر تا حدودی اجتناب‌ناپذیر و غیرممکن است. بیماری همه‌گیر کووید ۱۹ همراه با برخی هزینه‌های موقتی که بار آورده و همچنین هزینه‌های غیرقابل‌بازگشت از جمله مرگ و میر افراد و حتی بیماری‌های طولانی‌مدت؛ کاملاً در جامعه قابل‌مشاهده است. درحالی‌که خسارت‌های اقتصادی باگذشت زمان قابل جبران بوده اما تلفات و مرگ و میرهای انسانی هرگز چنین قابلیت را ندارند.

تفاوت سوم؛ عدم قطعیت و درک هر دو واقعیت پیش‌رو است. تغییرات آب و هوایی از منظر زمان و وسعت چندان مشخص نیستند. تهدید آب و هوایی کاملاً نامشهود و پراکنده می‌باشد و آن را با تغییرات طبیعی به اشتباه مورد ارزیابی قرار می‌دهند. خطرات ناشی از تغییرات آب و هوایی تدریجی و فزاینده است و به‌طور یکنواخت در طول زمان توزیع شده است. این خطرات اکنون درازای پاداش آینده نیاز به اقدام مبرم و ضروری دارند که متأسفانه در گذشته با توجه به "نرخ تخفیف در مصرف انرژی" بسیار نامشخص و بسیار کوچک در نظر گرفته شده‌اند. این همان چیزی است که رئیس سابق بانک انگلستان مارک. کارنی آن را "تراژدی افق" نامیده است.^۱ نظریه پارادوکس

¹ <https://www.mainstreamingclimate.org/publication/breaking-the-tragedy-of-the-horizon-climate-change-and-financial-stability>.

گیدنز برای تغییرات آب و هوایی نشان می‌دهد: چندان مهم نیست که خطرات ناشی از چنین تحولاتی چقدر زیاد و مهلک باشد، بلکه عدم نگاه و بررسی فوری آن‌ها در دنیای روزمره به این معنی است که مردم برای مقابله اقدامی نخواهند کرد. تا زمانی که خطرات؛ بلافاصله نمایان شوند، در آن زمان هر اقدامی از طرف مردم بسیار مؤثر و کلیدی است. (Giddens, A: 2009) در عوض، عواقب همه‌گیری کرونا ویروس بسیار ملموس و نزدیک است. درحالی‌که هنوز این تهدید یک واقعه پیچیده به شمار می‌رود و درک آن نادرست است، اما بازده زمانی؛ آن را نسبت به سایر موارد دیگر بسیار محسوس کرده است. یک بحران بهداشت عمومی جهانی؛ خطرات قریب‌الوقوع و مستقیمی را ارائه می‌دهد که به پاسخ برای بقای بشریت مشروط شده است. هزینه‌های وارده بر زندگی و ارزش خسارت‌ها با تأخیر در هر نوع عمل پیشگیرانه افزایش می‌یابد و بیشتر در بیماری همه‌گیر کووید ۱۹ قابل مشاهده و ارزیابی می‌باشد.

تفاوت چهارم؛ اولویت دادن به کرونا ویروس نسبت به تغییرات آب و هوایی در فرآیندهای سیاسی نیز متفاوت و امری مهم و حیاتی است. این امر مربوط به هزینه‌های بالا و کوتاه‌مدت کووید ۱۹ و ظاهراً هزینه‌های کوتاه‌مدت و نسبتاً کم در تغییرات آب و هوایی قرار خواهد گرفت. مقیاس زمانی با روندهای سیاسی سازگاری بسیار ضعیفی دارند. این مورد در رابطه با کووید ۱۹ چندان مصداق پیدا نمی‌کند. به‌عنوان مثال؛ چنین رویکردی می‌توانست تبدیل به یک تغییر بازی سیاسی در انتخابات ریاست‌جمهوری آمریکا در اواخر سال جاری نیز شود که البته نتوانست برابر با آن چیزی که محققان پیش‌بینی کرده بودند عمل کند.

اکنون می‌توان گفت؛ بحران کرونا ویروس با تغییرات آب و هوایی بسیار متفاوت است زیرا تأثیرات مورد دوم تا حدودی متحمل نبوده و این تغییرات یک پدیده طولانی‌مدت تلقی می‌شوند. ارزیابی تأثیر بر دستگاه‌های زیست‌محیطی، اقتصادی و اجتماعی به یک چارچوب طولانی‌مدت احتیاج مبرم دارد.

نتیجه‌گیری

مقاله حاضر باهدف تلاش در جهت ساخت و بررسی یک مسئله پیچیده و طاقت‌فرسا از طریق ترسیم عناصر کلیدی به رشته تحریر درآمده است؛ اما درعین حال موارد تحت بررسی و مطالعه، مانند: تغییرات آب و هوایی و کرونا ویروس، بر پایه‌های اقتصاد خرد متمرکز شده است. برای انجام این کار، پژوهشگر از ابزارهای اقتصادی استفاده کرده تا مشکل را به روشی مشخص که بتواند از آنچه در هر دو جبهه اتفاق افتاده بازگو و بررسی کند. همچنین مقایسه دو مسئله جهانی و از سوی دیگر تفاوت‌ها در این پژوهش برجسته شده است. بحران کووید ۱۹ پیش‌بی‌سابقه‌ای در مورد چگونگی مدیریت یک بحران جهانی همانند تغییرات آب و هوایی را ارائه می‌دهد. نتایج و تحقیقات زیر در این مقاله شرح داده شده است:

۱- قرنطینه شدن باعث کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای می‌شود، اما اجرای این موارد به روشی نامطلوب، موجب متوقف شدن رشد اقتصادی در سطح جامعه بین‌المللی نیز شده است. روش‌های کارآمدتری برای دستیابی به کاهش انتشار وجود دارد که در بسیاری از پژوهش‌ها قابل مشاهده و بررسی می‌باشد. به‌عنوان مثال؛ بحث و ارزیابی در مورد تعیین قیمت کربن و یا سایر گازهای گلخانه‌ای مشکل است.

۲- تغییر رفتار و هنجارهای اجتماعی در پاسخ به بحران امکان‌پذیر است. کووید ۱۹ می‌تواند تغییرات ماندگاری را در محیطی که ما در آن کار می‌کنیم، جایی که زندگی می‌کنیم و اینکه چگونه اوقات فراغت خود را صرف خواهیم کرد دارد. این توازن مجدد؛ فعالیت‌ها به‌طور غیرمستقیم الگوی متفاوتی از مصرف انرژی را تعیین می‌کنند و بدین ترتیب بر ترکیب کلی انرژی و در نتیجه بر انتشار گازهای گلخانه‌ای تأثیر می‌گذارد.

۳- مشکلات جهانی نیازمند اشکال چندگانه در زمینه همکاری و رقابت‌های بین‌المللی است. با این حال، همبستگی بین‌المللی در زمان بحران بسیار ضعیف و نامطمئن است.

۴- فقدان هماهنگی‌های جهانی؛ اقدامات مؤثر و بازدارنده را به تأخیر می‌اندازد و این مسئله خود بسیار پرهزینه است.

۵- پیشگیری بهترین اقدام مؤثر در هر زمینه است. این رویکرد یک کالای عمومی محسوب می‌شود و بنابراین، از طریق شیوع و همه‌گیری کاهش خواهد یافت.

۶- طراحی سیاست باید با علم همگام شود، اما علم سریع‌تر از روند سیاست‌گذاری پیشرفت می‌کند. نتایج فوق، اگرچه به‌هیچ‌وجه کامل نیستند، اما به‌اندازه کافی گسترده و کلی هستند و البته در چندین مسئله مشترک جهانی متناسب با ویژگی‌های خاص کاربرد دارند. یک نکته مهم این است که ما تنها در این مقاله از اقتصاد برای بحث در مورد کرونا و ویروس در مقابل تغییرات آب و هوایی و اقلیمی از نظرگاه ساختار مفهومی و نیز مدیریت سیاسی بهره برده‌ایم که می‌تواند ابعاد مختلف و گسترده‌ای را نیز در برگیرد.

منابع:

- 1-Atkeson, A. What Will Be the Economic Impact of COVID-19 in the US? Rough Estimates of Disease Scenarios; NBER Working Paper No. 26867; National Bureau of Economic Research: Cambridge, MA, USA, 2020.
- 2-Eichenbaum, M.; Rebelo, S.; Trabandt, M. The Macroeconomics of Epidemics; NBER Working Paper, N. 26882; National Bureau of Economic Research: Cambridge, MA, USA, 2020.
- 3-Almond, D.; Du, X.; Zhang, S. Did COVID-19 Improve Air Quality Near Hubei? NBER Working Paper N. 27086; National Bureau of Economic Research: Cambridge, MA, USA, 2020.

- 4-Guo, Y.; Cao, Q.; Hong, Z.; Tan, Y.; Chen, S.; Jin, H.; Tan, K.; Wang, D.; Yan, Y. The origin, transmission and clinical therapies on coronavirus disease 2019 (COVID-19) outbreak—An update on the status. *Mil. Med. Res.* 2020, 7. [CrossRef] [PubMed]
- 5-Wu, X.; Lu, Y.; Zhou, S.; Chen, L.; Xu, B. Impact of climate change on human infectious diseases: Empirical evidence and human adaptation. *Environ. Int.* 2016, 86, 14–23. [CrossRef] [PubMed]
- 6-Jordan, R. How Does Climate Change Affect Disease? Stanford Earth, School of Earth, Energy & Environment: Stanford, CA, USA, 2019.
- 7-Carbon Brief. Analysis: Coronavirus Set to Cause Largest Ever Annual Fall in CO2 Emissions. 9 April 2020.
Available online: <https://www.carbonbrief.org/analysis-coronavirus-set-to-cause-largest-ever-annual-fall-in-co2-emissions> (accessed on 13 October 2020).
- 8-Meles, T.H.; Ryan, L.; Wheatley, J. COVID-19 and EU Climate Targets: Can We Now Go Further. *Environ. Resour. Econ.* 2020, 76, 779–787. [CrossRef] [PubMed]
- 9-Barbier, E.B. Greening the post-pandemic recovery in the G20. *Environ. Resour. Econ.* 2020, 76, 685–703. [CrossRef] [PubMed]
- 10-Birol, F. Put Clean Energy at the Heart of Stimulus Plans to Counter the Coronavirus Crisis. International Energy Agency, 14 March 2020. Available online: <https://www.iea.org/commentaries/put-clean-energy-atthe-heart-of-stimulus-plans-to-counter-the-coronavirus-crisis> (accessed on 13 October 2020)
- 11-Myhre, G.; Shindell, D.; Bréon, F.-M.; Collins, W.; Fuglestedt, J.; Huang, J.; Koch, D.; Lamarque, J.-F.; Lee, D.; Mendoza, B.; et al. Anthropogenic and Natural Radiative Forcing. In *Climate Change 2013: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*; Stocker, T.F., Qin, D., Plattner, G.-K., Tignor, M., Allen, S.K., Boschung, J., Nauels, A., Xia, Y., Bex, V., Midgley, P.M., Eds.; Cambridge University Press: Cambridge, UK; New York, NY, USA, 2013; pp. 659–740.
- 12-Nassi-Pires, L.; Carvalho, L.; Rawet, E. Multidimensional inequality and COVID-19 in Brazil; Policy Brief No. 153; Levy Economics Institute of Bard College Public: Annandale-On-Hudson, NY, USA, 2020.
- 13-Lidskog, R.; Elander, I.; Standring, A. COVID-19, the Climate, and Transformative Change: Comparing the Social Anatomies of Crises and Their Regulatory Responses. *Sustainability* 2020, 12, 6337.
- 14-Rystad Energy. Global Outbreak Overview and Its Impact on the Energy Sector, 7th ed.; 22 April 2020. Available online: https://www.rystadenergy.com/globalassets/pdfs/rystad-energy_COVID-19-report_22-april_2020_openaccess.pdf (accessed on 13 October 2020).
- 15-Balmford, B.; Annan, J.D.; Hargreaves, J.C.; Altoè, M.; Bateman, I.J. Cross Country Comparisons of COVID-19: Policy, Politics and the Price of Life. *Environ. Resour. Econ.* 2020, 76, 525–551.

- 16-Barrett, S. Why cooperate? The Incentive to Supply Global Public Goods; Oxford University Press: Oxford, UK, 2007.
- 17-Caparrós, A.; Finus, M. The Corona-Pandemic: A Game-Theoretic Perspective on Regional and Global Governance. *Environ. Resour. Econ.* 2020, 76, 913–927.
- 18-Lăzăroiu, G.; Horak, J.; Valaskova, K. Scaring Ourselves to Death in the Time of COVID-19: Pandemic Awareness, Virus Anxiety, and Contagious Fear. *Linguist. Philos. Investig.* 2020, 19, 114–120.
34. Klenert, D.; Funke, F.; Mattauch, L.; O’Callaghan, B. Five Lessons from COVID-19 for Advancing Climate Change Mitigation. *Environ. Resour. Econ.* 2020, 76, 751–778.
- 19-Venter, Z.; Barton, D.; Gundersen, V.; Figari, H.; Nowell, M. Urban nature in a time of crisis: Recreational use of green space increases during the COVID-19 outbreak in Oslo, Norway. *Environ. Res. Lett.* 2020, 15, 104075.
- 20-Winston, A. Is the COVID-19 Outbreak a Black Swan or the New Normal? MIT Sloan Management Review, 16 March 2020. Available online: <https://sloanreview.mit.edu/article/is-the-covid-19-outbreak-a-black-swan-or-the-new-normal/> (accessed on 13 October 2020).
- 21-Banerjee, A.; Duflo, E. Growth theory through the lens of development economics. In 521/591 Handbook of Economic Growth; Durlauf, S., Aghion, P., Eds.; Elsevier Science Ltd.: Amsterdam, The Netherlands, 2005; Volume 1A, pp. 473–552.
- 22-Giddens, A. The Politics of Climate Change; Polity Press: Cambridge, UK, 2009.

پیامدهای اپیدمی کرونا بر جنگ دوم قراباغ

جعفر خاشع^۱

عبدالله اصلانزاده^۲

چکیده

همه‌گیری ویروس کووید ۱۹ در یک سال گذشته همه عرصه‌های زندگی بشر در هر سه سطح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی را متأثر ساخته است. مناقشه منجمد قراباغ که انتظار می‌رفت در دوران همه‌گیری ویروس کرونا وضعیت کم‌تنش‌تری را نسبت به سال‌های پیش سپری کند برعکس در طول دوره اپیدمی کرونا پرتنش‌ترین دوران خود را سپری نمود با بیشترین تلفات و طولانی‌ترین جنگ وارد مرحله نوینی در تاریخ خود شد. این وضعیت ما را به این نکته رهنمون می‌کند که در کنار مؤلفه‌های تقریباً ثابت مؤثر بر مناقشه قراباغ، شاهد تأثیرگذاری همه‌گیری ویروس کرونا بر تشدید مناقشه قراباغ با همه ابعاد و پیامدهای آن بودیم. در این چارچوب در این مقاله در صدد پاسخگویی به این سؤال: «همه‌گیری ویروس کرونا چه نقشی در شروع و تشدید درگیری‌های اخیر در منطقه قراباغ داشته است؟» به روش توصیفی-تبیینی هستیم؛ بنابراین در پاسخ به سؤال اصلی مقاله، فرضیه خود را به این شکل مطرح می‌کنیم: هر چند مؤلفه‌های مهم ملی و منطقه‌ای در بروز و تشدید این تنش‌ها نقش داشت ولی همه‌گیری کرونا به عنوان یک کاتالیزور در تشدید هر چه بیشتر مناقشه قراباغ که بالاترین هزینه انسانی را در سه دهه گذشته داشت، تأثیر مهمی از خود بر جای گذاشت.

مقدمه

منطقه قفقاز جنوبی از اهمیت ژئوپلیتیکی، ژئواستراتژیک و ژئوکالچر برای کنشگران مختلف منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای برخوردار است. از نظر ژئوپلیتیک، توازن قدرتی که به طور سنتی بین بلوک‌های روسیه، ارمنستان از طرفی و ایالات متحده-ترکیه-جمهوری آذربایجان- گرجستان از طرف دیگر ایجاد شده بود در حال تغییر است. اکنون کنشگران جدیدی مانند اسرائیل، هند و پاکستان به بلوک‌بندی‌ها اضافه شده‌اند. ایران رویکرد فعالانه‌ای در پیش گرفته و وزن باکو در ترازوی مسکو سنگین‌تر شده است. از نظر استراتژیک، قفقاز جنوبی به عنوان یک راهرو برای خطوط لوله انتقال نفت و گاز منطقه‌ای به بازارهای اروپا و جهان عمل می‌کند. از نظر ژئوکالچر، قفقاز متأثر از

^۱ مدیر عامل بنیاد مطالعات قفقاز، دانشجوی دکتری مطالعات منطقه‌ای دانشگاه تهران، jkhashe@ut.ac.ir

^۲ کارشناسی ارشد علوم سیاسی از دانشگاه تهران، abdollahaslanzadeh@gmail.com

درگیری‌های برساخته فرهنگی (ارمنی-آذری، اسلامی-مسیحی) است که باعث ایجاد بسترهای سیاسی متناقض می‌شود. در نتیجه، بسیاری از بازیگران بین‌المللی (روسیه، ایران، اسرائیل، ترکیه و غرب - ایالات متحده، فرانسه و اتحادیه اروپا) علاقه‌مند به مدیریت سیاست درگیری‌های قراباغ هستند؛ بنابراین رویکردهای متفاوت موجب پیچیده‌تر شدن و تشدید تنش‌های در قراباغ در سال گذشته میلادی شد.

در کنار مؤلفه‌های فوق، پدیده کرونا با ایجاد محدودیت در ارتباطات سنتی و مرسوم دیپلماتیک میان کشورهای قفقاز جنوبی سبب تقویت نگاه کشورها به داخل و تشدید ملی‌گرایی به ویژه در جمهوری آذربایجان شد که تبعات نظامی و سیاسی آن را در ادامه در منطقه قراباغ شاهد بودیم.

در این فضای ترسیم شده شاهد شروع جنگ دوم قراباغ در سطح بسیار وسیع و گسترده بودیم. وقتی درگیری در قراباغ در ۲۷ سپتامبر سال ۲۰۲۰ میلادی دوباره آغاز شد، جهان حواسش به اپیدمی گسترده کووید ۱۹ پرت شده بود و به نوعی همه سرگردان در کنترل این بیماری بودند. این جنگ به لحاظ شدت درگیری‌های در طول همه خطوط تماس، طول کشیدن درگیری به مدت ۶ هفته و حجم تسلیحات به کار رفته در آن در تاریخ مناقشه قراباغ بزرگ‌ترین درگیری دو کشور بود. این جنگ گسترده در شرایطی ادامه داشت که هر سه طرف مناقشه، در جبهه دیگری با ویروس کرونا مبارزه می‌کردند و این مسئله جنگ را در مناطق درگیری برای ساکنان آن بسیار دشوار ساخته بود.

چارچوب نظری

شیوع ویروس کرونا به ما نشان داد که همان‌طور که نواقعی گرایان اصرار دارند دولت‌ها همچنان مهم‌ترین بازیگران نظام بین‌الملل به حساب می‌آیند، زیرا دولت‌ها به دلیل وفور منابع در اختیار و قدرت بسیج‌کنندگی بالای خود در جایگاه نخست سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری برای مقابله با چنین بحرانی قرار دارند.

واقع‌گرایان معتقد هستند جهان شاهد احیاء و بازگشت دولت ملی و تقویت قدرت آن خواهد بود زیرا واقع‌گرایان از گذشته نیز منتقد جهانی‌شدن لیبرال بوده و استدلال می‌کردند که وابستگی متقابل نمی‌تواند ماهیت آنارشیک نظام و سیاست بین‌الملل را تغییر دهد و استدلال می‌کنند انتخاب ترامپ در آمریکا یا برگزیت در اتحادیه اروپا خود نشانه‌ای از بازگشت به ملی‌گرایی و مرکانتیلیسم بود و بحران کرونا هم این جریان را تقویت خواهد کرد. (تراپی، ۱۳۹۹)

با نگاه بقاء محور و خوداتکای واقع‌گرایی؛ کرونا به عنوان یک تهدید وجودی حیات انسان، در زمره امنیت زیست‌محیطی است. تأثیرات سیاسی آن را می‌توان در قالب عملکرد دولت‌ها بررسی کرد. نکته آن است که در

جوامع مختلف، افراد در مواجهه با خطر تهدید وجودی کرونا، خواهان ورود دولت‌ها به این امر بوده و انتظار دارند دولت‌ها در مقابله با تهدیدهای زیستی آن واکنشی بروز دهند. (ترابی به نقل از foreignpolicy, 2020)

نواقعی‌گرایی ضمن تأکید بر فقدان اقتدار مرکزی سطح تحلیل را نظام بین‌الملل قرار می‌دهد و معتقد است که ساختار نظام بین‌الملل نوع و قواعد بازی را مشخص می‌کند. بر این اساس سیاست خارجی همه دولت‌ها تحت تأثیر عوامل سیستمیک قرار دارند و مانند توپ‌های بیلیارد از همان قواعد هندسه و فیزیک سیاسی تبعیت می‌کنند. (قوم، ۱۳۸۴: ۸۵) از منظر نواقعی‌گرایی در نظام آنارشیک بین‌الملل امکان همکاری بسیار محدود است. با وجود اینکه دولت‌ها ممکن است از همکاری و همگرایی سود اقتصادی ببرند، اما عواید اقتصادی تحت‌الشعاع منافع سیاسی قرار می‌گیرد. دولت‌ها همواره از چگونگی توزیع عواید ناشی از همکاری نگران هستند و از آن می‌ترسند که دیگران بیشتر از آن‌ها از همکاری سود ببرند؛ بنابراین به‌رغم آنکه ممکن است سود یا دستاورد مطلق^۱ ناشی از همکاری زیاد باشد، اما برای آن‌ها آنچه اهمیت بیشتری دارد دستاورد نسبی^۲ است که اگر به زیان آن‌ها باشد، مانع از همکاری یا تداوم آن خواهد شد. پس این آنارشی است که در میزان همکاری و حوزه‌های آن محدودیت ایجاد می‌کند.

از نگاه نواقعی‌گرایان، دولت مهم‌ترین تهدیدکننده و مهم‌ترین تهدید شونده است؛ بنابراین ثبات در نظام و امنیت بین‌المللی، هنگامی میسر است که قدرت هژمون بین‌المللی وجود داشته باشد تا عناصر یا بلوک‌های خاطی و سرکش را کنترل کند. دلیل ضرورت چنین عاملی، این است که دولت‌ها ذاتاً در پی رقابت و توسعه‌طلبی هستند و همین علایق امپریالیستی، حفظ وضع موجود را با خطراتی مواجه می‌کند. ضرورت دیگر برای موجودیت و فعالیت دولت پر قدرت و هژمون این است که در پناه چنین ثباتی، سازمان‌ها و مؤسسات بین‌المللی مجال تولد و توسعه می‌یابند. (نصری، ۱۳۸۶: ۲۲۴)

یک اجماع تقریبی وجود دارد که شیوع کرونا باعث تغییرات در ساختار بین‌المللی قدرت خواهد شد، تغییراتی که ما شاید در ابتدای درک و تصور کردن آن باشیم. ریچارد هاس معتقد است این بحران احتمالاً به وخامت کنونی روابط چین و آمریکا دامن زده و یکپارچه‌سازی اروپا را نیز تضعیف کند. در سمت مثبت نیز ما شاهد تقویت روند مدیریت جهانی بهداشت عمومی خواهیم بود. ولی در کل بحرانی که ریشه در جهانی‌شدن دارد به جای اینکه تمایل جهانی برای مقابله با آن را تقویت کند باعث تضعیف آن خواهد شد. (Foreign Affairs, 2020)

تهدید دیگر این ویروس علیه امنیت جهانی، متوجه مناطقی است که درگیر منازعه‌اند که متأسفانه تقریباً بیشتر این موارد در خاورمیانه هستند از جمله سوریه، افغانستان، یمن و قفقاز جنوبی در این منطقه واقع شده‌اند. نگرانی

¹ absolute gain

² relative gain

پیرامون این وضعیت از آنجایی ناشی می‌شود که در این کشورها «جنگ دو جبهه‌ای» علیه ویروس و گروه‌های درگیر علیه یکدیگر در جریان است.

بنابراین با توجه به گزاره‌های مهم نواقع‌گرایی از جمله تقویت نقش دولت‌ها در مدیریت بحران کرونا، توجه همه دولت‌ها به اهداف و امنیت ملی و داخلی، کم شدن همکاری‌ها و نظارت‌های بین‌المللی در اثر اپیدمی کرونا، نواقع‌گرایی ظرفیت مفهومی لازم، برای ارائه تحلیل قابل اتکا جهت تحلیل شروع مجدد درگیری در مناقشه قراباغ را دارد. در اثر تقویت نقش دولت‌ها و توجه دولت‌ها به مسائل داخلی و منافع ملی و در شرایط تضعیف نظارت‌های بین‌المللی ترکیه و جمهوری آذربایجان ترغیب به شروع درگیری گسترده در قراباغ شدند. روسیه نیز در همین چارچوب و توجه صرف به منافع خودش همکاری بسیار سطح پایینی با ارمنستان انجام داد و مسیر را برای پیشروی جمهوری آذربایجان هموار کرد.

تاریخچه مختصری از مناقشه قراباغ

بحران قراباغ مانند بسیاری از بحران‌های مرزی که از دیرباز تا به امروز تحولات منطقه‌ای را تحت‌الشعاع خود داشته است، میراث برجای‌مانده از سیاست‌های امپریالیستی و مداخله‌جویانه قدرت‌های ریز و درشت جهانی است؛ تقسیمات امروزی در قفقاز جنوبی حاصل رقابت روسیه و عثمانی در جنگ جهانی اول است. در نتیجه این رقابت‌ها و پیشروی نیروهای عثمانی در قفقاز جنوبی، اساس رشته‌ای از مناقشات مرزی بعدی قفقاز از جمله مناقشه قراباغ در چنین چارچوبی ریخته شد (بیات، ۱۳۹۹)؛ بنابراین از نظر تاریخی، منشا اختلاف در قراباغ به رقابت‌های استعماری بین امپراتوری‌های روسیه و عثمانی برمی‌گردد. اختلاف نظر و مناقشه سال‌های اخیر درباره منطقه خودمختار قراباغ در چارچوب تمامیت ارضی جمهوری آذربایجان و حق تعیین سرنوشت ارمنه بین ارمنستان و آذربایجان از سال ۱۹۸۸ شروع شد. جمهوری خودمختار قراباغ در سال ۱۹۹۱ استقلال خود را اعلام کرد، اما توسط جامعه جهانی، حتی خود ارمنستان، به رسمیت شناخته نشد. جنگ اول قراباغ از فوریه ۱۹۸۸ تا مارس ۱۹۹۴ در ناحیه قراباغ، ادامه داشت در نهایت ۲۴ مارس ۱۹۹۴ طرفین در بیشکک توافق‌نامه آتش‌بس را امضا کردند. این توافق‌نامه با حالت نه جنگ و نه صلح تا آوریل ۲۰۱۶ ادامه داشت. در آوریل سال ۲۰۱۶ جنگ چهار روزه بین طرفین رخ داد و در نتیجه آن، مناطق کوچکی از کنترل ارمنه خارج شد ولی کماکان با میانجیگری روسیه وضعیت آتش‌بس برقرار شد. هر چند درگیری‌های محدود در خطوط تماس ادامه داشت ولی نقض گسترده‌ای آتش‌بس صورت نمی‌گرفت. در سپتامبر سال ۲۰۲۰ با وجود اپیدمی گسترده کرونا به صورت گسترده آتش‌بس ۱۹۹۴ نقض شد و نیروهای جمهوری آذربایجان در طول کل خطوط تماس پیشروی کردند. جبهه اصلی پیشروی نیروهای جمهوری آذربایجان از جنوب منطقه قراباغ و از جوار مرزهای ایران بود. سه دور میانجیگری حضوری و مجازی

روسیه و دیگر کنشگران از جمله آمریکا در طول این درگیری‌ها به شکست انجامید. تا اینکه بعد از حدود ۶ هفته درگیری در شدیدترین حالت و سقوط شوشی و رسیدن نیروهای جمهوری آذربایجان به ۵ کیلومتری استپانکرت (خان کندی) توافق‌نامه آتش‌بس جدید در تاریخ ۱۰ نوامبر ۲۰۲۰ به صورت مجازی بین سران دو کشور جمهوری آذربایجان و ارمنستان با وساطت روسیه برقرار شد و تا کنون این توافق‌نامه پایدار بوده است.

جنگ دوم قراباغ

در حالی که در یک سال گذشته همه‌گیری کووید-۱۹^۱ سیاست جهانی را به خود مشغول کرده، درگیری در قراباغ پس از شش هفته درگیری بین ارمنستان و آذربایجان در ۱۰ نوامبر با توافق صلح با میانجیگری روسیه پایان یافت. در این مدت، آتش‌بس با وساطت روسیه سه بار به صورت جداگانه در ۱۰، ۱۸ و ۲۶ اکتبر اعلام شد، اما کوتاه‌ترین آتش‌بس از سال ۱۹۹۴ بود. پس از تشدید درگیری‌ها در ۲۷ سپتامبر، ارمنستان و آذربایجان مواضع یکدیگر حمله کرده و خشونت افزایش یافت که در اثر آن ده‌ها هزار نفر آواره شد، هزاران ساختمان تخریب و صدها نفر از جمله سربازان دو طرف کشته شدند. جنگ دوم قراباغ بسیار متفاوت از جنگ‌های پیشین بود. در این دور درگیری‌ها شدیدتر از گذشته بوده و هزینه انسانی آن بالاترین در سه دهه گذشته بود. ارمنستان و آذربایجان یکدیگر را به دلیل نقض توافق، هدف قرار دادن غیرنظامیان و بمباران مناطق مسکونی با حملات موشکی، نقض آتش‌بس انسان‌دوستانه بارها محکوم کردند.

وضعیت شیوع کرونا در منطقه قراباغ

قبل از شروع جنگ، جمهوری خودخوانده قراباغ کوهستانی موفق شده بود شیوع ویروس کرونا را با کنترل مرزها، قرنطینه‌های سخت، حتی در زمانی که تعداد بیماران کرونایی در ارمنستان در حال افزایش بود، کنترل کند. در ماه جولای، مقامات بهداشتی جمهوری خودخوانده قراباغ آزمایشگاه جدیدی را برای آزمایش نمونه‌ها در استپانکرت (خانکندی) به جای ارسال آن‌ها به ارمنستان افتتاح کردند.

اما با شروع جنگ، اقدامات پیشگیرانه مانند کنترل و قرنطینه بیماران مبتلا به کرونا متوقف شد، حتی با ازدحام جمعیت در زیرزمین‌ها زمینه‌های انتقال ویروس گسترده‌تر شد. بیشتر ظرفیت‌های پزشکی - بهداشتی به مجروحان و زخمی‌های جنگی تخصیص یافت و در وضعیت اضطرار، بیشتر پروتکل‌های بهداشتی برای مقابله با کرونا کنار گذاشته شد. کنترل مرز و عبور مرورها عملاً متوقف شد و در اثر همه این موارد، دو ماه پس از شروع جنگ، موارد

¹ - COVID-19

ابتلا به کرونا ۸ برابر افزایش یافت، در اثر ازدحام در بیمارستان‌ها به واسطه جنگ، بسیاری از پزشکان و پرستاران با وجود ابتلا به کرونا مجبور به ادامه فعالیت در بیمارستان و خدمات‌رسانی به مجروحین بودند (Chick, 2021)

اولین مورد کووید ۱۹ در ارمنستان در ابتدای مارس سال ۲۰۲۰ ثبت شد و در ۱۶ مارس، این کشور وضعیت اضطراری را اعلام کرد. در طی چند ماه آینده، تعداد قابل توجهی مبتلایان به کرونا افزایش یافت؛ اما در پایان تابستان، ارمنستان توانست منحنی ابتلا به کرونا را از حالت صعودی به سطح تبدیل کند. اگرچه به دلیل افتتاح مدارس تا حدودی تعداد موارد ابتلا افزایش یافته بود، اما تعداد موارد جدید روزانه در ۲۶ سپتامبر ۳۲۸ مورد بود و این کشور شروع به غلبه بر تهدیدات این همه‌گیری جهانی کرده بود. متأسفانه، این موفقیت کوتاه مدت بود، زیرا در اثر شروع درگیری قراباغ موج دیگری از اپیدمی آغاز شد. (Our World In Data, 2021)

تلاش‌های دیپلماتیک برای حل مناقشه قراباغ در دوره کرونا

طی همه‌گیری کووید ۱۹، رؤسای مشترک گروه مینسک سازمان امنیت و همکاری اروپا ملاقات‌های مجازی جداگانه‌ای با وزیر امور خارجه جمهوری آذربایجان و ارمنستان برگزار کردند، ولی نتوانستند مانع از تشدید درگیری‌ها شوند. آخرین دیدار مفصل مسئولین دو کشور ارمنستان و آذربایجان در ۲۹ ژانویه ۲۰۲۰ میلادی صورت گرفت در این دیدار که بین وزرای خارجه ارمنستان و آذربایجان با حضور ایگور پوپوف از روسیه، استفان ویسکونتی از فرانسه، اندرو شوfer از آمریکا و آندرژز کاسپریشک نماینده سازمان امنیت و همکاری اروپا که در چارچوب گروه مینسک صورت پذیرفت بیش از ۱۰ ساعت مذاکرات محرمانه در دو روز صورت گرفت. (2021 www.aa.com.tr) در این مذاکرات زمینه تسریع در مذاکرات و دستیابی به نتایج مشخص در روند راه حل مناقشه قراباغ بحث و رایزنی شد.

در تاریخ ۲۳/۱۰/۲۰۲۰ در بحبوحه جنگ دوم قراباغ وزرای خارجه ارمنستان و جمهوری آذربایجان در واشنگتن به صورت جداگانه با مایک پمپئو وزیر خارجه آمریکا دیدار کردند. ولی این دیدار تأثیری در توقف جنگ نداشت. در طول جنگ دوم قراباغ به صورت بی‌سابقه‌ای ۳ توافق آتش‌بس که با میانجیگری روسیه به دست آمده بود، شکست خورده و طرفین یکدیگر را به انجام حملات شدید و نقض توافق متهم کردند. (euronews, 2020)

اپیدمی کرونا و مناقشه قراباغ

همه‌گیری کرونا چهار پیامد بی‌سابقه در سیاست درگیری مناقشه قراباغ در یک سال اخیر داشته است:

۱- تغییر ماهیت دیپلماسی بین‌المللی؛

۲- تضعیف نقش جامعه مدنی؛

۳- تغییر رویکرد کنشگران منطقه‌ای؛

۴- جنگ مجازی.

تغییر ماهیت دیپلماسی بین‌المللی

همه‌گیری جهانی کرونا ماهیت دیپلماسی بین‌المللی را تغییر داده است. محدودیت‌های سفر نه تنها سفرهای بین‌المللی، بلکه دیپلماسی «رو در رو» که در کاهش تنش‌ها نقش حیاتی دارد را غیرممکن کرده است. این همه‌گیری مانع از دیپلماسی سنتی «شخصی» شد و قوانین بین‌المللی را به حالت تعلیق درآورد. (Göl, 2020) با این حال، دیپلماسی مجازی با دستاوردهای نسبی که داشته از جمله توافق‌نامه آتش بس ۱۰ نوامبر قراباغ برای تعیین قالبی قابل اعتماد که در آن مذاکرات مؤثر و محرمانه‌ای انجام شود، در دست انجام است.

تضعیف نقش جامعه مدنی

یک معیار مهم دیپلماسی برقراری گفتگوی واقعی «مردم با مردم» و ارتباطات جامعه مدنی در ساخت صلح است که محدودیت‌های همه‌گیری کرونا به شدت مانع از این نوع دیپلماسی در حوزه قراباغ شد. در سال‌های اخیر به ابتکار اتحادیه اروپا برنامه مشارکت اروپا برای حل و فصل مسالمت‌آمیز مناقشه قراباغ^۱ برای کاهش تنفر قومی و زمینه‌سازی برای ایجاد صلح در مناقشه قراباغ، دیدارهای مختلفی بین قشرهای متعدد از روزنامه‌نگاران، فعالان جامعه مدنی، دانشجویان و حتی مردم عادی جمهوری آذربایجان و ارمنستان انجام می‌گرفت (ngo-monitor, 2012). این دیدارها در تغییر نگرش مردم دو کشور نسبت به یکدیگر و کاهش تنفر قومی و ایجاد بستری برای گفتگوهای مؤثرتر سیاسی بسیار مفید بود. (Conciliation Resources, 2014). گروه تماس قراباغ^۲ که دفتر مرکزی آن در انگلیس قرار دارد یک سازمان مردم‌نهاد فعال در این حوزه بود که قبل از همه‌گیری کرونا تلاش‌ها و اقدامات گسترده‌ای در این خصوص انجام داده بود. ولی با همه‌گیری کرونا همه این برنامه‌ها به حالت تعلیق در آمد.

تغییر رویکرد کنشگران منطقه‌ای

تعلیق دیپلماسی بین‌المللی باعث تغییر شبکه قدرت در بین کنشگران منطقه‌ای شد. ارمنستان و آذربایجان در حال بررسی مجدد اولویت‌های امنیت ملی و سرمایه‌گذاری در جدیدترین فناوری نظامی هستند. (Göl, 2020) آن‌ها بیش از یک دهه است که بر روی انواع متنوع تسلیحات سرمایه‌گذاری می‌کنند و تعداد سلاح‌های جدید،

^۱- European Partnership for the Peaceful Settlement of the Conflict over Nagorno-Karabakh

^۲- Karabakh Contact Group (KCG)

هوایماهای بدون سرنشین و موشک‌ها را افزایش می‌دهند. در حالی که جمهوری آذربایجان با اسرائیل «مشارکت استراتژیک» ایجاد کرده است و در حال ارتقا روابط با پاکستان است و شاهد شکل‌گیری مثلث ترکیه، جمهوری آذربایجان و پاکستان در قفقاز جنوبی هستیم. ارمنستان در مارس ۲۰۲۰ سیستم‌های راداری به ارزش ۴۰ میلیون دلار از هند خریداری کرد. در نتیجه شاهد ادامه برخی رقابت کنشگران فرامنطقه‌ای در قفقاز جنوبی هستیم.

جنگ مجازی

فعالیت‌های غیرانسانی بی‌سابقه در طی همه‌گیری کرونا که جنگ مجازی را برجسته می‌کند، عادی شده‌اند. گزارش‌های بین‌المللی ثابت می‌کند که هر دو طرف جنگ از تسلیحات با فن‌آوری بالا شامل توپخانه، تانک، هوایماهای بدون سرنشین (پهپادها) و هوایماهای جنگنده علیه مناطق مسکونی استفاده می‌کنند. طی همه‌گیری، یک درگیری محلی در مقیاس کوچک به جنگ مجازی در مقیاس بسیار بزرگ‌تری تبدیل شده است که بدون شک علل غیرنظامی بیشتری را در بر می‌گیرد. جنگ مجازی در حال پیروزی بر دیپلماسی مجازی است که همه طرف‌های درگیر را در سطح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی به بن‌بست رسانده است.

نتیجه‌گیری

اپیدمی ویروس کرونا در یک سال گذشته همه ابعاد زندگی اجتماعی و اقتصادی و سیاسی را در کل دنیا تحت تأثیر قرار داده است. منطقه قفقاز جنوبی هم از این امر مستثنا نبوده است. در سالی که انتظار می‌رفت طبق روال سال‌های قبل مناقشه منجمد قراباغ سرباز نکند ولی در کمال ناباوری شدیدترین درگیری در تاریخ مناقشه قراباغ را شاهد بودیم که بیشترین تسلیحات به لحاظ حجم، تکنولوژی به کار گرفته و شدت آتش گشوده شده در آن به کار رفت. عوامل مختلفی در این امر دخیل بود که یکی از مهم‌ترین آن‌ها شرایط تحمیلی اپیدمی کرونا بر روابط بین‌الملل و مناطق بود. با استفاده از مفاهیم به عاریت گرفت شده از نواقع‌گرایی کرونا باعث تغییرات مهم در عرصه بین‌المللی و به تبع آن وضعیت مناطق شد که تأثیر مستقیم بر مناقشه قراباغ داشت. کرونا از طریق ایجاد محدودیت در ارتباط مستقیم میان کشورها، تقویت گرایش‌های ملی‌گرایانه، پررنگ کردن نقش دولت‌ها در عرصه نظام بین‌الملل، تقویت نگاه بقا محور و خود اتکائی در بین دولت‌ها، محدود نمودن همکاری‌ها در نظام آنارشیک بین‌الملل و کاهش نظارت‌های بین‌المللی، چهار پیامد مهم؛ تغییر دیپلماسی منطقه‌ای، تضعیف نقش جامعه مدنی منطقه‌ای، تغییر رویکرد کنشگران منطقه‌ای و جنگ مجازی در سیاست درگیری مناقشه قراباغ از خود برجای گذاشت.

منابع فارسی:

فراستی عبدالوهاب (۱۳۹۹)، پیامدهای بحران کرونا در روابط بین‌الملل، قابل دسترسی در لینک زیر

<http://iict.ac.ir/1399/08/cronabeinolmelal/>

ترابی، مهدی (۱۳۹۹) تبیین تهدید امنیتی کووید-۱۹ از منظر نئورئالیسم، دیپلماسی ایرانی. قابل دسترسی در لینک زیر

<http://irdiplomacy.ir/fa/news/1993847/>

بیات، کاوه، (۱۳۹۹) ایران و مناقشه قراباغ، روزنامه شرق / ۲۸ مهر ۹۹

سیف زاده، حسین (۱۳۹۶)، نظریه پردازی در روابط بین الملل مبانی و قالب های فکری، تهران، انتشارات سمت

نصری، قدیر، (۱۳۸۶)، روش شناخت در مکتب نئورئالیسم، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال دهم، شماره ۲

منابع انگلیسی:

Airazat M Kazaryan, (2021) War in the time of COVID-19: humanitarian catastrophe in Nagorno-Karabakh and Armenia, available at [https://www.thelancet.com/journals/langlo/article/PIIS2214-109X\(20\)30510-6/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/langlo/article/PIIS2214-109X(20)30510-6/fulltext)

Ayla Göl, (2021) the-conflict-in-nagorno-karabakh-and-the-impact-of-covid-19-on-international-diplomacy, available at: <https://blogs.lse.ac.uk/lseih/2020/11/11/the-conflict-in-nagorno-karabakh-and-the-impact-of-covid-19-on-international-diplomacy/>

Ayla Gol, *Turkey Facing East: Islam, Modernity and Foreign Policy*, Manchester University Press, 2013

Bahruz Samadov, Azerbaijan update: From COVID-19 to the New War in Nagorno-Karabakh, available at <https://www.boell.de/en/2020/12/10/azerbaijan-update-covid-19-new-war-nagorno-karabakh>

Bennett, johan, 2020, Does Coronavirus Discredit Liberal Institutions?, available at: <https://nationalinterest.org/feature/does-coronavirus-discredit-liberal-institutions-141537>

Brands, Hal, 2020, The Death of Globalization? Get Real, available at: <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2020-03-24/coronavirus-predicting-the-death-of-globalism-isn-t-realistic>

Chick, Kristen, (2021) In Nagorno-Karabakh, people grapple with war's aftermath and COVID-19, available at: <https://www.nationalgeographic.com/history/article/nagorno-karabakh-people-grapple-war-aftermath-covid>

Conciliation Resources, (2014) Supporting creative thinking across the Armenian-Azerbaijani divide, available at <https://www.c-r.org/our-work-in-action/supporting-creative-thinking-across-armenian-azerbaijani-divide>

Fukuyama, Francis, 2020, The Pandemic and Political Order, available at : <https://www.foreignaffairs.com/articles/world/2020-06-09/pandemic-and-political-order>

Göl, Ayla (2020) The Conflict in Nagorno-Karabakh and the Impact of COVID-19 on International Diplomacy, available at: <https://blogs.lse.ac.uk/lseih/2020/11/11/the-conflict-in-nagorno-karabakh-and-the-impact-of-covid-19-on-international-diplomacy/>

Holland, Steve, Nichols, Michelle, Trump cutting U.S. ties with World Health Organization over virus, available at : <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-trump-who/trump-cutting-u-s-ties-with-world-health-organization-over-virus-idUSKBN2352YJ>

Kelim, Ferederick, E-International Relations; Realism and the Coronavirus Crisis, 2020, available at: <https://www.e-ir.info/2020/04/11/opinion-realism-and-the-coronavirus-crisis>

Markosian, Christopher (2021) Frozen conflict in the midst of a global pandemic: potential impact on mental health in Armenian border communities, available at: <https://link.springer.com/article/10.1007/s00127-020-01996-5>

NATO's response in the fight against coronavirus, 2020, available at : [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2020/651955/EPRS_ATA\(2020\)651955_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2020/651955/EPRS_ATA(2020)651955_EN.pdf)

Nvard Hovhannisyanyan, Maria Tsvetkova, (2020) Armenia fights war with COVID-19 complicated by Nagorno-Karabakh conflict, available at <https://www.reuters.com/article/us-armenia-azerbaijan-coronavirus/armenia-fights-war-with-covid-19-complicated-by-nagorno-karabakh-conflict-idUKKBN27Q1YJ>

Our World In Data, 2021, Coronavirus pandemic data explorer, available at: <https://ourworldindata.org/coronavirus-data-explorer>

Pashayeva, Gulshan(2020) Can the coronavirus crisis impact on Nagorno-Karabakh conflict resolution? available at: <https://www.euractiv.com/section/azerbaijan/opinion/can-the-coronavirus-crisis-impact-on-nagorno-karabakh-conflict-resolution/>

Raphael Satter, Jack Stubbs, Christopher Bing, Elite hackers target WHO as coronavirus cyberattacks spike, 2020, available at : <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-who-hack-exclusive/exclusive-elite-hackers-target-who-as-coronavirus-cyberattacks-spike-idUSKBN21A3BN>

Rausch, Thomas, What if the Covid19 world is what states make of it?, available at: <https://ged-project.de/globalization/what-if-the-covid19-world-is-what-states-make-of-it/>

Tidey, Alice, 2020, COVID-19 has 'weakened' the case for the EU, say Germans, French and Italians, available at : <https://www.euronews.com/2020/05/26/covid-19-has-weakened-the-case-for-the-eu-say-germans-french-and-italians>

Walt, Stephen M., 2020, The Realist's Guide to the Coronavirus Outbreak, available at: <https://foreignpolicy.com/2020/03/09/coronavirus-economy-globalization-virus-icu-realism>

Willsher, kim, US accused of 'modern piracy' after diversion of masks meant for Europe, 2020, available at: <https://www.theguardian.com/world/2020/apr/03/mask-wars-coronavirus-outbidding-demand>

www.ngo-monitor.org/(2012) reports/facilitating-dialogue-eu-funded-ngos-and-the-nagorno-karabakh-conflict/

مبانی تعهد حقوقی دولت‌ها به تأمین واکسن کووید ۱۹ برای شهروندان

مهدی خاقانی اصفهانی^۱

چکیده

به‌رغم عدم تعهد دولت‌ها به «تضمین» سلامتی و به‌باشی شهروندان، اسناد بین‌المللی حقوق بشر و عرف بین‌المللی دولت‌ها را موظف به «حداکثر تلاش ممکن» برای حمایت از حق سلامتی افراد - به مثابه یکی از حق‌های نسل دوم حقوق بشر - کرده و نقض آن موجب مسئولیت بین‌المللی دولت‌های عامد و قاصر از یک سو، و از دیگر سو ایجاد ضمانت‌اجراهای حقوقی داخلی است. برون‌روی عوامل بیماری‌زا از مرزهای هر دولت، موجب پیدایی عرف همکاری حقوقی میان دولت‌ها در مبارزه با بیماری‌های واگیر کرده و این عرف، موضوع اسناد بین‌المللی آمره نیز واقع شده است. تمهید بایسته‌های «حق بر بالاترین سطح قابل دستیابی سلامت» موجب تعهد به رعایت، محافظت و اجرای حق بر سلامت توسط دولت‌ها شده و آنان را افزون بر اتخاذ تدابیر لازم جهت مهار شیوع و درمان، مکلف به واکسیناسیون شهروندان نیز کرده است. با ساخت واکسن کووید ۱۹ توسط چند شرکت دارویی خارجی، درخواست مصرانه اغلب دولت‌ها به دریافت میلیون‌ها دوز واکسن به تعداد شهروندانشان از سازندگان واکسن مزبور، جلوه‌ای از التزام دولت‌ها به ارائه ملزومات استیفای حق بر پیشگیری و کنترل پاندمی است. تعلق در خرید واکسن‌های تأییدشده‌ی سازمان بهداشت جهانی با وعده تولید انبوه و تزریق همگانی واکسن ایرانی، چالشی در برابر تعهد حاکمیت به حفظ دماء نفوس، ضمان حاکم اسلامی به صیانت از مصالح خمس (در رأس آنها، جان)، و نقض آشکار قواعد حقوق اساسی و حتی حقوق کیفری در باب ممنوعیت تسبیب (از طریق ترک فعل، ترک تعهد به هر اقدام ممکن و فوری جهت حفظ سلامت مردم) در حدوث خطر برای مردم است.

این نوشتار، پس از تبیین مبانی حق بر سلامت در حقوق بین‌الملل و اسناد بین‌المللی، درآمیختن سلامت با سیاست در مقوله تأمین واکسن‌های خارجی تأییدشده و مورد استفاده اغلب کشورها برای شهروندانشان در مقابل کرونا را از منظر مسئولیت حقوقی دولت در ساحت حقوق بشر بین‌المللی بحث می‌کند و ضمانت‌اجراهای ضرورت حقوقی تهیه واکسن کرونا برای ایرانیان را در حقوق اساسی و کیفری ایران و در حقوق بین‌الملل تبیین می‌دارد و نادرستی هر توجیه سیاسی و غیرسیاسی در انجام این تعهد حاکمیتی را توضیح می‌دهد.

واژه‌های کلیدی: حق بر سلامت، حقوق بشر بین‌المللی، واکسن کرونا، تعهدات حاکمیت، ضمانت اجرای کیفری

^۱ استادیار حقوق جزا و جرم‌شناسی، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی «سمت»، khaghani@samt.ac.ir

مقدمه

«واکسیناسیون از بزرگترین موفقیت‌های بهداشت عمومی در تاریخ بشریت است. واکسن‌های مورد استفاده در برنامه‌های ایمن‌سازی کشوری، وقتی به نحو صحیح استفاده شوند، بی‌خطر و مؤثر هستند. به هر حال واکسن‌ها همیشه بدون خطر نیستند و گاهی پیامدهای نامطلوبی به دنبال واکسیناسیون بروز می‌کند. اما اعتماد عمومی به بی-خطر بودن واکسن‌ها کلید اساسی موفقیت در برنامه‌های واکسیناسیون است» (سازمان جهانی بهداشت، ۱۳۹۴: ۱۵) و این، حق ملت‌هاست که در برابر پاندمی‌ها و اپیدمی‌های واگیر، مورد مایت دولت‌های خود قرار گیرند؛ پس تأمین سلامت عمومی مردم جزء تعهدات بین‌المللی حقوق بشری دولت‌ها است.

حقوقی نظیر حق بر سلامت، حق حیات، حق آزادی از مصادیق بارز حق‌های اساسی هستند که نفی آنها به معنی نفی انسانیت و موجب تحقق دیکتاتوری در جوامع است. دفاع از این حقوق، علاوه بر وجود قوانین متناسب، نیازمند جلب نظر مردم و نهادهای مدنی است. با وجود این، گرچه در اسناد فرائقینی ایران نظیر اصل ۲۹، بند ۱۲ اصل ۳، اصل ۲۰، اصل ۲۱ و بند یک اصل ۴۳ قانون اساسی؛ فصل هفتم قانون برنامه چهارم توسعه و مواد ۳۲ تا ۳۵ قانون برنامه پنجم توسعه، حق بر سلامت مورد اساسی سازی قرار گرفته است. اما، با توجه به اینکه تعبیر «حق بر سلامتی»، تعبیری نارسا بوده و با وجود اینکه تعداد قابل توجهی از اسناد بین‌المللی منطقه‌ای و ملی حقوق بشری حق بر سلامتی را به عنوان یکی از حقوق بنیادین بشری به رسمیت شناخته‌اند، متأسفانه تاکنون در مورد مفهوم حق بر سلامتی، در این اسناد به وضوح تعریفی ارائه نشده است.

سلامت یکی از ارکان اساسی در نظام حقوق بشر است و برخورداری از سلامت فیزیکی، روانی، اجتماعی و معنوی که باید برای همه در دسترس باشد حق تمام افراد بشر است. برخورداری از خدمات بهداشتی درمانی با هدف ارتقاء، حفظ و تأمین سلامت افراد یکی از ارکان مهم پیشرفت هر جامعه‌ای را تشکیل می‌دهد. «بر اساس موازین بین‌المللی حقوق بشر، همه موجودات انسانی از ارزش یکسانی برخوردارند و بنابراین باید از حمایت‌های یکسانی بهره‌مند شوند و به شأن و کرامت انسانی و تمامیت جسمانی آنها احترام گذاشته شود. حق‌های بشری به یک قاعده بنیادین به نام حیات انسان می‌رسند و برخورداری از حداقل‌های بهداشتی، لازمه حیات و حیثیت ذاتی انسان به شمار می‌روند و عدم برخورداری از این حداقل‌ها به منزله انکار والاترین ارزش‌های انسانی است» (عباسی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۳۹). در این باره، در رابطه با سلامتی باید میان دو مفهوم قائل به تفکیک شد: «حق بر سلامتی^۱» و «حق بر سالم بودن^۲». حق بر سلامتی فراتر از نبود بیماری است و دارای ابعاد مختلف جسمی، روانی و اجتماعی است؛ حقی است مستلزم

^۱ . Right to Health

^۲ . Right to be Health

برخورداری از فرصت های برابر برای همه تا بتوانند از امکانات، تسهیلات، خدمات و شرایط لازم برای تحقق این استاندارد برخوردار شوند. سالم بودن فقط یک برداشت حداقلی از حق بر سلامتی است و «حق بر بهره‌مندی از عالی ترین استاندارد سلامتی» مجموعه‌ای از پیش‌شرطها و استلزامات را در خود نهفته دارد که لازمی تحقق آن هستند. (جاوید و نیاورانی، ۱۳۹۲: ۴۹-۵۰)

پاندمی کووید ۱۹ که ناشی از ویروس کرونا است علاوه بر سرعت بالا در تغییرپذیری و جهش یافتگی (نمونه اخیر و جهش یافته‌ی آن، کروناوی انگلیسی) بسیار سرایت‌پذیر، قابلیت انتقال در سطح وسیع و توده‌ای، بسیار خطرناک و بعضاً کشنده (ده برابر آنفولانزای خوکی، طبق اعلامیه سازمان جهانی بهداشت) و فاقد روش درمانی محرز، مشخصه‌های موضوعی این بیماری شناخته شده‌اند (احسانی فر، ۱۳۹۹: ۱۴۵). گرچه، تا پیش از شیوع این پاندمی، شیوع امراض مسری از دیرباز در کشور رخ داده اما نگرش نظام حقوقی ایران به امراض واگیر صرفاً به مثابه یک رخداد با گستره‌ی محدود بوده است. علاوه بر آن، در صورت تفکیک مقررات مهارکننده‌ی امراض مسری به دو بخش انسانی و حیوانی یا مشترک میان آنها، در بخش امراض واگیر انسانی، عموماً مقررات موجود برای مهار (کنترل/ پیشگیری) این بیماری‌ها در گستره‌ی «ابتلای فردی» مورد نظر بوده است. وانگهی، حق بر سلامت، طیف وسیعی از حقا را گرد هم آورده که هرکدام نقش انکارناپذیری در تحقق آن دارد. از این رو، برخورداری از آب آشامیدنی سالم، غذای کافی و مقوی، محیط زیست پاک، بهداشت فردی و جمعی و... مقوم ذات سلامتی انسان به شمار می‌روند (جاوید و نیاورانی، ۱۳۹۲: ۴۷). علاوه بر آن اساساً سلامت فردی، مهم‌ترین وضعیت مطلوب و کرامت هر انسانی محسوب می‌شود و گرانیگاه حقوق بنیادین آدمیان است؛ چه، بدون حیات و سلامتی، نوبت به استیفای دیگر حق‌های انسانی و بعضاً حتی فهم آن‌ها بی‌هوده و ناممکن است. از این رو، از منظر مسئولیت‌های حقوقی ناشی از عدم ارائه بهترین تلاش ممکن برای واردات واکسن تا زمان تولید داخلی انبوه واکسن، مقاله به بحث پیرامون مبانی تعهد دولت‌ها و از جمله دولت ج.ا.ا. به تأمین واکسن کووید ۱۹ و ضمانت اجرای آن می‌پردازد؛ چه، تعلل در خرید واکسن‌های تأییدشده‌ی سازمان بهداشت جهانی با وعده تولید انبوه و تزریق همگانی واکسن ایرانی، چالشی در برابر تعهد حاکمیت به حفظ دماء نفوس، ضمان حاکم اسلامی به صیانت از مصالح خمسه (در رأس آنها، جان)، و نقض آشکار قواعد حقوق اساسی و حتی حقوق کیفری در باب ممنوعیت تسبیب (از طریق ترک فعل، ترک تعهد به هر اقدام ممکن و فوری جهت حفظ سلامت مردم) در حدوث خطر برای مردم است.

۲- حق بر سلامت در مبانی، منابع و ضمانت‌اجراهای نظام حقوق بشر بین‌المللی

حق برخورداری از بالاترین استانداردهای قابل حصول سلامتی یا حق بر سلامتی یکی از حق‌های بشری است که در اسناد حقوق بشری بر اهمیت آن تأکید شده است. سلامت فردی، به عنوان یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های کرامت

انسانی به شمار می‌رود. وانگهی، محاکم داخلی و بین‌المللی همواره برای تفسیر حق‌های بشری و توسعه آن‌ها به کرامت انسانی به عنوان مبنای حقوق بشر تمسک جسته‌اند. «از جمله حق‌های بشری که محاکم بین‌المللی برای آن مبنای کرامتی در نظر گرفتند حق بر سلامتی و مراقبه‌های پزشکی است. بی‌تردید هر نظام حقوقی نیازمند مبنایی نظری است و کرامت انسانی مبنای حقوق بشر در نظام مدرن می‌باشد. کرامت انسانی با اثرگذاری بر حق بر سلامت به‌عنوان یک حق بشری، نه تنها چارچوب‌های نظری آن را مشخص می‌کند بلکه با تفسیر موسع قادر به هنجارسازی و توسیع این حق بشری است. مبنای حق بر سلامت نه صرفاً بقای بشر، بلکه کرامت ذاتی وی است. مبنای کرامتی حق بر سلامت محاکم قضایی را قادر می‌سازد تا با استفاده از ابزار تفسیر وضعیت‌های بیشتری را ذیل حق بر سلامتی و مراقبه‌های پزشکی مورد حمایت قرار دهند.» (رضازاده و شارق، ۱۳۹۸: ۱۷)

حق بر سلامت، به مثابه یکی از حق‌های بنیادین بشر در نظام بین‌المللی حقوق بشر به رسمیت شناخته شده است. حوزه‌های مربوط به سلامت، گستره متنوعی را شکل داده‌اند و ابعاد گوناگون آنها از ادبیات حقوقی غنی و رو به رشدی بهره‌مند است. حق یادشده جزء حقوق بنیادین بشری محسوب می‌شود، لذا دولت‌ها بایستی با بهره‌گیری از همکاری‌های بین‌المللی و مسئولیت‌پذیری در خصوص این حق بشری، ظرفیت‌های اجرایی خود را برای تأمین امنیت انسانی از طریق بهره‌مندی افراد جوامع بشری از چنین حقی افزایش دهند. دولت‌ها هم در ارتباط با تأمین و تضمین این حق، مسئولیت‌های نسبتاً مشخصی - از منظر اسناد بین‌المللی تعهدآور جهانی، و نه صرفاً معاهدات قراردادی - معینی دارند.

بدیهی است دولت‌ها نمی‌توانند به‌طور سلامتی کامل و به‌بودگی اتباع و دیگر افراد موجود در قلمرو حاکمیت خود را تضمین کنند اما دولت‌ها به‌طور جدی متعهدند شرایطی را فراهم آورند که در آن سلامتی افراد مورد حمایت قرار گیرد و بستر و زیرساخت دستیابی به سلامتی برای افراد قلمداد شود. «حق بر سلامت جایگاه استواری در اسناد حقوق بشری و عرف بین‌المللی دارد و می‌توان آن را در شمار اصول کلی پذیرفته شده نظام‌های حقوقی توسعه یافته دانست. این حق در شمار حقوق نسل دوم حقوق بشری بر شمرده شده است» (آل کجیاف، ۱۳۹۲: ۱۳۹). وانگهی حق بر سلامت، در موارد شیوع بیماری‌های کشنده یا بسیار خطرناک در مقیاس جهانی یا منطقه‌ای و حتی ملی، ضرورت شدیدتری به حمایت‌شدگی از سوی دولت پیدا می‌کند و به مقوله‌ای در حیطه «امنیت انسانی» وارد می‌شود.

حق بر سلامت که به میزان پایین بیماری‌های جسمی و روانی در جوامع انسانی اطلاق می‌شود و بهداشت عمومی که به‌نوبه خود دربردارنده انواع تعهدات دولت‌ها در حوزه درمان برای آحاد جوامع بشری است، در تأمین امنیت انسانی اهمیت ویژه‌ای دارد. «در حالی که چنین حقی به‌مثابه یک رهیافت عملی برای حفظ امنیت انسانی به‌شمار می‌آید و نمی‌توان دستاوردهای مثبت آن را انکار کرد، عدم تأمین حق یادشده می‌تواند امنیت انسانی را با چالش‌های

فراوانی روبرو سازد. امروزه بیماری کرونای جدید باعث به خطر افتادن حق حیات و امنیت فکری انسان‌ها شده است. از همین رو نقش دولت‌ها در تحقق حق بر سلامت با رعایت توصیه‌های سازمان بهداشت جهانی و مدیریت بحران ایجاد شده برای ارتقای امنیت اجتماعی اهمیت زیادی دارد. این چالش‌ها به عوامل متعددی وابسته‌اند که مهم‌ترین آن‌ها، ضعف در ضمانت اجرای تعهد به همکاری بین‌المللی میان دولت‌ها و تقدم رعایت منافع ملی آن‌ها در دسترسی افراد به حق بر سلامت و بهداشت عمومی است» (ذاکریان امیری و همکاران، ۱۳۹۸: ۵۱).

حال که از باب مرور، حضور ذهن یافتیم که حق بر سلامت به‌عنوان یکی از حقوق بشر شناخته‌شده ذیل نسل دوم حقوق بشر بوده و در بیانیه‌ها و کنوانسیون‌ها و دیگر اسناد منطقه‌ای و بین‌المللی حقوق بشری به‌طورجدی مورد توجه قرار گرفته است، این مهم را نیز باید یادآور شویم که «بررسی منابع اسلامی از جمله آیات روایات و کتب فقهی نشان می‌دهد که دین مبین اسلام نیز تأکیدات فراوانی بر لزوم حفظ و ارتقای سلامت افراد دارد. دولت‌ها برای تأمین امکان یک زندگی سالم ملزم به اتخاذ اقداماتی در حوزه وسیعی هستند که برخی از این تعهدات مستلزم اقدام فوری و برخی دیگر در طول زمان باید تحقق پیدا کنند. ایران نیز با تصویب قوانین و مقررات مختلف در زمینه سلامت و همچنین پیوستن به کنوانسیون‌های مختلف بین‌المللی این حق را به رسمیت شناخته و موردحمایت قرار داده است که به نظر می‌رسد جایگاه این حق در نظام حقوقی ایران با بررسی این قوانین و مقررات تبیین می‌گردد» (الله‌وردی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱).

با گسترش بیماری کرونای ویروس یا کووید ۱۹، به عنوان یک «اپیدمی جهانی»، همکاری‌های متقابل و نوع دوستی بیشتر اهمیت یافته و مهار بیماری، درمان مبتلایان و پوشش نیازهای آسیب‌دیدگان و تأمین حقوق انسانی، نیازمند مبنایی اساسی جهت الزامی شدن «اصل حمایت از حقوق انسانی دیگران»، است. متأثر از کووید ۱۹ حقوق انسانی افراد زیادی در معرض آسیب قرار گرفته و اخلاق وظیفه‌گرا به جهت نهاده‌سازی قانون الزامی عمل به تکلیف ناشی از فاعل اخلاقی و خودآیین، خرد خودبنیاد و اراده نیک و آزاد، می‌تواند منشأ حرکت افراد اخلاقی برای تضمین اصل حمایت از سایرین در برابر این بیماری شود. انسان متصف به اخلاق وظیفه‌گرا در کمک به سایر افراد، صرفاً به اصل عمل اخلاقی «حمایت از دیگری»، توجه می‌کند، لذا در کمال بی‌طرفی، عدالت، برابری، عدم تبعیض و بدون دخالت دادن انطباعات حسی، به افراد نیازمند، آسیب‌دیده، مبتلا و بیمار کمک می‌کند (خسروی، ۱۳۹۹: ۱۹۹). این وضعیت، نشانگر لزوم سیاستگذاری حقوقی برای حمایت از حقوق بشر در مواجهه با این پاندمی ذووجوه و متعدد الأبعاد است.

نظر به آن که استیفای حق بر سلامتی منوط به این است که انسان در هر کجای جهان که باشد حق یک زندگی سالم همراه با سلامتی جسمی و روحی را داشته باشد لذا می‌بایست حق دسترسی انسان به دارو، که یکی از تضمین‌کننده‌های سلامت انسان است نیز مورد توجه قرار بگیرد. حق دسترسی به دارو و همچنین حفظ حق ابداعات دارو

نیز در این موضوع مطرح می‌شود که طی موافقت‌های بین‌المللی از آنها یاد شده و هم‌چنین در اسناد داخلی نیز نمود یافته است. از این رو، در ادامه، نمودهای حق بر سلامت عمومی در نظام حقوقی دارویی کشور بررسی می‌شود و وضعیت تأمین واکسن کووید-۱۹ و ضمانت اجرای تعلل کنونی در واکسیناسیون عمومی ایرانیان در وضع موجود بررسی می‌شود.

نقض حق بر سلامت در اغلب اوقات منتهی به نقض دیگر حقوق انسان؛ نظیر حق بر آموزش، حق بر اشتغال و بالعکس می‌شود. در واقع تحقق حق بر سلامت در گرو تحقق تعداد زیادی از حقوق دیگر و در عین حال متضمن تحقق اکثر این حقوق است. حقوق موصوف عبارتند از: حق بر غذا، حق بر آب، حق بر بهره‌مندی از استاندارد مناسب زندگی، حق بر برخورداری از مسکن مناسب، حق رهایی از نابرابری، حق برخورداری از حریم شخصی، حق دسترسی به اطلاعات، حق مشارکت، حق بهره‌مندی از پیشرفت‌های علمی، و حق به‌کارگیری این پیشرفت‌هاست. جدای از موارد فوق، حق بر سلامت، به ویژه، مشتمل بر حقوق زیر است: ۱- حق برخورداری از نظام سلامت - محور، ۲- حق پیشگیری و مهار بیماری‌ها، ۳- حق دسترسی به داروهای ضروری، ۴- حق بهره‌مندی از بهداشت باروری، و نیز سلامت دوران کودکی و مادری، ۵- دسترسی مستمر و برابر به مراکز ارائه خدمات اولیه بهداشتی، ۶- ارائه اطلاعات و آموزش‌های سلامت - محور قابل دسترس برای همگان، ۷- مشارکت عموم مردم در فرایند اتخاذ تصمیم‌های سلامت - محور در سطوح محلی و ملی، ۸- فراهم کردن بدون تبعیض تسهیلات، کالاها و خدمات بهداشتی برای همگان، ۹- موجود بودن، قابل دسترس بودن و واجد کیفیت قابل قبول بودن تمامی تسهیلات، کالاها و خدمات. به دیگر سخن، این موارد باید به صورت عینی و به لحاظ مالی، و با لحاظ پراکندگی جغرافیایی جمعیت، و نیز شرایط خاص مناطق دور از مرکز، برای همگان از جمله کودکان، نوجوانان، معلولان، زنان، پناهندگان، مهاجران و دیگر گروه‌های آسیب‌پذیر در شکلی برابر - چه در بُعد کیفی و چه در بُعد کمی - قابل دسترس باشد.

ماهیت تعهد دولت‌ها در تحقق حق بر سلامت، واجد دو ویژگی سلبی و ایجابی است. وفق این دو خصیصه، دولت‌ها ملزم هستند تا خصوصاً در رعایت حق بر سلامت رویکردی سلبی را در پیش گیرند؛ به عبارت دیگر، این خصیصه مستلزم خویشتنداری دولت‌ها است و آنها را ملزم می‌دارد از هرگونه مداخله در تحقق این حق که بالاخص در شکل محروم‌سازی افراد از دسترسی به اطلاعات مربوط به سلامت؛ خصوصاً سلامت جنسی به منصفه ظهور می‌رسد، خودداری به عمل آورند. از دیگر سو، تعهد دولت واجد ویژگی ایجابی و مثبت است. این خصیصه دولت‌ها را ملزم می‌کند تا با بهره‌گیری از کلیه منابع انسانی، مالی، فنی، قانون‌گذاری، قضایی، اجرایی، و نیز بهره‌گیری از مشارکت‌های ملی و بین‌المللی، تمامی تلاش خود را بر تحقق تدریجی بهره‌مندی همگان از بالاترین

استاندارد سلامت جسم و ذهن متمرکز کنند. این مهم به‌ویژه در منطوق بند ۱ ماده ۲ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی انعکاس یافته است.

سومین شیوه‌ی تحلیل ماهیت تعهدات دولت‌ها، نگرستن به تعهدات در قاب گونه‌شناسی سه‌وجهی است. این شیوه از تحلیل در سنجه‌ها و معیارهای ارزیابی میزان کارآمدی و حسن‌نیت دولت‌ها جهت رعایت حقوق انسانی، از جمله در زمینه حق بر سلامت، مستمسک ارکان مربوطه ملل متحد است. وفق این شیوه، تمامی حق‌های بشری متضمن سه شکل از تعهد برای دولت‌هاست: ۱- تعهد به احترام (مستلزم این است که دولت‌ها از مداخله مستقیم یا غیر مستقیم در اجرای حق بر سلامت استنکاف کنند). ۲- تعهد به حمایت (مستلزم این است که دولت‌ها از مداخله اشخاص ثالث در تحقق حق بر سلامت استنکاف به عمل آورند). ۳- تعهد به اجرا (مستلزم این است که نهادهای دولتی جهت تحقق کامل حق‌های بشری، کلیه اقدامات مقتضی؛ اعم از قانون‌گذاری، قضایی، اجرایی را معمول بدانند.

«تعمق در ماهیت تعهدات مذکور ما را رهنمون به این واقعیت می‌سازد که حق بر سلامت که در میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی عینیت یافته است، بازیگران دولتی (و در مواردی غیر دولتی) را با سه تعهد مجزا؛ یعنی تعهد به احترام، تعهد به حمایت، و تعهد به اجرا مواجه می‌نماید. به عبارت دیگر، این حق دولت‌ها را ملزم می‌دارد تا اولاً از اتخاذ سیاست‌ها و خط‌مشی‌های قانون‌گذاری، قضایی و اجرایی متضمن نقض حق افراد به بهره‌مندی از سلامت خودداری نمایند (تعهد به احترام)؛ ثانیاً از نقض حق بر سلامت توسط بخش‌های غیردولتی جلوگیری به عمل آورند (تعهد به حمایت)، و ثالثاً با اتخاذ تدابیر ضروری، جدی، مؤثر و فوری به تدوین، اجرا، نظارت و ارزیابی و سنجش عملکرد خط‌مشی‌های قانون‌گذاری، اجرایی، قضایی و تصویب قوانین مورد نیاز و حسب ضرورت، امحاء یا اصلاح قوانین، مقررات، عرف‌ها و رویه‌های متضمن نقض حق بر سلامت (تعهد به اجرا) بپردازند» (راعی، ۱۳۸۶: ۸۲). و در نهایت از رهگذر عمل به این تعهدات سه‌گانه، این ضروری‌ترین حق انسانی را به سرمنزل مقصود نائل گردانند. تعلق در خرید واکسن کرونا جهت واکسیناسیون عمومی، فوری مطلوب از هر حیث، نقض تعهدات پیش‌گفته به شمار می‌رود و موجد مسئولیت برای حاکمیت ج.ا.ا. است.

۳- حق بر سلامت عمومی در وضعیت پاندمی؛ تعهد دولت به واکسیناسیون عمومی مطلوب و سریع

طبق پژوهش‌های معتبر متعدد (عقیلیان و همکاران، ۱۳۹۷؛ کوشا و همکاران، ۱۳۹۹) پیشینه فعالیت و اقدام‌های دولت‌ها و نیز اشخاص حقوق عمومی تنظیم‌کننده مقررات سلامت عمومی حاکی از عدم وجود شناخت لازم و جامع در حوزه سلامت عمومی و نیز عدم توجه کافی به چالش‌ها و الزامات دولت‌ها در تنظیم مقررات در حوزه سلامت عمومی شهروندان و مداخله اندیشه و تفکر حاکم بر کشورها در تبیین سیاست تقنینی در مبارزه با جرایم و

انحرافات در این محدوده است. برخورداری از خدمات بهداشتی و درمانی با هدف ارتقاء، حفظ و تأمین سلامت افراد حق تمام افراد بشر است. الزام دولت‌ها در رعایت حق دسترسی جوامع بشری به سلامت در اساسنامه‌ها و منشورهای جهانی مشهود است. به هر حال با توجه به ویژگی‌های حقوقی و نیز اصولی که در ارتباط با حق بر سلامت عمومی مطرح می‌شود، دولت‌ها با چالش‌هایی در تنظیم مقررات در این خصوص مواجه هستند. حق بر سلامت و موانع و چالش‌های دولت‌ها در تبیین سیاست تقنینی خصوصاً نقش ایدئولوژی حاکم بر آن مورد غفلت قرار گرفته است. لذا قانونگذاری در حوزه سلامت می‌بایست بدون ملاحظه اندیشه حاکم بر کشور، اصلاح شود.

امروزه صنعت دارو به عنوان یکی از صنایع کلیدی و راهبردی در جهان مطرح است. دارو به دلیل اثرگذاری بر سلامت انسان‌ها و جوامع بشری همواره از مهم‌ترین ارکان چرخه سلامت بوده است. بر همین اساس همواره تدارک و تأمین داروی مورد نیاز جامعه حتی در بحرانی‌ترین شرایط کشور از اولویت خاص دولت‌هاست. بنابراین، این پرسش پیش می‌آید که آیا حق بر سلامت می‌تواند عامل مهم در پیشبرد نظام حقوقی دارویی و دسترسی به داروی ارزان و با کیفیت - به ویژه در شرایط پاندمی کووید ۱۹ که نیاز ملی مبرم به واکسیناسیون جهت کاهش آمار مبتلایان و متوفیان بابت این بیماری کشنده و آسیب‌زا - باشد؟ پژوهش‌ها بر این تأکید دارند که «حق بر سلامت می‌تواند به عنوان عامل مؤثری در نظام حقوقی دارویی نقش داشته باشد. دارو و تجارت آن و سلامت رابطه متقابلی با هم دارند، به صورتی که دارو منجر به بهبود وضعیت سلامت و سلامت موجب توسعه می‌شود. حق بر سلامت یکی از مهم‌ترین حقوقی است که در اسناد و معاهدات بین‌المللی و نیز در اسناد داخلی ایران به ویژه قانون اساسی و برنامه پنج‌ساله توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و سند چشم‌انداز بیست‌ساله نظام به رسمیت شناخته شده و مورد تأیید قانون‌گذاران و سیاست‌مداران قرار گرفته است. حق بر سلامت، بخشی از حقوق بنیادین شهروندان در هر جامعه است. هر شهروند به مثابه عضوی از جامعه صرف نظر از ملاحظات نژادی، دینی، سیاسی و فرهنگی صرفاً به واسطه وجود رابطه شهروندی، حق برخورداری از آن را دارا می‌باشد» (رضایی‌زاده، ۱۳۹۹: ۱۹۳). لذا نظر به آن که حق بر سلامت می‌تواند یکی از عوامل مهم در پیشبرد و ارتقای کیفیت زندگی و همچنین مؤثر در نظام حقوقی دارویی باشد اهمیت و توجه دولتمردان و واضعان قوانین و مقررات نظام دارویی می‌تواند نقش مهمی در بهبود سطح سلامت جامعه ایفا کند، تا بتوانند برای حفاظت از سلامتی مردم و جامعه در برابر آسیب‌های دارویی برنامه‌ریزی مناسبی انجام دهند.

در همین راستا، در حقوق بین‌الملل و حقوق سلامت بین‌المللی شده‌ی ریشه‌دار در حقوق بشر، «اگرچه به‌طور صریح به حق دسترسی به داروهای اساسی و حیات‌بخش به‌عنوان «حقی بشری» در اسناد بین‌المللی حقوق بشری اشاره نشده است، اما این حق، یکی از حقوق بنیادینی به شمار می‌رود که در نظام بین‌المللی حقوق بشر برای تحقق حق بر بهره‌مندی از سلامت جسمی و روانی مطلوب، ضرورت دارد. یکی از مهم‌ترین مسائل مرتبط با دسترسی به دارو،

بحث حمایت بین‌المللی از ابداعات دارویی و تعارض احتمالی میان این نظام با نظام بین‌المللی حقوق بشر است» (نیاورانی و جاوید، ۱۳۹۵: ۲۹). در موافقت‌نامه تریپس برای حل این تعارض، انعطاف‌هایی پیش‌بینی شده است که دولت‌ها می‌توانند با توسل به آن‌ها از بروز این تعارضات جلوگیری کنند. با تصویب اعلامیه دوحه و صدور تصمیم شورای تریپس در مورد اجرای مفاد بند ۶ این اعلامیه، چارچوب جدیدی برای مجوزهای اجباری ایجاد شده است. آیا وجود وضعیت‌های فوق‌العاده ملی - مانند تلاش نظام داخلی سلامت برای تولید واکسن کووید ۱۹ (مانند آنچه در مورد واکسن‌های رازی، کوویرکت، فخرا و پاستور این هفته‌ها و ماه‌ها مطرح است) - می‌تواند عذری موجه برای دولت‌ها جهت عدول از رعایت مقررات بین‌المللی راجع به حمایت از ابداعات دارویی - حمایت به معنای واردات واکسن هم برای حمایت از ابداع دارویی و هم برای انجام وظیفه در قبال شهروندان به حفظ حق آنان بر سلامت در برابر این پاندمی مرگ‌بار - باشد یا خیر. موافقت‌نامه تریپس با پیش‌بینی امکان استفاده‌های دیگر از امتیازنامه‌های ثبت ابداعات دارویی بدون رضایت صاحب آن، به صورتی غیرمستقیم، راه را برای اعضای سازمان جهانی تجارت، جهت عدول از رعایت مقررات این موافقت‌نامه در موارد حادث‌شدن وضعیت بحرانی و اضطراری در حوزه بهداشت عمومی باز گذاشته است.

تعلل دولت ج.ا.ا در واردات واکسن، شاید به نظر برسد ناشی از وظیفه یا تمایل اختیاری دولت به انتظار برای تولید انبوه یک یا چند مورد از واکسن‌های داخلی در حال طی مراحل ساخت و کارآزمایی بالینی و در راستای تشویق به ساخت واکسن داخلی برای احترام به حق مالکیت فکری واکسن داخلی باشد. گرچه هم حق بر سلامت و هم حق بر مالیت فکری (از نوع مالکیت صنعتی، در تولید واکسن داخلی) به عنوان مصادیقی از حقوق بشر شناخته شده‌اند اما حق بر سلامتی اولویت دارد. بی‌تردید مهم‌ترین جنبه حق بر سلامتی، مقابله با بیماری‌ها و مرگ و میرها و کسب تندرستی از دست‌رفته و پیشگیری از مرگ و بیماری است؛ و در راه تحقق این جنبه از سلامتی، دارو و واکسن به عنوان مهم‌ترین ابزار بشری نقشی برجسته و انکارناپذیر می‌یابد؛ اما در تحقق این دو حق و در زمانی که موضوع این حقوق) از جمله حق اختراع (و انحصارات ناشی از آن با مباحث انسانی مثل حق بر سلامتی و حق حیات مرتبط می‌شود، تعارضاتی و چالش‌هایی به وجود می‌آید که رنگ و بوی حقوق بشری به خود می‌گیرد. «در این حالت، دیدگاه‌های انسان‌دوستانه و حقوق بشری نیز عرض اندام کرده و با استناد به حق بر سلامتی به عنوان یکی از حقوق بنیادین بشر، حمایت یا گستره حمایت از این دسته اختراعات را با تردید جدی مواجه می‌سازد. این تعارضات و نحوه اختلاف آنها، موجب پدید آمدن چالش‌های گسترده‌ای میان کشورهای در حال توسعه و کمتر توسعه‌یافته به عنوان وارد و مصرف‌کنندگان اصلی و کشورهای توسعه‌یافته به عنوان حامیان اصلی حمایت از حقوق مالکیت فکری شده است.

به طور بنیادین، صنعت داروسازی و فرایند توزیع آن از جمله موضوعاتی است که برای هر جامعه قابل طرح است، زیرا در صورت فقدان ملزومات تضمین سلامت از حیث دارو و دیگر اقلام کالاهای مرتبط با صنایع پزشکی، تهدیدات متنوعی می‌تواند از انسان سلب حیات کند، در صورتی که آنچه از عرف، اخلاق، شرع و جامعه‌شناسی برای انسان به ارمغان آمده است، حفظ حیات در زمره با اولویت‌ترین دارایی فردی و اجتماعی وی است. به همین منظور مقوله دارو و تجهیزات پزشکی که ارتباط تنگاتنگی با حق حیات و سلامت بشریت دارد، می‌تواند مؤلفه بسیار مهمی در این زمینه باشد.

«به طور مشخص و مختصر سازوکار حقوق تجارت بین‌الملل در قالب عمده‌ترین اقدام‌های قابل انجام در این زمینه می‌تواند مسأله مالکیت فکری را بعد از حق سلامت در کالبد حقوق بشری ابقا کرده، همچنین با استفاده از ظرفیت‌های قانونی بتواند تحریم‌های دارویی را کم‌رنگ کند، عدم تبعیض قائل شدن در زمان عقود و قراردادها بین کشورهای مختلف از سوی تولیدکنندگان، تعهدات قانونی و تضمینات حقوق دال بر عدم کاسته شدن از کیفیت داروها و اقلام پزشکی در بحبوحه بحران سلامت به منظور ارتقای سود شرکت‌های تولیدکننده دارو، آسان‌سازی رویه معاملات و خرید و فروش دارو و تجهیزات پزشکی و برقراری امکاناتی ویژه جهت دسترسی کشورهای فقیر به دارو و مایحتاج پزشکی و دیگر مسائلی از این قبیل، نقش حقوق تجارت بین‌الملل را از رهگذر نیاز کشورها به دارو در پی شیوع بیماری‌های مسری فرامیزی همچون کرونا ویروس، پررنگ، برجسته و ممتاز متجلی بنماید.» (نصوحیان و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۵۳). این نگرانی‌ها عمدتاً ناظر بر تحدید حق آگاهی و دسترسی به اطلاعات، دریافت ناکافی و ناعادلانه تجهیزات بهداشتی و درمانی و نقض سیستماتیک حق حیات و حق بر سلامت، تهدید امنیت اقتصادی، کرامت انسانی، آزادی و حریم شخصی شهروندان به واسطه فقدان مدیریت دولت‌ها یا نقصان زیرساخت‌ها و کاستی در واکنش به موقع نسبت به پاندمی می‌باشد (عباسی و همکاران، ۱۳۹۹: ۷) و برای رفع یا کاهش این دغدغه‌ها باید توجه داشت که طبق حق بر سلامت و به‌طور اخص حق دسترسی به داروهای اساسی، دولت‌ها موظف‌اند که دسترسی و امکان تهیه داروها را برای همه تضمین کنند و از وجود محدودیت‌ها یا موانع در دسترسی به داروهای اساسی پیشگیری کنند.

در مقطع کنونی که همه‌گیری ویروس کرونای جدید در جهان، سلامت و اقتصاد تمامی مردم جهان را تحت تأثیر قرار داده است، تأمین تجهیزات پزشکی و دارویی برای درمان بیماران کرونایی از سوی ایران، با دشواری‌های بسیاری روبرو شده است. درواقع دولت آمریکا هر کشور و نهاد و شرکتی را که دست به معامله و مبادله کالاهای پزشکی و درمانی با ایران بزند را مورد هدف تحریم‌های ثانویه خود قرار می‌دهد و عملاً مانع صادرات دارو و تجهیزات پزشکی به ایران شده است، اقدامی که نقض حق بر سلامتی ایرانیان تلقی می‌شود، گرچه گفته می‌شود که دولت آمریکا معافیت‌هایی برای واردات بشردوستانه در نظام تحریم‌هایش علیه ایران در نظر گرفته است. اما آنچه

مشخص است تحریم‌های گسترده علیه بانک‌های ایرانی، توانایی ایران را در پرداخت هزینه واردات بشردوستانه محدود کرده است و ایران را با مشکلاتی در زمینه تهیه دارو و کمک‌های بهداشتی‌ای که برای مقابله با کرونا به آن‌ها نیاز مبرم و ضروری دارد، مواجه کرده است. اقدامی که حق بهبودی سریع و بیشتر را از مردم ایران را گرفته و آن‌ها را در معرض رنج و درد قابل ملاحظه قرار داده است، موضوعی که می‌توان نشانه‌ای واضح از نقض حق سلامتی ایرانیان در شرایط اپیدمی کرونا نامید و ادامه یافتن آن در شرایط فراگیری این ویروس را مغایر با اصول بنیادین حقوق بشر و قواعد حقوق بین‌الملل دانست.

۴- سنخ‌شناسی ضمانت اجرای حقوقی نقض حق بر سلامت، مسئولیت اشخاص حقوقی عمومی، خصوصی و مسئولیت فردی

سیاست‌گذاری حقوقی هدفمند در حمایت از حق بر سلامت و جلوگیری از گسترش و پیامدهای ناشناخته ویروس کرونا و وحشت‌زدگی ناشی از آن و نهایتاً خروج از بحران، مستلزم بهره‌مندی هم‌زمان از تدابیر کیفری و غیرکیفری بوده تا شاهد یک حمایت همه جانبه از حق بر سلامت باشیم. در این راستا؛ نگاهی گذرا به اسناد فراتقنینی ایران در حوزه سلامت، معرف سیاستی، حمایتی و پیشینه خواه است که با توجه به اهداف نظام سلامت، حقوقی همچون؛ حق عدم تبعیض، حق دسترسی به اطلاعات و مشارکت، حق آموزش، حق داشتن یک محیط سالم و استاندارد و حق برخورداری از تامین اجتماعی در اسناد مذکور، در واقع اساسی سازی شده است و به دنبال آرمان تثبیت موقعیت حق‌های اساسی نظیر حق بر سلامت که مقوم ذات حیات است، در قلمرو نظام حقوقی جامعه می‌باشد و سنگ بنای اجرای سیاست‌های حمایتی کیفری و غیرکیفری در حوزه‌ی حق‌های اساسی ملت گذاشته شده است.

جلوگیری از گسترش و سرایت بیماری واگیردار فراگیر، غالباً با استفاده از تدابیر زودبازده پیشگیری وضعی، نظیر قرنطینه اجباری، محدودیت سفر و حمل و نقل، کاهش فعالیت‌های اجتماعی، افزایش کمک‌های اجتماعی مانند توزیع رایگان ماسک، مواد ضدعفونی‌کننده بین افراد جامعه به خصوص گروه‌های حساس از جمله کادر درمان و سالمندان و افراد دارای بیماری زمینه‌ای و اقشار کم‌درآمد، همچنین کاهش تعداد کارمندان و کارکنان ادارات دولتی با ضمانت اجرای اداری بوده که تا کنون از سوی دولت به منظور پیشگیری از شیوع و گسترش بیماری، به مرحله اجرا درآمده است.

علاوه بر آن، یکی از دیگر ظرفیت‌هایی که در این خصوص قابل بهره‌برداری و استناد است، مفاد دستورالعمل نحوه نظارت و پیگیری حقوق عامه» (۱۳۹۵/۱/۱۷) مصوب ریاست وقت قوه قضاییه می‌باشد؛ که مفاد آن با تلقی به پیشگیری پیش‌دستانه، حایز اهمیت است. زیرا این دستورالعمل با توجه به بند ۲ اصل یکصد و پنجاه و ششم قانون اساسی که به موجب آن احیاء حقوق عامه یکی از وظایف مهم قوه قضاییه است و در اجرای ماده ۲۹۰ قانون آیین

دادرسی کیفری (مصوب ۱۳۹۲) که پیگیری و نظارت بر دعاوی مربوط به جرایم راجع به اموال، منافع و مصالح ملی و خسارت وارده به حقوق عمومی از طریق مراجع ذیصلاح داخلی، خارجی و بین الملل به دادستان کل محول شده است، برای دادستان‌های سراسر کشور در جهت صیانت از حقوق عامه تحت نظارت دادستان کل، وظایفی را پیش-بینی که با توجه به این که حق بر سلامت نیز از حقوق عامه بوده، قوه قضاییه می‌تواند در جهت پیشگیری و با نظارت بر مدیریت دستگاه‌های اجرایی، نظارت بر توزیع اقلام بهداشتی و جلوگیری از احتکار آن و... در قبال شیوع بیماری‌های واگیردار و ارتقای سطح دسترسی افراد جامعه به منابع و امکانات مورد نیاز، اقدامات متناسبی را انجام دهد. دولت با اعمال تدابیر غیرکیفری می‌تواند به منظور پیشگیری از شیوع و گسترش بیماری، تدابیری را اتخاذ کند.

پیش از ورود به بحث پیرامون اعمال ضمانت اجراهای حقوقی نسبت به تعلل نظام حاکمیت جمهوری اسلامی اسلامی در خرید واکسن خارجی تا پیش از تولید واکسن‌های ادعایی داخلی، مناسب است چالش‌های ساختاری ستاد ملی مقابله با کرونا را که مدیریت مهار این پاندمی در کشور بر عهده اوست را بازپژوهی کنیم.

پس از همه‌گیری ویروس کرونا و تأیید رسمی ورود این بیماری به ایران در تاریخ ۲۲ بهمن ۱۳۹۸، در پاسخ به این پرسش که مدیریت این شرایط خاص در صلاحیت کدام نهاد عمومی است حداقل سه فرض ارائه شده است. فرض اول، این شرایط را امنیتی توصیف کرده و با تکیه بر اصل ۱۷۶ قانون اساسی، شورای عالی امنیت ملی را ذی‌صلاح می‌داند. فرض دوم، این شرایط را مصداق بحران دانسته و با تکیه بر قانون مدیریت بحران کشور، سازمان مدیریت بحران کشور را دارای صلاحیت می‌داند. فرض سوم نیز با استناد به اصل ۷۹ قانون اساسی، این وضعیت را مصداق شرایط اضطراری دانسته و بر لزوم ایفای نقش دولت و مجلس تأکید می‌کند (نजारزاده هنجنی، ۱۳۹۹: ۲۲۵). اما سرانجام با هدف پیشگیری از انتشار وسیع این ویروس و کاهش تبعات منفی آن، در اوایل اسفند ۱۳۹۸ با مصوبه شورای عالی امنیت ملی کشور «ستاد ملی مبارزه با کرونا» با ریاست وزیر بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، تأسیس شد. سه هفته پس از آن نیز به دلیل عدم وجود اختیارات کافی برای ستاد مذکور، «شورای پشتیبانی برای حمایت از تصمیمات ستاد ملی مبارزه با کرونا» به تصدی ریاست جمهوری وارد عرصه مدیریت این بحران شد.

با توجه به این که هدف نهایی نظام حقوقی در مواجهه با امراض مسری، حفظ حداکثری سلامت و جان شهروندان است درخصوص منع یا محدودیت تردد درون‌شهری و برون‌شهری در این مواقع، نه تنها مقررات جامعی وضع نشده است بلکه در مورد تحدید تردد افراد غیر مبتلا در معابر، یا تردد غیرضروری اشخاص در شهرها که مبتنی بر حق بر آزادی رفت و آمد است مقررات کشور ساکت است و حتی در برخی موارد این اقدامات، ناقض اصول قانون اساسی به نظر می‌رسد. البته هرچند در مورد بخشی از افراد که ضرورت عدم تردد اختیاری برای قطع زنجیره شیوع ویروس را مورد توجه قرار نداده‌اند، اعمال تدابیر قهری بر مبنای اصل ۴۰ قانون اساسی (از جمله؛ اجرای قرنطینه

خانگی اجباری افراد) از طریق قانون‌گذاری (اصل ۷۹) یا طرق دیگر قانونی مانند مقررات ماده ۴ و بند ۳ ماده ۱۲ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی لازم است اما در این زمینه، چون موضوع تعارض با حقوق شهروندان مطرح است، باید توجه داشت که تأکید یک‌سویه بر الزامات ستاد ملی مقابله با کرونا و ماندن در خانه بدون توجه به ضرورت تأمین مایحتاج و معیشت و درآمد افراد و کاستی‌های نظام آموزش و پرورش به‌لحاظ فراهم نبودن بسترهای آموزشی، موجه نبوده، لذا طراحی سازوکارهای حمایتی و جبرانی برای اطمینان بخشی جهت ترمیم خسارات ناشی از تعطیلی واحدهای صنفی و بیکاری اشخاص بدون درآمد پایدار و جبران تأخیر در آموزش و پرورش فرزندان، می‌تواند رعایت مقررات رفت و آمدی محدود را تسهیل کند. نمی‌توان تعلل در خرید واکسن و انجام واکسیناسیون عمومی ایرانیان را با توصیه به زدن ماسک، رعایت فاصله اجتماعی و ضدعفونی کردن آدمیان و اجسام پوشش داد و کمرنگ کرد.

اگرچه جمهوری اسلامی ایران که هدف یکی از شدیدترین تحریم‌های یک جانبه از سوی آمریکا بوده است، در مقابله با این بیماری با چالش‌های مالی فراوان مواجه شده و این چالش نه تنها حق بر سلامت و حق حیات ایرانیان، بلکه مبارزه مؤثر جهانی با این بیماری واگیر را نیز تحت تأثیر قرار داده است؛ و اگرچه استمرار تحریم‌ها در درجه نخست، نقض تعهد ایالات متحده به همکاری و تعهد به احترام به حقوق بشر است که ناشی از منشور ملل متحد بوده و جنبه فراسرزمینی دارد و همچنین تحریم‌های حاضر که توانایی دولت ایران را در مقابله با کوید ۱۹ تحت تأثیر قرار داده نقض حقوق بین‌الملل و به‌ویژه تعهد به همکاری برای حمایت از حقوق اشخاص در هنگام بلایا محسوب می‌شود، در نهایت این تحریم‌ها به نقض حقوق بین‌الملل سلامت و تعهدات دولت آمریکا ناشی از مقررات بهداشتی جهانی انجامیده است (نک: مقامی و جعفری ندوشن، ۱۳۹۹). با این حال، هرچند بتوان با تأسی از قوانین و مقررات موجود در حقوق داخلی نظیر اصل ۲۹ قانون اساسی و قوانین حقوقی و کیفری و ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی و آرای صادره از محاکم قضایی در موارد مشابه (معروف به پرونده خون‌های آلوده) و مسائل زیست محیطی و با یاری جستن از نظریه تضمین حق و قواعد فقهی مربوط به ضمان حاکم اسلامی، به مسئولیت دولت در جبران خسارت اشاره کرد. اما با توجه به مسئولیت دولت در تأمین بهداشت عمومی و رفع نیازهای درمانی ملت مطابق میثاق ملت و دولت، کماکان چگونگی مسئولیت دولت و مطالبه‌گری آن با خلاءهای عدم شفافیت و ادعای دولت در عدم مسئولیت به علت اعمال حاکمیت، مواجه است.

هرگاه این فرضیه که دولت در قبال گسترش بیماری‌های واگیردار و آثار زیان‌بار آن مسئولیت مدنی دارد، پذیرفته شود، در این صورت مسائل شکلی (آیین دادرسی) متعددی در مقام اقامه دعوا علیه دولت مطرح می‌شود. اصل جبران خسارت در فقه و حقوق ما مسلم است. مجموع قواعدی که واردکننده زیان را به جبران خسارت زیان‌دیده ملزم می‌سازد، مسئولیت مدنی نامیده می‌شود. گاهی خسارت وارده ناشی از مصرف کالاهای تولیدی است و علت آن عیب یا

نقص موجود در کالاست. برخی مواقع این حادثه‌ها فاجعه‌هایی بزرگ و جمعی‌اند. در این نوع از خسارات نه تنها زیان‌دیده و جامعه حقوقی، افکار عمومی نیز به شدت درگیر موضوع می‌شوند. در حقوق موضوعه ایران این موضوع مورد توجه واقع نشده است اما بر اساس اصول و قواعد پذیرفته شده می‌توان نقص علم را در حقوق ایران پذیرفت؛ برای مثال چنانچه مبنای انتخابی ما در مسئولیت مدنی تولید کالا هر کدام از نظریا تقصیر، خطر، قابلیت انتساب و یا مسئولیت محض باشد نمیتوان خسارت ناشی از نقص علم را قابل جبران دانست.

به هر روی، هر روز تأخیر در ورود واکسن کرونا و تزریق آن خطر مرگ هموطنان و به‌ویژه کادر درمان و گروه‌های پرخطر را به دنبال دارد. به علاوه آن که محدودیت‌ها نیز تا همیشه نمی‌تواند ادامه یابد و تاکنون نیز کسب و کارهای زیادی از این رهگذر آسیب دیده‌اند. فشار افکار عمومی به اندازه‌ای بود که بالاخره وزیر بهداشت اعلام کرد که تأمین واکسن کرونا از منابع معتبر را به مناقصه گذاشته است و رئیس بانک مرکزی هم از رفع مشکل خرید واکسن کرونا خبر داد. قطعاً به دلیل بالا بودن دوز واکسن مورد نیاز برای همه مردم کشور ما باید بتواند این واکسن را در داخل کشور تولید کند. اما خرید این واکسن از کشورهای دیگر اقدامی پیشگیرانه و برای کند کردن چرخه ابتلا و انتقال واکسن کرونا نیز ضرورتی انکارناپذیر است. اگر واکسن داخلی تولید شود هم به همه نمی‌رسد و نیاز به میلیون‌ها دوز واکسن است.

وانگهی، «به دلیل گره خوردن حق بر سلامت و بهداشت عمومی با دیگر حق‌های بشری، استفاده از نظام تعلیق در پوشش حفاظت از حق بر سلامت در وضعیت فوق‌العاده کرونا، تحقق حق مزبور را با چالشی مضاعف مواجه کرده است. به دلیل این که حقوق بشر چارچوبی برای متعادل کردن منافع فردی و جامعه فراهم می‌کند، تعادل حقوق به‌جای تعلیق یک حق به نفع دیگری می‌تواند در جهت حل این تعارض باشد.» (پشمی، ۱۳۹۹: ۱۱۱) اما نظام حقوقی ایران همچنان فاقد راهبرد تقنینی در این زمینه است و صرفاً با طرح دکترین‌ها و نظریات حقوقی مواجهیم، نه با ساماندهی حقوقی عینی.

نتیجه‌گیری

این، حق ملت‌هاست که در برابر پاندمی‌ها و اپیدمی‌های واگیر، مورد مایت دولت‌های خود قرار گیرند. تأمین سلامت عمومی مردم جزء تعهدات بین‌المللی حقوق بشری دولت‌ها است. نظر به آن که حق بر سلامت می‌تواند یکی از عوامل مهم در پیشبرد و ارتقای کیفیت زندگی و همچنین مؤثر در نظام حقوقی دارویی باشد اهمیت و توجه دولتمردان و واضعان قوانین و مقررات نظام دارویی می‌تواند نقش مهمی در بهبود سطح سلامت جامعه ایفا کند، تا بتوانند برای حفاظت از سلامتی مردم و جامعه در برابر آسیب‌های دارویی برنامه‌ریزی مناسبی انجام دهند. به‌رغم اعلام مکرر مقامات بلندپایه دولت در مصاحبه‌ها و اطلاعیه‌های رسمی فراوان به التزام به حفظ سلامت عمومی در

قبال این پاندمی^۱ از طریق اقداماتی همچون خرید واکسن خارجی^۲ و حمایت از برنامه داخلی تولید واکسن، با توجه به ضمان حاکم اسلامی در حفظ نفوس و با عنایت به ترجیح حفظ سلامت نفوس مردم به فرض حفظ سلامت اقلیت در قبال تضرر مالی اکثریت، و با عنایت به قواعد فقهی متعدد دیگری که شرح آنها خارج از حیطه این مقاله است، تعلق در تأمین واکسن خارجی با هر توجیهی حتی با توجیه حمایت از پروژه ساخت واکسن‌های داخلی ادعایی، مغایر هنجارهای حقوقی و موجد انواع مسئولیت‌های حقوقی (مدنی، کیفری، انتظامی، و بین‌المللی) است. همچنان که عدم رعایت بهداشت عمومی در برابر پاندمی کووید ۱۹ طبق قواعد فقهی از جمله قاعده نفي ضرر، قاعده احترام، عموم و اطلاق ادله حرمت قتل، حرام و ممنوع است و انتقال‌دهنده‌ی بیماری و آگیردار به ویژه کرونا بر اساس قاعده اتلاف، قاعده تسبیب، قاعده احترام، قاعده نفي ضرر، قاعده تعهد ایمنی و قاعده تعهد به مراقبت متعارف ضامن است، تعلق و قصور ناموجه در واردات واکسن به میزان نیاز ملت ایران با هر توجیهی - از جمله توجیه انتظار برای تولید واکسن داخلی، که آن هم کافی نیست - موجد مسئولیت کیفری، حقوقی، اداری، انتظامی و نیز مسئولیت بین‌المللی طبق قواعد آمره‌ی جهانی حقوق بشر بین‌المللی و نیز قوانین و مقررات داخلی ایران است.

منابع

- ۱- احسانی‌فر، احمد (۱۳۹۹)، «ابعاد فقهی و حقوقی بیماری‌های واگیر خطرناک و سریع‌الانتشار (کرونا) از منظر قاعده وجوب دفع ضرر محتمل»، فصلنامه حقوق اسلامی، دوره ۱۷، شماره ۴.

^۱ برخی از این اطلاعیه‌ها به شرح زیر:

<http://www.president.ir/fa/119090>

<https://www.tasnimnews.com/fa/news/۲۴۳۱۵۵۰/۲۳/۱۰/۱۳۹۹>

^۲ با دستور وزیر بهداشت و در راستای مصوبه ستاد ملی مقابله با کرونا مبنی بر خرید واکسن کووید ۱۹ از ساز و کار کوآکس، با هماهنگی‌های انجام شده از سوی اداره کل همکاری‌های بین‌المللی وزارت بهداشت، توافقنامه‌ای توسط رییس سازمان غذا و دارو امضا و به اتحادیه بین‌المللی واکسن، ارسال شده است. (کد خبر در تارنمای اطلاع‌رسانی وزارت بهداشت: ۳۵۱۵، مورخ ۱۳۹۹/۷/۳). همچنین عبدالناصر همتی - رئیس کل بانک مرکزی - اعلام داشت با تخصیص ۲۰۰ میلیون یورو، تعداد ۱۶ میلیون دوز واکسن از برنامه جهانی کووآکس (COVAX) خریداری شده است، در حالی که تا اکنون (ابتدای سال ۱۴۰۰) تنها ۱۶۱ هزار دوز واکسن در کشور تزریق شده است و خبرگزاری‌های مشهور اروپایی این میزان را البته ۱۲۴ هزار دوز اعلام نموده‌اند. ترکیه ۱۰۰ برابر ایران تزریق واکسن داشته است. تا کنون در امارات متحده عربی بیش از هفت میلیون و ۶۰۰ هزار دوز واکسن کرونا تزریق شده است. وضعیت در برخی دیگر از کشورهای منطقه نیز از منظر تزریق واکسن کرونا به مراتب بهتر از ایران است. رژیم اشغالگر قدس تا کنون با تزریق حدود نه و نیم میلیون دوز عملاً موفق به واکسینه کردن بیش از نیمی از جمعیت خود شده است. ترکیه تا کنون موفق به تزریق حدود ۱۴ میلیون دوز واکسن کرونا شده است. به این ترتیب، ترکیه بیش از صد برابر ایران واکسن کرونا تزریق کرده است. عربستان سعودی نیز تا کنون حدود سه میلیون و ۶۴۵ هزار دوز واکسن کرونا تزریق کرده است. مراکش بیش از هفت میلیون نفر و بنگلادش بیش از پنج میلیون نفر را دست‌کم یک بار در برابر ویروس کرونا واکسینه کرده‌اند. وضعیت ایران در قیاس با کشورهای منطقه بهتر از کشور افغانستان گزارش شده است. حتی شیخ‌نشین کوچک عمان حدود سه برابر ایران تزریق واکسن کرونا داشته است. (کد خبر در تارنمای سازمان نظام پزشکی ج.ا.ا: ۴۶۴۸۲ در مورخ ۱۴۰۰/۱۱/۷، لینک: <https://irimc.org/news/id/۴۶۴۸۲>)

- ۲- آل کجباف، حسین (۱۳۹۲)، «مفهوم و جایگاه حق بر سلامت در اسناد بین‌المللی حقوق بشر»، فصلنامه حقوق پزشکی، سال هفتم، شماره ۲۴.
- ۳- اماموردی، محمدحسن؛ صادقی مقدم، محمدحسن (۱۳۹۶)، «تأمین حق بر سلامتی همسایگان در پرتو بهداشت حقوقی»، فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی، دوره ۴۷، شماره ۳.
- ۴- برهانی، محسن؛ ابوذری، مهرنوش (۱۳۹۶)، «حق دسترسی به داروها و حق حمایت از اختراعات دارویی»، مجله حقوقی دادگستری، دوره ۸۱، شماره ۹۹.
- ۵- پشمی، بهرام (۱۳۹۹)، «تعلیق تعهدات حقوق بشری دولت‌ها در وضعیت‌های اضطراری عمومی؛ بحران کووید-۱۹»، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، دوره ۲۲، شماره ۶۷.
- ۶- جاوید، احسان و نیاورانی صابر (۱۳۹۲)، «قلمرو حق سلامتی در نظام بین‌المللی حقوق بشر»، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، سال پانزدهم، شماره ۴۱.
- ۷- خسروی، حسن (۱۳۹۹)، «حمایت از حقوق انسانی افراد در برابر کووید-۱۹ (کروناویروس) در پرتو فلسفه اخلاق وظیفه‌گرایی کانت»، فصلنامه پژوهش‌های فلسفی، شماره ۳۱.
- ۸- ذاکریان امیری مهدی؛ بلوری، پیمان؛ هرمیداس باوند، داود؛ باقری حامد، یوسف (۱۳۹۸)، «چالش‌های امنیت انسانی در پرتو حق بر سلامت و بهداشت عمومی»، فصلنامه مطالعات حقوقی معاصر، دوره ۱۰، شماره ۱۸.
- ۹- رضایی‌زاده، محمدجواد (۱۳۹۹)، «بررسی نظام حقوقی دارویی ایران از منظر حق بر سلامت»، نشریه فرهنگ و ارتقاء سلامت (فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران)، دوره ۴، شماره ۲.
- ۱۰- سازمان جهانی بهداشت (۱۳۹۴)، مبانی سلامت واکسن- درسنامه آموزشی، ترجمه سید محسن زهرایی، سوسن محمودی، پریسا هدایی، پرویز وزیریان، فاطمه عبدلی یقینی، تهران: انتشارات مرکز مدیریت بیماری‌های واگیر وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی.
- ۱۱- سیفی، سید جمال؛ حاجی‌ملا، هیوا (۱۳۹۸)، «رهیافت‌های حاکم بر دادرسی‌پذیری حق بر سلامت در نظام‌های منطقه‌ای حقوق بشر، دوره ۱۱، شماره ۴.
- ۱۲- عباسی، محمود؛ رضایی، راحله؛ دهقانی، غزاله (۱۳۹۳)، «مفهوم و جایگاه حق بر سلامت در نظام حقوقی ایران»، فصلنامه حقوق پزشکی، سال هشتم، شماره ۳۰.
- ۱۳- عقیلیان، نادر؛ رهامی، محسن؛ شامبیاتی، هوشنگ (۱۳۹۷)، «اثر اندیشه‌های حقوقی در تبیین سیاست‌های تقنینی در حوزه سلامت»، فصلنامه آموزش و سلامت جامعه (دانشگاه علوم پزشکی همدان)، دوره ۶، شماره ۱.
- ۱۴- قلی‌شفیعی، مرتضی؛ رئیسی دزکی، لیلا؛ جلالی گروه، محمود (۱۳۹۸)، «حق بر ابداعات دارویی با تأکید بر حق بر سلامتی در حقوق بین‌الملل»، فصلنامه تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، دوره ۱۲، شماره ۴۴.

- ۱۵- کوشا، سهیلا؛ آریامنش، اعظم؛ دانشجو، سمیه (۱۳۹۹)، «تعهدات دولت‌ها و حق بر سلامت و امنیت اجتماعی از منظر حقوق بین‌الملل؛ با تأکید بر ویروس کووید-۱۹»، فصلنامه مطالعات امنیت اجتماعی، دوره ۱۲، شماره ۶۵.
- ۱۶- گرجی ازندریانی، علی‌اکبر؛ فلسفی‌زاده حقیقی، سید ابوذر (۱۳۹۹)، «نسبت عدالت توزیعی و تأثیر آن بر اخلاق اجتماعی در اندیشه جان رالز»، فصلنامه اخلاق زیستی، دوره ۱۰، شماره ۳۵.
- ۱۷- الله‌وردی، فرهاد؛ پوررضا، مهدی؛ اسماعیلی، مهدی (۱۳۹۹)، «جایگاه حق بر سلامت: از گفت‌وگو تا حقوقی تا گفت‌وگو قضایی (با تأکید بر تأثیر استدلال‌های قضایی)»، فصلنامه مطالعات اسلامی در حوزه سلامت، دوره ۴، شماره ۱.
- ۱۸- مسعود راعی (۱۳۸۶)، «قابلیت اجرایی طرح ۲۰۰۱ مسئولیت دولت‌ها در حوزه قواعد حقوق بشری»، فصلنامه حقوق مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، دوره ۳۷، شماره ۴.
- ۱۹- مقامی، امیر؛ جعفری ندوشن، علی اکبر (۱۳۹۹)، «ارزیابی حقوقی تحریم‌های آمریکا علیه ایران در همه‌گیری جهانی کووید-۱۹»، فصلنامه حقوق اسلامی، دوره ۱۷، شماره ۶۴.
- ۲۰- موثقی، حسن؛ چوخاچی‌زاده مقدم، یاسر (۱۳۹۸)، «مسائل و مشکلات حقوقی سازمان بهداشت جهانی و چالش‌های پیش رو، مجله مطالعات جامعه‌شناسی، دوره ۱۲، شماره ۴۴.
- ۲۱- نصوحیان، رضا؛ شهیدی، محمود؛ آقابالی، اصغر؛ عزیزی، محمود (۱۳۹۹)، «بررسی قوانین حاکم بر معاملات دارو و کالاهای پزشکی مبتنی بر حقوق تجارت بین‌الملل در هنگامه شیوع بیماری مسری فرامرزی»، فصلنامه حقوق پزشکی، دوره ۱۴، شماره ۵۴.

واکاوی عوامل مؤثر بر مدیریت بحران کرونا در ایران و سنگاپور

علی خوانساری^۱

روح‌الله محمدی^۲

مریم جعفری^۳

چکیده

بیش از یک سال است که شیوع بیماری کرونا تبدیل به یک بحران جهانی شده است. شیوع این بیماری اولین بار در دسامبر ۲۰۱۹ در ووهان چین شناسایی شد سپس در مارس ۲۰۱۹ سازمان بهداشت جهانی، رسماً این بیماری را بحران همه‌گیری اعلام کرد. این بحران را می‌توان مهم‌ترین بحران درده‌های اخیر دانست. این پدیده از جهات مختلف نیاز به بررسی دارد که یکی از آن‌ها مدیریت این بحران است. به عبارتی دیگر مدیریت بحران عبارت است از به کارگیری روش‌ها و استراتژی‌های موثر برای جلوگیری از وقایع ناگهانی و منفی در یک جامعه است به همین منظور، بحران کرونا را یکی از نادرترین بحران‌هایی می‌دانند که تاکنون جهان به خود دیده است ولیکن در جهت مدیریت و مهار آن هریک از کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه به زعم خود در تلاش بوده‌اند مدیریت بحران بهتر و مؤثرتری داشته باشند. در این میان بررسی‌ها نشان داده است کشورهای آسیایی به نسبت کشورهای غربی مدیریت بحران بهتری داشته‌اند. ایران و سنگاپور جزو اولین کشورهای آسیایی بوده‌اند، که دچار همه‌گیری بحران کرونا شدند. این دو کشور آسیایی که در کنار سایر کشورهای منطقه متحمل خسارات زیادی شده‌اند، برای مدیریت این بحران اقداماتی را نیز انجام داده‌اند ولیکن به یقین جهت مدیریت کارآمد بحران مذکور عوامل زیادی تأثیرگذار بوده است. این پژوهش درصدد است با روش توصیفی تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و منابع معتبر اینترنتی به سؤال اصلی پژوهش که عبارت است از، عوامل مؤثر در مدیریت بحران کرونا در دو کشور ایران و سنگاپور چیست؟ و سؤال فرعی پژوهش، کدام یک از این عوامل در مدیریت بحران تأثیرگذاری بیشتری داشته است؟ پاسخ دهد. فرضیه مطرح شده در پاسخ به سوال اصلی این‌گونه است که چهار عامل وضعیت اقتصادی، وضعیت بهداشتی، نگاه امنیتی به کرونا و یادگیری از تجارب گذشته در هر دو کشور برای مدیریت بحران کرونا، مؤثر بوده است.

^۱. دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات خاورمیانه و شمال آفریقا دانشگاه علامه طباطبایی تهران، Ali.khansari414@gmail.com

^۲. دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات جنوب شرق آسیا دانشگاه تهران، Ruhallahm@ymail.com

^۳. دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات خاورمیانه و شمال آفریقا دانشگاه علامه طباطبایی تهران، Maryam.jafari2775@gmail.com

مقدمه

در دسامبر ۲۰۱۹، ویروس حاد تنفسی کرونا در نمونه‌برداری از مجموعه‌ای از بیمارانی که علائمی مانند ذات‌الریه و شبیه سارس دارند مشخص شد (Li et al, 2020). به خوبی ثابت شده است که شیوع این بیماری از انتقال انسان و حیوان آغاز شده، اما منبع دقیق آن هنوز تأیید نشده است، بیشتر داده‌های مطالعات نشان می‌دهد که این ویروس ترکیبی از ویروس کرونا در خفاش و مار است (Li et al, 2020; Ji et al, 2020).

بررسی عملکرد دولت‌های مختلف جهان می‌تواند راهنمایی برای بهبود عملکرد در بحران‌های آتی جهان باشد و نحوه مواجهه کارآمدتری با آن توسط دولت‌ها باشد. در واقع مدیریت بحران کرونا، به دلیل گسترش گسترده آن در سراسر جهان و اعلام وضعیت همه‌گیر، موضوع مهمی است. چگونگی مدیریت یک بحران در هر کشور تحت تأثیر عوامل مختلفی است و برای مدیریت بحران استراتژی‌های مختلفی متناسب با این عوامل اعمال می‌شود. با توجه به گسترش سریع و روند فزاینده بحران و این واقعیت که تقریباً بیش از نیمی از کشورها درگیر این بیماری همه‌گیر شده‌اند. یکی از بهترین استراتژی‌ها استفاده از تجربیات کشورهای دیگر در برخورد با کووید ۱۹ است.

نگارندگان این پژوهش در نظر دارند بدون ارزش‌گذاری به این سؤال پاسخ دهند که عوامل مؤثر در مدیریت بحران کرونا در دو کشور ایران و سنگاپور چیست و کدام عامل تأثیرگذاری بیشتری داشته است. نگارندگان با توجه به بررسی‌های خود معتقدند که چهار عامل نقشی اساسی در مدیریت بحران کرونا دارند که عبارتند از وضعیت اقتصادی، وضعیت بهداشتی، نگاه امنیتی - سیاسی و اعتماد ملی؛ همچنین مهم‌ترین عامل در مدیریت ویروس کرونا در ایران و سنگاپور را می‌توان به ترتیب در ایران اقدامات امنیتی و مهار همه‌گیری و در سنگاپور اقدامات بهداشتی، امنیتی - سیاسی با توجه به تجربه همه‌گیری ویروس سارس دانست. روش انجام این پژوهش توصیفی - تحلیلی مبتنی بر گردآوری داده‌های مستخرج از منابع معتبر علمی می‌باشد.

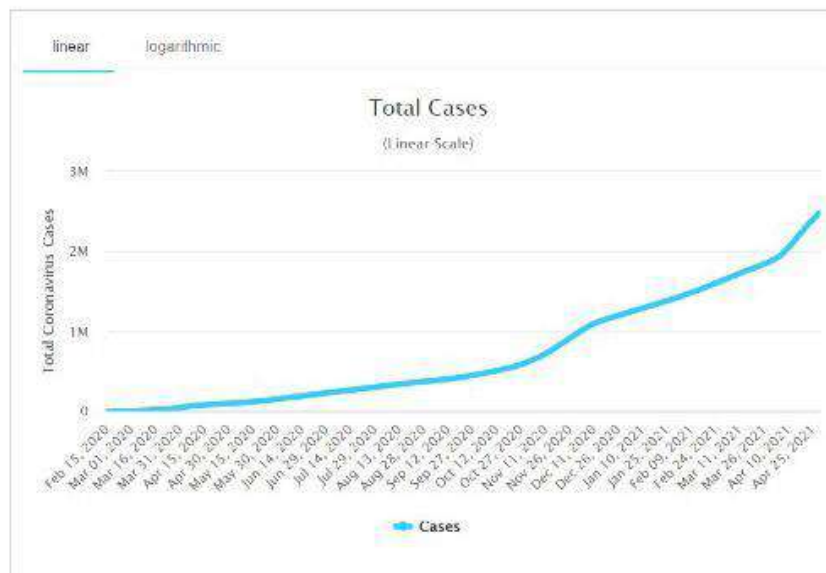
۱. بحران کرونا در ایران

ویروس کرونا ویروس جدید (SARS-CoV-2) و بیماری ناشی از آن (COVID-19) بر سلامت جامعه و اقتصاد جهانی تأثیر داشته است. این بیماری که بیش از ۲۱۰ کشور را با بیش از ۲,۸۰۰,۰۰۰ مورد آلوده تأیید شده و نزدیک به ۲۰۰,۰۰۰ مرگ درگیر کرده است. در این میان ایالات متحده، اسپانیا، ایتالیا، فرانسه، آلمان، انگلیس، چین

و ایران بیشترین موارد تأیید شده را تا آوریل ۲۰۲۰ گزارش کرده‌اند (WHO, 2020). نمودار زیر آمار کل مبتلایان در ایران را از ابتدا شیوع ویروس و روند صعودی آن را در ایران از فوریه ۲۰۲۰ آوریل ۲۰۲۱ را نشان می‌دهد.

نمودار (۱)

Total Coronavirus Cases in Iran

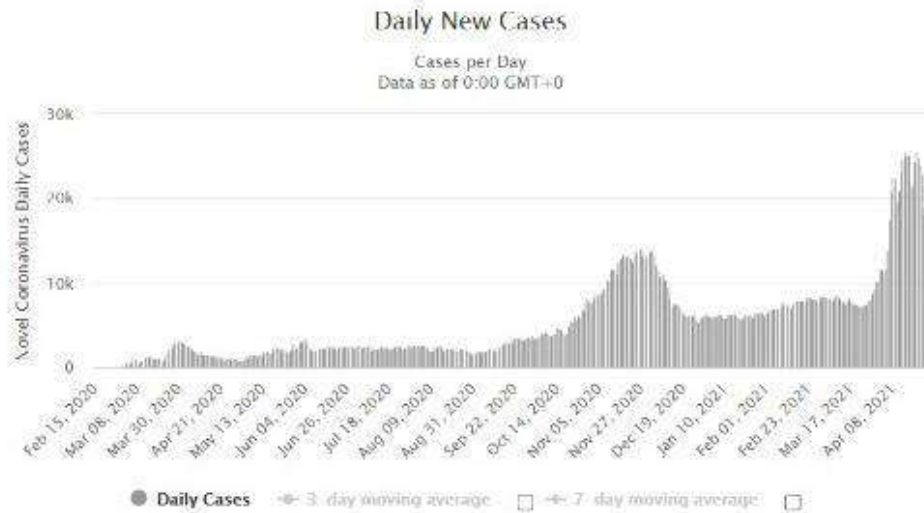

منبع: (worldometers, 2021)

در ۱۹ فوریه سال ۲۰۲۰، ۲ بیمار در شهر قم مبتلا به کرونا تأیید شدند. این بیماری به سرعت در استان‌های مجاور از جمله تهران، مرکزی، اصفهان و سمنان و اندکی پس از آن در ۳۱ استان کشور و بیشتر شهرها گسترش یافت. در روزهای اولیه شیوع که در درجه اول استان‌های قم و گیلان را تحت تأثیر قرار داد، دولت ایران می‌توانست با ایجاد قرنطینه گسترش بیماری کرونا را کنترل کند. با این حال، با گذشت زمان و گسترش بیماری، به دلیل گستردگی مناطق آسیب دیده، اجرای قرنطینه دشوارتر شد. در نتیجه، ایران قرنطینه اجباری را در استان‌ها و شهرها در ابتدا اجرا نکرد. در همین زمان، کشورهای دیگری مانند چین، ایتالیا و ایالات متحده از این استراتژی استفاده کردند تا از این طریق بتوانند از گسترش بیماری به سایر مناطق کشور جلوگیری کنند. در ۲۳ فوریه سال ۲۰۲۰، به دنبال شیوع کرونا در ایران، با دستور شورای عالی امنیت ملی و موافقت رهبر ایران، کمیته ملی مبارزه با کرونا جهت مدیریت این بحران تشکیل شد. اعضای این کمیته شامل وزیران بهداشت (به عنوان رئیس)، علوم، کشور، آموزش و پرورش و رئیس سازمان صدا و سیما، سخنگوی دولت، و فرماندهان نیروهای انتظامی و مسلح بودند. این کمیته وظیفه دارد تمام تصمیم‌های مهم در مورد مبارزه با کووید ۱۹ و اعمال محدودیت‌ها و بسته‌شدن‌ها را بگیرد (MHME, 2020). در شکل زیر تعداد مبتلایان به‌طور روزانه در کشور ایران نمایش داده شده است.

نمودار (۲)

Daily New Cases in Iran

منبع: (worldometers, 2021)

مطابق نمودار (۲)، بیشترین تعداد مبتلایان به بیماری کرونا در سال ۲۰۲۰ ماه نوامبر بوده بعد از آن در سال ۲۰۲۱ ماه آوریل بیشترین تعداد مبتلایان را در ایران داشته است. تا به امروز تعداد کل مبتلایان در ایران 2,499,077، تعداد کشته شدگان ناشی از کرونا 71,758 و تعداد بهبودیافتگان از این بیماری 1,954,321 بوده است.

۲. مدیریت بحران کرونا در ایران

ایران به عنوان دومین کشور اعلام کننده دو مورد مرگ بر اثر ویروس کرونا، ظرف ۵۰ روز پس از چین در ۱۸ فوریه سال اولین مورد آلوده را اعلام کرد. بعد از آن جزو ۵ کشور اول در میزان مبتلایان و کشته شدگان بوده است و هنوز هم یکی از کشورهایی است که با بیشتر موارد آلودگی به ویروس کرونا آمار کشته شدگان و مبتلایان زیادی دارد. بدیهی است که در کنترل و مدیریت این بحران کشوری همچون ایران علاوه بر عوامل داخلی، جمعیت، گستردگی سرزمینی، به دلایل مهمی همچون تحریم‌های بین‌المللی جهت مدیریت کارآمد این بحران با مشکل مواجه باشد. با توجه به این واقعیت که استفاده از تجربه جهانی، به ویژه در مواقع بحرانی، یکی از بهترین سازوکارهای مدیریت بحران است، به نظر می‌رسد که فعالیت‌های پیشگیرانه در طی دو ماه دی و بهمن ۹۸ برای اجتناب از آلودگی به ویروس کرونا در ایران همگی ناقص و البته محدود بوده‌اند. از تاریخ ۱۳ اسفند طرح غربالگری مردم برای یافتن موارد ابتلا یا مشکوک به کرونا از سوی وزارت بهداشت آغاز شد.

در ایران مانند بسیاری دیگر از کشورهای جهان مقابله اصولی با ویروس کرونا، با «فاصله‌گذاری اجتماعی» از پایان هفته اول سال ۹۹ سازماندهی شد. طرح فاصله‌گذاری اجتماعی از جمعه ۸ فروردین ۹۹ تا جمعه ۲۲ فروردین در حال اجراست. از شنبه ۱۳۹۹/۱/۲۳ نیز طرح فاصله‌گذاری اجتماعی هوشمند در حال اجراست. این طرحها برای جلوگیری از سرایت بیماری از مبتلایان به افراد سالم بوده است؛ بدین نحو که کمترین ارتباط، باعث کمترین سرایت شود. فاصله‌گذاری اجتماعی در عمل نوعی از قرنطینه است که به اختیار و با مشارکت شهروندان اجرا می‌شود. وزارت بهداشت از ۱۴ اسفند ۹۸ پی در پی از مردم خواست که به سفر نروند و در خانه بمانند. در حقیقت از مردم خواست که خود قوانین قرنطینه خانگی را به صورت اختیاری و داوطلبانه رعایت کنند.

از دید مدیریت بحران، فاصله‌گذاری اجتماعی طرحی برای کاهش ریسک کرونا است، چراکه برای کم کردن ریسک به ویژه در برابر یک بیماری واگیردار، کاهش معرضیت یکی از پارامترهای مهم برای کم کردن احتمال ابتلا است. همچنین در هنگامی که با سانحه مواجه شده‌ایم، «پایش» گام اول در مدیریت بحران است. در مورد کشور ما «پایش» از طریق «غربالگری» در حال انجام است. این طرح برنامه‌ای است که هم اکنون نیز فایده‌های خود را به خوبی نشان داده است، چرا که تا ۱۶ فروردین ۹۹، از طریق همین غربالگری بیش از ۲۱ هزار نفر از میان حدود ۷۰ میلیون ایرانی مشارکت کرده در طرح، مشکوک به کرونا تشخیص داده شده، و به بیمارستان‌ها هدایت شده‌اند (زارع، ۱۳۹۹).

۱. ۲. اقدامات امنیتی ایران در جهت مدیریت بحران ویروس کرونا

از همان روزهای ابتدایی شیوع کووید ۱۹، ایران با استفاده از اقداماتی مانند تعطیلی مدارس و دانشگاه‌ها، مساجد، امامزاده‌ها، به جای قرنطینه اجباری، به فاصله اجتماعی بیش از قرنطینه اجباری توجه کرده است. با لغو رویدادهای ورزشی و بستن مشاغل دولتی، به استثنای مشاغل ضروری، محدودیت اجباری در مسافرت و رفت و آمد وجود نداشت. مردم از طریق رسانه‌های عمومی تشویق شده‌اند که داوطلبانه خود را قرنطینه کنند و در خانه بمانند. در این میان آزمایشات حرارتی محدودی در ورودی برخی از شهرها نیز انجام می‌شده است و موارد مشکوک شناسایی مورد شناسایی قرار می‌گیرند. این درحالی است که انتظار می‌رفت در بدو این بحران اقدام‌های سختگیرانه‌تری برای کاهش سفر در نزدیکی تعطیلات سال نو در نظر گرفته می‌شد (Liebertpub, 2021).

به استثنای بسته‌بودن مراکز تفریحی و گردشگری، برخی هتل‌ها و برخی رستوران‌ها، اقدامی دیگر برای جلوگیری از سفرهای نوروزی انجام نشد، اما کاهش نرخ سفر در مقایسه با سال‌های گذشته قابل توجه بود. طبق آمار ارائه شده توسط وزیر راه و شهرسازی، سفرهای ریلی ۹۴ درصد، سفرهای عمومی با اتوبوس ۷۵ درصد و سفرهای هوایی ۷۰ درصد و سفرهای شخصی نیز نسبت به سال گذشته (۲۰۱۹) کاهش چشمگیری داشته است

(MRUD, 2020). سرانجام، در تاریخ ۲۶ مارس ۲۰۲۰، کمیته ملی مبارزه با کرونا تصمیم به اقدام‌های سختگیرانه تری گرفت. علاوه بر اقدامات قبلی، آنها تصمیم گرفتند مراکز خرید و بازارهای بزرگ، مکان‌های ورزشی و استخرهای شنا، پارک‌ها و موزه‌ها را تعطیل کنند. کمیته ملی همچنین تصمیم گرفت اقدام‌های سختگیرانه تری را برای کاهش سفر انجام دهد: تردد خودروهای بین استانی ممنوع شد (اتومبیل‌های امدادی، پلیس، مواد غذایی و سوخت بدون محدودیت است) و حمل و نقل با هوا، قطار و اتوبوس بین شهری محدود شد.

در جدیدترین اقدام، ایران تصمیم گرفته است فاصله‌سنجی هوشمند را اجرا کند، که مطابق با فاصله اجتماعی است و شرایط را فراهم می‌کند تا جامعه به تدریج به حالت عادی برگردد. بر اساس این تصمیم، بسیاری از مشاغل به تدریج از سر گرفته می‌شوند. مشاغل کم‌خطر و ضروری با جمعیت کم و ترافیک کم، مانند واحدهای تولیدی و صنعتی، توزیع، غذا، خدمات فنی و خانگی، می‌توانند پس از اخذ مجوز از وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و رعایت پروتکل‌های بهداشتی شروع به کار کنند. طبق این برنامه، دو سوم کارمندان دولت به صورت چرخشی کار خود را آغاز می‌کنند. در این میان کارشناسان بهداشت از عواقب این تصمیم و احتمال افزایش انتقال ویروس و مرگ‌های ناشی از آن در روزهای آینده نگران هستند. مقامات علت این تصمیم را مشکلات اقتصادی و بیکاری احتمالی ناشی از ادامه محدودیت‌های شدید پس از گسترش کرونا ویروس عنوان کردند. از طرف دیگر، دولت قادر به حمایت مالی حتی از آسیب‌پذیرترین زیرمجموعه‌ها نیست تا به دلیل تحریم‌های اقتصادی، کاهش فروش نفت و افت شدید قیمت نفت بتواند مردم را در خانه بماند. با این حال، مقامات امیدوارند که با این تصمیم‌ها، بتوانند هم تلفات و هم خسارات مالی جامعه را تا حد ممکن کاهش دهند (Liebertpub, 2020).

۲.۲. وضعیت اقتصادی

بیماری کووید ۱۹ تهدیدی بزرگ برای اقتصاد جهانی و سلامت میلیون‌ها نفر در سراسر جهان است، اما تأثیر آن بر ایران، یکی از کانون‌های اولیه شیوع، ویژه و شدید بوده است. با ارقام رسمی اعلام شده این کشور در میان ۱۰ کشور برتر است که بیشترین آسیب اقتصادی را دیده است. از طرفی دیگر با سقوط قیمت نفت اوپک و کاهش میزان ذخایر ارزی در کنار تحریم‌های بین‌المللی بیش از پیش وضعیت اقتصادی ایران را در شرایط سخت قرار می‌دهد و در نتیجه مدیریت بحران این کشور را با مشکل جدی مواجه می‌سازد چراکه منابع مالی و اقتصادی از مهم‌ترین عوامل کنترل بحران در یک کشور محسوب می‌شود. در ایران در سال‌های پس از انقلاب، شاخص‌های مربوط با درآمد دولت با افت و خیزهایی همراه بود، اما از سال ۱۳۹۷ شروع ریاست جمهوری دونالد ترامپ در امریکا خروج این کشور از برجام و بازگشت تحریم سبب ایجاد شرایط اقتصادی در کشور، و کاهش تولید شد براساس تحلیل کارشناسان و عدم شکل‌گیری اقتصاد رقابتی اثرات ویرانگر ساختار درآمدهای نفتی، نرخ بالا و بی-

ثابت رشد حجم پول، مخارج بالا و بی ثبات دولت، تعیین دستوری نرخ سود بانکی، سیاست‌های مخرب در تعیین نرخ ارز، و روابط خارجی از دلایل رشد اقتصادی از پایین و بی‌ثبات در ایران به‌شمار می‌آیند. برخی محافل اقتصادی سال ۲۰۱۹ را بدترین سال اقتصاد ایران در سال‌های پس از جنگ تحمیلی در ایران دانسته‌اند. این وخامت اوضاع اقتصادی موجب شد تا دولت در برابر مدیریت کارآمد بحران عملکرد مناسب و به موقعی نداشته باشد. در موج نخست بیماری بسیاری از بیمارستان در تهیه لوازم بیمارستانی و آزمایشگاهی ناتوان بودند. در واقع در ابتدای شیوع به دلیل علاوه بر کمبود ماسک و دستکش و گان در مراکز درمان و سلامت برای کادر درمان و بیماران، مردم عادی نیز به دلیل قیمت بالای این اجناس در خرید این تجهیزات ناتوان بودند. هرچند دولت ایران برای خرید این اقلام ضروری و داروهای مورد نیاز از خارج با مشکلات عدیده‌ای نیز مواجه بود. تحریم‌ها علیه سیستم بانکی ایران منجر به محدودیت گسترده‌ای در تجارت، بنادر، حمل و نقل، بیمه و مشاغل شده است که در نتیجه تأمین و دسترسی به خدمات مراقبت و بهداشت را مختل می‌کند.

۲.۴. وضعیت بهداشتی

وضعیت بهداشت نه تنها از نظر زیست‌شناختی بلکه از نظر سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی نیز مطرح است. «سلامت یک مسئله سیاسی است» از مدت‌ها قبل مورد توافق بوده است (Verheul E, 2020). بنابراین، توانایی کشورها در مدیریت بحران کرونا به شدت تحت تأثیر شرایط سیاسی اقتصادی آنها است که می‌تواند هم یک مزیت و هم یک تهدید تلقی شود. بنابراین می‌توان گفت که تحریم‌ها به عنوان یک عامل سیاسی - اقتصادی، بیش از هر عامل دیگری، توانایی ایران در کنار آمدن با این بحران را به چالش کشیده است. کرونا ویروس همزمان با اعمال شدیدترین مجازات‌ها علیه ایران، در ایران گسترش پیدا کرد. اگرچه طی چهار دهه گذشته همیشه تحریم‌های مختلفی علیه ایران اعمال شده است، اما از ماه مه ۲۰۱۹، تحریم‌های یک جانبه آمریکا علیه ایران به طور قابل توجهی افزایش یافته است (Takian A, 2020). در مارس ۲۰۲۰، اولین آزمایش نمونه برای ویروس کرونا در بیمارستان مسیح دانشوری که مرکز مرجع کلیه بیماری‌های ریوی و تنفسی در ایران است، تأیید شد. این بیمارستان در سال ۲۰۰۹ مقابله با آنفلوآنزا را تجربه کرده بود بدین ترتیب تجربه مدیریت یک بیماری همه‌گیری را داشته است. تیم مدیریت بحران توسط رئیس و معاون رئیس بیمارستان تشکیل شد و تصمیم‌های عمده‌ای برای مدیریت بحران ویروس کرونا گرفته شد.

از طرفی دیگر سیستم بهداشتی ایران نیز به طور مستقیم و غیرمستقیم تحت تأثیر این تحریم‌ها قرار گرفته است، اگرچه ایران یکی از برجسته‌ترین سیستم‌های بهداشتی در منطقه مدیترانه شرقی را دارا است. با این حال هرچند که اعتقاد بر این است که تحریم‌ها علیه سلاح‌های فیزیکی جنگ اعمال می‌شود و شامل داروها و تجهیزات پزشکی

نیست، اما به دلیل مشکلات در مبادلات تجاری و مالی با اکثر کشورها، برخی از داروهای ضروری و تجهیزات آزمایشگاهی به ویژه کیت‌های تشخیصی، پزشکی و محافظتی به اندازه کافی در دسترس نیست. علاوه بر این، تحریم‌های متعدد در زمینه انتشار مقالات پژوهشی مانع آگاهی جامعه جهانی از پیامدهای این تحریم‌ها می‌شود (AI Shorbaji, 2020). علاوه بر این، تعیین نکردن متخصصین اپیدمیولوژی در زمان مناسب برای تعیین شاخص‌هایی مانند مرگ و میر از جمله نقاط ضعفی است که پیش‌بینی‌ها را برای تخمین نیازهای مراقبت و تشخیص آشفته می‌کند. اگرچه بسیاری از مراکز تحقیقاتی در کشور اقدام به تولید کیت‌های تشخیصی با حساسیت و خاصیت ویژه کرده‌اند و این آزمایش‌ها در ۵۰ آزمایشگاه انجام می‌شود، اما انجام آزمایش‌ها در همه موارد بالقوه امکان‌پذیر نیست. از سوی دیگر، انتشار ویروس‌ها ابتدا در مناطق مرکزی کشور آغاز و سپس به شدت در مناطق دیگر گسترش یافت (Lari, 2020). افزایش ناگهانی تعداد موارد منجر به کمبود تخت بیمارستان در بیمارستان‌های ارجاع که در ابتدا به این بیماران اختصاص داده شده بود، این کمبود، که مورد نگرانی مقام‌ها در تمام استان‌ها بوده است، منجر به ایجاد مراکز مراقبت پس از ترخیص زودرس بیماران از بیمارستان‌های ارجاع یا پذیرش سرپایی قبل از پذیرش در بیمارستان شد. اگرچه تأسیس این مراکز در اواسط ماه مارس صورت گرفت، اما با راه‌اندازی ستاد فرماندهی، تلاش شد بیماران پس از گذراندن دوره حاد بیماری به این مراکز ارجاع شوند، در صورت عدم امکان ترخیص آنها به خانه، یا تبدیل به مرکزی برای بیماران خفیف شود.

بر خلاف نقاط ضعف فوق، تشخیص، درمان و پیگیری بیماران علامت‌دار و آلوده از همان ابتدا آزاد بوده است. انواع مختلفی از پروتکل‌های درمانی و تشخیصی در قالب آزمایش‌های بالینی انجام شده است. در این راستا، شبکه تشخیصی مولکولی کرونا ویروس و کمیته علمی ضد ویروس کرونا متشکل از اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های علوم پزشکی ایران، و متخصصان در زمینه‌های مختلف با هدف همکاری با وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و راه‌اندازی سیستم غربالگری آنلاین بیماران برای غربالگری جهت کنترل شیوع بیماری از جمله اقدام‌های مؤثر برای کاهش مراجعه به مراکز بهداشتی و کاهش خطر ابتلا به افراد سالم بوده است که در این بین حدود ۱۴۶،۰۰۰ از این طریق مورد کشف و به مراکز بهداشتی ارجاع شده است (مالمیر و همکاران، بی تا).

۲،۵. یادگیری از تجارب گذشته

کشور ایران طی در ادوار گذشته بحران‌های ناشی از بیماری نظیر وبا و طاعون را پشت سر گذشته است. ولی این بحران‌های همه‌گیر در دوره‌هایی از تاریخ ایران به وقوع پیوسته که این کشور فاقد تمامی زیرساخت‌های بهداشتی و اقتصادی و یک دولت مقتدر مرکزی بوده است به همین دلیل نمی‌توان به صراحت بیان کرد ایران تجربه مقابله با بحران‌های ناشی از بیماری را داشته که از آن طریق بتواند از این تجربیات، امروزه در مدیریت بحران ویروس کرونا

بهره‌گیری کند. اما شاید بتوان نزدیک‌ترین فاصله زمانی به جهت مقابله و شیوع با یک بیماری را در سال ۱۳۸۸ با انتشار ویروس آنفولانزا (H1N1) در ایران دانست. طی شیوع این بیماری اکثر سیستم‌های بهداشتی کشور از درمان بستری و سرپایی مشغول مقابله با بیماری شدند. تعداد کل کشته‌شدگان رسمی از سوی وزارت بهداشت این کشور ۵۶ نفر بوده است که اکثریت آن‌ها به دلیل بیماری زمینه‌ای فوت کردند. ۱۴۲ مورد مبتلا به این بیماری بهبود کامل یافتند. بنابراین با توجه به جمعیت و شروع زود هنگام این بیماری، آمارها در مورد بیماری آنفولانزا بالا نیست. اگرچه تعدادی فوتی ناشی از این بیماری وجود داشته است اما این آمار با تناسب جمعیت کل کشور فاصله زیادی دارد. اما واژه اپیدمی و همه‌گیری را نمی‌شود به این بیماری در کشور نسبت داد. (حاتمی و دیگران، ۲۰۰۹) این بیماری که علائم مشابهی با ویروس کرونا دارد هر ساله با شروع فصل سرما آغاز می‌شود. اما دوره نقاهت و عوارض بیماری نسبت به ویروس کرونا کمتر بوده و همچنین اقدام‌های امنیتی شدیدی نظیر تعطیلی کل مدارس و ادارات و مراکز، محدودیت تردد، ماسک اجباری و... برای مقابله با آن انجام نشد.

۳. مدیریت بحران کرونا در سنگاپور

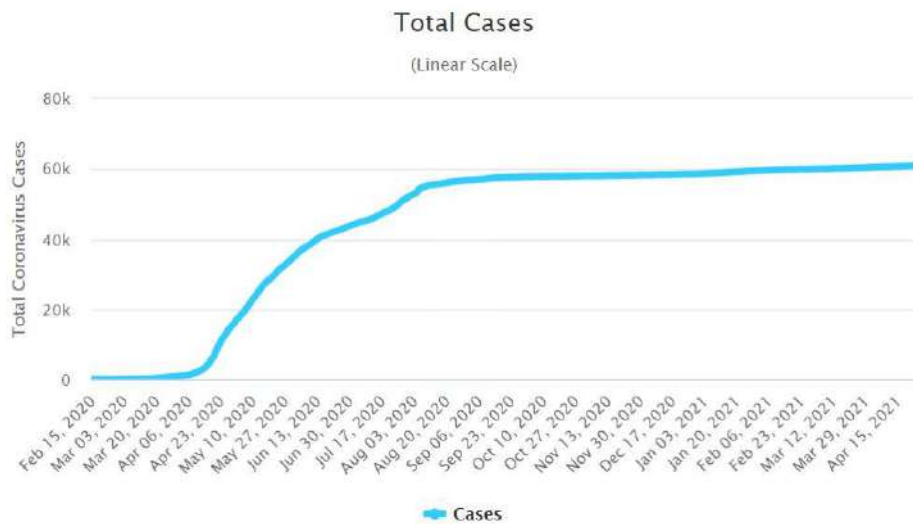
بیماری همه‌گیر کووید ۱۹ بر زندگی و معیشت در سراسر جهان تأثیر گذاشته است، اما رهبری جهانی کمی نسبت به آن وجود داشته است. هر کشور به شیوه خود و در درجه اول با منابع خاص و با نتایج متفاوت به این همه‌گیری پاسخ داده است.

سنگاپور یکی از اولین کشورهایی بود که موارد کووید ۱۹ را گزارش کرد. اولین مورد آن در ۲۳ ژانویه ۲۰۲۰ از چین وارد شد. در ابتدا مدیریت این بیماری مؤثر بود. اقداماتی از جمله ممنوعیت ورود مسافرانی را که چهارده روز قبل در چین بوده‌اند؛ و استفاده از روش‌های ردیابی تماس که در همه‌گیری سندرم تنفسی سارس در سالهای ۲۰۰۳ و ۲۰۰۴ ایجاد و مورد استفاده قرار گرفت، اعمال کرد. با توجه به جمعیت اندک این کشور و سیستم جامع بهداشتی، تعداد پرونده‌های این بیماری در سنگاپور در منطقه بی‌نظیر است.

در حالی که سایر کشورها موارد زیاد ابتلا را تجربه می‌کردند، در ابتدا وضعیت در سنگاپور کاملاً تحت کنترل به نظر می‌رسید. مدارس، مشاغل و اماکن عمومی مانند مراکز خرید همگی باز بودند و تعطیلی داخلی وجود نداشت، اگرچه اقدامات احتیاطی مانند بررسی درجه حرارت، و به دنبال راهنمایی سازمان بهداشت جهانی در آن زمان، استفاده از ماسک برای اشخاص دارای علائم و قرنطینه خانگی آنها انجام می‌شد. با این حال، در اوایل آوریل، این تمهیدات مؤثر نبود. این کشور با اعمال محدودیت‌هایی مانند سایر کشورها، اقدام به قطع مدار بیماری کرد. مشاغل و مدارس مجبور به تعطیلی شدند. به بیشتر آنها دستور داده شد که از خانه کار کنند و همه افراد در ملاقاتهای عمومی ماسک بزنند. با نگاه به گذشته، شدت این بیماری توسط دولت دست کم گرفته شده بود و ارزیابی مجدد

دولت لازم بود. تأثیرات اقتصادی قابل ملاحظه‌ای به وجود آمد، اما اقدامات جدید دولت مؤثر واقع شد. دولت احساس کرد که از ابتدای ژوئن به تدریج می‌تواند محدودیت‌ها را در برخی موارد برطرف کند. در حالی که تعداد اولیه آلودگی‌ها تقریباً به ۶۰ مورد در روز رسیده بود، تا اواسط ژوئن، این رقم به طور متوسط به کمتر از ۱۰ مورد در روز کاهش یافت. سنگاپور شروع به بازگشایی کرد، اما الزامات فاصله اجتماعی همچنان برقرار است و مشاغل غیرضروری همچنان تشویق می‌شوند تا در خانه کار کنند. تعداد موارد همچنان تحت نظارت دقیق مسئولان بهداشتی است (Tay Loh, 2020). نمودار زیر آمار کل مبتلایان در سنگاپور را از فوریه ۲۰۲۰ تا مارس ۲۰۲۱ را نشان می‌دهد.

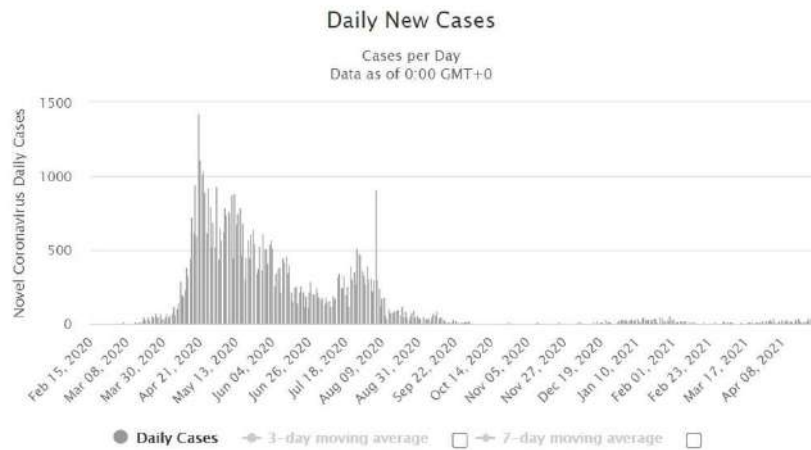
نمودار (۳)

(worldometers, 2021)

سنگاپور از آغاز همه‌گیری کووید ۱۹ در ماه فوریه ۲۰۲۰ تا آوریل **61,145** مبتلا به این ویروس را ثبت کرده است که از این میان **60,718** بهبود یافته‌اند و فقط ۳۰ نفر در این کشور بر اثر ابتلا به این ویروس جان خود را از دست داده‌اند. نمودار زیر تعداد مبتلایان روزانه در این کشور را نشان می‌دهد.

نمودار (۴)

منبع: (worldometers, 2021)

۳.۱. اقدامات سیاسی و امنیتی

با توجه به سیستم بهداشتی قوی و سابقه تاریخی در مدیریت بحران سارس، مردم انتظار داشتند سنگاپور به راحتی بر بیماری همه گیر کووید ۱۹ غلبه کند (Barron, 2020; Bociurkwi, 2020; Cowling & Lim, 2020). تلاش‌های اولیه مسئولان بهداشتی در زمینه ردیابی و جداسازی صورت گرفت که از آن به عنوان «اقدامات کلیدی تشخیص نسبتاً کامل» یاد می‌شود (Lipsitch, 2020). با وجود این انتظارات، سطح عفونت کووید ۱۹ افزایش یافته و سنگاپور هم مانند بسیاری از کشورها به شدت تحت تأثیر این بیماری قرار گرفته است.

سیستم سیاسی در سنگاپور به عنوان یک کشور اقتدارگرا رقابتی یا یک دموکراسی غیرلیبرال توصیف شده است (Levitsky and Way, 2010; Mutalib, 2000). در حالی که انتخابات به طور منظم برگزار می‌شود، اما تفاوت‌های عمده‌ای با دموکراسی‌های غربی دارد، و آن هم تسلط حزب اقدام خلق در تمام سازوکارهای این انتخابات است. جامعه مدنی به عنوان نیروی پیرامونی باقی مانده و فقط با اجازه دولت اجازه فعالیت دارد. سلطه حزب اقدام خلق تقریباً در تمام حوزه‌های جامعه سنگاپور گسترش می‌یابد (Ramesh, 2008).

رویکرد دولت سنگاپور در آغاز اپیدمی کرونا در سال ۲۰۲۰ را می‌توان در سه فاز خلاصه کرد: ۱. یادگیری از تجارب گذشته؛ ۲. یادگیری با آزمون و خطا و ۳. یادگیری احتمالی. با توجه به سیستم سیاسی منحصر به فرد تحت سلطه حزب اقدام خلق و فرهنگ بوروکراتیک، دولت سنگاپور اقدامات کنترلی بی‌شماری را به طور تدریجی از جمله ممنوعیت‌های سخت سفر، ردیابی تماس، قطع مدار بیماری، ماسک‌زدن اجباری، فاصله اجتماعی، همراه با مشوق‌های مالی به کارگران و مشاغل متضرر انجام داده است. اگرچه مسائل بهداشتی و درمانی کارگران خارجی در

خوابگاه‌ها همچنان ادامه دارد. لازم به ذکر است که میزان مرگ و میر در سنگاپور هنوز بسیار پایین است و در مقایسه با بسیاری از کشورهای دیگر، سنگاپور به یک الگوی مبارزه با این بیماری تبدیل شده است (Abdullah & kim, 2020: 770)

۱. ۱. ۳. یادگیری از تجارت گذشته

در طول فاز اول (اواخر ژانویه تا اواسط ماه مارس)، دولت سنگاپور به طور مستمر تصمیم‌های مبتنی بر تجربه‌های خود را در زمان شیوع ویروس سارس و نیز تجربه بین‌المللی کشورهای همسایه نظیر مالزی و تایوان، اتخاذ کرده است. منطقی است بگوییم دولت سنگاپور به دلیل درس‌هایی که از اپیدمی سارس گرفته بود، در مرحله اول به طور مؤثر به مسائل رسیدگی کرده است. هنگامی که برای اولین بار سارس وارد شد، متخصصان پزشکی و مسئولان دولتی آشفته شدند و منجر به فقدان هماهنگی بین دستگاه‌ها شد. با این حال، با ایجاد یک مرکز فوریت‌های پزشکی و مرکز ملی بیماری‌های عفونی، واکنش‌های اولیه دولت به شیوع کووید ۱۹ منجر به تسهیل همکاری بین سازمانی شد. مسئولان این کشور اطمینان حاصل کردند که دانشمندان یک رابطه کاری قوی با جامعه بهداشت عمومی ایجاد کرده‌اند. علاوه بر آن، دولت به طور قابل توجهی رفتار خود را در ارتباط با شهروندان در طول بیماری همه‌گیر کووید ۱۹ بهبود داده است. در طول شیوع سارس، انتشار اطلاعات در درجه اول بر رسانه‌های سنتی مانند روزنامه‌ها، رادیو و تلویزیون متکی بود. از آن زمان به بعد، دولت از کانال رسانه‌های اجتماعی و برنامه‌های پیام‌رسان بهره برده است. برای مثال، ادارات دولتی و مسئولان با شهروندان از طریق واتساپ، تلگرام، فیسبوک و یوتیوب با شهروندان در تماس بوده‌اند تا اطمینان حاصل کنند که شهروندان به اطلاعات کافی و به روز دسترسی دارند. این کشور به ویژه برای مهار کردن تازه‌واردها از چین و پس از آن انتقال محلی به درون جامعه مانند دیگر کشورهای آسیایی، به دنبال معیارهای کنترل مؤثر بوده است. برای مثال، دولت به سرعت متعهد شد که سیاست‌های راهبردی را به سمت انعطاف‌پذیری اجتماعی هدایت کند. از آنجا که اولین مورد تأیید شده در سنگاپور از طریق یک شهروند ۶۶ ساله چینی شناسایی شد و در ۲۳ ژانویه اعلام شد؛ دولت سیاست‌های گام‌به‌گام زیادی را اجرا کرده است که شامل گسترش نظارت بر سفرهای غیرضروری به همه مناطق چین و سپس قرنطینه ۱۴ روزه برای بازدیدکنندگان از چین که بعدها به همه کسانی که از چین بازدید کردند تعمیم یافت، و سپس صدور دستور ممنوعیت ورود و ترانزیت برای همه بازدیدکنندگان از چین در کوتاه مدت صادر شد. علاوه بر این، به محض اینکه اولین نشانه گسترش سریع ویروس در میان جزیره مشخص شد، دولت در ۷ فوریه، شرایط سیستم واکنش شیوع بیماری را از زرد به نارنجی افزایش داد. روز بعد، نخست‌وزیر لی‌هسین لونگ اولین سخنرانی تلویزیونی خود درباره این همه‌گیری را انجام و بر اهمیت اوضاع تأکید کرد. پس از آن که سازمان بهداشت جهانی به عنوان یک استاندارد

طلایی عملکرد سنگاپور را در مدیریت بحران مورد تحسین قرار داد، اقدامات سنگاپور به همراه تایوان، کره جنوبی و هنگ کنگ در برخورد با کووید ۱۹ مورد توجه رسانه‌های جهان قرار گرفت.

۲. ۱. ۳. یادگیری با آزمون و خطا

با این حال، پس از روبرو شدن با دو مرگ مرتبط با کووید ۱۹ (یک زن سنگاپوری ۷۵ ساله و یک اندونزیایی ۶۴ ساله) در ۲۱ مارس ۲۰۲۰، رکورد جهانی سنگاپور کاهش یافت. این موضوع مرحله دوم (میانه مارس تا اواسط آوریل) را آغاز کرد؛ دوره‌ای که در طی آن دولت سنگاپور با مدیریت خطرات انتقال محلی کووید ۱۹ شروع به مبارزه کرد. یکی از تصمیم‌های مهم این بود که با وجود افزایش موارد تأییدشده مسافران از خارج، وزارت آموزش و پرورش سنگاپور در ۲۳ مارس با بازگشایی مدارس موافقت کرد و وزیر آموزش اعلام کرد: «شواهد علمی نشان می‌دهد کووید ۱۹ در مقایسه با بزرگسالان بر روی افراد کم‌سن تأثیر زیادی ندارد» (Shunmuganathan, 2020). بعداً، پس از موارد جدید عفونت و انتقال محلی ثانویه کووید ۱۹ در درون جامعه - به ویژه در کلیساها، یک هتل میزبان کنفرانس، و مدارس - برای دولتمردان این کشور یک وضعیت دشوار مشاهده شد. دولت با بستن مرزها، ممنوعیت همه رویدادهای عمومی و اجتماعات، بستن همه مدارس در سراسر جزیره و کلاس‌های مجازی در قالب یادگیری آنلاین به این همه‌گیری واکنش نشان داد. افزون بر آن، نخست‌وزیر در ۳ آوریل یک زمان قطع مدار را اعلام کرد که تا ۴ مه ادامه داشت و سپس تا ۱ ژوئن تمدید شد. در طول مرحله دوم، علاوه بر بودجه کشور که از طرح‌های مختلفی در طول فاز اول حمایت می‌کرد، دولت بودجه‌ای را برای تأمین کمک‌های مالی (برای مثال، پرداخت مالیات یا اجاره، تخفیف مالیاتی و پرداخت نقدی) به شرکت‌ها و کارگران تحت تأثیر این بحران کمک کرد (Ho, 2020).

۳. ۱. ۳. یادگیری احتمالی

در سومین مرحله کلیدی (از اواسط ماه آوریل تا اوایل می)، تأیید موارد کووید ۱۹ در جوامع محلی به میزان قابل توجهی افزایش یافت. سنگاپور شاهد افزایش شدید موارد جدید در بین کارگران خارجی در یک روز بود. در واکنش، دولت به تدریج خوابگاه‌های کارگران خارجی را تعطیل کرد و آزمایش‌های جمعی را با توجه به تدابیر شدید امنیتی انجام داد. با این وجود، از ۸ می، کارگران با مجوز کار دارای اکثریت قاطع مبتلایان به کووید ۱۹ بودند. هر چند هیچ یک از ۲۰ کشته به عنوان مبتلایان به کووید ۱۹ ذکر اعلام نشده بودند، در این مرحله خوابگاه‌های خارجی جبهه اصلی نبرد سنگاپور علیه کووید ۱۹ شد. و این مرحله را به یکی از آموزش‌های جدید که در دوره‌های قبل رخ نداده بود، تبدیل کرد. این سناریویی نبود که دولت برای آن آماده باشد، زیرا کانون اصلی آن در خوابگاه‌های کارگران خارجی بود.

بر این اساس، سیستم برنامه‌ریزی و مدیریت دولت با توجه به قرنطینه موجود و امکانات پزشکی، برای هدایت برنامه‌ها به سوی طرح‌های احتمالی به میزان بیشتری نسبت به قبل نیاز بود. سؤال‌هایی توسط شهروندان در مورد درمان کارگران مهاجر مطرح شد، چرا که افکار عمومی بر روی شرایط زندگی آن‌ها حساس شده بود. پروفیسور تامی کوه، در رسانه‌ها اعلام کرد که روش درمان کارگران مهاجر غیرقابل قبول است (Daud, 2020). ماهیت خوابگاه‌ها که در آن کارگران در فضاهایی زندگی می‌کردند که تماس اجتناب‌ناپذیر بود، زمینه‌ای را برای افزایش اجتناب‌ناپذیر و چشمگیر این بیماری در میان این گروه ایجاد کرد.

۲.۳. اقدام‌های اقتصادی

اقدام‌های اقتصادی توسط دولت سه جنبه مختلف از یک کسب‌وکار را هدف قرار داده است. اول اینکه، با کمک به حل جریان وجوه نقد، وضعیت مالی کسب‌وکارها را بهبود ببخشد. این مسئله از طریق اقدام‌های گوناگونی از جمله تأمین مالی دستمزد کارکنان به دست می‌آید. با اعطای یارانه، انتظار می‌رود که علاوه بر بهبود موقعیت مالی کسب‌وکار، شرکت‌ها قادر به حفظ کارمندان خود خواهند بود. بنابراین، میزان بیکاری ایجادشده توسط بحران کووید ۱۹ کاهش خواهد یافت. دولت با اقدامات دیگری از قبیل: تعویق مالیات‌های مختلف و هزینه‌های دولت، به دنبال حل نیازهای نقدینگی شرکت‌ها است.

دومین بخش اقدامات اقتصادی توسط دولت سنگاپور به دنبال کمک به هزینه‌های کمتر برای کسب‌وکارها است. اجاره، به بخش قابل توجهی از هزینه‌های کسب‌وکار ارتباط دارد. دولت تحت یک چارچوب امدادی به پرداخت اجاره‌ها کمک می‌کند که هم بر مالکان و مستأجران تأثیر می‌گذارد. به علاوه، یک کمک نقدی، به طور کلی در حدود ۲ میلیارد پوند، به صاحبان ملک ارائه می‌شود که برای عبور از این شرایط به اجاره‌ها نیاز دارند. برای کمک به مالکان که با مشکلات مالی مواجه هستند و بخش قابل توجهی از درآمد خود را از درآمد اجاره حاصل می‌کنند، و احتمالاً سهم آنها به نصف کاهش می‌یابد دولت به کمک‌های مالی به آنها متعهد شده است. هم‌زمان، برخی صنایع که از بحران کووید ۱۹ به شدت آسیب دیده‌اند، حمایت می‌شوند. به این ترتیب، حمایت بیشتری از سوی دولت در این بخش‌ها، مانند شرکت‌های هواپیمایی و گردشگری، به شکل معافیت اجاره بیشتر، تخفیف و اشتراک هزینه‌های اضافی در طول این دوره وجود دارد.

سوم اینکه، دولت کسب و کارها را با فرصت‌های بیشتری برای کسب اعتبار کمک کرده است. این شامل کمک مالی از طریق وام‌های حمایت‌شده از سوی دولت برای تأمین نیازهای مالی بوده است. هم‌چنین برای به تعویق انداختن بازپرداخت بهره وام‌ها نیز کمک کرده است. دولت هم‌چنین حداکثر تلاش خود را افزایش داده است تا هزینه قرض گرفتن پایین و قابل مدیریت برای وام‌گیرندگان باشد.

همچنین طرح بیمه وام وجود دارد که به وام‌دهندگان اجازه می‌دهد تا ریسک عدم پرداخت بدهی با شرکت‌های بیمه‌گر تجاری را برای وام‌های کوتاه‌مدت کاهش دهند. در مجموع، این اقدام‌ها فرصت‌های فراوانی برای کسب و کارها فراهم می‌کنند تا خطوط اعتباری جدیدی به دست آورند. در عین حال، روشن است که اقتصاد نمی‌تواند به سادگی به دوران قبل از همه‌گیری بیماری کووید ۱۹ برگردد. تا آن زمان، دولت بر اهمیت ایجاد ارتباط قوی از طریق دنیای دیجیتال و مهارت تأکید کرده است. این امر با کمک‌های مالی و مشوق‌های مالی متعددی حمایت می‌شود که به کسب و کارها در بهره‌برداری از منابع جدید درآمد کمک می‌کند و مهارت‌های نیروی کار را بهبود می‌بخشد. در مجموع، دولت سنگاپور ۹۲٫۹ میلیارد دلار برای حمایت از اقتصاد خود اختصاص داده است که یکی از بلندپروازانه‌ترین پاسخ‌های مالی جهان به این بحران است (Gurrea-Martinez and Loh, 2020: 293).

۳.۳. اعتماد ملی

بحران کرونا در بسیاری از کشورها طبق گزارش خانه آزادی سبب رشد اقتدارگرایی شده و دموکراسی را به چالش کشیده است. درجه‌ای از اقدام‌های اقتدارگرا توسط دولت برای مدیریت این بحران نیاز است چرا که به کنترل این همه‌گیری کمک خواهد کرد. از طرفی مدیریت این بحران آزمونی برای دولت‌ها نیز است زیرا با مهار این بیماری اعتماد شهروندان این کشورها به دولت‌هایشان بیشتر خواهد شد. سنگاپور با مدیریت موفق این بحران طبق تجارب گذشته و استفاده از مشوق‌های مالی برای بخش خصوصی، توانسته به‌رغم اقتدارگرایی حزب اقدام خلق در همه عرصه‌ها، اعتماد شهروندان خود به اقدامات دولت برای مهار این بیماری را به خود جلب کند.

۳.۴. اقدام‌های بهداشتی

از ابتدای شیوع کرونا تاکنون، کشور سنگاپور در وضعیت نارنجی قرار دارد؛ یعنی وضعیتی که شیوع بیماری وجود دارد اما کنترل شده است (پورقادی، ۱۳۹۹: ۲). عامل اصلی در بالارفتن تعداد مبتلایان در این کشور سنگاپوری‌ها نبودند، بلکه شیوع این بیماری از ژوئیه سال ۲۰۲۰، ۹۵ درصد مربوط به خوابگاه‌های کارگران خارجی بوده است. تقریباً سیصد هزار کارگر خارجی (عمدتاً در کارهای ساختمانی) وجود دارد که در خوابگاه‌ها اسکان داده می‌شوند (Tay and Loh, 2020).

با بالارفتن رشد نمایی تعداد مبتلایان بلافاصله با عملیاتی شدن برنامه جامع قطع زنجیره تحت عنوان **Circuit Breaker** و اعمال محدودیت‌های سختگیرانه کنترلی از جمله تعطیلی مدارس و همه مکان‌های عمومی و تجاری و تفریحی و عدم اجازه خروج از منزل در شرایط غیراضطراری و دورکاری کلیه خدمات غیرضروری و الزام‌زدن ماسک به سرعت شیوع بیماری کنترل شد. نظارت جدی پلیس و اعمال جریمه مالی از ۱۰۰ تا ۱۰۰۰۰ دلار و همچنین اخراج از سنگاپور و قابلیت صدور رای تا شش ماه زندان برای متخلفین در کنار اطلاع‌رسانی و آموزش

دقیق به جامعه از مهم‌ترین مؤلفه‌های موفقیت کنترل بیماری در سنگاپور بود. سنگاپور با نرخ مرگ و میر ۰,۰۵ درصد (فوت یک بیمار به ازای هر ۲۰۰۰ بیمار با تست مثبت کووید) دارای پایین‌ترین نرخ مرگ و میر این بیماری در جهان می‌باشد.

بررسی علل پایین‌بودن نرخ مرگ و میر ناشی از کووید ۱۹ در سنگاپور:

- الف. سیستم بهداشت درمان سنگاپور به دلیل اعمال سیاست‌های صحیح، هیچگاه با ورودی زیاد بیماران مواجه نشده و تمام تمرکز بر نجات جان مبتلایان از مرگ است.
- ب. مردم این کشور بدلیل رسیدگی مداوم به سلامت خود از طریق ورزش، توانسته‌اند آمار ریسک مؤلفه‌ها مانند چاقی، فشار خون و... را کاهش دهند.
- ج. بخش عمده‌ای از بیماران مبتلا به کووید ۱۹ کمتر از ۴۴ سال سن و توانایی بدنی و جسمی زیاد داشته، در نتیجه مرگ و میر آنها کمتر می‌باشد.
- د. این کشور از تجربه قبلی خود در کنترل بیماری سارس در سال ۲۰۰۳ برای کاهش مرگ و میر به نحو بهینه استفاده کرده است.

در شیوع کرونا سه نوع سیاست‌گذاری اصلی در کشورهای مختلف به وجود آمد که شامل:

- الف. **سیاست شیوع مهارنشده**^۱: این سیاست برای کنترل بیماری کار خاصی انجام نمی‌دهد؛ زیرا بر این مبنا پایه‌ریزی شده است که هر نوع کنترل منجر به تأخیر در پیک منحنی شیوع شده که مناسب نیست. این سیاست در کشور سنگاپور با تحلیل‌های ارائه شده از سیستم‌های پیشرفته شبیه‌سازی شیوع بیماری در جامعه و همچنین در نظر گرفتن ریسک ابتلای مجدد به صورت قاطع رد شده و از ابتدا تاکنون کنترل شیوع بیماری به صورت جامع و سخت‌گیرانه در دستور کار دولت قرار گرفته است.
- ب. **سیاست کاهش تعاملات اجتماعی و تخفیف شیوع**^۲: بر محدود کردن جابجایی افراد و فاصله‌گذاری اجتماعی تأکید دارد و درصدد بود تا متوسط ارتباطات روزانه افراد را کاهش دهد. این سیاست از اعمال محدودهای اولیه مانند الزام به فاصله اجتماعی یک متری تا سخت‌گیرانه‌ترین محدودیت‌ها و تعطیلی کامل فعالیتهای اجتماعی را شامل می‌شود. چنانچه اشاره شد با مشاهده شروع رشد نمایی بیماری در جامعه سنگاپور با پیاده‌سازی حدود دو ماه برنامه جامعه قطع زنجیره و آزادسازی مرحله به مرحله محدودیت‌ها تجربه این کشور به عنوان یک الگوی موفق در سیاست تخفیف کارآمد شیوع قابل بررسی است.

^۱ - Spread Uninhibited

^۲ - Mitigation

• ج. سیاست مهار^۱: تمرکز این سیاست بر شناسایی و قرنطینه سریع کلیه افراد دارای تماس نزدیک با مبتلایان جدید می‌باشد که کمک می‌کند کلیه افراد مشکوک از جامعه جدا شده و زنجیره انتقال در جامعه گسسته شود. داشتن زیرساخت‌های پیشرفته فناوری اطلاعات در پیاده‌سازی این سیاست یک الزام است. ثبت ورود و خروج و تب‌گیری با سیستم‌های هوشمند در کلیه ساختمان‌ها نیز امکان ردیابی سریع افراد در معرض تماس طی دو هفته از تشخیص ابتلا در فرد بیمار را فراهم آورده است. مهار اصلی‌ترین سایت سنگاپور در مقابل شیوع کرونا است که با مدیریت، کنترل و حرکت در یک گام جلوتر از شیوع بیماری توانسته است امکان فعالیت اجتماعی نزدیک به نرمال را در حال حاضر در این کشور فراهم آورد. سیاست‌های کنترلی و تصمیم‌های کلیدی در کنترل شیوع و مدیریت سیستم بهداشت و درمان در مواجهه با کووید ۱۹ در سنگاپور از طریق به‌کارگیری سیستم‌های هوشمند پشتیبانی تصمیم با قابلیت شبیه‌سازی و ارزیابی تصمیمات پیش از اجرا آنجا می‌شود.

برخی از پلتفرم‌های طراحی شده در رابطه با بیماری کرونا:

- سامانه پیش‌بینی روند شیوع بیماری در سطح ملی؛
- سامانه پیش‌بینی منابع کلیدی بیمارستانی برای کاهش مرگ و میر کرونا از جمله پیش‌بینی تقاضا برای اکسیژن، تخت‌های ایزوله و ICU؛
- سامانه پیش‌بینی منابع انسانی مورد نیاز از جمله پرستاران و پزشکان؛
- سامانه‌های مدیریتی برای تغییر کاربری فضای بیمارستان‌ها و فرآیندهای کاری در مواجهه به بحران کرونا؛
- سامانه سیاست‌گذاری و بررسی تأثیر بحران کرونا بر فرآیندهای آموزشی (به ویژه دوره‌های رزیدنتی).

موارد بالا از جمله پلتفرم‌های موفق مدیریتی در مدیریت همه‌گیری در سنگاپور می‌باشد. شبیه‌سازی‌های متعدد دیگری هم وجود دارد که به شکل تمام وقت از منابع اطلاعاتی تغذیه شده، در قالب داشبوردهای مدیریتی شکل‌گیری شده و برای سیاست‌گذاری‌های درست به کار برده می‌شود (پورقادی، ۱۳۹۹: ۳-۴).

در اواخر ماه دسامبر ۲۰۲۰، بیش از ۳۰ نفر از کارکنان مرکز ملی بیماری‌های عفونی سنگاپور واکسینه شدند و دوز دوم واکسن را ۲۰ ژانویه دریافت خواهند کرد. با واکسینه شدن این افراد سنگاپور اولین کشور آسیایی است که واکسن فایزر را تأیید و روند واکسیناسیون عمومی را در کشور آغاز کرده است. این کشور همچنین برای خرید چندین واکسن از جمله واکسن مدرنا و سینواک هم اقدام کرده است. انتظار می‌رود این کشور تا سه ماهه سوم سال ۲۰۲۱ دوزهای کافی واکسن برای واکسیناسیون ۵,۷ میلیون نفر جمعیت خود را داشته باشد (Staff, 2020).

¹ - Containment

نتیجه گیری

در این مقاله سعی شد تا با ارائه دو نمونه ایران و سنگاپور بدون ارزش گذاری صرفاً به توصیف اقدام‌های انجام داده شده توسط این دو کشور با محوریت مؤلفه‌های فرضیه وضعیت اقتصادی، وضعیت بهداشتی، امنیتی و سیاسی و یادگیری از تجارب گذشته و اعتماد ملی (در سنگاپور) پرداخته شود. باتوجه به شاخص‌های مشترک و مؤثر در مدیریت بحران دو کشور می‌توان با یک ارزیابی کلی مدیریت بحران دو کشور مذکور را به‌طور جداگانه در هر یک از شاخص‌ها سنجید. باتوجه با داده‌های به دست آمده طی جدول زیر با استفاده از سه واژه خوب، متوسط و ضعیف درصدد ارزیابی مدیریت بحران دو کشور برآمده‌ایم. سنگاپور و ایران را به دلیل میزان فاصله در مسیر توسعه‌یافتگی و وضعیت اقتصادی و تجربه یادگیری سنگاپور از بیماری سارس را نمی‌توان با یک تحلیل مقایسه با یکدیگر سنجید و درواقع نمونه‌های مناسبی برای مطالعه تطبیقی نیستند ولی سنگاپور به دلیل عوامل یادشده با توجه به یافته‌های تحقیق مدیریت بحران خوبی را در مقابله با بحران کرونا داشته است.

شاخص کشور	اقدامات سیاسی - امنیتی	اقدامات اقتصادی	اقدامات بهداشتی	یادگیری از تجارب گذشته	کل مبتلایان	بهبود یافتگان	کشته شدگان
ایران	خوب	ضعیف	متوسط	ضعیف	2,499,077	1,954,321	71,758
سنگاپور	خوب	خوب	خوب	خوب	61,121	60,751	30

همان‌طور که در متن اشاره شد یکی از دلایلی که باعث عدم مدیریت خوب و کارآمد از جانب ایران در مواجهه با بحران کرونا وجود داشت، وضعیت اقتصادی و در رأس آن اعمال تحریم‌های اقتصادی از جانب کشورهای خارجی و آمریکا بود. این وضعیت سبب شد تا دولت نتواند به نحو مطلوب در این بحران پاسخگو باشد. هم‌چنین عدم اعمال محدودیت‌های سختگیرانه موجب شد تا در ابتدای بحران وضعیت استان‌های زیادی از این کشور قرمز و خطرناک باشد. اما به تدریج دولت و مردم با به‌کارگیری همه توان خود از جمله؛ ایجاد محدودیت‌ها و فاصله‌گذاری اجتماعی، تعطیلی همه مراکز و مؤسسات و در ادامه با پشتیبانی مالی دولت از خانواده‌های آسیب‌دیده از کرونا سعی در کاهش خسارات اقتصادی ناشی از کرونا برای مردم شد. درواقع مهم‌ترین عوامل مؤثر در مدیریت بحران این کشور، وضعیت اقتصادی، بهداشتی، اقدامات امنیتی، بوده است. سنگاپور یکی از نمونه‌های موفق مدیریت بحران کرونا در جهان است. اقدامات این کشور در مهار همه‌گیری به چهار بخش خلاصه می‌شود: در عرصه سیاسی و

امنیتی سنگاپور با استفاده از تجربه مقابله با ویروس سارس و ایجاد مرکز بیماری‌های عفونی به مقابله با این همه‌گیری پرداخت؛ دولت با اعمال محدودیت‌های گسترده، جریمه‌های سنگین و اقدامات اقتدارگرایانه سعی در مهار این بیماری داشت. این اقدامات سبب افزایش اعتماد ملی شد زیرا دولت با اعمال سیاست‌های مهار توانست آمار مرگ و میر را پایین نگه دارد. در عرصه اقتصادی با حمایت از کسب‌وکارها و مشوق‌های مالی، یکی از بزرگ‌ترین بسته‌های حمایتی در جهان برای مقابله با این بیماری را تخصیص داد. در عرصه بهداشتی نیز این کشور با استفاده از دو سیاست «کاهش تعاملات اجتماعی و تخفیف شیوع» و «سیاست مهار» و همچنین آغاز واکسیناسیون در اواخر دسامبر ۲۰۲۰ سعی در مهار این بیماری داشته است. امید است جهانیان با استفاده از تجارب این همه‌گیری در برابر خطرات و بیماری‌های جهانی، اقدام‌های سریع و مناسب‌تری انجام دهند.

منابع و مآخذ

فارسی

- بایندر، لئونارد (۱۳۸۰) بحران‌ها و توالی‌ها در توسعه سیاسی، ترجمه غلامرضا خواجه سروی، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- بصیری محمدعلی، مومنی مجیدرضا و استوار الهام (۱۳۹۶)، «مقایسه عملکرد شورای امنیت سازمان ملل متحد در قبال پرونده هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران و کره شمالی»، دو فصلنامه سیاست و روابط بین الملل.
- پورقادر (۱۳۹۹)، تجربه سنگاپور در مدیریت بحران کووید ۱۹ با کمترین نرخ مرگ و میر کرونا در جهان، ص ۱-۴.

https://hmerc.mui.ac.ir/sites/hmerc.mui.ac.ir/files/1399/AsranehDagh/nkht_syzdhmyn_nshst_srn_h_dg_slmt.pdf

- زارع، مهدی (۱۳۹۹) کرونا و مدیریت بحران در ایران، خبرآنلاین (بهمن ۱۳۹۹)، قابل بازیابی در: khabaronline.ir/news/1376517
- طغیانی راهله، ماهر علی، مالمیر راضیه، صفری محمدصالح (۱۳۹۹)، «مدیریت بحران بیماری کووید ۱۹: باز مهندسی نظام ارائه خدمات سلامت در ایران»، مجله علمی سازمان نظام پزشکی جمهوری اسلامی ایران، دوره ۳۸ شماره (۱)
- محمدرضا تاجیک (۱۳۷۹) مدیریت بحران؛ نقدی بر شیوه‌های تحلیل تدبیر بحران در ایران، تهران: فرهنگ گفتمان.

- مک کارتی، شاون (۱۳۸۱) نقش اطلاعات در مدیریت بحران، ترجمه محمدرضا تاجیک، تهران: انتشارات فرهنگ گفتمان.
- حاتمی حسین و دیگران (1388) « نوپیدی و جهانگیری آنفلوآنزای (H1N1) سال ۲۰۰۹»، مجله علمی سازمان نظام پزشکی جمهوری اسلامی ایران، دوره ۲۷، شماره ۱، بهار ۱۳۸۸: ۷۷-۱۱۶

لاتین

- Abdoli amir (2020), Iran, sanctions, and the COVID-19 crisis, Journal of Medical Economics,
- Abdullah, Walid Jumblatt. Kim, Soojin (2020) Singapore's Responses to the COVID-19 Outbreak: A Critical Assessment. American Review of Public Administration 2020, Vol. 50(6-7) 770-776.
- Abidi Milad, Mirzaei Rasoul, (2020), Iran Without Mandatory Quarantine and with Social Distancing Strategy Against Coronavirus Disease (COVID-19), Health Security Volume 18,
- Amat, Frances and Others (2020) Pandemics meet democracy: Experimental evidence from the COVID-19 crisis in Spain.
- Asadi Lari, (2020). Ministry of Health and Medical Education of the Islamic Republic of Iran. report of zoom conference about covid-19.
- Barron, L., 2020. Coronavirus lessons from Singapore, Taiwan and Hong Kong | Time [online]. Time. Retrieved from <https://time.com/5802293/coronavirus-covid19-singapore-hong-kongtaiwan/>
- Bociurkiw, M. (2020). What the US can learn from Singapore's coronavirus strategy (opinion) - CNN [online]. CNN. Retrieved from <https://edition.cnn.com/2020/03/13/opinions/corona-virus-what-the-us-can-learn-from-singapore-hk-bociurkiw/index.html>
- Cowling, B. J., & Lim, W. W. (2020). Opinion | They've contained the coronavirus. Here's How. - The New York Times [online]. The New York Times. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2020/03/13/opinion/coronavirus-best-response.html>
- Daud, S. (2020, May). "The way Singapore treats its foreign workers is not First World but Third World": Tommy Koh on Covid-19 clusters in dormitories. Mothership. At: <https://mothership.sg/2020/04/tommy-koh-foreign-workers-singapore-thirdworld/>
- Gurrea-Martinez, Aurelio. Loh, Samuel (2020) Singapore's Legal and Economic Response to the COVID-19 Crisis: The Role of Insolvency Law and Corporate Workouts, International Corporate Rescue. Chase Cambria Company (Publishing) Ltd. PP.292-297
- Ho, G. (2020, May). President Halimah assents to draw on \$21 billion from past reserves for historic Resilience and Solidarity Budgets. The Straits Times. <https://www.straitstimes.com/politics/president-assents-to-historic-resilience-and-solidaritybudgets-draw-on-21-billion-from>

- Jamaati H, Dastan F, Dolabi S, Varahram M, Hashemian S, Nasiri rayeini S, Farzanegan B, Monjazebi F, (2020), COVID-19 in Iran: A model for Crisis Management and Current Experience, Iranian Journal of Pharmaceutical Research, 19(2) 1-8
- Ji W, Wang W, Zhao X, et al. (2020). Cross-species transmission of the newly identified coronavirus 2019-nCoV. J Med Virol 92, 433–440.
- Kenenisa, Lemi; Mekonnen, Bogale; Wubishet, Mengesha (2020) "The Effect of COVID -19 on Micro, Small and Medium Enterprises' Operation
- Leftwich, A. (1995). Bringing politics back in: Towards a model of the developmental state. Journal of Development Studies, 31(3), 400–427
- Levitsky, S., & Way, L. A. (2010). Competitive authoritarianism: Hybrid regimes after the cold war. Cambridge University Press.
- Li Q, Guan X, and Wu P. (2020). Early transmission dynamics in Wuhan, China, of novel coronavirus-infected pneumonia. NEJM 382, 1199–1207.
- Mutalib, H. (2000). Illiberal democracy and the future of opposition in Singapore. Third World Quarterly, 21(2), 313–342.
- Ramesh, M. (2008). Autonomy and control in public hospital reforms in Singapore. The American Review of Public Administration, 38(1), 62–79.
- Raofi A, Takian A, Akbari Sari A, et al. (2020), COVID-19 pandemic and comparative health policy learning in Iran. Arch Iran Med.; 23(4):220–234.
- Rassouli M, Ashrafizadeh H, Shirinabadi farahani A, Akbari M, (2020), COVID-19 Management in Iran as One of the Most Affected Countries in the World: Advantages and Weaknesses, frontiers in public health, volume 8
- Shunmuganathan, R. (2020). Education minister explains MOE's reasoning for reopening schools in Singapore amid COVID-19 outbreak. The Online Citizen. <https://www.theonlinecitizen.com/2020/03/23/education-ministerexplains-moes-reasoning-for-reopening-schools-in-singapore-amid-covid-19-outbreak/>
- Staff, Reuters (2020). Singapore begins COVID-19 vaccinations, marking 'new chapter' in virus fight. <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-singapore-vaccine/singapore-begins-rollout-of-pfizers-covid-19-vaccine-with-healthcare-workers-idUSKBN294094?il=0>
- Tay, Simon. Loh, Sara (2020) . Singapore & Covid.at: <https://www.asiamediacentre.org.nz/features/singapore-and-covid/>

نقش سازمان بهداشت جهانی در مدیریت بحران کرونا به عنوان تهدید نرم

رئوف رحیمی^۱

چکیده

ویروس کرونا یا کووید ۱۹، ویروس خطرناکی است که از چین ظاهر شد و در سرتاسر جهان گسترش یافت به گونه‌ای که به سرعت به یک چالش جهانی تبدیل شد. در سال ۲۰۲۰، بسیاری از کشورهای جهان علیه این ویروس و در چارچوب سازمان بهداشت جهانی متحد شدند. تدریس ادهانوم قبرسیون مدیرکل سازمان بهداشت جهانی در ۳۰ ژانویه ۲۰۲۰ ویروس کرونا را به عنوان نگرانی جدی سازمان بهداشت جهانی اعلام کرد. بیانیه او بالاترین سطح هشدار سازمان بهداشت جهانی به شمار می‌رود. در واقع این بیانیه، یک فراخوان جهانی برای توجه دادن همه کشورها به خطر این ویروس و دعوت برای اقدام مشترک بود. سازمان بهداشت جهانی برخی تجهیزات لازم و همچنین اطلاعات کلیدی در مورد ماهیت این ویروس و روند تکامل آن را در اختیار کشورها قرار داد تا بتوانند به شکل اثربخشی در برابر شیوع آن اقدام کنند. هدف مقاله حاضر این است که به روش توصیفی-تحلیلی به این سؤال پاسخ دهد که سازمان بهداشت جهانی در مواجهه با تهدید نرم ویروس کرونا چه نقشی ایفا کرده است. مقاله حاضر در دو بخش به سؤال مذکور پاسخ می‌دهد.

واژه‌های کلیدی: سازمان بهداشت جهانی، کرونا ویروس، بیماری‌های همه‌گیر، همکاری بین‌المللی، مدیریت بحران

مقدمه

بیماری کرونا ویروس و دیگر بیماری‌های عفونی در حال ظهور، تهدیدی برای سلامتی است و ضرورت و اهمیت تحقیقات مرتبط با بیماری‌های همه‌گیر را نشان می‌دهد. کنترل بیماری‌های همه‌گیر مانند کرونا بدون همکاری بین‌المللی در چارچوب سازمان‌های بین‌المللی غیرممکن است؛ زیرا ماهیت فرامرزی دارند و سازمان‌های بین‌المللی باید نقش مهمی در آمادگی و پاسخ به بیماری‌های همه‌گیر یا حوادث جهانی داشته باشند. سازمان بهداشت جهانی تنها مرجع قانونی برای ایفای این نقش مهم در واکنش به بیماری همه‌گیر کرونا محسوب می‌شود. نقش سازمان بهداشت جهانی از آن جهت مهم است که کمک‌های فنی و دستور العمل‌های استاندارد به دولت‌های جهان ارائه می‌کند. کرونا ویروس اهمیت همکاری بین‌المللی در چارچوب سازمان‌های بین‌المللی را آشکار ساخت و تخصصی شدن امور را یک بار دیگر به دولت‌های جهان گوشزد کرد. سیستم‌های بهداشتی ملی قدرتمند، پایه و اساس پیشگیری و کنترل مؤثر بیماری‌های همه‌گیر محسوب می‌شوند، لذا تقویت آن‌ها به‌ویژه در کشورهای کم درآمد

^۱ استادیار علوم سیاسی دانشگاه بجنورد، r.rahimi@ub.ac.ir

بسیار مهم است. اقتدار و ظرفیت سازمان بهداشت جهانی در جریان بیماری ابولا و هم‌چنین ویروس کرونا زیر سؤال رفت؛ زیرا توانست واکنش بین‌المللی را هماهنگ کند. این بحران‌ها هم‌چنین فقدان منابع سازمان بهداشت جهانی را برای پیشگیری و واکنش به بیماری‌های همه‌گیر آشکار کرد.

هم‌زمان نقش بازیگران بانفوذ و کاردان مانند بانک جهانی، بنیاد بیل و ملیندا گیتس، پزشکان بدون مرز و سایر سازمان‌ها در کنترل بیماری همه‌گیر در حال افزایش بوده است. یکی از موضوع‌های اصلی در تلاش‌های بین‌المللی برای جلوگیری و کنترل بیماری‌های همه‌گیر، کمک به فقیرترین کشورهای جهان برای توسعه سیستم‌های بهداشتی شان است تا اطمینان حاصل شود که جمعیت آن‌ها به خدمات بهداشتی اساسی دسترسی دارند. با توجه به واقعیت‌های مذکور، هدف اصلی مقاله حاضر ارزیابی نقش سازمان بهداشت جهانی در پیشگیری و پاسخ به بیماری همه‌گیر کرونا به روش توصیفی-تحلیلی است. علاوه بر این، هدف مقاله حاضر شناسایی شکاف در تلاش‌های کنترل بیماری‌های همه‌گیر توسط سازمان بهداشت جهانی و فرمول بندی توصیه‌هایی در مورد رفع آنها است.

۱. چارچوب نظری

سازمان‌های بین‌المللی دو نوع سازمان کاملاً متفاوت را دربرمی‌گیرند؛ اولین نوع به سازمان‌های بین‌المللی دولتی مربوط می‌شوند، زیرا آن‌ها را دولت‌های ملی تشکیل داده و اداره می‌کنند. دومین نوع به سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی مربوط می‌شوند که دولت‌های ملی نقش مستقیمی در تشکیل و اداره‌ی آن‌ها ندارند. امروزه تعداد سازمان‌های بین‌المللی دولتی را بین ۳۰۰ تا ۴۰۰ تخمین زده‌اند. امروزه در جامعه‌ی بزرگ جهانی، سازمان‌های بین‌المللی نه تنها در حوزه‌های فنی، تجاری و صنعتی، مدیریت جامعه بین‌المللی را عهده‌دار شده‌اند؛ بلکه در امور حاکمیتی نیز قد علم کرده‌اند. بر این اساس سازمان‌های بین‌المللی که ماهیتاً نهادهایی فاقد حاکمیت قلمداد می‌شوند از رهگذر توافق دولت‌ها به اعمال اختیارات حاکمیتی مختلف مبادرت می‌ورزند. در این وادی یک سازمان بین‌المللی، اجتماعی از دولت‌ها است. محل استیلاي قدرت سازمان‌های بین‌المللی متغیر است ولی هر آنچه که به صورت امور داخلی یک کشور در نیاید را می‌توان تحت نفوذ این سازمان‌ها در جامعه بین‌المللی دانست (بیگ زاده، ۱۳۹۰: ۱۴). نهادگرایان لیبرال نیز معمولاً نسبت به نقش نهادهای بین‌المللی در ایجاد و گسترش همکاری‌های بین‌المللی و در نتیجه بهداشت و سلامتی دیدگاه خوشبینانه‌ای دارند و معتقدند که از سازمان‌های بین‌المللی و توانایی آن‌ها می‌توان برای ارتقاء سلامتی نیز استفاده کرد. پس از پایان جنگ سرد جهان وارد یک دوره‌ی انتقالی شد و این وضعیت، زمینه را برای نزدیکی بیشتر ملت‌ها در جهت حل بعضی معضلات فراهم کرد، در نتیجه سازمان‌های بین‌المللی تمام هدف خود را بر این مسئله گذاشتند که با تشکیل کنفرانس به راه‌حل‌هایی برای رسیدن به امنیت و همکاری در صحنه جهانی دست پیدا کنند.

چارچوب نظری سازمان‌های بین‌المللی در حقیقت بیانگر نوعی فدرالیسم جهانی است در فدرالیسم جهانی ما شاهد تجمع‌هایی هستیم که عناصر تشکیل دهنده‌ی آن (دولت‌ها) ویژگی دولت بودن خودشان را حفظ و ضمن حفظ ویژگی خودشان یک نهاد مستقل از خود ایجاد کرده‌اند. سازمان‌های بین‌المللی در واقع، نماد بسیار بارز فدرالیسم جهانی هستند که حیات مستقل و شخصیت حقوقی مستقل از عناصر خود را دارند. به طور خلاصه، سازمان‌های بین‌المللی از یک دید شبیه دولت‌های فدرالی برخوردارند که ما اکنون در جهان شاهد آنها هستیم. از این دیدگاه سازمان‌های بین‌المللی، مجموعه‌ای از نهادها هستند که با یکدیگر جمع می‌شوند و یک نهاد دیگری به وجود می‌آورند، شبیه فدرالیسمی است که ما بین دولت‌ها می‌شناسیم و هر کدام از درون مستقل هستند اما در بیرون و سیاست خارجی خود، به منظور حفظ وحدت و رسیدن به یک امنیت جمعی در بین خود با یکدیگر همکاری و فعالیت می‌کنند (بیگ زاده، ۱۳۹۰: ۱). امروزه زندگی بین‌المللی بدون سازمان‌های بین‌المللی اصلاً قابل تصور نیست، یعنی هیچ دولتی را بلا استثنا نمی‌توان پیدا کرد که عضو یک یا چند سازمان نباشد و این بیشتر از پیش اهمیت برقراری رابطه و همکاری به منظور رسیدن به یک اجماع نظر و اتفاق نظر بین دولت‌ها را نشان می‌دهد. بنابراین ملاحظه می‌شود که تا چه حد سازمان‌های بین‌المللی در زندگی سیاسی، اقتصادی، اجتماعی بین‌المللی از جایگاه مهمی برخوردارند. سازمان‌های بین‌المللی از دیرباز در برقراری و حفظ صلح و امنیت تأثیر داشته‌اند و از روش‌های مختلفی به منظور حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات استفاده می‌کنند، که شامل روش‌های سیاسی مانند مذاکره، میانجی‌گری، سازش و یا روش‌های حقوقی مانند داوری و رسیدگی قضایی می‌شود (بیگ زاده، ۱۳۹۰: ۴).

هر بار که تغییر عمده‌ای در جامعه‌ی بین‌الملل حاکم شده است، نقش دیپلماسی در سیاست جهانی مورد بازنگری مجدد قرار گرفته است. این موضوع در ابتدای قرن بیستم و در سایه‌ی تحولات عمده‌ی واقع در آن زمان مصداق داشت و هم اکنون نیز در دهه‌های اولیه قرن بیست‌ویکم و هزاره سوم تجلی یافته است. در قرن جدید، علاوه بر وجود عناصر و عوامل تکنولوژیک جدید، در عرصه‌ی دیپلماسی "دولت زدایی" شده است. سازمان‌های بین‌المللی دولتی و غیردولتی روی کار آمده اند که درصدد هستند با گسترش فعالیت‌های دیپلماتیک خود در صحنه‌های بین‌المللی نقش‌آفرین باشند و محدودیت کارکرد دولت‌های ملی را در عرصه‌ی بین‌المللی و دیپلماسی برطرف کنند. از دیدگاه نهادگرایان، با افزایش نقش نهادهای بین‌المللی ما شاهد گسترش همکاری‌های بین‌المللی در جهت منسجم ساختن بیشتر جامعه‌ی بین‌المللی هستیم. اندیشه‌های کسانی مانند ویلسون و آنجل بر پایه‌ی دیدگاه لیبرال‌ها در مورد موجودات انسانی و جامعه‌ی انسانی است، این‌که انسان‌ها موجودات عقلانی هستند و با عقلانیت به این مهم می‌رسند که با ایجاد مجموعه‌ای از سازمان‌ها، همه می‌توانند از فرهنگ غنی صلح و آرامش و امنیت حاصل از آن در روابط بین‌الملل بهره مند شوند. همه‌ی این مسائل پایه‌ی اسیس سازمان‌های بین‌المللی از جمله جامعه‌ی ملل شد (ساعد، ۱۳۸۹: ۱۶). شکست‌های جامعه‌ی ملل در دهه‌ی ۱۹۳۰ موجب تردید درباره وجود

هماهنگی منافع در برقراری صلح شد، به همین خاطر تلاش بر این شد که به منظور تأمین صلح و امنیت بین‌المللی ملت‌ها و حل و فصل منصفانه‌ی اختلافات، سازمان ملل متحد بعد از جنگ جهانی دوم تأسیس شود.

تخصصی شدن امور و ناتوانی دولت‌ها در حل و فصل مسائل مختلف جهانی منجر به پیدایش سازمان‌های تخصصی مانند سازمان بهداشت جهانی شد. مقاله‌ی حاضر تلاش خواهد کرد تا با بهره‌مندی از رهیافت نهادگرایی نولیبرال به بررسی نقش سازمان بهداشت جهانی به عنوان سازمان تخصصی سازمان ملل متحد در مورد ویروس کرونا بپردازد. در حقیقت پیدایش تکنولوژی‌های پیچیده به عنوان وسیله‌ای در خدمت سیاست خارجی دولت‌ها و نفوذپذیر شدن مرزهای کشورها باعث شد که بر نقش سازمان‌های بین‌المللی به منظور افزایش همکاری میان دولت‌ها در زمینه‌های مختلف افزوده شود. این مسئله به این خاطر است که دولت‌ها در حال حاضر از لحاظ اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زیست‌محیطی و حتی سیاسی و بهداشتی آسیب‌پذیر شده‌اند و نمی‌توانند خود را از جریان‌های جهانی برحذر داشته و به تنهایی درصدد حفظ امنیت خویش برآیند. سازمان‌های بین‌المللی تخصصی مانند سازمان بهداشت جهانی به منظور ایجاد همکاری و تعاون بین دولت‌ها در زمینه‌های مختلف از جمله: تبادل اطلاعات، اکتشافات و تجربیات یکدیگر به وجود آمده‌اند تا دولت‌ها را در پاسخ به نیازها و بحران‌های اساسی و ارائه خدمات در سطح جهان یاری دهند. سازمان ملل متحد هسته‌ی مرکزی این سازمان‌ها بوده و نقش آن هماهنگ کردن کلیه همکاری‌های بین‌المللی در حوزه‌های مختلف از جمله بهداشتی است. در مجموع در اندیشه نهادگرایی نولیبرال، سازمان‌های بین‌المللی قادرند همکاری بین دولت‌های ملی را در موضوع‌های جهان‌شمول تقویت کرده و مستقل از اراده قدرت‌های بزرگ در صحنه بین‌الملل عمل کنند (بیگ زاده، ۱۳۹۰: ۳۰).

۱-۱. مفهوم‌شناسی ویروس کرونا

ویروس کرونا امروزه به یک مسئله سلامتی جهان تبدیل شده است. سازمان بهداشت جهانی شیوع کووید ۱۹ را به عنوان یک بیماری همه‌گیر و اضطراری بهداشت عمومی و نگرانی بین‌المللی اعلام کرده است. در اینجا به برخی از سؤال‌ها در مورد این ویروس پاسخ می‌دهیم. در مورد این سؤال که کرونا ویروس چیست؟ می‌توان گفت، کرونا ویروس یک گروه بزرگ از ویروس‌هایی است که اطلاعات ژنتیکی در آن وجود دارد و دانشمندان تاکنون صدها ویروس از این دست را شناسایی کرده‌اند. دانشمندان این ویروس را کرونا نامیدند. کرونا به معنی تاج است. زیرا غشاهای آن با پروتئین‌های شبیه میخ احاطه شده است که در زیر میکروسکوپ مانند تاج به نظر می‌رسد. ویروس‌های کرونا بیشتر عامل ایجاد سرماخوردگی در انسان است. کووید ۱۹ یک بیماری عفونی است که اخیراً در سال ۲۰۱۹ کشف شده است. از نظر متخصصان افراد مبتلا به عفونت کووید ۱۹ به بیماری خفیف تا شدید مبتلا می‌شوند. این علائم ممکن است از ۲ تا ۱۴ روز پس از قرار گرفتن در معرض ویروس ظاهر شود. علائم رایج

شامل تب، سرفه و دشواری در تنفس است. حال این سؤال مطرح می‌شود که چه کسانی در معرض خطر عفونت کووید ۱۹ قرار دارند؟ در پاسخ براساس نظر متخصصان بهداشت عمومی می‌توان گفت کودکانی که دستگاه ایمنی آنها رشد نکرده است؛ افراد مسن‌تر که دستگاه ایمنی آنها ضعیف شده است؛ زنان باردار و افرادی که دچار بیماری‌هایی مانند دیابت، فشار خون بالا و ... هستند و یا دچار نقص سیستم ایمنی دیگر شده‌اند بیشتر در معرض ابتلا به عفونت هستند (Athavae,2020:2-3). بنابراین، بهترین دفاع این است که خود را متناسب و سلامت نگه داریم. اصولاً دو نوع روش یا کیت برای تشخیص کووید ۱۹ وجود دارد. یکی روش مستقیم مبتنی بر PCR یعنی واکنش زنجیره پلیمری است که عفونت را تشخیص می‌دهد. یعنی در واقع وجود ویروس را در بیمارانی که مجاری بینی و گلوئی آنها گرفته شده است را تشخیص می‌دهد و نوع دیگر روش غیرمستقیم است که از کیت تشخیص سریع استفاده می‌کند که آنتی بادی‌ها را در نمونه خون بیمار تشخیص می‌دهد. بدن انسان آنتی‌بادی‌های مختلفی برای مبارزه علیه عفونت تولید می‌کند. گلوبولین‌های ایمنی اولین آنتی‌بادی است که بدن وقتی که بر علیه عفونت جدید مبارزه می‌کند، تولید کرده و بعد از دوره مشخص چند روزه یا چند هفته نوع اصلی آنتی‌بادی در خون تولید می‌شود و جایگزین آنتی‌بادی گلوبولین ایمنی می‌شود تا از بدن در مقابل عفونت محافظت کند. بنابراین وجود گلوبولین ایمنی در خون نشان دهنده این است که عفونت به تازگی در بدن شکل گرفته است. اما وجود آنتی‌بادی نوع اصلی در خون نشان می‌دهد که عفونت هفته‌ها یا ماه‌های گذشته در بدن ایجاد شده است و هم‌چنین نشان خواهد داد که آیا فرد در مقابل ویروس ایمن هست یا خیر (Athavae,2020:4-5).

راه‌های جلوگیری از بیماری کووید ۱۹ از نظر کارشناسان این است که افراد پیشگیری از بیماری به عمل آورند؛ زیرا همان‌طور که گفته می‌شود، "پیشگیری بهتر از درمان است". از این رو، ضروری است که هر کس اقدام‌های احتیاطی مانند کاهش فاصله اجتماعی با استفاده از ضدعفونی‌کننده‌ها، ماسک‌های صورت یا تجهیزات محافظتی برای هر یک از موارد را در هر زمان لازم انجام دهد. از این رو زمانی که کووید ۱۹ تشخیص داده شد، پزشکان، پرسنل پیراپزشکی، کارکنان مراقبت‌های بهداشتی، نیروهای اجتماعی و امنیتی در جوامع مختلف در صدد برآمدند با تلاش شبانه‌روزی اوضاع بحرانی ناشی از شیوع ویروس کرونا را کنترل کنند. لذا شرکت‌های مختلف با توجه به نیاز جوامع مختلف برای ساخت ضدعفونی‌ها ابتکار عمل را به دست گرفتند. هم‌چنین تجهیزات ویژه در بیمارستان‌ها برای درمان بیماران کووید ۱۹ ایجاد شد و از اماکن عمومی برای قرنطینه بیماران ویروس کرونا استفاده شد. به طور خلاصه افراد باید از قوانین پیروی کنند تا امنیت خود را تضمین کنند. مهم‌ترین مسئله این است که افراد ایمنی بدن خود را افزایش دهند. سرانجام، در نبرد با ویروس پیروزی متعلق به نوع بشر خواهد بود. با وجود همه سختی‌ها در نهایت بشر با اختراع ویروس کرونا امید به رهایی از ویروس کرونا در جوامع مختلف را زنده کرده است (Athavae,2020:6).

۲-۱. نقش سازمان بهداشت جهانی در پیشگیری و کنترل بیماری‌های همه‌گیر مانند ویروس کرونا

نقش سازوکارهای بین‌المللی از زمان تصویب قوانین بهداشت جهانی در سال ۱۹۶۹ که ابتدا بر سه بیماری وبا، طاعون و تب زرد تمرکز داشت تا تأیید نسخه فعلی قوانین بهداشت عمومی در سال ۲۰۰۵ و ایجاد صندوق اضطراری برای موارد اورژانسی در سال ۲۰۱۵ افزایش یافته است (www.who.int, 2020). طی شیوع سارس در سال ۲۰۰۳ مشکل هماهنگی اقدام‌های واکنشی در کشورهای مختلف از قبل آشکار شده بود. سازوکارهای پاسخ موجود نسبتاً کند و نامنظم بود. شیوع ویروس کرونا ضرورت اصلاح قوانین بهداشت عمومی را آشکار کرد. تجدید نظر قوانین بهداشت جهانی در سال ۲۰۰۵ به سازمان بهداشت جهانی اجازه داد تا نگرانی بین‌المللی از وضعیت اضطراری بهداشت جهانی را اعلام کند و کشورهای عضو را ملزم به تقویت ظرفیت پاسخ اضطراری در سطح ملی کند. نسخه تجدید نظر شده قوانین بهداشت جهانی با شیوع ویروس آنفلوآنزا در سال ۲۰۰۹ آزمایش شد. یعنی وقتی که ضعف پاسخ جهانی به بیماری همه‌گیر آنفلوآنزا دوباره آشکار شد. سازمان بهداشت جهانی توصیه‌هایی به کشورهای عضو ارائه کرده است تا نیروی کار گسترده بهداشت عمومی داشته باشند و صندوق اضطراری چند میلیون دلاری برای بیماری‌های همه‌گیر احتمالی در آینده ایجاد کنند. با این حال این توصیه‌ها تا سال ۲۰۱۴ اجرا نشده است (www.who.int/emergencies, 2020).

بحران ابولا اهمیت ابزارهای حقوقی را آشکار و مسائل حقوقی و اخلاقی را مطرح کرد. برای مثال محدودیت‌های تجاری و مسافرتی توسط برخی کشورها ایجاد شد. اما شیوع ویروس ابولا اعتبار سازمان بهداشت جهانی و اثر بخشی قوانین بهداشت جهانی را زیر سؤال برد (Heymann DL, Chen Land et al, 2020:2-8). سازمان بهداشت جهانی نقش کلیدی در میان سازمان‌های بین‌المللی درگیر بیماری‌های همه‌گیر ایفا می‌کند و این سازمان تنها مرجعی است که در این زمینه اقتدار قانونی برای مقابله با بیماری‌های همه‌گیر دارد. کارکردهای اصلی سازمان بهداشت جهانی مربوط به پیشگیری و کنترل بیماری‌های همه‌گیر شامل: حمایت از دولت‌های عضو در توسعه ظرفیت ملی برای پاسخ به بیماری‌های همه‌گیر و حمایت از برنامه‌های آموزشی، هماهنگی دولت‌های عضو برای بیماری‌های همه‌گیر و آمادگی و پاسخ به آنفلوآنزای فصلی است. هم‌چنین توسعه دستورالعمل‌ها و تقویت امنیت زیستی هم از کارکردهای اصلی سازمان بهداشت جهانی به حساب می‌آید (www.who.int, 2020).

ابزارهایی که سازمان جهانی برای پیشگیری و کنترل بیماری‌های همه‌گیر استفاده می‌کند شامل قوانین بهداشت عمومی، شبکه جهانی هشدار و واکنش، شبکه مرکز عملیات اضطراری بهداشت عمومی، صندوق حوادث غیر مترقبه و سازوکارهای آمادگی در مقابل آنفلوآنزای همه‌گیر است. سازمان بهداشت جهانی در سطح استراتژیک برای کنترل بیماری همه‌گیر کرونا بر تقویت سیستم‌های ملی بهداشت عمومی، اتخاذ یک رویکرد بهداشتی و تقویت

مشارکت جهانی برای مقابله با آن توجه و تأکید دارد. قوانین بهداشت جهانی یک رژیم حقوقی الزام‌آور برای محافظت و مدیریت بحران‌ها از جمله بحران ویروس کرونا است. قوانین بهداشت جهانی چارچوبی برای پاسخ جمعی به تهدیدهای نرم مانند ویروس کرونا است که بیشتر کشورها را درگیر می‌کند. نسخه جدید قوانین بهداشت جهانی از ۱۵ ژوئن ۲۰۰۷ لازم‌الاجرا شد و برای ۱۹۶ کشور در سراسر جهان از جمله تمام کشورهای عضو سازمان بهداشت جهانی لازم‌الاجراست ([ww.who.int/ihr /en,2020](http://www.who.int/ihr/en,2020)) تاکنون در برخی از زمینه‌ها پیشرفت‌هایی در اجرای قوانین بهداشت جهانی حاصل شده است. برای مثال معرفی یک مرکز اصلی ملی برای ارتباط با بخش‌های مختلف حکومت، ذینفعان و سازمان بهداشت جهانی؛ افزایش شفافیت در گزارش دادن؛ استفاده بهتر از سیستم‌های هشدار سریع و بهبود همکاری بین سازمان‌های مرتبط با بهداشت انسانی از جمله پیشرفت‌های حاصل شده در اجرای قوانین بهداشت جهانی محسوب می‌شود. با وجود این، هنوز شکاف‌های مهمی در ارتباط با قوانین بهداشت جهانی وجود دارد. از این رو تا ژوئن ۲۰۱۲ صرفاً یک پنجم از ۱۹۲ کشور عضو سازمان بهداشت جهانی ظرفیت‌های لازم را مطابق با قوانین بهداشت جهانی به دست آوردند؛ اما در سال ۲۰۱۹ حدود یک سوم کشورها به ظرفیت‌های لازم دست یافتند (www.apps.who.int,2020). مشکلات مربوط به اجرای قوانین بهداشت جهانی به خاطر کمبود منابع و دشواری‌ها در توسعه خدمات مؤثر بهداشت جهانی است. قوانین بهداشت جهانی به اندازه کافی انعطاف‌پذیر نیستند تا بتوانند با شرایط محلی سازگار شوند. معیارها و سازوکارها برای اعلام اضطرارهای سلامت عمومی و برای انطباق با قوانین بهداشت جهانی باید بهبود پیدا کند. این فرایندها باید برای کشورهای با منابع کم ساده‌سازی شود (Cohen O, and et al,2015:3-6) .

به منظور دستیابی سریع به منابع و متخصصین برای پاسخ مؤثر به اضطرارهای بهداشت جهانی در سال ۲۰۰۰ سازمان بهداشت جهانی و شرکای آن، سازمان‌ها و مؤسسات وابسته به سازمان بهداشت جهانی ایجاد کردند. این شبکه مرتبط به هم چارچوب عملیاتی جهانی فراهم کرده است که شامل طیف گسترده‌ای از ظرفیت‌ها و تخصص است و هدف آن حمایت هماهنگ با کشورها و به کار بردن مؤثر تیم‌های واکنش سریع است. شبکه‌های وابسته به سازمان بهداشت جهانی با بیش از ۲۰۰ موسسه و شبکه و شامل بیش از ۶۰۰ شریک در سراسر جهان است (www.who.int,2020). از زمان تأسیس این شبکه در ۱۳۵ مأموریت میدانی در ۹۰ کشور جهان شرکت کرده است و بیش از ۲۹۰۰ متخصص را در این زمینه مستقر کرده است (www.extranet.who.in,2020). شبکه‌های وابسته به سازمان تجارت جهانی مؤثر تشخیص داده شده‌اند و اعتماد و احترام به دست آورده‌اند. سازمان بهداشت جهانی بر اهمیت آموزش و حفظ پرسنل اضطراری بهداشت جهانی تأکید می‌کند (Report of the Review Committee on the Functioning of the International Health Regulations. 2005 and on Pandemic Influenza (H1N1) 2009, شبکه‌ها و مؤسسات وابسته به سازمان جهانی برای

مبارزه با بیماری‌های همه‌گیر مانند کرونا بر حمایت فنی و بهبود نظارت تأکید دارند. به‌رغم کارایی این شبکه‌ها در زمان بروز ویروس ابولا، اما مشخص شده است که این شبکه‌ها نیاز به تقویت رهبری، پاسخ سریع‌تر و افزایش ظرفیت خود را دارند. با توجه به انتقادهای سازمان بهداشت جهانی به دلیل کمبود منابع و پاسخ‌های کند به وضعیت‌های اضطراری، صندوق عملیات اضطراری توسط مجمع سلامتی جهانی در سال ۲۰۱۵ با هدف سرمایه‌گذاری ۱۰۰ میلیون دلار ایجاد شد. این هدف از زمان تشکیل صندوق عملیات اضطراری به دست آمده است.

کشورهای عضو بالغ بر ۱۳۰ میلیون دلار به آن کمک کرده‌اند. ویژگی بارز این صندوق این است که می‌تواند ظرف ۲۴ ساعت بسیج شود. در حالی که دیگر سازوکارهای مالی معیارهای مختلف با چرخه‌های پرداخت کندتری دارند. برای اینکه این صندوق کارآمد باشد نیاز به سطوح بزرگ‌تر جذب مالی انعطاف‌پذیر چند ساله وجود دارد (www.who.int,2019). در سال ۲۰۱۱ توافقی در چارچوب سازمان بهداشت جهانی توسط مجمع جهانی بهداشت پذیرفته شد تا آمادگی و پاسخ جهانی به بیماری همه‌گیر آنفولانزا را بهبود بخشد. این چارچوب شامل سیستم اشتراک‌گذاری مفیدی است که همکاری و کمک مشارکتی سالیانه به سازمان بهداشت جهانی از طریق تولیدکنندگان واکسن آنفولانزا، دارو و تشخیص از طریق سیستم نظارت و پاسخ جهانی سازمان بهداشت جهانی است (www.World Health Organization,2019). از طریق این سازوکار، سازمان بهداشت جهانی ضرورت دسترسی به تولیدات در مورد همه‌گیری آنفولانزا را تضمین خواهد کرد. علاوه بر این همکاران سازمان بهداشت جهانی ۱۹۸ میلیون دلار برای پاسخ به بیماری همه‌گیر آنفولانزا اختصاص دادند (Gostin and et al,2017:2-4). این چارچوب اگرچه معاهده نیست، اما دارای ویژگی‌های حقوق بین‌الملل مانند مسئولیت‌پذیری جمعی، همکاری شرکا و رویه‌های انطباق است. مشارکت جهانی یکی از زمینه‌های اصلی کار برای اجرای قوانین بهداشت جهانی است. شرکای اصلی برای حمایت از فعالیت‌های سازمان بهداشت جهانی شامل سازمان غذا و دارو، سازمان بهداشت جهانی حیوانات، صندوق کودکان ملل متحد، سازمان بین‌المللی کار، اتحادیه اروپا، آژانس‌های کمک بین‌المللی، مراکز همکاری سازمان بهداشت جهانی و سازمان‌ها و بنیادهای غیر دولتی است.

۲. پاسخ سازمان بهداشت جهانی به بیماری همه‌گیر ویروس کرونا

مطابق با قوانین بهداشت جهانی در ۳۰ ژانویه ۲۰۲۰ سازمان بهداشت جهانی شیوع بیماری همه‌گیر کرونا را اعلام کرد و خطر آن را برای چین و در سطح جهان، بالا اعلام کرد و در ۱۱ مارس سازمان بهداشت جهانی گفت که شیوع بیماری کرونا را می‌توان یک بیماری همه‌گیر توصیف کرد (www.who.int,2020). سازمان بهداشت جهانی محدود کردن تجارت و فعالیت‌ها را هم‌راستا با استانداردهای گزارش مالی بین‌المللی توصیه نمی‌کند. بسیاری از کشورها این توصیه‌ها را اجرا نمی‌کنند (www.who.int,2019). بلافاصله بعد از اعلام بیماری

همه گیر کرونا، سازمان بهداشت جهانی صندوق پاسخگویی هماهنگ به کووید ۱۹ را تأسیس کرد. این ابتکار به افراد و سازمان‌ها در سراسر جهان امکان می‌دهد تا به طور مستقیم از کار سازمان بهداشت جهانی و شرکای آن حمایت کنند تا به کشورهایی که بزرگ‌ترین نیاز به پیشگیری، تشخیص و پاسخ به بیماری کووید ۱۹ دارند کمک کنند. سازوکار پرداخت پول از طریق صندوق سریع و انعطاف‌پذیر است. برای پاسخ هماهنگ صندوق بیشتر از ۲۰۰ میلیون از بیش از ۵۰۰ هزار نفر و سازمان جمع‌آوری کرد (www.covid19responsefund.org, 2020). علاوه بر این سازمان بهداشت جهانی در دیگر تلاش‌ها برای جمع‌آوری سرمایه مانند تأسیس بنیاد سازمان بهداشت جهانی و سازمان دادن کنسرت‌های خیریه درگیر بوده است.

ابتکار کلیدی دیگر برای پاسخ به کمبود تجهیزات پزشکی مورد نیاز و بحران غذایی بالقوه در شماری از کشورها این بود که سازمان بهداشت جهانی در همکاری با برنامه جهانی غذا گروه کاری کووید ۱۹ در آوریل ۲۰۲۰ در چارچوب سیستم تأمین کووید ۱۹ ایجاد کرد. این سازوکارها برای ایجاد هماهنگی در تهیه تجهیزات پزشکی به کشورهایی که سیستم‌های بهداشتی بسیار ضعیفی دارند ایجاد شده است. این ابتکار توسط سازمان بهداشت جهانی و برنامه جهانی غذا همراه با تعدادی از شرکای سازمان ملل اجرا خواهد شد. مراکز زنجیره تأمین در بلژیک، چین، اتیوپی، غنا، مالزی، پاناما، آفریقای جنوبی و امارات متحده عربی مستقر خواهد شد. طبق سازمان بهداشت جهانی زنجیره تأمین ممکن است نیاز به پوشش بیش از ۳۰ درصد از نیازهای جهان را در مرحله حاد همه‌گیری داشته باشد (www.news.un.org, 2020). پیش از راه‌اندازی این سازوکار سازمان بهداشت جهانی تجهیزات حفاظت شخصی و آزمایش‌های تشخیصی را به بیش از ۱۲۰ کشور جهان ارسال کرد. سازمان بهداشت جهانی هم‌چنین یک ابتکار همکاری آزمایشی را آغاز کرده است. یک آزمایش بالینی بین‌المللی با مشارکت ۹۰ کشور با هدف یافتن یک درمان مؤثر از طریق کشف سریع اینکه آیا داروهای موجود می‌توانند پیشرفت بیماری را کاهش دهند یا بقا را بهبود ببخشند، شکل گرفت (www.who.int, 2020). با همکاری شرکا، سازمان بهداشت جهانی همکاری جهانی را برای تسریع در توسعه، تولید و دسترسی عادلانه به روش‌های جدید تشخیص، درمان و واکسن کووید ۱۹ راه‌اندازی کرد. (www.who.int, 2020).

سازمان بهداشت جهانی به طور گسترده در زمینه آموزش و کمک فنی از طریق شبکه‌های وابسته به خود و به کارگیری کارشناسان در زمینه کرونا مشارکت داشته است (www.extranet.who.int, 2020). سازمان بهداشت جهانی از طریق انجام مبارزات مختلف آنلاین و فعال بودن در همه کانال‌های رسانه‌های اجتماعی با اطلاعات نادرست مقابله می‌کند. بنابراین سازمان بهداشت جهانی از دیپلماسی عمومی استفاده کرده است. سازمان بهداشت جهانی گزارش‌های روزانه درباره وضعیت کرونا منتشر می‌کند و کنفرانس‌های مطبوعاتی را برای به‌روز-

رسانی رسانه‌ها در مورد بیماری همه‌گیر کرونا برگزار می‌کند. در مارس ۲۰۲۰ سازمان بهداشت جهانی شروع به تخصیص بودجه به آسیب‌پذیرترین کشورها کرده است (www.who.int/emergencies, 2020).

با وجود این، ابتکارات واکنشی توسط سازمان بهداشت جهانی به‌ویژه توسط رئیس‌جمهور سابق امریکا دونالد ترامپ مورد انتقاد قرار گرفته است. او سازمان بهداشت جهانی را به دلیل عدم کنترل بیماری همه‌گیر کرونا و ترویج منافع چین، متهم کرده است. در آوریل ۲۰۲۰ دونالد ترامپ تأمین مالی سازمان بهداشت جهانی از سوی امریکا را تعلیق کرد و بعداً امریکا از سازمان بهداشت جهانی خارج شد^۱. با وجود این، کشورهای دیگر مانند چین، فرانسه و آلمان بودجه اضافی به سازمان بهداشت جهانی اختصاص دادند تا کمبود منابع آن را جبران کنند (www.ft.com, 2020). بنابراین سازمان بهداشت جهانی درگیر تقابل سیاسی شده است که منجر به تغییر توازن و توزیع مجدد نفوذ در میان کشورهای عضو شده است. سازمان بهداشت جهانی اطلاعاتی را درخواست کرده است و کشورهای عضو این سازمان طبق قوانین بهداشت جهانی موظف به ارائه اطلاعات در زمینه بیماری‌های همه‌گیر هستند. برای مثال توضیحاتی در مورد اینکه چرا برای جلوگیری از شیوع بیماری کرونا ممنوعیت سفر لازم است، ارائه داد. سازمان بهداشت جهانی هم‌چنین از کشورهای مختلف از جمله چین داده‌های درست و به موقع در مورد شیوع بیماری درخواست می‌کند؛ زیرا کشورهای عضو سازمان بهداشت جهانی طبق قوانین بهداشت جهانی ملزم به انجام این کار هستند.

سازمان بهداشت جهانی با استفاده از نشریات و گفتگو با محققان در سطح جهانی در مورد دامنه کووید ۱۹، تست‌های تشخیصی و استفاده عمومی از ماسک تا چگونگی ارزیابی که رهبران مذهبی از خطرات برگزاری اجتماعات و گردهمایی‌های مذهبی در طول رمضان و هم‌چنین اینکه چگونه کشورها خطرات را مدیریت می‌کنند و محدودیت‌ها را بر می‌دارند، اقداماتی انجام داده است. هم‌چنین دوره‌های آنلاین را برای آموزش کارکنان مراقبت‌های بهداشتی برای تشخیص و درمان بیماران کووید ۱۹ توسعه داده است. سازمان بهداشت جهانی بیش از ۷۰ تیم هماهنگ‌کننده واکنش، متخصص اپیدمیولوژی و دیگر مشاوران در کشورها برای کمک به هدایت واکنش به کووید ۱۹ ایجاد کرده است. هم‌چنین در حال جمع‌آوری پول برای سازمان دادن به زنجیره گسترش کووید ۱۹ است تا تست‌های تشخیصی، تجهیزات پزشکی و کمک نیروها را برای جاهایی که نیاز به آن‌ها وجود دارد فراهم کند. تدریس مدیرکل سازمان بهداشت جهانی در ۱۰ آوریل ۲۰۲۰ در یک کنفرانس مطبوعاتی گفته است: ما این زنجیره تأمین را تخمین می‌زنیم که ممکن است ۳۰ درصد نیازهای جهانی را در مرحله حاد بیماری همه‌گیر کرونا تحت پوشش قرار دهد. آژانس در تلاش بود تا تحقیقات جهانی را سازمان دهد. در فوریه ۲۰۲۰ سازمان بهداشت

^۱ بایدن فرمان بازگشت امریکا به سازمان بهداشت جهانی را امضا کرد.

جهانی، پزشکان، ویروس شناسان و اپیدمیولوژیست‌ها را در یک مجمع تحقیقاتی جهانی گرد هم آورد تا مجموعه‌ای از اولویت‌ها و جدول زمانی یکپارچه را برای تحقیقات کووید ۱۹ تعیین کند. در آوریل ۲۰۲۰ سازمان بهداشت جهانی کمپینی برای همکاری جهانی اعلام و از محققان، اهدا کنندگان و تولید کنندگان تقاضا کرد تا با یکدیگر کار کنند و به توزیع عادلانه واکسن‌ها و داروها متعهد شوند (www.edition.cnn.com,2020).

۱-۲. ارزیابی نقش و عملکرد سازمان بهداشت جهانی در مقابله با بیماری‌های همه‌گیر مانند کرونا

مقابله با شیوع سارس در سال ۲۰۰۳ توسط سازمان بهداشت جهانی یک موفقیت محسوب شد. سازمان بهداشت جهانی به نسبت سریع اقدام کرد و دستورالعملی برای محدودیت مسافرت تدوین کرد. این اپیدمی به همه کشورهای جهان نرسید. اثرات شیوع سارس در آسیا متمرکز شد. ۸۰۰۰ هزار نفر بیمار شدند و حدود ۸۰۰ نفر قبل از پایان همه‌گیری در سال ۲۰۰۴ جان خود را از دست دادند. اما نگرانی‌های مطرح شده در مورد عملکرد فعلی سازمان بهداشت جهانی، اولین انتقادات به واکنش سازمان بهداشت جهانی به وضعیت اورژانس بهداشتی نیست. در همه-گیری آنفولانزای خوکی نیز سازمان بهداشت جهانی در سال ۲۰۰۹ نظرات و انتقادهای مختلفی را دریافت کرد. در تجزیه و تحلیل پس از همه‌گیری به درخواست سازمان بهداشت جهانی، یک کمیته بین‌المللی دریافت که در حالی که سازمان بهداشت جهانی دستورالعمل مفیدی برای کشورها فراهم کرده تا انتقال آنفولانزا را کاهش دهد و بر گسترش ویروس نظارت کند؛ اما پیام آن در مورد شدت بیماری همه‌گیر نامشخص بود و عدم موفقیت آن در هماهنگی بین کشورها جهت توزیع واکسن مؤثر موجب شده که کشورها خیلی دیر دریافت کنند که واقعاً این واکسن مفید واقع می‌شود. پاسخ سازمان بهداشت جهانی به شیوع ابولا در سال ۲۰۱۴ آفریقای غربی به طور گسترده مورد انتقاد بود. در شیوع ابولا سازمان بهداشت جهانی به خاطر عدم واکنش سریع به نگرانی‌های بین‌المللی در زمینه وضعیت اضطراری بهداشت جهانی مورد انتقاد قرار گرفت (who.int/emergencies,2020).

تأکید بر این بود که سازمان بهداشت جهانی به بیماری‌های همه‌گیر پاسخ به‌موقع بدهد. در مورد ویروس کرونا نیز انتقادهای مشابهی به عمل آمده است. مقامات امریکا گفته‌اند، سازمان بهداشت جهانی بیش از اندازه به چین اعتماد کرده است. در ۱۵ آوریل ترامپ گفته بود، مخالفت سازمان بهداشت جهانی برای سفر به چین وحشتناک، غم‌انگیز و اشتباه بود و منجر به رهاسازی و سرایت سریع ویروس کرونا در سراسر جهان شد. وزیر خارجه سابق امریکا مایک پمپئو گفته بود، برخلاف قوانین بهداشت جهانی، چین ارائه اطلاعات به موقع در مورد شیوع ویرس کرونا را از سازمان بهداشت جهانی دریغ کرده است و این امر به این معناست که بازوی تنظیمی سازمان جهانی بهداشت به طور مشخص در طول این بیماری همه‌گیر از کار افتاده است. مقام‌های سازمان بهداشت جهانی

می‌گویند، آن‌ها از ارزیابی فعالیت‌های‌شان در مواقع اضطراری، استقبال می‌کنند. مایکل ریان^۱ مقام سازمان بهداشت جهانی در ۱۵ آوریل ۲۰۱۵ گفته بود، آن‌ها این کارها را برای واکنش به هر شیوع بیماری همه‌گیر انجام می‌دهند و مشتاق هستند که چگونه و از چه طریقی در مورد بیماری‌های همه‌گیر بهتر یاد بگیرند و بهتر عمل کنند (who.int/emergencies, 2020). کووید ۱۹ و بیماری‌های همه‌گیر قبلی رهبری سازمان بهداشت جهانی را به بوته آزمایش گذاشته و مشکلاتی را در فعالیت‌هایش ایجاد کرده است.

واکنش سازمان بهداشت جهانی به بیماری همه‌گیر آنفولانزا در سال ۲۰۰۹ و کووید ۱۹ در سال ۲۰۲۰ به شدت مورد انتقاد قرار گرفته است. نکات اصلی مربوط به فعالیت‌های پیشگیری و کنترل همه‌گیری سازمان بهداشت جهانی که مورد انتقاد قرار گرفته‌اند به شرح زیر است: دست‌کم گرفتن تهدید نرم؛ تضاد منافع و سوگیری سیاسی؛ مشکلات مربوط به اجرای قوانین، پاسخ‌کند به بحران‌هایی مثل کرونا و کمبود منابع مالی. سازمان بهداشت جهانی به عنوان سازمان کمتر فنی و بیشتر سیاسی در نظر گرفته شده است به گونه‌ای که در آن طرح‌های آمادگی برای مقابله با بیماری همه‌گیر مانند کرونا کمتر پیش‌بینی شده است و چالش‌های اخلاقی منحصر به فرد را که ممکن است در طول شیوع بیماری عفونی مختلف بروز کند کمتر حل می‌کند (Smith, 2015:3-5). ظاهراً اتهام‌هایی از قبیل تصور بیش از حد از تهدید و اتهام‌های مربوط به تضاد منافع به دنبال بیماری همه‌گیر آنفولانزا در سال ۲۰۰۹ موجب شد سازمان بهداشت جهانی در اظهارات خود و اعلام بیماری‌های همه‌گیر مانند کرونا جانب احتیاط را بگیرد.

سازمان بهداشت جهانی توصیه‌های متخصصان را برای بسیج جامعه ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی در مرحله اولیه شیوع ویروس کرونا قبل از اعلام نگرانی بین‌المللی از وضعیت اضطراری بهداشت عمومی، دنبال کرد (Habibi, 2020:5-7) اکثر کشورها از ظرفیت‌های اصلی برای اجرای قوانین بهداشت جهانی برخوردار نیستند. تعدادی از قوانین بهداشت جهانی توسط برخی از کشورها در جریان بیماری کووید ۱۹ نقض شده بود. همان طور که قبلاً در جریان بیماری ابولا اتفاق افتاده بود (Habibi, 2020:1-4). هیچ بودجه چندجانبه‌ای که مشکل آمادگی مواجهه با بیماری کووید ۱۹ و توسعه ظرفیت‌ها برای اجرای قوانین بهداشت جهانی را در کشورهای کم درآمد مورد توجه قرار دهد، وجود ندارد. در عین حال پیشرفت‌هایی در زمینه نظارت و ارتباط میان ذینفعان درگیر در کنترل بیماری همه‌گیر و سازمان‌های مرتبط با بهداشت انسان حاصل شده است. بعضی کارشناسان استدلال می‌کنند که قوانین بهداشت جهانی به دلیل مشکلات اجرا و انطباق با حقوق بین‌الملل، برای کشورهای عضو الزام‌آور نیست. در عمل، جامعه بین‌المللی قانون نرم را به کار می‌برد که بر وظیفه غیر الزام آور با دیگر کشورها و با سازمان بهداشت جهانی در رابطه با نظارت و کنترل بیماری‌های عفونی دلالت دارد. دلیل اینکه این

¹ Michael Ryan

قانون در حال اجرا است این است که همکاری‌های بین‌المللی در واکنش به بیماری‌های عفونی در حال بهبود است و سازمان بهداشت جهانی می‌تواند از طریق مدیریت خود چارچوبی برای همکاری بین‌المللی در مورد بیماری‌های عفونی ایجاد کند و قادر است در برابر تهدیدهای جهانی نرم که توسط عوامل بیماری‌زا ایجاد می‌شود، مقاومت کند (Burkle, 2015: 3-5). تحریم‌ها راه‌حل مناسب برای اجرای قوانین بهداشت جهانی است. اگرچه استفاده از چنین ابزاری می‌تواند در موقعیت‌های مشخص اجتناب‌ناپذیر باشد، اما در عمل نشان داده شده است که این ابزارها می‌تواند مبتنی بر اصل استاندارد دوگانه باشد و برای اهداف سیاسی مورد سوء استفاده قرار گیرد. سازمان بهداشت جهانی مطابق با شکاف‌های شناسایی شده، در حال تنظیم سیاست‌ها و فعالیت‌هایش می‌باشد. در جریان ویروس کرونا نقش سازمان بهداشت جهانی به عنوان یک منبع اطلاعات و سازمان انتشار اطلاعات به دلیل وضعیت نامشخص و به سرعت در حال تکامل و فقدان اطلاعات و شناخت علمی درباره ویروس و بیماری به طور بااهمیتی ظاهر شد. با توجه به تأثیر قابل توجه اطلاعات غلط در کنترل بیماری توسط کشورها، عملکرد سازمان بهداشت جهانی در این خصوص مهم و مثبت ارزیابی شده است. سازمان بهداشت جهانی توجه ویژه‌ای به توسعه همکاری با دیگر سازمان‌های درگیر در آمادگی برای مبارزه با بیماری‌های همه‌گیر دارد و بر یک رویکرد بهداشتی تمرکز داشته است. در جریان بیماری کووید ۱۹ سازمان بهداشت جهانی در صدد همکاری و هماهنگی با طیف وسیعی از سازمان‌های بین‌المللی از جمله گروه بانک جهانی، آژانس‌های مختلف سازمان ملل، صندوق جهانی، اتحادیه اروپا و... بوده است (www.who.int, 2020). با توجه به واقعیت‌های مذکور توصیه‌هایی برای بهبود ظرفیت سازمان بهداشت جهانی برای جلوگیری و کنترل بیماری‌های همه‌گیر مانند ویروس کرونا به شرح زیر می‌توان مطرح کرد:

- اصلاحاتی را که در حال حاضر در سازمان بهداشت جهانی در جریان است تداوم بخشند؛
- دولت‌های عضو باید ثبات مالی سازمان بهداشت جهانی را تضمین کنند؛
- سازمان بهداشت جهانی باید برای افزایش اعتبار خود بکوشد و توجه ویژه‌ای به تضمین شفافیت، بی‌طرفی تجاری و سیاسی داشته باشد و صرفاً تصمیم‌ها و سیاست‌های مبتنی بر شواهد را بپذیرد؛
- کشورهای عضو سازمان بهداشت جهانی باید اعتماد سیاسی را توسعه دهند؛ سازمان باید بی‌طرف باشد، از سیاست فاصله بگیرد و بر عملکردهای فنی خود تمرکز کند؛
- تلاش‌های بین‌المللی برای مقابله با بیماری‌های همه‌گیر را بر روی برنامه‌ها و پروژه‌هایی متمرکز کند که به توسعه بلندمدت کشورهای عضو کمک می‌کنند و بر توسعه زیرساخت‌های بهداشتی و تقویت آن‌ها در کشورهای آسیب‌پذیرتر در مقابل بیماری‌های همه‌گیر تمرکز شو؛
- گزینه‌های مربوط به سازوکار تقویت قوانین بهداشت جهانی و بازنگری در قوانین بهداشت جهانی را بیشتر در نظر بگیرد؛

- با هماهنگی میان کشورها و اختصاص بودجه کافی به کشورهای آسیب‌پذیر، ظرفیت آنها را برای اجرای قوانین بهداشت جهانی تقویت کند؛
- سازمان بهداشت جهانی باید با شرکای خود همکاری بیشتری داشته باشد تا بتواند مسائل مختلفی را که به طور غیر مستقیم مرتبط با عملکرد سازمان بهداشت جهانی و پیشگیری و کنترل بیماری همه‌گیر است حل کند.

آسیب‌پذیرترین کشورها در برابر بیماری‌های همه‌گیر مانند کرونا کشورهای متأثر از درگیری است (Moore and et al,2016:1-4). بنابراین، ابزار قدرتمند برای جلوگیری از بیماری‌های همه‌گیر مانند کرونا، جلوگیری از تشدید درگیری است. تلاش‌های کمکی از جمله تلاش‌ها برای تقویت سیستم‌های بهداشتی تا زمانی که کشورها درگیر منازعات در تعقیب منابع طبیعی و شکوفایی فواید همکاری نظامی هستند ناکارآمد و غیرمؤثر خواهد بود. علاوه بر این کشورهای ذی‌نفع کمک‌های توسعه‌ای، می‌توانند به طور متقارن تناقض بین تأثیرات منفی سیاست‌های اقتصادی دیکته شده به وسیله اهدا کنندگان و ابتکارات کمک توسعه‌ای را با هدف کاهش تأثیرات مختلف چنین سیاست‌ها بر جامعه و بهداشت مردم درک کنند. با این حال چنین مسائلی به عهده مستقیم سازمان بهداشت جهانی نیست و سازمان بهداشت جهانی نمی‌تواند برای این کمبودها مسئول شناخته شود (Piédrola and et al,2008:4-6).

در پاسخ به بیماری همه‌گیر کرونا سازمان بهداشت جهانی در راستای کارکردهای اصلی‌اش مرتبط با کنترل بیماری همه‌گیر عمل می‌کند. از برخی از سازوکارهای موجود برای پیشگیری و کنترل بیماری همه‌گیر استفاده و سازوکارهای جدیدی برای پاسخ به کووید ۱۹ ایجاد کرده است. به طور کلی با توجه به موقعیت نامشخص و فقدان آگاهی درباره کووید ۱۹ سازمان بهداشت جهانی در واکنش اولیه به بیماری همه‌گیر کرونا گام‌های اولیه اتخاذ کرده است. اقدام‌های پذیرفته شده توسط سازمان بهداشت جهانی در محدوده سازمانی است و به وسیله منابع در دسترس محدود شده است. پاسخ‌هایی که به بیماری همه‌گیر کرونا داده شد باید بیشتر تحلیل شود و سازوکارها و ظرفیت‌های پاسخ اضطراری سازمانی باید بهبود داده شود. بسیاری از کارشناسان در مورد ضرورت آماده کردن سازمان بهداشت جهانی با منابع بیشتر و منابع مالی باثبات و گسترش مأموریت سازمان بهداشت جهانی، موافق هستند. جامعه جهانی انتظار دارد که سازمان بهداشت جهانی نقش رهبری و هماهنگی قوی در بحران‌های مشابه کرونا داشته باشد (Gostin,2020:2-7).

نتیجه‌گیری

کووید ۱۹ به موضوع مطالعاتی متخصصان بهداشت جهانی و محققان روابط بین‌الملل در سراسر جهان تبدیل شده است. ویروس کرونا چالشی پیش روی کشورهای جهان است، زیرا به سرعت از مرزهای بین‌المللی عبور می‌کند. از این رو مانند هر چالش فراملی، مواجهه شدن با ویروس کرونا نیاز به پاسخ فراملی دارد. به نظر می‌رسد سازمان بهداشت جهانی مرکز اصلی مبارزه با ویروس کرونا و تعیین کننده استانداردهای واکسن کرونا است. این اولین بار نیست که سازمان بهداشت جهانی به یک بیماری همه‌گیر پاسخ می‌دهد و آخرین بار هم نخواهد بود. در طول دو هفته از اولین اطلاع از این بیماری جدید سازمان بهداشت جهانی اولین توصیه خود را در مورد چگونگی آزمایش ویروس، معالجه بیماران، اطلاع رسانی به مردم و آماده شدن کشورها برای مقابله با کووید ۱۹ منتشر کرد. هم‌چنین سازمان بهداشت جهانی از روابط علمی برای تسهیل تولید سریع واکسن‌ها، درمان‌ها، تشخیص‌ها و سایر ابزارها استفاده کرده است. اولین کیت‌های آزمایشی طی چند هفته به آزمایشگاه‌های سراسر دنیا ارسال شد. در تاریخ ۸ فروردین ۱۳۹۹ کنفرانس کووید ۱۹ با ابتکار دفتر سازمان بهداشت جهانی با شرکت بیش از ۵۰ نفر از کشورهای عضو در ژنو برگزار شد که طی آن تجربیات، دستاوردها و سیاست‌های موفق کشورهای چین، ژاپن و سنگاپور ارائه شد. طبق قوانین بهداشت جهانی یک توافق حقوقی جهانی در سال ۲۰۰۵ مورد تجدید نظر قرار گرفت و توسط همه اعضای سازمان بهداشت جهانی به امضا رسید. طبق این توافق‌نامه همه کشورها متعهد شدند بروز هر نوع بیماری ناشناخته و غیر منتظره را گزارش کنند. چین نیز براساس این توافق‌نامه در ۳۱ دسامبر ۲۰۱۹ برخی از موارد ابتلا را به سازمان بهداشت جهانی گزارش داد. بنابراین مدیرکل سازمان بهداشت جهانی وضعیت اضطراری در مورد بهداشت عمومی اعلام کرد. کووید ۱۹ افراد را هنگامی که دور هم جمع می‌شدند آلوده می‌کرد. در سال ۲۰۲۰ کشورهای جهان علیه ویروس کرونا متحد شدند و از طریق رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی تلاش کردند اطلاعات عمومی را در مورد مقابله با این ویروس منتشر کنند. همکاری بین‌المللی در زمینه تحقیق و نوآوری شروع شد و در نهایت واکسن کرونا کشف شد که اتفاق خارق‌العاده‌ای محسوب می‌شود. کشف راه‌حل‌ها از طریق مطالعات علمی، همبستگی و هماهنگی میان کشورهای مختلف جهان ابزارهای اصلی سازمان بهداشت جهانی برای مقابله با بزرگترین تهدید سلامتی محسوب می‌شود. در سال ۲۰۲۰ سازمان بهداشت جهانی ملزومات حیات بخش و تجهیزات به سراسر جهان فرستاد و به میلیاردها نفر اطلاعات حیاتی درباره تکامل ماهیت ویروس و چگونگی حفاظت از خودشان را ارسال کرد. حمایت از کارکنان بهداشت که زندگی شان را به خطر می‌اندازند تا با بیماری همه‌گیر مبارزه کنند، بزرگترین اولویت سازمان بهداشت جهانی است.

بیماری‌های همه‌گیر مانند کرونا موجب کمبود شدید تجهیزات ضروری می‌شود. بنابراین کووید ۱۹ سیستم زنجیره‌ای برای پر کردن شکاف، تضمین کیفیت و کمک به کشورها برای اینکه در زنجیره تامین حرکت کنند، ایجاد کرد. محدودیت‌های سفر و کاهش پروازها فشار عظیمی بر زنجیره‌های عرضه جهانی در سال ۲۰۲۰ وارد کرد. از

این رو تیم‌های تدارکاتی به طور شبانه روزی تلاش کردند تا منابع مورد نیاز خود را برای کسانی که بیشتر به آن‌ها نیاز دارند، دریافت کنند. در حالی که نیاز به ماسک کاملاً شناخته شده است؛ اما یکی دیگر از منابع حیاتی اکسیژن پزشکی است که به طور جدی به بیماران کمک می‌کند تا نفس بکشند. تولید و تحویل اکسیژن پزشکی حتی قبل از همه گیری کرونا در جهان یک چالش بود و اغلب از بودجه بیمارستان‌ها کنار گذاشته می‌شد؛ زیرا پیش بینی تقاضاها دشوار بود. سازمان بهداشت جهانی در پاسخ به کووید ۱۹ منابع اکسیژن را برای کشورهای آسیب‌پذیر تهیه و توزیع کرده است. در دسامبر ۲۰۲۰ سازمان بهداشت جهانی بیشتر از شانزده هزار متمرکز کننده اکسیژن، چهل هزار پالس اکسی متر و مانیتور اکسیژن را به ۱۲۱ کشور ارسال کرده است. این دستگاه‌ها مزایای سلامتی گسترده تری را به همراه خواهند داشت. برای مثال برای کودکان مبتلا به التهاب ریه شدید، افرادی که تحت عمل جراحی قرار می‌گیرند و زنان باردار بسیار مفید هستند. در سراسر جهان مردم خواهان شفافیت و اطلاعات درست و مفید هستند. سازمان بهداشت جهانی با شروع اولین اخبار شیوع بیماری در ابتدای ژانویه بیش از ۲۰۰ گزارش وضعیت روزانه منتشر کرد. سازمان بهداشت جهانی میزبان ۳۸ جلسه اطلاعاتی کشورهای عضو بود که طی آن مجموعاً ۷۹ کشور از جمله وزرای بهداشت و سایر رهبران تجربیات خود را درباره کووید ۱۹ با روحیه همبستگی به اشتراک گذاشتند.

رسانه‌ها همچنین مخاطبان و شرکای اصلی بوده‌اند. سازمان بهداشت جهانی آخرین تحولات مربوط به کووید ۱۹ را طی بیش از ۱۳۰ جلسه توجیهی برای روزنامه نگاران به اشتراک گذاشت. سازمان بهداشت جهانی همچنین در سایر مجامع عمومی از جمله بیش از ۵۰ جلسه و ۱۹ فیلم، اطلاعات مربوط به کووید ۱۹ را برای عموم ارائه داده است. بحرانی که توسط کرونا شروع شد، فرصت تاریخی برای تقویت سازمان بهداشت جهانی فراهم کرد. اصلاحات در راستای تقویت نقش سازمان بهداشت جهانی باید با شناخت مصلحت عمومی جهان که توسط سازمان بهداشت جهانی به دست آمده، آغاز شود. محافظت از مردم جهان در برابر تهدیدات سلامت جهانی مانند کرونا، نقش اساسی است که سازمان بهداشت جهانی از سال ۱۹۴۸، یعنی از زمان تأسیس آن به عنوان اولین سازمان تخصصی سازمان ملل، بر عهده گرفته است. سازمان بهداشت جهانی علاوه بر مقابله با بیماری‌های عفونی مثل کرونا، روند بهداشت را تحت کنترل دارد، تحقیقات مختلف را انجام می‌دهد، استانداردها را در حوزه بهداشت برای کشورهای عضو تعیین می‌کند و از دولت‌های عضو حمایت فنی به عمل می‌آورد.

سازمان بهداشت جهانی با وجود کمک‌های ناچیز کشورهای عضو به موفقیت‌های زیادی دست یافته است. صرف نظر از کووید ۱۹، سازمان بهداشت جهانی می‌تواند به عنوان یک آژانس بین‌المللی مسئول‌تر و قوی‌تر تصور شود؛ زیرا کشورهای عضو سازمان بهداشت جهانی از قواعد و هنجارهای سازمان بهداشت جهانی پیروی می‌کنند و حمایت سیاسی نیز از این سازمان تخصصی به عمل می‌آورند. اما بودجه سازمان بهداشت جهانی در مقایسه با

وظیفه جهانی آن بسیار کم است. از این رو، این سازمان تخصصی به منابع مالی داوطلبانه بسیار متکی است. بنابراین سازمان بهداشت جهانی نیز از ضعف‌های رایج سازمان‌های بین‌المللی رنج می‌برد. از این رو، تنها با تقویت قوانین و ابزارهای سازمان بهداشت جهانی است که انتقادات از آن کاهش می‌یابد. در این راستا طبق قوانین بهداشت جهانی کشورهای عضو توافق کرده‌اند که ظرفیت‌های اصلی سازمان بهداشت جهانی را برای کشف و پاسخ به موارد اضطراری بهداشت عمومی تقویت کنند. با وجود اینکه قوانین بهداشت جهانی در سال ۲۰۰۷ به اجرا در آمد، اما هنوز از سوی کشورهای عضو به طور کامل اجرا نشده است. طبق ماده ۷ قوانین بهداشت جهانی دولت‌های عضو که تعهدات خود را اجرا نمی‌کنند، ممکن است امتیاز حق رأی یا خدمات دیگری که به آن‌ها ارائه می‌شود، به حالت تعلیق در آید. در این زمینه مدیر کل بهداشت جهانی می‌تواند تأیید مجمع جهانی بهداشت را به دست آورد. سازمان بهداشت جهانی به تأمین مالی و حمایت کشورهای عضو متکی است.

معضل سازمان بهداشت جهانی مشخص است. این سازمان به همکاری دولت‌های عضو از جمله در مورد دسترسی به قلمرو کشورهای عضو، نیاز دارد تا متخصصان سازمان بهداشت جهانی بتوانند وارد قلمرو کشورهای عضو شوند. مدیر کل سازمان بهداشت جهانی باید آزادی عمل داشته باشد تا در مواردی مانند بیماری همه‌گیر کرونا به نفع سلامت جامعه بشری و علم عمل کند و تحت تأثیر مسائل سیاسی قرار نگیرد. یافتن راه‌حل تحقق این هدف دشوار است؛ اما باید راه حل آن پیدا شود. در مورد بیماری‌های همه‌گیر مانند کرونا کشورهای با درآمد بالا از منابع خود برای پاسخگویی به آن استفاده می‌کنند؛ اما کشورهای کم درآمد و یا با درآمد متوسط در مدیریت بیماری‌های همه‌گیر مانند کرونا به حمایت سازمان بهداشت جهانی نیاز دارند. از این رو در چنین کشورهایی سازمان بهداشت جهانی باید نقش حمایتی بیشتری ایفا کند. بنابراین سازمان بهداشت جهانی کارآمد نیاز مردم جهان است. اما هنوز سازمان بهداشت جهانی از کمبود بودجه و حمایت سیاسی کشورهای عضو رنج می‌برد. از این رو با وجود تلاش‌های متعدد، سازمان بهداشت جهانی کارآمد که کاملاً سزاوار مردم جهان باشد، هنوز تحقق نیافته است. اراده سیاسی دولت‌ها در کارآمدی سازمان بهداشت جهانی می‌تواند خیلی مؤثر باشد.

منابع و مأخذ:

-بیگ زاده، ابراهیم. ۱۳۹۰. سازمان‌های بین‌المللی، تهران: دانشگاه شهیدبهبشتی

-Athavale, Maithili A (2020) "A Global Fight against COVID-19 (Coronavirus) Infection".

Act a Scientific Women's Health 2.6 (2020) <https://actascientific.com/>

-Burkle F (2015) "Global Health security demands a strong international health regulations treaty and leadership from a highly resourced World Health Organization. Disaster Med Public Health Prepared", doi: 10.1017/dmp.2015.26

- "CNN. Germany and France Pledge Hundreds of Millions of Extra Funding to World Health Organization"(2020) at: <https://edition.cnn.com>
- "Emergencies"(2011): **Report of the Review Committee on the Functioning of the International Health Regulations. 2005 and on Pandemic Influenza (H1N1) 2009, Geneva: World Health Organization**
- "Financial times. China to Give WHO an Extra \$30m to Fight Coronavirus" at: <https://www.ft.com/>
- Cohen O, Feder-Bubis P, Bar-Dayyan Y, Adini B. (2015)" Promoting public health legal preparedness for emergencies: review of current trends and their relevance in light of the Ebola crisis Global Health Action", doi: **10.3402/gha.v8.28871**
- Gostin LO, DeBartolo MC, Katz R. (2017), "The Global Health law trilogy: towards a safer, healthier, and fairer world. Lancet", doi: **10.1016/S0140-6736(17)31261-8**
- Gostin LO (2020)"COVID-19 reveals urgent need to strengthen the World Health Organization ,JAMA doi: **10.1001/jama.2020.8486**
- "Global Preparedness Monitoring Board.A World at Risk: Annual Report on Global Preparedness for Health Emergencies", (2019) **Geneva: World Health Organization**
- Habibi R, Burci GL, de Campos TC, Chirwa D, Cinà M, Dagrón S, et al(2020)" Do not violate the international health regulations during the COVID-19 outbreak .Lancet" doi: **10.1016/S0140-6736(20)30373-1**
- Heymann DL, Chen L, Takemi K, Fidler DP, Tappero JW, ThomasMJ, et al(2015)" Global health security: the wider lessons from the West African Ebola virus disease epidemic Lancet", doi: **10.1016/S0140-6736(15)60858-3**
- "Independent Oversight and Advisory Committee for the WHO Health Emergencies Program, Interim Report on WHO's Response to COVID-19"(2020) at: <https://www.who.int/>
- Moore M, Gelfeld B, Okunogbe A, Paul C. Identifying (2016)" Future Disease Hot Spots: Infectious Disease Vulnerability Index ", **Santa Monica, CA: RAND Corporation**
- Piédrola Gil. Medicina Preventiva y Salud Pública, (2008)" Elsevier Health Sciences Spain", **JAMA doi: 10.1001/jama.2020.8486**
- Smith MJ, Silva DS. (2015) "Ethics for pandemics beyond influenza: Ebola ,drug-resistant tuberculosis, and anticipating future ethical challenges in pandemic preparedness and response", **Monash Bioethics Rev doi: 10.1007/s40592-015-0038-7**
- Suthar AB, Allen LG, Cifuentes S, Dye C, Nagatae JM(2018) "Lessons learnt from implementation of the International Health Regulations", **a systematic review .Bull World Health Org, doi: 10.2471/BLT.16.189100**
- United Nations. UN Leads Bid to help 135 Countries Get Vital COVID-19 Medical Kit, Amid Severe Global Shortages". (2020) at: <https://news.un.org/>
- "World Health Organization and International Health Regulations "(2020 at: <https://www.who.int>.
- "World Health Organization and emergencies" (2020)at: <https://www.who.int/emergencies/>
- World Health Organization. Strengthening National Emergency Preparedness.(2020). At: <https://www.who.int/>

- "World Health Organization. Thematic Paper on the Status of Country Preparedness Capacities"(2019) at: <https://apps.who.int/>
- "World Health Organization. Global Outbreak Alert and Response Network."(2020) at: <http://www.who.int>
- "World Health Organization .What is GOARN" (2020),<https://extranet.who.int/>
- "World Health Organization. Strengthening Health Security by Implementing the International Health Regulations" (2020). At: <http://www.who.int/ihr/en/>
- "World Health Organization. Strengthening Response to Pandemics and Other Public-Health
- "World Health Organization .Public Health Emergency Operations Centre Network"(2020), at: <http://www.who.int>
- "**World Health Organization. Contingency Fund for Emergencies. Contributions and Allocations**" (2020) at: <https://www.who.int/>
- "World Health Organization .Enabling Quick Action to Save Lives: Contingency Fund for Emergencies"(2019) at: <https://www.who.int>
- "World Health Organization. Partnership Contribution (PC) Preparedness High-Level Implementation Plan II 2018-2023"(2018), **Geneva: World Health Organization**
- "World Health Organization .International Health Regulations 2005, Areas of Work for Implementation"(2007) **World Health Organization**
- "World Health Organization .WHO Timeline - COVID-19", (2020) at:<https://www.who.int/>
- "World Health Organization. WHO Director-General's Statement on IHR Emergency Committee on Novel Coronavirus" (2019) at: <https://www.who.int/>
- "World Health Organization.COVID-19 Solidarity Response Fund for WHO"(2020) at: <https://covid19responsefund.org>
- "World Health Organization .WHO Director-General's Opening Remarks at the Media Briefing on COVID-19"(2020) at: <https://www.who.int/>
- "World Health Organization. "Solidarity" Clinical Trial for COVID-19 Treatments" (2020) at: <https://www.who.int/>
- "World Health Organization .Access to COVID-19 Tools (act) Accelerator" (2020). at: <https://www.who.int/>
- " World Health Organization .GOARN Partners Deploy Experts to fight the COVID-19 Pandemic" (2020) at: <https://extranet.who.int/>
- "World Health Organization. Contingency Fund for Emergencies (2020)" at: <https://www.who.int/emergencies>
- "World Health Organization. Timeline of WHO 's Response to COVID-19"(2020) at: <https://www.who.int/>

تأثیر همه‌گیری کووید ۱۹ بر کمک‌های بشردوستانه با تأکید بر مورد ایران

جاوید رستمی^۱

چکیده

کمک‌های بشردوستانه همواره از مسائل مطرح در عرصه جهانی بوده است. بدین ترتیب که با حمایت مالی کشورهای عموماً توسعه یافته، سازمان‌های بین‌الدولی منطقه‌ای و جهانی و همچنین بخش خصوصی تحت عنوان مسئولیت اجتماعی، دولت‌ها، سازمان‌های مردم‌نهاد محلی، سازمان‌های غیردولتی بین‌المللی و از همه مهم‌تر دفاتر تخصصی سازمان ملل متحد برنامه‌های بشردوستانه را در کشورهای در حال توسعه اجرا می‌کنند. کمیت و کیفیت حمایت مالی بسته به نوع، اهداف و قوانین حامیان و نوع و چگونگی اجرای برنامه‌های بشردوستانه بسته به پیش-زمینه موجود در جامعه هدف یا کشور مربوطه و همچنین تخصص سازمان‌های مجری قابل تغییر است.

همه‌گیری کووید ۱۹ تغییراتی را در رویه موجود ایجاد کرده و تغییرات بیشتر و ژرف‌تری را نیز به وجود خواهد آورد. این تغییرات هم در دسته حمایت مالی و هم در چگونگی اجرای برنامه‌های بشردوستانه قابل رؤیت است. با توجه به اینکه کشور ایران نیز جزو دریافت‌کنندگان منابع مالی و محل اجرای برنامه‌های بشردوستانه توسط سازمان‌های بشردوستانه بین‌المللی به ویژه در حوزه پناهندگان، محیط زیست، بهداشت و سلامت بوده است، واکاوی این سیر تحول از اهمیت ویژه‌تری برخوردار است. در مقاله حاضر سعی شده است تا با بررسی این تغییرات، چالش‌های مربوطه ذکر شده و پیش‌بینی‌های لازم نیز ارائه شود و بدین ترتیب سه‌ضلعی دولت جمهوری اسلامی ایران، حامیان مالی و سازمان‌های بشردوستانه نقشه راه شفاف‌تری برای مدیریت مسئله کمک‌های بشردوستانه در ایران داشته باشند.

واژه‌های کلیدی: کووید ۱۹، کمک‌های بشردوستانه، ویروس کرونا، سازمان‌های بشردوستانه

مقدمه

همه‌گیری کووید ۱۹ در جهان تغییرات ژرفی را به وجود آورده است. تقریباً هیچ زمینه‌ای را در دنیا نمی‌توان یافت که اثری از این بحران بزرگ و البته کم‌یاب بی‌اثر مانده باشد. بر اساس آمار ارائه شده تا ۲۰ فوریه سال ۲۰۲۰، بیش از ۱۱۰ میلیون نفر در جهان به ویروس کرونا مبتلا شده و بیش از ۲ میلیون نفر نیز جان خود را بر اثر این بیماری از دست داده‌اند (سازمان بهداشت جهانی، بخش مرکز اطلاعات کووید ۱۹).

^۱ دانشجوی دکتری حقوق عمومی دانشگاه تهران، jr22khordad@gmail.com

در این شرایط اقشار آسیب‌پذیر همواره در وضعیت پرمخاطره‌تری قرار دارند. علاوه بر معضلات مربوط به بهداشت و سلامت عمومی، بحران اقتصادی سبب شده است تا در ادامه خطر بزرگ عدم وجود امنیت غذایی و عدم تهیه ملزومات بهداشتی لازم در پی کاهش قدرت خرید خانوارها به وجود بیاید.

بر اساس گزارش برنامه جهانی غذا تا دسامبر سال ۲۰۱۹، ۱۳۵ میلیون نفر از مردم با مشکل عدم وجود امنیت غذایی مواجه بودند که این رقم در پایان سال ۲۰۲۰ به ۲۶۵ میلیون نفر افزایش پیدا کرده و دلیل آن چیزی جز ویروس کرونا نیست (WFP, 2020).

شرایط پیش گفته به صورت شفافی اهمیت کمک‌های بشردوستانه را نشان می‌دهد و بخش بشردوستانه باید تمام تلاش خود را بکند تا اثرات نامیمون این بیماری را به حداقل برساند.^۱ حق دریافت کمک‌های بشردوستانه^۲ برای اولین بار در سال ۲۰۰۰ در منشور بشردوستانه ذکر شد و در سال‌های بعدی مورد بازبینی قرار گرفت. منشور بشردوستانه منتشر شده در سال ۲۰۲۰ ضمن شناسایی حق دریافت کمک‌های بشردوستانه برای افراد بحران زده، دولت را مسئول اصلی حمایت از این دسته از مردم دانسته و تصریح می‌کند در صورت عدم وجود ظرفیت کافی ملی، بازیگران بین‌المللی همچون اهداکنندگان مالی، سازمان ملل متحد، کمیته بین‌المللی صلیب سرخ و سازمان‌های بین‌المللی را مسئول می‌داند (Sphere Project, 2020, Paras 2&3).

هدف این تحقیق در حقیقت آن است که تحلیل دقیقی بر اساس شواهد و مدارک موجود از زمان آغاز همه‌گیری کرونا ارائه دهد. این تحلیل از آنجایی اهمیت دارد که تا زمان توزیع حداکثری واکسن و اثرگذاری آن هنوز زمان زیادی باقی است و تحلیل شرایط کنونی می‌تواند در بهبود عملکرد حوزه کمک‌های بشردوستانه تأثیرگذار باشد تا با تغییرات حاصل از همه‌گیری ویروس کرونا در مورد سازوکارها، روش‌ها و نوع برنامه‌ها تطبیق داده شود. از طرفی تأمین مالی برنامه‌های بشردوستانه اهمیت زیادی دارد تا با ارائه پیش‌بینی از شرایط کنونی، شرایط احتمالی دوره واکسیناسیون و پسا واکسن، نقشه مالی و اجرایی شرایط ترسیم شده و برنامه‌ریزی در این حوزه دقیق‌تر اجرا شود.

^۱ برای اطلاعات بیشتر، ر.ک:

اسفندیار، حسن و خدیجه پالیزوان، ۱۳۹۳، حقوق بین‌المللی پاسخگویی به سوانح، موسسه آموزش عالی علمی - کاربردی هلال ایران.

^۲ برای اطلاعات بیشتر، ر.ک:

عباسی، بیژن، ۱۳۹۵، حقوق بشر و آزادی‌های بنیادین، تهران: انتشارات دادگستر.

در این مقاله تأثیر همه‌گیری کووید ۱۹ را در دو دسته‌بندی نحوه اجرای عملیات بشردوستانه و تغییرات موجود در تأمین مالی این دسته از برنامه‌ها بررسی کرده و پیش‌بینی‌هایی را برای حل مسئله یا کاهش میزان خسارت ناشی از کرونا و تبعات ناشی از آن در دوره حاضر که روند توزیع واکسن کرونا آغاز شده ارائه خواهیم داد. سپس چالش‌ها و کمبودهای موجود را بیان کرده و راهکارها و نتیجه‌گیری را ارائه خواهیم کرد.

سعی نگارنده بر این بوده است تا اطلاعات لازم به صورت کتابخانه‌ای جمع‌آوری شده و بر اساس شواهد و مدارک موجود تحلیل‌های مربوط نیز ارائه شود. در سرتاسر این مقاله پس زمینه «ایران» و تحلیل و بررسی شرایط موجود در کشور مورد تأکید قرار گرفته و سعی شده است تا با یک دید تطبیقی ارزیابی دقیق‌تر و راه حل واقعی‌تر و جامع‌تری ارائه شود.

مبحث نخست: اثرگذاری بر نحوه اجرای عملیات بشردوستانه

پروتکل‌های بهداشتی و مقررات وضع شده از جانب نهادهای دولتی که در پی شیوع ویروس کرونا وضع شد، سبب شد تا تغییراتی در نحوه اجرای برنامه‌های بشردوستانه (عملیات بشردوستانه^۱) اعمال شود تا با شرایط جدید تطابق یابد که در این بخش بدان خواهیم پرداخت.

۱. اثرگذاری بر نحوه توزیع کالا و خدمات

پروتکل‌های بهداشتی تجمع افراد را به شدت منع کرده است. بنابراین هر برنامه‌ای که سبب تجمع افراد زیاد شود، حتی در صورت داشتن ماسک و دیگر بازدارنده باز هم احتمال شیوع کرونا را بیشتر می‌کند. بنابراین برنامه توزیع کالا یا خدمات باید به صورتی تنظیم شوند تا افراد به صورت پراکنده برای دریافت آن‌ها مراجعه کنند (Turkish Red Crescent, 2020, p.13)

هم‌چنین برنامه‌های جمعی همانند کلاس‌های مهارت‌آموزی باید در محیط‌های بازتر و گسترده‌تر یا با تعداد کمتری از افراد برگزار شده یا حتی از فناوری اطلاعات برای برگزاری کلاس‌های آنلاین استفاده شود (Cant, Sue and Kathryn, Taetzsch, 2020, p.2). مثال دیگر برای برنامه‌های همگانی خیریه مانند بازارچه یا نمایشگاه‌هایی است که با اهداف خیریه به صورت متناوب برگزار می‌شدند نیز در این دوره قطعاً امکان برپایی نخواهند داشت.

مسئله کمک‌رسانی بشردوستانه از طریق کمک‌های نقدی به جای تحویل اقلام به جامعه هدف که همواره مورد تأکید قرار داشته و در سیاست‌گذاری‌های بالادستی عموم سازمان‌های بشردوستانه وجود داشته در وضعیت کنونی

^۱ برای اطلاعات بیشتر، ر.ک:

امیر، آرمن، رافع، فرح‌ناز، نخساز، مریم، ۱۳۹۳، مدیریت داوطلبان در فعالیت‌های بشردوستانه، انتشارات تیس، با حمایت جمعیت هلال احمر ایران. شابک: ۹۷۸۶۰۰۷۲۱۲۰۸۰.

بیش از هر چیزی ضروری تر می‌نماید. بدین ترتیب کمک نقدی علاوه بر مزایای پیشین بیش از هر چیزی در راستای پروتکل‌های بهداشتی ویروس کرونا بوده و از تجمع افراد و تماس بیش از حد نیاز کارکنان سازمان‌های کمک رسان و افراد ذی‌نفع جلوگیری می‌کند (Golay, Alice and Tholstrup, Sophie, 2020, pp.25-26).

۲. اثرگذاری بر نوع اقلام توزیعی

بیماری بحران‌زا سبب شده تا نیازهای جدیدی همانند ماسک، ضدعفونی‌کننده، دستکش و ... بروز یابد که به خودی خود وزن جدیدی را بر خانوار تحمیل می‌کند. از طرفی بر اساس اصول حمایتی سازمان‌های بشردوستانه، کمک‌های بشردوستانه نباید خود به منبع جدیدی برای اضرار به ذی‌نفعان بدل شود. به همین دلیل توزیع ماسک و دستکش میان ذی‌نفعان پس از شیوع بیماری در دستورکار سازمان‌های عامل قرار گرفت (NRC, 2020, p.2).

هم‌چنین با وجود مقررات و تغییر در برنامه‌های اجتماعی و اقتصادی ملی، کمک‌های بشردوستانه نیز باید به طریقی اعمال شوند که با شرایط جدید تطابق داشته و بیشترین بازدهی را داشته باشند. یک مثال عالی در این زمینه برنامه‌های کمک به بازسازی و تجهیز مدارس است (Clayton, Jonathan, 2020). مدارس در ایران پس از شیوع گسترده کووید ۱۹ به صورت مجازی به کار خود ادامه دادند. بنابراین بودجه‌ای که به بازسازی و تهیه اقلام مورد نیاز مدارس مانند نیمکت، بسته‌های آموزشی، کیف و ... تعلق می‌گرفت، تغییر کاربری داده و به تهیه تبلت برای دانش‌آموزان یا عوامل آموزشی بدل شد (RI, 2020).

۳. اثرگذاری بر نحوه نیازسنجی

در مدیریت پروژه همواره بحث چرخه انجام برنامه‌ها و پروژه‌ها مطرح است که نیازسنجی برای طراحی عملیات-های وابسته امری الزامی است. بنابراین نیازسنجی کلی که از مناطق یا گروه‌های خاص انجام می‌شود امری حیاتی است. این مهم در دوره همه‌گیری که مقررات تردد خاصی بر آن حاکم است با سختی‌هایی روبرو است که دسترسی سازمان‌های بشردوستانه را عملاً غیر ممکن می‌کند. بنابراین این نوع از نیازسنجی‌ها بر اساس داده‌های پیشین انجام می‌شود.

هم‌چنین در مورد نیازسنجی از افراد برای تحویل کمک‌های بشردوستانه که بر اساس گزینش طراحی شده است، این کار حتی‌الامکان از طریق تماس تلفنی یا با استفاده از شبکه‌های مجازی و به طور کلی خدمات بر خط انجام می‌شود تا تماس فیزیکی را به حداقل برساند و از این طریق ریسک انتقال فرد به فرد ویروس کرونا کاهش یابد (HIAS, 2020, p.23).

بنابراین شرایط حاصل از ویروس کرونا سبب شده است تا سازمان‌های بشردوستانه در انجام عملیات بشردوستانه خود چه به جبر و چه برای بالا بردن بازدهی و تطبیق با شرایط محیطی برای عملکرد بهتر، بازبینی کنند. در حالی که این تطابق محیطی حتی با وجود مقررات مالی خارجی پیچیده‌تر خواهد بود که در ادامه بدان می‌پردازیم.

مبحث دوم: اثرگذاری بر منابع مالی

در سال ۲۰۲۰ میلادی، همه‌گیری کرونا نیاز جهانی به کمک‌های بشردوستانه را افزایش داد. برنامه جهانی واکنش بشردوستانه سازمان ملل متحد^۱ ۶۳ کشور را به عنوان اولویت حمایت‌های بشردوستانه در قبال همه‌گیری کووید ۱۹ قرار داد. از این ۶۳ کشور، ۵۵ کشور حتی پیش از شرایط کرونا نیز نیازمند دریافت کمک‌های بشردوستانه بودند. ۳۴ کشور از این ۶۳ کشور در وضعیت نابسامان و بحرانی بسر می‌برند که اثرات مخرب همه‌گیری بر آن‌ها دو چندان می‌نماید. از این ۳۴ کشور ۱۷ کشور در وضعیت بالا و ۸ کشور در وضعیت بسیار بالا از نظر خطرپذیری قرار دارند (EC, 2020).

حتی پیش از کرونا نیز بودجه بشردوستانه در جهان به اندازه کافی وجود نداشت. مثلاً در سال ۲۰۱۹، تنها ۶۳ درصد از این نیاز مالی تأمین شد که اکثریت قریب به اتفاق آن از سمت کشورهای توسعه‌یافته بوده است. براساس گزارش‌های منتشر شده تا پایان ماه آوریل ۲۰۲۰، کمک تزریق شده از طریق این دسته از کشورها تنها پاسخ به ۱۳ درصد از نیازهای سال را تأمین کرده است (OCHA, Financial Tracking Services).

شایان ذکر است که خود کشورهای توسعه‌یافته به عنوان تأمین‌کنندگان مالی اصلی برنامه‌های بشردوستانه با مشکلات عدیده اقتصادی و اجتماعی حاصل از همه‌گیری مواجه شدند که این امر البته با پیوند خوردن با روند فزاینده و پرشتاب نیاز جهانی به حمایت بین‌المللی شرایط بغرنج و پیچیده‌ای را به وجود آورد.

ایجاد ردیف بودجه جدید برای مقابله با آثار مخرب کووید ۱۹

البته باتوجه به نیاز جهانی برای مداخله بشردوستانه در زمینه کرونا، کشورهای توسعه‌یافته سعی کرده‌اند حتی با وجود مشکلات اقتصادی در کشور خود با ایجاد ردیف بودجه‌های بشردوستانه جدید برای مبارزه با این همه‌گیری و عواقب نامیمون آن، قدم مثبتی در این زمینه برداشته باشند. اما این امر سبب می‌شود تا در بلندمدت منابع مالی بشردوستانه و توسعه‌محور کاهش بسزایی داشته باشند که بدان خواهیم پرداخت. بودجه‌بندی جدید ذکر شده بیشتر بر دو حوزه متمرکز است:

۱. حمایت از اقشار آسیب‌پذیر: به دلیل شرایط همه‌گیری کرونا، بسیاری از خانوارهای تک‌نار، شغل خود را از دست دادند (OECD, 2020, p.10). این درحالی است که کارگران بدون قرارداد، مانند کارگران فصلی و کارگران روزمزد بیش از همه آسیب دیدند. چون از طرفی نظام تأمین اجتماعی خاصی بر آن‌ها حکم‌فرما نیست و از طرفی به دلیل آسان بودن کنارگذاشتن این دسته از کارگران، کارفرماها ترجیح می‌دهند تا ابتدا برای سبک وزنی اقتصادی دست به حذف همکاری با این دسته از افراد بزنند (ILO, 2020).

¹ UN Global Humanitarian Response Plan (GHRP)

۲. حمایت در بخش بهداشت و سلامت: توزیع ماسک و اقلام بهداشتی از ابتدای کار در دستور کار سازمان‌های بین‌المللی و تأمین‌کنندگان مالی آن قرار گرفت. اقشار آسیب‌پذیر نیازمند دریافت ماسک، ضدعفونی‌کننده و ... بودند، زیرا سبد خانوار در اثر کرونا بسیار زیان دیده بود و توانایی افزودن یک دسته کالای دیگر به این سبد وجود ندارد. این کمک به صورت نقدی یا کالایی به جامعه هدف اعطا می‌شود.

بر اساس گزارش برنامه جهانی واکنش بشردوستانه سازمان ملل متحد، مجموعاً ۷,۳ میلیارد دلار بودجه برای پوشش نیازهای بشردوستانه ۶۳ کشور پیش‌خوانده لازم است که تا انتهای ماه ژوئن سال ۲۰۲۰ تنها ۲۱ درصد آن محقق شد (EC, 2020). علاوه بر آن، یک میلیارد و دویست میلیون دلار منبع مالی جدید برای مقابله با همه‌گیری و عواقب آن در اختیار سازمان جهانی بهداشت قرار گرفت (UNSGD). در این میان، ۴۸ میلیون دلار بودجه بشردوستانه برای مقابله با همه‌گیری به جمهوری اسلامی ایران تعلق گرفت که این کشور در وضعیت با ریسک متوسط کرونا قرار داشته و وضعیت خطرپذیر بالایی نیز از منظر بحران‌های جدا از کرونا ندارد و بنابراین از بسیاری از کشورها سودان، فلسطین و نیجریه و کنیا بودجه بیشتری دریافت کرده است (EC, 2020).

تزریق منابع مالی در دوره پساواکسن

کووید ۱۹ و اثرات آن سبب می‌شود تا منابع مالی بشردوستانه در آینده نه چندان دور کاهش قابل توجهی بیابد. این امر از دو علت نشئت می‌گیرد: نخست، در دوره همه‌گیری که اقتصاد جهانی افول کرد، منابع مالی بشردوستانه نه تنها کاهش پیدا نکرد، بلکه برای مقابله با آن ردیف‌های جدید بودجه‌ای نیز پایه‌گذاری شد. در حقیقت برنامه کاهش بودجه‌هایی که در اولویت نیستند همانند بودجه نظامی یا منابع مالی بشردوستانه به دوران پساواکسیناسیون معوق شد و بنابراین پس از این دوران تغییرات قابل توجهی اعمال خواهد شد. از سوی دیگر دولت‌های توسعه‌یافته همانند دول اروپایی، آمریکا و ... که خود شدیداً با این پاندمی درگیر بودند، با واکسیناسیون جهانی در پی بازتوانبخشی بخش‌های آسیب‌دیده اقتصادی خواهند بود که بازهم این امر سبب می‌شود تا این دست برنامه این کشورها که تأمین‌کننده عمده بودجه‌های بشردوستانه بودند، متوقف شده یا کاهش داده شود و به حوزه داخلی معطوف شود. بدین ترتیب باید منتظر باشیم تا کمک‌های بشردوستانه بیش از هر چیزی بر واکنش به تبعات ایجاد شده توسط ویروس کرونا متمرکز شود که مهم‌ترین آن‌ها بدین ترتیب خواهد بود:

۱. تأمین واکسن کرونا برای اقشار جامانده و آسیب‌پذیر اثرات نامیمون ویروس کرونا حتی پس از واکسیناسیون سراسری نیز باقی خواهد ماند. حال آنکه پیش‌بینی‌ها حاکی از آن است که ویروس کرونا تا بلندمدت همراه انسان‌ها وجود خواهد داشت (Bump Jesse B et. Al, 2021, p.85). بنابراین هم‌چنین باید در حوزه کمک به اقشار آسیب‌پذیر، منابع مالی به سازمان‌های عامل تزریق شود تا از درد و رنج انسانی بکاهد. ضمن اینکه رسیدن به یک شرایط پایدار اقتصادی برای خانوارها بدون رفع نیازهای اولیه آن‌ها امکان‌پذیر نیست. نکته مهم در این زمینه دستور

رهبری جمهوری اسلامی ایران در مورد ممنوعیت واکسن‌های انگلیسی و آمریکایی است (خبرگزاری مهر). بدین ترتیب برنامه بشردوستانه در این زمینه باید متناسب با مقررات و قوانین کشورها باشد تا قابلیت اجرایی به خود بگیرند.

۲. کمک به کسب‌وکارهای متضرر برای بازتوانمندسازی: در ادامه توضیحات مربوط به مورد پیشین باید توجه داشت که اصولاً برنامه‌های بشردوستانه به سه دسته تقسیم می‌شوند: ۱. دوره اورژانسی که نیازمند کمک‌های اساسی و اولیه است، ۲. دوره بازتوانیابی که در حقیقت نقش دوره انتقالی را ایفا می‌کند و دوره گذار به شرایط پایدار است و در نهایت، ۳. دوره کمک‌رسانی پایدار برای رسیدن یک شرایط باثبات برای افراد تحت حمایت.

از این الگو با عنوان الگوی «تخم مرغ حمایتی»^۱ نام می‌برند که منظور از آن مداخله بشردوستانه به صورت لایه به لایه و متناسب با واقعیت‌های موجود است. (Jaspars, Susanne et. al, 2008, p.12-14) بنابراین پس از واکسیناسیون نسبی و بهبود نسبی شرایط بهداشتی و سلامت ناشی از کرونا، در حقیقت از شرایط اورژانسی عبور کرده و وارد فاز بازتوانیابی و توسعه محور می‌شویم. بدیهی است که بسیاری از منابع مالی بشردوستانه بر همین حوزه متمرکز خواهد بود (UNHCR, 2020). بنابراین یکی از برنامه‌هایی که مورد تأکید قرار خواهد گرفت، توانمندسازی صاحبان مشاغل و کسب‌وکارها از طریق حمایت نقدی کوتاه‌مدت، وام‌های کسب و کار و توزیع ابزار برای کسب درآمد است (Gentilini, U et. al, 2020, p.46).

مبحث سوم: بررسی چالش‌های پیش رو

چنان‌که بیان شد، در دوره شیوع همه‌گیری تغییرات فراوانی چه در حوزه عملیات بشردوستانه و چه تأمین مالی این برنامه‌ها مشهود است؛ تغییراتی که قطعاً ادامه‌دار خواهد بود و تا بازگشت به روند رو به رشد گذشته فاصله زیادی دارد. این تغییرات در عین حال مسبب چالش‌هایی در آینده نزدیک است که در این بخش در سه مبحث مشاغل حاصل از کرونا، کاهش منابع مالی و چالش دسترسی بدان خواهیم پرداخت.

۱. مشاغل حاصل از کرونا

در کنار زیان‌های مالی کلانی که کرونا به اقتصاد جهانی وارد کرد، برخی مشاغل از این قضیه مستثنا شده و حتی روند صعودی به خود گرفتند. برای مثال در ایالات متحده آمریکا فروش و پرورش حیوانات خانگی و تولیدات وابسته به دلیل وابستگی بیشتر مردم به محیط خانه با افزایش متوسط ۵۰ درصدی روبرو شد؛ فقط در لوس آنجلس این افزایش رغبت تا ۷۰ درصد تخمین زده شده است (Singolda, Adam, 2020).

در ایران نیز به صورت مشابهی مشاغل جدید بروز و ظهور یافته یا با تغییر کاربری سود سرشاری را از وضعیت حاصل از همه‌گیری به دست آوردند. برای مثال کارگاه‌های خیاطی یا خیاط‌های شخصی سفارش دوخت ماسک و

¹ Protection Egg

روپوش‌های پزشکی را گرفتند. هم‌چنین هنرمندان نیز با طراحی، دوخت و عرضه ماسک‌های دستی هنری به این عرصه وارد شدند.

خدمات ارسال کالا، خدمات فروش اینترنتی، بقالی‌های محلی، آشپزخانه‌ها، ارائه‌دهندگان سرویس‌های آرایشی و بهداشتی خانگی، خدمات مربوط به سلامت و ورزش خانگی، صنایع الکل طبی و صنعتی، صنایع مربوط به دستمال، دستکش و پلاستیک و ... از جمله این مشاغل هستند (Ludwig, Sean, 2020). بنابراین پس از دوره واکسیناسیون و کاهش شیوع کرونا قطعاً این دسته مشاغل وارد فاز نزولی خواهند شد و سرپا نگه‌داشتن آن‌ها نیاز به مدیریت و تدبیر نیاز دارد.

۲. کاهش منابع مالی در بخش توسعه‌محور

تحقیقات انجام شده توسط سازمان بین‌المللی ابتکارات توسعه^۱ این پیش‌بینی را ارائه می‌دهد که در سال ۲۰۲۱ کمک‌های توسعه‌محور از ۱۵۳ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۹ به ۱۳۴ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۱ کاهش پیدا کند (DI, 2020). این درحالی است که نیازهای بشردوستانه از هر زمان دیگری بیشتر است. سازمان ملل در همین زمینه با اضافه شدن نیازهای مربوط به همه‌گیری در سال ۲۰۲۰ به صورت متوسط ۲۵ درصد بیشتر سال سال ۲۰۱۹ است (UNSGD).

اهمیت این مطلب برای وضعیت حاکم در ایران آن است که همان‌طور که گفته شد جمهوری اسلامی ایران از دریافت کنندگان منابع مالی بین‌المللی برای توسعه به ویژه در زمینه محیط زیست است و این کاهش بودجه‌ای می‌تواند دامن‌گیر ایران شود. باید توجه داشت که کشور ایران از نظر شاخص‌های مهم بین‌المللی همانند شاخص انسانی توسعه یا تولید ناخالص داخلی در وضعیت متوسط روبه بالا قرار دارد و در اولویت‌های کمتری نسبت به کشورهای بحران زده قرار خواهد گرفت.

۳. دسترسی به مکان‌های هدف‌گذاری شده

محدودیت در تردد سبب شده تا سازمان‌های بشردوستانه نیز دسترسی حضوری خود را به بسیاری از مناطق از دست بدهند. هم‌چنین بسته شدن مرزها، بندرگاه‌ها و کاهش شدید خطوط حمل و نقل هوایی تأثیر مستقیمی بر تهیه و توزیع اقلام بشردوستانه داشته است.^۲

^۱ Development Initiatives (DI)

^۲ برای مطالعه بیشتر مراجعه شود به :

Beaumont, Peter, 2020, Coronavirus threatens to turn aid crises into 'humanitarian catastrophes', UK: The Guardian, March 22th 2020, Available at: <https://www.theguardian.com/global-development/2020/mar/25/coronavirus-threatens-to-turn-aid-crises-into-humanitarian-catastrophes>

UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA), World Health Organization (WHO), 2020, Syrian Arab Republic: COVID-19 Update No. 03 - 25 March 2020 , Available at: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/COVID-19%20Update%20No.3_Syria_25Mar2020_FINAL.pdf

برای مثال در کمپ پناهندگان روئینگا واقع در بنگلادش، احکام دولتی سبب شده تا ۸۰ درصد کارمندان سازمان‌های بشردوستانه نتوانند به این منطقه رفت و آمد کنند (Rogers, Kelli & Lieberman, Amy, 2020). در ایران نیز ممنوعیت تردد بین شهرهای قرمز و زرد وضع شده است (خبرگزاری موج) که مانع از کمک‌رسانی به موقع شده و سبب می‌شود تا این دسته از برنامه‌ها به تعویق بیافتد؛ به این صورت که همواره از مرکز عملیات و استقرار کارمندان این سازمان‌ها تا کلونی افراد آسیب‌پذیر یا مهمانشهر پناهندگان فاصله قابل توجهی وجود دارد و در محدوده شهری متفاوتی قرار می‌گیرند. توجه به این نکته هم ضروری است که بسیاری از برنامه‌های بشردوستانه توسط سازمان‌های عامل بر اساس بودجه‌هایی انجام می‌شود که بر اساس قرارداد تاریخ انقضا داشته و این تعویق حتی ممکن است به بازپسگیری بودجه تعلق گرفته بیانجامد.

۴. مشارکت سازمان‌های مردم نهاد داخلی

در امتداد مبحث پیشین مبنی بر کاهش دسترسی سازمان‌های بین‌المللی به مکان‌های هدف‌گذاری شده باید عنوان کرد، این مسئله خود به عنوان فرصتی برای توانمندسازی سازمان‌های غیردولتی یا مردم نهاد محلی مطرح می‌شود (Bennett, C. 2020). در حقیقت این چالش دسترسی، زمینه را برای ایفای نقش انجمن‌ها و سازمان‌های مددکار و بشردوستانه محلی فراهم می‌آورد تا بخشی از وظایف را با مشارکت سازمان‌های بین‌المللی بر عهده بگیرند. با این حال باید توجه داشت که ممکن است این جایگزینی سبب شود تا در دراز مدت نقش سازمان‌های بین‌المللی و به ویژه دفاتر سازمان ملل متحد و کمیته بین‌المللی صلیب سرخ نادیده انگاشته شده و دولت‌ها به دلایل گوناگون امنیتی و اطلاعاتی سعی بر آن داشته باشند تا این دسته از سازمان‌های غیر ملی تبدیل به تأمین‌کننده صرف مالی شده و سازمان‌های داخلی جایگزین وظایف اجرایی شوند. بنابراین اگرچه می‌توان از این فرصت برای ظرفیت‌سازی و بهره‌مندی از ظرفیت‌های ملی استفاده کرد، در عین حال با ایجاد یک تعادل منطقی نیز باید از حذف کامل سازمان‌های مشابه خارجی در صحنه اجرایی جلوگیری کرد.

نتیجه‌گیری

ویروس کرونا به طور قطعی یکی از تأثیرگذارترین و گسترده‌ترین بحران‌هایی بود که جهان معاصر را به چالش کشید. به جرئت می‌توان ادعا کرد که هیچ چیز به طور مطلق در این دوره بی‌تأثیر از آن نبود. چنانکه در تحقیق بدان پرداختیم، در زمینه کمک‌های بشردوستانه نیز تغییرات ژرفی ایجاد شده است. تغییراتی که در نحوه اجرای برنامه‌های بشردوستانه و هم‌چنین انتخاب برنامه‌های متناسب به‌وجود آمده حتی پس از دوره واکسیناسیون نیز ادامه

خواهد شد. پیش‌بینی از روند بسیار کند واردات واکسن به کشور حکایت از آن دارد که ممنوعیت‌های وضع شده و الزام به رعایت پروتکل‌های بهداشتی تا کمتر از ۶ - ۹ ماه آینده برداشته نخواهد شد.

تسهیل در این امر جز با درایت دولتمردان برای تسهیل تردد مأمورین و کارمندان سازمان‌های بشردوستانه و هم-چنین نیازسنجی به‌روز و سریع از جامعه هدف و ارزیابی دقیق از شرایط موجود توسط سازمان‌های بشردوستانه امکان‌پذیر نخواهد بود.

از طرفی نقشه مالی کمک‌های بشردوستانه به شدت تغییر مسیر خواهد و در آینده‌ای نزدیک باید شاهد مسئولیت-پذیری بیشتر دولت‌ها برای برنامه‌های توسعه‌محور و محیط زیستی باشیم. برخی از تأمین‌کنندگان مالی کلان عرصه بشردوستانه با زیان‌های بسیار سنگینی روبرو شدند که حتی ممکن است آن‌ها را تا سال‌ها به بازیگر بسیار جزئی در این زمینه بدل کند و مشارکت مالی آن‌ها بیش از این میسر نباشد.

با این حال همان‌طور که در جریان شیوع سراسری کرونا در جهان مشاهده شد، این بیماری به صورت کاملاً فراگیر رشد کرده و تبعات آن نیز جدای از این مطلب نیستند. بنابراین به‌هم خوردن تعادل اقتصادی و عدم بهبود وضعیت سلامت و بهداشتی در مناطق فقیرتر دقیقاً سبب خواهد شد تا روند رو به رشد جهان پس از واکسیناسیون به کندی پیش رود.

دولت‌های توسعه‌یافته با عاقبت‌اندیشی می‌توانند از کاهش شدید منابع مالی حوزه بشردوستانه جلوگیری کنند و با ایجاد یک تعادل حساب شده در نهایت توسعه پایدار دوره پساکرونا را خود را تضمین کنند. سازمان‌های بشردوستانه و دولت‌ها نیز مشترکاً موظفند تا برای تشریح نیازهای خود صادقانه و مجدانه تلاش کنند.

سرمایه‌گذاری بر پروژه‌های تحقیقاتی و جستار در تجربه‌های یک سال اخیر هم ادامه کمک‌های بشردوستانه در آینده نزدیک را تسهیل می‌کند و هم به عنوان منبعی جدید برای بحران‌های آینده در نظر گرفته می‌شود. در هر حال آسیب‌پذیری کشورها و مردم در سرتاسر جهان افزایش یافته و بهبود این اوضاع راهی جز همبستگی همگانی در سرتاسر جهان ندارد.

منابع:

منابع فارسی:

اسفندیار، حسن و خدیجه پالیزوان، ۱۳۹۳، حقوق بین‌المللی پاسخگویی به سوانح، موسسه آموزش عالی علمی - کاربردی هلال ایران.

امیر، آرمین؛ رافع، فرح‌ناز؛ نخساز، مریم، ۱۳۹۳، مدیریت داوطلبان در فعالیت‌های بشردوستانه، انتشارات تیس، با حمایت جمعیت هلال احمر ایران. شابک: ۹۷۸۶۰۰۷۲۱۲۰۸۰.

عباسی، بیژن، ۱۳۹۵، حقوق بشر و آزادی‌های بنیادین، تهران: انتشارات دادگستر.

نشان برخط:

خبرگزاری موج، ۱۳۹۹، اعلام محدودیت‌های پیشگیرانه کرونایی جدید در راه‌های کشور، ۱۶ بهمن ماه ۱۳۹۹، منتشر شده در: <https://www.mojnews.com/fa/tiny/news-364853> (تاریخ بازدید: ۴ اسفند ۹۹)

خبرگزاری مهر، ۱۳۹۹، واردات واکسن آمریکایی ممنوع است، ۱۱ دی ماه ۱۳۹۹، منتشر شده در: mehrnews.com/xTw7q (تاریخ بازدید: ۶ اسفند ۹۹)

منابع انگلیسی:

Articles:

Jaspars, Susanne & Callaghan, Sorcha & Stites, Elizabeth. (2008). Linking Livelihoods and Protection: A Preliminary Analysis Based on a Review of the Literature and Agency Practice, HPG Humanitarian policy Group. Available at: <https://www.researchgate.net/publication/229042470> Linking Livelihoods and Protection A Preliminary Analysis Based on a Review of the Literature and Agency Practice

Web-based Articles:

Beaumont, Peter, 2020, Coronavirus threatens to turn aid crises into 'humanitarian catastrophes', UK: The Guardian, March 22th 2020, Available at: <https://www.theguardian.com/global-development/2020/mar/25/coronavirus-threatens-to-turn-aid-crises-into-humanitarian-catastrophes>

Bennett, C. (2020) 'Covid-19 funding for NGOs: if not now, when?' The New Humanitarian, 21 April 2020, (www.thenewhumanitarian.org/opinion/2020/04/21/coronavirus-funding-NGOs-slow).

Clayton, Jonathan, 2020, Coronavirus a dire threat to refugee education, United Nation High Commissioner for Refugees (UNHCR), 03 September 2020, Available at: <https://www.unhcr.org/uk/news/latest/2020/9/5f508f5b4/coronavirus-dire-threat-refugee-education.html>

Ludwig, Sean, 2020, US: US Chamber, March 24th 2020, Available at: <https://www.uschamber.com/co/start/strategy/coronavirus-successful-businesses>

Singolda, Adam, 2020, US: CNBC, May 12th 2020. Available at: <https://www.cnbc.com/2020/05/12/here-are-the-new-businesses-to-start-during-the-coronavirus-recession.html>

Books:

Bump Jesse B, Baum Fran, Sakornsin Milin, Yates Robert, Hofman Karen. 2021, Political economy of covid-19: extractive, regressive, competitive BMJ 2021; 372 :n73.

Cant , Sue and Kathryn, Taetzsch,2020, WVI, COVID-19: A chance to empower citizens through social protection, Switzerland: CaLP, 1 May 2020.

Gentilini, U. & M. Almenfi and P. Dale (2020), *Social Protection and Jobs Responses to COVID-19: A Real-Time Review of Country Measures*, Available at: https://www.ugogentilini.net/wp-content/uploads/2020/05/Country-SP-COVID-responses_May8.pdf.

Golay, Alice and Tholstrup , Sophie, 2020, CVA in COVID-19 Contexts: Guidance from the CaLP network, Switzerland: CaLP, July 9th 2020.

Hebrew Immigrant Aid Society (HIAS), 2020, Assessment of Emergency and Protection Needs; COVID-19 Situation, United States: Maryland, May 2020, Available at: https://www.hias.org/sites/default/files/hias_-_assessment_of_emergency_and_protection_needs_-_covid-19_situation.pdf

Sphere Project,2020, Sphere Handbook: Humanitarian Charter and Minimum Standards in Disaster Response, 2020, available at: <https://handbook.spherestandards.org/en/sphere/#ch001> [accessed 27 February 2021]

Documents:

Development Initiatives (DI), 2020. Covid-19 and financing projections for developing countries. Available at: <https://devinit.org/resources/covid-19-and-financing-projections-developing-countries/>

International Labor Organization (ILO), 2020, Facing Multiple Crises: Rapid assessment of the impact of COVID-19 on vulnerable workers and small-scale enterprises in Lebanon, June 5th 2020, Available at: https://www.ilo.org/beirut/publications/WCMS_747070/lang-en/index.htm

Norwegian Refugee Council (NRC), 2020, Fact Sheet: NRC's operations in Iran, November 2020, Available at: https://www.nrc.no/globalassets/pdf/factsheets/2020/factsheet_iran_nov2020.pdf

Organization for Economic Co-operation and Development (OECD), 2020, The impact of coronavirus (COVID-19) on forcibly displaced persons in developing countries; OECD Policy Responses to Coronavirus (COVID-19), 15 June 2020. Available at: <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/the-impact-of-coronavirus-covid-19-on-forcibly-displaced-persons-in-developing-countries-88ad26de/>

Rogers, Kelli & Lieberman, Amy, 2020, In Rohingya camps, COVID-19 challenges humanitarian effort to 'do no harm', April 02th 2020, Devex report, Available at: <https://www.devex.com/news/in-rohingya-camps-covid-19-challenges-humanitarian-effort-to-do-no-harm-96898>

The New Humanitarian Report, 2020, Coronavirus and aid: What we're watching, June 11 2020, Available at: <https://www.thenewhumanitarian.org/news/2020/06/11/coronavirus-humanitarian-aid-response#afghanistan>

Turkish Red Crescent –Kızılaykart, 2020, The Impact of the COVID-19 Development on Beneficiaries of Emergency Social Safety Net (ESSN) Program, Switzerland: CaLP, 3 June 2020.

UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA), World Health Organization (WHO), 2020, Syrian Arab Republic: COVID-19 Update No. 03 - 25 March 2020, Available at: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/COVID-19%20Update%20No.3_Syria_25Mar2020_FINAL.pdf

UNHCR (2020), *Key Legal Considerations on access to territory for persons in need of international protection in the context of the Covid-19 response*, <https://www.refworld.org/docid/5e7132834.html>.

Websites:

European Commission (EC), 2020, INFORM Covid-19 Risk Index. Available at: https://ec.europa.eu/knowledge4policy/dataset/42dad804-af90-4eed-9a8d-ab8413870038_en

Relief International (RI), 2020, One refugee, a tablet, and a new way to learn from home during COVID-19, December 30, 2020, Available at: <https://www.ri.org/one-refugee-a-tablet-and-a-new-way-to-learn-from-home-during-covid-19/> (Access: 25 February 2021)

World Food Organization (WFP), 2020, published on April 21th 2020, available at: <https://www.wfp.org/news/covid-19-will-double-number-people-facing-food-crises-unless-swift-action-taken>

UN Framework for the immediate socio-economic response to Covid-19 (UNSGD). Available at: <https://unsdg.un.org/resources/un-framework-immediate-socio-economic-response-covid-19>

UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA), Financial Tracking Services, Available at: <https://fts.unocha.org/>

همگرایی در پرتو مخاطره

کرونا مجالی برای همگرایی منطقه‌ای

احمد رشیدی^۱

سید محمدصادق تابعی^۲

چکیده

کووید ۱۹ به عنوان مخاطره‌ای بهداشتی که زیست و سلامت نوع بشر را با تهدید مواجه کرده است، در قالب مخاطره‌های زیست‌محیطی قابل شناسایی است. غافلگیری جهانیان در مواجهه با همه‌گیری و تداوم این بیماری، بیانگر غفلتی درازدامن به مخاطره‌های جهانی است. غفلتی برآمده از انگاره‌هایی که درمان را بر پیش‌گیری، اقتصاد را بر محیط‌زیست، رقابت را بر همکاری و قومیت، نژاد و ملیت را بر جهان‌گرایی مقدم می‌پندارند. انگاره‌های بنا شده بر بنیاد اندیشه‌های هابزی - دشمنی میان دولت‌ها، در مصاف با اندیشه‌های کانتی - دوستی میان دولت‌ها. به‌رغم به صدا درآمدن زنگ‌های خطر در پی پیدایش و شیوع کرونا در چین، جهان در بی‌توجهی کامل نسبت به آن قرار داشت، به‌گونه‌ای که زمین و زمان از دست رفت. منشاء کرونا هرچه که بود، در اندک زمانی تمامی اقوام، نژاد و ملیت‌ها را از ووهان تا واشنگتن درنوردید و تمامی اقتصادها و اجتماع‌ها را مختل ساخت. نظر به این‌که پیامد قطعی و قهری این رویداد، چیزی جز سلب امنیت انسانی در مقیاس جهانی نیست، این پرسش قابل طرح است که چگونه می‌توان از دل تهدید کرونا، فرصتی را برای ایجاد همگرایی منطقه‌ای خلق کرد؟ بنا به گفته‌های دیگر که در شرایط فاجعه، نجات نیز رخ می‌دهد، فرض بر آن است که بر بنیاد تهدیدهای جهانی، می‌توان به همگرایی منطقه‌ای دست‌یافت. هدف این پژوهش طرح‌ریزی مدل نوینی از همگرایی در راستای پیش‌گیری از مخاطره‌های جهانی است. بدین منظور، با بهره‌گیری از مکتب کپنهاگ، استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و جمع‌آوری اطلاعات از طریق منابع کتاب‌خانه‌ای-اسنادی، به بررسی و بسط این موضوع خواهد پرداخت. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که با بهره‌گیری از الگوی همگرایی زیست‌محیطی به محوریت شبکه‌ای از نهادهای علمی و نقش آفرینی

۱. دانشیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه مازندران، a.rashidi@umz.ac.ir

۲. کارشناسی ارشد علوم سیاسی، دانشگاه مازندران (نویسنده مسئول)، tabei.64@umz.ac.ir

بازیگران و نهادهای محلی، ملی و بین‌المللی در راستای گسترش همکاری‌های بهداشتی، دستیابی به همگرایی منطقه‌ای، ممکن به نظر می‌رسد.

واژه‌های کلیدی: کرونا، جامعه‌پذیری بهداشتی، دیپلماسی عمومی بهداشتی، همکاری بهداشتی، همگرایی زیست‌محیطی، همگرایی منطقه‌ای

۱. مقدمه

یک سال از شروع و شیوع کرونا بر گستره جهان می‌گذرد و به یمن میزبانی خوب، کماکان پذیرای وجودش هستیم. پدیده‌ای طبیعی که در عین ناباوری، با سرعت و شتابی حیرت‌انگیز با زیست‌انسانی درآمیخت و شرق و غرب جهان را غافلگیر ساخت؛ چنان‌که در آغاز و در پی انکار، ساده‌انگاری و توطئه‌پنداری آن از سوی مردمان و رهبران سیاسی، اراده‌اش مابه‌ازای فزونی مبتلایان و شمار قربانیان و از کف دادن زمان، به محک زده شد تا معلوم شود، این‌گونه آسان و با اراده خویش نیامده‌است که چنین میدان خالی کند. در بحبوحه غافلگیری و به سرعت پراکنش ویروس، انواع و اقسام محتوای رسانه‌ای و دستورالعمل‌های بهداشتی از اثرات روغن بنفشه و طب سنتی-اسلامی تا نوشیدن الکل و مواد شوینده انتشار یافت تا پس از به‌خود آمدن، سازمان بهداشت جهانی بخشی را بر پایگاه اطلاع‌رسانی خود به این موضوع اختصاص دهد (WHO, 23 November 2020). گستردگی و حجم محتوای علمی که بیشتر به واریسی جهان پساکرونا پرداخته نیز چنین است؛ اغلب بر مدارهای دوگانه یا چندگانه‌ای چون حاکمیت استبدادی-لیبرالی-جماعت‌گرایی، ملی‌گرایی-جهانی‌سازی-جهانی شدن و فقر و نابرابری-اقتصاد و محیط‌زیست-اقتصاد در گردش است.

در این میان پیمان (۱۳۹۹)، آنچه را به‌عنوان مخاطره کرونا مطرح است نتیجه ماجراجویی‌های بشر در پی رشد جمعیت، کسب سرمایه مازاد، انباشت سرمایه و برهم‌زدن عدالت اجتماعی با دست‌اندازی به طبیعت می‌داند. فراهانی‌راد (۱۳۹۹)، بر این باور است که شدت ضربه‌های کرونا به حاکمیت‌ها و جوامع، تاب‌آوری‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و بهداشتی آنها را به چالش کشید. منوچهری (۱۳۹۹)، با اشاره به تناقض خود-ویرانگر و خود-نفی‌کننده زندگی مدرن، خاستگاه آغازین مخاطره کرونا را در به‌کارگیری تکنولوژیکی و نظام‌مند منابع انسانی و طبیعی جهت تحقق منافع اقتصادی توصیف می‌کند. ترکمانی (۱۳۹۹)، کرونا را تأییدکننده رویکرد اجتماع‌گرا به جامعه و در رد رویکرد لیبرالی و نئولیبرالی می‌داند و از فقدان همبستگی اجتماعی ناشی از نابرابری و عدم عدالت توزیعی به‌عنوان مانع مقابله و کنترل بحران‌ها یاد می‌کند. مدنی قهفرخی (۱۳۹۹)، از «جماعت‌گرایی» به‌عنوان الگوی مناسب مدیریت بحران و راه سوم و حدواسط اقتدارگرایی و لیبرالی یاد می‌کند. موسوی شفایی، گودرزی، و

خداخواه‌آذر (۱۳۹۹)، بر جنبه فرصت‌ساز بحران جهت بازاندیشی و بازنگری بر انگاره‌ها و شرایط حال و گذشته تأکید می‌کند. خلیلی (۱۳۹۹)، بر ضرورت پیمان نوین اجتماعی جهان‌پایه برای گذار دولت‌ها از اجتماع بین‌المللی به جامعه بین‌المللی تأکید می‌کند. چامسکی (۲۰۲۰)، اعمال سیاست‌های نئولیبرالیسم و بازار جهانی را منشاء تهدید کرونا و مشکلات می‌داند و بر این باور است که بحران کرونا در نهایت برطرف خواهد شد، اما دنیا هم‌چنان با بحران‌های دائمی و بسیار خطرناک‌تر جنگ هسته‌ای و گرم شدن کره‌ی زمین روبروست. ژیتک (۲۰۲۰) دست‌اندازی به محیط‌زیست و تنگ کردن عرصه دیگر جانداران را دلیل پدیداری بحران‌های بهداشتی می‌داند و بر لزوم ورود طبیعت در معادلات و تصمیم‌گیری‌ها تأکید می‌کند. باتلر (۲۰۲۰)، از رفع ریشه‌های فقر و نابرابری به‌عنوان عنصری کلیدی در مقابله با کرونا و مخاطرات بهداشتی یاد می‌کند. بیکتی (۲۰۲۰)، امکان رعایت محدودیت‌های بهداشتی توسط قشر ضعیف جامعه را ناممکن می‌داند و بر ضرورت ایجاد نظام مالیاتی مشترک جهانی تأکید می‌کند. کیسینجر (۲۰۲۰)، تلاش‌های ملی جهت مقابله با کرونا را ناکافی می‌داند و بر به‌کارگیری برنامه‌ای جهانی جهت حفظ اعتماد و همبستگی اجتماعی، ارتباط جوامع و ثبات و صلح بین‌المللی تأکید می‌کند. بدیو (۲۰۲۰)، عملکرد قدرت‌های سیاسی در چارچوب ساختار ملی را از جمله موارد عدم توفیق کشورها در مواجهه با کرونا می‌داند و بر لزوم ایجاد سیمای جدید سیاست، تأسیس عرصه‌های نوین سیاسی و توسعه فراملی تأکید می‌کند.

به‌لحاظ واکاوی ریشه‌های بحران پیش‌آمده، نظریات چامسکی، ژیتک، منوچهری، پیمان و فراهانی‌راد با دیدگاه این پژوهش منطبق است، اما اغلب پژوهش‌ها فارغ از آن‌که رویکرد حکومت‌های جهان پساکرونا را اقتدارگراتر یا دموکراتیک‌تر، ملی‌گراتر یا جهان‌گراتر و...، پیش‌بینی کرده باشند، بر نقش و نقد حکومت‌ها متمرکز هستند و به‌جای ارائه راهکارهای عملی مبتنی بر واقعیت، به ارائه پیش‌بینی و پیش‌گویی و برخی توصیه‌ها اکتفا کرده و آینده پساکرونا را به نظاره نشسته‌اند؛ رویکردی که موجب شد تا هابرماس از کارشناسان بخواهد از پیش‌بینی‌های غیر دقیق و نادرست خودداری کنند (Habermas, 10 April 2020). اما این پژوهش با مفروض انگاشتن این که سرنوشت و آینده را نباید به دست کوران حوادث سپرد، بر نقش عاملیت انسان و نقش فعال جامعه تأکید دارد. بدین سبب در چارچوب «الگوی همگرایی زیست‌محیطی»، با تبیین آنچه می‌تواند باشد و آنچه می‌تواند انجام شود، راه حل عملی منسجمی را از پایین‌ترین سطوح طرح‌ریزی و ارائه می‌کند که با توسعه و تداوم آن در مناطق مختلف جهان، در عالی‌ترین سطح می‌تواند به اجماع جهانی و برقراری الگوی جدیدی بر ساختار نظام بین‌الملل بیانجامد. این آینده‌پژوهی نه در تداوم و نه در گسست آن‌چه که هست (ساختار کنونی کشورها و نظام بین‌الملل) قرار دارد، بلکه در راستای پیش‌گیری از بی‌نظمی‌های موجود، با دیدگاهی بینابینی و بازاندیشی در ساختارهای کنونی، به‌سوی آنچه که می‌تواند باشد در حرکت است که از این منظر رویکرد آن اصلاحی و بر مبنای تغییرات تدریجی است. بدین منظور این پرسش مطرح است که چگونه می‌توان از دل تهدید کرونا، فرصتی را برای ایجاد همگرایی منطقه‌ای

خلق کرد؟ بنا به گفته هایدگر که در شرایط فاجعه، نجات نیز رخ می‌نماید، چنین فرض است که بر بنیاد تهدیدهای جهانی، می‌توان به همگرایی منطقه‌ای دست یافت. هدف این پژوهش، ارائه راهکار و بدیلی برای ساختارهای سیاسی موجود در راستای پیش‌گیری و ایجاد آمادگی قبلی در مواجهه با مخاطره‌های جهانی است. از این رو با الهام گرفتن از مکتب کپنهاگ، کاربست روش توصیفی-تحلیلی و استفاده از منابع کتاب‌خانه‌ای-ایتترنتی، به شرح و بسط موارد مطرح شده خواهد پرداخت.

۲. بنیان‌های نظری

چارچوب نظری: «کپنهاگ» مکتبی فکری در حوزه مطالعات امنیتی است، که با نظریه‌های باری بوزان در دهه ۱۹۸۰ گره خورده است. نظریه پردازان این مکتب با بازاندیشی در مفهوم امنیت، دامنه‌ی مطالعات آن را از سطح روابط نظامی میان کشورها فراتر برده و موضوع‌های دیگری چون مسایل اجتماعی، فرهنگی، محیط‌زیست، مهاجرت، رفاه اقتصادی و ... را به‌حوزه امنیت افزوده‌اند. از این منظر دولت دیگر تنها مرجع امنیت نیست، بلکه افراد، گروه‌ها و سازمان‌های غیر دولتی فراملی و فروملی، احزاب، رسانه‌ها و ... نیز مد نظرند (بوزان، ۱۳۷۹: ۹-۱۶). این مکتب در راستای تکمیل و تبیین نظریه خود، از مفهوم امنیتی کردن استفاده می‌کند که از نگاهی دیگر به‌معنای امنیتی دیدن است (Chandra & Bhonsle, 2015: 337-359). اما هر موضوع برای قرارگیری در چارچوب امنیت به دو پیش شرط نیازمند است؛ شرط اول بر مخاطره‌آمیز بودن موضوع برای حیات جمعی شهروندان تاکید دارد و شرط دیگر بر خارج بودن موضوع از محدوده قوانین موجود دلالت می‌کند، به‌گونه‌ای که امکان هدایت و کنترل آن از طریق قانون میسر نباشد (بوزان، ۱۳۷۹: ۹-۱۶). بنابراین امنیتی کردن، به فرایندی گفته می‌شود که منجر به قراردادن برخی موضوع‌ها در چارچوب امنیت می‌شود، درحالی‌که پیش‌تر در این حوزه قرار نداشته است. امنیتی کردن را می‌توان نوع حادی از سیاسی کردن دانست که نیازمند به‌کارگیری راهکارهای اضطراری و انجام اقدام‌هایی در بیرون از مرزهای عادی و سابق است (محسنی و صالحی، ۱۳۹۰: ۶۱۴-۶۹۴).

گفتمان‌های امنیتی شامل بازیگران امنیتی‌ساز و بازیگران کارآمد است. بازیگران امنیتی‌ساز فرد یا گروهی هستند که موضوع‌هایی را با اظهار این مسئله که چیزی از نظر وجودی در معرض تهدید است، امنیتی می‌کنند. از سوی دیگر بازیگران امنیتی‌ساز تنها مرجع امنیتی کردن یک موضوع هستند. بیشتر بازیگران امنیتی‌ساز شامل رهبران، دولت‌ها، احزاب و مواردی مانند این‌ها هستند و بازیگر کارآمد مانند یک مؤسسه مطالعاتی ایده‌پرداز مسائل امنیتی است. امنیتی کردن افزون بر بازیگران امنیتی‌ساز و بازیگران کارآمد نیازمند مشروعیت داشتن تهدیدهای وجودی برای شکستن روند عادی سیاسی است. به‌عبارت دیگر باید موضوع‌های مورد نظر برای امنیتی شدن در چارچوب مفهوم

تهدید، امکان‌پذیر باشند و پذیرش آن از سوی مخاطبین از روی رضایت و یا اجبار و یا ترکیبی از رضایت و اجبار باشد (عبدالله‌خانی، ۱۳۸۳: ۲۱۷؛ بوزان و همکاران، ۱۳۹۵: ۳۰۳).

بنابر آن‌چه گفته شد، مکتب کپنهاگ را می‌توان نظریه‌ای مدیریتی دانست که نحوه مدیریت کردن امنیت را مورد توجه قرار می‌دهد و در برخورد با موضوع‌های خطیری که بیم آن می‌رود تا با ادامه یافتن و گسترده شدن مخاطره‌های آن‌ها، تبعات جهانی به‌همراه داشته باشند، از روش امنیتی کردن و یا جامعه‌پذیر کردن آن‌ها توسط بازیگران امنیتی ساز بهره می‌برد. کانون توجه این نظریه بر مخاطبان و بازیگران امنیتی ساز قرار دارد که از این منظر نقشی راهبردی را برای بازیگران امنیتی ساز مد نظر قرار داده است. در این چارچوب، این پژوهش برای نشان‌دادن مسیر همگرایی پایدار، مبنای آن را بر بنیاد ملاحظات بهداشتی-زیست‌محیطی قرار داده است، که می‌تواند به حوزه‌های دیگر تسری یابد. اگرچه با وقوع بیماری کرونا، این بیماری با تغییر از حالت مخاطره به بحران به اولویت نخست حکومت‌ها تبدیل شده و هم‌اکنون امنیتی است، اما چندی دیگر این بیماری نیز به‌واسطه واکسن، مراقبت‌ها و محدودیت‌ها کنترل خواهد شد و بار دیگر موضوع بهداشت نیز از دستور کار خارج می‌شود و جای خود را به رقابت‌های اقتصادی-سیاسی خواهد داد.

دیپلماسی عمومی بهداشتی^۱: دیپلماسی عمومی^۲ که در ذیل قدرت نرم^۳ تعریف می‌شود، به‌معنای توانایی یک کشور در تحت تأثیر قراردادن افکار عمومی دیگر کشورهاست، تا کشور هدف منافع و هنجارهای خود را به‌گونه‌ای تعریف یا دنبال کند که با منافع و علایق کشور مبدا هم‌خوانی داشته باشد. به‌عبارت دیگر، مجموعه برنامه‌هایی است که یک کشور با هدف افزایش ادراک و آشنایی مخاطبان از جایگاه و ارزش خود، ایجاد دید مثبت نسبت به سیاست خارجی خود و جلب نظر و جذب مخاطبان به مسایل کشور خود را به‌وسیله انتشار متن، تصاویر متحرک، مبادلات فرهنگی، رادیو، تلویزیون و یا اینترنت اعمال می‌کند (Cull, 2010: 47-69; USIA, 5 January 2008).
دیپلماسی عمومی رفتار و نگرش عموم افراد را مد نظر داشته و به‌صورت شفاف و گسترده بر گستره وسیعی از مخاطبان اعمال می‌شود. روند عملکرد دیپلماسی عمومی بر مدیریت پیام، برقراری ارتباط راهبردی و تثبیت روابط پایدار است (Wolf & Rosen, 2004: 4).

با ارائه نظر دیپلماسی عمومی، در چارچوب سیاست بین‌الملل به مردم و جوامع توجه شد، اما درعین حال دیپلماسی عمومی نیز همانند دیپلماسی رسمی در خدمت اقتدار و منافع ملی یک کشور است. از این رو در این مرحله با گذار

1. Health Public Diplomacy
2. Public Diplomacy
3. Soft Power

از دیپلماسی عمومی به دیپلماسی عمومی بهداشتی-زیست‌محیطی، از بعد ابزاری آن، که برای دریافت حداکثر امتیاز از دیگر کشورهاست کاسته می‌شود تا از این پس در اختیار منافع و خیر و صلاح جامعه جهانی باشد.

۳. ویروس کرونا

برای نخستین بار این ویروس در دسامبر ۲۰۱۹ در شهر ووهان^۱ از استان هوبئی^۲ چین شناسایی و گزارش شد و دیری نپایید که به بیماری همه‌گیر و به سرعت دنیاگیر تبدیل شد. همه‌گیری و دنیاگیری این ویروس، سازمان بهداشت جهانی را بر آن داشت تا نام رسمی کووید-۱۹ را برای بیماری ناشی از آن برگزیند و وضعیت اضطراری بهداشت عمومی را برای این بیماری به‌عنوان تهدیدی جهانی اعلام کند (بی‌بی‌سی، ۲۳ بهمن ۱۳۹۸؛ WHO, 11 March 2020). براساس آمارهای رسمی تا زمان نگارش این پژوهش، در سراسر جهان ۱۱۱،۵۹۳،۵۸۳ نفر به این ویروس مبتلا شده‌اند که از این میزان ۲،۴۷۵،۰۲۰ نفر جان باخته‌اند (WHO, 2020؛ CDC, 1 September 2020; Dhama, et al, 2020: e00028-20).

ویروس‌های کرونا^۳، خانواده بزرگی از ویروس‌ها هستند که گونه‌های زیادی از آن در میان پرندگان و پستانداران، به‌ویژه خفاش‌ها شایع است. تاکنون هفت مورد از آنها که قابل انتقال به انسان هستند، شناسایی و گزارش شده‌اند که از سرماخوردگی معمولی تا موارد حاد و شدید دیگر را در بر می‌گیرند. براساس شواهد مولکولی و بررسی‌های انجام شده بر روی توالی ژنومی^۴ ویروس‌های کرونا، قدمت گونه‌های موجود در پرندگان و پستانداران را در حدود ۳۰۰ میلیون سال برآورد کرده‌اند (Wertheim, Chu, Peiris, Kosakovsky Pond & Poon, 2013: 7039-7045). کووید-۱۹ (سندرم حاد تنفسی ۲)^۵ پس از سارس^۶ ۲۰۰۲ و مرس^۷ ۲۰۱۲، سومین مورد حاد و همه‌گیر از خانواده این ویروس است که بنا به تحقیق‌های انجام شده، نه تنها تمام ویژگی‌های ساختاری ریز ذرات آن در ویروس‌های کرونای موجود در طبیعت وجود دارد، بلکه با کرونای مورچه‌خوار^۸ ارتباط نزدیکی دارد و ۹۶/۳ درصد آن با سارس یکسان است. اگرچه کماکان از منشاء دقیق و شیوه انتقال آن به انسان اطلاعی در دست نیست، اما این احتمال قوت یافته است که منشاء اصلی آن همچون سارس، خفاش باشد که به واسطه موجودی دیگر و یا بازارهای خیس شهر ووهان، به انسان منتقل شده باشد (Andersen, Perlman, 2020: 760-762؛ Dhama, Khan, Tiwari, Sircar, Rambaut, Lipkin, Holmes & Garry, 2020: 450-452).

1 Wuhan

2 Hubei

3 Coronavirus

4 Whole genome sequencing (WGS)

5 Severe Acute Respiratory Syndrome Coronavirus 2 (SARS-CoV-2 / COVID-19)

6 Severe Acute Respiratory Syndrome Coronavirus (SARS-CoV)

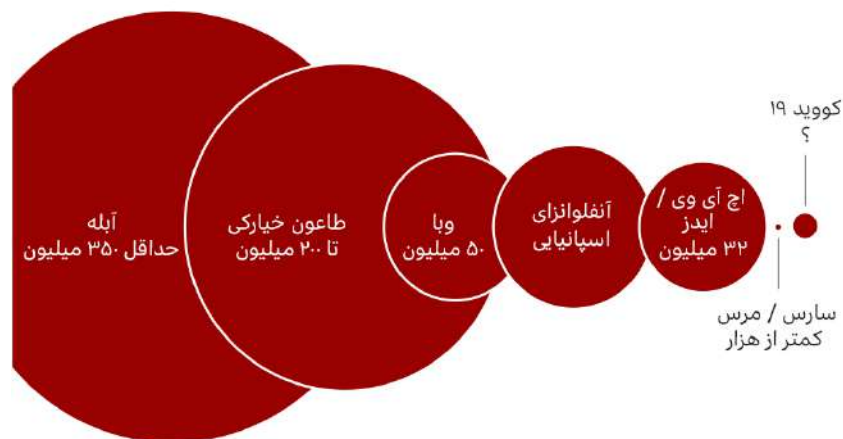
7 Middle East respiratory syndrome-related coronavirus (MERS-CoV)

8 Pangolin-CoV

Bhat, Malik, Singh, Chaicumpa, Bonilla-Aldana & Rodriguez-Morales, 2020: e00028-20).

کروناها تنها بیماری‌های همه‌گیر و ناشناخته‌ای نیستند که با پدیداری خود، ابعاد زندگی انسانی را به چالش می‌کشند. آبله^۱، طاعون، وبا، آنفولانزا و ایدز، به‌ترتیب با ۳۵۰، ۲۰۰، ۵۰-۱۰۰، ۵۰-۱۰۰ و ۳۲ میلیون نفر کشته^۲، از جمله مهم‌ترین بیماری‌های همه‌گیر و چالش برانگیزی هستند که بحران‌های عمیق و گسترده‌ای را برای بشریت به‌بار آورده‌اند (نمودار ۱). اگرچه این بیماری‌ها کنترل شده و از وضعیت اضطرار خارج شده‌اند، اما به‌غیر از آبله که در سال ۱۹۸۰ ریشه‌کن شد، مابقی هم‌چنان هر ساله قربانی می‌گیرند. طاعون ۵۸۴ نفر، وبا ۹۵ هزار نفر، آنفولانزا ۶۵۰ هزار نفر و ایدز ۶۹۰ هزار نفر در سال را به‌کام مرگ می‌کشند (WHO, 2007؛ History, 30 January 2020؛ بی‌بی‌سی، ۱۴ مهر ۱۳۹۹).

نگاره ۱- جان‌باختگان در همه‌گیری‌های عمده

(بی‌بی‌سی، ۱۴ مهر ۱۳۹۹)

بسیاری از پژوهشگران و صاحب نظران، ریشه اصلی وقوع بیماری کووید ۱۹ و بسیاری از بیماری‌های دام و انسان را به مداخلات انسان در طبیعت و تنگ کردن عرصه بر دیگر جانداران مرتبط می‌دانند و بر این باورند که این مداخلات و ایجاد استرس‌ها و فشار به طبیعت و دیگر جانداران، به‌صورت بحران‌هایی سهمگین و ناشناخته و بیماری‌ها و بلاهای طبیعی، به‌سوی انسان‌ها بازتابانده می‌شوند (Gibb, Franklins, Redding & Jones, 2020: m3389؛ Vidal, May 2020؛ Donati, 22 April 2020). چنان‌که پس از آتش‌سوزی‌های شدید

1 Smallpox

2. برآوردهای انجام شده به‌صورت تخمینی است.

سال ۱۹۹۷ در منطقه وسیعی از جنگل‌های استوایی بورنئو^۱ بیماری واگیردار جدید و مهلکی در حوالی سونگای نیپا^۲ در غرب کوالالامپور^۳، شیوع یافت که ابتدا خوک‌ها و سپس انسان‌ها را دچار سردرد و تشنج و مرگ کرد. اکولوژیست‌ها در سال ۲۰۰۴ متوجه شدند که برخی خفاش‌های جنگل بورنئو که به واسطه آتش سوزی‌های سال ۱۹۹۷ منابع غذایی خود را ازدست داده بودند، به دنبال غذا وارد مزارع پرورش خوک سونگای نیپا شده و میوه‌های نیمه خورده را به زیر درختان می‌ریختند؛ با خوردن باقیمانده میوه‌ها توسط خوک‌ها، ویروس خفاش‌ها به انسان منتقل شده بود (Vidal, May 2020). در همین رابطه هرنندی (۱۳۹۸) بر این باور است که «شکل‌گیری و گسترش بیماری‌های واگیردار جدید نظیر سارس، مرس، زیکا، ابولا و کووید ۱۹ تا حد زیادی نتیجه دست‌اندازی افسار گسیخته بشر به طبیعت و اختلال در اکوسیستم است که یکی از نتایج مخرب آن، دور کردن حیوانات وحشی از زیستگاه‌های طبیعی خود بوده است. در نتیجه میکروب‌ها و ویروس‌هایی که در جریان میلیون‌ها سال تکامل به صورت همزیستی با این حیوانات وحشی زندگی می‌کرده‌اند، نیاز به میزبان جدیدی پیدا کرده که این خود باعث می‌شود در ماده ژنتیکی آن‌ها جهش‌های بی‌شماری رخ دهد و این امکان را برایشان فراهم سازد تا سلول‌های انسانی را آلوده ساخته و موجب بیماری‌های جدید و ناشناخته در انسان شوند».

از دست‌دادن تنوع زیستی، در حال تبدیل شدن به عامل مهمی در ظهور برخی از ویروس‌ها است. جنگل‌زدایی در مقیاس بزرگ، گسترش کشاورزی با تخریب و تکه‌تکه شدن زیستگاه، سیستم غذایی، تجارت گونه‌ها و گیاهان، تغییرات آب‌وهوایی و ... همه این‌ها عامل از بین رفتن تنوع زیستی و همچنین عامل شیوع بیماری‌های جدید هستند. در حال حاضر دو سوم از عفونت‌ها و بیماری‌های نوپدید از حیات وحش ناشی می‌شوند (Gillespie, & Rohr, Barrett, Civitello, Craft, Delius, Vidal, May 2020؛ Chapman, 2006: 441-448 DeLeo, Hudson, Jouanard, Nguyen, Ostfeld, Remais, Riveau, Sokolow & Tilman, 2019: 445-456). علاوه بر مخاطره‌هایی که به صورت معمول برای تغییرات آب‌وهوایی قابل تصور است، این پدیده و دیگر مخاطره‌های زیست‌محیطی می‌توانند بحران‌های کشف نشده سهمگینی را به همراه داشته باشند. دو زیست‌شناس فرانسوی، ژان میشل کلاوری^۴ و شانتال ابرگل^۵ در آزمایشگاه دانشگاه اکس مارسی با ذوب کردن یخ‌های قطبی، ویروس منجمد سی‌هزار ساله‌ای را کشف کردند که هم‌چنان از توانایی بیماری‌زایی برخوردار بود؛ اگرچه ویروس کشف شده، خطری برای جانوران و انسان‌ها ندارد، اما بیم آن می‌رود تا در پی تغییرات اقلیمی و گرم شدن زمین، با ذوب شدن یخ‌هایی که تا کنون در انجماد کامل به سر می‌برده‌اند، برخی بیماری‌ها و ویروس‌های

1 Borneo

2 Sungai Nipah

3 Kuala Lumpur

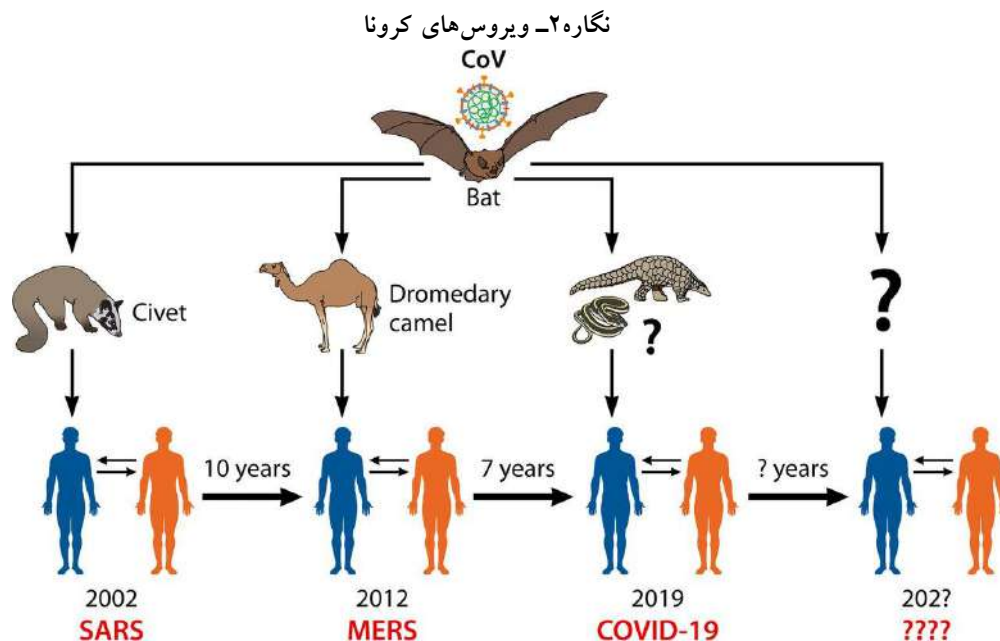
4 Jean-Michel Claverie

5 Chantal Abergel

باستانی پیدا شوند که به دنبال میزبان برای خود می گردند (بی بی سی، ۱۳ اسفند ۱۳۹۲). به نظر می رسد که هفده سال پس از همه گیری سارس و هفت سال پس از مرس، پدیداری و شیوع کووید ۱۹ زنگ خطری جدی است که به انسان ها یادآوری می کند که بیماری های نوپدید، چگونه می توانند به سرعت ظهور یافته و از طریق جمعیت انسانی گسترش یابند و بحران های شدیدی را برای بهداشت عمومی ایجاد کنند. روندهای کنونی خبر از شیوع مجدد بیماری در آینده، به دلیل تغییر آب و هوایی می دهند؛ زیرا شرایط اکولوژیکی متأثر از آن ممکن است با تماس انسان و حیوان همراه باشد. انتظار می رود همه گیری فعلی نیز مشابه همه گیری های گذشته، به ویژه با شروع گسترده و هرچند کند تزریق واکسن، به زودی برطرف شود. اما با توجه به پیش بینی های صورت گرفته که طی ۵ تا ۱۰ سال آینده و شاید زودتر، زندگی انسانی با همه گیری دیگری مواجه خواهد شد (Dhama, Khan, Tiwari, Sircar, Bhat, Malik, Singh, Chaicumpa, Bonilla-Aldana & Rodriguez-Morales, 2020: e00028-20)، سؤال اساسی این است که ما چگونه قصد مقابله و رویارویی با همه گیری و دنیاگیری های آینده را خواهیم داشت؟

۴. همکاری بهداشتی، همگرایی زیست محیطی

سرعت بالای همه گیری و دنیاگیری کرونا، دستپاچگی و آشفتگی رهبران ملی کشورها و مردم جوامع را به همراه داشت. غفلت از ارزیابی و برنامه ریزی شرایط مخاطره، موجب غافلگیری، هرج و مرج و گسترش شایعه شد. اغلب کشورها از جمله چین، ایالات متحده و ایران، به اتهام مخفی کاری و تاخیر در اعلام شیوع کرونا در کشور خود متهم شدند. از سوی دیگر، واکنش دولت ها و رهبران سیاسی آن ها، حاکی از ناپیچ پنداری و دستکم گرفتن این ویروس

(Dhama & et al, 2020: e00028-20)

بود (عصر ایران، ۱۹ بهمن ۱۳۹۸؛ فرارو، ۵ اسفند ۱۳۹۸؛ WHO, 23 November 2020؛ Robson, 13 August 2020؛ Thompson, C.A.; Taber, J.; Coifman, K.; Sidney, P., 8 April 2020). این دو موضوع موجب شد تا ویروس فرصت مناسبی را برای همه‌گیری و افزایش شمار مبتلایان به دست آورده و حکومت‌ها و مردم را غافلگیر کند. غافلگیری و عدم توان مدیریت و کنترل صحیح بیماری، پیامدهای اقتصادی-اجتماعی سهمگینی از جمله کاهش تولید ناخالص ملی کشورها، تعطیل یا نیمه تعطیل شدن کلیه مراکز فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی، اداری، بی‌کاری و ... را به همراه داشت (واعظ، ۲۴ فروردین ۱۳۹۹؛ بهرامی، ۱۰ فروردین ۱۳۹۹). در پرده دیگر، رهبران سیاسی عملکرد ضعیف خود را با اتهام‌زنی به دیگر کشورها و هم‌تایان خود، منحرف و توجیه می‌کردند و به جای پیگیری اقدام‌های مشترک، به برنامه‌هایی جزیره‌ای در سطح ملی روی آوردند. چنان‌که اتحادیه اروپا به درخواست کمک از سوی ایتالیا و اسپانیا وقعی نهاد و در جریان توزیع واکسن، بسیاری از کشورهای ثروتمند از جمله کانادا و آمریکا، تلاش خود را به جای پیگیری توزیع آن براساس اولویت افراد نیازمند کشورهای سراسر جهان، مصروف تأمین مردم کشور خود کردند. (آفتاب یزد، ۲۴ اسفند ۱۳۹۸؛ ایرنا، ۱۵ اردیبهشت ۱۳۹۹؛ بی‌بی‌سی، ۳ فروردین ۱۳۹۹؛ مشرق، ۴ اردیبهشت ۱۳۹۹؛ دویچه‌وله، ۱۱ بهمن ۱۳۹۹). هرچند در این میان، پیش از دنیاگیری و غافلگیری جهان و پس از درک شرایط و سوار شدن رهبران سیاسی بر جریان بیماری و بازیابی مدیریت کشور، کمک‌های پراکنده و غیر منسجمی صورت پذیرفت و چین و روسیه نیز، کمک‌های سیاست‌ورزانه‌ای را به ایتالیا و اسپانیای بحران‌زده و ناکام مانده از اتحادیه اروپا کردند (الف، ۱۶ فروردین ۱۳۹۹).

در مواجهه با تلاطم مخاطره‌ها و بحبوحه بحران‌ها، باید از نگاه مبتنی بر دوگانه سوپژه-ابژه دکارتی گذر کرد و بر دیدگاه مبتنی بر دازاین^۱ هایدگری مسلح شد (پیمان، ۱۳۹۹: ۱۰-۳۱). به‌جای خود و دیگری پنداری و منحوس-خوانی ویروس و مقصر دانستن خفاش و مورچه‌خوار و اتهام‌زنی به دیگری، اکنون باید نشست و به چرایی بروز بحران‌ها و تشدید مخاطره‌ها اندیشید و چگونگی بهبود آن را خردورزی کرد. پیش از این متخصصان و پژوهشگران جهان از وقوع این بیماری خبر داده بودند، چنان‌که در رابطه با مخاطره‌های زیست‌محیطی دیگر نیز اعلام خطر کرده‌اند، اما گوشی شنوا برای تدبیر و اراده‌ای برای برآوردن تمهید نیست (Fan, Zhao, Shi & Zhou, 2019: 210). امروز باید ابژه خود بود و با پذیرش مسئولیت خود، بر نقش عاملیت انسان در ایجاد شرایط کنونی تأکید کرد. ریشه تمامی این غافلگیری‌ها، وحشت‌زدگی‌ها و دست‌پاچگی‌ها، نارسایی‌ها و نابه‌هنجاری‌ها و منفعت‌طلبی‌ها و خودخواهی‌ها، برآمده از غفلت است. غفلتی که با نادیده گرفتن پیشگیری، طبیعت و محیط‌زیست، جامعه و مردم، تبعیض، نابرابری و فقر، برمدار درمان، تولید انبوه و مصرف انبوه، فردگرایی منفی و منفعت‌طلبی، نژادپرستی و ملی‌گرایی منفی (نژادپرستی ملی) در گردش است.

چنان‌که نوآم چامسکی، اسلاوی ژیتک، حبیب‌الله پیمان و حمید فرهانی‌راد و بسیاری دیگر نیز تأکید کرده‌اند، ریشه و علت بروز بیماری‌هایی چون کووید-۱۹ و احتمال بروز موارد دیگر در آینده، دست‌اندازی انسان به طبیعت در راستای منافع اقتصادی و سیاسی-اجتماعی است. موضوعی که با غفلت از آن و پدیداری و دنیاگیری ویروس کرونا، موجب از میان رفتن امنیت انسانی شده است. هم‌چون نوآم چامسکی، توماس پیکتی و آلن بدیو، این پژوهش نیز این موضوع را متوجه نظام سرمایه‌داری لیبرالی می‌داند، از این رو و هم عقیده با آلن بدیو و در جست و جوی یافتن راه‌حل و ایجاد ساختاری نوین جهت برون‌رفت از این مشکلات و نارسایی‌ها، همانند توماس پیکتی، علی دینی‌ترکمانی و سعید مدنی‌قهرخی با تمرکز بر جماعت‌گرایی مشارکتی (یا اجتماع‌گرایی مشارکتی) و در آمیختن گزلفاشافت‌ها و گمیشافت‌ها، از «الگوی همگرایی زیست‌محیطی» به‌عنوان بدیل و گذاری از ساختار کنونی به ساختاری جدید در راستای پیش‌گیری از مخاطره‌های بهداشتی و زیست‌محیطی آینده بهره خواهد گرفت (نگاره ۳ و ۴). در این چارچوب، بحران دنیاگیری کووید-۱۹ به‌عنوان مخاطره‌ای بهداشتی-زیست‌محیطی فرامرزی، در محور موضوع همگرایی قرار خواهد گرفت، تا با توسعه همکاری‌های بهداشتی، همگرایی زیست‌محیطی محقق شود. با سرریز موضوع همگرایی از بعد بهداشتی-زیست‌محیطی به دیگر ابعاد، می‌توان به همگرایی همه‌جانبه دست یافت (تابعی، ۱۳۹۸: ۸۶-۹۴).

بدین‌منظور در چارچوب نظریه مکتب کپنهاگ، ابتدا باید با امنیتی‌کردن مخاطرات بهداشتی در میان جوامع، حکومت‌ها و سازمان‌ها، معضل‌های بهداشتی را به محور گفت‌وگوها و نشست‌ها تبدیل کرد تا این موضوع به اولویت نخست جوامع و حکومت‌ها تبدیل شود. در این چارچوب، دستگاه‌های دیپلماسی کشورها و سازمان‌های بین‌المللی به‌جای تکیه صرف بر دیپلماسی‌های سنتی (رسمی و عمومی)، از دیپلماسی عمومی بهداشتی-زیست‌محیطی بهره خواهند گرفت. جامعه‌پذیری مخاطرات بهداشتی ضمن ارتقای جایگاه آن در جامعه و حکومت، به‌دلیل ایجاد ذهنیت مشترک میان جامعه و حاکمان، به‌طور طبیعی رعایت مصالح آن را توسط حکومت‌ها و دستگاه‌های دیپلماسی کشورها فراهم خواهد کرد.

دیپلماسی عمومی بهداشتی به‌وسیله همکاری با نهادهای علمی و آموزشی، رسانه‌ها، سازمان‌های مردم‌نهاد در سطوح ملی و بین‌المللی، گروه‌ها و نهادهای دینی و دیگر گروه‌ها و نهادهای اجتماعی، احزاب، دولت‌ها و سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی امکان‌پذیر است. براین‌اساس و بنابر الگوی همگرایی زیست‌محیطی، تأکید این پژوهش بر ایجاد شبکه علمی-آموزشی است تا با محوریت آن، به‌جای پراکندن شایعه و دستورات غیر علمی، مطالب تخصصی و علمی مورد نیاز به‌وسیله شبکه رسانه‌ای، شبکه گروه‌های مردم‌نهاد و با همکاری دیگر گروه‌های مؤثر اجتماعی هم‌چون احزاب و نهادهای دینی به جامعه و دولت تزریق شود. از این رو در ارتباط هم‌افزای جوامع و دولت‌های موضوع همگرایی با یکدیگر، موضوع همگرایی رفته‌رفته نهادینه می‌شود. از سوی دیگر دستگاه دیپلماسی دولت‌های

موضوع همگرایی با کمک سازمان‌های بین‌المللی و نظارت گروه‌های مردم‌نهاد ملی و بین‌المللی، خواهند توانست تا به‌وسیله دیپلماسی رسمی، زمینه‌های حقوقی آن را با پشتوانه افکار عمومی ایجاد شده محقق کنند. در ادامه این روند و در راستای ایجاد همگرایی پایدار، برپایی سازمان منطقه‌ای بهداشتی به‌عنوان پل ارتباطی و هماهنگ کننده میان شبکه بهداشتی ایجاد شده و نهادهای بهداشتی کشورها با سازمان بهداشت جهانی، لازم به‌نظر می‌رسد. نظر به این‌که مرتفع کردن بحران‌های بهداشتی و ایجاد آمادگی لازم جهت به‌وقوع پیوستن مخاطرات احتمالی به‌بازایی اعتماد عمومی جوامع عضو، ایجاد سرمایه اجتماعی و اعتمادسازی میان کشورها می‌انجامد، گسترش همکاری و تعامل در دیگر ابعاد تا دستیابی به همگرایی همه‌جانبه، ممکن به‌نظر می‌رسد. بدین‌منظور با اضافه کردن دیگر ابعاد به‌موضوع همگرایی، همگرایی به ابعاد بیشتری سرریز می‌کند (نگاره ۵). با ادامه این روند و سرریز همگرایی به دیگر ابعاد، به مرور همگرایی جامع و کامل خواهد شد. از این رهگذر و با ایجاد همگرایی‌های بهداشتی-زیست‌محیطی در مناطق مختلف جهان، گذار از نژادپرستی، قومیت‌گرایی و ملی‌گرایی منفی به جهان‌گرایی محقق خواهد شد. جزئیات روند همگرایی بهداشتی براساس الگوی همگرایی زیست‌محیطی دربرگیرنده پنج مرحله به شرح زیر است:

مرحله نخست: شبکه ستاد بین‌المللی فعالیت‌های علمی بهداشتی

این ستاد، تنها مرجع رسمی هماهنگی فعالیت‌های علمی-آموزشی بهداشتی در هر یک از کشورهای عضو است، که برای ایجاد هماهنگی و تبادلات علمی-آموزشی، به‌صورت شبکه‌ای با یک‌دیگر در ارتباط هستند. بنابراین در هر کشور، یکی از مراکز دانشگاهی علوم پزشکی، با هدف یک‌پارچه‌سازی و مدیریت فعالیت‌های علمی و آموزشی، به‌عنوان مقر تشکیل این ستاد در نظر گرفته خواهد شد که سایر دانشگاه‌ها برنامه‌ها و فعالیت‌های خود را در هماهنگی با این ستاد قرار خواهند داد. این شبکه وظیفه دارد تا با تشکیل کارگروه‌ها و برگزاری نشست‌ها و همایش‌های سالانه دوره‌ای و دیگر فعالیت‌های علمی که با مشارکت همه اعضای هم‌پیوند انجام می‌پذیرد، به‌ایجاد خوراک و تولید محتوای بهداشتی لازم جهت دستگاه‌های دولتی، رسانه‌ها، جوامع و سمن‌ها و نهادهای آموزشی بپردازد. بدیهی است که این فعالیت‌ها ابتدا با محوریت مسائل بهداشتی کووید ۱۹ آغاز و به دیگر ابعاد فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، گسترش خواهند یافت.

مرحله دوم: شبکه رسانه‌ای

در راستای اعمال دیپلماسی عمومی بهداشتی، استقرار مجموعه‌ای از رسانه‌های مختلف، اعم از ارتباط جمعی، اجتماعی و ... در ستادهای فعالیت‌های علمی بهداشتی که در ارتباطی شبکه‌ای با مراکز رسانه‌ای دیگر کشورهای عضو قرار دارند، ضرورت می‌یابد. براین‌اساس، شبکه رسانه‌های بهداشتی ضمن اثرگذاری مستقیم بر جوامع و دولت‌ها، رسانه‌های خارج از شبکه و گروه‌ها و نهادهای اجتماعی را نیز تحت پوشش خوراک علمی تولید شده توسط ستادهای علمی قرار خواهند داد.

مرحله سوم: شبکه سمن‌های ملی و بین‌المللی

ستادهای بین‌المللی فعالیت‌های علمی بهداشتی در هر کشور، با دعوت از سمن‌ها، خیریه‌ها و گروه‌های فعال شهرهای مختلف، شرایط ایجاد نمایندگی سمن‌های بهداشتی را با نظارت و بدون دخالت مستقیم فراهم آورده و مکانی را به‌عنوان دفتر در مقر آن ستاد، در اختیار این نمایندگی‌ها قرار می‌دهد. نمایندگی سمن‌های هر کشور، ضمن ارتباط مداوم با شبکه ستادهای علمی-آموزشی، خود در شبکه‌ای با دیگر سمن‌های عضو قرار خواهند گرفت که به تبادل نظر علمی و فعالیت‌های مشترک عملی در رابطه با مسائل بهداشتی خواهند پرداخت؛ دولت‌های عضو و شبکه ستادهای علمی موظفند تا شرایط لازم را برای برقراری شبکه سمن‌های بهداشتی و برگزاری نشست‌های مختلف این گروه‌ها به‌صورت سالیانه و حداقل سالی یک‌بار به‌صورت دوره‌ای در هر یک از کشورهای عضو تسهیل کنند. هم‌چنین شبکه رسانه‌های بهداشتی نیز، موظف به انتشار اخبار و فعالیت‌های شبکه سمن‌ها هستند. شبکه سمن‌های بهداشتی در ارتباط مستمر با سمن‌های بین‌المللی خواهد بود که در نشست‌ها، همایش‌ها و فعالیت‌های خود، از این گروه‌ها نیز دعوت به عمل خواهد آورد. این شبکه، علاوه بر تأمین خوراک علمی خود از ستاد علمی بهداشتی و شبکه رسانه‌های بهداشتی، با فعالیت‌های خود، تاثیر عمیقی در جامعه‌پذیری زیست‌محیطی کاسپین خواهند داشت.

مرحله چهارم: نهادهای اجتماعی

احزاب، نهادهای دینی و مدارس، همانند پلی ارتباطی میان نهادهای علمی، دولت و جامعه، با تأثیرپذیری مستقیم (از ستاد علمی-آموزشی) و غیر مستقیم (از رسانه‌ها و سمن‌ها) و تأثیرگذاری بر جامعه و دولت، به جامعه‌پذیری و نهادینه کردن مسائل بهداشتی در راستای ارتقای سواد بهداشتی، کمک‌های شایانی خواهند کرد. براین‌اساس ستادهای بین‌المللی فعالیت‌های علمی بهداشتی به‌عنوان مرجع فعالیت‌های علمی-آموزشی، در راستای ارتقای سواد بهداشتی، با برگزاری دوره‌ها، نشست‌ها و همایش‌هایی سالیانه برای اعضای مؤثر نهادهای اجتماعی، فرایند جامعه‌پذیری بهداشتی را تسهیل می‌کنند.

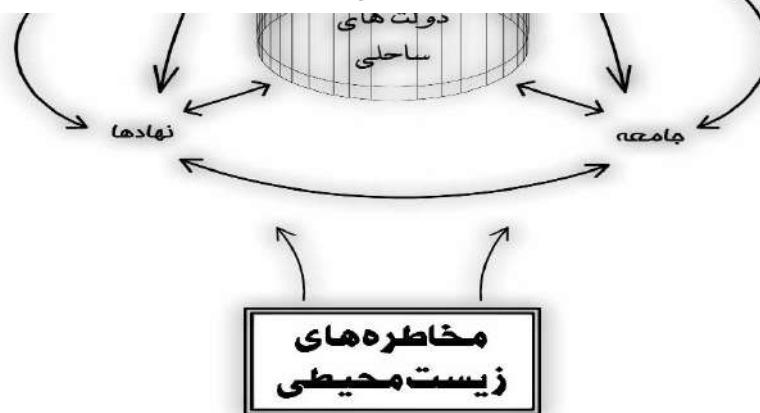
مرحله پنجم: دستگاه دیپلماسی

ابتدا دستگاه دیپلماسی تلاش می‌کند تا روابط عمومی خود را بر اساس دیپلماسی رسمی با سایر کشورهای عضو و براساس اعتماد متقابل تقویت کند و شرایط لازم را برای همکاری در ایجاد شبکه ستادهای فعالیت‌های علمی بهداشتی، شبکه رسانه‌ای و شبکه سمن‌ها در راستای دیپلماسی عمومی زیست‌محیطی، فراهم و تسهیل کند. هم‌چنین این دستگاه بر اساس واقع‌گرایی و باتوجه به شرایط موجود، باید تلاش کند تا هم‌چون گذشته در ارتباط با سازمان بهداشت جهانی و دیگر سازمان‌های بین‌المللی، مسائل و مخاطره‌های بهداشتی را به حداقل ممکن برساند، تا در فرایند بلندمدت، شرایط برای همگرایی بهداشتی فراهم شود (تابعی، رشیدی و اختیاری‌امیری، ۱۳۹۹: ۲۰۰-۲۲۷).

نگاره ۴- الگوی ساختار شبکه‌ای همگرایی زیست‌محیطی

(تابعی، ۱۳۹۸: ۸۶-۹۴)

(تابعی، ۱۳۹۸: ۸۶-۹۴)

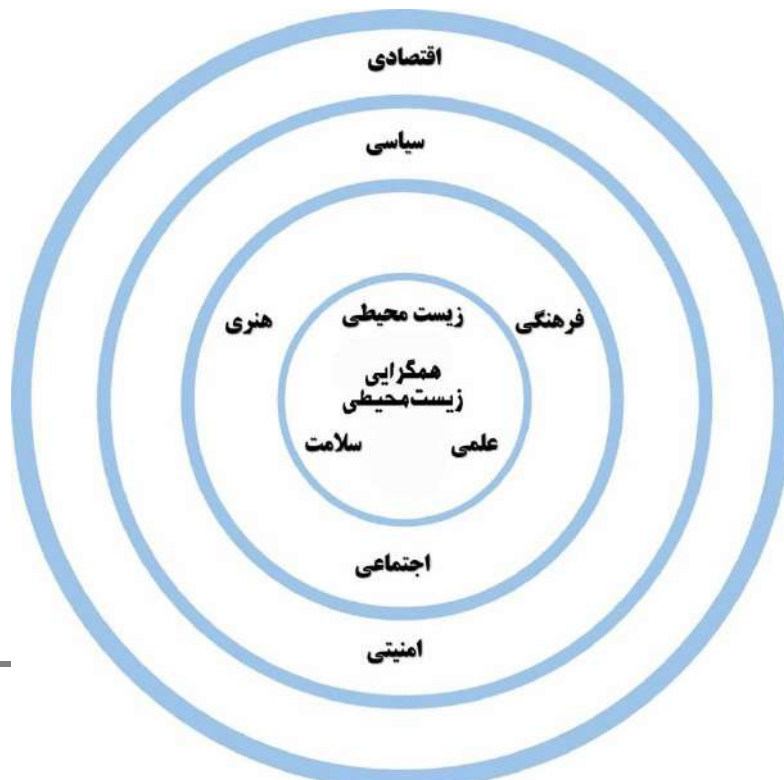
۵. نتیجه‌گیری

مخاطره کووید ۱۹، علی‌رغم پیش‌بینی‌های قبلی و وجود زمان کافی جهت اندیشیدن و تدبیر و فراهم آوردن تمهید، سراسیمه و بی‌محابا از راه رسید و با همه‌گیری، دنیاگیری و غافلگیری انسان‌ها، به بحرانی امنیتی تبدیل شد. بحرانی که علاوه بر ابتلا و تلفات انسانی، با مختل کردن زندگی اجتماعی، به تعطیلی بنگاه‌های اقتصادی، فرهنگی-اجتماعی و افزایش بی‌کاری منجر شد، که ثمره آن، تعمیق فقر و نابرابری است. گونه‌هایی از این ویروس، دستکم چیزی در

حدود ۳۰۰ سال بر روی کره خاکی و اغلب در هم‌زیستی با گونه‌های مختلف خفاش زیسته‌اند. این کره نه تنها خاستگاه طبیعی کرونا، بلکه انبوه دیگری از ویروس‌ها، باکتری‌ها و میکروب‌ها است، که با تخریب‌ها، زیاده‌روی‌ها و دست‌اندازی‌های نوع بشر، از تعادل خارج شده و اثرات آن را به شکل مخاطره‌ها و بحران‌هایی بهداشتی-زیست‌محیطی و بلیه‌هایی چون سیل، زلزله، سونامی و ... به سمت انسان گسیل می‌دارد. این دست‌اندازی‌ها برآمده از نظام سرمایه‌داری جهانی، براساس ایده‌ها و الگوهای لیبرالی و نئولیبرالی است که رقابت برای منافع اقتصادی را بر هر چیز دیگر مقدم می‌پندارد.

از این رو و در جست‌وجوی دستیابی راه‌حلی برای جلوگیری از نارسایی‌ها و پیشگیری و مقابله با مخاطره‌های بهداشتی-زیست‌محیطی، از «الگوی همگرایی زیست‌محیطی» برای پاسخ به این موضوع بهره گرفته شده است. براساس مدل همگرایی زیست‌محیطی-بهداشتی، جامعه، سمن‌ها و نهادهای اجتماعی ملی و بین‌المللی و حکومت‌ها و دیپلماسی رسمی، همگی به یک‌دیگر دوخته می‌شوند و در جهت اعتبار بخشی به نقش عاملیت انسان، بر نقش آفرینی هرچه بیشتر جامعه و گروه‌های اجتماعی تاکید می‌شود؛ رویکردی که بازیابی اعتماد عمومی و حفظ و ایجاد سرمایه‌های اجتماعی را تسهیل می‌کند. این مدل بر محور مخاطره‌های زیست‌محیطی-بهداشتی فرامرزی آغاز می‌شود که با سرریز و گسترش آن به دیگر ابعاد همگرایی، می‌تواند به ایجاد همگرایی منطقه‌ای منجر شود. در این چارچوب، همگرایی منطقه‌ای پلی میان ملی‌گرایی و جهان‌گرایی است، که می‌تواند به کمرنگ شدن مرزهای ملی کمک کند، تا زمینه برای همگرایی جهانی فراهم شود. پیش از این، الگوی همگرایی زیست‌محیطی از سوی منتقدان به عدم تضمین لازم برای اجرای آن از سوی اعضای عضو، روبرو بوده است. بحران کرونا نشان داد که آنچه موجب

نگاره ۵- سرریز همگرایی به دیگر ابعاد

تضمین اجرای این الگو توسط کشورها می‌شود، بنیان نهادن آن برپایه مخاطره است. هنگامی که مخاطره رخ می‌نماید، شرایط و قواعد خود را تحمیل می‌کند. چنان که بحران کرونا نیز شرایط و قواعد خود را تحمیل کرد.

منابع

«آمریکا: چین بدلیل نیازهای پزشکی، شدت شیوع کرونا را مخفی کرد». *ایرنا* [وبسایت]. ۱۵ اردیبهشت ۱۳۹۹، قابل دسترس در www.irna.ir/news/83775397/

«اتهام چین به آمریکا». *آفتاب یزد* [وبسایت]. ۲۴ اسفند ۱۳۹۸، قابل دسترس در <http://aftabeyazd.ir/?newsid=157168>

«انتقاد سازمان جهانی بهداشت از توزیع ناعادلانه واکسن کرونا در جهان». *دویچه وله* [وبسایت]. ۱۱ بهمن ۱۳۹۹، قابل دسترس در <https://p.dw.com/p/3obxB>

«ایتالیا سرما می‌خورد، اروپا سینه‌پهلو می‌کند/ کشورهای اروپایی تمایلی به کمک به یکدیگر ندارند»، *مشرق* [وبسایت]. ۴ اردیبهشت ۱۳۹۹ قابل دسترس در <https://www.mashreghnews.ir/news/1064597/>

بوزان، باری، (۱۳۷۹)، «آشنایی با مکتب کپنهاگ در حوزه مطالعات امنیتی»، *فصلنامه مطالعات راهبردی*. دوره ۳، شماره ۳، صص ۹-۱۵.

بوزان، باری؛ ویور، الی؛ دوویدل، جاپ (۱۳۹۲). *چارچوبی تازه برای تحلیل امنیت*، ترجمه علیرضا طیب، چاپ ۲، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

بهرامی، پانته‌آ (۱۳۹۹)، «پیامدهای اقتصادی و اجتماعی شیوع کرونا»، *بندببندنت* [وبسایت]. ۱۰ فروردین، قابل دسترس در <https://www.independentpersian.com/node/49101/>

«بیماری ناشی از ویروس کرونا نام رسمی گرفت؛ کووید-۱۹»، *بی‌بی‌سی* [وبسایت]. ۲۳ بهمن ۱۳۹۸ قابل دسترس در <https://www.bbc.com/persian/world-51469638>

پیمان، حبیب‌الله (۱۳۹۹)، «شب تیره آشوب، باردار صبح روشن دیگری است»، *فصلنامه پویه*، شماره ۱۱، صص ۱۰-۳۱.

تابعی، سید محمدصادق (۱۳۹۸)، «مسایل زیست‌محیطی کاسپین و همگرایی منطقه‌ای»، کارشناسی‌ارشد (برای پایان‌نامه)، مکان: دانشگاه مازندران، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، گروه علوم سیاسی.

تابعی، سید محمدصادق؛ رشیدی، احمد؛ اختیاری‌امیری، رضا (۱۳۹۹)، «همگرایی در سایه محیط‌زیست: مسایل زیست‌محیطی کاسپین و همگرایی منطقه‌ای»، فصلنامه مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، دوره ۱۰، شماره ۳۴، صص ۲۰۰-۲۲۷.

ترکمانی، علی (۱۳۹۹)، «کرونا، پیام‌آور بازگشت به اجتماع؛ نابرابری و مخاطرات بیشتر جامعه در ریسک برای فقرا»، فصلنامه پویه، شماره ۱۱، صص ۴۰-۵۹.

«چرا ورود ویروس کرونا به ایران با تاخیر اعلام شد؟». *فرارو* [وبسایت]. ۵ اسفند ۱۳۹۸، قابل دسترس در <https://fararu.com/fa/news/430580/>

«چین؛ مرگ پزشک افشاگر کرونا / خشم عمومی از پنهان کاری مقامات». *عصر ایران* [وبسایت]. ۱۹ بهمن ۱۳۹۸، قابل دسترس در <https://www.asriran.com/fa/news/712732/>

خلیلی، محسن (۱۳۹۹)، «بزنگاه کرونا؛ وسن‌فالیای نوین بین‌المللی»، فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، دوره ۱۲، شماره ۳، صص ۱-۲۴.

«رهبر ایران اتهام تولید ویروس کرونا را علیه آمریکا مطرح کرد». *بی‌بی‌سی* [وبسایت]. ۳ فروردین ۱۳۹۹، قابل دسترس در <https://www.bbc.com/persian/iran-51993677>

عبدالله‌خانی، علی (۱۳۸۳). *نظریه‌های امنیت: مقدمه‌ای بر طرح‌ریزی دکترین امنیت ملی*، جلد ۱، چاپ ۱، تهران: موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران.

فراهانی‌راد، حمید (۱۳۹۹)، «شایان تماشا را طرحی دگر اندازید؛ کرونا، تاب‌آوری نظام‌های حاکم و مشترکات جهانی»، فصلنامه پویه، شماره ۱۱، صص ۱۷۷-۱۸۹.

«کمک‌های کرونایی روسیه و چین، خیرخواهانه نیست»، *الف* [وبسایت]، ۱۶ فروردین ۱۳۹۹ قابل دسترس در <https://www.bbc.com/persian/resources/idt-1a3c3d49-d272-47f4-a853-842da34120b8>

محسنی، سجاد؛ صالحی، علیرضا (۱۳۹۰)، «اهداف آمریکا از امنیتی کردن فعالیت هسته‌ای ایران با نگاهی به مکتب کپنهاگ»، فصلنامه سیاست خارجی، دوره ۲۵، شماره ۳، صص ۶۱۴-۶۹۴.

مدنی قهفرخی، سعید (۱۳۹۹)، «جماعت در بحران؛ سهراهی لیبرال، اقتدارگرا و جماعت‌گرای سیاست اجتماعی در مبارزه با کرونا»، فصلنامه پویه، شماره ۱۱، صص ۱۱۰-۱۲۶.

منوچهری، عباس (۱۳۹۹)، «پاندومی کرونا به مثابه یک جنگ آشکار-نادیدنی»، *فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی*، دوره ۱۲، شماره ۲، صص ۹-۲۶.

موسوی شفیعی، مسعود؛ گودرزی، سهیل؛ خداخواه‌آذر، سمیه (۱۳۹۹)، «کرونا به مثابه رخداد در روابط بین‌الملل: نقص در کارویژه دولت- ملت در مواجهه با رخدادهای نوظهور»، *فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست*، دوره ۹، شماره ۳۳، صص ۳۹-۶۳.

واعظ، نفیسه (۱۳۹۹)، «تاثیرات بین‌المللی بحران اپیدمی و پاندومی ویروس کرونا»، *پلاک ۵۲* [وبسایت]، ۲۴

فروردین، قابل دسترس در <https://www.khabaronline.ir/news/1375708/>

«ویروس سی هزار ساله زنده شد». *بی‌بی‌سی* [وبسایت]. ۱۳ اسفند ۱۳۹۲، قابل دسترس در

https://www.bbc.com/persian/science/2014/03/140304_me_30000_year_old_virus_brought_back_to_life

هرندی، علی (۱۳۹۸)، «گپ و گفت با آقای دکتر علی هرندی»، *پلاک ۵۲* [وبسایت]، ۲۱ اسفند، قابل دسترس در

<https://www.pelak52.com/گپ-و-گفت-با-آقای-دکتر-علی-هرندی/>

«همه‌گیری‌ها چطور به پایان می‌رسند؟»، *بی‌بی‌سی* [وبسایت]، ۱۴ مهر ۱۳۹۹ قابل دسترس در

<https://www.bbc.com/persian/resources/idt-1a3c3d49-d272-47f4-a853-842da34120b8>

References

“About COVID-19”, *CDC* [web]. 1 September 2020, Available at: <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/cdcresponse/about-COVID-19.html>

Andersen, K.G.; Rambaut, A.; Lipkin, W.I.; Holmes, E.C.; Garry, R.F. (2020), “The proximal origin of SARS-CoV-2”. *Nature Medicine*, 26, 450–452. [DOI: 10.1038/s41591-020-0820-9]

Badiou, A. (2020), “On the Epidemic Situation”, *Verso* [web], 23 March, Available at <https://www.versobooks.com/blogs/4608-on-the-epidemic-situation>

Butler, J. (2020), “Capitalism Has its Limits”, *Verso* [web], 30 March, Available at <https://www.versobooks.com/blogs/4603-capitalism-has-its-limits>

Chandra, S & Bhonsle, R (2015), “National Security: Concept, Measurement and Management”, *Journal strategic Analysis*, vol.39, no.4, pp.337-359.

Chomsky, N. (2020), “Noam Chomsky on Trump's Disastrous Coronavirus Response, Bernie Sanders & What Gives Him Hope”, *Democracy Now, Independent Global News* [web], 10

- April, Avilabele at https://www.democracynow.org/2020/4/10/noam_chomsky_trump_us_coronavirus_response
- Cull, NJ (2010), "Speeding the Strange Death of American Public Diplomacy", *Diplomatic History*, vol.34, no.1, pp.47–69.
- "Coronavirus", *WHO* [web], 2020, Available at <https://web.archive.org/web/20200211005120/https://www.who.int/health-topics/coronavirus>
- Dhama, K.; Khan, S.; Tiwari, R.; Sircar, S.; Bhat, S.; Malik, Y.S.; Singh, K.P.; Chaicumpa, W.; Bonilla-Aldana, D.K.; & Rodriguez-Morales, A.J. (2020). "Coronavirus Disease 2019-COVID-19". *Clinical microbiology reviews*, vol. 33, no. 4, e00028-20. [DOI: 10.1128/CMR.00028-20]
- Donati, A. (2020), "Coronavirus and climate change crises under EU law: the need for a common, coordinated and consistent risk management strategy by Alessandra Donati", *blogdroiteuropeen* [weblog], 22 April, Available at <https://blogdroiteuropeen.com/2020/04/22/coronavirus-and-climate-change-crises-under-eu-law-the-need-for-a-common-coordinated-and-consistent-risk-management-strategy-by-alessandra-donati/>
- Fan, Y.; Zhao, K.; Shi, Z.-L.; Zhou, P. (2019), "Bat Coronaviruses in China", *Viruses*, vol.11, no.3, pp.210. [DOI: 10.3390/v11030210]
- Kissinger, H.A. (2020), "The Coronavirus Pandemic Will Forever Alter the World Order", *The Wall Street Journal* [web]. 3 April, Avilabele at <https://www.wsj.com/articles/the-coronavirus-pandemic-will-forever-alter-the-world-order-11585953005>
- "Mythbusters" (2020), *WHO* [web], 23 November, Avilabele at <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public/mythbusters>
- "Pandemics That Changed History", *History* [web], 30 January 2020, Available at <https://www.history.com/topics/middle-ages/pandemics-timeline>
- Perlman, S. (2020), "Another decade, another coronavirus", *New England Journal of Medicine*, vol.382, no.8, pp.760-762. [DOI: 10.1056/NEJMe2001126]
- Piketty, T. (2020), "Thomas Piketty The scholar of inequality warned us that our economic systems couldn't withstand a global catastrophe", *Intelligencer, Newyork* [web], 27 April, Avilabele at https://nymag.com/intelligencer/2020/04/thomas-piketty-capital-and-ideology-coronavirus-inequality.html?utm_medium=s1&utm_campaign=di&utm_source=tw
- Robson D. (2020), "Exponential growth bias: The numerical error behind Covid-19", *BBC* [web], 13 August, Available at <https://www.bbc.com/future/article/20200812-exponential-growth-bias-the-numerical-error-behind-covid-19>

- Rohr, J R.; Barrett, C.B.; Civitello, D.J.; Craft, M.E.; Delius, B.; DeLeo, G.A.; Hudson, P.J.; Jouanard, N.; Nguyen, K.H.; Ostfeld, R.S.; Remais, J.V.; Riveau, G.; Sokolow, S.H. & Tilman, D. (2019), "Emerging human infectious diseases and the links to global food production", *Nature Sustainability*, no.2, pp.445-456. [DOI: 10.1038/s41893-019-0293-3]
- Gibb, R.; Franklinos, L.H.V; Redding, D.W. & Jones, K.E. (2020), "Ecosystem perspectives are needed to manage zoonotic risks in a changing climate", *BMJ*, 371: m3389. [DOI: 10.1136/bmj.m3389]
- Gillespie, T.R. & Chapman, C.A. (2006), "Prediction of parasite infection dynamics in primate metapopulations based on attributes of forest fragmentation". *Conservation Biology*, no.20, pp.441-448. [DOI: 10.1111/j.1523-1739.2006.00290.x]
- "Smallpox", *WHO* [web], 2007, Available at <https://web.archive.org/web/20070921235036/http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs205/en/>
- Thompson, C.A.; Taber, J.; Coifman, K.; Sidney, P. (2020), "Math misconceptions may lead people to underestimate the true threat of COVID-19", *The Conversation* [web], 8 April, Available at <https://theconversation.com/math-misconceptions-may-lead-people-to-underestimate-the-true-threat-of-covid-19-134520>
- Vidal, John (2020), "Pandemics: Humans are the culprits", *The UNESCO Courier* [web], May, Available at <https://en.unesco.org/courier/news-views-online/pandemics-humans-are-culprits>
- Wertheim, J.O.; Chu, D.K.W.; Peiris, J.S.M.; Kosakovsky Pond, S.L.; Poon, L.L.M. (2013), "A Case for the Ancient Origin of Coronaviruses", *Journal of Virology May*, vol.87, no.12, pp.7039-7045. [DOI: 10.1128/JVI.03273-12]
- "What is Public Diplomacy?", *USIA* [web], 5 January 2008, Available at <http://www.publicdiplomacy.org/1.htm#top>
- "WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19", *WHO* [web], 11 March 2020, Available at <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020>
- Wolf, C & Rosen, B (2004). *Public Diplomacy; How to Think About and Improve It*, Santa Monica: RAND Corporation.
- Zizek, S. (2020), "Is Barbarism with a Human Face Our Fate?". *Critical Inquiry* [weblog]. 18 March, Available at <https://critinq.wordpress.com/2020/03/18/is-barbarism-with-a-human-face-our-fate/>

تأثیر پاندمی کووید ۱۹ بر ابعاد سه‌گانه توسعه پایدار

نعیمه رشیدی^۱

محمد رضا فرزاد بهتاش^۲

چکیده

توسعه پایدار به معنای تلفیق اهداف اقتصادی، اجتماعی و محیط زیستی برای تأمین رفاه بشر بدون آسیب‌رسانی به توانایی‌های نسل‌های آتی برای برآوردن نیازهایشان است. در حالی که حرکت جهانی در قرن حاضر به سمت توسعه پایدار بوده و قوانین و دستورالعمل‌های متعددی برای رسیدن به این مهم تدوین شده، شیوع پاندمی کووید ۱۹ تمامی محاسبات را برهم زده است. تأثیری که کووید ۱۹ بر ابعاد مختلف زندگی از جمله ابعاد اقتصادی، اجتماعی و محیط زیستی گذاشت نشان داد که بشر هنوز قادر به مراقبت از خود به مفهوم خاص نیست و برای رسیدن به پایداری تلاش‌های بسیاری باید صورت پذیرد. در این مقاله سعی شده تا با نگاهی مروری بر اتفاقات رخ داده از ژانویه ۲۰۲۰ تا ژانویه ۲۰۲۱ تأثیرات کووید ۱۹ بر ابعاد سه‌گانه توسعه پایدار بررسی شود. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که در زمینه اقتصادی جهان با یک شوک بزرگ اقتصادی روبه‌رو شده است. از زمان اعلام قرنطینه‌های خانگی و اجبار به تعطیلی مشاغل، بسیاری از اقتصادهای بزرگ دنیا دچار رکود شده و عملاً خرده اقتصادها از دور رقابت خارج شده‌اند و در این میان قشر فقیر بیشترین آسیب را دیده‌اند، این در حالی است که اصلی‌ترین هدف رویکرد پایداری از میان برداشتن فقر است. بررسی ابعاد اجتماعی، حاکی از تغییر در رفتارهای شهروندان از اجبار به قرنطینه خانگی تا فاصله‌گذاری اجتماعی و دورکاری است و در این میان ناکارآمدی سیستم‌های آنلاین و عدم وجود آموزش لازم جهت استفاده از این سیستم‌ها مشکلات عدیده‌ای را به وجود آورده است. درنهایت در بعد محیط زیستی، در ابتدا کاهش آلودگی‌ها و داشتن زمان مناسب توسط زمین برای بازسازی خود ولی در ادامه آسیب رساندن افزون‌تر از قبل به محیط زیست به علت فقر رخ داده است. نتایج نشان می‌دهد که پاندمی بر ۱۲ هدف از اهداف هفده‌گانه توسعه پایدار اثر داشته و تحقق آنها را کند و در برخی موارد بعضاً مانع تحقق آنها شده است.

واژه‌های کلیدی: توسعه پایدار، پاندمی کووید ۱۹، اقتصاد، اجتماع، محیط زیست، فقر

^۱ دانشجوی دکتری شهرسازی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال naimeh.rashidi@gmail.com

^۲ استادیار گروه شهرسازی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال Farzad.behtash@gmail.com

قریب به نیم قرن است که توسعه پایدار تبدیل به یکی از مهم‌ترین بحث‌های جهان شده است. درست زمانی که جهان سعی در ریشه کن کردن فقر و محافظت بیشتر از کره زمین داشت، پاندمی کووید ۱۹ آغاز شد. در سال ۲۰۱۵ اهداف هفده‌گانه توسعه پایدار تدوین شد. این اهداف در دستور کاری با عنوان دستورکار توسعه پایدار ۲۰۳۰ در مجمع سازمان ملل متحد تصویب شد. در این دستور کار هفده هدف اصلی و ۱۶۹ هدف ویژه بیان شده است که نقشه راه جامعه بین‌المللی در زمینه توسعه پایدار را در مدت ۱۵ سال نشان می‌دهد.

دستور کار ۲۰۳۰ راهی جدید در مفهوم‌سازی توسعه شهری است. اهداف توسعه پایدار متکی بر توسعه وابسته به ارزش‌های اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی هستند. یک تشخیص صریح وجود دارد که الگوهای فعلی مصرف و تولید بیش از مرزهای سیاره‌ای است و تغییرات اقلیمی کنترل نشده خطرات فوری را به همراه دارد. کووید ۱۹ یک فضای اضطراب را ایجاد کرده است. این ویروس در هر کشوری که شیوع پیدا کرده، یک بحران عمیق اجتماعی، اقتصادی و سیاسی ایجاد کرده و زخم‌های عمیقی بر جای گذاشته است. در این پژوهش برآنیم تا تأثیر این پاندمی را بر اهداف هفده‌گانه توسعه پایدار با توجه به تغییرات اعمال شده در جوامع بررسی کنیم.

روش تحقیق

پژوهش حاضر یک تحقیق کیفی است، که در آن با استناد به روش توصیفی - تحلیلی، استفاده از منابع اینترنتی و اسناد به روز کتابخانه‌ای، ابتدا ویروس کووید ۱۹ و خاستگاه آن معرفی شده و ماهیت پاندمی مورد بررسی قرار گرفته است و سپس اهداف توسعه پایدار بررسی شده و تأثیرات ویروس کرونا بر ابعاد گوناگون اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی بیان شده است. در ادامه تأثیر پاندمی بر اهداف هفده‌گانه بررسی شده و نتایج نشان می‌دهد که پاندمی بر ۱۲ هدف از اهداف هفده‌گانه توسعه پایدار اثر داشته و تحقق آنها را کند و در برخی موارد بعضاً مانع تحقق آنها شده است.

مبانی مفهومی

پاندمی کووید ۱۹

پاندمی از عبارت فرانسوی **pandemie** گرفته شده و به معنای دنیاگیری یک بیماری است. معادل انگلیسی آن **pandemic** است و در اصل به بیماری‌هایی گفته می‌شود که از مرز چند قاره فراتر می‌روند. می‌توان چنین بیان کرد که پاندمی شیوع یک بیماری جدید در تمام جهان است که افراد زیادی را در سراسر دنیا درگیر می‌کند (سازمان بهداشت جهانی، ۲۰۲۰). بیماری کووید ۱۹ اولین بار در دسامبر ۲۰۱۹ در شهر ووهان^۱ ایالت هوبی^۱ در کشور چین

¹ Wuhan

دیده شد و مطابق بیانیه سازمان بهداشت جهانی^۲ تبدیل به یک پاندمیک شد. امروزه کل دنیا به مثابه یک خانواده است و همه برای اداره این خانواده باید به یکدیگر کمک کنند. پیشنهاد شده است که رویدادهای مهم از قبیل کنفرانس‌های علمی، جلسات کاری، رویدادهای ورزشی، نمایش‌های مد و حتی مجالس لغو شوند و این امر تأثیر بسزایی بر تحرک جوامع گذاشته است (Ali and Alherbi, 2020).

وجه تسمیه covid 19. co به معنای کرونا و vi به معنای ویروس و d به معنای بیماری و ۱۹ بیانگر سال شیوع می باشد. جدای از کووید ۱۹، نوع بشر حداقل با ۵ پاندمیک در قرن حاضر روبه رو شده است؛ H₁N₁ در سال ۲۰۰۹، پولیو در سال ۲۰۱۴، ابولا (شیوع در غرب آفریقا) در سال ۲۰۱۴، زیکا ۲۰۱۶ و ابولا (شیوع در جمهوری کنگو) ۲۰۱۹. متعاقباً شیوع کووید ۱۹ به عنوان ششمین شرایط اضطراری بهداشت جهانی در ۳۰ ژانویه ۲۰۲۰ توسط سازمان بهداشت جهانی اعلام شده است (Chakraborty, Maity, 2020).

توسعه پایدار

در قرن هجدهم اقتصاددانانی به مانند آدام اسمیت به بیان تعریف توسعه پرداختند، در قرن نوزدهم نیز کارل مارکس و اقتصاددانان کلاسیک به مانند مالتوس، ریکاردو و میل بحث‌هایی را در زمینه توسعه پایدار و عوامل اصلی شکل دهنده آن مطرح کردند. این در حالی است که بعدها نظریه اقتصادی نئوکلاسیسم بر اهمیت آب و هوای پاک و منابع تجدیدپذیر تأکید کردند (Willis, 2005). پس از آن تعاریف متعددی برای توسعه پایدار و عناصر تشکیل دهنده آن مطرح شده که معروف‌ترین آن‌ها تعریف ارائه شده توسط کمیسیون برانتلند است: توسعه پایدار توسعه‌ای است که نیازهای نسل حاضر را بدون مصالحه و صرف‌نظر از توانایی‌های نسل‌های آینده در برآوردن نیازهایشان تأمین می‌کند (گلکار، ۱۳۹۷).

¹ Hubei

² World Health Organization

دستورکار توسعه پایدار ۲۰۳۰ نقشه راهی به مدیران شهری ارائه می‌دهد تا شهرنشینی پایدار را در هر سطحی از واحد همسایگی تا کشور اجرایی کنند و این مهم از طریق ارائه گزارشی صورت می‌گیرد که ارزش شهرسازی پایدار را به عنوان مجموعه‌ای از شرایط اقتصادی، زیست محیطی و اجتماعی یک شهر بیان می‌کند. ارزش اقتصادی شهرنشینی پایدار را می‌توان از دریچه اقتصاد ملی، توسعه املاک و دارایی‌ها و رونق در ارتباطات شهری و روستایی دانست و به همین ترتیب، می‌توان ارزش محیط زیستی شهرنشینی پایدار را از دریچه شهرها و تغییرات آب و هوایی، محیط طبیعی و انسان‌ساخت و خدمات اکوسیستم بیان کرد. ارزش اجتماعی شهرنشینی پایدار را می‌توان از خلال کیفیت زندگی و تمرکز بر عدالت و همه‌گیر بودن آن دانست و در نهایت ارزش نامحسوس شهرنشینی پایدار را می‌توان به وسیله‌ی سیستم حکمروایی، نهادهای دولتی و انسجام چندسطحی سیاست دانست (UN Habitat, 2020).

اهداف هفده‌گانه توسعه پایدار ۲۰۳۰ سازمان ملل: بر اساس اهداف اعلام شده توسط سازمان ملل، از سال ۲۰۱۵ تا ۲۰۳۰، کلیه کشورهای عضو سازمان ملل باید تلاش کنند که به اهداف و شاخص‌های توسعه پایدار با همکاری و تعامل یکدیگر در سه سطح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی دست یابند. سازمان ملل متحد برای رسیدن به اهداف توسعه پایدار، ۱۷ هدف کلان را تعیین و تصویب کرده که کلیه آژانس‌های تخصصی بین‌المللی همچون یونسکو موظف و متعهد هستند که راهبرد میان مدت و بلند مدت خود را بر این اساس تنظیم کنند. این اهداف عبارتند از (United Nation, 2015):

۱. پایان دادن به فقر؛
۲. پایان دادن به گرسنگی؛
۳. زندگی سالم و ارتقا رفاه؛
۴. آموزش با کیفیت؛
۵. برابری جنسیتی؛
۶. در دسترس بودن آب سالم و فاضلاب؛
۷. دسترسی به انرژی پاک و مقرون به صرفه؛
۸. رشد اقتصادی پایدار و کار شایسته؛
۹. ارتقا زیر ساخت‌های، تاب آور و صنعتی فراگیر؛
۱۰. کاهش نابرابری؛
۱۱. شهرها و جوامع پایدار و تاب آور؛
۱۲. الگوی تولید و مصرف پایدار؛

۱۳. اقدامات جهت مبارزه با تغییرات اقلیم؛

۱۴. استفاده پایدار از اقیانوس و دریاها؛

۱۵. ارتقا اکوسیستم و جلوگیری از از بین رفتن تنوع زیستی؛

۱۶. جامعه پایدار و صلح آمیز؛

۱۷. احیا مشارکت جهانی برای توسعه پایدار.

تأثیر پاندمی بر ابعاد مختلف زندگی شهری: پاندمی کووید ۱۹ بر تمامی وجوه زندگی تأثیرگذار بوده است. ویروس کرونا، زندگی را در سرتاسر کره زمین مختل کرده است، تأثیر همه‌گیری بر زندگی بشر بسیار شدید است اما تأثیرات آن بر اقتصاد جهانی و آینده توسعه پایدار بسیار نگران کننده است. (Srivastava et al, 2020). این تأثیر را می‌توان در مسائل اجتماعی، اقتصادی، زیست محیطی و زندگی شهری مشاهده کرد.

۱. کووید ۱۹ و مسائل اجتماعی

ویروس کرونا در بنیان‌های حیاتی اجتماع، اختلال ایجاد کرده و جامعه را به تعلیق درآورده است. بدین معنا که زندگی بشر امروزی، دچار مشکلات اساسی شده است و می‌تواند به مشکلات بغرنج‌تری نیز منتهی شود. اگر در کنار این مسائل، ناکارآمدی مدیریتی و سوء استفاده‌های شخصی و گروهی هم اضافه شود (یعنی کسانی که در مقام مدیر و مسئول، موقعیت‌های انسانی و روابط فی مابین را تخریب می‌کنند یا به واسطه منفعت‌طلبی از طریق احتکار و گران‌فروشی جان مردم را بهانه سود جویی قرار می‌دهند)، دیده می‌شود اوضاع دشواری پیش روی جامعه انسانی قرار خواهد داشت. این در حالی است که مواجهه با چنین بحران‌های فراگیری، اصولاً یک امر فردی نیست و به عبارت دیگر بشر به تنهایی و به‌طور انفرادی نمی‌تواند از چنین بلایای بزرگی جان سالم به در ببرد، زیرا اصولاً زندگی در جامعه و از طریق جامعه امکان‌پذیر است و معنا پیدا می‌کند. به همین دلیل تداوم حیات در جامعه، لازمه اصلی نجات بشر از این بحران است (پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، ۱۳۹۹: ۱۷۳ - ۱۷۱).

۲. کووید ۱۹ و اقتصاد

تأثیرات کووید ۱۹ بر اقتصاد جهانی شدیدتر و طولانی‌تر از آن است که در طی بحران مالی جهانی ۲۰۰۸-۲۰۰۹ احساس شده است (Behraves, 2020). این تأثیرات تهدیدی جدی برای چشم‌انداز توسعه کشورهای کمتر صنعتی و تحقق اهداف توسعه پایدار سازمان ملل تا سال ۲۰۳۰ است (UN, 2020). بیماری همه‌گیر کووید ۱۹ فشار اقتصادی فزاینده‌ای را برای همه کشورها به وجود آورده، اقتصاد را مختل کرده و باعث صدها هزار مرگ در جهان شده است. علاوه بر این، اقتصادهای متوسط و ضعیف از کمبود بودجه بین‌المللی برای دستیابی به ۱۷ هدف توسعه

پایدار، کاهش و سازگاری تغییرات آب و هوایی و حفاظت از تنوع زیستی نیز رنج می‌برند. بیماری همه‌گیر احتمالاً تا سال ۲۰۳۰ پیشرفت به سمت اهداف توسعه پایدار را که حتی قبل از شیوع نیز متزلزل شده بود، تضعیف می‌کند (Barbier, Burgess, 2020). صندوق بین‌المللی پول پیش از این اعلام کرده بود که جهان در حال رکود است. پیش‌بینی تأثیر اقتصادی کامل بحران هنوز دشوار است اما برآوردهای اولیه ۲ تریلیون دلار آمریکا است (Srivastava et al, 2020).

برای چند دهه، مفهوم شهرنشینی پایدار تنها با رشد اقتصادی سنجیده می‌شد؛ تا اینکه پژوهش‌ها نشان داد که شهرنشینی پایدار تنها محدود به حوزه اقتصادی نیست (UN Habitat, 2020). فزونی گرفتن میزان مرگ و میر در جامعه قطعاً خسارت‌هایی را به آن وارد می‌کند. اما وراى آن کووید ۱۹ باعث وقوع رکود بسیاری در اقتصاد شده است. برای جلوگیری از شیوع گسترده بیماری، بسیاری از دولت‌ها مقررات قرنطینه کامل را در کشورهايشان وضع کرده‌اند. عمده پروازهای بین‌المللی و همچنین انواع حمل و نقل تجاری میان کشورهای مختلف به تعویق افتاده است. به علت قرنطینه، تمامی پروازهای داخلی، خدمات ریلی (به جز قطارهای حمل کالا)، اتوبوس، کامیون و حمل‌ونقل‌های با معافیت‌های ویژه به حالت تعلیق درآمده‌اند. تقریباً در تمام کشورهای درگیر بیماری کووید ۱۹، کلیه سیستم‌های آموزشی، تجاری، ورزشی و نهادهای مذهبی تعطیل و بسته شده‌اند. صنایع، به جز آنهایی که وابسته به امکانات ضروری هستند، خسارت زیادی را متحمل شده و برای مدت طولانی در بسیاری از کشورها تعطیل بوده‌اند (Chakraborty, Maity, 2020).

انتظار می‌رود تولید ناخالص داخلی کشورهای در حال توسعه ۲,۵ درصد و کشورهای با درآمد بالا ۱,۹ درصد کاهش یابد. بیشترین ضرر و زیان تولید ناخالص داخلی، تحت سناریوی همه‌گیر جهانی در کشورهای آسیای شرقی و حاشیه اقیانوس آرام، به دلیل ادغام نسبتاً عمیق آنها در تجارت جهانی و تأثیر مستقیم بر گردشگری، رخ خواهد دارد. به طور مثال انتظار می‌رود که کامبوج (۳,۲٪)، سنگاپور (۲,۱٪)، هنگ کنگ (۲,۳٪)، تایلند (۳٪)، ویتنام (۲,۷٪) و مالزی (۲,۱٪) کاهش را تجربه کنند (Maliszewska et al, 2020) و در نهایت این که بنابر اعلام سازمان جهانی بازرگانی^۱ و سازمان توسعه و همکاری اقتصادی، پاندمیک کووید ۱۹ به عنوان بزرگترین تهدید اقتصاد جهانی از سال ۲۰۰۸، ۲۰۰۹ شناخته شده است (Chakraborty, Maity, 2020). تغییرات در عرصه عرضه و تقاضا نیز موجب ایجاد شوک در بخش‌های مختلف تولید خواهد شد و محدودیت دسترسی به نیروی کار و سرمایه، به شکلی مشابه بر تمامی وجوه اقتصادی تأثیر می‌گذارد، بخش‌های متمرکز بر نیروی کار احتمالاً آسیب بیشتری خواهند دید و همچنین کالاها و خدماتی که وابستگی زیادی به مواد اولیه وارداتی دارند بسیار تحت تأثیر قرار خواهند گرفت (Maliszewska et al, 2020).

¹ World Trade Organization

۳. کووید ۱۹ و محیط زیست جهانی

از ابتدای پیدایش تمدن، بشر شروع به ایجاد تغییر در محیط زیست و به سود خود نموده است. به منظور برآورده کردن تقاضای روبه رشد جمعیت؛ صنعتی شدن و شهرنشینی اجتناب ناپذیر شده و این امر تأثیرات و مضرات غیرقابل انکاری بر محیط زیست جهانی بر جای گذاشته است. رشد جمعیت با توسعه اقتصادی و افزایش منابع آلاینده به مانند وسایل حمل و نقل عمومی و صنایع آلاینده همراه است (Chakraborty, Maity, 2020). بنابر اعلام صندوق جهانی حیات وحش، جنگل‌ها بیش از ۳۰٪ سطح کره زمین را پوشش می‌دهند. رشد مهارنشده جمعیت جهان منجر به جنگل‌زدایی به منظور استفاده از منابع، صنایع و تأمین زمین‌های مورد نیاز برای کشاورزی و چرای دام‌ها شده است. رشد متوسط دمای هوا، بالا آمدن آب سطح اقیانوس‌ها و افزایش میزان تأثیر شرایط آب و هوایی نه تنها بر اکوسیستم تأثیرگذار است بلکه بر زندگی و معیشت انسان‌ها نیز تأثیر دارد (Ruscio et al, 2015). بلایای طبیعی از قبیل اپیدمی‌ها و امروزه پاندمی‌ها تمامی ابعاد زندگی شهری را تهدید می‌کنند (Maliszewska et al, 2020).

تأثیرات مثبت: پاندمی نتایج متناقضی در زندگی بشر گذاشته، از یک سو ویرانی عظیمی در جهان به بار آورده و از سوی دیگر تأثیر بسیار مثبتی بر محیط زیست گذاشته است. نگرانی‌های زیست محیطی شامل آلودگی هوا، آلودگی آب، تغییرات اقلیمی، از میان رفتن لایه ازن، گرمایش زمین، کاهش سطح آب‌های زیرزمینی و موارد بسیار دیگر می‌باشد. گرمایش جهانی حاصل افزایش انتشار گازهای گلخانه‌ای است. آلودگی هوا به عنوان یکی از بزرگترین مسائل زندگی امروزی یکی از عواقب اجتناب‌ناپذیر اعمال انسانی است (Chakraborty, Maity, 2020). پس از شیوع پاندمی، بخش عمده‌ای که باعث آلودگی هوا می‌شود از جمله حمل و نقل، صنایع، نیروگاه‌ها، فعالیت‌های ساختمانی، گرد و غبار جاده‌ها و فعالیت‌های مسکونی، به میزان بسیار زیادی مختل شد که این امر به کاهش آلودگی‌ها کمک شایانی کرد (Shri, 2020). از آنجا که صنایع، حمل و نقل و شرکت‌ها تعطیل شدند، کاهش ناگهانی انتشار گازهای گلخانه‌ای اتفاق افتاد. در مقایسه با این زمان سال گذشته، میزان آلودگی هوا در نیویورک به دلیل اقدام‌های انجام شده برای کنترل ویروس، تقریباً ۵۰٪ کاهش یافته است (Henriques, 2020).

بخش اعظمی از شرایط مخاطره‌آمیز سلامتی که از قبل وجود داشته‌اند از قبیل بیماری‌های قلبی و تنفسی که خطر ابتلا به کووید ۱۹ را بالا می‌برند، بیماری‌هایی هستند که در نتیجه قرارگیری طولانی مدت در معرض هوای آلوده به وجود می‌آیند. در حقیقت آلودگی هوا میزان مرگ و میر ناشی از کووید ۱۹ را تشدید می‌کند و پژوهش‌های اولیه گویای این امر بود که بسیاری از این بیماری‌ها کاهش یافته‌اند (Man Shrestha et al, 2020). طبق گزارش

مایلاویرتا^۱ (۲۰۲۰)، اخیراً با اقداماتی که در راستای مبارزه با ویروس کرونا انجام شده، تقریباً ۴۰٪ کاهش در سطح متوسط آلاینده‌های دی اکسید نیتریک (NO₂) حاصل شده است و به طور متوسط ۱۰٪ کاهش در میزان ذرات معلق، منجر به کاهش چشمگیر مرگ و میر ناشی از آلودگی هوا در شهرها شده است. این تأثیرات مثبت، به دلیل کاهش ۳۷ درصدی تولید زغال سنگ و تقلیل استفاده از نفت، به میزان یک سوم دوران قبل کرونا می‌باشد. نفت و زغال سنگ از مهمترین منابع تولید کننده NO₂ و ذرات معلق در سراسر اروپا هستند. پرتغال، نروژ، فرانسه، کرواسی، اسپانیا و فنلاند بیشترین کاهش در میزان تولید NO₂ را تجربه کرده اند و بیشترین کاهش ذرات معلق در یونان، پرتغال، فنلاند، نروژ، لهستان، سوئد و اسپانیا گزارش شده است. طبق داده‌های ثبت شده توسط ماهواره‌های سنسجش آلاینده‌های جوی، میزان انتشار دی اکسید کربن، نسبت به سال ۲۰۱۹ به طور معناداری کاهش یافته است، همچنین در مورد انتشار گازهای گلخانه‌ای نیز این ادعا مطرح است که جهان در حال تجربه‌ی کمترین میزان انتشار، از بعد از جنگ جهانی دوم می‌باشد (Rupani et al, 2020). آلودگی صوتی، سطح بالای صوتی است که از فعالیت‌های مختلف انسانی ایجاد می‌شود (به عنوان مثال، ماشین آلات، وسایل نقلیه، کارهای ساختمانی)، که ممکن است منجر به اثرات سوء در انسان و موجودات زنده دیگر شود (Zamborano, 2020).

تأثیرات منفی: اما این پاندمی آثار منفی زیست محیطی نیز در پی داشته است؛ زباله‌های تولید شده توسط نهادهای تحقیقات پزشکی، مراکز بهداشتی، آزمایشگاه‌های پزشکی و ضایعات تولید شده از منابع پراکنده یا جزئی، از جمله آلاینده‌های محیطی محسوب می‌شوند که میزان تولید آن‌ها به طور چشمگیری افزایش یافته است. همچنین، طی این همه‌گیری، افزایش غیرمنتظره تقاضای مواد پلاستیکی برای استفاده در موارد مختلف پزشکی، بهداشتی، مراقبتی و غیره، موجب نگرانی فعالان محیط زیست شده است، زیرا در بخش پزشکی، تجهیزات پلاستیکی استفاده شده معمولاً توسط عوامل بیماری‌زا آلوده می‌شوند و باید به عنوان مواد زائد خطرناک مدیریت شوند. استفاده گسترده از تجهیزات پلاستیکی در سراسر جهان باعث وقوع مشکلات بسیار در زنجیره مدیریت پسماند شده و پیش‌بینی می‌شود این میزان در آینده نیز روند روبه رشد داشته باشد. نیاز روزافزون به مواد پلاستیکی، مانند لوازم بهداشت فردی، دستکش و ماسک برای کادر درمان و مردم، وسایل پلاستیکی یکبار مصرف، دستگاه‌های تنفس و دیگر موارد، خود عاملی برای ایجاد خسارات جبران ناپذیر در محیط زیست جهانی محسوب می‌شود (Rupani et al, 2020).

در کشورهای کم درآمد و کشورهای با درآمد متوسط باید برنامه‌ی "مبادله یارانه" برای سوخت‌های فسیلی اتخاذ شود، در پی اتخاذ این برنامه، پس‌انداز حاصل از اصلاح یارانه برای مصرف زغال سنگ، نفت و گاز طبیعی باید

¹ Myllyvirta

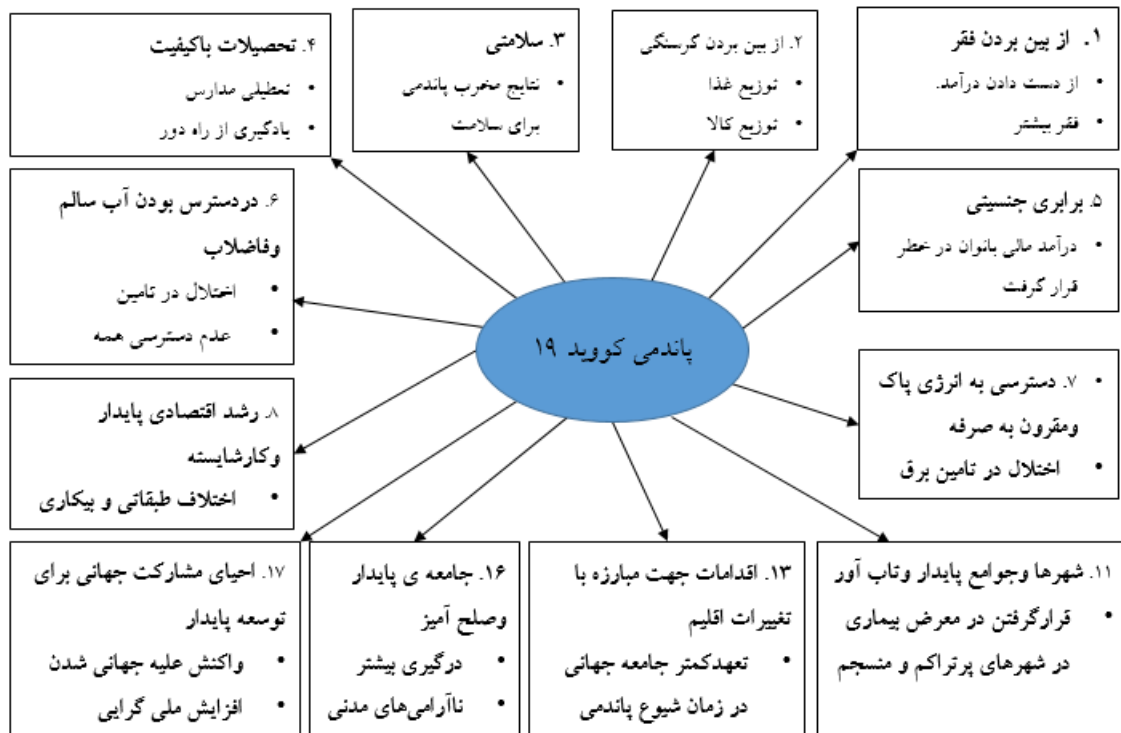
برای تأمین سرمایه های انرژی پاک اختصاص یابد (IISD, 2019). از یک مبادله یارانه ای سوخت فسیلی نیز باید برای تسهیل انتشار و تصویب بیشتر انرژی های تجدید پذیر و بهبود فن آوری های بهره وری انرژی در مناطق روستایی استفاده شود. این امر برای کاهش فقر انرژی در کشورهای در حال توسعه بسیار حیاتی است (Pahle et al, 2016).

یافته ها

همان طور که مطالعات نشان داد پاندمی کووید ۱۹ تأثیر بسزایی بر سه بخش اقتصادی، اجتماعی و محیط زیست جهانی گذاشته است. در این میان توقف رشد اقتصاد جهانی یکی از بزرگ ترین نگرانی های ذینفعان در شهر است. همان طور که در شکل ۱ نشان داده شده است، همه گیری تقریباً بر ۱۲ هدف از ۱۷ هدف توسعه پایدار تأثیر منفی گذاشته است. این تأثیر یا در حال حاضر نمود پیدا کرده و یا در آینده ای نزدیک دیده خواهد شد. به گزارش سازمان ملل، ۷۳۶ میلیون نفر هنوز در فقر شدید زندگی می کنند، ۸۲۱ میلیون نفر از سوتغذیه رنج می برند، ۷۸۵ میلیون نفر حتی از خدمات اولیه آب آشامیدنی بی بهره هستند و ۶۷۳ میلیون نفر از داشتن سرویس های بهداشتی محروم هستند (UN, 2019). بنابراین اهدافی به مانند از بین بردن فقر، از بین بردن گرسنگی، تحصیلات باکیفیت، برابری جنسیتی، در دسترس بودن آب سالم و سیستم فاضلاب، دسترسی به انرژی پاک و مقرون به صرفه، رشد اقتصادی پایدار، داشتن شهرها و جوامع پایدار و تاب آور، جلوگیری از تغییرات اقلیمی، جامعه پایدار و صلح آمیز و احیا مشارکت جهانی جهت تحقق توسعه پایدار از جمله اهدافی هستند که در خلال شیوع پاندمی کووید ۱۹، تحقق پذیریشان کمتر شده است.

شکل ۱: تأثیر پاندمی کرونا بر اهداف ۱۷ گانه توسعه پایدار

منبع: UN,2020

نتیجه گیری

اهداف هفده گانه توسعه پایدار در سال ۲۰۱۵ توسط سازمان ملل تصویب شدند. اگرچه این اهداف پنج سال است که وجود دارند ولی به نظر می‌رسد در حال حاضر و با شیوع پاندمی بسیاری از کشورها از رسیدن به این اهداف عقب مانده‌اند. خسارت‌های متعدد ناشی از پاندمی کووید ۱۹ به اقتصاد جهانی و رفاه اجتماعی میلیون‌ها نفر، به این معنی است که بهبودی آن سال‌ها به طول خواهد انجامید. بنابر گزارش دبیرکل سازمان ملل متحد، مسئولیت مشترک، همبستگی جهانی خواستار اقدامات هماهنگ، قاطع و ابتکاری در سیاست‌های اقتصادی پیشرو در جهان و حداکثر حمایت مالی و فنی از فقیرترین و آسیب پذیرترین مردم و کشورها است که سخت‌ترین ضربه را می‌خورند و این کار دشواری خواهد بود. عدم حمایت بین‌المللی برای اطمینان از پیشرفت در رسیدن به اهداف هفده گانه توسعه پایدار، کشورهای در حال توسعه را بیش از آنچه که باید در معرض ابتلا به بیماری‌های همه گیر قرار داده است. علاوه بر این، بحران اقتصادی و بهداشت جهانی حال حاضر، بسیج حداکثری برای پشتیبانی مالی و فنی از فقیرترین و آسیب پذیرترین افراد و کشورهایی را که بیشتر از همه آسیب دیده‌اند برای جامعه بین المللی سخت خواهد کرد.

شیوع پاندمی بر ۱۲ هدف توسعه پایدار که شامل از بین بردن فقر، از بین بردن گرسنگی، تحصیلات باکیفیت، برابری جنسیتی، در دسترس بودن آب سالم و سیستم فاضلاب، دسترسی به انرژی پاک و مقرون به صرفه، رشد اقتصادی پایدار، داشتن شهرها و جوامع پایدار و تاب‌آور، جلوگیری از تغییرات اقلیمی، جامعه پایدار و صلح آمیز و احیاء مشارکت جهانی جهت تحقق توسعه پایدار، تأثیر گذاشته است. این بسیار مهم است که کشورهای در حال توسعه سازوکارهای ابتکاری سیاسی برای اطمینان از حمایت فوری اقتصادی - اجتماعی پس از بحران کووید ۱۹ و همچنین پیشرفت مداوم به سمت اهداف هفده‌گانه توسعه پایدار اتخاذ کنند. سیاست‌ها باید هم‌افزایی را در چندین هدف پایداری به طور هم‌زمان ایجاد کنند، مانند تقویت فعالیت‌های اقتصادی، ایجاد شغل، کاهش فقر، بهبود محیط زیست و بهبود شرایط بهداشتی. طیفی از سیاست‌های نوآورانه این معیارها را برآورده می‌کنند. این موارد شامل تعلق یارانه به اقدامات هم‌راستا با پایداری، سرمایه‌گذاری در سرمایه‌های طبیعی، تشکیل شبکه‌های حفاظت اجتماعی و ایمنی، تشدید کشاورزی پایدار، اتوماسیون خدمات و آموزش شغلی است. از طریق چنین مداخلاتی است که کشورهای در حال توسعه می‌توانند از طریق سازوکارهای سیاستی مقرون به صرفه و نوآورانه که برای اجرای آنها متکی به بودجه خارجی نیستند، پیشرفت بیشتری در جهت دستیابی به اهداف توسعه پایدار انجام دهند.

منابع:

پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (۱۳۹۹). *جستارهایی در ابعاد فرهنگی و اجتماعی بحران ویروس کرونا در ایران*. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی..

گلکار، کوروش (۱۳۷۹). «طراحی شهری پایدار در شهرهای حاشیه کویر». *هنرهای زیبا*. شماره ۸. صص ۴۳-۵۲

Ali, Imran; Alharbi, Omar M.L.(2020). Covid-19: Disease, Management, Treatment, and Social Impact. *Science of the Total Environment* 728,138861.

doi: 10.1016/j.scitotenv.2020.138861

Behraves, N.; Rocha, E.W. *Interim Global Economic Forecast*; IHS Markit: London, UK, 2020.

Barbier, Edward B. . Burgess, Joanne (2020). Sustainability and development after COVID-19. journal homepage: www.elsevier.com/locate/worlddev

Chakraborty, Indranil; Maity, Prasenjit(2020). Covid-19 Outbreak: Migration, Effects on Society, Global Environment and Prevention. *Science of the Total Environment* 728.

<https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.138882>Get rights and content

Henriques M. Will Covid-19 have a lasting impact on the environment? *BBC news*. 2020.

<https://www.bbc.com/future/article/20200326-covid-19-the-impact-of-coronavirus-on-the-environment> 27 March 2020.

- International Institute for Sustainable Development (IISD) (2019). Fossil Fuel to Clean Energy Subsidy Swaps: How to pay for and energy revolution. Winnipeg, Canada: IISD.
- Jackson R.B, C. Le Quéré, R.M. Andrew, J.G. Canadell, J.I. Korsbakken, Z. Liu, G.P. Peters, B. Zheng and P. Friedlingstein. (2019). Global Energy Growth Is Outpacing Decarbonization. A special report for the United Nations Climate Action Summit September 2019. Global Carbon Project, International Project Office, Canberra Australia.
- Maliszewska, M., Mattoo, A., & van der Mensbrugghe, D (2020). The Potential Impact of COVID-19 on GDP and Trade. East Asia and the Pacific Region office of the Chief Economist & Macroeconomics, Trade and Investment Global Practice.
- Man Shrestha, Asheshwor; Shrestha, Uttam Babu; Sharma, Roshan; Bhattarai, Suraj; Thi Tran, Hanh Ngoc, Rupakheti, Maheswar(2020). Lockdown caused by COVID-19 pandemic reduces air pollution in cities worldwide. doi: 10.31223/osf.io/edt4j
- Pahle, M., Pachauri, S., & Steinbacher, K. (2016). Can the Green Economy Deliver it All? Experiences of renewable energy policies with socio-economic objectives. Applied Energy, 179, 1331–1341.
- Rupani, P.F., Nilashi, M., Abumalloh, R.A. et al (2020). Coronavirus pandemic (COVID-19) and its natural environmental impacts. Int. J. Environ. Sci. Technol. 17, 4655–4666 <https://doi.org/10.1007/s13762-020-02910-x>
- Sachs, J.; Schmidt-Traub, G.; Kroll, C.; Lafortune, G.; Fuller, G. (2019). Sustainable Development Report 2019; Bertelsmann Stiftung and Sustainable Development Solutions Network (SDSN): New York, NY, USA.
- Shri,Sai Ram et al.(2020). Covid19 and Its Impacts on Environment. No. 25/RN/Ref./May/2020
- Srivastava, Ankita. Kumar Sharma, Raghvendra. Suresh, Arjun (2020). Impact of Covid-19 on Sustainable Development Goals. International Journal of Advanced Science and Technology Vol. 29, No. 9s, (2020), pp. 4968-4972
- UN Launches COVID-19 Plan that Could ‘Defeat the Virus and Build a Better World’. Available online:<https://news.un.org/en/story/2020/03/1060702> (accessed on 16 June 2020).
- United Nations (UN) (2015). Envision2030: 17 goals to transform the world for persons with disabilities
- United Nations (UN) (2019). The Sustainable Development Goals Report 2019. NewYork: United Nations.
- United Nations (UN). 2020. Shared Responsibility, Global Solidarity: Responding to the socio-economic impacts of COVID-19. UN Secretary General, New York, March 2020. https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/sg_report_socioeconomic_impact_of_covid19.pdf
- World Bank Group Announces Up to \$12 Billion Immediate Support for COVID-19 Country Response (2020). Available online: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/03/03/world-bank-group-announcesup-to-12-billion-immediate-support-for-covid-19-country-response> (accessed on 16 June 2020).
- Zambrano-Monserrate M.A., Ruanob M.A., Sanchez-Alcalde L. Indirect effects of COVID-19 on the environment. Sci. Total Environ. 2020;728:138813.

بررسی عملکرد سازمان آموزشی کشورهای مختلف در مواجهه با ویروس کرونا

مهلاسادات رهنمایی^{۲۱}

چکیده

فراگیری ویروس کرونا در جهان تنها بر سلامتی عمومی انسان‌ها اثر نگذاشت، بلکه بخش‌های گوناگون فعالیت‌های انسان‌ها از جمله آموزش را تحت شعاع قرار داد و به تبع آن کشورهای مختلف جهان را بر آن داشت تا دست به انجام تغییراتی در زمینه‌ی آموزش بزنند و ماحصل این شرایط، تعطیلات گسترده‌ی مدارس و آموزش مجازی بود؛ بدین ترتیب مدارس وارد فضای جدیدی از آموزش شدند که شرایط آن با کلاس‌های درس سنتی اختلاف بسیاری دارد و دیگر چارچوب‌های حاکم بر کلاس‌های درس سنتی نمی‌تواند پاسخ‌گوی فضای جدید در آموزش مجازی باشد. حال ما در این تحقیق به بررسی عملکرد سازمان آموزشی کشورهای مختلف در مواجهه با اپیدمی ویروس کرونا پرداخته‌ایم. در همین رابطه سازمان همکاری‌های اقتصادی در گزارشی به بررسی "شاخص‌های جهانی آمادگی برای آموزش‌های دیجیتال" پرداخته است؛ در این بررسی نقش شاخص آمادگی برای آموزش‌های دیجیتال در کشورهای مختلف مورد ارزیابی قرار گرفته است. این شاخص‌ها عبارتند از: پلتفرم مناسب آموزش آنلاین، دسترسی دانش‌آموزان به مکانی آرام برای یادگیری در خانه، دسترسی به یک دستگاه رایانه برای انجام تکالیف مدرسه، دسترسی دانش‌آموزان به اینترنت مناسب، توانمندی فنی و حرفه‌ای معلمان در ارائه آموزش‌ها به کمک وسایل دیجیتال، فراهم بودن زمان کافی برای معلمان برای فراهم کردن طرح درس آنلاین، دسترسی معلم به منابع حرفه‌ای برای آموختن کار با ابزارهای دیجیتال و مشوق‌هایی که به معلمان برای ارائه طرح درس‌های ویژه آموزش آنلاین و حمایت فنی مناسب آموزش آن‌ها است.

واژه‌های کلیدی: آموزش مجازی، همه‌گیری کووید، دانش‌آموزان، مدارس

^۱ دانشجوی کارشناسی دانشگاه فرهنگیان اصفهان، mahlarahnamaei@gmail.com

مقدمه

بشر همواره در طول زندگی خود، در حال فراگیری و کسب دانش بوده که با گسترش فناوری، مقوله آموزش نیز از آن بی‌بهره نمانده و گام به گام با فناوری‌ها هماهنگ و تقویت شده است؛ بنابراین تحصیل کردن یکی از نیازهای اساسی اوست و بدیهی است که برای زندگی در جامعه پیشرفته امروز که اطلاعات دم به دم در حال تغییر و پیشرفت است، انسان بی‌خبر از این تغییرات انسانی بی‌ثبات و جدا مانده از جامعه محسوب می‌شود. از طرف دیگر با افزایش جمعیت، جامعه نمی‌تواند پاسخگوی تمامی افراد به آموزش باشد؛ بنابراین باید راهبردی یافت که با کمترین هزینه، آموزش برای همگان میسر شود آموزش از راه دور به ویژه به کمک رایانه پاسخی مناسب به این نیاز محسوب می‌شود که این خود یکی از مزایای غیر قابل انکار این شیوه آموزش به شمار می‌رود. (شاه بیگی و نظری، ۱۳۹۰: ۲)

یادگیری الکترونیکی تعریف نوینی از یادگیری و آموزش است که بر اساس تکنولوژی اطلاعات و ارتباطات بنا شده است. این روش آموزش، یادگیری و توزیع محتوا را آسان تر کرده و به زمان و مکان و محدوده جغرافیایی خاصی محدود نیست. در این روش به دانشجویان و کاربران آموزشی اجازه تبادل عقاید و اطلاعات از طریق تکنولوژی اطلاعات داده می‌شود. ابزارهای قابل توجه در محیط یادگیری الکترونیکی مواردی از قبیل محتوای ارائه شده سودمند، انیمیشن‌ها، گرافیک‌ها، ویدیوها و ابزارهایی برای ارتباط هم‌زمان و غیر هم‌زمان بین مدرسان و کاربران از قبیل ایمیل، چت، بلاگ‌ها، ویکی‌ها، شبکه‌های اجتماعی و غیره است. (زرقانی و دیگران ۱۳۹۴: ۲)

فرصت‌هایی که فناوری‌های دیجیتال ارائه می‌دهند فراتر از یک راه‌حل توقف فاصله در بحران است. فناوری دیجیتال به ما امکان می‌دهد پاسخ‌های کاملاً جدیدی در مورد آنچه مردم یاد می‌گیرند، نحوه یادگیری افراد، مکان یادگیری و زمان یادگیری افراد پیدا کنیم. فناوری می‌تواند معلمان و دانش‌آموزان را قادر سازد که فراتر از کتاب‌های درسی، در قالب‌های مختلف و به روش‌هایی که می‌توانند زمان و مکان را پر کنند، به مطالب تخصصی دسترسی پیدا کنند. در کنار معلمان بزرگ، سیستم‌های یادگیری آنلاین هوشمند نه تنها به ما علم نمی‌آموزند، بلکه می‌توانند به طور هم‌زمان نحوه مطالعه، یادگیری علم، نوع وظایف و تفکر مورد علاقه ما و نوع مشکلاتی را که خسته کننده یا دشوار می‌دانند مشاهده کنند. بنابراین سیستم‌ها می‌توانند تجربه یادگیری را متناسب با سبک یادگیری شخصی ما با دقت بسیار بیشتر از هر کلاس سنتی انجام دهند. به همین ترتیب، آزمایشگاه‌های مجازی به ما این امکان را می‌دهد

که به جای اینکه فقط در مورد آنها آزمایش کنیم، آزمایش‌ها را طراحی کرده، انجام دهیم و از آنها بیاموزیم. (www.oecd.org)

آموزش آنلاین _ در دوران همه‌گیری ویروس کرونا از اهمیت خاصی برخوردار شده است. با شیوع ویروس کرونا و بروز مشکلات فراوان در سرتاسر جهان، نام ویروس کرونا به تنهایی باعث ایجاد ترس و وحشت در ذهن افراد می‌شود. (Dellagnelo et,2020:12) در شرایطی که حضور گروهی افراد در یک مکان بسته باعث انتشار این ویروس می‌شود و برای سلامتی افراد خطرآفرین است، آموزش آنلاین یک جایگزین ایمن و سالم برای اطمینان از سلامت دانش‌آموزان در این شرایط است. از آنجا که محیط آموزشی در این شرایط نیاز به گسترش و پذیرش فناوری‌های جدید دارد، لازم است کادر آموزشی و دانش‌آموزان و والدین در این خصوص اطلاعات خود را افزایش داده و از ثمرات این نوع جدید از آموزش بهره‌مند شوند. چیزی که واضح و روشن است این است که در شرایط همه‌گیری ویروس کرونا تنها راه آموزش ایمن و سلامت، استفاده از آموزش آنلاین است. (www.oecd.org)

در دوران کرونا لازم بود مدارس تدابیری را در پیش بگیرند تا بتوانند آموزش از راه دور را محقق کنند و بتوانند براساس نیازهای آموزشی کار خود را بدون نقص انجام دهند. فراهم آوردن محیط‌های یادگیری آنلاین و همچنین تدریس مجازی، مدارس را قادر می‌سازد تا در میانه دوران شیوع کرونا به‌رغم برگزاری کلاس‌ها و عدم توقف فعالیت سیستم آموزشی، از اساتید، کارمندان و دانشجویان در مقابل ویروس کرونا محافظت کنند. ایجاد سیستم‌های آموزشی آنلاین که برای همگان قابل اعتماد و در دسترس است، فراتر از آن که از سلامت افراد حمایت می‌کند دارای مزایای بسیاری است. (Dellagnelo et,2020:12)

از آنجا که نسل‌های جدید دانش‌آموزان از کودکی با فناوری اطلاعات آشنا هستند، بسیاری از کشورها تلاش می‌کنند امکانات بیشتری از رایانه و تجهیزات را وارد مدارس کنند. هم‌چنین "شکاف دیجیتالی" در آموزش همچنان نگران‌کننده است و مدارس هنوز هم باید در استفاده از این دستگاه‌ها شیوه‌های خود را بهبود ببخشند. (زرقانی و دیگران ۱۳۹۴:۲)

هدف ما در این مقاله این است که عملکرد آموزشی و تغییر وضعیت آموزشی کشورهای گوناگون در برابر این چالش بسنجیم و سپس به بررسی وضعیت آموزشی ایران و راهکارها و مدیریت شرایط آموزش مجازی در ایام کرونا بپردازیم. در این بررسی نقش شاخص آمادگی برای آموزش‌های دیجیتال در کشورهای مختلف مورد ارزیابی قرار گرفته است. این شاخص‌ها عبارتند از پلتفرم مناسب آموزش آنلاین، دسترسی دانش‌آموزان به مکانی آرام برای یادگیری در خانه، دسترسی به یک دستگاه رایانه برای انجام تکالیف مدرسه، دسترسی دانش‌آموزان به اینترنت

مناسب، توانمندی فنی و حرفه‌ای معلمان در ارائه آموزش‌ها به کمک وسایل دیجیتال، فراهم بودن زمان کافی برای معلمان برای فراهم کردن طرح درس آنلاین، دسترسی معلم به منابع حرفه‌ای برای آموختن کار با ابزارهای دیجیتال و بررسی مشوق‌هایی که معلمان برای ارائه طرح درس‌های ویژه آموزش آنلاین و حمایت فنی مناسب از آموزش نیازدارند.

روش تحقیق

در سال ۲۰۲۰ دو تحقیق توسط سازمان "Organization for Economic Co-operation and Development" با نام اختصاری "OECD" تحت عنوان «چگونه همه‌گیری کووید-۱۹ سبب تغییر آموزش شد» و «یادگیری از راه دور هنگام تعطیلی مدارس: آمادگی دانش‌آموزان و مدارس چقدر هستند؟» ارائه شد که مقاله اول با بهره‌گیری از دستاوردهای آزمون PISA به بررسی داده‌ها پرداخته است. این مقاله بین ۱۸ و ۲۷ مارس ۲۰۲۰، با ۳۳۳ پرسش از ۹۹ کشور مختلف انجام شد و نیازهای آموزشی فوری و اولویت‌های ایجاد شده آموزشی در ایام این همه‌گیری در آن شناسایی شد و چک لیستی برای پشتیبانی یک استراتژی آموزشی برای تداوم آموزش مجازی تهیه شد و به عربی، فرانسوی، پرتغالی، اسپانیایی و ترکی ترجمه شد و سپس ۳۷۰۱ پاسخ از ۵۹ کشور دریافت شد. مقاله‌ی دوم به بررسی داده‌هایی که از بررسی آزمون جهانی pizza ۲۰۱۸ جمع آوری شده پرداخته است و براساس نمونه‌های نماینده ۷۹ سیستم آموزشی که شامل بیش از ۶۰۰۰۰۰ کودک ۱۵ ساله است انجام شد. در این مقاله به بررسی نقش شاخص آمادگی برای آموزش‌های دیجیتال در کشورهای مختلف پرداخته شد که این شاخص‌ها عبارتند از: پلتفرم مناسب آموزش آنلاین، دسترسی دانش‌آموزان به مکانی آرام برای یادگیری در خانه، دسترسی به یک دستگاه رایانه برای انجام تکالیف مدرسه، دسترسی دانش‌آموزان به اینترنت مناسب، توانمندی فنی و حرفه‌ای معلمان در ارائه آموزش‌ها به کمک وسایل دیجیتال، فراهم بودن زمان کافی برای معلمان برای تهیه طرح درس آنلاین، دسترسی معلم به منابع حرفه‌ای برای آموختن کار با ابزارهای دیجیتال و مشوق‌هایی که معلمان برای ارائه طرح درس‌های ویژه آموزش آنلاین و حمایت فنی مناسب از آموزش‌ها. حال ما با بررسی این داده‌ها و ترجمه‌ی این دو مقاله به شیوه‌ی عملکرد آموزشی کشورهای مختلف در ایام همه‌گیری کرونا دست پیدا کردیم و سپس به مقایسه‌ی این عملکردها با شیوه‌ی مدیریت آموزشی ایران در شرایط آموزش مجازی پرداختیم.

جدول شماره ۱: نقش‌های شرکت‌کنندگان به نظر سنجی طراحی شده توسط سازمان OECD (Dellagnelo)

(et,2020:13)

تعداد	شرکت کنندگان
۷۰۵	معلم مدرسه دولتی
۱۹۴	مدیر مدرسه دولتی یا یکی از اعضای تیم مدیریت
۴۲	معلم مدرسه خصوصی
۵۲	مدیر مدرسه خصوصی یا عضو تیم مدیریت
۳۷	مقام های ارشد دولتی
۱۱۳	مدیر آموزش و پرورش
۱۴	کارمندان دولتی آموزش و پرورش
۳۴	کارمند در یک سازمان غیردولتی آموزش و پرورش
۱۴۸	سایر افراد مربوطه
۳۱	افراد خارج از دسترس

فرصت‌های یادگیری جایگزین در طول تعطیلی مدارس

به منظور به حداقل رساندن از دست دادن یادگیری در دوران تعطیلی مدارس، کشورها به دنبال ارائه گزینه‌های بدیل بودند. برای بررسی نحوه انجام فرصت‌های یادگیری از پاسخ دهندگان خواسته شد تا مشخص کنند که چه نقشی بر عهده دارند و فرم‌های اصلی را که برای ایجاد تداوم آموزش استفاده می‌شود پر کنند (Dellagnelo et, 2020:14). در این نظرسنجی از پاسخ‌دهندگان خواسته شده است که انواع مختلف رویکردهایی را که برای ایجاد ترتیبات آموزش جایگزین دنبال شده بود رتبه‌بندی کنند. پاسخ‌ها نشان می‌دهد که دولت‌ها نقش مهمی در ایجاد ترتیبات برای ادامه تحصیل‌ها داشتند اما در بسیاری از کشورها مدارس و والدین نقش مهمی را بازی می‌کردند و حتی در اغلب موارد به عنوان عضو اصلی شناخته می‌شدند (جدول شماره ۲).

جدول شماره ۲: رویکردهای استفاده شده برای توسعه استراتژی‌های تداوم آموزش در میان گزینه‌های مختلف (

(Dellagnelo et, 2020:14)

No rank (%)	Fifth option (%)	Fourth option (%)	Third option (%)	Second option (%)	First option (%)	Methodology
8.39	0	8.61	5.75	25.14	52.11	دولت (در هر سطحی) ترتیباتی را برای آموزش و پرورش در نظر گرفته است که مدارس را درگیر می‌کند
8.39	0.08	4.81	28.68	49.89	8.14	دولت رسانه‌هایی چون (تلویزیون آموزشی و رادیو...) جایگزین کرده و خود را درگیر ترتیبات آموزش و پرورش در مدارس نمی‌کند
8.39	1.42	3.56	39.14	16.19	31.31	مدارس خود ترتیبات جایگزین بدون دخالت دولت انجام می‌دهند.
8.39	6.17	70.33	14.67	0.42	0.03	والدین خود ترتیبات آموزشی را بدون هماهنگی اعمال می‌کنند
8.39	83.94	4.28	3.39	0	0	هیچ تصمیم اعمال نشده است

برابری در دسترسی:

به‌رغم تنوع روش‌های مورد استفاده برای تأمین تداوم آموزش، درصد قابل توجهی از دانش‌آموزان در طول دورانی که نمی‌توانستند در مدارس شرکت کنند قادر به دسترسی به برنامه درسی نبودند... با توجه به پاسخی که شرکت‌کننده‌ها ارائه کرده‌اند فقط نیمی از دانش‌آموزان قادر به دسترسی به همه یا بیشتر برنامه‌ی درسی خود بودند و ۱۲٪ بقیه‌ی آنها توانستند به مقدار قابل توجهی دسترسی پیدا کنند اما با این حال از فراگیری کامل برنامه‌ی درسی‌شان ماندند. می‌توانید این آمار را در جدول شماره ۳ مشاهده کنید. (۳)

جدول ۳: برآورد درصد دانش‌آموزانی که می‌توانند از طریق روش‌های مختلف برای تداوم آموزش به همه یا بیشتر برنامه درسی، دسترسی داشته باشند

Std.	Mean (%)	Median (%)	Access
------	----------	------------	--------

Dev.(%)			
38.82	43.3	51.42	دسترسی به همه یا بیشتر برنامه درسی
23.4	17.69	11.66	دسترسی به مقدار کافی برنامه درسی
11.7	5.4	0	دسترسی به مقداری از برنامه‌ی درسی نه به طور کامل
10.65	3.67	0	دسترسی به مقدار کم و یا هیچ برنامه‌ی درسی

دسترسی دانش‌آموزان به یک مکان آرام برای یادگیری:

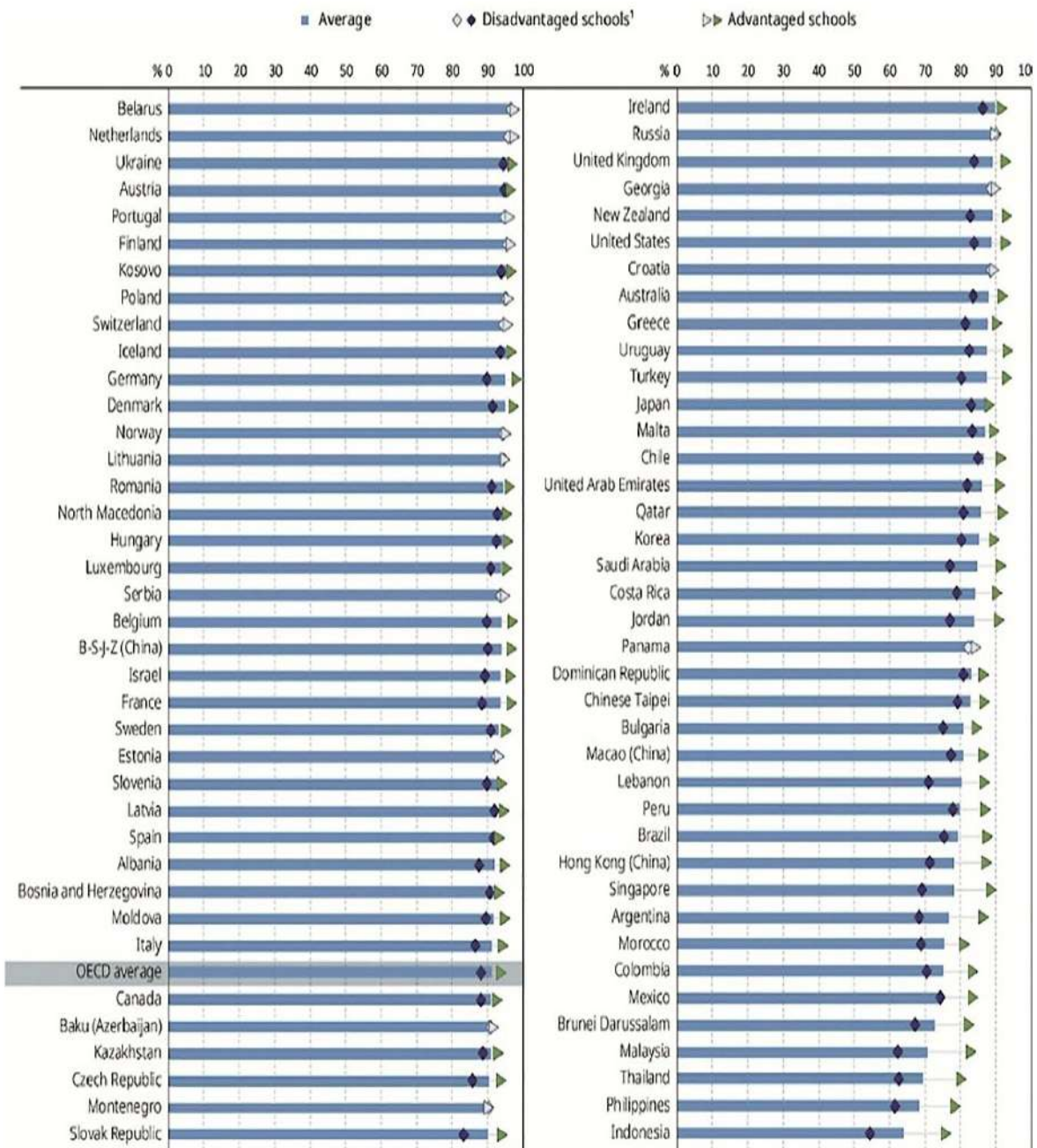
به طور متوسط در سراسر کشورهای تحت بررسی سازمان OECD، ۹ درصد دانش‌آموزان ۱۵ ساله حتی یک مکان آرام برای تحصیل در خانه‌های خود ندارند و در اندونزی، فیلیپین و تایلند این آمار به بیش از ۳۰ درصد می‌رسد (تصویر ۴). حتی در کره با عملکرد عالی PISA، از هر پنج دانش‌آموز از یک چهارم مدارس کم برخوردار (از نظر اقتصادی-اجتماعی) یک نفر مکانی برای تحصیل در خانه ندارد.

ظرفیت دسترسی دانش‌آموزان به ابزارهای دیجیتال

یک مکان آرام برای مطالعه شروع خوبی است، اما یک پیش‌نیاز آشکار برای یادگیری آنلاین دسترسی به رایانه‌ای است که دانش‌آموزان می‌توانند برای انجام کارهای خود در خانه خود استفاده کنند. در دانمارک، اسلوانی، نروژ، لهستان، لیتوانی، ایسلند، اتریش، سوئیس و هلند، بیش از ۹۵ درصد دانش‌آموزان اظهار داشتند که برای کار در خانه رایانه دارند اما در اندونزی تنها ۳۴ درصد

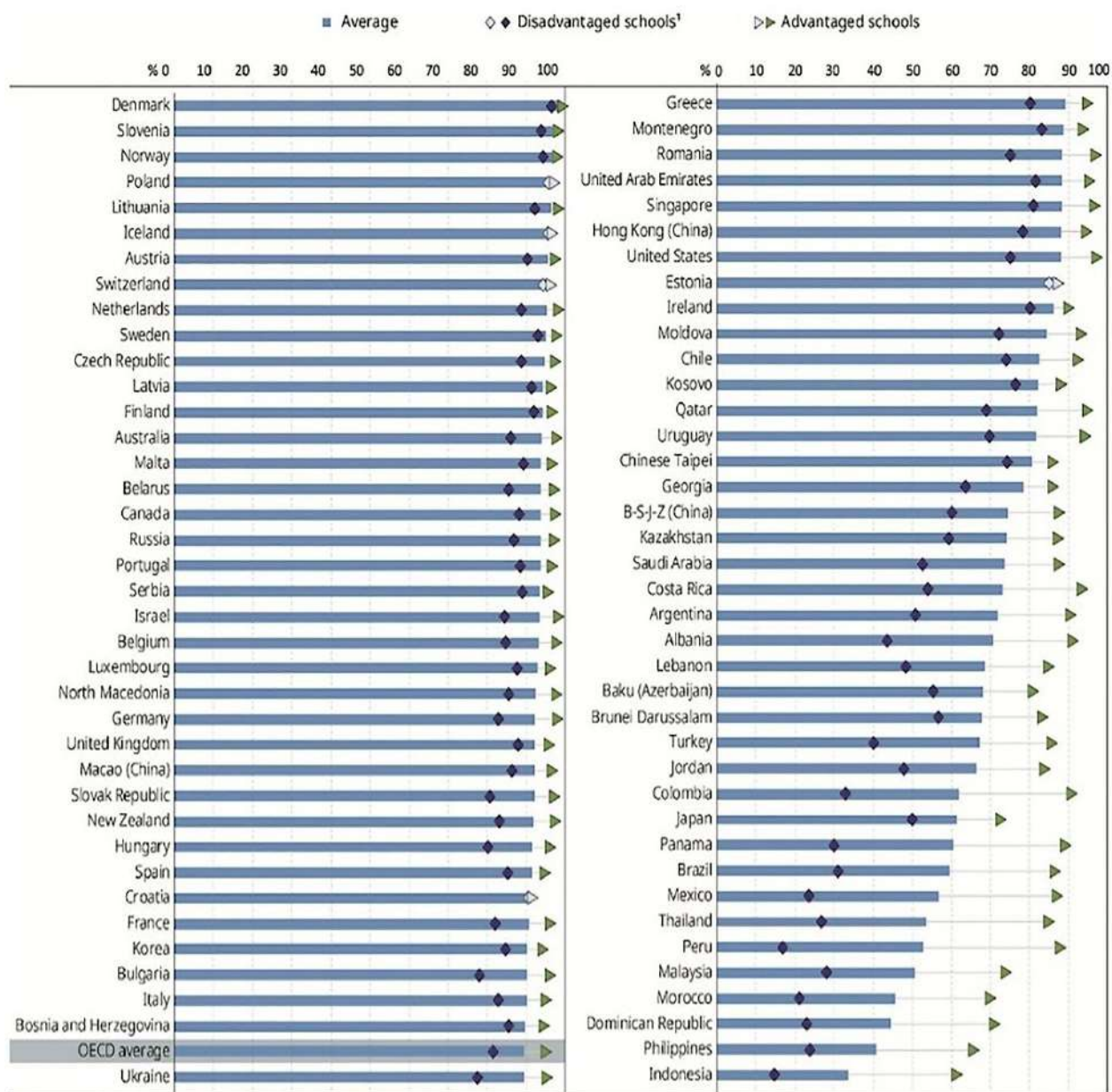
از افراد دسترسی به کامپیوتر داشتند (تصویر ۵) در اینجا نیز، شکاف‌های بسیار زیادی در بین گروه‌های اقتصادی-اجتماعی وجود دارد. به عنوان مثال، تقریباً هر نوجوان ۱۵ ساله در مدارس ایالات متحده رایانه‌ای برای کار در خانه دارد، اما از هر ۴ دانش‌آموز در مدارس کشورهای محروم فقط سه دانش‌آموز دارای یک رایانه است. در پرو، ۸۸٪ دانش‌آموزان در مدارس ممتاز هستند (www.oecd.org)، و این در حالی است که فقط ۱۷٪ آن‌ها از ابزار دیجیتال محروم هستند.

تصویر ۴: درصد دانش‌آموزانی که به مکانی آرام برای تحصیل دسترسی دارند ، PISA 2018 (www.oecd.org)

توجه: مقادیر معنادار آماری به صورت تیره‌تر نشان داده می‌شوند.

تصویر ۵: دسترسی به رایانه برای انجام کارهای مدرسه. درصد دانش آموزانی که به رایانه‌ای دسترسی دارند که می‌توانند از آنها برای کارهای مدرسه استفاده کنند، PISA 2018 (www.oecd.org)

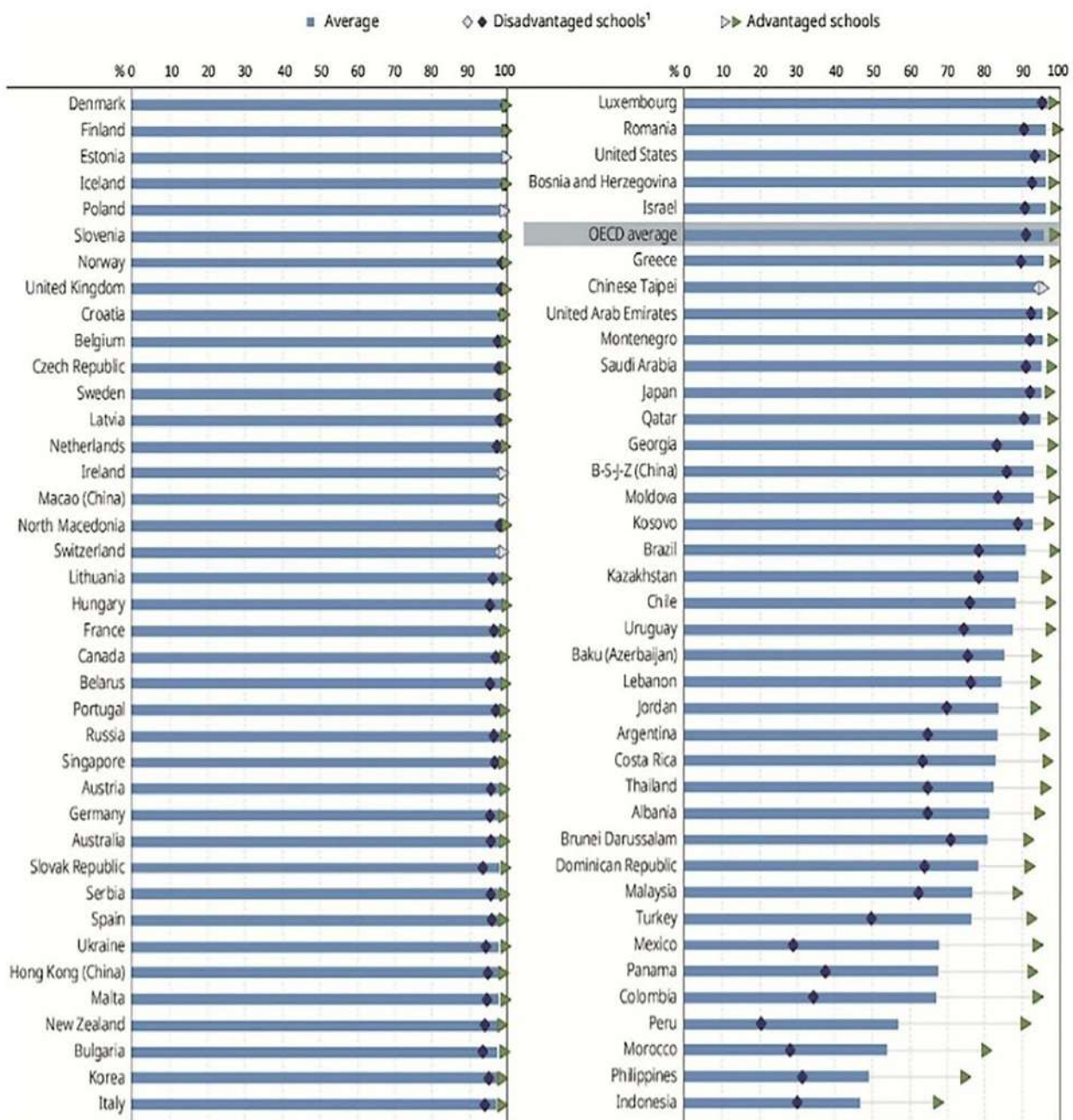

دسترسی دانش آموزان به اینترنت

مجموعه مقالات همایش پیامدهای ویروس کرونا برای مناطق مختلف جهان

اینترنت موضوع مهمی است که برای یادگیری آنلاین مورد نیاز است. در اینجا دوباره کشورهایی وجود دارند که میزان دسترسی دانش‌آموزان آنها را به اینترنت در خانه نشان می‌دهد، (تصویر ۶). در مکزیک، ۹۴ درصد از جوانان ۱۵ ساله با شرایط ممتاز در خانه خود به اینترنت پیوند دارند.

تصویر ۶. دسترسی به پیوند به اینترنت. درصد دانش‌آموزانی که به اینترنت، دسترسی دارند. PISA 2018)
(www.oecd.org

کشورهایی که متوسط دانش‌آموزان آنها به اینترنت دسترسی دارند به ترتیب نزولی رتبه‌بندی شده‌اند.

آمادگی معلمان و مدارس

مؤلفه‌ی دیگر که حائز اهمیت است این است که مؤسسات آموزشی چقدر مجهز به سیستم یادگیری آنلاین هستند و کارمندان آن چقدر به استفاده از آنها عادت دارند و هم‌چنین معلمان آمادگی لازم را برای یادگیری آنلاین دارند و وضعیت فناوری در مدارس نشان دهنده‌ی آمادگی سیستم آموزشی و تجربه‌ی نحوه‌ی آشنایی آن‌ها با فناوری است. علاوه بر این موفقیت بسیاری از دانش‌آموزان در هفته‌ها و ماه‌های آینده به توانایی آنها در برقراری روابط نزدیک با معلمان بستگی دارد. اما لازم به ذکر است که همواره دانش‌آموزانی هستند که از برخی امکانات محروم هستند. به عنوان مثال آن‌ها ممکن است از حمایت والدین برخوردار نباشند، یا امکان یادگیری به تنهایی را نداشته باشند. نیازهای این کودکان از نظر معلمانی که بر اهمیت تعامل و ارتباط نزدیک معلمان با فراگیران تأکید می‌کنند نگران کننده خواهد بود.. (تصویر ۷). (Dellagnelo et,2020:20)

در دسترس بودن فناوری

به طور متوسط در سراسر کشورهای عضو سازمان "OECD"، تقریباً یک رایانه برای اهداف آموزشی در مدرسه برای هر دانش‌آموز ۱۵ ساله موجود است (نسبت رایانه به دانش‌آموز برابر با ۰٫۸ است). در اتریش، ایسلند، لوکزامبورگ، ماکائو (چین)، نیوزیلند، انگلستان و ایالات متحده، نسبت رایانه به دانشجو (۱٫۲۵) یا بیشتر است، در حالی که در آلبانی، برزیل، یونان، مونته‌نگرو، مراکش و ترکیه برای هر ۴ دانش‌آموز فقط یک رایانه (نسبت = ۰٫۲۵) یا کمتر وجود دارد. در بیشتر کشورها، توزیع رایانه در مدارس عادلانه‌تر از خانه است. در واقع در بعضی از مناطق محروم وقتی دانش‌آموزان نیاز به یادگیری در خانه دارند، ایستگاه‌های کاری ثابت در مدرسه کمک چندانی نخواهند کرد. وجود یک سری رایانه‌های قابل حمل در مدارس می‌تواند کمک زیادی به دانش‌آموزان کم بضاعت کند. در چند کشور با درآمد بالا، اکثر رایانه‌های موجود در مدرسه قابل حمل هستند: در دانمارک، نروژ، سنگاپور و سوئد، از هر ۱۰ رایانه ۹ رایانه قابل حمل و در ایالات متحده، از هر ۱۰ رایانه ۸ رایانه قابل حمل است. در مقابل، در ۵۰ کشور دیگر فقط ۳۰ درصد از کل رایانه‌های موجود در مدرسه قابل حمل هستند. در قبرس، جورجیا، اردن، مالت، مراکش، فیلیپین و تایلند، از هر ۱۰ رایانه، فقط ۱ رایانه قابل حمل است. رایانه‌های قابل حمل مدارس محروم از لحاظ اقتصادی و اجتماعی می‌تواند کمک زیادی به دانش‌آموزان کند، به طور متوسط در کشورهای OECD و در ۲۱ سیستم آموزشی که در PISA 2018 شرکت کرده‌اند، در دسترس بودن رایانه‌های قابل حمل در مدرسه که دارای وضعیت مناسبی از نظر اقتصادی و اجتماعی هستند بین سال‌های ۲۰۱۵ و ۲۰۱۸ در حال رشد بوده

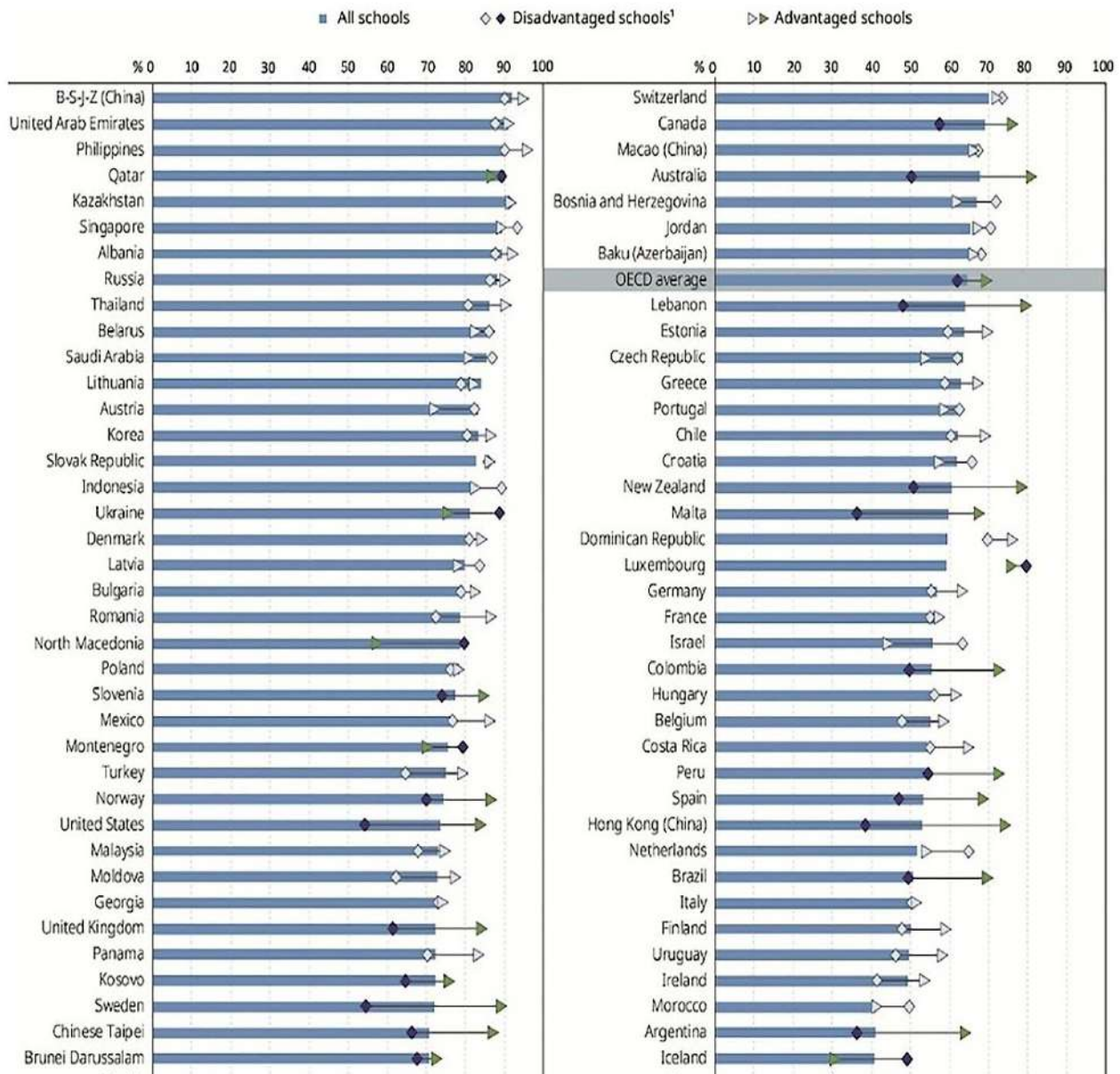
است، اما این در حالی بوده است که در میان مدارس محروم، سهم رایانه‌های قابل حمل در طول دوره تغییر نکرده است. (www.oecd.org)

استفاده از فناوری و آمادگی معلمان

به طور متوسط در سراسر کشورهای عضو " OECD "، حدود ۶۰ درصد دانش آموزان ۱۵ ساله در مدارس ثابت نام می‌کنند که به گفته مدیران، معلمان وقت کافی برای آماده‌سازی دروس و ادغام - آنها با دستگاه‌های دیجیتال را دارند. حدود ۵۵ درصد دانش آموزان در مدارس هستند که معلمان با انگیزه‌ای دارند و برای استفاده از دستگاه‌های دیجیتال در تدریس خود و یا داشتن دستیار فنی به میزان کافی آمادگی دارند (تصویر ۸) و (تصویر ۹)

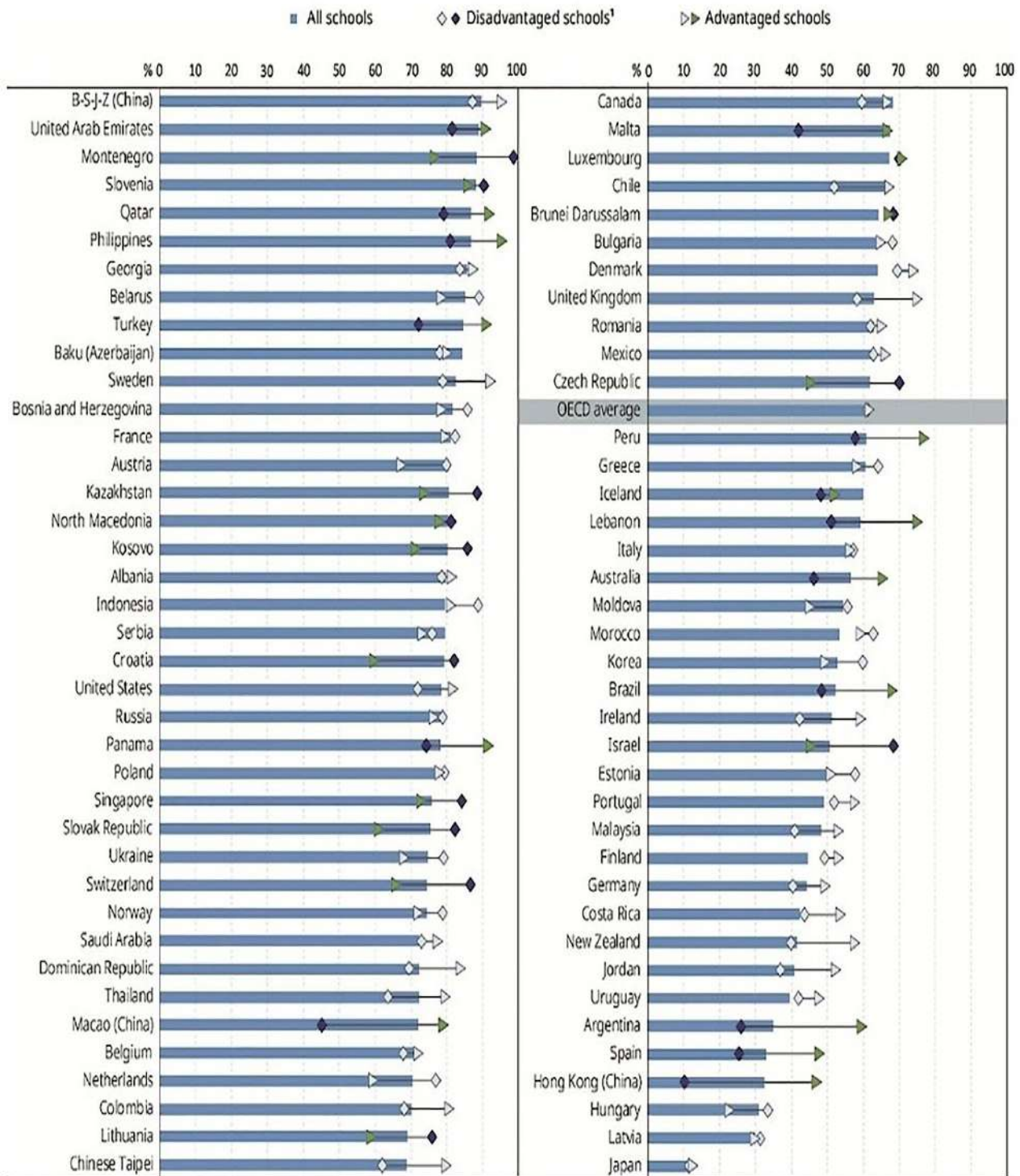
تصویر ۷: معلمان مهارت‌های فنی و آموزشی لازم را برای ادغام وسایل دیجیتال در آموزش دارند. (www.oecd.org)

مجموعه مقالات همایش پیامدهای ویروس کرونا برای مناطق مختلف جهان

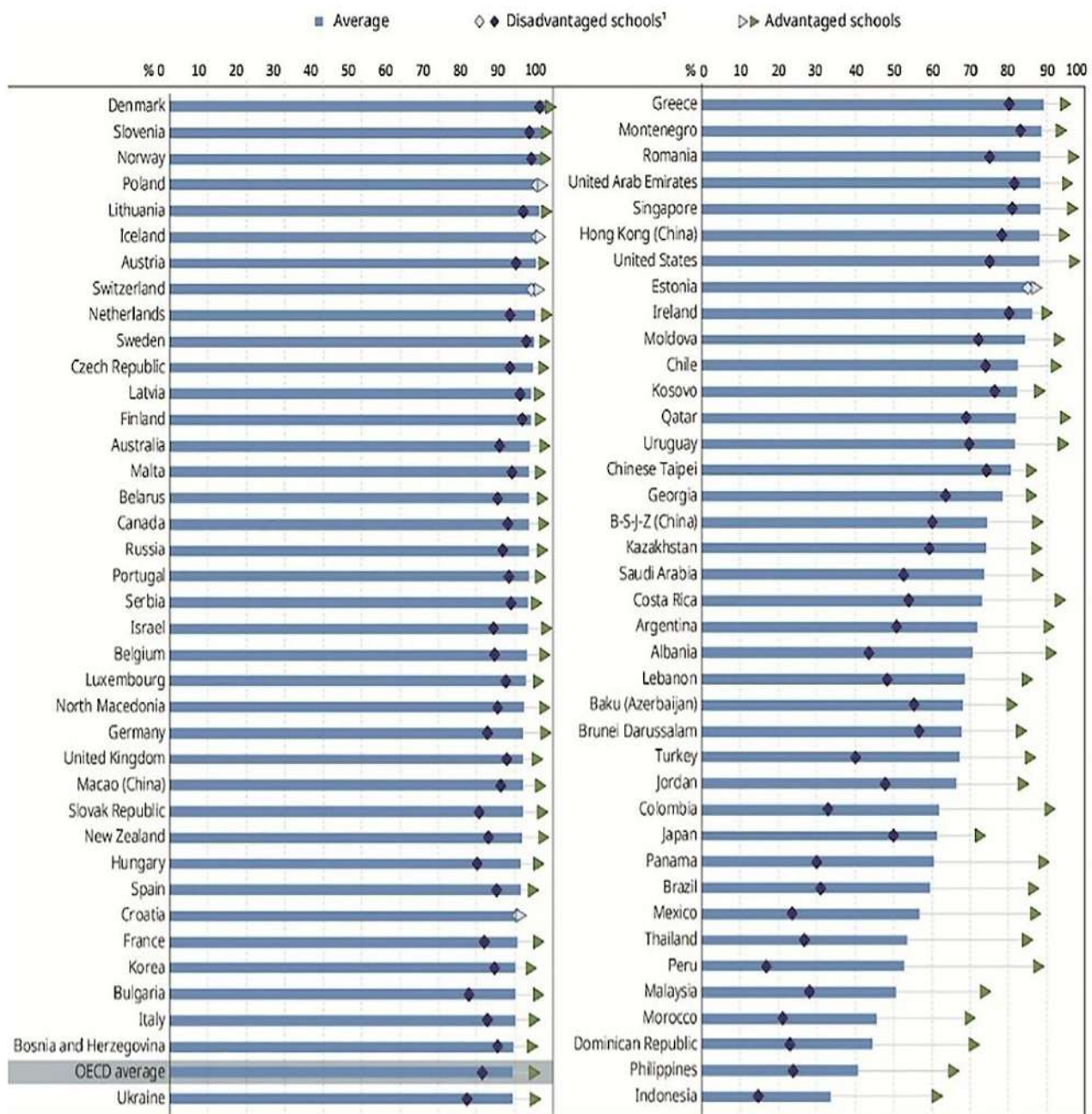

تصویر ۸: معلمان وقت کافی برای آماده‌سازی دروس ادغام دستگاه‌های دیجیتال دارند (www.oecd.org)

مجموعه مقالات همایش پیامدهای ویروس کرونا برای مناطق مختلف جهان

جدول ۹: انگیزه‌های معلمان برای استفاده از وسایل دیجیتال در آموزش فراهم شده است (www.oecd.org)

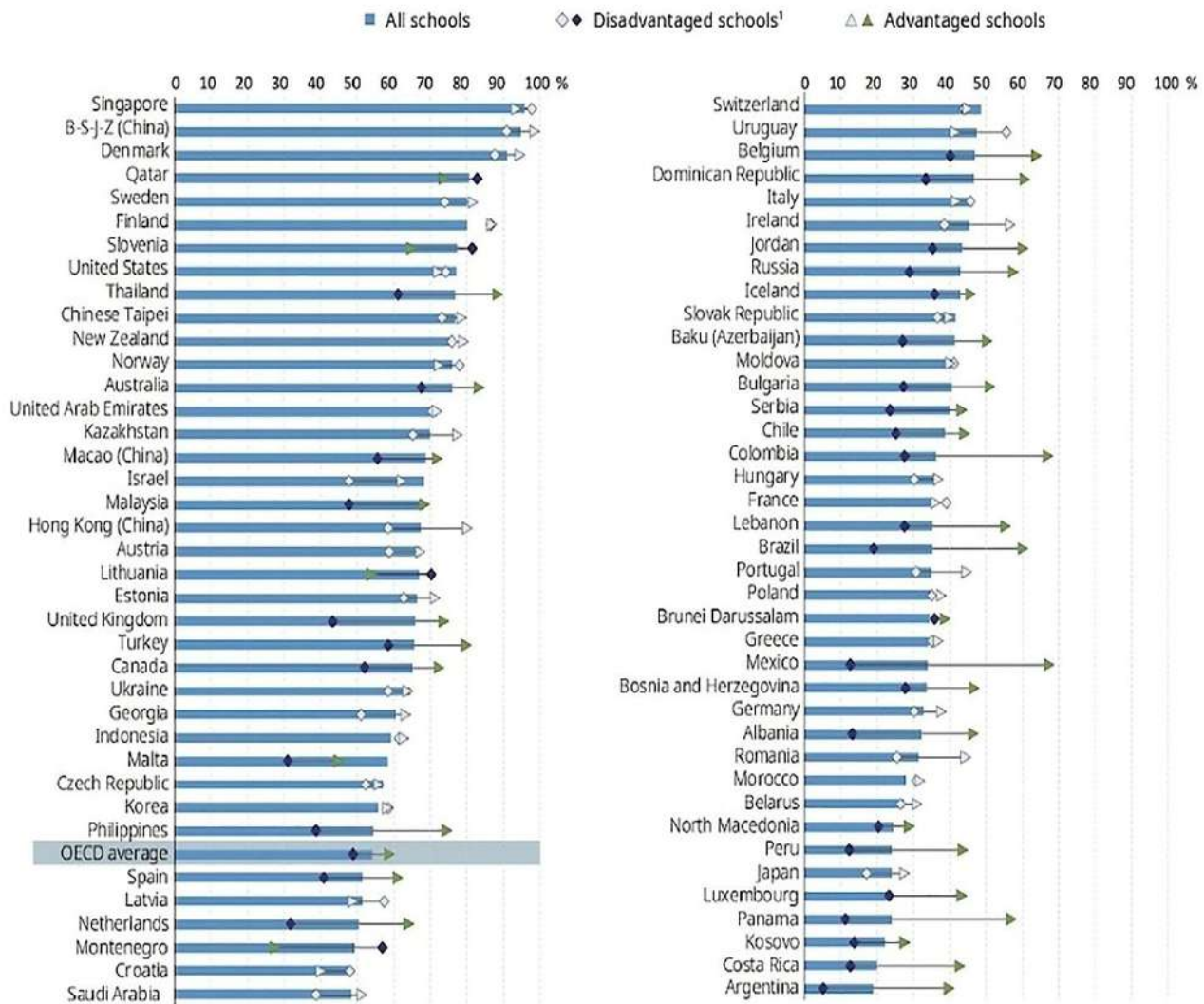
دسترسی به سیستم عامل‌های یادگیری آنلاین مؤثر

آنچه در این بحران شاید بیشترین اهمیت را داشته باشد، در دسترس بودن بسترهای اینترنتی برای یادگیری است. به طور متوسط در سراسر کشورهای عضو "OECD"، تقریباً نیمی از افراد ۱۵ ساله در مدارس ثبت نام می‌کنند که مدیر آنها گزارش داده است که یک بستر پشتیبانی آنلاین برای یادگیری آنلاین دانش آموزان در دسترس است. باز هم اختلاف زیادی در داخل و در سراسر کشورها وجود دارد. در سنگاپور، چهار استان چین و ماکائو (چین) و دانمارک، از هر ۱۰ دانش‌آموز، ۹ دانش‌آموز در مدارس ثبت نام می‌کنند که دارای یک روش برای پشتیبانی آنلاین

مجموعه مقالات همایش پیامدهای ویروس کرونا برای مناطق مختلف جهان

از یادگیری هستند، در حالی که در آرژانتین، کاستاریکا، کوزوو، پاناما، لوکزامبورگ، ژاپن، پرو، جمهوری مقدونیه شمالی، بلاروس و مراکش کمتر از ۳۰ درصد است (تصویر ۱۰). (www.oecd.org)

جدول ۱۰: یک پلتفرم پشتیبانی آنلاین برای یادگیری آنلاین در دسترس است (www.oecd.org)

اطلاعات ارائه شده در گزارش "آزمون پیزا ۲۰۱۸" نشان می‌دهد که فارغ از سطح توسعه‌یافتگی کشورها و کیفیت آموزشی آنها عملکرد هر کشور در فراهم‌سازی امکانات آموزش از راه دور پیش از شیوع ویروس کرونا مطابق با سیاست‌های خاص آن کشور در حوزه آموزش عمومی بوده است. آلمان، فرانسه و ژاپن هم سرمایه‌گذاری چندانی برای آموزش از راه دور نداشتند.

کشورهایی نظیر آلمان، فرانسه و ژاپن با وجود برخوردار بودن از سطح بالای آموزش عمومی، سرمایه‌گذاری چندانی در آموزش‌های دیجیتال و از راه دور انجام نداده‌اند، به همین دلیل با وجود دسترسی نزدیک به ۱۰۰ درصدی دانش‌آموزان به رایانه و اینترنت، مدارس و معلمان آنها آمادگی مواجهه با شرایط پیش آمده در دوره ویروس کرونا را نداشته‌اند. اوضاع مناسب آموزش از راه دور در این کشورها چندان مساعد به نسبت امکاناتشان نبوده‌است.

در این میان، معدود کشورهایی هستند که در زمینه آمادگی سیستم آموزشی و هم دسترسی دانش‌آموزان و ابزار یادگیری دیجیتال شرایط خوبی را دارند. کشورهای منطقه اسکاندیناوی و دولت‌های کوچک اروپایی، کشورهای پیشرفته شرق آسیا و برخی کشورهای نفت‌خیز عربی آمادگی بیشتری نسبت به سایر کشورها در این زمینه داشته‌اند. کشورهای در حال توسعه در زمینه دسترسی دانش‌آموزان به رایانه دچار مشکل‌اند و علاوه بر این بیشتر معلمان و اکثر مدارس آمادگی لازم برای ورود به عصر جدید آموزش را دارا نیستند. با این تفاسیر می‌توان کشورها را به چهار دسته عمده تقسیم کرد: کشورهای آماده و توانمند، کشورهای مستعد، کشورهای با آمادگی کم و کشورهای بدون آمادگی.

بررسی وضعیت ایران در طول آموزش مجازی

تعطیلی ناخواسته مدارس و شیوع کرونا، مدارس را وارد فضای جدیدی از آموزش‌ها کرد که اقتضات آن با کلاس‌های درس سنتی اختلاف بسیاری دارد. حالا دیگر خانه هر دانش‌آموز، کلاس درس او و موبایل، ابزار آموزش است! در چنین فضایی، فاصله میان معلم و دانش‌آموز کم شده و دیگر چارچوب حاکم بر کلاس‌های درس سنتی نمی‌تواند پاسخگوی فضای جدید در آموزش مجازی باشد. به هر حال با ورود یکباره نظام آموزشی کشور به فضای آموزش مجازی هم‌اکنون معلمان و دانش‌آموزان، پیش‌نیازهای لازم برای استفاده صحیح از این فضا را نمی‌دانند و هنوز هم با همان نگاه سنتی، جریان آموزش مجازی در حال پیگیری است از سوی دیگر در بحث زیرساخت‌ها نیز کمبودهای قابل توجهی وجود دارد.

اما بحث کمبود زیرساخت‌ها برای ارائه آموزش مجازی به‌ویژه در مناطق محروم ایران یکی از مشکلات بسیار جدی بر سر راه آموزش مجازی در ایران است. عدالت آموزشی در نقاط مختلف با توجه به شرایط جغرافیایی و توزیع نامناسب منابع از گذشته تا به امروز اجرا نمی‌شود. در برخی نقاط سیستان و بلوچستان ۷۰ تا ۸۰ درصد آنتن دهی موبایل وجود ندارد و همین موضوع سبب شده است که بسیاری از دانش‌آموزان این منطقه برای یادگیری آن هم به شیوهی مجازی با مشکل روبه‌رو شوند. اما علاوه بر مشکلات پوشش‌دهی اینترنت در این مناطق، بسیاری از خانواده‌ها با مشکل تهیهی وسایل آموزشی روبه‌رو هستند. وسایلی هم‌چون گوشی موبایل، تبلت و لپ‌تاب هزینه‌ی

بسیار بالایی دارند و این امر باعث شده است که بسیاری از خانواده‌ها از عهده‌ی خرید این لوازم برنایند. لازم به ذکر است که کشور ایران زمانی با این مشکل روبه‌رو شد که در وضعیت بد تحریم اقتصادی هم قرار گرفت و کم-کم با کاهش قیمت ارز داخلی ایران قدرت خرید خانواده‌ها کاهش پیدا کرد و با توجه به نیاز گسترده‌ی بازار برای خرید این وسایل هوشمند و کمبود این وسایل و مشکلات واردات این وسایل بیش از حد گران شدند.

قضاوت دقیق در مورد آمادگی ایران برای ورود به آموزش‌های از راه دور به دلیل فقدان اطلاعات رسمی میسر نیست، اما داده‌ها و اطلاعات تخمینی نشان می‌دهد تا پیش از شیوع ویروس کرونا ایران همچون اکثر کشورهای در حال توسعه، آمادگی کافی برای ورود به آموزش‌های از راه دور را نداشته است. طبق یک برآورد احتمالی آمادگی معلمان در ایران برای آموزش از راه دور ۳۰ تا ۴۰ درصد بوده است. با وجود دسترسی ۹۰ درصدی به اینترنت، دسترسی به ابزارهای الکترونیک یادگیری دیجیتال در ایران ۶۰ تا ۷۰ درصد تخمین زده می‌شود. هم‌چنین با توجه به عدم ارائه آموزش‌های مرتبط ضمن خدمت، آمادگی آموزشی و فنی معلمان برای ارائه طرح درس‌های از راه دور دیجیتال همچون سایر کشورهای در حال توسعه بین ۳۰ تا ۴۰ درصد برآورد شده است. هم‌چنین در زمینه دسترسی مدارس دولتی به امکانات آموزش مجازی نیز، امکانات مدارس محدود به تجهیز یک کلاس به امکانات آموزش دیجیتال بوده است اما حتی در عمده مدارس از این امکانات برای راه اندازی بخش آموزش‌های دیجیتال استفاده نشده است و اکثر مدارس آمادگی ورود به عرصه آموزش دیجیتال را نداشته‌اند.

تعداد سایت‌های فعال شبکه‌ی تلفن همراه به تفکیک اپراتور و فناوری تا پایان سه ماهه اول ۱۳۹۹

	4G	3G	2G	ردیف	اپراتور
۱	۲۳۰۴۴	۲۲۶۱۸	۲۵۲۷۹	همراه اول	
۲	۳۱۶۳۸	۲۳۲۹۳	۲۵۱۹۷	ایرانسل	
۳	۱۴۰۰	۳۸۸۱	۰	رایتل	
جمع کل	۵۶۰۸۲	۴۶۷۹۱	۵۰۴۷۶		

وضعیت پوشش شهرها، روستاها و جاده‌ها به تفکیک اپراتور بر اساس پایین‌ترین سطح تکنولوژی تا پایان سه ماهه

اول ۱۳۹۹

مجموعه مقالات همایش پیامدهای ویروس کرونا برای مناطق مختلف جهان

نام اپراتور	تعداد شهر های تحت پوشش	تعداد های پوشش	روستا تحت جمعیتی	درصد پوشش های	کیلومتر های پوشش	جاده تحت پوشش	درصد های پوشش
همراه اول	۱,۳۲۱	۴۴,۹۱۸	۹۶,۹	۷۴,۵۹۶	۸۶,۸۱		
ایرانسل	۱,۳۱۰	۱۸,۰۰۵	۸۷,۱۰	۵۷,۷۶۳	۶۷,۲۳		
رایتل	۴۶۵	۶۰۴	۶۲,۰۵	۲۴,۱۷۰	۲۸,۱۳		

در ایران هنوز مدارس رایانه کافی برای انجام امور اداری خود در اختیار ندارند.

نتیجه گیری

با تعطیلی مدارس (در بیش از ۱۴۰ کشور در حال حاضر) بر اثر همه گیری ویروس کووید ۱۹، فرصت های یادگیری آنلاین به عنوان یک سیاست نجات بخش حیاتی برای تداوم آموزش در نظام آموزش و پرورش کشورها تبدیل شد.

وضعیت ایران در مقایسه با سیاست جهانی آموزشی فاصله ی چشم گیری دارد. در ایران علاوه بر اینکه سیستم آموزش و پرورش با مضیقه ی مالی روبه رو است از داشتن نیروی انسانی توانمند در زمینه ی ادغام برنامه ی درسی با سیستم آموزش مجازی هم با مشکل روبه رو است و نکته ی بسیار حائز اهمیت این است که پلتفورمی هم در زمینه ی گردهمایی معلم و دانش آموز در فضای اینترنت هم ندارد. البته در این زمینه شبکه ی شاد راه اندازی شده است اما این شبکه توانایی پاسخگویی این نیاز را ندارد و مشکلی را بر مشکلات آموزش مجازی ایران افزوده است.

آموزش مجازی اقتضات خاص خود را دارد و ورود به این فضا نیازمند تغییر در نگرش معلمان و حتی دانش آموزان است؛ شاید به همین دلیل نیاز بود که از سال ها قبل بسترهای آموزش در فضای مجازی فراهم می شد تا با اتفاقاتی مانند کرونا با مشکلات جدید آموزشی غافلگیر نشویم.

منابع:

۱- زرقانی، مریم، اسکروچی، روقیه، حسینی، اغا فاطمه، نوری شادکام، محمود، گل محمدی، عاطفه، مستغاثی، مهرداد. ۱۳۹۴. «کتاب خانه مجازی: عنصری ضروری در ساختار آموزش مجازی». مرکز مطالعات و توسعه ی آموزش علوم پزشکی یزد. دوره ۱۰. شماره ۱، شماره پیاپی ۱۸. صفحات ۱ تا ۱۱

۲- سیاح برگرد، مهدی، اولی پور، علیرضا، کمیلی ثانی، حسین، فخری، احمد. ۱۳۹۰. «آموزش مجازی روش مفید برای ارتقا آموزش» مرکز مطالعات و توسعه ی آموزش علوم پزشکی. دوره ۱، شماره ۱، صفحات ۱ تا ۵

۳- شاه بیگی، فرزانه، نظری، سمانه. ۱۳۹۰. «آموزش مجازی: مزایا و محدودیت ها». مجله مرکز مطالعات و توسعه ی آموزش علوم پزشکی یزد. دوره ۶. شماره ۱، شماره پیاپی ۴. صفحات ۱ تا ۸

4- Dellagnelo, L. Enrique Garcia de Brigard, L. Jaramillo, P. Mancera, C. Saenz, A. Segovia, N and Velez, C. 2020. (How the Covid-19 pandemic is changing education. oced). WWW.OECD.org. 2021

5- (Learning remotely when schools close: How well are students and schools prepared? Insights from PISA). oced. 2020. WWW.OECD.org

ابعاد و پیامدهای جمعیتی کرونا- کووید ۱۹

محمد ساسانی پور^۱

حجیه بی بی رازقی نصرآباد^۲

چکیده

بیماری همه‌گیر کووید ۱۹ نه تنها زندگی فردی، ساختارهای اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی و ساختارهای سیاسی جهان را تحت تأثیر قرار داده است، هم‌چنین باعث ایجاد چالش‌های جدی بهداشتی، اجتماعی و اقتصادی شده است که بسیاری از آنها با عوامل جمعیتی ارتباط مستقیم دارند و از سوی دیگر این همه‌گیری می‌تواند بر روندهای جمعیت-شناختی تأثیرگذار باشد. هدف از این مقاله بررسی ابعاد و پیامدهای جمعیت‌شناختی ویروس کرونا است. روش مطالعه تحلیل داده‌های ثانویه است. منبع داده‌های سازمان ثبت احوال، مرکز آمار و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی است. تحلیل داده‌های مرگ و میر ناشی از کووید ۱۹ نشان داد که فوت‌های ناشی از کووید ۱۹ می‌تواند بین ۱/۴ سال تا ۱/۷ سال امیدزندگی در بدو تولد را در سال ۱۳۹۹ تحت تأثیر قرار دهد و این شاخص از ۷۵/۱ سال به ۷۳/۴ یا ۷۳/۷ سال برای هر دو جنس کاهش خواهد یافت. هم‌چنین فوت‌های ناشی از کووید ۱۹ از زمان شیوع تا اوایل بهمن ماه سال جاری باعث حدود ۸۰۰ هزار سال عمر از دست رفته زودرس در کشور برای هر دو جنس شده است و انتظار می‌رود کووید ۱۹ تقریباً به اندازه فوت‌های ناشی از سرطان‌ها و تومورها، عمر از دست رفته زودرس را موجب شود. مقایسه میزان مولید ثبت‌شده شش ماهه نخست سال ۱۳۹۸ و ۱۳۹۹، نشان داد که تعداد کل مولید کشور کاهش پیدا کرده است؛ البته در ۶ ماه نخست سال جاری فرزندان متولد شدند که قبل از شیوع کرونا شکل گرفته‌اند. بنابراین در این مدت کاهش زیادی در مولید رقم نمی‌خورد. تا پایان سال نمی‌توان نسبت به تغییرات تعداد مولید به‌طور قطعی اظهار نظر کرد. چنانچه هم‌سو با روندهای باروری در سایر مناطق دنیا در سال‌های اول اپیدمی کرونا باروری کاهش یابد، این احتمال وجود دارد که در نیمه دوم، تعداد مولید نسبت به سال‌های گذشته کاهش بیشتری را تجربه کند و روند کاهشی نرخ باروری کل مقطعی تحت تأثیر کرونا و پیامدهای ناشی از آن شدت یابد و میزان باروری کل در سال ۱۳۹۹ و سال‌های بعدی کمتر شود. آمارهای ثبت شده ازدواج در شش ماه اول سال ۱۳۹۹ در ایران الگوی متناقضی با سایر کشورها را نشان می‌دهد و در شش ماهه اول سال ۱۳۹۹ تعداد ازدواج‌ها اندکی افزایش یافته است، این افزایش ممکن

^۱ - دکتری جمعیت‌شناسی و پژوهشگر مؤسسه مطالعات و مدیریت جامع و تخصصی جمعیت کشور، sasanipourm@gmail.com

^۲ عضو هیئت علمی مؤسسه مطالعات و مدیریت جامع و تخصصی جمعیت کشور، hajiieh.razeghi@psri.ac.ir

است ناشی از کاهش هزینه‌های ازدواج به دلیل ممنوعیت برگزاری مراسم و تجمعات باشد. چنانچه افزایش وقوع ازدواج با فرزندآوری همراه شود، ممکن است بر باروری تأثیر مثبت بگذارد، با این حال آنچه مشخص است بر اساس روندهای باروری در چند سال اخیر و بستر اقتصادی اجتماعی جامعه، نبود حمایت‌های کافی از زوجین جوان، افزایش هزینه‌های فرزندآوری، هزینه مسکن، نگرانی افراد از عدم دسترسی به مراکز بهداشتی و بیمارستانی مناسب ممکن است منجر به تأخیر و کاهش باروری شود. تأثیر کووید ۱۹ بر تحرک جهانی و مهاجرت نیز از نظر تاریخی به لحاظ اندازه و دامنه بی‌سابقه است. همه‌گیر شدن کرونا چالش‌های اقتصادی و بهداشتی متعددی پیش روی مهاجران قرار داده است که در مقاله حاضر بدان‌ها پرداخته می‌شود.

واژه‌های کلیدی: ویروس کرونا- کووید ۱۹، پیامدهای جمعیتی، مرگ و میر، باروری، مهاجرت

مقدمه

در حالی که نگرانی‌های بشر از بیماری‌های همه‌گیر و جهان‌گیر تقریباً مرتفع شده بود، پدیدار شدن و شیوع گسترده اپیدمی کووید ۱۹^۱ چالش‌های زیادی را برای جوامع ایجاد کرد. در دسامبر سال ۲۰۱۹، شیوع یک بیماری تنفسی در ارتباط با یک کروناویروس^۲ جدید در شهر ووهان چین گزارش شد. این ویروس در سراسر جهان گسترش یافت و در مارس ۲۰۲۰ سازمان بهداشت جهانی بیماری ناشی از کرونا ویروس ۲۰۱۹ (کووید ۱۹) را یک بیماری جهانگیر اعلام کرد (اولا^۳ و همکاران، ۲۰۲۰). اگرچه پیش از این، بیماری‌های عفونی و انگلی مانند ایدز، مالاریا، سل و آنفولانزا همچنان در دنیای امروز حضور داشتند ولی سرعت انتشار و شیوه انتقال آن‌ها و تعداد و میزان کشته‌های آن‌ها به گونه‌ای نبود که چنین تأثیرات عظیم اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و بهداشتی داشته باشد و تهدید بالقوه جدی برای ادامه حیات انسان محسوب شود. همه‌گیری کرونا ویروس به دلیل ماهیت غیر قابل پیش‌بینی بودن و کمبود داروهای کافی به یک نگرانی جهانی تبدیل شده است. سازمان ملل متحد، با توجه به تأثیر چشم‌گیر این پاندمی بر سلامت عمومی انسان‌ها، این بیماری را به عنوان یک بحران اجتماعی، انسانی و اقتصادی اعلام کرد.

براساس داده‌های سازمان جهانی بهداشت تا ۵ فوریه ۲۰۲۱، در سطح جهانی بیش از ۱۰۵ میلیون نفر به کووید ۱۹ مبتلا شده‌اند. از این تعداد ۲۹/۴ درصد در قاره اروپا، ۲۹/۵ درصد در آمریکای شمالی، ۲۲/۲ درصد در اروپا، ۱۵/۴

¹ - COVID-19

² - Coronavirus

³ - Ullah

درصد در آمریکای لاتین و کارائیب، ۳/۴ درصد در آفریقا و تنها ۰/۰۵ درصد در اقیانوسیه اتفاق افتاده است. میزان ابتلا به این بیماری به ۱۰۰۰ نفر جمعیت نشان می‌دهد که بیشترین میزان مبتلایان کووید ۱۹ مربوط به آمریکای شمالی با میزان ۸۴/۳ بود. این میزان‌ها برای قاره‌های اروپا و آمریکای جنوبی به ترتیب ۴۱/۵ و ۲۴/۷ ابتلا در هزار نفر بود. به علاوه، میزان ابتلا به ویروس کرونا در سطح جهان تا اوایل فوریه سال ۲۰۲۱، رقم ۱۳/۳ در هزار نفر جمعیت بود (وردمتر^۱ ۲۰۲۱). در ایران نیز پاندمی کووید ۱۹ اولین بار رسماً در تاریخ ۳۰ بهمن ۱۳۹۸ در شهر قم تأیید شد. تقریباً پس از دو هفته از این تاریخ، وزارت بهداشت اعلام کرد که این ویروس تمام استان‌های کشور را فراگرفته است. بر اساس معیارهای تشخیص قطعی و گزارش روزانه وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، از زمان شیوع تا ۱۸ بهمن ماه سال ۱۳۹۹، حدود ۱ میلیون و ۴۶۰ هزار نفر به کووید ۱۹ مبتلا شده‌اند. شواهد حاکی از این است که ایران یکی از بالاترین کشورهای با موارد ابتلا به کووید ۱۹ و فوت ناشی از آن را داشته است (وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی ۱۳۹۹).

بیماری همه‌گیر کووید ۱۹ نه تنها زندگی فردی، ساختارهای اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی و ساختارهای سیاسی جهان را تحت تأثیر قرار داده است، همچنین باعث ایجاد چالش‌های جدی بهداشتی، اجتماعی و اقتصادی شده است که بسیاری از آنها با عوامل جمعیتی ارتباط مستقیم دارند. عوامل جمعیتی نقشی اساسی در شکل‌گیری الگوی موارد مثبت و مرگ ناشی از کووید ۱۹ در سراسر جهان دارد و از سوی دیگر این همه‌گیری می‌تواند بر روندهای جمعیت‌شناختی تأثیرگذار باشد. با توجه به اینکه شیوع گسترده و تفاوت‌های موجود بین کشورها و مناطق مختلف در همه‌گیری کووید-۱۹، ارتباط بین پویایی جمعیت و اپیدمی را آشکار کرده است، در این مطالعه به ابعاد و پیامدهای جمعیتی کووید ۱۹ در ایران پرداخته می‌شود.

انجام این مطالعه از چندین جهت حائز اهمیت است. بیماری‌های همه‌گیر ممکن است مستقیماً با مرگ افراد یا غیر مستقیم با تأثیر بر باروری و مهاجرت بر رشد جمعیت کشورها تأثیر بگذارد. چگونگی تأثیر همه‌گیری کووید ۱۹ بر مرگ و میر و باروری، دارای پیامدهایی است که بر میزان رشد جمعیت، سالخوردگی جمعیت، شکل دادن چالش‌های بهداشتی در آینده و ظرفیت رشد اقتصادی در سراسر جهان تأثیرگذار است. لذا بررسی تأثیر بیماری کووید ۱۹ از دغدغه مهم جمعیت‌شناسان است. چگونگی تأثیر کووید ۱۹ بر الگوهای مرگ و میر در کشورها متفاوت است، که منعکس‌کننده ویژگی‌های اجتماعی - جمعیتی جامعه، میزان و زمان شیوع و واکنش، وضعیت کلی سلامت جمعیت، انعطاف‌پذیری و چابکی سیستم بهداشت و مراقبت‌های اجتماعی و اثربخشی شبکه‌های ایمنی، اجتماعی و اقتصادی است که از نیازمندان

¹ - Worldometer

پشتیبانی می‌کنند. بنابراین، برای درک واقعی تأثیرات و کارکرد سیستم بهداشت عمومی در دوره همه‌گیری کووید ۱۹ و واکنش به آن، آگاهی از تأثیر این بیماری بر الگوی مرگ و میر ضروری است. آگاهی از میزان و پیامدهای جمعیت-شناختی مرگ ناشی کووید ۱۹ و تأثیر آن بر امید زندگی در بدو تولد، می‌تواند اطلاعات مفیدی را به دست دهد و موجب تخصیص بهینه منابع برای فعالیتهای تحقیقاتی آینده و برنامه‌های بهداشت عمومی شود. این امر به برنامه‌ریزان و پژوهشگران کمک خواهد کرد تا فهم بیشتر و بهتری درباره الگوهای مرگ‌ومیر ناشی از کووید ۱۹ به دست آورند.

یکی دیگر از دلایل پرداختن به موضوع، اهمیت تأثیر کرونا بر تشکیل خانواده و باروری است. در حال حاضر نرخ باروری کل در کشور زیر سطح جانشینی است، هرگونه تغییر در تصمیم‌های مربوط به ازدواج و باروری و یا تأخیر در ازدواج و باروری در شرایط کرونا، می‌تواند تأثیر کاهشی بر میزان‌های باروری مقطعی ایجاد کند. به علاوه، در نتیجه بسته شدن مرزها، روند مهاجرت بین‌المللی تا حد زیادی پایان یافته است که عواقب عمده‌ای برای بازار کار و روابط خانوادگی مهاجران در پی دارد. اینکه روند مهاجرت در طولانی‌مدت چگونه تحت تأثیر همه‌گیر کووید ۱۹ قرار خواهد گرفت هنوز ناشناخته است.

با توجه به مباحث فوق در این مطالعه تلاش می‌شود با تحلیل داده‌های موجود، ابعاد و پیامدهای جمعیتی کرونا مورد بررسی و بحث قرار گیرد. البته در برخی ابعاد از جمله باروری و مهاجرت به دلیل محدودیت داده، بر مبنای رویکردهای نظری و مطالعات نمونه‌ای و مطالعات انجام شده در سایر کشورها این اثرات توضیح داده می‌شوند. امید است نتایج این مطالعه ضمن شناسایی ابعاد و پیامدهای جمعیتی کرونا، در تدوین سیاست‌گذاری‌های و برنامه‌های سلامت به طور کلی و برنامه‌های توسعه اقتصادی - اجتماعی رهگشا باشد.

چارچوب نظری

رویکردهای نظری مربوط به تأثیر کرونا بر تغییرات مرگ و میر

سه نظریه اساسی و به هم مرتبط که برای تجزیه و تحلیل و تبیین تغییرات سطح و الگوی مرگ و میر مورد استفاده قرار می‌گیرند، شامل گذار جمعیتی - که گذار مرگ و میر هم قسمت مهمی از آن است - گذار اپیدمیولوژیک^۱ و گذار سلامت^۲ است. بر اساس رویکردهای گذار اپیدمیولوژیک و گذار سلامتی همزمان با گذار جمعیتی و توسعه بهداشت، امروزه از میزان تأثیر بیماری‌های اپیدمی و پاندمی در مرگ و میر به شدت کاسته شده و این دسته از بیماری‌ها رو به

^۱ - Epidemiologic Transition

^۲ - Health Transition

افول نهاده است و این بیماری‌های انهدامی و ساخته دست بشر هستند که علل اصلی مرگ شده و اهمیت می‌یابند (عمران^۱، ۱۹۷۱؛ اولشانسکی و الت^۲، ۱۹۸۶؛ راجرز و هاکنبرگ^۳، ۱۹۸۷).

با توجه به همه‌گیری و جهانگیری کووید-۱۹، دیدگاه‌های فوق مورد نقد و تردید قرار می‌گیرند. این نظریه‌ها اهمیت بیماری‌های همه‌گیر را به‌ویژه در دوران پس از گذار مرگ و میر، نادیده و یا حداقل دست کم گرفته‌اند. به بیان دیگر، آن چنان که از این نظریه‌ها بر می‌آید، دوران اپیدمی‌های همه‌گیر و تأثیر آن‌ها در مرگ و میر به سر رسیده است و بیماری‌های غیر واگیردار هستند که مسئله دنیای امروز برای کاهش مرگ و میر است و در نقطه محوری آن‌ها قرار دارد (محبی میمندی و ساسانی پور، زیرچاپ). شواهد تجربی، چه در کشورهای توسعه یافته و چه در حال توسعه که گذار مرگ و میر را پشت سر گذاشته بودند، نیز نشان می‌دهد جمعیت‌شناسان و نهادهای بین‌المللی مانند سازمان بهداشت جهانی، عملاً بر این نظریه صحه گذاشتند و خطرات همه‌گیری یک بیماری نوپدید یا بازپدید عفونی و انگلی را نادیده و یا حداقل دست کم گرفته‌اند.

شیوع همه‌گیری ویروس کرونا بیانگر این است که بیماری‌های واگیردار عفونی و انگلی هنوز هم می‌توانند نقش مهمی در نوسانات مرگ و میر پایین ایفا کنند که شایسته دقت و بررسی است. این می‌تواند درس مهمی برای دوران پس از گذار مرگ و میر و جمعیت - به ویژه برای کشورهای با درآمد متوسط که ساختار سنی آن‌ها به سرعت در حال سالخورده شدن است - باشد؛ هنوز باید حضور اپیدمی‌های عفونی و انگلی را مدنظر داشته باشیم و آماده مقابله با آن باشیم. مداخلات انسان در طبیعت نقش مهمی در پدیدار شدن آن‌ها دارد؛ انتشار آن‌ها همانند بیماری‌های غیر واگیردار، کمتر به شرایط بهداشت عمومی مانند فاضلاب شهری و بیشتر به شرایط محیط زیست، بهداشت فردی، سبک زندگی و عوامل ژنتیکی، شغلی، جمعیتی، اقتصادی - اجتماعی بستگی دارد. با وجود این، دنیای امروز امکانات تکنولوژیک و پزشکی بیشتر و بهتری نسبت به گذشته در اختیار ما می‌گذارد و نظام‌های بهداشتی، توانایی بیشتری برای مبارزه با این بیماری‌ها و پس از گذشت مدت زمان کوتاهی، درمان آن‌ها در اختیار دارند. به همین دلیل ممکن است زودتر از گذشته هم فروکش کنند. البته این بیماری‌ها با مقاوم شدن در برابر داروها و درمان‌ها و با جهش‌های ژنتیکی ممکن است پس از مدتی برگردند. به طور کلی می‌توان گفت با پدیدار شدن اپیدمی کووید ۱۹ و جهانگیر شدن آن، یک روند جدید از مرگ و میر ناشی از این اپیدمی عالم‌گیر و تأثیرات مهم جمعیتی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و رفتاری وجود دارد که آن را از مراحل دیگر گذار اپیدمیولوژیک تاریخ بشر متمایز می‌کند (محبی میمندی و ساسانی پور، زیرچاپ) این

¹ - Omran

² - Olshansky and Ault

³ - Rogers and Hackenberg

بیماری‌ها در جهان جدیدی که جمعیت اکثر کشورهای آن سالخورده هستند یا به سمت سالخوردگی در حرکت است، بیش از گذشته اهمیت می‌یابد؛ نشانه‌هایی که از همین ابتدا وجود دارد و به آن‌ها اشاره شد، می‌تواند حاکی از ورود به دوران جدیدی از گذار اپیدمیولوژیک در عصر پسا گذار جمعیتی باشد که ما آن را عصر به روز شدن پاندمیک‌های نوپدید می‌نامیم.

رویکردهای نظری مربوط به تأثیرات کووید ۱۹ بر باروری

در حال حاضر، یکی از سؤال‌هایی که برای محققان در مناطق مختلف جهان مطرح شده این است که تأثیر کووید ۱۹ بر میزان باروری چه خواهد بود؟ در همین ارتباط برخی از محققان جمعیت‌شناسی این موضوع را مورد توجه قرار داده‌اند (آاسه^۱ و همکاران ۲۰۲۰؛ اولا و همکاران ۲۰۲۰؛ استوارت^۲ ۲۰۲۰). در طول تاریخ، جهش مرگ و میر ناشی از حوادثی مانند جنگ، قحطی و بیماری‌های همه‌گیر باعث تغییر در میزان‌های باروری شده است، در نتیجه، در کوتاه مدت، تعداد تولدها کمتر و در سال‌های بعدی افزایش می‌یابد (نوبلز^۳ و همکاران ۲۰۱۵). از نظر بیولوژیکی اگر بیماری همه‌گیر، فعالیت جنسی یا احتمال بارداری را کاهش دهد، ممکن است بر باروری تأثیر بگذارد. ابتلا به این ویروس ممکن است به خاتمه زودرس بارداری منجر شود و مرگ همسر به طور طبیعی چشم‌اندازهای باروری را کاهش می‌دهد. بنابراین اثرات بیولوژیکی باعث کاهش باروری - عمدتاً ناشی از بیماری و مرگ و میر بزرگسالان - می‌شود.

از نظر تاریخی، هرگز دوره‌های بحران‌های اقتصادی و بهداشتی به عنوان دوره مناسبی برای تصمیم‌گیری زوجین برای بچه‌دار شدن ترجیح داده نشده است (مارتلتو^۴ و همکاران. ۲۰۲۰؛ سوبوتکا^۵ و همکاران ۲۰۱۱). در مورد بحران‌های بهداشتی، شواهد نشان می‌دهد که طی و بعد از همه‌گیری‌های بزرگ، باروری به شدت کاهش می‌یابد (استون^۶ ۲۰۲۰). با این حال در یک افق زمانی، انتظار می‌رود که اثر منفی فوری از بین برود. تنها اثر بیولوژیکی که ممکن است در طولانی مدت باقی بماند، مرگ همسر است، زیرا تطبیق و ازدواج مجدد ممکن است زمان زیادی طول بکشد.

برخی مطالعات تأکید دارند که در سناریوهای بحران‌های بهداشت عمومی و حوادث فاجعه‌بار ممکن است به طور موقت تعداد موالید کاهش یابد. آنها با تمرکز بر پیامدهای کوتاه‌مدت بلایای طبیعی مانند زمین‌لرزه‌ها و طوفان‌ها نشان می‌دهند بیک‌های مرگ و میر معمولاً ظرف یک سال با کاهش تولد همراه است. درحالی‌که مطالعات با تمرکز بر یک

¹ - Aassve

² - Stewart

³ - Nobles

⁴ - Marteleto

⁵ - Sobotka

⁶ - Stone

بازه زمانی طولانی‌تر از ۱ تا ۵ سال پس از این وقایع، از الگوی افزایش باروری حمایت کرده‌اند (ایوانز^۱ و همکاران ۲۰۱۰). محرک این بازگشت‌های میان‌مدت، تمایل والدین به جایگزینی فرزندان از دست رفته و هم‌چنین تغییرات ساختاری در مورد احتمال زنده ماندن فرزندان است. در پی شوک‌های غیرمنتظره مرگ و میر، ممکن است باروری معنایی نمادین نیز به خود بگیرد، زیرا تولدهای جدید به یک سازوکار بازسازی مثبت تبدیل می‌شوند که نشان دهنده بازگشت به حالت طبیعی است. هم‌چنین در پاسخ به بهبود در بخش‌های اقتصادی، اجتماعی و بهداشت عمومی، می‌توان افزایش باروری را مشاهده کرد (استون ۲۰۲۰). شواهدی از افزایش باروری پس از وقایع کوتاه مدت مانند زمین‌لرزه در هند (ناندی^۲ و همکاران ۲۰۱۸)، یا طوفان‌های نسبتاً ضعیف در ایالات متحده وجود دارد (ایوانز^۳ و همکاران ۲۰۱۰). با تعمیم وقایع قرن گذشته، می‌توان نتیجه‌گیری کرد که باروری در مواردی که مرگ و میر بیش از حد انتظار اتفاق می‌افتد، ۷ تا ۱۰ ماه پس از وقایع ناگوار کاهش می‌یابد و سپس بهبود سریع باروری در مدت زمان کوتاه به سطح قبلی خود می‌رسد (استون ۲۰۲۰).

سایر عواملی که به دلیل زمینه کووید-۱۹ می‌توانند نرخ باروری را افزایش دهند می‌توان به دو گروه عمده تقسیم کرد: موارد مربوط به مشکلات و عدم دسترسی به خدمات بهداشت جنسی و باروری و عوامل مرتبط با مسائل مربوط به فاصله اجتماعی، ازدواج زودرس دختران، مشکلات بهداشت روانی و ارزیابی هزینه‌های فرصت فرزندآوری. در مقابل برخی از محققان پیش‌بینی می‌کنند بعد از همه‌گیری کووید-۱۹، باروری افزایش پیدا نخواهد کرد زیرا اکثر کشورهایی که تاکنون تحت تأثیر کووید-۱۹ قرار گرفته‌اند، بستر اجتماعی باروری کمتر از سطح جایگزینی دارند که به کمک دسترسی آسان به روش‌های پیشگیری از بارداری بسیار مؤثر به وجود آمده است. این زمینه اجتماعی ممکن است پیامدهای متفاوتی نسبت به موارد مشاهده شده در گذشته که مرگ و میر بالا و افزایش احتمالی تعداد تولدها را داشتند، نشان دهد. نگرش‌ها و هنجارهای اجتماعی امروز درباره بعد ایده‌آل خانواده، بسیار متفاوت از اوایل قرن ۲۰ است. در بستر بیماری‌های همه‌گیر گذشته نظیر آنفولانزای اسپانیایی انگیزه‌ای برای بهبود و حتی افزایش باروری در برابر شوک‌های بیرونی وجود دارد، زیرا فرزندان به عنوان تأمین‌کنندگان بالقوه کار و امنیت اقتصادی والدین در سنین پیری درک می‌شوند. با این حال، با توجه به اینکه بحران ناشی از ویروس کرونا شرایط اقتصادی را تحت تأثیر قرار داده، ممکن است باروری در کوتاه‌مدت کاهش یابد، بدون اینکه چشم‌اندازی برای افزایش میان‌مدت و بلندمدت متصور شویم (آسه و همکاران، ۲۰۲۰).

¹ - Evans

² - Nandi

³ - Evans

بخش قابل توجهی از تأخیر و یا کاهش باروری در دوران همه‌گیری کرونا و یا بعد از آن می‌تواند با نظریه‌های مربوط به اجتناب از خطر و بی‌اطمینانی نسبت به آینده توضیح داده شوند. بر اساس این نظریه، وجود مخاطرات در جامعه و نگرانی‌هایی که افراد از شرایط اقتصادی و اجتماعی جامعه و همچنین بی‌اطمینانی از وضعیت آینده دارند، می‌تواند تصمیمات و رفتارهای باروری کنشگران را تحت تأثیر قرار دهد. رکود اقتصادی عمومی و از دست دادن شغل‌ها، فضای عدم اطمینان زیادی ایجاد می‌کند که برنامه‌ها و تصمیم‌های خانوادگی را تحت تأثیر قرار می‌دهد (ادسرا ۲۰۱۱؛ سوبوتکا و همکاران ۲۰۱۱). همه‌گیری کرونا به دلیل پیامدهایی که در حوزه‌های مختلف داشته، عدم قطعیت و بی‌اطمینانی را به وجود می‌آورد. احساس عدم اطمینان بیشتر باعث می‌شود که زوجین هرگونه سرمایه‌گذاری طولانی‌مدت را به تعویق بیندازند و بنابراین، باعث کاهش باروری بیشتر می‌شوند (کالدول^۱ ۱۹۷۶). فضای استرسی خانواده ناشی از قرنطینه شدن ترس از عفونت ویروس کرونا در دوران بارداری و عواقب آن برای سلامتی مادران، جنین و نوزادان از دیگر ابعاد ناامنی و بی‌اطمینانی افراد است که می‌تواند در تصمیم‌ها و رفتارهای باروری تأثیر داشته باشد.

علاوه بر آن کاهش باروری ناشی از کرونا در چارچوب نظریه برابری جنسیتی^۲ نیز قابل تبیین است. نظریه برابری جنسیتی توسط مک‌دونالد^۳ (۲۰۰۰) برای تبیین کاهش باروری مطرح شد. این نظریه برابری جنسیتی را در نهادهای خانواده‌محور و نهادهای فردمحور مطرح می‌کند. از نظر مک‌دونالد گذار باروری از سطوح بالا به سطوح پایین اساساً در ارتباط با بهبود کند برابری جنسیتی در نهادهای اجتماعی خانواده‌محور و منحصراً در داخل خانواده بوده است. طبق نظر مک‌دونالد زنان در نهادهای فرد محور نظیر آموزش و بازار کار حقوق و آزادی به‌دست آوردند، اما تغییرات در نهادهای خانواده‌محور، نظیر خانواده و ازدواج کندتر بوده است. از این رو بسیاری از زنان مخصوصاً آنان که تحصیلات و چشم‌اندازهای شغلی بالاتر دارند، تحت تأثیر عقاید برابری‌خواهانه جدیدی که در نهادهای فردمحور کسب کرده‌اند ممکن است نقش خود به عنوان مادر و همسر را با نقش‌های دیگر در تضاد ببینند. از این رو سعی می‌کنند باروری‌شان را محدود کنند، زیرا باروری وقت و نیروی زیادی از آن‌ها می‌گیرد. بنابراین عدم تغییر در نقش‌های جنسیتی در زندگی خانوادگی، در حالی که زنان می‌خواهند از فرصت‌های اقتصادی و آموزشی بیشتر بهره ببرند، باعث کاهش فرزندان واقعی می‌شود. بر اساس این نظریه در جوامعی که برابری جنسیتی درون خانواده پایین است، عوامل استرس‌زا در چارچوب نابرابری جنسیتی زیاد رخ می‌دهد. در جوامعی که به‌طور سنتی زنان بیشتر از مردان مسئولیت‌های امور داخل خانه را به عهده دارند، زنان بیشترین کار غیرمزدی مورد نیاز را در "شرایط جدید" به عهده می‌گیرند، زیرا هنجارهای

¹ - Caldwell

² - Gender Equity

³ - McDonald

اجتماعی و فرهنگی زنان را مسئول کار خانگی و مراقبت از کودکان معرفی می‌کند. یک فرضیه این است که افزایش نابرابری جنسیتی درون خانواده همراه با استرس عمومی ناشی از شرایط کرونا، دلیل قابل قبولی برای انتظار تغییر در نیت باروری فراهم می‌کند. برابری جنسیتی بیشتر در تقسیم کار خانگی، بار انجام این کارها را از دوش زنان می‌کاهد که می‌تواند تأثیرات مثبتی بر باروری داشته باشد (اسپینگ-اندرسن و بیلاری¹، ۲۰۱۵). با این حال، شرایط جدید خانوادگی متأثر از قرنطینه، سازگاری کار در خانه با امور مربوط به مراقبت از کودک یا نظارت بر مدرسه و کار در خانه به عنوان یک کارمند مزدی را برای افراد سخت می‌کند.

تأثیر کووید-۱۹ بر تحرک جهانی و مهاجرت

تأثیر کووید-۱۹ بر تحرک جهانی و مهاجرت نیز از نظر تاریخی به لحاظ اندازه و دامنه بی‌سابقه است. از یک طرف، مهاجرت افراد می‌تواند به شیوع این بیماری‌ها کمک کند و در بدترین حالت، موجب ایجاد همه‌گیری بیماری شود. از طرف دیگر، این همه‌گیری‌ها پیامدهای گسترده‌ای نیز برای مهاجرت انسان در بردارد. با گسترش کووید-۱۹ سفرهای بین‌المللی به شدت کاهش یافته است، میلیون‌ها مهاجر کارگر داخلی در تلاش برای بازگشت به خانه‌های خود هستند. برای بسیاری، ماندن به معنای شغل بدون غذا و خطر واقعی بی‌خانمانی است و یک سوم جمعیت جهان به نوعی زندگی می‌کنند که این محدودیت‌های کووید-۱۹، تحرک آنها را محدود کرده است. با این حال چون هیچ داده‌ای در مورد مهاجرت در ایران در دسترس نبود، تنها با مرور برخی مطالعات اثرات این بیماری بر مهاجرت بحث خواهد شد.

همه‌گیر شدن کرونا چالش‌های اقتصادی و بهداشتی متعددی پیش روی مهاجران قرار داده است. چالش‌های اقتصادی که ناشی از تعطیلی بنگاه‌های تولیدی، اصناف، دورکاری، قراردادهای موقت است و منجر به از دست رفتن بخش بزرگی از درآمد مهاجران شاغل شده است. همچنین در شرایطی که کارفرمایان با افت شدید درآمدی مواجه هستند، کارگران خارجی اولین گروهی هستند که بدون هیچ‌گونه پرداخت هزینه اخراج می‌شوند.

نوع دیگر چالش‌های بهداشتی هستند که از یک طرف تحت تأثیر پیامدهای اقتصادی و افت درآمدی ناشی از کرونا ممکن است دسترسی به خدمات بهداشتی مهاجران با سختی همراه باشد. وضعیت اقتصادی مهاجران ممکن است بر توانایی آنها در انجام کلیه اقدامات احتیاطی علیه ویروس کرونا تأثیر منفی بگذارد و در صورت آلوده بودن به دلیل عدم وجود بیمه درمانی و یا نامناسب و منابع مالی ناکافی، نتوانند مراقبت‌های پزشکی را انجام دهد. لذا بیماری همه‌گیر می‌تواند آسیب‌پذیری‌های موجود پناهندگان جهان و آوارگان داخلی را تشدید کند. ممنوعیت سفر، مرزهای بسته و شرایط

¹ - Esping-Andersen & Billari

زندگی در اردوگاه‌ها خطرات سلامتی مهاجران را افزایش می‌دهد. بنابراین در حال حاضر نقش سیستم‌های بهداشت عمومی در رفع نیازهای مراقبت‌های بهداشتی مخصوصاً برای جمعیت آسیب‌پذیر و رفع نیازهای مهاجران، پناهندگان، آوارگان داخلی و افراد بومی اهمیت دارد (Dunja Mijatović, 2020).

نگرانی از شیوع ویروس کرونا در اردوگاه‌های مهاجرین در مرز ایالات متحده و مکزیک و همچنین اردوگاه‌های بسیاری از کشورها که میزان تعداد زیادی از آوارگان مانند اردن، لبنان، سوریه یا بنگلادش هستند، وجود دارد. بین این کشورها به لحاظ سیستم‌های بهداشت عمومی، تفاوت قابل توجهی دارد. معمولاً در بسیاری از کشورهایی که فاقد سیستم بهداشتی قوی هستند، پناهندگان و آوارگان داخلی به مراقبت‌های بهداشتی دسترسی ندارند و در سکونتگاه‌های غیر رسمی سکونت دارند. مهاجرین و پناهجویان زیادی از افغانستان در کشورهای دیگر از جمله ایران و پاکستان هستند. در ایران در مقایسه با پاکستان سیستم بهداشتی قوی است و خدمات بهداشتی به مهاجرین مانند جمعیت بومی ارائه می‌شود. در خاورمیانه حداقل ۱۲ میلیون آواره در عراق، سوریه، لبنان و ترکیه هستند. از سال ۲۰۱۱ بیش از ۵,۶ میلیون نفر از سوریه فرار کرده‌اند و بیش از ۶,۵ میلیون نفر آواره در داخل کشور هستند. بیش از ۳,۴ میلیون نفر از پناهندگان سوری به ترکیه پناه برده‌اند (کمیساریای عالی پناهندگان^۱ ۲۰۲۰). با این حال ترکیه و ایران، دارای یک سیستم مراقبت‌های بهداشتی قوی هستند، اما در عراق و لبنان و پاکستان سیستم‌های بهداشت عمومی ضعیف‌تر هستند و قادر نیستند در زمان‌های بحران نظارت کافی بر وضعیت بهداشتی پناهجویان یا آوارگان داشته باشند.

روش تحقیق

این مطالعه از نوع تحلیل داده‌های ثانویه است. در این مقاله، داده‌های مرگ و میرهای ثبت شده سال‌های ۱۳۹۸ در سطح کشور از سازمان ثبت احوال کشور اخذ شده است. همچنین اطلاعات مربوط به فوت ناشی از کووید ۱۹ از زمان شیوع تاکنون از سیستم ثبت وزارت بهداشت گرفته شده است. از آنجا که محاسبه نرخ‌های مرگ مستلزم وجود تعداد افراد در معرض مرگ است، این اطلاعات از داده‌های مرکز آمار کشور به دست آمده و پس از ارزیابی تفصیلی اطلاعات مورد استفاده قرار گرفته است. برای ارزیابی تأثیر مرگ ناشی از کووید ۱۹ بر مرگ و میر کشور، تحت این فرض که این علت از مرگ و میر کشور حذف شود، شمار سال‌هایی که می‌تواند به امید زندگی اضافه شود، محاسبه می‌شود. تأثیر این علت مرگ با استفاده از تکنیک‌های جدول عمر چندکاهشی و جدول عمر تک کاهشی^۲ مربوطه ارزیابی می‌شود. به علاوه، تعداد سال‌های عمر از دسته رفته زودرس با استفاده از روش استاندارد سازمان جهانی بهداشت محاسبه می‌شود.

^۱ - The UN Refugee Agency

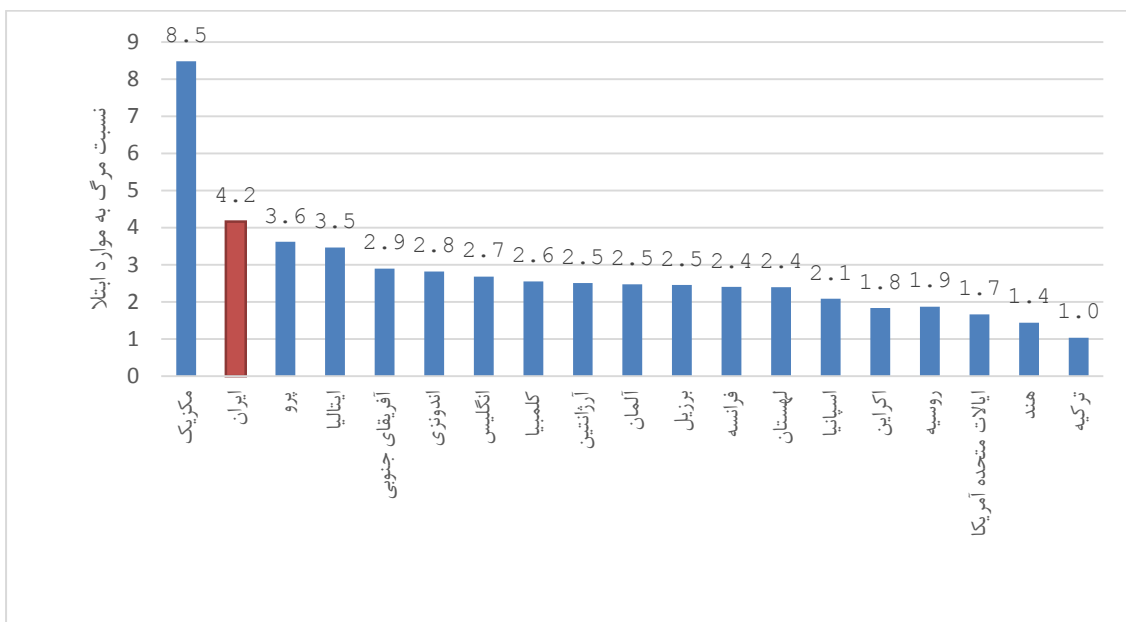
^۲ برای اطلاعات بیشتر در مورد روش ساخت جداول عمر چندکاهشی و تک کاهشی به مطالعه رازقی نصرآباد و ساسانی پور (۱۳۹۹) مراجعه شود.

به منظور بررسی تغییرات تعداد موالید نیز از داده‌های ثبتی منتشر شده توسط سازمان ثبت احوال استفاده خواهد شد. بدیهی است از آنجا که دوره بارداری انسان به طور متوسط ۲۶۸ روز طول می‌کشد، بنابراین یک تأخیر طبیعی از شروع این بحران‌ها و تأثیر آن بر باروری وجود دارد. از طرف دیگر، داده‌های موالید بلافاصله برای تجزیه و تحلیل در دسترس نیستند. سرشماری نیز چنانچه مطابق با سالیان گذشته در آبان سال ۱۴۰۰ انجام شود، اولین تجزیه و تحلیل‌ها در زمینه تأثیر همه‌گیری کووید ۱۹ بر میزان تولدها تا اواخر سال ۱۴۰۰ میسر نخواهد بود. فاصله زمانی بین فرایند تولد و انتشار داده‌ها از جمله موانع محققان در انجام تجزیه و تحلیل به موقع رابطه بین کووید ۱۹ و میزان باروری هستند. با این حال با مقایسه تعداد موالید ثبتی در سال‌های ۱۳۹۹-۱۳۹۵ برخی از تأثیرات احتمالی بر باروری بحث خواهد شد. هم‌چنین با اقتباس از برخی مطالعات کیفی و موردی تأثیر کرونا بر نیات باوری توضیح داده می‌شود.

یافته‌ها

وضعیت بیماران و مرگ و میر ناشی از کووید ۱۹ در ایران

بر اساس معیارهای تشخیص قطعی و گزارش روزانه وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، از زمان شیوع تا ۱۸ بهمن ماه سال ۱۳۹۹، حدود ۱ میلیون و ۴۶۰ هزار نفر به کووید ۱۹ مبتلا شده‌اند که از این تعداد ۵۸۴۱۲ نفر فوت کرده‌اند. تا به امروز، از نظر تعداد ابتلا، ایران در رتبه شانزدهم و از نظر تعداد مرگ و میر در رده نهم کشورهای جهان قرار دارد. تفاوت رتبه ایران در موارد ابتلا و مرگ و میر بین کشورهای جهان، نشان دهنده نرخ تلفات بیشتر (تعداد مرگ و میر/تعداد موارد ابتلا) این بیماری در ایران است؛ همان‌طور که نمودار ۱ نشان می‌دهد، نرخ تلفات کووید ۱۹ در ایران تا به امروز، ۴/۲ به ازای هر ۱۰۰ فرد مبتلا به کووید-۱۹ است؛ این رقم بالاتر از ۲۰ کشوری است که تعداد مرگ و میر و ابتلای بیشتری از ایران دارند (به جز مکزیک).

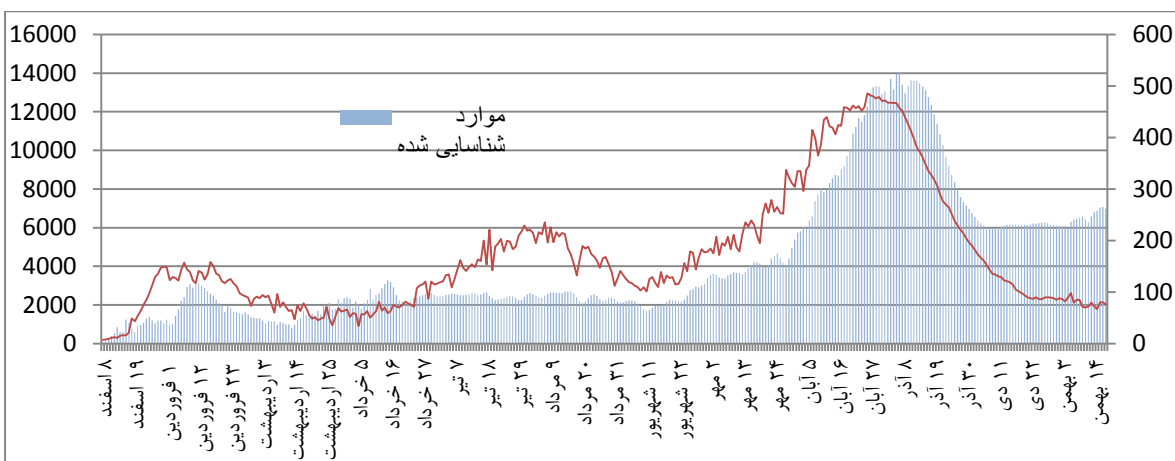
نمودار ۱. نرخ مرگ ناشی از کووید ۱۹ در ایران و کشورهای با بالاترین تعداد مبتلایان

منبع: ورد متر ۲۰۲۱

نگاهی به آمارهای روزانه مبتلایان کووید ۱۹ در ایران نشان می‌دهد که پس از کاهشی که در نتیجه اقدام‌های اولیه در تعداد مبتلایان و مرگ ناشی از بیماری کووید ۱۹ در اردیبهشت سال ۱۳۹۹ ظاهر شد، تعداد مبتلایان از روزهای آغازین خرداد، افزایش یافت و پیک افزایش این بار از پیک مرحله اول بالاتر رفت. نمودار شماره ۲ نشان می‌دهد که تا اوایل آبان ماه در هیچ برهه‌ای از زمان، تعداد موارد ابتلا از ۵۰۰۰ نفر بالاتر نبود، ولی از این تاریخ به بعد، موارد ابتلا به بالای ۵۰۰۰ نفر رسید. پس از آن موارد ابتلا با یک شیب تند و تصاعدی افزایش یافت و طی کمتر از ۲۰ روز بیش از دو برابر شد. بیشترین موارد روزانه ابتلا به کووید-۱۹ مربوط به اواسط آذرماه است که به طور متوسط روزانه ۱۳ هزار نفر به مبتلایان اضافه می‌شد. از نیمه دوم آذرماه از تعداد مبتلایان روزانه کاسته شد و در دی ماه سال جاری به حدود ۶ هزار نفر در روز رسیده است.

آمارهای روزانه مرگ و میر ناشی از کووید ۱۹ نیز نشان می‌دهد که تا به امروز ایران با سه موج مرگ و میر ناشی از این بیماری مواجهه شده است. اولین موج از اوایل تا پایان فروردین به مدت یک ماه طول کشید و تعداد مرگ بین ۱۰۰ تا ۱۶۰ مورد در نوسان بود. موج دوم از اوایل تیر تا اواسط مرداد بود که در بالاترین حد خود ۲۳۵ مورد در روز قربانی گرفت و در ادامه به حدود ۱۰۰ مورد در نیمه دوم مرداد و شهریورماه رسید. پیک سوم از اواسط مهرماه شروع شد و به ۲۰۰ مورد در اواخر مهر رسید؛ پس از آن آمار مرگ و میر به صورت تصاعدی به روند افزایشی خود ادامه داد به طوری- که از اول آبان به بعد همواره بالاتر از ۴۰۰ مورد در روز بوده است. نهایتاً از حدود ۵ آذرماه از تعداد مرگ‌های روزانه

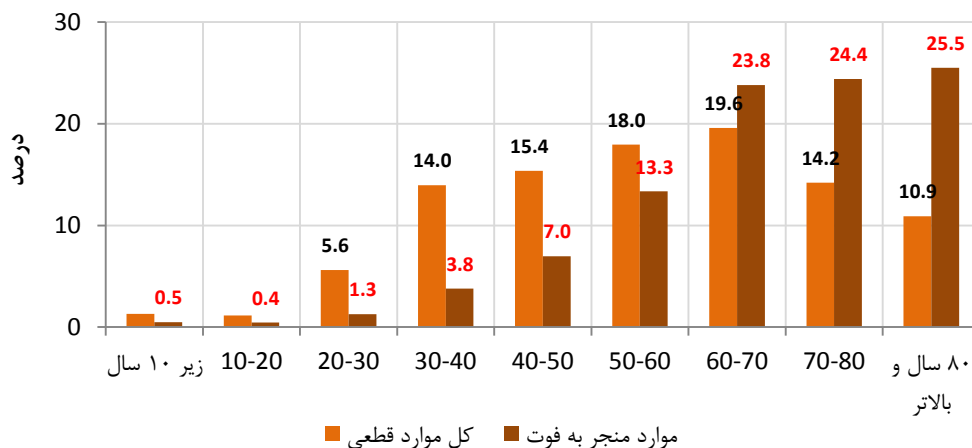
ناشی از کووید ۱۹ در کشور کاسته شد و به حدود ۲۰۰ فوت در اواخر آذر ماه رسید و در اواخر دی ماه تا اواسط بهمن این تعداد روزانه تقریباً ثابت مانده است.

نمودار ۲. تعداد روزانه مبتلایان و فوت ناشی از کووید ۱۹ در ایران از ابتدا تا کنون (۱۸ بهمن ۱۳۹۹)

منبع: ورد متر ۲۰۲۱

الگوی سنی ابتلا و فوت ناشی از کووید ۱۹ در ایران که در نمودار شماره ۳ آمده است، نشان می‌دهد که سهم نسبی ابتلا در سنین زیر ۲۰ سالگی ناچیز است. از سن ۲۰ سالگی به بعد با افزایش سن سهم نسبی مبتلایان نیز افزایش می‌یابد و در سنین ۵۰ تا ۷۰ سالگی نسبت به کل جمعیت به بالاترین حد خود می‌رسد. این رقم برای سنین ۶۰ تا ۷۰ سال حدود ۲۰ درصد است. این سهم در گروه‌های سنی بالاتر از ۷۰ سال مجدداً کاهش می‌یابد. الگوی سنی فوت ناشی از کووید ۱۹ متفاوت از موارد ابتلا است. به طوری که بالاترین سهم نسبی فوت‌شدگان در گروه‌های سنی سالمندی (۶۰ سال به بالا) است و گروه سنی ۸۰ ساله و بالاتر بیشترین سهم نسبی فوت را به خود اختصاص داده است. بیش از ۷۰ درصد مرگ و میر ناشی از کووید ۱۹ در سنین بالای ۶۰ سال رخ می‌دهد و بیش از یک چهارم آن تنها در گروه سنی ۸۰ ساله و بالاتر اتفاق می‌افتد. از سوی دیگر کمتر از ۴ درصد از کل فوت‌ها در سنین ۴۰ ساله و کمتر رخ می‌دهد.

نمودار ۳. توزیع سنی موارد قطعی ابتلا و مرگ ناشی از بیماری کووید ۱۹ تا مهر ۱۳۹۹

منبع: وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی کشور ۱۳۹۹

همان‌طور که ذکر شد، طبق آمار رسمی وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، تعداد فوت ناشی از کووید ۱۹ در ایران برای هر دو جنس از ابتدای اسفند ۱۳۹۸ تا ۱۸ بهمن سال ۱۳۹۹، ۵۸۴۱۲ نفر بوده است. با توجه به ثبات نسبی در تعداد مبتلایان به کووید ۱۹ در اوایل تا اواسط بهمن ماه سال جاری، فرض شده است تعداد فوت‌های ناشی از کووید ۱۹ از تاریخ ۱۸ بهمن تا ۳۰ بهمن ماه به طور متوسط ۷۵ مورد باشد. بنابراین در این مطالعه، فوت‌های یک ساله از ابتدای اسفند سال ۱۳۹۸ تا انتهای بهمن سال ۱۳۹۹ است که تعداد آن ۵۹۳۰۰ نفر برآورد شده است.

برآورد امیدزندگی در بدو تولد با فرض عدم وجود کووید ۱۹

جدول ۱. جدول عمر برآورد شده ایران (بر مبنای فوت‌های سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۸) برای سال ۱۳۹۹ با فرض عدم وجود بیماری کووید ۱۹ و مرگ‌های ناشی از آن را نشان می‌دهد. پوشش ثبت فوت در کشور با استفاده از روش بنت-هوریوشی^۱، ۹۱ درصد برآورد شده است. بر اساس جدول، میزان مرگ و میر اطفال زیر یک‌سال حدود ۱۹ در هزار نفر برآورد شده است. با توجه به میزان‌های فوت ویژه سن، امید زندگی در بدو تولد برای هر دو جنس ۷۵/۱ سال برآورد شده است. امید زندگی در بدو تولد به عنوان یک شاخص مرگ‌ومیر یک شاخص معتبر و مهم وضعیت سلامت است که به سادگی برای متخصصین و هم مردم عادی قابل تفسیر است. قبل از پرداختن به جزئیات، ذکر این نکته مهم است که یک کاهش در شمار مرگ‌ومیرها در گروه‌های سنی جوان‌تر تأثیر مهم‌تری بر امیدزندگی نسبت به کاهش برابر در گروه‌های سنی بالاتر دارد؛ زیرا سال‌های زندگی بیشتری حفظ می‌شود. حتی بهبودهای مهم در بیماری‌های نادر، می‌تواند

¹ - Bennett & Horiuchi

مجموعه مقالات همایش پیامدهای ویروس کرونا برای مناطق مختلف جهان

تأثیر متوسطی بر امید زندگی در سطح جمعیت داشته باشد. از طرف دیگر، بهبود در بیماری‌های شایع، می‌تواند امید زندگی را به طور قابل توجهی افزایش دهد.

امید زندگی در ۶۰ سالگی از دیگر شاخص‌هایی است که با توجه به سالخورده شدن جمعیت به‌ویژه در کشورهای پیشرفته اهمیت ویژه‌ای یافته است. همانند تعریف امید زندگی در بدو تولد، امید زندگی در ۶۰ سالگی شمار سال‌های اضافی است که یک فرد ۶۰ ساله انتظار دارد زنده بماند، اگر در سراسر زندگی باقیمانده‌اش در معرض میزان‌های مرگ‌ومیر ویژه سنی رایج یک دوره معین قرار داشته باشد. بر همین اساس، یافته‌های این مطالعه نشان می‌دهد که با فرض عدم وجود فوت‌های ناشی از کووید-۱۹ در کشور، امید زندگی در ۶۰ سالگی در ایران برای کل جمعیت ۲۰/۶ سال است.

جدول ۱. جدول عمر خلاصه کشور سال ۱۳۹۹

سن	$m(x,n)$	$q(x,n)$	$l(x)$	$d(x,n)$	$L(x,n)$	$S(x,n)$	$T(x)$	$e(x)$
0	0.0188	0.0185	100000	1847	98348	0.9808	7510114	75.10
1	0.0006	0.0023	98153	222	392056	0.9973	7411766	75.51
5	0.0005	0.0023	97931	224	489093	0.9976	7019711	71.68
10	0.0005	0.0025	97706	243	487924	0.9960	6530617	66.84
15	0.0012	0.0061	97463	591	485959	0.9933	6042693	62.00
20	0.0013	0.0067	96872	648	482726	0.9939	5556733	57.36
25	0.0011	0.0054	96225	524	479787	0.9947	5074007	52.73
30	0.0011	0.0054	95700	512	477246	0.9939	4594220	48.01
35	0.0014	0.0070	95188	666	474357	0.9917	4116974	43.25
40	0.0020	0.0098	94522	925	470415	0.9888	3642617	38.54
45	0.0026	0.0130	93597	1221	465128	0.9831	3172202	33.89
50	0.0044	0.0216	92376	1994	457245	0.9738	2707074	29.31
55	0.0064	0.0315	90381	2851	445255	0.9601	2249830	24.89
60	0.0103	0.0505	87531	4421	427475	0.9328	1804575	20.62
65	0.0183	0.0880	83110	7313	398768	0.8814	1377100	16.57
70	0.0333	0.1545	75797	11707	351491	0.8085	978332	12.91
75	0.0530	0.2349	64090	15057	284190	0.7110	626841	9.78
80	0.0880	0.3625	49033	17774	202063	0.4103	342651	6.99
85	0.2223	...	31259	31259	140588	...	140588	4.50

منبع: محاسبه شده توسط نویسنده بر اساس داده های ثبت احوال کشور.

برآورد امیدزندگی کشور با فوت های ناشی از کووید ۱۹

جدول ۲. ستون های اصلی جدول عمر کشور و با اضافه شدن فوت های ناشی از کووید ۱۹ را نشان می دهد. قابل ذکر است که در محاسبه امید زندگی در کشور فرض شده است که پوشش ثبت فوت های ناشی از کووید ۱۹ همانند سایر علل مرگ (۹۱ درصد) است. بنابراین ضریب تصحیح به کار رفته برای همه ی علل فوت، برای فوت های ناشی از کووید-۱۹ نیز اعمال شده است. مقایسه ارقام جدول زیر با جدول ۱، بیانگر این است که اضافه شدن فوت های ناشی از کووید-۱۹، باعث کاهش ۱/۷ سال امید زندگی دو جنس ایرانی ها در سال ۱۳۹۹ می شود. بدین معنی که امید زندگی در بدو تولد از ۷۵/۱ سال به ۷۳/۴ سال کاهش پیدا می کند. به علاوه، در صورت حذف مرگ و میرهای ناشی از کووید ۱۹ امید زندگی در ۶۰ سالگی از ۱۹/۳ سال به ۲۰/۶ سال افزایش می یابد.

جدول ۲. جدول عمر خلاصه کشور سال ۱۳۹۹ با فوت های کووید-۱۹ (تصحیح شده)

$e(x)-1$	$T(x)-1$	$S(x,n)-1$	$L(x,n)-1$	$d(x,n)-1$	$l(x)-1$	$q(x,n)-1$	$m(x,n)-1$	Age
73.40	7340481	0.9805	98328	1870	100000	0.0187	0.0190	0
73.80	7242153	0.9972	391947	228	98130	0.0023	0.0006	1
69.97	6850207	0.9975	488925	233	97901	0.0024	0.0005	5
65.13	6361282	0.9958	487707	254	97668	0.0026	0.0005	10
60.29	5873575	0.9931	485676	608	97414	0.0062	0.0013	15
55.66	5387899	0.9935	482312	683	96806	0.0071	0.0014	20
51.03	4905587	0.9943	479195	560	96123	0.0058	0.0012	25
46.32	4426392	0.9932	476451	561	95564	0.0059	0.0012	30
41.58	3949941	0.9902	473211	763	95002	0.0080	0.0016	35
36.89	3476730	0.9866	468583	1104	94239	0.0117	0.0024	40
32.30	3008148	0.9795	462285	1451	93135	0.0156	0.0031	45
27.77	2545863	0.9680	452822	2413	91684	0.0263	0.0053	50
23.45	2093041	0.9506	438336	3440	89271	0.0385	0.0078	55
19.28	1654705	0.9169	416675	5412	85831	0.0631	0.0130	60
15.39	1238029	0.8561	382030	8688	80418	0.1080	0.0227	65
11.93	855999	0.7730	327063	13324	71731	0.1858	0.0407	70
9.06	528937	0.6695	252819	16057	58406	0.2749	0.0635	75
6.52	276118	0.3870	169262	17182	42349	0.4057	0.1015	80

مجموعه مقالات همایش پیامدهای ویروس کرونا برای مناطق مختلف جهان

4.25	106855	...	106855	25168	25168	...	0.2355	85
------	--------	-----	--------	-------	-------	-----	--------	----

منبع: محاسبه شده توسط نویسنده بر اساس داده‌های ثبت احوال کشور و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی جدول ۳، جدول عمر کشور در سال ۱۳۹۹ با این فرض که پوشش ثبت فوت ناشی از کووید ۱۹ در کشور کامل باشد نشان می‌دهد. بنابراین، در محاسبه جدول عمر، تعداد فوت‌های ناشی از کووید ۱۹ حدود ۵۹۵۰۰ هزار فوت ثبت شده توسط سامانه ثبت وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی است. بر این اساس، امید زندگی در بدو تولد محاسبه شده، بالاتر از وضعیتی است که فرض شود پوشش ثبت فوت ناشی از کووید ۱۰ در کشور کامل نباشد. همان‌طور که مندرجات جدول زیر نشان می‌دهد، امید زندگی در بدو تولد ایران برای سال ۱۳۹۹ با تحقق فرض فوق ۷۳/۷ سال برآورد شده است. این بدان معنا است که بیماری کووید ۱۹ امید زندگی در بدو تولد در کشور را حدود ۱/۴ سال کاهش می‌دهد. هم‌چنین امید زندگی در ۶۰ سالگی از ۲۰/۶ سال به ۱۹/۵ سال کاهش می‌یابد. این بدان معنی است که انتظار می‌رود که بیماری کووید ۱۹ باعث کاهش ۱/۱ سال از امید زندگی افراد ۶۰ ساله ایرانی در سال ۱۳۹۹ شود.

جدول ۳. جدول عمر خلاصه کشور سال ۱۳۹۹ با فوت‌های کووید ۱۹ (بدون تصحیح)

e(x)-1	T(x)-1	S(x,n)- 1	L(x,n)- 1	d(x,n)- 1	l(x)-1	q(x,n)- 1	m(x,n)- 1	Age
73.71	7370535	0.9806	98332	1866	100000	0.0187	0.0190	0
74.10	7272203	0.9973	391967	227	98134	0.0023	0.0006	1
70.27	6880236	0.9975	488956	231	97907	0.0024	0.0005	5
65.43	6391280	0.9959	487747	252	97676	0.0026	0.0005	10
60.60	5903533	0.9931	485729	605	97423	0.0062	0.0012	15
55.96	5417804	0.9936	482390	676	96819	0.0070	0.0014	20
51.33	4935414	0.9944	479306	553	96142	0.0058	0.0012	25
46.62	4456109	0.9933	476600	552	95589	0.0058	0.0012	30
41.87	3979509	0.9905	473425	745	95037	0.0078	0.0016	35
37.18	3506084	0.9870	468925	1071	94292	0.0114	0.0023	40
32.58	3037159	0.9802	462815	1408	93221	0.0151	0.0030	45
28.04	2574344	0.9691	453646	2336	91813	0.0254	0.0051	50
23.70	2120698	0.9524	439622	3332	89478	0.0372	0.0076	55
19.51	1681077	0.9198	418674	5231	86146	0.0607	0.0125	60
15.60	1262403	0.8608	385106	8441	80915	0.1043	0.0219	65
12.10	877297.4	0.7795	331498	13044	72474	0.1800	0.0393	70
9.18	545799.8	0.6771	258410	15903	59430	0.2676	0.0615	75

مجموعه مقالات همایش پیامدهای ویروس کرونا برای مناطق مختلف جهان

6.60	287389.9	0.3912	174963	17317	43527	0.3978	0.0990	80
4.29	112427	...	112427	26210	26210	...	0.2331	85

منبع: محاسبه شده توسط نویسنده بر اساس داده‌های ثبت احوال کشور و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی

سال‌های عمر از دست رفته زودرس (YLL)

در جداول شماره ۴ تعداد سال‌های از دست رفته عمر زودرس^۱ بر اثر کووید ۱۹ و میزان آنها در هزار آمده است. اطلاعات جدول نشان می‌دهد با فرض اینکه پوشش ثبت فوت ناشی از کووید ۱۹ در کشور کامل باشد و تعداد فوت‌های ناشی از کووید ۱۹ که توسط وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی گزارش شده است کم‌ثبتی نداشته باشد، حدود ۷۹۰ هزار سال عمر از دست رفته زودرس ناشی از کووید ۱۹ در سال ۱۳۹۹ اتفاق می‌افتد. این رقم بیانگر این است که میزان سال‌های عمر از دست رفته زودرس ۹/۲ در هزار نفر جمعیت است. از سوی دیگر، با این فرض که پوشش ثبت فوت ناشی از کووید ۱۹ شبیه همه علل مرگ در کشور باشد؛ بدین معنی که همانند پوشش ثبت مرگ و میر کل، ۹۱ درصد فوت‌های ناشی از کووید ۱۹ توسط وزارت بهداشت ثبت شده باشد، حدود ۸۸۰ هزار سال عمر از دست رفته زودرس ناشی از کووید ۱۹ اتفاق می‌افتد که باعث می‌شود که میزان YLL حدود ۱۰/۳ در هزار نفر به دست آید. بنابراین با افزایش سن تعداد سال‌های عمر از دست رفته نیز افزایش می‌یابد و در گروه سنی ۶۴-۶۰ سال به بالاترین رقم می‌رسد به طوری که با فرض پوشش کامل ثبت به رقم حدود ۱۱۳ هزار سال عمر از دست رفته می‌رسد و بعد از آن دوباره روند کاهشی پیدا می‌کند و نهایتاً در گروه سنی پایانی (۸۵ سال و بیشتر) به حدود ۳۰ در هزار نفر می‌رسد.

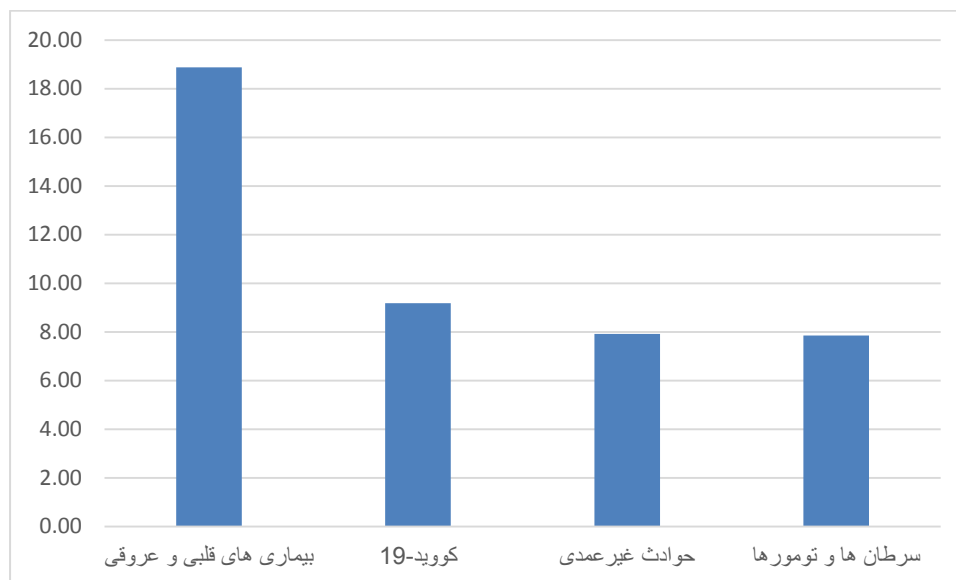
جدول ۴: تعداد و میزان سال‌های عمر از دست رفته زودرس ناشی از کووید ۱۹ در سال ۱۳۹۹

با فرض کم‌ثبتی فوت		با فرض پوشش ثبت کامل فوت		گروه سنی
میزان YLL	YLL	میزان YLL	YLL	
5.66	3073	4.95	2743	زیریک‌سال
0.414	3214	0.37	2870	1-4
0.470	3334	0.42	2976	5-9
0.599	3416	0.53	3050	10-14
0.923	4326	0.82	3862	15-19
1.84	9465	1.64	8451	20-24
1.83	14379	1.63	12831	25-29
2.44	24844	2.18	22182	30-34

¹ - Years of Life Lost

4.67	39625	4.16	35379	35-39
8.24	49990	7.36	44633	40-44
10.13	56657	9.051	50587	45-49
17.71	75751	15.81	67635	50-54
23.93	95889	21.37	85615	55-59
38.85	126698	34.68	113123	60-64
55.34	114956	49.41	102639	65-69
76.76	94105	68.54	84023	70-74
85.31	73817	76.17	65908	75-79
81.88	56809	73.11	50722	80-84
60.00	34059	53.57	30409	85+
10.29	884414	9.18	789655	کل

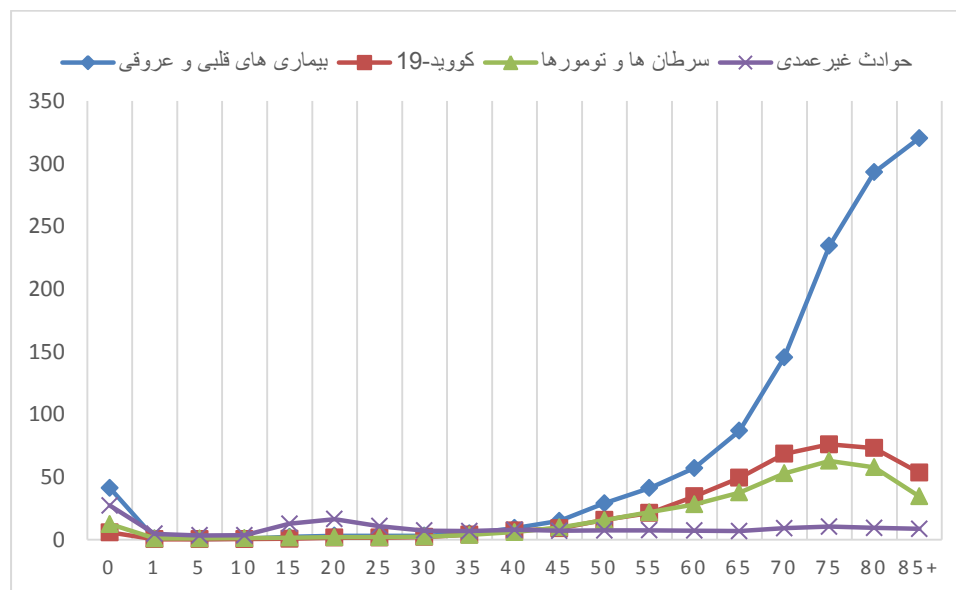
هم‌چنین، در این مطالعه YLL ناشی از کووید ۱۹ در سال ۱۳۹۹ با YLL ناشی از علل اصلی فوت در سال ۱۳۹۸ مورد مقایسه قرار گرفته است و در نمودار شماره ۴ نمایش داده شده است. لازم به ذکر است، با توجه به اینکه اطلاعات مرگ و میر سایر علل فوت در سال ۱۳۹۹ منتشر نشده است، به همین منظور داده‌های فوت علل اصلی فوت مربوط به سال ۱۳۹۸ است که از سازمان ثبت احوال کشور اخذ شده است. بیماری‌های قلبی - عروقی علت اول سال‌های عمر از دست رفته زودرس در کشور برای هر دو جنس در سال ۱۳۹۸ بوده است، به طوری که میزان YLL ناشی از آن حدود ۱۸ سال در هزار نفر جمعیت به دست آمده است. هم‌چنین، حوادث غیرعمدی دومین علت اصلی و سرطان‌ها و تومورها علت سوم YLL در کشور بوده است. به‌رغم اینکه حوادث غیرعمدی در مقایسه با سرطان‌ها سهم کمتری از علت مرگ را دربرگرفته است، اما ساختار جوان‌تر فوت‌های ناشی حوادث غیرعمدی باعث شده که در YLL ناشی از آنها تقریباً مشابه باشد. بنابراین، با توجه به این ارقام می‌توان گفت که سال‌های عمر از دست رفته زودرس ناشی از کووید ۱۹ در کشور در سال ۱۳۹۹ تا حدودی بالاتر از این میزان‌ها برای حوادث و سرطان‌ها در سال ۱۳۹۸ است. لازم به ذکر است که پوشش ثبت فوت برای علل اصلی مرگ و میر در کشور یکسان در نظر گرفته شده است.

نمودار ۴. میزان سال‌های عمر از دست رفته زودرس ناشی از علل اصلی فوت در کشور در سال ۱۳۹۸ و

کووید ۱۹ در سال ۱۳۹۹

الگوی سنی میزان سال‌های عمر از دست رفته زودرس علل اصلی فوت در سال ۱۳۹۸ و کووید ۱۹ در نمودار شماره ۵ نمایش داده شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود، در سن زیر یک‌سال میزان YLL برای بیماری‌های قلبی عروقی بالاتر از سایر علل فوت بوده است. تا سنین زیر ۵۰ سال میزان YLL ناشی از بیماری‌های قلبی - عروقی، سرطان‌ها و کووید ۱۹ اندک است، اما به ویژه بعد از ۶۰ سالگی افزایش می‌یابد. این میزان‌ها برای بیماری‌های قلبی عروقی به مراتب بیشتر از سایر علل اصلی فوت در کشور بوده است، به طوری که میزان YLL ناشی از بیماری‌های قلبی و عروقی در گروه سنی ۸۵ سال و بالاتر بیش از ۳۰۰ سال در هزار جمعیت است، در حالی که این رقم برای سرطان‌ها و کووید ۱۹ در بالاترین رقم به ۸۰ سال در هزار نمی‌رسد.

نمودار ۵. الگوی سنی میزان YLL ناشی از علل اصلی فوت در سال ۱۳۹۸ و کووید ۱۹ در کشور محاسبات از

محقق

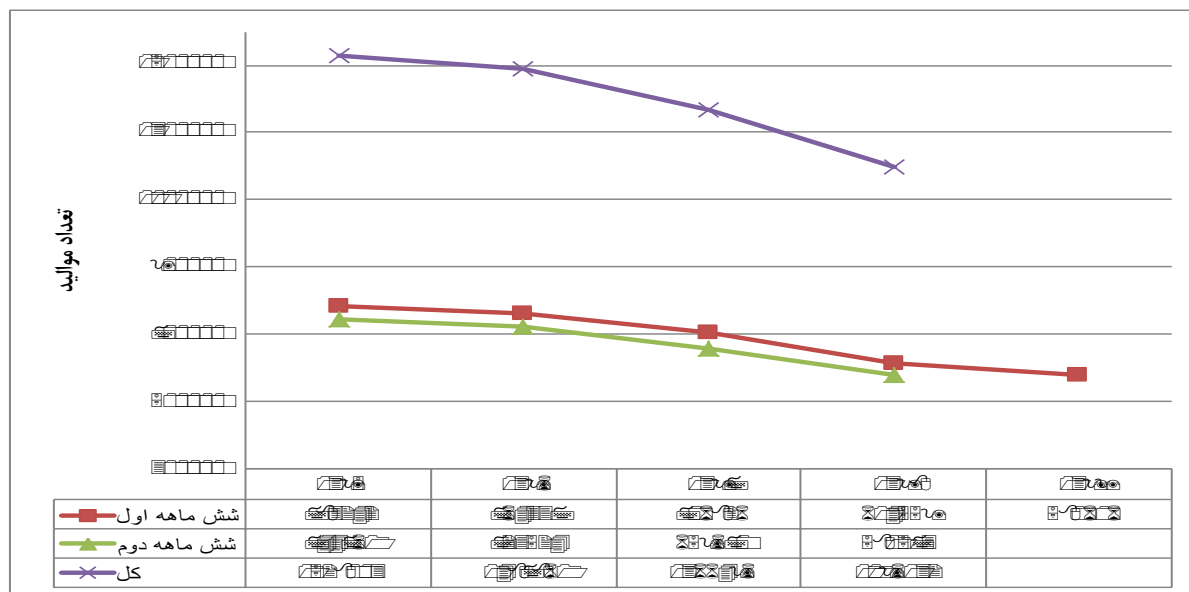
از طرف دیگر، الگوی سنی YLL ناشی حوادث غیرعمدی تفاوت فاحشی با سایر علل فوت دارد. در سنین جوانی این میزان برای حوادث غیرعمدی در مقایسه با سایر علل مرگ بیشتر است و برعکس، در سنین سالمندی این میزانها برای حوادث غیرعمدی به طور قابل توجهی کمتر از دیگر علل فوت است. به طور کلی، الگوی سنی سالهای عمر از دست رفته زودرس ناشی از کووید ۱۹ در سال ۱۳۹۹ شباهت بیشتری با میزانهای YLL ناشی از سرطانها و تومورها دارد.

تأثیرات کرونا بر باروری

نمودار شماره ۶، تعداد موالید ثبتي را در سالهای ۱۳۹۵-۱۳۹۹ نشان می‌دهد. نمودار گویای کاهش مداوم تعداد موالید با شیب ملایم تا سال ۱۳۹۷ و شیب نسبتاً تندتر در سال ۱۳۹۸ است. در واقع از سال ۱۳۹۵ تا ۱۳۹۸ بالغ بر ۳۳۰ هزار تولد کاهش یافته است. علاوه بر آن همان‌گونه که ملاحظه می‌شود تعداد تولدهای ثبت‌شده در سازمان ثبت احوال کشور در شش ماهه اول سال ۱۳۹۸ تعداد ۶۱۴ هزار و ۵۵۹ تولد بوده است که از این مقدار ۳۱۷ هزار و ۱۷۵ نوزاد پسر و ۲۹۷ هزار و ۳۸۴ نوزاد، دختر بوده‌اند. در شش ماهه اول سال ۱۳۹۹، ۵۸۰ هزار و ۶۰۶ تولد بوده است که از این مقدار ۳۰۰ هزار و ۱۱ نوزاد پسر و ۲۸۰ هزار و ۵۹۵ نوزاد، دختر بوده‌اند.

مقایسه میزان موالید ثبت‌شده در سازمان ثبت احوال کشور در ۶ ماهه نخست سال ۱۳۹۸ و ۱۳۹۹، نشان می‌دهد که تعداد کل موالید کشور کاهش پیدا کرده است؛ باید توجه داشت که در ۶ ماه نخست سال جاری، فرزندان متولد شدند

که قبل از شیوع کرونا شکل گرفته‌اند. بنابراین، در ۶ ماه نخست سال، کاهش زیادی در موالید رقم نمی‌خورد. این احتمال وجود دارد که در نیمه دوم، تعداد موالید نسبت به سال‌های گذشته کاهش بیشتری را تجربه کند. با این حال تا پایان سال، نمی‌توان نسبت به تغییرات تعداد موالید به‌طور قطعی اظهار نظر کرد.

نمودار ۶. تعداد موالید ثبت شده کشور در طی دوره ۱۳۹۹-۱۳۹۵

منبع: داده‌های ثبتی؛ سازمان ثبت احوال ایران.

نکته: موالید شش ماهه دوم ۱۳۹۹ هنوز وقوع/منتشر نشده است.

روند تحولات باروری حاکی از این است که نرخ باروری در ایران از سال ۱۳۸۵ به پایین‌تر از حد جانشینی (۲/۱) فرزند) و در سال ۱۳۹۰ به حدود ۱/۸ رسیده است. هر چند براساس نتایج سرشماری سال ۱۳۹۵ میزان باروری کل به ۲/۰۱ فرزند افزایش یافت. اما از سال ۱۳۹۶ مجدداً باروری کاهش یافت و این شاخص در سال‌های ۱۳۹۶، ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ "برای کل جمعیت (اعم از جمعیت ایرانی و اتباع غیرایرانی مقیم کشور) به ترتیب برابر ۲/۱، ۲/۰ و ۱/۸ محاسبه شد (مرکز آمار ایران ۱۳۹۸). چنانچه همسو با روندهای باروری در سایر مناطق دنیا در سال‌های اول اپیدمی کرونا، باروری کاهش یابد لذا ممکن است این روند کاهشی در میزان باروری کل مقطعی تحت تأثیر کرونا و پیامدهای ناشی از آن شدت یابد و میزان باروری کل در سال ۱۳۹۹ و سال‌های بعدی کمتر شود.

آمارهای ثبت شده ازدواج در شش ماه اول سال ۱۳۹۹ در ایران الگوی متناقضی را نشان می‌دهد. جدول شماره ۵ تعداد ازدواج‌ها و طلاق‌های ثبت شده در سال را نشان می‌دهد. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود در شش ماه اول سال ۱۳۹۹ تعداد ازدواج در کشور رخ داده است و ۸۲۷۸۱ مورد طلاق رخ داده است. آمار مربوط به شش ماه

۱۳۹۸ حاکی از این است ۲۸۸۰۹۱ مورد ازدواج و ۸۱۳۱۳ مورد طلاق رخ داده بود که از مقایسه زمانی این وقایع می-توان گفت ازدواج‌ها اندکی افزایش یافته است (سازمان ثبت احوال کشور ۱۳۹۹).

جدول ۵ تعداد ازدواج ثبت شده کشور طی دوره ۱۳۹۸-۱۳۹۹

ازدواج				طلاق			
سال	شش ماهه اول	شش ماهه دوم	کل	سال	شش ماهه اول	شش ماهه دوم	کل
۱۳۹	۲۸۸،۰۹۱	۲۳۱،۱۵۹	۵۱۹،۲۵۰	۱۳۹۸	۸۱،۳۱	۸۹،۹۳	۱۷۱،۲۴
۸					۳	۳	۶
۱۳۹	۲۸۸،۸۷۴	*	*	۱۳۹۹	۸۲،۷۸	*	*
۹					۱		

نتایج برخی مطالعات موردی و مصاحبه با زنان^۱ در مورد نیت باروری^۲ نشان می‌دهد، برخی از زوجین به دلیل ترس از حضور در مراکز درمانی تصمیم خود به فرزندآوری را به تعویق انداخته‌اند. بانوی ۲۸ ساله ساکن ساری که ۲ سال از آغاز زندگی مشترک‌شان می‌گذرد در این باره می‌گوید: «تا پیش از شیوع کرونا به فرزندآوری فکر می‌کردیم و تصمیم داشتیم، اما با توجه به این که این تصمیم به حضور مستمر در مطب و مراکز درمانی برای پایش و کنترل جنین نیاز دارد، فعلاً تصمیمی برای فرزندآوری ندارم و همسر من نیز این موضوع را پذیرفته است».

در نگاه بسیاری از زوج‌های جوان، شرایط اقتصادی موجود و همراه شدن چالش‌های کرونایی با مسائل اقتصادی باعث شده است در حال حاضر قصدی برای فرزندآوری نداشته باشند. مرد ۳۴ ساله دارای یک فرزند سه ساله و ساکن یکی از شهرهای غربی مازندران می‌گوید: «همسر من خانه‌دار است و من هم کارمند یک شرکت خصوصی هستم. تصمیم داشتیم که پس از سه سالگی پسرمان، برای فرزند دوم اقدام کنیم. اما امروز کرونا از یک سو و فشار اقتصادی از سوی دیگر این اجازه را نمی‌دهد. به همین دلیل تصمیم گرفتیم فعلاً تا مدت زمانی به این تصمیم فکر نکنیم».

^۱ بخشی از نقل قول‌های ذکر شده از سایت خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران (ایرنا) اخذ شده است:

<https://www.irna.ir/news/84042793>

تعدادی دیگر نیز به صورت مورد از طریق مصاحبه محققین با زوجین جوان در شهر تهران به دست آمده است.

^۲ Fertility Intention

زن ۳۵ ساله دیگری دارای یک فرزند شش ساله و ساکن شهر تهران می‌گوید: «من دو سال است که تصمیم برای حاملگی داشتم اما تا حالا موفق نشدم برای همین داشتم راه‌های درمان ناباروری را دنبال می‌کردم اما کرونا که اومد دیگه درمان را رها کردم و به همین یک بچه اکتفا کردم... چون پسرم باید مدرسه برود با این شکل مدرسه مجازی سخت است و فکر نمی‌کنم از عهده نگهداری بچه برآیم»

مرد ۲۹ ساله که سه سال از ازدواجش می‌گذرد نیز در این باره می‌گوید: «من و همسرم تصمیم داشتیم بچه‌دار بشیم من تو یک بنگاهی کار می‌کردم از وقتی کرونا اومد کار ما هم کساد شد و مجبور شدم پیام تو کار بازاریابی. ماهی دو تومن اجاره خونه دارم با این شرایط فعلاً فرزندآوری را موکول کردیم به سال‌های آینده تا ببینیم اوضاع چطوری میشود».

علاوه بر آن استرس‌های روحی و روانی ناشی از شرایط کرونا و ترس از ابتلا به بیماری نیز بر رفتارهای باروری زوجین اثر می‌گذارد و ممکن است زوجین به دلایلی مانند نگرانی درباره سلامت خودشان یا جنین، عدم دسترسی به موقع به خدمات بهداشت باروری یا ترس از حضور در بیمارستان برای معالجه و زایمان، در دوران شیوع کرونا فرزندآوری خود را به تعویق بیندازند. برای نمونه، زن ۳۱ ساله که اردیبهشت سال ۱۳۹۹ زندگی مشترک را بدون برگزاری جشن عروسی آغاز کرده است می‌گوید: «تا پیش از این که بتوانیم یک جشن عروسی مانند آن چه که تا پیش از کرونا برگزار می‌شد برگزار کنیم به فرزندآوری فکر نمی‌کنم. ضمن این که شرایط برای حضور در مراکز درمانی فراهم نیست و ترجیح می‌دهم فعلاً به این موضوع فکر نکنم».

در مجموع به نظر می‌رسد در دوران کرونا و پسا کرونا (سال جاری و سال بعد) میزان مولید نه تنها در ایران بلکه در بسیاری از کشورهای جهان کمتر از سال‌های قبل باشد. دوران کاهش مقطعی فرزندآوری بستگی به شدت و طول مدت دوران شیوع کرونا و فشارهای ناشی از رکود اقتصادی و تورم و زمان بازگشت مردم به زندگی عادی و رونق دوباره بازار کار دارد. در هر حال هر گونه کاهش باروری مقطعی و تغییر زمانبندی باروری می‌تواند تأثیر کواتومی بر باروری داشته باشد و باروری نسلی را کاهش دهد.

بحث و نتیجه‌گیری

در حالی که نگرانی‌های بشر از بیماری‌های همه‌گیر تقریباً مرتفع شده بود، پدیدار شدن و شیوع گسترده اپیدمی کووید ۱۹، چالش جدیدی را بر جوامع ایجاد کرد. بیماری همه‌گیر کووید ۱۹، سیستم‌های بهداشتی را به طرز غیرقابل پیش‌بینی تحت فشار قرار داده است، که به طور بالقوه منجر به افزایش میزان بیماری و مرگ و میر می‌شود (تریاس-)

للیموس و بلال^۱ (۲۰۲۰). هم‌چنین این بیماری سایر مؤلفه‌های جمعیت‌شناسی مانند باروری و مهاجرت را تحت تأثیر قرار داده است. گرچه بیشتر مطالعات مربوط به مسئله کووید-۱۹، از نظر پزشکی، بیولوژیکی یا اپیدمیولوژیک بوده است، در حال حاضر نیز رویکردهای جمعیت‌شناختی با رشد پایگاه داده موجود امکان‌پذیر است. رویکردهای جمعیت‌شناختی به تجزیه و تحلیل همه‌گیری کووید-۱۹ ما را قادر می‌سازد تا آمار ارائه شده را بهتر درک کنیم. در همین راستا این مطالعه، با هدف بررسی ابعاد و پیامدهای جمعیتی کووید-۱۹ در ایران انجام شده است. بدین منظور با تحلیل داده‌های ثانویه و استفاده از داده‌های در دسترس سازمان ثبت احوال، مرکز آمار و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی تأثیرات جمعیتی همه‌گیری ویروس کووید-۱۹ در ایران شناسایی شد.

بررسی شاخص امید زندگی در بدو تولد در کشور نشان داد که فوت‌های ناشی از کووید-۱۹ می‌تواند بین ۱/۴ سال تا ۱/۷ سال امید زندگی در بدو تولد را در سال ۱۳۹۹ تحت تأثیر قرار دهد و این شاخص از ۷۵/۱ به ۷۳/۷ تا ۷۳/۴ سال برای هر دو جنس کاهش خواهد یافت. بنابر یافته‌های تحقیقات جدید، به نظر می‌رسد همه‌گیری ویروس کرونا، میانگین امید زندگی در ایالات متحده را کاهش داده و تأثیر آن برای اقلیت‌های نژادی و قومی بسیار ناگوار است. طبق تجزیه و تحلیل محققان دانشگاه کالیفرنیا جنوبی و دانشگاه پرینستون، مرگ‌های ناشی از کووید-۱۹، امید زندگی را به طور کلی ۱،۱۳ سال کاهش داده است. محققان می‌گویند که این بزرگ‌ترین کاهش امید زندگی در ۴۰ سال گذشته است و امید به زندگی در ایالات متحده را به ۷۷،۴۸ سال کاهش می‌دهد - کمترین میزان آن از سال ۲۰۰۳ است. با اینکه میزان مرگ ناشی از کووید-۱۹ در ایالات متحده بالاتر از ایران است (۰/۷ در هزار در ایران در مقایسه با ۱/۴ در هزار در ایالات متحده)، ساختار جوان‌تر فوت‌ها در ایران، تأثیر مهمی بر امید زندگی در بدو تولد در مقایسه با ایالات متحده و سایر کشورهای با ساختار سنی سالخورده تر داشته است.

باید توجه داشت که بیماری‌های واگیردار عفونی و انگلی هنوز هم می‌توانند نقش مهمی در نوسانات مرگ و میر پایین ایفا کنند که شایسته دقت و بررسی است. این وضعیت می‌تواند درس مهمی برای دوران پس از گذار مرگ و میر و جمعیت - به ویژه برای کشورهای با درآمد متوسط که ساختار سنی آن‌ها به سرعت در حال سالخورده شدن است - باشد؛ هنوز باید حضور اپیدمی‌های عفونی و انگلی را مدنظر داشته باشیم و آماده مقابله با آن باشیم. مداخلات انسان در طبیعت نقش مهمی در پدیدار شدن آن‌ها دارد؛ انتشار آن‌ها همانند بیماری‌های غیر واگیردار، کمتر به شرایط بهداشت عمومی مانند فاضلاب شهری و بیشتر به شرایط محیط زیست، بهداشت فردی، سبک زندگی و عوامل ژنتیکی، شغلی، جمعیتی، اقتصادی - اجتماعی بستگی دارد. با این وجود، دنیای امروز امکانات تکنولوژیک و پزشکی بیشتر و بهتری

¹ - Trias-Llimós & Bilal

نسبت به گذشته در اختیار ما می‌گذارد و نظام‌های بهداشتی توانایی بیشتری برای مبارزه با این بیماری‌ها و پس از گذشت مدت زمان کوتاهی، درمان آن‌ها در اختیار دارند. به همین دلیل ممکن است زودتر از گذشته هم فروکش کنند. البته این بیماری‌ها با مقاوم شدن در برابر داروها و درمان‌ها و با جهش‌های ژنتیکی ممکن است پس از مدتی برگردند. به طور کلی می‌توان گفت با پدیدار شدن اپیدمی کووید ۱۹ و جهانگیر شدن آن، یک روند جدید از مرگ و میر ناشی از این اپیدمی عالمگیر و تأثیرات مهم جمعیتی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و رفتاری وجود دارد که آن را از مراحل دیگر گذار اپیدمیولوژیک تاریخ بشر متمایز می‌کند (محبی میمندی و ساسانی پور، زیرچاپ) این بیماری‌ها در جهان جدیدی که جمعیت اکثر کشورهای آن سالخورده هستند یا به سمت سالخوردگی در حرکت است، بیش از گذشته اهمیت می‌یابد؛ نشانه‌هایی که از همین ابتدا وجود دارد و به آن‌ها اشاره شد، می‌تواند حاکی از ورود به دوران جدیدی از گذار اپیدمیولوژیک در عصر پسا گذار جمعیتی باشد که ما آن را عصر به روز شدن پاندمیک‌های نوپدید می‌نامیم.

بررسی شاخص امید زندگی در بدو تولد در کشور نشان داد که فوت‌های ناشی از کووید-۱۹ می‌تواند بین ۱/۴ سال تا ۱/۷ سال امید زندگی در بدو تولد را در سال ۱۳۹۹ تحت تأثیر قرار دهد. بنابر یافته‌های تحقیقات جدید، به نظر می‌رسد همه‌گیری ویروس کرونا، میانگین امید زندگی در ایالات متحده را کاهش داده و تأثیر آن برای اقلیت‌های نژادی و قومی بسیار ناگوار است. طبق تجزیه و تحلیل محققان دانشگاه کالیفرنیا جنوبی و دانشگاه پرینستون، مرگ‌های ناشی از کووید-۱۹، امید زندگی را به طور کلی ۱,۱۳ سال کاهش داده است. محققان می‌گویند که این بزرگترین کاهش امید زندگی در ۴۰ سال گذشته است و امید به زندگی در ایالات متحده را به ۷۷,۴۸ سال کاهش می‌دهد - کمترین میزان آن از سال ۲۰۰۳ است (آندراسفی و گلدمن^۱، ۲۰۲۰). با اینکه میزان مرگ ناشی از کووید-۱۹ در ایالات متحده بالاتر از ایران است (۰,۷ در هزار در ایران در مقایسه با ۱,۴ در هزار در ایالات متحده)، ساختار جوانتر فوت‌ها در ایران تأثیر مهمی بر امید زندگی در بدو تولد در مقایسه با ایالات متحده و سایر کشورهای با ساختار سنی سالخورده‌تر داشته است.

تعداد موالید مثبتی در سال‌های ۱۳۹۹-۱۳۹۵ نشان داد کاهش مداومی در تعداد موالید با شیب ملایم تا سال ۱۳۹۷ و شیب نسبتاً تندتر در سال ۱۳۹۸ در کشور حاکم است. مقایسه میزان موالید مثبت شده در سازمان ثبت احوال کشور در ۶ ماهه نخست سال ۱۳۹۸ و ۱۳۹۹، نشان داد که روند کاهشی همچنان ادامه داشته و تعداد کل موالید کشور کاهش پیدا کرده است باید توجه داشت که در ۶ ماه نخست سال جاری فرزندان متولد شدند که قبل از شیوع کرونا شکل گرفته‌اند. بنابراین در شش ماه نخست سال کاهش زیادی در موالید رقم نمی‌خورد. این احتمال وجود دارد که در نیمه دوم تعداد موالید نسبت به سال‌های گذشته کاهش بیشتری را تجربه کند. با این حال تا پایان سال نمی‌توان نسبت به

¹ - Andrasfay and Goldman

تغییرات تعداد مولید به‌طور قطعی اظهار نظر کرد. با این حال چنانچه همسو با روندهای باروری در سایر مناطق دنیا در سال‌های اول اپیدمی کرونا باروری کاهش یابد، ممکن است این روند کاهشی تحت تأثیر کرونا و پیامدهای ناشی از آن شدت یابد و میزان باروری کل در سال ۱۳۹۹ و سال‌های بعدی کمتر شود. مرور مطالعات موردی و مصاحبه با زوجین نشان داده است که تصمیم‌های باروری در شرایط کرونا تغییر کرده و افراد باروری خود را به دلیل کرونا به تأخیر انداخته‌اند. بخش قابل توجهی از تأخیر یا کاهش باروری در دوران همه‌گیری کرونا و یا بعد از آن می‌تواند با نظریه‌های مربوط به اجتناب از خطر و بی‌اطمینانی نسبت به آینده توضیح داده شوند. همسو با این نظریه (ادسرا و مندز ۲۰۰۹؛ سوبوتکا ۲۰۱۷) همه‌گیری کرونا به دلیل پیامدهایی که در حوزه‌های مختلف داشته، عدم قطعیت و بی‌اطمینانی را به وجود می‌آورد. احساس عدم اطمینان بیشتر باعث می‌شود که زوجین هرگونه سرمایه‌گذاری طولانی‌مدت را به تعویق بیندازند و بنابراین، باعث کاهش باروری بیشتر می‌شوند (کالدول ۱۹۷۶). فضای استرسی خانواده ناشی از قرنطینه شدن ترس از عفونت و ویروس کرونا در دوران بارداری و عواقب آن برای سلامتی مادران، جنین و نوزادان از دیگر ابعاد نامنی و بی‌اطمینانی افراد است که می‌تواند در تصمیم‌ها و رفتارهای باروری تأثیر داشته باشد. این یافته‌ها همسو با مطالعه لویی^۱ و همکاران (۲۰۲۰) است. بر اساس این مطالعه نیت باروری در پنج ایتالیا، فرانسه، آلمان، اسپانیا و انگلستان به صورت منفی تغییر کرده است. در آلمان و فرانسه نیت باروری نسبتاً تغییر کرده است و بسیاری از افراد تصمیم خود را برای داشتن یک فرزند به تأخیر انداخته‌اند. در ایتالیا، نسبت افرادی که تصمیم به تأخیر باروری دارند کمتر است در مقابل نسبت کسانی که قصد باروری خود صرف نظر کرده‌اند بسیار بیشتر از سایر کشورها است.

علاوه بر آن همسو با نظریه برابری جنسیتی انتظار می‌رود افزایش نابرابری جنسیتی درون خانواده همراه با استرس عمومی ناشی از شرایط کرونا، منجر به تغییر نیت باروری شود (لویس ۲۰۲۰). در جامعه ما که به‌طور سنتی زنان بیشتر از مردان مسئولیت‌های امور داخل خانه را به عهده دارند (رازقی نصرآباد و همکاران ۱۳۹۹؛ ترابی ۱۳۹۸) به راحتی می‌توان فرض کرد که زنان بیشترین کار غیرمزدی مورد نیاز را به عهده دارند، زیرا هنجارهای اجتماعی و فرهنگی زنان را مسئول کار خانگی و مراقبت از کودکان معرفی می‌کند و بازار کار برای نقش‌های کمتری با پرداخت و بی‌ثباتی بیشتر برای آنها طراحی شده است، لذا امکان دورکاری زنان در بسیاری از مشاغل برای زنان بیشتر فراهم است. شرایط جدید خانوادگی متأثر از قرنطینه، چالش سازگاری کار در خانه با امور مربوط به مراقبت از کودک یا نظارت بر مدرسه و کار در خانه به عنوان یک کارمند مزدی را برای افراد ایجاد کرده است. از سوی دیگر دسترسی کمتر به مهد کودک به دلیل تعطیلی این مراکز ممکن است در برنامه‌های باروری و قصد زوجین برای داشتن فرزند در آینده نزدیک - به دلیل بحران

¹ - Luppi

کووید ۱۹ تغییراتی ایجاد کند. علاوه بر این، فاصله فیزیکی مورد نیاز استراتژی های مهار کووید ۱۹ محدودیت‌هایی را در حمایت بین نسلی ایجاد می‌کند. با توجه به اینکه بخشی از مراقبت از فرزندان زنان شاغل در ایران توسط پدر بزرگ و مادر بزرگ‌ها انجام می‌شود (عباسی شوازی و همکاران ۱۳۹۸) و لذا سیاست فاصله‌گذاری اجتماعی می‌تواند تصمیم‌های باروری را تحت تأثیر قرار دهد.

در مورد چگونگی تأثیرگذاری شیوع اپیدمی‌ها در طولانی‌مدت بر میزان طلاق و ازدواج اطلاعات زیادی وجود ندارد، اینکه اپیدمی‌ها چگونه بر میزان ازدواج تأثیر می‌گذارند، بستگی به ویژگی‌های خاص زمینه‌ای اپیدمی دارد. پیمایش خانواده در آمریکا نیز نشان می‌دهد که تعطیلی مشاغل، بدون در نظر گرفتن افزایش چشمگیر بیکاری و ناامنی اقتصادی در پی کووید ۱۹، باعث شده تا نرخ ازدواج در حال کاهش باشد - و در آینده نزدیک ادامه خواهد یافت. داده‌های اولیه ایالت‌ها حاکی از کاهش چشمگیر ازدواج برای سال ۲۰۲۰ است، به طوری که پرونده‌های ازدواج در سال ۱۸ درصد در هاوایی، ۱۷ درصد در فلوریدا، ۹ درصد در آریزونا و ۸ درصد در اورگان (چهار ایالت دارای داده) در طول ماه‌های قفل کاهش یافته است. در مسکو تعداد ازدواج‌ها و طلاق‌ها در مارس ۲۰۲۰ نسبت به مارس ۲۰۱۹، ۲۶ درصد کاهش یافته است (روستات^۱ ۲۰۲۰). با این حال آمارهای ثبت شده ازدواج در شش ماه اول سال ۱۳۹۹ در ایران الگوی متناقضی را نشان داد از مقایسه این وقایع در سال ۱۳۹۹ و ۱۳۹۸ می‌توان گفت ازدواج‌ها در سال ۱۳۹۹ اندکی افزایش یافته است این افزایش ممکن است ناشی از کاهش هزینه‌های ازدواج به دلیل ممنوعیت برگزاری مراسم و تجمعات باشد. چنانچه افزایش وقوع ازدواج با فرزندآوری همراه شود ممکن است بر باروری تأثیر مثبت بگذارد. با این حال آنچه مشخص است بر اساس روندهای باروری در چند سال اخیر و بستر اقتصادی اجتماعی جامعه، نبود حمایت‌های کافی از زوجین جوان، افزایش هزینه‌های فرزندآوری، هزینه مسکن، نگرانی افراد از عدم دسترسی به مراکز بهداشتی و بیمارستانی مناسب ممکن است تحت تأثیر تأخیر در فرزندآوری با کاهش باروری مواجه باشیم.

در مجموع نتایج این مطالعه نشان داد این همه‌گیری می‌تواند بر روندهای جمعیت‌شناختی نظیر الگوهای مرگ و میر، باروری، مهاجرت ازدواج و طلاق تأثیرگذار باشد. بر اساس این نتایج پیشنهادهای سیاستی و پژوهشی این مطالعه به شرح زیر است: نتایج این مطالعه نشان داد سالمندان بارزترین قربانیان بحران کووید ۱۹ هستند. بنابراین، حمایت از سلامت سالمندان و اقدامات مراقبتی کوتاه‌مدت و طولانی‌مدت از آن‌ها در دوران شیوع کووید ۱۹ از مهم‌ترین اقدامات سیاستی است که نقش مهمی در ارتقای سلامت جامعه و به‌زیستی جمعیت دارد. مطالعات بیشتر همچنین باید در مورد حقوق افراد مسن در مسائل مربوط به کووید ۱۹ متمرکز باشد تا از تصمیم‌گیری در زمینه اختصاص منابع به گروه‌های

¹ - Rosstat

سنی مختلف پشتیبانی کند. به علاوه، با توجه به افزایش تعداد مقالات منتشر شده مرتبط با کووید ۱۹ در جهان برای گسترش دانش در مورد مسائل مربوط به افراد مسن در زمان بحران، بررسی‌های بیشتری در سطح کشور لازم است. کاهش اثرات رکود اقتصادی و عدم اطمینان در طول دوران همه‌گیری کووید ۱۹ مهم است. بحث درباره سیاست‌هایی که هدف آنها تغییر روند رکود اقتصادی است، خارج از موضوع این گزارش است. به منظور افزایش باروری، در حال حاضر اجرای برنامه‌هایی با هدف حمایت از خانواده‌ها و زوجین جوان اولویت اساسی کشور است. برنامه‌های حمایت از خانواده، بایستی طوری نهادینه شوند که رفتار باروری زوجین با بهره‌مندی از این حمایت‌ها، کمتر تحت تأثیر شرایط مقطعی موجود جامعه قرار گیرد.

در کوتاه مدت، مرخصی استعلاجی با حقوق برای حفاظت از سلامت، درآمد و شغل و همچنین طرح‌هایی برای حفظ شغل برای محافظت از معاش مهم خواهد بود. علاوه بر این، سیستم‌های کمک‌های اجتماعی برای اطمینان از امنیت شغلی در هنگام بحران‌هایی مانند بیماری کووید ۱۹ نقش مهمی خواهد داشت. این کمک‌ها می‌تواند شامل افزایش در سطح مزایا، وجوه نقدی و غیرنقدی برای خانوارهای فقیر و کارگران غیررسمی و همچنین افزایش یارانه‌های آب و برق برای خانوارهای فقیر باشد. سیاست‌هایی برای بهبود تعادل بین زندگی و شغل، به‌ویژه برای زنان، برای کاهش محدودیت در نیت باروری در دوران همه‌گیری مهم خواهد بود. یکی از این اقدام‌ها می‌تواند ارائه خدمات عمومی مراقبت از کودکان با قیمت مقرون به صرفه و قابل دسترسی باشد. همچنین اطمینان از اینکه دسترسی به برنامه‌ریزی خانواده و سایر خدمات بهداشت جنسی و تولید مثل در اولویت پاسخ‌های سیاستی دولت در دوران همه‌گیری قرار دارد، امری حیاتی است. اطمینان از توجه و تمرکز منابع برای جلوگیری از افزایش حاملگی‌های ناخواسته و همچنین پیامدهای نامطلوب سلامتی برای مادران و نوزادان و به طور گسترده‌تر، دسترسی به خدمات بهداشتی طی چند دهه گذشته مهم خواهد بود.

همه‌گیری ویروس کرونا این درس را به ما داد که همه‌گیری‌ها همچون سایر وقایع و حوادث غیرمنتظره در آینده ممکن است بروز یابند و پیامدهای متعددی را ایجاد کنند. از این منظر، تجربه کووید ۱۹ برای کشور ما و همچنین دولت‌های سراسر جهان باید به عنوان یک هشدار برای آماده شدن بستر اجتماعی و اقتصادی به منظور بهبود وضعیت اقتصادی پایدار باشد.

همه‌گیری ویروس کرونا رویدادی بود که جمعیت‌شناسی را در کانون توجهات قرار داد مطالعات جمعیتی با تمرکزشان بر روی تغییرات روندهای مرگ و میر، باروری، ازدواج و مهاجرت در جوامع با ساختارهای مختلف سنی و در گروه‌های مختلف جمعیتی نظیر زنان، مهاجران، اقلیت‌ها و ... می‌توانند ابعاد همه‌گیری کرونا را شناسایی کنند و در چگونگی

مواجهه با آن و شناسایی چالش‌ها و نیازها در مناطق و گروه‌های مختلف جمعیتی نقش مهمی داشته باشند. برای اینکه جمعیت‌شناسی بتواند گام مؤثری برای درک و رفع بحران بهداشتی بردارد، لازم است روی جمع‌آوری داده‌ها و تجزیه و تحلیل آنها سرمایه‌گذاری کنیم.

این مطالعه با محدودیت اساسی داده مواجه بود. مهم‌ترین محدودیت برای پیشبرد اهداف مطالعه در دسترس نبودن داده‌ها و اطلاعات آماری با کیفیت است که در زمان کنونی رفع آن چندان دشوار نیست. امید است سیاست‌مداران برای فراهم کردن و در دسترس قرار دادن داده‌ها تلاش بیشتری انجام دهند. پاسخ اجتماعی به نیازهای پیچیده بهداشتی در آینده باید بر اساس تحقیقات علمی با توجه به واقعیت اپیدمیولوژیک و جمعیت‌شناختی در حال تحول و نیز اثربخشی نسبی مداخلات طراحی شود. بنابراین، تحقیقات جمعیت‌شناختی باید به عنوان پایه آگاهی بخشی، برنامه‌ریزی و تحول شناخته شود.

منابع

- ترابی، فاطمه. (۱۳۹۹). جنسیت، گذران وقت و نقش‌های خانوادگی: اهمیت منابع نسبی و دسترسی زمانی. دوفصلنامه مطالعات جمعیتی، ۶ (۱): ۳۷-۶۵.
- خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران (ایرنا). <https://www.irna.ir/news/84042793>
- رازقی نصرآباد، حجه بی بی، میمنت حسینی چاووشی عباسی شوازی محمد جلال، (۱۳۹۹). تاثیر نگرش و نقش‌های چنسیتی بر فاصله تولد اول تا دوم، مجله جامعه شناسی کاربردی، JAS.2020.121730.1875/۱۰,۲۲۱۰۸
- عباسی شوازی محمد جلال، رازقی نصرآباد، حجه بی بی، و میمنت حسینی چاووشی (زیر چاپ). امنیت اقتصادی اجتماعی و قصد باروری در شهر تهران، نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران.
- محبی میمندی، مهیار و محمد ساسانی پور (زیر چاپ). کووید-۱۹ و بازبینی گذارهای جمعیت‌شناختی: عصر اپیدمی‌های عفونی - انگلی نوپدید؟. نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران.
- وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، آمار رسمی کرونا در ایران، ۱۸ بهمن ۱۳۹۹.
- Aassve, A., Cavalli, N., Mencarini, L., Plach, S., and Bacci, M.L. (2020). The COVID-19 pandemic and human fertility. *Science* 369(6502): 370-371.
- Adsera, A. (2011). Where are the babies? Labor market conditions and fertility in Europe. *European Journal of Population/Revue européenne de démographie* 27(1): 1-32.

- Adsera, A., & Menendez, A. (2009). Fertility Changes in Latin America in the Context of Economic Uncertainty.
- Andrasfay, T., & Goldman, N. (2020). Reductions in 2020 US life expectancy due to COVID-19 and the disproportionate impact on the Black and Latino populations. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 118(5).
- Caldwell, J. C. (1976). Fertility and the household economy in Nigeria. *Journal of Comparative family studies*, 7(2), 193-253.
- Dunja Mijatović(۲۰۲۰), “Learning from the pandemic to better fulfil the right to health ,commissioner for human rights”, <https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/learning-from-the-pandemic-to-better-fulfil-the-right-to-health?inheritRedirect=true>.
- Esping- Andersen, G., and Billari, F. C. (2015). Re-theorizing family demographics. *Population and development review*, 41(1), 1-31.
- Evans, R. W., Hu, Y., & Zhao, Z. (2010). The fertility effect of catastrophe: US hurricane births. *Journal of Population Economics*, 23(1), 1-36.
- <https://www.worldometers.info/coronavirus/>
- Luppi, F., Arpino, B., and Rosina, A. (2020) ‘The impact of COVID-19 on fertility plans in Italy, Germany, France, Spain and UK’. Doi: <https://doi.org/10.31235/osf.io/wr9jb>.
- Marteleto, L.J., Guedes, G., Coutinho, R.Z., and Weitzman, A. (2020). Live births and fertility amid the Zika epidemic in Brazil. *Demography* 57: 843–872.
- McDonald, P. (2000). Gender equity in theories of fertility transition. *Population and development review*, 26(3), 427-439.
- Nandi, A., Mazumdar, S., & Behrman, J. R. (2018). The effect of natural disaster on fertility, birth spacing, and child sex ratio: evidence from a major earthquake in India. *Journal of Population Economics*, 31(1), 267-293.
- Nobles, J., Frankenberg, E., & Thomas, D. (2015). The effects of mortality on fertility: population dynamics after a natural disaster. *Demography*, 52(1), 15-38.
- Olshansky, J., Ault A. (1986) The fourth stage of the epidemiologic transition: the age of delayed degenerative diseases. *Milbank*; 64: 355-91.
- Omran, A. R (1971). The epidemiologic transition: A theory of the epidemiology of population change. *Milbank Memorial Fund Quarterly*. 49(4): 509-538.
- Rogers RG, Hackenberg R (1987). Extending epidemiologic transition theory: a new stage. *Biodemography Soc Biol*. 34: 23443.
- Rosstat (2020) Operational data on natural movement of population. March 30
- Sobotka, T. (2017). Post-transitional fertility: the role of childbearing postponement in fuelling the shift to low and unstable fertility levels. *Journal of biosocial science*, 49(S1), S20-S45.
- Sobotka, T., Skirbekk, V., and Philipov, D. (2011). Economic recession and fertility in the developed world. *Population and Development Review* 37(2): 267–306.

- Stewart, David W. Uncertainty and Risk Are Multidimensional: Lessons from the COVID-19 Pandemic, *Journal of Public Policy & Marketing*, 2021; 40 .(۱)
 - Stone, L. (2020). Will the coronavirus spike births? Institute for Family Studies.
 - The UN Refugee Agency (2020). Global focus. UNHCR Operations Worldwide.
 - Trias-Llimós, S., & Bilal, U. (2020). Impact of the COVID-19 pandemic on life expectancy in Madrid (Spain). *Journal of Public Health*, 42(3), 635-636.
 - Ullah, M. A., Moin, A. T., Araf, Y., Bhuiyan, A. R., Griffiths, M. D., & Gozal, D. (2020). Potential Effects of the COVID-19 Pandemic on Future Birth Rate. *Frontiers in Public Health*, 8.
- World Health Organization (WHO) (2020) WHO Coronavirus Disease (COVID-19) Dashboard. Accessed on 31.08.20 from .

تأثیر همه‌گیری جهانی ویروس کرونا بر منطقه‌گرایی اتحادیه اروپا بر اساس نظریه بین حکومت‌گرایی

محمد کاظم شجاعی^۱

چکیده

همه‌گیری کرونا در سال ۲۰۲۰ را می‌توان یکی از بزرگ‌ترین چالش‌های رخ داده برای بشر در قرن بیست و یکم دانست. ابعاد بهداشتی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی این همه‌گیری، جهان را دربرگرفت و تمام جنبه‌های زندگی انسان مدرن را زیر تأثیر قرار داد. یکی از مهم‌ترین جنبه‌ها، نقش دولت‌ها در سطح ملی، منطقه‌ای و جهانی بود. مواجهه اتحادیه اروپا با همه‌گیری کرونا پرسش‌های زیادی را در مورد همگرایی منطقه‌ای ایجاد کرد. در این مقاله این پرسش‌ها را مطرح می‌کنیم که مواجهه کشورهای عضو اتحادیه اروپا با همه‌گیری کرونا چه تأثیری بر نقش دولت‌ها در سطح منطقه‌ای داشته است؟ و با کدام چارچوب نظری می‌توان رخ داده‌های پس از همه‌گیری کرونا در اتحادیه اروپا را تحلیل کرد؟ در همین راستا فرضیه مقاله حاضر آن است که از آنجایی که همه‌گیری کرونا منجر به بازایی نقش دولت‌های ملت پایه در اداره مسائل سیاسی، اقتصادی و اجتماعی شده است، نظریه بین حکومت‌گرایی از بیشترین توان برای تحلیل اوضاع بهره‌مند است. در این راستا پس از توضیح کوتاه عناصر نظریه بین حکومت‌گرایی و ارائه شواهد و تحلیل رویدادها به این نتیجه‌گیری می‌رسیم که همه‌گیری کرونا در منطقه اتحادیه اروپا منجر به تقویت دوباره نقش دولت‌های ملت پایه به عنوان کنشگران اصلی عرصه منطقه‌ای و جهانی شده است. بنابراین، می‌توان از نظریه بین حکومت‌گرایی برای تحلیل نقش دولت‌های ملت پایه در اتحادیه اروپا بهره برد.

واژه‌های کلیدی: کرونا، دولت، همگرایی، اتحادیه اروپا، بین حکومت‌گرایی

مقدمه

تاریخ به ما یاد داده است که بحران‌ها زمینه‌ای برای آزمودن توانایی و پایداری نظام سیاسی هستند. یکی از نظریه‌های مربوط به منطقه‌گرایی، نظریه بین حکومت‌گرایی است. این نظریه که از دهه ۱۹۷۰ و در پی تحولات اروپا و به خصوص

^۱ دانشجوی دکتری مطالعات منطقه‌ای دانشگاه تهران mkshojaee@ut.ac.ir

^۲ نظریه بین حکومت‌گرایی زیر تأثیر تحولات واقعی و بحث‌های نظری در حال تغییر بوده است و در نتیجه انواع جدیدی از آن مطرح شده است که از آنها می‌توان به بین حکومت‌گرایی لیبرال جدید، بین حکومت‌گرایی جدید، اتحادیه بین حکومتی و بین حکومت‌گرایی فراملی اشاره کرد. بدیهی است بررسی

رویکرد کشور فرانسه به اتحادیه اروپا تدوین شد، با بررسی شرایط واقعی تلاش کرد، با کنار گذاشتن ایده آل گرایی موجود در نظریه نوکارکردگرایی و نیز مادی گرایی نظریه واقع گرایی، تصویر واقعی را از نقش دولت در منطقه گرایی ارائه دهد. بین حکومت گرایان بر خلاف نظریه های کارکردگرا و نوکارکردگرا که نقش پررنگی را برای کنشگران غیردولتی، فرامرزی و جامعه مدنی قائل هستند و معتقدند نقش دولت ها در فرایند منطقه گرایی رو به افول است، بر این باورند که دولت ها هنوز نقش پررنگ خود را در این فرایند ایفا می کنند و روند همگرایی منطقه ای، بیش از آنکه زیر تأثیر روند «تسری» مورد نظر نوکارکردگرایان باشد، بازتابی از مواضع و منافع دولت های ملت پایه است. از نظر بین حکومت گرایان، در این چارچوب، منطقه گرایی تا زمانی پیش رفته و پویایی خود را حفظ می کند که در راستای منافع دولت های ملی باشد و آنها می توانند در صورت تمایل، با ایجاد موانعی بر سر راه همگرایی، آن را کند یا به طور کامل متوقف کنند.

با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و افزایش سرعت و عمق همگرایی در اروپا و نیز توسعه فناوری های دیجیتال و افزایش قدرت شبکه های مجازی و اجتماعی طی چند دهه اخیر، نظریه های حامی کاهش نقش دولت در هر دو عرصه داخلی و بین المللی به قدرت بیشتری دست یافتند. هواداران دولت حداقلی معتقد بودند، با توجه به افزایش نقش کنشگران مدنی و غیر دولتی در عرصه های داخلی و بین المللی، دولت ها باید حضور خود را محدود کنند و عرصه هایی مانند اقتصاد، زندگی روزمره، فرهنگ و جامعه باید تا حدود زیادی به دست این نهادهای نوپا سپرده شود. با ورود به قرن بیست و یکم و پیشرفت ناگهانی فناوری به خصوص در زمینه های اینترنت و فضای مجازی، به نظر می رسد که نقش دولت رو به کاهش بیشتری قرار دارد و قرن بیست و یکم عرصه فرسایش قدرت دولت های ملت پایه به نفع نهادهای مدنی است.

با این حال، با وقوع تحولاتی مانند بحران پناهجویان، تقویت جریان های راست گرا و ملی گرا در کشورهای عضو اتحادیه اروپا و به قدرت رسیدن آنها در برخی از کشورها و نیز خروج بریتانیا از اتحادیه اروپا طی سال های اخیر، شاهد تقویت جریان های واگرا بودیم که به دنبال تقویت دوباره دولت های ملت پایه بودند. این تحولات در مجموع باعث شد شاهد بازگشت اهمیت و تقویت نقش دولت ها به عنوان کنشگران اصلی در فرایند همگرایی در اتحادیه اروپا باشیم. وقوع همه

شبهات ها و تفاوت های این انواع مختلف بین حکومت گرایی خارج از حوصله این مقاله است. بنابراین منظور از «بین حکومت گرایی» اشاره به عناصر کلی عمدتاً مشترک بین تمامی انواع بین حکومت گرایی است. برای اطلاعات بیشتر ن.ک:

Beach, Derek and Smeets, Sandrino. (2020) Intergovernmentalism and its implications – new institutional leadership in major EU reforms.

گیری جهانی کرونا منجر شد که برای نخستین بار پس از تشکیل اتحادیه اروپا و پیمان شنگن که منجر به برداشته شدن مرزها و آزادی تردد شهروندان اتحادیه اروپا بین کشورهای عضو شده بود، شاهد پررنگ شدن دوباره مرزها، منع تردد اتباع بین کشورهای عضو، اعمال محدودیت‌های تجاری و حتی درگیری‌های لفظی بین دولت‌های عضو بر سر چگونگی مدیریت بحران همه‌گیری باشیم.

همه این تحولات پرسش‌هایی را در مورد آینده همگرایی در اتحادیه اروپا ایجاد کرد. برخی بر اساس شواهد واقعی معتقد هستند که این همه‌گیری و ناکامی ابتدایی اتحادیه اروپا در مدیریت متوازن بحران، منجر به توقف روند همگرایی و تقویت واگرایان خواهد شد. در برابر گروه دیگر بر این باورند که این همه‌گیری و نمایان شدن ضعف‌های موجود، لزوم همگرایی بیشتر و سپرده شدن توانایی بیشتر به اتحادیه اروپا را توجیه خواهد کرد. در هر کدام از این دو چارچوب آنچه مشترک است، تقویت نقش دولت‌های ملت‌پایه است. در نتیجه می‌توان گفت این روند ادعای بین‌حکومت‌گرایان در مورد نقش دولت‌ها در همگرایی منطقه‌ای را تأیید می‌کند.

نظریه بین‌حکومت‌گرایی و همگرایی اروپا

در طول دهه ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ میلادی، در حالی که فرایند همگرایی اروپا در جریان بود و نظریه نوکارکردگرایی، مراحل گوناگون همگرایی را تشریح می‌کرد، وقوع تحولاتی در عرصه میدانی منجر شد، نگاه جدیدی در زمینه همگرایی منطقه‌ای شکل بگیرد. نوکارکردگرایان روی سازوکارهای تکنوکراتی، تغییرات افزایشی و فرایند یادگیری تأکید داشتند. (Niemann and Schmitter, 2009:46) ارنست هاس، مفروض‌های اصلی واقع‌گرایی شامل تأثیر آنارشی بر روابط دولت‌ها و نیز نقش مرکزی دولت‌ها را در سیاست بین‌الملل زیر سؤال برد. او معتقد بود که «فرایند» همگرایی منطقه‌ای از راه سرریز می‌تواند از همکاری‌های اقتصادی و کارکردی آغاز شود و با کمرنگ‌تر کردن نقش دولت به عنوان کنشگر اصلی عرصه روابط بین‌الملل و تقویت نهادهای مدنی و غیردولتی به تدریج زمینه را برای انتقال وفاداری سیاسی مردم و سایر کنشگران به نهادی بالاتر از دولت‌های ملت‌پایه ایجاد کند. (سودرنام، ۱۳۹۷: ۶۲-۶۰) بر این اساس، نقش دولت به عنوان کنشگر اصلی روابط بین‌الملل رو به فرسایش بوده و به تدریج نهادها و کنشگران فراملی و فروملی نقش پررنگ‌تری در فرایند همگرایی ایفا خواهند کرد. (Pollack, 2013:8) تحولات جاری در اروپا که شامل افزایش وابستگی اقتصادی و فنی کشورهای منطقه به یکدیگر در کنار فرایند نهادسازی در ساختار اتحادیه اروپا و افزایش نقش و اهمیت اتحادیه اروپا و گسترش افقی و عمودی آن می‌شد، همگی حاوی نشانه‌هایی از صحت ادعای نوکارکردگرایان بود.

با این حال، با فرا رسیدن دهه ۱۹۷۰ میلادی و روی کار آمدن مارشال دوگل در فرانسه و اتخاذ مواضع سخت‌گیرانه‌تر از سوی این کشور در مورد روند همگرایی اروپا و افزایش تمایل پاریس برای حفظ قدرت حاکمیت ملی خود که در اتخاذ سیاست «صندلی خالی»^۱ فرانسه متجلی شد، ناگهان ضربه‌ای به روند همگرایی وارد آمد.^۲ (Moravscik, 2012: 2) در عرصه نظریه‌پردازی نیز افرادی مانند هافمن و کمی بعدتر موراوچیک، با رد برخی از اصول و مفروضات بنیادین نوکارکردگرایان، بر اهمیت غیرقابل چشم‌پوشی نقش دولت در روند همگرایی تأکید کردند. بین‌حکومت‌گرایان لیبرال با پر کردن فضای موجود بین واقع‌گرایان و آرمان‌گرایان ضمن به رسمیت شناختن نقش کنشگران غیر دولتی در سطح فروملی، تداوم حضور دولت در فضای منطقه‌ای و بین‌المللی را به عنوان کنشگر اصلی به رسمیت شناختند. بر این اساس، کنشگرانی که در سطح داخلی منازعه بر سر قدرت را به سود خود پایان داده و بر مسند دولت می‌نشینند، اولویت‌های دولت را برای چانه‌زنی در صحنه بین‌المللی تعیین می‌کنند. (Keleine and Pollack, 2018: 3)^۴

بنابراین، بین‌حکومت‌گرایان با ردّ روند فرسایشی قدرت کنشگری دولت در فرایند همگرایی، این ادعا را مطرح کردند که با وجود پیش رفتن فرایند همگرایی و افزایش اهمیت کنشگران غیر دولتی، هنوز هم، این دولت‌های دارای حق حاکمیت هستند که نقش اصلی را در ایجاد، تداوم و یا احتمالاً توقف فرایند همگرایی ایفا می‌کنند. (Hoffmann, 1995: 71-106)^۵ آنها معتقد بودند که دولت‌ها کنشگر اصلی و مشروع در شرایط آنارشی هستند و می‌توانند با چانه‌زنی بین حکومتی اهداف ملی را تحقق بخشند. به‌علاوه، آنها به عنوان کنشگران خردمند با سنجیدن جنبه‌های مختلف موضوع، بهترین تصمیم را برای منافع خود اتخاذ می‌کنند و در صورتی که هر تصمیم (از جمله همگرایی یا همکاری منطقه‌ای) علیه منافع آنها باشد، از تداوم آن خودداری خواهند کرد.

بر همین اساس، موراوچیک ادعا کرد که علاوه بر منافع اقتصادی، منافع و ملاحظات ژئوپلیتیک نیز در تصمیم دولت‌ها برای پیوستن به فرایند همگرایی یا خروج از آن مؤثر است. (Wiener: 70) به باور بین‌حکومت‌گرایان لیبرال، هیچ شخص و نهادی به اندازه دولت نمی‌تواند به اطلاعات دسترسی داشته باشد، به همین دلیل توانایی اتخاذ تصمیم‌های کلان تنها در اختیار دولت باقی خواهد ماند. بین‌حکومت‌گرایان برای کنشگران نهادی نیز نقش مستقلاً قائل نیستند و بر این باورند که کنشگران نهادی که در سازمان‌های فراملی کار می‌کنند، در بهترین حالت نقش تسهیل‌کنندگی دارند؛ در حالی که دولت‌ها هستند که مسیر همگرایی و سرعت آن را تعیین می‌کنند. (Smeets and Zaun, 2021: 2)^۶ به نظر بین‌حکومت‌گرایان حرکت به سمت همکاری بین‌المللی عمیق‌تر در اروپا، حاصل هماهنگی منافع دولتها (به خصوص منافع اقتصادی) زیر تأثیر پوشش‌ها و فشارهای داخلی آنها است. (Puchala, 1999: 5)^۷ موراوچیک نشان داد که

¹ Empty chair policy

فرایند رژیم‌سازی فراملی تنها زمانی رخ می‌دهد که ترجیحات اقتصادی ملی، پس از آن با هم همگرا شده‌اند که حکومت‌ها آنها را طراحی، پیشنهاد و آغاز کرده‌اند و وظیفه درآمیختن تعهدات ملی به نهادهای بین‌المللی سپرده شده است. (Effer, 2020:3)

بین‌حکومت‌گرایان با بررسی عملکرد اتحادیه اروپا در مواجهه با بحران‌های اخیر از جمله مواجهه با موضوع آوارگان و فرایند تصمیم‌گیری در این اتحادیه، از تقویت وزن شورای اروپا متشکل از وزرای کشورهای عضو سخن می‌گویند و اعلام می‌کنند که هم‌زمان با توسعه قلمروی سیاست‌گذاری در اتحادیه اروپا به تدریج شاهد محدود شدن فرایند انتقال اقتدار به نهادهای غیردولتی خواهیم بود. در این فرایند همگرایی بدون فراملی‌گرایی، با وجود اروپایی شدن تصمیم‌ها، اثری از اجتماعی شدن آنها نیست. (Sandrino and Zuan, 2020:8)

در این چارچوب، و بر اساس بررسی رویدادها و تحولات اخیر اتحادیه اروپا به‌خصوص همه‌گیری کرونا و افزایش حضور دولت در صحنه‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی کشورهای عضو، می‌توان از بازگشت دولت به عرصه سیاست منطقه‌ای سخن گفت. همه‌گیری کرونا و جلوه بین‌المللی آن که منجر به قطع تردد بین کشورهای عضو اتحادیه اروپا، اعمال قرنطینه عمومی در داخل کشور و وضع محدودیت‌های فعالیت برای کسب و کارها و مسافرت مردم شد نشانه دیگری از تقویت نقش دولت در دوران همه‌گیری است. اما همه‌گیری کرونا تنها عامل تقویت‌کننده نقش دولت‌های ملت‌پایه در اروپا نبود.

تحولات اتحادیه اروپا پیش از وقوع همه‌گیری کرونا

پس از امضای پیمان ماستریخت در سال ۱۹۹۲ اتحادیه اروپا شاهد توسعه در هر دو عرصه افقی و عمودی بود. از یک سو تعداد اعضا از پانزده عضو به ۲۸ عضو افزایش پیدا کرد و از سوی دیگر انتقال از بازار مشترک به واحد پولی مشترک رخ داد. به تدریج اتحادیه اروپا عرصه‌های فعالیت خود را گسترش داد و با ورود به عرصه سیاست‌گذاری اجتماعی و سیاسی، امروزه اتحادیه اروپا دارای نماینده ثابت سیاست خارجی است و کشورهای عضو از سیاست خارجی واحدی پیروی می‌کنند. معاهدات بعدی آمستردام، نیس و لیسبون نیز در همین مسیر حرکت کردند.

روند رویدادها بین معاهده ماستریخت و لیسبون (Eurostat:2020) حاوی نشانه‌هایی از ایالات متحده اروپای مورد نظر فدرال‌گرایان بود. با این حال، آغاز دهه سوم قرن بیست و یکم با اخبار خوبی برای اتحادیه اروپا همراه نبوده است. وقوع بحران پناهجویان علاوه بر پایه‌های اقتصادی، بنیان‌های اخلاقی اتحادیه اروپا را به عنوان یکی از مدافعان اصلی حقوق بشر در جهان به شدت زیر سؤال برد. عدم اتحاد یک سیاست مشترک بین اعضای اتحادیه و تنش‌های ناشی از

تفاوت در سیاست کشورهای عضو حاکی از وجود شکاف عمیقی در مواضع و دیدگاه‌های اعضای اتحادیه اروپا بود.^۸

(Bounanno, 2017: 10)

تلاش کشورهای بزرگ اتحادیه اروپا برای واداشتن کشورهای کوچک‌تر شرقی و مرکزی برای اتخاذ سیاست‌های رومدارانه‌تر در برخورد با پناهندگان، منجر به تقویت جریان‌های راست‌گرا و حتی به قدرت رسیدن آنها در برخی کشورهای عضو اتحادیه اروپا شد. از بین این جنبش‌های مخالف سیاست‌های اتحادیه اروپا می‌توان به جنبش «لیگ»^۱ در ایتالیا، جنبش «جایگزین برای آلمان»^۲، حزب «وکس»^۳ اسپانیا، حزب «آزادی» اتریش،^۴ «جبهه ملی» فرانسه^۵، حزب «دموکرات» سوئد،^۶ حزب «فنلاندی‌ها»^۷، حزب «مردم» استونی،^۸ حزب «کنفدراسیون» لهستان^۹، حزب «دموکراتیک» اسلونی،^{۱۰} حزب «راه‌حل یونانی»^{۱۱} اشاره کرد. نکته مشترک بین همه این جنبش‌ها مخالفت با سیاست‌های حامی اتحادیه اروپا و تأکید بر تقویت دولت‌های ملی است. در یک نمونه لویجی سازی^{۱۲} در مرکز اصلاحات اروپایی نوشت:

«طی دهه گذشته، ایتالیا از یکی از مشتاق‌ترین حامیان همگرایی اروپایی به یکی از مشکوک‌ترین اعضا نسبت به اتحادیه اروپا تغییر وضعیت داده است. بسیاری از ایتالیایی‌ها احساس می‌کنند که در جریان بحران‌های اخیر اتحادیه اروپا ایتالیا را تنها گذاشته است. خسارت وارد شده به دیدگاه ایتالیایی‌ها نسبت به اتحادیه اروپا با برخورد اتحادیه نسبت به موضوع مهاجرت تشدید شد. ایتالیا بین سال‌های ۲۰۱۴ تا ۲۰۱۸ به تنهایی پذیرای ۶۵۰ هزار مهاجر بود، و اتحادیه اروپا اقدامی به جز اظهار نظرهای نمادین برای حل این مشکل انجام نداد. (Feffer:3)

عقب‌نشینی بریتانیا از اتحادیه اروپا به‌طور دقیق در زمانی رخ داد که همگرایی اروپا با بحران‌های جدی مانند مهاجرت گسترده پناهجویان، مشکلات حوزه یورو، بحران در روابط با روسیه در پی مسائل اوکراین و بحران در روابط با ایالات متحده آمریکا در دوران دونالد ترامپ روبرو بود. (Oliver, 2018:6)

¹ The league

² Alternative for Germany (AfD)

³ VOX party

⁴ The Freedom Party (FPÖ)

⁵ National Front (FN)

⁶ Sweden Democrats

⁷ Finns Party

⁸ People's Party of Estonia

⁹ Confederation party

¹⁰ The Slovenian Democratic Party

¹¹ Greek Solution

¹² Luigi Scazzeri

برخی بر این باورند که در پی خروج بریتانیا از اتحادیه اروپا، اتحادیه اروپا در مسیر تبدیل شدن از یک اتحادیه به یک کنفدراسیون متشکل از دولت‌هایی با قدرت نامتوازن سیاسی قرار دارد. این موضوع در صورت وقوع بنیان‌های شکل-گیری اتحادیه اروپا و اهداف بنیان‌گذاران آن را زیر سؤال خواهد برد. (Oliver, 2018:5) خروج بریتانیا از اتحادیه اروپا فارغ از تمام تبعات سیاسی و اقتصادی که داشت، مهم‌تر از همه چالش هویتی جدی را برای اتحادیه اروپا ایجاد کرد و تصویری را که اتحادیه تلاش کرده بود طی دهه‌های گذشته از خود بسازد به شدت لرزاند. (Moskal: 2018,3)⁹

تحولات ناشی از همه‌گیری کرونا در اتحادیه اروپا

همه‌گیری کرونا و قرنطینه ناشی از آن بیشترین صدمه را به اصل جابه‌جایی نیروی کار، گردشگری و مسافرت آزاد اتباع کشورهای مختلف جهان زد. بر این اساس، طبیعی است که بیشترین صدمه از این همه‌گیری متوجه کشورهای باشد که بیشتر از سایرین ارتباطات بین‌المللی داشته و مبداء و مقصد بخش قابل توجهی از مسافرت‌های بین‌المللی بوده‌اند. بر اساس فهرست تهیه شده در مدرسه حکومت بالواتنیک دانشگاه آکسفورد که کشورها را بسته به سیاست‌های مربوط به قرنطینه، بین صفر (کمترین معیارهای محدود کننده) تا صد (بیشترین معیارهای محدود کننده) رتبه‌بندی کرده است، اتحادیه اروپا نمره میانگین ۸۳ را در به دست آورد. در حالی که نمره میانگین در سطح جهان ۷۹ بود. (Vanhercke et al, 2020:53) کاهش قابل توجه رشد اقتصاد اتحادیه اروپا، ضرر ده‌ها میلیارد دلاری خطوط هوایی، (Jasper: 2020) بخش گردشگری و کاهش حدود ۱۲ درصدی تولید ناخالص ملی کل اتحادیه اروپا (جدول یک) (Eurostat: 2020,1) ضربه‌های بزرگی را به کشورهای عضو اتحادیه اروپا وارد کرد. در زمینه اشتغال نیز همه‌گیری کرونا صدمه‌های جدی را به کشورهای عضو اتحادیه اروپا وارد کرد و منجر به بیکاری دائم یا موقت جمعیت قابل توجهی از مردم اروپا شد. این شرایط منجر به افزایش افراد نیازمند به کمک‌های دولتی و افزایش نقش دولت در تأمین مایحتاج عمومی مردم شد. (Vanhercke et al: 61) در نتیجه دولت‌ها به منظور کاهش پیامدهای اقتصادی بیکاری ناشی از قرنطینه عمومی و کاهش درآمد شرکت‌های اقتصادی، خواسته یا ناخواسته، در قالب ارائه کمک‌های حمایتی به افرادی که شغل خود را از دست داده بودند و نیز کمک به بنگاه‌های اقتصادی به منظور حفظ کارمندان خود، حضور پررنگ‌تری را در صحنه اقتصادی از خود نشان دادند. به باور بسیاری از ناظران، این حضور دوباره دولت در عرصه‌ای که مدت‌ها خارج از چارچوب دولت ارزیابی می‌شد می‌تواند در بلندمدت، به‌خصوص در کشورهایی که جامعه مدنی و

بخش خصوصی ضعیف‌تری دارد منجر به تضعیف این جوامع و تقویت نقش دولت‌ها شود. (Pop and Amador:)

(2020)

رتبه‌بندی ده کشور اتحادیه اروپا با بیشترین میزان کاهش رشد اقتصادی در سال ۲۰۲۰

ردیف	نام کشور	میزان رشد
۱	اسپانیا	٪-۱۲/۴
۲	بریتانیا	٪-۱۰/۸
۳	ایتالیا	٪-۹/۹
۴	کرواسی	٪-۹-۶
۵	فرانسه	٪-۹/۴
۶	پرتغال	٪-۹/۳
۷	یونان	٪-۹
۸	بلژیک	٪-۸/۴
۹	اسلواکی	٪-۷/۵
۱۰	مالت	٪-۷/۳

منبع: statista:2021

از طرف دیگر، با توجه به کاهش تدریجی قدرت دولت‌های ملت‌پایه و گسترش قابل توجه مرزهای جامعه مدنی و آزادی اجتماعی مردم در کشورهای مردم‌سالار، بر خلاف کشورهای اقتدارگرایی مانند چین، امکان واداشتن مردم به ماندن در خانه و منع تردد آنها در سطح شهرها کمتر بود. بر اساس معیارهایی که در بالا آمد می‌توان گفت کشورهای عضو اتحادیه اروپا در صف مقدم کشورهای خسارت دیده از این همه‌گیری قرار گرفتند.

واکنش اتحادیه اروپا به همه‌گیری کرونا حداقل در ماه‌های نخست کارآمدی چندانی نداشت و منجر به عمیق‌تر شدن شکاف‌های از پیش موجود در این اتحادیه شد. وقوع همه‌گیری با خروج بریتانیا از اتحادیه اروپا، تداوم بحران مهاجران و تقویت جریان‌های راست‌گرا در اروپا هم‌زمان شده بود و گستره این همه‌گیری، باعث شد اتحادیه اروپا از واکنش مناسب به این رویداد باز بماند. (Herszenhorn and Wheaton:2020) تجربه ایتالیا و ناکامی اتحادیه اروپا در تأمین نیازهای بهداشتی این کشور از بدترین نمونه‌های رخ داده در این زمینه بود.

در دهم مارس ۲۰۲۰ تنها چند هفته پس از ظهور نخستین مورد کرونا در ایتالیا نماینده دائم ایتالیا در اتحادیه اروپا در نشریه پولیتیکو نوشت:

ایتالیا خواستار فعال شدن سازوکار حمایت مدتی اتحادیه اروپا برای تأمین تجهیزات پزشکی برای حفظ جان شهروندان این کشور شد. ولی با کمال تأسف حتی یکی از کشورهای عضو اتحادیه اروپا پاسخی به درخواست کمیسیون نداد. تنها چین، در قالب روابط دو جانبه به کمک برخاست. مطمئناً این نشانه خوبی برای اتحاد و یکپارچگی اروپا نیست. (Feffer:2020)

اوضاع از این هم بدتر شد و برخی از دولت‌های اروپایی مانند فرانسه و آلمان، ممنوعیت‌هایی را برای صادرات تجهیزات حیاتی پزشکی برقرار کردند، تا بتوانند امنیت بهداشتی کشورهای خود را در صورت مواجهه شدید با همه‌گیری کرونا تضمین کنند. در نهایت اقدام کمیسیون اروپا برای برقراری ممنوعیت صادرات تجهیزات حیاتی پزشکی از اتحادیه اروپا توانست تا حدودی محدودیت‌های ایجاد شده توسط دولت‌ها و بین کشورهای عضو را کاهش دهد. البته این کار با وجود بازیابی حداقل ظاهری یکپارچگی اتحادیه اروپا، به ضرر کشورهای فقیر خارج از اتحادیه تمام شد. به این ترتیب همه‌گیری کرونا علاوه بر پایه‌های اقتصادی و سیاسی، پایه‌های اخلاقی اتحادیه اروپا را نیز به چالش کشید و عدم توازن در تأمین خدمات بهداشتی نشانه‌ای از تداوم عدم توازن بین منافع کشورهای عضو اتحادیه بود.

با وجود این، ناکامی اتحادیه اروپا تنها به خاطر کمبود منابع یا مدیریت نادرست نبود. در اساس اختیار اداره امور بهداشتی و سلامتی در چارچوب وظایف اتحادیه اروپا قرار نداشت. در چارچوب پیمان لیسبون بهداشت عمومی جزو صلاحیت‌های ملی به حساب آمده و صلاحیت اتحادیه اروپا در این زمینه تنها به پشتیبانی، هماهنگی و حمایت از اقدام‌های دولت‌های عضو برای بهبود سلامت عمومی محدود می‌شود. (Rollof,2020:6)

بر این اساس، دو دیدگاه در مورد تأثیر وقوع همه‌گیری کرونا بر آینده اتحادیه اروپا شکل گرفته است، گروهی بر این باور هستند که بحران همه‌گیری جهانی کرونا به دولتهای عضو اتحادیه خواهد فهماند که راهی جز اتحاد بیشتر و

همکاری ساختارمند در عرصه‌های بهداشتی، اقتصادی و اجتماعی در پیش ندارند و در بلندمدت شاهد افزایش همگرایی و یکپارچگی در بین کشورهای اتحادیه اروپا خواهیم بود. در این چارچوب، ضعف اتحادیه اروپا در برخورد ابتدایی با همه‌گیری کرونا، نه نشانه‌ای از ضعف ساختاری که به خاطر عدم دخالت اتحادیه اروپا در سیاست‌های بهداشتی دولت-های عضو انگاشته شده است. هواداران این دیدگاه اشاره می‌کنند که بر این اساس دولت‌های عضو بر اساس قوانین داخلی خود عمل می‌کنند. در نتیجه از نگاه این گروه از صاحب‌نظران، راه حلّ این مشکل، همگرایی بیشتر و پذیرش سپردن مسئولیت‌ها و اختیارات بیشتر به اتحادیه اروپا و نهادهای فراملی است.

ارتباط این دیدگاه با بین‌حکومت‌گرایی لیبرال را می‌توان این‌گونه ارزیابی کرد که مطالبات داخلی و منافع گروه‌های داخلی برای بهبود هر چه سریع‌تر نشانه‌های به جا مانده از کرونا می‌تواند حکومت‌های ملت‌پایه را، به‌خصوص حکومت‌هایی که به اتحادیه اروپا مشکوک بوده‌اند، به پیوستن هر چه سریع‌تر به روند همگرایی اتحادیه اروپا و پذیرش دستورالعمل‌ها و مدل‌های بهداشتی، اقتصادی و در نهایت سیاسی اتحادیه اروپا وادارد. بر این اساس، وقوع بحران ناشی از همه‌گیری کرونا در بلندمدت می‌تواند منجر به تحکیم همگرایی و کمرنگ شدن شکاف‌های موجود بین کشورهای عضو اتحادیه اروپا شده و همان‌گونه که در دوران جنگ سرد وجود تهدید مشترک اتحاد جماهیر شوروی و پیمان ورشو کشورهای عضو ناتو را در قالب اتحادی خلل‌ناپذیر به یکدیگر پیوند می‌داد، تهدید مشترک کرونا هم می‌تواند تمام کشورهای جهان، واقع در مناطق مختلف را به یکدیگر نزدیک‌تر کند تا با پیروی از مدل‌های موفق آزموده شده بتوانند ضمن حفظ سلامت مردم خود، در بلندمدت بحران‌های اقتصادی را پشت سر بگذرانند.

در طرف دیگر، برخی از ناظران معتقدند که عملکرد اتحادیه اروپا در مواجهه با همه‌گیری کرونا، ضربه شدیدی به مشروعیت و جایگاه این اتحادیه نزد مردم اروپا و جهان ایجاد کرد و پس از حلّ این مشکل، اتحادیه اروپا هیچ‌گاه به جایگاه پیش از همه‌گیری باز نخواهد گشت. آنها به رویدادهای رخ داده در اروپا، به‌خصوص در ماه‌های نخستین شیوع همه‌گیری در اروپا اشاره می‌کنند. ناکامی این اتحادیه برای اتخاذ سیاستی کارآمد و به موقع برای مواجهه با آن، سبب شد کشورهای عضو اتحادیه اروپایی نارضایتی خود را از ناکامی اتحادیه اروپا اعلام کنند. واضح‌ترین نمونه در مورد ایتالیا بود که به عنوان نخستین مرکز مهم درگیر با همه‌گیری کرونا با این مسئله مواجه شد.

ناتوانی اتحادیه اروپا در تأمین منابع مورد نیاز خود برای کمک به اعضای کم‌توان‌تر اتحادیه، از کشورهای پیشرفته‌تر، ضربه شدیدی به جایگاه اتحادیه اروپا و سازمان‌ها و نهادهای فراملی وارد کرد و منجر به تقویت روند تصمیم‌سازی بین‌حکومتی شد. (Salvati:2020,3) نقش‌آفرینی کشورهای خارج از اتحادیه اروپا به خصوص چین در قالب روابط دو-

جانبه با اعضای اتحادیه اروپا، به خصوص کشورهای اسپانیا و ایتالیا که متحمل شدیدترین لطمه‌ها از کرونا شده بودند، می‌تواند در بلندمدت تأثیر قابل توجهی در کاهش قدرت همگرایی در این اتحادیه باشد. (Arostegui:2020)

در نتیجه، این گروه از ناظران معتقدند که بحران همه‌گیری کرونا و ناکامی‌های متعدد فنی، سیاسی و اخلاقی اتحادیه اروپا در حل این مسئله منجر به تقویت جریان‌های واگرا در برابر همگرایی شده و می‌تواند در میانمدت جریان‌های مخالف اتحادیه اروپا را تقویت کرده و تمایلات واگرایانه دولت‌ها را افزایش دهد. بر این اساس، شاهد تقویت دولت‌های ملت‌پایه و تضعیف نهادهای فراملی خواهیم بود.

نتیجه‌گیری

با توجه به مباحث مطرح شده در این مقاله و بررسی اوضاع یک سال گذشته در سطوح منطقه‌ای و بین‌المللی، دو دیدگاه در مورد عملکرد نهادهای منطقه‌ای و موضوع همگرایی شکل گرفته است. عده‌ای معتقدند همه‌گیری و پیامدهای آن، دولت‌ها را به فکر افزایش همگرایی و تقویت نهادهای فراملی خواهد انداخت و عده‌ای بر این باور هستند که دولت‌های ملت‌پایه با ملاحظه ناکامی نهادهای فراملی به خصوص اتحادیه اروپا در مقابله با پیامدهای این همه‌گیری در تلاش برای تقویت روابط دوجانبه خواهند بود.

ولی موضوع مشترک بین هر دو دیدگاه پررنگ‌تر شدن نقش دولت‌های ملت‌پایه است. چه در صورت تمایل به افزایش همگرایی و چه در صورت عمل تمایل به همگرایی این دولت‌های ملت‌پایه هستند که نقش و اهمیت بیشتری پیدا کرده‌اند و می‌توانند جایگاه خود را که طی سال‌های اخیر تضعیف شده بود، تقویت کنند. بنابراین، بحران همه‌گیری کرونا موجب تقویت نهاد دولت به عنوان کنشگر اصلی روابط بین‌الملل و تضعیف نهادهای فراملی شده است. فارغ از آنکه در آینده دولت‌ها تصمیم بگیرند برای مواجهه با بحران‌های مشابه راه خود را بروند و حفظ سلامت مردم و اقتصاد خود را به همکاری ترجیح دهند یا اینکه به دنبال تقویت همگرایی و تدوین سیاست‌های مشترکی برای مقابله با بحران‌های جهانی باشند، حرف تعیین‌کننده را دولت‌های ملت‌پایه‌ای خواهند زد که با کسب دانش مناسب، به عنوان کنشگرانی خردگرا برای کسب منافع خود در صحنه منطقه‌ای و بین‌المللی چانه زنی می‌کنند.

تمام آنچه در بالا آمد جزو دیدگاه‌های مورد نظر نظریه بین‌حکومت‌گرایی است. از این جهت می‌توان ادعا کرد که فرضیه ابتدایی این مقاله که «بین‌حکومت‌گرایی بیشترین توانایی را برای تحلیل وضعیت همگرایی در جهان پس از کرونا خواهد داشت» قابل پذیرش خواهد بود.

بازیگری بین‌المللی اتحادیه اروپا در بحران کرونا ویروس

علی صباغیان^۱

چکیده

از شروع روند همگرایی اروپا در دوران بعد از جنگ جهانی دوم و شکل‌گیری جامعه اقتصادی اروپا، موضوع نقش بین‌المللی به‌عنوان یک امر مهم برای این بلوک منطقه‌ای مطرح بوده است. تلاش برای شکل‌گیری شخصیت دیپلماتیک این نهاد منطقه‌ای جدا از شخصیت بین‌المللی کشورهای عضو در دوران جامعه اروپا و پس از تأسیس اتحادیه اروپا ادامه داشته است. در چند دهه اخیر موضوع بازیگری اتحادیه اروپا در عرصه بین‌المللی در کانون مباحث مربوط به مطالعات اتحادیه اروپا قرار گرفته و از جهاتی بر مباحث مربوط به پیشران‌های بین‌حکومت‌گرایی در برابر فراملی‌گرایی در روند همگرایی اروپا پیشی گرفته است. نقش بین‌المللی اتحادیه اروپا به‌عنوان یک بازیگر بین‌المللی معمولاً در بحران‌هایی با گستره بین‌المللی و جهانی بیشتر محسوس و قابل بررسی است. گسترش بحران کرونا ویروس به‌عنوان یک بحران چند بعدی که از اواخر سال ۲۰۱۹ شروع شد، اتحادیه اروپا را همچون سایر بازیگران ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی به واکنش و عمل در سطوح مختلف واداشته است. این مقاله در صدد بررسی این پرسش است که بازیگری بین‌المللی اتحادیه اروپا در قبال بحران کرونا ویروس چگونه ظهور و بروز یافته و از طرف دیگر بحران کرونا چه تأثیری بر نقش بین‌المللی اتحادیه اروپا بر جا گذاشته است؟

واژه‌های کلیدی: اتحادیه اروپا، منطقه‌گرایی، بازیگری بین‌المللی، کووید ۱۹، بحران کرونا

مقدمه

بحران کرونا ویروس که اواخر سال ۲۰۱۹ از چین آغاز شد به‌سرعت بقیه مناطق جهان را درنوردید به‌طوری‌که به‌عنوان بی‌سابقه‌ترین بحران جهانی در چند دهه اخیر تلقی شده است. اگرچه بحران کرونا ویروس در وهله اول به‌عنوان یک بحران بهداشتی تلقی می‌شد اما به‌زودی مشخص شد که این بحران یک بحران چندوجهی و گسترده است. در کنار بعد بهداشتی به‌سرعت وجوه اجتماعی، اقتصادی و سیاسی و بین‌المللی بحران کرونا آشکار شد و پرسش‌های زیادی را فراروی سیاست‌گذاران جهانی قرار داد. با توجه به گستره جهانی بحران، روابط بین‌الملل از جهات مختلف از جمله نقشی که کشورها یا سازمان‌های منطقه‌ای در مدیریت آن ایفا می‌کنند تحت تأثیر قرار گرفت. اتحادیه اروپا به‌عنوان یک نهاد منطقه‌ای از جهات مختلف از این بحران متأثر شده است. نقش بین‌المللی و بازیگری بین‌المللی اتحادیه اروپا

^۱ استادیار گروه مطالعات منطقه‌ای دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، sabbaghian@ut.ac.ir

در این بحران از جمله موضوع‌های مهم مربوط به تأثیر بحران بر این اتحادیه است. از شروع روند همگرایی اروپا در دوران بعد از جنگ جهانی دوم و شکل‌گیری جامعه اقتصادی اروپا به‌عنوان یک بلوک منطقه‌ای، موضوع نقش بین‌المللی به‌عنوان یک امر مهم برای این بلوک منطقه‌ای مطرح بوده است. تلاش برای شکل‌گیری شخصیت دیپلماتیک این نهاد منطقه‌ای جدا از شخصیت بین‌المللی کشورهای عضو در دوران جامعه اروپا و پس از تأسیس اتحادیه اروپا ادامه داشته است. در چند دهه اخیر موضوع بازیگری اتحادیه اروپا در عرصه بین‌المللی در کانون مباحث مربوط به مطالعات اتحادیه اروپا قرار گرفته و از جهاتی بر مباحث مربوط به پیشران‌های بین‌حکومت‌گرایی در برابر فراملی‌گرایی در روند همگرایی اروپا پیشی گرفته است. از اواخر دهه ۱۹۹۰ و دو دهه اول قرن بیست و یکم موضوع "اتحادیه اروپا به‌عنوان یک بازیگر بین‌المللی" به‌شدت در دستور کار قرار و بیشترین تأکید در این دوران نیز بر سیاست مشترک خارجی و امنیتی این اتحادیه و به‌ویژه بعد دیپلماسی آن شده است. در یک دهه اخیر نیز بحث بازیگری اتحادیه اروپا در سطح بین‌الملل نتیجه تحولاتی است که پیمان لیسبون در ماهیت و ساختار این اتحادیه از جمله تأسیس سرویس اقدام خارجی به‌عنوان ابزار پیشبرد دیپلماسی این اتحادیه ایجاد کرده است. در حال حاضر نیز ماهیت، سیاست‌ها و تأثیر اتحادیه اروپا به‌عنوان نهاد منطقه‌ای در شکل یک بازیگر بین‌المللی تحت تأثیر تحولات مفهومی و تجربی ایجادشده در این زمینه قرار دارد. بازیگری بین‌المللی اتحادیه اروپا و مداخله این اتحادیه به‌عنوان یک بازیگر بین‌المللی، عرصه‌های مختلفی همچون امنیت، حقوق بشر، سیاست‌های تجاری و مالی و محیط‌زیست و... را شامل می‌شود که در دو مسیر محسوس و نامحسوس و با تأثیرات مثبت و منفی دنبال می‌شود. نقش بین‌المللی اتحادیه اروپا به‌عنوان یک بازیگر بین‌المللی معمولاً در بحران‌هایی با گستره بین‌المللی و جهانی بیشتر محسوس و قابل‌بررسی است. در یک سال گذشته همه‌گیری کووید ۱۹ به‌عنوان یک بحران چندبعدی عرصه جهان را فراگرفته است و همه بازیگران ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی از جمله اتحادیه اروپا را به واکنش و عمل در سطوح مختلف واداشته است. این مقاله درصدد بررسی این پرسش است که بازیگری بین‌المللی اتحادیه اروپا در بحران کووید ۱۹ چگونه ظهور و بروز یافته است؟ برای بررسی این پرسش، مقاله ابتدا مفهوم بازیگری اتحادیه اروپا را مورد کنکاش قرار داده و سپس چگونگی ظهور و بروز این بازیگری در بحران کرونا را بررسی کرده است. در این چارچوب تأکید اتحادیه اروپا بر چندجانبه‌گرایی در مواجهه با بحران کرونا و غلبه کردن بر آن، ایجاد صدای واحد در اتحادیه برای ایفای نقش بین‌المللی اتحادیه اروپا در مقابله با بحران کرونا و نیز استفاده از ظرفیت‌های مالی و توانایی‌های این اتحادیه برای ایجاد کمپین‌های بین‌المللی جمع‌آوری کمک موردبررسی قرار گرفته است.

ابعاد بازیگری بین‌المللی اتحادیه اروپا

تبیین مفهوم بازیگر بین‌المللی^۱ و مفهوم بازیگری بین‌المللی^۲ تا حد زیادی تحت تأثیر تحولات نظری مطالعات بین‌المللی قرار دارد. برداشت‌های کلاسیک از روابط بین‌الملل به‌ویژه مکتب واقع‌گرایی مفاهیم خود را به بازیگران دولت‌های ملی و دارای حاکمیت گره زده و توانایی‌های آنها را از نظر سیاست خارجی مطالعه کرده است. اساساً ملاحظات واقع‌گرایی با فرض دولت و ستفالیایی تدوین شده است. همچنین رویکردهای نئولیبرالی - به‌عنوان واکنشی در برابر ادعاهای واقع‌گرایانه و نواقص گرایانه - بازیگران غیردولتی را در نظریه‌های خود در نظر می‌گرفتند اما هنوز حاکمیت را به نوع مدل دولت و ستفالیایی پیوند می‌دادند. با وجود این، با ظهور اتحادیه اروپا به‌عنوان یک نهاد منطقه‌ای، بازیگری بین‌المللی وارد مرحله‌ای شده است که نه تنها با مدل دولت و ستفالیایی هم‌خوانی ندارد، لزوماً به نحوه رفتار سازمان‌های بین‌المللی در چالش‌های جهانی و مدیریت بحران نیز پایبند نیست. این تفاوت رویکردها به بازیگری بین‌المللی از یک‌سو و نیز تفاوت اتحادیه اروپا با مدل دولت و ستفالیایی و نیز مدل سازمان‌های بین‌المللی از سوی دیگر موجب شده تا از دهه ۱۹۷۰ که جامعه اقتصادی اروپا به‌عنوان سلف اتحادیه به‌شدت در پی ایفای نقش بین‌المللی برای خود بود موضوع در کانون توجه اندیشمندان مطالعات اروپا قرار گیرد. گونار سجوستد^۳ که پیشگام مطالعات مربوط به بازیگری اتحادیه اروپا محسوب می‌شود در سال ۱۹۷۷ بازیگری^۴ را توانایی بازیگر برای رفتار فعالانه و عمدی در رابطه با سایر بازیگران در سیستم بین‌المللی تعریف می‌کند. ارائه چنین تعریفی از بازیگری فراتر از "ظرفیت دولت"^۵ است که به‌طور موسع به‌عنوان توانایی نهادهای دولتی برای اجرای مؤثر اهداف رسمی تعریف می‌شود و سایر جنبه‌ها همچون فرصت ساختارهای خارجی از قبیل ساختارهای ارائه‌شده از سوی سایر بازیگران در وضعیت بحران را در بر نمی‌گیرد.

(Lettenbichler, n.d) مطالعات اخیر از کار اولیه گونار سجوستد فراتر رفته است. جوزف ژوپیل و جیمز کاپوراسو^۶ در سال ۱۹۹۸ چهار بعد بازیگری اتحادیه اروپا را به این شرح مشخص کرده‌اند: (۱) انسجام^۷ یعنی درجه‌ای که تا آن حد قادر به تنظیم و تدوین ترجیحات سیاست‌های داخلی اصولی است (۲) اقتدار^۸، یعنی اینکه فعالیت‌های مشترک از نوعی مجوز قانونی برخوردار است؛ (۳) خودمختاری^۹، به معنی اینکه نهاد دارای هویت جداگانه از هویت و منافع اعضای تشکیل‌دهنده آن است و (۴) به رسمیت شناختن^{۱۰}، به معنی اینکه سایر بازیگران این نهاد را مورد شناسایی

¹ International Actors

² International Actorness

³ Gunnar Sjöstedt

⁴ actorness

⁵ state capacity

⁶ Joseph Jupille and James Caporaso

⁷ cohesion,

⁸ authority,

⁹ autonomy

¹⁰ recognition

قرار داده و او را می‌پذیرند و با او تعامل می‌کنند. شارلوت برترتون و جان وگلر^۱ در سال ۲۰۰۶ معیارهای دیگری بر معیارهای قبلی برای بازیگری اتحادیه اروپا افزوده‌اند. این معیارهای سه‌گانه عبارت‌اند از: (۱) فرصت^۲ که عوامل بیرونی را نشان می‌دهد و محیط بازیگر را موردبررسی قرار می‌دهد و به معنی مدنظر قرار دادن شرایط خارجی یک بازیگراست. در مورد اتحادیه اروپا این امر به این مورد اشاره دارد که در روابط بین‌الملل هیچ بازیگری را نمی‌توان کاملاً مستقل تلقی کرد. هر اقدام بازیگر در فضایی صورت می‌گیرد که در آن محیط مانع بازیگری است یا آن را تقویت می‌کند. (۲) حضور^۳ به معنی توانایی اتحادیه اروپا برای اعمال نفوذ در خارج مرزهایش است. در این مورد نفوذ توانایی بازیگر برای تغییر رفتار شرکای خود با استفاده از شیوه‌ها و منابع قدرت نرم و سخت است. (۳) توانایی^۴ به بستر داخلی اقدامات خارجی اتحادیه اروپا به‌عنوان یک مؤلفه مهم در به‌کارگیری توانایی در عرصه عمل اشاره دارد. این مقوله جنبه‌های مختلفی همچون مشروعیت فرایند تصمیم‌سازی، وجه مشروع اولویت‌های سیاست خارج (که مستلزم وجود ارزش‌های مشترک بین کشورهای عضو اتحادیه اروپاست) و وجود ابزارهای سیاسی مشترک را شامل می‌شود. (Richard & Hamme, 2013:17) آنچه از دیدگاه نظریه‌پردازان مختلف مسئله بازیگری اتحادیه اروپا برمی‌آید این است که بازیگری اتحادیه اروپا در چارچوب این مفاهیم ابعاد مختلفی دارد. از یک‌سو هویت و منافع مستقل اتحادیه از هویت و منافع کشورهای عضو مطرح است و از سوی دیگر مشروعیت تصمیم‌ها و فرایندهای تصمیم‌گیری و نیز توانایی‌ها و ظرفیت‌های اتحادیه که به‌نوعی ارتباط موضوع را با کشورهای عضو برقرار می‌کند و از سوی دیگر شناسایی بازیگر توسط سایر بازیگران که ارتباط اتحادیه با جهان خارج و سایر بازیگران را موردتوجه قرار می‌دهد. لذا بازیگری بین‌المللی اتحادیه اروپا به‌ویژه در بحران کرونا تحت تأثیر این ابعاد و ارتباطات قرار دارد.

ایجاد صدای واحد برای بازیگری اتحادیه اروپا در بحران کرونا

دو مفهوم اختیار و استقلال در نظریه‌های بازیگری بین‌المللی اتحادیه اروپا معطوف به این امر است که نخست، فعالیت‌های مشترک نهاد از نوعی مجوز قانونی برخوردار است و دوم، نهاد دارای هویت و منافع جداگانه از هویت و منافع اعضای تشکیل‌دهنده آن است. بر مبنای این اصول اگرچه ممکن است تصور شود که بازیگری بین‌المللی اتحادیه اروپا امری جدا از رویکردهای کشورهای عضو است اما از آنجاکه انسجام داخلی و مفهوم یکسان‌سازی رویکردهای کشورهای عضو امری مهم در نتیجه‌بخشی اقدام‌های بین‌المللی این نهاد تلقی می‌شود، اتحادیه اروپا ناچار به این امر توجه کرده است. به‌علاوه مفهوم توانایی در بازیگری بین‌المللی اتحادیه اروپا بر بستر داخلی اقدامات خارجی اتحادیه

¹ Charlotte Bretherton and John Vogler

² Opportunity

³ Presence

⁴ Capability

به‌عنوان یک مؤلفه مهم در به‌کارگیری توانمندی‌ها در عرصه عمل به‌ویژه از جهت مشروعیت فرایند تصمیم‌سازی و مشروعیت اولویت‌های سیاست خارجی تأکید دارد. در شروع بحران کرونا و تحت تأثیر فضای ناشی از شوک اولیه در داخل اتحادیه برخی اختلاف‌ها بر سر موضوع‌های مختلف مربوط به مدیریت بحران کرونا ایجاد شد که بعضاً نیز هنوز ادامه دارد. از آنجاکه بحران کرونا با سلامت و حفظ جان شهروندان اروپایی، به‌عنوان یک موضوع دارای فوریت ارتباط داشت، این بحران برخلاف بحران‌های قبلی، بلافاصله همبستگی اروپا را به‌عنوان روح حاکم بر همگرایی اروپا را مورد پرسش قرار داد و همبستگی اروپایی را از جهات مختلف به چالش کشید. مواردی هم‌چون ناامید کردن شهروندان اروپایی از وجود همبستگی و همیاری، تشدید گرایش‌های بومی‌گرایی، ملی‌گرایی و حمایت‌گرایی که در جهت مخالف همبستگی اتحادیه اروپاست، تشدید شکاف شمال و جنوب در اروپا و تشدید اختلاف بین کشورهای جنوب که عمدتاً درگیر بحران بودند و کشورهای ثروتمند شمال، تشدید اختلاف بین کشورهای مرکز-پیرامون در اروپا و خدشه‌دار کردن ایده اروپای بدون مرز و معاهده شنگن در پی ایجاد محدودیت‌های مرزی بین کشورهای عضو اتحادیه اروپا پس از شیوع بیماری کووید-۱۹ از جمله پیامدهای مهم بحران کرونا بر فرایند همبستگی در اتحادیه اروپاست. البته اتحادیه اروپا در مواجهه با این مشکلات با استفاده از تجربه مدیریت بحران‌هایی هم‌چون بحران اقتصادی، بحران مهاجران، حملات تروریستی و بحران برگزیت سعی کرد با ایجاد اصلاحات و تقویت حکمرانی، تاب‌آوری و انسجام را هرچند با هزینه سیاسی بالا افزایش دهد. (صباغیان، ۱۳۹۹: ۱۵۲-۱۵۱) بر این اساس اگرچه اتحادیه اروپا از هویت و منافع جداگانه از هویت و منافع کشورهای عضو برخوردار است اما برای اینکه در عرصه عملی اقدامات بین‌المللی او در مبارزه با بحران کرونا کارآمد و نشان‌دهنده تأثیر بازیگری بین‌المللی او باشد ناچار به توجه به همراهی کشورهای عضو در پیشبرد این برنامه شده است.

مهم‌ترین برنامه اتحادیه اروپا در این زمینه شکل‌گیری ابتکار "تیم اروپا"^۱ به‌منظور ایجاد صدای واحد در اقدامات بین‌المللی مبارزه با کرونا ویروس است. اتحادیه اروپا ابتکار تیم اروپا را در ۸ آوریل ۲۰۲۰ برای حمایت از کشورهای شریک خود به‌منظور مبارزه با پاندومی کرونا و پیامدهای آن آغاز کرد. این امر زمانی صورت گرفت که با گسترش کرونا در جهان، در اروپا و در سراسر جهان تمامی اذهان بر اقدام‌ها برای کنترل شیوع کووید-۱۹ و کاهش آثار این بحران متمرکز شده بود. شروع این برنامه در روز ۸ آوریل ۲۰۲۰ از طریق یک ویدئوکنفرانس در نشست وزیران توسعه اتحادیه اروپا به ریاست جوزپ بورل^۲ نماینده عالی سیاست خارجی و امنیتی مشترک اتحادیه اروپا و تعدادی از کمیسرهای کمیسیون اروپا بود. جوزپ بورل در زمینه ضرورت این همکاری گفته است: «ویروس کرونا نه تنها اروپا بلکه کل جامعه

¹ EUROPE TEAM

² Josep Borrell

جهانی را درگیر کرده است و دشمن مشترک جهانی است. دشمنی که او را تنها با یک رهیافت جهانی و هماهنگی فرامرزی می‌توانیم شکست بدهیم.» بر مبنای داده‌های مختلفی که از طریق گزارش‌ها و مصاحبه‌ها منتشر شده می‌توان گفت تیم اروپا اساساً برای تحقق موارد زیر شکل گرفته است:

۱- ایجاد وحدت اروپایی در صحنه جهانی و فرستادن یک پیام قوی از همبستگی اتحادیه اروپا به کشورهای شریک؛

۲- راهبردی‌تر بودن در خصوص مشارکت بین‌المللی و همکاری توسعه‌ای از جمله ایجاد عرصه‌های روشن ارزش افزوده اروپایی و از طریق آن اجازه دادن به اتحادیه اروپا برای معرفی یک مدل اروپایی واحد توسعه؛

۳- تقویت همکاری و انسجام و استفاده از منابع جمعی برای تأثیر پایدار؛

۴- برند سازی برای اتحادیه اروپا و کشورهای عضو، مداخله‌ها و ایجاد قابلیت دیدن و تشخیص بیشتر برای یک هویت جمعی اتحادیه اروپا. (Jones & Teevan, 2021: 1)

هدف تیم اروپا در خصوص مبارزه با بحران کرونا یکجا کردن منابع اتحادیه اروپا، دولت‌های عضو، نهادهای مالی به ویژه بانک سرمایه‌گذاری اروپا^۱ و بانک اروپایی بازسازی و توسعه^۲ بود. میزان منابع مالی جمع‌آوری شده در چارچوب بسته تیم اروپا بر ۳۸,۵ میلیارد یورو بالغ شده است که در موارد زیر مصرف می‌شود:

- پاسخ به بحران بهداشتی فوری و نیازهای انسانی ناشی از آن؛
- تقویت بهداشت، آب و سیستم‌های بهداشتی و نیز آماده‌سازی کشورهای شریک برای مقابله با پاندمی؛
- کاهش پیامدهای اجتماعی و اقتصادی فوری شامل کمک به بخش خصوصی با تأکید بر شرکت‌های کوچک و متوسط و اصلاحات دولتی برای کاهش فقر؛
- کمک به طرح ساخت، و دسترسی عادلانه به واکسن در چارچوب طرح کوآکس برای جهت خرید دو میلیارد واکسن و تضمین دسترسی جمعیت آسیب‌پذیر و با درآمد کم و متوسط در ۹۲ کشور

(European Union External Action, 2020)

جوزپ بورل در خصوص اهمیت تیم اروپا برای کمک به مبارزه جهانی علیه بیماری کووید ۱۹ گفته است: «اتحادیه اروپا ثابت کرده است که یک شریک قابل اعتماد در مبارزه جهانی علیه بحران کروناست. مردم آسیب‌پذیر و شرکت‌های کوچک در سراسر جهان از تعهدات تیم مشترک ما بهره‌مند شده‌اند. ما نشان داده‌ایم که همکاری و مشارکت برای بهبود

¹ European Investment Bank

² European Bank for Reconstruction

جهانی ضروری است و تنها اقدام جمعی به ما اجازه خواهد داد تا دنیای بهتر پسا کرونا را بسازیم.»

(<https://ec.europa.eu>, 2020)

اهداف رهیافت تیم اروپا تحکیم ابزارها و منابع جمعی کل خانواده اروپا از طریق یکجا کردن کمک‌های نهادهای اتحادیه اروپا، دولت‌های عضو و آژانس‌های اجرایی آنهاست. تیم اروپا انگیزه سیاسی جدیدی ایجاد کرد و ضرورت همکاری اتحادیه اروپا و کشورهای عضو را از طریق هماهنگی بیشتر و تکمیل‌کننده در همکاری‌های توسعه‌ای آنها برجسته کرد. با توجه به زمینه‌های ژئوپلیتیکی، نیاز به ارتقاء و تقویت نشان دادن پاسخ جهانی اتحادیه اروپا به بحران جهانی کرونا یکی از اصلی‌ترین انگیزه‌های اصلی رویکرد تیم اروپا بود. ضرورت این امر به‌ویژه پس از شروع دیپلماسی پررنگ ماسک توسط کشورهای از جمله چین، روسیه، ترکیه و کشورهای حاشیه خلیج فارس در مارس ۲۰۲۰، یعنی زمانی که اتحادیه اروپا هنوز در حال کنار آمدن با گستره بحران در مرزهای خود بود، بیشتر آشکار شد. دیده شدن اتحادیه اروپا در عرصه مبارزه جهانی با بحران کرونا عبارت است از آگاهی از و درک تصویر اقدام خارجی اتحادیه اروپا توسط ذی‌نفعان در اتحادیه اروپا و خارج از اتحادیه اروپا که از فعالیت‌های ارتباطی اتحادیه اروپا یا سایر اقدامات تأثیرگذار آن ناشی می‌شود. تیم اروپا را می‌توان یک برند مشترک دانست که هدف آن نشان دادن تأثیر ترکیبی اتحادیه اروپا و کشورهای عضو است. در زمینه کووید-۱۹، رویکرد تیم اروپا در افزایش هماهنگی کشورهای عضو اتحادیه اروپا از نظر واکنش فوری بشردوستانه و بهداشتی نقش داشت. بالاترین سطح استفاده از مفهوم تیم اروپا بدون شک تعهدات جهانی برای جمع‌آوری کمک مالی جهت پشتیبانی جهانی از واکسیناسیون، درمان و آزمایش‌ها برای شناسایی ویروس کرونا بود. ابتکارهای تیم اروپا اکنون سعی دارد با برجسته کردن ارزش افزوده جمعی اتحادیه به اعتبار اتحادیه اروپا و کشورهای عضو کمک کند و اتحادیه اروپا را به یک بازیگر کلیدی در بخش‌های اصلی استراتژیک و زمینه‌های همکاری تبدیل کند. (Jones & Teevan, 2021)

کمک‌های مالی ابزاری برای بازیگری اتحادیه اروپا در بحران کرونا

یکی از موضوع‌هایی که در پرتو گسترش بیماری کووید-۱۹ در جهان به‌عنوان یک موضوع فوری مطرح شد تأمین منابع مالی لازم برای انجام اقدام‌های معطوف به کنترل، شناسایی، درمان و پیشگیری از بیماری کرونا بود. نیاز گسترده به چنین منابع مالی ناچار باید در چارچوب همکاری‌های بین‌المللی صورت می‌گرفت. این امری بود که اتحادیه اروپا ضمن آگاهی از آن، تلاش کرد تا نقش محوری در جمع‌آوری چنین منابع مالی در سطح جهانی بر عهده گیرد. کمک‌های مالی خارجی در اشکال مختلف یکی از عرصه‌های است که اتحادیه اروپا همیشه سعی داشته است از طریق آن نقش بین‌المللی خود را پررنگ کند. به دلیل ظرفیت‌هایی که اتحادیه و کشورهای عضو در این خصوص از آن برخوردار

هستند، دست اتحادیه اروپا در این زمینه پر است. بحران‌های مختلف جهانی همیشه بستر مناسبی برای مشارکت مالی اتحادیه اروپا فراهم کرده است. بحران کرونا ویروس به‌عنوان یک بحران بهداشتی با تبعات گسترده اجتماعی و اقتصادی و به‌تبع آن نیاز شدید به منابع مالی در جوامع مختلف بار دیگر زمینه ایفای نقش بین‌المللی اتحادیه اروپا را فراهم کرد. در همین چارچوب در ابتدای شروع بحران کرونا ویروس در چین اتحادیه اروپا کمک‌هایی را به این کشور ارائه کرد. بعد از شیوع کرونا در قاره اروپا، کمیسیون اتحادیه اروپا در ۲۴ فوریه ۲۰۲۰ برای کمک به آماده‌سازی جهانی برای پیشگیری و مهار ویروس یک بسته کمک جدید به ارزش ۲۳۲ میلیون یورو را اعلام کرد. در ۲۶ مارس ۲۰۲۰ رئیس شورا و رئیس کمیسیون اروپا با شرکت در ویدئوکنفرانس فوق‌العاده سران گروه ۲۰ تعهد اتحادیه اروپا برای همکاری بین‌المللی در مبارزه با پاندمی و نیز استمرار کمک به کشورها و جوامع آسیب‌پذیر را اعلام کردند. در ۳۰ مارس همبستگی اتحادیه اروپا با کشورهای غرب بالکان و کشورهای هدف ابتکار مشارکت شرقی با اختصاص ۱۴۰ میلیون یورو اعلام شد. در ۲۲ آوریل اتحادیه اروپا یک طرح برنامه کمک مالی به ارزش ۳ میلیارد یورو برای ۱۰ کشوری که جدیداً به عضویت اتحادیه درآمده‌اند و شرکای سیاست همسایگی اختصاص داد. اگرچه این کمک‌های در حد خود قابل توجه بود اما عمدتاً در منطقه اروپا و به کشورهای عضو یا همسایگان اروپا اختصاص داشت. باوجود این، برنامه اصلی کمک جهانی از اواخر آوریل ۲۰۲۰ شروع شده است.

پیوستن اتحادیه اروپا به برنامه پاسخ جهانی به کرونا ویروس^۱ در ۲۴ آوریل ۲۰۲۰ یک گام مهم در مدیریت بین‌المللی جمع‌آوری کمک‌های جهانی برای مبارزه با کرونا ویروس است. پاسخ جهانی به کرونا ویروس بر اساس تعهداتی مطرح شد که رهبران گروه ۲۰ از ۲۶ مارس ۲۰۲۰ به بعد برای ایجاد یک جبهه متحد جهانی علیه پاندمی کرونا ایجاد کردند. بر این اساس در ۲۴ آوریل ۲۰۲۰ سازمان جهانی بهداشت^۲ و گروه از بازیگران جهانی درخواستی^۳ برای همکاری در زمینه تسریع در ساخت، تولید و دسترسی به ملزومات مبارزه با کووید-۱۹ را مطرح کردند. کمیسیون اروپا با پیوستن به کشورهای کانادا، فرانسه، آلمان، ایتالیا (رئیس بعدی گروه ۲۰)، ژاپن، عربستان سعودی (رئیس وقت گروه ۲۰)، نروژ، اسپانیا و انگلیس برای میزبانی یک ابتکار واکنش جهانی به کرونا ویروس^۴ تا ۴ می ۲۰۲۰ به این درخواست پاسخ داد. این برنامه برای تأمین نیازهای مالی که از سوی دانشمندان و متخصصان بهداشتی حاضر در هیئت رصد آماده‌سازی جهانی - برگزار شده به‌طور مشترک توسط سازمان جهانی بهداشت و بانک جهانی - مبنی بر نیاز فوری به

¹ Coronavirus Global Response

² the World Health Organization (WHO)

³ call to action

⁴ the Coronavirus Global Response Initiative

۷,۵ میلیارد یورو برای توسعه راه‌حل‌های مربوط به آزمایش‌ها، درمان و حفظ مردم در مقابل این بیماری و جلوگیری از گسترش بیماری شکل گرفت. اتحادیه اروپا و شرکایش در چارچوب ابتکار پاسخ جهانی به کرونا ویروس نقش محوری در هدایت تلاش‌های جهانی برای پوشاندن شکاف مالی بر عهده داشت. (<https://global-response.europa.eu, 2020>) رئیس کمیسیون اروپا درباره این برنامه گفت: "پاندمی جهانی کرونا ویروس نیازمند پاسخ جهانی است. جهان به سرعت باید برنامه شناسایی و درمان بیماران را آغاز کند و برای ساخت واکسن هم اقدام نماید. بر همین اساس اتحادیه اروپا با همکاری شرکای خود روز ۴ می یک کنفرانس برای جمع‌آوری کمک باهدف جمع‌آوری ۷,۵ میلیارد یورو در شروع همکاری جهانی برگزار خواهد کرد." (<https://audiovisual.ec.europa.eu, 2020>)

در روز ۴ می کنفرانس بین‌المللی برای جمع‌آوری کمک با حضور رئیس کمیسیون اروپا و سران تعدادی از کشورهای جهان برگزار شد. بر اساس گزارشی که کمیسیون اروپا در این روز منتشر کرد مبلغ ۷,۴ میلیارد یورو یعنی مبلغی تقریباً برابر با هدف در نظر گرفته شده جمع‌آوری شد؛ که ۱,۴ میلیارد یوروی آن از سوی کمیسیون اروپا بود. رئیس کمیسیون اروپا در کنفرانس جمع‌آوری کمک گفت "امروز جهان همبستگی فوق‌العاده‌ای برای کالای مشترک نشان داد. دولت‌ها و سازمان‌های بهداشتی جهان به تلاش برای مبارزه جهانی با کرونا پیوستند. با چنین همراهی ما اکنون قدم در راه ساخت، تولید و توزیع واکسن گذاشته‌ایم." (<https://ec.europa.eu/commission, 2020>) اقدام کمیسیون در رهبری تلاش جهانی برای جمع‌آوری کمک در چارچوب برنامه پاسخ جهانی به کرونا ویروس بعد از کنفرانس ۴ می ادامه یافته است. در چارچوب ابتکار واکنش جهانی به کرونا ویروس از ۴ مه ۲۰۲۰ که این ابتکار شروع شد مبلغ ۱۵,۵ میلیارد یورو از سوی ۴۷ کشور به‌اضافه کمیسیون اروپا و بانک سرمایه‌گذاری اروپا و تعداد دیگری از کمک‌کنندگان جمع‌آوری شد. مبلغ یک میلیارد و ۴۵۰ میلیون دلار از این کمک‌ها توسط خود کمیسیون اروپا و یک میلیارد و ۹۹۷ میلیون یورو توسط بانک سرمایه‌گذاری اروپا ارائه شده است. (Pledge Funds raised, 2020)

یکی دیگر از برنامه‌های اتحادیه اروپا برای ایفای نقش بین‌المللی خود در پاسخ به بحران کرونا که در واقع بازیگر بین‌المللی آن را نشان می‌دهد راه‌اندازی کمپین "هدف جهانی: وحدت برای آینده"^۱ است. این کمپین روز ۲۸ مه ۲۰۲۰ توسط کمیسیون به رهبری خانم فوندرلاین رئیس کمیسیون و با مشارکت سازمان غیردولتی شهروند جهانی^۲ با حضور مقامات ۴۰ کشور جهان برای جمع‌آوری کمک شروع شد. هم‌چنین برگزاری یک کنسرت جهانی در روز ۲۷ ژوئن ۲۰۲۰ نیز بخشی از این کمپین بود. در واقع این کمپین واکنش کمیسیون اروپا به درخواست سازمان جهانی بهداشت

¹ The Global Goal: unite for our Future

² Global Citizen

برای اقدام جهانی جهت ساخت و توزیع واکسن کرونا و سایر ملزومات این بیماری برای همه جهانیان بود. در چارچوب این برنامه مبلغ ۱۵,۹ میلیارد یورو برای کمک به افزایش تست‌ها، درمان و تهیه واکسن کرونا جمع‌آوری شد. از این مبلغ ۱۱,۹ میلیارد یورو توسط کشورهای عضو اتحادیه اروپا، کمیسیون اروپا و بانک سرمایه‌گذاری اروپا تأمین شده است. از ۱۱,۹ میلیارد مبلغ ۶,۵ میلیارد یورو در فاصله ۴ می تا ۲۸ می ۲۰۲۰ جمع‌آوری شده است.

یکی دیگر از برنامه‌های اتحادیه اروپا برای ایفای نقش بین‌المللی خود در بحران کرونا ویروس مشارکت در ابتکار جهانی کوکس^۱ است که از سوی سازمان جهانی بهداشت برای دسترسی کشورهای کم‌درآمد و با درآمد متوسط به واکسن کرونا شروع شد. کمیسیون اروپا در ۳۲ اوت ۲۰۲۰ اتحادیه اروپا را وارد برنامه کوکس کرد و مبلغ ۴۰۰ میلیون یورو را به‌عنوان تضمین به این برنامه اختصاص داد. همچنین ۱۰۰ میلیون یورو دیگر نیز در ۱۲ نوامبر ۲۰۲۰ به کوکس اختصاص داد. اتحادیه اروپا مجدد در نشست سران گروه ۷ که روز ۱۹ فوریه ۲۰۲۱ به‌صورت مجازی برگزار شد با ارائه یک کمک ۵۰۰ میلیون یورویی دیگر سهم خود را در این برنامه به یک میلیارد یورو افزایش داد. کوکس یک ابتکار جهانی است که هدف آن راهبری تلاش‌های جهانی به‌منظور تضمین دسترسی منصفانه و عادلانه کشورهای کم‌درآمد و کشورهای با درآمد متوسط به واکسن امن و مؤثر کووید ۱۹ است. هدف برنامه کوکس این است که تا پایان سال ۲۰۲۱ تعداد ۱,۳ میلیارد دوز واکسن کووید ۱۹ بین ۹۲ کشور توزیع شود. رئیس کمیسیون اروپا در نشست سران گروه ۷ در خصوص افزایش کمک اتحادیه اروپا به طرح کوکس گفته است سال گذشته به‌عنوان بخشی از پاسخ جهانی به کرونا ویروس ما به تضمین دسترسی جهانی به واکسن در هر جای کره زمین برای هرکسی که به آن نیاز دارد متعهد شدیم. کوکس بهترین مسیر برای به ما جهت نیل به این هدف است. بر این اساس کمیسیون اروپا تصمیم گرفت کمک خود به کوکس را به یک میلیارد یورو افزایش دهد. با این منابع جدید ما تضمین می‌کنیم که به‌زودی واکسن به کشورهای کم‌درآمد و یا دارای درآمد متوسط خواهد رسید. دلیل این کمک هم آن است که زمانی ما امن خواهیم بود که کل جهان امن باشد. (<https://ec.europa.eu>, 2021)

تأکید اتحادیه اروپا بر چندجانبه‌گرایی در مواجهه با بحران کرونا

بحران کرونا همچنین فرصتی به دست داد تا اتحادیه اروپا بتواند ارتباط مفهوم چندجانبه‌گرایی با حکمرانی جهانی را در عرصه عمل موردتوجه قرار دهد. چندجانبه‌گرایی یکی از اصول مهمی است که در بازیگری بین‌المللی اتحادیه اروپا همیشه مورد توجه بوده است. بر این اساس اتحادیه اروپا در راهبرد امنیتی سال ۲۰۰۳، گام بزرگی به سمت نهادینه کردن چندجانبه‌گرایی در سیاست‌های خود برداشت. در سند راهبرد امنیتی ۲۰۰۳ اتحادیه اروپا بر تعهد این اتحادیه به

¹ COVID-19 Vaccines Global Access (COVAX)

ساخت یک نظم بین‌المللی مبتنی بر چندجانبه‌گرایی مؤثر ناشی از تعهدات قانونی مورد توافق تعداد زیادی از کشورها که در نهادهای چندجانبه قوی شکل می‌گرفت، تأکید شده است. با وجود این، ناکارآمدی این رهیافت در عرصه عمل در دو دهه اول قرن جدید، اتحادیه اروپا را بر آن داشت تا در راهبرد جهانی سال ۲۰۱۶ رویکرد اتحادیه به چندجانبه‌گرایی مؤثر را تغییر دهد. در تحول جدید، اتحادیه اروپا با ترکیب رویکرد چندجانبه‌گرایی مؤثر با رویکرد حکمرانی جهانی مؤثر مفهوم جدیدی ایجاد کرده است. هم‌چنین در تغییر جدید اتحادیه اروپا رویکرد خود را از حفظ نظام چندجانبه جهانی بر تحول آن معطوف کرده است. علاوه بر این، در پرتو شرایط جدید اتحادیه اروپا با گذار از مفهوم "شراکت راهبردی" به "شراکت" بستر همکاری با سطح گسترده‌ای از بازیگران مختلف به شیوه عمل‌گرایانه را فراهم کرد. (صباغیان، ۱۳۹۷) توجه به رویکرد چندجانبه‌گرایی برای مدیریت بحران جهانی کرونا و نیز شکل‌دهی به نظام حکمرانی جهانی مدیریت پاندومی‌ها را می‌توان در چارچوب بازیگری بین‌المللی اتحادیه اروپا در بحران کرونا مشاهده کرد. حضور فعال اتحادیه اروپا در اجلاس سران گروه ۲۰ در سال ۲۰۲۰ که در روزهای ۲۱ و ۲۲ نوامبر به میزبانی عربستان سعودی برگزار شد این امر را به‌خوبی نشان می‌دهد. در این اجلاس مجازی چارلز میشل رئیس شورای اروپا و نیز خانم فوندرلاین رئیس کمیسیون اروپا به نمایندگی از اتحادیه اروپا حضور داشتند. رهبران گروه ۲۰ در بیانیه پایانی این نشست تعهد فوری خود بر اقدام جهانی هماهنگ، همبستگی و همکاری چندجانبه را اعلام کردند. آنها متعهد به کار باهم برای غلبه بر پاندومی کرونا و ایجاد رشد اقتصادی و شغل و رفاه برای آینده بهتر شدند. توجه به بیانیه پایانی نشست سران گروه ۲۰ و سخنان رئیس شورای اروپا یک روز قبل از این اجلاس نشان می‌دهد که اتحادیه اروپا رویکرد بین‌المللی خود در زمینه حکمرانی بهداشتی جهانی را بر اساس چندجانبه‌گرایی که یکی از محورهای مهم بازیگری بین‌المللی اتحادیه اروپاست دنبال کرده است. چارلز میشل رئیس شورای اروپا روز ۲۰ نوامبر در این خصوص گفته است یک معاهده بین‌المللی در خصوص پاندومی می‌تواند از پاندومی‌های آینده پیشگیری کند و به ما در پاسخ سریع و هماهنگ‌تر به آن کمک کند. این معاهده باید از طریق مذاکره با همه ملت‌ها، سازمان‌ها و آژانس‌های سازمان ملل متحد به‌ویژه سازمان جهانی بهداشت ایجاد شود. سازمان جهانی بهداشت باید محور هماهنگی جهانی برای مقابله با فوریت‌های بهداشتی باشد. یک معاهده جهانی در خصوص پاندومی می‌تواند تلاش‌های این سازمان را تکمیل کند.

هم‌چنین اتحادیه اروپا از امضاکنندگان بیانیه‌ای مشترکی است که شش تن از رهبران جهان برای توسل به چندجانبه‌گرایی برای حل مشکلات و چالش‌های جهانی روز سوم فوریه ۲۰۲۱ امضا کردند. در این بیانیه که چارلز میشل رئیس شورای اروپا و خانم اورسولا فون در لاین رئیس کمیسیون اروپا در کنار آنتونیو گوترش دبیر کل سازمان ملل، آنگلا مرکل صدراعظم آلمان، امانوئل ماکرون رئیس‌جمهور فرانسه و ماکی سال رئیس‌جمهور سنگال آن را امضا کرده‌اند پاند-

می کرونا به‌عنوان بزرگ‌ترین چالش عصر مدرن تلقی شده که سایر پیشرفت‌های کنونی جهان را به خطر انداخته است. بیانیه هم‌چنین بحران کووید ۱۹ را به‌عنوان بزرگ‌ترین آزمون همبستگی جهانی در طی نسل‌های یادکرده و خواستار مقابله قوی و هماهنگی جهانی با این پاندمی شده است. در این چارچوب بیانیه بر فرصت برای بازسازی اجماع جهانی برای ایجاد یک نظم بین‌المللی مبتنی بر چندجانبه‌گرایی و حاکمیت قانون از طریق همکاری مؤثر، همبستگی و هماهنگی تأکید کرده است. همچنین در این بیانیه تصریح شده که برای فائق آمدن بر چالش‌های کرونا و تغییرات آب و هوایی چندجانبه‌گرایی فقط یک تکنیک دیپلماتیک نیست، بلکه شکل‌دهنده یک نظم جهانی و یک شیوه خیلی خاص سازمان‌دهی روابط بین‌الملل مبتنی بر حاکمیت قانون، اقدام جمعی و اصول مشترک است. به‌جای رودررو قرار دادن تمدن‌ها و ارزش‌ها باید چندجانبه‌گرایی فراگیر ایجاد شود. (<https://www.dw.com/en>, 2021) علاوه بر اینکه دو تن از امضاکنندگان بیانیه از مسئولان اتحادیه اروپا است ماهیت این اتحادیه و تأکید آن بر چندجانبه‌گرایی دقیقاً در راستای رویکرد اتحادیه اروپا برای بازیگری بین‌المللی قرار دارد که در اینجا در مدیریت بحران کرونا و مبارزه کنونی با این پاندمی و شکل‌دهی به مدل جدید حکمرانی جهانی پاندمی در عصر پساکرونا در جهت تحقق رویکردهای قدرت هنجاری این اتحادیه آشکار است.

نتیجه‌گیری

اتحادیه اروپا به‌عنوان یک‌نهاد منطقه‌ای از زمان شکل‌گیری در سال ۱۹۵۸ در قالب جامعه اقتصادی اروپا در پی به دست آوردن یک هویت بین‌المللی مستقل از هویت دولت‌های عضو بوده است. تحولات نظری مربوط به بازیگری بین‌المللی و ظهور مفاهیم جدید برای تحقق نقش یک بازیگر بین‌المللی و بازیگری او در عرصه‌های جهانی، بستر نظری مناسب را برای اینکه اتحادیه اروپا بتواند به‌عنوان یک بازیگر بین‌المللی ایفای نقش کند، فراهم کرده است. بحران‌های بین‌المللی نقش مهمی در ایفای نقش بین‌المللی بازیگران مختلف از جمله اتحادیه اروپا به‌عنوان یک‌نهاد منطقه‌ای دارد. بحران کرونا ویروس به‌عنوان یک بحران جهانی گسترده و بی‌سابقه که سراسر جهان را فراگرفته، بستر مناسبی بر ایفای نقش بازیگری بین‌المللی اتحادیه اروپا ایجاد کرد. این اتحادیه در این بحران، بازیگری بین‌المللی خود را به اشکال مختلف نشان داده است. در این چارچوب تأکید و توسل اتحادیه اروپا به چندجانبه‌گرایی در مواجهه با بحران کرونا و شکل‌دهی به مدل جدید حکمرانی جهانی پاندمی در عصر پساکرونا علاوه بر اینکه در جهت تحقق رویکردهای قدرت هنجاری این اتحادیه است، زمینه بیشتر دیده شدن عملکرد بین‌المللی این اتحادیه در این بحران را فراهم کرده است. هم‌چنین اتحادیه اروپا با ایجاد تیم اروپا به‌عنوان یک رهیافت برای تحکیم ابزارها و منابع جمعی کل خانواده اروپا از طریق یکجا کردن کمک‌های نهادهای اتحادیه اروپا، دولت‌های عضو و آژانس‌های اجرایی آنها تلاش کرده تا نوعی صدای واحد برای

اتحادیه- که برای ایفای نقش بازیگری بین‌المللی آن ضروری است - از این اتحادیه در مبارزه با کرونا ویروس ارائه کند. علاوه بر این اتحادیه اروپا با طراحی ابتکارهایی همچون پیوستن اتحادیه اروپا به برنامه پاسخ جهانی به کرونا ویروس، راه‌اندازی کمپین هدف جهانی: وحدت برای آینده، با هدف جمع‌آوری کمک‌های بین‌المللی برای تأمین ملزومات مبارزه با کرونا ویروس و مشارکت در ابتکار جهانی کوکس برای تأمین واکسن برای کشورهای با درآمد پایین و متوسط به ایفای نقش بین‌المللی و بازیگری بین‌المللی خود در بحران کرونا ویروس اقدام کرده است.

فهرست منابع

صباغیان، علی. (۱۳۹۷). تحول رهیافت چندجانبه‌گرایی موثراتحادیه اروپا در راهبرد جهانی ۲۰۱۶ این اتحادیه. چکیده مقالات همایش چندجانبه‌گرایی در سیاست خارجی ایران؛ ظرفیت‌ها و راهبردها (ص. ۶۹). تهران: دانشکده مطالعات جهان.

صباغیان، علی. (۱۳۹۹). تأثیر بحران کرونا بر همبستگی اتحادیه اروپا. فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست، ۹(۳۳)، ۱۲۵-۱۵۶.

<https://audiovisual.ec.europa.eu/en/video/I-189857>

(2020, 5 4). Retrieved 28 2, 2021, from <https://audiovisual.ec.europa.eu>:

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_797

(2020, 5 4). Retrieved 3 1, 2021, from <https://ec.europa.eu/commission>:

<https://www.dw.com/en/world-leaders-call-pandemic-greatest-test-of-solidarity-in-generations/a-56436216>

(2021, 2 3). Retrieved 3 2, 2021, from <https://www.dw.com/en>:

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_690

(2021, 2 19). Retrieved 3 12, 2021, from <https://ec.europa.eu>:

https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/77326/coronavirus-european-union-launches-%E2%80%9Cteam-europe%E2%80%9D-package-support-partner-countries-more-%E2%82%AC20_en

European Union External Action. (2020, 4 8). Retrieved 3 4, 2021, from <https://eeas.europa.eu/>:

from <https://ec.europa.eu>: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_2195

<https://ec.europa.eu>. (2020). Retrieved 5 3, 2021,

<https://global-response.europa.eu>. (2020). Retrieved 3 1, 2021, from Coronavirus Global Response: https://global-response.europa.eu/about_en

Jones, A., & Teevan, C. (2021). *Team Europe: Up to the challenge?* Maastricht: The European Centre for Development Policy Management (ECDPM).

Lettenbichler, S. (n.d). *The EU as a Global Actor in International Crises*. Leiden: Leiden University. *Pledge Funds raised* . (2020). Retrieved 2 27, 2021, from https://global-response.europa.eu/pledge_en: https://global-response.europa.eu/pledge_en

Richard, Y., & Hamme, G. V. (2013). The European Union as an Actor in International Relations: A Geographical Assessment of European Actorness. *L'Espace géographique*, 24(1), 15 -30.

نقش دیپلماسی سلامت در مدیریت بحران کرونا در ایران

مهدی عباس زاده^۱

محمد حسام گوری^۲

سیدفرشید موسوی^۳

چکیده

در طول چند دهه اخیر، مفهوم دیپلماسی سلامت به یکی از مفاهیم مهم و پرکاربرد در عرصه روابط بین‌الملل تبدیل شده است. این رویکرد امروزه به عنوان فرصتی برای ایجاد یک پل ارتباطی میان دولت‌ها و بخش خصوصی و سازمان‌های غیردولتی در جهت ارتقای سلامت عمومی است. بحران ناشی از همه‌گیر شدن ویروس کرونای جدید با نام علمی کووید-۱۹، از اواخر سال ۲۰۱۹ موجب بروز تهدیدهای بسیاری در اشکال مختلف امنیت اعم از امنیت انسانی، امنیت سلامت، امنیت اقتصادی-اجتماعی و سیاسی شده است و جهان را با مخاطرات جدی مواجه ساخته است. این نوشتار با استفاده از شناسایی ابزارها و بازیگران حوزه دیپلماسی سلامت، در پی بررسی نقش دیپلماسی سلامت در مدیریت بحران کرونا و کاهش تهدیدهای جهانی ناشی از آن در ایران است. بر این اساس، پژوهش حاضر با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی در تلاش است تا به این پرسش پاسخ بدهد که نقش دیپلماسی سلامت در مدیریت بحران کرونا در ایران چیست؟ یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد، به کارگیری دیپلماسی سلامت سبب بهبود همکاری مؤثر، در سه سطح دولت‌ها، سازمان‌های بین‌المللی و سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی در جهت مدیریت بحران کرونا می‌شود که در آن مذاکرات، رایزنی‌ها، توصیه‌ها نقش مهمی را ایفا می‌کند.

واژه‌های کلیدی: دیپلماسی سلامت، بحران کرونا، مدیریت بحران، کووید-۱۹، ایران.

^۱ استادیار گروه علوم سیاسی دانشگاه شهید باهنر کرمان، abbaszadeh@uk.ac.ir

^۲ دانشجوی کارشناسی ارشد دیپلماسی و سازمان‌های بین‌المللی دانشگاه شهید باهنر کرمان، hshams215@gmail.com

^۳ دانشجوی کارشناسی ارشد دیپلماسی و سازمان‌های بین‌المللی دانشگاه شهید باهنر کرمان، far84m@gmail.com

۳۱ دسامبر ۲۰۱۹ میلادی، موارد بسیاری از عفونت شدید تنفسی در شهر ووهان چین نمایان شد. شروع گسترده‌ی این بیماری ناشناخته خبر از انتشار ویروسی ناشناخته می‌داد. این ویروس از موارد مشترک بین انسان و دام است و فرضیاتی درخصوص جهش ژنتیکی این ویروس در حیواناتی مانند خفاش، گربه و شتر و انتقال آن به انسان مطرح شده است (اشرفی، ۱۳۹۸: ۶۴). دیری نپایید که این ویروس با نام علمی کووید^۱، در سراسر جهان شیوع پیدا کرد و تاکنون نزدیک به صد و دوازده میلیون نفر به این بیماری مبتلا شده‌اند و بالغ بر ۲ میلیون و ۵۰۰ نفر در مواجهه با این ویروس جان خود را از دست داده‌اند. می‌توان گفت عالم‌گیری (پاندمی) نوع جدید ویروس کرونا یا همان کووید^{۱۹}، بدون تردید مهم‌ترین تحول قرن بیست‌ویکم است و درحقیقت این وضعیت باعث می‌شود تا کرونا سبب تغییراتی در مقیاس جهانی شود (worldmeters.info). پدیده جهانی‌شدن در حوزه سلامت مدیون پیشرفت‌های تکنولوژیکی در قرن نوزدهم و شناسایی بسیاری از پاتوژن‌های بیماری‌زای اصلی و اپیدمولوژی آنها در اوایل قرن بیستم است. گسترش بیماری‌ها و انتقال بین‌المللی آنها لزوماً افزایش همکاری‌های بین کشورها برای مقابله با این بیماری‌ها را بسیار پررنگ کرده است (خدایاری‌زرنق و دیگران، ۱۳۹۶: ۵۶۳). بدین ترتیب، به‌کارگیری دیپلماسی در این حوزه اهمیت جدی به دست آورده است و در طول سال‌های اخیر، توجه به سلامت به عنوان یکی از مؤلفه‌های سیاست خارجی برای کشورها اهمیت یافته است (Kickbusch and Buss, 2011:606). امروزه، مفهوم دیپلماسی سلامت جهانی نیز به عنوان فرصتی برای ایجاد پلی بین دولت‌ها، بخش خصوصی و سازمان‌های غیردولتی در جهت ارتقای سلامت عمومی است. مفهوم سلامت جهانی برای اولین بار در سال ۱۸۵۱ میان کشورهای اروپایی، در اولین کنفرانس در زمینه بهداشت و در-خصوص همکاری در جهت ریشه‌کن کردن بیماری‌های وبا، طاعون و تب به طور عملیاتی به‌کار گرفته شد (Fidler, 2001: 843). در یکی از تعاریف، از دیپلماسی سلامت به عنوان «قدرت نرم» نیز یاد می‌شود (Kevany, 2019: 787). با شیوع و گسترش بیش از پیش ویروس کرونا در سراسر جهان و تهدید امنیت انسانی، لزوم همکاری بین دولت‌ها برای ریشه‌کن کردن و مدیریت بحران ناشی از این ویروس، دیپلماسی سلامت اهمیت فراوانی پیدا کرد به طوری که سازمان بهداشت جهانی^۲، بر همکاری مستمر دولت‌ها برای مقابله با این ویروس و هم‌چنین لزوم توزیع عادلانه‌ی امکانات برای کشورها را مورد تأکید قرار داد. درخصوص بحران کرونا بایستی خاطر نشان کرد، خطرات ناشی

¹ Covid- 19

² World Health Organization (WHO)

از این بحران فقط محدود به حوزه سلامت نمی‌شود و ابعاد دیگری چون ابعاد سیاسی، اقتصادی، امنیتی و اجتماعی را در بر می‌گیرد که هرکدام به نحوی نظام بین‌الملل و کشورها را مورد تهدید قرار می‌دهند و امنیت انسانی را خدشه‌دار می‌سازند. بر این اساس پژوهش حاضر، به بررسی نقش دیپلماسی سلامت جهانی در مدیریت بحران کرونا می‌پردازد و در تلاش است تا به این پرسش پاسخ دهد که نقش و تأثیر دیپلماسی سلامت در مدیریت بحران کرونا در ایران چیست؟

۱- ادبیات پژوهش

در زمینه پژوهش‌های انجام شده پیشین در رابطه با نقش دیپلماسی سلامت در مدیریت بحران کرونا می‌توان به آثار ذیل اشاره کرد:

۱- ایلونا کیکبوش و دیگران (۲۰۱۳) در کتاب *مفاهیم و دیپلماسی بهداشت جهانی*، ضمن بیان کردن معنا و مفهوم دیپلماسی سلامت جهانی بر به‌کارگیری این نوع دیپلماسی به عنوان ابزار حل مسائل جهانی سلامت تمرکز دارد. در این کتاب نویسندگان تلاش می‌کنند تا تجربیات اندیشمندان و محققانی که در این حوزه مشغول به‌کارند را با ما به اشتراک بگذارند.

۲- ربکا کاتز و دیگران (۲۰۱۱) در مقاله‌ای با عنوان "تعریف دیپلماسی سلامت؛ تغییر تقاضا در عصر جهانی شدن"، زمینه‌ها و مؤلفه‌های رویکردهای مختلف دیپلماسی بهداشت جهانی را به صورت عملیاتی شرح می‌دهند. مهم‌ترین یافته‌های این پژوهش نشانگر این موضوع است که روابط عمیق بین سلامت و سیاست خارجی، مجامع بهداشت جهانی و دیپلماسی را مجبور به بررسی مجدد مهارت‌ها، درک و منابع لازم برای دستیابی به اهداف متقابل خود می‌کند.

۳- سارا دیویس و دیگران (۲۰۱۵) در کتابی با عنوان *دیپلماسی بیماری، هنجارهای بین‌المللی و امنیت جهانی*، به بررسی دیپلماسی بیماری یا همان سلامت می‌پردازند و مقررات اصلاح شده بین‌المللی در حوزه بهداشت را بررسی می‌کنند. هم‌چنین روش‌هایی که دولت‌ها در مواجهه با بحران اتخاذ می‌کنند و چالش‌های امنیتی در حوزه بهداشت را مورد واکاوی قرار می‌دهند.

در بررسی‌های به عمل آمده در پژوهش‌های پیشین، هیچ‌کدام به طور جامع به مسئله مورد بررسی در این پژوهش یعنی تأثیر دیپلماسی سلامت بر مدیریت بحران کرونا، نمی‌پردازد. عمده مباحث و مطالعات انجام شده در خصوص چیرستی و ماهیت دیپلماسی سلامت جهانی پرداخته است و هم‌چنین پژوهش‌هایی که در خصوص بیماری کرونا انجام گرفته

علاوه بر تعداد کم آن عمدتاً به توصیف این بیماری پرداخته و در نتیجه منابع چندانی در این خصوص در دسترس نیست. براین اساس، پژوهش حاضر در صدد گشودن بابی جدید در نقش دیپلماسی سلامت در کنترل بحران اپیدمی‌ها و بیماری‌های واگیرداری هم‌چون ویروس کرونا است.

۲- چارچوب نظری

۲-۱- امنیت سلامت جهانی

در مکتب کپنهاگ متأثر از برداشت نظامی-سیاسی سنتی از امنیت، مفهوم «بقا» را کلید درک مسائل امنیتی می‌داند و زمانی امری به موضوع امنیتی بدل می‌شود که هم‌چون تهدیدی اساسی برای یک موجود جلوه می‌کند. سرشت خاص تهدیدهای امنیتی، توسل به تدابیر فوق‌العاده را برای مهار آنها موجه می‌سازد (زارع‌زاده ابرقویی، ۱۳۹۶: ۱۰۰). اما امنیت دیگر نمی‌تواند تنها به عنوان فقدان تهدید نظامی تعریف شود، در گذشته افرادی هم‌چون آدام اسمیت تأمین امنیت یا همان عدم تهدید نظامی را به عنوان وظیفه دولت‌ها می‌شناخت. اما اکنون امنیت بهداشتی و تهدیدهای حوزه سلامت و هم‌چنین تأثیرات جهانی بیماری‌های همه‌گیر، به عنوان یک مسئله مهم امنیتی غیرسنتی شناخته شده است (Heyman, 2013: 126).

امنیت سلامت یکی از مؤلفه‌های امنیت انسان است. مسائل سلامت امروزه به سرعت، جهانی و فراگیر شده و مرز نمی‌شناسند. جزام به قرن چهارم قبل از میلاد و در نتیجه لشگرکشی‌های اسکندر مقدونی از آسیا به اروپا سرایت کرده و اثرات جدی و گسترده ایدز و شیوع بیماری شدید تنفسی سارس در سال ۲۰۰۳ و ترس‌های ناشی از آنفلوآنزا، همگی کمک کردند که به مسئله سلامت عمومی توجه می‌شود (فلاحی و دیگران، ۱۳۹۴: ۱۳۲). امروزه نیز کرونا امنیت سلامت جهانی را با مخاطراتی مواجه ساخته است.

این مخاطرات اغلب فراتر از مرزهای یک سرزمین هستند و ممکن است توسط عوامل عفونی به طور طبیعی در روابط بین انسان و حیوان، از طریق مواد شیمیایی و سموم و یا به طور عمد از طریق اقدامات بیوتروریسم ایجاد شوند (Heyman, 2013: 127). ملاحظات امنیتی یکی از دلایل مهم توجه سیاست خارجی به سلامت عمومی و تعامل بین انسان‌ها است. مقررات بین‌المللی سلامت و سازمان جهانی بهداشت، هر دو تأکید دارند که گام نخست در جهت تأمین امنیت سلامت جهانی، توسعه ظرفیت‌ها برای تشخیص و حفظ سطحی از همکاری بین همه کشورها است و کشورهای

که توانایی‌های لازم را برای ایجاد ظرفیت‌های ضروری ندارند باید از کمک‌های بین‌المللی برخوردار شوند (فلاحی و دیگران، ۱۳۹۴: ۱۴۵).

۲-۲- دیپلماسی سلامت جهانی

دیپلماسی سلامت جهانی، پدیده‌ای نوظهور است که اهداف گوناگونی را دنبال می‌کند و مهم‌ترین وظیفه آن، بهبود سلامت جهانی و همچنین تقویت روابط بین کشورها در جهت بهبود بخشیدن به سلامت جهانی است (Adams, 2008: 55). پایه و اساس ایجاد نظام‌های پیچیده بین‌المللی در حوزه سلامت به حدود ۱۷۰ سال قبل یعنی به اولین کنفرانس بین‌المللی بهداشت و اولین کنوانسیون بین‌الملل بهداشت بازمی‌گردد (خدایاری‌زرنق و دیگران، ۱۳۹۶: ۵۶۳).

نوتنی و آدامز در تعریف دیپلماسی سلامت جهانی، این نوع از دیپلماسی را به عنوان یک تغییر سیاسی در راستای دستیابی به اهداف ذاتی ارتقای سلامت در سطح جهان از طریق تقویت روابط بین‌المللی می‌داند (Adams, Novtony and Lesly 2008: 315).

برخی مسائل و موضوعات فعلی و حتی در آینده در حوزه دیپلماسی سلامت جهانی تحت تأثیر پدیده‌های جهانی شدن، عبارتند از:

- گسترش بیماری‌های واگیردار و غیر واگیردار؛

- مسائل مربوط به دسترسی به داروها؛

- تقسیم منابع و سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه؛

- پاسخ به تغییرات آب و هوایی؛

- امنیت انسان.

توسعه مشارکت گسترده از طریق فرایندهای دیپلماسی سلامت جهانی، چشم‌انداز جدیدی از حاکمیت بهداشت جهانی را به ارمغان می‌آورد (Kickbush, 2013: 11). در این راستا یکی از نهادهای تخصصی سازمان ملل متحد تحت عنوان «سازمان بهداشت جهانی» تشکیل شد، هدف از تشکیل این سازمان ارتقا سطح بهداشت تمامی کشورهای جهان به بالاترین استاندارد ممکن است و هم‌چنین این سازمان در جهت سلامتی کشورها که شامل سلامت فیزیکی، روانی و اجتماعی است، می‌کوشد (بیگزاده و دیگران، ۱۳۸۲: ۵۴۶).

اما اخیراً موضوع بهداشت جهانی در سایر نهادها و سازمان‌های بین‌المللی نیز در حال گسترش است و موضوع سلامت جهانی علاوه بر اجلاس‌های سازمان ملل در اتحادیه‌ها و گروه‌هایی مانند: گروه هشت^۱، گروه بیست^۲ و گروه بریکس (برزیل، فدراسیون روسیه، هند، چین و آفریقای جنوبی)^۳ به تصویب رسیده است و هم‌چنین اتحادیه اروپا و سازمان همکاری اسلامی اخیراً واحدی برای بهداشت ایجاد کردند تا از طریق دیپلماسی مسائل مرتبط با عفونت‌های ویروسی و نقص ایمنی، سلامت کودکان بیماری‌های غیر واگیردار و غیره را حل و فصل کنند (Kikbush & Mihaly, 2013: 159).

۲-۳ مدیریت بحران

مدیریت فراگرد به کارگیری مؤثر و کارآمد منابع مادی و انسانی بر مبنای یک نظام ارزشی پذیرفته شده است که از طریق برنامه‌ریزی، سازماندهی، بسیج منابع و امکانات، هدایت و کنترل عملیات برای دستیابی به اهداف تعیین شده صورت می‌گیرد؛ اما بحران، مفهومی خاص برای دلالت به مصداقی عام هم‌چون از هم گسیختگی، بی‌نظمی، دگرگونی ذهنی و شکنندگی بیش از حد معمول، تهدید ارزش‌ها، بی‌ثباتی اجتماعی - سیاسی، مخاصمه نظامی و ... است. از این رو این مفهوم، ناظر بر ناآرامی در عرصه ملی و فراملی است که بیشترین کاربرد را دارند. لذا از این منظر بهتر است که بگوییم جامعه بدون بحران وجود ندارد و جامعه امن و باثبات اساساً به معنای فقدان بحران نیست (سعیدی و یاراحمدی، ۱۳۸۹: ۱۶۱).

حال باید گفت که مدیریت بحران عبارت از مجموعه فعالیت‌های اجرایی و تصمیم‌گیری‌های مدیریتی و سیاسی وابسته به مراحل مختلف و کلیه سطوح بحران، در جهت نجات، کاهش ضایعات و خسارات، جلوگیری از وقفه زندگی، تولید و خدمات، حفظ ارتباطات، حفظ محیط‌زیست و بالاخره ترمیم و بازسازی خرابی‌ها است (سعیدی و یاراحمدی، ۱۳۸۹: ۱۶۲).

گسترش ویروس کرونا و همه‌گیری آن در سراسر جهان از جمله ایران، موجب طرح موضوع کمک‌های خارجی به ایران در ساختار تصمیم‌گیری و فضای عمومی شد. تأثیر تحریم‌های امریکا بر ظرفیت و توان ایران در مقابله با این ویروس و چگونگی دریافت کمک‌های خارجی بیش از پیش برجسته شد. تقابل کلامی بین ایران و امریکا در مورد تحریم‌ها افزایش یافت و این موضوع که تحریم‌های امریکا موجب کاهش توان مقابله با این ویروس شده یا نه، به فراتر از

¹ G8

² G20

³ BRICS

کانال‌های دیپلماتیک گسترش یافت و کارزارهای متعددی برای لغو تحریم‌ها شکل گرفت؛ در کنار تقابل ایران و امریکا در مورد آثار تحریم‌ها و کمک‌های بین‌المللی، اخراج عوامل سازمان پزشکان بدون مرز، تقاضای دریافت وام از صندوق بین‌المللی پول و چگونگی دریافت کمک‌های مالی از سایر کشورها و سازمان‌های بین‌المللی به موضوع و مسئله عمومی تبدیل شده است. نحوه رفتار جمهوری اسلامی با کمک‌های بین‌المللی هم بر روابط خارجی‌اش مؤثر است و هم تأثیر قابل ملاحظه‌ای بر افکار عمومی و ظرفیت و توان نظام بهداشتی کشور در مقابله با ویروس کرونا دارد (یزدان‌فام، ۱۳۹۹: ۱۰۷)

۳- بحران کرونا

۳۱ دسامبر ۲۰۱۹ میلادی دسته‌ای از موارد تنفسی شدید در شهر ووهان چین گزارش شد که به دلیل ارتباط ژنتیکی این ویروس با ویروس سرکش بیماری سارس در سال ۲۰۰۳ انتخاب شده است. اما در ۱۱ فوریه ۲۰۲۰، کمیته طبقه‌بندی ویروس‌ها، این ویروس جدید را «کرونا ویروس- سندرم حاد تنفسی-۲» نامید و در همین تاریخ، سازمان جهانی بهداشت این بیماری جدید را «کووید ۱۹» نامید؛ این نام‌گذاری با توجه به دستورالعمل‌های پیشین سازمان جهانی بهداشت حیوانات^۱ و سازمان خواروبار و کشاورزی ملل متحد^۲ انجام شده است. در خصوص علائم این بیماری بایستی خاطر نشان کرد که در افراد مختلف این علائم متفاوت است اما رایج‌ترین علائم ابتلا به بیماری کووید ۱۹ عبارت است از تب و سرفه‌های خشک و بعضی از بیماران ممکن است علائم دیگری مانند درد و کوفتگی، گرفتگی بینی، آبریزش و گلودرد تا اسهال داشته باشند (سازمان بهداشت جهانی).

^۱ OIE (The World Organisation for Animal Health)

^۲ FAO (Food and Agriculture Organization)

نمودار آمار جهانی مرگ و میر ناشی از کرونا (covid19.who.int)

بر طبق آمارهای رسمی جمع‌آوری شده توسط وب سایت (WORLDMETERS) تعداد مبتلایان به ویروس کرونا در جهان در تاریخ سه شنبه ۵ اسفند ۱۳۹۹ از مرز صد و دوازده میلیون و ۴۲۸ هزار نفر عبور کرده و تعداد قربانیان این ویروس نیز از ۴۴۶ هزار نفر بیشتر شده است (WORIDMETERS.info). در بین کشورهای جهان از نظر تعداد مبتلایان، آمریکا در رده اول و هند، برزیل و روسیه در رده های دوم تا چهارم هستند.

اینفوگرافیک آمار ۱۵ کشور اول جهان و تازه ترین آمار در خصوص ویروس کرونا (ایسنا، ششم اسفند ۱۳۹۹)

دیپلماسی سلامت و مدیریت بحران کرونا

مدیریت بحران، براساس تعریف برنامه عمرانی سازمان ملل متحد عبارت است از سیاستگذاری، اتخاذ تصمیم‌های مدیریتی و انجام اقدام‌های اجرایی به منظور آمادگی برای کاهش اثرات مخرب بحران، پاسخگویی، بازسازی، بازتوانی و ترمیم اثرات ناشی از بلایای طبیعی تا انسان‌ساخت است (جلالی فراهانی و دیگران، ۱۳۹۲: ۶۶).

به طور کلی مدیریت بحران «برنامه‌ریزی راهبردی برای واکنش در برابر بحران، به منظور از بین بردن هرگونه امکان خطر» تعریف می‌شود (احمدی، ۱۳۸۴: ۶۲). در تمامی سطوح تحلیل اعم از خرد و کلان، در مواجهه با اوضاع بحرانی، تیم مدیریت بحران تشکیل می‌شود تا اقدام‌هایی در جهت مقابله با بحران به عمل آورند از جمله:

۱- ارزیابی: ارزیابی تمام داده‌ها و اطلاعات مربوط به اوضاع بحرانی؛

۲- ارزیابی و تهدید: ماهیت بحران و تأثیر آن بر ارزش‌ها، هدف‌ها و سیاست‌های دولت‌ها مشخص می‌شود؛

۳- مخاطره‌سنجی و انتخاب استراتژی: پس از در نظر گرفتن مخاطرات و هزینه‌های ناشی از بحران، راهبردهای لازم بررسی شده و تصمیم‌گیری می‌شود؛

۴- بحران‌ستیزی: در این مرحله، استراتژی تعیین شده، به اجرا در می‌آید و بر آن نظارت می‌شود (بصیریان جهرمی و دیگران، ۱۳۹۵: ۶۷).

در سطوح مختلف بحران ناشی از کووید ۱۹، دیپلماسی سلامت به یکی از ابزارهای اصلی و مهم سیاست خارجی کشورها مبدل شد و دولت‌ها در جهت برون رفت از این بحران، دیپلماسی سلامت را بیش از گذشته مورد توجه قرار می‌دهند. به‌عنوان مثال، در کشور ایران، دیپلماسی سلامت به عنوان بخش مهمی از مبارزه چندساحتی دولت ایران با کرونا بوده که در قالب چاره‌جویی‌های مشترک با دیگر کشورها و هم‌چنین روشنگری اثر تحریم‌ها در روند مقابله با کرونا بوده است (ترقی‌نژاد، ۲۶ خرداد ۱۳۹۹). به نقل از ایرنا در تاریخ ۲۹ اردیبهشت ۱۳۹۹ جمهوری اسلامی نیز ۷۵ گفتگوی دیپلماتیک در خصوص مقابله ایران با کرونا و تحریم‌های آمریکا توسط وزیر امور خارجه صورت پذیرفته است (ایرنا/ الف، ۲۹ اردیبهشت ۱۳۹۹).

در خصوص بازیگران دیپلماسی سلامت، می‌توان این بازیگران را در سه دسته دولت‌ها، سازمان‌های بین‌المللی و سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی تقسیم کرد.

همان‌طور که اشاره شد، دیپلماسی در معنای سنتی خود به رابطه‌ی دولت‌ها با یکدیگر اشاره دارد و ناظر بر بازیگران دولتی است و دولت‌ها به عنوان بازیگر اصلی، از دستگاه دیپلماسی برای دستیابی به اهداف سیاست خارجی خود بهره می‌گیرند و در جهت همگرایی و اتحاد، از شیوه‌های مسالمت‌آمیز نظیر گفتگو و مذاکره استفاده می‌کنند (زارع مهریزی، ۱۳۹۳: ۱۲۲-۱۲۳). در خصوص بحران کرونا، دولت‌ها به سرعت متوجه این امر شدند که رویکرد ملی‌گرایانه پاسخگوی نیازهای بهداشتی و مبارزه با ویروس کرونا نیست.

از جمله رایزنی‌های دیپلماتیک شاخص جمهوری اسلامی در مورد بحران کرونا می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- مذاکره با صندوق بین‌المللی پول و درخواست ارائه تسهیلات؛

- رایزنی رؤسای مجالس ایران و روسیه برای مقابله با کرونا؛

- نمایندگان هشت کشور جهان شامل ایران، روسیه، چین، کوبا، کره شمالی، عراق، ونزوئلا و نیکاراگوئه، در نامه‌ای به «آنتونیو گوترش» دبیرکل سازمان ملل متحد بر اثرات منفی تحریم‌ها در مبارزه با کووید-۱۹ تأکید کردند و نسبت به پیامدهای ادامه تحریم‌ها هشدار دادند؛

- وزیران امور خارجه ایران و روسیه در درخصوص مسائل مربوط به مقابله با کرونا و همکاری‌های دو کشور مذاکره کردند (ایرنا/ب، ۱۳۹۹).

بایستی یادآور شد این بحران جهانی گرایش‌های متضادی را تقویت می‌کند. از یک طرف ضرورت همکاری بین‌المللی و همبستگی میان کشورها را فارغ از مسائل سیاسی به میان می‌کشد اما از طرف دیگر ممکن است به ناسیونالیسم بیشتر، کنترل‌های مرزی و سیاست‌های ضد مهاجرتی منجر شود (کاویانی‌راد، ۲۷ خرداد ۱۳۹۹). ایالات متحده آمریکا نمود بارز کشوری است که متوجه شد بدون همکاری با سایر کشورها نمی‌تواند به امنیت نسبی برسد و شعار رئیس‌جمهور سابق آمریکا مبنی بر اینکه اول آمریکا بعد سایر کشورها، کارساز نشد و به شکست نسبی این کشور در مبارزه با کرونا انجامیده است.

دومین بازیگر در عرصه دیپلماسی سلامت، نهادها و سازمان‌های بین‌المللی هستند. نقش این سازمان‌ها از ابتدای تاسیس تاکنون با فراز و نشیب‌ها و چالش‌هایی مانند مغایرت با منافع و موقعیت ملی کشورها، علایق و نظرات مقاومت کشورها در حوزه سلامت روبه‌رو بوده است اما هیچ‌گاه از اهمیت این نوع سازمان‌ها کاسته نشده است.

مجمع بهداشت جهانی^{۱۵} انجمنی است که از طریق آن سازمان بهداشت جهانی توسط ۱۹۴ عضو این مجمع اداره می‌شود. این مجمع بالاترین مرجع سیاست‌گذاری بهداشت کشورهای عضو است و مهم‌ترین وظایف آن تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری و تصویب برنامه کاری، بودجه و انتخاب دبیرکل سازمان بهداشت جهانی است. سازمان بهداشت جهانی یکی از نهادهای تخصصی سازمان ملل متحد است که به منظور ارتقاء بهداشت و در جهت سلامتی تشکیل شده و به ایفای نقش می‌پردازد (بیگ زاده و دیگران، ۱۳۸۲: ۶۵-۵۴). این سازمان همواره با چالش‌هایی که بسیاری از کشورها با آن دست به گریبانند از جمله جنگ، فقر، بیکاری، بیماری‌هایی مانند وبا، حصبه، ایدز، سیاه‌زخم، طاعون و هم‌چنین در حوزه نایاب شدن برخی داروها و ده‌ها مورد دیگر روبه‌رو است که این موضوع‌ها، تلاش‌های این سازمان را به چالش کشانده است (موثقی و چوخاچی زاده مقدم، ۱۳۹۸: ۱۳). با شیوع ویروس کرونا نقش این سازمان بیش از پیش در مدیریت این بحران و به کارگیری دیپلماسی سلامت در راستای مقابله و حفظ سلامت مردم جهان، نمایان شد.

¹⁵ WHA (World Health Assembly)

این سازمان علاوه بر مذاکره و گفتگو با دولت‌ها، از سه نوع ابزار هنجاری در مدیریت سلامت جهانی بهره می‌گیرد که شامل توصیه‌ها، موافقت‌نامه‌های بین‌المللی (از جمله کنوانسیون‌ها) و مقررات و آئین‌نامه‌ها است که هر کدام از این ابزار، عواقب حقوقی و عملکرد متفاوتی دارند (Kickbush & others, 2013: 199).

به کارگیری ابزار دیپلماسی از سوی این سازمان را طی ماه‌های اخیر شاهد هستیم، از جمله رایزنی‌های مدیرکل سازمان جهانی بهداشت در جهت تأمین اقلام بهداشتی مورد نیاز برای کشورها و همچنین مذاکراتی در جهت به خطر نیفتادن و حفظ امنیت زیستی افراد مانند مذاکره با عربستان سعودی درباره لغو یا تأخیر در برگزاری مراسم حج که منجر به لغو این مراسم شد (خبرگزاری قرآن، ۲۶ اسفند ۱۳۹۸).

سومین دسته از بازیگران حوزه دیپلماسی سلامت، سازمان‌های غیردولتی هستند. این سازمان‌ها به عنوان نهادهای موازی با دولت‌ها، بخشی از بار اجرایی آن را بر عهده می‌گیرد. سازمان‌های غیردولتی عموماً به عنوان سازمان‌هایی که به وسیله دولت‌ها یا توافق‌های میان آن‌ها به وجود نیامده‌اند شناخته می‌شوند (عباسی و موسوی، ۱۳۹۱). فلسفه تأسیس این نوع نهادهای حامی حقوق بیماران، حمایت از بیماران است که مبتلا به بیماری‌های صعب‌العلاج و با هزینه‌های درمان بالا هستند و اهداف این نوع سازمان‌ها، جذب مشارکت‌های مردمی، نهادها، ارگان‌ها و سایر سازمان‌های بین‌المللی است (قربانیان و هراتیان نژادی، ۱۳۸۶: ۱۵).

در رابطه با به‌کارگیری دیپلماسی سلامت توسط سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی در زمینه‌ی مدیریت بحران کرونا می‌توان به اقدام‌های کمیته بین‌المللی صلیب سرخ و هلال احمر اشاره کرد، نهضت بین‌المللی صلیب سرخ و هلال احمر به عنوان بزرگترین شبکه بشردوستانه در جهان است و هدف از آن کمک به افراد آسیب‌پذیر، مهاجران و آوارگان و افرادی که در مناطق مورد کشمکش و درگیری مردمی هستند، زاغه‌نشینان و زندانیان و در نهایت هدف جدید آن مردمی هستند که از آثار اجتماعی و اقتصادی کووید-۱۹ رنج می‌برند، است. برخی اقدامات این کمیته به شرح زیر است:

- ارائه‌ی دستورالعمل برای حمایت از کودکان و مدارس در برابر انتقال ویروس کرونا با همکاری و مشارکت سازمان بهداشت جهانی و یونیسف^۱. گفتگو و درخواست کمک ۳/۱۹ میلیارد دلاری از مجامع بین‌المللی برای مهار شیوع کووید ۱۹ جهت کمک‌رسانی به آسیب‌پذیرترین مردم جهان در بحبوحه این همه‌گیری (یونیسف، ۱۳۹۹)؛

- رایزنی در خصوص اقلام دارویی مورد نیاز جمهوری اسلامی ایران در بحران کرونا و تهیه فهرستی از این داروها و ارسال آن به دفتر کمیته در ژنو به همراه کمک ۵۰۰ هزار فرانکی این کمیته به ایران (جوان آنلاین، ۲۰ فروردین ۱۳۹۹).

¹ Unicef (the United Nations International Children's Emergency Fund)

باید گفت شمار دیگری از سازمان‌ها و گروه‌های غیردولتی در جهان از جمله گروه بین‌المللی نجات، گروه بین‌المللی بحران و سازمان‌های نجات کودکان با صدور بیانیه‌ای مشترک ناکارآمدی و انفعال شورای امنیت سازمان ملل متحد در تصویب قطعنامه‌های آتش بس در جهت مقابله با ویروس کرونا را محکوم کرده و آن را شرم‌آور خواندند (ایرنا/ پ، ۳۱ اردیبهشت ۱۳۹۹). هرچند که بازیگران در عرصه دیپلماسی سلامت چندوجهی و گوناگون هستند اما همان‌طور که گفته شد جلوه‌هایی از همکاری در حوزه‌های مختلف در جهت مدیریت بحران کرونا به چشم می‌خورد.

نتیجه‌گیری

نوع جدید ویروس کرونا بدون شک یکی از مهم‌ترین تحولات قرن بیست و یکم است. در این مقاله سعی بر آن شد تا تعریف جامعی از بیماری کرونا ارائه شود و هم‌چنین بر لزوم افزایش همکاری‌های بین‌المللی برای مقابله با این ویروس تأکید شد و بدین ترتیب اهمیت ویژه به‌کارگیری دیپلماسی در حوزه سلامت، توضیح داده شد. اشاره شد که امنیت انسانی، دیگر به‌عنوان فقدان تهدید نظامی شناخته نمی‌شود بلکه تهدیدهای حوزه سلامت و امنیت سلامت نیز در کنار سایر مؤلفه‌های امنیت یعنی ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و محیط‌زیستی نیز اهمیت دارند. در تعریف دیپلماسی سلامت جهانی، بر نوظهور بودن آن تأکید شد و هدف از به‌کارگیری این نوع دیپلماسی، ارتقای سلامت جهانی از طریق تقویت روابط بین‌المللی عنوان شد. در خصوص نقش بازیگران حوزه دیپلماسی سلامت در مدیریت بحران کرونا به بازیگران دولتی، سازمان‌های بین‌المللی دولتی و سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی اشاره شد که هرکدام به نحو مؤثری در رابطه با مدیریت و کنترل بحران ویروس کرونا در قالب مذاکرات، صدور اعلامیه‌ها، رایزنی، مقررات بین‌المللی، توصیه نامه، درخواست کمک و ابراز نگرانی نقش‌آفرینی کردند. اما بایستی یادآور شد که هرکدام از شیوه‌های به‌کارگیری دیپلماسی سلامت در میان بازیگران مختلف دچار شدت و ضعف‌ها و اثربخشی متفاوتی است. اصلی‌ترین راه‌کار برای پیشبرد سلامت جامعه و بهداشت عمومی عدم دیدگاه زاویه‌دار، سیاسی، جناحی و عقیدتی به این مهم است و در دیپلماسی سلامت هم بایستی با دیدی باز و فراجناحی به این مقوله پرداخت و این رویکرد را برد-برد دانست چون با سلامت عمومی گره خورده است و گرنه با تصمیم اشتباه و زاویه‌دار به سلامت عمومی ضربه وارد می‌شود و بی‌حیثیتی و بی‌اعتباری برای حاکمیت به‌بار می‌آورد.

منابع:

فارسی:

- احمدی، مهرداد (۱۳۸۴)، "ارائه مدل استراتژی ارتباط سازمان با رسانه های در طول بحران"، فصلنامه پژوهش و سنجش، سال ۱۲، شماره ۳، ص ۶۲.

- اشرفی، مرتضی (۱۳۹۸)، "کرونا ویروس جدید خطر بالقوه"، مکتب اسلام، سال ۵۹، شماره ۱۲، صص ۶۳ - ۶۷.

- اندروز، مت (۱۳۹۹)، «رهبری عمومی در شرایط بحران»، ترجمه: سیدحسین موسوی، ماهنامه کار و جامعه، ماره ۲۴۲، تیرماه ۱۳۹۹، صص ۸۴-۱۲.

- ایرنا/ الف (۱۳۹۹)، دیپلماسی سلامت، بخش مهمی از مبارزه چند ساحتی دولت با کرونا بوده است، ۲۹ اردیبهشت ۱۳۹۹، کد خبر: ۸۳۷۹۲۱۱۹، خبرگزاری جمهوری اسلامی (ایرنا)، دسترسی در:

www.irna.ir/news/83792119/

- ایرنا/ ب (۱۳۹۹)، رایزنی های دیپلماتیک ایران برای مقابله با کرونا، خبرگزاری جمهوری اسلامی (ایرنا)، دسترسی در:

<https://www.irna.ir/subject/83705202/> رایزنی های دیپلماتیک ایران برای مقابله با کرونا

- ایرنا/ پ (۱۳۹۹)، اعتراض سازمان های غیر دولتی به ناکار آمدی شورای امنیت در مقابله با کرونا، ۳۱ اردیبهشت ۱۳۹۹، کد خبر ۸۳۷۹۴۳۷۱، خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران (ایرنا)، دسترسی در:

<https://www.irna.ir/news/83794371/>

- ایسنا (۱۳۹۹)، آمار کرونا در جهان تا ششم اسفند، ایسنا (خبرگزاری دانشجویان ایران، قابل دسترسی در :

<https://www.isna.ir/news/99120604169/> اینفوگرافیک آمار کرونا در جهان - تا ۶ اسفند

- بصیریان جهرمی، حسین و عبدالحسینی، محمد و بردبار، ملیکا (۱۳۹۵)، " رسانه های اجتماعی و مدیریت بحران؛ نقش تلفن های همراه هوشمند در کنشگری اجتماعی"، فصلنامه رسانه، سال ۲۷، شماره ۱۰۲، صص ۵۷ - ۸۳.

- بیگ زاده، ابراهیم و کلینی، شهناز و یاقوتی، منیژه (۱۳۸۲)، " حقوق سازمان های بین المللی (جلد اول) سازمان های جهانی"، تهران: انتشارات چاپ مجد، چاپ اول.

- بیگ زاده، ابراهیم (۱۳۸۷) " سازمان های غیر دولتی و حقوق بین الملل"، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۳۱ - ۳۲، ۱۴.

- ترقی‌نژاد، محمدابراهیم (۱۳۹۹)، ائتلافی برای زندگی، پیوندی برای پیروزی، ایرنا (خبرگزاری جمهوری اسلامی)، ۲۶ خرداد ۱۳۹۹، کد خبر: ۸۳۸۲۲۶۴۱، دسترسی در:

www.irna.ir/news/83822641/

- جلالی فراهانی، غلامرضا و شمسایی رفرقندی، فتح الله و غضنفری، مصطفی و قنبری نسب، علی (۱۳۹۲) "تعیین و رتبه بندی تهدیدات انسان ساخت عمومی در اجرای ایستگاه های مترو"، مجله مدیریت بحران، شماره ۴، صص ۶۵ - ۷۵.

- جوان آنلاین (۱۳۹۹) کمک ۵۰۰ هزار فرانکی صلیب سرخ به ایران برای مبارزه با کرونا، جوان آنلاین، کد خبر ۹۹۷۶۲۶، قابل دسترسی در:

<https://www.javanonline.ir/fa/news/997626>

- خبرگزاری قرآن (۱۳۹۸)، «لزوم استفاده از ظرفیت دیپلماسی سلامت برای حل بحران کرونا»، ۲۶ اسفند ۱۳۹۸، کد خبر: ۳۸۸۵۷۳۱، قابل دسترسی در:

<https://iqna.ir/fa/news/3885731>/لزوم-استفاده-از-ظرفیت-دیپلماسی-سلامت-برای-حل-بحران-کرونا

- خدایاری زرنق، رحیم و علیزاده، گیسو و کبیری، ندا (۱۳۹۶)، " نامه به سردبیر؛ نگاهی دقیق تر به مفهوم دیپلماسی جهانی اسلام"، نشریه پایش، سال ۱۶، شماره ۵، صص ۵۶۳ - ۵۶۵.

- زارع زاده ابرقویی، رسول (۱۳۹۶)، " نگاه کپنهاگی به امنیتی سازی: مبانی و چالش ها"، فصلنامه علمی پژوهشی آفاق امنیت، شماره ۳۶، صص ۹۱ - ۱۱۹.

- زارع مهریزی، الهام (۱۳۹۲)، " نقش دیپلماسی نوین در افزایش همگرایی کشورهای اسلامی"، فصلنامه فرهنگ و پژوهش، شماره ۱۶، صص ۱۱۹ - ۱۴۴.

- سازمان بهداشت جهانی، نام‌گذاری بیماری ناشی از ویروس جدید کرونا (کووید-۱۹) و ویروس عامل آن، قابل دسترسی در:

[https://www.who.int/ar/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019-farsi/advice-for-public-farsi/naming-the-coronavirus-disease-\(covid-2019\)-and-the-virus-that-causes-it-farsi](https://www.who.int/ar/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019-farsi/advice-for-public-farsi/naming-the-coronavirus-disease-(covid-2019)-and-the-virus-that-causes-it-farsi)

- سعیدی، لیلا و یاراحمدی، محسن (۱۳۸۹)، "مدیریت بحران"، پژوهشنامه علوم اجتماعی، شماره ۵۱، صص ۱۵۹ - ۱۷۲.

- عباس اشملی، مجید و موسوی فرد، سید محمدرضا (۱۳۹۱)، "نقش سازمان های بین المللی غیر دولتی در جهانی شدن اقدامات بشر دوستانه"، مجله علوم سیاسی دانشگاه آزاد کرج، سال ۸، شماره ۲۰، صص ۶۳ - ۸۱.

- فلاحی، فاطمه و مقیمی، بهرام و آل کجباف، حسین و حیدری، بهاره (۱۳۹۴)، "بررسی مفهوم سلامت در نظریه امنیت انسان"، فصلنامه اخلاق زیستی، سال ۵، شماره ۱۵، ۱۲۷ - ۱۶۲.

- قربانیان، حسین و هراتیان نژادی، مجید (۱۳۸۶)، "حقوق بیماران و نقش سازمان های مردم نهاد و غیر دولتی"، فصلنامه حقوق پزشکی، سال اول، شماره ۲، صص ۱۱ - ۴۱.

- کاویانی راد، مراد (۱۳۹۹) "امنیت زیست محیطی جهان در تعامل با یکدیگر نهفته... "کدخبر: ۸۳۸۲۳۸۷۴ خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران (ایرنا)، قابل دسترسی در:

<https://www.irna.ir/news/83823874>

- محدث اردبیلی، ابوالفضل و جوادیان نیک، سمیه و آزادمنش، مصطفی و مکیان، امیر (۱۳۹۸)، "کرونا؛ تعاریف، مداخلات، پیامدها"، فصلنامه پژوهشنامه مطالعات راهبردی علوم انسانی و اسلامی، سال ۲، شماره ۲۳، صص ۱۴۹ - ۱۴۵.

- موثقی، حسن و چوخاچی زاده مقدم، یاسر (۱۳۹۸)، "مسائل و مشکلات حقوقی سازمان بهداشت جهانی و چالش های پیش رو"، مجله مطالعات جامعه شناسی، سال ۱۴، شماره ۴۴، صص ۷ - ۲۵.

- یزدان فام، محمود (۱۳۹۹)، «کمک های بین المللی در بحران کرونا: موانع و الزامات»، نشریه دیده بان امنیت ملی، فروردین و اردیبهشت ماه ۱۳۹۹، شماره ۹۶ و ۹۷، صص ۱۱۸ - ۱۰۷.

- یونیسف (۱۳۹۹)، پیامها و اقدامات کلیدی برای پیشگیری از بیماری کرونا و کنترل آن در مدارس، تارنمای پارسی صندوق کودکان ملل متحد، قابل دسترسی در:

<https://www.unicef.org/iran/documents/> پیام E2%80%8Cها و-اقدامات-کلیدی-برای-پیشگیری-از-بیماری-کرونا-و-کنترل-آن-در-مدارس

- Adams.V, Novotny T E, Leslie.H (2007): *Global Health Diplomacy*, MEDICAL ANTHROPOLOGY, 27(4):315–323.
- covid19.who.int, " WHO Health Emergency DashboardWHO (COVID-19) Homepage", World Health Organization, February 26,2021, Retrived from:
<https://covid19.who.int>
- Davies, Sara E, kamart-scott A, Rushton S. *Disease diplomacy: international norms and global health security*. Johns Hopkins University Press 2015.
- Fidler DP. *The globalization of public health: the first 100 years of international health diplomacy*. Bulletin of the World WHO, BMJ 2011; 342: 315-.
- Heymann DL (2003): *Infectious disease threats to national and global security [Chapter 10]* In: *Chen L, Fukuda-Parr S, Seidensticker E, editors. Human insecurity in a global world*. Cambridge: Global Equity Initiative, Asia Center, Harvard University. pp. 195–213.
- Katz R, Kornblet S, Arnold G, Lief E, Fischer JE. *Defining health diplomacy: changing demands in the era of globalization*. The Milbank quarterly 2011; 89:503-23.
- Kevany S. *Global health diplomacy, 'smart power', and the new world order*. *Global publichealth*, 2014;9:787-807.
- Kickbusch I. (eds.), *Global Health Diplomacy: Concepts, Issues, Actors, 125 Instruments, Fora and Cases*, Springer Science+Business Media New York 2013.
- Kickbusch I (2011), *Global health diplomacy: how foreign policy can influence health*.
- Kickbuscha I, Kökény.M (2013): *Global health diplomacy: five years on , Bull World Health Organ* ;91:159–159A Available at: <http://www.who.int/bulletin/volumes/91/3/13-118596>.
- Kickbusch I. Lister G. Nick Drager m .T: *Global Health Diplomacy Concepts, Issues, Actors, Instruments, Fora and Cases*. Springer New York Heidelberg Dordrecht London2013.
- Mihd H, Tawfiq J.A, Memish Z A (2016): *Middle east respiratory syndrome coronavirus (mers-cov) origin and animal reservoir* ;13 (1) .
- Rosenthal U, Comfort L, Boin A (2001): *Management Crisis: Threats, Dilemmas, Opportunity*, Springfield: Charles Tomas Publisher, 2001.
- Wang.Y, hung.p (2020): *Clinical features of patients infected with 2019 novel coronavirus in Wuhan, China*" Avalailable at: [https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(20\)30183-5/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(20)30183-5/fulltext)

, Available at: "*World Health Assembly* -"

<https://www.who.int/about/governance/world-health-assembly>

- Worldmeters.info, available at:

https://www.worldometers.info/coronavirus/?utm_campaign=homeAdUOA?S

بیماری همه‌گیر کرونا، هراس‌پروری زیستی و تحول امنیت بین‌المللی

داود غرایاق زندی^۱

سویل ماکویی^۲

چکیده

گسترش همه‌گیر بیماری کووید ۱۹ در سطح بین‌المللی نشان داد که موضوع بیماری‌های واگیردار یکی از موضوع‌های مهم امنیت بین‌الملل پس از جنگ سرد است. تا پیش از این هم بیماری‌های دیگری نیز در سطح بین‌المللی منتشر شده بود ولی از آنجا که این ویروس از نظر نوع و سرعت و شدت بسیار متفاوت از موارد مشابه است، موضوع بیماری‌های فراگیر یا بحث مرگ و زندگی به موضوع مهم امنیت بین‌المللی بدل شده است. پرسش محوری این است که آیا انتشار این ویروس نشانه امنیت بین‌الملل پس از جنگ سرد است؟ اگر این ویروس نوعی هراس‌پروری زیستی باشد، نمی‌توان آن را از نشانه‌های تحول امنیت بین‌الملل دانست اما اگر دلایل جدی برای هراس‌پروری آن وجود نداشته باشد، ما تحول مهمی در امنیت بین‌الملل را شاهد خواهیم بود.

واژه‌های کلیدی: کووید ۱۹، امنیت بین‌المللی، هراس‌پروری زیستی، امنیت ملی، پس از جنگ سرد

مقدمه

بروز بیماری ویروس کرونا در شهر ووهان چین در اواخر دسامبر ۲۰۱۹ و شروع همه‌گیری آن در جهان از ابتدای سال ۲۰۲۰ تحولی شگرف در مفهوم امنیت بین‌الملل ایجاد کرد. همه‌گیری گسترده این بیماری که در بیش از ۱۹۵ کشور با شدت و ضعف همچنان در حال گسترش است بحث‌ها و مطالعات متنوعی را در حوزه‌های مختلف گشوده است. مرور تحولات امنیتی سده بیست‌ویکم نشان می‌دهد که شروع این سده با حمله هراس‌پرورانه ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ علیه مراکز

^۱ استادیار علوم سیاسی دانشکده اقتصاد و علوم سیاسی و همکار مرکز مطالعات سیاسی و اقتصادی دانشگاه شهید بهشتی

^۲ دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل دانشگاه علامه طباطبائی

قدرت در آمریکا آغاز شد. حمله به نمادهای قدرت آمریکا توسط یک گروه هراس‌پرور، نخستین نشانگان این تحول در مفهوم امنیت بین‌الملل محسوب می‌شود؛ زیرا این حمله توسط یک قدرت دولتی هم‌تراز این کشور انجام نگرفت بلکه توسط گروه‌های هراس‌پرور و بدون کاربرد تسلیحات نظامی گسترده صورت گرفت؛ شیوه‌ای که برای این کشور در طول جنگ سرد رخ نداده بود. تحول جدی دوم که بسیار هم قابل توجه است، بروز انقلاب‌های عربی در منطقه خاورمیانه است که سبک خاصی از تحول اجتماعی ناشی از نسل سوم انقلاب‌های اجتماعی را پدیدار ساخته است. در این انقلاب‌ها، رد پای گروه سازمان‌یافته مخالف علیه دولت‌های سرکوبگر دیده نمی‌شود و همچنین، این حرکت و جنبش صرفاً متوقف در یک کشور نشد بلکه به کل منطقه خاورمیانه و مناطق دیگر که زمینه چنین حرکت‌هایی در آنها وجود داشت، منتقل شد. این اتفاق‌ها در دهه دوم سده بیست‌ویکم رخ داد و در شروع دهه سوم این سده ما شاهد تحول جدی دیگری به واسطه بروز بیماری کوید ۱۹ هستیم که نیازمند توجه بایسته است. هر سه تحول در ابتدای هر دهه از این سده به درستی وجوه تحولی شگرف را در مباحث مختلف به‌ویژه در امنیت بین‌الملل نشان می‌دهد که نه تنها مکمل هم هستند بلکه بی‌توجهی به آن می‌تواند پیامدهای فراوانی برای کشورهایی که تصویر و درک درستی از آن نداشته باشند به بار آورد.

در اینجا تلاش می‌شود پنج پرسش مهم مورد بررسی قرار گیرد: نخست، این که چرا این بیماری در مقایسه با موارد بیماری‌های فراگیر قبلی اهمیت دارد؟ این بحث از آن روی اهمیت دارد که پیش از این نیز با موارد مشابهی از بیماری‌های همه‌گیر از ابتدای سده بیستم تاکنون شاهد بودیم؛ مواردی نظیر شیوع آنفولانزای اسپانیایی در سال ۱۹۱۸ تا بیماری‌هایی مانند ایدز، سارس، آنفولانزای H₁N₁ و مرس نمونه‌هایی از این موارد است. برای بررسی و مطالعه، چند موضوع در این زمینه باید مورد توجه قرار گیرد که نه تنها نشانه تحول مهم در ظهور همه‌گیری بیماری‌هاست بلکه نمونه بروز تحولات جدی‌تر را در خود دارد. نخست این که برخلاف موارد قبلی، گستره این بیماری فراگیرتر و شدت انتقال و سرایت آن نیز سریع‌تر شده است؛ لذا این نشان می‌دهد که بیماری‌های فراگیر نوظهور معاصر از امکان سرعت و اشاعه بیشتری برخوردار هستند. دوم، این ویروس برای کشورهایی که زمینه‌های بیولوژیک و بهداشتی بروز بیماری را دارند همانند مورد‌های قبلی مانند موارد مشابه چینی، فراتر رفته و کشورهای توسعه‌یافته با معیارهای بهداشتی بالا را نیز دربر گرفته است. سوم، این تیپ ویروس به طور مداوم در حال جهش و تغییر ژنتیکی است به گونه‌ای که توان متخصصان برای شناسایی آن بر اساس موارد مشابه قبلی و یافتن راه مقابله با آن (دارو و واکسن) بسیار مشکل‌تر شده است. چهارم، تأثیر فراگیری این بیماری به نسبت گذشته در تعطیلی جهان و پیامدهای بی‌سابقه اقتصادی آن نشان از این دارد که برخی از موضوعات عادی که در گذشته چندان مورد توجه امنیت بین‌المللی نبوده، حالا توجه جدی و بایسته را

می‌طلبد. برای مثال در سال ۲۰۰۰، ۱/۶ درصد جمعیت جهان ۸۰ درصد درآمد جهانی و ۵۷ درصد جمعیت جهان تنها ۶ درصد درآمد جهانی را در اختیار داشتند. (8: Thomas 2000) تعداد افرادی که در جنگ جهانی اول و دوم کشته شدند، ۳۰ میلیون نفر بودند یا تعداد افرادی که همه ساله در نتیجه گرسنگی می‌میرند، ۱۵ میلیون نفرند (Thomas 2000: 9) تنها در سال ۲۰۰۱، ۲۲ میلیون نفر به خاطر بیماری‌های علاج‌ناپذیر مردند (3-2: Outline 2007) و ۲/۸ میلیارد نفر از فقر، بیماری، بی‌سوادی، گرسنگی، سوءتغذیه و دیگر مشکلات در رنج هستند. (4: Outline 2007) به تعبیر هالستی برخی از مطالب وجود دارند که سروصدای آنچنانی برنمی‌انگیزند اما از موضوعات حساس بااهمیت‌ترند. (هالستی ۱۳۷۳: ۷۵۶)

تحول امنیت بین‌المللی در دوره پس از جنگ سرد

پرسش دوم این است که گسترش ویروس کرونا (کووید ۱۹) را چگونه می‌توان از نشانه‌های تحول جدی در مفهوم امنیت بین‌المللی دانست که به‌طور معمول از آن به امنیت بین‌المللی «پس از جنگ سرد» یاد می‌شود؟ دوره جنگ سرد به‌واسطه دستیابی دو ابرقدرت زمانه به سلاح هسته‌ای شکل گرفت؛ زیرا قدرت تخریب این سلاح راهبردی به قدری است که امکان استفاده آن را کاهش و غیرعقلایی ساخته بود. (گارنت ۱۳۶۹: ۲۶) این ویژگی در عین حال تنها اهمیت این دوره به عنوان «دوره طلایی» مطالعات راهبردی و امنیتی محسوب نمی‌شود بلکه اهمیت بیشتر این دوره به این است که دو ابرقدرت زمانه توانستند از وقوع جنگی دیگر که موجودیت زمین را در معرض خطر قرار می‌داد، جلوگیری کنند. (بوث ۱۳۶۹: ۵۵) در واقع مطالعات و بررسی‌های متعددی که برای نخستین بار در این دوره انجام و مطرح شد، این دوره را یکی از دوره‌های مهم مطالعه استراتژیک یعنی «استراتژی معاصر» بدل ساخته است. در این دوره، امنیت ملی آنچه که به آن امنیت دولتی نیز گفته می‌شود در اوج مطالعات استراتژیک قرار داشت و مسائل سلاح هسته‌ای از گسترش تا آزمایش تا کنترل تسلیحات، مباحث بازدارندگی و همچنین مدیریت بحران‌های بین‌المللی مورد توجه قرار داشت. به یک معنی، هدف محوری در مطالعات استراتژیک در این دوره این بود که دولت‌ها چگونه می‌توانند از جنگ به عنوان ابزار رسیدن به هدف سیاسی بهره‌برداری کنند. اما گسترش رقابت همه‌جانبه و نه لزوماً در حوزه تسلیحات هسته‌ای باعث شد تا یکی از ابرقدرت‌های وقت، از تاب‌آوری این رقابت اقتصادی بازماند و توان پیشبرد این مسابقه را به‌ویژه در حوزه ماورای فضا نداشته و از این بازی به ظاهر بدون نتیجه خارج شود. خروج این کشور زمینه فروپاشی را در پی داشت که نتیجه محتوم رقابت کشوری است که از ابتدا، توان اقتصادی مناسبی برای ورود به این عرصه به‌ویژه در حوزه جنگ ستارگان را نداشت. در عین حال این خروج نشانه این است که فروپاشی به‌واسطه موضوعی که چهار دهه

رقابت میان دو ابرقدرت را ایجاد کرده بود یعنی تسلیحات هسته‌ای نبود، بلکه فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، گواه ناکارآمدی ابزاری بود که مدت‌ها این کشورها برای آن دست به همه‌گونه اقدام علیه یکدیگر و کل جهان زده بودند.

(Hough 2004: 3)

فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، دوره پایان عصر جنگ سرد و شروع دوره‌ای است که از آن به دوره پس از جنگ سرد یاد می‌شود. چند ویژگی مهم، این دوره را از دوره جنگ سرد متمایز می‌سازد. نخست، کاهش موضوع نظامی در سیاستگذاری استراتژیک کشورها و مطرح شدن موضوعات دیگری هم‌ارز مسایل نظامی نظیر مسایل سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی است. (Buzan 2008: 12) دوم، مشخصه دوم کاهش اعتبار و نیاز به سلاح هسته‌ای به عنوان عامل جلوگیری از فروپاشی کشورهاست. آنچه تجربه بزرگ جنگ سرد می‌تواند خواند این است که سلاح هسته‌ای بازدارندگی حمله خارجی دارد اما بازدارنده فروپاشی از درون نیست و حتی برعکس با ایجاد نوعی بازدارندگی خارجی و افزایش معمای دفاع، زمینه خوش‌بینی سیاسی و غافلگیری راهبردی را بالا خواهد برد به‌گونه‌ای که راه بازگشتی برای آن قابل تصور نیست. (Donnreuther 2007: 2-3) سوم، رابطه معناداری میان افزایش اهمیت بازیگران سیاسی فراملی و فراملی با کاهش حاکمیت ملی کشورها، وجود دارد. (ماندل ۱۳۸۷: ۱۶) حادثه ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ که در مقدمه به آن اشاره شد، ناشی از این ویژگی جدید مطالعاتی است. این موضوع تنها در وجه تهدید قابل اشاره نیست بلکه نقش بازیگران فراملی در مقابله با تهدیدها نیز افزایش یافته است؛ برای نمونه بیل گیتس سرمایه‌دار معروف شرکت ماکروسافت سرمایه‌گذاری مهمی برای کشف واکسن کرونا انجام داده تا بتواند آن را برای مقابله با این ویروس به بازار عرضه کند. چهارم، گسترش شبکه‌های پیچیده وابستگی متقابل اقتصادی ناشی از افزایش وابستگی متقابل جهانی باعث شده تا آنها تنها در حوزه فرصت‌ها برخوردار نشوند، بلکه مواجه با تهدیدهای مشترک و فزاینده و فراگیر نظیر مباحث زیست‌محیطی، انسانی و بهداشتی باشند که هرچند نقش کشورها در مقابله با آنها همچنان جدی است ولی برای غلبه بر آنها تنها عزم ملی کافی نیست. پنجم، افزایش فشارها بر محیط طبیعی و احتمال درگیری بیشتر میان کشورهای فقیر و غنی و همچنین افزایش درگیری‌های قومی و مذهبی در محیط داخلی و بین‌المللی پیامدهای گریزن‌ناپذیر جهانی شدن است که تا پیش از این چندان مورد توجه نبوده است. در نهایت افزایش عوامل غیردولتی در اولویت‌گذاری امنیتی دولت‌ها یا همان چیزی که از آن به امنیت انسانی یاد می‌شود. (Hough 2004: 3)

در یک تعریف کلی می‌توان امنیت انسانی را در «آزادی از نیاز، آزادی از ترس و احترام به کرامت انسانی برای مشارکت در فعالیت اجتماعی» (McCormack 2007: 82) دانست. بر این اساس امنیت انسانی واجد ویژگی‌های چندی است:

امنیت انسانی به زندگی و شأن انسانی نظر دارد در حالی که در متون امنیت ملی توجه به جان و مال و کرامت انسانی اولویت اصلی محسوب نمی‌شود؛ امنیت انسانی مردم محور است نه دولت‌محور؛ امنیت انسانی امری جهانشمول است و مسائل امنیت تمام بشریت را مورد توجه قرار می‌دهد نه امنیت دولت و انسان‌های خاص را. به عبارت دیگر هر انسانی به واسطه انسان بودن، جدا از نژاد، زبان، فرهنگ و عقاید باید حق زیست و بهزیستی را داشته باشد؛ امنیت انسانی چندوجهی است و از گرسنگی گرفته تا ایجاد فضای مناسب برای زیست انسان و تا رشد وجوه معنوی انسان را شامل می‌شود.

در مجموع این تحول در سه وجه بیشتر خود را نشان می‌دهد: نخست از امنیت دولتی به امنیت انسانی و بشری؛ دوم، وسیع شدن حوزه‌های مختلف امنیت از جمله ابعاد سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی و به نوعی کاهش موقعیت بعد نظامی امنیت و همسان شدن آن با ابعاد جدید و سوم افزایش حیرت‌انگیز وابستگی متقابل پیچیده میان کشورهای جهان است. به این معنی امنیت بین‌المللی در شکل جدید خود پس از جنگ سرد نه تنها گسترده‌تر و وسیع‌تر شده بلکه عمق بیشتری به موضوعات داده و همین دو موضوع، زمینه را برای مشارکت فعال تمامی کشورهای درگیر در موضوع فراهم ساخته است. (بالدوین ۱۳۸۰: ۱۶۴) اگرچه در این تحول جدی، امنیت بین‌المللی نقش دولت‌های ملی همچنان برای مقابله با تهدیدات، محوری است ولی آنها به تنهایی قادر به مقابله با تهدیدهای نوظهور و فراگیر و همراه با شوک زمانی نامنظم نیستند.

بیماری همه گیر کرونا و هراس پروری زیستی

پرسش سوم مرتبط به این موضوع است که در چنین مواقعی این بحث مطرح می شود که آیا این همه گیری هدف مند و یک اقدام هراس پروری زیستی است؟ برای پاسخ به این پرسش ضروری است تا درک مناسبی از هراس پروری زیستی داشته باشیم. هراس پروری زیستی عملی مجرمانه علیه شهروندان بی گناه با استفاده از عوامل زیستی به عنوان جنگ زیستی است. عامل جنگ زیستی اغلب بدون رنگ و تاحد زیادی با میکروارگانیسم (باکتری، ویروس و قارچ) یا سمی (معمولاً سمی پروتئینی) که می تواند در هوا، غذا و نوشیدن به افراد تاحد زیادی بیشتر منتقل شود. این کار به سادگی منتشر می شود و به سختی جلوی آن گرفته می شود و می تواند درد و رنج¹ فراوانی برای مردم داشته باشد. (Gajalakshmi 2012: 159) عوامل هراس پروری زیستی به سه دسته آ، ب و س تقسیم می شوند: دسته آ با اولویت بالاست و شامل ارگانیسم هایی است که برای امنیت ملی خطرناک است و به سادگی از فرد به فرد منتقل و پخش می شود؛ جمعیت زیادی از بین می برد و تأثیرات فراوانی برای بهداشت عمومی خواهد داشت و به واسطه ایجاد هراس عمومی و نارضایتی عمومی نیازمند آمادگی های بهداشتی عمومی و ملی است. عامل ب نیز با اولویت بالا باعث پخش آسان می شود ولی از نظر تعداد درگیری و احتمال مردن به نسبت الف کمتر است و امکان کنترل آن نیز بیشتر است. عامل س شامل موارد بیماری زهای نوظهور هستند که می توانند در آینده در دسترس قرار گیرند و باعث کاهش تولید، احتمال کشتار بیشتر و بهداشت کمتر خواهد شد. (Ibid: 160)

پس عامل آ به سادگی از حیوان به انسان و انسان به انسان منتقل می شود و درصد بالایی درگیری و جمعیت فراوانی را درگیر می کند. عامل ب سطح پایین تری درگیری ایجاد می کند و عامل س نوعی مهندسی کردن کار است. آنچه تاکنون در مورد هراس پروری زیستی بیشتر مطرح است، اشاره به عامل س دارد که قابلیت کنترل برای حداقل کشور صادرکننده را داشته باشد؛ منظور از کنترل این است که محدوده مشخص و متناسب با هدف مورد نظر را درگیر می کند و هم چنین خود درگیر نمی شود و اگر درگیر شود قابل کنترل باشد. با این حساب، تاکنون بیماری های فراگیر عمدتاً اگر با نگاه هراس پروری زیستی هم بود در سطح ب و س بودند و عمدتاً به سطح آ به شکل همه گیر کنونی نیل نکرده است. لذا این نشان می دهد که موضوع قابلیت بررسی بیشتر از منظر امنیت بین المللی را دارد. به نظر می رسد توجه به تأثیرگذاری

¹ panic

شدید همه‌گیری اخیر این نوع جدید ویروس در مقایسه با موارد پیشین، امکان بهره‌برداری کمتری برای هراس‌پروری زیستی را فراهم کرده است و این امر به دو دلیل است: یکی سطح شیوع وسیع و مصون نبودن هیچ کشوری از این موضوع به گونه‌ای که نمی‌توان ویروسی منتشر کرد و مطمئن بود که کشور(یا گروه) صادرکننده از صدمات آن مصون باشد و دیگری امکان جهش ویروس وجود دارد که در صورت بازگشت یا درگیر شدن کنترل شده با ویروس برای رد گم کردن، ممکن است توان مقابله کشورهای جهان را برای مقابله با آن دچار ضعف و ناکارآمدی کند و پیامدهای جبران‌ناپذیری برای کشورها و جهان در پی داشته باشد. تفاوت جدی کرونا با ویروس‌های قبلی نشان از این تجربه دارد که روش‌های مقابله با بیماری‌های گذشته که حتی از کشور و منبع سرزمینی مشخصی منتشر می‌شود، برای بیماری‌های نوظهور و جدید مؤثر نباشد. لذا در موضوع هراس‌پروری زیستی در شرایطی که پیامدهای ظهور بیماری کرونا همه کشورها را درگیر ساخته، استفاده گروه‌ها و کشورها از این حربه را در آینده با چالش مواجه کرده است. زیرا مهم‌ترین چالش برای تمامی کشورها و صلح و امنیت بین‌المللی، توان مقابله کشورها با شیوع بیماری و مرگ و میرها و عوارض متنوع آن است که ناتوانی حاصل از رویارویی با این معضل از اولویت و اهمیت بیشتری برای امنیت بین‌المللی برخوردار است.

به این معنی اگر در حال حاضر امکان اثبات هراس‌پروری زیستی سخت است، قابلیت آن در آینده فراوان به نظر می‌رسد که می‌تواند زمینه اقدام‌های هراس‌پرورانه دارد و مهم‌ترین موضوع این است که با توجه به سطح و میزان شیوع و کاهش کنترل این بیماری‌های در حال جهش می‌تواند بیشتر از گذشته و بالاتر از مباحث استراتژیک بر امنیت بین‌الملل تأثیرگذار خواهد بود.

بیماری کرونا و امنیت بین‌المللی در دوره پس از جنگ سرد

پرسش چهارم این است که بیماری کرونا به‌طور مشخص چه تأثیری در تثبیت برداشت از امنیت بین‌الملل پس از جنگ سرد خواهد داشت؟ شیوع بیماری کرونا تحولات چندی را با خود به همراه داشت که توجه به برخی از آنها برای تمامی کشورهای جهان به‌ویژه کشور ما ضروری است؛ نخست این‌که گسترش ویروس کرونا اولویت امنیت بهداشتی را افزایش داد. در این معنی، سلامتی به عنوان ارزش مشترک جهانی مطرح شده و ضروری است که با آن توجه بایسته شود. اگر به این فراگیری، شیوع وسیع و سریع توجه شود باید اشاره کرد که استفاده از این تیپ ویروس‌ها برای اقدامات هراس‌پروری زیستی (بیوتروریسم) محل بحث است. به‌طور معمول زمانی که بیماری شیوع می‌یابد، این تصور

ایجاد می‌شود که آیا این بیماری توسط دولتی خاص برای رسیدن به اهدافی مشخص در یک بخش یا منطقه از جهان گسترش یافته است؟ آیا عدم درگیر شدن یک کشور خاص متخاصم با کشور درگیر به معنی این است که این نوع اقدام، روش‌های جدید تهدیدهای امنیتی است که با کمترین هزینه سعی در وارد کردن بیشترین هزینه به کشور مقابل دارد؟ آیا در شکل پیچیده‌تر، کشور صادرکننده عامدانه تلاش کرده تا از کشور خود با تلفات کم شروع کند و با داشتن داروی مقابله با آن و پنهان کردن آن، قصد دارد تا توجه کشورهای دیگر را از خود منحرف کند؟

دوم، فراگیری بیماری کرونا نشان داد که اهمیت امنیت انسان‌ها بیش از موضوع‌های نظامی و استراتژیک است. در واقع، تا پیش از این تصور بر این بود که موضوع‌های امنیت‌انگیزی هستند که دولت‌ها به عنوان مجریان و مراجع امنیت^۱ باید آن را تعریف کنند. به همین دلیل یکی از موضوع‌های مبتلابه در مطالعات امنیتی این بود که آیا دولت‌ها در فرایند سیاستگذاری امنیت ملی‌شان، اقدام به امنیتی‌کردن^۲ امور خواهند کرد و به نوعی موضوعاتی که تهدید وجودی^۳ برای کشورشان نیست به عنوان تهدید وجودی مطرح می‌کنند تا به منافع سیاسی یا داخلی و یا بین‌المللی خود دست یابند. اما در تهدیدهای نوظهور موضوع محوری این است که دولت‌ها با تهدیداتی مواجه هستند که نه خود در تعریف آن نقش داشتند و نه دشمنانشان. لذا امروزه دستورکار سیاستگذاری امنیت ملی کشورها لزوماً دولتی نیست و زمانی که دولتی نباشد تاحد زیادی اهمیت مباحث نظامی و امنیت دولتی کاهش می‌یابد و زمینه برای افزایش اهمیت انسانی فراهم می‌شود. هم‌چنین یکی دیگر از دلایل این توجه به مباحث انسانی این است که در گذشته حتی در مورد بیماری‌های همه‌گیر، مقام‌های سیاسی و بلندپایه کشورها تماسی با بیماری نداشتند و تنها یک گروه و جمعیت هدف درگیر موضوع می‌شدند. اما در شکل جدید نه تنها مقام‌های سیاسی درگیر شدند بلکه وجه استفاده ابزاری از این نوع تهدیدها برای دستورکار دولتی و یا امنیتی کردن آن و یا به کارگیری آن برای هراس‌پروری زیستی کاهش می‌یابد زیرا هیچ مقام سیاسی این خطرپذیری را نمی‌پذیرد که ویروسی منتشر شود که خود آنها از آن مطمئن نیستند که مصون خواهند بود. اقدام حماقت‌آمیز بوریس جانسون در تحقیر شیوع این بیماری و درگیر شدن وی نشان از این دارد که مقام‌های سیاسی، شکل جدید تهدیدهای نوظهور را باید بسیار جدی بگیرند و از آن استفاده ابزاری نکنند.

سوم، موضوع دیگری که به واسطه شیوع ویروس کرونا باید بر آن تأکید کرد این است که کشورهای مختلف جهان باید نسبت به این نوع تهدیدها به نسبت تهدیدهای سنتی امنیتی حساسیت بیشتری به خرج دهند زیرا با توجه به مباحث بالا،

¹ Referent object and executer of security

² Securitization theory

³ Existential threat

بهره‌برداری ابزاری از این تهدیدها ممکن است که به گروه‌های هراس‌پرور منتقل شود و آنها نیز یا به آن دست یابند و یا کشورهای مختلف برای نابودی غیرمستقیم دشمنان خود با انتقال آن به گروه‌های هراس‌پرور و حمله این گروه‌ها به کشور موردنظر باعث گسترش فزاینده آن شوند و همین امر، تهدیدهای جدی علیه صلح و امنیت بین‌المللی به همراه داشته باشد. تا پیش از این، هراس‌های جدی این بود که تحت هیچ شرایطی گروه‌های هراس‌پرور نباید به تسلیحات هسته‌ای به هیچ طریق ممکن دست یابند زیرا میزان تهدید آن برای صلح و امنیت بین‌المللی به شدت افزایش می‌یابد. اما با این حساب، با تقویت و گسترش میزان تخریب این ویروس، مهم‌ترین موضوع امنیت بین‌المللی دیگر ترکیب دولت‌های یاغی، گروه‌های هراس‌پرور و تسلیحات کشتار جمعی به‌ویژه تسلیحات هسته‌ای شاید نباشد، بلکه مسلح شدن گروه‌های هراس‌پرور به انواع سلاح‌های زیستی برای دستیابی به اهداف خود بدون هیچ مسئولیتی، به اولویت جدی امنیت بین‌المللی بدل خواهد شد.

چهارم، آنچه که در این تحول امنیت بین‌المللی باید مورد توجه قرار گیرد، افزایش تعهدات بین‌المللی کشورهای مختلف است. این تعهد تنها اشاره به استفاده از تجارب مشترک و همکاری بیشتر برای مقابله با این نوع تهدیدهای نوظهور نیست بلکه بروز و شیوع بیماری از کشور مبدأ باید جدی گرفته شود زیرا کشورها باید نسبت به افزایش استاندارد جهانی بهداشتی و پزشکی در سراسر جهان حساس باشند زیرا شیوع یک بیماری تنها مسئله یک کشور خاص نیست. در واقع، موضوع مهم همانند دوره جنگ سرد این است که آیا توان کنترل بحران در میان کشورها وجود دارد تا بحران همانند بحران هسته‌ای سال ۱۹۶۲ کوبا به فروپاشی و تخریب جهان منجر نشود. از این منظر، بهداشت جهانی امروزه روز یک ضرورت جهانی است.

پنجم، افزایش تهدیدات نوظهوری نظیر شیوع ویروس کرونا با تعطیلی روال عادی زیست کشورها در طی چند ماه، صدمات و لطمات فراوانی به اقتصاد بین‌المللی و کشورها وارد کرده است. این موضوع ممکن است به‌ویژه در کشورهایی که از نظر اقتصادی در وضعیت مناسبی نباشند و یا تحت فشارها و تحریم‌های وسیع و گسترده باشند، آشوب‌ها و ناآرامی‌های وسیع و گسترده را در پی داشته باشد. در واقع، این ویروس تلاش دارد تا تاب‌آوری دولت‌ها را دچار چالش کند که نتیجه محتوم کاهش موقعیت دولت‌ها، افزایش گروه‌های هراس‌پرور و نوعی «آشوبناک‌تر» شدن وضعیت امنیت بین‌المللی به تعبیر جیمز روزنا خواهد بود.

ششم، امروزه جهانی شدن یک ضرورت است و با توجه به مباحث بالا، بیش از هر زمان دیگری لاجرم دولت‌ها باید دستورکار بین‌المللی را در دستورکار خود قرار دهند. اما این جهانی شدن باید حفاظت شده باشد و نقش دولت‌ها نباید کاهش یابد یا متزلزل شود زیرا ساختاری جایگزین برای آن وجود ندارد و حتی ممکن است این شرایط و ضعف دولت زمینه غیرقابل کنترل شدن بحران را افزایش دهد. اما در عین حال تقویت موقعیت دولت لزوماً به معنای بستن مرزهای ملی نیست که نه شدنی است و نه باعث کاهش و مقابله با بحران خواهد شد.

مجموع این شش موضوع به واسطه شیوع ویروس کرونا عارض بر امنیت بین‌المللی شده است. پرسش مهم این است که آیا کشورها برای تطبیق و مواجهه با آن در سطح بین‌المللی آمادگی دارند و اگر نه، برای آماده شدن باید چه تمهیداتی را به کار بندند.

نتیجه‌گیری

با توجه به مباحث مطرحه، سه نکته به طور کلی را باید به عنوان نتیجه بحث تا اینجا اشاره کرد: نخست این که توجه جدی به شیوع ویروس کرونا باعث می‌شود تا زمینه آمادگی برای بروز تهدیدهای نوظهور و جدید و تهیه پروتکل‌هایی

برای مقابله با آن در کشور فراهم شود. آیا با این آمادگی می‌توان آماده مقابله با تهدیدات جدید در آینده بود؟ آیا در شروع دهه چهارم این سده مجدداً با بحران و تهدید جدیدی مواجه خواهیم بود؟ و آیا برای آن آمادگی داریم؟ پرداخت جدی ما به موضوع شیوع ویروس کرونا و تهدیدهای جدید امنیت انسانی می‌تواند توان ما را برای آینده افزایش دهد و در به کنترل درآوردن بحران‌های آتی کمک کند.

دوم، برای تأمین امنیت انسانی سه اصل محوری لازم است: پیشگیری، حمایت و تقویت. پیشگیری از انواع آسیب‌ها و صدمات، حمایت از آسیب‌دیدگان و تقویت مهارت‌های انسانی به ویژه برای زنان و کودکان از جمله محورهای آن است. یکی از موضوع‌ها و محورهای مهم آمادگی ما برای تهدیدهای نوظهور و جدید، کمک به توانمندساختن کشورهای مختلف در سطح بین‌المللی است. این یکی از تعهدات جدی کشورها برای دستیابی به زیست مناسب‌تر و امن‌تر در آینده است.

در نهایت، آشوب‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی سنتی امنیت بین‌المللی می‌تواند روال مقابله با بحران‌ها و تهدیدهای آینده را دچار مشکل جدی کند. بر این اساس، کشورهای مختلف از جمله کشور ما که با تحریم‌ها و مشکلات فزاینده اقتصادی در سطح بین‌المللی مواجه است، باید نسبت به شرایط کنونی بسیار حساس و جدی‌تر باشد.

منابع

- بالدوین، دیوید (۱۳۸۰) «بررسی‌های امنیت و پایان جنگ سرد»، در علیرضا طیب، *ارزیابی/انتقادی در زمینه امنیت بین‌المللی*، تهران: نشر نی.
- بوث، کن (۱۳۶۹) «تکامل اندیشه استراتژی»، در جان بیلیس، کن بوث، جان گارنت و فیل ویلیامز، *استراتژی معاصر: نظریات و خط‌مشی‌ها*، ترجمه هوشمند میرفخرایی، تهران: وزارت امور خارجه، مؤسسه چاپ و انتشارات.
- گارنت، جان (۱۳۶۹) «مطالعات استراتژیک و فرضیات آن»، در جان بیلیس، کن بوث، جان گارنت و فیل ویلیامز، *استراتژی معاصر: نظریات و خط‌مشی‌ها*، ترجمه هوشمند میرفخرایی، تهران: وزارت امور خارجه، مؤسسه چاپ و انتشارات.
- ماندل، رابرت (۱۳۷۸) *چهره متغیر امنیت ملی*، ترجمه ناشر، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

- هالستی، کی. جی. هالستی (۱۳۷۳) مبانی تحلیل سیاست بین‌الملل، بهرام مستقیم و مسعود طارم‌سری، تهران: وزارت امور خارجه، مؤسسه چاپ و انتشارات.

- Bilala, Anne-Jolande and Francisco Galamas (2015) "A Bioterrorism Prevention initiative", *Non- Proliferation Review*, 22, 1.
- Buzan, Barry and Lene Hensen (2008) *The Evolution of international Security Studies*, Cambridge University Press.
- Dannreuther, Ronald (2007) *International Security; The Contemporary Agenda*, Cambridge: Polity.
- Gajalakshmi, P. (2012) "Bioterrorism", *Journal of Life Science & Pharma Research*, Vol. 2, Issue.
- Greub, G. and M. P. Grobush (2014) "Bioterrorism: Myth and Reality?", *American Journal of Biomedical research*, Vol. 5, No. 24.
- Hough, Peter (2004) *Understanding Global Security*, London and New York: Routledge.
- McCormack, Tara (2007) "From State of War to State of Nature; Human Security and Sovereignty", in Christopher J. Bickerton, Philip Cunliffe and Alexander Gourevitch, *Politics without Sovereignty; A Critique of Contemporary International Relations*, London; UCL.
- Outline of the Report of the Commission on Human Security (2007) *Commission on Human Security Report Outline*.
- Pal, Mahendra, Meron Tsegaye, Fikru Girzaw, Hailegbrael Bedada, Vikram Godishala, Venkataramora Kandi (2017) "An Overview on Bioterrorism Weapons and Bioterrorism", *American Journal of Biomedical research*, Vol. 5, No. 24.
- Thomas, Caroline (2000) *Global Governance Development and Human Security; The Challenge of Poverty and Inequality*, London; Pluto Press, 2000

ویروس کرونا و تهدید صلح و امنیت بین‌المللی با تأکید بر نقش سازمان ملل متحد

مهسا فرحان جم^۱

چکیده

اندکی پس از ظهور ویروس جدید کرونا در دسامبر سال ۲۰۱۹، اثرات این بیماری همه‌گیر نشان داد که این فقط یک بحران بهداشتی نیست، بلکه ابعاد گسترده‌ای دارد که می‌تواند محیط‌زیست، اقتصاد، صلح و امنیت بین‌المللی را تحت‌الشعاع قرار دهد. به‌رغم تلاش‌های دبیرکل، همه‌گیری کرونا با ادامه خشونت و درگیری‌های بین‌المللی در کشورهای آسیب دیده از ویروس همراه بوده است. در برخی از کشورها مانند یمن و سودان جنوبی نه تنها از شدت خشونت و درگیری کاسته نشده بلکه افزایش هم یافته است. این مقاله درصدد است تا با مطالعه سابقه قطعنامه‌های شورای امنیت درخصوص بیماری‌های همه‌گیر و دنیاگیر به این مهم بپردازد که نخست، آیا سازمان ملل متحد قائل به این است که بیماری‌های همه‌گیر از عوامل تهدیدکننده صلح و امنیت بین‌المللی محسوب می‌شوند و دوم، نقش بالقوه سازمان ملل و تأثیر آن در جلوگیری از تهدیدات صلح و امنیت بین‌المللی در مدت دنیاگیری ویروس کرونا مورد مطالعه خواهد گرفت. همچنین این موضوع که قطعنامه شورای امنیت درباره کرونا تعهد قانونی برای پایان دادن به درگیری‌ها و اختلافات بین‌المللی توسط بازیگران کشور و گروه‌های مسلح غیر دولتی ایجاد می‌کند بررسی خواهد شد.

واژه‌های کلیدی: ویروس کرونا، صلح و امنیت بین‌المللی، سازمان ملل متحد، شورای امنیت.

مقدمه

از زمان تأسیس سازمان ملل متحد به عنوان بالاترین نهاد حافظ صلح و امنیت تا امروز، جامعه جهانی بارها دستخوش حوادثی شده که امنیت و ثبات آن را تحت‌الشعاع قرار داده است. جنگ‌های منطقه‌ای، اختلافات بین‌المللی، ناآرامی‌های داخلی، نقض حقوق بشر در برخی کشورها، ظهور گروه‌های شورشی و جهادی مانند داعش و بوکوحرام اتفاقاتی از این قبیل است. اما بروز و شیوع بیماری‌های همه‌گیر و دنیاگیری مانند ایدز و ابولا نشان داد که تنها جنگ‌ها و ناآرامی‌ها نیستند که صلح و امنیت بین‌المللی را مخاطره می‌اندازند؛ بلکه مسائل مربوط به بهداشت و سلامت نیز می‌تواند تهدیدی

^۱ عضو هیئت علمی دانشگاه غیاث‌الدین جمشید کاشانی، mahsa.farhaan@gmail.com

برای صلح و امنیت بین‌المللی به شمار رود. سازمان ملل متحد در دوران شیوع بیماری‌های همه‌گیر برای حفظ صلح و امنیت بین‌المللی اقدام‌هایی را انجام داده است. صدور قطعنامه‌های شورای امنیت و مجمع عمومی شاهد این مدعاست.

با ظهور ویروس کرونا در ووهان چین در اواخر سال ۲۰۱۹، سرعت فزاینده شیوع این بیماری و پیامدهای گسترده آن، جامعه جهانی یک بار دیگر با چالش حفظ صلح و امنیت در دنیا به‌خصوص در کشورهایی که درگیر منازعات داخلی هستند مانند یمن، سوریه و سودان جنوبی مواجه شد. تلاش‌های سازمان‌های بین‌المللی نظیر سازمان بهداشت جهانی و برنامه جهانی غذا از یک سو و اقدامات اعضای دائم شورای امنیت و دبیرکل سازمان ملل متحد از سوی دیگر برای حل این بحران جهانی از روزهای آغازین پیدایش کرونا تاکنون نیز ادامه دارد. با این وجود، بررسی‌ها نشان می‌دهد که در دوران کرونا نه تنها اختلافات مسلحانه کم‌تر نشده بلکه شدت یافته است. به دنبال همین مسائل، شورای امنیت با اتفاق آرا قطعنامه‌ای را در اول جولای ۲۰۲۰ تصویب کرد و توجه دولت‌ها و بازیگران غیردولتی را به آتش‌بس و لزوم حفظ صلح و امنیت بین‌المللی معطوف ساخت. اما باید دید قطعنامه شورای امنیت تا چه میزان به عنوان یک تعهد قانونی الزام‌آور برای تابعان فعال و منفعل حقوق بین‌الملل در نظر گرفته می‌شود. بدین منظور ابتدا به اقدام‌های سازمان ملل متحد در زمان بروز سایر بیماری‌های همه‌گیر (گفتار اول) خواهیم پرداخت و سپس (گفتار دوم) اقدامات دبیرکل در زمان کرونا را مورد مذاقه قرار خواهیم داد. در گفتار سوم نیز آثار قانونی قطعنامه شورای امنیت بررسی می‌شود.

گفتار اول: نقش سازمان ملل متحد در بیماری‌های همه‌گیر^۱ و دنیاگیر^۲

دنیای بین‌الملل تا امروز چندین بار شاهد پیدایش بیماری‌هایی با ابعاد گسترده بوده است. پدیدار شدن بیماری ابولا^۳ در سال ۱۹۷۶ (CDC, 2020: 1) و بیماری ایدز^۴ در سال ۱۹۸۱ (Gottlieb Ms, 2006: 1-3) و پیامدهای این دو بیماری در کشورهای کم‌تر توسعه‌یافته و در حال توسعه، حکایت از این واقعیت داشت که جهان نمی‌تواند به سرعت از دست این بیماری‌ها خلاصی یابد. علاوه بر این، گسترش انواع بیماری‌های واگیردار مانند تب زرد^۵، مالاریا^۶ و وبا^۷ در

1. Epidemic.

2. Pandemic.

3. Ebola Virus Disease (EVD)

4. Human immunodeficiency virus infection and acquired immunodeficiency syndrome (HIV/AIDS)

5. Yellow fever.

6. Malaria.

7. Cholera

کنار ایدز و ابولا در کشورهای فقیری مانند «جمهوری دموکراتیک کنگو»^۱ خود به بحرانی جدی برای سازمان ملل متحد تبدیل شد و واکنش شورای امنیت ملل متحد را به دنبال داشت که ذیلاً به آن اشاره خواهد شد.

قسمت اول: قطعنامه ۱۹۸۳ شورای امنیت

سی سال بعد از اولین گزارش بیماری ایدز، شورای امنیت در ۷ جون ۲۰۱۱ با ابراز تأسف عمیق از ابتدای بیش از ۶۰ میلیون نفر به این بیماری در سراسر جهان، مرگ بیش از ۲۵ میلیون نفر و یتیم شدن بیش از ۱۶ میلیون کودک در اثر فوت والدینشان بدلیل ایدز، این بیماری را بحرانی جدی برای صلح و امنیت بین‌المللی تلقی کرد. (S/RES/1983)

شورای امنیت ضمن تأیید اقدامات مجمع عمومی ملل متحد^۲ برای پیشگیری و کنترل بیماری ایدز و همچنین با تأسی از نتایج نشست‌های کمیته «مسئولیت اجتماعی مشترک»^۳ اعلام می‌دارد که ایدز کماکان یکی از مهم‌ترین و دشوارترین چالش‌های توسعه، پیشرفت و ثبات جوامع است و به یک پاسخ جامع جهانی از سوی کشورهای عضو ملل متحد، سازمان‌های بین‌المللی دولتی و خصوصی، بازیگران غیردولتی و اشخاص حقیقی نیاز است تا امنیت افرادی که تحت تأثیر این بیماری قرار دارند، به شکل مؤثری تضمین شود. (S/RES/1983: 1)

شورای امنیت همچنین ابراز می‌دارد که شرایط بی‌ثبات در دوران منازعات و پسا منازعات، خشونت‌های جنسی علیه زنان و کودکان، عدم دسترسی به وسایل بهداشتی و پیشگیری‌کننده، تولد اجباری کودکان ناشی از مادران مبتلا به بیماری ایدز، باعث گسترش بی‌وقفه این بیماری می‌شود. به‌طوری‌که، از سال ۲۰۰۰ مسائل مربوط به بهداشت و سلامت عمده‌ترین علت مرگ و میر در جهان به شمار می‌رود.

شورای امنیت با شناسایی بیماری ایدز به عنوان یکی از عوامل تهدیدکننده صلح و امنیت در زمان اختلافات جنگی و دوران پساجنگ، به کلیه کشورهای عضو سازمان ملل متحد توصیه می‌کند تا با یکدیگر همکاری کنند و با اقدامات موثر محلی، ملی، فراملی و بین‌المللی به کاهش این بیماری کمک و از میزان خشونت‌های جنسی علیه زنان و دختران بکاهند. (S/RES/1983: 3)

قسمت دوم: قطعنامه ۲۱۷۷ شورای امنیت

^۱ Democratic Republic of Congo (DRC).

^۲ لازم به توضیح است که مجمع عمومی درخصوص بیماری ایدز در دو قطعنامه به شماره A/RES/S-26/2 مصوب ۲۰۰۱ و قطعنامه A/RES/60/262 مصوب ۲۰۰۶ موسوم به اعلامیه سیاسی ایدز نسبت به مخاطرات این بیماری واکنش نشان داده است.

^۳ The Corporate Social Responsibility Committee (CSR)

به دنبال شیوع گسترده ابولا در کشورهای غرب آفریقا از جمله سیرالئون، لیبیا، نیجریه و گینه، شورای امنیت هفت هزار و دویست و شصت و هشتمین جلسه خود را در تاریخ ۱۸ سپتامبر ۲۰۱۴ به این بحران اختصاص داد. شورای امنیت در قطعنامه ۲۱۷۷ اذعان می‌کند که شیوع گسترده ابولا ثبات کشورهای آسیب‌دیده را تضعیف کرده و اگر مهار نگردد، می‌تواند منجر به افزایش ناآرامی‌های داخلی و وخامت جو سیاسی و امنیتی شود. (S/RES/2177)

شورای امنیت ضمن تأیید اقدامات مجمع عمومی، شورای اقتصادی اجتماعی سازمان ملل متحد و کمیته حفظ صلح جهت حمایت از تلاش‌های محلی، ملی و بین‌المللی برای مقابله با ابولا، بر نقش کلیدی سازمان بهداشت جهانی که ابولا را یک فوریت بهداشت عمومی و عامل نگران‌کننده بین‌المللی معرفی کرد، تأکید کرد. (S/RES/2177: 3) سازمان بهداشت جهانی نیز در آگوست ۲۰۱۴، با معرفی یک نقشه راه و در نظر گرفتن دوازده ماموریت حیاتی مانند کنترل عفونت، بسیج جامعه جهانی و رفع شیوع کرونا، متوقف کردن انتقال بیماری ابولا در سراسر جهان را هدف خود قرار داد. (WHO/GAR, 2014: 1)

شورای امنیت از کشورهای غرب آفریقا می‌خواهد که به تلاش‌های خود برای مهار ابولا ادامه دهند و ابعاد گسترده اقتصادی، امنیتی، سیاسی و انسانی این بیماری را کاهش دهند. علاوه بر این، از سایر کشورها هم می‌خواهد تا به کشورهای آفریقایی کمک کنند و شرایطی فراهم آورند تا ابولا هر چه سریع‌تر کنترل شود. (S/RES/2177: Para 2)

10)

قسمت سوم: قطعنامه ۲۴۳۹ شورای امنیت

با توجه به شرایط اضطراری جمهوری دموکراتیک کنگو ناشی از بیماری ابولا، شورای امنیت در ۳۰ اکتبر ۲۰۱۸ تصمیم به صدور قطعنامه ۲۴۳۹ گرفت.

شورای امنیت در این قطعنامه ابراز می‌دارد که برای کشوری که مردمانش از انواع مختلف بیماری رنج می‌برند و در دهه‌های اخیر درگیر مخاصمات مسلحانه و خشونت‌های مکرر بودند، ابعاد این بیماری بسیار گسترده‌تر از نیازهای بشردوستانه کنگو است.^۱ (S/RES/2439)

^۱ لازم به ذکر است که شورای امنیت پیش‌تر نیز در قطعنامه ۲۴۰۹ مصوب ۲۰۱۸، توجه جامعه جهانی را به این مهم جلب نموده و اعلام داشت که شرایط اضطراری جمهوری دموکراتیک کنگو تهدیدی بر صلح و امنیت بین‌المللی در منطقه است و وضعیت امنیتی موجود تاثیر منفی بر توانایی پاسخ و کنترل ابولا خواهد داشت. نک:

شورا همچنین با تکرار این نگرانی که امنیت سراسری و شرایط بشردوستانه در کنگو به دلیل فعالیت گروه‌های مسلح داخلی و خارجی بحرانی است، بر اهمیت استراتژیک اجرای برنامه «صلح، امنیت و همکاری»^۱ تأکید می‌ورزد و از تمام امضاکنندگان می‌خواهد تا تعهدات خود را ایفا کنند. (S/RES/2439, Para 1: 3)

شورای امنیت در این قطعنامه نیز بیماری ابولا را عاملی جدی برای تهدید علیه صلح و امنیت بین‌المللی قلمداد میکند و از تمام کشورهای عضو ملل متحد می‌خواهد تا با حفظ حق حاکمیت و استقلال کنگو در حفظ صلح و ثبات منطقه مشارکت کنند.

گفتار دوم: ویروس کرونا و اقدامات دبیرکل سازمان ملل متحد

بعد از پیدایش و شیوع گسترده ویروس کرونا این بیماری به سرعت، زندگی عادی در سراسر جهان را با مخاطره مواجه ساخت. «آنتنیو گوترش» دبیرکل سازمان ملل متحد، در ۲ جولای ۲۰۲۰، اظهار داشت که ویروس کرونا عمیقاً صلح و امنیت بین‌المللی را به خطر انداخته است.

وی اعلام داشت که در برخی کشورها اگر جامعه بین‌المللی منحرف شود، روند برقراری صلح و امنیت بین‌المللی به طرز فزاینده‌ای شکننده خواهد شد. به عنوان مثال در دارفور سودان، همه‌گیری کرونا باعث تمدید مهلت عملیات برقراری صلح شده است. در مناطق دیگر، گروه‌های افراط‌گرا و تروریستی شیوع بیماری کرونا را مزیتی تاکتیکی تلقی کردند و در سومالی این خطر وجود دارد که الشباب از تمرکز نیروهای امنیتی برای مهار کرونا استفاده کرده و حملات را افزایش دهند. (SC/14241:2020)

علاوه بر این، شیوع ویروس کرونا باعث شده تا تقریباً هجده انتخابات در دنیا به تعویق بیفتد. برای نمونه، در جمهوری آفریقای مرکزی دولتمردان از این موقعیت بهره جستند و انتخابات پایان سال را معلق کردند و این اقدام منجر به افزایش تنش‌های سیاسی در آفریقا و تضعیف مشروعیت حکومت می‌شود. (SC/14241:2020)

از سوی دیگر، برقراری محدودیت‌های اجتماعی ناشی از کرونا سبب شده تا راه‌حل‌های سیاسی حل و فصل اختلافات از جمله مذاکرات و میانجی‌گری که عموماً به صورت حضوری صورت می‌گرفت با دشواری‌هایی همراه شود.

دبیرکل ملل متحد، ویروس کرونا را دشمنی مشترک می‌داند که صرف‌نظر از ملیت و قومیت انسان‌ها عدالت اجتماعی را هدف قرار گرفته است. در کشورهایی که ناآرامی و درگیری مسلحانه وجود دارد زنان، کودکان، معلولان و قشرهای

^۱. Peace, Security and Cooperation (PSC framework).

آسیب‌پذیر فشار زیادی را به دلیل کمبود سیستم بهداشتی و درمانی تحمل می‌کنند و شیوع کرونا این فشار را مضاعف می‌سازد. (Guterres, 2020) لذا دبیرکل از کلیه کشورهای ملل متحد، بالاخص شورای امنیت می‌خواهد که برای برقراری آتش‌بس و مهار کرونا در کشورهای درگیر مخاصمات تلاش کنند.

گفتار سوم: اقدامات شورای امنیت در برابر ویروس کرونا

یکصد و ده روز بعد از اعلام ویروس کرونا از یک بیماری همه‌گیر به بیماری دنیاگیر از سوی سازمان بهداشت جهانی (WHO: DG, 2020)، اعضای شورای امنیت سازمان ملل متحد، به اتفاق آرا به صدور قطعنامه ۲۵۳۲ مبادرت ورزیدند. (S/RES/2532: 2020) شورای امنیت با قبول اینکه دنیاگیری کرونا تهدیدی علیه صلح و امنیت بین‌المللی است، از دعوت دبیرکل ملل متحد مبنی بر آتش‌بس در مناطق درگیر جنگ و اختلافات استقبال کرد. در این گفتار به بررسی مفاد قطعنامه و ماهیت حقوقی آن خواهیم پرداخت.

قسمت اول: قطعنامه ۲۵۳۲ شورای امنیت

با اعلام همه‌گیر بودن ویروس کرونا و درخواست «آنتنیو گوترش» برای آتش‌بس، مجمع عمومی ملل متحد در آوریل ۲۰۲۰ قطعنامه‌ای را با موضوع «همکاری بین‌المللی شدیدتر برای مهار، کاهش و شکست کرونا» تصویب کرد. (A/RES/74/270). اما شورای امنیت به دلیل اختلافاتی که ایالات متحده و چین درخصوص تعیین منشاء کرونا از یک سو (Baylon, 2021: 24) و تضعیف روابط ایالات متحده و سازمان بهداشت جهانی به علت گزارش‌های به‌زعم آمریکا غرض‌ورزانه، نسبت به ویروس کرونا سکوتی محسوس در پیش گرفت و از نشان دادن هر نوع واکنشی اجتناب ورزید. (KFF, 2021: 1)

چندی بعد، با مشارکت فرانسه و تونس برای رفع اختلافات به‌وجود آمده، شورای امنیت در اول جولای ۲۰۲۰ قطعنامه ۲۵۳۲ را تصویب کرد. با توجه به اختلافاتی که ذکر آن رفت، شورای امنیت از به کار بردن نام «سازمان بهداشت جهانی» در متن قطعنامه خودداری کرد. (Pobjie, 2020) با این وجود در مقدمه قطعنامه شورای امنیت به قطعنامه ۷۴/۲۷۰ مجمع عمومی اشاره شده است.^۱

^۱ ذکر این نکته ضروری است که قطعنامه ۷۴/۲۷۰ مجمع عمومی نقش حیاتی سازمان بهداشت جهانی در قبال ویروس کرونا را تأیید کرده است.

قطعنامه ۲۵۳۲ از چند منظر قابل توجه است. نخست، در قطعنامه همه‌گیری کرونا به عنوان عامل تهدیدکننده صلح و امنیت در نظر گرفته است. (S/RES/2532: Para.1) دوم، در قطعنامه یک درخواست عمومی و فوری از کلیه کشورها برای توقف تنش‌ها و خشونت‌ها شده است. (S/RES/2532: Para. 2) سوم، شورای امنیت از کشورهای درگیر منازعه می‌خواهد که حداقل برای ۹۰ روز آتش‌بس اعلام کنند و در یک عملیات بشردوستانه با دوام مشارکت نمایند. (S/RES/2532: Para. 3) چهارم، برای اولین بار شورای امنیت از تمام گروه‌های افراطی مثل داعش، القاعده و النصره و سایر گروه‌های تروریستی می‌خواهد که به آتش‌بس پایبند باشند و جنگ‌های مسلحانه در سراسر دنیا را متوقف کنند. (S/RES/2532:)

قسمت دوم: آثار قطعنامه ۲۵۳۲ شورای امنیت

اگرچه شورای امنیت پیش‌تر نیز در قطعنامه‌های مربوط به بیماری‌های همه‌گیر مانند ایدز و ابولا، این بیماری‌ها را به عنوان یک عامل تهدیدکننده صلح و امنیت بین‌المللی در نظر گرفته بود، اما در قطعنامه ۲۵۳۲ و در مواجهه با کرونا این رویکرد به شدت تقویت شد. آثار قابل توجه و گسترده کرونا در جهان بالاخص مناطق درگیر مخاصمات مسلحانه باعث شد تا شورای امنیت در پرتو ماده ۲۴ منشور ملل متحد دست به اقداماتی بزند. (UN Charter, Art: 24)

اولین اثر قطعنامه ۲۵۳۲ این است که شورای امنیت تفسیر بسیار موسع‌تری از مفهوم «صلح و امنیت بین‌المللی» مندرج در منشور سازمان ملل متحد را ارائه می‌دهد. براین اساس، این امکان وجود دارد که شورا اختیارات خود را گسترش دهد و روزی شاید بحران‌های محیط‌زیستی و تغییرات اقلیمی را نیز عاملی برای تهدید صلح و امنیت بین‌المللی تلقی کند و حتی اقداماتی را تحت فصل ۷ منشور انجام دهد. دومین اثر قطعنامه ترسیم شکل جدیدی از شورای امنیت است که پا را از وظایف سنتی خود فراتر گذاشته و مسئولیت هماهنگی جهانی در برابر خطرات بهداشتی را بر عهده گرفته است. مانند درخواست برای تسهیل کمک‌رسانی، مبارزه با انتشار اطلاعات نادرست، افزایش آگاهی عمومی، بسیج نیروهای فنی و متخصص و دسترسی عادلانه جهان به واکسن معتبر. (Pobjie, 2020)

با توجه به موارد فوق‌الذکر، این پرسش به میان می‌آید که آیا قطعنامه ۲۵۳۲ شورای امنیت واجد خصیصه الزام‌آور است و آیا دولت‌های عضو سازمان ملل متحد مکلف به تبعیت از آن هستند؟

همان‌گونه که دیوان بین‌المللی دادگستری در رای مشورتی نامیبیا ابراز می‌دارد: «با توجه به ماهیت ماده ۲۵ منشور ملل متحد، قبل از نتیجه‌گیری در مورد الزام‌آور بودن قطعنامه شورای امنیت، باید تمام عواقب و آثار لازم‌الاجرا بودن این قطعنامه‌ها مورد به مورد بررسی شود.» (ICJ: Namibia Advisory Opinion: 1971, Para. 114)

اگر قائل به آن باشیم که قطعنامه ۲۵۳۲ به صورت ضمنی تحت تأثیر ماده ۲۵ منشور تصویب شده است. آن‌گاه باید بپذیریم که قطعنامه درخصوص درخواست آتش‌بس جهانی ماهیت غیرالزام‌آور دارد. علاوه براین، مقدمه قطعنامه که ویروس کرونا و گستردگی بی‌سابقه آن را تهدیدی علیه صلح و امنیت بین‌المللی می‌داند، به موجب ماده ۳۴ منشور توجیه خواهد شد. این ماده که در ذیل فصل ششم و اقدامات توصیه‌ای تدوین شده است اعلام می‌دارد: «شورای امنیت می‌تواند هر اختلاف یا وضعیتی را که ممکن است منجر به یک اصطکاک بین‌المللی شود یا اختلافی ایجاد کند مورد رسیدگی قرار دهد. بدین منظور که تعیین کند آیا محتمل است ادامه اختلاف یا وضعیت مزبور حفظ صلح و امنیت بین‌المللی را به خطر بیندازد.» از این رو، به نظر می‌رسد اقدامات مندرج در قطعنامه ۲۵۳۲ تحت فصل ششم و ماده ۲۵ بوده و جنبه توصیه‌ای دارد.^۱

از سوی دیگر مخالفان بر این باورند که نظر فوق‌الذکر، به وضوح با عبارات مندرج در قطعنامه ۲۵۳۲ مبنی بر توقف منازعات مسلحانه و انجام آتش‌بس مغایرت دارد. آن‌ها برای تقویت استدلال خود به نظر «هینگیز»^۲ استناد می‌جویند که معتقد است در شرایط استثنایی اقدامات شورای امنیت در چارچوب فصل ششم ماهیت الزامی دارد.^۳ مضاف بر این‌که شرایط ویژه تصویب قطعنامه و تأثیر مخرب ویروس کرونا بر صلح و امنیت بین‌المللی در جهان و بالاخص کشورهای درگیر مخاصمات مسلحانه، نشان از قصد شورای امنیت برای تبعیت از نظر دبیرکل دارد که بر الزام‌آور بودن مفاد قطعنامه صحه می‌گذارد. (Pobjie, 2020)

نکته حائز اهمیت دیگر این‌که، شورای امنیت در مفاد قطعنامه ۲۵۳۲ کلیه بازیگران دولتی و غیردولتی را برای حفظ صلح و امنیت بین‌المللی مورد خطاب قرار می‌دهد و این سؤال مطرح می‌شود که آیا گروه‌های مسلح غیردولتی نیز مانند تابعان فعال ناگزیر به تبعیت از شورای امنیت هستند؟ باید توجه داشت که مبنای حقوقی تصمیمات شورا جهت لزوم

^۱ برای دیدن نظر مخالف می‌توان به نظر قاضی «فیتزماوریس» در قضیه نامیبیا مراجعه کرد. نک:

Namibia Advisory Opinion, ICJ, 1971. Para. 112

^۲ . Higgins

^۳ . See: Rosalyn Higgins, The Advisory Opinion on Namibia: Which UN Resolutions Are Binding under Article 25 of the Charter? The International and Comparative Law Quarterly. Vol. 21, No. 2, Apr. 1972. Cambridge University Press.

بخشیدن به دستوراتش در برابر گروه‌های مسلح غیردولتی همچنان نامشخص است. اما با توجه به مفاد قطعنامه‌های پیشین شورای امنیت در خصوص گروه‌های مسلح غیردولتی، به نظر می‌رسد شورا برای خود این حق و قدرت را متصور می‌شود که برای بازیگران غیردولتی نیز تصمیم‌های الزام‌آور بگیرد. (S/RES/918), (S/RES/1244)

نتیجه‌گیری

از زمان ظهور و شیوع انواع بیماری‌های همه‌گیر و دنیاگیر مانند سارس، مرس، ابولا و ایدز همواره از سازمان ملل متحد انتظار می‌رفت که به عنوان بالاترین نهاد بین‌المللی ابعاد مختلف بیماری‌ها را در نظر گرفته و توجه دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی دولتی را برای کنترل و مهار بیماری جلب کند. صدور قطعنامه‌های مجمع عمومی، گزارش‌های دبیرکل، برگزاری نشست‌های اضطراری شورای امنیت در زمره اقداماتی است که سازمان ملل متحد در خلال گسترش بیماری‌ها انجام داده است.

اندکی بعد از پیدایش بیماری نوظهور کرونا و آثار گسترده آن، بار دیگر سازمان ملل متحد تصمیم‌هایی را برای کاهش و کنترل این بیماری اتخاذ کرد. با این همه، گزارش‌های سازمان ملل متحد نشان داد که در دوره بحرانی نه تنها از میزان خشونت‌ها و اقدام‌های مسلحانه کاسته نشده، بلکه بالعکس شدت هم یافته است. از این رو، دبیرکل ملل متحد با صدور بیانیه‌ای دستور برقراری آتش‌بس سراسری را اعلام کرد. شورای امنیت نیز با تلقی کردن این نکته که کرونا تهدیدی برای صلح و امنیت بین‌المللی است به نوعی از تصمیمات دبیرکل ملل متحد حمایت نمود. شورای امنیت با صدور قطعنامه ۲۵۳۲ به صورت ضمنی بر این واقعیت صحنه گذاشت که ویروس می‌تواند بسیار کشنده‌تر و خطرناک‌تر از اسلحه باشد. حال باید دید این رویکرد شورای امنیت تا در آینده چه میزان می‌تواند مورد قبول جامعه جهانی واقع شود.

References:

- Boylan, Brandon & Mcbeath, Jerry. (2021). 'US-China Relations: Nationalism, the Trade War, and COVID-19'. **Fudan Journal of the Humanities and Social Sciences**.
- Christensen, Thomas. (2020). 'A modern tragedy? Covid 19 and US-China relations'. Available at: www.brooking.edu
- Gottleib, MS. (2006). 'Pneumocystis Pneumonia - Los Angeles'. **MMVR**. Vol. 30. Issue. 21
- Guterres, Antonio. **The fury of the virus illustrates the folly of war**. 23 March 2020. Available at: www.un.org

- Higgins, Rosalyn. (1972). 'The Advisory Opinion on Namibia: Which UN Resolutions Are Binding under Article 25 of the Charter?' **The International and Comparative Law Quarterly**. Vol.21. No.2.
- International Court of Justice. Namibia Advisory Opinion. (1971).
- Pobjie, Erin. 'Covid-19 as a threat to international peace and security: The role of the UN Security Council in addressing the pandemic'. (2020). **European Journal of International Law (Ejil Talk)**.
Pub. Cambridge University.
- The U.S. Government and the World Health Organization. (2021). Available at: www.kff.org
- UN General Assembly Resolution No. **A/RES/S/60/262**. Adopted 1 June 2006.
- UN General Assembly Resolution No. **A/RES/S/74/270**. Adopted 1 June 2006.
- UN General Assembly Resolution No. **A/RES/S-26/2**. Adopted 2 August 2001.
- UN Security Council Report No. **SC/14241**. Adopted 2 July 2020.
- UN Security Council Resolution No. **S/RES/ 2177**. Adopted 18 September 2014.
- UN Security Council Resolution No. **S/RES/1244**. Adopted 3 April 2020.
- UN Security Council Resolution No. **S/RES/1983**. Adopted 7 June 2011.
- UN Security Council Resolution No. **S/RES/2409**. Adopted 27 March 2018.
- UN Security Council Resolution No. **S/RES/2439**. Adopted 30 October 2018.
- UN Security Council Resolution No. **S/RES/2532**. Adopted 1 July 2020.
- UN Security Council Resolution No. **S/RES/918**. Adopted 17 May 1994.
- UN Security Council. **Summary statement by the Secretary-General of matters of which the Security Council is seized and of the stage reached in their consideration**. 2 January 2019.
- United Nation Charter. 1945.
- World Health Organization. (2014). **Global Alert and Response**. Available at: www.who.int
- World Health Organization. (2020). **WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19**. Available at: www.who.int
- Wwww. DCD.com

طراحی و اعتبارسنجی مدل مطلوب نقش کرونا بر صلح و امنیت بین‌المللی و منطقه‌ای

محمد فرهادی^۱

ایرج رنجبر^{۳۲}

چکیده

پژوهش حاضر درصدد طراحی و اعتبارسنجی مدل مطلوب نقش کرونا بر «صلح و امنیت» بین‌المللی و منطقه‌ای است. برای پردازش مسأله، از راهبرد پژوهش کیفی و از نوع تحلیل مضمون بهره گرفته شده است. داده‌های پژوهش با استفاده از مصاحبه‌ی نیمه استاندارد با ۱۰ نفر از خبرگان حوزه صلح و امنیت که با استفاده از روش نمونه‌گیری نظری انتخاب شده بودند؛ گردآوری شد و با کاربست روش تحلیل مضمون از نوع شبکه‌ی مضامین مورد تحلیل و مدل مفهومی اندازه‌گیری شبکه‌ای برساخته شد. یافته‌های پژوهش کیفی نشان داد که مدل مطلوب آینده‌ی امنیت در نظام بین‌الملل شامل ۵ مضمون فراگیر: ۱- توجه به تهدیدهای امنیتی ناشی از بحران بیماری‌های فراگیر و پاندمیک (کرونا)، ۲- توجه به آموزش مسائل بهداشتی از طریق سازمان بهداشت و جلوگیری از سوءاستفاده‌ی دیگر نهادهای جهانی از این موضوع در امنیت بین‌الملل، ۳- توجه به توسعه‌ی پایدار در دستیابی به امنیت و صلح بین‌الملل ۴- ضروری بودن رعایت حقوق همگانی در دستیابی به امنیت بین‌الملل، ۵- توسعه و حمایت از حقوق مالکیت فکری در حوزه‌ی اختراعات و اکتشافات دارویی در سطح بین‌الملل است. علاوه بر آن، جهت «اعتبارسنجی» مضامین و مدل برساخته‌شده، از دو روش ارزیابی اعتبار به شیوه‌ی ارتباطی و نیز روش ممیزی و به منظور «پایایی سنجی» از دو روش قابلیت تکرارپذیری و نیز قابلیت انتقال یا تعمیم‌پذیری استفاده شده است.

واژه‌های کلیدی: امنیت و صلح بین‌المللی، کرونا، طراحی و اعتبار سنجی، توسعه.

مقدمه و طرح مسئله

امنیت موضوعی است که با حیات فردی و اجتماعی انسان همراه بوده و از نیازهای اساسی او محسوب می‌شود. امید به زندگی، پیشرفت و ترقی در بسیاری از زمینه‌ها اعم از پیشرفت فرهنگی، اقتصادی و دستیابی به صنعت و تکنولوژی در

^۱ دکتری روابط بین‌الملل، farhadi_m2222@yahoo.com

^۲ عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی کرمانشاه، iraj_ranjbar79@yahoo.com

پرتوی امنیت میسر و ممکن است. به عبارت دیگر چنانچه ضریب امنیت در کشوری در حد بالایی باشد، افراد و اقوام ساکن در آن با صلح و صمیمیت، آسایش و آرامش در کنار هم زندگی کرده و برای عمران و آبادانی کشورشان به طور فردی و گروهی تلاش می‌کنند (Kamrul Ahsan, 2016: 1-5). این مسئله نشان می‌دهد که امنیت همواره در کانون توجه افراد، دولت‌ها و جامعه بین‌الملل قرار دارد و همواره در حال تغییر و تحول به سر می‌برد اما با پیچیده‌تر شدن روابط بین‌الملل و ظهور بازیگران غیردولتی جدید، مانند تروریست‌ها و گروه‌های مرتبط با جرم سازمان یافته از یک سو و افزایش منابع تهدید - مانند تهدیدهای اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، زیست محیطی، مهاجرت دسته جمعی، درگیری‌های داخلی و بیماری‌های واگیردار - نظریه‌پردازان را با عوامل جدیدی روبه‌رو کرد که امنیت بین‌المللی را تهدید می‌کنند و دیگر صرفاً دولت‌ها منبع تهدید محسوب نمی‌شوند. این امر مستلزم تحولات بنیادین در اولویت‌های امنیتی ما است. امنیت ملی دیگر نباید صرفاً بر اساس توانمندی‌های نظامی یک کشور تعریف شود. تسلیحات هسته‌ای و دیگر تسلیحات مدرن قادر به مبارزه با همه‌گیری، تغییرات اقلیمی، مهاجرت‌های غیرقابل کنترل و دیگر چالش‌های فراروی بشر به‌طور کلی و کشورها به‌طور انفرادی نیستند. اکنون ما شاهد آن هستیم که بسیاری از ابزارهای قدیمی که از گذشته برای تضمین امنیت ما به ارث رسیده‌اند، بی‌فایده است و صرفاً باعث هزینه‌ی منابع عظیمی می‌شود که می‌تواند صرف توسعه علمی، آموزش و پزشکی شود (Vreÿ & Solomon, 2020: 2-9)؛ چرا که ویروس کرونا نشان داد تهدیدهای طبیعی و زیستی به مراتب سخت‌تر از عوامل دیگر به حساب می‌آیند. لذا در این راستا می‌توان بیان داشت که یکی از ابعاد جدید امنیت، بعد طبیعی آن است که ناظر بر ایمنی و آرامش فضای جغرافیایی زیستگاه سازه‌های انسانی ناشی از پدیده‌ها و تهدیدهای طبیعی نظیر سوانح طبیعی، بیماری‌های واگیردار و اپیدمیک، آلودگی‌های محیطی، کاستی بنیادهای زیستی، بحران‌های اکولوژیک و اکوسیستمی و غیر آن می‌باشد. تأمین شرایط و امکانات لازم برای حفاظت از جان و مال انسان‌ها و سازه‌های انسانی ساکن در مکان‌ها و فضاهای جغرافیایی در برابر حوادث مزبور و نیز بیماری‌های اپیدمیک «طبیعت پایه»، استانداردسازی زیستگاه، ارتقای سطح بهداشت و تأمین نیازهای درمانی و زیستی آن از نوع امنیت طبیعی است (حافظنیا، ۱۳۹۶: ۴۵۸).

از این نوع امنیت گاهی به امنیت محیطی و یا زیست محیطی نیز تعبیر می‌شود؛ چنان‌که رابرت کاپلان در سال ۱۹۹۴ می‌نویسد: «اکنون زمان آن فرا رسیده است تا درک شود که محیط زیست مسئله‌ی مهم امنیت ملی در اوایل قرن بیست و یکم است. تأثیر سیاسی و استراتژیک جمعیت‌های موج، پخش بیماری‌ها، جنگل‌زدایی و فرسایش خاک، تهی‌سازی منابع آب، و احتمالاً بالا آمدن سطح دریاها تا حالت بحرانی، جملگی در کانون چالش سیاست خارجی کشورها خواهند بود» (حافظنیا و نورانی، ۱۳۹۹: ۱-۲). در تأیید این مطلب می‌توان بیان داشت که اکوسیستم تخریب‌شده از عوامل مهم

ایجاد بیماری‌های فراگیر است. از عوامل اصلی این تخریب‌ها و ایجاد بیماری‌ها و انتقال آن به انسان را می‌توان تجاوز خود انسان‌ها به محیط زیست دانست. تضمین سلامت انسان‌ها در گرو اکوسیستم سالم است. سازمان محیط زیست ملل متحد مسئول حفاظت از اکوسیستم و جلوگیری از شیوع بیماری‌هایی است که از حیوانات به انسان منتقل می‌شوند و خسارات جبران‌ناپذیری ایجاد می‌کنند. بیماری‌هایی مانند ابولا، ویروس نیل غربی، زیکا و آنفلوآنزای مرغی از نمونه‌های قبلی و ویروس کرونا جدیدترین نمونه این مدل بیماری‌هاست (Vreĳ & Solomon, 2020: 2-9). شیوع بیماری ویروس کووید ۱۹ (کرونا) با دایره‌ی گستردگی و تبعات چندبعدی نه تنها تمامی کشورهای دنیا را درگیر خود کرده است بلکه ساختار صلح و امنیت منطقه‌ای و بین‌المللی را نیز با چالش اساسی مواجه کرده است؛ زیرا شمولیت جهانی بحران کرونا لزوماً و منطقیاً به معنای ایجاد تبعات و چالش‌های یکسان برای حتی دو کشور هم مرز و همسایه با بیشترین اشتراکات هم نیست. شرایط سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی هر کشور در یک روند و بازه‌ی نسبتاً طولانی در مجموع باعث می‌شود دولت‌ها در طیفی از کمترین تا بیشترین تبعات منفی ناشی از بحران کرونا قرار گیرند (صادقی بکیانی، ۱۳۹۹: ۹۳). از این‌رو بایستی توجه داشت که تهدیدهای طبیعی، واگردار و اپیدمیک از جمله بیماری‌ها و ویروس‌ها نظیر (کووید ۱۹) به دلیل سرعت انتشار و فراگیری آنها می‌توانند امنیت را در ابعاد مختلف ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی با چالش مواجه سازند.

لذا بررسی این مقاله از دو جنبه دارای ضرورت و اهمیت است؛ نخست، بحران کرونا موضوع نو و جدیدی در روابط بین‌الملل است و دوم، عمدتاً تلاش دولت‌ها، سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی معطوف به کاهش زیان‌های مرگ و میر ناشی از کرونا یا به عبارت دیگر مهار و کنترل آن بوده‌اند تا بررسی ابعاد امنیتی آن، لذا عمده‌ی پیشینه‌ها بیشتر به معرفی این ویروس، دلایل آن و در نهایت ارائه راهکارهای حفاظتی و حمایتی ختم می‌شوند؛ از این‌رو طراحی و اعتبارسنجی مدل مطلوب نقش کرونا بر صلح و امنیت بین‌المللی دارای ضرورت و اهمیت فراوانی است. به طور کلی مروری بر پژوهش‌ها و مطالعات انجام شده مرتبط با موضوع حاضر نشان می‌دهد که کارهای انجام شده در این زمینه از جنبه‌های مختلفی به موضوع کرونا و تأثیرات مختلف آن توجه داشته‌اند.

پیشینه و ادبیات تحقیق

رامز الشیشی (۲۰۲۰) در مقاله‌ای تحت عنوان: «کووید-۱۹ تهدیدی برای نظام امنیت جهانی» بر این موضوع تأکید می‌کند که شیوع کرونا بی‌شک رخدادی بزرگ با ابعاد بهداشتی، درمانی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و امنیتی است که عرصه‌ی جهانی و روابط بین‌الملل را نیز تحت تأثیر قرار خواهد داد. دانشگاه شیراز (۱۳۹۹) در کتابی با عنوان: «ابعاد

حقوقی، سیاسی و امنیتی بحران کرونا در جهان و ایران» به تحلیل معضلات جهان کرونایی و پساکرونا پرداختند. در این کتاب موضوعاتی از جمله: ابعاد حقوق بشری کووید ۱۹، فرصت‌ها و تهدیدهای سیاسی پس از کرونا در ایران، چالش‌های حقوقی تأثیر کرونا، کرونا و تقویت فردگرایی یا ارتقای معنویت، بررسی شده است. حوزه و دانشگاه (۱۳۹۹) در کتابی با عنوان: «بحران کرونا و مسئولیت حقوقی و اخلاقی مربوط به رعایت سلامت همگانی» ضمن بررسی بحث کرونا و تأثیرات متعدد آن مباحثی از جمله مسئولیت مدنی، مسئولیت حقوقی، مبانی فقهی مسئولیت کیفری، چالش‌های سیاست جنایی، ضمان ناشی از انتقال کرونا و غیره را مورد بررسی قرار می‌دهد. ساشا جوردرژیچ، بویان دوبوژک (۲۰۲۰) در مقاله‌ای با عنوان: «جرم سازمان یافته در بالکان غربی: شش مورد در ابتدای ویروس کرونا» پیامدهای بیماری ویروس کرونا در ۲۰۱۹ در قالب مبارزه با جرم و ارائه مناظر جنایی جدید در شش کشور بالکان غربی (WB6) (آلبانی، بوسنی و هرزگوین، کوزوو، مقدونیه شمالی، مونته‌نگرو و صربستان) در آغاز بحران همه‌گیری را بررسی کرده‌اند.

مروری بر سوابق تجربی مرتبط با موضوع تحقیق نشان می‌دهد که تحقیقات متعددی در کشور در خصوص امنیت، چالش‌های آن و عوامل موثر بر آن انجام شده است، اما کم‌توجهی به طراحی و اعتبارسنجی مدل مطلوب نقش کرونا بر صلح و امنیت بین‌المللی از یک‌طرف و اغماض از مطالعات و پژوهش‌های کیفی و تفسیری که نشان‌دهنده تأثیر مؤلفه‌هایی همانند مؤلفه‌های طبیعی، زیست محیطی، ویروس‌ها و بیماری‌های اپیدمیک است مشکلات نظری و روشی فراوانی را برای صلح و امنیت در دو سطح منطقه‌ای و بین‌المللی به‌وجود آورده است؛ موضوعی که این تحقیق تلاش دارد آن را مورد بررسی علمی قرار دهد. از این منظر پژوهش حاضر بر آن است تا با انجام مطالعه‌ای کیفی به طراحی و اعتبارسنجی مدل مطلوب نقش کرونا بر صلح و امنیت بین‌المللی مبادرت ورزد.

مبانی نظری تحقیق

در پژوهش حاضر به منظور تبیین نظری طراحی و اعتبارسنجی مدل مطلوب نقش کرونا بر صلح و امنیت بین‌المللی از رویکرد تلفیقی شامل مکتب کپنهاک، سازه‌نگاری و لیبرالیسم استفاده شده است. در ادامه به هر یک از این رویکردهای نظری در رابطه با موضوع پژوهش پرداخته می‌شود:

مکتب کپنهاک: امنیت چند بعدی و امنیت انسانی

نظریه‌های جدید در مطالعات امنیتی مانند مکتب کپنهاک، به‌رغم آن‌که امنیت ملی را مرکز ثقل و گرانیگاه مطالعات خود قرار داده‌اند، با این حال معتقدند که اگر دولتی نتواند امید به زندگی را در بین شهروندان تامین و تضمین کند، از لحاظ امنیت اجتماعی و امنیت عمومی فاقد کارآمدی باشد و امنیت اقتصادی و زیست محیطی را تامین نکند، فاقد هرگونه

امنیت ملی است. این مکتب کپنهاک ارتباط نزدیکی با متفکران سیاسی- فلسفی اروپای نیمه دوم قرن ۲۰ دارد (Lapaeva, 2014: 23-89). از نگاه این مکتب پایان جنگ سرد در ۱۹۹۱ موجب تغییر نوع نگاه به امنیت و تعاریف حاصل از آن شد: «بدین ترتیب مطالعات امنیتی تغییرات قابل توجهی را تجربه کرد و از تمرکز سنتی بر تهدید، به کارگیری و مدیریت نیروی نظامی و موضوعات مرتبط با آن فاصله گرفت. موضوعات جدیدی مانند بارش باران‌های اسیدی، گسترش بیماری ایدز، قاچاق بین‌المللی مواد مخدر، کاهش منابع محدود کره‌ی زمین، تخریب لایه‌ی اوزون، گرم شدن جهان، انفجار جمعیت، بحران‌های اقتصادی جهان و شکاف عمیق میان جهان ثروتمند و فقیر نیز وارد حوزه مطالعات امنیتی گشت» (Shultz, 1997: 43). بری بوزان یکی از اندیشمندان این حوزه معتقد است علاوه بر تحول در مرجع امنیت، در تحلیل چندبعدی آن باید به بررسی تأثیر فرهنگ، جغرافیا، محیط زیست، تمدن و مذهب، و از همه مهم‌تر، هویت نیز توجه شود. به عبارت دیگر، هدف مرجع، هویت افراد جامعه است. با توجه به آنچه که گفته شد، تحلیل نوین از امنیت، تنها منحصر به چارچوب عینی نبوده، بلکه موضوعی بین‌الذهانی است (Booth, 2005: 260). نکته قابل ذکر درباره مکتب کپنهاگ، مفهوم امنیتی ساختن است. امنیتی ساختن به فرآیندی گفته می‌شود که منجر به اهمیت و قراردادن برخی موضوعات در چارچوب امنیت می‌شود، در حالی که پیش از آن در این حوزه قرار نداشته‌اند. امنیتی کردن به معنی قرار دادن یک موضوع غیرامنیتی در مداری امنیتی است (ابراهیمی، ۱۳۸۶: ۴۴۹-۴۴۶)؛ به عنوان مثال مواد مخدر از یک معضل اجتماعی به عنوان عاملی تأثیرگذار بر امنیت ملی و سیاسی مطرح می‌شود، زیرا گروه‌های معارض و مخالف روند سیاسی حاکم بر تولید و تجارت مواد مخدر به عنوان منبع درآمدی برای تأمین مالی و خرید سلاح و غیره به منظور مقابله با دولت حاکم استفاده می‌کنند. طرفداران این نظریه استدلال می‌کنند که شهروندان یک کشور لزوماً بدلیل وجود امنیت در مرزهای آن کشور به طور کامل از تهدیدها در امان نیستند. آن‌ها بر این باورند که تهدیدهای دیگری نیز وجود دارند که حتی در صورت امن بودن مرزهای کشور ممکن است شهروندان را با مخاطرات بسیاری مواجه کند. این تهدیدها عبارتند از: فقر، گرسنگی، شکنجه، اعمال محدودیت بر حقوق اساسی افراد توسط حکومت‌های غیر دموکراتیک و بیماری‌های مزمن (AWUDU, 2016: 9-11).

سازهانگاری و امنیت

سازهانگاری بیش از هر چیز چارچوب تحلیلی به اصطلاح فرا نظری در کل علوم اجتماعی است که بعضی سعی کرده‌اند از آن یک نظریه روابط بین‌المللی استخراج کنند (مشیرزاده، ۱۳۸۵: ۱۴). آنچه سازهانگاران بر آن تأکید می‌کنند سرشت اجتماعی کنشگران اجتماعی است. دولت‌ها و هر کنشگر انسانی که در روابط بین‌الملل می‌شناسیم، یک هویت اجتماعی

دارد؛ یعنی نمی‌توان کنشگری ماقبل اجتماعی تصور کرد و هویت کنشگران از تعامل بین خودشان حاصل شده است. «مباحث هستی‌شناسی کانون توجه سازه‌انگاران است و آنها مرکز ثقل بحث را در حوزه بین‌المللی از معرفت‌شناسی (جریان غالب مدرنیته)، به هستی‌شناسی منتقل کرده‌اند که مایل است جهان و موجودات آن را در حال شدن ببیند تا بودن (Stefano, 2000: 144)، در همین بعد هستی‌شناسانه توجه سازه‌انگاران عمدتاً به انگاره‌ها، معانی، قواعد، رویه‌ها و هنجارها معطوف شده است و به نظر آنها، نظام‌های معنایی تعریف می‌کنند که کنشگران چگونه باید محیط خود را تفسیر کنند (Marlene, 1997: 225)، نخستین کارهای امنیتی منبعث از دیدگاه سازه‌انگاری، معطوف به مبحث «اجتماع‌های امنیتی» است. آدلر، کاتزنستین، و بارنت نظریه‌پردازان این حوزه‌ی خاص هستند. بر این اساس، نظریه‌پردازان مذکور با ادامه آراء و نظریه‌های کارل دویچ درباره رویکرد مبادلات - ارتباطات در نظریه‌های همگرایی از استنتاجات نظری دیدگاه سازه‌انگاری در مطالعات امنیتی بهره‌جسته‌اند. در اینجا لازم به ذکر است که مبحث اجتماع‌های امنیتی بخشی مهم از مباحث مرتبط با نظم‌های منطقه‌ای است. بر این اساس، نظریه‌پردازان مزبور به مقولاتی چون تأثیر فرایندهای اجتماعی و جامعه بین‌الملل بر تغییر سیاست‌های امنیتی و همچنین تعریف منافع امنیتی بازیگران در پاسخ به عوامل فرهنگی در چهارچوب یک جماعت امنیتی می‌پردازند (عبداله‌خانی، ۱۳۸۳: ۱۹۱-۲۰۰). مطالعات امنیتی که با رویکرد ساده‌انگاری، انجام گرفته است، تلاش دارد تا فرایندهای تحول اجتماعی و بین‌المللی را در ارتباط با یکدیگر مورد ارزیابی قرار دهد (شیهان، ۱۳۸۸: ۲۲۱-۲۴۱). از این رو در این مکتب تلاش برای پل زدن بین نظام‌های داخلی و بین‌المللی یکی از رویکردهای عمده‌ی سازه‌انگاران است و این مسئله باعث شده تا آنان امنیت داخلی و خارجی بازیگران را با یکدیگر مرتبط بدانند. پیوند شاخص‌های مربوط به امنیت داخلی و بین‌المللی، بیانگر آن است که کشورها در روند تأمین اهداف استراتژیک خود نیازمند بهره‌گیری از الگوها و شاخص‌های نرم‌افزاری هستند. در این ارتباط ماهیت تهدیدها نیز دگرگون شده است. بر اساس اشکال جدید تهدید، استراتژی کشورها برای مقابله با تهدیدها طراحی شده است. بر این اساس، سازه‌انگاران سرچشمه‌ی امنیت و ناامنی را در نحوه‌ی تفکر بازیگران نسبت به پدیده‌ها و موضوعات، خصوصاً منافع و تهدیدها، می‌دانند. از منظر سازه‌انگاری، امنیت بیش از قدرت بر میزان درک و فهم مشترک بازیگران از یکدیگر استوار است (عیوض‌زاده اردبیلی، ۱۳۹۱: ۱۹۰-۲۱۱).

لیبرالیسم و امنیت

مکتب لیبرالیسم بر خلاف واقع‌گرایان، جنگ را واقعیت انکارناپذیر تحولات نظام بین‌المللی نمی‌دانند. هر چند لیبرال‌ها نیز بر آناشیک بودن نظام جهانی اذعان دارند و نظام بین‌الملل را فاقد اقتدار مرکزی می‌دانند، اما کانون توجه خود را روی آزادی متمرکز کرده‌اند. آنها اعتقاد دارند که روزی جهانیان آزادی خود را فدای کسب امنیت کرده‌اند، لذا هم اکنون

باید جهت کسب آزادی، ناامنی را پذیرفت. در مجموع در قاموس لیبرالیسم، حقوق به عنوان تبلور آزادی، ذاتی فرد انسانی است و خود فرد است که هم سر چشمه حقوق خود و هم غایت همه نهادهای سیاسی و اجتماعی به شمار می‌آید. آزادی فرد، سه اصل مکمل یکدیگر یعنی خودمختاری فردی، امنیت و مالکیت را در خود گرد می‌آورد. لیبرال‌ها دولت را به عنوان بازیگر صحنه سیاست بین‌الملل می‌دانند ولی نه به صورت تنها بازیگر اصلی بلکه بر این اعتقادند که علاوه بر دولت‌ها بایستی به بازیگران فراملی نظیر سازمان‌های بین‌المللی، شرکت‌های چندملیتی، انجمن‌ها و رژیم‌های بین‌المللی و جز اینها نیز عنایت کرد. لیبرال‌ها بر اهمیت مسائل اقتصادی، فناوری و زیست محیطی بیش از جنبه‌های نظامی تأکید دارند. آن‌ها وجود حاکمیت‌های جداگانه، تصلب مرزبندی‌های حقوقی و فیزیکی، تقویت ملیت‌گرایی و وجود رژیم‌های غیردموکراتیک را عامل برهم زنده صلح و امنیت و بروز جنگ و نقش در روابط بین‌الملل می‌دانند (عطارزاده، ۱۳۲: ۱۳۷۸-۱۵۱). به اعتقاد لیبرال‌ها، انتقال، تغییر و تبدیل حکومت‌ها پیش زمینه بازنویسی مفهوم امنیت است. در این روند توجه به حقوق بشر، هویت‌های فرهنگی و حیات اقتصادی و زیست بومی از اولویت‌های اساسی هستند، اما امنیت نیازمند ایجاد بستری برای مشارکت‌های مردمی در سطح بین‌المللی است تا آن را از انحصار متخصصان امنیتی و سیاستگذاران دولتی خارج کند. به عبارتی باید در تلاش بود تا این ذهنیت محو شود که دولت‌ها تنها تأمین‌کنندگان امنیت هستند. برخلاف رویکرد واقع‌گرایی، امنیت و نظم در دیدگاه لیبرالی از توازن قوا حاصل نمی‌شود، بلکه حاصل تعاملاتی است که بین واحدهای مختلف حاکمیتی، سازش بین قوانین، هنجارهای مشترک، رژیم‌های بین‌المللی و مقررات نهادی وجود دارد. در این راستا لیبرال‌ها برای ترغیب همکاری از طریق نهادهای بین‌المللی خلع سلاح و حقوق بین‌الملل، بر تقویت چند جانبه‌گرایی و نظام مبتنی بر همکاری‌های دسته‌جمعی به جای برقراری اتحادهای دوجانبه و استقرار به اصطلاح موازنه‌ی حاصل از اتحادهای مزبور تأکید می‌کنند (وثوقی و شیخون، ۱۳۹۱: ۱۱۳).

جمع بندی و کاربرست چارچوب نظری

شیوع بسیار سریع و وسیع ویروس کرونا نشان می‌دهد که رویکرد سنتی به مقوله امنیت پاسخگوی شرایط و نیازهای کنونی جامعه جهانی نیست. بروز تهدیدهای جدید از قبیل جرایم سازمان‌یافته، گروه‌های تروریستی و تولید و قاچاق مواد مخدر و بیماری‌های طبیعی فراگیر و اپیدمیکی در دهه‌های اخیر نیازمند رویکردی جدید نسبت به مفهوم امنیت است. لذا جامعه‌ی بین‌الملل ضمن توجه به مفهوم موسع از امنیت لازم است نقش و کارکرد سازمان‌های بین‌المللی همانند سازمان بهداشت جهانی و دیگر نهادهای بین‌المللی در حوزه سلامت و بهداشت و جلوگیری از تخریب محیط زیست افزایش یابد؛ زیرا تخریب محیط زیست بدون شک مسئله‌ای جهانی است که نیازمند برجسته شدن همکاری و

نفع مشترک بشری است و دولت‌ها گریزی از واگذار کردن بخشی از حاکمیت و اقتدار خود به قوانین و الزامات بین‌المللی برای مقابله مؤثر با مشکلات زیست محیطی که کلیت جامعه بشری را تهدید می‌کند ندارند. به عبارتی واضح-تر، دستیابی به امنیت زیست محیطی نیازمند همکاری جمعی دولت‌هاست علاوه بر آن از جمله پیامدهای گسترش ویروس کرونا توجه به موضوعاتی از جمله حقوق شهروندی، حقوق بشر، رعایت حقوق مالکیت، اختراعات و اکتشافات در حوزه پزشکی - سلامت و توجه به دو مقوله رعایت حقوق همگانی و مسئولیت همگانی است.

روش تحقیق

پژوهش حاضر به لحاظ ماهیت در زمره‌ی تحقیقات اکتشافی؛ به لحاظ نوع تحقیق کاربردی و به لحاظ استراتژی پژوهش دارای استراتژی استقرایی و به لحاظ ماهیت داده‌ها در زمره طرح پژوهشی کیفی و از نوع تحلیل مضمون بوده است. جامعه آماری تحقیق شامل خبرگان دانشگاهی و اجرایی در رشته مطالعات امنیتی بویژه صلح و امنیت بین‌الملل و منطقه‌ای بوده است که از طریق روش نمونه‌گیری نظری انتخاب شده‌اند. لذا داده‌های پژوهش پس از انجام مصاحبه نیمه ساخت یافته (نیمه استاندارد) با ۱۰ خبره به حالت اشباع نظری رسید و انجام مصاحبه متوقف شد.

برای تحلیل داده‌ها از تحلیل مضمون و از نوع شبکه مضامین (برای نشان دادن ارتباط و وابستگی مضامین) به واسطه انجام فرایند کدگذاری نظری در سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی (گزینشی) به منظور احصاء و کشف مضامین پایه، سازمان یافته و فراگیر در راستای طراحی و اعتبار سنجی مدل مطلوب نقش کرونا بر صلح و امنیت بین‌المللی استفاده شده است.

علاوه بر آن، جهت اعتبارسنجی (قابلیت اطمینان و باور پذیری) مضامین و نیز مدل برساخته شده از دو روش ارزیابی اعتبار به شیوه ارتباطی که به معنای رجوع به مشارکت‌کنندگان (در اینجا مصاحبه شونده‌گان) است (فلیک، ۲۰۰۶: ۴۱۵) و نیز روش ممیزی (رجوع به خبرگان و ارزیابان) استفاده شده است. همچنین جهت پایایی سنجی مضامین از دو روش قابلیت تکرارپذیری و نیز قابلیت انتقال و یا تعمیم‌پذیری استفاده شده است. قابلیت تکرارپذیری به واسطه روش ضریب توافق درونی بین دو کدگذار (محقق با محقق همکار) در رابطه فرایند کدگذاری اطلاق می‌شود (ساروخانی، ۱۳۸۷)؛ لذا ناهماهنگی‌های بوجود آمده از طریق بازنگری در فرایند کدگذاری داده‌ها مرتفع شده است. همچنین به منظور قابلیت انتقال یا تعمیم‌پذیری سعی شد تا حد امکان از صاحب‌نظران مختلف حوزه‌های دانشگاهی و نیز اجرایی مرتبط با موضوع تحقیق در پژوهش استفاده شود؛ یعنی سعی شده است که نمونه‌گیری نظری به صورت منظم و جامع صورت گیرد (استراوس و کوربین^۱، ۱۹۹۰: ۲۸۳-۲۸۴).

^۱. Strauss & Corbin

یافته‌های تحقیق

به منظور تحلیل داده‌های کیفی از تحلیل مضمون و از میان روش‌های مختلف تحلیل مضمون از روش شبکه مضامین استفاده شده است. در تعریف مضمون می‌توان چنین گفت: «مضمون الگویی است که در داده‌ها یافت می‌شود که به توصیف، سازماندهی مشاهدات و تفسیر جنبه‌هایی از پدیده می‌پردازد. این روش، واحدی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های متنوع و پراکنده را به داده‌های فنی و تفصیلی تبدیل می‌کند» (براون و کلارک^۱، ۲۰۰۶). تحلیل مضمون به روش‌های مختلف صورت می‌گیرد که در این پژوهش از شبکه مضامین (برای نشان دادن ارتباط و وابستگی مضامین) استفاده شده است. شبکه مضامین^۲ روشی در تحلیل مضامین است که آتراید استیرلینگ (۲۰۰۱) آنرا توسعه داده است. برای دستیابی به شبکه مضامین باید مراحل ذیل انجام شود: الف- کشف مضامین اصلی و (شناسه‌ها و نکات کلیدی متن)، ب- کشف مضامین سازمان‌یافته (مضامین به دست آمده از تلخیص و ترکیب مضمون‌های پایه‌ای) و ج- کشف مضامین فراگیر (مضامین عالی در برگرفته اصول حاکم بر متن به عنوان یک کل). بعد از طی این مراحل، مضمون‌های به دست آمده به صورت نقشه‌های شبکه وب ترسیم می‌شوند که در آن مضامین برجسته همراه با روابط میان آنها نشان داده می‌شود. مضامین فراگیر در کانون شبکه مضامین قرار می‌گیرد؛ مضامین سازمان‌یافته واسط مضامین فراگیر و مضامین پایه‌ای شبکه است (نقل از عابدی جعفری و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۶۰). در ادامه به تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه نیمه ساخت یافته (نیمه استاندارد) با خبرگان مطالعات امنیتی و به‌ویژه امنیت بین‌الملل به منظور طراحی و اعتبار سنجی مدل مطلوب نقش کرونا بر صلح و امنیت بین‌المللی پرداخته شده است:

جدول ۱- فرایند کدگذاری نظری برای کشف مضامین سازمان یافته و فراگیر مدل مطلوب تأثیر کرونا بر امنیت

بین‌المللی و منطقه‌ای

کدگذاری گزینشی (انتخابی)	کدگذاری محوری	کدگذاری باز
مضامین فراگیر	مضامین سازمان یافته	مضامین پایه‌ای
توجه به تهدیدات امنیتی	تهدید بودن مسائل طبیعی	تهدید شدن امنیت جهانی با بیماری‌های فراگیر و اپیدمیکی
ناشی از بحران بیماری‌های	مانند بیماری‌های فراگیر و	به‌وجود آمدن مشکلات اقتصادی به‌واسطه آسیب‌های ناشی از

^۱. Braun & Clarke

^۲. Thematic Network

بیماری‌های فراگیر	اپیدمیکی از جمله کرونا	فراگیر و اپیدمیکی (کرونا)
به وجود آمدن منازعات داخلی و قومی به واسطه بیماری‌های طبیعی فراگیر	برای صلح و امنیت بین‌المللی و منطقه‌ای	
چالش برانگیز بودن عدم توجه به مسائل طبیعی و زیست محیطی		
مسائل اپیدمیکی چالش جدی آینده نظام بین‌الملل و منطقه‌ای		
شفاف سازی در خصوص فاجعه مشترک بین‌المللی مسائل اپیدمیکی		
مسائلی از جمله کرونا بزرگ‌ترین تهدید امنیتی		
مشکل‌زا بودن بی‌توجهی به مسائل طبیعی فراگیر از جمله کرونا در امنیت آینده جوامع		
مسائل زیست محیطی و طبیعی قربانی اهداف، منافع و امنیت ملی		
عقیم ماندن تلاش معاهدات پاریس در رابطه با پرداخت غرامت و سازوکارهای حمایت از محیط زیست	عدم توجه جدی دولت‌ها نسبت به مسائل طبیعی از جمله بیماری‌های واگیردار و فراگیر	
وجود اختلاف نظر کشورها در رابطه با کنوانسیون‌ها و نهادهای حقوقی در راستای بحران‌های زیست محیطی و طبیعی از جمله کرونا		
عدم تمایل دولت‌ها برای هزینه کردن در زمینه مسائل طبیعی همه‌گیر		
مهم بودن نقش سازوکارهای حقوقی در کنوانسیون‌های بیولوژیکی در همکاری‌های کشورها	با اهمیت بودن نگرش مشترک بین‌المللی به حوادث طبیعی و اپیدمیکی همانند کرونا	
تأکید بر حفظ سلامت در ادیان الهی		
دو سویه بودن صلح و امنیت با کرونا و بیماری‌های فراگیر		

استفاده ابزاری از شرایط بوجود آمده ناشی از بیماری کرونا از سوی نهاد قدرت	سوء استفاده از شرایط طبیعی از جمله بیماری‌های فراگیر و اپیدمیکی از سوی نهاد قدرت و ثروت	
عدم همکاری و مشارکت دولت‌ها در سطح بین‌المللی از طریق توجه به سمن‌ها و افکار عمومی در راستای مقابله با کرونا		
استفاده ابزاری از شرایط به وجود آمده ناشی از کرونا از سوی کشورهای مرکز و شمال		
استفاده ابزاری از سازمان‌های بین‌المللی از سوی حامیان مالی آنها در راستای مقابله با بحران‌های فراگیر و جهانی		
تقویت حوزه بهداشت و سلامت جهانی برای تأمین و ارتقاء امنیت بین‌المللی و منطقه‌ای	اثربخشی نهادهای حوزه بهداشت و سلامت (سازمان بهداشت جهانی) در امنیت بین‌المللی	توجه به آموزش مسائل بهداشتی از طریق سازمان
ضرورت قدرت گرفتن سازمان بهداشت جهانی در سطح بین‌المللی		
نقش آموزشی و پی‌گیری مراکز سلامت و بهداشت در دستیابی به امنیت بین‌المللی		
مهم بودن نقش سازمان بهداشت در آینده امنیت در نظام بین‌الملل و منطقه‌ای		بهداشت و جلوگیری از سوء استفاده دیگر نهادهای جهانی در امنیت بین‌الملل
آموزش و تأکید به صلح و امنیت پایدار جهانی از طریق آموزش در حوزه سلامت و بهداشت	مؤثر بودن نقش سازمان‌های حوزه بهداشت و سلامت در ایجاد صلح و امنیت منطقه‌ای و بین‌المللی	
نقش آموزشی و اطلاع‌رسانی رسانه‌ها در حفظ بهداشت، سلامت فرد، جامعه و امنیت بین‌المللی		
شتاب بخشیدن به ثبات امنیتی به واسطه اطلاع‌رسانی و آموزش در حوزه بیماری‌های همه‌گیر		
تأثیرگذاری سازمان بهداشت جهانی بر سیاست‌های سیاستمداران از طریق مجامع بین‌المللی در حوزه توجه به مسائل بهداشتی همه‌گیر	با اهمیت بودن نقش مجامع بین‌المللی از جمله سازمان بهداشت جهانی در تقویت	

<p>کاهش عوامل تهدید کننده سلامت در سایه گسترش نقش سازمان بهداشت جهانی</p> <p>پیوستن به کنوانسیون‌های بین‌المللی در راستای حق سلامت و بهداشت</p> <p>با اهمیت بودن رعایت بهداشت فردی و جمعی در عصر کنونی</p> <p>داشتن تعاملات بین‌المللی و دیپلماسی در حوزه سلامت</p> <p>مؤثر بودن تدوین معاهدات و ایجاد الزامات بین‌المللی در حوزه بهداشت</p>	<p>صلح و امنیت</p>	
<p>با اهمیت بودن توسعه فرهنگی و اجتماعی در حوزه سلامت</p> <p>رشد و رفع نیازهای بهداشتی جوامع</p> <p>امنیت ملی در سایه تقویت حوزه سلامت و بهداشت</p> <p>توسعه امنیت و سلامت انسانی جوامع شرط لازم و نه کافی دست‌یابی به امنیت در نظام بین‌الملل</p> <p>توسعه یافتگی اقتصادی تسهیل‌گر توسعه حقوق سلامت و بهداشت</p> <p>عدم توجه به به‌هم پیوستگی مسائل خاصه مسائل بهداشتی و سلامتی</p> <p>مسبق بودن امنیت پایدار به ارتباط میان سیاست و اقتصاد</p> <p>تعامل اقتصاد و حوزه بهداشت ضامن نگرش‌ها و کارکردهای مسالمت‌آمیز در سطح بین‌الملل</p> <p>رعایت استانداردهای طلایی در حوزه بهداشت (پیشگیری، رفتارایمن و پرهیز از رفتارهای پرخطر مهمترین رکن صلح و امنیت بین‌المللی و منطقه‌ای</p>	<p>توجه به تأثیر توسعه اقتصادی در حوزه سلامت و بهداشت پیش شرط دستیابی به امنیت و ایجاد صلح در سطح منطقه و بین‌الملل</p>	<p>توجه به توسعه پایدار خاصه در حوزه سلامت و بهداشت جوامع در دستیابی به امنیت و صلح بین‌الملل</p>

از بین رفتن شکاف آگاهی و دانش و کاهش تنش‌های بین‌المللی در سایه توسعه پایدار		
از بین رفتن شکاف نابرابری‌ها در سایه توسعه‌یافتگی در همه حوزه‌ها از جمله حوزه اجتماعی جوامع		
شکاف بزرگ بین فقیر و غنی در سطح جهانی در حوزه بهداشت و سلامت		
مسبوق بودن امنیت جامع به امنیت جانی و بهداشتی		
تحقق امنیت بین‌المللی پایدار در گرو ارتباط توسعه اقتصادی و اجتماعی و توجه به حوزه سلامت	توجه به تأثیر توسعه اقتصادی بر توسعه اجتماعی در حوزه بهداشت و سلامت پیش شرط تحقق امنیت و صلح در سطح جهانی	
ناکارآمدی تساهل و مدارا در رابطه با مسائل فراگیر و بیماری‌ها		
با اهمیت بودن توسعه اجتماعی (مسائل بهداشتی و سلامتی) جوامع و جهانی شدن حوزه سلامت در تقویت صلح و امنیت		
تحقق امنیت بین‌المللی در سایه فاصله‌گیری از پارادایم واقع-گرایی و دولت‌محوری و تأکید بر نظریه جهانی و دهکده جهانی	اهمیت دادن به توسعه اجتماعی (بهداشت و سلامت) جوامع در دستیابی به صلح و امنیت بین‌المللی	
آگاهی از مسائل طبیعی و فراگیر در قالب بیماری‌ها از جمله کرونا		
توجه به استقرار دولت رفاه		
دستیابی به امنیت ملی و ثبات سیاسی بهتر در سایه توسعه اجتماعی و بهداشتی - سلامتی		
به چالش کشیده شدن بی تفاوتی دولت‌ها و مجامع بین‌المللی به خطر عدم توجه به مسائل بهداشتی در جنوب-جنوب	عدم توجه به رعایت حقوق همگانی در حوزه سلامت در	ضروری بودن رعایت حقوق همگانی در دستیابی به امنیت

<p>توجه به مسئولیت‌های حقوقی نهادهای حاکمیتی در تأمین حق بر سلامت همگانی برای عامه مردم</p>	<p>سطح جهانی</p>	<p>بین‌الملل</p>
<p>مسئولیت افراد در برابر رعایت حق شهروندی دیگران بر سلامت در بحران کرونا</p>		
<p>حق بر اطلاعات درست در عرصه سلامت همگانی در شرایط بحرانی</p>		
<p>با اهمیت بودن مسئولیت‌های اخلاقی نهادهای حاکمیتی در تأمین حق بر سلامت همگانی و تأثیر آن بر امنیت</p>	<p>با اهمیت بودن مسئولیت همگانی در برابر بیماری‌های واگیردار و تأثیر آن بر تأمین صلح پایدار</p>	
<p>مهم بودن حق بر همبستگی بین‌المللی در برابر شیوع کووید ۱۹</p>		
<p>مهم بودن مسئولیت دولت‌ها در ارائه خدمات بهداشتی و درمانی به گروه‌های در معرض خطر (بیماران، سالمندان، زنان و کودکان)</p>		
<p>بررسی شأن و جایگاه حقوقی سازمان بهداشت جهانی و مصوبات آن در مواجهه با بیماری‌های واگیردار</p>		
<p>با اهمیت بودن حوزه بهداشت و سلامت در برابر بیماری‌های واگیردار در تحقق بخشی امنیت درازمدت بین‌المللی</p>	<p>توجه به بیماری‌های همه‌گیر و سازوکارهای آن در امنیت جامع بین‌المللی</p>	<p>توسعه و حمایت از حقوق مالکیت فکری در حوزه اختراعات و اکتشافات داروی در سطح بین‌الملل</p>
<p>مسبوق بودن حفظ و تثبیت امنیت پایدار ملی و بین‌المللی به مبارزه با بیماری‌های همه‌گیر</p>		
<p>دست‌یابی به امنیت و صلح پایدار جهانی در سایه اجماع جهانی و تقویت حقوق بین‌المللی در مبارزه با بیماری‌های همه‌گیر</p>		

مجموعه مقالات همایش پیامدهای ویروس کرونا برای مناطق مختلف جهان

دست یابی به امنیت بین‌المللی از طریق توجه به رعایت حقوق دیگران در حوزه بیماری‌های مسری		
تهدید بودن عدم حمایت از حقوق مادی و معنوی تولیدات آثار علمی در حوزه سلامت برای امنیت جهانی	مقابله با عدم رعایت حقوق مالکیت فکری از سوی دولت‌ها	
استفاده ابزاری از تعارض میان نظام مالکیت و نظام رقابت در حوزه اختراعات دارویی		
تقویت نقش سازمان‌های غیر دولتی مانند سندیکای صاحبان صنایع داروهای انسانی یا سازمان غذا و دارو	توسعه حقوق اختراع و اکتساب در دستیابی به امنیت بین‌المللی	
مؤثر بودن تلاش دولت‌ها در تدوین قوانین با ضمانت اجرای حقوق در حوزه مالکیت دارو		
جلوگیری از سوء استفاده از حقوق مالکیت فکری به ویژه اختراعات دارویی از طریق اعطای مجوز اجباری		
دفاع از حقوق انسان‌ها به واسطه شهروندی بین‌المللی صلح‌محور		
توجه به توافقنامه ترپس در حوزه اختراعات دارویی		
توجه به کنوانسیون پاریس		

جدول ۱ تعداد مضامین فراگیر، مضامین سازمان یافته و مضامین پایه‌ای مدل مفهومی مطلوب تأثیر کرونا بر امنیت منطقه‌ای و بین‌المللی مستخرج از داده‌های کیفی مرتبط با مصاحبه نیمه ساخت یافته (نیمه استاندارد) با خبرگان را نشان می‌دهد:

جدول ۲- تعداد مضامین فراگیر، سازمان یافته و پایه‌ای مدل مطلوب نقش کرونا بر صلح و امنیت بین‌المللی

ردیف	مضامین فراگیر	مضامین سازمان یافته	مضامین پایه
۱	توجه به تهدیدهای امنیتی ناشی از بحران بیماری	۳	۱۵

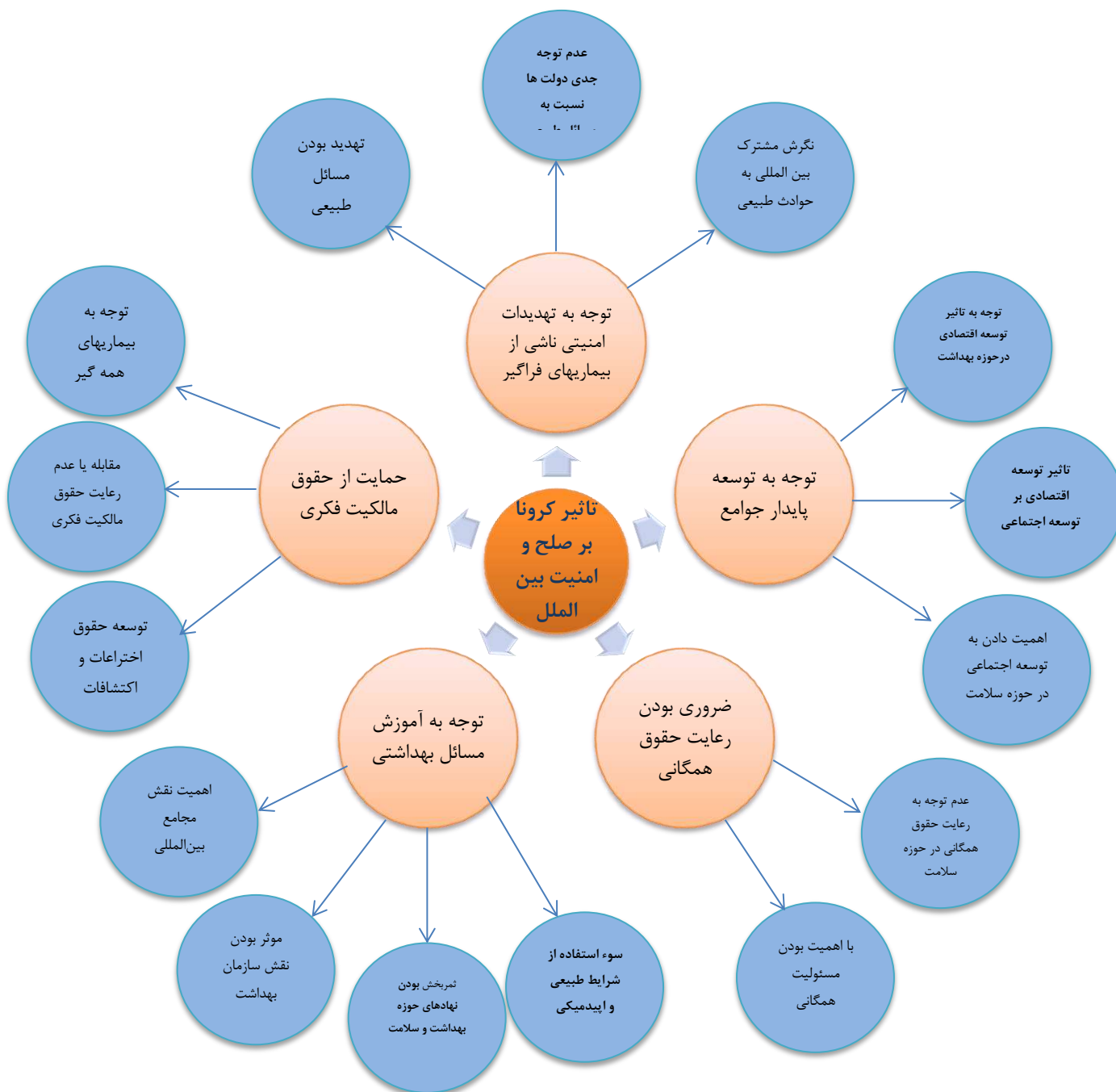
مجموعه مقالات همایش پیامدهای ویروس کرونا برای مناطق مختلف جهان

		های فراگیر و اپیدمیکی (کرونا)	
۱۷	۴	توجه به آموزش مسائل بهداشتی از طریق سازمان بهداشت و جلوگیری از سوء استفاده دیگر نهادها جهانی در امنیت بین الملل	۲
۲۱	۳	توجه به توسعه پایدار خاصه در حوزه سلامت و بهداشت جوامع در دستیابی به امنیت و صلح بین الملل	۳
۷	۲	ضروری بودن رعایت حقوق همگانی در دستیابی به امنیت بین الملل	۴
۱۴	۳	توسعه و حمایت از حقوق مالکیت فکری در حوزه اختراعات و اکتشافات داروی در سطح بین الملل	۵
۷۴	۱۵	۵	تعداد کل

همان گونه که یافته های جدول ۲ نیز بیانگر آن می باشد؛ مدل مطلوب نقش کرونا بر صلح و امنیت بین المللی براساس مصاحبه نیمه ساخت یافته (نیمه استاندارد) با ۱۰ نفر از خبرگان حوزه مطالعات امنیتی از ۵ مضامین فراگیر، ۱۵ مضمون سازمان یافته و در نهایت با ۷۴ مضمون پایه ای به اشباع نظری رسیده است.

مجموعه مقالات همایش پیامدهای ویروس کرونا برای مناطق مختلف جهان

پس از احصاء و استخراج مضامین فراگیر، مضامین سازمان یافته و نیز مضامین پایه‌ای، در این قسمت به ترسیم مدل مفهومی شبکه‌ای برحسب مضامین فراگیر و سازمان یافته در ذیل نمودار ۱ مبادرت می‌شود.

نمودار ۱- مدل مفهومی مدل مطلوب نقش کرونا بر صلح و امنیت بین‌المللی و منطقه‌ای

نتیجه‌گیری

امنیت همواره و در طول تاریخ بشر نقش بسیار مهمی در تحولات جامعه و رشد و پیشرفت داشته است. این مورد به حدی مهم تلقی می‌شود که خداوند در قرآن می‌فرماید: «امنیت و سلامت دو نعمتی هستند که اکثراً قدر آنها را نمی‌دانند.» این بیان نشان می‌دهد که امنیت قبل از اقتصاد، سیاست، فرهنگ و اجتماع از اولویت برتر برخوردار است، لذا مفهوم امنیت متناسب با این اهمیت و ضرورت مدام در حال تغییر و تحول بوده است به گونه‌ای که می‌توان بیان داشت برقراری صلح و امنیت بین‌المللی از کهن‌ترین آرمان‌های بشر بوده است. صلح و امنیت، مفهوم ثابتی نداشته و مفهوم آن‌ها با گذشت زمان دچار تغییر و تحول شده است. تا قبل از تحولات اخیر در روابط بین‌الملل، منبعث از نگاه نظامی که اصطلاحاً نظام وستفالیایی نامیده می‌شود صلح و امنیت به معنای رعایت اصول حق حاکمیت، برابری حقوق، رعایت مصونیت کشورها و نمایندگان آنان، احترام به تمامیت ارضی کشورها، عدم مداخله در امور داخلی یکدیگر و حل و فصل مسالمت آمیز اختلافات تلقی می‌شد. لکن جهانی شدن سبب تغییر مفهوم صلح و امنیت بین‌المللی منبعث از نظام وستفالیایی شده است. در این دوره ماهیت تهدیدها تغییر یافته و تهدیدها از جنبه نظامی به حوزه‌های دیگر از جمله فقر و گرسنگی، تروریسم، قاچاق و جرائم سازمان یافته، مهاجرت‌های بی‌رویه، محیط زیست، نقض حقوق بشر و شیوع بیماری‌های فراگیری و اپیدمیکی در قالب ویروس‌ها و باکتری‌ها تسری یافته است. نمونه اخیر این نوع از بیماری‌ها کووید ۱۹ یا کرونا است. لذا در بحث امنیت و بیماری‌های اپیدمیکی نظیر کرونا قابل بررسی است که امروزه بیشترین چالش‌های حوزه امنیت در حیطه‌ی امنیت طبیعی یا زیست محیطی گنجانده می‌شوند بنابراین امنیت طبیعی و زیست محیطی با توجه به مقیاس جهانی آنها که همه انسان‌های کره خاکی را تحت تأثیر قرار می‌دهند؛ لذا در این راستا ضرورت همبستگی جهانی و همکاری بین‌المللی از الزامات است. از این منظر طراحی و اعتبارسنجی مدل مطلوب نقش کرونا بر صلح و امنیت بین‌المللی براساس مصاحبه نیمه ساخت یافته (نیمه استاندارد) با ۱۰ نفر از خبرگان و به‌واسطه فرایند تحلیل به شرح ذیل است:

۱- مضمون فراگیر توجه به تهدیدهای امنیتی ناشی از بحران بیماری‌های فراگیر و اپیدمیکی (کرونا) از سه مضمون سازمان‌یافته شامل: تهدید بودن مسائل طبیعی مانند بیماری‌های فراگیر و اپیدمیکی از جمله کرونا برای صلح و امنیت بین‌المللی و منطقه‌ای، عدم توجه جدی دولت‌ها نسبت به مسائل طبیعی از جمله بیماری‌های واگیردار و فراگیر و با اهمیت بودن نگرش مشترک بین‌المللی به حوادث طبیعی و اپیدمیکی همانند کرونا تشکیل شده است.

۲- مضمون فراگیر توجه به آموزش مسائل بهداشتی از طریق سازمان بهداشت و جلوگیری از سوءاستفاده دیگر نهادها جهانی در امنیت بین‌الملل از چهار مضمون سازمان یافته شامل: سوء استفاده از شرایط طبیعی از جمله بیماری‌های فراگیر و اپیدمیکی از سوی نهاد قدرت و ثروت، اثربخشی نهادهای حوزه بهداشت و سلامت (سازمان بهداشت جهانی) در امنیت بین‌المللی، موثر بودن نقش سازمان‌های حوزه بهداشت و سلامت در ایجاد صلح و امنیت منطقه‌ای و بین‌المللی و با اهمیت بودن نقش مجامع بین‌المللی از جمله سازمان بهداشت جهانی در تقویت صلح و امنیت تشکیل شده است.

۳- مضمون فراگیر توجه به توسعه پایدار خاصه در حوزه سلامت و بهداشت جوامع در دستیابی به امنیت و صلح بین‌الملل از سه مضمون سازمان یافته شامل: توجه به تأثیر توسعه اقتصادی در حوزه سلامت و بهداشت پیش شرط دستیابی به امنیت و ایجاد صلح در سطح منطقه و بین‌الملل، توجه به تأثیر توسعه اقتصادی بر توسعه اجتماعی در حوزه بهداشت و سلامت پیش شرط تحقق امنیت و صلح در سطح جهانی و اهمیت دادن به توسعه اجتماعی (بهداشت و سلامت) جوامع در دستیابی به صلح و امنیت بین‌المللی تشکیل شده است.

۴- مضمون فراگیر توجه به ضروری بودن رعایت حقوق همگانی در دستیابی به امنیت بین‌الملل از دو مضمون سازمان یافته شامل: عدم توجه به رعایت حقوق همگانی در حوزه سلامت در سطح جهانی و با اهمیت بودن مسئولیت همگانی در برابر بیماری‌های واگیردار و تأثیر آن بر تأمین صلح پایدار تشکیل شده است.

۵- مضمون فراگیر توجه به توسعه و حمایت از حقوق مالکیت فکری در حوزه اختراعات و اکتشافات دارویی در سطح بین‌الملل از سه مضمون سازمان یافته شامل: توجه به بیماری‌های همه‌گیر و سازوکارهای آن در امنیت جامع بین‌المللی، مقابله با عدم رعایت حقوق مالکیت فکری از سوی دولت‌ها و توسعه حقوق اختراع و اکتشاف در دستیابی به امنیت بین‌المللی تشکیل شده است.

یافته‌های پژوهش حاضر با نتایج پژوهش‌های رامز الشیشی (۲۰۲۰)، حافظ نیا و نورانی (۱۳۹۹) ساشا جوردرویچ، بویان دوبوژک (۲۰۲۰) حوزه و دانشگاه (۱۳۹۹)، دانشگاه شیراز (۱۳۹۹) مبنی بر توجه به جنبه‌های نرم امنیت در ابعاد مختلف، چالش‌های امنیتی دوران پسا کرونا، توجه به مسئولیت مدنی و حقوق همگانی، افزایش جرم و جرائم سازمان یافته ناشی از کرونا، توجه به مسائل زیستی و محیطی هم‌خوانی دارد.

منابع

- ابراهیمی، ن (۱۳۸۶)، «تأملی بر مبانی و فرهنگ مکتب کپنهاگ»، *سیاست خارجی*، شماره ۸۲.

- استراوس، انسلم؛ کریبن، جولیت (۱۳۹۷)، *مبانی پژوهش کیفی (فنون و مراحل تولید نظریه زمینه‌ای)*، مترجم: ابراهیم افشار، چاپ هفتم، تهران: نشر نی.
- حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۹۶)، *اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک*، مشهد: انتشارات پاپلی.
- حافظ‌نیا، محمدرضا؛ نورانی، محمود (۱۳۹۹)، «بحران کرونا و تحول مفهوم امنیت ملی و بین‌المللی»، *گزارش علمی: دیده‌بانی علمی بیماری کووید ۱۹*، دانشگاه تربیت مدرس.
- ساروخانی، باقر (۱۳۸۷)، *روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی*، جلد اول، چاپ چهاردهم، تهران: موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
- شیهان، مایکل (۱۳۸۸)، *امنیت بین‌الملل*، مترجم سید جلال دهقانی فیروز آبادی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- صادقی بکیانی، امین (۱۳۹۹)، *مواجهه احتمالی با چالش‌های امنیتی دوران پساکرونا*، مجموعه یادداشت‌های اساتید و دانشجویان دکتری حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه شیراز.
- عبدالله خانی، علی (۱۳۸۹)، *نظریه‌های امنیت*، تهران: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران، معاونت پژوهشی.
- عطارزاده، مجتبی (۱۳۷۸)، «امنیت جهانی: از نظریه تا واقعیت»، *مجله‌ی اطلاعات سیاسی - اقتصادی*، مرداد و شهریور ۱۳۷۸، شماره‌ی ۱۴۳-۱۴۴.
- عیوض زاده اردبیلی، حسین (۱۳۹۱)، «ساخت موضوعی امنیت از دیدگاه سازه‌نگاری»، *فصلنامه مطالعات روابط بین‌الملل*، دوره ۵، شماره ۱۹ - شماره پیاپی ۱۸.
- فلیک، اووه (۲۰۰۶)، *درآمدی بر تحقیق کیفی*، مترجم: هادی جلیلی (۱۳۸۸)، چاپ دوم. تهران: نشر نی.
- مشیرزاده، حمیرا (۱۳۸۴)، *تحول در نظریه‌های روابط بین‌الملل*، انتشارات سمت.
- وثوقی، سعید و شیخون (۱۳۹۱)، «دیدگاه نظریات روابط بین‌الملل به تحول اطلاعاتی و تأثیر آن بر مفهوم امنیت (با تأکید بر تئوری‌های رئالیسم، لیبرالیسم و سازه‌نگارانه)»، *فصلنامه رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی*، شماره ۳۰.
- Booth, Ken. *Critical Security Studies and World Politics*: 263 Boulder, Col.: Lynne Publishers, Inc, 2005, pp. 260-261.
- Guzzini, Stefano, 2000 "A Reconstruction of Constructivism in International Relations", *European Journal of International Relations*, Vol.6, No.2, pp:144.
- Lft col. Rafat awudu, *assessment of the impact of drug trafficking on national security: a case study of ghana*, University of Ghana, 2016.

- Shultz , R.(1997). Introduction to International Security. *Security studies for the 21th security* , Edited by: Richard H. Shultz Jr ; Roy Godson and Georg H. Quester . Virginia: Brasey's Inc.
- Vreÿ, F & Solomon, H (2020). COVID-19 as a security threat: some initial perspectives. Security Institute for Governance and Leadership in Africa
- Лапаева В.В. Политико-правовая концепция Ю. Хабермаса (с позиций либертарного правопонимания) // <http://igpran.ru/articles/2964/> Последнее обращение 11.09.2014
- Mohammad Kamrul Ahsan, Revising the Concept of Human Security, *Philosophy and Progress*: Vols. LIX-LX, January-June, July-December, 2016, p. 19-20, ISSN 1607-2278 (Print), DOI : <http://dx.doi.org/10.3329/pp.v59i1-2.36679>, pp: 19-20.
- Wind, Marlene (1997), “Nicholas G. Onuf: the rules of anarchy”, in: *The Future of International Relations: Masters in the Making*, Edited by Iver B. Neumann and Ole Wæver, London and New York: Routledge, pp:225

مدیریت پسماند با تأکید بر مدیریت زباله‌گردی در بحران ویروس کرونا (مروری بر تجارب جهانی)

معصومه قربانی^۱

بهمن طهماسی^۲

چکیده

طی دهه‌های اخیر حفظ محیط زیست و طبیعت به یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های بشر تبدیل شده است. بحران‌های زیست‌محیطی از مهم‌ترین چالش‌هایی است که بشر در آستانه قرن بیست و یکم با آن مواجه است و کل نظام طبیعت را تهدید می‌کند. رشد روزافزون جمعیت شهری، تغییر الگوهای زندگی و صنعتی شدن باعث انباشته شدن حجم عظیمی از پسماند در محیط زیست شده است یکی از معضلات جوامع شهری به ویژه در کشورهای در حال توسعه است. پسماند به مواد زائدی گفته می‌شود که عمدتاً به واسطه فعالیت انسان در بخش‌های کشاورزی، صنعتی و شهری تولید می‌شود و پردازش و یا دفع آن ضروری است. عدم مدیریت صحیح پسماندها پیامدهایی هم‌چون از بین رفتن چشم‌اندازهای شهری و شیوع انواع بیماری‌ها را به دنبال خواهد داشت. در این بین افرادی که از لحاظ شغلی به نحوی در مراحل مختلف جمع‌آوری، پردازش، بازیافت و دفع به صورت مستقیم با پسماندها و زباله‌ها در ارتباط هستند بیشتر در معرض خطر قرار دارند. حال با توجه به شیوع ویروس کرونا در سطح جهان این قشر از جامعه به مراتب آسیب‌پذیری بیشتری خواهند داشت. از این رو مقاله حاضر به مرور و مطالعه فعالیت‌های صورت گرفته توسط کشورهای مختلف در جهت مدیریت پسماند در دوران همه‌گیری ویروس کرونا با تأکید بر مدیریت زباله‌گردی پرداخته و مهم‌ترین اقدام‌ها و دستاوردهای آن‌ها را منعکس کرده است.

واژه‌های کلیدی: مدیریت پسماند، مدیریت زباله‌گردی، ویروس کرونا، تجارب جهانی.

۱. مقدمه

^۱ دانشجوی دکتری رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، گروه جغرافیای انسانی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، ghorbani70@ut.ac.ir

^۲ دانشجوی دکتری رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، گروه جغرافیای انسانی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران bahman.tahmasi@ut.ac.ir

امروزه حفظ محیط زیست و طبیعت به یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های بشر تبدیل شده است (عنابستانی و رئیسی، ۱۳۹۵). زیرا از آغاز زندگی بشر تاکنون تولید پسماند در بخش‌های مختلف خانگی، کشاورزی، درمانی و بهداشتی و جزء جدایی‌ناپذیر زندگی او بوده است (عبدلی، توکلی و منهاج، ۱۳۹۰). تولید انواع زباله‌ها محصول فعالیت‌های مختلف انسان است که امروزه با تغییر شیوه زندگی، الگوی مصرف و افزایش جمعیت در جوامع شهری و روستایی افزایش چشمگیری در مقدار و تنوع آن رخ داده و مشکلات ناشی از آن ابعاد وسیعی را به ویژه در مراکز روستایی به خود گرفته است (Damghani et al,2008).

بحران‌های زیست محیطی کل نظام طبیعت را تهدید می‌کنند (امین زاده، ۱۳۸۱). رشد روزافزون جمعیت شهری، تغییر الگوهای زندگی و صنعتی شدن باعث انباشته شدن حجم عظیمی از پسماند در محیط زیست شده است؛ به طوری که در شهرهای بزرگی چون تهران هر فرد روزانه ۹۰۰ گرم پسماند تولید می‌کند (خیری و آزاد ارمکی، ۱۳۹۳) و این موضوع یکی از معضلات جوامع شهری در کشورهای در حال توسعه تبدیل شده است (Wang & Nie,2001; Periou,2012). پسماند به مواد زائدی گفته می‌شود که عمدتاً به واسطه فعالیت انسان در بخش‌های کشاورزی، صنعتی و شهری تولید می‌شود و به دلیل ازدیاد روزافزون نیاز به مدیریت دارد. پسماندها به پنج گروه تقسیم می‌شوند که شامل پسماندهای عادی، پسماندهای پزشکی، پسماندهای ویژه، پسماندهای کشاورزی و پسماندهای صنعتی می‌باشند. هم‌چنین بر اساس تعریف سازمان همکاری اقتصادی و توسعه، پسماند عبارت است از موادی اجتناب‌ناپذیر ناشی از فعالیت‌های انسانی، که در حال حاضر و در آینده نزدیک نیازی به آن نیست و پردازش و یا دفع آن ضروری است (نورپور، افراسیابی و داودی، ۱۳۹۲). از یک طرف پسماندها و زباله‌ها اگر به درستی مدیریت نشوند و در سطح بر اثر تخمیر بویی مشمئزکننده ایجاد کرده و از لحاظ بصری زیبایی شهر را از بین می‌برد و از طرف دیگر منجر به شیوع انواع بیماری‌ها می‌شود. بنابراین با توجه به خطراتی که پسماندها برای جوامع دارد پرداختن به این موضوع از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است (Waste Management Organization,2013).

بحران کرونا و ویروس، تاب‌آوری جوامع را در معرض آزمایش قرار داده است. شیوع این بحران همه‌گیر، فشارهای بی‌سابقه‌ای را بر بسیاری از فعالیت‌های اقتصادی، از جمله فعالیت‌هایی که برای رفاه و معیشت شهروندان ضروری هستند وارد کرده است. محافظت از زندگی و معیشت، در هسته کلیه اقدام‌ها و تصمیم‌ها برای رفع بحران در سطح فردی و جمعی قرار دارد. یکی از موضوع‌های مهمی که در دوران شیوع ویروس کرونا می‌تواند سلامت جوامع را بیش از پیش با مخاطره همراه کند موضوع مدیریت پسماند و زباله‌های شهری است زیرا در صورت عدم مدیریت صحیح این مهم اثرات مخرب ناشی کرونا و ویروس چندین برابر خواهد شد. در این بین گروهی از جامعه که از لحاظ شغلی به

نحوی در مراحل مختلف جمع‌آوری، پردازش و بازیافت یا دفن به صورت مستقیم با انواع پسماندها و زباله‌ها در ارتباط هستند که غالباً از آن‌ها به عنوان زباله‌گرد یاد می‌شود، بیشتر در معرض عوارض ناشی از پسماندها قرار دارند. حال با توجه به شیوع ویروس کرونا در سطح جهان این قشر از جامعه به مراتب آسیب‌پذیری بیشتری خواهند داشت. از این رو مقاله حاضر در پی آن است تا به مطالعه تجارب کشورهای مختلف در زمینه مدیریت پسماند در دوران همه‌گیری ویروس کرونا با تأکید بر اقدام‌های صورت گرفته برای حمایت از زباله‌گردها بپردازد و مهم‌ترین دستاوردهای آن‌ها را منعکس کند.

۲. مدیریت پسماند شهری

بر اساس گزارش مرکز کنترل بیماری‌های اتحادیه اروپا (ECDC)^۱، در حال حاضر هیچ‌گونه شواهدی دال بر ناکافی یا نایمن بودن روش‌های فعلی مدیریت پسماند از نظر ابتلا به کووید ۱۹ و همچنین نقش زباله‌های خانگی در انتقال ویروس کرونا، یا سایر ویروس‌های تنفسی وجود ندارد. با وجود این، سازمان ایمنی و بهداشت اتحادیه اروپا دستورالعمل‌هایی را برای محافظت از قرار گرفتن در معرض ویروس کرونا در محل کار تهیه و ابلاغ کرده است. این سازمان با در نظر گرفتن اهمیت مدیریت صحیح پسماند برای حفظ سلامت انسان و محیط زیست و با توجه به ارزیابی ریسک انجام‌شده توسط سازمان‌های علمی و اقدام‌های مدیریت ریسک قابل‌اجرا، بر تداوم روند فعلی مدیریت پسماندهای شهری از جمله جمع‌آوری و بازیافت تفکیک شده، تأکید و ایمن بودن آن را تضمین کرده است. در این دستورالعمل بر تفکیک زباله با رعایت کامل اصول حفاظت فردی برای جلوگیری از فشار به زیرساخت‌های جمع‌آوری و دفع نهایی زباله‌های باقیمانده تأکید شده است. تفکیک زباله در شرایط فعلی با خطرات بهداشتی فراوانی همراه است و نیازمند مشارکت جدی شهروندان و رعایت اصول تفکیک است. با توجه به مطالعات انجام‌شده به نظر می‌رسد که می‌توان شیوه‌های فعلی جمع‌آوری زباله را با هدف حمایت از سلامت عمومی با شرایط بحران کرونا ویروس سازگار کرد.

از نظر مرکز کنترل بیماری‌های اتحادیه اروپا (ECDC) به برخی اقدام‌ها برای کنترل عفونت و مدیریت ویروس کرونا نیاز است. یکی از این اقدام‌ها مرتبط با مدیریت پسماند آن است که فرد مبتلا به ویروس کرونا، باید یک کیسه زباله در اتاق خود برای دستمال، دستکش و یا ماسک‌های استفاده شده و ... داشته باشد و این پسماندها باید حتماً بطور جداگانه

¹ - European Centre for Disease Prevention and Control

دفع شود. بیانیه مرکز کنترل بیماری‌های اتحادیه اروپا همچنین شامل برخی رهنمودهای اختصاصی به شرح زیر در زمینه مدیریت پسماندهای خانگی در بحران کرونا ویروس است:

- ❖ یک کیسه زباله اختصاصی باید در اتاق بیمار قرار داده شود؛
 - ❖ دستمال‌های کاغذی و ماسک‌هایی که توسط بیماران مبتلا به ویروس کرونا استفاده شده‌اند باید به سرعت در کیسه زباله‌ای که در اتاق بیمار قرار دارد، گذاشته شود.
 - ❖ دستکش و ماسک‌هایی که توسط مراقبین بیماران کرونایی استفاده می‌شود، باید به سرعت در کیسه دوم زباله قرار داده شود. این کیسه زباله دوم نیز باید در نزدیک‌ترین مکان به اتاق بیمار قرار داده شود، تا زمانی که مراقب از اتاق بیمار خارج می‌شود دستکش و ماسک‌ها را درون آن قرار دهد.
 - ❖ درب کیسه‌های زباله قبل از خروج از اتاق بیمار باید کاملاً بسته شود و مکرراً تعویض شود.
 - ❖ کیسه‌های زباله بیمار را می‌توان با یکدیگر در یک ظرف قرار داد. ضمناً کیسه‌های زباله مراقب بیمار باید مستقیماً در سطل زباله دیگر قرار داده شود و نیاز به هیچ فعالیت خاص دیگر و یا هیچ روش اختصاصی دفع نیست.
 - ❖ بعد از برداشت و خروج کیسه‌های زباله از منزل، باید دست‌ها را با آب و صابون و یا الکل ضدعفونی کرد.
- با توجه به ماهیت این بیماری، می‌توان دفعات بازیافت زباله‌های خشک را محدود ساخت. اما توصیه می‌شود که به‌طور کامل توقف نشود. در شرایط فعلی، ضروری است که شهروندان، زباله‌های خود را به‌خوبی تفکیک کنند تا از انتقال بهداشتی و ایمن پسماندهای قابل بازیافت به مراکز بازیافت اطمینان حاصل شود. هرگونه تغییرات موقتی در شیوه‌های جمع‌آوری زباله که بر نحوه خروج زباله‌های خانواده‌ها از منازل تأثیر می‌گذارد، باید از سوی سازمان‌های مربوطه به اطلاع مردم رسانده شود (www.ecdc.europa.eu, 2020).

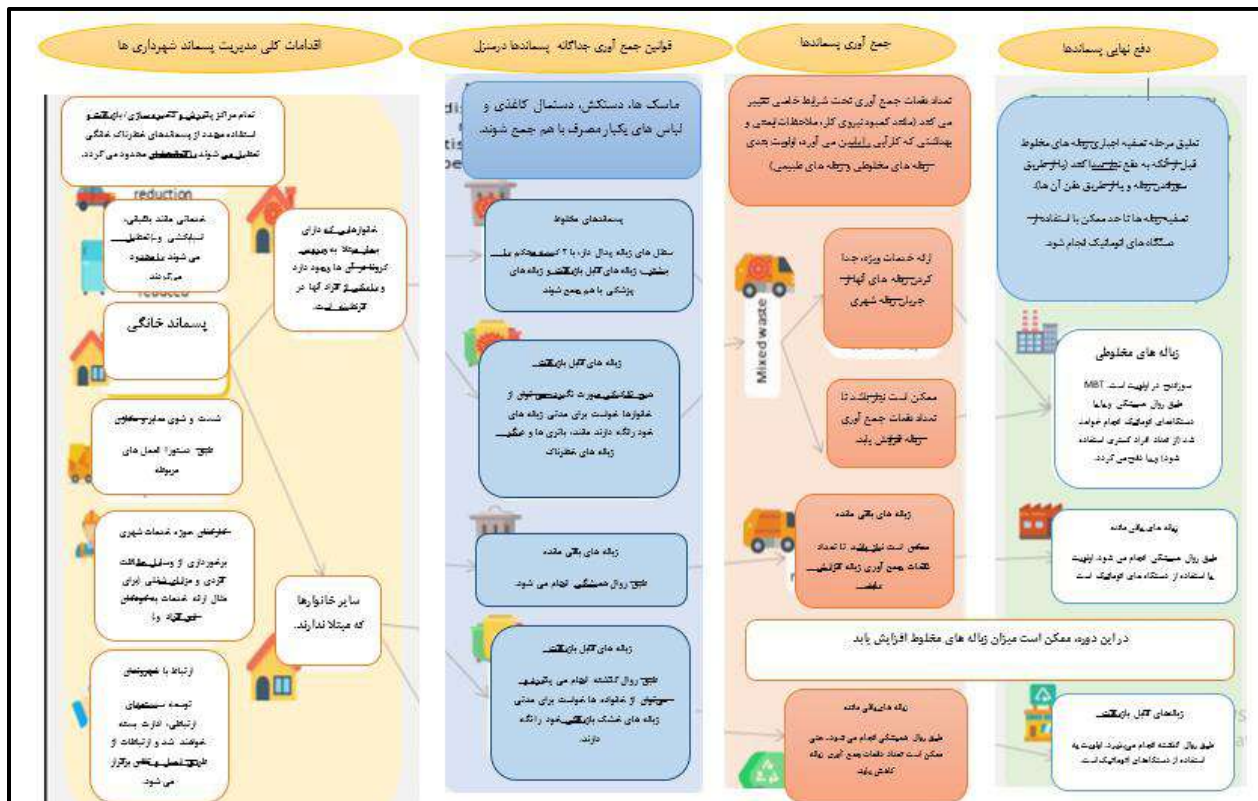
۳. مدیریت ایمن و بهداشتی پسماند

اتخاذ تدابیر لازم برای حفظ سلامت و ایمنی کارگران و اطمینان بخشیدن به آن‌ها درباره نحوه رسیدگی کارفرمایان به مخاطرات ناشی از این ویروس برای افزایش اعتماد به نفس کارگران و اطمینان از تداوم خدمات مدیریت پسماند ضروری است. سازمان ایمنی و بهداشت کار اتحادیه اروپا، رهنمودهای کلی زیر را برای نحوه مقابله با شیوع ویروس کرونا در محل کار تهیه و ابلاغ کرده است:

- ❖ اصلاح محیط و شرایط کاری کارکنان برای جلوگیری از ابتلاء به عفونت از جمله رعایت فاصله فیزیکی بین افراد و کاهش افراد حاضر در محل به کمترین تعداد ممکن؛

مجموعه مقالات همایش پیامدهای ویروس کرونا برای مناطق مختلف جهان

- ❖ حصول اطمینان از در دسترس بودن و استفاده مناسب از تجهیزات حفاظت فردی و محصولات ضدعفونی کننده مناسب؛
- ❖ اطمینان از رعایت دقیق استانداردهای بهداشتی از جمله تعویض مکرر و تمیز کردن لباس ها و وسایل حفاظت فردی، تعویض دستکش های کار در صورت آسیب دیدگی یا هرگونه آلودگی احتمالی؛ ضدعفونی کردن منظم تجهیزات، کابین وسایل نقلیه و لباس ها؛
- ❖ اطمینان از اینکه ماسک ها حتما زده می شود، پروتکل های دقیق مربوط به چگونگی پوشیدن و خارج کردن لباس های حفاظت فردی رعایت می شود و از تماس فیزیکی ناگهانی و نفوذ آلودگی جلوگیری می شود.
- ❖ در صورت لزوم، کارگرانی که دارای شرایط خاصی هستند و آسیب پذیرند (مانند کارمندان مسن و افراد دارای مشکلات بهداشتی مزمن) از حضور در محل کار معاف شوند و یا برای آنها مشوق های حمایتی در نظر گرفته شود (www.acrplus.org,2020).

شکل (۱). مراحل مختلف مدیریت پسماند شهری در دوران کرونا ویروس (منبع: www.acrplus.org,2020)

۴. زباله گردی و پیامدهای آن

آمارهای جهانی نشان می‌دهد مدیریت پسماند، یکی اصلی‌ترین چالش شهرها در کشورهای در حال توسعه است و برآوردها نشان می‌دهد که تا سال ۲۰۲۵، ۲/۲ بلیون تن پسماندهای جامد در شهرهای جهان تولید خواهد شد (Hoornweg and Bhada-Tata, 2012).

مدیریت ناکارآمد پسماند، اثرات اجتماعی و زیست محیطی عمده‌ای به دنبال خواهد داشت و سلامت و کیفیت زندگی جوامع شهری را در معرض خطرات گسترده‌ای قرار خواهد داد. این معضل در کشورهای در حال توسعه بسیار جدی‌تر است. زیرا در این کشورها کمتر از ۳۰٪ پسماندهای خانگی به صورت استاندارد، جمع‌آوری و دفع می‌شوند. بررسی‌ها نشان می‌دهد که به مدیریت پسماند نسبت به سایر چالش‌های موجود در شهرها نظیر آلودگی هوا و کمبود آب، توجه کمتری از سوی دولت‌ها، محققان و مراکز علمی شده است (Guerrero, Maas & Hogland, 2013). علاوه بر این، تعداد زیادی کارگر غیررسمی (تحت عنوان زباله‌گردها) در کشورهای کم‌درآمد و با درآمد متوسط مشغول جمع‌آوری و فروش این پسماندها هستند (Chokhandre, Singh & Kashyap, 2017). زباله‌گردها اولین کسانی هستند که در معرض پیامدهای مدیریت ناکارآمد پسماندها قرار می‌گیرند. نوع و شدت خطراتی که این زباله‌گردها با آن مواجه‌اند به مکان فعالیت آنها (مراکز بازیافت، انبارها، خیابان‌ها یا مراکز تخلیه زباله)، شرایط کاری آنها (گروه‌های غیر رسمی و غیر سازماندهی‌شده)، ماهیت زباله‌ها (ترکیب، اجزاء و وضعیت تجزیه زباله‌ها) و مدت زمانی که در معرض زباله‌ها قرار دارند بستگی دارد و شامل سوختن در اثر حریق، انفجارها، مجروح شدن توسط شیشه، سوزن‌های آلوده، زباله‌های پزشکی، بیماری‌های عفونی و همچنین مرگ و ... می‌باشد. این افراد همچنین مبتلا به بیماری‌هایی نظیر بیماری‌های تنفسی، عفونت چشم، اختلالات اسکلتی عضلانی و ... نیز خواهند شد. عدم دسترسی به تجهیزات ایمنی و بهداشتی کافی و استفاده نادرست از این تجهیزات، خطر ابتلا به این بیماری‌ها را در آنها افزایش می‌دهد (Mol, Pereira, Greco, Cairncross & Heller, 2017).

سازمان توسعه سودان جنوبی (SSDO)¹ مهم‌ترین خطرات ایمنی و بهداشت زباله‌گردها در سراسر جهان از نظر میزان شیوع را به ترتیب، درد مفاصل؛ صدمات / بریدگی؛ مشکلات تنفسی؛ مشکلات گوارشی، عفونت پوست و بیماری‌های عفونی اعلام کرده است. علاوه بر این، عدم رعایت اصول بهداشتی عمومی در هنگام دفن بهداشتی زباله‌ها از سوی شهرداری‌ها زباله‌گردها را بیشتر در معرض خطر قرار داده است. زیرا زباله‌گردها، از نظر موقعیت اجتماعی و معیشتی، شرایط وخیمی دارند و از سطح تحصیلات کم برخوردار بوده و درآمد اندکی دارند لذا اقدام به بازیافت زباله با روش‌های غیربهداشتی در مراکز دفن زباله می‌کنند (Cowing, 2013).

¹ - South Sudan Development Organization

۵. زباله‌گردها در دوران کرونا ویروس

زباله‌گردها افرادی هستند که به صورت غیررسمی در سیستم مدیریت پسماند مشغول فعالیت هستند. این افراد نقش بسیار مهمی در جمع‌آوری، تفکیک و بازیافت زباله‌ها بدون برخورداری از حمایت‌های شهرداری‌های دارند، لیکن هم‌اینک با یک تهدید جدی روبرو هستند. ۱۵ میلیون کارگر غیررسمی جمع‌آوری و تفکیک زباله و خانواده‌هایشان در معرض از دست دادن معیشت خود به دلیل شیوع ویروس کرونا هستند. نقض حقوق اولیه زباله‌گردها همواره مورد نگرانی بوده و موجب حرکت کارگران به سمت سازماندهی و ایجاد تشکیلات حرفه‌ای در سطوح محلی، منطقه‌ای و جهانی جهت احقاق حقوقشان شده است. در ادامه به برخی چالش‌ها و چگونگی رفع آنها در وضعیت بحرانی فعلی اشاره شده است.

حقوق انسانی زباله‌گردها

نقض حقوق اولیه زباله‌گردها، یک موضوع جهانی بوده و مهم‌ترین مصداق‌های آن عبارتند از:

- شرایط کار غیر بهداشتی و ناایمن
- خطرات موجود در مسیر دسترسی به مواد بازیافتی
- محدودیت در فعالیت زباله‌گردها در سطح شهر
- طراحی سیستم‌ها و سیاست‌های مدیریت پسماند بدون مشارکت، مشورت و در نظر گرفتن زباله‌گردها
- عدم وجود برنامه‌ریزی کافی برای به رسمیت شناختن زباله‌گردها
- جایگزین نمودن زباله‌گردها با نیروهای دولتی یا خصوصی
- وجود محدودیت برای توسعه بکارگیری رسمی زباله‌گردها در امر جمع‌آوری زباله.
- آزار و اذیت زباله‌گردها توسط نیروهای سد معبر شهرداری.

نیازها و خواست‌های زباله‌گردها

دولت‌ها در سطوح ملی و محلی باید اقدام‌های حمایتی زیر را برای تأمین خواسته‌ها و نیازهای زباله‌گردها در دوره بحران کرونا ویروس انجام دهند:

- شهرداری‌ها باید از زباله‌گردها حمایت لازم را به‌عمل آورند. انجام اقدام‌های فوری جهت حمایت‌های اجتماعی از زباله‌گردها و تضمین دسترسی آنها به حداقل درآمدی که نیازهای غذایی، مسکن و دارو را تأمین کند تا زمان بازگشت شرایط به حالت عادی، بسیار ضروری است.
- در شهرهایی که به‌رغم بحران کرونا و ویروس، هنوز زباله‌گردی جریان دارد، زباله‌گردها باید به‌عنوان یک گروه ارائه‌دهنده خدمات، مورد توجه قرار بگیرند و دسترسی آنها به مواد قابل بازیافتی تضمین شود.
- در شهرهایی که در آنها هنوز زباله‌گردی در جریان است، تهیه و ارائه تجهیزات حفاظت فردی، کیت‌های لوازم بهداشتی و جیره غذایی به زباله‌گردها و خانواده‌هایشان ضروری است.
- انجام اقدام‌های اساسی برای رفع نیازهای اولیه زندگی زباله‌گردها.
- شهرداری باید نسبت به انجام اقدام‌های حمایت عمومی نظیر راه‌اندازی سالن‌های غذاخوری برای زباله‌گردها اقدام کند.
- بهینه‌سازی شرایط برای ادامه کار زباله‌گردها از جمله با ارائه مشوق‌هایی به دوره‌گردها برای دوره بحران کرونا و ویروس

سازمان‌ها و افراد چه اقدام‌هایی می‌توانند انجام دهند؟

- سازمان‌ها و افراد باید گرد هم بیایند تا نسبت به تهیه استراتژی‌های عملیاتی که از خواسته‌های زباله‌گردها در سطح جهان حمایت کند. این استراتژی‌ها می‌تواند شامل برنامه‌هایی برای اجرایی کردن خواسته‌های فوق‌الذکر و یا موارد زیر باشد:
- به اشتراک گذاشتن اطلاعات مربوط به مطالبات، اقدامات و کارهای انجام‌شده توسط زباله‌گردها برای حمایت از سلامت آنها؛
 - حمایت از این اقدامات از طریق صدور بیانیه‌های حمایتی، انتشار مطالبات زباله‌گردها و فعال کردن ارتباط آنها با نهادهای عمومی ذی‌ربط (وزارت محیط‌زیست، توسعه اجتماعی، سازمان‌های مردم‌نهاد و سایر گروه‌های وابسته به دولت) برای تسریع در تخصیص کمک‌های دولتی؛
 - پشتیبانی از نقش زباله‌گردها به‌عنوان یکی از بازیگران اصلی در چرخه بازیافت (فراتر از بحران فعلی کرونا و ویروس) و حمایت از آنها به‌عنوان سپری در برابر گسترش زباله‌سوزی و تلاش برای خصوصی‌سازی مدیریت پسماند است.

۶. تجارب جهانی

اجرای اقداماتی که از سلامت زباله‌گردها در حین انجام کار محافظت کند و یا منجر به فراهم کردن حداقل‌های زندگی آنها در شرایط قطع فعالیتشان به دلیل بحران کرونا ویروس می‌شود، نه تنها به نفع زباله‌گردها است، بلکه به نفع دولت و جامعه نیز می‌باشد و این امکان را برای زباله‌گردها فراهم می‌کند تا محدودیت‌های فاصله‌های اجتماعی و اقدامات ایمنی لازم برای توقف سیر صعودی منحنی اپیدمی ابتلا به کرونا ویروس را رعایت کنند. این اقدام‌ها باعث کاهش سرعت شیوع کرونا ویروس می‌شود و به سیستم‌های بهداشتی اجازه می‌دهد تا با آن مقابله بهتری داشته باشند. بطور کلی، حمایت از حقوق زباله‌گردها، همه ما را ایمن‌تر و سالم‌تر خواهد کرد.

جهان در شرایط فعلی به بهبود شرایط کار میلیون‌ها کارگر در جهان از جمله زباله‌گردها نیاز فوری دارد. بیماری همه‌گیر کووید بدهی تاریخی بسیاری از کشورها و مناطق را به زباله‌گردها که نقش مهمی در بهبود مستمر در سیستم مدیریت پسماند، افزایش استفاده مجدد، بازیابی و بازیافت به نفع طبیعت و جامعه دارند، نشان می‌دهد. این ویروس همه‌گیر، فرصتی را جهت ارتقاء سیستم‌های بازیافت محلی فراهم کرده است تا از طریق آن، روش‌های جایگزین برای رفع مشکل زباله‌گردی و یا محافظت از سلامت آنها پیدا کنند. راهکاری که بتواند منجر به مداخلات عملی و مناسب گردد، تنها از طریق اقدام - مشارکتی تصمیم‌گیران ملی و محلی و تهیه پاسخی هماهنگ در برابر این بحران، قابل تهیه است (Wiego.org, 2020). در همین زمینه برخی از کشورها متناسب با شرایط خود اقدام به فعالیت‌هایی در جهت حمایت و حفاظت از زباله‌گردها و بازیافت‌کنندگان پسماند کرده‌اند که در ادامه به ذکر آنها پرداخته شده است.

جدول (۱). اقدام‌های انجام‌شده در کشورهای مختلف در راستای حمایت از زباله‌گردها در بحران کرونا ویروس

نام کشور	اقدامات انجام‌شده
آرژانتین	دولت این کشور، با صدور بیانیه‌ای خواستار رعایت قرنطینه توسط زباله‌گردها شد. زیرا دولت، "درآمد اضطراری خانوارها" را برای کارگران غیررسمی و خود اشتغال با درآمد پایین فراهم کرده است. همچنین شهرداری‌ها از طریق تخصیص یارانه و یا در اختیار گذاشتن تجهیزات حفاظت فردی از زباله‌گردهایی که مجبور به کارکردن هستند حمایت می‌کند و از زباله‌گردها خواسته است که هنگام برداشتن زباله‌های بازیافتی احتیاط کنند.

<p>در آکرا (پایتخت)، انجمن زباله گرد‌ها، تجهیزات ضد عفونی کننده دست و تجهیزات محافظتی (مانند ماسک، دستکش و آب) را در اختیار زباله گرد‌ها قرار می‌دهد. این سازمان همچنین در حال جذب زباله گرد‌های عضو نشده هستند تا از این طریق بتوانند با صدای واحد خواسته‌های خود مبنی بر توجه دولت به این بخش غیررسمی را به گوش مسئولین برسانند.</p>	<p>غنا</p>
<p>در برزیل قانونی تصویب شد که بر اساس آن، حقوق اولیه تقریباً مختصری برای زباله گرد‌ها در نظر گرفته شده است و ۱۱۵ دلار آمریکا به کارگران غیر رسمی، مستقل و غیر ثابت در طول بحران ناشی از بیماری همه‌گیر Covid-19 پرداخت می‌شود. این پرداخت شامل تمامی زباله گرد‌ها، چه عضو تعاونی‌ها یا انجمن‌ها و چه افراد مستقل و غیر عضو می‌شود.</p> <p>چالشی که بر سر اجرای این قانون وجود دارد این است که این قانون چگونه به اطلاع همه زباله گرد‌هایی که در خیابان‌ها کار می‌کنند برسد. هیچ سرشماری و آماری از تعداد و مسیرهای فعالیت زباله گرد‌ها وجود ندارد. علاوه بر این، هیچ تعهدی از سوی بخش دولتی نیز برای ایجاد یک برنامه جامع برای تحت پوشش قرار دادن زباله گرد‌ها و تعیین مناطق براری فعالیت هر یک از زباله گرد‌ها وجود ندارد. دلیل این امر نیز عدم پرداخت هزینه‌های مدیریت پسماند توسط تولید کنندگان زباله بویژه شرکت‌ها می‌باشد که هزینه خدمات ارائه شده توسط انجمن‌ها و تعاونی‌ها را پرداخت نمی‌کنند. البته در سالهای گذشته، فرصت کافی برای اجرای این امر وجود داشته است، اما به دلیل عدم اراده سیاسی دولت‌ها و عدم تعهد شرکت‌ها به نتیجه نرسیده است.</p>	<p>برزیل</p>
<p>اتحادیه ملی زباله گرد‌ها، در چارچوب خدمات عمومی مدیریت پسماند در کلمبیا، توصیه‌هایی را برای جلوگیری از ابتلاء به کرونا ویروس در حین جمع‌آوری زباله‌های بازیافتی به دوره گرد‌ها ارائه داده است. این اتحادیه از دولت خواسته است که مانع فعالیت زباله گرد‌ها نشود و آنها را به عنوان ارائه دهنده خدمات در خیابان‌ها به رسمیت بشناسد. این درخواست پذیرفته شد و به مراکز جمع‌آوری اجازه داد تا با رعایت اصول ایمنی باز شوند. همچنین به شهروندان نیز آموزشهای لازم درباره از ضرورت تفکیک زباله از مبداء تولید، شناسایی کیسه‌های زباله بیماران و اطمینان از دسترسی زباله گرد‌ها به تجهیزات حفاظت فردی، صابون و مواد ضد عفونی کننده دسترسی دارند ارائه شد.</p>	<p>کلمبیا</p>
<p>انجمن زباله گرد‌های افریقای جنوبی از همه زباله گرد‌ها خواست تا در این شرایط دشوار از سلامت</p>	<p>آفریقای</p>

مجموعه مقالات همایش پیامدهای ویروس کرونا برای مناطق مختلف جهان

جنوبی	خود مراقبت کنند. این اتحادیه از دولت‌ها و شهروندان خواست تا با کمک‌های مالی، تجهیزاتی و خدماتی از زباله‌گردها حمایت کرده و همچنین اصول بهداشتی را نیز رعایت کنند.
شیلی	انجمن ملی زباله‌گردهای کشور شیلی یک سازمان بسیار مهم است که از خواسته‌های زباله‌گردها برای امنیت اجتماعی حمایت می‌کند. شیلی دارای تعدادی تعاونی زباله گردان است اما زباله‌گردها درآمد ثابتی ندارند. هم اینک توصیه‌های عمومی مرتبط با کرونا ویروس برای زباله‌گردها توسط این اتحادیه پخش می‌شود.
فرانسه	دولت فرانسه به تمامی شهروندان دستور داده است تا خود را قرنطینه کنند. لذا با توجه به اینکه زباله-گردها اجازه فعالیت ندارند و پول و غذای کافی نیز در اختیار ندارند، لذا اتحادیه زباله‌گردها در فرانسه برای اطلاع از وضعیت زباله‌گردها و کمک به آنها ارتباط برقرار کرده است.
هند	اتحادیه زباله‌گردهای هند از نخست‌وزیر هند درخواست حمایت مالی از زباله‌گردها به میزان اضطراری ۱۰,۰۰۰ INR در هر ماه برای هر خانواده زباله‌گرد کرده است.

منبع: Wiego.org, 2020

۱.۶. توصیه‌های اتحادیه جهانی زباله‌گردها به زباله‌گردها و سازمان‌ها برای مقابله با کرونا ویروس

این سازمان در بیانیه‌ای که برای حمایت از زباله‌گردها در بحران کرونا ویروس منتشر ساخته، اعلان کرده است که افراد پرخطر نباید به محل کار بروند و سایر افراد باید به تنهایی یا در گروه‌های کوچک کار کنند، به طوری که حداقل یک متر (۳ فوت) از دیگران فاصله داشته باشند. اگر کارگران به صورت گروهی کار می‌کنند، گروه‌های خود را حفظ کنند، تا اگر فردی به بیماری کووید ۱۹ مبتلا شود، شناسایی و قرنطینه کردن دیگران که در معرض ابتلا قرار گرفته‌اند آسان‌تر شود.

- توجه داشته باشید که هر ماده قابل بازیافت یا زباله‌ای که لمس می‌کنید، ممکن است توسط ویروس آلوده شود. برخی معتقدند که ویروس کرونا تا ۹ روز بر روی سطوح باقی می‌ماند.
- از قرار گرفتن در معرض دود یا گرد و غبار ناشی از مواد زاید، به ویژه هنگامی که زباله‌ها ریخته می‌شوند یا فشرده می‌شوند، خودداری کنید.

- در صورت عدم دسترسی به آب و صابون، حداقل محلول الکل ۷۰٪ با خود داشته باشید و دست‌ها را بطور مرتب با آن ضدعفونی کنید.
- سعی کنید فقط در مکان‌هایی با تهویه مناسب کار کنید.
- سطوح لمس شده را بطور مرتب با الکل ۷۰٪ یا صابون و آب تمیز کنید.
- از وسایل کار به‌ویژه دستکش و ماسک استفاده کنید و در حین کار تا حد امکان پوست و موی سر خود را بپوشانید. قبل از ورود به خانه نیز لباس کار (و حتی کفش‌ها) را تعویض کنید.
- بعد از اتمام مسیر زباله‌گردی، دوش بگیرید و روزانه لباس و وسایل خود را بشوید.
- از تماس و جدا کردن موادی که ظاهراً بیماری‌زا و خطرناک هستند، مانند دستمال‌ها، ماسک، ظروف دارویی مانند شربت سرفه و غیره خودداری کنید و از برداشتن زباله‌هایی که به‌درستی نمی‌توانید محتویات آنها را ببینید، خودداری کنید.
- ارتباط خود را با همکاران حفظ کنید تا در صورت بیمار شدن یا نیاز به کمک بتوانید به آنها اطلاع دهید (globalrec.org, 2020).

۲.۶. توصیه‌های دولت هندوستان برای ایمنی زباله‌گردها و بازیافت‌کنندگان غیرمجاز در این کشور

- تهیه تجهیزات حفاظت شغلی - ماسک‌های باکیفیت، دستکش، حوله، کفش برای همه زباله‌گردهای غیررسمی. کلیه سازمان‌های منطقه‌ای شهری و روستایی، انجمن‌های ارائه‌کننده خدمات اسکان به زباله‌گردها باید آمادگی لازم جهت ارائه خدمات به این افراد را داشته باشند.
- از کلیه سازمان‌های منطقه‌ای شهری و روستایی و همچنین انجمن‌های ارائه‌کننده خدمات اسکان به زباله‌گردها خواسته می‌شود تا اقدام‌های لازم برای شستشوی دست‌های زباله‌گردها را انجام دهند و پروتکل ویژه‌ای برای آنان تهیه کنند. تهیه سرویس‌های ویژه شستشوی دست زباله‌گردها در شرایط فعلی (شیوع کرونا و ویروس) الزامی است.
- دادن ۱۰,۰۰۰ INR (روپیه هند) در هر ماه به هر زباله‌گرد و یا کارگران با مشاغل غیر رسمی.
- تهیه و تحویل جیره‌ای شامل غلات، ضدعفونی‌کننده صابون و دست، روغن، شکر و نمک برای مدت سه ماه به زباله‌گردها، کارگران بخش غیر رسمی و خانواده‌های آنها و کلیه ساکنان زاغه‌ها و سایر شهرک‌های غیررسمی. دولت باید از افزایش قیمت کالاهای اساسی، مواد غذایی و داروها جلوگیری کند.

- با توجه به اینکه سکونتگاه‌های زباله‌گردها و ساکنان مناطق حاشیه شهرها بسیار متراکم است و ساکنین آن در معرض شیوع کوید ۱۹ هستند بنابراین توصیه می‌شود که دولت در کلیه زاغه‌ها و مناطق حاشیه شهرها با استقرار اکیپ‌های بهداشتی نسبت به غربال‌گری و ارجاع بیماران اقدام کند.
- از صدور دستور تخریب سکونتگاه‌های غیررسمی تا اطلاع ثانوی ممانعت به عمل آید.
- اقدامات لازم برای تأمین آب شرب و برق سکونتگاه‌های غیررسمی و دفع صحیح فاضلاب آنها انجام شود. هزینه استفاده از سرویس بهداشتی‌های عمومی باید حذف شود و این سرویس‌ها به طور مرتب ضدعفونی شوند و مجهز به صابون باشند.
- امکان بهره‌مندی و دسترسی آسان به پزشک در محل زندگی زباله‌گردها، مناطق زاغه‌نشین و مناطق حاشیه شهرها فراهم باشد، زیرا افراد ساکن در این مناطق، به دلیل عدم دسترسی به خدمات بهداشتی باکیفیت و استفاده از سرویس بهداشتی‌های نامناسب و غیر بهداشتی بسیار آسیب‌پذیرتر هستند. به همین دلیل راهکار پیشنهادی، آموزش مستقیم و حضوری به این گروه از افراد است.
- مراقبت و حفاظت از ایمنی و بهداشت زباله‌گردها از طریق در اختیار گذاشتن ماسک، دستکش، الکل و سایر ملزومات بهداشت فردی (globalrec.org,2020).

۳,۶. توصیه‌هایی برای جلوگیری از شیوع ویروس کرونا در بین زباله‌گردها از سوی انجمن ملی بازیافت کنندگان (ANR¹, Colombia: کلمبیا)

- ❖ در مسیرهای جمع‌آوری زباله: (خیابان‌ها، محوطه‌ها و مسیرهای جمع‌آوری):
 - استفاده دائم از ماسک‌ها و دستکش مناسب
 - شستن مکرر دست‌ها در نزدیک‌ترین جایی که امکان شست و شوی دست فراهم بود.
 - خودداری از لمس صورت، دهان و بینی و چشم با دست‌هایی که ضدعفونی نشده‌اند.
 - خودداری از برداشتن باقی‌مانده مایعات و مواد غذایی در سطل‌های زباله و در فضای باز
 - همراه داشتن الکل‌های ضدعفونی‌کننده دست
 - خودداری از مبادله سیگار، شیشه‌ها، کارد و چنگال، لیوان و سایر لوازم شخصی با دیگران
 - خودداری از دست دادن، بوسیدن و در آغوش گرفتن دیگران
 - در صورت ظهور هر یک از علائم بیماری، به سرعت کار را متوقف کرده و به منزل بروید.

¹ - Asociación Nacional de Recicladores, Colombia

❖ در ایستگاه‌های بازیافت و یا تفکیک زباله‌ها

- پوشیدن ماسک و دستکش در هنگام تفکیک و وزن‌کشی مواد
- فضاهای مشترک مانند حمام، آشپزخانه و مکانهایی با تردد زیاد را تمیز نگه داشته و ضدعفونی گردد.
- تعویض دائم صابون‌ها و دستمال‌ها و سایر لوازم بهداشتی شخصی که توسط زباله گرد‌ها استفاده می‌شود.
- خودداری از به اشتراک گذاشتن کارت و چنگال و عینک و ... با دیگر زباله‌گرد‌ها و یا دیگران
- استفاده از کیسه‌های حمل زباله ضدعفونی شده

❖ در مکان‌های بازیافت زباله

- استفاده از ماسک و دستکش
- خودداری از درآغوش گرفتن افراد (globalrec.org,2020).

۴.۶. الزامات سازمان حفاظت محیط زیست آمریکا در زمینه مدیریت پسماندهای حاوی کرونا ویروس

در ایام شیوع کرونا ویروس، سطح بالایی از این ویروس‌ها در پسماندهای شهری نیز دیده می‌شوند. لذا در چنین شرایطی، تمامی پسماندهای شهری دارای ظرفیت بیماری‌زایی بالایی برای کارگران خدمات شهری هستند. سازمان حفاظت محیط زیست آمریکا، ظرفیت خطرزایی کرونا ویروس برای کارگران و کارکنان سیستم مدیریت پسماند را با کادر درمانی و پزشکان، برابر می‌داند و بر این اساس و به دلیل افزایش میزان پسماندهای آلوده به این ویروس در مخازن جمع‌آوری زباله، پیروی از دستورهای ویژه به شرح زیر را الزامی دانسته است:

- تمامی کارکنان و کارگران سیستم مدیریت پسماند در ابتدای هر روز کاری باید مورد تب‌سنجی قرار گیرند.
- تمامی کارکنان و کارگران سیستم مدیریت پسماند باید مجهز به لباس یکسره، شیلد محافظ صورت، دستکش و ماسک N95 باشند. این تجهیزات در پایان هر روز کاری باید توسط محلول ۲ درصد کلر شستشو و ضدعفونی شوند.
- تمامی کارکنان و کارگران سیستم مدیریت پسماند باید در طرح غربالگری کروناویروس که توسط CDC (Center for Diseases Control) صورت می‌گیرد شرکت کنند.
- تناوب جمع‌آوری این پسماندها باید به یک روز کاهش یابد.
- تناوب شست و شوی مخازن جمع‌آوری به ۵ روز یکبار کاهش یابد (شستشوی مکانیزه همراه با جمع‌آوری شیرابه حاصله در ماشین‌های مخصوص).

- کارگران کمترین تماس را با این مخازن داشته باشند.
- فعالیت کارگران و کارکنان دارای بیماریهای ریوی، پیوند اعضا، نارسایی‌های قلبی و شیمی درمانی ممنوع است.
- فعالیت تمامی کارگران و کارکنان خدمات شهری به صورت یک روز در میان خواهد بود.
- فعالیت تمامی صنایع، کارگاه‌ها و کارخانجات بازیافت ممنوع است.
- در کارخانجات کمپوست، قسمت پذیرش و جداسازی اولیه باید به صورت اتوماتیک، در آید تا کمترین تماس انسانی با پسماندها صورت گیرد.
- برای دفن نهایی پسماندهای شهری در محل دفن، نیاز به لحاظ کردن تمهیدات خاص نیست.
- پسماندهای بیمارستانی حتماً قبل از خروج از بیمارستان باید با یکی از روش‌های استاندارد، بی‌خطرسازی شوند. توصیه سازمان حفاظت محیط زیست برای بی‌خطرسازی، استفاده از دستگاه زباله‌سوز است البته از روش‌های غیرزباله‌سوز نظیر اتوکلاو و هیدروکلاو نیز می‌توان استفاده کرد.
- شهروندان باید درب کیسه‌های زباله خود را بعد از پر شدن سه چهارم حجم آن، حتماً ببندند و سپس در داخل مخازن جمع‌آوری قرار دهند.

۵,۶. دستورالعمل کشور ژاپن و کره جنوبی در زمینه مدیریت پسماندهای حاوی کروناویروس

- مهم‌ترین دستورالعمل‌های کرونایی این دو کشور برای مدیریت پسماندها در شرایط شیوع ویروس کرونا عبارتند از:
- تمامی تولیدکنندگان پسماند موظف‌اند پسماندهای خود را در داخل کیسه‌های پلاستیکی تا سه چهارم حجم آن بریزند و بعد از گره زدن درب آن به مأمورین جمع‌آوری تحویل دهند و یا در مخازن قرار دهند.
 - تمامی کارگران خدمات شهری باید مجهز به دستکش، لباس یکسره، شیلد محافظ صورت و ماسک N95 باشند.
 - هرگونه فعالیت بازیافت کنندگان در تمامی مراکز مرتبط با مدیریت پسماند ممنوع است.
 - فعالیت کارخانجات کمپوست در تمامی سطوح، ممنوع است.
 - پسماندهای شهری به صورت روزی یکبار جمع‌آوری و به محل دفن بهداشتی منتقل گردد.
 - تمامی زباله‌های بیمارستانی قبل از خروج از بیمارستان باید بی‌خطرسازی شوند.
 - معاینه هفتگی تمامی کارگران و کارکنان مدیریت پسماند توصیه شده است (globalrec.org,2020).

۷. نتیجه گیری

زباله گردها بدون برخورداری از حمایت های دولتی، خدمات ارزشمندی در شهرها انجام می دهند. با توجه به بررسی های صورت گرفته، تخمین زده شده است که زباله گردها مسئولیت ۶۶٪ از بازیافت پسماندهای جامد شهری را بر عهده دارند و در واقع برخی از وظایف شهرداری ها را در جمع آوری و دسته بندی پسماندها انجام می دهند. زباله گردها، که مهم ترین حلقه در سیستم مدیریت پسماند و بخشی از بدنه مدیریت پسماندهای شهری و محلی هستند، اکنون به دلیل شیوع کرونا و ویروس در شرایط بسیار دشواری قرار گرفته اند. بسیاری از زباله گردها روزانه با جمع آوری پسماندهای بازیافتی و به فروش رساندن این پسماندها، درآمدی روزانه دارند و معیشت و وعده غذایی روزانه خود و خانواده هایشان را از طریق فروش این پسماندها می گذرانند. اما زباله گردها به رغم دارا بودن نقش بسیار مهم در حلقه مدیریت پسماند، در هیچ کدام از پروتکل ها و یا برنامه های مدیریت بحران در شرایط این چنینی از سوی دولت دیده نشده اند. زباله گردها و در واقع تمامی افرادی که به صورت غیررسمی در بخش مدیریت پسماند فعالیت می کنند، در صف اول مواجهه با انواع بیماری ها هستند و با توجه به ماهیت کاری که انجام می دهند، از امنیت بهداشتی بسیار پایینی برخوردار هستند.

با توجه به اینکه بسیاری از زباله گردها، مسافت بسیار زیادی را برای دستیابی به غذا طی می کنند، اقدامی که در برخی از کشورها در این خصوص انجام شده است، ایجاد برخی آشپزخانه ها و رستوران های طبخ غذا از جانب افراد داوطلب، دولت ها و خیرین در تمامی محلات است تا زباله گردهای حاضر در هر محله بتوانند به این رستوران ها مراجعه کنند و از غذای سالم، بهداشتی و گرم استفاده کنند. به رغم اعلام قرنطینه و تأکید بر حفظ فاصله اجتماعی، هنوز هم تعداد زیادی از زباله گردها در بسیاری از کشورهای دنیا در خیابان ها و محل های دفن زباله در حال بازیافت پسماندها هستند، اما موفق به فروش پسماندهای جمع آوری شده و کسب درآمد نمی شوند. در چنین شرایطی، بسیاری از دولت ها راهکارهای زیر را برای این گروه و شرایط بحرانی آنها در بحران کرونا و ویروس، عملیاتی ساخته اند:

- اختصاص کمک های مالی و معیشتی به زباله گردها و خانواده های آنان؛
- تهیه و توزیع صابون، بسته های بهداشتی، مواد ضد عفونی کننده دست و صورت و ماسک و دستکش در بین زباله گردها؛
- ایجاد گروه ها و کمپ های آنلاین به منظور حمایت از زباله گردها؛
- آموزش و آگاهی بخشی به زباله گردها درباره خطرات ابتلا به کرونا و ویروس، نحوه ابتلا و روش های محافظت فردی.

منابع

- امین‌زاده، بهناز (۱۳۸۱). جهان بینی دینی و محیط زیست: درآمدی بر نگرش اسلام به طبیعت. محیط شناسی، دوره ۲۸، شماره ۳، صفحات ۹۷-۱۰۶.
- خیری، شقایق، آزاد ارمکی، اکرم (۱۳۹۳). شناسایی عوامل مؤثر بر پذیرش مدیریت پسماند توسط شهروندان شهر تهران. فصلنامه مطالعات مدیریت شهری، سال ۶، شماره ۱۷، صفحات ۶۷-۷۹.
- عمرانی، قاسمعلی (۱۳۹۵). مواد زائد جامد. انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی - واحد علوم تحقیقات. تهران.
- عبدلی، محمدعلی، توکلی، بابک، منہاج، محمدحسین (۱۳۹۰). مدیریت پسماند ویژه، راهکاری جهت حفظ طبیعت و محیط زیست شهری. چشم انداز جغرافیایی (مطالعات انسانی)، سال ۶، شماره ۱۵، صفحات ۸۸-۱۰۱.
- عنابستانی، علی اکبر، رئیسی، اسلام (۱۳۹۵). نقش مدیریت پسماند بر بهبود شرایط توسعه در سکونتگاه‌های روستایی (مورد: بخش ساربوک، شهرستان قصرقند). فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای سال ۷، شماره پیاپی ۲۶، صفحات ۹۳-۱۱۲.
- نورپور، علیرضا، افراسیابی، هادی، داودی، سید مجید (۱۳۹۲). بررسی فرایند مدیریت پسماند در جهان و ایران. گزارش شماره ۲۰۷، مطالعات و برنامه ریزی شهری و مدیریت محیط زیست. معاونت علمی و فناوری عمومی.
- Association of Cities and Regions for sustainable Resource management, (2020) <https://www.acrplus.org/en/municipal-waste-management-covid-19#germany>, Last update: 18/11/2020
- Chokhandre, P., Singh, S., & Kashyap, G. C. (2017). Prevalence, predictors and economic burden of morbidities among waste-pickers of Mumbai, India: a cross-sectional study. *Journal of occupational medicine and toxicology*, 12(1), 1-8.
- Cowing, M. J. (2013). Health and Safety Guidelines for Waste Pickers in South Sudan. *Sudan, UNEP*.

- Damghani, A. M., Savarypour, G., Zand, E., & Deihimfard, R. (2008). Municipal solid waste management in Tehran: Current practices, opportunities and challenges. *Waste management*, 28(5), 929-934.
- Guerrero, L. A., Maas, G., & Hogland, W. (2013). Solid waste management challenges for cities in developing countries. *Waste management*, 33(1), 220-232.
- globalrec.org (2020). <https://globalrec.org/2020/03/23/waste-picker-informal-waste-collectors-of-india-seek-safety-measures-from-indian-government-to-safeguard-against-covid-19/>
- globalrec.org (2020). <https://globalrec.org/2020/03/19/recommendations-to-prevent-the-spread-of-coronavirus-as-waste-pickersanr-colombia/>
- Hoornweg, D., & Bhada-Tata, P. (2012). What a waste: a global review of solid waste management.
- Mol, M. P., Pereira, A. F., Greco, D. B., Cairncross, S., & Heller, L. (2017). Assessment of work-related accidents associated with waste handling in Belo Horizonte (Brazil). *Waste Management & Research*, 35(10), 1084-1092.
- Technical report “Infection prevention and control in the household management of people with suspected or confirmed coronavirus disease (COVID-19) ,ECDC, 30 March 2020
- www.wiego.org (2020). <https://www.wiego.org/waste-pickers-essential-service-providers-high-risk>
- Waste Management Organization. (2013). Retrieved from: <http://pasmand.tehran.ir>

کرونا و اکو-دیستوپیا؛ رویکردی انتقادی بر دخالت‌های اقلیمی و تأثیر آن بر شیوع پاندمی‌ها

محمدتقی قزلسفلی^۱

مرتضی قورچی^۲

سپیده السادات موسویان^۳

چکیده

یک سال از شیوع ویروس کرونا می‌گذرد. بنا به آمار تاکنون بیش از ۱۰۸ میلیون نفر در سراسر جهان مبتلا به ویروس شده و میزان مرگ و میر هم از مرز دو میلیون نفر عبور کرده است. جدای از این هزینه‌های انسانی، نشانه‌های آشکاری از تأثیرات گوناگون آن بر ساحت‌های مختلف سیاسی، اقتصادی و ژئوپلیتیک زیست جهان ما گزارش شده است. در عین حال هنوز زود است تا تمام ابعاد ویرانگر این بحران جهانی بر همگان روشن شود. تراژدی منابع زیست مشترک از مهم‌ترین دشواری‌ها و چالش‌های دامن‌گیر بشر در مناطق مختلف جهان از شمال تا جنوب، از نزدیک‌ترین مناطق تا دورترین نقاط است. با توجه به هزینه‌های گسترده این پاندمی بر کشورهای مختلف، پاسخ به این پرسش توجه نویسندگان این مقاله را به خود جلب کرده است: چه نسبتی میان شیوع کروناویروس و زیست - مخاطرات اکولوژیک وجود دارد که نقشه‌ی جغرافیای زیست بوم را به یک "اکودیستوپیا" تبدیل کرده است؟ در پاسخ به این پرسش نویسندگان به استناد شواهد سال‌های اخیر از چگونگی گسترش دخالت انسان در مناطق مختلف زیست بوم و بهره‌گیری از دیدگاه‌های انتقادی متفکرانی چون فاستر، واندانا شیوا و نائومی کلاین نشان می‌دهند چگونه توسعه و گسترش دخالت‌های بی‌رویه انسان در زیست طبیعی مناطق مختلف جهان، آن را به بستر و محیط مناسب رشد بیماری‌های همه-گیر تبدیل کرده است که کرونا ویروس از جمله نمونه‌های جدید آن است. به این ترتیب جهان نه یک مکان اتوپیایی برای زیست سالم و توأم با آرامش و صلح در میان ملت‌ها بلکه به یک اکودیستوپیی نگران‌کننده تبدیل شده که می-

^۱ دانشیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه مازندران، m.ghezel@umz.ac.ir

^۲ عضو هیئت علمی دپارتمان جغرافیای انسانی و برنامه‌ریزی فضایی، دانشگاه شهید بهشتی، mghourchi@gmail.com

^۳ فارغ التحصیل کارشناسی ارشد، جغرافیای سیاسی، دانشگاه شهید بهشتی، Sepideh.mosaviyan@gmail.com

تواند محرکی برای گسترش و دامن زدن به انواع منازعات منطقه‌ای و بین‌المللی باشد. این مقاله به روش توصیفی - تحلیلی نوشته شده و از چارچوب نظریه‌ی انتقادی معاصر بهره می‌برد.

واژه‌های کلیدی: ویروس کرونا، اکو-دیستوپیا، زیست جهان، نظریه انتقادی، پاندمی

بر سیمای طبیعت، تاریخ با نشانه‌ها و حروف «زوال» نگاشته شده

است.

والتر بنیامین

۱- مقدمه: و آنک کرونا

در ۳۱ دسامبر ۲۰۱۹ انتشار یک بیماری مرموز ویروسی در شهر «ووهان» چین، شهری تا آن هنگام توجه کسی را به خودش جلب نمی‌کرد، به بیرون درز کرد. گفته شد عامل اصلی این بیماری نوپدید ویروس جدید و تغییر ژنتیک یافته از خانواده پر جمعیت «کروناویروس‌ها» است با عنوان «سارس کووید-۲» که بدان نام کووید۱۹ داده شد. بیماری مذکور از نوع حاد تنفسی است که در پیوند با سارس دارای علائمی چون پنومونی، تب بالا، دردهای عضلانی و خستگی مداوم است. اما این به تعبیر پژوهنده‌ای «ویروس پنج گرمی» (نویدی، ۱۳۹۹: ۱۱)، از زمان بروز و ظهور خود تا این زمان مدام علائم در حال تغییر و جهش را از خود به نمایش گذاشته است. کروناویروس نه تنها مقوله سلامتی جوامع بشری را در معرض خطر مهلک قرار داده بلکه کلیت زیست جهان را به وجهی ناباور به چالش کشیده است. کلمه‌ای که امروز مترادف ترس، دلهره و مرگ و ده‌ها پیامد ناخوش و ویرانگر اقتصادی و اجتماعی است. اصطلاحاتی چون «زندگی کرونایی»، «دوران کرونا» و «سیاست کرونا» را هم به گفتار امروزمین ما اضافه کرد (قرلسفلی، ۱۳۹۹: ۱۸). و اینک کروناویروس، در خط سیر طبیعی از یک گونه به گونه دیگر، با جهش‌های متعدد کشورها و مرزهای جغرافیایی را در می‌نوردد و به این ترتیب پس از یک سال و اندی و حتی با وجود امیدهای ناشی از آمدن واکسن‌ها، برای خلاصی از این پاندمی، اوضاع اجتماعی و اقتصادی در بسیاری از کشورها هم‌چنان بحرانی است.

۲- اکولوژیسم: یک چارچوب نظری

اطلاق نظریه‌های انتقادی به نحله‌های فکری عموماً چپی اطلاق می‌شود که طیف گسترده‌ای دارند: از مکتب فرانکفورت و پسااستعماری تا پسااستعماری، فمینیسم و سیاست سبز. اکولوژی را می‌توان نظریه انتقادی سیاست سبز معرفی کرد که رشد و اقبال به آن متأثر از واکنش به توسعه و پیشرفت روزافزون و صنعتی شدن افسارگسیخته است.

چیزی که هرمان دالی سال‌ها پیش آن را «جنون رشد»^۱ و اندرو هیوود پیامد «اقتصاد گاو چرانی»^۲ معرفی کرده‌اند که مشوق رفتار بی‌پروا، استثمارگرانه و خشن نسبت به طبیعت بوده است (هیوود، ۱۳۹۷: ۲۵۱). به این ترتیب اکولوژیست‌ها یا زیست‌بوم‌گرایان با تمرکز بر نگرانی‌های فزاینده در مورد تخریب و دستکاری محیط زیست توضیح می‌دهند که این روند تخریبی تا چه حد ناشی از میل به سلطه انسان بر طبیعت، صنعتی شدن افسارگسیخته و بی‌هدف و جنون رشد اقتصادی است.

همان‌طور که مایکل کنی روشن ساخته است نظریه انتقادی زیست‌بوم‌گرایی (اکولوژی) امروزه یکی از مهم‌ترین منابع مخالفت سیاسی و چالش اخلاقی در زندگی سیاسی معاصر شده است (کنی در اکلشال، ۱۳۹۹: ۲۵۳). به اختصار می‌توان ساختار نظریه انتقادی مذکور را در چند کلیدواژه خلاصه کرد: ۱. نقد صنعتی شدن: می‌توان گفت مشخصه اصلی زیست‌بوم‌گرایی خصومت و نقد جامعه صنعتی جدید یا بهتر است گفته شود جامعه پساصنعتی است. به اعتقاد ایشان جامعه جدید گسترش دهنده روابط بیگانه‌ساز مابین انسان‌ها و میان آن‌ها و طبیعت است. آنان بر خسارت‌های عظیم رها کردن انواعی هراس‌آور از آلاینده‌ها در جو انگشت می‌گذارند (کنی در اکلشال، ۱۳۹۹: ۲۵۵). در همین راستا حامیان طبیعت و سبزه‌برانند بهره‌برداری از منابع غیرقابل تجدید بیماری همه‌گیر سیستم‌های صنعتی است که هرچند از دو سده پیش شروع شده اما در طول چند دهه گذشته تشدید شده است. به گونه‌ای که به تعبیر آنتونی گیدنز این روند چونان هیولای ویران‌گر مهارناپذیر شده است. ۲. زیست جهان: دیگر مشخصه نظریه انتقادی مذکور تعهد اخلاقی - فلسفی به زیست جهان است. این تعهد اخلاقی مبنای نقد مدرنیته است. هایدگر فیلسوف برجسته آلمانی هم در بحث «تفکر محاسبه‌ای» با تشریح این مهم که تفکر مذکور بر سازنده عالم معاصر است، نقد از تجدد را به نقد از تفکر محاسبه‌گر و چیرگی تکنولوژیک گره زد (ری، ۱۳۸۵: ۳۹). متفکران انتقادی از دهه ۱۹۶۰ با بهره‌گیری از مواضع فلسفی هایدگر و نوما رکسیسم به این مهم توجه نشان داده‌اند که چگونه سیستم اجتماعی - اقتصادی اینک بر رابطه‌ای صرفاً فایده‌گرایانه با دنیای طبیعی تعریف شده است. ۳. جامعه خوب: زیست بوم‌گرایان به ابتدای نقدهای مطروحه از نیاز به یک زندگی خوب انسانی و برپایی جامعه نیک و پایدار سخن می‌گویند. گاه این جامعه نوستالوژی زندگی پیشامدرن است و گاه تلاش برای برپایی اتوپیای اجتماعات دور از ابرتکنولوژی و صنعت مخرب است. در مواجهه با دنیایی که به قول ژیزک با تفرعن انسان‌ها دچار آشفتگی شده است (ژیزک در تایلر، ۱۳۹۷: ۲۱۵). در اینجا ما شاهد بدیل اخلاقی گسترده در برابر زیست مصرف‌گرایانه و مداخله جویانه نسبت به محیط زیست و امکان برپایی عدالت زیست محیطی هستیم. آن‌ها به درستی نشان می‌دهند که دهه‌هاست انسان‌ها و دولت‌ها و شرکت‌های عظیم، از منابع مشترک بیش از

¹ Growth mania

² Cowboy economy

حد و خلاف توسعه پایدار یا سبز استفاده می‌کنند و با میل مهارناپذیر برای مالکیت بر زمین‌ها، جنگل‌ها، دشت‌ها، اقیانوس‌ها، آبریان و هر آنچه که می‌اندیشند باید به تسخیر درآورد به تخریب گسترده زمین دست یازیده و دارایی جمعی^۱ را به یغما می‌برند. بی‌دلیل نیست که امروزه بسیاری باور دارند که کرونا ویروس انتقام طبیعت از چنین استکبار بشرگرایی و توسعه‌طلبی انسانی است. اینک با دستمایه‌ی نظری از این نظریه انتقادی بحث را پیش می‌بریم.

۱-۲- جمعه پاندورای کووید ۱۹

در اواخر دسامبر سال ۲۰۱۹، کرونا ویروس جدیدی، با نام کروناویروس نوین ۲۰۱۹ (2-SAR-CoV)، باعث آغاز شیوع پنومونی از ووهان (بازار غذاهای دریایی هانان)، به سراسر کشور چین شد که در حال حاضر تهدیدهای بهداشتی بزرگی را برای سلامت عمومی جهان ایجاد کرده است. هرچند به‌رغم گذشت بیش از یکسال تعیین مبادی و ظهور پاندمی مذکور مورد کنکاش و تحقیق است اما نکته نگران‌کننده این است که شوربختانه فاصله وقوع پاندمی‌ها کوتاه و کوتاه‌تر شده است.

بررسی اپیدمیولوژیک موارد اولیه ابتلا به پنومونی کرونا ویروس نوین ۲۰۱۹ نشان داد که بسیاری از موارد، در معرض بازار غذاهای دریایی هانان^۲ در ووهان چین قرار داشتند. گزارش سازمان بهداشت جهانی (WHO) نیز بیان می‌کند که کروناویروس نوین ۲۰۱۹ در نمونه‌های محیطی جمع‌آوری شده از بازار غذاهای دریایی هانان تشخیص داده شده است، اما هنوز به طور کامل مشخص نشده که چه گونه‌های خاصی از حیوانات حامل این ویروس باشند. برخی از این موارد شامل انواع حیوانات زنده، مانند جوجه تیغی، گورکن، مار، لاک‌پشت، پرنده و به احتمال مورچه خوار^۳ است، اما خفاش‌ها را دربرنمی‌گیرند. بنابراین خفاش‌ها احتمال تماس مستقیم با انسان را نداشته‌اند و انتقال مستقیم ویروس از خفاش به انسان بعید به نظر می‌رسد. چراکه، در گذشته نیز اگرچه SARS-CoV (کروناویروس سارس) و MERS-CoV (کروناویروس مرس) از خفاش‌ها به عنوان مخزن اصلی و طبیعی سرچشمه گرفتند، اما به ترتیب از طریق میزبان‌های نوعی گربه^۴ و شتر به انسان منتقل شدند. کروناویروس از موارد مشترک بین انسان و دام^۵ است و فرضیه جهش ژنتیکی ویروس در حیواناتی مانند خفاش، گربه و شتر و انتقال آن به انسان مطرح شده و عده‌ای بیوتروریسم و گسترش عمدی این ویروس برای ضربه به اقتصاد کشورها را مطرح کرده‌اند. همان‌طور که کیت جونز، رئیس بوم‌شناسی و تنوع زیستی در کالج دانشگاهی لندن گفته است، سرایت بیماری از حیات وحش به انسان هزینه پنهان و

¹ . collective goods

² Huanan

³ Pangolins

⁴ Civet

⁵ Zoonotic

آشکار توسعه اقتصادی و صنعتی بی‌برنامه است. به اعتقاد او شمار آدم‌ها در همه حوزه‌های محیط زیست مدام بیشتر و بیشتر می‌شود. آدم‌ها وارد مکان‌هایی عمدتاً دست نخورده می‌شوند و بیش از پیش در معرض بیماری‌های جدید قرار می‌گیرند. «ما مشغول خلق زیست‌گاه‌هایی شده‌ایم که ویروس‌ها در آن‌ها هرچه آسان‌تر منتقل می‌شوند، و بعد جا می‌خوریم وقتی با ویروس‌هایی جدید و جهش‌یافته مواجه می‌شویم.» (ملک زاده، ۱۳۹۹: ۶۱).

ویروس‌های خانواده کرونا^۱ گروه بزرگی از ویروس‌ها هستند که به سبب شکل تاج مانند، زیر میکروسکوپ الکترونی، نام کرونا (تاجی) را کسب کرده‌اند. این ویروس‌ها دامنه وسیعی از بیماری‌ها را از سرماخوردگی معمولی تا سارس (سندرم حاد و شدید تنفسی^۲) و مرس (سندرم تنفسی غرب آسیا^۳) را دربرمی‌گیرند. کروناویروس با خفاش‌ها همبستگی طبیعی دارد، دنیای مشترک تمام کروناویروس‌ها (MRCA) هسته این ویروس را مواد ژنتیکی و لایه بیرونی آن را تاج‌های پروتئینی تشکیل داده‌اند. ژنوم آن وارد سیتوپلاسم سلول می‌شود و به دستگاه تنفسی حمله کرده و آن را تخریب می‌کند (نویدی، ۱۳۹۹: ۱۱).

با این نظام دستکاری در طبیعت و تکثیر و رشد روز افزون ویروس‌ها، سیاره ما به وضعی دچار شده که به قول پژوهشگری گویی دیگر از آن ما نیست (فیض الهی، ۱۳۹۹: ۱۰۴). برآورد می‌شود تعدادشان ۱۰ نانلیون باشد. که مجموع وزن توده زیستی آن ۱۲ میلیارد تن است. به این ترتیب ما در شبکه رقصانی از ویروس‌ها زندگی می‌کنیم. بر همین اساس برخی مدل‌ها حدس زده می‌شود که نزدیک‌ترین نیای مشترک تمام کرونا ویروس‌ها از ۱۰ هزار سال تا میلیون‌ها سال پیش وجود داشته است. این ویروس به طور طبیعی در پستانداران و پرندگان شیوع پیدا می‌کند، با این حال تا کنون ۷ گونه منتقل شده به انسان کشف شده است. از ۴۰ گونه مختلف خانواده کروناویروس، تا کنون ۷ گونه کشف شده که موجب بیماری‌های خانواده سرماخوردگی در انسان می‌شوند.

یک‌سوم از سرماخوردگی معمولی ناشی از کرونا ویروس است، ولی سندرم‌های مرگبار ناشی از کروناویروس را به نوع ناشی از خفاش به سال ۲۰۰۲ میلادی تقسیم کرده‌اند که منجر به مرگ و میر نزدیک به هزار نفر و ابتلای جدی ده‌ها هزار نفر و نوع غرب آسیا شد و ابتدا به سال ۲۰۱۲ میلادی از عربستان و قطر شروع شد و آن نیز نزدیک به یک هزار مرگ و میر و ده‌ها مبتلا در پی داشت.^۴

سندرم حاد تنفسی شدید کرونا ویروس (SARS-CoV) و سندرم تنفسی خاورمیانه (MERS-CoV) دو ویروس بسیار قابل انتقال و بیماری‌زا هستند که در آغاز قرن بیست و یکم در انسان پدیدار شدند. هر دو ویروس احتمالاً در

¹ Coronaviridae

² Severe Acute Respiratory Syndrome

³ Middle East Respiratory Syndrome

⁴ www.thelancet.com Published online July 3, 2020

خفاش‌ها سرچشمه گرفته‌اند و کرونا ویروس‌های ژنتیکی متنوعی که مربوط به SARS-CoV و MERS-CoV هستند در خفاش‌های جهان کشف شد.

کرونا ویروس‌ها باعث ایجاد عفونت‌های تنفسی و روده‌ای در حیوانات و انسان‌ها می‌شوند. آن‌ها تا زمان ابتلا به سندرم حاد تنفسی حاد^۱ در سال ۲۰۰۲ و ۲۰۰۳ در استان گوانگدونگ در چین بسیار بیماری‌زا محسوب نمی‌شدند، زیرا تاج‌هایی که قبل از آن زمان در انسان گردش می‌کردند، بیشتر باعث ایجاد عفونت خفیف در افراد ایمنی می‌شوند. ده سال پس از سارس، کروناویروس بسیار پاتوژن دیگر، سندرم تنفسی کرونا ویروس خاورمیانه (MERS-CoV) در کشورهای خاورمیانه پدیدار شد.

شمار مبتلایان به کرونا ویروس جدید در جهان تاکنون (بهمین ۱۳۹۹) از مرز ۱۰۸ میلیون نفر گذشته و بیش از ۲ میلیون و چهارصد هزار نفر نیز فوت شده‌اند (ایرنا در منابع اینترنتی). روند افزایش آمار مبتلایان به بیماری کووید ۱۹ که تاکنون در ۲۱۳ کشور و منطقه در جهان شیوع یافته، ادامه دارد^۲ و این بیماری هم‌چنان در دنیا قربانی می‌گیرد آمریکا با بیش از ۲۷ میلیون مبتلا هم‌چنان در صدر فهرست کشورهای درگیر با بیماری کووید ۱۹ قرار داشته و بیشترین آمار قربانیان و مبتلایان به این بیماری را به خود اختصاص داده است. کشورهای آمریکا، هند، برزیل، مکزیک، کلمبیا، انگلیس، ایتالیا و در خاورمیانه ایران بیشترین شمار قربانیان این بیماری را به خود اختصاص داده‌اند.

۲-۲- زیست- مخاطره در جهان پسا کرونا

در میان متفکران امروزی کسانی چون اولریش بک، زیگموند باومن، آنتونی گیدنز و یووال نوح هراری اقدام به نگارش آثاری کرده‌اند که بر اساس نگرانی آن‌ها از هراس‌ها و مخاطرات ریز و درشتی که دامن‌گیر بشر امروزی و آینده است، به رشته تحریر درآمده‌اند. فارغ از اختلاف‌های فلسفی و رویکرد سیاسی این دسته نظریه‌پردازان، پدیدارشناسی آن‌ها از وضع بشر حکایت از زوال امنیت هستی‌شناختی جدی جهان آدمی است. برای مثال اگر برای گیدنز جهان فراروی ما به شدت لغزنده است، از آن روست که اساساً تجدد متأخر (جهان پساها) مملو از تهدیدها و خطرهای هول‌انگیز است. اضطراب و تشویش هم‌بسته این شرایط ناگزیر و متأثر از اوضاع و احوال مغشوش و آشفته اطراف ماست؛ «خطرهای احتمالی بی‌سابقه‌ای که نسل ما و جامعه انسانی گذشته به هیچ‌وجه با آن‌ها سروکار نداشتند» (گیدنز، ۱۳۸۵: ۱۹). از دید او تکثیر سلاح‌های میکروبی و هسته‌ای فاجعه‌ای زیست محیطی و رخدادهای غافلگیرکننده ناشی از شتاب‌گرایی تکنولوژی‌های نوین از جمله این مواردند. گیدنز با اشاره به این که ما اینک در دنیایی زندگی می‌کنیم که مخاطرات و

^۱ SARS

^۲. از جهت پاندمی تنها مناطق بسیار کوچک و دورافتاده دچار این بیماری نشده‌اند. گویا ماداگاسکار و آنگویلا از جمله این مناطق هستند و البته کره شمالی!

بحران‌ها را خودمان به وجود آورده‌ایم، از سویه تاریک جهانی شدن یاد می‌کند: «تروریسم جهانی، شبکه‌های پول‌شویی، شبکه‌های مواد مخدر و دیگر انواع جرائم سازمان‌یافته» (گیدنز، ۱۳۹۵: ۲۰). این مخاطرات که شامل دست‌کاری انسانی در زیست‌بوم طبیعی هم می‌شود، اگر از مخاطرات بیرونی (سیل، زلزله و مانند آن) پرخطرتر نباشد، کم‌خطرتر هم نیست. او به درستی باور دارد که برخی از این آسیب‌ها مثل مخاطرات زیست‌محیطی جهانی، گسترش سلاح‌های هسته‌ای یا فروپاشی احتمالی اقتصاد جهانی در آینده نزدیک می‌تواند واقعاً فاجعه‌بار باشد.

اگر برای اول‌بار بک زندگی امروز و آینده، زیستن با دلهره بر روی آتشفشان مخاطرات است، به دلیل گستره خطرات بوم‌شناختی مثل باران‌های هسته‌ای، خطرات رادیواکتیو، سموم و آلاینده‌های موجود در هوا، آب و مواد غذایی و آثار جانبی بلندمدت و کوتاه‌مدتشان، فناوری پیشرفته و احتمال حوادث هسته‌ای است. نگرانی امثال او وقتی بیشتر قابل درک می‌شود که بیندیشیم رنج و درد حاصل از این خطرات تنها به منطقه محل و پیدایش آن‌ها محدود نخواهد شد و می‌تواند تمامی اشکال زندگی را روی کره خاکی به مخاطره بیندازد؛ «گستره‌ای که می‌تواند چند نسل را دربرگیرد، حتی آن‌هایی که در زمان حادثه به دنیا نیامده بودند یا سال‌ها بعد در منطقه‌ای دور از محل حادثه دیده به جهان نامیمون گشودند» (بک، ۱۳۹۷: ۴۹).

یووال نوح هراری هم در کتاب ۲۱ درس برای قرن ۲۱، تصویری ترسناک با احتمال بالا را در سال ۲۰۵۰ برای خواننده ترسیم می‌کند که در آن دنیا پر از تروریست‌های اتمی و سازندگان ویروس‌ها و بیماری‌های بیولوژیکی است. البته این تنها بخشی از این بحران‌ها و فاجعه‌های پیش روی است. او به درستی نگران دیکتاتوری دیجیتال ناشی از تکثیر ربات‌ها و هوش مصنوعی و تحمیل آن به زندگی بشر، تغییرات آب و هوایی، نشر گازهای گلخانه‌های، گرمایش زمین و انبوهی از مشکلات سیاسی است: جنگ داخلی در روسیه، ناسیونالیسم قبیله‌ای تشدیدشده، فرقه‌گرایی، بی‌ثباتی اتحادیه اروپا، جنگ‌های داخلی در خاورمیانه تا بحران دردناک پناهندگان و مهاجران. به همه این‌ها باید تروریسم را نیز افزود. با این احتمال که برخی از سازمان کوچک تروریستی به نمایندگی تعداد خیلی متعصب به سلاح‌های اتمی و بیولوژیکی هم مسلح شوند، طبیعی است آن‌ها به این ترتیب «توانایی نابود کردن شهرها و کشتن میلیون‌ها نفر را دارند. دیگر فضای عمومی عاری از خشونت سیاسی وجود نخواهد داشت» (نوح هراری، ۱۳۹۷: ۲۰۶).

زیگموند باومن متفکر موقعیت پسامدرن اگر ایده بازگشت به گذشته رتروتوپیا ناشی از تحمل‌ناپذیری دوران پرمال کنونی را مطرح می‌کند، از آن حیث است که به تعبیر او آدمی در دوران جدید گویی در شرایط «جنگ همه علیه همه» به سر می‌برد و مدام از ایستگاه‌های بیگانه‌هراسی، نژادپرستی و شکاف فزاینده میان فقیر و غنی در جهانی به شدت نابرابر سردرمی‌آورد. او در کتاب رتروتوپیا با بدبینی تمام تصاویری دیستوپیایی از وضع وجودی و آگزیتسنیل روزگار حاضر

و عصر پساها مطرح می‌کند که در این عبارات خلاصه می‌شود: «کارخانه‌ای از بدگمانی متقابل، تضاد علائق، رقابت‌ها و هم‌چشمی‌ها» (Bauman, 2017). ژیل دلوز و ژان بودریار هم در واکنش به آثار وخیم سرمایه‌داری متأخر همین ایده نوستالژیک بازگشت به گذشته را مطرح می‌کنند. برای مثال بودریار سرمایه‌داری افسارگسیخته را زمینه‌ساز مثلثی می‌داند از توده‌ها، رسانه‌ها و تروریسم که حاکم بر فرایند فروپاشی‌اند. چنین جهانی دیگر دیالکتیکی نیست، به سمت نقطه تعادل نمی‌رود، بلکه به سوی ناسازگاری و تخریب رادیکال رو نهاده است (Baudrillard, 1988: 184).

۲-۳- زیست- مخاطره و ویروسی

این درست است که آدمی همواره در سایه ترس از انواع بیماری‌ها و مخاطرات زندگی کرده است، اما تأمل در ماهیت دوران مدرن نشان می‌دهد تلاش انسان‌ها برای تسخیر طبیعت از طریق فناوری و ولع سیری‌ناپذیری مدرنیته به سیکلوپیی^۱ عقلانیت فنی- علمی، دامنه رنج‌ها، ترس‌ها و ملال را در زیست‌جهان انسان معاصر گسترش داده است. اینک نگاه طاعون‌زده دوران ما هم‌چون نگاه جن‌گیران بر آنچه ناپیداست خیره شده است. ویروس‌ها چون خیمایرا^۲ ترسناک شده و مدام چهره عوض می‌کنند. آن‌ها به طرزی نامرئی، اما حاضر همه‌جا غایب، قربانی می‌طلبند. از تکثیر ویروس‌های رایانه‌ای که می‌تواند دستگاه‌های کامپیوتری، گوشی تلفن همراه و تبلت و لپ‌تاپ‌ها را از کار بیندازد یا در صورت استفاده گسترده زمینه را به جنگ الکترونیکی برای حمله به مراکز حساس دولت‌ها و سازمان‌ها تبدیل کند. از سال ۲۰۰۸ بدین‌سو شاهد انواع مختلف ویروس‌های رایانه‌ای بوده‌ایم که برخی از خطرناک‌ترین آن‌ها عبارتند از:

P2pshard.U, Agent.SEA, Ranbrd FXT, Aidreder.A, Banker.LLN, Sinowal.VTJ

جدای از طاعون سیاه قرن چهاردهم که با پنج میلیون تلفات که عمدتاً اروپایی بودند، از ابتدای قرن بیستم به این سو جامعه انسانی درگیر مبارزه‌ای سخت با بروز و ظهور انواع ویروس‌های مرگ‌بار بوده است. برای مثال آبله که در سال ۱۹۸۰ ریشه‌کن شده است در طول قرن بیستم ۳۰۰ میلیون نفر را از بین برده است. گریپ ۱۹۱۸ (معروف به گریپ اسپانیایی) که در پایان جنگ جهانی اول شروع شد و ۵۰-۲۰ میلیون تلفات داشته است. برخی برآوردها این رقم را تا ۱۰۰ میلیون نفر هم تخمین زده‌اند (شیدان وثیق در منابع اینترنتی). گریپ آسیایی معروف به نوع هنگ‌کنگی در سال‌های ۱۹۶۸-۶۹ اتفاق افتاد و بیش از یک میلیون تلفات به جای گذاشت. گفته می‌شود نزدیک ۳۰۰ هزار نفر فقط در کشور فرانسه کشته شدند. در طول سال‌های ۲۰۱۰-۲۰۰۹ نوعی ویروس به نام H1N1 هم توانست بین ۵۰۰-۱۵۰ هزار

^۱ Cyclopia نوعی بیماری مادرزادی است که طی آن چشم‌ها و بینی به گونه‌ای طبیعی مثل سایر اندام‌ها شکل نمی‌گیرد و فرد مانند شخصیت سیکلوپس اساطیری با یک چشم در وسط پیشانی به دنیا می‌آید.

^۲ Chimero موجودی افسانه‌ای در اساطیر یونان با سر شیر، بدن بز و دم اژدهاست.

کشته بر جای گذارد. یکی از مرگبارترین و ترسناک‌ترین ویروس‌ها ایدز (HIV) است که از ۱۹۸۰ تا سال ۲۰۲۰ بیش از ۳۵ میلیون نفر را به کام مرگ کشانده است. اچ آی وی، یک ویروس پسگرد شیطانی و در عین حال صبور است که با آثاری ویرانگر در سطح جهان انتشار یافت. در حال حاضر حدود ۳۷ میلیون نفر با این بیماری زندگی می‌کنند و خطر ابتلا به دیگران را افزایش خواهند داد. در کنار این ویروس‌های خطرناک باید به انواع دیگری هم اشاره کرد مثل ماریبورگ، ابولا، هاری، هانتا، دنگی، روتا و ویروس‌هایی که عموماً از تماس انسان با حیوانات انتقال پیدا کرده‌اند. هر کدام از این موارد هزینه‌های انسانی، اقتصادی و اجتماعی هنگفتی از خود به جای گذاشته‌اند. اینک کرونا ویروس با دوران نهفتگی یا کمون طولانی، خود را به عنوان شیوه سرایت موزیانه با ناقلان بدون علائم و به شدت مسری به نمایش گذاشته است و به قول کارل هارپر، این همه‌گیری جهانی است که مستحق آن بودیم، نه از نظر اخلاقی، بلکه از نظر زیست‌محیطی (قرلسفلی، ۱۳۹۹: ۶۳). به اشاره او اکنون حدود ۳۰۰-۴۰۰ گونه ریز ارگانسیم عمده شناخته‌شده بیماری‌زای انسانی وجود دارد. در قیاس با شامپانزه‌ها، یعنی نزدیک‌ترین خویشاوند باقی‌مانده ما، میکروب‌های بشریت متعددی، کثیف‌تر و به صورتی غیرعادی تمرکز کرده بر استعمار و بهره کشیدن از ما هستند. خزانه متمایز بیماری‌های بشری حاصل تاریخ متمایز ماست؛ حاصل شیوه‌های خاصی که ما در مقام گونه‌ای که شرایط زیست‌محیطی روی کره زمین را تغییر داده‌ایم. خبر بد این است که هنوز اسهال، مالاریا، سل و دیگر بیماری‌های عفونی به بهای نابودی جمعی ما بر سر جوامع غیرپیشرفته سایه انداخته‌اند.

کارل جانسون، مبارز مشهور چند سال پیش در مقابل پاندمی ابولا هشدار داده بود که فقط چند ماه تا یکی دو سال طول می‌کشد که آنفولانزا و ابولا و نمونه‌های این‌چنینی جهش پیدا کنند. به گفته او حالا با کمی اطلاعات ناخوشایند در فضای وب و تجهیزات آزمایشگاهی، هر کسی به زودی قادر می‌شود در آزمایشگاه زیرزمینی خود ویروس بسازد. مک بروکس در مقاله‌ای در فارین پالیسی نوشته است ویروس‌ها بیش از همه جنگ‌های رخ داده در تاریخ، انسان‌ها را به کام مرگ فرستاده‌اند. این دشمنان نامرئی در صفوف ما پنهان شده‌اند و چونان اسب تروا در بدن ما و شهر و محل زیست ما رخنه می‌کنند. اینک با رشد بی‌سابقه ترابری بین‌الملل و مراودات گوناگون که ابعادی غول‌آسا یافته؛ به نظر نمی‌رسد هیچ مرز طبیعی یا ساختگی بتواند جلوی نفوذ و سرایت ویروس از یک انسان به انسان دیگر یا از یک جامعه به جامعه دیگر را بگیرد. حتی در جوامع بسیار پیشرفته و پساصنعتی هم بیماری‌های عفونی مهارنشده و کامل شکست نخورده‌اند. این بیماری‌ها تهدیدهایی هستند که هرگز نمی‌توان آن‌ها را از میان برد، چه بسا انگیزه میکروب‌ها برای از بین بردن انسان‌ها نیرومند شده است.

۳- اکودیستوپیا (ویران شهری) و تراژدی منابع زیست مشترک

تصویر دیستوپایی یا ویران شهری به دهه‌ها پیش باز می‌گردد. نویسندگان برجسته‌ای چون آلدوس هاکسلی ای.ام. فورستر، یوگنی زامیاتین و جورج اورول را می‌توان از جمله ادبای معرفی کرد که در گرماگرم توسعه و پیشرفت از روند دخالت در زیست طبیعی و ماشینی شدن بی‌افسار ابراز نگرانی کردند. به این ترتیب آثار ادبی دیستوپایی بازنمایی کننده ترس‌ها و تشویش‌ها درباره آینده‌ای بود که اینک در زمانه همه‌گیری تجسد عینی پیدا کرده است. به قول متفکری ایرانی اکنون باید نگران «پاندومیک-دیستوپیا» بود (منوچهری در منابع اینترنتی). در اینجا شاهد آن هستیم که چگونه در گفتمان‌های غالب معاصر، واژه طبیعت به نادرستی به کار گرفته شده و در خدمت میل نامحدود نیروهای سیاسی و اقتصادی ویرانگر درآمده است. در تعبیر «اشمیتی» چنان است که طبیعت به «دیگری» دشمن فروکاسته و مورد هجوم دولت‌ها، شرکت‌ها و انسان‌ها قرار گرفته است. به این ترتیب تردیدی وجود ندارد که جهان ۵۰ سال آینده به شکل قابل توجهی از جهان امروز متفاوت تر خواهد شد. تغییرات اقلیمی نه آرام، بلکه سریع برهم‌زننده خواهد بود. گرم شدن هوای زمین زاده فعالیت آدمی است: تسریع در ذوب شدن یخ‌های گرینلند، انتشار حجم عظیم متان از ذخایر انباشته در منطقه توندرا، کاهش ضریب بازتابندگی نور از قطب شمال، بهره‌برداری بی‌رویه و آتش‌سوزی‌های مکرر از جمله این تنها در سال ۲۰۱۸ جهان مصرف‌زده ۲۷۵ بلیون کیسه پلاستیکی تولید کرده است و در هر ثانیه ۱۶۰ هزار کیسه پلاستیکی مصرف می‌شود.^۲ نظریه پردازان برجسته‌ای چون ارنست شوماخر (۲۰۰۳-۱۹۱۱)، موری بوکچین (۲۰۰۶-۱۹۳۱)، کارولین میرچنت (۱۹۳۶)، آرنه ناس (۲۰۰۶-۱۹۱۲)، گرت هاردین (۲۰۰۳-۱۹۱۵)، واندانا شیوا (۱۹۵۲)، جان بلامی فاستر و نائومی کلاین (۱۹۷۰) از جمله کسانی هستند که در طول سال‌های گذشته و هم‌اکنون به مباحث جهانی زیست‌محیطی و مخاطرات و نگرانی‌ها ناشی از تغییرات اقلیمی و شتاب‌گرایی توربوکاپیتالیزم و تله پیشرفت واکنش نشان داده و آثاری جدی منتشر کرده‌اند.

همان‌طور که اندرو هیوود در کتاب *سیاست جهانی تصریح کرده است اینک نگرانی از تخریب محیط زیست و تغییرات اقلیمی به موضوع مهم علمی و بین‌المللی تبدیل شده است* (هیوود، ۱۳۹۶: ۱۱۸). امروزه شواهد و آمار نشان می‌دهد تغییرات اقلیمی بخش عمده‌ای از مناطق جهان را تحت تأثیر خود قرار داده است. هیئت بین‌الملل تغییرات

^۱. آمار از این واقعیت تلخ حکایت دارد که طی ۵۰ سال گذشته وسعت جنگل‌های ایران بیش از ۳۰ درصد کاهش پیدا کرد و به حدود ۱۴ میلیون هکتار رسید. آتش‌سوزی مهم‌ترین تهدید برای جنگل‌های ایران است که عامل اصلی آن انسان است. بر اساس آمار سازمان جنگل‌ها و مراتع ایران در هفت سال منتهی به سال ۱۳۹۷ بالغ بر ۱۱ هزار مورد حریق در عرصه‌های جنگلی و مرتعی ایران به ثبت رسیده که در نتیجه بیش از ۱۲۵ هزار هکتار جنگل و مرتع از بین رفته است (رک: www.pana.ir/news ۱۱۱۰۱۵۲).

^۲. فعالان محیط زیست می‌گویند با شروع اپیدمی کرونا ویروس یک بحران زیست‌محیطی جدید اضافه شده است. به این ترتیب که طبق برآوردها ماهانه ۱۲۰ میلیارد ماسک و در ماه ۴۵ میلیارد دستکش مستعمل که در طبیعت رها شده، وارد اقیانوس‌ها می‌شود.

اقلیمی تخمین زده که تا سال ۲۰۸۰، چنانچه روند گرم شدن زمین ادامه پیدا کند، ۱/۲ میلیون نفر از کمبود آب، ۶۰۰-۲۰۰ میلیون نفر از سوء تغذیه یا گرسنگی و ۷-۲ میلیون نفر بر اثر غرق شدن در سواحل که آب آن بسیار بالا آمده است، از بین خواهند رفت (هیوود، ۱۳۹۶: ۱۳۵). هم‌چنین برآوردها نشان داده که تا سال ۲۰۵۰ به دلیل کمبود آب، بحران‌های ناشی از افزایش سطح آب دریاها، تخریب چراگاه‌ها، درگیری و گرسنگی‌های ناشی از تغییرات اقلیمی ۸۵۰-۲۰۰ میلیون نفر مجبور به مهاجرت به مناطق معتدل خواهند شد.

به فرایند زیست-مخاطرات اکولوژیک باید شکاف فزاینده میان داراها و ندارها را هم افزود. امروزه جهان پیچیده‌ای متشکل از مجموعه جزایر رونق و امنیت داریم که داراها برای حفاظت از خودشان در برابر جهان اکثریت که نفس موجودیتش هر چه متزلزل‌تر می‌شود تا بن دندان مسلح شده است. این دیگر جغرافیای دولت‌های ملی نیست، بلکه فضاهایی در جزایر باثبات آب و هوایی است که ثروتمندان برای خودشان کنار گذاشته‌اند و دیگران و «اغیار» را حذف کرده و این گزین‌گویه مارشال مک‌لوهان را که در سال ۱۹۶۴ با خوش‌بینی گفته بود به سخره می‌گیرند: «هیچ مسافری سوار بر سفینه فضایی زمین نیست. همه ما خدمه و کارکنان آن هستیم» (هیوود، ۱۳۹۶: ۱۱۷).

مهنداس کارامچاند گاندی (۱۹۴۸-۱۸۶۹) پیشترها گفته بود «فقر و گرسنگی» بدترین شکل خشونت است. وقتی به نمای نابرابری جهانی در طول دو سه دهه گذشته نگاه می‌کنیم متوجه تداوم فاصله میان ثروتمندترین و فقیرترین کشورهای جهان می‌شویم. امروزه شمار مردمی که در فقر مطلق زندگی می‌کنند به اندازه شمار تمام جمعیت انسانی در سال ۱۹۰۱ است. در پایان قرن بیستم سه نفر از ثروتمندترین مردان جهان (همه آمریکایی) روی هم رفته ثروتی بیش از ثروت ۴۸ کشور از فقیرترین کشورهای جهان داشتند (رایت، ۱۳۹۸: ۱۴۷). این درست است که کشورهای مثل چین و هند در زمینه کاهش میزان فقر مطلق به موفقیت‌های قابل توجه دست یافته‌اند، اما برخی دیگر از کشورها به ویژه کشورهای جنوبی صحرای آفریقا هم‌چنان در چرخه فقر گرفتارند. بنابر پژوهش‌های هلد و کایا جهانی‌سازی اقتصادی به شکل ملموسی به دوقطبی شدن و افزایش فرمانبرداری منجر شده است (Held & Kaya, 2006). بنابر آمار جهانی مربوط به سال ۲۰۱۹، بیش از ۸۲۱ میلیون نفر از مردم کره خاکی غذای کافی برای خوردن نداشته‌اند، یعنی به ازای هر نفر یک نفر. در همین حال بیش از دو میلیارد نفر هم فاقد غذای مغذی بوده‌اند.

این درست است که تروریسم و مسابقه جنگ‌افزاری جدید و نظامی‌سازی فضا خطرات بزرگی برای آینده انسان هستند، اما خوب است از یاد نبریم هر روزه ۲۵ هزار نفر در جهان تنها بر اثر نوشیدن آب آلوده می‌میرند. هر ساله ۲۰ میلیون کودک به سبب سوء تغذیه دچار ناتوانی ذهنی می‌شوند. خشونت تروریستی هم می‌تواند زاده بی‌عدالتی، فقر و نابرابری‌ها باشد. مارتین ریس، محقق دانشگاه کمبریج در کتاب *واپسین سده ما* (۲۰۰۳) چنین نتیجه‌گیری کرده است:

«احتمال آن که تمدن ما تا پایان قرن کنونی (سده بیست و یکم) دوام آورد، بیش از ۵۰ درصد نیست، مگر آن که همه ملت‌ها با تکیه بر دانش و فناوری کنونی سیاست‌های کم‌خطر و پایداری را در پیش بگیرند» (رایت، ۱۳۹۸: ۱۴۵).

۴- بازتاب پاندمی در آرای متفکران انتقادی

از نخستین روزهای شیوع کرونا ویروس تا به امروز عمده‌ی متفکران معاصر به ویژه آن‌ها که متکی به نظریه‌های هنجاری-انتقادی‌اند، در مواجهه با این موقعیت مرزی رنج و مرگ مقوله‌ی تأمل انتقادی را به امکانی برای یافتن راه‌های کاهش آلام بشری تبدیل کرده‌اند. شاید بتوان وجه مشترک تمام این نگرانی‌ها را در این رویکرد اخلاقی-معرفتی خلاصه کرد که «باید زندگی و رابطه‌ی با زیست بوم را تغییر داد از طریق اندیشیدن و عمل مسئولانه» فرانک ام اسنودن، استاد تاریخ پزشکی در کتاب «اپیدمی و جامعه: از مرگ سیاه تا به امروز» روش‌ها و بسامدهایی که شیوع بیماری‌های عالم‌گیر سبب شکل‌گیری سیاست‌های جدید و ضرورت‌گذار از وضع نامتعادل و ناجور گذشته را ناگزیر می‌کند به بحث گذاشته است. راقم این سطور با لحاظ مخاطرات گفته شده پیشین ضرورت توجه به آثار مختلف این وضعیت ناشی از عصر پساها را که اینک گرفتار به قول اسنودن «کرونا یک آدم‌کش حرفه‌ای» شده است،^۱ از دیدگاه تنی چند از متفکران اهل فلسفه و نظام بین‌الملل مورد بررسی قرار می‌دهد.

کارل هارپر مورخ برجسته و استاد تاریخ و ادبیات کلاسیک در دانشگاه اکلاهما، در مقاله‌ای در مجله فارین پالیسی، با ارجاع به نمونه‌هایی از بیماری‌های اپیدمیک در گذشته تاریخی بشر، ویروس جدید و آثار گوناگون آن را مورد بررسی قرار داده است. به عقیده او ممکن است همه‌گیری‌های جهانی به تاریخ معاصر شتاب ببخشند یا راهی را که پیشاپیش در آن گام گذاشته‌ایم را آشکار کنند. هارپر با اشاره به دیدگاه جامع ابن خلدون که از قضا در دوران مرگ سیاه (طاعون قرون وسطی) زندگی می‌کرد و بیان این نکته که مورخ مذکور، بیماری‌های واگیردار و سقوط امپراتوری‌ها را همبسته می‌دانست، همه‌گیری کووید ۱۹ را چونان یک بزنگاه تاریخی با رخدادهای مهمی مثل سقوط دیوار برلین، و فروریختن برج‌های دوقلو در یازده سپتامبر می‌سنجد. از این حیث لرزه‌های زیست‌شناختی در هم‌زمانی با بحران‌های اقلیمی و آب و هوایی، بحران‌های مالی و خشونت‌های فراگیر در نظام بین‌الملل می‌تواند سبب تغییر مسیر جریان تاریخ شوند. هارپر با انتقاد از روند مدرن شدن و پیشرفت در جامعه امروزی تصریح می‌کند که چگونه ما با نقوذ به حوزه زیست حیوانات و جنگل‌ها، خود را در معرض خطر قرار داده‌ایم. چراکه این حرکت نسنجیده به سمت زیستگاه‌های طبیعی و حیوانات وحشی، از منابع بالقوه بیماری‌های جدید هستند. با این دگرگونی اینک میکروب‌ها انگیزه‌های قوی‌تر و راحت‌تری برای

¹ . مصاحبه نیویورکر با فرانک اسنودن در:

بهره‌کشی از انسان‌ها کسب کرده‌اند. او با اشاره به این‌که کووید ۱۹ نخستین همه‌گیری جهانی در عصر رسانه‌های اجتماعی است، پیش‌بینی می‌کند که پس‌لرزه‌های عمده‌ای در زمینه‌های اجتماعی، اقتصادی و ژئوپولیتیک رخ خواهد داد. چه بسا می‌تواند به قطبی‌شدن فرهنگی و سیاسی ما منجر شوند. می‌تواند به عنوان یک چالش اقتصادی نوظهور، اقتصادی‌های بی‌وزن متکی به هم در عصر جهانی شدن را در معرض خطر قرار دهد. به هر روی او با اذعان به ویروس‌های در کمین که رخدادشان ابعاد مهلک‌تری خواهد داشت، به دولت‌ها و نهادها و کارشناسان توصیه می‌کند از این شرایط برای تأمل و توجه به نقاط ضعف و آسیب‌پذیری جامعه انسانی استفاده کنند.

عمده متفکران در واکنش به سیاست جهانی پس از کرونا متفق‌القول‌اند که ترکیب یک ویروس مرگ‌بار و بی‌کفایتی سیاستمداران و دولت‌ها، بشریت را در مسیری نامعلوم و پیچیده قرار می‌دهد.^۱ برای مثال استیون والت، متفکر صاحب‌نام نظریه روابط بین‌الملل شرایط پس از کرونا را تقویت‌کننده دولت‌ها، تشدید اقتدارگرایی و کاهش دامنه آزادی و حقوق شهروندان و در همین راستا تقویت‌کننده ملی‌گرایی و سیاست‌های ضدنژادی می‌داند. او با تجربه سیاست در جهان گذشته بدبینانه باور دارد که مصائب پیشین به رقابت میان قدرت‌های بزرگ پایان ندادند و به نظر نمی‌رسد کووید ۱۹ هم چنین روندی را سد کند. به نظر او کووید ۱۹ «دنیای کمتر بازتر، کمتر شکوفا و کمتر آزاد را به وجود خواهد آورد» (قزلسفلی، ۱۳۹۹: ۷۱).

فیلیپ مگرین، بنیان‌گذار اتاق فکر اوپن با طرح این پرسش که آیا کرونا آخرین میخ بر تابوت عصر جهانی شدن است می‌نویسد: کرونا با تشدید ترس از خارجی‌ها و «دیگران» و مشروعیت دادن به محدودیت‌هایی که کشورها به تجارت جهانی ورود و خروج مردم می‌گذارند نشان می‌دهد که تار و پود جهان شدیداً درهم‌تنیده چطور از هم باز می‌شود. حکومت‌ها به روش‌های مختلف در اعمال محدودیت سفر، سخت‌کردن شرایط ویزا و محدودیت‌های صادرات از هم سبقت می‌گیرند. همه این‌ها باعث می‌شوند که اقتصادها بیش از پیش ملی و سیاست‌های کشورها ملی‌گرایانه و پوپولیستی خواهند شد. ریچارد هاوس، رئیس شورای روابط خارجی آمریکا با اشاره به این‌که کووید ۱۹ را ذاتاً بیماری سیاسی معرفی می‌کند، بسامد آن را محدودیت شدید آزادی‌های مدنی و بهانه‌ای برای دولت‌ها برای پیش بردن خودکامگی می‌شود. به نظر او دموکراسی‌ها نیز قربانی کووید ۱۹ خواهند بود (هاوس، ۱۳۹۹: ۲۸).

ایوان کراتسلف، اندیشمند علوم سیاسی در مقاله‌ای با عنوان «فاصله‌گذاری نام جدید همبستگی شده است» بحران جهانی ناشی از همه‌گیری کرونا را واجد درس‌هایی برای آموختن می‌داند: برای مثال پاندمی سبب می‌شود دولت‌ها

^۱ . با وجود این که اکثریت قریب به اتفاق صاحب‌نظران و متفکران بر اهمیت قابل توجه بحران کرونا و آثار قابل توجه آن بر جهان پساکرونا تأکید کرده‌اند، برخی هم بر آنند کرونا مسئله مهمی را ایجاد نخواهد کرد. میشل ولبک که فرانسوی‌ها او را پیامبر مدرن در عصر نیهیلیسم و فردگرایی می‌نامند معتقد است جهان پس از کرونا تفاوتی با جهان قبل از آن نخواهد کرد: «فقط کمی بدتر خواهد بود» (ولبک، در منابع اینترنتی).

دوباره بزرگ شوند. همان‌طور که در بسامد بحران ۱۹۲۱ مردم خواهان مداخله بیشتر دولت جهت رفع کاستی‌ها شدند، این توده‌ها برای نجات اقتصاد رو به سقوط به دولت‌ها تکیه می‌کنند.^۱ کروناویروس با برجسته‌کردن نقش مرزها سبب تقویت ملی‌گرایی می‌شوند. هم‌چنین کرونا جذابیت آن نوع استبداد کلان‌داده‌ای را که حکومت چین به کار می‌برد افزایش می‌دهد. سرانجام این که کووید ۱۹ بر روابط بین نسلی تأثیر قابل توجهی خواهد گذاشت. برای مثال در مباحثات درباره تغییرات اقلیمی نسل جوان‌تر به پیرترها خرده می‌گیرند که آینده‌نگر نبودند. حالا پیرها آسیب‌پذیرتر می‌شوند و نسل هزاره را که آشکارا تمایل به تغییر شیوه زندگی نشان ندادند تهدید می‌دانند (کراستف، ۱۳۹۹: ۲۹).

جان گری از فلاسفه سیاسی معروف با اشاره به این واقعیت که بحران مذکور نقطه عطفی در تاریخ نوین بشر است، بر آن است عصر جهانی شدن حداکثری به سر رسیده است. زندگی‌ها پس از این از حیث فیزیکی محدودتر و بیش از آنچه بود مجازی خواهد شد. هم‌چنین این ویروس توجیهی برای گسترش نظارت دولت بر شهروندان و ایجاد محدودیت‌های سیاسی شدیدتر در اختیارشان گذاشته است. بیم آن می‌رود که در اروپا حکومت‌ها در دست راست افراطی بیفتند. در عرصه زندگی روزمره گویا همه چیز سست و بی‌ثبات به نظر می‌رسد، چیزی که عموماً آخرالزمان توصیفش می‌کنند (گری، ۱۳۹۹: ۳۰).

هر چرخه رکود ژئوپلیتیک معلول زمان‌های متفاوت و مشکلات خاص آن است. پیامد کرونا ویروس چالش ناشی از فروپاشی نظم جهانی به رهبری آمریکا و فقدان مسیر روشن آینده است. ما نه در دنیای کشورهای عضو گروه ۲۰، بلکه در دنیای گروه صفر به سر می‌بریم و رکود ژئوپلیتیک معلول آن است. در زمانه چین رکودی، فروپاشی سیاست جهانی نه تنها به رفع مخاطرات جهانی کمک نمی‌کند، بلکه به آن‌ها دامن می‌زند. به نظر برمر اساساً شرایط جهانی دوران پساها که از رخداد ۱۱ سپتامبر شروع شده، حرکت به سوی دوران نابه‌هنجار بوده است. برای مثال در عرصه سیاست داخلی شاهد ظهور پدیده «اول کشور خودم» در دموکراسی‌های توسعه‌یافته هستیم. خیزش ناسیونالیستی که تا امروز همه عواقب بدی داشته است. در سیاست بین‌المللی در موفق‌ترین دموکراسی‌های قرن بیستم شاهد بحران اقتصادی هستیم و به نظر او علت اصلی بی‌ثباتی دنیا ظهور چین به عنوان یک قدرت واقعی اقتصادی است که به شروع جنگ سردی میان این کشور و آمریکا دامن زده است. ساختار نظام بین‌الملل هم صورتی ناخوشایند دارد. بعد از گذشت ۷۵ سال از تأسیس شورای امنیت و سازمان ملل با وجود تغییرات فاحش دنیا کشورهایایی چون آلمان و ژاپن نتوانسته‌اند عضو دائمی

^۱ . صندوق بین‌المللی پول شهریور ماه ۱۳۹۹ گزارشی تیره و تار از چشم‌انداز سیاهی هابرماس برای اقتصاد جهان در پیش است، ارائه کرده است. حجم ضرر و زیان ناشی از کرونا در سال ۲۰۲۱-۲۰۲۰ بیش از ۱۲ تریلیون دلار خواهد بود. این رقم معادل ۹۰ درصد کل اقتصاد چین، ۷۰ درصد کل اقتصاد اروپا، ۶۰ درصد کل اقتصاد ایالات متحده، پنج برابر کل اقتصاد آفریقا، هفت برابر اقتصاد روسیه و ۲۷ برابر بزرگتر از اقتصاد ایران است (www.iranwire.com).

آن شوند، امری که می‌توانست بسیار مفید باشد چرا که نهادهای چندجانبه کنونی به اندازه کافی برای مواجهه با مخاطرات و مصائب هزاره جدید منعطف و کارآمد نیستند. به قول مایکل اسپکتر ساخت واکسن یونیورسال و واکسینه کردن بیشتر مردم دنیا، صدها میلیون دلار هزینه دارد و این هدف با چنین دنیا معوج و در نزاع با هم، هدفی دور از دسترس شده است (اسپکتر، ۱۳۹۹: ۳۵). کروناویروس نشان داده است از این که کشورهای بزرگ با وجود انباشت قدرت سخت بسیار، آسیب‌پذیری بسیاری هم دارند. این نظام بین‌المللی به جای تهدید با رویارویی هسته‌ای در معرض تهدید از سوی ویروسی پنج گرمی و مهلک قرار گرفته است.

خوب است این‌جا بپرسیم فلاسفه درباره کرونا ویروس و دلهره‌های زیست‌جهان در پیوند با این پدیده چه می‌گویند؟ طیفی از فلاسفه لیبرال و چپ از چپ‌های نظریه انتقادی تا پسامارکسیست‌ها به این رخداد واکنش نشان داده‌اند. به نظر می‌رسد اسلاوی ژیتک، نظریه‌پرداز و منتقد اسلونیایی از اولین فلاسفه‌ای است که درباره کروناویروس اظهار نظر کرده و کتاب نوشته است. ژیتک در کتاب *هراس جهانی فصل «ما همگی اکنون در یک قایق نشسته‌ایم»*، با نگرانی از عواقب شیوع کرونا در صورت عدم مهار بر دو نکته اساسی دست گذاشته است: اول این که بحران تا مدت‌ها در زندگی بشر امروزی ادامه خواهد یافت. اپیدمی مذکور میرایی و شکنندگی وجود آدمی را در مقابل ویروس از ناکجا آمده نشان داد. دو دیگر این که ما نمی‌توانستیم رخ دادن چیزی شبیه این ویروس را در زندگی روزمره مان تصور کنیم. کرونا ما را با چیزی که در نظرمان ناممکن جلوه می‌کرد مواجه کرده است، چیزی شبیه کتاب *جنگ دنیاها* ی اچ.جی. ولز که چگونگی فتح زمین توسط مریخیان را توضیح می‌دهد (ژیتک، ۱۳۹۹: ۴۰).

ژیتک در مقام یک فیلسوف چیره از نیاز به دو راهکار مؤثر بر سلامت فکری و جسمی جامعه بشری در دوران پساکرونا سخن گفته است. اول با یادآوری این جمله معروف کانت که «اطاعت کنید، اما فکر کنید و آزادی اندیشه را پاس دارید»، به درستی بر نیاز به استفاده عمومی از عقل و اندیشیدن در میان انسان‌ها و جوامع بشری تأکید می‌گذارد. به همین ترتیب به عنوان بسامد اندیشه‌ورزی او به نکته دومی به عنوان ضرورتی سریع و عاجل در جهان پیش رو دست می‌گذارد: «ویروس اندیشیدن به جامعه‌ای جایگزین، جامعه‌ای فراتر از محدودیت‌های دولت-ملت، جامعه‌ای که خود را در اشکال همبستگی و همکاری جهانی عینیت بخشد، عینیت بخشید» (ژیتک، ۱۳۹۹: ۳۵). ژیتک با اشاره به این که ویروس‌های دیگر به همراه مخاطرات اکولوژیکی هم‌چنان در کمین ما نشسته‌اند، به وجهی ملتمسانه آرزو می‌کند کاش «از جایگاه و منزلت شکننده بشر آگاه شویم» (ژیتک در گفت‌وگو با تایلر، ۱۳۹۹: ۲۴۴).

آنچه که جورجو آگامبن (۱۹۴۴) فیلسوف و نظریه‌پرداز ادبی اهل ایتالیا و متفکر متأثر از میشل فوکو به مثابه ماهیت «زیست سیاسی» زندگی امروزی اشاره کرده که عبارت است از افول ایده کلاسیک سیاست، تکثیر مدام فرهنگ مبتذل

نمایش و بدتر از آن فرسایش مداوم حقوقی که معرف ایده ما از انسان است (ماری، ۱۳۹۴: ۱۰۳). بر همین اساس او در واکنش به بحران کرونا ویروس به اصل بنیادین فلسفه سیاسی خود یعنی وضع استثنایی^۱ ارجاع داده، معتقد است اگر زمانی تروریسم توجیه اقدامات مداخله جویانه و اقدامات اضطراری و استثنایی دولت‌ها را فراهم کرد، اینک همه‌گیری کرونا می‌تواند دامنه این اقدامات را بی‌حد و حصر کند. به عقیده آگامبن جهان پساکرونا به دو دلیل نگران‌کننده است: اول گیر افتادن در دنیایی که احتمالاً حرکت آزادانه فقط در واقعیت مجازی ممکن و امن است و گشت و گذار تنها برای ابر ثروتمندان که مالک جزایر خصوصی‌اند امکان‌پذیر می‌شود و دوم ترس ناشی از تقلیل حوزه عمومی و آزادی‌های ناشی از آن که در نتیجه میل همگان برای ایمنی می‌تواند ابزاری برای حکومت فراهم کند (آگامبن، در منابع اینترنتی). این یکی از غم‌انگیزترین جنگ‌هاست، جنگ با یک دشمن نامرئی که در کمین نشسته است. در حقیقت جنگ داخلی/ غیرنظامی است که دشمن خارجی‌ای وجود ندارد. دشمن در درون ماست. آلکس ماری در کتابی که به بررسی و تحلیل اندیشه‌های این متفکر جنجالی پرداخته است، با رد این نکته که رویکرد بدبینانه آگامبن تنها یک نقد نیهیلیستی و بی‌بهره از عمق تاریخی است بر آن است آثار انتقادی او همواره درصدد غیرفعال ساختن آپاراتوس‌های قدرت‌های متصلب حاکم به نفع یک «اجتماع در آینده» است که تحقق نیافته، اما می‌توان با پروبلماتیزه کردن وضع هستی‌شناختی کنونی میل به تغییر آن را در دل جنبش‌های پسا زنده کرد (ماری، ۱۳۹۴: ۱۰).

نوام چامسکی (۱۹۲۸) زبان‌شناس، فیلسوف و فعال سیاسی که در هر دو حوزه فلسفه زبان و نظریه سیاسی شهره عام و خاص است، با اذعان به این که «فلسفه عرصه خلق مفاهیمی است که اندیشیدن به گونه‌ای متفاوت را ممکن می‌کند»، فلسفه انتقادی پسا مارکسیستی خود را در تمایز با پسا ساختارگرایانی چون لکان، دریدا، فوکو و لیوتار تعریف می‌کند که به زعم او آثار این گروه تنها ژست‌های شبه علمی و تاریک‌اندیشانه است. با این همه فلسفه خود را امکانی برای ارائه رویکرد متفاوت، نقادانه و فعال در نسبت با بحران‌های جهانی می‌داند. چامسکی مثل همیشه با انتقاد از سیاست‌های آمریکا و فرصت‌طلبی شرکت‌های چندملیتی که از هر وضعیتی برای افزایش سیطره قدرت و منافع کلان مادی بهره می‌برند، در ارتباط با کرونا ویروس بر جدی بودن تبعات آن هم تأکید کرده است، اما معتقد است جامعه بشری در سایه تهدیدهای دیگری قرار دارد که خوب است از کرونا ویروس هم‌چون بزنگاه تاریخی برای رسیدگی به آن معضلات نهایت استفاده شود. او با اشاره به وضعیت سیاست داخلی آمریکا که درگیر مباحثات دو حزب رقیب بر سر گزینه دونالد ترامپ از حزب حاکم جمهوری خواه و جو بایدن از حزب رقیب دموکرات است، معتقد است در دنیای

^۱ . وضعیت استثنایی در اندیشه آگامبن الگویی است که به موجب آن حاکم قانون را «استثنائاً» و «موقتاً» به حال تعلیق درمی‌آورد، اما زور عریان آن را حفظ می‌کند (آگامبن، ۱۳۹۵: ۱۹).

پساها سه ابر بحران در مقابل ماست: خطر جنگ هسته‌ای، خطر گرمایش جهانی و رو به وخامت گذاشتن وضع دموکراسی.

چامسکی تهدید خطر جنگ هسته‌ای و گرمایش زمین را بر اساس یک تهدید مبنایی جدید دیگر مورد توجه قرار می‌دهد و آن سیاست هویت است. خیزش گرایش‌های راست افراطی و ناسیونالیسم نژادپرستانه و ستیزه‌جو هم در اروپا و هم در آمریکا می‌تواند زمینه‌ساز به قدرت رسیدن پوپولیست‌هایی از نوع ترامپ شود. حال در این بزنگاه تاریخی (گسترش بیماری کرونا و رخداد مربوط به انتخابات ریاست جمهوری) او به اهمیت بحث دموکراسی بر می‌گردد و هشدار می‌دهد تعمیق نهادهای دموکراسی و اصول بنیادین آن که در گذشته کشور ریشه دارد، راه‌حل فائق آمدن بر تهدید ناشی از گسترش سلاح‌های هسته‌ای و پدیده گرمایش زمین است. به اعتقاد او «دموکراسی امید اصلی ما برای غلبه بر این بحران (کرونا ویروس) است. یک مشارکت آگاهانه، تعامل مردم برای تعیین سرنوشت سیاسی خود. اگر این‌طور نشود ما محکوم به شکست هستیم. اگر ما سرنوشتمان را به دست دلقک‌های جامعه‌ستیز بسپاریم کار تمام است و این نقطه دارد نزدیک می‌شود. اگر ترامپ بدترین است به علت قدرت آمریکاست که غالب است» (چامسکی در منابع اینترنتی).

دیوید هاروی (۱۹۳۵) فیلسوف و منتقد فرهنگی چپ که هم‌زمان برای ارائه دیدگاه‌هایی در زمینه معنای پسا مدرنیته، نیز نقد اقتصاد سیاسی سرمایه‌داری متأخر معروف شده است. تحلیل او درباره آثار و پیامدهای مختلف کرونا ویروس را باید در پیوند با دیدگاه فلسفی و نظریه سیاسی چپ او که تفسیری امروزی از اندیشه‌های مارکس است فهمید. او همواره خود را یکی از مخالفان سرمایه‌داری معرفی کرده است. برای مثال مقاله «اقتصاد سیاسی کووید ۱۹» را با اشاره به همین موضع‌گیری سیاسی آغاز می‌کند: «یک مخالف سرمایه‌داری چگونه به چنین اوضاعی می‌اندیشید؟» (هاروی، ۲۰۲۰: ۱۳۹۹) او معترف است، اخبار روزانه و وقایع اتفاقیه را باید در بستر الگوی کلی سرمایه‌داری معاصر که شامل تبلور خواست‌ها، نیازها و آرایش‌های نهادی متغیر، رقابت‌های سیاسی و تقابل‌های ایدئولوژیکی می‌شود تفسیر کرد. او سرمایه‌داری جهانی را همان «وضعیت پسامدرنیته جدید» می‌نامد (هاروی، ۲۰۲۰: ۱۱). به همین ترتیب آنچه را که «وضعیت پسامدرنیته» در کتابی با همین عنوان می‌نامد، ملازم با سرمایه‌داری متأخر دانسته که با تشدید انرژی‌های مایل به دگرگونی با تزلزل اساسی ارزش‌ها و اعتقادات همراه می‌شود و همه این‌ها بر اساس اصل منطق بازار عمل می‌کند. پسامدرنیته با ناپایداری منافع، بی‌ثباتی شرایط اقتصادی و تزلزل الگوهای استخدام و تکرر هویت‌های طبقاتی و سیاسی همراه است که می‌تواند بیانگر مرحله جدید سرمایه‌داری، یعنی «الگوهای اقتصادی پساوردیستی» باشد. الگوی مبتنی بر سیاست تمرکززدایی که از قضا با تغییرات تکنولوژیک-ارتباطی عصر پساها، مسائلی چون مکان‌ها و فاصله‌ها در آن

نشانه هیچ‌گونه محدودیت مادی در امر فعالیت اقتصادی نیست چراکه در این دنیای جهانی شده، مکان‌ها هر چه کوتاه‌تر شده‌اند (هاروی، ۱۳۹۳: ۷۰-۶۸).

هاروی در تحلیل پیامدهای کروناویروس به نسبت میان جهانی‌شدن، سرمایه‌داری پساפורدیستی بی‌مرز و وضع پسامدرن انقباض مکان‌ها اشاره کرده، اولین پیامد آن را انسداد و اختلال در تداوم گردش سرمایه عنوان می‌کند؛ امری که می‌تواند هشدار برای آغاز بحران جدی در سرمایه‌داری همانند بحران‌های سال ۲۰۰۸-۲۰۰۷ باشد. او با اشاره به این واقعیت که در ایالات متحده دوران کرونا بیش از ۲۶ میلیون نفر شغل خود را از دست داده‌اند، آن را بر خلاف دیدگاه‌های امثال آلن بدیو^۱، یک فاجعه بزرگ با پیامدهای ویرانگر ارزیابی می‌کند. در این دنیای به‌هم‌پیوسته بدیهی است هر ضربه‌ای به اقتصاد چین عواقب سختی برای اقتصاد درهم‌گرفته جهانی به همراه خواهد داشت. در همین راستا هاروی در توضیح روند پرشتاب شیوع بیماری در کشورهای مختلف دنیا آن را از معایب بدیهی روندهای جهانی‌سازی دانسته، بر آن است «متوقف کردن انتشار بین‌المللی سریع بیماری‌های جدید غیرممکن است» (هاروی در منابع اینترنتی). ما در جهانی به غایت متصل زندگی می‌کنیم هابرماس تقریباً همه در آن سفر می‌کنند. از این رو شبکه‌های انسانی برای انتشار پنهانی، گسترده و باز هستند. خطر اقتصادی و جمعیت‌شناسانه این بیماری همه‌گیر هم این است که اختلال جهانی بیش از یک سال دوام خواهد داشت.

از دیگر پیامدهای ویرانگر کرونا حوزه گسترده گردشگری بین‌المللی است که هاروی آن را بخش اساسی اقتصاد مصرف‌گرایی سرمایه‌داری پساפורدیستی می‌داند. بنا به آماري که خود او ارائه می‌دهد سفرهای برون‌مرزی و توریسم در فاصله ۲۰۱۸-۲۰۱۰ از ۸۰۰ میلیون نفر به یک میلیارد و چهارصد نفر افزایش یافته است. این شکل مصرف‌گرایی نیازمند سرمایه‌گذاری زیرساختی در خطوط هوایی و فرودگاه‌ها، هتل‌ها، رستوران‌ها و کل بخش فرهنگی است که اکنون تقریباً فلج شده است. حدود ۸۰ درصد اقتصاد سرمایه‌داری معاصر متکی بر سود حاصل از اقتصاد مصرف‌گرایی است و اینک کووید ۱۹ به یک نوسان شدید منتهی نمی‌شود، بلکه به اعتقاد هاروی سقوطی تمام‌عیار در دل این شکل از مصرف‌گرایی ایجاد می‌کند. شوربختانه بخش عمده‌ای از نیروی کار جدید که ترکیبی جنسیتی، نژادی و قومیتی در خدمت این اقتصاد هستند، در صف اول صدمه‌پذیری قرار دارند، چنان‌که در آمریکا نیروی کار آفریقایی‌تبار، لاتینی‌تبار و زنان کارگر روزمزد در معرض همه نوع آثار ویرانگر از اخراج تا ابتلای به بیماری قرار دارند. طنز تلخ این جاست که ساختار سرمایه‌داری متأخر به گونه‌ای تعریف شده که نیروی کار تنها در این شرایط خود را مقصر قلمداد کرده، به

¹. آلن بدیو در مقاله ای با عنوان «درباره وضعیت اپیدمی» نوشت: من از همان ابتدا پنداشتم وضعیت کنونی که مشخصه‌اش اپیدمی ویروسی است، چندان هم استثنایی نیست و آن را نمی‌توان پدیده‌ای کاملاً جدید و بی‌سابقه دانست.

ذهنش هم خطور نمی‌کند سرمایه‌داری مشکل اصلی است. هاروی در این قسمت بحث به ساختار ناعادلانه ساختار اقتصادی حاکم حمله کرده و می‌گوید تنها شکل مصرف‌گرایی که حتی در وضع پرمخاطره کرونایی سودآور خواهد بود همانا «اقتصاد نت‌فلیکسی»^۱ است (هاروی در منابع اینترنتی) که مدام تولیدات هنر عامه را در خدمت تولید فیلم و سریال قرار می‌دهد.

هاروی در پایان و در پاسخ به این پرسش مهم که وضعیت بحرانی چقدر ادامه خواهد داشت، به ساختار بیمار سرمایه‌داری جهانی اشاره کرده، تداوم چنین ساختاری را هم‌چون دهه‌های گذشته عامل اصلی تولید بحران‌ها و مصائب جامعه بشری می‌داند. او با اشاره به سازوکارهای سرمایه‌داری در جهان با نارضایتی اعلام می‌کند که چندین دهه است تفکر نولیبرال در سراسر آمریکای شمالی، جنوبی و اروپا قشر اصلی مردم را آسیب‌پذیر کرده و باعث شده آن‌ها در مقابله با چنین بحران‌هایی در سلامت عمومی آمادگی نداشته باشند. چه بسا غول‌های داروسازی هم در این وضعیت به پژوهش‌های بدون سودآوری عظیم در مورد بیماری‌های عفونی، علاقه اندکی دارند یا به کل ندارند. این شرکت‌ها مثل همه شرکت‌های بزرگ طالب سودآوری زیاد، به ندرت در زمینه پیشگیری سرمایه‌گذاری می‌کنند و علاقه ناچیزی به سرمایه‌گذاری در آماده‌سازی برای یک بحران بهداشت عمومی دارند، ولی شیفته درمان‌ها هستند. هرچه ما بیمارتر باشیم، آن‌ها درآمد بیشتری کسب می‌کنند. چراکه پیشگیری به ارزش‌افزایی برای سهام‌دار کمکی نمی‌کند و حتی شاید از آن بکاهد (هاروی، ۲۰۱۳: ۲۰)، به این ترتیب با تداوم سبک زندگی که مارکس آن را «مصرف‌گرایی افراطی و جنون‌آمیز» می‌نامید، هم تا مدت‌ها بحران تداوم خواهد داشت و هم به همین ترتیب شاهد تخریب محیط زیست خواهیم بود. به همین دلیل نتیجه می‌گیرد چیزی به نام بلایای حقیقتاً طبیعی وجود ندارد. از آن‌جا که سرمایه و سرمایه‌داری شرایط محیط زیستی خود را بازتولید می‌کند، این شرایط همواره برای جهش ژنتیکی ویروس‌ها و سایر بلایا بستر مناسبی است. از این روست که در قالب فردی که از جنبش‌های اعتراض جهانی علیه چنین ساختار ناعادلانه حمایت می‌کند، می‌نویسد: «چطور ممکن است الگوی اقتصادی غالب با چنین مشروعیت سست و سلامت شکننده‌اش که در بحران مذکور به عینه اثبات شده، آثار و نتایج اجتناب‌ناپذیر این بیماری همه‌گیر را تاب بیاورد و از آن جان سالم به در ببرد؟»

هاروی نیز مثل فوکویاما انتظار دارد تحولات سیاسی در آمریکا از جمله انتخابات ریاست جمهوری آن لحظه تاریخی باشد که سیاست‌گذاری‌های با بینش سوسیالیستی را برای نجات عرضه کند و این در صورتی است که افرادی چون برنی سندرز سوسیالیست شانس حضور در کاخ سفید را پیدا کنند، امری که می‌دانیم تقریباً محال است.

^۱ . Netflix شرکت رسانه‌ای آمریکایی که به پخش آنلاین محصولات نمایشی مثل فیلم و سریال در سطح جهان می‌پردازد. در سال ۲۰۲۰ بیش از ۱۸۲ میلیون مشترک داشت و اکنون در ۱۹۰ کشور خدمات ارائه می‌دهد.

فرانسیس فوکویاما (۱۹۵۳) متفکر صاحب‌نظر در روابط بین‌الملل با اشاره به این واقعیت تاریخی که بحران‌های بزرگ می‌توانند پیامدهای پیش‌بینی‌ناپذیر و کلان داشته باشند، کرونا ویروس را از حیث اهمیت هم‌تراز بحران بزرگ اقتصادی سال ۱۹۲۹ و حملات ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ قرار داده، بر آثار مختلف احتمالی آن متمرکز شده است. اولین مسئله از نظر او تداوم بحران مذکور است و ممکن است به تعبیر او به درازا بکشد. از آن‌جا که مردم این ویروس را در قیاس با ابولا جدی نمی‌گیرند، بر تداوم و گسترش جهانی آن اثرگذار بوده است.

دومین مسئله از حیث اقتصادی آثار منفی آن بر یک سری نوسانات کوتاه‌مدت رکود و رونق دندان‌های W شکل مانند است. به هر حال آشکار است اقتصاد جهانی به این زودی‌ها به مدل وضعیت پیش از کووید ۱۹ برنمی‌گردد، اما آنچه که روشن است غول‌های فناوری بیشتر از دیگر رقبا در عرصه اقتصاد جهانی رشد کرده و سهم بیشتری از بازار آینده را به دست می‌آورند چرا که کنش و واکنش‌های دیجیتالی اهمیت بیشتری پیدا می‌کند.

سومین نکته از حیث جغرافیای سیاسی به این امر بازمی‌گردد که توزیع جهانی قدرت به سمت شرق و آسیای شرقی خواهد بود. آن‌ها در مدیریت این بحران موفق‌تر از اروپا بودند و به ویژه چین به طور نسبی از این بحران سود خواهد برد. هرچند برخی منتقدان داخلی چین و سیاست‌مداران کشورهای غربی، حاکمان این کشور به اصطلاح کمونیستی را برای بحران همه‌گیری سرزنش کرده و بر آند واژه چین از دیدگاه افکار عمومی امروز معنای منفی پیدا کرده است. به هر حال به همان نسبت که توزیع جهانی قدرت به شرق تمایل خواهد داشت، ما شاهد افت نسبی ایالات متحده، ادامه فرسایش نظم بین‌المللی و چه بسا تجدید فاشیسم پوپولیستی خواهیم بود.

چهارمین مسئله و پیامد به وضعیت کشورهای فقیر با شهرهای پرجمعیت و سیستم بهداشت عمومی ضعیف برمی‌گردد که در نتیجه این بحران به شدت صدمه خواهند دید. چه بسا اگر از تعبیر عجم‌اوغلو و رایبسون در کتاب اخیر آن‌ها بهره ببریم،^۱ دولت‌های این کشورها به صورت «لویاتان کاغذی» به جای بهبود شرایط وضع را بدتر هم کرده‌اند. لذا این ویروس جهانی امید صدها میلیون نفر از مردم کشورهای فقیر را که به نظر می‌رسید از سود و رشد اقتصادی پایدار بهره‌مند شده بودند، نابود می‌کند. سازمان بهداشت جهانی به درستی ابراز نگرانی کرده است که اگر مناطق دوردست و فقیر به مساعدت کشورها و سازمان‌های بین‌المللی واکسیناسیون نشوند خبر بد آن است که کرونا ویروس سال‌های سال باقی خواهد ماند.

نظریه پردازان تاریخ اما بر پیامدهای مثبت ناشی از بحران کرونا ویروس هم نظر دارد. در وهله اول به اعتقاد او از آن‌جا که این بیماری همه‌گیر چونان نورافکنی قوی بر همه مکان‌ها، جوامع و نهادها تابیده است، می‌تواند ناکارآمدی‌ها و

۱. منظور کتاب باریک‌راه آزادی است که اخیراً به فارسی هم برگردانده شده است.

ضعف‌های آن‌ها را به نمایش بگذارد. برای مثال عوام‌فریبی و بی‌کفایتی سیاستمداران به راحتی در معرض دید همگان قرار گرفته و این می‌تواند تأثیر مثبتی بر انتخاب سیاستمداران و دولت‌هایی باشد که می‌توانند نقش و مسئولیت خطیر خود را به خوبی ایفا کنند. او از رئیس‌جمهور برزیل و ولادیمیر پوتین به عنوان مثال‌های بارز این ناتوانی در مدیریت کشورهای متبوعشان یاد می‌کند. این بیماری عالم‌گیر یک فشارسنج جهانی است. کشورهایی که دارای دولت‌های توانا و مقبولیت قانونی هستند، از این کارزار سربلند بیرون آمده و با توجه به مقبولیت در افکار عمومی می‌توانند پایه نظام اصلاحی در سطوح مختلف را برای سال‌های بعدی پیش ببرند. از دید فوکویاما ویروس کرونا اگر بتواند هم‌چون بزنگاه تاریخی عامل تغییر در ساختار سیاسی این کشور شود، می‌توان آن را به فال نیک گرفت. او که دیرزمانی است به عنوان مدافع فکری جناح محافظه‌کار این کشور شناخته می‌شود، با اشاره به دوره ریاست‌جمهوری ترامپ اعتراف می‌کند که آمریکا بی‌کفایت‌ترین و تفرقه‌برانگیزترین رهبر خود را در تاریخ مدرن در زمان وقوع چنین بحرانی داشته است.¹ از این حیث او انتظار دارد انتخابات بعدی ریاست‌جمهوری که با بحران مذکور هم‌زمان شده، فرصتی برای ترمیم دموکراسی در این کشور و بالطبع حیات داخلی و خارجی آن شود. او پیش‌بینی می‌کند که شکاف در ساختار قدرت این کشور و در نتیجه مردم آمریکا چونان زخمی باقی خواهد ماند و برای سال‌ها مثل یک چالش جدی بر سر راه حرکت چرخ سیاست آمریکا عمل خواهد کرد. سرانجام از یک جنبه دیگر هم فوکویاما انتظار آثار مثبت حاصل از بیماری همه‌گیر کرونا ویروس را دارد و این که می‌تواند باعث تقویت همکاری‌های بین‌المللی نه در میان رهبران ملی خودخواه که همواره در پی پیدا کردن مقصر و سرزنش این و آن هستند، بلکه پیوندی میان دانشمندان و مقامات بهداشت عمومی در سراسر جهان ایجاد خواهد کرد (فوکویاما در منابع اینترنتی).

هابرماس هم‌پای متفکرانی چون اولریش بک و پی‌یر بوردیو و اسلاف فرانکفورتی‌اش مثل آدورنو بر این نکته آگاهی دارد که جوامع عصر پساها دائماً در معرض بحران‌ها و ناامنی‌های هر دم روزافزون قرار می‌گیرند. به ویژه کروناویروس از منظر فلسفی با حس ترس، تنهایی و رنجی که به همراه آورده یک ناامنی اگزیستانسیالیستی² ایجاد کرده که هم‌زمان

¹ بنا به آمار ۲۶ مه ۲۰۲۰ شمار جان‌باختگان کرونا در آمریکا از شمار نظامیان آمریکایی که در طول ۴۴ سال در جنگ با کره، ویتنام، عراق و افغانستان جانشان را از دست دادند، فراتر رفت. تا پایان ژوئن ۲۰۲۰ تخمین زده می‌شود ۲/۲۲۹/۴۵۹ نفر در این کشور به کروناویروس مبتلا شده و بالغ بر ۱۲۱/۳۹۲ نفر تا تاریخ مذکور جان باخته‌اند. این آمار در ماه بهمن بسیار افزایش یافته است. در واکنش به درماندگی دموکراسی آمریکایی در برخورد با این بحران متفکری به نام آچاریا چنین واکنش نشان داد که تصویر آمریکا چونان کشور دموکراتیک درمانده‌ای که بزرگ‌ترین اقتصاد و ارتش دنیا را دارد، در تضاد آشکار با این شعار ترامپ است که: «آمریکا را دوباره عظمت می‌بخشیم».

در تأیید گفته‌های فوکویاما می‌توان به دو نمونه دیگر از کشورها اشاره کرد: بلسنارو در برزیل و جانسون در بریتانیا که به «ترامپ برزیل» و «ترامپ بریتانیا» معروفند، وضعیت نامطلوبی حاکم شده است. تا پایان ژوئن ۲۰۲۰ برزیل دومین کشور و بریتانیا سومین کشور جهان (و نخستین کشور اروپا) از لحاظ مبتلایان و فوتی‌هاست (رک: پیک حرفه، ۱۳۹۹: ۳۰-۴).

² Existential Insecurity

در سطح جهانی ذهن انسان‌ها را در دورترین نقطه جهان و رسانه‌ها را درگیر کرده است. ماحصل کلام او این است که مایل است مخاطب عصر کرونایی او دو نکته را درک و فهم کند: این که هیچ‌گاه همانند امروز نسبت به میزان جهل و اجبارمان برای زندگی تحت شرایط نامعلوم و سرشار از اضطراب آگاهی نداشته‌ایم. آگاهی توأم با نگرانی همان نکته‌ای است که هایدگر درباره اضطراب مطرح کرده، یعنی اضطراب به عنوان حالتی از وجود آن چیزی است که موجب می‌شود و می‌تواند خواست فهمیدن داشته باشیم. نکته دوم این که او انتظار دارد در نتیجه رشد آگاهی جامعه بشری نسبت به بحران‌هایی که هستی ما را در معرض زوال قرار داده به پیش‌زمینه‌های اخلاقی- فلسفی بحث او که چندین دهه در کتاب‌ها و تریبون‌ها بر آن تمرکز کرده، چونان استراتژی فکری در مقابله با این بحران‌ها توجه شود.

۵- نتیجه گیری

در درنگی آینده پژوهانه می‌توان گفت دوران پسا کرونا جامعه بشری را بر سر دو راهی قرار می‌دهد که یکی به تعبیر رزا لوکزامبورگ سر از بربریت دیستوپایی درمی‌آورد. جایی که باید منتظر سناریوهای آخرالزمانی زامبی‌ها و ویروس‌ها نشست. دنیایی که خطر همه جا در کمین نشسته است و اطمینان به پایین‌ترین سطح کاهش می‌یابد. از قضا بیل گیتس معروف، در روزهای گذشته با اشاره به پیش‌بینی قبلی خود درباره شیوع یک بیماری همه‌گیر، خطرات جهانی دو پدیده را گوشزد کرده است: اول گرمایش جهانی و دوم بیوتروریسم. همپای او دیگر نظریه‌پردازان و متفکران بر گسترش فرایندهای ناشی از تشدید ناامنی هستی‌شناختی برای آینده بشر تأکید داشته‌اند. راه دیگر تأمل و توقف باز اندیشانه برای استقبال از جهان بهتر است. اینکه تکانه ناشی از کرونا با ابعاد ویرانگر انسانی و اقتصادی‌اش به بیداری ما منجر شود. شوربختانه در سال‌های اخیر علی‌رغم برخی خوشبینی‌های ناشی از کنفرانس‌های مربوط به تغییرات اقلیمی و تلاش افراد و نهادهای حامی محیط زیست و صلح اما به نظر می‌رسد تا رسیدن به یک تعامل و توافق محکم و سازنده راهی دراز پیش روی ماست از جمله تضاد میان دارایی‌های جمعی با ملاحظه مختصری از دیدگاه متفکران معاصر می‌توان به سه نکته اساسی توجه کرد که از دیدگاه راقم این سطور می‌تواند زمینه‌ای برای انتخاب، تصمیم و عمل در جهت توسعه پایدار و تعمیق نهادها و اندیشه حکمرانی خوب باشد.

نکته اول نگرانی‌ها از لویاتانی شدن قدرت و دولت‌ها در مناطق مختلف جهان است که پدیده‌هایی چون سیاست هویت و ملی‌گرایی نیز در تشدید اقتدارگرایی و قدرت انطباقی آن نقش بازی می‌کند. این امر می‌تواند خطر درگیری در مناطق مختلف را افزایش دهد. به این ترتیب نیاز به امنیت برای جامعه می‌تواند مستمسکی برای خیزش دولت‌ها در

جهت محدود کردن قلمرو جامعه مدنی باشد. این نگرانی بحث قدرت و زیست-سیاست را واجد توجه می‌کند که اهمیت تحلیل‌ها یا مثال میشل فوکو و جورجو آگامبن درباره اشکال قدرت مرئی و نامرئی را در دوران پساها (پسا کرونا) به ما یادآوری می‌کند.

نکته مهم دوم مشکلات زیست‌محیطی ناشی از مداخله نابجای بشریت در طبیعت است که به قول کلارک و هوک سرای ما را بس شکننده کرده است (کلارک و هوک، ۱۳۹۳: ۴۹۲). به تعبیر گزنده تام فیلیپس این بخشی از روند «به گند کشیده شدن جهان به همه چیز است» (فیلیپس، ۲۰۱۳۹۹). این روزها تصاویر ناخوشایندی می‌بینیم از قطع درختان جنگل‌ها، آتش‌سوزی پی‌درپی، آلوده شدن آب‌ها، آب شدن سریع یخ‌های قطب شمال، افزایش دمای کره زمین، افزایش میزان آلاینده‌ها، نشت فلزات سنگین و سمی به درون خاک در نتیجه دور انداختن پی‌درپی وسایل الکتریکی تا آت و آشغال‌های شناور که شوربختانه اینک ماسک‌های صورت و دستکش‌ها هم به آن اضافه شده و خیلی چیزهای دیگر. تام فیلیپس در پایان کتاب خود با طرح این پرسش مهم که گذردن‌های آینده چه شکلی خواهد بود؟ ضمن اشاره به خطر ناشی از تغییرات اقلیمی بیت‌کوین یا ارز رمزنگاری شده را یکی از خطرات جدی در آینده نزدیک بر علیه طبیعت دانسته «سندرم کسلر» را خطر فراروی زندگی بشر معرفی می‌کند. به همان نسبت که بشر فضا را به جایی برای پرتاب و دفع زباله تبدیل می‌کند می‌تواند در برخورد با زباله‌های دیگر خطرات جدی‌تری ایجاد کند. آنچه گفتیم ضرورت بازاندیشی در اندیشه پیشرفت و ماهیت توسعه را به مسئله‌ای فوری تبدیل کرده است. به این ترتیب، بزنگاه کرونا ویروس می‌تواند به کوره محک نظریه‌های توسعه تبدیل شود. اگر این روند ناخوشایند و بی‌برنامه توسعه جهانی تعدیل نشود و توسعه پایدار به اهداف کشورها تبدیل نشود، حیات ما روی کره خاکی در معرض خطر جدی است.

سرانجام نکته سوم که آشکار کننده این حقیقت است که به هم ریختگی زندگی مدنی در سطح جهانی آشکارا گویای وجود اختلالی در شیوه و سبک زندگی حال حاضر جوامع کنونی است. نابودی محیط زیست، اعمال خشونت فراگیر نسبت به طبیعت است. بر اساس این نگرانی مشهوداً باید ضرورت حرکت به سوی یک جامعه جهانی با زیست‌عادلانه و ساختاری مستحکم‌تر را نتیجه گرفت. باید دیدگان اندیشه را به درستی گشود و به سیاره به خطر افتاده از روی مسئولیت نسبت به نسل آینده نگاه کرد. از اختلافات نهفته در آحاد بشر آگاهیم. به همین دلیل ناگزیریم در ذیل «سفینه فضایی زمین» از رویکردی پیروی کنیم که «اندیشیدن به همه در جهان مخاطرات» نام دارد. شاید تا دیر نشده همین امر به طرح نظریه انتقادی نوین میدان دهد که هم‌چون پیش‌درآمد اخلاقی و فلسفی برای اندیشیدن درباره کیفیت زندگی خوب باشد.

منابع:

۱. اسپکتر، مایکل (۱۳۹۹)، "چه شد که فائوچی پزشک آمریکا شد؟" در اندیشه پویا، سال نهم، شماره ۶۶، صص ۳۴-۳۶.
۲. آگامبن، جورجو (۱۳۹۵)، وضعیت استثنایی، ترجمه پویا ایمانی، تهران: نشر نی.
۳. بک، اولریش (۱۳۹۷)، جامعه خطر؛ به سوی مدرنیته نوین، ترجمه رضا فاضل و مهدی فرمند نژاد، تهران: ثالث.
۴. پیک حرفه، شیرزاد (۱۳۹۹)، "دموکراسی لیبرال، در جهان پس از کرونا"، در پژوهش های فلسفی، دوره ۱۴، شماره ۳۱، تابستان، صص ۱-۵۰۲.
۵. رایت، رونالد (۱۳۹۸)، تله پیشرفت، ترجمه محسن صفاری، تهران: چشمه.
۶. ری، جانانان (۱۳۸۵)، هایدگر، ترجمه اکبر معصوم بیگی، تهران: آگه.
۷. ژیزک، اسلاوی (۱۳۹۷)، هراس جهانی؛ کووید ۱۹ جهان را می لرزاند، ترجمه شهریار پاک‌نیا، تهران: نقد فرهنگ.
۸. فیض الهی، کاوه (۱۳۹۹)، "سیاره ویروس ها"، در سیاستنامه، شماره ۱۴، تابستان.
۹. فیلیپس، تام (۱۳۹۹)، تاریخ مختصر به گند کشیدن جهان، ترجمه زهرا کمالی، تهران: موسسه نگاه.
۱۰. قزلسفلی، محمدتقی (۱۳۹۹)، سیاست کرونا؛ مابین رتروتوپیا و اتوپیا، تهران: امیدصبا.
۱۱. کراستف، ایوان (۱۳۹۹)، فاصله‌گذاری نام جدید همبستگی، اندیشه پویا، سال نهم، ش ۶۶.
۱۲. کلارک، شان؛ هوک، سابرینا (۱۳۹۳)، جهان پیش رو، ترجمه علیرضا طیب، تهران: نشرنی.
۱۳. کنی، مایکل (۱۳۹۹)، «زیست بوم گرایی» در ایدئولوژی های سیاسی، ویراست رابرت اکشلال، ترجمه محمد قائد، تهران: نشر نو.
۱۴. گری، جان (۱۳۹۹)، «چرا این بحران نقطه عطفی است؟»، اندیشه پویا، سال نهم، ش ۶۶.
۱۵. گیدنز، آنتونی (۱۳۸۵)، تجدد و تشخص، ترجمه ی ناصر موفقیان، تهران: نشر نی.
۱۶. گیدنز، آنتونی (۱۳۹۵)، جهان لغزنده است، ترجمه علی عطاران، تهران: کتاب پارسه.
۱۷. ماری، الکس (۱۳۹۴)، جورجو آگامبن، ترجمه فرهاد اکبرزاده، تهران: دیبایه.
۱۸. ملک زاده، حمید (۱۳۹۹)، کرونا نویسی؛ کار بیهوده ای که انجام می دهیم، در سیاستنامه، شماره ۱۴، تابستان.
۱۹. نوح هراری، یووال (۱۳۹۷)، ۲۱ درس برای قرن ۲۱، ترجمه سودابه قیصری، تهران: کتاب پارسه.

۲۰. نویدی، محمدعلی (۱۳۹۹)، دوران کرونا ویروس، تهران: دایره دانش.
۲۱. هاروی، دیوید (۱۳۹۳)، وضعیت پسامدرنیته: تحقیق در خاستگاه‌های تحول فرهنگی، ترجمه عارف اقوامی مقدم، تهران: پژوها.
۲۲. هاروی، دیوید (۱۳۹۷)، امپریالیسم جدید، ترجمه حسین رحمتی، تهران: اختران.
۲۳. هاروی، دیوید (۱۳۹۹)، بیماری فراگیر در عصر نئولیبرال، ترجمه مریم وحدتی، تهران: افکار جدید.
۲۴. هیوود، اندرو (۱۳۹۶)، سیاست جهانی، ترجمه مسعود شفائی، تهران: سمت، جلد اول.
۲۵. هیوود، اندرو (۱۳۹۷)، سیاست جهانی، ترجمه نصرت حجازی، تهران: سمت، جلد دوم.

منابع لاتین:

1. Baudrillard, Jean (1998), Paroxysm: Interviews with Philip Petit, London: Verso.
2. Bauman, Zygmunt (2017), Retrotopia, Cambridge: Polity Press.

منابع اینترنتی:

۱. اسنودن، فرانک، چگونه بیماری‌های عالم‌گیر تاریخ را تغییر می‌دهند؟، در: [www.entekhab.ir/ fa /](http://www.entekhab.ir/fa/) 535589
۲. ایرنا، شمار مبتلایان به کرونا در جهان، در: www.irna.ir/amp/84199046
۳. فوکویاما، نظم پساکروناوی به روایت چامسکی، در: www.mashreghnews.ir/news/1060269
۴. فوکویاما، نظم پساکروناوی به روایت چامسکی، در: www.mashreghnews.ir/news/1060269
۵. منوچهری، عباس، عالمی دیگر نباید ساخت، در: www.etemadnewspaper.ir/fa/159090
۶. وثیق، شیدان، پسا کووید-۱۹: جهانی نو؟، در: www.akhbar-rooz.com
۷. هاروی، دیوید، سیاست ضد سرمایه‌داری در زمانه کرونا، در: www.akhbar_ro02.com, March 24, 2020

کرونولوژی آسیب‌شناسانه مواجهه با ویروس کرونا در ایران از شروع تا به امروز

محمدتقی قزلسفلی^۱

مونا نوری ثابت^۲

چکیده

کروناویروس یا بیماری کووید ۱۹ یک بیماری مرگ‌بار و همه‌گیر است که در ۳۱ دسامبر ۲۰۱۹ سر برآورد و به سرعت به مسئله اصلی بشریت در بسیاری از کشورها در سال ۲۰۲۰ تبدیل شد. این ویروس از هنگام برآیی جهشی جهانی یافت و در سرتاسر جهان از جمله ایران پخش شد. همه‌گیری یا وجود ویروس کرونا در ایران به‌طور رسمی در ۳۰ بهمن ۱۳۹۸ مورد تأیید قرار گرفت و اینک نزدیک به یک سال از شیوع آن در ایران می‌گذرد. بی‌گمان حضور یک‌ساله این ویروس در ایران با فراز و فرودها یا تحولاتی چند همراه بوده است که شناخت آن می‌تواند به شناخت ما از شیوه مدیریت دولت در مواجهه با این ویروس یاری برساند؛ از این رو، نوشتار کنونی - با رویکردی آسیب‌شناسانه - در پی بررسی ظهور و گذار زمانی ویروس کرونا در ایران از یک سو و نحوه رویارویی دولت با این ویروس از سوی دیگر است. آسیب‌شناسی کرونولوژی (یا رویدادنگارانه) بحران کرونا در ایران نشان می‌دهد، بحران کرونا به عنوان یک مسئله بدخیم کارایی حکمرانی در کشور را هم‌چون دیگر کشورها با چالش‌ها و مشکلات گوناگونی مواجه کرده است. این چالش را می‌توان در مواردی چون ضعف در نوع سیاست‌های ایجاد پروتکل، عدم اطلاع‌رسانی به‌موقع، عدم امکانات بهداشتی در بعضی مقاطع زمانی، سوء برداشت یا عدم اعتماد مردم به تمهیدات و رفتار دولت در مواجهه با ویروس و عدم بیان واقعیات ناشی از ویروس در برهه‌های زمانی خاص نگرینست. در پژوهش حاضر برآنیم که تحلیل کرونولوژیک بحران ناشی از ویروس کرونا، حکمرانی در ایران با چه مشکلاتی رویاروی کرده و از حیث آسیب‌شناسی مشکل مدیریت درست در کجا قابل مشاهده بوده است؟

واژه‌های کلیدی: کرونولوژی کرونا ویروس، مسائل بدخیم، حکمرانی

^۱ دانشیار دانشکده حقوق علوم سیاسی دانشگاه مازندران، m.t.ghezel@gmail.com

^۲ دانشجوی دکتری دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه مازندران، moona.nourisabet@gmail.com

ویروس کرونا جزء یکی از بزرگترین خانواده‌های ویروسی است که از بیماری سرماخوردگی معمولی تا بیماری‌های شدیدتر مانند سارس و مرس را ایجاد می‌کند. ویروس جدید کرونا که از ۲۱ دسامبر ۲۰۱۹ با شیوع گسترده انسانی در شهر ووهان چین آغاز شد، با نام کووید ۱۹ شناخته می‌شود. تاکنون در بیش از ۲۰۶ کشور، علایم کرونا در مبتلایان نمایان شده است و سرعت شیوع بالای آن سازمان بهداشت جهانی را وادار به اعلام وضعیت فوق‌العاده و همه‌گیری جهانی کرده است. شیوع گسترده ویروس کرونا چالش‌های جدید برای روابط اجتماعی، نهادها، تصمیم‌سازی‌های مختلف ایجاد کرده است. کرونا بحرانی فراگیر و بی‌سابقه در جهان ایجاد کرده، بحرانی که آنتونیو گوترش، دبیرکل سازمان ملل، آن را بزرگ‌ترین بحران پس از جنگ جهانی دوم خوانده است (شیرعلی، ۱۳۹۹: ۴۵-۴۱).

جهان با اپیدمی جدید ویروس کرونا مواجه است. بحران کرونا ویروس یک مسئله بدخیم است که کارایی یا عدم-کارایی حکمرانی در شیوه مدیریت و مقابله با عوارض آن را تحت شعاع قرار داده است. مدیریت این مسائل نیازمند هماهنگی در بخش‌های مختلف دولت است. در برخورد با مسائل بدخیم انتخاب بین رویکردهایی است که راه‌حل‌های قابل اطمینانی ارائه نمی‌دهد و اولویت‌بندی در انتخاب روش‌های به‌کارگیری بسیار پیچیده و دشوار است؛ در نتیجه اگر حکمران ظرفیت و توانایی لازم در انجام امور نداشته باشد با مشکلات و بحران‌های بیشتری مواجه می‌شود؛ به طوری که حل یک مشکل، با پیچیدگی‌ها و مشکلات دیگری همراه است (Daviter, 2017:31).

ویروس کرونا به عنوان یک مسئله بدخیم نیازمند یک رویکرد مشکل‌محور و راه‌حل‌محور است که در عمل مداوم و پایدار و هماهنگی در بین بخش‌های مدیریتی آن مشهود باشد. حل مسائل مربوط به کرونا و مقابله با آن خواستار اقدام‌های فوری برای به حداقل رساندن گسترش بیشتر آن است. با وجود اقدام‌های جهانی بی‌سابقه‌ای که برای مبارزه با ویروس صورت گرفته، متوقف کردن شیوع آن چالش‌برانگیز است. کووید ۱۹ که در زمستان ۱۳۹۸ وارد ایران شد به سرعت تمام کشور را فرا گرفت و موجب پدیدار شدن بحران‌های مدیریتی و ضعف کارایی حکمرانی در این کشور شد. در پژوهش حاضر سعی شد علاوه بر رویدادنگاری کروناویروس در ایران با چارچوب مفهومی مسائل بدخیم چالش‌ها و مشکلاتی که حکمرانی برای حل این بحران با آن مواجه است و اقدام‌ها و برنامه‌ریزی‌های دولت مورد توجه قرار گیرد.

چارچوب مفهومی: مسائل بدخیم

برخی از مسائل سیاستی را به دلیل پیچیدگی زیاد، مسائل بدخیم نامیده‌اند. در ادبیات مربوطه واژه بدخیم از نظر ارزشی و اخلاقی حاوی بار معنایی بد و منفی نیست؛ بلکه به موضوع‌هایی اطلاق می‌شود که به شدت در برابر راه‌حل‌های متعارف مقاومت می‌کنند و مدیریت موفقیت‌آمیز آنها مستلزم باز ارزیابی شیوه‌های قدیمی است. این موضوع‌ها که ساختارهای حکمرانی، مبانی مهارتی و ظرفیت‌های سازمانی کنونی را به چالش می‌کشند، به درکی عمیق از سوی حکومت‌ها نیاز دارد، مبنی بر اینکه راه‌حل‌های این مسائل ساده و ثابت نیست؛ بلکه به دلیل روابط متقابل بین دامنه وسیعی از عوامل علی مهم، به رهیافت‌های وسیع‌تر، دقیق‌تر و خلاقانه‌تر نیاز است. به‌علاوه حل آنها مستلزم درگیر کردن ذی‌نفعان مختلف و شهروندان در درک و شناخت موضوع‌ها و دخالت آنان در شناسایی و اجرای راه‌حل‌های ممکن است (کریمی‌مله، ۱۳۹۷: ۸)

مفهوم مسائل بدخیم برای توصیف مشکلات اجتماعی و زیست‌محیطی در حال ظهور در ۱۹۷۰ توسط رایتل و وبر ایجاد شد. استدلال آن‌ها این بود که مشکلات به دو دسته رام (آسان) و بدخیم (سخت) تقسیم می‌شوند، دولت‌ها به راحتی از پس مشکلات رام بر می‌آیند اما مشکلات بدخیم بسیار پیچیده‌اند و آن‌ها را با مسائل دشوارتری مواجه می‌کنند. مشکلاتی که دولت‌ها در اوایل قرن بیست‌ویکم با آن روبه‌رو هستند حتی دلهره‌آورتر هستند. رایتل و وبر برای توصیف این مشکلات ویژگی‌هایی برشمردند تا آن‌ها را از مشکلات قابل حل دیگری که احتمالاً دولت‌ها با موفقیت آن‌ها را رفع کرده‌اند، متمایز کنند. این مسائل دارای برخی ویژگی‌های مشترک هستند. نخست، آنها تأکید می‌کنند که بسیاری از مشکلاتی که اکنون با آنها روبه‌رو هستیم، به درستی تعریف نشده‌اند و با سایر مشکلات مرتبط هستند. علاوه بر این، راه حل برای این مشکلات نیز به راحتی مشخص نیست و با بازیگرانی که در مدیریت و حل مشکلات دخیل هستند ارتباط دارد و سرانجام، دانستن اینکه چه راه‌حلی مناسبی است، غیرممکن است. اگرچه هر یک از ویژگی‌ها به خودی خود مهم است، اما استدلال کلی مبنای آن‌ها این است که تعداد فزاینده‌ای از مشکلات پیش روی دولت و جامعه قادر به حل مؤثر نیستند، یا مطمئناً از طریق فرآیندهایی که معمولاً دولت‌ها برای یافتن راه‌حل دارند، رفع نمی‌شوند. در حالی که کارویژه حکومت تجزیه و تحلیل مسائل و مشکلات برای برنامه‌ریزی و راه‌حل‌های مبتنی بر رفع مشکلات است، ماهیت این مشکلات این است که برنامه‌ریزی و حل مشکلات را دشوار و حتی غیرممکن می‌کنند. به طور خاص، این مشکلات با وجود یک نقطه اوج مشخص می‌شوند که پس از رسیدن به آن، یک تغییر اساسی در ماهیت موضوع ایجاد شده است و شاید هیچ ظرفیتی برای حل آن وجود نداشته باشد (Peters&Tarpey, 2019: 23).

مسائل بدخیم را با ده ویژگی می‌توان تعریف کرد: ۱. هیچ راه حل قطعی در یک مشکل بدخیم وجود ندارد. یا راه-حل آن بسیار زمان‌بر و هزینه‌بر است؛ ۲. مشکلات بدخیم هیچ نتیجه ثابتی ندارد؛ ۳. راه حل این مشکلات درست یا نادرست نیست، بلکه بهتر یا بدتر است؛ ۴. هیچ معیار فوری و نهایی برای حل یک مشکل بدخیم وجود ندارد؛ ۵. هر راه حلی برای یک مسئله بدخیم "یک روش عملیاتی" است. از آنجا که فرصتی برای یادگیری با آزمون و خطا وجود ندارد، هر تلاشی قابل توجه است و اهمیت دارد؛ ۶. مشکلات بدخیم نه یک توصیف جامع از راه‌حل‌های بالقوه دارند و نه مجموعه‌ای از فرآیندهای مؤثر هستند که بتوانند به خوبی در برنامه گنجانده شوند؛ ۷. هر مسئله بدخیم اساساً منحصر به فرد است؛ ۸. هر مسئله بدخیم را می‌توان نشانه یک مشکل (بدخیم) دیگر دانست؛ ۹. دلایل یک مشکل را می‌توان به روش‌های مختلفی تعریف کرد. تعاریف متعدد ماهیت حل مسئله را تعیین می‌کند؛ ۱۰. با وجود مسائل بدخیم برنامه-ریز حق ندارد اشتباه کند (Ritchey, 2013: 12).

کرونولوژی کرونا ویروس در ایران

کرونولوژی که در فارسی آن را روزشمار، گاه‌شمار یا تقویم تاریخ گویند، به عنوان یک علم و یک موضوع مطالعاتی از دوره‌های قرون وسطی، رنسانس و باروک مورد توجه بوده است. کرونولوژی به معنی علم قراردادن و متمرکز کردن وقایع تاریخی در زمان و بخشی از تاریخ است. کرونولوژی قرار دادن رویدادها و وقایع در ظرف زمان است. به عبارتی اشاره به چینش وقایع از ابتدا تا انتها یا بالعکس دارد لذا روشی است در شرح و بیان مسائل و رویدادها و ترسیم و تصور رابطه‌ای میان آنها (دفتر ادبیات انقلاب اسلامی، ۱۳۹۰).

پدیده کرونا به طور رسمی در ۳۰ بهمن ۱۳۹۸ در ایران توسط وزارت بهداشت تأیید شد. گسترش ویروس کرونا از روزهای نخست اسفند هم‌چون فاجعه‌ای بزرگ و همگانی در رسانه‌ها، مطبوعات و شبکه‌های اجتماعی بازنمایی شد. اولین مورد مثبت ابتلا به کووید ۱۹ در قم مورد تأیید قرار گرفت، در طی شیوع بیماری در ایران، دولت ابتدا اقدام‌های اضطراری را برای مرکز اپیدمی بیماری، استان قم در نظر گرفت و پس از آن با مشاهده موارد جدید در استان‌های تهران، گیلان و مازندران اقدامات ضروری برای این سه استان نیز در نظر گرفت. اعزام تیم‌های پزشکی، تعلیق حمل‌ونقل و ممنوعیت ورود و خروج و تعطیلی مدارس و دانشگاه‌ها از اقدام‌های اضطراری مورد نیاز در این سطح بود. به تدریج دامنه اپیدمی ویروس گسترش یافت و سرانجام در ۱۵ اسفند ۱۳۹۸ همه ایران را فرا گرفت (Madadzadeh, 2020: 8). اکنون در ۲۳ اسفند ۱۳۹۹ ایران با مجموع ۱ میلیون و ۷۳۹ هزار و ۳۶۰ نفر جایگاه پانزدهم مبتلایان به کووید ۱۹ را دارد.

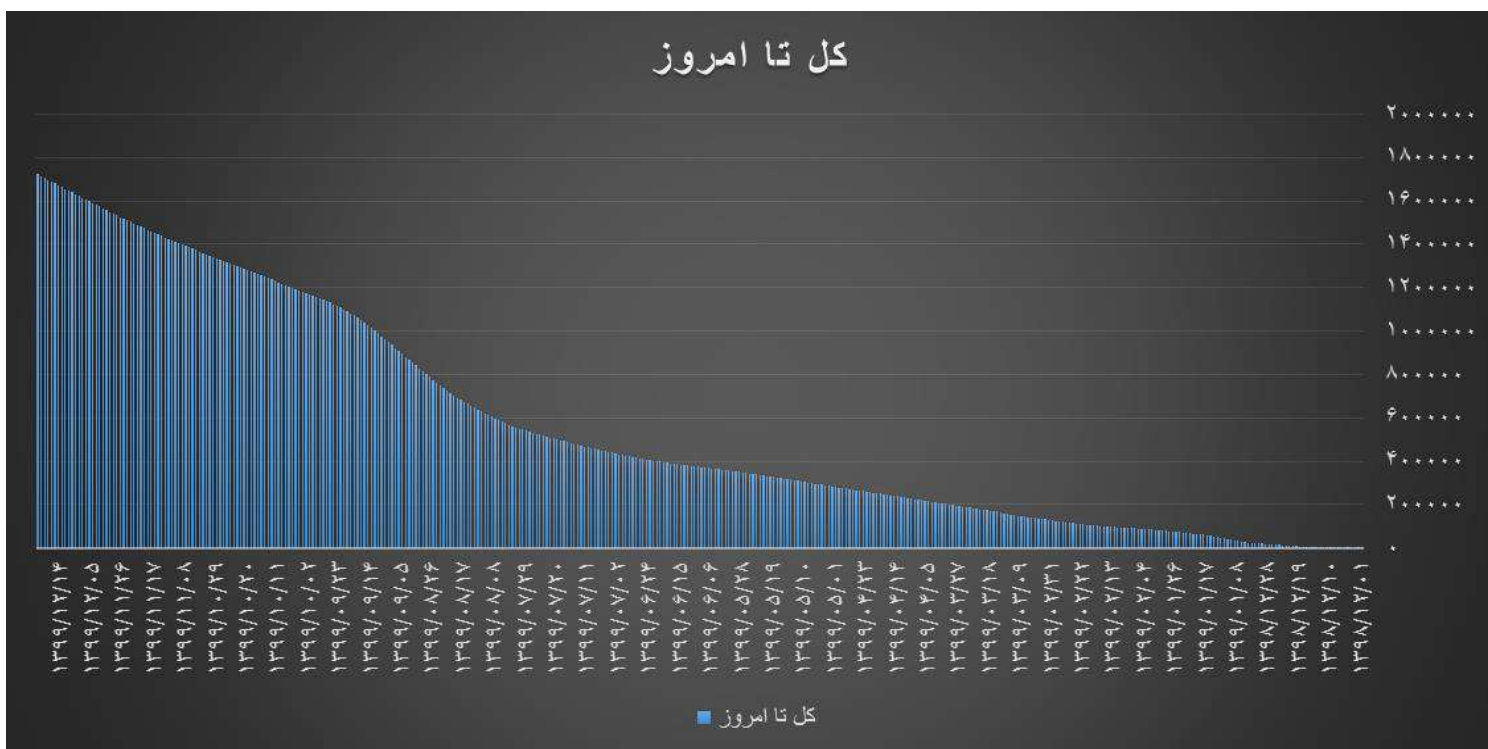
از زمانی که کرونا در جامعه ایرانی شیوع یافته است، برخی رفتارها و جریان‌های متناقض در نظام‌های معرفتی جامعه نیز بروز پیدا کرد. در عرصه مدیریت سیاسی و اجتماعی بحران کرونا، تناقضی بر سر قرنطینه قم رخ داد. اولین شهری که برای قرنطینه مطرح شد، قم بود و نزاعی بی‌صدا بر سر این مسئله در جامعه ایرانی در گرفت. رئیس‌جمهور در اظهارنظری تخصصی اعلام کرد که هفته آتی، همه‌چیز عادی خواهد شد، درحالی‌که همه نظام بهداشتی و درمانی از شروع گسترده ویروس کرونا در ایران خبر می‌دادند، ستاد بحران سخن‌گویان مختلفی داشت، گاه یک پزشک، گاه سایر افراد سیاسی گزارش‌های متناقضی می‌دادند (رحمانی، ۱۳۹۹: ۱۸-۱۷).

اغتشاش میان عملکردهای کنشگران مختلف با جریان‌های گسترده‌ای از شایعات دائماً تشدید می‌شد و هر جریانی در حرکت خود، گاه مصمم‌تر و گاه به‌شدت متغیر عمل می‌کرد. نزاعی که در وهله اول در مدیریت بحران، سپس در دانش سنتی و مدرن در باب کرونا و در نهایت رفتار مردم خودش را نشان داد، می‌توان به چند دسته تقسیم کرد؛ (۱) نزاع در سطح مدیریتی: رئیس جمهور یا مدیریت بحران بر خلاف دانش پزشکی، در مورد وضعیت آتی شیوع این ویروس حرف می‌زد. (۲) نزاع در سطح طب و درمان: پزشکان سنتی و مدرن به نبردی نابرابر و به نفع طب مدرن وارد شده بودند. (۳) نزاع نهادهای اجتماعی ذی‌نفوذ، نهاد حوزه و روشنفکران: نهاد حوزه در بخش‌هایی مانند تولیت آستان مقدس قم، جلوی برنامه قرنطینه یا بسته‌شدن حرم‌ها و سایر مناسک جمعی را می‌گرفت و از سوی دیگر منتقدان بسیاری به تمکین نکردن متولیان در برابر قرنطینه پرداختند. (۴) تناقض در عملکردهای مردم: مردم هم از یک سو، گروهی به شفای حرم‌ها پناه می‌بردند، گروهی هم به طبع گرم و گروهی هم به علم جدید و مواد ضدعفونی‌کننده آن. چیزی که این وضعیت را تشدید می‌کرد، خبرهای ضدنقیض و شایعه‌ها بود. یکی از این شایعه‌ها، تأثیر نوشیدن الکل در از بین رفتن ویروس بود که این نگرش غلط به علت مصرف الکل‌های تقلبی و صنعتی، حدود ۳۲۰ نفر را به کام مرگ فرستاد (رحمانی، ۲۰:۱۳۹۹). از زمان ورود ویروس کرونا به ایران تا به امروز روند بیماری با فراز و فرودهایی همراه بوده است. نقطه اوج پیک بیماری در فصل پاییز به‌خصوص ماه‌های آبان و آذر بود، البته باید خاطر نشان کرد که در فصل پاییز به دلیل شیوع آنفلوآنزای فصلی، تعداد مبتلایان به ویروس در کشور صعودی بوده است؛ علائم مشترک آنفلوآنزا و کووید ۱۹ تشخیص را سخت‌تر می‌کند در نتیجه اوج ویروس در این فصل سال است. برای درک بهتر از میزان شیوع

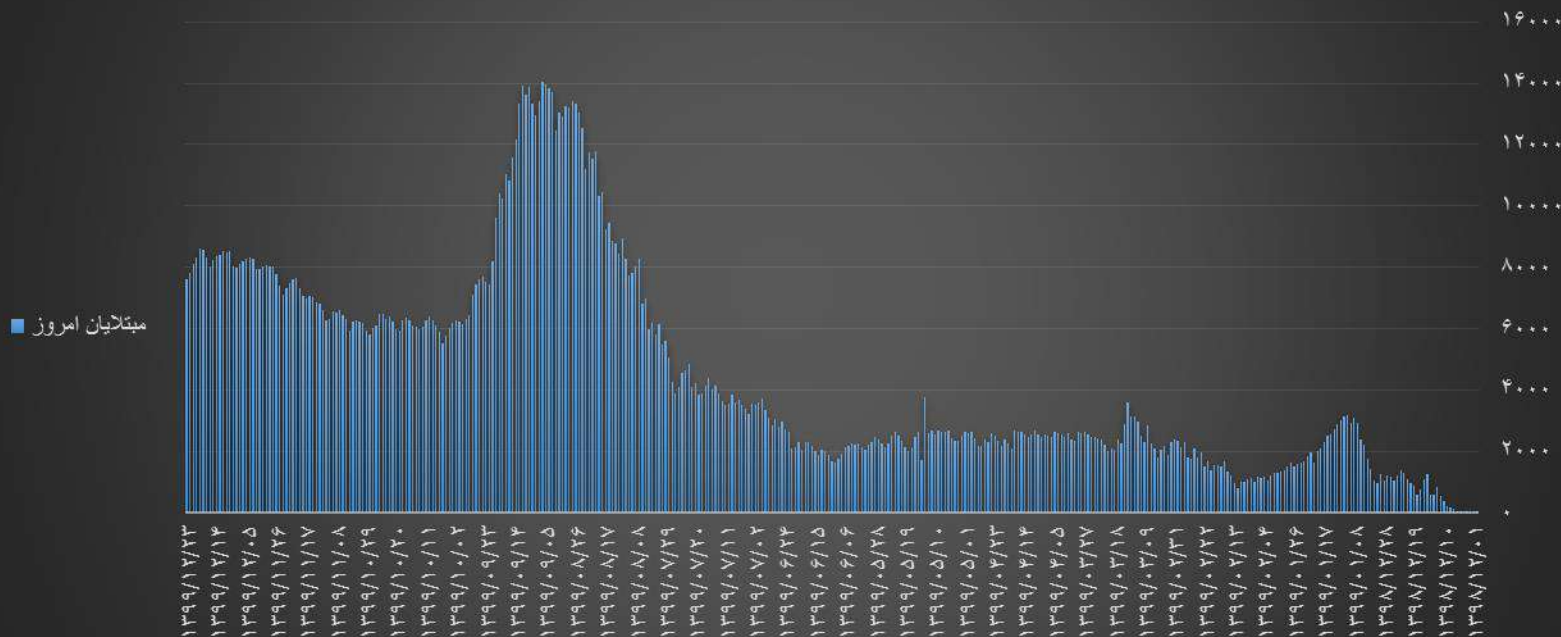
مجموعه مقالات همایش پیامدهای ویروس کرونا برای مناطق مختلف جهان

ویروس نمودارهای از تعداد مبتلایان روزانه کرونا ویروس و مجموع مبتلایان طی یک سال تعیین شده است.

نمودار مجموع مبتلایان به کووید ۱۹

مبتلایان امروز

نمودار مبتلایان روزانه به کووید ۱۹

حکمرانی در دوران کرونا

حکمرانی با جنبه‌های عمومی مثل اجتماع، فرهنگ، اقتصاد، بهداشت، آموزش و محیط زیست در ارتباط است. هرچقدر انسجام در ساختارهای تصمیم‌گیری بیشتر شود احتمال نتیجه‌بخش بودن آن سیاست بالاتر می‌رود. با توجه به آنچه در مورد پاندمی کرونا به عنوان مسئله‌ای بدخیم گفته شد، ماهیت ساختار سیاسی و تصمیم‌گیری اهمیت می‌یابد (فرخی، ۱۳۹۹). در ابتدا سیاست‌گذاری در سطح وزارت بهداشت بود که با فشار افکار عمومی به سطح ریاست‌جمهوری و ملی ارتقا یافت. جلسات منظم و تصمیم‌گیری‌های قاطع شروعی مناسب برای سیاست‌گذاری بر مبنای فاصله‌گذاری اجتماعی بود. نهادهای نظامی، بهداشتی، پدافند، علمی و حتی نهادهای عمومی خیریه به کمک آمدند و روحیه ملی مبارزه با کرونا شکل گرفت. در ادامه چند ضعف اساسی سیاست‌گذاری، کشور را در بحران کرونا آسیب‌پذیر کرد. صدهای متفاوتی از نهادهای پزشکی، امنیتی، نظامی و اجرایی به گوش می‌رسید. سیاست قرنطینه، سیاست مصلحت‌گرایانه نترساندن مردم و سیاست بازگشت فوری به وضعیت عادی، باعث شد تصمیم‌های متفاوت اتخاذ شود و اراده سیاسی یکسانی بر کشور حاکم نشود (اسلامی، ۱۳۹۹).

مقابله با تهدید ویروس کرونا در ایران، در سطح نهادهای مسئول با ناکارآمدی و ضعف‌هایی همراه است که عبارتند از: ضعف در مصلحت‌اندیشی‌های سیاسی و تعلل در افشای موارد شناسایی شده که به بی‌اعتمادی مردم نسبت به نهادها دامن زد، عدم شفافیت لازم در ارائه اطلاعات و آمار، تعلل و تأخیر در قطع مسیرهای ارتباطی و تداوم تردد با مرکز اصلی تولید بحران بیماری، سرعت عمل ناکافی در جهت توزیع و تامین به موقع ابزار (کیت‌های) تشخیصی، غفلت و سهل‌گیری در آزمون موارد مشکوک که به نظر می‌رسد به تسری بیشتر موارد انجامیده، عدم برنامه‌ریزی برای تدارک ماسک، دستکش و سایر تجهیزات بهداشتی به تعداد مورد نیاز و رایگان که موجب کمبود وسایل مورد نیاز و افزایش قیمت‌ها شد (احمدنیا، ۱۳۹۹: ۲۹۹).

کرونا جامعه را به تعلیق درآورده و این بدان معناست که زندگی ما دچار اختلال اساسی شده است و می‌تواند به چالش‌های بزرگ‌تری هم منتهی شود. اگر در کنار این مسائل، ناکارآمدی مدیریتی و سوءاستفاده‌های گروهی و شخصی را هم اضافه کنیم، خواهیم دید که اوضاع دشواری پیش روی کشور است. در شرایطی که جامعه عمیقاً محتاج حمایت‌های دولت و نظام حکمرانی است، آنچه پیش‌ترها از آن به عنوان افول سرمایه اجتماعی و اعتماد به دولت و حکومت مطرح می‌شود، اکنون فرصتی برای جبران آن از طریق مدیریت درست امور، حمایت جامع از مردم و تضمین امنیت ذهنی و عینی برای آن‌ها خواهد بود. در فضای آسیب‌زده جامعه ایرانی تحت شرایط تحریم، دقت در عملکرد دولت حساسیت دوگانه‌ای دارد که بتواند سرمایه‌های اجتماعی بیشتری را برای نظام حکمرانی فراهم کند. در غیر این صورت می‌تواند عواقب بدی برای نظام حکمرانی در مشروعیت و اقتدار آن ایجاد کند (رحمانی، ۱۳۹۹: ۱۶۹-۸۸).

مقوله حکمرانی در راستای «مدیریت کیفیت» با هدف جلوگیری از ظهور و بروز بحران‌ها و شکاف‌های جدی در جامعه است. بحران کرونا چند موضوع را در حوزه حکمرانی برای جامعه ایرانی برجسته کرد: نخست، بحث «سلامت» و اهمیت موضوع‌هایی که به آن ربط دارد مثل زیرساخت‌های درمانی و بهداشتی؛ از دارو و مواد بهداشتی گرفته تا بیمارستان و کادر پزشکی و پرستاری و علم و دانش مورد نیاز این حوزه. دوم، مدیریت امکانات و استلزامات آرامشی و آسایشی مادی و معنوی مورد نیاز این حوزه. سوم «مسئله کم کردن تبعات منفی متفاوت بحران» حکمرانی (Good Governance) در بحران کرونا، ظرفیت محتوایی یک نظام به نحو عام است که مطمئناً تصدی آن با عقلا و خردمندان جامعه باشد. این حوزه منطقی باید از «شفافیت»، «پاسخگویی»، «انتقاد»، «انعطاف» و «علم» (داده‌ها و تحلیل) برخوردار باشد تا از یک طرف احساس امنیت و آرامش و از طرف دیگر تصمیم‌گیری درست و خیر را به «حوزه عمومی» منتقل کند. این توان و ظرفیت، جنبه تاریخی، مدیریتی و جامعه‌ای دارد و باید با تمام قوا از آن مراقبت و

محافظت کرد و از هیجان و حرکت‌های کور و کوتاه مدت و مقطعی، دور نگه داشت. ظرفیت حکمرانی، دیدن تمام مردم یک جامعه از یک طرف و هم‌سویی با عقل و خرد جامعه جهانی با هدف تحقق «امنیت و آرامش عمومی» از طرف دیگر است (علوی‌پور، ۱۳۹۹: ۱۴۱).

بحران کرونا نشان داد که حکومت در ایران حداقل از چهار بحران نسبتاً پایدار و بلندمدت رنج می‌برد: ۱) بحران تصمیم‌گیری: یعنی توانایی اتخاذ تصمیم‌های سریع و قاطع آنگاه که بدان‌ها نیاز است؛ ۲) بحران اعتماد سیاسی: یعنی اعتماد مردم به حکومت و نهادهای آن؛ ۳) بحران انسجام سیاستی: یعنی ناتوانی اتخاذ سیاست‌ها و راهبردهایی که بتواند اجماع نهادی کافی در میان نهادهای شریک در حاکمیت را ایجاد کند؛ ۴) بحران نفوذ یا قابلیت: یعنی توانایی حکومت برای اعمال اقتدار در تمام قلمرو سرزمینی، پیشبرد سیاست‌ها و تعقیب اهداف؛ به نظر می‌رسد هرگونه بازاندیشی در دستگاه حکمرانی کشور باید رسیدگی به این بحران‌ها را در اولویت قرار دهد (مرکز بررسی‌های استراتژیک، ۱۳۹۹: ۲۰).

مقابله با ویروس کووید ۱۹ نیازمند اقدام‌های فوق‌العاده و برقراری مقرراتی است که تحمل و انجام آن چندان دلخواه همه شهروندان نیست؛ مقرراتی هم‌چون منع رفت و آمد، توقف فعالیت مشاغل، تعطیلی بنگاه‌های اقتصادی یا رعایت بیش از پیش بهداشت و حفظ فاصله اجتماعی و حضور نیافتن در اجتماعات و مهمانی‌ها در کنار جداسازی افراد مشکوک از سالم، از جمله اقداماتی است که برای حفظ سلامت جوامع باید انجام پذیرند. اما این اقدام‌ها به راحتی قابل اجرا نیست و تنها با استفاده از یک قدرت فائقه و برتر داخلی که مقررات را بر شهروندان تحمیل می‌کند، امکان‌پذیر است (شیرعلی، ۱۳۹۹: ۱۸۴).

سیاست‌های اتخاذ شده دولت در شرایط کرونایی

با توجه به شیوع ویروس کرونا و انتشار آن به بیشتر کشورهای جهان از جمله ایران اسلامی، پیشگیری از شیوع گسترده بیماری و کنترل آن، مستلزم تجمیع کلیه امکانات مدیریتی، اجرایی و علمی کشور است. از این‌رو و به منظور ایجاد هماهنگی حداکثری و هم‌افزایی بین بخشی، ستاد ملی مدیریت بیماری کرونا با مصوبه شورای عالی امنیت ملی و تأیید رهبری تشکیل و مقرر شد کلیه اقدام‌ها در هر حوزه عملیاتی و دستگاه‌های اجرایی مرتبط صورت می‌گیرد. از این‌رو ستاد ملی مدیریت بیماری کرونا از تاریخ ۱۳۹۸/۱۲/۱ به ریاست دکتر سعید نمکی، وزیر بهداشت، درمان و آموزش پزشکی تشکیل شد (مستندات ستاد ملی مدیریت، ۱۳۹۹). اهم اقدامات حاکمیتی در مواجهه با ویروس کرونا عبارت است از:

- تشکیل ستاد ملی مدیریت بیماری کرونا و ۸ کمیته تخصصی؛
- تشکیل قرارگاه عملیاتی مدیریت بیماری کرونا و برگزاری جلسات در کارگروه‌های مختلف (آزمایشگاه علمی، بهداشت محیط، درمان، تأمین تجهیزات و دارو...);
- دریافت صورت جلسات کمیته‌های تخصصی و بررسی احصای موارد نیازمند اخذ مصوبه ستاد ملی؛
- انجام هماهنگی بین‌بخشی و آماده‌سازی ۲۰۰۰۰ تخت نقاهتگاهی توسط ستاد نیروهای مسلح؛
- پیگیری و مدیریت تدوین دستورالعمل‌های کنترل محیطی و اماکن عمومی؛
- برنامه‌ریزی و اجرای طرح ملی فاصله‌گذاری فیزیکی با شروع از ۴ استان آلوده و در ادامه تعمیم طرح به کل کشور و نهایتاً طرح ملی فاصله‌گذاری هوشمند؛
- تشکیل قرارگاه زیستی کشور و صدور ۱۷ مورد ابلاغیه و انجام هماهنگی کشوری؛
- تعیین مصادیق جرم و مجازات متقابل برای افرادی که بیماری کرونا اثبات شده خود را پنهان می‌کنند؛
- طرح پاکسازی و عادی‌سازی محیط و اماکن شهری از ویروس کرونا و به‌کارگیری کلیه یگان‌های جنگ نوین ارتش و سپاه و مقدرات مهندسی و آتش‌نشانی؛
- لغو تعطیلات نوروزی ۱۳۹۹ نیروهای مسلح و موکول شدن به زمان بعداز عبور شرایط موجود؛
- تدوین و ابلاغ ۹ مورد دستورالعمل اجرایی در خصوص اقدام‌های پیشگیری و درمان و دستورالعمل استانی تشکیل کمیته امنیتی، اجتماعی و انتظامی؛
- نظارت و کنترل مستمر بر اقدام‌های استان‌ها در پیشگیری و مقابله با کرونا؛
- پایش مستمر مراکز پیش‌بیمارستانی و بیمارستانی تحت پوشش؛
- اجرای طرح کنترل مبادی ورودی و خروجی استان‌ها توأم با غربال‌گری فعال؛
- تشکیل کمیسیون نظارت بر خرید اقلام مورد نیاز کرونا در استان‌ها برای بررسی و تأیید خریدهای خارج از ضوابط عادی؛
- تشدید نظارت بر سوخت‌گیری از پمپ بنزین‌ها و رواج پرداخت الکترونیکی در جایگاه سوخت؛
- ردیابی مسیر تراکنش مالی افراد مبتلا به کرونا جهت شناسایی محل‌های تردد و افراد و بستگان موارد مثبت یا مشکوک؛
- راه‌اندازی سامانه ردیابی دارو و صلاحیت تجویزکننده دارو؛
- تخصیص ساعت خاص اخبار کرونا در شبکه‌های تلویزیونی سراسری ملی؛

- راه‌اندازی بخش مشاوره کووید ۱۹ در سامانه مشاوره تلفنی ۴۰۳۰؛
 - تدوین و ابلاغ ۱۱ مورد اطلاعیه در خصوص اقدام‌های پیشگیری؛
 - تدوین و ابلاغ ۴۲ مورد راهنمای پیشگیری، کنترل و اقدام در مقابله با ویروس کرونا در اماکن و صنایع مختلف؛
 - متمرکزسازی اطلاع‌رسانی آمار و اطلاعات مربوط به کرونا توسط ستاد ملی؛
 - اضافه شدن شعار کاهش تجمع به مجموعه شعارهای مبارزه با کرونا؛
 - تدوین و انتشار روزانه روزنگار اپیدمیولوژی بیماری کرونا در ایران؛
 - راه‌اندازی بخش سلامت روان و مشاوره روانشناسی اختصاصی کرونا در سامانه ۱۹؛
 - پیشنهاد تشکیل کارگروه بررسی تخلفات؛
 - رسانه‌ای به منظور پیشگیری از انتشار اخبار جعلی؛
 - بررسی حدود اختیارات کارگروه بررسی تخلفات رسانه‌ای به منظور پیشگیری از انتشار اخبار جعلی؛
 - تأکید بر تقویت برنامه‌های آموزش حفاظت از خود، خود قرنطینگی، برنامه‌های سرگرمی و تفریحی و هدایت جریان رسانه‌ای براساس سیاست‌های ستاد ملی؛
 - تصویب آماده‌باش بیمارستان‌ها، نقاهتگاه‌ها و کاردبهداشتی و درمانی نیروهای مسلح و به کارگیری براساس اعلام نیاز و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی؛
 - تصویب تشکیل کارگروه بررسی تخلفات رسانه‌ای به منظور پیشگیری از اخبار جعلی؛
 - نظام آموزشی: راه‌اندازی سیستم آموزش مجازی و آموزش از راه دور؛
 - تأمین تجهیزات و اقلام بهداشتی؛
 - جمع منابع؛
 - تأمین تجهیزات درمانی؛
 - تأمین اقلام غذایی و بهداشتی؛
 - تأمین نیروی انسانی؛
 - فاصله‌گذاری اجتماعی
- نتیجه‌گیری

پاندمی کرونا باعث شده است چالش‌های نظام حکمرانی مشخص شود و به‌رغم تلاش‌های دولت برای مرتفع کردن بحران ویروس، دولت را با مشکلاتی چند روبه‌رو سازد. کوید ۱۹ در حوزه اقتصاد موجب افزایش بیکاری، فقر و آسیب‌پذیری گروه‌های کم درآمد شده است و در حوزه اجتماعی موجب سردرگمی و هراس و روزمرگی در جامعه شده است، در حوزه سیاسی به دلیل عدم شفافیت و عدم اطلاع‌رسانی به موقع دولت از وجود ویروس در کشور بر بی-اعتمادی عمومی دامن زده است. تمرکزگرایی در شیوه مدیریت دولت در مواجهه با ویروس کرونا از جمله ضعف‌های بزرگ دولت بود که موجب شد امکانات و تجهیزات بهداشتی در بخش مرکزی انباشته شود و حاشیه در بهره‌مندی وسایل و تجهیزات مورد نیاز با مشکل مواجه شوند یا محروم بمانند. عدم تمهیدات به موقع دولت برای وارد کردن واکسن و اختلافات موجود بر سر آن از جمله مسائلی بود که موجب تشدید بحران در کشور شد. در عصر کرونا دولت برای مشروعیت بخشیدن به حاکمیتش سعی دارد کنترل امور را به دست گیرد اما بحران جهانی کرونا و مشکلات اقتصادی که گریبان‌گیر کشور است، درکنار عدم توانایی در مدیریت کیفی صحیح و عدم استفاده از حداکثر ظرفیت‌ها موجب ناکارآمدی دولت شده است. هر چند کشورهای دموکراتیک غربی هم تحت تأثیر این دست از مشکلات قرار گرفته‌اند، اما با توجه به مسائل داخلی کشور از جمله مشکلات اقتصادی و سیاسی که زندگی عامه مردم را با دشواری‌های زیادی همراه ساخته است، دولت ناگزیر است مدیریت کارآمدتری از خود به نمایش گذارد.

حکومت باید برای مقابله با مسائل بدخیم و بحران‌هایی چون ویروس کرونا که به ناگاه بروز می‌کنند و راه‌حل آن‌ها نیازمند زمینه‌سازی کارآمد و قدرتمند است، خود را توانمند سازد. توانمندسازی یعنی پرهیز از محافظه‌کاری غیرضرور، دوری از حرکات نمایشی، شفافیت و اتخاذ تصمیم‌های قابل اجرا. برای موفقیت در مدیریت مسائل مربوط به بحران کرونا سیاست‌مداران و جامعه پزشکی باید باهم هماهنگ و در یک راستا باشند. در زمان بحران کرونا در کشور پزشکان و متخصصان به جای فهم درست واقعیت ویروس و کنترل آن درباره نحوه مدیریت اجتماعی و تصمیم‌گیری نظر می‌دادند بدون این که مقتضیات جامعه و مسائل سیاسی را در نظر بگیرند و سیاست‌مداران به جای توانمندسازی خود در عرصه مدیریتی و بهره‌گیری از حداکثر ظرفیت‌ها برای مقابله با بحران، درباره مباحث پزشکی نظر می‌دادند. در نتیجه آنچه در حکمرانی جامعه کرونایی ایران مشهود است تناقض‌ها و تعارض‌های مدیریتی، عدم برنامه‌ریزی صحیح و اقدام‌های مؤثر و پایدار، عدم هماهنگی بین بخش‌های مختلف تصمیم‌گیری و عدم حمایت دولت از افرادی که طی بحران با آسیب‌های جدی اقتصادی مواجه شده‌اند، است.

بحران کرونا موجب شده است که جامعه ایرانی کارگزاران و حکمرانانش را براساس میزان توانایی و کارآمدی‌شان در مراقبت از سلامت شهروندان می‌سنجند و نه براساس شعارها و باورها و گفته‌های ایدئولوژیک یا اعتقادی که آن‌ها

ممکن است صادقانه یا ریاکارانه تظاهر به آن کنند. پاندمی کرونا در صورت بی‌تدبیری می‌تواند جامعه را دچار نقصان- های جدی و هزینه‌های بسیار سنگینی کند. آنچه حکمرانی در عصر کرونا به آن نیاز دارد یک تفکر بحرانی برای رهایی از این مسئله بدخیم است، تفکری که به صورت استراتژیک و با اندیشیدن به فرصت‌ها و تهدیدها و با حداکثر ظرفیت‌ها و توانایی‌های مدیریتی، کارایی حکومت را افزایش دهد.

منابع

۱. احمدنیا، شیرین؛ کرونا در ایران: آزمون مسئولیت‌پذیری و همبستگی در جامعه؛ فصلنامه فرهنگی هنری هامون؛ سال سوم؛ شماره ۸؛ پاییز ۱۳۹۹
۲. اسلامی، روح‌الله؛ روزنامه دنیای اقتصاد؛ شماره روزنامه: ۴۹۴۲؛ شماره خبر: ۳۶۷۵۵۴۲؛ تاریخ چاپ: ۱۳۹۹/۰۵/۰۲
۳. رحمانی، جبار؛ فرهنگ و کرونا (چالش‌های فرهنگ ایرانی در بحران کرونا)؛ نشر انسان‌شناسی؛ ۱۳۹۹
۴. شیرعلی، اسماعیل؛ کرونا، ویروسی سیاسی یا اجتماعی؟؛ انتشارات اندیشه احسان؛ ۱۳۹۹
۵. فرخی، مسعود؛ پژوهشگر اقتصاد سیاسی دانشگاه اسکس بریتانیا؛ پژوهشکده سیاست‌گذاری دانشگاه صنعتی شریف؛ ۱۳۹۹/۰۷/۰۵؛ <http://ristip.sharif.ir/category/corona>
۶. فکوهی، ناصر؛ روزگار کرونا (تاملاتی فرهنگی درباره کرونا و ویروس)؛ موسسه آبی پارس: انتشارات پل فیروزه؛ ۱۳۹۹
۷. کریمی‌مله، علی؛ مسائل سیاستی بدخیم و لزوم بازنگری راهبردی در الگوهای سنتی روابط دولت ملت در ایران؛ فصلنامه دولت پژوهی؛ مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی؛ سال چهارم؛ شماره ۱۵؛ صفحات ۳۹-۱؛ پاییز ۱۳۹۷
۸. مرکز بررسی‌های استراتژیک؛ توانمندی دولت‌ها در پاسخ به بحران کرونا؛ شماره مسلسل: ۶۰۰؛ کد گزارش: ۱۶۹ - ۹۹؛ ۱۶ آذر ۱۳۹۹
۹. مرکز مطالعات و تحقیقات فرهنگ و ادب پایداری؛ دفتر ادبیات انقلاب اسلامی؛ ۷ اسفند ۱۳۹۰؛ <http://22bahman.ir/show.php?page=post&id=8291>
۱۰. مستندات ستاد ملی مدیریت؛ شماره ۱؛ اقدامات جمهوری اسلامی ایران در پیشگیری، کنترل و مقابله با بیماری کووید ۱۸؛ ۳۰ فروردین ۱۳۹۹

11. B. Guy Peters & Matthew Tarpey; Are wicked problems really so wicked? Perceptions of policy problems, *Policy and Society*, 38:2, 218-236; (2019)
12. Dr. Farzan Madadzadeh, Reyhane Sefidkar; The epidemiological trends of coronavirus disease (COVID19) in Iran: February 19 to March 22, 2020
13. <https://etemadonline.com/>
14. Tom Ritchey; Wicked Problems* Modelling Social Messes with Morphological Analysis; Swedish Morphological Society; *Acta Morphologica Generalis* Vol. 2. No. 1 (2013)

نظم نوین جهانی در دنیای پسا کرونا

روح‌الله قندهاری^۱

چکیده

مفهوم امنیت همانند مفهوم قدرت، مفهومی سیال است. همان‌طور که قدرت از منابع مختلفی تأمین شده و هر یک نقش و سهم بسزایی در هرم کلی قدرت دولت‌ها دارد، مفهوم امنیت نیز وابسته به عوامل بسیاری است که می‌تواند با توجه به شرایط مختلف تغییر کند. اعلی‌ترین و کامل‌ترین مدل قدرت یک کشور، توانایی محافظت آن از حدود جغرافیایی، منافع داخلی و بین‌المللی و امنیت شهروندان از شدیدترین تهدیدهای امنیتی است؛ که فارغ از کنترل انسانی، توانایی عبور از مرزهای کشورها را داشته و قابلیت ردیابی و یا شناسایی کشور تهدید کننده را ندارند. بدین معنی که تجهیزات نظامی و اطلاعاتی موجود در کشورها، امکان رصد منشاء و مقابله با این نوع از تهدیدها را ندارند. از جمله مهم‌ترین تهدیدهای اعلی، حملات بیولوژیکی است. در این پژوهش تأثیر ویروس کرونا بر روابط بین‌الملل و بالاخص تأثیر آن بر صلح و امنیت بین‌المللی مورد بررسی و کنکاش قرار می‌گیرد. فرضیه پژوهش بر این اصل استوار است که ماهیت قدرت در حال تغییر از بعد سخت به نرم، و امنیت از مجرد به مرکب بوده و در این مسیر فناوری‌های متعارف توانایی افزایش قدرت و تأمین امنیت مورد نیاز کشورها را ندارند. آنچه که می‌توان از رهیافت پاندمی کرونا بر امنیت بین‌المللی ترسیم کرد، حاکی از ایجاد نظم نوین جهانی جدیدی است که در آن حد متعادلی از سیاست‌های ملی‌گرایانه کشورها در کنار همکاری‌های بین‌المللی ذیل سازمان‌هایی نظیر سازمان بهداشت جهانی صورت پذیرفته و قدرت کشورها بر مبنای توانایی آنها در تأمین امنیت خود در برابر تهدیدهای بیولوژیکی ارزیابی می‌شود. در این نظم جدید، کشورهایی که ضمن دستیابی به توانایی دفاعی، به قابلیت ایجاد تهدیدهای بیولوژیک نیز مجهز شوند، با شرط دارا بودن فرهنگ هژمونیک، به‌عنوان هژمون‌های نظم نوین جهانی شناسایی می‌شوند.

واژه‌های کلیدی: امنیت مرکب، قدرت نرم، سلاح‌های بیولوژیکی، نظم نوین جهانی، تهدیدهای غیرقابل شناسایی

^۱ دانشجوی مقطع دکتری رشته روابط بین‌الملل دانشگاه تهران، Roo.ghandhari@ut.ac.ir

۱- مقدمه

جهان بار دیگر در بحرانی بیولوژیکی فرورفته و جهانیان نگران از فرجام این جنگ نابرابر، به انتظار منجی نشسته‌اند تا از راه رسد و امنیت بهداشتی از دست رفته ایشان را بازآورد. پس از تجربیات پیشین درخصوص آنفولانزای اسپانیایی، سارس و ابولا، سایه سنگین ویروس کرونا از دسامبر ۲۰۱۹، نظم عالمگیر موجود را دچار اختلالی بی سابقه کرد. وضعیتی که به نظر می‌رسید موقتی باشد؛ اکنون با جهش‌های ژنتیکی مداوم این ویروس مواجه شده و این امر دورنمای دستیابی به تجهیزات پیشگیرانه و درمان‌کننده قطعی آن را تا آینده‌ای نامحتمل، بعید می‌نماید.

در کنار مسائل بهداشتی، نظام روابط و سیاست بین‌الملل نیز با سردرگمی‌ها و تحولاتی مختلفی دست به گریبان است. آشفتگی اوضاع بین‌المللی تا بدان حد پیش رفته، که برخی از اندیشمندان، دوران روابط بین‌الملل را به دو دوره پیش و پس از کرونا تقسیم کرده و معتقدند اکثر مفاهیم سیاسی می‌بایست برای دوران پساکرونا بازتعریف شوند. برخی دیگر از عنوان «نوستالیا» برای توصیف این پدیده استفاده کرده و معتقدند همانند وستفالیای قدیم که سبب شکل‌گیری جامعه بین‌الملل به مفهوم نوین آن شد؛ در نظام بین‌الملل پساکرونا نیز می‌بایست شاهد شکل‌گیری مفاهیم جدید و تغییر و تحول نظریات روابط بین‌الملل و نظم موجود جهانی باشیم (خلیلی، ۱۳۹۹: ۲). درست همانند نظام سیاسی آشوب زده زمان هابز که سبب شد او به دنبال راه حلی برای استقرار نظم و برقراری امنیت اجتماعی باشد، در شرایط کنونی نیز می‌توان صحبت از محیطی پرآشوب به میان آورد که در آن «انسان گرگ انسان است». اگر در زمان هابز انسان‌ها به لحاظ تداخل حقوق طبیعی دست به ایجاد جنگ و به‌کارگیری زور و خشونت می‌زدند، در جوامع امروزی نیز انسان‌ها با انتقال ویروس کرونا به دیگران، می‌توانند سبب بروز لطمات جبران‌ناپذیری به یکدیگر شوند؛ امری که سبب مرجح دانستن انزوای نسبت به حضور در فعالیت‌های اجتماعی انسان‌ها شده است. تحت همین شرایط است که دولت‌ها به منظور حفاظت از شهروندان خود دست به انحصار دارویی زده و یا نظیر آنچه که در جریان راهزنی تجهیزات پزشکی ارسالی چین به کانادا و فرانسه از سوی ایالات متحده مشاهده شد (خبرگزاری صدا و سیما، ۱۳۹۹)، به نوعی «جنگ همه علیه همه» در حال رخ دادن است. با این حال در پس هر بی‌نظمی و آشوبی، می‌توان انتظار داشت برای استقرار مجدد نظم، تلاشی دسته‌جمعی برای تعریف قراردادهای جمعی و بین‌المللی نوین صورت پذیرد.

در این پژوهش تلاش می‌شود تا ضمن بررسی تأثیر تهدیدهای غیر نظامی بر امنیت، اثرات کرونا بر جوامع را مرور کرده و سپس با بازتعریف مفاهیمی چون امنیت و قدرت، به توصیف نظم نوین جهانی که در آن تهدیدهای بیولوژیکی امنیت کشورها را تحت تأثیر قرار می‌دهند؛ پرداخته شود. سؤال پژوهش این است که بحران کرونا چه تأثیری بر نظام روابط بین‌الملل دارد؟ فرضیه پژوهش را نیز چنین می‌توان مطرح کرد که رابطه مستقیم میان افزایش قدرت نظامی و تأمین امنیت کشورها در جهان پساکرونا کارکرد خود را از دست داده، و کشورها در کنار کسب تسلیحات نظامی، ناچار به افزایش قدرت بهداشتی خویش نیز هستند. از این رو می‌توان چنین تصور کرد که کشورها می‌توانند در کنار توانایی‌های نظامی، به فناوری دفع و ایجاد تهدیدهای بیولوژیکی نیز دست یابند؛ با شرط برخورداری از فرهنگی هژمونیک، می‌توانند به عنوان هژمون جدید نظام بین‌الملل پساکرونا شناخته شوند. در جمع‌آوری اطلاعات این پژوهش، از روش کتابخانه‌ای و مقالات اینترنتی استفاده شده، و فرضیه آن به روش تحلیلی - توصیفی مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد.

۲- تهدیدهای غیرنظامی و امنیت

با شروع موج سوم و چهارم انقلاب صنعتی و با رشد روزافزون فناوری‌های جدید، در کنار استفاده مثبت از فناوری‌ها در مسیر ساخت آرمان‌شهرها، با گسترش نتایج منفی ناشی از استفاده نادرست فناوری‌ها در قرن بیستم، مفهوم جدید ویران شهری به ادبیات سیاسی نظام بین‌الملل اضافه شد که ناظر بر نتایج استفاده منفی از فناوری‌ها است (منوچهری، ۱۳۹۹: ۱۸). به‌عنوان مثال هدف تهدیدهای سایبری که جزء «تهدیدهای مداوم پیشرفته»^۱ به‌شمار می‌آیند، در سالیان گذشته صرفاً اهداف نظامی بوده؛ ولی این تهدیدها اکنون شرکت‌ها، دولت‌ها و مراکز علمی و پژوهشی کشورهای دیگر را نیز هدف قرار می‌دهد (Chen, Desmet and Huygens, 2014: 63). نظیر آنچه که در جریان نفوذ بدافزار استاکس نت^۲ به سایت هسته‌ای نطنز و یا آتش سوزی اخیر این سایت اتفاق افتاد. از سویی دیگر، یکی از جنبه‌های کمتر شناخته شده فناوری‌های نوین، پروژه علمی موسوم به هارپ^۳ است که از سوی سنای ایالات متحده نیز مورد تصویب قرار گرفته است. این تکنولوژی به ظاهر علمی در واقع توسعه یک سلاح نظامی مرگبار است که توانایی تغییر اکوسیستم‌ها و تصویربرداری از سایت‌های نظامی کشورهای دیگر در اعماق زمین و دریا را خواهد داشت (Smith, 1998: 10).

¹ Advanced persistent threats (APTs) are the most complex cyberattacks. They are generally mounted by groups linked to nation-states and target highly valuable systems and data.

² Stuxnet.

³ High Frequency Active Auroral Research Program.

به‌طور تاریخی کشورهای مختلف در کنار استفاده از تسلیحات نظامی، از روش‌های دیگری نیز برای شکست دشمنان خویش بهره می‌بردند. به‌عنوان مثال محاصره نظامی شهرها با هدف محاصره غذایی صورت گرفته که در اغلب موارد سبب تسلیم شدن دشمنان نیز می‌شد. لازم به‌ذکر است که تسلیحات بیولوژیکی قدمتی چندین هزارساله دارند. رومیان و آشوریان با استفاده از نمک، زمین‌های کشاورزی دشمنان خود را غیر بارور کرده و از این طریق آنها را دچار کمبود مواد غذایی می‌کردند؛ و یا رزم‌آوران قرون وسطی که از لاشه حیوانات برای تسری بیماری‌ها و یا پخش مخفیانه میکروب‌ها در قلمرو دشمنان خود استفاده می‌کردند (منوچهری، ۱۳۹۹: ۱۶). از این‌رو می‌توان در پس هر نوع همه‌گیری ویروسی، نوعی احتمال جنگ بیولوژیکی را نیز مطرح کرد. بر مبنای برخی ادعاها، آلمان عامل انتشار ویروس آنفولانزای اسپانیایی در سال ۱۹۱۸ بود؛ این ویروس تنها سربازان و مردان سالم را مبتلا می‌کرد. یا سرویس اطلاعاتی شوروی در سال ۱۹۸۳ گزارش داد؛ ایالات متحده از ایدز به‌عنوان یک سلاح بیولوژیکی استفاده کرده است؛ هم‌چنین «پل کریگ رابرتز»، دستیار وزیر خزانه‌داری ایالات متحده در زمان حکومت رونالد ریگان مدعی شد، شیوع بیماری ابولا در آفریقا در سال ۲۰۱۴ از سوی آمریکا صورت گرفته تا با نابودی سیستم بهداشتی کشورهای آفریقایی، امکان تولید واکسن از سوی شرکت‌های دارویی آمریکایی فراهم شود (تسنیم نیوز، ۱۳۹۹). این اقدامات بیولوژیکی به نوعی در راستای مفهوم «تثلیت علم، تکنولوژی و نقصان اخلاق، ماده اشتعال‌زای ویرانگری را ایجاد می‌نماید» (منوچهری، ۱۳۹۹: ۱۹)، و این ماده اشتعال‌زا، احتمال آغاز رسمی جنگ‌های بیولوژیکی است که می‌تواند سبب نابودی تمدن بشری نیز شود.

با مقدمات فوق، می‌توان شروع بحثی داشت بر احتمال وقوع جنگ بیولوژیکی ویروس کرونا که با عنایت به موارد ذکر شده پیشین، امر قریب و تازه‌ای نیز تلقی نمی‌شود. به‌نظر می‌رسد انتشار ویروس کرونا آن‌هم از کشوری مانند چین که به نوعی در رقابتی اقتصادی با ایالات متحده آمریکاست، نمی‌تواند به سادگی تنها بر اثر اشتباه انسانی مورد تحلیل قرار گیرد. برخی از تحلیل‌گران با رد اشتباه انسانی، معتقدند انتشار این ویروس بی‌تردید جنگ بیولوژیکی بوده که بدون نیاز به عبور از مرزهای سیاسی، کشورهای هدف و به نوعی کل دنیا را مورد تهاجم قرار می‌دهد (میرکریمی، ۱۳۹۸). چین اولین کشوری بود که درگیر این پاندمی شد و در نهایت شگفتی، در کمترین زمان ممکن هم توانست بر آن غالب شود و از آن پس شرکت‌های چینی با تولید ماسک، گان، لوازم بهداشتی و ضدعفونی‌کننده و صادرات آن به سراسر دنیا، سود هنگفتی از محل درآمدهای این قبیل فعالیت‌ها به‌دست آوردند. دکتر آستین (۲۰۲۰) از شرکت در حال ورشکستگی گانسونگ چینی یاد می‌کند که پس از شروع بحران کرونا، با عقد قراردادهای لازم برای تولید لوازم بهداشتی و پزشکی در ژانویه ۲۰۲۰، توانست از ورشکستگی نجات پیدا کند. از سویی دیگر، یکی از رهاوردهای بحران

کرونا، تسریع فرآیند انتقال مرکز ثقل قدرت اقتصاد بین‌الملل از اروپا و آمریکا به آسیای شرقی و مخصوصاً چین است که به‌رغم نظام کمونیستی، عملکردی بسیار درخشان در مهار این ویروس داشته است (پژوهشکده امنیت ملی، ۱۳۹۹). یکی از دلایل ایجاد جنگ دیپلماتیک میان دولت ترامپ و مقام‌های چینی نیز حساسیت‌های این موضوع بوده است. ترامپ با چینی خواندن ویروس کرونا، علناً از شروع جنگی بیولوژیک یاد می‌کند، که بسیاری از نتایج آن تاکنون به نفع کشور چین بوده است. یکی از نتایج این جنگ دیپلماتیک، عدم توافق کشورهای عضو شورای امنیت سازمان ملل متحد در اتخاذ اقدامی قاطع در راستای مبارزه با پاندمی کرونا بوده است، امری که سه ماه پس از اعلامیه سازمان بهداشت جهانی و نهایتاً به صدور قطعنامه ۲۵۳۲ انجامید (قوام آبادی، ۱۳۹۹: ۱۹۱).

۳- تأثیر کرونا بر زندگی اجتماعی و بین‌المللی

در حدود یک‌سال پس از شروع پاندمی کرونا، جهان با انبوهی از مشکلات و تبعات ناشی از این بحران بی‌سابقه دست به‌گریبان است. ویروس کرونا از یک سو تمامی تعاملات اجتماعی بشر را، تحت تأثیر فاصله‌گذاری‌های اجتماعی و قرنطینه‌های مکرر به حالت سکون درآورده؛ و از سوی دیگر به‌واسطه این سکون در ارتباطات انسانی، تمامی اشکال همکاری‌های سیاسی، اقتصادی و بین‌المللی بین دولت‌ها دچار افت فاحش، تردید و یا تطوّر مداوم شده است. به‌طور خلاصه می‌توان تأثیر ویروس کرونا بر اشکال زندگی اجتماعی و بین‌المللی بشر را به‌صورت ذیل دسته‌بندی کرد:

۳-۱ فرهنگ، ورزشی و اجتماعی

کاهش سطح ارتباطات انسانی در جوامع به‌واسطه فاصله‌گذاری‌های اجتماعی، سبب توقف و یا محدودیت فعالیت‌های جمعی نظیر تولید آثار هنری، همایش‌های اجتماعی - فرهنگی و همچنین برخی از رشته‌های ورزشی شده است. در کنار این موضوع، کاهش سطح درآمدها و افزایش نرخ تورم و بیکاری، ضمن تعمیق شکاف فقیر و غنی، سبب افزایش نرخ بزه‌کاری‌های اجتماعی و جرائم بین‌المللی نظیر سرقت، قاچاق مواد مخدر، قاچاق انسان و سایر جرائم سازمان‌یافته فراملی می‌شود.

۳-۲ آموزشی، بهداشتی - درمانی

وارد آمدن آسیب‌های جسمی و روانی بر جامعه بشری، مهم‌ترین تأثیر کرونا ارزیابی می‌شود. از دست دادن اعضای خانواده، دوستان و آشنایان، سبب ایجاد بحران‌های شدید عاطفی و استرس‌های مداومی شده است که

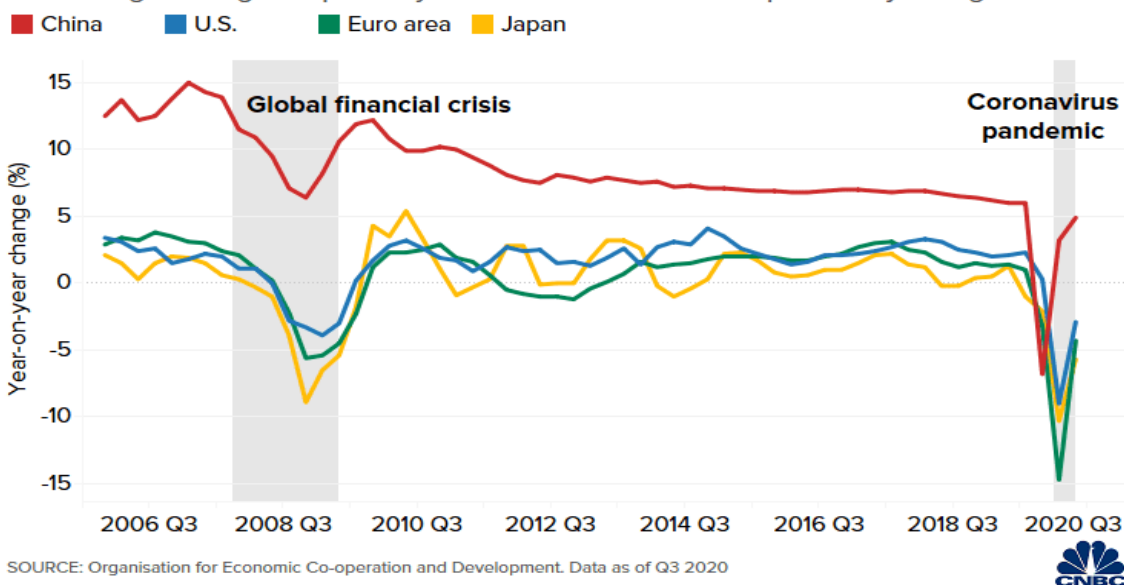
اثرات این عوامل، می‌تواند نقش بسیار مهمی را در آینده حیات بشری و تعاملات ایشان بازی کند. از سویی دیگر، تعطیلی نظام آموزش حضوری و استفاده نه چندان مناسب و فراگیر از تکنولوژی‌ها در فرایند آموزش غیرحضوری، نگرانی‌های بسیار جدی را در خصوص میزان موفقیت‌آمیز بودن این نوع آموزش ایجاد کرده است. به‌عنوان مثال در پژوهشی مشخص شد در درس ریاضی، تا ۶۳٪ از محتوی آموزشی از دست رفته است. این امر ضمن ایجاد خلاءهای آموزشی، سبب افزایش هزینه‌های دولتی و سازمان‌های بین‌المللی نظیر یونسکو برای ارتقای سطح آموزشی نسل کنونی دانش آموزان در آینده نیز می‌شود (کریمی، ۱۳۹۹).

۳-۳ اقتصادی

به‌علت کاهش سطح ارتباطات انسانی و بین‌کشوری، میزان دادوستدهای اقتصادی و تراز تجاری کشورها به‌طور محسوسی کاهش یافت. این امر سبب کاهش شدید درآمدهای ملی، برهم خوردن تعادل مالی عمومی و بین‌المللی، افزایش تورم، بی‌کاری و کاهش شدید رشد اقتصادی کشورها شد. این پدیده سبب ایجاد بزرگ‌ترین رکود اقتصادی از سال ۱۹۲۹ شده که در آن، دولت‌ها ضمن آنکه با کاهش درآمدهای عمومی خود دست به گریبان هستند، به منظور جلوگیری از ورشکستی صنایع، مجبور به تزریق نقدینگی به نظام اقتصادی خود بوده که این موضوع فشار سنگینی را بر دولت‌ها وارد می‌کند. حتی اعمال سیاست‌های اقتصادی انبساطی نیز نتوانست مانع سقوط رشد اقتصاد و افزایش تورم و نرخ بیکاری در کشورها شود (فرهمند، ۱۳۹۹). نمودار زیر نمایانگر حجم بالای خسارات مادی این پاندمی بر اقتصاد جهانی است.

Economic hit from Covid-19 pandemic

Percentage change in quarterly real GDP from the same period a year ago

نمودار ۱. میزان کاهش رشد اقتصادی تحت تأثیر پاندمی کرونا (Lee, 2021).

در این نمودار، به‌رغم بروز آسیب اقتصادی به کشور چین، این کشور همچنان بالاترین نرخ رشد اقتصادی را داشته و روند بهبود آن در سال ۲۰۲۱ نیز با سرعتی بیشتر از کشورهای دیگر در حال حرکت است. آمارهای مربوط به نرخ بیکاری چین و میزان بدهی خارجی این کشور نیز نشان از بهبود نسبی آمارها نسبت به سایر کشورها در بازه زمانی قبل و بعد از شیوع بیماری کرونا دارد (Lee, 2021).

۳-۴ سیاسی - نظامی و بین‌المللی

دست‌آورد این پاندمی در عرصه سیاسی و بین‌المللی شامل موارد متعددی چون بسته شدن مرزهای ملی، تضعیف جهانی شدن و منطقه‌گرایی، کاهش سطح همکاری‌های بین‌المللی، و شاید مهم‌ترین اثر این ویروس در کوتاه‌مدت بازیابی نقش محوری دولت‌ها در فرایند مدیریت بحران با اتخاذ سیاست خوداتکایی و استفاده از منابع درونی کشورها است. با این حال و با توجه به نقش سازمان‌های بین‌المللی نظیر سازمان بهداشت جهانی، می‌توان نقشی پررنگ برای این دست از سازمان‌ها در کنار دولت‌های ملی برای مدیریت بحران کرونا در نظر گرفت (فاطمی‌نژاد، ۱۳۹۹).

به‌صورت تاریخی تهدیدهای نظامی همواره به‌عنوان عامل اصلی برهم‌زننده صلح و ثبات بین‌المللی در نظر گرفته می‌شدند. لازم به‌ذکر است که اساسنامه بسیاری از سازمان‌های بین‌المللی نظیر شورای امنیت نیز بر این مبنا

تدوین و نگاشته شده است. با این حال و پس از پایان دوران جنگ سرد، عوامل دیگری به مجموعه عوامل بی‌ثبات- ساز جامعه بین‌المللی اضافه شدند که از آن جمله می‌توان به گسترش فقر که به ازدیاد جرائم اجتماعی و بین‌المللی نیز منجر می‌شود؛ تخریب‌های زیست محیطی و گسترش بیماری‌های مسری اشاره کرد (قوام‌آبادی، ۱۳۹۹: ۱۸۵). بر همین مبنا است که دبیر کل سازمان ملل، پاندمی کرونا را «دشمن مشترک بشریت» نامیده که صلح و امنیت جهانی را تهدید می‌کند. آقای گوترش این بحران را سخت‌ترین آزمون سازمان ملل تا به حال اعلام کرده؛ و معتقد است بحران کرونا سبب بروز مشکلاتی در روند حل و فصل منازعات منطقه‌ای و بین‌المللی شده است (Gutters, 2020). البته لازم به ذکر است که به علت بسته شدن مرزهای ملی و تمرکز کشورها بر فرایند مدیریت بحران کرونا، تا اندازه‌ای از میزان منازعات بین‌المللی و فعالیت‌های تروریستی کاسته شده است (حیدری، ۱۳۹۹). با این حال می‌توان از تشدید مشکلات کشورهای میزبان پناهندگان به عنوان یکی از پیامدهای بین‌المللی بحران کرونا در چارچوب وظایف سازمان ملل یاد کرد. کاهش درآمدها و رشد اقتصادی کشورها، موضوع مهاجرت‌های قانونی و غیرقانونی و هم‌چنین افزایش میزان پناهندگان از کشورهای کمتر برخوردار را تشدید کرده و این امر برای کشورهای میزبان نظیر ترکیه، یونان، اردن و سایر مناطقی که مبادی ورودی پناهندگان است، معضلات بهداشتی، اقتصادی، سیاسی و امنیتی فراوانی ایجاد خواهد کرد (شهدی، ۱۳۹۹).

۴- بازتعریف امنیت، قدرت و دورنمای نظم نوین جهانی

از دیرباز رابطه‌ای مستقیم میان امنیت و قدرت برقرار بوده است. بدین معنی که برای حداکثرسازی امنیت، نیاز به حداکثرسازی قدرت وجود دارد. مورگنتا معتقد است حداکثرسازی قدرت تا آنجا ادامه می‌یابد که قدرتی مافوق انسان نباشد، و یا به عبارتی انسان مشابه خداوند شود (Guzzini, 2018: 17)، و یا دولت‌ها شهوتی بی‌حد و حصر در بدست آوردن قدرت داشته و همواره مترصد فرصتی برای غلبه و استیلا بر دول دیگر هستند (مرشایمر، ۱۳۸۹: ۲۲). در نگاه واقع‌گرایان، افزایش قدرت به والاترین هدف هر کشوری که تضمین امنیت و اصل بقاست منجر می‌شود. در جهانی که تردید جدی در نیت بازیگران دیگر وجود دارد؛ خودیاری مهم‌ترین اصلی است که کشورها می‌بایست برای تضمین بقای خود بدان تکیه کنند. والتز دو دلیل عمده را برای مرجح دانستن اصل خودیاری و عدم تمایل کشورها به همکاری ذکر می‌کند:

- ترس از وابستگی در نتیجه توسعه همکاری‌ها.

- عدم اطمینان از توزیع عادلانه نتایج همکاری‌ها (لیتل، ۱۳۸۹: ۳۰۷).

بر این مبنا می‌توان چنین نتیجه گرفت که در شرایطی مانند بحران کرونا که امنیت و بقای کشورهای جهان را مورد تهدید قرار داده است؛ و هم‌چنین عدم اطمینان به مؤثر بودن همکاری‌های بین‌المللی به‌علت احتمال عدم توزیع متوازن نتایج این همکاری‌ها، سیاست اتکاء به منابع داخلی با بستن مرزهای ملی و در دست گرفتن قدرت توسط دولت‌ها، حداقل در کوتاه‌مدت، می‌تواند اثرات مؤثرتری در فرآیند مدیریت بحران کرونا به‌همراه داشته باشد. با این حال، با توجه به عدم توانایی کشورهای مختلف در مدیریت کارآمد بحران، می‌بایست نقش بیشتری به سازمان‌های بین‌المللی نظیر سازمان بهداشت جهانی در یاری‌رسانی به کشورهای محروم و ناتوان و یا به‌عبارتی دولت‌های ورشکسته اعطاء کرد. بدیهی است حتی در صورت موفقیت‌آمیز بودن سیاست مرزهای بسته کشورها، در صورت عدم موفقیت کشورهای ناتوان در مهار ویروس کرونا، امکان انتقال مجدد ویروس به کشورهای دیگر نیز وجود دارد. از این‌رو، کشورها می‌بایست از میان سیاست بستن دائمی مرزهای ملی و اتکای به درون، و سیاست همکاری‌های بین‌المللی در ریشه‌کنی این پاندمی، سیاستی بینابینی را اتخاذ کنند. در نتیجه، در کنار نقش‌آفرینی دولت‌های ملی، سازمان‌های بین‌المللی نیز می‌توانند از نقش حائز اهمیتی در مدیریت بحران بهره‌مند شوند.

از سویی دیگر، مفهوم امنیت و قدرت ماهیتی سیال داشته و در ادوار زمانی مختلف جلوه‌های مختلفی از خود را بروز داده‌اند. به‌طور تاریخی، تأمین امنیت همواره در پناه افزایش قدرت و تجهیز به لوازم و اسباب جنگی تجزیه و تحلیل می‌شده است. اغلب جنگ‌ها در گذشته با به‌کارگیری قدرت سخت، که آن‌را معادل به‌کارگیری زور و خشونت قلمداد می‌کنیم، و استفاده از ادوات و سلاح‌های نظامی صورت می‌پذیرفت. در این رهیافت، تهدید و عامل تهدید قابل رؤیت و شناسایی است. ولی با تغییر شرایط نظام بین‌الملل پس از دهه ۱۹۹۰ و با حساسیت جامعه بین‌المللی و نقش-آفرینی سازمان‌هایی نظیر سازمان ملل و شورای امنیت، شرایط تهاجم به کشورهای دیگر و استفاده علنی از زور تا حد بسیار زیادی محدود شد. در چنین شرایطی تهدیدهای غیرنظامی و ترجیحاً غیر قابل شناسایی و ردیابی^۱ از سوی کشورها، برای تهدید و تخریب رقبا و یا دشمنان مورد استفاده قرار می‌گیرد. همان‌طور که در بخش‌های گذشته به مواردی چون تهدیدهای سایبری و بیولوژیک و فناوری هارپ اشاره شد؛ به‌نظر می‌رسد کشورها اقبال بیشتری را برای به‌کارگیری این نوع از فناوری‌ها از خود بروز می‌دهند. با تغییر ماهیت تهدیدها از تهدیدهای سخت و آشکار نظیر به-کارگیری تسلیحات نظامی به تهدیدهای نرم و پنهان نظیر سلاح‌های بیولوژیکی، به‌نظر می‌رسد ما نیاز به دریافت فهمی

¹ Undetectable and Untraceable Threats

سلامت محور از امنیت داشته و ضرورت سیاستگذاری‌های جدیدی در این حوزه امری بدیهی خواهد بود (اشتریان، ۱۳۹۹). به‌عنوان مثال در عمده نظریه‌های موجود در سیاست بین‌الملل نظیر واقع‌گرایی، صرفاً تهدیدات آشکار و خشن نظیر استفاده ابزاری از سلاح‌ها و یا آغاز جنگ به‌عنوان تهدید امنیتی شناسایی می‌شوند. در حالی که در دنیای کنونی، میزان تلفات و صدمات ویروس‌ها از بسیاری از درگیری‌های نظامی رخ داده بیشتر است. واقع‌گرایی قائل به سلسله-مراتب مسائل سیاست جهانی بوده و در این رهیافت، مسائل سیاسی، نظامی و امنیتی به‌عنوان عوامل تهدیدکننده امنیتی در سیاست اعلی، و سایر موارد نظیر فرهنگ، اجتماع، اقتصاد و زیست‌محیطی در چارچوب سیاست سفلی درجه‌بندی می‌شوند (نوری، ۱۳۹۹). با توجه به عواقب و نتایج ویروس کرونا در جهان امروز، بطلان این سلسله‌مراتب آشکار می‌شود. این امر شاید ناکارآمدی بسیاری از نظریه‌های سیاسی موجود را گوشزد کند؛ مگر آنکه بازتعریفی در حدود و ثغور مفاهیم و سطوح تحلیل این نظریه‌ها برای تسری حوزه شمولیت آنها به جهان پساکرونا به‌عمل آورده شود.

با توجه به موارد ذکر شده و لزوم بازبینی در مفاهیم، تعاریف و فرضیه‌های موجود نظریه‌های سیاسی، این سؤال مطرح می‌شود که جهان امروز با چه نوع از تهدیدهایی مواجه بوده و با چه میزان از قدرت می‌توان این تهدیدها را خنثی کرد؟ همان‌طور که پیشتر نیز تلویحاً بدان اشاره شد، در جهان پساکرونا، تهدیدهای بیولوژیک در صدر تهدیدهای ممکن قرار گرفته و سایر موارد در درجه دوم از اهمیت قرار می‌گیرند. شاید برخی به‌کارگیری سلاح‌های بیولوژیکی را امری غیرانسانی تلقی کنند، در حالی که در عمل هیچ تفاوتی میان سلاح‌های بیولوژیکی، شیمیایی و هسته‌ای نیست؛ و به اصطلاح تمامی این موارد در دسته‌بندی سلاح‌های کشتار جمعی قرار می‌گیرند^۱ (Office of Disarmament Affairs). بنابراین می‌بایست با پذیرش احتمال به‌کارگیری این نوع تسلیحات از سوی دولت‌ها و گروه‌های تروریستی، در خصوص راه‌های محدودیت و مبارزه با آنها اقدام‌های عملی لازم را صورت داد. به‌طور خلاصه می‌توان سهولت‌ها و دشواری‌های استفاده تسلیحات بیولوژیکی را به‌صورت زیر دسته‌بندی کرد:

۴-۱ سهولت‌ها

۴-۱-۱ ارزان بودن فناوری و عدم نیاز به نیروی پیش‌برنده مصنوعی؛

۴-۱-۲ عدم نیاز به دخالت آشکار نیروهای نظامی؛

۴-۱-۳ ناتوانی تجهیزات نظامی موجود در کشف، دفع و ردیابی آنی حملات (سلطانی، ۱۳۹۹)؛

۴-۱-۴ عدم نیاز به اجرای تهدید، نفس ادعا می‌تواند سبب ایجاد ترس عمومی شود؛

¹ Weapons of Mass Destruction

۴-۱-۵ ایجاد منبع درآمدی بالا ناشی از فروش تجهیزات، دارو و واکسن‌های درمانی؛

۴-۱-۶ تحمیل هزینه‌های اقتصادی بسیار زیاد بر کشورهای هدف؛

۴-۱-۷ تغییر موازنه قدرت جهانی و ایجاد فرصت رشد اقتصادی به نفع کشورهای مهاجم.

۲-۴ دشواری‌ها

۴-۲-۱ افزایش رقابت‌های بیولوژیک و میزان آسیب‌پذیری متقابل کشورها؛

۴-۲-۲ امکان دستیابی گروه‌های تروریستی به منابع ویروسی؛

۴-۲-۳ امکان ایجاد جهش‌های ویروسی و تسری جهانی آن که می‌تواند کشور مهاجم را نیز مورد حمله قرار دهد؛

۴-۲-۴ ایجاد اختلال در امر فعالیت‌های بشردوستانه سازمان‌های بین‌المللی و کشورهای مختلف نظیر تعویق روند

گفتگوهای صلح میان افغانستان و طالبان (روبین، ۱۳۹۹)؛

۴-۲-۵ گسترش فقر و آسیب‌های اجتماعی در کشورهای هدف و سرریز آن به کشورهای دیگر در قالب افزایش

جرایم سازمان‌یافته ملی و فراملی؛

۴-۲-۶ افزایش میزان مهاجرت‌های قانونی و غیرقانونی از کشورهای هدف به سایر نقاط دنیا و همچنین افزایش

مشکلات مرزی، بهداشتی و غذایی در اردوگاه‌های پناهندگان (ملک‌زاده، ۱۳۹۹)؛

۴-۲-۷ کاهش میزان مبادلات اقتصادی میان کشورها به علت بسته شدن مرزها؛

۴-۲-۸ تضعیف جهانی شدن، منطقه‌گرایی، سازمان‌ها و همکاری‌های بین‌المللی (فصلنامه علوم خبری، ۱۳۹۹)؛

۴-۲-۹ افزایش میزان تبعیض‌های پزشکی و دشمنی‌های نژادی و نفرت‌پراکنی میان دولت‌ها (العریبه، ۲۰۲۰).

با توجه به مفهوم امنیت منطقه‌ای بوزان، تأمین امنیت یک کشور وابسته به برقراری امنیت منطقه ای است. در این پارادایم، مسائل بهداشتی و زیست‌محیطی همپای عوامل نظامی مهم تلقی شده و انبساط مفهوم امنیت سبب درک بهتر واقعیت‌های جهان امروز می‌شود (نوری، ۱۳۹۹). این استدلال که به نوعی به هم پیوستگی امنیت کشورها، یا امنیت مرکب، در جهان معاصر را یادآور می‌شود، متفاوت از مفهوم امنیت در هزاره‌های گذشته است. در دوران باستان کشورها جزایر مستقلی قلمداد شده که هر کشوری با شرط تأمین امنیت خود -امنیت مجرد- می‌توانست خود را از گزند تهدیدهای دیگر مصون بدارد. دستاوردی که البته با تغییر ماهیت امنیت از امنیت مجرد در معنای فوق در قرون گذشته به امنیت مرکب و یا همان تعبیر امنیت منطقه‌ای بوزان در جهان امروز، دیگر ناممکن می‌نماید (سازمند و جوکار، ۱۳۹۵: ۱۵۴). به همین دلیل قدرت لازم برای تأمین این نوع از امنیت مرکب در جهانی با تهدیدهای بیولوژیکی، متفاوت از

قدرت در ادوار گذشته بوده؛ و بالطبع تسلیحات مورد نیاز برای تحقق آن نیز متفاوت خواهد بود. بنابراین، در جهان پساکرونا، سلاح‌های هسته‌ای و قدرت نظامی، میزان و تعداد نیروهای مسلح و سایر ادوات نظامی، کمترین نقشی را در تأمین امنیت کشورها نداشته و به‌کارگیری این نوع از تسلیحات متعارف و یا حتی هسته‌ای، ضمن بی‌تأثیری در دفع خطر، به هدر رفتن منابع نیز منجر می‌شود (ایوانوف، ۱۳۹۹).

از این رو می‌توان چنین تصور کرد که با تبدیل امنیت مجرد به مرکب، قدرت سخت می‌بایست به قدرت نرم مبتنی بر فناوری‌های بهداشتی مبدل شود. در این نظم جدید، کشورهایی که بتوانند با دستیابی به دانش بیولوژیک، ضمن محافظت از شهروندان خویش، امکان نمایش قدرت بیولوژیکی خود در برابر سایر کشورها را نیز داشته باشند، همان‌گونه که جوزف نای نیز معتقد است، می‌توانند با فرض در اختیار داشتن یک فرهنگ جهانشمول، ضمن تأمین امنیت خود، به هژمون غالب نظام بین‌الملل نیز تبدیل شوند (پژوهشکده امنیت ملی، ۱۳۹۹).

۳-۴ نظم نوین جهان پساکرونا

برخی از محققان معتقدند برای تغییر نظم‌های جهانی می‌بایست چهار مؤلفه قوام‌بخش نظام بین‌الملل یعنی مؤلفه‌های ساختاری، کارگزاری، هنجاری - نهادی و الگوی تعامل بین بازیگران تغییر کند. با بررسی شرایط جهان کنونی به نظر می‌رسد که نخست و در سطح کارگزاری، با بسته شدن مرزهای ملی، شیوه حکمرانی لیبرالی با افول مواجه شده است. دوم، قدرت‌های جدیدی ماورای جهان غرب در حال تقویت شدن خواهند بود. سوم و تحت تأثیر این تغییر کارگزاری، نحوه آرایش بازیگران و واحدهای بین‌المللی نیز در حال متحول شدن است. چهارم، به‌علت افول الگوی حکمرانی لیبرالی، ارزش‌ها، هنجارها و نهادهای لیبرالی مستقر در نظام بین‌الملل نیز تضعیف و متحول خواهد شد. در نهایت و با توجه به چالش‌های دیپلماتیک میان چین و آمریکا، الگوهای دوستی و دشمنی در قالب تعاملات و یا سازوکار رقابت و همکاری‌های میان بازیگران بین‌المللی دچار تغییر و تحول اساسی خواهد شد (پژوهشکده امنیت ملی، ۱۳۹۹). بنابراین دور از انتظار نیست که شاهد نظم نوین جهانی در دنیای پساکرونا باشیم. در این بخش به‌صورت بسیار خلاصه برخی از ویژگی‌های این نظم نوین جهانی در حال شکل‌گیری را به‌صورت زیر برشمرد، و تجزیه و تحلیل آن را به مقالات آتی واگذار خواهیم کرد:

۱-۳-۴ تضعیف کوتاهمدت جهانی شدن و منطقه‌گرایی: همان‌گونه که پیشتر نیز بدان پرداخته شد، در کوتاهمدت کرونا سبب تقویت ناسیونالیسم ملی و اقتدارگرایی دولتی شده، و روندهای جهانی شدن، منطقه‌گرایی و همچنین تجارت جهانی را تضعیف می‌کند. ولی در بلندمدت، سازمان‌های بین‌المللی و دولت‌ها ناچار به اتخاذ سیاست‌های همکاری‌جویانه برای ارتقاء نظام بهداشت جهانی خواهند بود (دهقانی فیروزآبادی، و تاجیک، ۱۳۹۹).

۲-۳-۴ جابه‌جایی درجه اهمیت سازمان‌های بین‌المللی: در طول تاریخ شاهد موارد بوده‌ایم که بیماری‌های جهانگیر نظم موجود جهانی را تغییر داده‌اند. به‌عنوان مثال طاعون در قرن چهاردهم که اتفاقاً آن‌هم از چین شروع شده بود، نظم جهانی مغولی را نابود کرد (پیک حرفه، ۱۳۹۹: ۵). کرونا ضمن کاهش اهمیت نهادهایی چون شورای امنیت و افزایش دیگر سازمان‌ها چون سازمان بهداشت، سیاست بهداشت جهانی را نیز از سیاست سفلی تبدیل به سیاست اعلی کرده است. در این مسیر سازمان بهداشت جهانی با نقشی محوری می‌تواند با راه‌اندازی سیستم اطلاعات اپیدمیولوژیکی متمرکز که به‌صورت دائمی بروزرسانی شود، موارد مشکوک و ویروسی را به‌صورت دائمی رصد کرده و دستورالعمل‌های لازم را به کشورهای ارائه‌کننده (آقامحمدی، ۱۳۹۹: ۷۰).

۳-۳-۴ بازتعریف برخی از مفاهیم علم سیاست: در کنار نیاز به بازتعریف مفاهیمی چون امنیت، قدرت و توانایی نظامی دفاعی کشورها که در بخش‌های پیشین اشاره شد، به‌نظر می‌رسد باید مفاهیم جدیدی نظیر دیپلماسی سلامت را با نقشی هم‌تراز با دیپلماسی عمومی کشورها وارد عرصه نظری علم سیاست کرد (جوادی، ۱۳۹۹). این امر در کنار تحقق اهداف بهداشتی مدنظر، می‌تواند سبب کاهش تنش‌های بین‌المللی شده و به نوعی دیپلماسی سلامت می‌تواند هم‌چون دیپلماسی پینگ‌پونگ، سبب حل مسائل سیاسی و امنیتی مابین کشورهای متخاصم شود (باقری و شفیعی، ۱۳۹۹: ۳۷ و ۳۹).

۴-۳-۴ انتقال مرکز ثقل قدرت و تجارت جهانی: به‌نظر می‌رسد با توجه به مباحث مطروحه در بخش اثرات اقتصادی کرونا بر کشورها، کشور چین و ژاپن کم‌ترین میزان آسیب‌های اقتصادی را متحمل شده و این امر باتوجه به خسارات وارده بر اتحادیه اروپا و آمریکا می‌تواند سبب تسریع روند انتقال مرکز ثقل قدرت اقتصادی دنیا از اروپا و آمریکا به شرق آسیا و چین شود.

۵-۳-۴ توسعه مطالعات و رقابت‌های بیولوژیکی: با توجه به سهولت‌های برشمرده برای دستیابی و استفاده از سلاح‌های بیولوژیکی، به‌نظر می‌رسد احتمال دارد که رقابتی پنهانی میان برخی از کشورها در جهت دستیابی و

توسعه دانش بیولوژیکی صورت پذیرد. امری که می‌تواند در کنار ابرقدرت‌های نظامی، سبب ایجاد ابرقدرت-های بهداشتی نیز شود (سجادپور، ۱۳۹۹).

۴-۳-۶ افزایش میزان جرائم و تهدیدهای تروریستی: بانک جهانی در بیانیه خود اعلام کرده که بحران کرونا ۲۳ میلیون نفر در آفریقا و ۱۶ میلیون نفر در جنوب آسیا را به ورطه فقر مطلق خواهد کشاند. به‌طور مشابه برنامه غذایی سازمان ملل متحد در گزارشی مدعی شد به‌علت بروز این پاندمی، تعداد افراد قحطی‌زده جهان دو برابر شده و تا پایان سال ۲۰۲۰ به رقم ۲۶۵ میلیون نفر منتهی خواهد شد (کاپارینی، ۱۳۹۹). بنابراین و با توجه به کاهش درآمدها در کشورهای مختلف و به‌خصوص در خاورمیانه و آفریقا و بی‌توجهی دولت‌های درگیر در امر مبارزه با کرونا به گروه‌های تروریستی و افراطی مذهبی نظیر داعش و طالبان، زمینه مساعدی در اختیار این گروه‌ها برای تجدید قوا، عضوگیری از مناطق محروم و تجهیز خود به سلاح‌های بیولوژیکی قرار می‌دهد (سلطانی، ۱۳۹۹).

۵- نتیجه‌گیری

در طول این پژوهش تلاش شد نگاهی جدید بر مفاهیمی چون امنیت و قدرت و هم‌چنین اثرات کرونا بر نظم نوین جهانی ارائه شود. در جهانی که عناصر تهدیدکننده امنیت روز به روز متنوع‌تر می‌شوند، نمی‌توان تنها با اتکاء بر اصول و مفاهیم پیشینی علم سیاست به تحلیل وقایع و رویدادها پرداخت. پس از بروز بیماری‌های فراگیری چون سارس، ابولا و کرونا، لزوم دریافت فهم بهداشت محور از مسائل و تهدیدهای امنیتی امری بدیهی به‌نظر می‌رسد. به‌همین ترتیب رابطه مستقیم این مفهوم با عنصر قدرت نیز نیاز به بازتعریف دارد. در چارچوب نظری واقع‌گرایی که تهدیدهای نظامی سبب ایجاد بحران‌های امنیتی می‌شوند، توان بازدارندگی سلاح‌های هسته‌ای راه‌حلی مناسب برای حفظ سیستم موازنه قوا و تأمین امنیت ملی کشورها است. ولی در شرایط جدیدی که تهدیدهای بیولوژیک می‌توانند بدون نیاز به نیروهای پیش‌برنده، مرزهای سیاسی و عرصه‌های جغرافیایی را درهم نوردیده و جامعه جهانی را با مخاطراتی مواجه سازند؛ کارایی سلاح‌های هسته‌ای از حیز انتفاع ساقط می‌شود. با احساس نیاز به بازتعریف مفاهیم کاربردی علم سیاست و تغییر در ساختار نظام، بازیگران، ارزش‌ها و الگوهای دوستی و دشمنی تحت تأثیر ویروس کرونا، به‌نظر می‌رسد نظم جهانی جدیدی در حال شکل‌گیری است که در آن توانایی ایجاد و دفع تهدیدهای بیولوژیک به‌عنوان عامل برتری قدرت کشورها مورد ارزیابی قرار گیرد. در این نظم جدید، ترکیبی از ملی‌گرایی و همکاری‌های بین‌المللی با محوریت مسائل بهداشتی شکل گرفته و جهان به‌سمت یکپارچگی امنیتی به پیش می‌رود.

زیرا در این نظم جدید، امنیت تک تک کشورها، به برقراری امنیت بهداشتی در تمامی نقاط دنیا بستگی دارد. از این رو کشور ناچارند در کنار اعمال سیاست‌های ملی‌گرایانه، سهمی از فعالیت‌ها و امکانات خود را به سازمان‌هایی نظیر سازمان بهداشت جهانی تفویض کنند.

منابع فارسی

اشتریان، کیومرث (۱۳۹۹)، چالش‌های حکمرانی امنیتی در بحران کرونا، سخنرانی، همایش بین‌المللی پیامدهای کرونا بر مناطق مختلف جهان، دانشگاه تهران.

آقامحمدی، ابراهیم (۱۳۹۹)، «روابط بین‌الملل بهداشت در پرتو همه‌گیری کرونا»، *مطالعات میان رشته‌ای در علوم انسانی*، ۱۲(۳)، ۵۵-۸۳

ایوانوف، ایگور (۱۳۹۹)، «لزوم بازنگری درباره امنیت بین‌الملل در جهان پسا کرونا»، *دیپلماسی ایرانی*، قابل دسترسی در:

، <http://www.irdiplomacy.ir/fa/news/1399/2/4> /۱۹۹۰۸۸۶ لزوم-بازنگری-درباره-امنیت-بین-الملل - در-جهان-پسا-کرونا

باقری دولت آبادی، علی، شفیعی سیف‌آبادی، محسن (۱۳۹۹)، «سیاست خارجی ایران در عصر کرونا؛ از دیپلماسی سلامت تا دیپلماسی رسانه‌ای»، *پژوهشنامه علوم سیاسی*، ۱۵(۲): ۷-۴۶

«بحران کرونا و تحولات ژئواستراتژیک در نظام بین‌الملل (۲)»، پژوهشکده امنیت ملی، قابل دسترسی در:

، <https://sndu.ac.ir/pamniat/fa/page/639/1399/12/20> بحران-کرونا-و-تحولات-ژئواستراتژیک-در- نظام-بین-الملل-۲-

«پیامدهای بحران کرونا بر سیاست خارجی و روابط بین‌الملل»، فصلنامه علوم خبری،

<http://www.jourcom.com/news?newsCode=1115> . ۱۳۹۹/۲/۲۰

پیک حرفه، شیرزاد (۱۳۹۹)، *دموکراسی لیبرال در جهان پس از کرونا*، مجله علمی پژوهش‌های فلسفی دانشگاه تبریز، ۱۴(۳۱): ۴-۳۰

تاجیک، نصرت الله (۱۳۹۹)، جمع آوری محمد ابراهیم ترقی نژاد، «کرونا چه تاثیری بر روندهای بین‌المللی خواهد داشت؟» (۱)، خبرگزاری جمهوری اسلامی، قابل دسترسی در:

، <https://www.irna.ir/news/83736760/۱۳۹۹/۱/۱۵> ،
کرونا-چه-تاثیری-بر-روندهای-بین-المللی-
خواهد-داشت-۱

جوادی ارجمند، محمد جعفر (۱۳۹۹)، کرونا و رویکرد سلامت محور در روابط بین‌الملل، سخنرانی، همایش بین‌المللی پیامدهای کرونا بر مناطق مختلف جهان، دانشگاه تهران.

حیدری، شقایق (۱۳۹۹)، «فرصت‌های ویروس کرونا برای صلح‌سازی»، مرکز بین‌المللی مطالعات صلح IPSC، قابل دسترسی در:

فرصت‌های-کرونا-ویروس-برای-صلح-سازی-<http://peace-ipsc.org/fa> ۱۳۹۹/۳/۲۴

خلیلی، محسن (۱۳۹۹)، «بزنگاه کرونا؛ وستفالیای نوین بین‌المللی»، *مطالعات میان رشته‌ای در علوم انسانی*، ۱۲(۳)، ۲۴-۱

«راهزنی گسترده کشورهای غربی از یکدیگر»، خبرگزاری صدا و سیما، قابل دسترسی در:

راهزنی-گسترده-کشورهای-غربی-از-یکدیگر <https://www.iribnews.ir/fa/news/۲۶۸۲۴۶۲> ۱۳۹۹/۱/۱۶

دهقانی فیروزآبادی، جلال (۱۳۹۹)، تأثیر ویروس کرونا بر همگرایی اروپایی، سخنرانی، همایش بین‌المللی پیامدهای کرونا بر مناطق مختلف جهان، دانشگاه تهران.

رمضانی قوام آبادی، محمد حسین، (۱۳۹۹)، «بیماری همه‌گیر کرونا و صلح و امنیت بین‌المللی»، *فصلنامه تحقیقات حقوقی*، ۲۳ (ویژه نامه حقوق و کرونا)، ۱۸۱-۲۰۰، Doi: 10.22034/jlr.2020.185129.1660

روبین، بارنت آر (۱۳۹۹)، «شیوع ویروس کرونا چقدر می‌تواند تلاش‌های صلح را زیر تأثیر ببرد؟»، قابل دسترسی در:

شیوع-ویروس-کرونا-چقدر-میتواند-تلاش‌های-صلح-را-زیر-<https://tolonews.com/fa/> ۱۳۹۹ حمل ۸

تأثیر-ببرد؟

سازمند، ب، و جوکار، م (۱۳۹۵)، «مجموعه امنیتی منطقه‌ای، پوشش‌ها و الگوهای روابط کشورهای حوزه خلیج فارس»، *فصلنامه ژئوپلیتیک*، ۱۲(۲)، ۱۵۱-۱۷۷.

سجادپور، محمد کاظم (۱۳۹۹)، کرونا، جهانی شدن و روابط بین‌المللی معاصر، سخنرانی، همایش بین‌المللی پیامدهای کرونا بر مناطق مختلف جهان، دانشگاه تهران.

سلطانی، مهدی (۱۳۹۹)، «تأثیرات محدودیت‌های کرونا بر امنیت بین‌المللی»، روزنامه اعتماد، قابل دسترسی در:

<http://www.etemadnewspaper.ir/fa/Main/Detail/148207> ۱۳۹۹/۳/۸

شهدی، اصغر (۱۳۹۹)، «تأثیر کووید-۱۹ بر افزایش خطر جنگ بین کشورها»، قابل دسترسی در:

<http://www.setaresobh.ir/fa/print/main/۶۱۱۳۲> ۱۳۹۹/۳/۳۱

فاطمی نژاد، سیداحمد (۱۳۹۹)، «کرونا و آینده نظام بین الملل»، قابل دسترسی در:

<https://shahraranews.ir/fa/news/27341/کرونا-و-آینده-نظام-بینالملل> ۱۳۹۹/۲/۳۰

فرهمنده، محمداکبر (۱۳۹۹)، «تأثیرات کرونا بر اقتصاد جهانی: تعادل مالی عمومی، حجم تجارت، تورم، بی‌کاری و رشد اقتصادی»، قابل دسترسی در:

<https://am.af/impacts-of-the-corona-on-the-global-economy-general-financial-balance-trade-volume-inflation-unemployment-and-economic-growth/> ۱۳۹۹ عقرب ۲۹

کاپارینی، مارینا (۱۳۹۹)، «ضربه کرونا به توسعه انسانی و صلح پایدار»، شورای راهبردی روابط خارجی، قابل دسترسی

ضربه-کرونا-به-توسعه-انسانی-و-صلح-پایدار <https://www.scfr.ir/fa/200/123850/> در: ۱۳۹۹/۲/۲۸

«کرونا چگونه حال و آینده جهان را تحت تأثیر قرار می‌دهد؟» | اتحاد غرب برای متهم کردن چین در ساخت ویروس کرونا، پایگاه خبری تسنیم نیوز، برگرفته از:

<https://www.tasnimnews.com/fa/news/1399/03/11/2276551/> کرونا-چگونه-حال-و- / ۱۳۹۹/۳/۱۱

آینده-جهان-را-تحت-تأثیر-قرار-می-دهد-۴-اتحاد-غرب-برای-متهم-کردن-چین-در-ساخت-ویروس-کرونا،

«کرونا دشمن مشترک بشریت در روز جهانی صلح»، سایت خبرگزاری العربیه فارسی، برگرفته از:

<https://farsi.alarabiya.net/international/۲۰۲۰/۰۹/۲۱> کرونا-دشمن-مشترک-بشریت-در-روز-

جهانی-صلح

کریمی، غلامرضا (۱۳۹۹)، مواجهه با ویروس کرونا و افزایش نقش سازمانهای بین المللی با تأکید بر یونسکو و

سازمان جهانی بهداشت، سخنرانی، همایش بین الملل پیامدهای کرونا بر مناطق مختلف جهان، دانشگاه تهران.

لیتل، چارلز (۱۳۸۹). *تحول در نظریه های موازنه قوا*. ترجمه غلامعلی چگنی زاده، تهران: انتشارات موسسه فرهنگی

مطالعات و تحقیقات بین المللی ابرار معاصر تهران.

مرشایمر، جان (۱۳۸۹). *تراژدی قدرت های بزرگ*. ترجمه غلامعلی چگنی زاده، تهران: انتشارات وزارت خارجه.

ملک زاده، محمد (۱۳۹۹)، «پیامدهای بحران کرونا در روابط بین الملل»، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، قابل دسترسی در:

<http://iict.ac.ir/cronabeinmelal/> ۱۳۹۹/۸/۱۷

منوچهری، عباس (۱۳۹۹)، «پاندمی کرونا به مثابه یک جنگ آشکار-نادیدنی»، *مطالعات میان رشته ای در علوم انسانی*، ۱۲(۲)، ۹-۲۶.

میرکریمی زراسوند، پژمان (۱۳۹۸)، «کرونا ویروس؛ جنگ بیولوژیک یا معضل جهانی؟!»، قابل دسترسی در:

کرونا-ویروس-جنگ-بیولوژیک-یا-معضل-جهانی/۴۱۴۱۳۹/ <https://www.imna.ir/news/> ۱۳۹۸/۱۲/۲۰

نوری، مختار (۱۳۹۹)، «کرونا و ضرورت بازبینی مجدد در نظریات امنیتی»، مرکز پژوهش های علمی و مطالعات استراتژیک خاورمیانه، قابل دسترسی در:

<https://www.cmess.ir/Page/View/2020-04-22/4546> ۱۳۹۹/۲/۳

English References

Austin, Daniel, (2021), Bankruptcy during Corona: Chinese courts' special measures within prevention and control period of Covid19, Lecture, International Conference on Consequences of Covid19 for Different Regions of the World, University of Tehran.

Chen P, Desmet L, Huygens C (2014), «A Study on Advanced Persistent Threats», In: De Decker B., Zúquete A. (eds) Communications and Multimedia Security. CMS 2014. Lecture Notes in Computer Science, vol 8735. *Springer*, Berlin, Heidelberg. https://doi.org/10.1007/978-3-662-44885-4_5.

Gutteres, Antonio (2020), «This is, above all, a human crisis that calls for solidarity», Accessible at:

<https://unric.org/en/covid-19-we-are-at-war-with-a-virus-un-secretary-general-antonio-guterres/>. 19/3/2020.

Guzzini, Stefano (2018), «Hans J. Morgenthau and the three purposes of power», *Danish Institute for International Studies*, 3-32.

Lee, Yen Nee. (2021). «5 charts show what the global economy looks like heading into 2021», Published Sun, Dec 27 2020. Accessible at: <https://www.cnbc.com/2020/12/28/5-charts-show-covid-impact-on-the-global-economy-in-2020.html>.

Smith, Jerry E (1998). *HAARP: The Ultimate Weapon of the Conspiracy*. Canada: Adventures Unlimited Press.

Weapons of Mass Destruction, Office of Disarmament Affairs, United Nations. Accessible at: <https://www.un.org/disarmament/wmd/>.

عملکرد اثربخش ویتنام در مدیریت بحران کرونا

مسلم گلستان^۱

علی اکبر نظری^۲

چکیده

مدیریت سیاسی از مهم‌ترین فعالیت‌های انسانی به منظور تدبیر امور اجتماعی خویش است؛ امری که هرگونه تساهل یا تسامح در آن ممکن است زندگی میلیون‌ها نفر را در گستره مکانی تحت تأثیر قرار دهد. بنابراین مدیریت سیاسی نقطه عطف کارآمدی و ناکارآمدی یک نظام سیاسی محسوب می‌شود. آنچه در این پژوهش کانون توجه و تمرکز است، مسئله عملکرد دولت ویتنام در مدیریت بحران کرونا می‌باشد. بنابراین، مقاله حاضر با کاربست چارچوب تحلیلی مدیریت بحران درصدد پاسخ به چگونگی عملکرد دولت ویتنام در مواجهه با بحران کرونا است؟ بر این اساس، فرضیه این است که دولت ویتنام با وجود تجربه بیماری سارس شناخت ماهیت غافلگیرکننده و عظیم‌بودن خطر کووید-۱۹، نیاز آنی به تصمیم‌گیری با هدف جلوگیری از پیامدهای ناگوار به انتفاء، کنترل و جلوگیری از شیوع همگانی ویروس کرونا مبادرت ورزیده و در بعد مفهوم‌سازی، تصمیم‌گیری، معناسازی و خاتمه‌بخشیدن به بحران کرونا، مدیریت کارآمد و اثربخشی در مواجهه با این بحران داشته است. روش پژوهش مبتنی بر راهبرد پژوهشی توصیفی-تحلیلی و استفاده از منابع کتابخانه‌ای و روزنامه‌ای است.

مقدمه

اهتمام به اداره امور دولتی و متعاقب آن مدیریت سیاسی، از جمله مهم‌ترین فعالیت‌های انسانی در تدبیر امور اجتماعی خویش است. مدیریت سیاسی نقطه عطف کارآمدی و ناکارآمدی یک نظام سیاسی محسوب می‌شود و بخش مهم مدیریت سیاسی، روش تفکر و رفتاری است که رهبران یا حکومت در قبال موضوع‌ها به‌ویژه در شرایط بحرانی از خود اتخاذ می‌کنند. در شرایط بحرانی، هرگونه تساهل یا تسامح ممکن است زندگی مردم را تحت تأثیر قرار دهد، به‌گونه‌ای که ممکن است آثار پروانه‌ای و وابستگی حساس رویدادها با اشتباهات پی در پی دولتمردان همراه شده و بحران‌های عمیق اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و طبیعی ایجاد و بنیان‌سازه نظام سیاسی یک کشور را با ناکارآمدی و عدم مشروعیت روبرو کند. مدیریت سیاسی برای اعمال و اجرایی شدن با دو محیط متفاوت داخلی و خارجی مواجه است. در بُعد

^۱ دانش‌آموخته کارشناسی ارشد روابط بین‌الملل (نویسنده مسئول) moslemgolestan@yahoo.com

^۲ دانش‌آموخته کارشناسی ارشد روابط بین‌الملل aknazari@yahoo.com

داخلی، حاکمیت از طریق دولت اعمال می‌شود که نحوه حکومت مبتنی بر قانون و وجود سلسله مراتب قدرت است. در بُعد خارجی، به دلیل وجود نظام آنارشیک، مدیریت سیاسی دولت‌ها از یک سو، به سمت «کارکرد مشابه» حفظ بقا از طریق خودیاری تمرکز پیدا می‌کند و از سوی دیگر، به دلیل وجود منطبق «قدرت نسبی» دولت‌ها از میزان متفاوتی از قدرت برخوردار هستند. عامل اخیر باعث می‌شود دولت‌های متفاوت در مدیریت سیاسی خود از ابزارها و اولویت‌های متفاوت استفاده و بهره‌برند.

نحوه مواجهه و مدیریت بحران یکی از مهم‌ترین محورهای مدیریت سیاسی است. در زمان وقوع بحران، شهروندان به رهبران خود از قبیل روسای جمهور و شهرداران، سیاست‌مداران محلی و مدیران منتخب، مدیران دولتی و کارمندان رده بالا چشم می‌دوزند و از سیاست‌مداران انتظار دارند به رفع تهدیدات بپردازند یا حداقل آسیب‌های این تهدیدات را به کمترین میزان ممکن تقلیل دهند. آنها باید توضیح دهند که چه اشتباهی رخ داده و شهروندان را متقاعد کنند که چنین اتفاقی دوباره رخ نخواهد داد (Boin, 't Hart, Stern and Sundelius: 2005, 1). لذا، مدیریت سیاسی به مثابه سیاست کاربردی به سیاست مدیریت و مدیریت سیاست در تمامی سطوح رفتاری یک سیستم سیاسی اطلاق می‌شود. از این منظر نحوه رفتار، ایستار، گفتار و تصمیم‌گیری در صحنه سیاسی از انگاره‌های معنوی و ساختار مادی یک کشور ساخت‌بندی شده و مدیریت سیاسی به دلیل اینکه با مبانی افزایش مشروعیت، کارایی و کارکرد بهینه دولت برای تخصیص بهینه و توزیع عادلانه منابع و ارزش‌ها، سر و کار دارد موضوعی مهم و در عین حال پیچیده حساب می‌آید.

این نوشتار با کاربست چارچوب تحلیلی مدیریت بحران درصدد بررسی عملکرد کشور ویتنام در مواجهه با بحران کرونا است. با بروز بحران کرونا در چین کارگزاران این کشور برای کنترل، پیشگیری و جلوگیری از تصاعد بحران، به‌رغم گستره وسیع جغرافیای بحران (سرتاسر جغرافیای ویتنام) و نامشخص بودن ماهیت بحران، با تخصیص بهینه، مدیریت و عملکرد اثربخش و موفقیت‌آمیزی در مفهوم‌سازی، تصمیم‌گیری، معناسازی و خاتمه‌بخشیدن بحران کرونا را از خود به نمایش گذاشته است. از این‌رو، نوشتار حاضر پس از توضیح چارچوب تحلیلی مدیریت بحران، به اقدامات دولت ویتنام در مفهوم‌سازی، تصمیم‌گیری، معناسازی و خاتمه‌بخشیدن بحران کرونا پرداخته می‌شود.

چارچوب تحلیلی مدیریت بحران

معنای اصلی واژه «بحران» به لغت یونانی برمی‌گردد که در پزشکی به «نقطه عطف» اشاره دارد؛ مقطعی تعیین‌کننده در بیماری که در جریان آن سیر بیماری و روند آن به سوی بهبودی یا وخامت روشن می‌شود. توسسیدید از این واژه در

مورد روابط بین دولت‌ها استفاده کرد و موقعیت‌های بحران را لحظاتی توصیف کرد که در آنها اهمیت افراد و رویدادها مشخص می‌شود. به تدریج واژه بحران برای صحبت درباره مسائل سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و اخلاقی استفاده شد. اینک از این واژه در مورد کلیه موقعیت‌های در دسر آفرین و تنش‌زا استفاده می‌شود (واعظی: ۱۳۸۹، ۲۲).

بحران واژه‌ای فراگیر برای توصیف هرگونه آشفتگی و بی‌نظمی در عرصه داخلی و بین‌المللی و به نقطه چرخش در رویدادها و کنش‌ها که پیامدهای غیرمنتظره‌ای به دنبال دارد، اطلاق می‌شود. در واقع، بحران تهدیدی جدی نسبت به اهداف و ارزش‌های اساسی جامعه است. بحران‌ها در اشکال و انواع مختلف رخ می‌دهند؛ درگیری‌ها، حوادث ساخته دست بشر و بلایای طبیعی، صلح و نظم جوامع را به شکلی مزن درهم می‌شکنند. قرن جدید نه تنها خیزشی ناگهانی در تروریسم بین‌المللی^۱ را به همراه داشته، بلکه آگاهی از اشکال جدید اتفاقات محتمل - ضعف سیستم‌های اطلاعاتی و ارتباطی، ظهور تهدیدات طبیعی^۲ و تروریسم بیولوژیکی - هسته‌ای^۳ را که مخفیانه در کمین بشر هستند - نیز در برداشته است (Boin, 't Hart, Stern and Sundelius: 2005, 1).

به اعتقاد چالز هرمان^۴ از نظر سیاست‌گذاران نشانه‌های بحران عبارت است از: الف) اقدامات غیرقابل پیش‌بینی (غافلگیرکننده)؛ ب) احساس عظیم بودن خطر؛ ج) احساس ضیق وقت برای تصمیم‌گیری یا پاسخ‌گویی؛ و د) احساس به وجود آمدن عواقب مصیبت‌بار به خاطر اقدام نکردن (Rosenau: 1969, 414). بنابراین، زمانی از بحران صحبت می‌شود که سیاست‌گذاران با تهدیدی جدی برای ساختارهای اساسی یا ارزش‌های بنیادین و هنجارهای سیستم مواجه هستند که تحت فشار زمان و شرایط بسیار نامشخص مستلزم تصمیمات حیاتی است. بنابراین، چهار مولفه اصلی در تعریف بحران عبارتند از: غافلگیری، تهدیدکنندگی^۵، عدم اطمینان^۶ و فوریت^۷ که گرایش به ایجاد نتایج منفی قابل توجهی دارد.

در یک تقسیم‌بندی کلی دو نوع بحران را می‌توان از یکدیگر بازشناخت: بحران‌های طبیعی و بحران‌های انسانی. گونه‌شناسی ماهیت بحران‌های انسانی نسبت به نظام دولتی به دو گونه تقسیم می‌شود که عبارتند از: بحران‌های «در» ساختار و بحران‌ها «بر» ساختار. بحران‌های در ساختار بحران‌هایی هستند که ماهیت نظام سیاسی را با چالش روبرو نمی‌کنند، اما بحران‌های بر ساختار متعارض با ساختار و ماهیت نظام سیاسی عمل می‌کنند. هر یک از این بحران‌ها

¹International Terrorism

²Natural Threats

³Bio-Nuclear Terrorism

⁴Charles F.Hermann

⁵Threat

⁶Uncertainty

⁷Urgency

ممکن است در سطوح متفاوت محلی، استانی، منطقه‌ای و ملی بروز کنند که برای مدیریت آن نیز سطوح سلسله‌مراتبی محلی، استانی، منطقه‌ای و ملی را درگیر می‌کند.

مدیریت بحران، واکنشی به پدیده بحران برای «انتفاء»، کنترل و جلوگیری از تصاعد بحران است. بدین معنا که مدیریت بحران به اقداماتی گفته می‌شود که با هدف جلوگیری و تصاعد عمودی (تشدید بحران) یا افقی (گسترش سرزمینی یا حوزه‌ای) پدیده بحرانی به‌کار می‌رود. مدیریت بحران یک فرآیند پیچیده، پویا و سیال است. پیچیده به این دلیل که وقتی بحران بروز کرد به دلیل وابستگی بین بازیگران و عوامل متعدد، دگرگونی در این تعاملات و عوامل ممکن است غیرمنتظره و اثر دومینویی داشته باشد. پویاست؛ چراکه در طول فرآیند نحوه کنترل، اثرکنترل می‌تواند به مثابه وضعیتی خاموش قلمداد شود که بعد از مدت‌ها در اثر وضعیتی تحریک کننده سربرآورد (Vactor: 2016, 52). سیالیت آن به دلیل سرایت بحران به حوزه‌های سرزمینی مجاور و حوزه‌های موضوعی متفاوت است. در حقیقت، بحران به معنای دقیق کلمه، مجموعه شرایط تغییردهنده و بی‌ثبات‌کننده در یک گستره مشخص و در دوره زمانی نامعلوم است. اما مدیریت بحران نوع خاصی از روابط با اصول و قواعد تقریباً مشخص در گستره مشخص و در زمان معلوم می‌باشد و فرآیندی است که در طول ظهور، سرایت، تصاعد، کاهش و تاثیر بحران برای کنترل بحران به‌کارگرفته می‌شود.

مدیریت بحران اغلب فرآیند عملیاتی بزرگ، پیچیده و زمان‌بر است، که شامل بسیاری از سازمان‌های خصوصی و دولتی می‌شود. رسانه‌های جمعی به شکل مداوم و موشکافانه رهبران و نحوه رهبری آنها را مورد بررسی و ارزیابی قرار می‌دهند. در چنین شرایطی، سیاست‌گذاران باید جنبه‌های عملیاتی مدیریت بحران را مورد نظارت قرار داده، با افراد ذی‌نفع ارتباط برقرار کنند و بررسی کنند که چه اشتباهی رخ داده، مسئولیت اعمال خود را بپذیرند، راه‌هایی برای بهبود اوضاع پیشنهاد دهند و بار دیگر شرایط عادی را ایجاد کنند. مفهوم مدیریت بحران از مجموعه چالش‌های مرتبط و غیرعادی حکومتی است که آزمون غایی برای سنجش کارآمدی و انعطاف‌پذیری سیستم‌های سیاسی و نخبگان آن را فراهم می‌کند؛ زیرا رهبران دولتی، مسئولیت ویژه‌ای در کمک به حفاظت جامعه در برابر عواقب بحران دارند (Boin, 't Hart, Stern and Sundelius: 2005, 9). رهبرانی که این مسئولیت‌ها را جدی بگیرند باید به تمامی مراحل بحران از قبیل دوره‌ی نهفتگی، شروع و بروز و مرحله پس‌ابحران اهمیت دهند.

مدیریت بحران درباره بهبود توانایی‌های یک سیستم به منظور رهایی از عواقب تهدیدات، تقویت فرصت‌ها و خلق محیطی برای انجام فعالیت‌های خدماتی است و غالباً بحران‌هایی را دربرمی‌گیرد که ممکن است مانع حصول اهداف، مقاصد استراتژیک و خدمات عملیاتی شود. از این‌رو، مدیریت بحران، یکی از ویژگی‌های معرف حکمرانی معاصر است با این تفاوت که مدیریت بحران یک «اتفاق فرآیندی» است اما حکمرانی یک «استمرار فرآیندی» که تا

زمان وجود یک نظم سلسله‌مراتبی در چارچوب کشوری حاکم است. از منظری دیگر، ماهیت متفاوت بحران، ماهیت متفاوت مدیریت را می‌طلبد؛ نوع و شرایط بحران‌ها، نوع و ابزار مدیریت‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد و قانون «ضرورت تنوع» (بدین معنا که فقط تنوع می‌تواند اثر تنوع را خنثی کند) برای مدیریت بحران‌ها را باید همواره در نظر گرفت.

رهبری بحران متشکل از پنج وظیفه حیاتی مفهوم‌سازی^۱، تصمیم‌سازی^۲، معناسازی^۳، خاتمه بخشیدن^۴ و یادگیری است. هنگامی که یک بحران آشکار می‌شود، رهبران دولتی باید اقداماتی را در جهت مقابله با عواقب بحران تدارک ببینند. با وجود این، در عمل این امر بسیار پیچیده‌تر است و بسیاری از بحران‌ها ناگهانی اتفاق نمی‌افتند، بلکه حاصل بالاگرفتن و از کنترل خارج شدن شرایط هستند. سیاست‌گذاران باید نشانه‌های مبهم، دوسویه و متناقضی که را خارج از حالت عادی در حال تشدید شدن هستند تشخیص دهند. ماهیت حیاتی این شدت‌یابی‌ها به خودی خود آشکار نیست بلکه سیاست‌گذاران باید آنها را مفهوم‌سازی کنند. رهبران باید تهدید را ارزیابی و در خصوص ماهیت بحران تصمیم‌گیری کنند؛ اینکه برای چه چیزی، برای چه کسی، پارامترهای عملیاتی و استراتژیک آنها چیست و شرایط در آن دوره تا چه اندازه تشدید خواهد شد (Boin, 't Hart, Stern and Sundelius: 2005, 10-11).

سیاست‌گذاران در رأس سازمان‌های دولتی و حکومت‌ها در دنیایی مملو از عدم قطعیت و ابهام به سر می‌برند که هر لحظه امکان دارد حوادث احتمالی بیشماری به وقوع بپیوندد و تأثیری عمیق بر حوزه‌ی مسئولیت آن‌ها داشته باشد. از این‌رو، به هنگام بروز بحران، سیاست‌گذاران باید حوادث پیش رو را مفهوم‌سازی کرده تا بدین ترتیب خسارات احتمالی آن‌ها را محدود کنند. سیاست‌گذاران اطلاعاتی بی‌نقص، کامل و بی‌چون و چرا در مورد چالش‌های تشدید شونده احتمالی که با آن‌ها روبرو می‌شوند، در اختیار ندارند. بلکه با تصویری ابتدایی و موقت از آنچه که در حال رخ دادن است و اینکه چه معنایی دارد آغاز می‌کنند. باید تصمیم بگیرند که کدام علامت را در نظر گرفته و کدام را نادیده بگیرند، و تهدیداتی را که پیش از این محقق شده و نیاز به واکنش فوری دارند چگونه مفهوم‌سازی کنند. سیاست‌گذاران غالباً این تصمیمات را براساس اطلاعات و توصیه‌هایی ناقص و متضاد از سوی منابعی در داخل و خارج از سازمان‌های خود می‌گیرند (Boin, 't Hart, Stern and Sundelius: 2005, 38).

نیازها و مشکلات ایجاد شده در ابتدای بحران ممکن است تا اندازه‌ای بزرگ باشند که بایست تخصیص منابع موجود محدود، اولویت‌بندی شوند. در شرایط بحرانی اختلاف و تفاوت میان عرضه و تقاضا از منابع عمومی بسیار بیشتر است، وضعیت نامشخص و بی‌ثبات باقی می‌ماند و زمان برای اندیشیدن، مشورت و پذیرش آنها برای تصمیمات

¹Sense Making

²Decision Making

³Meaning Making

⁴Terminating

بسیار محدود می‌شود. بحران‌ها دولت‌ها و رهبران را مجبور می‌کنند با مسائلی روبرو شوند که به طور عادی و روزانه با آن برخورد نمی‌کنند. تصمیم‌سازی بحران یعنی گرفتن تصمیم‌های بسیار مشکل که شامل تبادلات سخت ارزشی و خطرات عمده سیاسی می‌شود. همچنین، یک واکنش مؤثر به هماهنگی بین سازمانی و بین دولتی نیاز دارد. در نهایت، هر تصمیم باید توسط مجموعه‌ای از سازمان‌ها اجرا شود؛ تنها زمانی که این سازمان‌ها در کنار یکدیگر کار کنند این شانس وجود دارد که پیاده‌سازی به شیوه‌ای کارآمد صورت گیرد (Boin, 't Hart, Stern and Sundelius: 2005, 11-12).

یک بحران تا حد زیادی شهروندان را ملزم می‌دارد تا در مورد آنچه که در حال رخ دادن است آگاهی داشته باشند و مشخص کنند که به منظور حفاظت از منافع خود، چه اقدام‌هایی می‌توانند انجام دهند. مقامات اغلب قادر نیستند بی‌درنگ اطلاعات صحیحی را فراهم آورند. آنها با انبوهی از داده‌های خام (گزارش‌ها، شایعات و تصاویر) کلنجار می‌روند که در زمان بروز حادثه‌ای غیرعادی به سرعت انباشته می‌شوند. توزیع آنها در میان عموم در قالب اطلاعات عملی دقیق و واضح مستلزم برقراری ارتباطی مهم است. مقامات زمانی که حوادث را در چارچوبی معنادار قرار دادند و به نوعی از ارزیابی دست یافتند و انتخاب‌های سیاسی استراتژیک را لحاظ کردند، در این هنگام است که رهبران باید دیگران را نسبت به تعریف خود از موقعیت موجود متقاعد سازند. آنها باید به بحران در حال گسترش به گونه‌ای «معنا» دهند که باعث شود تلاش‌ها و اقدام‌های آنها در جهت مدیریت این بحران افزایش یابد. بدین منظور، رهبران برای توصیف ماهیت بحران مجبور به ارائه روایتی متقاعدکننده و تأثیرگذار هستند: خطر در کجا قرار دارد، دلایل آن چه هستند و چه اقداماتی می‌توان انجام داد (Boin, 't Hart, Stern and Sundelius: 2005, 12-13).

به عبارتی دیگر، معناسازی به تلاش‌هایی که در جریان آن رهبران به همراه دیگر طرف‌های ذینفع در بحران تلاش می‌کنند تا از عدم اطمینان عمومی و سیاسی ناشی از بحران بکاهند، قلمداد می‌شود. در فرایند معناسازی رهبران دولتی متحد می‌شوند و در شکل‌دهی به نگاه دولتی به بحران با دیگر بازیگران سیاسی رقابت می‌کنند. رهبری کارآمد بحران، به صرف انجام «اقدام‌های درست» در صحنه واقعیت به‌دست نمی‌آید، بلکه نیازمند دستکاری همراه با اعتمادبه‌نفس نمادهای شکل دهنده به نگرش و احساسات محیط سیاسی به گونه‌ای است که ظرفیت رهبری برای کنش را ارتقاء دهد. در شرایط بحرانی شکل دادن به فرایند معناسازی اجتماعی و سیاسی که بحران‌ها به وسیله‌ی آن (نه صرفاً بخاطر خود، بلکه بخاطر آنچه درباره‌ی وضعیت اجتماعی و نهادی موجود به ما می‌گویند) نامگذاری، فهمیده و ارزیابی می‌شوند، برای سیاستگذاران هم ضروری و هم به شکل فزاینده‌ای دشوار می‌شود (Boin, 't Hart, Stern and Sundelius: 2005, 87-88).

خاتمه بخشیدن به بحران امری دو وجهی است که به بازگشت از شرایط اضطراری به حالت عادی مربوط می‌شود. خاتمه بخشیدن نیازمند گزارشی بازنمایانه از آنچه که رخ داده و نیز مقبولیت این گزارش است. این دو جنبه خاتمه بحران نسبت به یکدیگر متمایزند اما عملاً در غالب موارد به شدت درهم تنیده هستند. مسئولیت‌پذیری سیاسی در دوره خاتمه بحران یک عمل نهادی کلیدی است اما مسئولیت‌پذیری به راحتی می‌تواند از مسیر خود خارج شده و به «بازی سرزنش»^۱ تبدیل شود که کانون آن شناسایی و مجازات «مجرمان» و نه اندیشه‌ای استدلالی در رابطه با گستره کامل علل و عواقب است. خاتمه بخشیدن به بحران به نحوه مقابله رهبران با فرآیندهای مسئولیت‌پذیری بستگی دارد (Boin, 't Hart, Stern and Sundelius: 2005, 13-14).

خاتمه‌بخشیدن کامل به بحران زمانی حادث می‌شود که تقاضاهای عملیاتی^۲ به پایان رسیده باشند، و در عین حال احساس بحران در فضای سیاسی و افکار عمومی نیز کاهش یافته باشد. از طرف دیگر، فرآیند پاسخگویی صرفاً راهی برای پایان به یک بحران نیست، بلکه می‌تواند طول عمر بحران را گسترش دهد و آن را متحول کند. در بسیاری از موارد، فرآیندهای پاسخگویی برخاسته از بحران، یک وضعیت واقعی «بحران پس از بحران»^۳ پدید می‌آورند. آن‌ها مجموعه وقایع اولیه را از سطح عملیات به سطوح سیاست‌گذاری و سیاست ارتقاء می‌دهند. آنچه به عنوان یک تصادف یا مجموعه‌ای از تصادفات آغاز شده است به داستانی درباره‌ی قدرت، شایستگی، رهبری و مشروعیت (یا فقدان آن) بدل می‌شود. از این رو تفاوت میان بحران‌هایی که به سرعت به پایان می‌رسند و بحران‌هایی که چنین نیستند، عمدتاً به نیروهای خاص تحقیقات و پاسخگویی بستگی دارد. در این مرحله به شدت سیاسی مدیریت بحران، رهبران بایستی چالش‌های پاسخگویی را با موفقیت پشت سر بگذارند تا مشروعیت حکمرانی حفظ شود (Boin, 't Hart, Stern and Sundelius: 2005, 97 & 100).

آخرین وظیفه رهبری استراتژیک در مدیریت بحران درس گرفتن‌های سیاسی و سازمانی است. بحران‌ها آزمون حقیقی رهبری هستند. تجربه‌ی بحران ذخیره‌ای از درس‌های بالقوه را برای طرح‌ریزی و آموزش احتمالی بحران‌های آینده ارائه می‌دهد. از تمامی افرادی که در این امر دخیل هستند انتظار می‌رود که این درس را مطالعه کرده و نظرات و انتقادات خود را نسبت به قوانین، اقدامات و سیاست‌های سازمانی ارائه دهند. بنابراین، بحران‌ها به بخشی از حافظه‌ی جمعی تبدیل می‌شوند که منبعی از تشابهات تاریخی برای رهبران آینده به شمار می‌رود (Boin, 't Hart, Stern and Sundelius: 2005, 14).

1 Blame Games

2 Operational demands

3 Crisis after the crisis

یک یادگیری عالی پیشرفته از بحران سه نوع از یادگیری را با هم ترکیب می‌کند. نخستین نوع یادگیری تجربه محور^۱ است که در پی تماس مستقیم با یک بحران ایجاد می‌شود. حافظه‌های زنده ممکن است، به یک فرد یا سازمان اجازه دهند تا بینش‌هایی در خصوص علل بحران و پیامدهای عملیات مقابله‌ای^۲ به وجود آورند. شکل دیگر مکمل یادگیری بحران تبیین محور است. از این رو یادگیری به پژوهشی عقلانی - علمی برای علل ناکامی و آثار پاسخ مبدل می‌شود. این نوع از یادگیری مستلزم توده عظیمی از افراد واجد شرایط برای پیدا کردن روابط علت و معلولی و تعیین کردن اعتبار و روایی‌شان، می‌باشد. نوع سوم یادگیری صلاحیت یا مهارت محور^۳ است. زمانی که یک بحران حاکی از یک کاستی بین یک تهدید و ظرفیت حکومتی در مواجهه با آن تهدید باشد، مهارت‌ها و صلاحیت‌های جدید ممکن است در دستور کار قرار گیرند. اپیدمی‌های نوپدید، یعنی ایدز، ابولا و سارس نوعاً مستلزم این هستند که پزشکان و پرسنل بهداشت فنون جدید را بیاموزند (Stern: 1997b). در این راستا، همه‌گیری ویروس کووید-۱۹ از خانواده کرونا مستلزم اعتماد به یادگیری مهارت محور دارد.

تجربه ویتنام در کنترل بیماری سارس

سندرم تنفسی حاد یا سارس^۴ نوعی بیماری خطرناک تنفسی بود که شیوع این بیماری از چین شروع و از نوامبر ۲۰۰۲ تا جولای ۲۰۰۳ به سرعت به ۱۷ کشور جهان انتقال یافت و باعث بروز ۸۰۹۸ مورد ابتلا به بیماری و ۷۷۴ مورد فوتی شد. به دلیل نزدیکی جغرافیایی کشور ویتنام به منشأ بیماری سارس در تاریخ ۲۶ فوریه ۲۰۰۳ اولین بیمار مبتلا مورد شناسایی قرار گرفت. این بیماری توسط یک تاجر آمریکایی - هنگ کنگی به نام چن^۵ به ویتنام منتقل و در بیمارستان ویتنامی - فرانسوی باچ مای^۶ شناسایی شد و در همان تاریخ به سازمان بهداشت جهانی اعلام شد. این بیمار در اوایل مارس ۲۰۰۳ توسط پزشکان بیمارستان مورد عمل جراحی قرار گرفت و بعد از عمل، ۱۷ پزشک و پرستار به بیماری سارس مبتلاء شدند. بنابراین، این بیمارستان تبدیل به یک مرکز شیوع سارس شد.

اقدام‌های دولت برای پیشگیری و مبارزه با سارس

الف) اعتماد به نظر متخصصان به مثابه مدیریت مهارت محور

¹Experience Based

²Coping operation

³Competence or skill based

⁴ Severe Acute Respiratory Syndrome

⁵ Chen

⁶ Bach Mai

جلسه‌ای با حضور متخصصان معتبر از جمله مدیر بیمارستان مدیر بیمارستان باج مای و معاون مدیر موسسه بیمارهای گرمسیری برگزار شد. در این جلسه، مدیر بیمارستان از سازمان بهداشت جهانی درخواست کرد تا وضعیت بیماری سارس را به وزارت بهداشت ویتنام گزارش داده و یک هشدار بین‌المللی صادر کند. به دنبال این موضوع، گزارشی به همراه توصیه‌هایی برای مبارزه با بیماری به وزارت بهداشت ویتنام ارائه شد.

در تاریخ ۹ مارس ۲۰۰۳، دو نماینده سازمان بهداشت جهانی در ویتنام با مقامات ویتنام در وزارت بهداشت ملاقات کردند تا در خصوص وضعیت خطرناک بیماری سارس به آنان توضیحاتی ارائه دهند. بعد از این جلسه، معاون وزیر بهداشت ویتنام با سازمان بهداشت جهانی به منظور اعزام یک تیم بین‌المللی از متخصصان برای کمک به این کشور موافقت کرد و قول داد که این کشور یک کمیته و نیروی ویژه برای پیشگیری و مبارزه با بیماری جدید تشکیل دهد.

ب) تشکیل یک نیروی ویژه برای مبارزه با بیماری سارس از سوی دولت

دولت ویتنام به صورت فوری به منظور انطباق میزان واکنش با میزان تأثیر بحران در تاریخ ۱۵ مارس، کمیته تدارکات مبارزه با بیماری سارس را تشکیل داد. بعد از این، جمع‌آوری اطلاعات مربوط به سارس و شناسایی آن در اولویت کار قرار گرفت و عملاً کل دولت برای مقابله با شیوع بیماری و پیامدهای ناشی از آن بسیج شدند و تمامی گزارش‌ها مستقیم به دفتر نخست وزیر وقت ویتنام ارائه می‌شد.

ج) انتشار اطلاعات درست و شفاف؛ ردیابی بیماری و قرنطینه

در تاریخ ۱۱ مارس دولت ویتنام بیمارستان ویتنامی و فرانسوی را قرنطینه و تمامی کادر درمان و بیماران در داخل بیمارستان قرنطینه و نگهداری شدند. در تاریخ ۱۳ مارس به همه افرادی که با بیمار اول (آقای چن) به نحوی از انحاء ارتباط داشته و یا برای معاینه و درمان به بیمارستان ویتنامی و فرانسوی مراجعه کرده بودند، اطلاع دادند که باید تست بیماری سارس را انجام دهند. لذا، برای «ردیابی تماس» ویتنام تلاش زیادی را برای یافتن تمامی افرادی که با بیمار مبتلا تماس داشته، آغاز کرد و دولت به منظور مبارزه و کنترل جدی بیماری برای هوشیاری شهروندان اقدام به تبلیغ و ارشاد کرد.

د) یادگیری تجربه محور

بیمارستان بیماری‌های گرمسیری، به دلیل کمبود امکانات سرمایشی، درب و پنجره‌ها را در هنگام مراقبت از بیماران سارس باز گذاشت و پس از آن متوجه شد که هیچ فرد جدید در آن بیمارستان به سارس مبتلا نشد. از این رو، اگرچه هیچ سند علمی باز گذاشتن درب و پنجره‌ها و چرخش و تهویه هوا جلوگیری از ابتلاء و شیوع سارس را به اثبات نرسانده بود اما مقام‌های این بیمارستان این اقدام را به کار گرفتند. در تاریخ ۵ آوریل ۲۰۰۳، وزارت بهداشت ویتنام

دستور داد که بیمارستان ویتنامی و فرانسوی کاملاً تعطیل شود زیرا به مرکز شیوع ویروس سارس تبدیل شده بود و در تاریخ ۸ آوریل نیروی نظامی ویتنام برای پیشگیری از شیوع ویروس محیط بیمارستان را ضدعفونی و سمپاشی کرد. کشور ویتنام در تاریخ ۲۸ آوریل ۲۰۰۳ اولین کشور جهان بود که با ۶۳ مورد مبتلا به سارس و ۵ تن جان باخته، توانست بیماری سارس را به طور کامل کنترل کند.

مدیریت بحران ویتنام در مواجهه با ویروس کرونا

کرونا ویروس‌ها ۱ خانواده بزرگی از ویروس‌ها هستند که از ویروس سرماخوردگی تا عامل بیماری‌های شدیدی همچون سارس، مرس و کووید-۱۹ را شامل می‌شود. این ویروس به طور طبیعی در پستانداران و پرندگان شیوع پیدا می‌کند که تاکنون هفت کروناویروس منتقل شده به انسان کشف شده است. آخرین نوع آن کروناویروس سندرم حاد تنفسی ۲۲ در دسامبر ۲۰۱۹ در شهر ووهان چین با همه‌گیری در انسان شیوع پیدا کرد و با توجه به سرعت بالای تکثیر مدیرکل سازمان جهانی بهداشت در ۱۱ مارس ۲۰۲۰ (۲۱ اسفند ۹۸) ویروس کرونا را به عنوان «همه‌گیر جهانی» شناسایی و اعلام کرد. تا اول ژانویه ۲۰۲۱ بیش از ۸۴ میلیون نفر در سراسر جهان به این ویروس مبتلا شده‌اند و در این میان بیش از یک میلیون و هشتصد هزار نفر جان باخته و نزدیک به ۶۰ میلیون نفر بهبود یافته‌اند. برآوردهای نخستین نشان داده‌اند که درصد مرگ و میر این ویروس بین ۲ تا ۳ درصد مبتلاشدگان است و دارای علائم تب، سرفه‌های خشک، اختلال تنفسی، احساس خستگی و درد عضلانی، گلودرد و آبریزش بینی هستند و انتقال ویروس می‌تواند از طریق سرفه، عطسه و لمس سطوح یا محیط آلوده انجام شود با این احتمال که انتقال بیماری در فضای باز بسیار محدود بوده و موارد انتقال انسان به انسان در مواردی رخ داده‌است که افراد به مدت طولانی در فضای بسته مانند بیمارستان در کنار فرد بیمار بوده‌اند (Wikipedia.org).

مفهوم‌سازی بحران کرونا در ویتنام

کشور ویتنام از نظر مساحت با ۳۳۱،۲۱۲ کیلومتر مربع در رتبه ۶۵، از نظر جمعیت با بیش از ۹۷ میلیون در رتبه ۱۵ و از نظر تراکم جمعیت با ۳۱۴ نفر در هر هزار مترمربع در رتبه ۴۴ جهان قرار دارد. بنابراین دولت ویتنام به دلیل تراکم بالای جمعیت در گستره جغرافیایی کشور و با توجه به وضعیت پیچیده ویروس کرونا در کشورهای جهان، عدم قطعیت، عظیم بودن خطر و ضرورت واکنش آنی و اضطراری به این بحران به دلیل مشکلات و محدودیت زیرساخت‌های بهداشتی به

¹ Coronaviruses

² SARS-COV-2 (Covid-19)

ناچار از هر روش ضروری برای جلوگیری از شیوع و انتقال بیماری در راستای سلامت جامعه استفاده کرد و متعاقب آن اقدام به مفهوم‌سازی بحران کرد؛ از این‌رو، بر تهدید قریب‌الوقوع کرونا و به دور از «عادی‌سازی خطر^۱» در طول روند شیوع جهانی بحران و با تبیین‌سازی شمولیت خطر به تمامی آحاد و شهروندان ویتنامی و جدی قلمداد کردن آن از سوی شهروندان برای دفع تهدیدها به دلیل اعتماد و اعتقاد به کارآیی و عملکرد دولت برای مدیریت بحران و نیز برای حفظ هماهنگی و محدودسازی خسارات احتمالی اقدام کرد. بنابراین دولت ویتنام با رویکردی علمی-منطقی به منظور پیشگیری، شناسایی، کنترل و درمان کرونا به‌رغم موفقیت در مبارزه با بحران کرونا، خطر کرونا را عادی‌سازی نکرد و این در حالی است که عادی‌انگاری خطر می‌توانست منجر به تصور شایع «این اتفاق در این اطراف رخ نخواهد داد» شود.

از این‌رو، با شیوع ویروس کرونا در چین، نخست وزیر ویتنام بلافاصله دستور تشکیل کمیته تدارکات ملی پیشگیری و مبارزه با کووید-۱۹ را صادر کرد و تمامی دستگاه‌های دولتی موظف شدند هر دو روز یک‌بار گزارشی در خصوص وضعیت و شرایط خود به این کمیته ارائه کنند. از این به بعد این کمیته نقش اصلی را در رهبری و مدیریت بحران کرونا ایفاء کرد و متناسب با واقعیت‌ها و اطلاعات میدانی در جهان و ویتنام به معناسازی بحران پرداخته است. ساختار این کمیته متشکل از: الف) آقای وو دوک دم^۲ معاون نخست وزیر به عنوان رئیس کمیته؛ ب) معاونین رئیس کمیته شامل: ۱) آقای نوین تن لانگ^۳ وزیر بهداشت، ۲) آقایان دو سون توین^۴ و چان ون توان^۵ معاونین وزیر بهداشت؛ ج) اعضای کمیته شامل: معاون رئیس دفتر کمیته مرکزی حزب، معاون وزیر امور خارجه، معاون رئیس کمیسیون مرکزی آموزش و تبلیغات، معاون رئیس دفتر دولت، معاون رئیس دفتر مجلس، معاون وزیر امنیت عمومی، معاون وزیر دفاع، معاون وزیر فرهنگ، ورزش و گردشگری، معاون وزیر امور مالی، معاون وزیر کار، جانبازان و امور اجتماعی، معاون وزیر آموزش و پرورش، معاون وزیر راه و ترابری، معاون وزیر کشاورزی و توسعه روستایی، معاون وزیر علوم و فناوری، معاون وزیر منابع طبیعی و محیط زیست، معاونین مدیر کل صدا و سیما و ویتنام، معاون مدیرکل خبرگزاری ویتنام، معاون رئیس انجمن مرکزی صلیب سرخ ویتنام، قائم مقام رئیس و مدیرکل مخابرات ویتنام، معاون رئیس کمیته مرکزی بسیج عمومی ویتنام و معاون رئیس کمیته مرکزی جبهه میهنی ویتنام است.

¹ - normalization of risk

² Vu Duc Dam

³ Nguyen Thanh Long

⁴ Do Xuan Tuyen

⁵ Tran Van Thuan

وظایف این کمیته عبارت است از: ۱) کمک به نخست وزیر در هدایت و همکاری با وزارتخانه‌ها و سازمان‌ها و دولت‌های محلی برای مبارزه با کووید ۱۹ در سراسر ویتنام؛ ۲) همکاری با وزارتخانه‌ها و سازمان‌ها و دولت‌های محلی و جبهه میهن برای جمع‌آوری منابع و حمایت از وزارت بهداشت برای اجرای برنامه‌های اضطراری در مبارزه با کووید-۱۹؛ ۳) سازماندهی و نظارت بر وزارتخانه‌ها، سازمان‌ها و دولت‌های محلی در انجام دستورات نخست وزیر؛ ۴) ارائه گزارش به نخست وزیر و مقامات ذیصلاح در خصوص وضعیت بیماری.

تصمیم‌سازی بحران کرونا در ویتنام^۱

نخست وزیر ویتنام پس از ثبت شش مورد مبتلا به ویروس کرونا در تاریخ ۲۳ ژانویه ۲۰۲۰ و با توجه به سرایت ویروس تا آن زمان به هجده کشور دیگر، در اول فوریه دستورالعملی به منظور اجرای جدی راهکارهای پیشگیری و مبارزه با بیماری کرونا را به وزارتخانه‌ها، سازمان‌های ذیربط و استان‌ها صادر کرد که عبارتند از:

الف) تشکیل کمیته تدارکات ملی پیشگیری و مبارزه در سطح ملی به ریاست معاون نخست وزیر و در سطح استان‌ها با ریاست رؤسای کمیته خلق، تضمین اجرای مناسب امور کنترل بیماری طبق دستورالعمل دولت، تضمین امنیت سلامت مردم، جلوگیری از شیوع بیماری. از این‌رو، وزارتخانه‌ها، سازمان‌های ذیربط و استان‌های ویتنام می‌بایست راهکارهای موثر در پیشگیری و مبارزه با بیماری را پیگیری کنند. در این راستا، وزارت بهداشت ۲۵ تیم و وزارت دفاع ۲۰ تیم واکنش سریع را تشکیل دادند، ۲۱ بیمارستان به منظور هماهنگی و راهنمایی تخصصی به صورت برخط با وزارت بهداشت ارتباط برقرار کردند، وزارت دفاع ۴ بیمارستان نظامی را به منظور کمک و مشارکت در پیشگیری و مبارزه با بیماری مجهز کرد و وزارتخانه‌ها و سازمان‌های ذیربط ملزم به اطلاع رسانی به موقع وضعیت بیماری، معرفی و آموزش پیشگیری و مبارزه با بیماری را به مردم، مسافران بین‌المللی و خارجیان مقیم ویتنام شدند تا ضمن هماهنگی لازم، ثبات روانی و کامل در پیشگیری و مبارزه با بیماری صورت گیرد.

ب) وزارت بهداشت ویتنام موظف شد در خصوص وضعیت این بیماری به موقع اطلاع رسانی و امور ذیل را برای اجرا پیگیری کند:

- نظارت و کشف سریع موارد ابتلا به بیماری؛
- تلاش جدی به منظور ردیابی و پیگیری وضعیت افراد مرتبط با بیماران؛

¹ Viet Nam مطالب بخش تصمیم‌سازی بحران کرونا در ویتنام بر اساس مشاهدات میدانی و پیگیری اخبار روزانه این کشور از روزنامه و همچنین یادداشت‌های وزارت امور خارجه، دستورالعمل‌های ابلاغی از سوی کمیته ملی تدارکات پیشگیری و مبارزه با کووید-۱۹ و News وزارت بهداشت ویتنام جمع‌آوری شده است.

- ارسال رهنمودهای بهداشتی به استان‌ها؛
 - همکاری با وزارتخانه‌های فرهنگ، ورزش و گردشگری، امنیت عمومی و دفاع در نظارت بر مسافران در مبادی ورودی زمینی، آبی و هوایی؛
 - پیشگیری و مبارزه با ویروس در مراکز بهداشتی و ورودی استان‌ها و مدیریت بیماران؛
 - ارائه و آموزش راهکارهای پیشگیری و مبارزه با بیماری به مردم؛
 - بررسی و رهنمود به واحدهای تولید تجهیزات بهداشتی.
- ج) تمامی بیمارستان‌ها موظف شدند بیماران را پذیرش و پس از غربالگری از شیوع بیماری جلوگیری کنند و وزارت دفاع ضمن ارائه رهنمود پیرامون انجام فعالیت مبارزه با بیماری در ارتش، آمادگی ساخت بیمارستان میدانی را در صورتی که بیماری شایع شود داشته باشد.
- د) تشویق مردم به قراردادن ماسک بهداشتی در مکان‌های عمومی، عدم مسافرت به ویژه در فصل بهار و عدم شرکت در جشنواره فصل بهار و مدارس و به طور مرتب ضدعفونی، پوشیدن ماسک، شستشوی دست با صابون و آمادگی تعطیلی مدارس در صورت شیوع بیماری؛
- ه) اجرای روش‌های محدود کردن انتقال بیماری از قبیل: محدودیت جمع شدن در اجتماعات، توقف جشنواره‌ها و انجام موارد خاص با دستورالعمل نخست وزیر، لغو تورها به مناطق شیوع بیماری و عدم پذیرش مسافران خارج از کشور از مناطق و کشورهای شیوع بیماری به ویتنام.
- و) کنترل تردد در مرزهای ورودی، منع رفت و آمد مسیرهای باز مرز ویتنام و چین و توقف فعالیت‌های اعزام و پذیرش مسافران.
- ز) عدم تشویق تجارت و رفت و آمد با چین در زمان شیوع بیماری.
- ح) عدم صدور مجوز ورود از همه مناطق تحت تاثیر بیماری به ویتنام و بالعکس (در موارد خاص با دستورالعمل نخست وزیر).
- ط) لغو موقت ویزای گردشگری برای خارجی‌ان مقیم چین به مدت دو هفته و لغو ورود و خروج گردشگران با برکه عبور.
- ی) عدم اعزام نیروی کار ویتنامی به چین و داشتن راهکارهای ضروری برای حمایت از شهروندان.
- موارد فوق از ابتدای بروز بحران تا زمان کنونی (دی ماه ۱۳۹۹) با شدت و ضعف‌هایی از سوی مقام‌های ویتنامی اجرا شده و در زمان‌هایی که تعداد افراد مبتلا به کووید-۱۹ در ویتنام شدت یافته، با حساسیت و شمولیت بیشتری انجام

شده است. در این راستا، نخست وزیر در تاریخ ۳ فوریه ۲۰۲۰ دستورالعملی پیرامون عدم صدور موقت مجوز ورود شهروندان چینی به ویتنام با اهداف کاری، تجاری، تحصیلی، بازدید از خانواده و غیره، عدم صدور مجوز ورود برای خارجانی که کمتر از ۱۴ روز از سفر آنان به کشور چین گذشته است و ورود خارجیان به ویتنام با اهداف دیپلماتیک و خدمت پس از بررسی‌های بهداشتی در مبادی ورودی کشور، صادر کرد و وزارت بهداشت به اجرای روش‌های ضروری معاینات و قرنطینه بهداشتی برای افرادی که به این بیماری مبتلا شده‌اند، ملزم شد و در صورتی که فرد مبتلا شده با وزارت بهداشت همکاری نکند، سازمان‌های ذیربط به ناچار به روش‌های اجباری متوسل خواهند شد. همچنین، صدور رواید به صورت یکطرفه برای اتباع کشورهای که شیوع ویروس در آنها همه گیر شده است مانند چین، کره جنوبی، ایتالیا، کشورهای عضو شنگن، بریتانیا و ایرلند شمالی موقتاً لغو شد.

از تاریخ ۱۶ مارس ۲۰۲۰، مقامات ویتنامی درخواست کردند تا تمامی مسافران در طول پروازهای «ورودی به/خروجی از» ویتنام باید در طول مدت پرواز و زمان رسیدن به پایانه ماسک بزنند و شهروندان ویتنامی و اتباع خارجی در ویتنام در محل‌های عمومی و پر ازدحام مانند سوپرمارکت، فرودگاه، ترمینال و در وسایل حمل و نقل عمومی و غیره باید به صورت جدی از ماسک استفاده کنند. در اواسط مارس به دلیل تغییرات ایجاد شده در ویروس کرونا، دولت ویتنام تصمیم گرفت همه افرادی که از کشورهای اتریش، بلژیک، چک، دانمارک، استونی، فلاند، فرانسه، آلمان، یونان، مجارستان، ایرلند، ایتالیا، لتوی، لیختن‌اشتاین، لیتوانی، لوکزامبورگ، مانتا، هلند، نروژ، لهستان، پرتغال، اسلوانی، اسپانیا، سوئد، سوئیس، انگلیس، چین، کره جنوبی و ایران وارد ویتنام می‌شوند، باید به مدت ۱۴ روز را در قرنطینه سپری کنند و سازمان‌های ذیربط ویتنامی وسایط نقلیه را برای انتقال افراد مذکور به محل‌های قرنطینه هماهنگ کنند.

با این حال، بنا به گزارش وزارت بهداشت در ۲۳ مارس ۲۰۲۰ با شناسایی ۲۰ مورد مورد مبتلا به ویروس کرونا (۱۸ ویتنامی و ۲ انگلیسی) بیشترین میزان آلوده شدن به ویروس در ویتنام ثبت شد و تا این تاریخ مجموع مبتلایان به کرونا در ویتنام به ۱۲۳ تن رسید. در این شرایط، گرچه دولت ویتنام ورود ویتنامی‌های خارج از کشور و اتباع خارجی را منوط به قرنطینه به مدت ۱۴ روز کرده بود، اما با شیوع بیشتر دولت ویتنام اعلام کرد که ورود اتباع خارجی به ویتنام را از تاریخ ۲۲ مارس به حالت تعلیق در خواهد آورد. در این راستا، وزارت امور خارجه ویتنام اعلام کرد: «رواید برای افرادی که با اهداف دیپلماتیک و خدمت یا برای شرکت در رویدادهای مهم دیپلماتیک به ویتنام سفر می‌کنند و یا جزو کارشناسان، مدیران شرکت‌های بازرگانی و نیروی کار بسیار ماهر هستند، با هماهنگی وزارت امنیت عمومی، وزارت دفاع ملی، وزارت بهداشت و وزارت امور خارجه در صورت ضرورت صادر خواهد شد. اما تمامی این افراد باید تحت معاینه پزشکی قرار گرفته و ۱۴ روز در قرنطینه باشند. این اقدامات سختگیرانه به سبب آن است که اکثر موارد ابتلا به

کرونا در ویتنام در میان آن دسته از ویتهامی‌های خارج از کشور و اتباع خارجی هستند که از کشورهای اروپایی به ویژه انگلیس وارد ویتنام شده‌اند.

در بُعد داخلی، دولت خواستار افزایش تبادلات آنلاین، استفاده دائم از ماسک در مکان‌های عمومی و وسایط نقلیه عمومی، اجتناب از تجمع بیش از ۵۰ نفر در مراسم مختلف از جمله عروسی و عزاداری، تعطیلی موقت بارها و سالن‌های ماساژ شد. در همین راستا، نخست وزیر در ویدیو کنفرانسی با ارتش برای پیشگیری و کنترل کرونا اظهار داشت: «ارتش در خط مقدم مبارزه با پاندمی کرونا است و ضمن قدردانی از تلاش‌های ارتش در فائق آمدن بر چالش‌ها و مشکلات مختلف در مبارزه با ویروس، ارتش را ستون ملت امید و تلاش‌های واحدهای علمی و فناوری ارتش به منظور تولید کیت‌های جدید تشخیص ویروس کرونا را ستود». همچنین، در شهر هانوی هزار تخت بیمارستان برای مداوای مبتلایان به کرونا و یا افراد مشکوک به کرونا اختصاص یافت و بالغ بر ۱۲ منطقه در این شهر قرنطینه کامل شدند و شهروندان هانوی تنها به منظور خرید غذا، دارو، کالا و خدمات اساسی و موارد اضطراری مانند مراجعه به پزشک، انجام معاینه، آتش سوزی و رخدادهای طبیعی و افرادی که در بخش‌های دیپلماتیک و واحدهای حساس دولتی و نیروهای مسلح کار می‌کنند و افرادی که مشغول فروش کالای اساسی، بانک‌ها، مراکز درمانی و آموزشی، کارخانه‌های تولید فعالیت دارند، می‌توانند محل سکونت و منزل خود را ترک کنند. پروازهای میان هانوی و هوشی مین به حداقل ممکن کاهش یافت و از روز ۱ آوریل تردد اتوبوس‌ها، ماشین‌ها، تاکسی‌های مسافری میان شهرها و استان‌ها ممنوع اعلام شد.

هیات دولت ویتنام در اوسط آوریل یک بسته حمایتی به ارزش ۳ میلیون دلار برای کمک به مستمندان تصویب و نخست وزیر بیشتر به جنبه‌های اقتصادی و حل مشکلات شرکت‌های خصوصی، تقویت و بهبود اقتصاد تأکید کرد و وزارت‌خانه‌ها و سازمان‌های ذینفع موظف شدند تا تلاش کنند تا شرکت‌ها با کمبود سرمایه اعتباری مواجه نشوند، وام آنها از جمله وام‌های قدیمی و جدید تسویه نشوند و نرخ سود وام‌ها کاهش یابد. براساس تصمیم دولت در ۳۱ مارس، وزارت دارایی موظف شد تا در اسرع وقت ۱۹۰ هزار تن برنج و ۹۰ هزار تن نشاء برنج مطابق شاخص ذخیره کشور در سال ۲۰۲۰ به منظور پاسخگویی به تقاضای اضطراری و ناگهانی، از بازار داخلی تهیه کند. نخست وزیر در اوایل آوریل دستور تهیه لایحه‌ای به منظور کمک‌های مالی و حمایت به مردم به سبب مشکلات ناشی از ویروس کرونا از قبیل کارگران بیکار یا کارگرانی که در مرخصی بدون حقوق به سر می‌برند، افراد فقیر و نیز برخی کارهای آزاد صادر کرد و بودجه آن از طریق صرفه‌جویی هزینه‌های برگزاری کنفرانس‌ها، جشن و مراسم‌ها، سفرهای خارجی و منابع بودجه سال ۲۰۲۰ تأمین شود. بر اساس دستور دولت کسانی که بدون ماسک در اماکن عمومی حاضر شوند تا مبلغ ۳۰۰ هزار دانگ

(قریب ۱۵ دلار)، کسانی که ماسک استفاده شده خود را در جامعه یا ملأعام رها کنند تا ۵ میلیون دانگ (۲۲۰ دلار)، پنهان کردن بیماری ۲ میلیون دانگ (۱۰۰ دلار) و باز کردن مغازه برخلاف مقررات تا ۱۰ میلیون دانگ (۴۴۰ دلار) جریمه در پی دارد.

با این اقدام‌ها، در اواسط می ۲۰۲۰ بیش از یک ماه در ویتنام هیچ مورد ابتلا به ویروس کرونا گزارش نشد و زندگی گام به گام به حالت عادی بازگشت، اما دولت نه تنها به پایان رسیدن کووید ۱۹ را اعلام نکرد، بلکه اقداماتش را با دقت بیشتری ادامه داد و مناطق مختلف ویتنام به سه گروه در معرض «خطر جدی»، «در مرز خطر» و «در امکان خطر» تقسیم کرد و هر منطقه یا استانی که در گروه اول و دوم قرار داشتند موظف شدند تا اقدامات «فاصله گذاری اجتماعی» را تا پایان ۲۲ آوریل انجام دهند. در ۳ ژوئن دفتر دولت طی جلسه‌ای با وزارتخانه‌های فرهنگ و ورزش و گردشگری، راه و ترابری، امور مالی، انجمن گردشگری ویتنام و چند شرکت گردشگری به ریاست آقای «وو دوک دم» معاون نخست وزیر برگزار کرد و به بحث مسافران بین‌المللی با تأکید بر مشکلات بخش گردشگری ناشی از کووید-۱۹ پرداخته و در نهایت به تمرکز بر تسریع گردشگری داخلی تأکید شد. پس از مدیریت داخلی ویروس کرونا نخست وزیر ویتنام در تاریخ ۱۰ ژوئن از وزارتخانه‌های راه و ترابری، بهداشت، امور خارجه و دفاع درخواست کرد تا با همکاری یکدیگر پروازهای تجاری به برخی از شهرهای جهانی مانند سئول (کره جنوبی)، گوانجو و تایوان (چین)، وین تیان (لائوس) و پنوم پن (کامبوج) مجدداً از سر گرفته شود.

تعداد بیماران مبتلا به ویروس کرونا تا تاریخ ۱۸ آگوست به ۹۸۳ نفر با ۲۵ مورد فوتی رسید و نخست وزیر بر انجام اقداماتی از قبیل ردیابی، آزمایش، قرنطینه، درمان، رفع بیماری و مدیریت این بحران تأکید کرد و برای پیشگیری از فروپاشی زنجیره اقتصادی کشور، فاصله‌گذاری اجتماعی فقط در مناطق شیوع بیماری را اجرا کرد. از وزارت بهداشت خواسته شد تا با دولت‌های محلی در تامین وسایل آزمایشگاهی و افزایش ظرفیت تست، به طور هماهنگ عمل کنند. وزارت بهداشت در اواخر آگوست به دلیل احتمال شیوع ویروس کرونا در فصل زمستان و بهار به نهادهای ذیربط هشدار داد و بر بازنگری دقیق پروتکل‌های مبارزه با اپیدمی، حفظ امنیت و سلامت بیمارستان‌ها و کادر درمان، پیشدستی در خرید وسایل و تجهیزات پزشکی برای مبارزه با کووید-۱۹ تأکید کرد.

از ۱۹ سپتامبر تا اواسط اکتبر تنها ۲ پرواز بین‌المللی تجاری از کره جنوبی به ویتنام انجام شد. در اوایل ماه دسامبر دو مورد جدید ابتلاء به کرونا شامل یک دیپلمات لیبیایی و یک ویتنامی بازگشته از فرانسه در شهر هانوی و دو مورد در شهر هوشی مین مشاهده شد که نخست وزیر در واکنش به این امر تمامی پروازهای تجاری به کشور را موقتاً متوقف کرد و دستور داد تا بطور جدی پروتکل‌های بهداشتی رعایت شود، مرزها و ورودی‌ها و خروجی‌ها به‌از ویتنام باید

کاملاً کنترل شوند، وزارت راه و ترابری و وزارت بهداشت قرنطینه گروه‌های پرواز و مهمان‌دار را به طور جدی مدیریت کنند، سازمان هوایی ویتنام مسافرانی را که در هواپیما ماسک نزنند از ۱ تا ۳ میلیون دونگ (۴۳ تا ۱۳۰ دلار) جریمه کند. دولت در راستای بهره‌گیری از تکنولوژی نوین برای مدیریت کرونا دو اپلیکیشن برای کمک به پیشگیری و کنترل کرونا طراحی و راه‌اندازی کرد. یکی از این اپلیکیشن‌ها آزمایش و مداوای از راه دور را ممکن ساخت و دیگری به شناسایی و ردیابی افرادی که در ارتباط نزدیک با افراد مبتلاء بودند کمک کرد.

چنانچه ملاحظه می‌شود سطح اجرایی تصمیم‌سازی‌ها در ویتنام برای مقابله با بحران کرونا در سطح بالاترین مقام اجرایی کشور یعنی نخست وزیر و معاون نخست وزیر به عنوان رئیس کمیته تدارکات ملی مبارزه و پیگیری کرونا می‌باشد. اقدام‌های این کمیته به عنوان نهاد متمرکز و تسهیل‌گر عملیات هدایت، اجرا و هماهنگی بحران در سراسر شبکه پاسخگویی کشور منجر به مدیریت موفق بحران شده است. در طول مدیریت بحران کرونا، تصمیم‌سازی به صورت آنی و در سطح بالاترین مقام مسئول اتخاذ شده است. در مدیریت بحران کرونا در ویتنام تصمیم‌ها بر اساس تمرکزگرایی سلسله مراتبی متناسب با نوع سیستم سیاسی آن کشور اتخاذ شده و رهبران ارشد و سیاست‌گذاران ملی، خصوصاً در رابطه با بحران‌های بسیار پویا و از نظر فنی پیچیده، دریافت‌ه‌اند که معمولاً برای آنها بهتر است بر قدرت‌های محلی و آژانس‌های تخصصی و اپراتورهای ماهر تکیه کنند تا با توجه به پراکندگی سطح مدیریتی، در عین توجه به سلسله مراتب قدرت، در سرتاسر کشور به صورت همزمان به انتفاء و مدیریت بحران بپردازند. بنابراین، مقام‌های ارشد با حفظ تمرکزگرایی مهم‌ترین هدایتگران و اکنش به بحران هستند و دیگر سازمان‌های ذیصلاح با توجه به سلسله مراتب قدرت در سطح کشور به صورت عملیاتی و اجرایی دستورالعمل‌ها را رعایت می‌کنند.

معناسازی بحران کرونا در ویتنام:

بحران در چارچوب‌های نمادینی که نظم سیاسی-اجتماعی موجود را مشروع می‌سازد، ایجاد اخلال می‌کند. در وضعیت بحرانی ستون‌های زندگی عادی سقوط می‌کنند و در چندین سطح ایجاد بلا تکلیفی می‌کنند. در سطح فردی افرادی که از بحران متأثر شده‌اند با تعارض ادراکی^۱ رو به رو می‌شوند: بدین معنا که آنها همچنان به نظم «عادی» باور دارند اما با گزارش‌های مکرر و اطلاعات غیرقابل انکار مبنی بر وخیم بودن جدی اوضاع مواجه می‌شوند. معادل این تعارض ادراکی در سطح اجتماعی، فعالیت‌های گروه‌ها و سازمان‌هایی است که تعاریف متفاوتی از موقعیت را پذیرفته‌اند و

¹ cognitive conflict

ادعاهای متفاوتی درباره‌ی علل بحران، تاثیرات آن و تحولات آینده دارند و از راهبردهای متفاوت و غالباً متعارضی برای مواجهه با آن موقعیت حمایت می‌کنند (Boin, 't Hart, Stern and Sundelius: 2005, 70-71).

در فرآیند معناسازی در ویتنام رهبران به همراه دیگر طرف‌های ذینفع در مدیریت بحران در تلاش هستند تا از عدم اطمینان عمومی و سیاسی ناشی از بروز بحران بکاهند، تبیین کنند که چه اتفاقی رخ داده؟ چرا بایستی اینگونه می‌شده؟ پیامدهای آن چه هستند؟ چگونه می‌توان بر آن فائق آمد؟ بنابراین رهبران و مقامات سیاسی در این فرآیند یک اجماع سازنده‌ای را ایجاد کردند و با ایجاد ارتباطات واسطه‌ای میان خود، رسانه‌های عمومی و شهروندان ویتنامی انتقال و تبادل اطلاعات و دیدگاه‌ها به منظور دستیابی به ائتلاف گفتمانی برای مواجهه با بحران صورت گرفت و تاکنون نیز مردم با حمایت از تصمیم‌ها و اعتماد به عملکرد دولت برای مدیریت بحران ائتلاف گفتمانی را نشکستند. بنابراین، رهبران ویتنام در شکل دادن به فهم عموم از یک بحران و به دنبال آن، ایجاد حمایت عمومی از سیاست‌های خود موفق بوده‌اند.

در بُعد بین‌المللی مقامات ویتنامی برای مفهوم‌سازی بحران کرونا همزمان به گفتگو با مقامات دیگر کشورها (جدول شماره ۱)، جذب حمایت‌های بین‌المللی (جدول شماره ۲) و اعطای کمک‌های بشردوستانه به دیگر کشور (جدول شماره ۳) پرداختند.

جدول شماره ۱: گفتگوهای بین‌المللی ویتنام پیرامون بحران کرونا

ردیف	مقامات ویتنام	طرف گفتگو	تاریخ	موضوع گفتگو
۱	نخست وزیر	نخست وزیر روسیه	۲۱ آوریل	همکاری در مبارزه با کرونا از طریق تبادل تجربه و تجهیزات پزشکی
۲	معاون نخست وزیر و وزیر امور خارجه	وزیر امور خارجه اسپانیا	۲۲ آوریل	وظیفه دولت‌ها برای مهار کرونا و حفظ ثبات و رشد اقتصادی-اجتماعی در دوران پسا کرونا
۳	معاون نخست وزیر	وزیر امور خارجه	۲۳ آوریل	به حداقل رسانی تبعات اجتماعی-اقتصادی ویروس، تلاش برای تثبیت بازار، حفظ زنجیره عرضه به ویژه برای

مجموعه مقالات همایش پیامدهای ویروس کرونا برای مناطق مختلف جهان

		آمریکا	و وزیر امور خارجه	
کالاهای ضروری، تبادل سازوکارها برای احیاء اقتصادی و تسریع در تولید واکسن کرونا				
تلاش برای مبارزه با پاندمی کرونا و مدیریت موثر ویتنام در کنترل کرونا با اتکاء بر عزم، سیاست‌های قدرتمند و حمایت مردم	۴ می	نخست وزیر ژاپن	نخست وزیر	۴
تقویت همکاری و تبادل تجربیات اعضای جنبش برای مبارزه با پاندمی کرونا، لزوم تقویت روحیه همبستگی به منظور غلبه بر چالش‌ها، کنترل پاندمی و توسعه اقتصادی		اجلاس برخط عدم تعهد	نخست وزیر	۵
توسعه همکاری‌های دوجانبه برای مدیریت بحران کرونا و قدردانی از کمک‌های طرفین برای مواجهه با بحران	۶ می	رئیس جمهور آمریکا	نخست وزیر	۶
هماهنگی دو پرواز برای انتقال ۵۰۰ شهروند ویتنامی از کانادا به ویتنام، حمایت ویتنام در رساندن شهروندان کادانایی از چین به کانادا و همکاری و تبادل اطلاعات به منظور کنترل کووید از طریق سازوکارهای دوجانبه و چندجانبه	۱۴ می	وزیر امور خارجه کانادا	معاون نخست وزیر و وزیر امور خارجه	۷
در خصوص اقدامات پیشگیری و مبارزه با کووید و تقویت همکاری دوجانبه گفتگو کردند.	۱۵ آوریل	نخست وزیر سوئد	نخست وزیر	۸
همکاری دوجانبه و منطقه‌ای در مقابله با روند پیچیده‌ی بیماری کووید و تقویت تبادل اطلاعات و به اشتراک-گذاری تجربیات در مبارزه با کووید از جمله همکاری در حوزه تحقیقات و توسعه واکسن، تولید و تجارت تجهیزات پزشکی	۱۶ آوریل	وزیر امور خارجه استرالیا	معاون نخست وزیر و وزیر امور خارجه	۹
همکاری در انتقال تجربه مبارزه با کرونا	۱۷ آوریل	سفیر کوبا	نخست وزیر	۱۰

مجموعه مقالات همایش پیامدهای ویروس کرونا برای مناطق مختلف جهان

اعلام آمادگی ویتنام برای همکاری با ایرلند در خصوص تبادل تجربیات و تقویت ظرفیت بهداشتی پیرامون مبارزه با بیماری	۲۰ می	وزیر امور خارجه ایرلند	معاون نخست وزیر و وزیر امور خارجه	۱۱
همکاری دوجانبه و منطقه‌ای در شرایط وجود پاندمی کرونا	۲۶ می	رئیس جمهور فیلیپین	نخست وزیر	۱۲
اقدامات جامع سنگاپور در کنترل کرونا و به حداقل رسانی تبعات اجتماعی-اقتصادی، تجربه ویتنام در مبارزه با کرونا و انتقال به یک دوره جدیدی از زندگی نرمال، موفقیت ویتنام در مواجهه با کرونا، قدردانی از ویتنام برای اهدای کمک‌های پزشکی	۲۹ می	نخست وزیر سنگاپور	نخست وزیر	۱۳
تقویت مناسبات پیرامون احیاء رشد اقتصادی	۱ ژوئن	وزیر امور خارجه ژاپن	معاون نخست وزیر و وزیر امور خارجه	۱۴
مشکلات ناشی از بیماری کرونا	۸ ژوئن	وزیر امور خارجه مصر	معاون نخست وزیر و وزیر امور خارجه	۱۵
تسهیلات مناسب پیرامون ارتقاء مبادلات تجاری و سرمایه‌گذاری برای احیای اقتصادی بعد از بحران کرونا	۱۱ ژوئن	رئیس جمهور روسیه	دبیر کل حزب و رئیس جمهور	۱۶
همکاری در مبارزه با کووید-۱۹ و توسعه روابط دوجانبه	۱۱ ژوئن	نخست وزیر فرانسه	نخست وزیر	۱۷

مجموعه مقالات همایش پیامدهای ویروس کرونا برای مناطق مختلف جهان

۱۸	معاون نخست وزیر و وزیر امور خارجه	وزیر امور خارجه سوئیس	۱۱ ژوئن	ارتقاء روابط اقتصادی و بازرگانی دو کشور، تسریع امضای موافقتنامه آزاد میان ویتنام و اتحادیه اروپا برای احیاء اقتصاد طرفین و غلبه بر تاثیرات منفی ناشی از پاندمی کرونا
۱۹	معاون نخست وزیر و وزیر امور خارجه	وزیر امور خارجه کویت	۱۲ ژوئن	ارتقاء روابط دوجانبه با توجه به الزاماتی که بیماری کرونا در بُعد اقتصادی بر جهان تحمیل کرده
۲۰	نخست وزیر	نخست وزیر مالزی	۲۳ ژوئن	همکاری های دوجانبه و موضوعات منطقه‌ای و بین‌المللی در بستر پاندمی کرونا، واکنش موفق ویتنام به کرونا، ابتکار عمل ویتنام و نقش آن در رهبری آسه‌آن برای کاهش تبعات منفی اجتماعی-اقتصادی کرونا
۲۱	معاون وزیر امور خارجه	معاون وزیر امور خارجه ترکیه	۲۳ ژوئن	همکاری در شرایط بیماری کووید-۱۹، اقدامات جامع ترکیه برای مقابله با بیماری کرونا و اشتراک‌گذاری تجربیات ویتنام با ترکیه
۲۲	معاون وزیر دفاع	معاون دبیرکل سازمان ملل متحد	۱۰ جولای	حمایت سازمان ملل متحد از حافظان صلح که ماموریت آنان به دلیل کرونا تمدید شده، تلاش‌های نیروهای حافظ صلح ویتنامی در مقابله با کرونا در آفریقا و آموزش مردم محلی پیرامون بهداشت برای پیشگیری از انتقال بیماری و تدارک لازم برای جایگزین نمودن سومین بیمارستان صحرایی در سودان جنوبی
۲۳	معاون وزیر امور خارجه	مقامات ارشد آسه‌آن		ارزیابی روند ایجاد جامعه آسه‌آن و اجرای ابتکار عمل-های مرتبط با پیشگیری و کنترل کرونا
۲۴	معاون نخست وزیر	نشست شورای	۱۲ آگوست	پاندمی کرونا و چالش‌های آن برای صلح، لغو تحریم‌ها و ایجاد شرایط مطلوب برای کمک‌های بشردوستانه،

مجموعه مقالات همایش پیامدهای ویروس کرونا برای مناطق مختلف جهان

		امنیت سازمان ملل	و وزیر امور خارج	
تاثیرات کرونا بر تمامی ابعاد زندگی و تهدید آن بر روند صلح و کار بشردوستانه در مناطق مورد مناقشه در سراسر جهان، استقبال از قطعنامه ۲۵۳۲ شورای امنیت سازمان ملل متحد در خصوص واکنش به کووید-۱۹ و حمایت از درخواست دبیر کل سازمان ملل متحد در خصوص آتش بس جهانی				
ضرورت هماهنگی تنگاتنگ میان دولت و جامعه و میان کسب و کارها در شرایط بحران کووید-۱۹، ضرورت تسریع ادغام اقتصادی میان اعضاء آسه آن و بین آسه آن و شرکاء برای مواجه با چالش‌های دوره جدید، کمک به دولت‌های خود به منظور همکاری بیش تر برای جلوگیری و کاهش آسیب‌های اقتصادی ناشی از اپیدمی کووید-۱۹، تحکیم زنجیره تأمین منطقه‌ای و بهبود اقتصادی منطقه پساکووید-۱۹	۲۴ آگوست	وزرای اقتصاد اعضای آسه- آن	وزیر اقتصاد	۲۵
حکمرانی خوب جهانی با هدف منتفع کردن همه به جای منتفع شدن تعداد معدودی، پاندمی کووید-۱۹ نشان دهنده شکنندگی جهان و ریسک‌هایی است که برای دهه‌ها از آنها غفلت شده و تمرکز تلاش‌های بین-المللی بر احیاء اقتصادی با الویت دادن به کشورهای در حال توسعه	۲۴ سپتامبر	نشست شورای امنیت سازمان ملل	معاون نخست وزیر و وزیر امور خارج	۲۶
فراهم کردن تسهیلات لازم برای از سرگیری پروازهای مستقیم	۲۳ اکتبر	وزیر امور خارج مالزی	معاون نخست وزیر و وزیر امور خارج	۲۷
پروتکل ویژه ورود مسافران برای انجام آزمایش منفی	اوایل	وزارت امور	وزارت	۲۸

مجموعه مقالات همایش پیامدهای ویروس کرونا برای مناطق مختلف جهان

	کرونا	دسامبر	خارج کره جنوبی
--	-------	--------	-------------------

جدول شماره ۲: جذب حمایت‌های بین‌المللی ویتنام برای مبارزه با کرونا

ردیف	کشور حامی	فهرست کمک‌ها
۱	ژاپن	- کمک ۱,۸ میلیون دلاری از طریق سازمان‌های بین‌المللی و سازمان بهداشت جهانی - کمک‌های بهداشتی به ارزش ۱۸۵۶۰۰ دلار - کمک به شهروندان ویتنامی مقیم ژاپن به ارزش ۱۰۰ هزار ین (۹۲۸ دلار)
۲	ایالات متحده آمریکا	- اهداء ویتیلاتور - حمایت مالی از آسه‌آن و کمک ۱۰ میلیون دلاری به ویتنام - اهداء ۱۰۰ ویتیلاتور از طریق آژانس بین‌المللی توسعه‌ای آمریکا - کمک مالی به ارزش ۹,۵ میلیون دلار به ویتنام (حدود ۵ میلیون دلار برای کمک به اقتصاد ویتنام و ۴,۵ میلیون دلار به منظور کمک‌های بهداشتی) - اختصاص حدود ۱۸,۳ میلیون دلار کمک بهداشتی و انسانی از سوی آمریکا به کشورهای عضو آسه‌آن به جز سنگاپور در اواخر مارس (سهم ویتنام حدود ۳ میلیون دلار می‌باشد) - ارائه آموزش‌های لازم به ۱۵ بیمارستان ویتنامی از سوی مرکز کنترل و جلوگیری از ویروس کرونا در آمریکا با همکاری سازمان بهداشت جهانی و - کمک به نظارت، تدوین گزارش و جمع‌آوری نمونه‌های کووید در اکثر استان‌های ویتنام
۳	بانک توسعه آسیایی	- ارسال بالغ بر ۶۰۰ هزار دلار کالا به ویتنام که شامل ارسال محموله ۵۰۰ هزار دلاری تجهیزات محافظتی شخصی به بیمارستان ملی ریه در هانوی و ارسال تجهیزاتی به ارزش ۱۰۰ هزار دلار به مرکز اورژانس
۴	برنامه توسعه سازمان ملل	- اهداء ۲۰ هزار ماسک جراحی برای حفاظت از پرسنل بخش بهداشت در مبارزه با پاندمی کرونا

مجموعه مقالات همایش پیامدهای ویروس کرونا برای مناطق مختلف جهان

۵	کره جنوبی	<p>- اهداء ۱۰ هزار کیت تشخيص کرونا توسط شرکت LG</p> <p>- اهداء ۴۳۰ هزار دلار توسط شرکت سامسونگ</p> <p>- اهداء ۱۰۰ هزار دلار، ۵۰ هزار ماسک و ۱۰۰۰ کیسه برنج و رشته توسط شرکت کی مارکت</p>
۶	فرانسه	<p>- اهداء یک بسته کمکی به ارزش ۲,۱۹ میلیون یورویی برای مبارزه با بحران کرونا توسط سازمان توسعه فرانسه به ۵ کشور عضو آسه آن از قبیل ویتنام، کامبوج، لائوس، میانمار و فیلیپین</p>
۷	چین	<p>- اهداء تجهیزات بهداشتی از قبیل ۳۰۰ هزار ماسک جراحی و ۲۰ هزار ماسک محافظ</p>
۸	انگلستان	<p>- اهداء ۲۱ هزار دلار توسط انجمن شرکت‌های انگلیسی در ویتنام</p>
۹	سنگاپور	<p>- اهداء ۱۰ ونتیلاتور توسط یک شرکت سنگاپوری</p>
۱۰	شرکت نستله ویتنام	<p>- اهداء ۵۱۰ هزار دلار به مبارزه علیه کرونا و تقویت کیفیت زندگی مردم در ویتنام</p>

جدول شماره ۳: اعطای کمک‌های بشردوستانه ویتنام برای مبارزه با کرونا

ردیف	کشور دریافت کننده کمک	فهرست کمک‌ها
۱	روسیه	<p>- اهداء ۳۵۰ هزار ماسک معمولی و پزشکی</p> <p>- اهداء ۲۴۰۰ دستگاه ونتیلاتور توسط شرکت وینگروپ به کشور روسیه و اوکراین (این دستگاه‌ها ۷۰ درصد بومی‌سازی داخلی ویتنام بودند)</p> <p>- ارسال ۵۰ هزار ماسک به سفارت ویتنام در روسیه و جامعه ویتنامیان ساکن روسیه</p>
۲	اسپانیا	<p>- اهداء ۱۱۰ هزار ماسک</p>
۳	ژاپن	<p>- اهداء ۱۴۰ هزار ماسک</p>

مجموعه مقالات همایش پیامدهای ویروس کرونا برای مناطق مختلف جهان

		<p>- اهداء بسته‌ای به ارزش ۱۰۰ هزار دلار شامل ماسک و وسایل بهداشتی تولید ویتنام</p> <p>- اهداء ۵۰ هزار ماسک به دفتر دولت ژاپن</p>
۴	ایالات متحده آمریکا	<p>- اهداء ۲۰۰ هزار ماسک پارچه‌ای</p> <p>- اهداء ۵۰ هزار ماسک به دفتر دولت آمریکا</p> <p>- اهداء بسته کمکی شامل ۱۰۰ هزار ماسک ضدباکتری و ۵۰ هزار ماسک بهداشتی به شهر نیویورک</p> <p>- اهدا ۱۰ هزار ماسک بهداشتی از سوی سفیر ویتنام در آمریکا</p>
۵	لائوس	<p>- اهداء بسته حمایتی به ارزش ۳۰۰ هزار دلار شامل لباس محافظ، ماسک‌های بهداشتی، ماسک‌های پارچه‌ای ضدویروس، کیت تشخیص و دستگاه پی سی آر (این دستگاه از خارج از ویتنام تهیه شده و در اختیار لائوس قرار گرفته است)</p> <p>- اهداء ۲۰۰ هزار ماسک ۱۰۰ بطری مایع ضدباکتری</p> <p>- ۹۰ هزار ماسک ضدباکتری، ۲۰ دماسنج مادون قرمز، ۳ هزار تیوپ ژل ضدباکتری</p>
۶	میانمار	<p>- اهداء ۵۰ هزار دلار برای مبارزه با کرونا</p> <p>- اهداء ۵۰ هزار دلار به وزارت بهداشت و ورزش میانمار</p> <p>- اهداء یک میلیون و صد هزار ماسک بهداشتی و ژل و مایع ضدعفونی کننده</p> <p>- اهداء ۴۲ کارتن تجهیزات بهداشتی به ارزش ۲۳ هزار دلار توسط رئیس انجمن دوستی ویتنام</p>
۷	کامبوج	<p>- اهداء بسته حمایتی به ارزش ۳۰۰ هزار دلار شامل لباس محافظ، ماسک‌های بهداشتی، ماسک‌های پارچه‌ای ضدویروس و کیت تشخیص</p> <p>- اهداء ۵ هزار ماسک، یک هزار لیتر مایع ضدباکتری، یک هزار عدد لباس محافظ، ۲۰۰ کیلوگرم کلارامین بی - Cloramin B</p> <p>- اهداء ۱۳۰ هزار ماسک ضدباکتری، ۲ هزار عدد لباس محافظ، ۵ هزار بطری مایع ضدباکتری، ۵ هزار دستگاه سمپاشی دستی</p>
۸	کوبا	<p>- اهداء ۵ هزار تن برنج</p> <p>- اهداء ۱۰۰ تن برنج از سوی شرکت ویتنامی ویگلاسرا (Viglacera) به پرسنل</p>

مجموعه مقالات همایش پیامدهای ویروس کرونا برای مناطق مختلف جهان

		بهداشتی کوبا - اهداء ۶۶ هزار دلار از سوی فارغ التحصیلان ویتنامی از دانشگاه‌های کوبا - اهداء ۳ تن وسایل بهداشتی شامل کیت تست ویروس کرونا، ماسک بهداشتی، لباس محافظت و غیره
	چین	- حدود ۲۰ هزار ماسک - اهداء تجهیزات پزشکی مانند ویتیلاتور، دستکش و ماسک به ارزش ۵۰۰ هزار دلار
۹	سازمان بهداشت- جهانی	- اهداء ۵۰ هزار دلار به نماینده سازمان بهداشت جهانی در ویتنام
	آلمان	- اهداء ۶ هزار لوله آزمایشی برای جمع آوری نمونه
۱۰	فرانسه	- اهداء ۲۰۰ هزار ماسک ضدباکتری
۱۱	اندونزی	- ۵۰۰ کیت تست ویروس کرونا
۱۲	رومانی	- ۲۲ هزار دلار
۱۳	ایران	- ۳۱۰ هزار ماسک و حدود ۱۶ هزار یورو

شایان ذکر است، نهادهای متفاوت ویتنامی در قالب کمک‌های بشردوستانه برای مبارزه با بیماری کرونا به

صورت جمعی به کشورهای متفاوت اهداء کردند. در این راستا، می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

- اهداء تجهیزات بهداشتی به برخی از مجالس سایر کشورها و سازمان‌های بین‌المللی از جمله روسیه، آذربایجان، قزاقستان، بلاروس، هیأت اتحادیه اروپا در ویتنام، بلژیک، بلغارستان، چک، فرانسه، مجارستان، ایتالیا، هلند، رومانی، اسپانیا، ترکیه، انگلستان، کامبوج، لائوس، اندونزی، سنگاپور، فیلیپین، مالزی، ژاپن، هند، استرالیا، نیوزیلند، کوبا، برزیل، آرژانتین، مکزیک، شیلی، ونزوئلا و مراکش از سوی مجلس ویتنام در اواسط ماه می ۲۰۲۰؛
- اهداء بسته حمایتی شامل ماسک‌های ضدباکتری، لباس محافظت، کیت تست ویروس کرونا به ارزش ۴۲۰ هزار دلار به کشورهای استرالیا، برونی، هند، اندونزی، مالزی، فیلیپین، سنگاپور و تایلند توسط معاون وزیر امور خارجه ویتنام در ۱۸ می ۲۰۲۰؛
- اهداء بسته کمکی بشردوستانه شامل ۲۰ هزار ماسک ضدباکتری به مجالس کشورهای الجزایر، ایران، موزامبیک، فلسطین، آفریقای جنوبی و به جامعه صلیب سرخ هند از سوی دبیر کل مجلس در ۲۸ می ۲۰۲۰؛

- اهداء تعدادی ماسک به کشورهای روسیه، سنگاپور، اندونزی، بلژیک، رومانی، پرو، شیلی، کلمبیا، فرانسه و پاناما توسط کمیته خلق شهر «های فونگ» با همکاری وزارت امور خارجه ویتنام در ۲۴ ژوئن ۲۰۲۰.

خاتمه‌بخشیدن بحران کرونا در ویتنام

پاندمی بحران کرونا به شکل آنی و غافلگیرکننده‌ای سرتاسر جهان را فرا گرفت و هنوز هیچ چشم‌انداز روشنی برای خاتمه آن وجود ندارد. از این‌رو، بحران کرونا از نظر ماندگاری، بحرانی مانا و طولانی در مقیاس جهانی است. پایان دادن به این بحران تا حد زیادی منوط به چگونگی مواجهه تمامی کشورهای جهان در فرآیند پاسخگویی است؛ چرا که تا زمانی که حتی یک نفر آلوده به ویروس باشد امکان پاندمی شدن آن وجود دارد. همچنین، فرآیند پاسخگویی نیز متناسب با نوع بحران می‌تواند یک فرآیند آنی و فوری یا یک فرآیند طولانی مدت و زمان‌بر باشد. بحران کرونا به دلیل دامنه شیوع جهانی و میزان کشندگی بالا که با توجه به جهش در کدهای ژنوم آن بیشتر نیز شده، حداقل از منظر فراملی و کوتاه‌مدت «قابل مدیریت» نیست.

اگر چه، بحران کرونا در اکثر مناطق و کشورهای جهان به این دلیل که فرآیند پاسخگویی به صورت گسترده‌ای کُند و ناکافی انجام شده و «بد مدیریت‌شده»^۱ است. اما در مقام مقایسه باید گفت بحران کرونا در ویتنام «بیش از حد مدیریت‌شده» است. از زمان ثبت اولین شخص مبتلا به ویروس کرونا در تاریخ ۲۳ ژانویه تا ۳۱ دسامبر ۲۰۲۰، ۱۴۵۶ نفر به ویروس کرونا مبتلا شده‌اند که از این تعداد ۳۵ نفر جان باخته‌اند.

در ذیل به مهم‌ترین اقدامات دولت ویتنام برای خاتمه‌بخشیدن به بحران کرونا و تأثیرات آن اشاره می‌شود.

الف) اقدامات برای ساخت و خرید واکسن کرونا

از ابتدای شیوع بحران کرونا در جهان دولت ویتنام به طور عام و کمیته ملی تدارکات پیشگیری و مبارزه با کووید-۱۹ به طور خاص در صدد تهیه و تولید واکسن کرونا برآمدند. در این راستا وزارت بهداشت ویتنام ضمن تخصیص منابع برای تسریع در کشف واکسن، از کاهش روندهای اداری برای ثبت واکسن و صدور مجوز حمایت نمود و در تاریخ ۱۷ دسامبر ۲۰۲۰ (۲۷ آذر)، شرکت ویتنامی «نانوژن»^۲ با همکاری دانشگاه پزشکی نظامی ویتنام از زیرمجموعه وزارت دفاع، اولین مرحله آزمایش بالینی واکسن کرونا بر روی انسان را انجام دادند و در تاریخ ۲۶ دسامبر (۶ دی) اولین دوز واکسن بومی کرونا به سه داوطلب تزریق شد و بالغ بر شصت داوطلب با رده سنی ۵۰-۱۸ سال برای انجام مرحله اول آزمایش واکسن تولیدی انتخاب شدند.

^۱ . mismanaged

^۲ Nanogen

هم‌زمان وزارت بهداشت ویتنام برای تهیه ۳۰ میلیون دوز واکسن کرونا با شرکت انگلیسی آسترا زنکا برای بازه زمانی سه ماهه اول تا سه ماهه چهارم سال ۲۰۲۱ مذاکره و هم‌زمان با شرکت‌های آمریکایی، روسی و چینی نیز در حال مذاکره می‌باشد (Viet Nam News: 2021/01/06).

شایان ذکر است وزارت بهداشت ویتنام اعلام کرده است سریع‌ترین زمان ممکن برای تولید انبوه واکسن ویتنامی کرونا ۳ ماهه دوم سال ۲۰۲۲ است. با این وجود معاون نخست وزیر و رئیس کمیته ملی تدارکات پیشگیری و مبارزه با کووید-۱۹ ضمن تشویق مردم به رعایت پروتکل‌های بهداشتی، بر تهدید شیوع سراسری ویروس کرونا و ضرورت تغییر عادات خود برای همزیستی با ویروس کرونا تأکید کرد.

ب) تاثیرات اقتصادی ویروس کرونا

بر اساس گزارش اداره کل آمار ویتنام، بیش از ۳,۸ میلیون نفر از اتباع کشورهای خارجی در سال ۲۰۲۰ وارد ویتنام شده‌اند که در مقایسه با سال گذشته کاهش ۷,۷ درصدی داشته و میزان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی جذب شده در سال ۲۰۲۰ بیش از ۲۸,۵۳ میلیارد دلار بوده است که در مقایسه با سال ۲۰۱۹ کاهش ۲۵ درصدی را تجربه کرده است (Viet Nam News: 2020/12/31). تعداد شرکت‌های تعطیل شده در سال ۲۰۲۰ بالغ بر ۱۰۱۷۰۰ شرکت بوده است که در مقایسه با سال ۲۰۱۹ افزایش ۱۳,۹ درصدی داشته است (Viet Nam News: 2021/01/02). برای دستیابی به درکی روشن از اثرات منفی بحران کرونا بر بخش اقتصادی کشور ویتنام جدول شماره ۴ در ذیل ارائه شده است.

جدول شماره ۴: اثرات بحران کرونا بر اقتصاد ویتنام

ردیف	شاخص‌ها	۲۰۲۰	۲۰۱۹	سال ۲۰۲۰ در مقایسه با ۲۰۱۹
۱	رشد تولید ناخالص داخلی	۲/۹۱ درصد	۷/۰۲ درصد	-
۱,۱	رشد GDP بخش کشاورزی	۲/۶۸ درصد	۲/۰۱ درصد	-
۱,۲	رشد GDP صنعت و ساخت و ساز	۳/۹۸ درصد	۸/۹ درصد	-

¹ Astra Zeneca

۱,۳	رشد GDP خدمات	۲/۳۴ درصد	۷/۳ درصد	-
۱,۴	مالیات محصولات با کسر یارانه تولید	۱/۷ درصد	۶/۴۶ درصد	-
۲	تجارت خارجی	۵۴۳/۹	۵۱۷/۷	+۵/۱ درصد
۳	جذب سرمایه گذاری خارجی	۲۸/۵۳	۳۸/۰۲	-۲۵ درصد
۴	تعداد شرکت های منحل شده	۱۷۴۶۴	۱۶۸۴۰	+۳/۷ درصد
۵	تعداد مسافران خارجی	۳/۸ میلیون	۱۸ میلیون	-۷۸/۷ درصد

منبع: www.gso.gov.vn

قابل ذکر است، در سال ۲۰۲۰ به شرکت های هواپیمایی ویتنام حدود ۴ میلیارد دلار خسارت وارد شده است. نماینده شرکت ویتنام ایرلاین اعلام کرده است چنانچه در سال ۲۰۲۱ بازار خطوط هوایی بین المللی بهبود نیابد، این شرکت ماهانه حدود ۲,۶ میلیون دلار ضرر خواهد کرد (Vneconmy 2020/11/17 & 26).

در مجموع، رهبران ویتنام به دور از سیاست زدگی و با اولویت قرار دادن حفاظت از جان و امنیت روحی و روانی و تخصیص منابع و امکانات برای ساخت و خرید واکسن کرونا تاکنون در بخش خاتمه دادن به بحران عملکرد کارآمدی داشته است، اگرچه در ابتدا به دلیل اعمال دستورالعمل های شدید بهداشتی و قرنطینه، هدف گذاری رشد اقتصادی از حدود ۷ درصد در سال ۲۰۲۰ به نزدیک ۳ درصد کاهش یافته است.

شایان ذکر است خاتمه بخشیدن بحران زمانی حاصل می شود که احساس بحران در فضای سیاسی و افکار عمومی کاهش یافته و اقدامات اجرایی به پایان رسیده باشد. در رابطه با بخش یادگیری بحران به دلیل اینکه بحران کرونا به اتمام نرسیده، رسوب تجربیات به صورت روزمره و بر اساس مکانیسم سعی و الگوگیری از اقدامات موثر صورت می گیرد.

فرجام سخن

رهبری بحران در ویتنام، بیشتر وظیفه محور است تا شخص محور و اشخاص متناسب با نقش خود نسبت به مفهوم سازی، تصمیم سازی، معناسازی و خاتمه بخشی بحران اهتمام می ورزند. در این خصوص کشور ویتنام با توجه به عدم قطعیت، عظیم بودن خطر و ضرورت واکنش اضطراری به وضعیت پیچیده ویروس کرونا به هدایت و تاثیرگذاری بر رفتار و دیدگاه های شهروندان ویتنامی پرداخت و هشدارهای لازم را از طریق شبکه های اجتماعی و خبرگزاری ها به آنان متذکر

شد. ویتنام به‌رغم بین‌المللی شدن فزاینده و بیش از پیش قرار گرفتن در زنجیره اقتصاد جهانی عرضه، تقاضا و تامین، با اولویت قرار دادن حفاظت از جان شهروندان خود و با در نظر گرفتن تراکم بالای جمعیت در این کشور برای محدودسازی تبادلات انسانی اقدام به قرنطینه‌سازی محدود کشور کرد. از این‌رو، از زمان ثبت اولین فرد مبتلا به ویروس کرونا در تاریخ ۲۳ ژانویه ۲۰۲۰ تا ۳۱ دسامبر ۲۰۲۰ با ثبت ۱۴۵۶ مورد مبتلا و ۳۵ مورد جان باخته یکی از بهترین نمونه‌های موفق مدیریت بحران کرونا است.

از مهم‌ترین اقدام‌های ویتنام در مبارزه با ویروس کرونا می‌توان به تشکیل کمیته ملی تدارکات پیشگیری و مبارزه با کووید-۱۹ به ریاست معاون نخست وزیر، بستن مرزهای مشترک با چین و قرنطینه و محدود کردن ورود اتباع خارجی، کنترل مرزها و اجرای شدید پروتکل‌های بهداشتی در فرودگاه‌ها و مراکز قرنطینه‌سازی مسافران ورودی، تعطیلی موقت تمامی مقاطع تحصیلی، همایش‌ها و کنفرانس‌ها، اطلاع‌رسانی از طریق تلفن همراه و اینترنت، پرداخت کمک هزینه به افراد در شهرهای تحت قرنطینه، تولید کیت جدید تشخیص کرونا، افزایش تولید ماسک و کاهش تعرفه واردات موادخام آن و ساخت و تامین واکسن کرونا اشاره کرد.

شایان ذکر است دولت برای پیشگیری و مبارزه با بحران کرونا متناسب با ساختار سلسه مراتب سیاسی با رویکردی «از بالا به پایین» به مدیریت بحران کرونا پرداخت و تلاش‌هایی که به این منظور انجام گردید منجر به کاهش سرعت چرخه بحران شد. از سویی دیگر، سطح بالای اجرایی تصمیم‌سازی‌ها منجر به تسهیل اجرا و هماهنگی‌های لازم در سراسر شبکه، پاسخگویی و کارآمدی فرآیند پاسخگویی شده است.

به طور خلاصه موفقیت ویتنام در مدیریت بحران کرونا را می‌توان منوط به سه اقدام اصلی از سوی این کشور کرد: ابتدا، فعال‌سازی زودهنگام و به موقع فرآیند پاسخگویی؛ بدین معنا که ویتنام در زمانی که هنوز کرونا تبدیل به اپیدمی نشده بود و زمانی که هنوز منشاء و عامل آن در چین شناسایی نشده بود، شروع به بررسی خطرات احتمالی آن کرد و سریعاً دولت کمیته ملی تدارکات پیشگیری و مبارزه با کووید-۱۹ به ریاست معاون نخست وزیر را تشکیل داد و به تدوین برنامه ملی برای فرآیند پاسخگویی به بیماری پرداخت؛ دوم، رهبری درست از سوی دولت همراه با بسیج عمومی منابع؛ بدین معنا که وقتی موج دوم کرونا در ژوئن ۲۰۲۰ پس از ۹۹ روز متوالی بدون شناسایی موردی از ابتلای محلی آغاز شد، ویتنام سریعاً منابع لازم را فراهم و سیستم نظارت را با اعزام پزشکان و متخصصان برای انجام تست و مراقبت از بیماران در سراسر کشور تقویت کرد و روزانه حدود ۱۰ هزار تست کرونا در مناطق محلی انجام شده و در مدت کوتاه بیمارستان صحرائی با ظرفیت هزار تخت ساخته شد. سوم، اجرای تبلیغات جامع و قابل اعتماد؛ بدین معنا که دولت ویتنام با همکاری آژانس‌های مطبوعاتی و در اختیار قرار دادن اطلاعات صحیح، شفاف، واضح و واحد به آنان

موجب ایجاد اعتماد مردم شده و آنان را به مشارکت و همکاری در اقدامات پیشگیری و مبارزه با بیماری تشویق کرده - است.

منابع:

واعظی، محمود (۱۳۸۹)، «نظام نوین بین‌الملل و مدیریت بحران‌های بین‌المللی»، فصلنامه راهبرد، سال ۱۹، شماره ۵۶.

Boin, Arjen, 't Hart, Paul, Stern, Eric, Sundelius, Bengt (2005) "*The Politics of Crisis Management: Public Leadership under Pressure*", cambridge university press.

Stern, E. K. and Sundelius, B. (1997) "*Sweden's twin monetary crises of 1992: Rigidity and learning in crisis decision making*," Journal of Contingencies and Crisis Management 5: 32-48.

Rosenau N. James (1969) "*International Politics and Foreign Policy; A Reader in Research and Theory*", New York: Free Press.

Vactor Van D. Jerry (2016) "*Crisis Management: A Leadership Perspective*", Nova Science Publishers.

<https://fa.wikipedia.org/wiki/%DA%A9%D8%B1%D9%88%D9%86%D8%A7%D9%88%DB%8C%D8%B1%D9%88%D8%B3>

<https://vietnamnews.vn/society/842176/vn-secures-30-million-doses-of-astrazenecas-covid-19-vaccine-in-talks-to-manufacture-russias-sputnik-v.html>

<https://vietnamnews.vn/economy/840422/business-closure-hits-record-high-amid-pandemic.html>

<https://vietnamnews.vn/society/839600/foreign-arrivals-to-viet-nam-plummet-79-per-cent-in-2020.html>

<https://vneconomy.vn/vietnam-airlines-vietjet-air-xin-them-cuu-tro-tu-chinh-phu-20201126111003843.htm>

<https://vneconomy.vn/quoc-hoi-dong-y-cuu-vietnam-airlines-20201117170620193.htm>

مقایسه تأثیر کرونا بر اقتصاد ایران و عراق در چارچوب نظریه حکمرانی مطلوب

محمدرضا مجیدی^۱

مهدی محمودی^۲

علی محمد خاکسار^۳

چکیده

بحران کرونا مشکلات و مصائب بزرگی را بر منطقه خاورمیانه برجا گذاشته است. در مورد مهم‌ترین نمودهای تأثیر کرونا در این منطقه، می‌توان به نیاز کشورهای تولیدکننده به فروش نفت و کاهش نیاز قدرت‌های برتر اقتصادی جهان به خرید آن اشاره کرد. این امر کشورهای خاورمیانه را که وابسته به درآمدهای نفتی هستند، به شدت متأثر کرده و با گذر زمان آثار ناگواری بر اقتصاد آنها برجا خواهد گذاشت.

هدف نوشتار پیش رو پاسخگویی به این سؤال است که تأثیرات کرونا بر اقتصاد ایران و عراق چه تفاوت‌ها و شباهت‌هایی دارند؟ در این راستا هم‌چنین باید به این سؤال‌ها پاسخ داد که قدرت‌های بزرگ چه مناسبات یا تخصیصاتی با ایران و عراق در دوران کرونا داشته‌اند؟ تبعات کرونا بر کدام شاخص‌های نظریه حکمرانی مطلوب در دو کشور تأثیر بیشتری گذاشته است؟ چه زمینه‌هایی در اقتصاد و وضعیت داخلی این کشورها وجود داشته که موجب تأثیر بیشتر ویروس کرونا بر اقتصاد شد؟

اگرچه شرایط کرونایی جهان بر اقتصاد دو کشور تأثیر گذاشته است اما پیش زمینه‌های روابط خارجی، وضعیت اقتصادی و سیاسی و ثبات داخلی ایران و عراق دارای تفاوت‌هایی است. اقتصاد ایران قبل از همه‌گیری بیماری کرونا در جهان تحت فشار تبعات تحریم‌های امریکا بوده است؛ از این رو دچار ضعف‌هایی در اقتصاد خود بوده که تبعات بیماری کرونا به بیشتر نمایان شدن آنها کمک کرد. ولی پیش زمینه‌های وضعیت عراق متفاوت است. عراق از لحاظ بی-

^۱ دانشیار گروه مطالعات منطقه‌ای دانشگاه تهران، mmajidi@ut.ac.ir

^۲ دانشجوی دکتری مطالعات منطقه‌ای دانشگاه تهران، Saber32a@gmail.com

^۳ دانش‌آموخته مطالعات منطقه‌ای دانشگاه تهران، m.khaksar1990@gmail.com

ثباتی و عدم توانایی دولت مرکزی دچار اختلال در مدیریت وضعیت کرونایی شده و این وضع اقتصادشان را در شرایط کرونایی بیشتر آسیب‌پذیر کرده است. در مجموع هر دو کشور دچار کاهش نرخ رشد اقتصادی، افزایش بیکاری و کاهش صادرات شده‌اند. البته به جز مؤلفه فساد اقتصادی که عراق رتبه بدتری از ایران دارد سایر مؤلفه‌های اقتصادی عراق ضربه کمتری نسبت به ایران متحمل شده که علتش هم تحریم‌های شدید در دوران ترامپ علیه ایران و عدم آمادگی اقتصادی دولت ایران برای این رخداد احتمالی بود. در نوشتار پیش رو، آمار و ارقام مربوطه بررسی و مقایسه شده‌اند. در مقاله پیش رو، موضوع بحث با چارچوب نظری حکمرانی مطلوب بررسی شده و داده‌ها به صورت کتابخانه‌ای و اسنادی جمع‌آوری و تجزیه تحلیل شده‌اند.

واژه‌های کلیدی: کرونا، ایران، عراق، اقتصاد.

۱- مقدمه

بحران ویروس کرونا روز به روز وخامت بیشتری پیدا می‌کند و به نظر می‌رسد که پیامدهای آن از بحران سلامت فراتر رفته و با همان شدت به اقتصاد وارد می‌شود. هر چه کشورهای مختلف دارای پیش‌زمینه‌های ضعیف اقتصادی، بهداشتی و امنیتی باشند تأثیر پیامدهای این ویروس بر آنها بیشتر است. کرونا بر کشورهای اقتصاد خاورمیانه از جمله ایران و عراق تأثیر داشته است. سؤال اصلی این است که تأثیر کرونا بر اقتصاد دو کشور چه تفاوت‌ها و شباهت‌هایی داشته است؟ چه عللی زمینه‌ای در هر یک از دو کشور ایران و عراق موجب شدیدتر تأثیرات کرونا بر اقتصاد آنها شده است؟

ایران و عراق هر دو در خاورمیانه هستند. اقتصاد این کشورها دچار وابستگی شدید به فروش نفت است و تأثیر کرونا بر کاهش و نفت و کاهش قیمت جهانی نفت موجب ضرباتی بر پیکر اقتصادی دو کشور شده است. آنچه وضعیت عراق و ایران را متفاوت می‌کند پیش‌زمینه‌های قبلی در هر یکی از دو کشور است که تأثیر پذیری کرونا را افزایش داده است. عراق به علت اشغال توسط داعش و بی‌ثباتی‌های ناشی از حضور امریکا در عراق در چند سال گذشته دچار خسارات زیادی از کرونا شده است ولی ایران به علت تحریم‌ها و دشمنی‌های امریکا و سوء استفاده‌های قدرت‌های بزرگ از انزوای ایران دچار آسیب‌پذیری بیشتری در اقتصاد خود شده است.

مقاله پیش رو ابتدا به بررسی نظریه حکمرانی مطلوب پرداخته است؛ سپس تأثیرات کرونا در هر یک از کشورهای ایران و عراق را واکاوی کرده و در نهایت به بررسی شباهت و تفاوت‌های ایران و عراق در مواجهه با کرونا پرداخته است.

۲- تعریف مفاهیم ۱-۲- حکمرانی مطلوب

در برخی از متون، حکمرانی خوب^۱ به معنی دولت خوب^۲ نیز تعریف شده است، اما نمی‌توان این دو مفهوم را مترادف دانست، زیرا همه نهادهای جامعه در قوه مجریه خلاصه نشده و سایر نهادها نیز در روند اداره یک کشور به اندازه خود سهم می‌باشند. اما در میان بسیاری از اندیشمندان این اتفاق نظر وجود دارد که وجود دولت خوب، شرط لازم برای حکمرانی خوب است. کمیسیون اقتصادی، اجتماعی آسیا و اقیانوس آرام^۳ اصول مهم حکمرانی خوب و عوامل مؤثر در تقویت این اصول را تبیین کرده است؛ حکومت‌ها با احترام نهادن به این اصول و اجرایی نمودن آنها، می‌توانند گام‌های مؤثری در روند توسعه پایدار بردارند. برای رسیدن به حکمرانی مطلوب می‌بایست قوانینی در جامعه حاکم شود که بتواند زمینه‌ساز حکمرانی مطلوب باشند. گاهی رسیدن به این قوانین به علل سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی دچار فراز و فرودهایی می‌شود یا پس از تصویب قوانین در مسیر اجرا با وجود تبصرها و موانع گوناگون رو به رو می‌شود (Bevir, 2013).

۲-۲- توسعه

به طور کلی توسعه جریانی است که در خود تجدید سازمان و سمت‌گیری متفاوت کل نظام اقتصادی-اجتماعی را به همراه دارد. توسعه علاوه بر اینکه بهبود میزان تولید و درآمد را دربردارد، شامل دگرگونی‌های اساسی در ساخت‌های نهادی، اجتماعی-اداری و همچنین ایستارها و دیدگاه‌های عمومی مردم است. توسعه در بسیاری از موارد، حتی عادات و رسوم و عقاید مردم را نیز دربرمی‌گیرد. نتایج نشان داد که شاخص حکمرانی و شاخص وابستگی بر رشد اقتصادی اثری مثبت دارند. در مجموع حکمرانی و وابستگی متقابل، اثر یکدیگر را بر رشد اقتصادی تقویت می‌کنند (نورانی و سطوتی، ۱۳۹۹: ۱-۲۸).

۲-۳- کرونا

نام علمی کرونا ویروس^۴ خانواده بزرگی از ویروس‌ها و زیرمجموعه کروناویریده هستند که از ویروس سرماخوردگی معمولی تا عامل بیماری‌های شدیدتری همچون سارس، مرس و کووید ۱۹ را شامل می‌شود.

¹ Good Governance

² Good Government

³ ESCAP

⁴ Coronaviruses

کروناویروس‌ها در دهه ۱۹۶۰ کشف شدند و مطالعه بر روی آن‌ها به‌طور مداوم تا اواسط دهه ۱۹۸۰ ادامه داشت. این ویروس به‌طور طبیعی در پستانداران و پرندگان شیوع پیدا می‌کند، با این حال تاکنون هفت کروناویروس منتقل شده به انسان، کشف شده است. آخرین نوع آن‌ها، کرونا ویروس سندرم حاد تنفسی ۲، در دسامبر ۲۰۱۹ در شهر ووهان چین با همه‌گیری در انسان شیوع پیدا کرد. این کروناویروس پس از مدت کوتاهی تمام جهان را درگیر کرد. (Pathak, 2021)

۳- اهمیت و ضرورت انجام تحقیق

انجام پژوهش پیش رو می‌تواند زمینه و بستر مناسبی را فراهم کند که محققان و پژوهشگران علاقه‌مند به بررسی ابعاد چارچوب نظریه حکمرانی مطلوب بپردازند و بتوانند مؤلفه‌های اقتصادی مرتبط با آن را مورد ارزیابی قرار دهند. هم‌چنین تشریح ابعاد گوناگون بیماری کرونا و تأثیرات آن بر اقتصاد می‌تواند به فهم رابطه مؤلفه‌های زیستی - اجتماعی بر مؤلفه‌های اقتصادی اشاره کرد. امید با به دست آوردن اصول حکمرانی مطلوب بتوان راهکارهایی پیدا کرد که در جهت اعتلای هرچه بیشتر نتایج حکمرانی مطلوب باشد. از این نتایج می‌توان ابزارهایی در جهت یکسان‌سازی شناخت ملزومات بین‌المللی در قوانین داخلی به دست آورد.

۴- چارچوب نظری

در پژوهش پیش رو برای بررسی موضوع از نظریه حکمرانی مطلوب استفاده شده است. این نظریه با مبحث سیستم‌ها در ارتباط است. بر اساس طبقه‌بندی سیستمی ورودی، فرآیند، خروجی از جمله ابزارهایی هستند که به‌وسیله آن‌ها می‌توان سیستم‌های وسیع و پیچیده را تحلیل و روابط بین اجزا را تبیین کرد. بر مبنای این استدلال از دو بعد کارایی و اثربخشی استفاده می‌شود. بعد کارایی به مؤلفه‌های اداری، اقتصادی، سیاسی-اجتماعی و بعد اثربخشی نیز به مؤلفه‌های اجتماعی، اقتصادی سیاسی قابل تقسیم است. تعادل مفهومی مهم در نظریه سیستم‌ها است. تعادل معنای ثابت و از پیش تعیین‌شده‌ای ندارد بلکه با توجه به بستر حکمرانی تعریف می‌شود. هویت تعادل بنا به نوع سیستم و سطح آن تعیین می‌شود. همان‌طور که مراتب سیستم‌ها با یکدیگر متفاوت‌اند نوع تعادل نیز در هر یک از آن‌ها متغیر است. این نظریه می‌تواند سیستم حکمرانی را در دو بعد کارایی و اثربخشی مورد بررسی قرار دهد. تعادل این دو بعد شرط اساسی تحقق حکمرانی مطلوب است. بعد اول شامل منابع، فرآیندها نهادها و سازوکارهایی است که به‌عنوان ابزار در حکمرانی به کار رفته است و بعد دوم دربرگیرنده نتایج حاصل از عملکرد سیستم حکمرانی

است. یادآوری این نکته ضروری است که هرگونه تغییر کمی و نیز کیفی در ویژگی‌های اثربخشی به‌عنوان بخشی از ستاده سیستم علاوه بر آن‌که بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند، در توسعه و تکامل (یا رکود و اضمحلال) متغیرهای کارایی نیز تأثیر مستقیم می‌گذارند. به‌عنوان مثال افزایش یا کاهش ثبات اقتصادی علاوه بر آنکه همبستگی متقابل با رفاه، عدالت و آزادی اقتصادی دارد، شرایطی فراهم می‌کند که بر میزان مطالبات، خواسته‌ها و حمایت‌های سیاسی و مدنی تأثیر می‌گذارد. به تعبیر دیگر متغیرهای اثربخشی به‌عنوان ورودی یا داده در بعد کارایی حکمرانی مطلوب ظاهر می‌شود (جاسی و نفری، ۱۳۸۸: ۸۵-۱۱۷). در مجموع بانک جهانی، حکمرانی مطلوب را بر اساس شش شاخص تعریف می‌کند و بر اساس این شاخص‌ها وضعیت حکمرانی مطلوب را هر دو سال یک‌بار در دوره ۲۰۰۲-۱۹۹۶ و به‌صورت سالانه از سال ۲۰۰۲ به بعد در کشورهای مختلف مورد ارزیابی قرار می‌دهد که این شاخص‌ها عبارت‌اند از:

- حق اظهارنظر و پاسخگویی: بدین مفهوم که مردم بتوانند دولت را در برابر آنچه بر مردم تأثیر می‌گذارد مورد سؤال و بازخواست قرار دهند؛
- ثبات سیاسی و عدم خشونت: این شاخص به میزان ثبات رژیم حاکم و رهبران آن، درجه احتمال تداوم حیات مؤثر دولت و تداوم سیاست‌های جاری در صورت مرگ‌ومیر یا تغییر رهبران و دولت‌مردان فعلی می‌پردازد؛
- کارایی اثربخشی دولت: کارآمدی دولت در انجام وظایف محوله که شامل مقولات ذهنی همچون کیفیت تهیه و تدارک خدمات عمومی یا کیفیت نظام اداری، صلاحیت و شایستگی کارگزاران و استقلال خدمات همگانی از فشارهای سیاسی هست؛
- بار مالی مقررات: بر روی سیاست‌های ناسازگار با بازار تمرکز دارد. سیاست‌هایی از قبیل: کنترل قیمت‌ها، عدم نظارت کافی بر سیستم بانکی همچنین هزینه وضع قوانین برای محدودیت بیش‌ازاندازه تجارت خارجی؛
- حاکمیت قانون: میزان احترام عملی که دولت‌مردان و شهروندان یک کشور برای نهادهایی قائل هستند که باهدف وضع و اجرای قانون و حل اختلاف ایجادشده است؛
- کنترل فساد: استفاده از قدرت و امکانات عمومی در جهت منافع شخصی. (کميجانی و سلاطين، ۱۳۸۹: ۱۳-۱۵).

شکل یک - جمع بندی ارکان نظریه حکمرانی مطلوب

(طرحی از نگارندگان)

۵- تأثیر کرونا بر اقتصاد ایران

ایران مانند بقیه کشورها تحت تأثیر کرونا قرار گرفته است. شاخص‌های مختلف اقتصادی مانند رشد اقتصادی، تورم، بیکاری و امثال اینها می‌تواند نشان دهد که تا چه حدودی اقتصاد کشور دچار زیان‌هایی شده است. وجود تحریم‌ها این تأثیرات را بیشتر کرده است.

۵-۱- تأثیر کرونا بر رشد اقتصادی ایران

کرونا بر اقتصاد ایران مانند اکثر کشورهای جهان تأثیر منفی گذاشته است. رشد اقتصادی بدون نفت در ۶ ماه نخست ۹۹ نسبت به دوره مشابه سال گذشته مثبت ۱/۴ درصد و رشد اقتصادی با نفت در ۶ ماه نخست سال نسبت به دوره مشابه سال گذشته مثبت ۱/۳ درصد است. رییس بانک مرکزی اعلام کرد که رشد اقتصادی با نفت فصل اول و دوم سال ۹۹ به ترتیب منفی ۹/۲ و مثبت ۵/۱ درصد و رشد اقتصادی بدون نفت به ترتیب منفی ۰/۶ درصد و مثبت ۳/۲ درصد بوده است. پس از آن بانک مرکزی خلاصه گزارش تحولات اقتصادی ایران در بخش واقعی نیمه نخست سال ۱۳۹۹ (به قیمت‌های ثابت ۱۳۹۰) را منتشر کرد. بر اساس داده‌های حاصل از منابع آماری و برآوردهای

مقدماتی انجام شده در خصوص تولید ناخالص داخلی کشور، نتایج اولیه نشان دهنده آن است که تولید ناخالص داخلی به قیمت پایه و به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰ از ۳۱۸۹ هزار میلیارد ریال در نیمه اول سال ۱۳۹۸ به ۳۲۲۹ هزار میلیارد ریال در نیمه نخست سال ۱۳۹۹ افزایش یافته است. نتایج مقدماتی حاصل از بررسی روند تحولات ارزش افزوده فعالیت‌های اقتصادی حاکی از برآورد رشد اقتصادی ۱,۳ درصدی برای نیمه نخست سال ۱۳۹۶ است. از سوی دیگر در سمت تقاضای اقتصاد و بر اساس برآوردهای اولیه‌ای که در خصوص اقلام هزینه‌ای اقتصاد همچون مخارج مصرف نهانی خصوصی، مخارج مصرف نهایی بخش دولتی، تشکیل سرمایه ثابت ناخالص و صادرات و واردات در نیمه نخست سال ۱۳۹۹ به عمل آمده است، رشد اقلام هزینه‌ای فوق‌الذکر به ترتیب ۲/۶-، ۴/۱-، ۰/۶-، ۲۰/۶-، ۳۷/۷- درصد نسبت به دوره مشابه سال قبل است. در مجموع، رشد هزینه ناخالص داخلی به قیمت بازار در نیمه نخست سال ۱۳۹۹ نسبت به دوره مشابه سال قبل ۱,۲ درصد افزایش یافته است. برآورد ارزش افزوده فعالیت‌های مختلف اقتصادی در نیمه نخست سال ۱۳۹۹ نشان می‌دهد که علت عمده افزایش نرخ رشد تولید ناخالص داخلی را باید در افزایش ارزش افزوده فعالیت‌های صنعت، خدمات مؤسسات پولی و مالی، کشاورزی و برق، گاز و آب جستجو کرد. چنانکه سهم ارزش افزوده هر یک از فعالیت‌های مذکور در نرخ رشد ۱۳/۳ درصدی تولید ناخالص داخلی طی شش ماهه اول سال ۱۳۹۹ به ترتیب ۰/۸، ۰/۵، ۰/۵ و ۰/۴ واحد درصد برآورد شده است. بر اساس محاسبات اولیه، ارزش افزوده گروه نفت در نیمه نخست سال ۱۳۹۹ به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰ به میزان ۳۸۹,۶ هزار میلیارد ریال برآورد شد که گویای رشد ۰,۸ درصدی نسبت به دوره مشابه سال قبل است. نتایج حاصل از محاسبات مقدماتی در این زمینه نشان دهنده آن است که افزایش نرخ رشد ارزش افزوده این گروه، ناشی از افزایش تولید گاز طبیعی و میعانات گازی و صادرات نفت خام، میعانات گازی و گاز طبیعی نسبت به دوره مشابه سال قبل بوده است. بر اساس آمار صندوق بین‌المللی پول، رشد اقتصادی ایران در سال ۲۰۱۹ شدیداً منفی برآورد شده بود (۹,۴۶ درصد) که بازگشت دوباره تحریم‌های اقتصادی به دنبال خروج آمریکا از برجام و ممنوعیت صادرات نفت، از مهم‌ترین دلایل آن است. چنانچه ایران در شرایط سخت کرونایی به تحریم‌های ایالات متحده گرفتار نبود، رشد اقتصادی ایران در سال ۲۰۲۱ به نقطه مطلوب می‌رسید (گزارش بانک مرکزی، ۱۳۹۹)

جدول یک- تأثیر کرونا بر رشد اقتصادی کشورهای مختلف

سال	آمریکا	چین	دنیا	اروپا	ایران
-----	--------	-----	------	-------	-------

مجموعه مقالات همایش پیامدهای ویروس کرونا برای مناطق مختلف جهان

۳/۱۹	۱/۹۳	۳/۹۱	۱۱/۳۹	۳/۵۱	۲۰۰۵
۵/۰۰	۳/۵۰	۴/۳۸	۱۲/۷۱	۲/۸۵	۲۰۰۶
۸/۱۵	۳/۱۵	۴/۳۲	۱۴/۳۳	۱/۸۷	۲۰۰۷
۰/۳۵	۰/۶۵	۱/۸۵	۹/۶۵	-۰/۱۴	۲۰۰۸
۱/۰۷	-۴/۳۳	-۱/۶۷	۹/۳۹	-۲/۵۴	۲۰۰۹
۵/۷۹	۲/۳۰	۴/۳۰	۱۰/۶۳	۲/۵۶	۲۰۱۰
۲/۶۴	۱/۸۴	۳/۱۴	۹/۵۵	۱/۵۵	۲۰۱۱
-۷/۴۴	-۰/۷۴	۲/۵۱	۷/۸۵	۲/۲۵	۲۰۱۲
-۰/۱۹	-۰/۰۶	۲/۶۶	۷/۷۶	۱/۸۴	۲۰۱۳
۴/۶۰	۱/۵۸	۲/۸۴	۷/۴۲	۲/۴۵	۲۰۱۴
-۱/۳۲	۲/۳۶	۲/۸۷	۷/۰۴	۲/۸۸	۲۰۱۵
۱۳/۴۰	۲/۰۵	۳/۵۹	۶/۸۴	۱/۵۶	۲۰۱۶
۳/۷۵	۲/۷۳	۳/۲۶	۶/۹۴	۲/۲۱	۲۰۱۷
-۲/۸۴	۲/۱۵	۳/۰۴	۶/۷۵	۲/۹۲	۲۰۱۸
-۹/۴۶	۱/۵۲	۲/۴۷	۶/۱۰	۲/۳۳	۲۰۱۹
-۵/۹۸	-۷/۵۱	-۳/۰۳	۱/۱۸	-۵/۹۱	۲۰۲۰
۳/۱۲	۴/۶۹	۵/۸۰	۹/۲۱	۴/۷۴	۲۰۲۱

(Source: worldbank, 2021)

با وجود این، صندوق بین‌المللی پول روند امیدوار کننده‌ای برای رشد اقتصاد ایران در سال‌های آتی پیش‌بینی کرده بود، اما به دلیل بحران کرونا و مشکلات سیاسی دیگر با ایالات متحده، رشد اقتصادی ایران در سال ۲۰۲۰ نرخ رشد اقتصادی در نیمه نخست سال جاری با نفت ۰,۲ مثبت و بدون نفت ۰,۲- منفی است (worldbank, 2021).

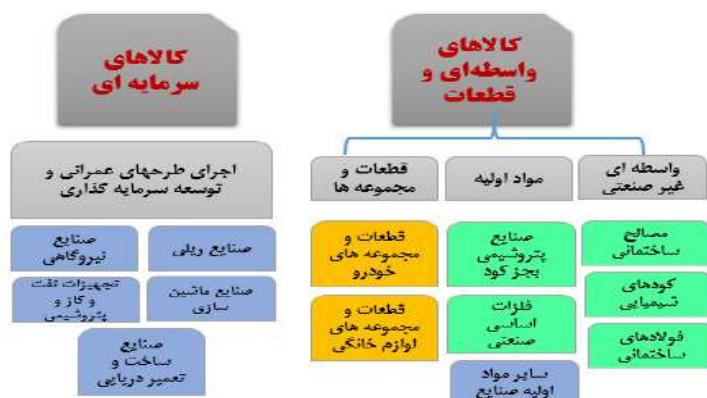
۲-۵- تأثیر کرونا بر وضعیت کار در ایران

یکی از شاخصه‌های حکمرانی مطلوب کاهش نرخ بیکاری است. ویروس کرونا با تبدیل شدن به یک ویروس همه‌گیر جهانی، پیامدهای اقتصاد بسیاری در پی داشته و تقریباً همه کشورهای دنیا از آن متأثر شده و بنابراین انتظار می‌رود تا اقتصاد جهانی سال ۲۰۲۰ را با یک رکود قابل توجه سپری کند. در این میان، ایران نیز مانند بسیاری از کشورها درگیر این همه‌گیری جهانی شده و در نتیجه از پیامدهای اقتصادی ناشی از آن رنج می‌برد. اقتصاد ایران در حالی با مشکل شیوع بیماری کرونا مواجه شده که دو سال سخت ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ را پشت سر گذاشته است. هرچند کاهش تشکیل سرمایه ثابت در اقتصاد ایران سبب شده است تا ظرفیت تولید بالقوه اقتصاد کاهش یابد و دستیابی به سطح رفاه سال ۱۳۹۰ و پیش از آن، دشوار باشد؛ از طرف دیگر، بالا بودن نرخ تورم برای دو سال پیاپی ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ و همچنین پیش‌بینی تورم بالای ۲۵ درصد برای سال ۱۳۹۹ نیز موجب شده است تا بنگاه‌های بسیاری توانایی ادامه فعالیت خود را از دست بدهند. در کنار همه این موارد که رکود به ویژه در فصل بهار را به همراه خواهد داشت، نااطمینانی از شرایط در آینده، بسیار مهم‌تر و تأثیرگذارتر از اثرات رکودی اولیه است. هنوز هیچ برآورد دقیقی صورت نگرفته که آیا شیوع ویروس کرونا در شروع فصل گرما متوقف خواهد شد یا خیر؟ صرف‌نظر از میزان شیوع تحت سناریوهای مختلف آنچه مشخص است آن است که چه با کنترل بیماری تا چند ماه آینده و چه در صورت عدم کنترل و تداوم آن تا پایان سال، اقتصاد ایران تا پایان سال ۱۳۹۹ درگیر تبعات اقتصادی ناشی از این ویروس خواهد بود. نتایج بررسی‌ها نشان می‌دهد تحت سناریوهای مختلف بین ۷/۵ تا ۱۱ درصد از ستانده اقتصاد در نتیجه شیوع ویروس کرونا کاهش خواهد یافت. همچنین بین ۲۸۷۰ تا ۶۴۳۱ هزار نفر از شاغلین فعلی، متأثر از شیوع ویروس شغل خود را از دست خواهند داد. (گزارش مجلس، ۱۳۹۹)

۳-۵- تأثیر کرونا بر صنعت ایران

افزایش صادرات و مثبت بودن تراز تجارت خارجی جزو شاخه‌های حکمرانی مطلوب است. صنعت در ارتباط مستقیم با توسعه پایدار و حکمرانی مطلوب است. فراگیری مفهوم توسعه پایدار و جنبه‌های مختلفی که این پارادایم را شامل می‌شود، باعث شده است تا تعاریف و نظریات متعددی مطرح شود. موضوع توسعه پایدار و شاخص‌های آن موضوعی فرا بخشی بوده و کلیه ابعاد توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی را شامل می‌شود (نیک بین، ۱۳۹۹: ۱-۱۳). کرونا در صنعت ایران مانند سایر بخش تأثیری منفی داشته است. از حجم ارزش تجارت ۸۵ میلیارد دلاری کشور در سال ۱۳۹۸، میزان واردات و صادرات کشور به ترتیب ۴۳/۷ و ۴۱/۳ میلیارد دلار بوده است. با توجه به به شیوع ویروس کوید ۱۹، پیش‌بینی می‌شود حداکثر صادرات کشور در سال ۱۳۹۹ به ۳۰ میلیارد دلار برسد. این موضوع در حالی است که حداقل نیاز ارز وارداتی حدود ۳۵ میلیارد دلار برآورد شده است. با این فرض که حتی اگر ارز مورد نیاز کالاهای اساسی کشور ثابت بماند بیشترین کسری ارز به حوزه تولید اصابت خواهد کرد زیرا بر اساس آمار موجود بیش از ۸۰ درصد از واردات کشور را کالاهای سرمایه‌ای، واسطه‌ای، قطعات و مواد اولیه تشکیل می‌دهند (گزارش مجلس، ۱۳۹۹).

شکل دو - محدوده اثرگذاری کالاهای سرمایه‌ای، واسطه‌ای، قطعات و مواد اولیه بر تولید کشور

(گزارش مجلس، ۱۳۹۹)

۴-۵- تأثیر کرونا بر کشاورزی ایران

کوید ۱۹ نشان دهنده یک وضعیت اضطراری بی‌سابقه و تهدید اجتماعی وخیم در جهان بخصوص ایران می‌باشد. حفاظت از امنیت غذایی اولویت اول در تمامی کشورهای جهان می‌باشد. با این وجود دولت‌ها، سیاست-

گذاران و جامعه بین‌المللی باید اذعان کنند و بکوشند تا از اثرات منفی بالفعل و بالقوه این پاندمی و تبعات آن بر بخش‌های کلیدی ذیربط در امنیت غذایی، تغذیه و معشیت بکاهند. باید در نظر داشت در بخش کشاورزی دامداران درگروه آسیب‌پذیرترین اقشار جهان و مؤثرترین بخش در امنیت غذایی نقش کلیدی دارند. اثرات کووید ۱۹ بر بخش دام، همچنان عمدتاً نامشخص است و هنوز می‌توان گفت تا مشخص شدن تأثیرات زمان کمی مانده است. ارزیابی‌های رسمی تاکنون ممکن نبوده است، اما مشاهدات فعلی حاکی از اختلال در زنجیره‌های قیمت دام است. تجربه‌های کسب شده از همه‌گیری‌های گذشته حاکی از این است که این اختلالات همراه با تبعات اجتماعی-اقتصادی حاد احتمالاً رو به افزایش است. (بنائی، ۱۳۹۹: ۱-۹) در نیمه نخست سال ۱۳۹۹ ارزش افزوده گروه کشاورزی به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰ به میزان ۳۷۲٫۶ هزار میلیارد ریال برآورد شد که نسبت به دوره مشابه سال قبل ۴٫۴ درصد افزایش نشان می‌دهد. برآوردهای انجام شده بر اساس آمارهای پایه دریافتی از وزارت جهاد کشاورزی حاکی از آن است که تولید محصولات زراعی و باغی در سال ۱۳۹۹ نسبت به دوره مشابه سال قبل به ترتیب ۱۰ و ۵٫۸ درصد و تولید محصولات اصلی دامی ۱٫۸ درصد افزایش یافته است (FAO, 2021).

۶- تأثیر کرونا بر وضعیت اقتصادی عراق

این روزها، روزهای سختی برای عراق است و با آغاز گسترش ویروس کرونا در کشور و ضعف دولت در مهار آن، دولتی که مؤسسه‌هایش به ویژه مؤسسه‌های بهداشتی‌اش ناکارآمد هستند، قیمت نفت در بازار جهانی به سرعت رو به کاهش نهاد.

۶-۱- تأثیر کرونا بر درآمدهای عراق

کاهش قیمت نفت به علت کاهش تقاضای جهانی و پیامدهای جنگ قیمت عربستان و روسیه، مشکلات بیشتری را برای اقتصاد عراق که یک سوم درآمدهای نفتی خود را از دست داده است، ایجاد کرده است و از تعیین قیمت ۳۰ دلار به عنوان پایه بودجه ۲۰۲۰ صحبت می‌شود که به معنای از دست دادن بیش از نصف درآمدهای نفتی است. فضای عمومی اقتصاد در سایه پیش‌بینی‌های بدبینانه فراوان، تشویق‌کننده نیست، به همین دلیل این امر بر سرمایه‌گذاری و مصرف و قیمت تأثیر خواهد گذاشت. اقتصاد عراق به رکودی بی سابقه دچار خواهد شد درحالی که دولت به افزایش اقداماتی می‌پردازد که رکود آن را عمیق‌تر می‌کند و آن را از بحران خارج نمی‌کند. اقتصاد عراق را که به فروش نفت به عنوان

منبع اصلی درآمد خود وابسته است، تهدید می‌کند. کرونا از سه جهت بر اقتصاد عراق تأثیر می‌گذارد: کاهش جهانی قیمت نفت، کاهش تقاضای چین برای نفت عراق و فلج شدن فعالیت اقتصادی. اقتصاد عراق به شدت از نظر مالی و تجاری به نفت وابسته است، به گونه‌ای که درآمد حاصل از نفت ۹۰ درصد از کل درآمد کشور را شامل می‌شود و بخش نفت بیش از ۴۵ درصد از تولید ناخالص داخلی و ۹۹ درصد از کالاهای صادراتی را در بر می‌گیرد. دولت عراق امیدوار است که در طرح بودجه درآمد غیرنفتی ۱۸ تریلیون دیناری را در سال ۲۰۲۱ نسبت به بودجه سال ۲۰۱۹ که ۱۱ تریلیون بود، به دست آورد و پیش‌بینی می‌شود که درآمدهای نفتی عراق به ۷۳ تریلیون دینار برسد که نسبت به سال ۲۰۱۹ میلادی ۲۰ تریلیون دینار کمتر خواهد بود. در همین راستا اعتراضاتی از اکتبر ۲۰۱۹ آغاز شد و رویدادهای بعدی مرتبط با همه‌گیری کرونا در اوایل سال ۲۰۲۰ شاخص‌های اقتصادی به ویژه در بخش‌های خدمات را کاهش داده است (World Bank Group, 2021)

۳-۶- تأثیر کرونا بر وضعیت کار در عراق

مرگ بسیار سریع هزاران نفر به علت ابتلا به ویروس کرونا، ترس و وحشت بزرگی در همه ایجاد کرد و عدم یافتن درمان مناسب در جهان و ضعف سیستم بهداشت و سلامت عراق باعث اتخاذ اقدام‌های احتیاطی برای اجتناب از خطرات این ویروس و حفظ جان شهروندان شد، مدرسه‌ها و دانشگاه‌ها تعطیل شدند، ساعت کاری اداره‌های دولتی به جز بخش امنیت و بهداشت ۵۰ درصد کاهش یافت، سفر از کشورهای تحت تأثیر کرونا و به آنها متوقف شد، برخی استان‌ها مرزهای خود را بر مسافران استان‌های دیگر بستند و اقدام‌های دیگر که باعث فلج شدن فعالیت‌های اقتصادی شد. ضعف خدمات دنیای مجازی در سطح رسمی و غیر رسمی، عراق را در انتقال فعالیت‌های اداری و اقتصادی و خدماتی از دنیای واقعی به دنیای مجازی برای جبران یا حداقل کاهش شدت این بحران ناتوان کرد و علت آن این است که عراق در سال ۲۰۱۸ در شاخص توسعه دولت الکترونیکی در رتبه ۱۵۵ از ۱۹۷ قرار گرفته است.

۴-۶- تأثیر کرونا بر وضعیت تورم در عراق

براساس برخی برآوردهای اقتصادی، ۹۰ درصد بودجه عراق متکی به نفت است و در سایه کاهش قیمت‌ها و ناتوانی عراق در فروش مازاد از تعهد خود در قالب اوپک پلاس، مبلغ درآمد کنونی این کشور کفاف پرداخت حقوق کارمندان را نمی‌کند زیرا درصد درآمد نفت به حقوق کارمندان ۱۰۰ به ۱۲۰ درصد است. همین وضعیت هم باعث شده تا دولت عراق برای پرداخت حقوق کارمندان پول نداشته باشد و رو به استقراض داخلی و خارجی بیاورد. برخی

کارشناسان اقتصادی می‌گویند که دولت در سایه کمبود درآمدهای نفتی و بحران اقتصادی که با شیوع «ویروس کرونا» تشدید شده است، چاره‌ای جز افزایش قیمت ارز برای جبران کسری دیناری خود ندارد، اما برخی دیگر در عین حال گفته‌اند که ممکن است زیان کاهش ارزش پول ملی در سایه رکود اقتصاد جهان بیشتر از منفعت آن باشد و به کاهش بیشتر قدرت خرید اقشار فقیر منجر شود. این تورم در مواد غذایی موجب فشار زیادی بر مردم شده است و سبد غذایی خانواده‌های عراقی در ۲۰۲۱ نسبت به ۲۰۲۰ کاهش یافته است (World Food Program, 2021).

۷- مقایسه وضعیت اقتصادی در دو کشور ایران و عراق پس از کرونا

۷-۱- فقر

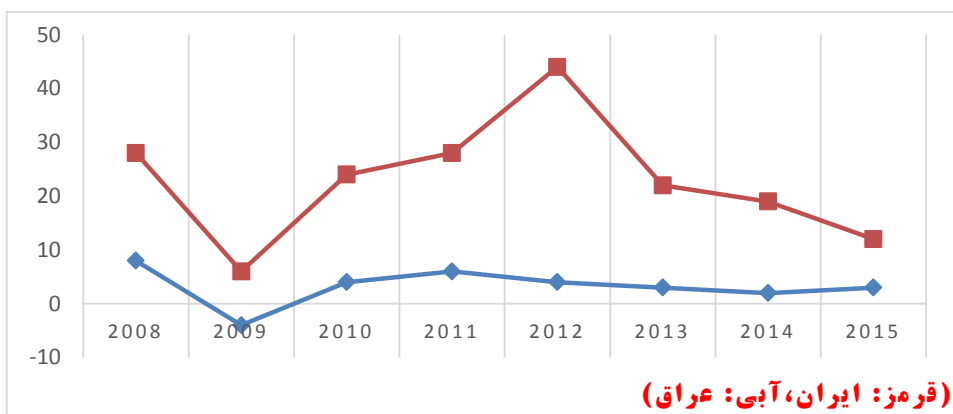
همه‌گیری کرونا بیشترین آسیب را به قشری که در مشاغل غیررسمی فعالیت دارند، وارد کرد. مشاغل غیررسمی یک مشکل ساختاری در حوزه اشتغال به شمار می‌رود که ناشی از تخصیص نادرست منابع و استفاده ناکارآمد از خدمات دولتی بوده و کارکنان آن از بیمه‌های خدمات درمانی، خسارت‌های مالی و غرامت‌های بدنی و بیکاری محروم هستند. این مشکل توسعه و رشد کشورها و چشم‌انداز آنها برای کاهش فقر را با خطر مواجه می‌کند. میزان اشتغال غیررسمی در عراق ۶۴,۴ درصد و در ایران ۶۵,۸ درصد اعلام شده است. به دلیل بی‌ثباتی حاکم در منطقه، اطلاعات به روزی در این خصوص وجود ندارد. بین اشتغال غیررسمی و بیکاری رابطه مثبت وجود دارد. بنابراین، نرخ بالای بیکاری در ایران و عراق نشان می‌دهد که اشتغال غیررسمی بالاتر از داده‌های آماری سال ۲۰۱۴ است. اشتغال غیررسمی آسیب‌پذیری مردم را نسبت به پاندمی افزایش می‌دهد. فقر چند بعدی یعنی محرومیت ۳۳ درصدی افراد از نیازهای اساسی مثل آموزش، سلامت و استانداردهای زندگی. شاخص فقر چند بعدی که به عنوان مؤلفه‌ای برای نشان دادن محرومیت شدید طراحی شده، سال ۲۰۱۴ برای عراق ۱۳,۳ درصد و سال ۲۰۱۸ نیز ۸,۶ درصد اعلام شده است. این شاخص در شهرهای مختلف عراق تفاوت‌های فاحشی دارد. شاخص فقر چند بعدی برای شهرهای میسان ۱۷ درصد، بصره ۱۳,۸ درصد، المثنی ۱۳,۸ درصد در بالاترین میزان و برای شهرهای سلیمانیه ۲,۳ درصد، اربیل ۳,۵ درصد و دیاله ۴ درصد عنوان شده است. در این میان آنچه جلب توجه می‌کند این است که شهرهایی که بالاترین میزان فقر چند بعدی را دارند، شهرهای نزدیک به کشور همسایه عراق، ایران هستند. این میزان با شیوع ویروس کرونا شاهد افزایش یک و نیم میلیونی دیگر بوده و قانون منع تردد در عراق بیشترین تأثیر را بر روی آنها گذاشته است. دلیل این امر بی‌شک این است که اغلب مردم عراق در مشاغل غیر رسمی فعالیت کرده و روزمزد هستند. شیوع ویروس کرونا و افت قیمت نفت

شوک دو برابری به اقتصاد عراق وارد کرده که مردم را به فقر سوق داده است. حتی طبق خوش‌بینانه‌ترین سناریو حدود ۶ میلیون عراقی دیگر با مشکل فقر روبرو خواهند شد. همچنین احتمال می‌رود در صورت کاهش حقوق کارکنان دولت و بازنشستگان، ۰,۴-۱,۷ میلیون عراقی به جمعیت فقیر این کشور افزوده شود. فقر در ایران که بیشترین شمار قربانیان ویروس کرونا در خاورمیانه را دارد، ساختاری اجتناب‌ناپذیر و پایدار به خود گرفته است. بانک جهانی برای نظارت بر پیشرفت‌های حاصل شده در زمینه مبارزه با فقر نیاز به تعیین خط فقر «مطلق» در کشورهایی با رفاه بالا دارد. برای این منظور، با در نظر گرفتن خط فقر در کشورهای با درآمد متوسط، دو خط فقر جدید معرفی کرده است. اولین آن قدرت خرید برای هر فرد ۳,۲۰ دلار در روز در سال ۲۰۱۱ و دومین آن نیز قدرت خرید برای هر فرد ۵,۵۰ دلار در روز در سال ۲۰۱۱ اعلام شده است. براساس برآوردهای بانک جهانی در سال ۲۰۱۷، سیزده درصد جمعیت ایران که با درآمد کمتر از ۵,۵ دلار در روز زندگی می‌کنند و در گروه درآمد متوسط قرار دارند. براساس داده‌های خطر فقر مطلق که در جدول زیر آمده است، جمعیت فقیر در ایران با درآمد کمتر از ۵,۵ دلار در روز ۱۰,۳۹۲ نفر و جمعیت با درآمد کمتر از ۳,۲۰ دلار در روز ۲,۲۱ میلیون نفر است. در ایران آمار کودکان بازمانده از تحصیل در دبستان به ۱ درصد و آمار والدینی که تحصیلات ابتدایی ندارند نیز به ۴,۴ درصد می‌رسد. از سوی دیگر ۱,۶ درصد افراد به آب آشامیدنی و ۲ درصد افراد نیز به خدمات بهداشتی دسترسی ندارند. با وجود داده‌های فوق، نرخ فقر چند بعدی که شامل محرومیت از نیازهای اساسی مثل آموزش، سلامت و استانداردهای زندگی بوده و جمعیتی که درآمدشان کمتر از ۱,۹۰ دلار در روز است، زیر ۱ درصد است. تأثیرات کرونا بر فقر در عراق بر قشرهای کم درآمد بیشتر خواهد بود. در مواقع طبقاتی که در تکن مالی کمتری برخوردارند، به افت سطح زندگی بیشتری دچار شده‌اند (Unicef, 2021).

۲-۷- تورم

مطابق گزارش صندوق بین‌المللی پول، متوسط نرخ تورم نقطه به نقطه که نشان دهنده میزان افزایش قیمت سبدي مشخصی از کالاها و خدمات مورد مصرف یک خانوار در دو مقطع زمانی خاص است، طی ۱۰ سال گذشته برای مردم عراق ۱,۹ درصد بوده است. متوسط این نرخ برای مردم ایران در فاصله سال‌های ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۸ میلادی ۲۰,۴ درصد گزارش شده است. همچنین صندوق بین‌المللی پول پیش‌بینی کرده که نرخ تورم نقطه به نقطه در اقتصاد ایران تا سال ۲۰۲۴ همچنان بالاتر از ۲۰ درصد خواهد بود ولی این نرخ در اقتصاد عراق در حد ۲ درصد باقی خواهد ماند. در جدول زیر تورم ایران و عراق در سال‌های قبل از کرونا مقایسه شده است و میزان آمادگی دو کشور از نظر نرخ تورم نشان می‌دهد کشور عراق وضعیت بهتری در مقایسه با ایران داشته است.

نمودار یک - مقایسه میزان تورم ایران و عراق قبل از شروع کرونا

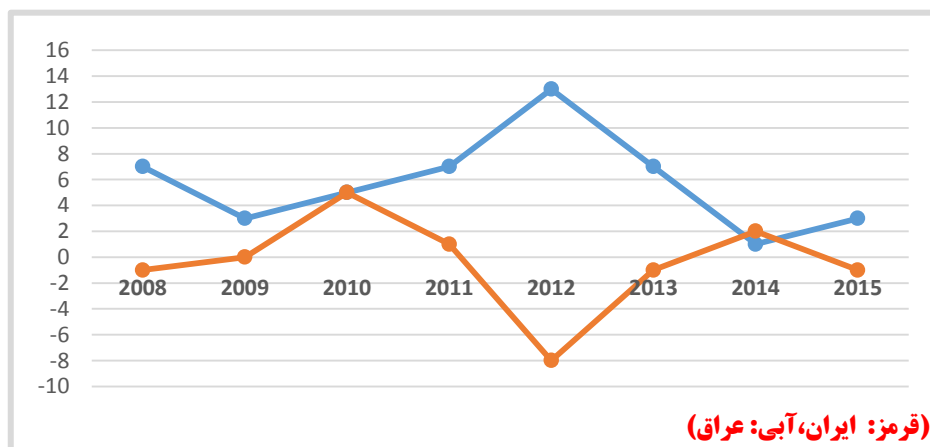

(طرح: نگارندگان بر مبنای داده های بانک جهانی)

۳-۷- نرخ رشد اقتصادی

متوسط نرخ رشد اقتصادی عراق نیز طی ۱۰ سال گذشته ۵,۷ درصد بوده است. مطابق برآورد صندوق بین‌المللی پول، رشد اقتصادی عراق در سال آینده میلادی از ۸ درصد فراتر خواهد رفت و تا سال ۲۰۲۴ در حد ۲ درصد باقی خواهد ماند. این در حالی است که نرخ رشد اقتصادی ایران در سال جاری میلادی منفی ۶ درصد پیش‌بینی شده و متوسط نرخ رشد اقتصادی ایران نیز طی ۱۰ سال گذشته ۱,۳ درصد بوده است.

نمودار دو - مقایسه نرخ رشد اقتصادی ایران و عراق

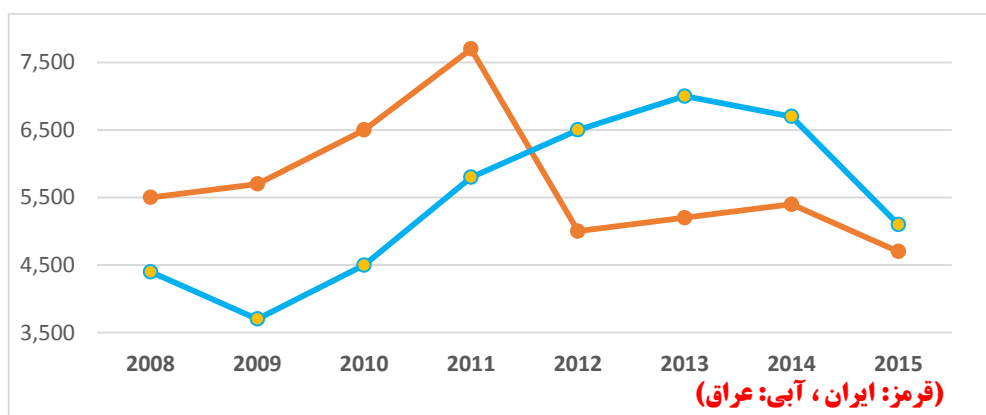

(طرح: نگارندگان بر مبنای داده های بانک جهانی)

۴-۷- سرانه تولید ناخالص داخلی

سرانه تولید ناخالص داخلی عراق در سال ۲۰۱۸ میلادی از ۵ هزار و ۹۰۰ دلار فراتر رفته و از درآمد سرانه ایرانیان پیشی گرفته است. بنا بر پیش‌بینی صندوق بین‌المللی پول این روند تا سال ۲۰۲۴ ادامه خواهد داشت. طی ۱۰ سال گذشته نیز سرانه تولید ناخالص داخلی عراق در سال ۲۰۱۳ اوج ۷ هزار دلاری را تجربه کرده است. البته در همین مدت سرانه تولید ایرانیان در سال ۲۰۱۱ از ۷ هزار و ۶۸۰ دلار فراتر رفته است. در مجموع طی ۱۰ سال گذشته متوسط سرانه تولید عراقی‌ها حدود ۵ هزار و ۴۰۰ دلار بوده، این رقم در همین مدت برای ایرانی‌ها ۵ هزار و ۶۰۰ دلار بوده است. بنا-براین مقایسه می‌توان گفت ایران از نظر تولید ناخالص داخلی کمی بالاتر بوده است.

نمودار سه - مقایسه ناخالص داخلی ایران و عراق

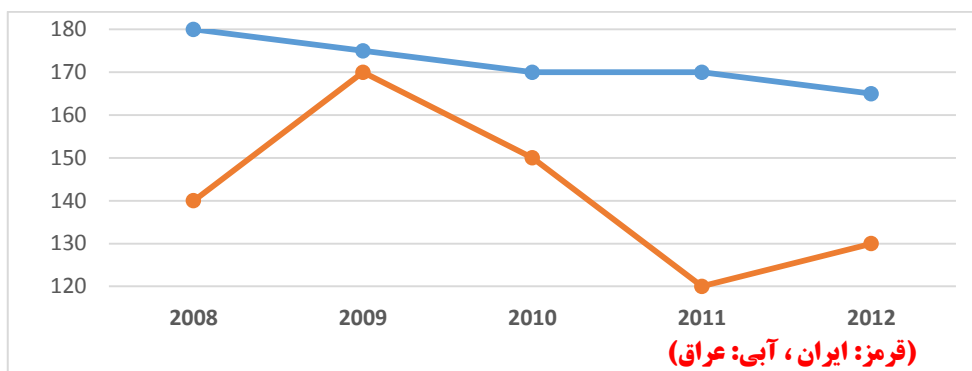

(طرح: نگارندگان بر مبنای داده‌های بانک جهانی)

۵-۷- شاخص فساد

مطابق گزارش‌های «شفافیت بین‌الملل» که یک سازمان غیردولتی است و سالانه اقدام به انتشار شاخص ادراک فساد بر پایه میزان اختلاس، رشوه، فساد مالی در دولت‌ها و قوه قضائیه کشورها می‌کند، رتبه جهانی عراق در زمینه فساد طی ۱۰ سال گذشته همواره از ایران بالاتر بوده، هر چند که اوضاع اندکی بهبود یافته ولی همواره یکی از فاسدترین کشورهای جهان رتبه‌بندی شده است.

نمودار چهار - مقایسه میزان فساد اقتصادی در ایران و عراق

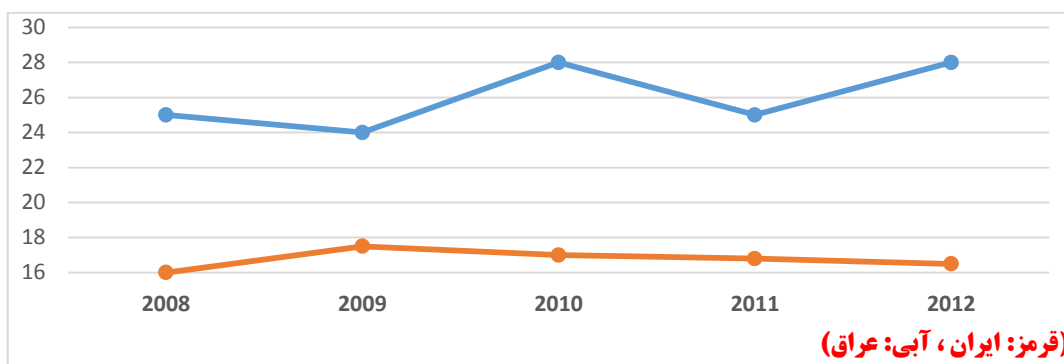

(طرح: نگارندگان بر مبنای داده‌های بانک جهانی)

۶-۷- نرخ بیکاری

بانک جهانی نرخ بیکاری در میان جوانان ۱۵ تا ۲۴ ساله عراقی را طی ۱۰ سال گذشته در سطحی بالا و بین ۱۶ تا ۱۷ درصد ارزیابی کرده است. اما در این مدت نرخ بیکاری در میان جوانان ایرانی همواره بالای ۲۲ درصد بوده و طی سال‌های اخیر نیز از ۲۸ درصد فراتر رفته است.

نمودار پنج - مقایسه نرخ بیکاری ایران و عراق

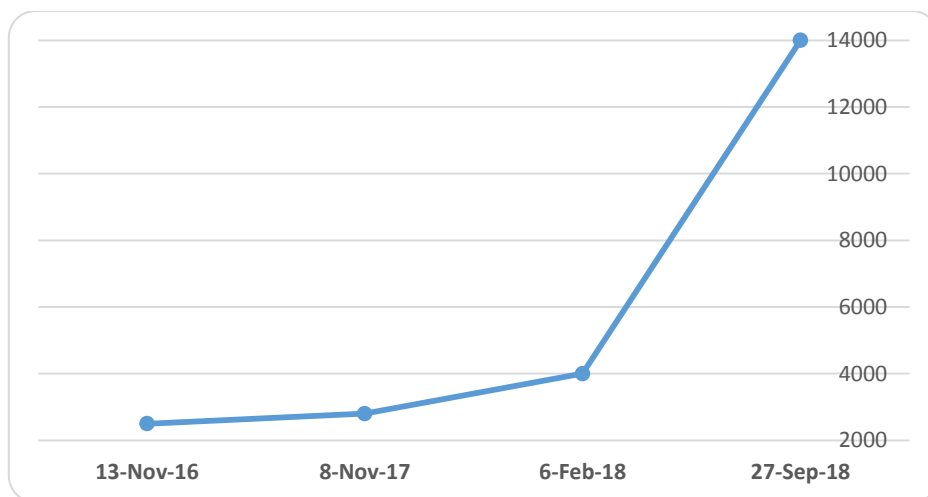

(طرح: نگارندگان بر مبنای داده‌های بانک جهانی)

۷-۷- ارزش پول ملی

تحولات بازار ارز نیز نشان می‌دهد که دینار عراق طی ۳ سال گذشته در مجموع در مقابل ریال ایران تقویت شده است. به طوری که از نوامبر سال ۲۰۱۶ تا اکتبر سال ۲۰۱۹ از ۲۷۵ تومان به ۹۸۰ تومان رسیده و معادل ۲۵۶ درصد رشد کرده است. در همین مدت ریال ایران در مقابل دلار آمریکا ۲۱۶ درصد تضعیف شده که نشان دهنده تقویت دینار عراق در برابر دلار آمریکا طی سه سال گذشته است. بنابراین با وجود مهار نرخ تورم در اقتصاد عراق و با وجود افزایش قدرت خرید مردم این کشور به دلیل رشد نرخ برابری دینار عراق در بازارهای جهانی همچنین حاکم شدن روند رو به رشد اقتصاد این کشور، نرخ بیکاری جوانان و به ویژه سطح بالای فساد در عراق طی یک دهه گذشته بهبود ملموسی پیدا نکرده است. در میان ۶ شاخص مورد مقایسه با ایران نیز تنها عامل سطح بالاتر فساد، اوضاع عراق را بدتر از همسایه شرقی خود نشان می‌دهد. طبق نمودار زیر در مورد مقایسه دینار عراق و ریال ایران می‌توان گفت دینار عراق رشد کرده و ارزش پول ایران کاهش یافته است، پس از مقایسه این دو می‌توان درک کرد که در آستانه شیوع کرونا ایران در وضعیت ضعیف‌تری بوده است.

نمودار شش - مقایسه ارزش دینار عراق در برابر ریال ایران

(طرح: نگارندگان بر مبنای داده‌های بانک جهانی)

۸- عوامل زمینه‌ای مؤثر بر اقتصاد دو کشور

شیوع «کویید ۱۹» چیزی جز فاجعه برای مردم ایران به همراه نداشته است. تاکنون ده‌ها مسئول دولتی، نماینده مجلس و رهبر مذهبی به‌خاطر این بیماری جان خود را از دست داده‌اند. تحریم‌های آمریکا علیه ایران که تأثیرات

مخرب زیادی بر اقتصاد این کشور داشته است، اوضاع را بدتر کرده است. دولت [ایران] به اجبار یک وام اضطراری ۵ میلیارد دلاری را از صندوق بین‌المللی پول درخواست کرده است. اقتصاد ایران از یک بیماری طولانی رنج می‌برد. این اقتصاد از اوایل دهه ۵۰ شمسی به نفت آلوده شد و همواره با تورم‌های دو رقمی و نرخ رشد پایین مواجه بوده است به طوری که رشد اقتصادی ۸۰ درصدی پایدار یکی از آرزوهای دیرینه برنامه ریزان بوده است. بدین ترتیب اقتصاد ایران در ذات خود عیب دارد و بررسی عملکرد مدیران اقتصادی در پنج دهه اخیر نیز نشان می‌دهد که نحوه مدیریت آنها بر اقتصاد تفاوت‌های زیادی با هم نداشته است. همانگونه که در روزنامه‌های ۵۰ سال پیش دغدغه افزایش قیمت کالا وجود داشت، همچنان این موضوع یکی از دغدغه‌هاست. حال در کنار مشکلات ساختاری، اقتصاد ایران در سال‌های اخیر تحت تأثیر تحریم نیز قرار دارد و تأثیر آن نیز بسیار قابل توجه است. اگر تحریم نبود، تمام مشکلات ساختاری اقتصاد ایران همچنان پشت درآمدهای نفتی پنهان می‌ماند، اما در نحوه اداره اقتصاد تفاوت زیادی میان سال‌هایی که درآمد ارزی کشور بیش از ۱۲۰ میلیارد دلار بود با اکنون که چند میلیارد دلار شده است، وجود ندارد. در مجموع تحریم‌های اقتصادی مهم‌ترین زیان بار اقتصاد ایران که در شرایط کرونایی کشور موجب وخامت بیشتر اوضاع اقتصادی شد و این مؤلفه‌ای است که دولت عراق از آن آسوده است. عراق سال‌ها از ناامنی، تغییر حکومت‌های مختلف و عدم ثبات سیاسی و امنیتی لطمه خورده است. ظهور داعش در عراق و سوریه روند بازسازی اقتصادی کشور عراق را که پس از سقوط صدام ضروری بود، به تعویق چند ده ساله انداخت. این کشور هنوز هم گرفتار هزور تروریست‌ها است. عراق یکی از مهم‌ترین کانون‌هایی است که با وجود شکست سنگین سال ۲۰۱۷ داعش، عناصر تروریستی همچنان در این کشور پراکنده‌اند، اعتراض‌های چهار ماه گذشته استان‌های جنوب، مرکز و پایتخت عراق فضا را برای فعالیت دوباره داعش در مناطق شمال، غرب و شرق عراق فراهم کرده است. این نشان می‌دهد؛ اگرچه داعش دو سال پیش در عراق شکست خورد اما ریشه کن نشده است. در حال حاضر، بازسازی مناطقی که در زمان جنگ با تروریسم متحمل خسارت‌های سنگینی شده‌اند با کندی پیش می‌رود و مردم آسیب دیده با زندگی عادی فاصله دارند اما روند بازگشت آوارگان هم‌زمان با عملیات نیروهای یگان‌های مهندسی برای پاکسازی مناطق آلوده به تله‌های انفجاری سرعت بیشتری گرفته است. اگرچه نیروهای عراقی با پشتیبانی جبهه مقاومت در پاییز سال ۹۶ توانستند سازمان رزم گروه تروریستی داعش را متلاشی کنند و تروریست‌ها دیگر بر روی زمین منطقه‌ای را به صورت متمرکز در اشغال ندارند، اما هسته‌های خاموش این گروهک همچنان به صورت مخفی در برخی مناطق فعالیت می‌کنند

ویروس بدون مرز کرونا بر شرایط اقتصادی، افزایش و کاهش قیمت اجناس و کالاهای تجاری و روابط بین کشورها و دولت‌های آنها و نظرات کارشناسان و اقتصاددانان سراسر جهان و صادرات و واردات این کشورها در زمینه‌های مختلف اثرگذار بوده است. شیوع ویروس کرونا در ایران و عراق نیز تأثیر بسیاری بر اقتصاد داخلی داشته و خواهد داشت. تأثیر کرونا در ایران، کمی پیچیده‌تر است. با مختل شدن تجارت بین‌الملل و حتی حمل و نقل داخلی، زنجیره ارزش طیف وسیعی از محصولات دچار اختلال شده و ظرفیت تولید واحدها، به دلیل عدم دسترسی به نهاده‌ها کاهش می‌یابد. محاصره اقتصادی موجب نرسیدن دارو و اختلالات بانکی موجب عدم امکان مبادلات تجاری ایران با کشورها در زمینه مبارزه با کرونا شده است. در واقع ایران در دو جبهه مختلف در حال لطمه خوردن از امریکا و کرونا به طور هم‌زمان است که گویی در یک اتحاد طبیعی دست به دست هم داده است. کشور عراق از سوی دیگر مشکلات تحریمی ایران را ندارد ولی وجود نیروهای تروریستی در خاک این کشور به مدت چند سال موجب تخریب زیرساخت‌های بهداشتی، پزشکی و عمرانی این کشور شده است. عراق پس از اتمام داعش فرصت کافی برای بازسازی زیرساخت‌های خود را برای مواجهه با حجم لطمات اقتصادی ناشی از بیماری کرونا را پیدا نکرد و این عامل در کنار عوامل دیگر مانند افت قیمت نفت موجب ضربه‌های اساسی به شاخص‌های اقتصادی توسعه و حکمرانی مطلوب در این کشور شد.

منابع:

- پیرحاجی، علیرضا. (۱۳۹۳). "حکمرانی مطلوب علوی با تاکید بر حاکمیت قانون و پاسخگویی". پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشکده حقوق و علوم سیاسی. دانشگاه علامه طباطبائی. تابستان ۱۳۹۳.
- جاسبی، جواد، نفری، ندا. (۱۳۸۸). "طراحی الگوی حکمرانی مطلوب بر پایه نظریه سیستم‌های باز". فصلنامه علوم مدیریت ایران، سال چهارم، شماره ۱۶، زمستان، ۱۳۸۸، ص ۸۵-۱۱۷.
- دنیوی، حسن. (۱۳۹۲). "حکمرانی مطلوب در نظام بین‌الملل و مطالعه تطبیقی آن در نهج البلاغه". پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشکده حقوق. دانشگاه پیام نور. زمستان ۱۳۹۲.
- کمیجانی، اکبر. سلاطین. پروانه. (۱۳۸۹). "تأثیر حکمرانی مطلوب بر رشد اقتصادی در گروه کشورهای منتخب OPEC & OECD". فصلنامه مدل سازی اقتصادی. سال دوم. شماره ۲. پیاپی ۶. زمستان ۱۳۸۷، صص ۱-۲۴.
- بنائی، الهه. (۱۳۹۹). "پیامدهای ویروس کرونا بر امنیت غذایی (صنعت دام)". پنجمین همایش ملی دانش و فناوری علوم کشاورزی، منابع طبیعی و محیط زیست ایران، تهران. برگرفته از:

- نیک بین، حسین. (۱۳۹۹). "بررسی بعد اجتماعی توسعه پایدار در مواجهه با بیماری دنیاگیر کرونا در گمرک ایران". سومین کنفرانس بین المللی مدیریت، تجارت جهانی، اقتصاد، دارایی و علوم اجتماعی. تهران. برگرفته از:

<https://civilica.com/doc/1046768>

- سید نورانی، سید محمدرضا. سطوتی پیرایش، هادی. (۱۳۹۹). "نقش سرمایه گذاری مستقیم خارجی بر رشد اقتصادی با تکیه بر تئوری وابستگی و حکمرانی در گروه کشورهای در حال توسعه". فصلنامه جامعه شناسی سیاسی ایران، دوره ۳. شماره ۲. برگرفته از:

<https://civilica.com/doc/1144049>

- گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس. "ارزیابی ابعاد اقتصاد کلان شیوع ویروس کرونا". اردیبهشت ۱۳۹۹. برگرفته از: <https://rc.majlis.ir/fa/news/show/1510573>

- گزارش بانک مرکزی. "گزارش تحولات اقتصادی ایران در بخش واقعی نیمه سال ۱۳۹۹ (به قیمت های ثابت ۱۳۹۰)". آذر ۱۳۹۹. برگرفته از:

<https://www.cbi.ir/page/20964.aspx>

- World Bank Report.(2020). "**Iran's Economic Update — October 2020**". OCTOBER 19, 2020.From

:<https://www.worldbank.org/en/country/iran/publication/economic-update-october-2020>

- World Food Program.(2021). "**IRAQI DINAR DEVALUATION AND THE PRICE OF THE FOOD BASKET**".From:

<https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Iraqi%20Dinar%20Devaluation%20Report%20LowRes.pdf>

- WORLD BANK GROUP.(2021). "**Iraq Economic Monitor Navigating the Perfect Storm**".From:

https://iraq.unfpa.org/sites/default/files/resourcepdf/undp_iq_impact_of_the_oil_crisis_and_covid_19_on_iraq_fragility.pdf

- FAO in the Islamic Republic of Iranreport. "**food and agriculture organization of the united nations**". From: <http://www.fao.org/home/en/>

- M. Bevir, "**Governance: A Very Short Introduction**," Oxford University Press, Oxford, UK, 2013.From: <https://global.oup.com/academic/product/governance-a-very-short-introduction-9780199606412?cc=ro&lang=en&>

- Unicef.(2021). "**Assessment of COVID-19 Impact on Poverty and Vulnerability in Iraq**".From: <https://www.unicef.org/iraq/media/1181/file/Assessment%20of%20COVID-19%20Impact%20on%20Poverty%20and%20Vulnerability%20in%20Iraq.pdf>

-Pathak, Neha .(2021)." **Coronavirus and COVID-19: What You Should Know**".From:
<https://www.webmd.com/lung/coronavirus>

بحران همه‌گیری کووید ۱۹ و حرکت بسوی کار انسان‌محور^۱

سیاست‌های منطقه‌ای آسیا و اقیانوسیه

فریده محمدعلی‌پور^۱

چکیده

منطقه آسیا و اقیانوسیه از آغاز قرن ۲۱، به پیشرفت اقتصادی قابل توجهی دست یافته است که یک میلیارد نفر را از فقر شدید نجات داده است؛ با این حال، این توسعه با خطرات نیز همراه است. وقوع بحران‌های جهانی، نیل به دستاوردهای جدید را بسیار دشوار و موقعیت قبلی را در خطر سقوط در قهقرا قرار می‌دهد. از ماه‌های آغازین سال ۲۰۲۰، اقتصاد بین‌المللی و جهان کار از بحران همه‌گیری کووید ۱۹ به شدت متأثر شده است. پژوهش حاضر به این سؤال می‌پردازد که چگونه بحران همه‌گیری کووید ۱۹ بر اقتصاد منطقه آسیا و اقیانوسیه تأثیر گذاشته است و در پاسخ، با بررسی ابعاد منفی تأثیرگذاری، رویکرد کار انسان‌محور را طرح می‌کند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد کشورهای آسیا و اقیانوسیه نیاز دارند مدل‌های اقتصادی خود را اصلاح و تمرکز توسعه خود را از راه‌حل‌های کوتاه مدت به راهکارهای بلندمدت برای رفع نابرابری‌های اجتماعی و تحقق توسعه پایدار تغییر دهند.

واژه‌های کلیدی: همه‌گیری کووید ۱۹، بحران اقتصادی، بازار کار، توسعه پایدار، آسیا و اقیانوسیه.

مقدمه

نوآوری‌های فناوری، تحولات جمعیتی، تغییرات آب و هوایی و فرآیندهای جهانی‌شدن بر دنیای کار تأثیرات مستمر داشته‌اند. در پاسخ به این تحولات، در ژوئن ۲۰۱۹، ۱۸۷ کشور عضو سازمان بین‌المللی کار (ILO) (از این پس ایلو) اعلامیه صدسالگی سازمان را در خصوص آینده کار تصویب کردند و از سازمان خواستند تا با قدرتی بی‌وقفه، مأموریت خود را برای عدالت اجتماعی با توسعه بیشتر رویکرد انسان‌محور در آینده جهان کار دنبال کند و حقوق کارگران، نیازها و درخواست‌هایشان را در قلب سیاست‌های اجتماعی، زیست‌محیطی و اقتصادی خود قرار دهد (International

^۱ عضو هیئت علمی دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه خوارزمی، fm.alipour@khu.ac.ir

Labour Conference of ILO, 2019: art. I, para. D). با فاصله چندماه، همه‌گیری ویروس کووید ۱۹ جهان را درگیر بحرانی بی‌سابقه کرد که موجب تسریع در الزامات مندرج در اعلامیه صدسالگی برای مقابله جمعی جامعه جهانی با تأثیرات مخرب بحران شده است.

این بحران، چهره‌ای انسانی دارد و به همین ترتیب، پاسخی انسان‌محور را می‌طلبد. از این رو، *ایلو* توصیه‌های جامع و یکپارچه را به‌عنوان بخشی از این پاسخ، خطاب به اعضای خود (دولت‌ها، کارفرمایان و کارگران)، سیاست‌گذاران و عموم مردم ارائه کرده است.

با توجه به اولویت انکارناپذیر بازیابی سلامت جهانی، اقدامات سخت‌گیرانه مورد نیاز موجب شوک‌های گسترده اقتصادی و اجتماعی شده است. با طولانی شدن تعطیلی کلی یا بخشی برخی مشاغل، قفل‌شدگی، قرنطینه، فاصله‌گذاری اجتماعی و فیزیکی و سایر اقدامات برای سرکوب انتقال ویروس، اقتصاد جهانی به رکود دچار شده است. با متلاشی‌شدن زنجیره‌های تأمین، بنگاه‌های اقتصادی بسته می‌شوند و کارگران بیشتری با احتمال بیکاری و از دست دادن درآمد و معیشت خود روبرو می‌شوند، درحالی‌که بسیاری از شرکت‌های کوچک در آستانه ورشکستگی قرار دارند. اغلب اقتصادهای درحال توسعه قادر به حمایت‌های مالی و اجتماعی کارگران و خانواده‌های آنها برای جلوگیری از گسترش فقر نیستند. پژوهش حاضر به چگونگی تأثیرگذاری بحران همه‌گیری کووید ۱۹ بر منطقه آسیا و اقیانوسیه می‌پردازد و در پاسخ، رویکرد کار انسان‌محور را طرح می‌کند.

تأثیرات بحران همه‌گیری بر اقتصاد و بازار کار

بحران کنونی کاملاً متفاوت از بحران‌های قبلی است. این بحران در دنیای کار در حال افزودن سوخت به آتش شعله‌ور نارضایتی و اضطراب است (Guterres, 2020). تأثیر پدیده قفل‌شدگی برای کاهش همه‌گیری به‌طور چشمگیری از شوک‌های تجاری اولیه و محدودیت‌های سفر که بلافاصله پس از شیوع ایجاد شد، پیشی گرفته است. خدمات و تولیدات غیرضروری بهداشتی مستقیماً تحت تأثیر قفل‌شدگی قرار گرفتند که منجر به کاهش تعداد ساعات کار و از دست دادن مشاغل بسیاری شد و تا زمانی که از کمک دولت بهره‌مند نشوند، در خطر ورشکستگی دارند. کشورهایی که وابستگی بیشتری به بخش خدمات، مشاغل غیررسمی و ضمانت‌های ضعیف در برابر خاتمه دادن به کار کارگران از سوی کارفرمایان را دارند، نرخ از دست دادن شغل اولیه بسیار بالاتری را تجربه کرده‌اند.

همه‌گیری کووید-۱۹ تأثیرات گسترده‌ای بر بازار کار فراتر از نگرانی‌های فوری در مورد سلامت کارگران و خانواده‌های آنها دارد. ویروس و شوک‌های اقتصادی بعدی در سه بُعد اصلی بر جهان کار تأثیر می‌گذارند: (۱) کمیت مشاغل (بیکاری یا کم‌کاری) (۲) کیفیت کار (به عنوان مثال دستمزد و دسترسی به حمایت اجتماعی) و (۳) اثرات بر گروه‌های خاصی که در برابر نتایج نامطلوب بازار کار آسیب‌پذیرتر هستند (GGKP, 2020).

اخلال اقتصادی در تجارت و در امتداد زنجیره‌های تأمین جهانی حتی قبل از تمديد قفل‌شدگی، تأثیرات منفی بر اقتصاد کشورهای در حال توسعه داشت. سقوط قیمت کالاها در سراسر جهان وضعیت تجاری کشورهای صادرکننده را بیشتر تضعیف کرده و اشتغال در بخش‌های صادراتی را و به‌نوبه خود درآمد مالی را کاهش می‌دهد. خروج گسترده سرمایه‌ها منجر به کاهش ارزش ارز شده؛ واردات مواد غذایی و تجهیزات پزشکی را دشوارتر کرده است و نابودی صنعت گردشگری، درآمد ارزی را کاهش داده است. همه این‌ها فشار بیشتری بر تراز مالی کشورهای در حال توسعه ایجاد می‌کند و توانایی آنها را در پاسخگویی مؤثر به بحران محدود می‌کند. بدون اقدام‌های مناسب دولت‌ها، اثرات بر شرکت‌ها، مشاغل و درآمدها شدیدتر می‌شود.

این بحران تأثیر متفاوتی بر بنگاه‌های اقتصادی، کارگران و خانواده‌های آنها داشته است و شکاف‌های موجود را عمیق‌تر کرده است. در این شرایط، گروه‌های زیر نیازمند توجه ویژه‌ای هستند (ILO: Monitor, 2020)

- زنان که ۷۰ درصد مشاغل مربوط به بخش‌های بهداشت و مراقبت‌های اجتماعی را در اختیار دارند و بنابراین اغلب در خط مقدم پاسخ به بحران هستند؛

- کارگران غیررسمی اقتصاد، کارگران موقت، کارگران در اشکال جدید استخدام از جمله کارگران «اقتصاد گیگ (Gig)» در این اقتصاد، مشاغل موقت و انعطاف‌پذیر هستند و شرکت‌ها تمایل دارند به جای کارمندان تمام وقت، پیمانکاران و افراد مستقل را استخدام کنند (Kaine and Josserand, 2019:479)؛

- کارگران جوانی که اشتغال آنها نسبت به نوسانات تقاضا حساس‌تر است؛

- کارگران مسن که حتی در مواقع عادی نیز در یافتن فرصت‌های مناسب کار شرافتمندانه با مشکل روبرو هستند و اکنون با معضل اضافی حفظ سلامتی روبرو هستند؛

- پناهندگان و کارگران مهاجر به‌ویژه کسانی که به‌عنوان کارگران خانگی مشغول به کار هستند و کسانی که در ساخت‌وساز، تولید و کشاورزی کار می‌کنند؛

- کارآفرینان خرد و مشاغل آزاد به‌ویژه کسانی که در اقتصاد غیررسمی فعالیت می‌کنند که ممکن است به‌طور نامناسبی تحت تأثیر قرار گیرند و مقاومت کمتری داشته باشند.

تأثیر بحران بر کارگران و بنگاه‌های اقتصادی خرد که هم‌اکنون در یک وضعیت آسیب‌پذیر در بازار کار قرار دارند، می‌تواند فقر و نابرابری‌های موجود کار را تشدید کند. علاوه بر این، بحران می‌تواند شکایات، بی‌اعتمادی و احساس بی‌عدالتی در مورد دسترسی به خدمات بهداشتی و مشاغل معیشتی را ایجاد و تعمیق کند و منجر به تنش‌های اجتماعی شود که اعتماد سیاسی، توسعه، صلح و انسجام اجتماعی را تضعیف می‌کند. با حمایت جامعه بین‌الملل، کشورها باید سریعاً برای تقویت اقتصاد خود و محافظت از مشاغل و درآمد با در نظر گرفتن خطرات خاص گروه‌های خاص اقدام کنند.

چارچوب سیاست‌های /یلو برای پاسخ به بحران همه‌گیری

/یلو سیاست اصلی خود را برای پاسخگویی به بحران در چهار ستون تبیین کرده است. هر ستون مکمل سایر ستون‌ها در تقسیم وزن بار عظیم کشورها است. استانداردهای بین‌المللی کار، برای تسهیل بهبودی پایدار و عادلانه طراحی شده‌اند (ILO Why International Labour Standards matter in a public health crisis, 2020).

استانداردهای بین‌المللی کار می‌توانند به‌عنوان «قطب‌نمای کار شرافتمندانه» در پاسخ به پاندمی کووید-۱۹ عمل کنند (ILO Standards and COVID-19, 2020: 4). نخست، رعایت مفاد اصلی این استانداردها (به‌ویژه مواردی که به ایمنی و بهداشت، تمهیدات کاری، حمایت از گروه‌های خاص کارگران، عدم تبعیض، امنیت اجتماعی و حمایت از شغل مربوط هستند) این اطمینان را می‌دهد که کارگران، کارفرمایان و دولت‌ها می‌توانند ضمن تنظیم بازار کار، دسترسی و تداوم اشتغال شرافتمندانه را حفظ کنند. دوم، طیف گسترده‌ای از استانداردهای /یلو (مانند اشتغال، حمایت اجتماعی، حمایت از دستمزد، ارتقا شرکت‌های کوچک و متوسط و همکاری در محل کار) شامل راهنمایی‌های خاص است که می‌تواند برای حمایت از رویکرد انسان‌محور برای مدیریت بحران استفاده شود. به‌عنوان مثال، رعایت استانداردهای بین‌المللی کار به فرهنگ گفتگوی اجتماعی و همکاری در محل کار کمک می‌کند که در بهبود و جلوگیری از وخیم‌تر شدن شرایط کار طی و پس از بحران نقش اساسی دارد.

جدول ۱. چهار ستون سیاست / یلو مبتنی بر استانداردهای بین‌المللی کار

ستون ۱	ستون ۲	ستون ۳	ستون ۴
تحریک اقتصاد و اشتغال	حمایت از مشاغل و درآمد	محافظت از کارگران در محل کار	اعتماد به گفتگوی اجتماعی برای راه‌حل‌ها
<ul style="list-style-type: none"> - سیاست مالی فعال - سیاست پولی سازگار - وام و پشتیبانی مالی برای بخش‌های خاص از جمله بهداشت 	<ul style="list-style-type: none"> - انواع مختلف تخفیف، از جمله تخفیف مالی و مالیاتی برای بنگاه‌های اقتصادی - اقدامات برای حفظ اشتغال - گسترش حمایت اجتماعی برای همه 	<ul style="list-style-type: none"> - تقویت اقدام‌های ایمنی و بهداشت شغلی - تطبیق مقررات کار با شرایط - جلوگیری از تبعیض و محرومیت - دسترسی به سلامتی برای همه - دسترسی به مرخصی استحقاقی 	<ul style="list-style-type: none"> - تقویت ظرفیت و انعطاف‌پذیری تشکل‌های کارفرمایی و کارگری - تقویت ظرفیت دولت‌ها - تقویت نهادها و فرایندهای گفتگوی اجتماعی، چانه‌زنی جمعی و روابط کار

ILO Why International Labour Standards matter in a public health crisis, 2020

سیاست‌های منطقه‌ای آسیا و اقیانوسیه

گزارش اشتغال آسیا و اقیانوسیه و چشم‌انداز اجتماعی ۲۰۲۰ (ILO Asia-Pacific Employment and Social Outlook 2020) با جمع‌آوری آخرین آمارها به ارزیابی تأثیر همه‌گیری کووید-۱۹ بر اشتغال و بازارهای کار در پرجمعیت‌ترین منطقه جهان پرداخته است. بحران کنونی با فشار بر اقتصاد محلی، بنگاه‌ها و کارگران منطقه، برخی از دستاوردهای محدود حاصل از کار شرافتمندانه و رشد فراگیر در دهه گذشته را معکوس می‌کند. با تخمین از دست دادن ۸۱ میلیون شغل در سال ۲۰۲۰، این گزارش هشدار می‌دهد که اندازه کلی پاسخ مالی در منطقه برای جبران هزینه‌های بازار کار و آشفته‌گی ناشی از بیماری کافی نبوده است. درحالی‌که کشورهای آسیا و اقیانوسیه به آرامی سیاست‌های خود

را برای حمایت از بهبودی تبلیغ می‌کنند. زمینه‌های سرمایه‌گذاری مورد نیاز برای هدایت بحران به سمت آینده کار انسان‌محور عبارت‌اند از:

بحران همه‌گیری کووید ۱۹ و پایه‌های متزلزل کار شرافتمندانه و رشد فراگیر

با ضعیف شدن رشد اقتصادی در منطقه آسیا و اقیانوسیه از سال ۲۰۱۹، همه‌گیری کووید ۱۹ و بحران اقتصادی متعاقب آن، بنگاه‌های اقتصادی و کارگران منطقه را با شرایطی مواجه کرده است که برخی از دستاوردهای محدود را به فقیرا می‌راند. رشد اشتغال در دهه گذشته حتی در بهترین مواقع، هنگامی که در دهه‌های گذشته اقتصادهای در حال توسعه و نوظهور در منطقه شاهد نرخ رشد اقتصادی بیش از ۵ درصد بودند، رشدی متوازن نبود. آسیای شرقی در سهم متوسط درآمد سالانه کار در سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۷ افزایش نشان داده است. این امر عواقبی در افزایش نابرابری دارد. تجزیه و تحلیل داده‌های اقتصادی منطقه نشان می‌دهد که اقدامات حمایتی مالی کشورها نه تنها هزینه اقتصادی همه‌گیری را کاهش می‌دهد می‌تواند تعداد مبتلایان به عفونت ویروسی کووید ۱۹ را به میزان قابل توجهی، حدود یک سوم نسبت به عدم مداخله کاهش دهد (IMF, 2020: 23).

چالش‌های اصلی بازار کار قبل از بحران در منطقه آسیا و اقیانوسیه مربوط به نابرابری است که با کیفیت اشتغال و ناکافی بودن کار برای ایجاد امنیت و درآمد مکفی برای همه پیوند دارد. ثروت و نابرابری درآمد، مانع سرعت و پایداری رشد اقتصادی می‌شود. از آنجا که درآمد شغلی، درآمد اصلی خانوار است، نابرابری در دستمزد تقاضای کل را به سمت پایین می‌راند (ESCAP, 2018: 7). اقتصادهای در حال توسعه و نوظهور منطقه شاهد رشد به نسبت بالایی بودند که با شکوفایی بخش‌های خصوصی و افزایش تعداد مشاغل با مهارت بالاتر همراه بود که با سرمایه‌گذاری خارجی در صنعت و خدمات و با گسترش سریع مراکز شهری افزایش یافت. در همان زمان، این کشورها بخش‌های غیررسمی بزرگی را تشکیل می‌دادند که متشکل از میلیون‌ها کارگر کم‌مهارت و کم‌مزد است. منطقه آسیا و اقیانوسیه ۱,۳ میلیارد نفر از ۲ میلیارد کارگر غیررسمی جهان را در خود جای داده است؛ از هر سه نفر کارگر، دو نفر (۶۸ درصد) مشغول کار غیررسمی هستند و برای برخی از کشورهای منطقه، این نسبت ۹ از ده نفر است.

نابرابری‌های جنسیتی هم‌چنان یکی دیگر از موضوع‌های کاملاً ریشه‌دار بازار کار در منطقه است. آثار بحران بر اساس جنسیت در اقتصاد متفاوت است. کاهش فرصت‌های اقتصادی زنان به‌طور نامتناسبی بیشتر است. زنان اکثر اوقات مشاغل نیمه‌وقت و غیررسمی را برعهده دارند و کارگرانی با حقوق و مزایای کمتر هستند. به عنوان مثال، زنان مهاجر در

مشاغل پرستاری یا کارگر خانگی با خطر از دست دادن دستمزد، بیمه، دسترسی محدود به بهداشت، مراقبت، حمایت اجتماعی و بیکاری مواجه هستند. شواهد اخیر به افزایش قابل توجه خشونت خانگی علیه زنان اشاره دارد (UNDP, 19: 2020). زنان همچنان با محدودیت دسترسی به فرصت‌های شغلی و آموزشی به‌ویژه در آسیای جنوبی روبرو هستند؛ حقوق کمتری در مقایسه با مردان دریافت می‌کنند و زمان بیشتری را نسبت به مردان برای مراقبت‌های بدون حقوق صرف می‌کنند.

بحران همه‌گیری کووید-۱۹، در زمان رشد و شیوع فناوری‌های دیجیتال اتفاق افتاده است. این بحران شکاف جنسیتی دیجیتال را تقویت کرده است، شکاف دیجیتالی می‌تواند به طور فزاینده‌ای از دسترسی زنان به خدمات تقویت زندگی برای آموزش، بهداشت و درگیری مالی در جهان مجازی شده، جلوگیری کند. جنوب آسیا با ۵۱ درصد (در مقابل ۶۷ درصد در سال ۲۰۱۷)، هنوز تمایز تأسف بار بیشترین شکاف جنسیتی در جهان (پس از جنوب صحرای آفریقا با ۳۷٪) حفظ کرده است (Worldbank, 2020).

در این شرایط، کمبود یا ضعف سیستم‌های حمایت اجتماعی و ظرفیت‌های محدود نهادهای بازار کار برای ارائه خدمات حفاظت از مشاغل کارگران رسمی و غیررسمی و بنگاه‌های اقتصادی، تعداد زیادی از کارگران را به زیر خط فقر رانده‌اند. در غیاب نهادهای قدرتمند بازار کار، از جمله نظام‌های مذاکره جمعی که به ایجاد ثبات در سطح درآمد خانوار و کاهش خسارات درآمد کارگر کمک می‌کند، کارگران و شرکت‌ها در تلاش‌اند تا از بحران پیشی گیرند و به سمت رشد فراگیر پیشرفت کنند. حتی قبل از همه‌گیری کووید-۱۹، اکثر کشورها وضعیت مناسبی برای رسیدن به معیار تعیین‌شده توسط اهداف توسعه پایدار در سال ۲۰۱۵ (SDGs) برای «رشد اقتصادی پایدار و فراگیر، اشتغال کامل و مولد و کار شرافتمندانه برای همه» قرار نداشتند (A/RES/70/1). بدون نهادهای قدرتمند بازار کار برای ارتقا کار شایسته و رشد فراگیر، بحران کووید-۱۹ در بازارهای کار در سراسر آسیا و اقیانوس آرام آشفتگی ایجاد کرده است. تأثیرات منفی بر پایداری شرکت‌ها و در مورد معیشت ۱/۹ میلیارد کارگر و خانوار منطقه در ادامه بیان می‌شود.

اتلاف ساعات کاری در مقیاس عظیم

بحران همه‌گیری کووید-۱۹ به سقوط کار و صعود بیماری منجر شده است (OECD, 2020). تأثیر کووید-۱۹ بر بازار کار قبل از هر چیز با قفل‌شدگی و کاهش ساعات کار احساس شد. با بحران همه‌گیری ویروس در سه‌ماهه اول سال ۲۰۲۰، کل ساعات کار در سراسر منطقه در حال حاضر ۷,۳ درصد کمتر از ساعاتی بود که در سه‌ماهه آخر سال ۲۰۱۹

برای کار صرف شده است. از دست دادن ساعت کار در سه‌ماهه اول معادل از دست دادن ۱۲۵ میلیون شغل معادل تمام‌وقت (بر اساس ۴۸ ساعت کار در هفته) بود. نتایج مربوط به سه‌ماهه دوم به‌طور قابل‌توجهی بدتر بوده و ساعات کار در آسیا و اقیانوس آرام تخمین زده شده است نسبت به سه‌ماهه چهارم سال ۲۰۱۹ به ۱۵,۲ درصد کاهش یافته است که به معنای از دست رفتن شغل تمام‌وقت ۲۶۵ میلیون نفر است. تخمین زده می‌شود که بیشترین ضرر در ساعات کار در سراسر جهان در جنوب آسیا با ۲۷,۳ درصد کاهش در سه‌ماهه دوم، معادل ۱۷۰ میلیون شغل تمام‌وقت رخ داده باشد (ILO Monitor, 2020: 16).

فاصله ۸۱ میلیون شغل در مقایسه با اعداد قبل از بحران

درحالی‌که تأثیر اولیه بحران کووید ۱۹ در کاهش ساعت کاری بوده است اما بحران طولانی شده است و لذا بقای شرکت‌ها با حفظ نیروی کار کامل خود، صرف‌نظر از سطح حمایت دولت دشوارتر شده است. در سه‌ماهه دوم سال ۲۰۲۰، در مقایسه با همین دوره در سال ۲۰۱۹، ضررهای ساعت کاری با کاهش اشتغال در اکثر کشورها با مقیاس انقباض از ۰,۱ تا ۱۹ درصد همراه بود.

از دست دادن اشتغال در بیشتر اقتصادها بین دو دوره سه‌ماهه اول سال افزایش چشمگیری داشته است. پیش از سال ۲۰۲۰، اشتغال در منطقه با رشد سالانه، روند صعودی مداوم نرخ ۰,۷ تا ۰,۹ درصد را دنبال می‌کرد که به‌شدت با بحران مختل شد. شکاف منطقه‌ای مشاغل در سال ۲۰۲۰ عمدتاً در جنوب آسیا، جایی که تخمین استخدام سال ۲۰۲۰ نزدیک به ۵۰ است، یک میلیون شغل زیرخط پایه قبل از بحران، با افت ۷,۴ درصدی است. در شرق آسیا تخمین زده می‌شود که شکاف ۱۶ میلیون شغل (۱,۸ درصد زیر پیش‌بینی قبل از بحران) است و در مجموع، ۸۱ میلیون شغل در منطقه از دست رفته است (ILO Monitor, 2020: 20-22).

ساعات کار از دست‌رفته و کاهش شدید درآمد کارگران

دستمزدها در بسیاری از کشورها در بحران کووید ۱۹ راکد یا کاهش یافته است. تخمین زده شده است که در سه‌ماهه اول، دستمزدها ۹,۹ درصد در منطقه آسیا - اقیانوسیه کاهش یافته است. از سال ۲۰۲۰ که معادل ۳,۴ درصد ضرر در تولید ناخالص داخلی است (ILO 2020a). ضرر برآورد شده در درآمد کارگری (قبل از در نظر گرفتن حمایت از درآمدها از طریق محرک مالی بسته‌ها) با ۱۷,۶ درصد بالاترین میزان در آسیای جنوبی رخ داده و پس از آن جنوب شرقی آسیا و اقیانوس آرام با ۹,۵ درصد و شرق آسیا با ۷,۲ درصد ضرر کرده‌اند.

در شرایط فوق، هزینه انسانی دیگری با عنوان افزایش فقر برای این بحران به وجود آمده است. بر اساس تخمین بانک جهانی از افزایش فقر، بیش از ۲۲ تا ۲۵,۴ میلیون نفر دیگر می‌تواند به تعداد افراد فقیر کارگر (با درآمد کمتر از ۱,۹۰ دلار در روز) اضافه شود. در سال ۲۰۲۰ تعداد کارگران ضعیف به ۹۴-۹۸ میلیون نفر رسیده است (ILO Monitor, 2020: 22-27).

تجزیه و تحلیل سطح کشوری با محدودیت دسترسی داده‌ها

مهم‌ترین منبع اطلاعات بازار از نظرسنجی‌های نیروی کار انجام می‌شود که توسط دفاتر آمار ملی اجرا می‌شود. با وجود نقص اطلاعات، می‌توان با تجزیه و تحلیل اقتصادی، موارد برجسته زیر را مطرح کرد:

- در همه کشورهایی که داده دارند، کاهش ساعات کار در نتیجه بحران بیش از قبل است. از کارگران خواسته شده ساعات کمتری در هفته کارکنید یا برای مدتی کار نکنید.
- در سه‌ماهه دوم سال ۲۰۲۰، در سه کشور از ۱۵ اقتصاد با داده‌های موجود، اتلاف ساعات کاری با کاهش اشتغال همراه بود. مقیاس از دست دادن اشتغال از سه‌ماهه دوم سال ۲۰۲۰ و مدت مشابه در سال ۲۰۱۹ از انقباض ۱۹ درصدی فیلیپین تا ۰,۱ درصدی تایوان را در برمی‌گیرد.
- بیشترین تأثیر را بخش‌های خدمات اقامتی و غذایی، تولیدی، تجارت عمده و خرده فروشی و فعالیت‌های تجاری و املاک واقعی پذیرفته‌اند. در کره و تایلند، حداقل نیمی از دست دادن اشتغال بین سه‌ماهه اول و دوم سال ۲۰۲۰ به بخش‌های پرخطر تعلق می‌گیرد.
- در بیشتر اقتصادها، کاهش ساعات کار و اشتغال زنان بیشتر از مردان بود.
- جوانان (۱۵ تا ۲۴ ساله) نیز به‌طور نامتناسبی تحت تأثیر کاهش ساعت کاری هستند. سهم جوانان در دست دادن اشتغال کلی ۳ تا ۱۸ برابر بیشتر از سهم آنها در کل اشتغال بود.
- به‌طور متوسط در سراسر اقتصادهای موجود، نرخ بیکاری در سه‌ماهه دوم سال ۲۰۲۰ حدود ۰,۸ واحد درصد بوده است. میانگین نرخ بیکاری نسبت به سال قبل در سه‌ماهه سوم ۱,۳ درصد افزایش یافته است.
- کارگران غیررسمی در مقایسه با کارگران رسمی، از دست دادن شغلی بالاتری را تجربه کرده‌اند اما با کاهش ساعات کمتری مواجه شده‌اند.
- شرکت‌های کوچک معمولاً بیشتر تحت تأثیر عواقب اقتصادی ناشی از بحران قرار دارند.

- در اکثر کشورهای منطقه متوسط دستمزد اسمی که برای کارمندان با حقوق اندازه‌گیری می‌شود، راکد یا کاهش یافته است (ILO Monitor, 2020: 27-30).

ناکافی بودن هزینه‌های مالی منطقه‌ای برای جبران اخلاص در بازار کار

دولت‌های آسیا و اقیانوسیه به نیازهای کارگران، بنگاه‌های اقتصادی و خانوارها پاسخ می‌دهند. ترکیب بسته‌های سیاست مالی در کشورها به‌خصوص در حوزه اجتماعی حمایت و پشتیبانی از شرکت‌ها بسیار متفاوت است، بدین ترتیب، نابرابری بین کشورهای منطقه تشدید می‌شود. شکاف بسته سیاست‌های مالی بر اساس سطح درآمد قابل توجه است: متوسط هزینه مالی به‌عنوان سهمی از تولید ناخالص داخلی برای اقتصادهای دارای درآمد بالا در منطقه آسیا و اقیانوسیه ۲۴ درصد است، در حالی که در اقتصاد با درآمد پایین و زیر متوسط ۷ درصد است. سیاست‌ها باید مستقیماً به همه‌گیری پاسخ دهند و بر مهار یا کاهش گسترش آن، حمایت از خانوارها و مشاغل آسیب دیده متمرکز شوند. اقدام‌ها می‌تواند شامل کاهش مالیات یا تخفیف و تأخیر پرداخت از سوی شرکت‌های آسیب دیده برای کاهش هزینه‌های عملیاتی و محافظت از اشتغال آن‌ها و همچنین تخفیف پولی برای تأمین نقدینگی مالی و جلوگیری از سرایت اقتصادی باشد (UNESCAP, 2020: 21).

با توجه به دامنه خسارت وارد شده به بازارهای کار، اندازه کلی پاسخ مالی در منطقه ناکافی نشان داده شده است. محرک مالی پاسخ (در نظر گرفتن معادل اشتغال از نظر تولید آنها) برای کل منطقه حدود ۴ درصد از کل ساعات کار در سال ۲۰۱۹ است. در مقایسه، تخمین زده می‌شود که ۱۱ درصد از ساعات کار به دلیل تأثیر بحران در سه‌ماهه اول سال ۲۰۲۰ از دست‌رفته باشد. نتیجه، شکاف قابل توجه در هزینه‌های مالی است (ILO Monitor, 2020: xiv).

دستور کار انسان‌محور کشورهای آسیا و اقیانوسیه برای بهبودی آینده کار

بازارهای کار در منطقه آسیا و اقیانوسیه آشفته است. چالش اساسی بسیاری از کشورهای منطقه هم‌زمانی پاسخ به نیازهای فوری کارگران، بنگاه‌های اقتصادی و مردم با تلاش برای بهبودی پایدار و فراگیر است. امید است که کشورها از این فرصت استفاده کنند تا نقاط ضعف اقتصادی - اجتماعی بلندمدت خود را برطرف کنند. در بحران فعلی، تمرکز بر بهبودی که هدف آن آینده کار انسان‌محور است می‌تواند به تحقق آینده‌ای منصفانه، فراگیر و ایمن از کار کمک کند که با چشم‌انداز برنامه توسعه پایدار ۲۰۳۰ همسو است. از سال ۲۰۱۵ (سال تصویب دستورکار) تا سال ۲۰۳۰، پایان‌بخشی به فقر و گرسنگی در همه‌جا، مبارزه با نابرابری‌ها در داخل و بین کشورها؛ ترویج صلح عادلانه و فراگیر به‌منظور

حمایت از حقوق بشر و ارتقا عدالت جنسیتی و توانمندسازی زنان و دختران برای اطمینان از حفاظت پایدار از کره زمین و منابع طبیعی آن هدف قرار گرفته است (UN Department of Economic and Social Affairs Sustainable Development, 2020).

تأثیرات ترکیبی بحران در کاهش ساعات کار و از دست دادن شغل، افزایش فقر و مشکلاتی که کشورهای منطقه برای ایجاد فرصت‌های شغلی مناسب و معقول با آن روبرو هستند، تقریباً آشکار است. کشورها این توانایی را دارند که «بزرگ فکر کنند» و در تلاش برای احیای مجدد اقتصادی، مجدداً بر تعهداتشان در مورد توسعه پایدار و رشد فراگیر تأکید کنند. دولت‌ها، کارگران و کارفرمایان می‌توانند تا حدی با ارتقا عمل در جهت آینده بهتر کار پس از همه‌گیری به سمت آینده انسان‌محوری کار همکاری کنند که در بیانیه صدساله /یلو سه زمینه آن را چنین می‌توان خلاصه کرد: (۱) افزایش سرمایه‌گذاری در توانایی‌های مردم، (۲) افزایش سرمایه‌گذاری در نهادهای کاری و (۳) افزایش سرمایه‌گذاری در کار شرافتمندانه و پایدار. /یلو از همه اعضا می‌خواهد با در نظر گرفتن شرایط ملی به صورت فردی و جمعی بر اساس سه‌جانبه‌گرایی و گفتگوی اجتماعی و با همکاری با سازمان برای توسعه بیشتر رویکرد انسان‌محور خود در آینده کار اقدام کنند.

این زمینه‌ها را /یلو چنین مقرر داشته است:

الف - تقویت ظرفیت‌های همه افراد برای بهره‌مندی از فرصت‌های جهان کار در حال تغییر از طریق: (۱) تحقق مؤثر عدالت جنسیتی در فرصت‌ها و درمان؛ (۲) یادگیری مادام‌العمر، مؤثر و آموزش با کیفیت برای همه؛ (۳) دسترسی جهانی به حمایت اجتماعی جامع و پایدار؛ (۴) اقدام‌های مؤثر برای حمایت از مردم در مواجهه با تغییراتی که در طول زندگی کاری خود با آن روبرو خواهند شد.

ب - تقویت نهادهای کار برای اطمینان از حمایت کافی از همه کارگران و تأکید مجدد بر روابط مداوم شغلی به عنوان ابزار کسب اطمینان از حمایت قانونی از کارگران، ضمن شناسایی میزانی از غیررسمی بودن و لزوم اطمینان از اقدام مؤثر برای دستیابی به کار رسمی. همه کارگران باید با توجه به موارد زیر از حمایت کافی مطابق با کار شرافتمندانه برخوردار شوند؛ (۱) احترام به حقوق اساسی آنها؛ (۲) حداقل دستمزد کافی، قانونی یا مذاکره شده؛ (۳) حداکثر محدودیت در زمان کار؛ (۴) ایمنی و بهداشت در محل کار.

ج- ارتقای رشد اقتصادی پایدار و فراگیر، اشتغال کامل و مولد، کار شرافتمندانه برای همه از طریق: (۱) اتخاذ سیاست‌های کلان اقتصادی که اهداف اصلی آن‌ها را تعقیب می‌کند؛ (۲) سیاست‌های تجاری، صنعتی و بخشی که کار شرافتمندانه را ارتقا می‌بخشد و بهره‌وری را تقویت می‌کند؛ (۳) سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها و بخش‌های استراتژیک برای پرداختن به محرک‌های تحول در دنیای کار؛ (۴) اتخاذ سیاست‌ها و مشوق‌ها برای رشد اقتصادی پایدار و فراگیر، ایجاد و توسعه شرکت‌های ماندگار، نوآوری و انتقال از اقتصاد غیررسمی به اقتصاد رسمی و ایجاد هماهنگی در شیوه‌های تجاری با اهداف این بیانیه؛ (۵) اتخاذ سیاست‌ها و اقداماتی که از حریم خصوصی و داده‌های شخصی مناسب محافظت می‌کند و پاسخگوی چالش‌ها و فرصت‌های موجود در دنیای کار مربوط به تحول دیجیتالی است (International Labour Conference of ILO, 2019: art. III).

در دهه‌های قبل از ابتلا به بیماری همه‌گیری کووید-۱۹، بسیاری از کشورهای منطقه با وجود نرخ رشد اقتصادی قوی از نظر توانایی برای برآوردن برخی نیازهای توسعه پایدار، عقب مانده بودند. شکاف‌های جنسیتی، نرخ اشتغال غیررسمی، روابط کاری ضعیف، مسیرهای توسعه اقتصادهای در حال توسعه و در حال ظهور را به چالش کشیده است. شکاف جنسیتی، شکاف دیجیتال جنسیتی را نیز مطرح کرده است که بر بازار کار رابطه مستقیم دارد. با توانمندسازی زنان و دختران از طریق فناوری اطلاعات و ارتباطات، خانواده‌ها، جوامع و اقتصادهای ملی نیز از این مزایا بهره‌مند می‌شوند. کار آنلاین ۶۰۰ میلیون زن و دختر افزون بر وضعیت فعلی، می‌تواند تولید ناخالص داخلی جهانی را تا ۱۸ میلیارد دلار افزایش دهد (ITU, 2019). در طول بحران کووید-۱۹، کشورها می‌توانند راهی را برای استقبال از هدفی انتخاب کنند که پایه‌های آینده کار انسان‌محور را تقویت می‌کند. این کار باعث افزایش انعطاف‌پذیری در اقتصاد منطقه می‌شود و مسیر رشد اقتصادی فراگیر را از نقاط ضعف گذشته جدا می‌کند.

نتیجه‌گیری

کشورهای جهان اولین دور بسته‌های محرک را برای نجات اقتصاد خود و حمایت از شهروندان خود معرفی کرده‌اند. سیاست‌های خاص انتخاب‌شده توسط کشورها مشخص خواهد کرد که اقتصاد و جوامع آنها در نهایت از این بحران به چه شکلی خارج خواهند شد. ملاحظات اصلی در این باره باید در نظر گرفته شوند.

نخست، فقط با تعادل بخشی به حمایت از بنگاه‌های اقتصادی از یک‌سو و حمایت از کارگران و خانواده‌های آنها از سوی دیگر، دولت‌ها قادر خواهند بود تا به‌درستی از عهده بعد انسانی بحران‌ها برآیند. دولت‌ها باید بسته‌های حمایتی

خود را تنظیم کنند تا بتوانند در مشاغل صرفه‌جویی کنند؛ از اخراج افراد جلوگیری کنند؛ از درآمد محافظت کنند و کسی را پشت سر نگذارند. تمرکز بر همه کسانی که کار می‌کنند - از جمله کارگران خود اشتغال، «کارگران گیگ» - در اقتصاد رسمی یا غیررسمی، با حقوق و بدون حقوق و البته همچنین بر کسانی که راهی ندارند، ضروری است.

دوم، فوریت بحران و نیاز فوری به اقدام نباید بهانه‌ای برای مقابله با چارچوب‌های هنجاری باشد. استانداردهای بین‌المللی کار همراه با برنامه کار شرافتمندانه و دستور کار ۲۰۳۰ برای توسعه پایدار، مبنایی محکم برای تلاش در سطح ملی برای «بازسازی بهتر» فراهم می‌کند. این اسناد بین‌المللی بخشی جدایی‌ناپذیر از برنامه گسترده‌تر حقوق بشر برای بهبودی را تشکیل می‌دهند.

سوم، گفتگوی اجتماعی باید در قلب سیاست‌گذاری در زمان بحران باقی بماند. این امر به لنگر انداختن سیاست‌های بازار کار در چارچوب هنجاری، تضمین اجرای سریع اقدام‌ها، تقویت شمول اجتماعی و پرورش حس هدف مشترک کمک خواهد کرد. تجربه رکود بزرگ اواخر سال ۲۰۰۰ و بحران‌های دیگر ارزش گفتگوی اجتماعی را در طراحی راه‌حل‌های مؤثر ثابت کرده است. در بحران کنونی، استفاده از فناوری و سایر اقدام‌های نوآورانه می‌تواند دولت‌ها و شرکای اجتماعی (نمایندگان کارفرمایان و کارگران) را به هم متصل کند، همان‌طور که در واقع بسیاری از کشورها کشف کرده‌اند.

سرانجام، نمی‌توان بدون همبستگی جهانی بهبود یافت. سازمان‌های بین‌المللی از جمله مؤسسات مالی بین‌المللی نقشی اساسی در پشتیبانی - مالی و غیره - دارند و اطمینان از برقراری ارتباط پیام‌های منسجم از اهمیت زیادی برخوردار است. اقتصادهای پیشرفته نه تنها باید نیازهای جمعیت خود را تأمین کنند بلکه باید به کشورهایی که نمی‌توانند به تنهایی به بهبودی دست پیدا کنند نیز کمک کنند. قدرت جامعه بین‌المللی بستگی به این دارد که آسیب‌پذیرترین اعضای خود را در بحران‌ها بلا تکلیف نگذارد.

منابع

A/RES/70/1 (2015), Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015, available at: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E. [09/01/2021]

ESCAP, The Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (2018), Inequality of Opportunity in Asia and the Pacific Decent Work, available at:

<https://www.unescap.org/sites/default/files/Decent%20Work%20report%2023052018.pdf>. [09/01/2021]

GGKP, Green Growth Knowledge Partnership (2020), "COVID-19 and the World of Work: Impact and Policy Responses". available at:

<https://www.greengrowthknowledge.org/research/covid-19-and-world-work-impact-and-policy-responses>. [09/01/2021]

Guterres, A. (2020), "The world of work cannot and should not look the same after this crisis". available at: <https://www.un.org/en/coronavirus/world-work-cannot-and-should-not-look-same-after-crisis>. [09/01/2021]

International Labour Conference of ILO. (2019), ILO Centenary Declaration for the Future of Work, adopted by the Conference at its one hundred and eighth session, Geneva.

Kaine, S., and Josserand, E. (2019), "The Organisation and Experience of Work in the Gig Economy", *Journal of Industrial Relations*, Volume: 61 issue: 4, pp. 479-501.

<https://doi.org/10.1177/0022185619865480>. [09/01/2021]

ILO Monitor (2020), COVID-19 and the world of work, Navigating the crisis towards a human-centred future of work, Updated estimates and analysis, Sixth edition. available at:

https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/---sro-bangkok/documents/publication/wcms_764084.pdf. [09/01/2021]

ILO Standards and COVID-19 (2020), - Version 2.1, pp.1-38. available at:

https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/genericdocument/wcms_739937.pdf [08/01/2021]

IMF, International Monetary Fund (2020), Asia and Pacific Navigating the Pandemic: A

Multispeed Recovery in Asia, available at:

<file:///C:/Users/Lenovo/Desktop/navigating%20the%20pandemic%20a%20multispeed%20recovery%20in%20asia.pdf>. [09/01/2021]

ITU, International Telecommunication Union (2019), Bridging the Gender Divide, available at:

<https://www.itu.int/en/mediacentre/backgrounders/Pages/bridging-the-gender-divide.aspx#ref1>. [09/01/2021]

OECD, Organisation for Economic Co-operation and Development (2020), COVID-19 is Causing Activity to Collapse and Unemployment to Soar, available at:

<http://www.oecd.org/employment-outlook/2020/>. [09/01/2021]

UNDP, United Nations Development Programme (2020), THE Social and Economic Impact of COVID-19 in the Asia-Pacific Region, available at: <file:///C:/Users/Lenovo/Desktop/UNDP-RBAP-Position-Note-Social-Economic-Impact-of-COVID-19-in-Asia-Pacific-2020.pdf>. [09/01/2021]

UN Department of Economic and Social Affairs Sustainable Development (2020), Transforming our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development, available at: <https://sdgs.un.org/2030agenda>. [09/01/2021]

UNESCAP, United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (2020), ECONOMIC AND SOCIAL SURVEY OF ASIA AND THE PACIFIC 2020 Towards sustainable economies, available at: <https://www.unescap.org/sites/default/files/publications/Economic%20and%20Social%20Survey%20of%20Asia%20and%20the%20Pacific%202020%20Towards%20sustainable%20economies.pdf>. [09/01/2021]

Worldbank (2020), Closing the Digital Gender Gap: Why Now Should Have Been Yesterday, available at: <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2020/06/09/closing-the-digital-gender-gap-why-now-should-have-been-yesterday>. [09/01/2021]

بررسی چگونگی رفتار با مسلمانان پس از کرونا، بررسی موردی آلمان

مهدی محمودی^۱

علی محمد خاکسار^۲

چکیده

بیماری کووید ۱۹ به عنوان فراگیرترین بیماری قرن بر لایه‌های مختلف موضوعات اجتماعی تمام کشورها تأثیر گذاشته است. یکی از موضوعات تأثیر گرفته از تبعات بیماری کرونا، بحث چگونگی برخورد با مهاجرین مسلمانان در کشورهای غیر مسلمان است. در این میان برخوردهای خشونت آمیز همراه با محدودیت‌های بیشتر در برخی کشورها علیه مسلمانان اعمال شده است. مسلمانان نیز مانند سایر اقشار مردم با این بیماری درگیر هستند اما به علت شیوع اسلام هراسی و اسلام ستیزی در سطوح مختلف (رسانه، دولت، فضای عمومی جامعه) چگونگی برخورد با آنها گاهی همراه با بی‌مهری است. هدف نوشتار پیش رو پاسخ‌گویی به این سؤال است که بیماری کووید ۱۹ چه تأثیری در برخورد با مسلمانان در کشورهای غیر مسلمانان به ویژه آلمان داشته است؟ هم‌چنین کدام سطوح از بین سطوح جامعه، دولت، رسانه یا گروه‌های افراطی برخورد خشونت آمیز یا توهین آمیز داشته‌اند؟ عنصر آگاهی چه نقشی در تقسیم‌بندی این رفتارها داشته‌اند؟

در برخی مواقع نیز خود مسلمانان به طور تصادفی یا غیر تصادفی زمینه‌ساز این برخوردها می‌شود. پس از شیوع بیماری کرونا در کشورهایی از هند برخوردهای خشونت‌آمیزی با مسلمانان شد. دولت هند، قانونی تصویب کرد که فضا را برای مسلمانان دشوار کرد. در آلمان که مورد مطالعاتی پژوهش پیش رو است، وضعیت به گونه دیگری است. دولت آلمان با مسلمانان روابط خوبی در دوران کرونا برقرار کرده و مسلمانان نیز با لغو اجتماع‌های مذهبی و دیگر همکاری‌ها به نوعی همراهی خود را نشان داده‌اند ولی گروه‌های اسلام‌ستیز و راست افراطی در برخورد توهین‌آمیز با مسلمانان نقش دارند.

^۱ دانشجوی دکتری مطالعات منطقه‌ای دانشگاه تهران، Saber32a@gmail.com

^۲ دانش‌آموخته مطالعات منطقه‌ای دانشگاه تهران، m.khaksar1990@gmail.com

واژه‌های کلیدی: کرونا، اسلام‌هراسی، اسلام‌ستیزی، آلمان

۱- مقدمه

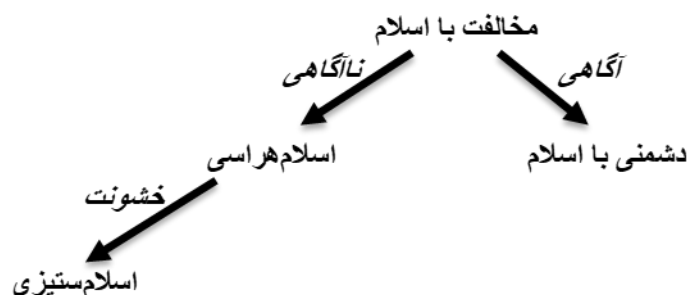
رابطه میان اسلام‌هراسی با بیگانه‌هراسی از این منظر مهم است که بیگانه‌هراسی مقدمه و پیش شرط موفقیت ترویج اسلام‌هراسی به شمار می‌رود؛ به عبارت روشن‌تر، ابتدا از اسلام به عنوان یک آیین بیگانه، غیرخودی، اجنبی و غریب یاد می‌شود که در دشمنی آشکار با جوامع غربی است. از این دید مسلمانان (حتی مسلمانان ساکن و شهروند غرب) موجوداتی بیگانه، اجنبی و غیرخودی تلقی شوند. کوفی عنان دبیر کل سابق سازمان ملل به این نکته اذعان داشته و اسلام‌هراسی را مولود بیگانه‌هراسی می‌داند که با سوء استفاده مروجان آن از جهالت و عدم ناآگاهی مخاطبان خود از اسلام به تعقیب‌های سیاست خود می‌پردازند (نظری، ۱۳۹۵: ۱۱۹-۱۲۲). این پدیده یعنی مخالفت با برابری یا دست‌کم، دادن برخی از حقوق اولیه مثل آموزش، مسکن و بهداشت به گروه‌های فرودست یا اقلیت (حال چه این گروه‌ها دارای تبعیت آن کشور باشند و چه نه) در سطح شهروندان متعارف یک کشور، پدیده‌ای بسیار رایج به‌ویژه در کشورهای توسعه‌نیافته و به دور از رشد دموکراتیک و سازمان‌یافتگی و شکوفایی نهادهای مدنی است. اما این پدیده را در کشورهای توسعه‌یافته با روابط سرمایه‌داری نولیبرالی و بدون قوانین گسترده برای حمایت از مردم نیز می‌بینیم. مثال بارز این امر در ایالات متحده است که نه تنها بسیاری از اقلیت‌ها و مهاجران غیرقانونی و پناه‌جویان از بسیاری از حقوق اولیه محرومند، بلکه بسیاری از شهروندان خود این کشور نیز به دلایل مالی، از سطح برابری در آموزش، بهداشت، مسکن و غیره برخوردار نیستند. در کشورهای اروپایی نیز هر اندازه توسعه کمتری وجود داشته باشد، مثلاً در ایتالیا به نسبت سوئد، این پدیده رایج‌تر است. بنابراین، به نوعی می‌توان گفت که این پدیده حاصل توسعه نیافتگی است و دلایلی که آن را توجیه می‌کنند، پوشش بسیار بالایی با دلایل توسعه‌نیافتگی دارند: مثل پایین بودن سطح سرمایه فرهنگی و مدنیت در جامعه، فقر اقتصادی، نابسامانی سازوکارهای توزیع ثروت، عدم کارایی نظام‌های سیاسی و اداری و غیره.

۲- نمودهای اسلام‌هراسی، اسلام‌ستیزی و دشمنی با اسلام؛ شباهت‌ها و تفاوت‌ها

در این بخش سعی شده است مفاهیم اسلام‌هراسی، اسلام‌ستیزی و دشمنی با اسلام از یکدیگر تفکیک شوند. هدف از این تفکیک این است که مشخص شود رفتارهایی که بعد از شیوع کرونا با مسلمانان صورت گرفته به طور دقیق در ذیل کدام مفهوم قرار می‌گیرد. اسلام‌هراسی با توجه به معنای لغوی هراس دارای مفهوم ترس ناآگاهانه است. اسلام‌ستیزی نوع افراطی اسلام‌هراسی است که با خشونت و برخورد فیزیکی و توهین آمیز همراه شد. دشمنی با اسلام با توجه به لغت دشمنی دارای مفهوم آگاهی است. یعنی ستیز، ترس یا هر نوع واکنشی که با آگاهی همراه باشد (عمید، ۱۳۷۵: ۱-۱).

۱۲۸۸). رفتارهای خشونت‌آمیز و توهین‌کننده را نمی‌توان از نمود اسلام‌هراسی دانست و در واقع این‌ها نمود اسلام‌ستیزی است (Moghal, 2012:2-28). پس دشمنی با اسلام را می‌توان به لحاظ ارادی بودن و آگاهانه بودن ریشه‌ها و دلایل آن از اسلام‌ستیزی و اسلام‌هراسی متمایز دانست؛ یعنی وقتی در سطح فرد یا در سطح کلان یعنی یک دولت یا حزب عمده سیاسی، اسلام به‌مثابه مانعی بر سر راه رسیدن به منافع سیاسی و اقتصادی دیده شود، از آن به علت ضربه زدن به منافع خرد و کلان خود اظهار تنفر می‌کنند. حال باید به این نکته دقت شود که این دشمنی مانند دشمنی مولد اسلام‌ستیزی نیست، زیرا تنفیری که به اسلام‌ستیزی می‌انجامد، ناشی از هراس برآمده از تصور ناخودآگاه خطرناک بودن اندیشه‌های اسلامی و تروریست بودن مسلمانان است، درحالی‌که تنفر ناشی از "دشمنی با اسلام"، برآمده از هیچ‌گونه هراس یا ترس کاذبی نیست. به عبارت دیگر نمودهای اسلام‌هراسی و اسلام‌ستیزی اگر با نیت و مغرضانه (و نه از روی هراس) باشند، می‌توانند در زمره نمودهای دشمنی با اسلام قرار گیرند. حال این دشمنی با اسلام، در ظاهر می‌تواند همان مصادیق اسلام‌هراسی و اسلام‌ستیزی باشد که از روی نیت قبلی انجام شده است (Moghal, 2012:1-5). در شکل یک نقش آگاهی در تقسیم‌بندی اشکال مخالفت با اسلام نشان داده شده است. مفهوم آگاهی سبب تمایز میان اسلام‌هراسی و دشمنی با اسلام می‌شود. همچنین وجود خشونت، بین تعریف اسلام‌هراسی و تعریف اسلام‌ستیزی تفاوت ایجاد می‌کند. در مجموع ویژگی مشترک هر سه نمود از مخالفت با اسلام این است که شهروند اروپایی هنگامی که مسلمانان را از خود بیگانه بداند و غیرخودی تلقی کند به اقداماتی علیه مسلمانان دست می‌زند.

شکل ۱- نقش آگاهی در تقسیم‌بندی اشکال مخالفت با اسلام

(منبع: صباغیان و خاکسار، ۱۳۹۵: ۱۴۱)

۳- بررسی چگونگی رفتار با مسلمانان پس از شیوع ویروس کرونا

این بخش به برخوردهای مختلف با مسلمانان در کشورهای مختلف در سطوح دولت، رسانه و فضای عمومی جامعه پرداخته است. در برخی نقاط مختلف جهان برخوردهای خشونت‌آمیزی که پس از کرونا علیه مسلمانان صورت گرفته است. البته مواردی نیز از برخورد مناسب و با احترام و همکاری با اقلیت‌های مسلمان حکایت دارد که در ادامه نوشتار زیر بررسی شده‌اند. کشور نپال دارای اقلیت مسلمان‌نشین است. مسلمانان نپال که حدود پنج درصد از کل جمعیت این کشور را تشکیل می‌دهند نگران افزایش اسلام‌هراسی هستند. در خصوص دستیابی به امکانات بهداشتی و آموزشی و همچنین استانداردهای زندگی مسلمانان نپال در زیر حد متوسط قرار دارند. اعضای جامعه اسلامی نپال با تاریخ طولانی عدم حمایت فیزیکی از آنها از سوی مقامات محلی و دولتی این کشور در دوران سختی و نیاز در سال‌های ۲۰۰۴ و ۲۰۱۶ میلادی قربانی حملات اسلام‌هراسانه شدند. این حملات و مسئله تبعیض علیه مسلمانان در نپال در دوره شیوع ویروس کرونا که جزو همان دوره‌های سختی و نیاز محسوب می‌شود، افزایش پیدا کرده است. در اوایل آوریل سال ۲۰۲۰ میلادی تست کرونا ۱۳ نفر از اعضای گروه تبلیغ اسلامی که در مسجدی واقع در جنوب شرقی نپال اقامت داشتند، مثبت شد و همین مسئله موج جدیدی از خصومت علیه مسلمانان را در این کشور به وجود آورد (Sijapati, 2020). این واکنش‌ها در ادامه موجب جدا شدن اقلیت مسلمانان از اجتماع عمومی جامعه شد و هویت مقاومتی شکل گرفت. در حالی که بسیاری از کشورها با شبکه‌های پیچیده ایمنی بهداشت و صندوق‌های مختلف امدادی از شهروندان خود حمایت می‌کنند، برخی از کشورهای در حال توسعه مانند نپال دارای چالش‌های منحصر به فرد با جمعیت آسیب‌پذیر اقلیت مسلمان و منابع محدود برای پاسخگویی به بیماری همه‌گیر کرونا هستند (Poudel & Subedi, 2020: 748-755). بسیاری از این افراد تبعه هند بودند که از گردهمایی برگزار شده از سوی گروه جماعت اسلامی در دهلی بازگشته بودند. هفته‌های اخیر گزارش‌های متعددی درباره رواج اسلام‌هراسی و خشونت علیه مسلمانان در هند منتشر شده که حساسیت سازمان‌های بین‌المللی و همچنین کشورهای اسلامی را برانگیخته است. برگزاری یک کنفرانس اسلامی در ماه گذشته در میان افزایش آمار کرونا در هند، به یک حمله همه‌جانبه از سوی هندوهای افراطی به مسلمانان هند تبدیل شده است. رسانه‌های هند با تبلیغ احساسات ضد اسلامی در این کشور به تنش‌های اجتماعی در هند دامن زده‌اند. جامعه هند از ماه دسامبر ۲۰۲۰، در پی تصویب قانون جدیدی شهروندی از سوی دولت ناآرام بوده است. بر اساس این قانون شهروندان غیر مسلمان برای دریافت شهروندی هند در اولویت قرار می‌گیرند. مسلمانان معتقدند این اقدام دولت هند تلاش برای تبدیل این کشور سکولار به کشوری هندو مذهب بوده است. همچنین چند پیام از سوی سیاست‌مداران هندی در خصوص انتقاد از دین اسلام و همچنین تبعیض علیه مسلمانان در این کشور، واکنش کشورهای عربی و کاربران مسلمان در رسانه‌های اجتماعی را به دنبال داشت. ماه

گذشته توییت ضد اسلامی "تجاسوی سوریا" یک سیاستمدار وابسته به حزب حاکم بھارتیا جاننا پارتی و توهین او به زنان عرب واکنش کشورهای عربی را به دنبال داشته است. دولت هند که برای گسترش روابط خود با کشورهای خاورمیانه سرمایه‌گذاری زیادی کرده است، در تماس با مقام‌های کشورهای عربی، برای آرام کردن آن‌ها وارد عمل شده است. این کشور مدعی غیر واقعی بودن گزارش‌ها درخصوص بدرفتاری و تبعیض در مقابل مسلمانان است و اعلام کرده این گزارش‌ها در روابط هند با کشورهای حوزه خلیج فارس خللی ایجاد نمی‌کند. بیش از ۱۰ میلیون هندی در کشورهای حوزه خلیج فارس زندگی می‌کنند و سالیانه درآمد بیش از ۵۰ میلیارد دلاری به ارمغان می‌آورند. برخی رسانه‌های هندی مدعی شده‌اند دلیل اصلی انتشار کرونا اجتماعی بوده که مسلمانان در هند برگزار کردند و منظور این رسانه‌ها جلسات جماعت تبلیغی بوده است. آن‌ها به تجمع مردمی اشاره کردند که در نزدیکی یک مسجد در بمبئی انجام شد که در اصل این تجمع مقابل راه آهن بود و اجتماع کنندگان به تعطیل شدن ناگهانی تردد قطارها اعتراض داشتند. این اجتماع به دلیل نزدیک بودن به یک مسجد به مسلمانان منسوب شد و برخی رسانه‌های بزرگ نیز مسلمانان را عامل انتشار کرونا معرفی کردند. از سوی دیگر طی روزهای اخیر کارگران مهاجر در گجرات اعتراض برگزار کردند که تعداد آنها نیز بسیار زیاد بود ولی چون مسلمان نبودند به مذهب و دین خاصی وصل نشدند و رسانه‌ها انتشار کرونا را به دیگر ادیان نسبت ندادند. حادثه بمبئی و متهم شدن مسلمانان بازهم چهره بیمار افراط‌گرایی و جنگ مذهبی را آشکار ساخت و عده‌ای تلاش کردند آن را با مسجدی که در آن نزدیکی بود پیوند دهند. از آنجا که حملات فیزیکی و آنلاین اسلام‌هراسانه به ویژه در دوره کرونا در هند افزایش پیدا کرده است مسلمانان نپال هم نگران اتفاقی مشابه هستند. به همین دلیل است که بسیاری از کاربران شبکه‌های اجتماعی در صفحات خود خواستار مقابله با اسلام‌هراسی در نپال شده‌اند. در اینجا نوعی هراس (ترس کاذب) از مسلمانان رخ داده است و تصور می‌شود افراد به علت مسلمان بودنشان و عدم رعایت موارد بهداشتی مبتلا به بیماری کووید ۱۹ هستند. در نپال، شبکه مجازی تویتر محلی برای توهین‌های لفظی کاربران به مسلمان شده است که مضمون آنها ارتباط بین مسلمانان و گسترش ویروس کرونا است. این در حالی است که مساجد نپال تا کنون بیشترین همکاری را برای جلوگیری از شیوع ویروس کرونا با دولت این کشور داشتند (Independentpersian, 2021).

در انگلستان در سطح عمومی جامعه برخوردهای کمی با مسلمانان شده است و برخی شهروندان بومی بیگانه‌هراسی مسلمانان را به عدم رعایت قوانین فاصله‌گذاری اجتماعی، عدم رعایت نظافت متهم کرده‌اند و به برخوردهای خشن دست برده‌اند ولی عموم مردم به طور گسترده با مسلمانان همکاری کرده و دولت نیز تا جای ممکن سعی می‌کند در شرایط کنونی سبب‌های اجتماعی افزایش نیابد. اکنون سه هزار نفر بر اثر ویروس کرونا در انگلستان جان خود را از

دست داده‌اند که بسیاری از اعضای کادر درمان انگلستان مسلمانان بوده‌اند (MCB, 2021). انس التکریتی «رئیس بنیاد مردم نهاد کوردوبا که از طرف مسلمانان این کشور تشکیل یافته» با انتشار بیانیه‌ای در این باره اعلام کرد: مسلمانان انگلستان برای نجات مبتلایان به کرونا بهترین لایق‌ترین و فداکارترین اعضای خود را از دست داده است. آنان عزت بیشتری را برای ما به ارمغان آوردند.

۴- مسلمانان در آلمان

پس از آشنایی اروپای غربی با اسلام، در سده ۱۹ آلمان یکی از مهم‌ترین مراکز اسلام‌شناسی شد. در واقع تا جنگ جهانی دوم حضور مسلمانان در آلمان بسیار ناچیز بود، زیرا آلمان در جهان اسلامی مستعمره نداشت تا راه برای مهاجرت مسلمانان به آلمان باز باشد. پس از جنگ جهانی دوم مهاجران مسلمان ترک به آلمان و تا حدی از نواحی مسلمان‌نشین بالکان به آلمان رفتند. قدیمی‌ترین مسجد شهر برلین در منطقه مسکونی ویلمرزدورف این شهر قرار دارد. این مسجد که به فرقه اسلامی احمدیه تعلق دارد را کارل آگوست هرمان، معمار آلمانی طراحی کرده و شبیه بنای تاج محل هند ساخته است. مسجد احمدیه در سال ۱۹۲۸ افتتاح شد. آلمان با بیش از ۸۰ میلیون نفر جمعیت، پس از فرانسه دومین جمعیت مسلمان در اروپای غربی را دارد. در میان ۴/۷ میلیون مسلمان این کشور، ۳ میلیون نفر اصالتاً ترکیه‌ای هستند. به طور کلی فعالیت گروه‌های راست افراطی در اروپا پس از گسترش ویروس کرونا افزایش یافته است. آلمان نیز طی سال‌های اخیر شاهد رشد نژادپرستی و اسلام‌هراسی بوده است که با تبلیغات گروه‌های نئونازی و حزب راست افراطی «ای دی اف»^۱ (که ترجمه نام کامل آن «آلترناتیو برای آلمان» است) تقویت می‌شود. در مورد برخوردهای خشونت‌آمیز که با آگاهی انجام می‌شود و بر اساس تقسیم‌بندی این نوشتار بین اسلام‌هراسی، اسلام‌ستیزی و دشمنی با اسلام در ذیل دشمنی با اسلام دسته‌بندی می‌شود، در سال ۲۰۱۷ میلادی، حدود ۹۵۰ حمله علیه مسلمانان یا مساجد در آلمان صورت گرفته است. همچنین در سال ۲۰۱۸ میلادی ۸۲۴، در سال ۲۰۱۹ میلادی ۸۸۴ و در سال ۲۰۲۰ میلادی ۹۰۱ حمله علیه مسلمان ثبت شده است. دشمنی با اسلام در آلمان با بیگانه‌ستیزی در یک راستا است یعنی احزاب راست افراطی به علت حمایت از مسیحیت با دین اسلام مخالفت ندارند بلکه به علت تعصبات فکری خودشان در راستای مخالفت با بیگانگان و مهاجرین است. این حزب در سال ۲۰۲۰ در شهر شیشا^۲، ۹ مسلمان مهاجر را به قتل رساندند و علاوه بر آن برخوردهای خشن و توهین‌آمیز زیاد با مسلمانان داشته‌اند (Mulhall & Khan, 2021:23). موفقیت این حزب و گرایش‌های مانند آن در نظرسنجی‌ها موجب نگرانی مقامات آلمانی شده

¹ ADF: Alternative for Germany

² Shisha

است، در یک انتخابات محلی در ۲۰۱۹ در منطقه تورینگن^۱، این حزب توانست دومین رتبه را در آرای دهندگان به دست آورد (Independentgermanystate,2020). «ای اف دی» هنوز نتوانسته ایدئولوژی منسجم و منسجمی را شکل دهد. پایگاه رأی دهندگان آن شامل نوجوانان است. در ده ها مصاحبه با هواداران «ای اف دی» طی سالهای ۲۰۱۷-۲۰۲۰ در غرب و شرق آلمان، به نظر می رسد آنچه در همه آنها مشترک است هشدار در مورد تغییرات سریع اجتماعی است (Jedmin,2020). هر چند بحران کرونا در آلمان اثرات مخربی داشته است، اما به نظر می رسد باعث نزدیکی گروه های مذهبی و فعالیت بیشتر آنها در جامعه آلمان نیز شده است. در هفته های اخیر، گروه های مذهبی تلاش کرده اند تا با ایجاد کمپین های مختلف، به شهروندان آسیب دیده و نیازمند کمک کنند. آنها همچنین با تعطیلی مراکز مذهبی، از گسترش بیماری های کرونا جلوگیری کردند. مسئولان کلیساها در غیاب شهروندان، مراسم خود را برگزار می کنند و این مراسم از طریق شبکه های اجتماعی برای علاقمندان پخش می شود. همچنین برگزاری نماز در مساجد و مراسم دعا در کنیسه ها نیز لغو شده است. در این شرایط، گروه های مذهبی تلاش می کنند تا با اعلام همبستگی با یکدیگر، به ایجاد انسجام در جامعه کمک کنند. به طور مثال در شهر روسلزهیم آم ماین^۲، مسئولان کلیساها و مساجد از پیروان خود خواسته اند که هر روز در یک زمان مشخص برای بهبود شرایط بیماران دعا کنند. بدین منظور، مسئولان کلیساهای کاتولیک و پروتستان در یک زمان مشخص، ناقوس کلیسا را به صدا درمی آورند و در همان زمان، صدای اذان نیز از مساجد این شهر پخش می شود. این اقدام ها به منظور اعلام همبستگی میان گروه های مذهبی شهر روسلزهیم انجام می شود. همچنین در دورتمند نیز انجمن های اسلامی با همکاری مسئولان کلیساها، کمپینی برای همبستگی میان پیروان ادیان مختلف راه اندازی کرده اند. در این شهر نیز هم زمان با ناقوس کلیساها، صدای اذان از مساجد پخش می شود. انجمن گفت و گو میان ادیان ابراهیمی در شهر دورتمند از تمام یهودیان، مسیحیان و مسلمانان خواسته است تا برای دعا به این کمپین بپیوندند. یکی از مسئولان اتحادیه ترکی - اسلامی دیتیب در شهر دورتمند در این باره می گوید: همه شهروندان در شرایط کنونی باید بدون در نظر گرفتن اختلاف نظرها، در کنار یکدیگر باشند. علاوه بر این ها، جامعه مسیحی - اسلامی آلمان نیز پروژه ای را برای نزدیک تر کردن مسلمانان و مسیحیان در تمام ایالات آلمان آغاز کرده است. مبتکران این پروژه از تمام مسلمانان و مسیحیان در نقاط مختلف آلمان خواسته اند تا روزهای شنبه به دعا و نیایش بپردازند. این دعا به صورت آنلاین از صفحه اینترنتی جامعه مسیحی - اسلامی پخش خواهد شد. هدف از راه اندازی این

¹ Thuringia

² Russelsheim am Main

پروژه، کاهش اضطراب شهروندان و نزدیک‌تر کردن مسیحیان و مسلمانان آلمان به یکدیگر است. پروفیسور توماس لمان، مدیرعامل جامعه مسیحی - اسلامی درباره راه‌اندازی این پروژه می‌گوید: هر هفته موضوعی برای دعا مطرح خواهد شد. ما می‌خواهیم به همه یادآوری کنیم که جامعه آلمان از گروه‌های مختلفی تشکیل شده است و ما در کنار یکدیگر می‌توانیم از هر بحرانی عبور کنیم (FRA,2020).

از سوی دیگر، اداره حفاظت از قانون اساسی فدرال هشدار داده است که گروه‌های راست‌گرای افراطی، از بیماری کرونا برای پیش‌برد اهداف خود استفاده می‌کنند. گروه‌های راست‌گرای افراطی تلاش می‌کنند تا مهاجران و پناهجویان را عامل شیوع کرونا معرفی کنند. توماس هالدن ونگ، رئیس اداره حفاظت از قانون اساسی در این باره معتقد است گروه‌های راست‌گرای افراطی از این ویروس برای تخریب دولت فدرال و ترویج نظریه‌های توطئه استفاده می‌کنند. آن‌ها، مهاجران و پناهجویان را عامل شیوع کرونا در جامعه معرفی می‌کنند و از این راه، به تبعیض و نژادپرستی در جامعه دامن می‌زنند. البته اظهارنظرهای سیاستمداران احزاب راست نیز در این امر بی‌تأثیر نیست. در شرایط بحران، احتمال درگیری در جامعه افزایش می‌یابد و گروه‌های اقلیت و ضعیف در جامعه تحت ظلم گروه‌های دیگر قرار می‌گیرند. طبق تقسیم‌بندی که در قسمت‌های قبلی نوشتار پیش رو انجام شد رفتار گروه‌های افراطی علیه مهاجرین مسلمانان در آلمان با خشونت همراه با آگاهی است زیرا این گروه‌ها از شیوع بیماری کووید ۱۹ برای اهداف بیگانه‌ستیزی استفاده می‌کنند نه اینکه به راستی نگران سلامتی مردم خود باشند. در واقع، در شرایطی که گروه‌های زیادی به فکر ایجاد همبستگی در جامعه هستند، گروه‌های افراطی، جامعه را به خودی و غیرخودی تبدیل می‌کنند. طبیعی است که بخشی از جامعه نیز به دلیل استرس ناشی از شیوع کرونا و هم‌چنین محدودیت‌هایی که به وجود آمده، شایعات درباره گروه‌های اقلیت را باور می‌کنند. این‌ها در حالی است که فرانک والتر اشتاین‌مایر، رئیس‌جمهوری آلمان در پیامی تلویزیونی به مناسبت عید پاک، از شهروندان کشورش خواست تا بردباری، نظم و همبستگی را از یاد نبرند. او گفت دنیای پس از این پاندمی، دنیای دیگری خواهد بود. در سال ۲۰۲۰ گروه‌های راست افراطی به اقداماتی در راستای اسلام‌ستیزی دست زده‌اند. در این سال بیش از ۹۰۰ حمله و ۲۳ هزار جرم توسط راست افراطی مشاهده شده که نسبت به سال ۲۰۱۹، نشان دهنده ۲٪ افزایش است. این ارقام پس از درخواست آزادی اطلاعات توسط حزب چپ از وزارت کشور آلمان منتشر شد. به گفته مقامات طی سال ۲۰۲۰، حداقل ۹۰۱ جرم اسلام‌هراسی و ضدمسلمانی وجود داشته است. این در حالی است که در سال ۲۰۱۹ بیش از ۸۸۴ مورد جرم ضدمسلمانی در آلمان ثبت شده است. افزایش جرائم نفرت‌محور ضدمسلمانی در سال ۲۰۲۰ علی‌رغم شیوع ویروس کرونا رخ داده است. در این جرائم ثبت شده ۴۸ نفر مجروح شدند که این در مقایسه با ۳۴ نفر در سال ۲۰۱۹ افزایش قابل توجهی نشان می‌دهد و دو مورد مرگ نیز وجود داشته است. طبق گفته

وزارت امور داخله، ۷۷ حمله به مساجد صورت گرفته که شامل دیوار نویسی و سایر اشکال هتک حرمت بوده است. هم‌چنین در سال گذشته بالاترین میزان جرائم مرتبط با راست افراطی در چهار سال گذشته مشاهده شده است. محدودیت‌های مربوط به همه‌گیری، کاتالیزوری برای فعالیت‌های راست افراطی در آلمان بوده است. در آگوست سال گذشته، افراط‌گرایان راست افراطی و مشکوکان به ویروس کرونا سعی در حمله به پارلمان آلمان را داشتند و دستگاه سیاسی کشور را شوکه کردند. تحریک‌ها توسط گروه‌های راست افراطی با افزایش ناامیدی در میان اقلیت عمومی که احساس می‌کنند اقدامات قرنطینه بخشی از توطئه محدود کردن آزادی‌های مردم است نیز در این امر نقش داشته است (TRT, 2021).

نتیجه‌گیری

کرونا واگیردارترین بیماری قرن بوده است که توانسته علاوه بر تأثیرات زیستی-بهداشتی تأثیرات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی هم داشته باشد. یکی از تأثیرات بیماری کرونا بر جهان تأثیر بر نوع برخوردهایی است که با مهاجرین می‌شود. در نوشتار پیش رو سعی شد تغییراتی که در برخورد با مسلمانان در نقاط مختلف جهان به ویژه کشور آلمان شده است را مورد بررسی قرار گیرد. در این مقاله اسلام‌هراسی، اسلام‌ستیزی و دشمنی با اسلام از یکدیگر تفکیک و هم‌چنین سطوح دولت، رسانه‌ها، گروه‌ها و فضای عمومی جامعه برای تفکیک این مفاهیم در نظر گرفته شده است. با توجه به چارچوب نظری پژوهش که در مورد بیگانه‌هراسی است و تفکیکی که بین مفاهیم اسلام‌هراسی، اسلام‌ستیزی و دشمنی با اسلام صورت گرفته است می‌توان این طور تبیین کرد که در آلمان اسلام‌هراسی پس از کرونا در سطح دولت افزایش پیدا نکرده است و مقامات آلمانی سعی در کاهش عوامل تنش‌زایی هستند که در دوران کرونا به به ویژه علت قرنطینه‌های خانگی اجتناب‌پذیر هستند و تمایل ندارند که تنش‌های بیشتری مانند تنش بین مسلمانان مهاجر و بومی‌ها اتفاق بیفتد. ولی در سطح گروه‌ها و احزاب می‌توان گفت گروه‌های راست افراطی به اسلام‌ستیزی و رفتارهای خشونت‌بار دست زهاند که نمود اسلام‌ستیزی آشکار است. در سطح فضای عمومی جامعه البته مردم عادی بیشتر سعی در رعایت توصیه‌های دولت دارند و چندان با گروه‌های اسلام‌ستیز و دست راستی همراه نمی‌شوند. در برخی کشورها مانند هند البته دولت با سطح قوانینی زمینه تنش را فراهم کرده و در این کشور پدیده دشمنی با اسلام در سطح دولت رخ داده است. در فضای عمومی جامعه هند نیز مردم به علت خرافاتی بودن مسلمانان را مستعد بیماری کووید-۱۹ می‌دانند و آنها را موجب فراگیر شدن این بیماری در کشورشان می‌پندارند پس پدیده اسلام‌هراسی و اسلام‌ستیزی (با توجه به باز تعریف این مفاهیم در نوشتار پیش رو) در سطح عمومی جامعه در حال رخ دادن است.

منابع:

- نظری، علی اشرف. (۱۳۹۵). "فرایندهای هویتی در غرب و بازنمایی سیاستگذاری مبتنی بر هراس: درک زمینه‌های اسلام‌هراسی". فصلنامه سیاست‌گذاری عمومی. دوره ۲ شماره ۳. پاییز ۱۳۹۵. صص ۱۱۹-۱۴۰.
- عمید. حسن. (۱۳۷۵). "فرهنگ لغت عمید". تهران: انتشارات امیر کبیر. چاپ ششم.
- صباغیان علی. خاکسار. علی محمد. (۱۳۹۵). "نمودهای اسلام‌هراسی و اسلام‌ستیزی در انگلستان". دوره ۴، شماره ۸ - شماره ۸. صص: ۱۳۳-۱۵۵
- Moghal, Haroon. (2012). "What's Islamophobia and do I have it? – an answer in Eight parts". *Religion Dispatches*, 31 December
- TRTWORLD.(2021)."More than two attacks per day on Muslims in Germany in 2020"..From: <https://www.trtworld.com/magazine/more-than-two-attacks-per-day-on-muslims-in-germany-in-2020-44019>
- The Muslim Council of Britain.(2021). "**Together in Tribulation: British Muslims and the COVID-19 Pandemic**".From: <https://mcb.org.uk/wp-content/uploads/2020/11/Together-in-Tribulation-British-Muslims-and-the-COVID-19-Pandemic.pdf>
- _ European Union Agency for Fundamental Rights(FRT).(2020)." **Coronavirus COVID-19 outbreak in the EU Fundamental Rights Implications in Germany**".pp:1-22.From: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/germany-report-covid-19-april-2020_en.pdf
- Poudel,Kritika .Subedi,Pramod.(2020). "**Impact of COVID-19 pandemic on socioeconomic and mental health aspects in Nepal Kritika Poudel**". International Journal of Social Psychiatry, vol. 66, 8: pp. 748-755. , First Published July 10, 2020.From:<https://doi.org/10.1177/0020764020942247>
- Sijapati, Alisha.(2020)."**Nepal's Muslims face stigma after COVID-19 tests**".Nepali Times. May 4, 2020.From:<https://www.nepalitimes.com/banner/nepals-muslims-face-stigma-after-covid-19-tests/>
- Mulhall, Joe. Khan-Ruf, Safya.(2021)."**STATE OF HATE,FAR-RIGHT EXTREMISM IN EUROPE 2021**".Suite 1, 3rd Floor, 11-12 St. James's Square, London SW1Y 4LB.From: <https://www.amadeuantionistiftung.de/wpcontent/uploads/2021/02/ESOH-LOCKED-FINAL.pdf>
- Independent.co.uk Report.(2020)."**Germany state election latest**".From: <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/afd--afd-merkel-thuringia-a9173746.html>

- Gedmin, Jeffrey.(2020). "**Right-wing populism in Germany: Muslims and minorities after the 2015 refugee crisis**".From: <https://www.brookings.edu/research/right-wing-populism-in-germany-muslims-and-minorities-after-the-2015-refugee-crisis/>

جنگ افغانستان در روزهای شیوع کرونا

سید میثم موسوی^۱

چکیده

پس از شیوع گسترده ویروس کرونا از چین به سراسر جهان، انتظار می‌رفت که تا حدودی سطح خشونت‌ها در کشورهایی که درگیر جنگ‌های داخلی هستند، کاهش پیدا کند، اما این‌گونه نبود. همان‌گونه که تحلیلگران و نخبگان بین‌المللی به رهبران جهان هشدار دادند که تمرکز خود را روی تهدیدهای امنیتی جهانی از دست ندهند، زیرا گروه‌های افراطی و سازمان‌های تروریستی از پاندمی کرونا ویروس برای افزایش فعالیت‌های خود سوء استفاده می‌کنند.

به همین ترتیب می‌توان عنوان داشت که سازمان‌های تروریستی و گروه‌های افراطی در خاورمیانه و سایر نقاط جهان نه تنها همراه حکومت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی در جهت پیشگیری گسترده کرونا همکاری نکردند بلکه از بحران انتشار کرونا بهره‌برداری کردند و دست به اقدامات تروریستی زدند. همان‌طور که سازمان ملل متحد پیش‌بینی کرده بود "پس از شیوع ویروس کرونا انتظار افزایش خشونت‌ها از سوی گروه‌های تروریستی مخصوصاً داعش و القاعده در خاورمیانه وجود دارد."

اما مسئله‌ای که قابلیت تأمل و تفکر دارد، رویکرد گروه طالبان در افغانستان در هنگام شیوع گسترده ویروس کرونا در این کشور است. تأثیر مخرب این ویروس در میان مردم، گروه طالبان را واداشت تا با سازمان‌های بین‌المللی و حکومتی همکاری لازم را داشته باشند. در این نوشتار سعی می‌شود بر دو پرسش پاسخ داده شود: «شیوع گسترده ویروس کرونا تا چه اندازه بر همکاری‌ها میان طالبان و حکومت افغانستان تأثیرگذار بوده است؟»، «آیا فراگیر شدن ویروس کرونا بر کاهش میزان خشونت‌ها در افغانستان تأثیر داشته است؟» پاسخ آغازین به سؤال‌های مطرح شده این‌گونه خواهد بود: «شیوع گسترده ویروس کرونا اگرچه میان گروه طالبان و حکومت افغانستان همکاری‌ها را ایجاد کرد اما در عرصه نظامی و امنیتی، بر حملات علیه یکدیگر ادامه می‌دهند.» روش مورد نظر برای بررسی و پاسخگویی به سؤال‌های مطرح شده، استفاده از روش تحلیل محتوایی و بررسی مقالات و گزارش‌های مستند از سوی اندیشکده‌ها و خبرگزاری‌های بین‌المللی خواهد بود.

^۱ دانشجوی دکتری مطالعات منطقه‌ای دانشگاه تهران، Maisam.1988.feb@gmail.com

واژه‌های کلیدی: ویروس کرونا، جنگ، طالبان، افغانستان، خاورمیانه، سازمان ملل متحد

مقدمه

در حال حاضر افغانستان در دهه پنجم جنگ خود قرار دارد. جنگ این کشور ابتدا در تابستان سال ۱۹۷۸ و پس از حمله شوروی یک سال و نیم بعد و سپس جنگ داخلی که به دوران سیاه این کشور معروف است در اوایل دهه ۹۰ آغاز شد.

در اواخر سال ۱۹۹۶، طالبان وارد کابل شدند و سرانجام بخش عمده‌ای از کشور را تصرف کردند تا در ماه اکتبر ۲۰۰۱ توسط نیروهای ائتلاف به رهبری ایالات متحده به بیرون از کشور رانده شدند. با گذشت ۲۰ سال از جنگ امریکا و متحدانش در افغانستان تحت عنوان مبارزه با تروریسم، اکنون شاهد آن هستیم که ائتلاف بین‌المللی به رهبری ایالات متحده در تلاش هستند تا به این جنگ خاتمه دهند و کشور را ترک کنند.

باگذشت ۲۰ سال حضور نیروهای امریکایی و متحدین اروپایی‌اش، تروریسم از افغانستان نه تنها ریشه کن نشده، بلکه افزایش پیدا کرده است. در سال ۲۰۲۰ مردم افغانستان شاهد اتفاقات بی‌شماری بوده‌اند. افغانستان در سال گذشته شاهد امضای توافقنامه صلح امریکا و طالبان، رهایی پنج هزار زندانی طالب، افزایش خشونت‌ها و مهم‌تر از همه شیوع گسترده ویروس کرونا در افغانستان بودند.

سال ۲۰۲۰ برای مردم جهان مخصوصاً افغانستان، تحت نام "سال کرونایی" یاد می‌شود. دوره‌ای که اضطراب، انزوا و مهاجوریت را دوباره تعریف کرد و روح و روان جامعه، ارتباطات و همبستگی را در میان گونه‌های بشر را دوباره احیا ساخت. با این حال، سال ۲۰۲۰ در افغانستان به عنوان سالی یاد می‌شود که در میان ناامیدی و هرج و مرج همه‌گیری و خشونت بی‌رویه علیه غیرنظامیان، بارقه‌ای از امید به صلح را پدیدار کرد. (Zucchini and Abed: 2020)

با شیوع تدریجی ویروس کرونا در افغانستان، مردم این کشور و جامعه بین‌المللی انتظار داشتند تا ویروس کرونا بهانه‌ای برای کاهش جنگ و خشونت در افغانستان بشود، اما آنچه که انتظار می‌رفت، محقق نشد و جنگ در میان شیوع گسترده کرونا افزایش یافت و گروه‌های تروستی همچون طالبان - داعش همراه با ویروس کرونا، توانستند جان‌های بسیاری از مردم غیرنظامی و نظامی افغانستان را بگیرند.

سازمان‌های تروستی در هنگام شیوع کرونا

پس از فراگیر شدن اپیدمی کرونا در کشورهای مختلف و مشغولیت تمام نهادهای دولتی به مقابله با بحران کرونا، شماری از کارشناسان امنیتی ابراز نگرانی می‌کنند که انتشار بیماری کرونا می‌تواند تأثیر منفی بر فرایند مبارزه با تروریسم داشته باشد و ممکن است سازمان‌های تروریستی و گروه‌های افراطی در خاورمیانه و آفریقا از بحران انتشار کرونا بهره‌برداری کنند و دست به اقدامات تروریستی بزنند.

در همین راستا و طی چند روز گذشته، سرویس‌های امنیتی غربی اعلام کردند که میزان تبلیغات تروریستی در فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی افزایش یافته و گروه‌های افراطی با استفاده از عقب‌نشینی نیروهای برخی از کشورهای غربی و کاهش عملیات نظامی علیه تروریسم؛ سعی می‌کنند فعالیت‌های تهدید آمیز خود را از سر گیرند. (unitar.org, 2020)

بسیاری از مقام‌های امنیتی و کارشناسان امور استراتژیک هشدار می‌دهند که کاهش توجه به مبارزه با افراط گرایی می‌تواند جهان را با خطر فعالیت‌های تروریستی رو به رو کند؛ زیرا مشغولیت به بحران کرونا فرصت مناسبی را برای بازگشت گروه‌های تروریستی فراهم کرده است. در همین حال، مسئولان ارشد آمریکایی و رئیس واحد هماهنگی برای مبارزه با تروریسم در اتحادیه اروپا به تازگی هشدار دادند که گروه‌های تروریستی درصدد از سرگیری فعالیت تروریستی هستند و تلاش دارند در سایه بحران کرونا بار دیگر جهان را دچار نا امنی و تهدید کنند.

این هشدارها در زمانی افزایش می‌یابد که اغلب کشورها از جمله ایالات متحده ناگزیر به صرف هزینه‌های هنگفتی برای جلوگیری از انتشار ویروس کرونا شده و سعی می‌کنند بحران اقتصادی ناشی از محدودیت‌های بیماری کرونا را مدیریت کنند. (Lo, 2020)

جیل دوکروشوف، هماهنگ کننده مقابله با تروریسم در اتحادیه اروپا ابراز نگرانی می‌کند که پول‌های هنگفتی که برای مقابله با پیامدهای اقتصادی، اجتماعی و بهداشتی بیماری کرونا صرف می‌شود؛ بدون شک منجر به کاهش بودجه در بخش‌های امنیتی می‌شود و در فرجام، جهان پس از عبور از بحران کرونا با بحران امنیتی بزرگی رو به رو خواهد شد. (Arabnew.com: 2020)

از سوی دیگر و به‌رغم افزایش تنش میان آمریکا و چین بر سر منشاء شیوع بیماری کرونا، تصمیم گیرندگان اروپایی و آمریکایی بار دیگر خواستار افزایش همکاری‌های بین‌المللی برای ادامه مبارزه علیه تروریسم شدند. در همین راستا و در بیانیه مشترکی که منتشر ساخته بودن؛ مسئولان ارشد ایالات متحده، بریتانیا، آلمان و اتحادیه اروپا بر لزوم همکاری‌های بین‌المللی تأکید کردند.

در واقع، افزایش تبلیغاتی تروریستی و ترویج افراط‌گرایی در فضای مجازی، کارشناسان امنیتی را نگران کرده است؛ به ویژه این که با توجه به محدودیت‌های اعمال شده به منظور جلوگیری از گسترش انتشار ویروس کرونا، اغلب مردم جهان ناگزیرند در خانه‌های خود بمانند و وقت بیشتری را با اینترنت صرف کنند. البته افزون بر تلاش برای ترویج افراط‌گرایی در فضای مجازی، گروه‌های تروریستی سعی می‌کنند در کشورهای خاورمیانه و آفریقا دست به اقدام‌های خشونت‌آمیز بزنند و از نگرانی افکار عمومی برای رسیدن به اهداف خود سوء استفاده کنند. (GlobalTimes.cn: 2020)

این در حالی است که مونا یعقوبیان از موسسه صلح ایالات متحده آمریکا می‌گوید: تلاش گروه‌های تروریستی برای ترویج افراط‌گرایی با گذشت هر روز شدت می‌یابد و تداوم این روند می‌تواند به ثبات و امنیت کشورهای منطقه آسیب برساند.

یعقوبیان خاطر نشان می‌کند؛ در حالی که بیماری کرونا سلامتی اعضای گروه‌های تروریستی را نیز به خطر می‌اندازد، اما این گروه‌ها سعی می‌کنند از شیوع این بیماری به عنوان ابزاری برای برآورده کردن اهداف خود استفاده کنند و حتی کشورهای غربی را مقصر این بحران بدانند و بدین شیوه، اقدامات تروریستی خود را توجیه کنند. (KELLY: 2020)

مطرح شدن تصمیم ایالات متحده و متحدان بین‌المللی برای کاهش عملیات نظامی و عقب‌نشینی از برخی نقاط در خاورمیانه و آفریقا باعث شده است تا نیروهای تروریستی در صدد بازگشت به فعالیت‌های خود شوند. به عنوان مثال، ائتلاف جهانی برای مبارزه با داعش در ماه مارس ۲۰۲۰ اعلام کرد که به دلیل تشدید بحران کرونا، برخی از نیروهای خود را از عراق خارج می‌کند؛ همچنان اقدام‌های مشابهی دیگری نیز در آفریقا صورت گرفته است که به گونه فشار بر گروه‌های تروریستی را کاهش می‌دهد.

در همین حال، امیلی استیل از مؤسسه امریکن انترپرایز تأیید می‌کند که سربازان اتحادیه آفریقا که در حال مبارزه با جنبش تروریستی جوانان سومالی هستند؛ مجبور شدند به دلیل تشدید بحران کرونا در پایگاه خود برای مدتی قرنطینه شوند، افزون بر آن، اعزام نیروهای اروپایی برای کمک به سربازان فرانسوی در کشور مالی نیز به تعویق افتاده است. امیلی استیل باور دارد که هر چند کاهش اقدام‌های نظامی تاکنون تأثیر مشخصی نداشته است اما تداوم این روند می‌تواند در آینده خطر فعالیت‌های تروریستی را افزایش دهد. (Karam: 2020)

این در حالی است که با مشخص شدن شیوع ویروس کرونا در افغانستان، کاخ سفید و کنگره آمریکا تصمیم گرفت تا نیروهای خود را از افغانستان خارج کند.

یک عضو کنگره امریکا در ابتدای انتشار ویروس کرونا در افغانستان اظهار کرد که علائم ویروس کرونا در نزد شماری از سربازان امریکایی در افغانستان مشاهده شد، آزمایش‌های برای تشخیص کرونا روی این سربازان انجام شده است. به گزارش وب سایت نظامی «Military.com» مارک پوکان، نماینده دموکرات کنگره امریکا گفته است که چندین سرباز امریکایی در افغانستان علائم شبیه آنفولانزا را تجربه کرده‌اند، اما نتایج آزمایش آنفولانزای آنان منفی بوده است. آقای پوکان همچنان گفته است نگرانی‌هایی از ابتلای سربازان امریکایی که در فاصله ۷۵ مایلی از ایران، جایی که کرونا در حال گسترش است، وجود دارد. او گفته است که توسط یکی از اعضای فامیل سربازان امریکایی از این مسأله آگاه شده است.

این عضو کنگره امریکا بدون مشخص کردن پایگاه نظامی در افغانستان، افزوده است: «این خیلی بد است اگر ما برای سربازانی که در نزدیکی ایران قرار دارند، مراقبت‌های بهداشتی مناسبی را ارائه نکنیم.» (Snow et al: 2020)

از سوی دیگر، اریک روزاند، پژوهشگر مؤسسه بروکینگز در واشنگتن می‌گوید: پس از افزایش خطر بازگشت گروه‌های تروریستی، مسئولان امنیتی در اغلب کشورها سعی دارند تا راهکارهای جدیدی برای مبارزه با تروریسم ارائه دهند تا مقابله با نیروهای تروریستی در سایه بحران کرونا ادامه یابد و گروه‌های تروریستی نتواند با استفاده از این فرصت، جهان را دچار بحران امنیتی دیگری کنند. (Rosand et al: 2020)

شیوع کرونا در افغانستان

شیوع ابتدایی ویروس کرونا در افغانستان در ۲۴ فوریه سال ۲۰۲۰ از استان هرات آغاز شد. براساس گزارش‌های رسمی، عامل اصلی این شیوع را بازگشت مهاجرین افغان از کشور ایران دانسته‌اند.

طبق اطلاعات منتشرشده از سازمان بین‌المللی مهاجرت، بیش از ۴۰۰ هزار تن کارگر مهاجر از ایران و پاکستان به افغانستان بازگشتند.

براساس گزارش وزارت بهداشت افغانستان، تا تاریخ ۱۳ اوت سال ۲۰۲۰، به تعداد ۳۷ هزار و ۴۲۴ مورد تأیید شده مبتلا به کرونا وجود داشت که با مرگ یک هزار و ۳۶۳ تن در ۳۴ استان کشور روبرو شد. این در حالی است که به دلیل ناکافی بودن منابع و ظرفیت برای آزمایش و هم‌چنان نداشتن محلی برای ثبت اداره‌ای برای ثبت فوت شدگان ناشی از این بیماری، قطعاً امار تلفات بیش از آن است که اعلام شده است. از استان‌های کابل، هرات، بلخ، قندهار و ننگرهار بیش‌ترین موارد را گزارش کرده‌اند.

براساس گفته یکی از افراد که در یکی از ادارات استان غزنی مشغول به وظیفه بود «افغانستان یک کشور جنگی است، بنابراین ویروس کرونا به اینجا نمی‌آید، وقتی هم که آمد، ما آن را با گلوله خواهیم زد.» (Mehrdad: 2020)

اما باید بگوییم که متأسفانه به ویروس کرونا همان‌طور که به انسان‌های بی‌گناه شلیک می‌شود، نمی‌توان شلیک کرد یا آنها را با بمبی، انفجار داد. کرونا دشمنی نامرئی برای مردم افغانستان به شمار می‌رود که در حال گسترش مانند جنگ افغانستان است.

کرونا و جنگ افغانستان

از زمان انعقاد توافق ایالات متحده با طالبان در ۲۹ فوریه، جنگ به دور از توجهات عمومی در مناطق روستایی این کشور متمرکز شده است.

علاوه بر جذب منابع عظیم انسانی، مالی، ادامه جنگ باعث می‌شود تا نیروهای امنیتی کشور در خط مقدم باقی بمانند، جایی که آنها نمی‌توانند فاصله اجتماعی لازم را برای کاهش سرعت گسترش ویروس کرونا انجام دهند.

وحید عمر، مشاور رئیس جمهور افغانستان (اشرف غنی) گفت: طالبان باید در این مورد همکاری کنند و جنگ را متوقف کنند، آنها باید شرایط موجود را درک کنند. «برای یک بار هم که شده است، آنها باید برای اهداف بشر دوستانه همراه شوند. اما من فکر نمی‌کنم که آنها از اهمیت شرایط آگاه باشند و یا از مسئله کمک‌های بشردوستانه ارزش قائل شوند.»

دبیرکل سازمان ملل متحد آنتونیو گوترش خواستار آتش‌بس جهانی بشردوستانه برای مبارزه با کرونا از جمله در افغانستان شد. همچنین دبیرکل سازمان همکاری اسلامی یوسف بن احمد العثمین دو بار درخواست آتش‌بس در افغانستان کرد. از سوی دیگر دیپلمات‌های امریکایی و اروپایی از طالبان خواستند تا این گروه با حکومت افغانستان آتش‌بس اعلام کردند. حتی رئیس جمهور اشرف غنی خواستار آتش‌بس در ماه رمضان شد.

به‌رغم درخواست‌های بشردوستانه بین‌المللی برای ایجاد آتش‌بس که به دولت و طالبان اجازه می‌دهد برای مقابله با شیوع بیماری کرونا همکاری کنند، طالبان به حملات خود علیه نیروهای امنیتی افغانستان در جبهه‌های مختلف، بیشتر در مناطق روستایی، ادامه دادند. طالبان از اعلام آتش‌بس امتناع ورزیده‌اند، اما گفته‌اند که جنگ در مناطقی که ویروس کرونا در آنجا شیوع پیدا کرده است، متوقف خواهد شد. (Mehrdad, 2020)

طالبان با عدم رهایی ۵ هزار زندانیان‌اش از بند حکومت و انجام حملات در مناطق غیرجنگی، دولت افغانستان را به دلیل نقض توافقنامه ایالات متحده و طالبان، که البته اداره کابل طرف آن نبود، مقصر می‌داند. ایالات متحده و دولت افغانستان گفته‌اند که این حملات برای دفاع از نیروهای افغان انجام شده است.

اکنون حکومت افغانستان ۵ هزار زندانی طالب را با فشار حکومت ایالات متحده و علی‌رغم میل باطنی رها ساخت؛ طالبان هم همین‌طور.

در روزهای نخستین شیوع ویروس کرونا، تلاش‌های صلح تحت تأثیر این بیماری قرار گرفت و هر دو طرف تلاش کردند تا جلوی این بیماری را در مناطق تحت کنترل خود با همکاری یکدیگر بگیرند اما طالبان به حملات خود ادامه داد درحالی‌که جهان به مقابله با این ویروس با یکدیگر همکاری می‌کنند.

این در حالی است که رئیس‌جمهور پیشین امریکا دونالد ترامپ قصد داشت تا نیروهای خود را از افغانستان به دلیل شیوع گسترده ویروس کرونا خارج کند.

اداره یوناما، نمایندگی ملل متحد در افغانستان گزارش کرد که ۵۳۳ غیرنظامی از جمله ۱۵۰ کودک در سه ماهه اول سال ۲۰۲۰ کشته شده‌اند. «در ماه مارس در زمانی که امید بود دولت افغانستان و طالبان مذاکرات صلح را آغاز کنند و همچنین به دنبال راه‌هایی برای خنثی کردن جنگ جاری و اولویت بدنی تلاش‌های برای محافظت از مردم در برابر شیوع گسترده ویروس کرونا هستند.» (UNAMA: 2020)

سرهنگ بصیر از نیروهای امنیتی افغانستان عنوان می‌کند که شیوع ویروس کرونا فرصتی بود تا در دست همدیگر بدهیم و برای مقابله با این ویروس به پا خیزیم و از کشتن یکدیگر دست برداریم. اما متأسفانه طالبان همچنان خونریزی می‌کنند و برادران ما را می‌کشند.

گزارش‌های بی‌شماری در دوره شیوع ویروس کرونا منتشر شده است که با وجود انتشار ویروس کرونا، طالبان و حکومت به حملات علیه یکدیگر ادامه داده‌اند. تلفات در میان دو جناح، روز به روز افزایش پیدا کرده است.

براساس گزارش شورای امنیت ملی افغانستان از زمان امضای قرار ایالات متحده با گروه طالبان، این گروه به طور متوسط روزانه ۵۰ حمله را عملیاتی کرده‌اند. آنچه از زمان امضای توافق نامه با ایالات متحده تغییر کرده این است که آنها حملات‌شان را علیه نیروهای امریکایی قطع کرده‌اند. (Mehrdad: 2020)

اندرو واتکینز تحلیلگر مسائل پاکستان و افغانستان از ایالات متحده عنوان کرد که طالبان اولویت خود را مشخص کرده است و آن اعمال بیشتر خشونت در افغانستان است که باعث خواهد شد امیدها نسبت به برقرار آتش‌بس و صلح کم‌رنگ شود.

از آنجا که شهرهای افغانستان به دلیل شیوع گسترده ویروس کرونا در قرنطینه کامل قرار داشت، جنگ به مناطق روستایی کشیده شد، جایی که دستاوردهای استراتژیک ممکن است از بین برود. هدف حملات طالبان به مقرهای شهرستان‌ها و پاسگاه‌های امنیتی است، در حالی که نیروهای حکومت افغانستان برای دفاع از خود به حملات هوایی متکی هستند.

سرهنگ بصیر در این رابطه گفته است که ما با دو ویروس در حال مبارزه هستیم. ویروس کرونا که هنوز ما را آلوده نکرده است، اما مبارزه با ویروس دیگر یعنی طالبان همچنان ادامه دارد. بعضی اوقات نیروهای خود را از دست می‌دهیم و بعضی اوقات دیگر علت‌های دیگری را به آنها تحمیل می‌کنیم. (Mehrdad: 2020)

تا تاریخ ۳۰ آوریل، این کشور ۲۱۷۱ مورد مبتلا به ویروس کرونا و ۶۳ فوتی را ثبت کرده بود. در این میان فقط ۱۰ هزار تن آزمایش شده بودند اما امار بیش از این ارقام اعلامی بوده است. این ویروس در روزهای نخستین به صورت آهسته در حال گسترش بود و مردم افغانستان به شدت تهدیدی می‌کرد دلیل آنکه حکومت افغانستان فاقد تجهیزات و وسایل لازم برای اداره و پیشگیری از این ویروس همه گیر بود (Xinhua: 2020)

تجهیزات جنگی مانند تفنگ، تپانچه، فشنگ‌های مسلسل، نارنجک، راکت، اسلحه کمری، گلوله خمپاره، مهمات تانک و غیره ... میلیون‌ها دلار برای افغانستان هزینه در بر داشته است. از این منابع مالی می‌توان برای خرید تجهیزات محافظتی، ماسک صورت و ونتیلاتور برای نجات جان انسان‌ها از ویروس کرونا استفاده کرد.

به همین ترتیب طبق گفته وزارت بهداشت کشور، منابع انسانی که اکنون به جنگ اختصاص داده شده‌اند می‌توانند برای کمک به کارمندان بهداشتی افغانستان در مبارزه با ویروس کرونا استفاده شوند، زیرا ۱۵۸ پرسنل پزشکی به ویروس آلوده شده‌اند. در عوض نیروهای نظامی افغان و جنگجویان طالبان برای نبرد با یکدیگر مستقر شده و آنها را در معرض ویروس کرونا قرار می‌دهند. (Mehrdad: 2020)

در شمال استان فاریاب، جایی که در حملات طالبان ده‌ها نفر از نیروهای افغان و غیرنظامیان کشته شدند، نقیب الله فایق استاندار این ولایت ادعا کرده است که تعدادی از جنگجویان طالبان از جمله تعدادی که کشته شده‌اند، به ویروس کرونا آلوده شده‌اند. در کابل مقام‌های تأیید کردند که یک افسر پلیس به ویروس کرونا آلوده شده است.

مشخص نخواهد بود که طالبان چگونه این ویروس را کنترل خواهند کرد اما نیروهای افغان تدابیری را برای جلوگیری از شیوع ویروس کرونا در صفوف خود در نظر گرفته‌اند. مأموریت پشتیبانی ناتو صابون، دستکش، عینک و ضد عفونی کننده را در سراسر کشور به نیروهای افغان ارائه کرد و به آنها کمک کرد تا خود را از بیماری همه‌گیر محافظت کنند.

فواد امان سخنگوی وزارت دفاع اظهار داشت که این وزارت تیم‌هایی را برای مبارزه با ویروس کرونا در بین نیروهای افغانستان ایجاد کرده است. هر بخش و مکان ضد عفونی شده و نیروها به طور منظم از نظر ویروس کرونا مورد بررسی قرار می‌گیرند.

سرهنگ بصیر فرمانده تیپ یک ارتش افغانستان عنوان کرده است که نیروهایشان در قرنطینه قرار دارند. نیروها از حضور غیرضروری در مکان‌های عمومی همچون بازارها خودداری می‌کنند. اما در میادین جنگی مسئله فاصله اجتماعی محدود باقی مانده است.

وی اضافه می‌کند: «سربازان در یک سنگر حضور دارند و در یک کاسه با یکدیگر غذا می‌خورند و زندگی می‌کنند. جداسازی ۱۰۰ الی ۲۰۰ سرباز امکان پذیر نیست!»

نیروهای افغان در برابر ویروس کرونا آسیب‌پذیر هستند. مردم افغانستان سال‌هاست که تلفات می‌دهند. نیروهای حکومتی سال‌هاست در جنگ جان‌های خود را از دست می‌دهند. اما این بار با دشمن جدیدی علی‌رغم گروه‌های تروریستی روبرو شده‌اند، ویروس کرونا آنها را به شکل نامحسوسی از بین می‌برد. (Mehrddad: 2020)

اما برای بسیاری از افراد در خط مقدم جنگ، ویروس کرونا دشمن ثانویه به‌شمار می‌رود. یکی از تاجرین افغانستان گفت «میزان مرگ و میر توسط ویروس طالبان هنوز بسیار بیشتر از ویروس کرونا است.»

طالبان و کرونا

کووید ۱۹ یا همان کرونا امروزه در سطح دنیا پرتکرارترین کلمه است که مردم دنیا در موردش صحبت می‌کنند، می‌شنوند، می‌خوانند و یا می‌بینند؛ این بیماری فراتر از مرزها، رنگ‌ها، نژادها، ادیان و ... در وجود بشر خزیده و روزانه جان هزاران انسان را گرفته و افرادی جدیدی را به خود مبتلا می‌کند؛ شاید تا چند ماه پیش هیچ کسی حجم فراگیر این

بیماری را تا این حد که اکنون دنیا را درنوردیده هرگز تصور نمی‌کرد؛ اما اینک کرونا حقیقتی است که جهان خواسته یا ناخواسته باید با آن کنار بیاید و برای تبعات هرچند ناگوار آن آمادگی داشته باشد.

روی همین اصل، وقتی بیماری کرونا پدیدار شد جهان خارج آن را از همان روزهای نخست شیوع این پدیده جدی گرفته و تمام قیودات در حفاظت از این مصیبت را به استفاده گرفتند؛ حتی اگر آنکه به تاوان اقتصادی غیرقابل جبران برای‌شان تمام شود؛ در بحبوحه گسترش این بیماری، بسیاری از کشورهای قدرتمند اقتصادی، اقتصادشان را کد، بازار کار و بارشان در سطح دنیا کساد، بیکاری و بی‌روزگاری به اوج خود رسیده و قدرتمندان، کمپانی‌ها و غول‌های اقتصادی جهان چرخه فعالیت‌شان باز ایستاده و ضربه‌های جبران ناپذیر مادی را بر اقتصاد جهان وارد ساخته است.

کشور افغانستان نیز از گزند بیماری کرونا در امان نمانده است. آشوب و رویارویی بین نیروهای طالبان و دولت مرکزی این کشور به‌رغم شیوع بیماری کرونا همچنان ادامه دارد.

در این میان طالبان در وب سایت‌های منسوب به خود و در شبکه‌های مجازی اقدام به نشر مطالبی کرده‌اند تا به جهانیان نشان دهند که این گروه به مبارزه با ویروس کرونا تدابیری را سنجیده‌اند. به همین ترتیب بسیاری این حرکات و فعالیت‌های طالبان در جهت نفوذ در میان مردم، نمایشی و تبلیغات دانسته‌اند.

روزنامه سوئیسی «نویه زوریشر تسایتونگ» با انتشار گزارشی به استفاده تبلیغاتی طالبان از بیماری کرونا در افغانستان پرداخته است.

گزارشگر این روزنامه نوشته است که جنگجویان طالبان در حال حاضر با دشمن دیگری نیز پیکار می‌کنند و آن بیماری کووید ۱۹ است.

تلاش طالبان برای مهار این بیماری تنها با هدف حفظ نیروهای وابسته به خود صورت نمی‌گیرد، بلکه آن‌ها تلاش دارند تا با یاری رساندن به ساکنان مناطق تحت کنترل خود، نفوذ خود را نیز افزایش دهند. (Putz, 2020)

حدود نیمی از خاک افغانستان در کنترل نیروهای اسلام‌گرای طالبان است. از این رو، آن‌ها نیز در دفاع از جان ساکنان این مناطق مسئول هستند.

گفته می‌شود که نیروهای طالبان در خیابان‌ها و جاده‌های منتهی به شهرهای تحت کنترل خود، اقدام به پخش اعلامیه درباره مقابله با بیماری کووید ۱۹ کرده‌اند. افزون بر آن، عنوان داشته‌اند که نیروهای وابسته به طالبان در انتقال بیماران کرونایی به بیمارستان‌ها نیز فعالیت می‌کنند.

تبلیغات گسترده طالبان در دوران شیوع کرونا

طالبان در افغانستان ویدیوهایی برای مقابله با بیماری کرونا تهیه و توزیع کرده‌اند. جالب اینجاست که این ویدیوها به زبان انگلیسی توزیع شده‌اند. گرچه گفته می‌شود که این ویدیوها برای راهنمایی مردم کشورهای همسایه تهیه شده است، اما این احتمال نیز وجود دارد که طالبان از این ویدیوها برای تبلیغات گسترده به سود خود نیز بهره می‌گیرند.

تلاش طالبان برای کمک به مردم در افغانستان در امر مقابله با شیوع بیماری کرونا در شرایطی صورت می‌گیرد، که این نیروی اسلام‌گرا به حملات خود به نیروهای دولتی افغانستان ادامه می‌دهد.

برخلاف تصور اولیه، حملات طالبان به ارتش افغانستان همچنان ادامه دارد. افزون بر آن، نیروهای طالبان برخلاف توافق خود با آمریکا از گفت‌وگوی مستقیم با دولت مرکزی افغانستان سر باز زده‌اند. (Jackson, 2020)

اواخر ماه مارس طالبان ویدیویی را منتشر کردند که غیرمعمول بود. این فیلم به جای تصاویر معمول جنگ‌جویان آماده‌ی نبرد یا در حال آموزش، اعضای طالبان را با ماسک‌های جراحی نشان می‌داد که در منطقه تحت کنترل‌شان خانه‌به‌خانه می‌گردند، درجه حرارت بدن مردم را چک و ضدعفونی‌کننده دست توزیع می‌کنند. شخص گوینده در ویدیو به زبان انگلیسی و با لهجه‌ی سنگین (به مردم) وعده می‌دهد که کمیسیون بهداشت طالبان، بیماری کووید ۱۹ را تحت کنترل دارد. شخص گوینده ادعا می‌کند که طالبان تیم‌های اطلاع‌رسانی بهداشتی ایجاد کرده‌اند، کارزار توزیع دارو به راه انداخته‌اند و حتی مراکزی را برای قرنطینه افراد در نظر گرفته‌اند. (VOANEWS, 2020)

این فقط یک نمونه از فیلم‌ها، اطلاعیه‌ها و محدودیت‌هایی است که طالبان در واکنش به بحران جاری جهانی در نظر گرفته‌اند. چند هفته قبل از آن طالبان اعلام کرده بودند مهاجرانی که از ایران بازمی‌گردند به مدت دو هفته مجبور به قرنطینه در خانه‌های خود خواهند شد. برعکس دولت افغانستان با انتقادهای روزافزونی روبه‌رو بود که کار چندانی برای «غربال‌گری» ۱۵ هزار نفری که هر روز از مرز وارد افغانستان می‌شدند، انجام نداده است.

در این قسمت بیانیه‌هایی را که طالبان در امر مبارزه با ویروس کرونا صادر کرده‌اند و یا نوشته‌اند، به خوانش می‌گیریم:

«متأسفانه افغانستان تحت اشغال امریکاست و از خود اداره مستقل مرکزی را صاحب نیست حکومت کابل میلیون‌ها دلار به اسم مردم افغانستان و مبارزه با این بیماری جمع‌آوری کرده و می‌کند؛ ولی دریغ از آنکه از صد درصد آن همه کمک‌های هنگفت جهانی ۹۰ درصد آن صحیح و سالم به آدرس درست برسد چون به مجردیکه به اسم افغانستان

کمکی صورت می‌گیرد، تمام کمک‌های خارجی را حیف و میل می‌کنند حال آنکه نسبت به تمام کشورهای دنیا وضعیت افغانستان در مبارزه با کرونا به شدت نگران کننده و نیازمندی‌های این کشور بسی فراوان است.»

براساس گزارش منابع گروه طالبان، این گروه از همان اوایل شیوع این بیماری، موضوع را جدی گرفته و در مناطق تحت اختیار خود از طریق کمیسیون بهداشت تا حد توان به مردم خدمت‌رسانی کنند.

براساس رسانه‌های طالبان، کارمندان این گروه بدون هیچ‌گونه چشم‌داشتی این بیماری را با استفاده از هر فرصتی به ملت خود وضاحت داده و خیرخواهانه تمام تلاش خود را به کار بسته تا مناطق محروم و مورد نیاز را همکاری کرده و کمک‌های اولیه و ضروری صحت را آماده و در اختیار مردم قرار دهند.

رهبری طالبان معتقد است که گام دیگر این گروه، برطرف کردن مشکلات فقر و فاقه که از سر بیکار شدن جوانان و اهل کسبه به خاطر بروز این بیماری پیدا شده، است و نهایت تلاش خود را به کار گرفته تا در امر مبارزه با کرونا سهم باشند نه مثل حکومت کابل که از کرونا برای خود محل کسب و درآمد ساخته‌اند. (الاماره: ۲۰۲)

تلاش‌های طالبان در مبارزه با کرونا

بنا به ادعای گروه طالبان، آنها دارای تشکیلات منظم در حکومت‌داری بوده و چنانچه که در همه بخش‌های اداری دارای تشکیلات است در بخش «بهداشت» نیز از دیر زمان تشکیلات مستقل داشته که در امور بهداشت همواره طرح‌های خوب و به موقع و معیاری در حد وسع و ساحه کاری خود فراهم کرده است؛ این اداره علاوه بر تشکیلات داخلی روابطی را با سازمان‌ها و مؤسسات بهداشتی جهانی داشته و همواره در مناسبت‌های مختلف بر نهادها و سازمان‌های مربوطه صدا زده است که طالبان توان اجرای تمام فرمول‌های پزشکی در ساحات تحت تصرف خویش را داشته و در امر همکاری با سازمان‌های پزشکی جهان در ساحات خویش کمال همکاری کرده و می‌کنند؛ چنانچه اکثر هیئت‌های خارجی و نهادهای صحتی از فعالیت‌های پزشکی طالبان اظهار خوشی کرده و با وجود محدودیت‌ها و چالش‌ها نسبت به مناطق شهری و ساحات تحت اشغال حکومت کابل، باز هم نهادهای بهداشتی جهانی از فعالیت و تلاش خستگی‌ناپذیر گروه طالبان در این عرصه، راضی به نظر رسیده‌اند.

بعد از پیدایش علایم اولیه بیماری کرونا معروف به کووید ۱۹ در افغانستان و براساس گزارش این گروه، طالبان از همان ابتدای امر، متوجه این مسئله شده و با انتشار چندین اعلامیه رسمی و تشدید فعالیت‌های صحتی به مردم نشان داده که طالبان هم به امور زندگی مردم افغانستان توجه جدی دارد، همچنین راهنمایی‌های لازم درباره جلوگیری از افزایش انتشار این ویروس داشته و با توصیه‌های صحتی و علمی در این مورد اکنون عملاً در اکثر ولایت‌ها با تجهیزات مورد

نیاز سعی در تفهیم و آگاهی ملت خود داشته و تا حد توان بستر و فضای مناسب برای بیماران احتمالی مبتلا به این ویروس را فراهم کرده‌اند. (الاماره، ۲۰۲۰)

با آنکه طالبان در امر مبارزه با حکومت و نیروهای خارجی مشغول هستند در امر اطلاع‌رسانی به ویروس کرونا فعالیت‌های مؤثر و کاری خویش را آغاز کردند و با حضور در اجتماعات، بازارها، اماکن عمومی و غیره با استفاده از پوسته‌های تبلیغاتی و برنامه‌های اینترنتی سعی در آگاهی ملت خویش داشته و برای مبارزه با این ویروس کشته از هر نوع اقدام‌های پیشگیرانه خبر داده‌اند.

تلفات جنگ افغانستان در سال ۲۰۲۰

هنگامی که ویروس کرونا در افغانستان گسترش پیدا کرد، مردم افغانستان انتظار این را داشتند تا شدت جنگ و خشونت در کشور کاهش پیدا کند اما این‌گونه نشد و طالبان کاهش خشونت و جنگ را به ضرر خود خواندند. به همین دلیل در مناطق تحت کنترل خود با اخذ تدابیر بهداشتی در بیرون از مناطق، به جنگ با حکومت ادامه دادند. به همین دلیل تلفات غیرنظامیان برخلاف انتظارات، افزایش پیدا کرد.

تلفات افراد غیرنظامی ناشی از حملات صورت گرفته توسط نیروهای دولتی افغانستان، امریکایی و طالبان و دیگر گروه‌های تروریستی، از سوی اداره یوناما نمایندگی ملل متحد در افغانستان منتشر شد. این تلفات عمدتاً بر اثر ازدیاد شدید حملات هوایی نیروهای امریکایی افزایش یافته است.

سازمان ملل متحد در یک گزارش تازه که منتشر کرده است، از افزایش تلفات غیرنظامیان در جنگ افغانستان در جریان مذاکرات صلح میان هیئت‌های جمهوری اسلامی افغانستان و طالبان، ابراز نگرانی کرده است.

بر بنیاد این گزارش، در سال ۲۰۲۰ میلادی، ۳ هزار و ۳۵ غیرنظامی در حمله‌ها در افغانستان جان باختند و ۵ هزار و ۷۸۵ تن دیگر، زخم برداشته‌اند.

در این گزارش، هر چند از کاهش ۱۵ درصدی تلفات غیرنظامیان در سال ۲۰۲۰ در مقایسه به سال ۲۰۱۹ یاد شده است، اما از ناکامی مذاکرات صلح در کاهش تلفات، ابراز نگرانی شده است.

بر بنیاد این گزارش، در سال ۲۰۲۰ میلادی یک هزار و ۲۳۵ تن در حمله‌های هدفمند کشته و زخمی شده‌اند که ۴۵ درصد کل تلفات در ۲۰۲۰ را تشکیل می‌دهد.

دبورا لیونز، نماینده ویژه دبیر کل سازمان ملل متحد در افغانستان در این باره گفت: «۲۰۲۰ می‌توانست سال صلح در افغانستان باشد. اما برعکس هزاران غیرنظامی افغان در نتیجه درگیری‌ها در این کشور جان باخته‌اند.»

او خواستار برقراری آتش‌بس بشردوستانه در افغانستان شده‌است و آن را بهترین گزینه برای محافظت از غیرنظامیان در این کشور خوانده‌است.

در بخش دیگر از گزارش آمده‌است که برای هفتمین سال پی‌هم شمار جان باخته‌گان در یک سال در افغانستان از مرز ۳ هزار بالا بوده‌است و این باعث شده‌است که افغانستان مرگ‌بارترین کشور باشد. با این همه، این گزارش نشان می‌دهد که برای نخستین بار در هفت سال گذشته، تلفات غیرنظامیان در سال ۲۰۲۰ کمتر از ده هزار بوده‌است.

بر بنیاد گزارش سازمان ملل، ۴۳ درصد کل تلفات در سال ۲۰۲۰ در افغانستان را زنان و کودکان تشکیل می‌دهند. سازمان ملل، عناصر ضد دولتی را مسؤول بیشترین تلفات غیرنظامیان یعنی ۶۲ درصد شناخته‌است. از این میان، طالبان مسؤول ۴۵ درصد تلفات شناخته شده‌اند و ۸ درصد تلفات دیگر به گروه داعش نسبت داده شده‌است. با این‌همه، از کاهش ۱۹ درصدی تلفات از سوی طالبان و کاهش ۴۵ درصدی تلفات منسوب به گروه داعش در ۲۰۲۰ گزارش شده‌است.

نیروهای طرفدار دولت هم مسؤول ۲۴ درصد از تلفات شناخته شده‌اند. مسؤول بسیاری از این تلفات، یعنی ۲۲ درصد تنها نیروهای ارتش شناخته شده‌اند. (UNAMA, 2021)

نتیجه‌گیری

همانطور که در این مقاله مورد بحث قرار گرفت، پس از شیوع تدریجی ویروس کرونا در افغانستان، مردم این کشور انتظار آن را داشتند جنگ تا به میزان چشمگیری کاهش پیدا کند، اما انتظارات برآورد نشد، رهبران طالبان کاهش فشار جنگ علیه حکومت را به دلیل شیوع کرونا، به ضرر خود می‌دانستند. به هر حالتی جنگ کاهش پیدا نکرد، حکومت افغانستان و طالبان علیه یکدیگر به جنگ با یکدیگر ادامه دادند. این در حالی است که دیگر گروه‌های تروریستی همچون داعش، این فرصت را برای خود مغتنم شمردند و عملیات‌های سنگینی و پرتلفاتی را هم انجام دادند.

انتظار می‌رفت تلفات کاهش پیدا کند اما این‌گونه نشد، براساس امار اداره یوناما، جنگ افغانستان در سال ۲۰۲۰ با افزایش تلفات برای افراد ملکی بود. بر بنیاد این گزارش، در سال ۲۰۲۰ میلادی، ۳ هزار و ۳۵ غیرنظامی در حمله‌ها در افغانستان جان باختند و ۵ هزار و ۷۸۵ تن دیگر، زخم برداشته‌اند.

اما مسئله‌ای که قابلیت تأمل و تفکر دارد، رویکرد گروه طالبان در افغانستان در هنگام شیوع گسترده ویروس کرونا در این کشور است. آنها در ابتدای شیوع ویروس کرونا وعده همکاری با سازمان‌های حکومتی و بین‌المللی را دادند اما در میدان نبرد، از اعمال خشونت‌ها چشم‌پوشیدند.

طالبان تا زمانی که به آرمان‌های خود یعنی ایجاد امارت اسلامی در افغانستان دست پیدا نکنند، دست از خشونت‌ها برنخواهند داشت و این باعث خواهد شد تا گروه‌های تروریستی دیگر از این مسئله سو استفاده کنند، همان‌طور که باوجود شیوع ویروس کرونا در افغانستان به ما ثابت کرد.

منابع:

فارسی

- حقانی، ابوصهب (۲۰۲۰) "دنیای کرونا چه کرد افغانستان چه می‌کند؟". قابل دسترسی در: alemarahpashto.com/?p=170259. تاریخ آخرین دسترسی: ۵/۲۵/۲۰۲۱
- حقانی، ابوصهب (۲۰۲۰) "تلاش‌های قابل قدر امارت اسلامی در مبارزه با کرونا". قابل دسترسی در: alemarahpashto.com/?p=167853. تاریخ آخرین دسترسی: ۵/۲۵/۲۰۲۱

انگلیسی

- "Afghanistan peace talks fail to slow civilian casualty toll" 2021/23/2. Available: www.unama.unmissions.org/protection-of-civilians-reports. Accessed: 2021/26/2
- "Afghanistan reports 232 new COVID-19 cases, 2,171 in total" 2020/30/4. Available: www.xinhuanet.com/english/2020-04/30/c_139021143.htm. Accessed: 2021/26/2
- "EU official warns of extremists exploiting virus outbreak". 2020/13/5. Available: www.arabnews.com/node/1674191/world. Accessed: 2021/21/2
- "Europe fights two-front battle against COVID-19, terrorist attacks". 2020/4/11. Available: www.globaltimes.cn/content/1205660.shtml. Accessed: 2021/22/1
- "More than 500 civilians killed in afghanistan conflict during first quarter 2020" 2020/27/4. Available: unama.unmissions.org/more-500-civilians-killed-afghanistan-conflict-during-first-quarter-2020. Accessed: 2021/24/2
- "On Violent Extremism and Terrorism". Available: www.unitar.org/sites/default/files/media/file/COVID

19%20and%20Its%20Impact%20on%20Violent%20Extremism%20and%20Terrorism%20Factsh et 1.pdf. Accessed 2021/20/2

- Jackson Ashley. "For the Taliban, the Pandemic Is a Ladder". 2020/6/5. Available: foreignpolicy.com/2020/05/06/taliban-afghanistan-coronavirus-pandemic/. Accessed: 2021/24/2
- Karam, Joyce. "Trump orders withdrawal of most US troops from Somalia". 2020/5/12. Available: www.thenationalnews.com/world/the-americas/trump-orders-withdrawal-of-most-us-troops-from-somalia-1.1123024. Accessed: 2021/18/2
- Kelly, Laura. "Terrorist threats rise amid coronavirus pandemic". 2020/3/5. Available: www.thehill.com/policy/international/495764-terrorist-threats-rise-amid-coronavirus-pandemic. Accessed: 2021/24/2
- Love, Rachel. "Are terrorist groups profiting from the pandemic?" (2020/9/29). www.sc.com/en/explore-our-world/are-terrorist-groups-profiting-from-the-pandemic/. Accessed 2021/19/2
- Mehrdad Ezatullah. "Afghanistan: War in the Time of Coronavirus". 2020/30/4. Available: www.thediplomat.com/2020/04/afghanistan-war-in-the-time-of-coronavirus/. Accessed: 2021/24/2
- Putz Ulrike. "Die Taliban, dein Freund und Helfer". 2020/7/4. Available: www.nzz.ch/international/afghanistan-die-taliban-betreiben-corona-praevention-ld.1550115?reduced=true. Accessed: 2021/25/2
- Rosand Eric, Koser, Khalid, Schumicky-Logan Lilla. "Preventing violent extremism during and after the COVID-19 pandemic". 2020/28/4. Available: www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2020/04/28/preventing-violent-extremism-during-and-after-the-covid-19-pandemic/. Accessed: 2020/20/2
- Snow Shawn, Stancy Diana, Shan Leo. "Lawmakers worried overseas military bases lack coronavirus testing kits". 2020/12/3. Available: <https://www.militarytimes.com/flashpoints/2020/03/12/congressman-worried-overseas-military-bases-lack-coronavirus-testing-kits/>. Accessed: 2020/24/2
- United Nations Institute for Training and Research, (2020). "Impact of Covid-19
- Zucchini, David and Abed, Fahim. "Covid Can't Compete. In a Place Mired in War, the Virus Is an Afterthought". 2020/20/12. Available: www.nytimes.com/2020/12/20/world/asia/covid-afghanistan-coronavirus.html. Accessed 2021/24/2

ترومای کرونا و تحول در در عرصه سیاسی: نقد مفهوم پساکرونا

علی اشرف نظری^۱

چکیده

ضرورت درکی برخط یا آنلاین، پویا و چندبعدی از وقایع و رخدادهای سیاسی - اجتماعی نه تحلیلی تاکسیدرمی شده یا ایستا و ساکن در خلأ و با نگرشی از موضع اکنون، ما را وامی‌دارد که به مسئله کرونا نیز به طور تخصصی و عمیق بنگریم. پرسش اصلی مقاله این است که کرونا چه تغییر در فاهمه عمومی در رابطه با رخدادهای سیاسی ایجاد می‌کند؟ فرضیه اصلی این است که دیدن رخدادها در زمانه رو به حرکت و درک پویایی‌های آن متأثر از عواملی که می‌تواند به صورت کاتالیزور ماهیت آنها را بر گردونه‌ای سریع سوار کند یا آنها را به سان تحولی فراموش شده، از مدار خارج کند. بنابراین، ضرورت دارد که بدانیم بحران ناشی از کرونا، با کدام بحران‌های دیگر قابلیت بر هم بار شدن و تصاعدیابی تنش و منازعه دارد. اهمیت پرداختن به چنین بحثی از آن رو است که سطح بحران و عمیق بودن پیامدهای ناشی از کرونا موجب شده است بسیاری از مفاهیم و گزاره‌های پیشین برای درک چنین وضعیتی نارسا باشد. چنان که نقش و جایگاه دولت، مسئله کارآمدی و ناکارآمدی، امکان نظارت بر شهروندان و سیاست‌های کنترلی برای مهار ویروس کووید ۱۹ و بسیاری از مفاهیم سیاسی نظیر امنیت، هویت، قدرت، ... در معرض نوعی تحول مفهومی قرار گرفته اند.

واژه‌های کلیدی: کرونا، بحران، تروما، هویت، پساکرونا.

مقدمه

بیان دقیق مسئله کرونا به ما کمک می‌کند که دریابیم چگونه در زمانی مشخص و متأثر از وضعیتی خاص -
وقته یا زمانه مسئله‌یابی^۲ - یک مسئله مهم مورد پرسش، تحلیل، طبقه‌بندی و تنظیم قرار گرفته است. مسئله‌مندی متضمن فرایندی دو مرحله‌ای^۳ است که مشتمل بر این است که چرا و چگونه چیزی مشخص (رفتار، پدیده، فرایندها) تبدیل به

^۱. دانشیار علوم سیاسی دانشگاه تهران، aashraf@ut.ac.ir

^۲. problematizing moments

^۳. two-stage process

مسئله می‌شود و چگونگی به عنوان اُبژه‌ای [موضوعی] برای تفکر صورتبندی می‌شوند. از این منظر، مسئله‌یابی چیزی فراتر از استدلال کردن است؛ بلکه فضایی کاربردی^۱ برای اندیشیدن و فراتر از راهبردهای سطح توصیفی است (Shapiro, 2002: 598). بنابراین، فرایند تبدیل دغدغه به مسئله و گزینش عناصر موجود در پژوهش بیانگر پرداختن به پژوهش از منظری خاص برای فهم یکی از ابعاد واقعیت‌ها است که به صورت چندبعدی و منشوری در زندگی ما جریان دارد (نظری، ۱۳۹۸). این آن چیزی است که نورمن بلیکی آن را در قالب دو مفهوم «کاربرد منطقی» و «منطق بازسازی شده» مورد اشاره قرار می‌دهد. «در مرحله بازسازی، فرایندی که تا حدی مبهم و نامنظم بوده است به فرایندی منظم و کنترل شده مبدل می‌گردد» (بلیکی، ۱۳۸۹: ۱۴).

بر این اساس، تبیین مسئله کرونا در مقاله حاضر را می‌توان بر پایه گزاره‌های زیر تبیین و مهم تر از همه، مسئله‌مند^۲ کرد. برای تبدیل مشکل کرونا به مسئله، ناروشن بودن مسیر گذار از کرونا و عدم امکان تقسیم ساده لوحانه دوران حال و آینده به پیشا کرونا و پسا کرونا در شرایط کنونی ابهام‌زا است. با توجه به این که هنوز نمی‌دانیم که میهمان ناخوانده‌ای به نام کرونا، کی و چه موقع رخت برمی‌بندد، با وضعیتی مرزی و مبهم روبه‌رو هستیم که امکان ترسیم هرگونه چشم‌انداز پسا‌کرونا را به محاق می‌برد. بنابراین، ما می‌توانیم به جای پیشا کرونا و پسا کرونا، و از موضعی هدفمند، سه مرحله سخن بگوییم:

الف. شوک کرونا (مواجهه با بحران، سردرگمی و اضطراب و تشویش عمومی)؛

ب. عسرت کرونا (آشکار شدن ماهیت بحران و پیامدهای آن نظیر پرخاشگری و خشونت جمعی، اعتراض سیاسی، آشوب طلبی، هیستری توده‌ای، ...)

ج. ترومای کرونا (درد التیام‌ناپذیر جمعی). تروما، به ضربه‌های مخرب روحی اشاره دارد که بر پیکره اجتماع وارد شود و زمانی رخ می‌دهد که افراد یک جامعه احساس کنند با یک اتفاق مهیب و ناگوار مواجه شده‌اند که بر ناخودآگاه جمعی‌شان اثر گذاشته، خاطراتشان را برای ابد نشانه‌گذاری کرده و هویت‌شان را به صورت بنیادی و غیر قابل بازگشت تغییر داده است. تروما می‌تواند به دلایل مختلفی چون جنگ، خاطره یک گناه جمعی، کشتار جمعی، بحران اقتصادی و سقوط بازار، انقلاب‌ها و تغییرات اجتماعی گسترده و شیوع ویروس کرونا رخ دهد. در حقیقت، یک بحران اقتصادی دارای نتایج اجتماعی و روانی- هویتی است و می‌تواند به صورت احساس تحقیرشدگی، از دست رفتگی، کاهش اعتماد به نفس عمومی و کاهش اعتماد جلوه کند. آنچه در این خصوص حائز اهمیت است برداشت عموم مردم از یک واقعه می‌باشد؛ ممکن است رخدادی به طور بالقوه تروماتیک نباشد، اما واکنش مردم به آن تروماتیک باشد و

¹ . practical context

² . problematic

حتی بالعکس. ترومای جمعی به لایه‌های زیرین حیات اجتماعی حمله کرده و پیوندهایی که مردم را یکدیگر پیوند می‌زند و احساس غالب جزئی از اجتماع بودن را نابود می‌کند. به تدریج جامعه دیگر به عنوان یک منبع کارآمد حمایت و جزئی مهم در فرد وجود نخواهد داشت. به عبارت بهتر تروما در شرایطی رخ می‌دهد که چالشی معنایی باعث ایجاد ترس و شوک شود و این شوک نه در اثر یک رویداد، بلکه به واسطه یک فرآیند اجتماعی فرهنگی رخ می‌دهد. تروما حاصل ناراحتی و تجربه حادی است که وارد لایه‌های هویتی ما شده است. به نظر می‌رسد ما اینک در مرحله نخست آن هستیم و می‌بایست برای دو مرحله دیگر آن تدابیر لازمه و ممکن را بیندیشیم. نویسنده مقاله حاضر، به جای پیشا و پسا کرونا، با طرح سه مرحله شوک کرونا (مواجهه با بحران، سردرگمی اضطراب و تشویش عمومی)؛ عسرت کرونا و ترومای کرونا در تلاش است ضمن بازشناسی ماهیت بحران‌زای کرونا به عنوان یک ترومای جمعی، پیامدهای سیاسی-اجتماعی آن را مورد نظر قرار دهد.

درک وضع موجود

فرانسیس فوکویاما در مقاله‌ای با عنوان «پاندمی و نظم سیاسی»، به بحث درباره مؤلفه‌هایی نظیر پاسخگویی دولت‌ها، ظرفیت آنها، اعتماد اجتماعی، رهبری کارآمد و گوش دادن شهروندان به فرامین اعلام شده می‌پردازد و این ایده را مطرح می‌کند که کشورهای با دولت‌های ناکارآمد، جوامع سیاست‌زده، و رهبری ضعیف، جوامع قطبی شده، شهروندان را در وضعیت بدی قرار خواهند داد (Fukuyama, 2020). نکته مهم این که، نابرابری شدید، انسجام اجتماعی، اعتماد اجتماعی، و قطبی شدگی عمیق سیاسی جملگی بر توانایی حکومت و واکنش به بحران مؤثر است (Sachs, 2020).

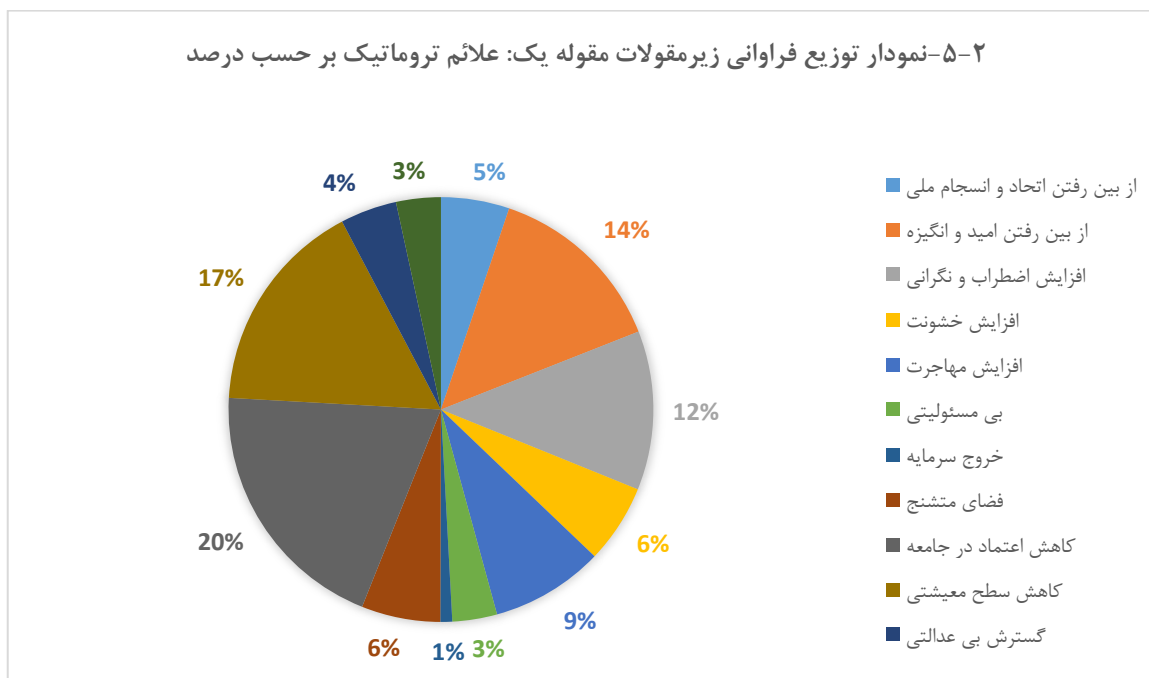
عمق بحران حادث شده از کرونا در این است که ما را در میانه دو وجه متناقض گرفتار خواهد کرد: وجه نخست، ایجاد وضعیت پاردوکسیکال شوک و بهت و انفعال و ایستادن بخش عمده‌ای از نیروهای اجتماعی در باتلاق؛ و وجه دوم، اعتراض، پرخاشگری و طغیان گری با هدف تلاش برای فرار از باتلاق و دست و پا زدن برای بقا. در رابطه با وجه نخست، شاهد افزایش یأس و ناامیدی و بی‌تفاوتی سیاسی و به تعبیری، «افزایش غرولندهای بی‌شکل و شعارهای سست، اما گسترده» خواهیم بود. در وجه دوم، شاهد ظهور نیروهایی خواهیم بود که درصدد تغییر خشونت‌بار موازنه قدرت برمی‌آیند و می‌توان آنها را «توده‌های طاغی» نامید. در بین این نیروها، کنش‌گران متنوع و متلونی از دانش‌آموز و دانشجو گرفته تا کارگر و بیکار وجود دارد. آن چیزی که همه آنها را به هم می‌دهد، نفی مکرر است.

مسائلی در گذر زمان جامعه ما را دچار زخم‌هایی کرده و چون این زخم التیام نیافته به یک تروما تبدیل شده است. یعنی شورش‌های اجتماعی در جامعه ما متأثر از این نکته، چون وجه تروماتیک پیدا کرده، دردی مزمن ایجاد کرده که درک راه حل‌ها نیازمند تأمل جدی است. پیامدهای ناشی از تروما در صورتی بغرنج‌تر می‌شود که افراد، هنجارهای موجود را بی معنا بدانند و تعلق به آنها نداشته باشد؛ همین مسأله باعث به وجود آمدن جماعت‌های روان-شناختی می‌شود. این جماعت‌ها در دوران عسرت و سپس ترومای کرونا، بسیار تلقین‌پذیر هستند و شهوت پرخاشگری ویرانگری در این شرایط که تاب‌آوری اشخاص کم شده است، اوج می‌گیرد. افراد نرمالی که تا دیروز گمان نمی‌کردیم دست به شورش بزنند، امروز ساختمان‌ها و بانک‌ها را آتش می‌زنند و میل عجیبی به تخریب و وحشت‌آفرینی پیدا کرده‌اند. در پژوهشی که با عنوان تروما و آسیب‌شناسی پیامدهای سیاسی - اجتماعی آن در بین دانشجویان دانشگاه تهران انجام شده است، نتایج توصیفی حاصل از تحلیل محتوا چنین است (قمی، ۱۳۹۹):

جدول توزیع فراوانی زیرمقولات مقوله یک: علائم تروماتیک

فراوانی	درصد	
۶	۵.۲	از بین رفتن اتحاد و انسجام ملی
۱۶	۱۳.۸	از بین رفتن امید و انگیزه
۱۴	۱۲.۱	افزایش اضطراب و نگرانی
۷	۶.۰	افزایش خشونت
۱۰	۸.۶	افزایش مهاجرت
۴	۳.۴	بی مسئولیتی
۱	.۹	خروج سرمایه
۷	۶.۰	فضای متشنج
۲۳	۱۹.۸	کاهش اعتماد در جامعه
۱۹	۱۶.۴	کاهش سطح معیشتی
۵	۴.۳	گسترش بی عدالتی
۴	۳.۴	ناامنی اقتصادی

۱۱۶	۱۰۰۰	مجموع
-----	------	-------

افت قیمت نفت، کسری بودجه دولت، تضعیف ارزش ریال در برابر ارزهای خارجی، رشد پایین اقتصادی در ده سال گذشته، افزایش روزافزون نرخ بیکاری، اختلاف شدید بین دهک‌های مختلف جامعه، فساد سیاستمداران، فرسایش سرمایه اجتماعی و بحران اعتماد، تضعیف هویت‌های جمعی، بروز بی‌تفاوتی سیاسی و کاهش مشارکت سیاسی در انتخابات مجلس یازدهم، خطر بحران کارآمدی و سپس مشروعیت، شکاف میان دولت-ملت، افزایش استرس، اضطراب روانی جمعی و ناکامی‌های اجتماعی، افزایش پرخاشگری و خضونت جمعی، نقش و جایگاه دولت را تضعیف کرده و جامعه را آستان بحران‌های نوپدید کرده است.

به واسطه ماهیت تروماتیک کرونا که کل اعضای جامعه را تحت تأثیر قرار داده است، موجب تحول در نقش و جایگاه و نقش دولت در حوزه زیست سیاست، محوریت یافتن مفهوم امنیت انسانی، بیوتروریسم و سلامت شهروندان و برهم بارشدن مسائل و مشکلات اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی و در نتیجه بروز اعتراض‌های سیاسی خواهد شد. سخت‌گیری‌های غیرمعمول اجتماعی و محدود کردن آزادی شهروندانی که تجربه تروماتیک کرونا را پشت سر گذاشته‌اند، آنها را مستعد افسردگی اجتماعی، یأس و بی‌تفاوتی سیاسی می‌کند. جامعه ما دارای بحران‌های متداخلی است که

بحران همزاد سبک زندگی مردم شده است. ایجاد تغییرات اجتماعی بنیادین با هدف کاهش از ابعاد تروماتیک بحران- های تجربه شده ضروری است. دولت باید با اتخاذ تدابیری منطقی به کاهش فشار روانی بر زندگی مردم بیندیشد و بیش از گذشته به نقش مؤثر نشاط اجتماعی و افزایش تاب آوری و روحیه امید یاری رساند.

دولت‌ها قادر نیستند به تنهایی در قبال اپیدمی کرونا موفق باشند. مدیریت بحران کرونا جز با مساعدت و همکاری مردم و به‌ویژه سازمان‌های مردم‌نهاد ممکن نیست. ضرورت دارد ساختارهای سلسله‌مراتبی جای خود را به سازمان‌های شبکه‌ای و افقی دهند. توانمندسازی مشارکتی و ایجاد ساختارهایی با قابلیت انتقال نظرات و مطالبات از پایین به بالا ضرورتی انکارناپذیر است. بهره‌گیری از ظرفیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد و نیروهای مدنی می‌تواند ضمن جذب مشارکت اجتماعی، بار ناشی از افزایش مسئولیت دولت را بکاهد و زمینه را برای تقویت جامعه مدنی فراهم آورد. زیرا مشروعیت ساختاری و کارکردی کشورها در گرو حل مسائل مرتبط با شهروندان از طریق بهره‌گیری از ظرفیت‌های خود آنان است. مشکل بغرنجی که مزید بر علت شده و کابوس از نمای نزدیک آفریده، این است که در طول دهه‌های گذشته همه نیروهای شناسنامه دار و دارای سازمان و اهداف مشخص حذف یا تضعیف شده‌اند و اینک ما با یک جامعه با نیروهای اجتماعی از هم گسیخته و گروه‌های افقی سروکار داریم. نیروهایی که نه انسجامی دارند، نه هدف مشخصی و نه برنامه‌ای ایجابی. آنها بیشتر توده‌های طاغی- شورش‌ی هستند تا نیروهای سازمان یافته.

نتیجه‌گیری

با توجه به برجسته شدن نقش دولت و خدمات دولتی در بخش بهداشت و درمان، کنترل اجتماعی و قرنطینه‌سازی شهرها، دولت قدرتمندتر از همیشه می‌شود. به تعبیر فرانسیس فوکویاما، عامل تعیین‌کننده اصلی در کارکرد دولت‌ها نه نوع رژیم سیاسی آنان، بلکه توانایی و ظرفیت دولت و بالاتر از همه اعتماد عمومی به دولت است. دولت‌ها باید خود را برای آغاز یک دوره جدید خود را آماده و در زمینه محافظت از شهروندان در مقابل بیماری‌ها برنامه‌ریزی کند، زیرا به تعبیر کیسینجر، «شکست دولت‌ها از کرونا جهان را به آتش می‌کشد!» زمانی که بیماری همه‌گیر «کووید-۱۹» پایان یابد، در بسیاری از کشورها برداشت عمومی این خواهد بود که نهادهای سیاسی در این زمینه شکست خورده‌اند. وجوه ایجابی و امیدوارکننده بحران که خود را به صورت روحیه جدید ملی و همبستگی همدلانه نیروهای اجتماعی منعکس می‌کند. در صورت مدیریت صحیح بحران و کاهش میزان آسیب‌های اجتماعی- اقتصادی، به جای انتظار برای افزایش اعتراض و اغتشاش سیاسی، نوعی احساس تعلق و گرایش به میهن‌دوستی اوج خواهد گرفت. دولت به طراحی یک استراتژی جدید امنیتی نیاز دارد که در آن بخش، بیوتوریزم و مسئله شیوع بیماری‌های فراگیر و مسائل ناشی از آن در

قالب روحیه ملی، میزان بسیج‌پذیری سیاسی و امکان اعتراض سیاسی به صورت جدی مورد نظر قرار گیرد. متأثر از تجربه کرونا و تدابیر تخصصی برای مهار موفق آن، دولت بیش از هر زمان دیگری نیازمند ترمیم چهره خود از طریق تخصص‌گرایی، بهره‌گیری از دانش فنی، افزایش ظرفیت‌های علمی و مدیریت نخبگان است. چنان که در تجربه سنگاپور، کره جنوبی و چین شاهد بودیم که این تخصص‌گرایی تا چه میزان برجسته بود و این دولت‌ها با طراحی اپلیکیشن‌های موبایل، گیرنده‌های در همه جا حاضر و الگوریتم‌های قدرتمند، بازوبند بیومتریک، نظارت دقیق تلفن‌های هوشمند بر رفت و آمد افراد آلوده به ویروس کرونا، و نیز با بهره‌گیری از صدها میلیون دوربین تشخیص چهره و وادار کردن مردم به بررسی و گزارش دمای بدن و وضعیت پزشکی‌شان، به سرعت ناقلین مشکوک به کرونا ویروس را تشخیص دهند. چالاک کردن فرایند سیاستگذاری و افزایش سرعت عمل در اقدام و زدودن این تصور که دولت بسیار کند و با تأخیر عمل می‌کند.

منابع

- بلیکی، نورمن (۱۳۸۹). طراحی پژوهش‌های اجتماعی. ترجمه حسن چاوشیان. چاپ سوم. تهران: نشر نی.
- قمی، مریم (۱۳۹۹)، «تروما و آسیب‌شناسی پیامدهای سیاسی - اجتماعی آن». پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه تهران. به راهنمایی علی اشرف نظری.
- نظری، علی اشرف (۱۳۹۸). روش پژوهش و نگارش علمی. چاپ پنجم. تهران: انتشارات دانشگاه تهران

Fukuyama, Francis (2020). The Pandemic and Political Order: It Takes a State. *Foreign Affairs*. Volume 99, Number 4.

SACHS, JEFFREY D (2020). How Inequality Fuels COVID-19 Deaths. Jun 29, 2020. https://www.project-syndicate.org/commentary/inequality-fuels-covid19-mortality-by-jeffrey-d-sachs-2020-06?utm_source=Project+Syndicate+Newsletter&utm_campaign=6265a6fecdcovid%20newsletter%2007%202020&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-6265a6fecdc-105619681&mc_cid=6265a6fecdc&mc_eid=c079c94532

Shapiro, Ian (2002). Problems. Methods and Theories in the Study of Politics or What's Wrong with Political Science and What to Do About it. *Political Theory*. 30: 596- 619.

توفان کرونا، آسه‌آن و دیپلماسی ساحل امن

حسین نوروزی^۱

چکیده

منطقه جنوب شرقی آسیا بسان سایر مناطق با بحران کرونا مواجه شده است. هر یک از دولت‌های منطقه شرایط خاص خود را دارند و برای مقابله با این بحران هولناک تلاش و تدبیر می‌کنند. در این میان اهمیت نهادهای منطقه‌ای هم قابل توجه بوده است. اتحادیه ملل جنوب شرقی آسیا (آسه‌آن) متولی همکاری و هماهنگی امور مرتبط با منطقه جنوب شرقی آسیا است. سؤال اصلی مقاله این است که: «پس از بروز بحران کرونا در منطقه جنوب شرقی آسیا، آسه‌آن در طول یک‌سال اخیر چه رویکرد و اقدام‌هایی را برای مدیریت این بحران در دستورکار خود قرار داده است؟». در پاسخ سؤال یادشده می‌توان گفت که: «آسه‌آن برای مدیریت بحران کرونا از اوایل سال ۲۰۲۰ در منطقه، رویکرد "دیپلماسی ساحل امن" را در دستورکار خود قرار داده است». منظور خود از این مفهوم تمثیلی را در چارچوب‌های مفهومی، سیاستگذاری و کارکردی فعالیت‌های دیپلماتیک آسه‌آن توضیح می‌دهیم. مباحث بیان شده در مقاله نشان می‌دهد که آسه‌آن با این دیپلماسی، ضمن احتراز جستن از آتش درگیری چین و آمریکا و متحدانش، با سبک خاص خود، به ساماندهی پیوستاری منافع ملی دولت‌ها، منافع منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای اقدام کرده تا قابلیت‌های اتکاپذیری منطقه را به تمام طرف‌ها نشان دهد و ضرورت آینده‌نگری را برجسته و اجرا کند. دیپلماسی ساحل امن متکی بر ترویج نگرش همبستگی جویانه با کنشگران محیطی و مبتنی بر جاذبه مؤثر و پایدار این منطقه در قلب آسیا-پاسیفیک و در خدمت به ثبات و توسعه در گستره بین‌المللی توصیف می‌شود.

واژه‌های کلیدی: توفان کرونا، منطقه جنوب شرقی آسیا، آسه‌آن، دیپلماسی ساحل امن، آسیا-پاسیفیک، ثبات و توسعه

(۱) مقدمه؛ توفان کرونا

^۱ - عضو هیئت علمی گروه روابط بین‌الملل دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، norooziutir@ut.ac.ir

بحران کرونا یک بحران تاریخی، غافلگیرکننده و جهانی بوده است. آثار و آسیب‌های انسانی این بحران بیش از همه روحیه ابناء بشری را آزرده و اندوه‌بار کرده است. این بحران به مثابه یک توفان سهمناک کل جان و جهان ملت‌ها را هدف قرار داده و در هر یک از دولت‌ها و مناطق خسارت‌های مختلفی را به بار آورده است. توان اقتصادی و ظرفیت‌های پزشکی و بهداشتی این کشورها بسیار متفاوت بوده است و هر یک از دولت‌ها عملکرد خود را در مقابله با این بحران به نمایش گذاشته‌اند. نکته حیرت‌آور این است که خسارت‌های انسانی وارد شده به برخی کشورهای توسعه‌یافته و صنعتی (مثل ایالات متحده آمریکا و اروپا) بسیار سهمگین‌تر از کشورهای ضعیف و توسعه نیافته است. کشورهای منطقه جنوب شرقی آسیا هم کمابیش از آثار منفی و خسارت‌های بیماری کرونا متحمل خسارت شده و در حال کنترل و مقابله با این بلای جهانگستر هستند. میلیون‌ها نفر از افراد در این منطقه به کرونا مبتلا شده و هزاران نفر جان خود را از دست داده‌اند. آمار کشورها مختلف است و به مرور زمان تغییر می‌کند. بنابراین، وضعیت روحی و اجتماعی منطقه نیز جای نگرانی دارد. برای آسه‌آن آثار اقتصادی و اجتماعی بحران کرونا بسیار اهمیت دارد و باید با آمادگی از این شرایط برای آینده تدبیری اندیشید. کاهش تجارت، سرمایه‌گذاری و رشد اقتصادی، تعطیلی اصناف و بیکاری، انقطاع زنجیره‌های عرضه و غیره همه بر وضعیت منطقه اثرگذار هستند (ASEAN, AEIB, 2020: 2-3). با انتشار اخبار و گزارش‌های مرتبط با کرونا، نهادها و سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی به سهم خود در مدیریت این بحران به‌شدت درگیر شده و ایفای نقش کرده‌اند.

آسه‌آن به عنوان مهم‌ترین نهاد و سازمان منطقه‌ای در جنوب شرقی آسیا، رویکرد و اقدام‌های خاص خود را در یکسال گذشته (۲۰۲۰-۲۰۲۱) انجام داده است. سؤال اصلی مقاله این است که: «پس از بروز بحران کرونا در منطقه جنوب شرقی آسیا، آسه‌آن در طول یکسال اخیر چه رویکرد و اقداماتی را برای مدیریت این بحران در دستورکار خود داده است؟». پاسخ اولیه این است که: آسه‌آن برای مدیریت بحران کرونا از سال ۲۰۲۰ در منطقه، رویکرد "دیپلماسی ساحل امن" را در دستورکار خود قرار داده است. یک دیپلماسی همه‌جانبه و راهبردی که در متن به تشریح آن می‌پردازیم. سازماندهی بحث به این ترتیب خواهد بود که پس از مقدمه، مطالب اصلی در دو قسمت بیان خواهد شد. در قسمت اول به معرفی چیستی و چارچوب مفهومی و سیاستگذاری دیپلماسی ساحل امن می‌پردازیم. در قسمت دوم، چارچوب کارکردی دیپلماسی ساحل امن را تعیین و تشریح می‌کنیم که مشتمل بر سه محور سیاسی-امنیتی، اقتصادی و فرهنگی است. قابل ذکر است که از توضیح اقدامات و ابعاد فنی و تخصصی در امور درمانی و پزشکی خودداری می‌کنیم که خود آن یک بحث مستوفایی است. در پایان یک جمع‌بندی از این مباحث را بیان می‌کنیم.

۲) چیستی دیپلماسی ساحل امن

بدیهی است که مسئولیت اولیه مقابله با عوارض و مشکلات کرونا بر عهده دولت‌های منطقه است، اما وجود یک نهاد جمعی قدرتمند و خوش فکر می‌تواند برای کاستن از بار آسیب‌های مختلف سیاسی، اقتصادی و انسانی باعث دلگرمی کشورهای عضو یک نهاد شود. با توجه به شیوع و گسترش ویروس کرونا در آسیای جنوب شرقی، بخشی از مدیریت مناسبات، مبادلات و حل مسائل منطقه را آسه‌آن به عهده گرفته است. رویکرد این نهاد به بحران یک راهبرد اصولی، جامع و سازنده بوده است. در طول یک‌سال اخیر اقدام‌ها و برنامه‌های مختلفی با محوریت و کارگزاری آسه‌آن جامه عمل به خود پوشیده است که مراتبی از تفکر، مهارت و هنر دیپلماتیک این سازمان در گستره تعاملات بین‌المللی را در برمی‌گیرد که عنوان این رویکرد را می‌توان دیپلماسی ساحل امن نامید.

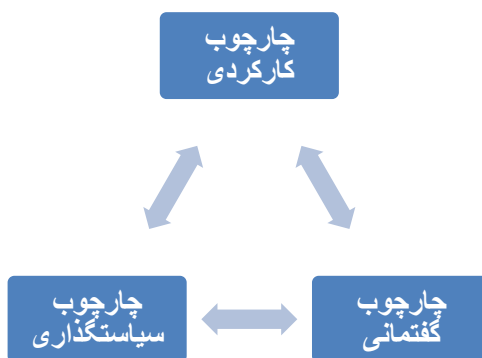
محورها، سازوکارها و اقدام‌های انجام شده مختلف در پرتو این دیپلماسی را در قالب مدل‌های زیر ترسیم می‌کنیم:

الف- چارچوب گفتمانی؛

ب- چارچوب سیاستگذاری؛

ج- چارچوب کارکردی.

مثلث چارچوب دیپلماسی ساحل امن آسه‌آن

الف- چارچوب گفتمانی؛ تقویت روح اعتماد و همگرایی

چارچوب مفهومی دیپلماسی ساحل امن آسه‌آن ناظر بر گسترش، تقویت و تعالی روح همگرایی در پهنه آسیا-پاسیفیک قابل وصف و تبیین است. از اوایل هزاره سوم تا ظهور ترامپ روند مسالمت‌آمیز و همگرایی‌های در آسیا-پاسیفیک جریان گرفته بود. روند رو به رشد قدرت چین و متقابلاً هراس آمریکا و همفکرانش از قدرت و سلطه چین در منطقه با به قدرت رسیدن ترامپ صفحه جدیدی از تحولات بین‌المللی را رقم زد که می‌توانیم آن را به فضای آکنده از آشوب و تقابل توصیف کنیم. سیاست‌ها و اقدام‌های کابینه ترامپ به تدریج جهان را به مانند یک دریا گرفتار امواج رو به رشد و متلاطم می‌کرد. به گفته خود آمریکا مهم‌ترین کارزار توفانی آمریکا در دوره گذار بین‌المللی با چین پیوند خورده است (Friedberg, 2018: 8-9)، «کیفیت این رقابت متفاوت از سال‌های قبل است که بیشتر در مسائل سیاسی-امنیتی، اقتصادی و فناوری گره خورده است» (Medeiros, 2019: 94-101)، ولی آثار آن بر کل هندسه مناسبات در منطقه و جهان اثرگذار بوده و البته خواهد بود. تنش‌های مرتبط با هنگ کنگ، تایوان، دریای چین جنوبی، منازعات چین و هند با ورود مستقیم و غیرمستقیم متحدان آمریکا به این مباحثات فضا را متشنج‌تر کرده است. با بروز بحران کرونا و کامل شدن مجموعه چالش‌ها در این منطقه، ماشین فکر خلاق آسه‌آن به کار افتاد. عزم آسه‌آن به سمت طراحی و عملیاتی کردن سیاستی راسخ‌تر شد که ما آن را در این برهه و شرایط «دیپلماسی ساحل امن» نامیده‌ایم. به صورت انتزاعی می‌توان محورها، عناصر و مفاهیم مندرج در گفتمان دیپلماسی ساحل امن را به ترتیب زیر ساماندهی کرد:

- ۱) اجتناب از ورود به عرصه‌های تنش و تقابل چین-آمریکا و همفکرانش؛
- ۲) تأکید بر حفظ ثبات و امنیت منطقه به عنوان کالای عمومی مشترک؛
- ۳) تقویت فرهنگ تفاهم، اعتمادسازی و روابط مسالمت‌آمیز منطقه‌ای؛
- ۴) تلاش در تعمیق همکاری‌ها، روابط فراگیر و متوازن بین منطقه‌ای؛
- ۵) مشارکت در برنامه شبکه‌سازی‌های سیاسی، اقتصادی و صنعتی جدید و بهسازی بستر وابستگی متقابل؛
- ۶) جلب تعهد همگانی به تداوم مسیر همکاری و پیشرفت مشترک؛
- ۷) فهم ضرورت اتخاذ نگرشی دوراندیشانه و امیدبخش در منطقه و جهان برای کاهش آثار فضای ابهام و تردید جهانی.

ب- چارچوب سیاستگذاری؛ تشخیص موقعیت‌ها و هماهنگی منافع-تعهدات

بخش سیاستگذاری دیپلماسی ساحل امن ناظر بر دو عنصر تشخیص موقعیت‌ها و هماهنگی منافع-تعهدات در روابط واحدها است. چهار محور و مسیر کلی برای یک اقدام جمعی مطلوب در پیش گرفته شده است که عبارتند از:

۱) تقویت انسجام درون منطقه‌ای

کشورهای آسه‌آن با معرفی راهبرد جدید خود برای تعمیق و ارتقای کیفی همگرایی منطقه‌ای در قالب جامعه آسه‌آن که متشکل از سه عرصه سیاسی-امنیتی، اقتصادی و اجتماعی-فرهنگی است وارد مرحله جدیدی از تعامل منطقه‌ای و همگرایی شده‌اند. عزم و تلاش کشورهای عضو در زیر چتر برنامه‌های جمعی آسه‌آن و نمایش ثبات و صلابت منطقه‌ای جهت ابراز قدرت خود در سطح منطقه‌ای و جهانی اساسی‌ترین عنصر در نظام سیاستگذاری این مرحله بحرانی و خطیر است.

۲) تحکیم روابط دوجانبه

آسه‌آن با تمام کشورهای کوچک و قدرت‌های بزرگ روابط ثمربخش برقرار کرده است. تقویت روابط دوجانبه و سازنده با همه واحدها مرکز ثقل این نگرش و مدیریت روابط بین‌المللی است. به عنوان نمونه، تقویت روابط دوجانبه با آمریکا، چین، ژاپن، کره جنوبی، روسیه، هند، استرالیا و نیوزیلند یک تعادل نسبی مناسبی برای تحرک و پویای همه-جانبه آسه‌آن ایجاد کرده است. تحکیم این روابط دوجانبه و به‌ویژه با قدرت‌های بزرگ زمینه‌ساز گذری کم‌خطر و بی-حاشیه از این فضای شکننده است.

۳) تعمیق مناسبات بین منطقه‌ای

با عنایت به این که شرایط در حال گذار بین‌المللی و پیچش منافع قدرت‌های بزرگ با بروز التهاب‌های مخرب، هرآینه می‌تواند روند ثبات و توسعه منطقه‌ای را مختل کند، رویکرد پیوندسازی میان این زیرمنطقه‌ها هم‌زمینه‌ای برای تعامل کارگشا در حل و فصل بخشی از مشکلات مناطق و قدرت‌های رقیب است. نقش‌آفرینی در مجموعه‌هایی نظیر مجمع منطقه‌ای آسه‌آن، اجلاس سران شرق آسیا، آپک (Campbell and Ge, 2019: 6-7)، آسم و موافقتنامه آرسپ از برجسته‌ترین پیوندهای بین منطقه‌ای مدنظر آسه‌آن است. هرچند، برخی از پژوهشگران بر اساس روندهای جدید اقتصادی-سیاسی که در حال شکل‌گیری و گسترش است، معتقدند که موقعیت محوری آسه‌آن در ارتباطات و تجارت رو به افول است (Mueller, 2019: 3-13). اما شرایط سیاسی پیچیده‌تر از آن است که منطقه آسه‌آن به حاشیه رانده شود.

۴) تقویت موقعیت جهانی

یکی از راهبردهای آسه‌آن عبارت از احراز جایگاهی مجزا برای مشارکت در مشورت و مدیریت در گستره جامعه بین‌المللی است. هرچند مجموعه‌ای از نهادها، تأسیسات، معاهدات و ترتیبات مختلف در سطح جهانی وجود دارند که نقش بسزایی را در تقویت همکاری‌ها، ثبات و توسعه مناطق ایفا می‌کنند، اما آسه‌آن قصد دارد خود را میان آنها جای داده و محل اعتنا برای کنشگران بین‌المللی شود. امروزه ملاحظه می‌شود که سازمان ملل متحد، بانک جهانی، صندوق بین‌المللی پول، سازمان جهانی تجارت و کارگزاری‌های تخصصی دیگری مثل سازمان جهانی بهداشت و دیگران برای حسن انجام کار خود با آسه‌آن در مسائل منطقه‌ای، مناسبات خاص، مهم و سازنده‌ای برقرار می‌کنند.

مدل ارتباط سطوح سیاستگذاری در سیاست آسه‌آن

مجموعه منافع و ظرفیت‌های تعامل آسه‌آن در این چهار ساختار مختلف تعیین می‌یابد. هویت واحدی با نام آسه‌آن تلاش می‌کند از مجموعه برآیندهای تنظیمی در ارتباط سطوح مورد نظر موقعیت و دستاوردهای قابل قبولی برای خود کسب کند. مسیرهای مکمل و متقاطع از منافع ملی، منطقه‌ای، منطقه‌ای دوجانبه، بین‌منطقه‌ای و جهانی در راهبرد تنظیم مناسبات آسه‌آن به هم گره خورده‌اند. حفظ تعادل پایدار در میان این مناسبات با بقا و بالندگی آسه‌آن هم ارتباط وثیق دارد. آسه‌آن با تلاش و زحمت فراوان توانسته است از ایجاد همبستگی با این حوزه‌های متداخل، یک عرصه ایمن و مبتنی بر وابستگی متقابل مثبت و رو به رشد را برای منطقه فراهم کند.

ج- چارچوب کارکردی؛ سازوکارها و اقدامات اجرایی

بخش سوم چارچوب فعالیت‌های آسه‌آن در پرتو دیپلماسی ساحل امن هم ناظر بر اقدامات اجرایی و عملی بوده است که پس از کرونا با جدیت دنبال شده و ادامه دارد. این برنامه‌های اجرایی در راستای کارآمدی و نتیجه گرفتن از تمام

ایده‌ها و سیاستگذاری‌های جامع آسه‌آن با پیوستگی سه حوزه سیاسی-امنیتی، اقتصادی و اجتماعی-فرهنگی قابل طرح و بررسی است که در سه محور آنها را مرور می‌کنیم.

۱) سازوکارها و اقدامات سیاسی-امنیتی

اقدامات محور سیاسی-امنیتی از دیپلماسی ساحل امن عبارتند از:

- برگزاری اجلاس وزرای امور خارجه: تحکیم و تکامل برنامه‌های در دست اقدام در سطوح مختلف با طرف-های همکار آسه‌آن (<https://asean.org/storage/2020/09/REMARKS-BY-H.E.-PRIME-MINISTER-NGUYEN-XUAN-PHUC-OF-VIET-NAM-AT-THE-OPENING-CEREMONY-OF-THE-AMM-53.pdf>).
- برگزاری اجلاس مقامات امنیتی منطقه: جهت بررسی آثار و جوانب بحران کرونا در کشورهای منطقه و محیط پیرامونی آسه‌آن برای همکاری دفاعی (<https://asean.org/asean-defence-senior-officials-meeting-video-conference-15-may-2020>).
- برگزاری اجلاس مجمع منطقه‌ای آسه‌آن: تأکید بر اهمیت حفظ و تقویت صلح، امنیت، ثبات، ایمنی، آزادی رفت و آمد در حوزه‌های آبی منطقه، احترام به نظامات بین‌المللی، عزم جمعی برای مقابله با مشکلات ناشی از تروریسم، افراط‌گرایی و از این قبیل (<https://asean.org/storage/2020/09/Final-27th-ARF-Chairman-Statement-as-of-13-September-2020-clean.pdf>) و تدوین دومین برنامه اقدام هانوی برای سال‌های ۲۰۲۰-۲۰۲۵ (<https://aseanregionalforum.asean.org/wp-content/uploads/2020/09/ARF-Ha-Noi-Plan-of-Action-II-2020-2025.pdf>).
- برگزاری اجلاس ویژه سران آسه‌آن با موضوع کرونا و بیانیه آن برای تجمیع تلاش دولت‌ها، فعالیت نهادهای تخصصی بخش سلامت، تسریع مشارکت‌های درون‌منطقه‌ای، مدیریت متناسب امور اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و امنیتی، همکاری با نهادهای بین‌المللی و دولت‌های منطقه (<https://cil.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2020/05/2020-Special-Summit-Declaration-on-COVID-19-3.pdf>) و چشم‌انداز رهبران برای عبور از چالش‌ها و استمرار رشد منطقه (<https://cil.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2020/07/2020-VS-Cohesive-ASEAN.pdf>).

- برگزاری اجلاس سران آسه‌آن: تعهد به همکاری و همبستگی برای ثبات، انسجام، امنیت فراگیر و انجام برنامه‌های مشارکتی با دولت‌های همکار و مناطق جهان برای بازگشت رشد و رونق در سی و ششمین اجلاس سران آسه‌آن در بجنوبه کرونا، (<https://asean.org/asean-leaders-convene-36th-summit-online>) و تأکید بر نظام همکاری‌جویانه مبتنی بر نشر و تثبیت اندیشه محوریت آسه‌آن و مردم‌محوری در راهبرد جامعه‌سازی در سی‌وهفتمین اجلاس سران آسه‌آن (<https://asean.org/37th-asean-summit-related-summits-begin-today>) و رویکرد اساسی سازمان در جهت حفظ صلح و امنیت، گسترش همکاری و همگرایی اقتصادی و اجتماعی با رویکرد مردم‌محور (<https://asean.org/asean-53-cohesive-journey-recovery>).
- پیگیری همکاری‌های دوجانبه با روسیه (<https://asean.org/working-visit-asean-secretary-general-dato-lim-jock-hoi-russian-federation>) که مشتمل بر برگزاری: هجدهمین جلسه کمیته همکاری مشترک آسه‌آن-روسیه (ARJCC) در سیزدهم مارس در دبیرخانه آسه‌آن و مرور سیاست‌ها و اقدامات مشترک بر اساس موفقیت‌های حاصل شده و موانع موجود در برنامه اقدام جامع همکاری برای دوره ۲۰۲۰-۲۰۱۶ زمینه‌های پیوند آسه‌آن با اتحادیه اقتصادی اوراسیا (<https://asean.org/18th-asean-russia-joint-cooperation-committee-meeting>)؛ و هفدهمین نشست مقامات ارشد آسه‌آن-روسیه برای نهایی شدن و تصویب برنامه اقدام فراگیر (۲۰۲۱-۲۰۲۵) برای گسترش و تعمیق همکاری‌های دوجانبه (<https://asean.org/asean-russia-strengthen-strategic-partnership>)
- پیگیری روابط دوجانبه با نیوزیلند (<https://asean.org/asean-new-zealand-redouble-commitment-strengthen-partnership>) که شامل: برگزاری هشتمین نشست کمیته همکاری مشترک دو طرف و درباره تدوین برنامه همکاری برای پنج سال پیش رو (<https://asean.org/asean-new-zealand-continue-deepen-strategic-partnership>)؛ و برگزاری دهمین نشست کمیته همکاری مشترک آسه‌آن-استرالیا (AA-JCC) جهت تحکیم روابط دوجانبه و همکاری در مواقع بحرانی مثل عرصه جاری در مبارزه با کرونا با هدف امنیت بهداشتی در حوزه آسیا-پاسیفیک برای هرچه امن و باثبات ساختن این منطقه در ابعاد مختلف (<https://asean.org/asean-australia-strengthen-cooperation-amid-covid-19-pandemic>).

- پیگیری مناسبات با ایالات متحده آمریکا و کانادا که شامل: گسترش و تعمیق مناسبات سیاسی، اقتصادی و فرهنگی دوجانبه نقش و همراهی کانادا در حمایت از راهبرد جامعه آسه‌آن و نهایی کردن برنامه اقدام جدید دوجانبه برای سال‌های ۲۰۲۱-۲۰۲۵ (<https://asean.org/asean-canada-to-further-deepen-longstanding-partnership>)، تشکیل سی و سومین نشست گفتگوهای آسه‌آن-آمریکا برای بررسی راهکارهای توسعه و تعمیق مشارکت راهبردی و تدوین برنامه پنج‌ساله جدید (<https://asean.org/asean-united-states-continue-strengthen-strategic-partnership>).
- برقراری مناسبات با انگلستان پس از خروج این واحد از اتحادیه اروپا، (<https://asean.org/united-kingdom-launches-mission-asean>).
- پیگیری روابط با ژاپن برای گسترش و تعمیق پیوندهای دوجانبه و همکاری در تمام ابعاد اقتصادی، فناوری و اجتماعی (<https://asean.org/asean-japan-reaffirm-commitment-strengthen-partnership-2>) و برگزاری سی و پنجمین نشست مجمع آسه‌آن-ژاپن جهت تقویت سازوکارهای بازگشت به رشد و رونق همکاری‌های دوجانبه پساکرونا بر اساس منافع و دغدغه‌های مشترک در امور صلح و امنیت منطقه‌ای و بین‌المللی (<https://asean.org/asean-japan-enhance-cooperation-towards-post-pandemic-recovery>).
- برنامه‌های در دست اقدام مشترک با اتحادیه اروپا و اهمیت مناسبات سیاسی و مبادلات تجاری دوطرف و کمک‌های توسعه‌ای اتحادیه برای حمایت از همگرایی آسه‌آن و ارتقای روابط به سطح راهبردی (<https://asean.org/joint-press-statement-27th-asean-eu-joint-cooperation-committee-jcc-meeting-convenes-jakarta>).
- تعامل سازنده با چین و فعالیت کمیته همکاری مشترک آسه‌آن-چین برای تقویت روابط راهبردی ترسیم افق-های مشترک برنامه اقدام ۲۰۲۱-۲۰۲۵ (<https://asean.org/asean-china-reaffirm-commitment-forge-closer-cooperation>).
- تقویت مناسبات دوجانبه با هند: برگزاری بیستمین نشست کمیته همکاری مشترک آسه‌آن-هند (<https://asean.org/asean-india-strengthen-cooperation>) و بیست و دومین نشست مقامات

ارشد آسه‌آن-هند^۱ با رویکرد مثبت به پیوندهای دوجانبه و نهایی شدن برنامه اقدام مشارکت راهبردی جدید (۲۰۲۱-۲۰۲۵) (<https://asean.org/asean-india-strengthen-strategic-partnership>).

• برگزاری اجلاس بین منطقه‌ای آسه‌آن با سازمان اتحاد پاسیفیک^۲ برای ایجاد روابط نزدیک‌تر در وضعیت کرونایی که درباره همکاری در اقدامات مرتبط با مبارزه با گسترش بیماری کرونا، بررسی زمینه‌های همکاری در امور اقتصادی، فرهنگی، علمی، زیست‌محیطی و غیره بر اساس برنامه کار مشترک برای سال‌های ۲۰۲۳-۲۰۲۱ تبادلاً نظر کردند (-) (<https://asean.org/asean-pacific-alliance-forge-closer-relations-midst-covid-19-pandemic>).

- تشکیل بیست و سومین اجلاس وزرای آسه‌آن و اتحادیه اروپا و گفتگو درباره بیش از چهار دهه همکاری و زمینه‌های ادامه و گسترش مشارکت راهبردی (-) (<https://asean.org/co-chairs-press-release-23rd-asean-eu-ministerial-meeting>).

• ارتباط با سازمان ملل متحد و همکاری با نهادهای ذی‌ربط آن برای تقویت جایگاه آسه‌آن در مشارکت و سیاستگذاری در امور صلح و امنیت بین‌المللی مثل شورای امنیت (-) (<https://asean.org/secretary-general-asean-delivers-remarks-united-nations-security-council>).

• ملاقات و مذاکره با معاون دبیرکل سازمان ملل متحد در دفتر ضد تروریسم این سازمان^۳، روز ۲۸ فوریه ۲۰۲۰ در اتباط با همکاری‌های طرفین راجع به امور ضد تروریسم در نظام ملل متحد و تشریک مساعی با آسه‌آن مذاکره و تبادلاً نظر کردند (-) (<https://asean.org/secretary-general-asean-received-courtesy-call-secretary-general-united-nations-office-counter-terrorism-unoct-2>).

• جلسه مشترک مقامات دبیرخانه‌های آسه‌آن و سازمان ملل متحد، دستیار دبیرکل سازمان ملل متحد در امور سیاسی و صلح‌سازی و عملیات‌های صلح^۴ برای تبادلاً نظر و گفتگو درباره شرایط متحول منطقه‌ای و جهانی در وضعیت بحران کرونا و تلاش برای تحکیم صلح و امنیت بین‌المللی (-) (<https://asean.org/asean-united-nations-un-secretariat-secretariat-s2s-meeting>).

1 - AISOM
2 - The Pacific Alliance
3 - UNOCT
4 - DPPA-DPO

۲) سازوکارهای اقتصادی

اقدامات این محور از دیپلماسی ساحل امن عبارتند از:

- فعالیتهای کمیته هماهنگی آسه آن در امور ارتباطی جهت نیل به اهداف جامعه اقتصادی
(<https://asean.org/asean-economic-community-coordinates-work-2020>).
- تقویت سازوکارهای مبادلات مربوط به تجارت و سرمایه‌گذاری درون منطقه‌ای
(<https://asean.org/asean-seeks-boost-intra-regional-trade-investment>).
- پیگیری برنامه اقدام راهبردی آسه آن در حمایت از مصرف‌کننده^۱ که برای دوره ۲۰۲۵-۲۰۱۶ تدوین شده است؛ نشست کمیته حمایت از مصرف‌کننده آسه آن برای توسعه مقررات و امور مرتبط با کسب و کار آنلاین و اقدام مسئولانه و منصفانه برای مصرف‌کنندگان (<https://asean.org/asean-develops-code-conduct-online-businesses>).
- انتشار اولین گزارش منطقه‌ای دبیرخانه راجع به آثار و مشکلات ناشی از بحران کرونا (ASEAN Policy Brief, 2020).
- برگزاری بیست و پنجمین نشست شورای هماهنگی آسه آن با شعار اتحاد در مبارزه علیه کووید-۱۹
(<https://asean.org/asean-unites-fight-covid-19>) و تصویب برنامه اقدام آسه آن برای بازگشت-پذیری در بحبوحه بحران کرونا توسط وزیران اقتصادی آسه آن در امور اقتصادی و تجاری
(<https://asean.org/asean-economic-ministers-adopt-action-plan-increase-resilience-amid-pandemic>).
- برگزاری نشست گروه متخصصان آسه آن^۲ در موضوع رقابت با بررسی آثار منفی بحران کرونا،
(<https://asean.org/asean-experts-group-competition-releases-statement-response-covid-19>).
- برگزاری نشست وزیران کشاورزی و جنگلداری کشورهای آسه آن (AMAF) برای تضمین امنیت غذایی در دوره بحران کرونا با تأکید بر اهمیت کاهش نوسانات شدید قیمت‌ها به‌ویژه محصول برنج، ارائه اضطراری مواد غذایی برای مقابله با بروز سوءتغذیه اقشار آسیب‌پذیر در جوامع کم‌درآمد، ذخیره مواد غذایی و مبادله

1 - ASAPCP

2 - AEGC

اطلاعات بازار، حمایت از کشاورزان و تولیدکنندگان خرد (economic-ministers-adopt-action-) (plan-increase-resilience-amid-pandemic).

• تشکیل اجلاس مشترک دبیرخانه آسه‌آن و مرکز تنوع‌زیستی آسه‌آن^۱ برای حفاظت از طبیعت جهت مقابله با موارد جهان‌گستر احتمالی در آینده (https://asean.org/asean-calls-natures-conservation-) (prevent-future-pandemics).

• برگزاری نشست شورای مشورتی کسب و کار آسه‌آن^۲ در جهت تحول در نظام مبادلات تجاری و اقدامات اقتصادی برای رونق و بازگشت به روند رشد ملی و منطقه‌ای (https://asean.org/asean-bac-urges-) (asean-economic-leaders-expedite-short-term-priority-measures-economic-recovery).

• تدوین رویکرد سیاستگذارانه آسه‌آن با همکاری سازمان همکاری اقتصادی و توسعه^۳ برای حمایت و تشویق فعالیت بنگاه‌های کوچک و متوسط در شرایط بحران کرونا با فعالیت کمیته هماهنگی آسه‌آن در امور بنگاه‌های خرد، کوچک و متوسط^۴ و برنامه اقدام راهبردی-توسعه‌ای چشم‌انداز ۲۰۲۵^۵ برای بازگشت‌پذیری اقتصاد منطقه (https://asean.org/asean-oecd-release-policy-insight-boosting-resilience-) (msmes-amidst-covid-19-pandemic).

• برگزاری یازدهمین سمپوزیم اتصال آسه‌آن^۶ با موضوع افزایش انسجام و تفاهم در آسه‌آن از طریق اتصال انعطاف‌پذیر و توسعه سرمایه انسانی" (https://asean.org/asean-connectivity-holds-) (symposium-comprehensive-cohesive-recovery).

• برگزاری چهارمین برنامه مدیریت میانی امور گمرکی آسه‌آن^۷ در بهبود نظامات گمرکی برای یکپارچگی بیشتر در منطقه به‌ویژه در مقابله با قاچاق، تسهیل امور اداری و هماهنگی‌های فنی شبکه‌ای (https://asean.org/asean-) (customs-officers-strengthen-cooperation-network).

1 - ACB

2 - ASEAN-BAC

3 - OECD

4 - ACCMSME

5 - ACCM-SME

6 - ASEAN Connectivity

7 - JCMMP

- تدوین و تصویب موافقتنامه تجارت خدمات آسه‌آن^۱ جهت یکپارچگی و تعمیق هرچه بیشتر تجارت خدمات در جامعه اقتصادی آسه‌آن با نهادینه شدن مقررات منطبق با موازین متعارف بین‌المللی و توجه به بخش تجارت خدمات (<https://asean.org/asean-signs-trade-services-agreement-2>).
- برگزاری اولین جلسه مشترک کمیته مشارکت توسعه‌ای آسه‌آن- شیلی^۲ در جهت تقویت همکاری‌ها در امور متنوعی از قبیل جرائم فراملی، مسائل دریایی، تجارت، سرمایه‌گذاری، علوم، فناوری و توسعه پایدار، سازوکارهای کاهش خطر سوانح طبیعی (<https://asean.org/asean-chile-hold-first-meeting-development-partners>).
- مذاکره دبیرکل آسه‌آن با وزیر تجارت کره جنوبی، خانم یو میونگ هی و ارائه مشورت و کمک‌های متقابل راجع به کرونا، اقدام‌های جدید در مبادلات سهل و امن تجاری، تأکید، تعهد و حمایت مجدد از روند تدوین موافقتنامه مشارکت اقتصادی جامع منطقه‌ای یا آرسپ (<https://asean.org/secgen-asean-holds-video-conference-rok-trade-minister>).
- تدوین برنامه اقدام بازگشت اقتصادی آسه‌آن-ژاپن در جلسه وزیران اقتصاد طرفین جهت گسترش و تعمیق همکاری‌های اقتصادی، تجاری و صنعتی در دوره کرونا (https://asean.org/storage/2020/07/AJ-Economic-Resilience-Action-Plan_AR.pdf).
- گسترش همکاری دوجانبه ایالات متحده آمریکا و آسه‌آن و در راستای برنامه اقدام پنج‌ساله (۲۰۲۱-۲۰۲۵) و امضای یک موافقتنامه همکاری توسعه منطقه‌ای (<https://asean.org/asean-us-sign-regional-development-cooperation-agreement>).
- آغاز طرح پیشرفته تقویت ظرفیت منطقه‌ای در مدیریت سوانح طبیعی با همکاری و کمک مالی کره جنوبی و صندوق همکاری آسه‌آن-کره جنوبی^۳ که در ارتقای استانداردهای تخصصی و کارشناسی برای کشورهای منطقه (<https://asean.org/asean-republic-korea-aha-centre-launch-ascend-project-strengthen-regions-capability-managing-natural-disasters>).

- برگزاری هفتمین نشست کمیته همکاری مشترک آسه‌آن-کره جنوبی جهت بررسی زمینه‌های توسعه و تقویت روابط دوجانبه بر اساس چارچوب برنامه اقدام در حال تدوین (<https://asean.org/asean-rok-forge-closer->) (cooperation)
- برگزاری هفدهمین نمایشگاه اقتصادی و سرمایه‌گذاری چین-آسه‌آن، به صورت مجازی در راستای همکاری-های طرفین در ابتکار کمربند و راه^۱ (<https://asean.org/17th-china-asean-expo-china-asean->) (/business-investment-summit-conclude)
- تصویب نهایی و امضای موافقتنامه مشارکت اقتصادی جامع منطقه‌ای^۲ پس از چند سال مذاکره و گفتگو، به عنوان یک گام بزرگ تاریخی در اقتصاد سیاسی بین‌المللی و در تقویت مناسبات تجاری و اقتصادی بین منطقه-ای حوزه آسیا-پاسیفیک (<https://asean.org/asean-hits-historic-milestone-signing-rcep>).
- تشکیل اولین کارگروه مشورتی درباره توسعه راهبرد یکپارچه انقلاب صنعتی چهارم در منطقه آسه‌آن با همکاری استرالیا برای تحول نظام صنعتی و فناوری در کشورهای منطقه (<https://asean.org/asean->) (discusses-strategy-fourth-industrial-revolution).
- همکاری مطالعاتی و پژوهشی آسه‌آن با کمیسیون اقتصادی و اجتماعی آسیا و پاسیفیک ملل متحد در مسائل مربوط به چالش‌های کرونا و راه‌کارهای ترمیم و بازگشت به شرایط بهتر با تمرکز بر حفاظت از محیط زیست و انطباق جوامع آسیب‌پذیر در کشورهای منطقه با توجه به سوانح طبیعی و مشابه آن (<https://asean.org/asean-unescap-launch-building-resilience-drought-south-east->) (asia-report).

۳) سازوکارهای فرهنگی

اقدامات این محور از دیپلماسی ساحل امن عبارتند از:

- نام‌گذاری سال ۲۰۲۰ را به عنوان سال هویت آسه‌آن و تلاش گسترده آسه‌آن برای تقویت روح جمعی و همگرایی فرهنگی درونی منطقه‌ای در میان جوامع و شهروندان (<https://asean.org/asean->) (launches-2020-year-asean-identity).

1 - BRI
2 - RCEP

- برگزاری سی‌امین اجلاس کمیسیون حقوق بشر بین‌دولتی آسه‌آن^۱ (<https://asean.org/press-release-30th-meeting-aichr>)؛ تبیین ابعاد حقوق بشری در بحران کرونا هم جهت رعایت حال و وضعیت افراد در دسترسی به امکانات سلامت، رفاه، تغذیه و درمان مبتلایان این کمیسیون به طرح ملاحظات سازنده‌ای در جهت ارتقای شرایط انسجام اجتماعی در راه مقابله با آثار منفی کرونا در سطح منطقه‌ای (<https://asean.org/press-release-coronavirus-disease-2019-covid-19>)
منطقه‌ای (asean-intergovernmental-commission-human-rights-aichr) و نهایی کردن برنامه پنج-ساله جدید حقوق بشر در منطقه برای سال‌های ۲۰۲۱-۲۰۲۵ (<https://asean.org/31st-meeting>)
(asean-intergovernmental-commission-human-rights-aichr) و جلسات تکمیلی دیگر.
- تشکیل مجمع جامعه‌پذیری شهرها در ارتباط با اجرای راهبرد شهرنشینی پایدار آسه‌آن^۲ برای افق ۲۰۲۵ با همکاری یکی از نهادهای آلمانی (<https://asean.org/asean-sustainable-urbanisation-strategy-asus-socialisation-forum-cities>).
- اجلاس مقامات بلندپایه در ارتباط با راهبرد مدیریت و مقابله با سوانح طبیعی جهت بهبود سیاست‌ها و راهبرد جمعی (<https://asean.org/asean-high-level-stakeholders-meet-improve-regional-disaster-management-policies-strategies>) و سی و ششمین نشست کمیته آسه‌آن در مورد مدیریت سوانح طبیعی با حضور مقامات ارشد منطقه‌ای (<https://asean.org/asean-senior-officials-disaster-management-discuss-regional-disaster-management-policies-strategies>).
- راه‌اندازی اولین آرشیو دیجیتال میراث فرهنگی منطقه‌ای^۳ و سایت مرتبط با همکاری کشورها و نهادهای مسئول امور فرهنگی جهت آشنایی نسل جدید و پاسداری از این میراث تاریخی و سرمایه‌های فرهنگی منطقه جنوب شرقی آسیا با همکاری ژاپن و صندوق همگرایی ژاپن-آسه‌آن (<https://asean.org/asean-launches-digital-archive-regions-cultural-heritage>).
- برگزاری دومین کنفرانس آسه‌آن برای ترویج و تقویت فرهنگ پیشگیری از جرم و عدالت کیفری (<https://asean.org/the-second-asean-conference-on-crime-prevention-and>)

1 - AICHR
2 - ASUS
3 - ACHDA

criminal-justice-promoting-the-asean-culture-of-prevention-for-a-
(collaborative-and-innovative-justice-for-all

- برنامه فرهنگی دانش‌آموزی سال ۲۰۲۰ با عنوان: مشارکت دانش‌آموزان در جهان امروز آسه‌آن برای آمادگی کار و تفکر در جهان با تحولات آینده، اهمیت آموزش، فناوری و برنامه‌ریزی برای همراهی با انقلاب صنعتی چهارم (https://asean.org/students-participate-asean-todays-world-) (2020-programme).
- برنامه تحکیم نظام خانه و خانواده و مقابله با خشونت علیه زنان و کودکان در شرایط بحران کرونا توسط کمیسیون تقویت و حمایت از حقوق زنان و کودکان آسه‌آن^۱ (https://asean.org/asean-calls-protective-preventive-measures-domestic-violence-towards-women-children-covid-19-pandemic).
- تشکیل پانزدهمین کنفرانس هماهنگی جامعه اجتماعی-فرهنگی آسه‌آن^۲ برای تبادل نظر و هماهنگی اقدام‌های منطقه‌ای در جهت توسعه اجتماعی، سازوکارهای ایجادشده، تقویت هویت، امنیت جوامع و همبستگی منطقه در ایام بغرنج و گسست‌های کرونایی و تدوین برنامه کاری پنج‌ساله جدید (https://asean.org/asean-socio-cultural-community-convenes-15th-coordinating-conference).
- نشست وزیران شورای جامعه اجتماعی-فرهنگی آسه‌آن هم در همین ارتباط و تقویت برنامه‌ای جمعی منطقه‌ای برای آمادگی مباحث سی و ششمین اجلاس سران آسه‌آن و تمهید سیاست‌هایی برای دوره گذر از کرونا (https://asean.org/asean-socio-cultural-community-council-ministers-meet-ahead-summit).
- برگزاری اجلاس کارگروه چندجانبه میان دبیرخانه آسه‌آن، سازمان بین‌المللی کار و آژانس توسعه بین‌المللی آمریکا برای بازبینی "نقشه راه حذف بدترین جلوه‌های کار کودکان" (https://asean.org/asean-reaffirms-commitment-eliminate-worst-forms-child-labour).

- تدوین اصول حمایت اجتماعی برای واکنش فراگیر در قبال بحران کرونا با همکاری سازمان ملل متحد، اتحادیه اروپا، بانک توسعه آسیایی و کانادا برای افزایش همبستگی و حمایت متقابل اجتماعی میان مردم، نهادهای مدنی و دولتی به ویژه برای افراد و اقشار حساس (<https://asean.org/asean-launches-social-protection-guidelines-inclusive-covid-19-response>).
- بررسی تحول نظام آموزشی و الگوی الکترونیک در منطقه با حضور وزرای آموزش، متخصصان، نهادها و برخی سازمان‌های بین‌المللی جهت بررسی ابعاد مختلف امکانات دسترسی، مشکلات جاری و بهبود سازوکارهای ارتباطات علمی و آموزشی (<https://asean.org/asean-education-ministers-call-digital-transformation-education>).
- گسترش فرهنگ گردشگری متناسب با توسعه پایدار و هماهنگ با اقتصاد سبز در منطقه با راهکارها و تدارک زیرساخت‌های لازم فنی و اجرایی (<https://asean.org/asean-sustainable-tourism-solutions-expo-kicks-off-5-november>).
- اجلاس وزیران جوانان کشورهای آسه‌آن برای تبادل نظر و بهبود توسعه جوانان در منطقه با انسجام، تفاهم و آینده‌نگری (<https://asean.org/asean-youth-ministers-work-towards-cohesive-responsive-community>).
- تشکیل چهارمین مجمع رسانه‌های آسه‌آن (AMF) با همکاری سفارت آلمان و متخصصان برای بحث و گفتگو درباره تحولات منطقه و نقش مهم رسانه‌های در بیان اخبار و گزارش‌های مختلف (<https://asean.org/4th-asean-media-forum-held-online>).
- برگزاری هشتمین اجلاس سالانه کارگروه آسه‌آن+۳ (ژاپن-چین-کره جنوبی) در مورد مسائل و موضوع-های آموزش عالی بین منطقه‌ای جهت تحول و پیشبرد همکاری‌ها (<https://asean.org/asean-china-japan-rok-discuss-future-higher-education-face-covid-19>).
- تصویب چارچوب جدید مدیریت سوانح طبیعی آسه‌آن (۲۰۲۵-۲۰۲۱) توسط وزرای مسئول آسه‌آن در امور مدیریت سوانح طبیعی و موافقتنامه‌ای^۱ در همین ارتباط برای توانمندسازی جوامع و کاهش آثار خسارت بار آنها (<https://asean.org/asean-adopts-new-disaster-management-framework-2021-2025>).

¹ - AADMER

- نشست مشترک مقامات سطح بالای آسه‌آن و اتحادیه اروپا برای گفتگو درباره محیط زیست و تغییرات اقلیمی (<https://asean.org/asean-eu-hold-second-high-level-dialogue->)
(./environment-climate-change)
- اجرای طرح بررسی ارزیابی سریع آثار بحران کرونا بر زندگی مردم در منطقه (<https://asean.org/asean-launches-rapid-assessment-covid-19-impact->)
(./livelihoods-across-region)

جمع‌بندی بحث

از اوایل هزاره جدید زمینه‌های دگردیسی در نظام بین‌الملل باعث بروز درگیری‌ها و آشوب در مناطق مختلف بوده است. در پهنه آسیا-پاسیفیک هم پویای اقتصاد و استراتژیک چین سبب زمینه‌چینی برای یک تحول و نوسازی در نظم منطقه‌ای شده است. موقعیت جغرافیایی منطقه جنوب شرقی آسیا در میان قطب‌های قدرت سیاسی، اقتصادی، صنعتی و نظامی فضایی دوگانه از فرصت‌ها و تهدیدها را در بر دارد. از زمان به قدرت رسیدن ترامپ و بروز چالش‌های حساس و پرتنش میان آمریکا و چین، فضای منطقه به تدریج تقابلی و امنیتی شده است. بروز بحران کرونا و تشدید تقابل آمریکا با چین هر آینه فضای سیاسی را بدتر کرد و در صورت جبهه گرفتن کشورهای جنوب شرق آسیا علیه چین راجع به مجادلات ویروس کرونا شرایط حادث می‌شد. اما آسه‌آن درگیر این فضای تنش و تقابل نشد. بهترین گزینه اتخاذ دیپلماسی ساحل امن توسط آسه‌آن در این دریای توفانی برای آرام کردن این جو بحرانی در پهنه آسیا-پاسیفیک بوده است. دیپلماسی ساحل امن یک نگرش دوسویه بین منطقه جنوب شرقی آسیا و محیط بیرونی آن است. این دیپلماسی در میانه‌ای از ضعف و قوت منطقه و در قبال قدرت‌های بزرگ شکل گرفته است. نگرش آسه‌آن همه‌جانبه و هم‌پوشان است. سیاستی ملهم از تفاهم، اعتمادافزایی و قابلیت اتکای این حوزه برای روزهای پسا‌کروناپی است. سعی وافر آسه‌آن در ساحت‌های گفتمانی، سیاستگذاری و اجرایی مصروف حساسیت‌زدایی، تنش‌زدایی، ثبات، تعامل سازنده و امید برای گذر از این بحران شده است. تشکیل اجلاس، انجام اقدامات، برقراری مناسبات و صرف انرژی دیپلماتیک آسه‌آن در مجاری سیاسی، اقتصادی و فرهنگی به سمت بازیابی آرامش، تقویت روح همگرایی و همبستگی در سطوح درونی و محیطی برای به‌رسمیت شناختن موقعیت‌ها و توازن منافع-تعهدات برای یک همکاری پایدار است. آسه‌آن با در پیش گرفتن سیاست تعامل، توازن و تفاهم درصدد برجسته کردن ثبات منطقه، افزایش جاذبه و تحرک اقتصادی منطقه با شرکای خود است. برگزاری

نشست‌ها، انعقاد موافقتنامه‌های مختلف و تصویب اسناد متنوع برای همکاری و همبستگی در سطوح مختلف حاکی از این رویکرد برای ثبات و پیشرفت است. این نهاد با ورود به مرحله جدیدی از همگرایی راه درازی برای بالندگی دارد. آسه‌آن می‌خواهد از امکانات همه قدرت‌ها و کشورهای پیرامونی خود به نحو احسن استفاده کند. آسه‌آن درصدد است فارغ از مداخله در رقابت قدرت‌های بزرگ، با تقویت جایگاه جنوب شرقی آسیا در شبکه‌های همکاری و تقسیم کار بین‌المللی یک کنشگر متشخص، بی‌طرف، توانمند، مسئولیت‌پذیر و مصالحه‌جو در نظر گرفته شود. نتیجه گرفتن از این اقدامات مستلزم ادامه مسیر دیپلماسی ساحل امن است که به درستی در بحران کرونا خود را نشان داد. انسجام درونی، تحکیم روابط دوجانبه، تکمیل مناسبات بین‌منطقه‌ای و ظهور جهانی به روند پایداری از ثبات و توسعه و محوریت آسه‌آن در فضای جهانی منتهی می‌شود. دیپلماسی ساحل امن می‌تواند به مثابه کیمیای صلح، ثبات و سعادت برای کل حوزه آسیا-پاسیفیک و ارتقای جایگاه منطقه جنوب شرقی آسیا در این نظم و نظام در حال تحول عمل کند.

1. 17th China-ASEAN EXPO, China-ASEAN Business & Investment Summit conclude, available at: <https://asean.org/17th-china-asean-expo-china-asean-business-investment-summit-conclude>.
2. 2020 DECLARATION OF THE SPECIAL ASEAN SUMMIT ON CORONAVIRUS DISEASE 2019 (COVID-19), <https://cil.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2020/05/2020-Special-Summit-Declaration-on-COVID-19-3.pdf>.
3. 37th ASEAN Summit and Related Summits begin today, available at: <https://asean.org/37th-asean-summit-related-summits-begin-today>.
4. AEM, METI adopt 52 Strategic Measures of the ASEAN-Japan Economic Resilience Action Plan, available at: https://asean.org/storage/2020/07/AJ-Economic-Resilience-Action-Plan_AR.pdf.
5. ARF HA NOI PLAN OF ACTION II (2020-2025), available at: <https://aseanregionalforum.asean.org/wp-content/uploads/2020/09/ARF-Ha-Noi-Plan-of-Action-II-2020-2025.pdf>.
6. ASEAN (2020), ASEAN Policy Brief, available at: https://asean.org/storage/2020/04/ASEAN-Policy-Brief-April-2020_FINAL.pdf.
7. ASEAN 53: A Cohesive Journey to Recovery, available at: <https://asean.org/asean-53-cohesive-journey-recovery>.
8. ASEAN adopts New Disaster Management Framework for 2021-2025, available at: <https://asean.org/asean-adopts-new-disaster-management-framework-2021-2025>.
9. ASEAN and the Pacific Alliance to Forge Closer Relations in the Midst of COVID-19 Pandemic, available at: <https://asean.org/asean-pacific-alliance-forge-closer-relations-midst-covid-19-pandemic>.
10. ASEAN calls for nature's conservation to prevent future pandemics, available at: <https://asean.org/asean-calls-natures-conservation-prevent-future-pandemics>.
11. ASEAN calls for protective and preventive measures against domestic violence towards women and children during COVID-19 pandemic, available at: <https://asean.org/asean-calls-protective-preventive-measures-domestic-violence-towards-women-children-covid-19-pandemic>.
12. ASEAN Connectivity holds symposium on comprehensive and cohesive recovery, available at: <https://asean.org/asean-connectivity-holds-symposium-comprehensive-cohesive-recovery>.
13. ASEAN CRD (Nov. 2020), ASEAN Economic Integration Brief, No. 8, ASEAN Secretariat, Community Relations Division, available at: https://asean.org/storage/AEIB_No.08_November-2020.pdf.
14. ASEAN customs officers strengthen cooperation network, available at: <https://asean.org/asean-customs-officers-strengthen-cooperation-network>.

15. ASEAN Defence Senior Officials's Meeting (Video Conference), 15 May 2020", available at: <https://asean.org/asean-defence-senior-officials-meeting-video-conference-15-may-2020>.
16. ASEAN develops code of conduct for online businesses, available at: <https://asean.org/asean-develops-code-conduct-online-businesses>.
17. ASEAN discusses COVID-19 recovery with global experts, available at: <https://asean.org/asean-discusses-covid-19-recovery-global-experts>.
18. ASEAN discusses strategy for Fourth Industrial Revolution, available at: <https://asean.org/asean-discusses-strategy-fourth-industrial-revolution>.
19. ASEAN Economic Community coordinates work for 2020, available at: <https://asean.org/asean-economic-community-coordinates-work-2020>.
20. ASEAN education ministers call for digital transformation in education, available at: <https://asean.org/asean-education-ministers-call-digital-transformation-education>.
21. ASEAN Experts Group on Competition releases statement in response to COVID-19, available at: <https://asean.org/storage/2020/06/AEGC-Joint-Statement-in-Response-to-COVID-19-9June20-FINAL.pdf>.
22. ASEAN high-level stakeholders meet to improve regional disaster management policies & strategies, available at: <https://asean.org/asean-high-level-stakeholders-meet-improve-regional-disaster-management-policies-strategies>.
23. ASEAN hits historic milestone with signing of RCEP, available at: <https://asean.org/asean-hits-historic-milestone-signing-rcep>.
24. ASEAN launches 2020 Year of ASEAN Identity, available at: <https://asean.org/asean-launches-2020-year-asean-identity>.
25. ASEAN launches digital archive of region's cultural heritage, available at: <https://asean.org/asean-launches-digital-archive-regions-cultural-heritage>.
26. ASEAN launches rapid assessment on COVID-19 impact on livelihoods across region, available at: <https://asean.org/asean-launches-rapid-assessment-covid-19-impact-livelihoods-across-region>
27. ASEAN launches social protection guidelines for inclusive COVID-19 response, available at: <https://asean.org/asean-launches-social-protection-guidelines-inclusive-covid-19-response>.
28. ASEAN Leaders to convene 36th Summit online, available at: <https://asean.org/asean-leaders-convene-36th-summit-online>.
29. ASEAN- New Zealand redouble commitment to strengthen partnership, available at: <https://asean.org/asean-new-zealand-redouble-commitment-strengthen-partnership>.
30. ASEAN pledges to ensure food security during COVID-19 outbreak, available at: <https://asean.org/storage/2020/04/Statement-Of-Asean-Ministers-On-Agriculture-And-Forestry-On-Covid-19-Final-.Pdf>.

31. ASEAN Plus Three health ministers reaffirm collaboration to address COVID-19 pandemic, <https://asean.org/asean-plus-three-health-ministers-reaffirm-collaboration-address-covid-19-pandemic>.
32. ASEAN reaffirms commitment to eliminate worst forms of child labour, available at: <https://asean.org/asean-reaffirms-commitment-eliminate-worst-forms-child-labour>.
33. ASEAN seeks to boost intra-regional trade and investment, available at: <https://asean.org/asean-seeks-boost-intra-regional-trade-investment>.
34. ASEAN Signs Trade in Services Agreement, available at: <https://asean.org/asean-signs-trade-services-agreement-2>.
35. ASEAN Socio-Cultural Community convenes 15th coordinating conference, available at: <https://asean.org/asean-socio-cultural-community-convenes-15th-coordinating-conference>.
36. ASEAN Sustainable Urbanisation Strategy (ASUS) Socialisation Forum for Cities, available at: <https://asean.org/asean-sustainable-urbanisation-strategy-asus-socialisation-forum-cities>.
37. ASEAN Youth Ministers work towards a cohesive and responsive community, available at: <https://asean.org/asean-youth-ministers-work-towards-cohesive-responsive-community>.
38. ASEAN, Australia to strengthen cooperation amid COVID-19 pandemic, available at: <https://asean.org/asean-australia-strengthen-cooperation-amid-covid-19-pandemic>.
39. ASEAN, Canada to further deepen longstanding partnership, available at: <https://asean.org/asean-canada-to-further-deepen-longstanding-partnership>.
40. ASEAN, Chile hold first meeting as development partners, available at: <https://asean.org/asean-chile-hold-first-meeting-development-partners>.
41. ASEAN, China enhance cooperation on COVID-19 pandemic response, available at: <https://asean.org/asean-china-enhance-cooperation-covid-19-pandemic-response>.
42. ASEAN, China reaffirm commitment to forge closer cooperation, available at: <https://asean.org/asean-china-reaffirm-commitment-forge-closer-cooperation>.
43. ASEAN, China, Japan, Korea epidemiology experts share disease surveillance experiences on COVID-19, available at: <https://asean.org/asean-china-japan-korea-epidemiology-experts-share-disease-surveillance-experiences-covid-19>.
44. ASEAN, China, Japan, ROK discuss future of higher education in the face of COVID-19, available at: <https://asean.org/asean-china-japan-rok-discuss-future-higher-education-face-covid-19>.
45. ASEAN, EU hold second High-Level Dialogue on Environment and Climate Change, available at: <https://asean.org/asean-eu-hold-second-high-level-dialogue-environment-climate-change>.
46. ASEAN, India strengthen cooperation, available at: <https://asean.org/asean-india-strengthen-cooperation>.

47. ASEAN, India to further strengthen strategic partnership, available at: <https://asean.org/asean-india-strengthen-strategic-partnership>.
48. ASEAN, Italian health experts exchange experiences in combating COVID-19, available at: <https://asean.org/asean-italian-health-experts-exchange-experiences-combating-covid-19>.
49. ASEAN, Japan enhance cooperation towards post-pandemic recovery, available at: <https://asean.org/asean-japan-enhance-cooperation-towards-post-pandemic-recovery>.
50. ASEAN, Japan reaffirm commitment to strengthen partnership, available at: <https://asean.org/asean-japan-reaffirm-commitment-strengthen-partnership-2>.
51. ASEAN, New Zealand continue to deepen strategic partnership, available at: <https://asean.org/asean-new-zealand-continue-deepen-strategic-partnership>.
52. ASEAN, OECD release policy insight on boosting resilience of MSMEs amidst COVID-19 pandemic, available at: <https://asean.org/asean-oecd-release-policy-insight-boosting-resilience-msmes-amidst-covid-19-pandemic>.
53. ASEAN, ROK to forge closer cooperation, available at: <https://asean.org/asean-rok-forge-closer-cooperation>.
54. ASEAN, Russia to strengthen strategic partnership, available at: <https://asean.org/asean-russia-strengthen-strategic-partnership>,
55. ASEAN, the Republic of Korea and AHA Centre Launch the ASCEND Project to Strengthen Region's Capability in Managing Natural Disasters, available at: <https://asean.org/asean-republic-korea-aha-centre-launch-ascend-project-strengthen-regions-capability-managing-natural-disasters>.
56. ASEAN, UNESCAP launch Building Resilience to Drought in South-East Asia report, available at: <https://asean.org/asean-unescap-launch-building-resilience-drought-south-east-asia-report>.
57. ASEAN, United States continue to strengthen strategic partnership, available at: <https://asean.org/asean-united-states-continue-strengthen-strategic-partnership>.
58. ASEAN, US Health Ministers reaffirm cooperation to end COVID-19 pandemic, available at: <https://asean.org/asean-us-health-ministers-reaffirm-cooperation-end-covid-19-pandemic>.
59. ASEAN, US sign Regional Development Cooperation Agreement, available at: <https://asean.org/asean-us-sign-regional-development-cooperation-agreement>.
60. ASEAN-BAC urges ASEAN economic leaders to expedite short-term priority measures for economic recovery, available at: <https://asean.org/asean-bac-urges-asean-economic-leaders-expedite-short-term-priority-measures-economic-recovery>.
61. Campbell, Don and Ge, Su (Nov. 2019), "ASEAN's Role in the Asia-Pacific at Time of Uncertainty, ASEAN Economic Integration Brief, No. 6, available at: https://asean.org/storage/2019/11/AEIB_6th_Issue.pdf,

62. Canada donates personal protective equipment to ASEAN for COVID-19 prevention, available at: <https://asean.org/canada-donates-personal-protective-equipment-asean-covid-19-prevention>.
63. China donates medical supplies to ASEAN Secretariat for COVID-19 prevention, available at: <https://asean.org/china-donates-medical-supplies-asean-secretariat-covid-19-prevention>.
64. Co-Chairs Statement of the ASEAN-United States High-level Interagency Video conference on Cooperation to Counter COVID-19, available at: <https://asean.org/co-chairs-statement-asean-united-states-high-level-interagency-video-conference-cooperation-counter-covid-19>.
65. Co-Chairs' Press Release of the 23rd ASEAN-EU Ministerial Meeting, available at: <https://asean.org/co-chairs-press-release-23rd-asean-eu-ministerial-meeting>.
66. Friedberg, Aaron L. (2018), Competing with China, *Survival*, 60:3, 7-64, DOI: 10.1080/00396338.2018.1470755.
67. Joint Press Statement – 27th ASEAN-EU Joint Cooperation Committee (JCC) Meeting Convenes in Jakarta, available at: <https://asean.org/joint-press-statement-27th-asean-eu-joint-cooperation-committee-jcc-meeting-convenes-jakarta/>
68. Medeiros, Evan S. (2019), The Changing Fundamentals of US-China Relations, *The Washington Quarterly*, 42:3, 93-119, DOI: 10.1080/0163660X.2019.1666355.
69. Mueller, Lukas Maximilian (2019), ASEAN centrality under threat-the cases of RCEP and connectivity, *Journal of Contemporary East Asia Studies*, DOI: 10.1080/24761028.2019.1691703,
70. Press Release 30th Meeting of the AICHR, available at: <https://asean.org/press-release-30th-meeting-aichr>.
71. SecGen of ASEAN holds video conference with ROK Trade Minister, available at: <https://asean.org/secgen-asean-holds-video-conference-rok-trade-minister>.
72. Secretary-General of ASEAN delivers remarks at the United Nations Security Council, available at: <https://asean.org/secretary-general-asean-delivers-remarks-united-nations-security-council>.
73. Secretary-General of ASEAN received courtesy call from the Under-Secretary-General of United Nations Office of Counter-Terrorism (UNOCT), available at: <https://asean.org/secretary-general-asean-received-courtesy-call-secretary-general-united-nations-office-counter-terrorism-unoct-2>.
74. Students participate in ASEAN in Today's World 2020 Programme, available at: <https://asean.org/students-participate-asean-todays-world-2020-programme>.
75. The 18th ASEAN-Russia Joint Cooperation Committee Meeting, available at: <https://asean.org/18th-asean-russia-joint-cooperation-committee-meeting>.
76. The ASEAN-United Nations (UN) Secretariat-to-Secretariat (S2S) Meeting, available at: <https://asean.org/asean-united-nations-un-secretariat-secretariat-s2s-meeting>.

77. The Second ASEAN Conference on Crime Prevention and Criminal Justice: Promoting the ASEAN Culture of Prevention for a Collaborative and Innovative Justice for All, available at: <https://asean.org/the-second-asean-conference-on-crime-prevention-and-criminal-justice-promoting-the-asean-culture-of-prevention-for-a-collaborative-and-innovative-justice-for-all>.
78. United Kingdom launches its Mission to ASEAN, available at: <https://asean.org/united-kingdom-launches-mission-asean>.
79. Working visit of the ASEAN Secretary-General Dato Lim Jock Hoi to the Russian Federation, available at: <https://asean.org/working-visit-asean-secretary-general-dato-lim-jock-hoi-russian-federation>.

**BANKRUPTCY IN THE TIME OF COVID:
PRC COURTS ADOPT SPECIAL MEASURES DURING
THE PERIOD OF COVID PREVENTION AND CONTROL**

Daniel A. Austin¹
Huan Yu²

The novel coronavirus was first manifest in Wuhan, People’s Republic of China, in late 2019. By January 2020, as the virus spread rapidly throughout China, PRC authorities implemented measures to address the effects of the pandemic.³ Among their concerns were securing sufficient preventive, treatment, and other medical supplies, as well as providing essential goods and ensuring social and economic stability.

Along with governmental efforts, PRC courts have adopted special policies in bankruptcy cases in response to the consequences of Covid. China’s Enterprise Bankruptcy Law (EBL), in effect since 2007, allows for business liquidation, reorganization, and voluntary settlement with creditors. While there are significant differences between the EBL and western bankruptcy statutes, such as the U.S. Bankruptcy Code, the EBL shares many similarities with foreign bankruptcy regimes. These include reorganization of potentially viable enterprises, liquidation of clearly defunct enterprises, and priority treatment of the claims of secured creditors.

Notwithstanding existing EBL provisions, in January 2020 PRC courts began to adopt special guidelines and rules in bankruptcy cases intended to better maintain financial and social stability in light of the epidemic, and to promote the supply of medical and protective equipment. In many cases such judicial actions have been conducted in coordination with national or local government bureaus.

In this paper we examine these judicial initiatives and compare the results to what otherwise have been expected under pre-covid circumstances. In Part I we review pre-epidemic bankruptcy under the PRC Enterprise Bankruptcy Law (“EBL”). The EBL was enacted in 2006 and is China’s current national bankruptcy regime. In Part II we review some of early 2020 cases which adopted special bankruptcy rules in light of the epidemic and its consequences,

¹ Daniel A. Austin is an Assistant Professor of Business Law at Wenzhou-Kean University

² Huan Yu (桓宇)[Boris Huan] is a senior majoring in Accounting at Wenzhou-Kean University

³ Tie-long Mu, *et al.*, “China’s practice to prevent and control Covid-19 in the context of large population movement,” *Infectious Diseases of Poverty*, 9 Article 115 (Aug. 19, 2020)

[https://idpjournals.biomedcentral.com/articles/10.1186/s40249-020-00716-0#:~:text=China's%20practices%20\(involving%20active%20case,complete%20activation%20of%20the%20public](https://idpjournals.biomedcentral.com/articles/10.1186/s40249-020-00716-0#:~:text=China's%20practices%20(involving%20active%20case,complete%20activation%20of%20the%20public) (last accessed Feb. 8, 2021).

formal “covid period” guidelines promulgated by the Supreme People’s Court, and cases that subsequently applied the Court guidelines. We present our conclusions in Part III. We conclude that the guidelines and principles adopted by PRC courts resulted in bankruptcy outcomes that were significantly different than what would otherwise be expected under the standard, non-covid application of the EBL. For companies whose financial problems were caused or significantly exacerbated by the epidemic or who produce medical or other goods used to treat or control the epidemic, courts have been far more likely to delay creditor remedies and actively work with local government and interested parties to ensure the continuation of these enterprises. These outcomes appear to be in direct response to national and local government policies to enhance financial and social stability during the covid period.

I. CHINA’S PRE-EPIDEMIC ENTERPRISE BANKRUPTCY LAW

The People’s Republic of China Enterprise Bankruptcy Law (EBL) was adopted by the People’s Congress Standing Committee on August 2, 2006 and made effective June 1, 2007.¹ The EBL contains 136 articles organized into 12 chapters, much of it based on United States business bankruptcy law, particularly Chapter 11 of the U.S. Bankruptcy Code (“Code”).² Provisions of the EBL include a stay of action by creditors, a creditors group, acceptance or rejection of contracts, classification of claims and interests, an orderly process for proposing and approving plans of reorganization, including voting by creditors, avoidance of fraudulent transfers, and other features common to western bankruptcy regimes.³ Key differences between the Code and EBL include the sweeping powers and active role played by bankruptcy administrators in PRC cases,⁴ and the active involvement of courts and local government in bankruptcy cases.⁵

The EBL provides for three types of bankruptcy: liquidation under Chapter X, reorganization under Chapter VIII, and “compromise” bankruptcy under Chapter IX.⁶ To commence a case, the interested party will submit an application for bankruptcy, and the court

¹ Zhonghua Renmin Gongheguo qi ye po chan fa (中华人民共和国企业破产法) [Enterprise Bankruptcy Law of the People’s Republic of China] (promulgated by the Standing Comm. Nat’l People’s Cong., Aug. 27, 2006, effective June 1, 2007). The official English translation, National People’s Congress, Enterprise Bankruptcy Law of the People’s Republic of China, may be found at http://www.npc.gov.cn/englishnpc/Law/2008-01/02/content_1388019.htm. [hereinafter EBL].

² See Daniel A. Austin and Cheng-to Lin, *Bankruptcy with Chinese Characteristics: Insolvency Administration in the People’s Republic of China*, 94 Am. Bankr. L. J. 85 (2020) at 86. The U.S. Bankruptcy Code is set forth at 11 U.S.C. §§ 101 *et seq.* (2018).

³ Austin & Lin, *supra* note 3 at 86-87. Austin & Lin provide a comprehensive comparison of the EBL and the Code.

⁴ *Id.* at 91 – 95.

⁵ *Id.* at 114 – 119.

⁶ EBL Chapter VIII covers Reorganization, Chapter IX Compromise, and Chapter X Liquidation. Use of Chapter IX Compromise is rare and will not be discussed here.

has five days to accept or reject the application.¹ An application for liquidation under Chapter X of the EBL may be submitted by creditors or the debtor.² In cases where creditors submit the application, the debtor may request conversion of the case to a reorganization proceeding.³ A bankruptcy administrator will eventually propose a plan of liquidation for selling assets and distributing the proceeds. A majority vote of unsecured creditors holding at least half of the unsecured claims is required to approve a plan of liquidation,⁴ which then must be approved by the court.

Chapter VIII of the EBL provides rules for enterprise reorganization. The debtor or creditors may submit an application for reorganization for court acceptance.⁵ The case may be converted to liquidation if the debtor's financial situation continues to deteriorate⁶ or if a plan of reorganization is not submitted within 6 months.⁷ Once a reorganization application is accepted, the bankruptcy administrator assumes immediate control of the debtor's assets and proceeds to formulate a plan of reorganization.⁸ In doing so, the administrator works broadly with debtor's management, creditors, relevant government agencies, potential new investors, and the court.⁹ The reorganization plan must include certain basic information such as the debtor's business plan, classification of creditor claims, plans for adjustment and payment of claims, etc.¹⁰ A majority of creditors of each class of claims holding at least two thirds in value of the claims of the class must vote to approve a plan of reorganization.¹¹

If creditors reject the plan, the administrator may further negotiate and present an amended plan. However, if the amended plan is again rejected by creditors, then upon request of the administrator, the court may approve the revised plan upon a showing that (1) secured creditors will receive the value of their security interests,¹² (2) priority payments such as employee medical and insurance benefits, taxes, and administrative expenses are paid in full or the affected creditors have agreed to lesser payment¹³; (3) that unsecured creditors will receive value at least equal to what they would receive in a liquidation of the debtor;¹⁴ (4) claims holders

¹ See EBL Arts. 10.

² See EBL Art. 7.

³ See EBL Art. 70.

⁴ See EBL Art. 64.

⁵ See EBL Art. 70.

⁶ See EBL Art. 78.

⁷ See EBL Art. 79.

⁸ See EBL Art. 80.

⁹ Austin & Lin, *supra* note 3 at 93-94.

¹⁰ EBL Art. 81.

¹¹ See EBL Art. 84.

¹² See EBL Arts. 82(1) and (87)(1).

¹³ See EBL Art. 87(1).

¹⁴ See EBL Art. 87(3).

and members of the same class are treated fairly and the payment priority conforms to law;¹ and (5) reorganization of the debtor is feasible.²

People's courts have responsibility for reviewing and accepting bankruptcy applications,³ selecting a bankruptcy administrator,⁴ oversight of the creditor's group,⁵ approving agreements and resolving disputes,⁶ resolving disputes, and approving a plan of liquidation⁷ or reorganization.⁸ Courts are also tasked with establishing "communication and coordination mechanisms" between bankruptcy administrators and local government agencies to accomplish practical goals such as procuring tax incentives, encouraging new investment, cleaning up credit reports, and otherwise facilitating the reorganization of viable enterprises.⁹

In addition to the active role played by courts, a bankruptcy administrator is appointed in each case to assume possession of the debtor's assets,¹⁰ liquidate or manage its operations,¹¹ assume or reject contracts, and assess claims.¹² In a reorganization case, the administrator has primary responsibility for formulating a plan of reorganization.¹³ In practice, the bankruptcy administrator has broad powers to restructure the debtor as he or she deems necessary, including authority negotiate and compromise with creditors,¹⁴ recover preferences or fraudulent transfers,¹⁵ and accept or reject contracts.¹⁶

Notwithstanding the varied powers of people's courts and bankruptcy administrations, the EBL contains firm priorities for treatment of creditor claims. Secured creditors are entitled to payment of the value of their collateral¹⁷ and have priority over unsecured claims.¹⁸ Expenses incurred by the bankruptcy administrator ("bankruptcy expenses") as well as post-bankruptcy

¹ See EBL Art. 87(5). Article 113 provides the following payment order for unsecured claims: (1) unpaid wages, unpaid medical subsidies, pension benefits, and insurance premiums; (2) unpaid social insurance premiums and taxes; and (3) "common claims," meaning unsecured claims of trade creditors.

² See EBL Art. 87(6).

³ See EBL Arts. 9, 10.

⁴ See EBL Art. 13.

⁵ See EBL Art. 59, 60.

⁶ See EBL Arts. 58, 59.

⁷ See EBL Arts. 115-16

⁸ See EBL Art. 86.

⁹ See *Quan guo fa yuan po chan shen pan gong zuo hui yi ji yao* (全国法院破产审判工作会议纪要) [Minutes of the National Bankruptcy Court Trial Conference] [hereinafter *Minutes*] ¶¶ 16, 22 (Dec. 25, 2017), http://rmfyb.chinacourt.org/paper/html/2018-03/07/content_136041.htm?div=-1 (last visited July 6, 2019).

¹⁰ See EBL Art. 25.

¹¹ See EBL Arts. 80, 111.

¹² See EBL Art. 57.

¹³ See EBL Art. 80.

¹⁴ See Austin & Lin, *supra* note 3 at 92-93.

¹⁵ See EBL Arts. 31, 32.

¹⁶ See EBL Art. 18.

¹⁷ See EBL Arts. 82(1), 87, 109.

¹⁸ See EBL Art. 109.

costs arising from the operation or preservation of the debtor's assets ("community debts") must be paid or the debtor will be liquidated and the bankruptcy proceeding terminated.¹ After that, unsecured claims are paid in the following priority: (1) unpaid wages, unpaid medical subsidies, pension benefits, and insurance premiums; (2) unpaid social insurance premiums and taxes; and (3) "common claims," meaning unsecured claims of trade creditors.²

In practice, people's courts and bankruptcy administrators exercise a high degree of initiative and flexibility in administering bankruptcy cases and working with interested parties to accomplish reorganization. Local government agencies often take an active role in this process as well, since many jobs and important production capacity are often at stake.³ Government involvement is often used to encourage lenders (which are mostly state-owned) or taxing authorities to compromise claims and to provide payment or other guarantees in order to obtain new investment capital necessary for reorganizing a distressed but otherwise viable enterprise.⁴

II. JUDICIAL COVID PREVENTION AND CONTROL MEASURES IN BANKRUPTCY CASES

A. EARLY CASES

Covid and its consequences were widely manifest in China by the start of January 2020. Bankruptcy case decisions from that time show the efforts made by courts to address the financial and social disruptions caused by the virus.

1. *Gangsong Protection Technology Co., Ltd. Reorganization*

One of the earliest cases in which covid had a direct impact on bankruptcy administration was the reorganization of Gangsong Protection Technology Co., Ltd. ("Gangsong"). Located in Wujiang District, Suzhou City, Jiangsu Province.⁵ Gangsong produced protective clothing, masks, gloves, and other medical items relevant to preventing and controlling the covid virus. Mired in debt, it ceased operations in late 2018.⁶ On December 18, 2019, the Wujiang District People's Court accepted the application of creditors for bankruptcy liquidation of Gangsong.⁷ An accounting firm was appointed liquidation manager, and the first creditors' meeting was

¹ See EBL Arts. 41-43.

² See EBL Art. 113.

³ Austin & Lin, *supra* note 3 at pp. 115-116.

⁴ See, e.g., cases cited in *Id.* at 116-119.

⁵ See *Ying he! Suzhou Wujiang fa yuan jin ji xu ke po chan qi ye hui fu sheng chan fang yi wu zi* (硬核！苏州吴江法院紧急许可破产企业恢复生产防疫物资) [*Hardcore! Suzhou Wujiang Court Quickly Allows Bankruptcy Enterprise to Resume Production of Disease-Prevention Products*], <https://baijiahao.baidu.com/s?id=1657055678093636118&wfr=spider&for=pc> (last visited Feb. 5, 2020).

⁶ *Id.*

⁷ *Id.*

scheduled for March 12, 2020.¹ The manager commenced taking inventory of assets to liquidate, but as fears of the coronavirus epidemic gripped the nation during the January 2020 Lunar New Year holiday, local government authorities directed the manager to secure professionals and investors from related industries and resume production immediately.² In short order – within one week – with government coordination, investors installed additional equipment, power was restored to the plant, and workers entered into agreements to restart production.³

Typically, such efforts would first require that the administrator submit a plan to creditors for approval and then obtain court approval before implementing the plan. The fact that the administrator and court bypassed the standard procedures so quickly demonstrate the degree to which courts and government authorities were focused on the rapid restart of bankrupt medical manufacturers to address the growing covid crises. There were many such cases in the early days of the pandemic.⁴

2. *Guangdong Xingangxing Concrete Co., Ltd.*

In Guangdong Xingangxing Concrete Co., Ltd.,⁵ the debtor (“Xingangxing”) enjoyed an established reputation in the industry and steady business orders. However, even before the epidemic, the company struggled to service its high debt load. Creditors eventually obtained judgements and seized some business assets, forcing the company into Chapter X liquidation bankruptcy in March 2019. However, with the active facilitation of the court, the case was converted to a Chapter IX compromise and in January 2020, the creditors approved a settlement agreement which was approved by the court.⁶ Soon, however, the normal operations of the

¹ *Id.*

² *Id.*

³ *Id.*

⁴

For example, Weihai Hongyu Nonwoven Finished Products Co. Ltd., in Weihai City, Shandong Province, manufactured disposable, medical protective clothing. It entered bankruptcy reorganization in 2016 but failed to attract new funding, and much of its production capacity went idle. However, as fears of the virus increased rapidly in early 2020, news sources reported on the scarcity of protective clothing. On investigation by the court, it was determined that production at Weihai could be restarted. On January 27, 2020, local government departments injected RMB3 million into the company, and on January 28, full production resumed. See *Quan guo duo di fa yuan jin ji xu ke zhu po chan qi ye hui fu yi liao fang yi wu zi sheng chan* (全国多地法院紧急许可助破产企业恢复医疗防疫物资生产) [Courts Around the Country Permit and Assist Bankrupt Medical and Epidemic Prevention Products Companies to Resume Production] (Jan. 30, 2020), <http://www.wltj.org/finance/iae.html> (last visited Feb. 5, 2020).

⁵ *Guang dong xin gang xing jie ning tu you xian gong si he jie an* (广东新港兴混凝土有限公司和解案) [Guangdong Xingangxing Concrete Company Co., Ltd. Compromise Case] (Shunde District People’s Court, Foshan City, Guangdong), reprinted in *Chuan guo fa yuan fu wu bao zhang yi qing fang kong qi jian fu gong fu shang shi dian xing an li (di er pi)* (全国法院服务保障疫情防控期间复工复产民商事典型案例 (第二批)) [National Court Issues Typical Cases for Civil and Production Resumption of Work During the Epidemic Period (Second Batch of Cases)] (Jan. 31, 2020) <http://www.court.gov.cn/zixun-xiangqing-224381.html> (last visited Feb. 10, 2021) [hereafter, *Second Batch of Sample Cases*].

⁶ *Id.*

company were severely impacted by the epidemic and it was unable to pay the terms of the compromise agreement. Accordingly, Xingangxing requested the court to modify the plan to 50% of the original settlement amount, while retaining the agreed term of payments. The court organized another meeting of creditors, which approved the second compromise plan, and on March 16, 2020, the court approved the amended compromise plan.¹

Under normal conditions, it is unlikely that the court would have pressed the parties to convert the original Chapter X liquidation bankruptcy case to a Chapter IX compromise case. Compromise bankruptcy is typically a voluntary process negotiated in advance between the debtor and unsecured creditors.² Compromise bankruptcy is rarely used because it does not include secured creditors, who can continue to enforce their claims regardless of the Chapter IX agreement. In this case, moreover, the debtor's assets were heavily mortgaged and secured creditors had already commenced enforcement proceedings and seizure of assets. It would be highly unusual for secured creditors to halt their on-going enforcement proceedings and agree to a compromise bankruptcy plan, which primarily benefits unsecured creditors. Even more so in this case where there was an amended compromise plan because the debtor could not pay its obligations under the first plan.

3. *Jiangsu Panyu Technology Co., Ltd.*

Jiangsu Panyu Technology Co., Ltd. ("Panyu") manufactures a range of medical devices including medical masks and protective equipment.³ Founded in 2005, the company holds a number of patents, qualifications, and licenses to supply advanced medical equipment.⁴ But poor management decisions drained the company of liquidity, and it entered bankruptcy reorganization proceedings in August 2017.⁵

The debtor's special product qualifications constituted a scarce resource which the administrator determined could not be maximized through liquidation. Accordingly, the creditors approved the administrator's plan of reorganization, which was in turn approved by the

¹ *Id.*

² See Austin & Lin, *supra* note 3 at 98.

³ *Jiangsu pan yu ke ji you xian gong si chong zheng an* (江苏磐宇科技有限公司重整案)[Jiangsu Panyu Technology Co. Ltd. Reorganization Case] (Intermediate People's Court, Nantong City, Jiangsu), *reprinted in Second Batch of Sample Cases*, *supra* note 51.

⁴ Under Article 12 of the Administrative Licensing Law of People's Republic of China, certain manufacturing activities require a special license or qualification in order to operate. These include products related to national security, public safety, public health, development of natural resources, public services, and medical devices. See *Zhonghua ren min gong he guo xing zheng xu ke fa* (中华人民共和国行政许可法) [Administrative Licensing Law of the People's Republic of China] (promulgated by the Standing Comm. Nat'l People's Cong., Aug. 27, 2003, effective July 1, 2004), http://www.gov.cn/flfg/2005-06/27/content_9899.htm (last accessed Feb. 3, 2021).

⁵ *Jiangsu Panyu Technology Co.*, *supra* note 55.

court on July 29, 2019. However, by January 2020, due to the epidemic, Panyu was no longer able to meet the terms of its reorganization plan. This was as products such as face masks and medical protective equipment faced an acute supply shortage.¹

What followed next was rapid series of steps requiring close coordination between the administrator, the court, and relevant local government authorities. First, the court extended the terms of repayment set forth the reorganization plan.² Second, government authorities arranged with the Nantong Development and Reform Commission and the Nantong Bureau of Industry and Information Technology to “restore” Panyu’s negative credit.³ Third, government authorities secretly promised suppliers that they would buy masks made by Panyu. This was inducement for the suppliers to provide raw materials to manufacture the masks. In other words, government authorities guaranteed suppliers they would be paid for the materials. Fourth, with this guarantee, Panyu was able to enter into supply contracts for raw materials.⁴ Fifth, based on the material supply contracts as well the “under the table” guarantees by the government authorities, state-owned banks loaned Panyu funds for the purchase of raw materials and other expenses to resume production. Finally, the Jiangsu Provincial Drug Administration authority approved Panyu to produce N95 masks, the only company in Nantong permitted to do so.⁵ By February 2020, Panyu was producing 20,000 to 30,000 N95 masks per day. This enabled the debtor to implement the revised schedule under its plan of reorganization.

As with Guangdong Xingangxing Concrete, the complicated steps of this case moved rapidly, clearly bypassing the normal process of submitting the plan for approval by creditors. In

¹ *Id.*

² *Id.* The court noted that ordinarily the debtor must strictly adhere to the reorganization plan, but if the plan cannot be implemented on schedule “due to national policy adjustments...the debtor or administrator may apply for a change to the reorganization plan.”

³ *Jiangsu Panyu Technology, supra* note 55. The Supreme People’s Court maintains the website “China Government Enforcement Information Inquiry Platform” (*Zhongguo zhi xing xin xi gong kai wang* 中国执行信息公开网) located at <http://zxgk.court.gov.cn/shixin/>. The site provides links showing money judgements, debt enforcement cases, names and information about people and property subject to debt execution proceedings, and related information and announcements. The site is searchable by name or case name or number. One of the links on the site is the “Dishonest Persons Under Enforcement Proceedings” (*shi xin bei zhi xing ren*) [失信被执行人]. Both natural persons and legal entities can be included in the list. A person or company may be placed on this list if there is a court finding that the debtor is able to pay its debts but deliberately refuses to do so. Upon such a finding, the court will enter the person’s name and details of the case on the Dishonest Persons list, and then notify relevant government agencies and financial institutions. Entities on the list may not bid on or perform government contracts, receive government support, or obtain government licenses or permits. To “restore credit” means that the people’s court will arrange to have the entity removed as associated judicial debt enforcement information removed from the list of “Dishonest Persons Under Enforcement Proceedings.” For an overview of this process, see *Shi xin zhi xing ren* 失信被执行人 [Dishonest Persons] [https://baike.baidu.com/item/%E5%A4%B1%E4%BF%A1%E8%A2%AB%E6%89%A7%E8%A1%8C%E4%BA%BA/13238289?fr=aladdin#reference-\[3\]-12862484-wrap](https://baike.baidu.com/item/%E5%A4%B1%E4%BF%A1%E8%A2%AB%E6%89%A7%E8%A1%8C%E4%BA%BA/13238289?fr=aladdin#reference-[3]-12862484-wrap) (last accessed August 6, 2020).

⁴ This information comes from interviews with persons associated with the case, but who have asked that their names not be used in this article. Notes of the interviews in our possession.

⁵ *Jiangsu Panyu Technology, supra* note 55.

particular, with China facing an acute need for protective masks, the court and government authorities wasted no time and left nothing to chance in order to ensure the continued operations of the debtor.

4. *Anshun Shuncheng Market Development Co., Ltd. Reorganization Case*

Anshun Shuncheng Market Development Co. (“Shuncheng”), established in March 2013, built and manages a wholesale fruit and vegetable market in Anshun City, Guizhou.¹ As the city’s largest wholesale produce market, it served as the “vegetable basket” for Anshun citizens. However, the company’s debts increased over time leading to a freeze of credit, and upon application by creditors, Shuncheng was placed in Chapter VIII reorganization bankruptcy in July 2019.²

The debtor’s management was initially permitted to continue operating its business, but when those efforts fell short, the bankruptcy trustee took over on January 1, 2020, restoring cashflow and stabilizing operations, thus leading to improved prospects for reorganization.³ By that time, due to covid restrictions, the Shuncheng market was the only wholesale agricultural market allowed to operate in the city, making it an especially high-risk area for virus transmission.⁴ Because of this, the court arranged a “coordination meeting” between the bankruptcy administrator, local Chamber of Commerce, and relevant government departments to formulate measures to control transmission of the virus. Working together the group created the “Anshun City Agricultural Products Wholesale Market Epidemic Prevention and Control Work Plan,” and the “Anshun City Agricultural Products Wholesale Market New Corona Virus Epidemic Prevention Publicity Manual.”⁵ For its part the court issued the “Reminders on the Work of Bankruptcy Administrators During Epidemic Prevention and Control,” a set of policies for bankruptcy administrators covering epidemic prevention and control, safety management, and asset management and preservation.⁶

In this case the objective of court and local business and government officials was two-fold: keep the Shuncheng produce market in operation while preventing the spread of the virus. The first objective was dependent on the second, and the success of those efforts in turn led to the court to mandate similar measures for subsequent bankruptcy cases.

¹ Anshun shi shun cheng shi chang kai fa you xian gong si chong zheng an(安顺市顺成市场开发有限公司重整案)[Anshun Shuncheng Market Development Co., Ltd. Reorganization Case] *reprinted in Second Batch of Sample Cases, supra* note 51.

² *Id.*

³ *Id.*

⁴ *Id.*

⁵ *Id.*

⁶ *Id.*

5. *Jiangsu Alcohol Wine Co., Ltd. and Affiliates Merger and Reorganization Case*

Jiangsu Suchun Liquor Industrial Co., Ltd. (“Suchun”) produced liquor for consumption and alcohol for disinfecting.¹ Market changes and other factors led to insolvency, and so in June 2018 the people’s court in Suining County, Jiangsu, ruled the debtor and its two affiliates to be merged and placed into bankruptcy reorganization.² A plan of reorganization was approved on December 18, 2019 and included two-month period for continued court supervision.³ Soon thereafter, the pandemic took hold. At that point, the court became deeply involved in Suchun’s operations, repeatedly reviewing and revising the debtor’s plan of reorganization and aspects of the company, including changes in the debtor’s equity, business projects, environmental remediation, and employment and other organizational matters.⁴ The court also saw to the company’s credit restoration, arranged for bank financing, supply of materials, and took other measures to maintain the continued production of epidemic prevention materials, as well as to ensure its disinfection products were “rushed to the front lines” of the epidemic.⁵

In commenting on the Suchun bankruptcy case, the Supreme People’s Court praised the people’s court’s “full play” of its judicial functions and lauded that the court “spared no effort” to guarantee the continued production of important covid prevention materials. The Supreme Court summarized the lower court efforts as follows:

During the bankruptcy supervision period, the court went deep into the enterprise according to the needs of epidemic prevention and control and solved the problems of resuming production. This reflects the judicial responsibility of the people’s court during the epidemic prevention and control period....”⁶

B. SUPREME PEOPLE’S COURT GUIDELINES ON DEALING WITH BANKRUPTCY CASES DURING THE EPIDEMIC PERIOD

On May 15, 2020, the PRC Supreme Court issued special guidelines (“Guidelines”) for courts in order to prevent and control the epidemic, and to promote economic and social stability

¹ Jiangsu su chun jiu ye you xian gong si ji guan lian gong si he bing chong zheng an (江苏苏醇酒业有限公司及关联公司合并重整案) [Jiangsu Alcohol Wine Co., Ltd. and Affiliates Merger and Reorganization Case] *reprinted in Second Batch of Sample Cases, supra* note 51.

² *Id.*

³ *Id.*

⁴ *Id.*

⁵ *Id.*

⁶ *Id.*

during the “covid period.”¹ The Guidelines are intended to further the continued implementation of national government’s “Six Stabilities” and “Six Guarantees.”²

Part III of the Guidelines deal with bankruptcy matters. The Guidelines direct courts in bankruptcy cases to “actively guide” negotiations between debtors and creditors, such as allowing installment payments or extending the payment period, or other types of non-judicial debt resolution.³ The Guidelines encourage courts to differentiate between (1) companies that were financially stable prior to the outbreak but that became insolvent as a result of covid or covid control measures and (2) companies that were already in financial distress before the outbreak and where the outbreak and resulting conditions have made matters worse. For the former, courts should look to future prospects of the company and the industry as a whole and rather than just focus on the current balance of assets and liabilities.⁴ In those cases, courts should actively assist in finding ways to allow the company to continue.⁵ On the other hand, for companies that were in financial trouble pre-covid but whose condition may have worsened as a result of the virus, the court should apply the standard criteria for whether a company will be allowed to reorganize, based on efficient allocation of resources and “survival of the fittest in the marketplace.”⁶

The Guidelines also address cases in which creditors have already procured a judgment and commenced assets seizure proceedings. In such situations, if the assets subject to seizure can feasibly be used to operate the debtor’s business, the court will encourage the creditors utilize Chapter VIII bankruptcy reorganization as a means of debt collection, in order to suspend interest payments and preserve the enterprise value of the business.⁷ In doing so, the court must

¹ Zui gao fa yuan guan yu yi fa tuo shan shen li she xin guan fei yan yi qing min shi an jian ruo gan wen ti de zhi dao yi jian (最高人民法院关于依法妥善审理涉新冠肺炎疫情民事案件若干问题的指导意见) [Highest Court Issued Guidelines Regarding “Appropriate Conduct of Court Proceedings” during the Epidemic Period] (May 15, 2020) www.court.gov.cn/fabu-xiangqing-230181.html (last accessed Jan. 2, 2021) (hereafter “Guidelines”). The guidelines apply to contract, insurance, and bankruptcy matters. *Id.*

2 “Six stabilities” (六稳 *liu wen*) consist of stable employment, stable finance, stable foreign trade, stable foreign investment, stable investment, and stable expectations”; “six guarantees” (六保 *liu bao*) includes guaranteeing employment, basic people’s livelihood, the rights of private business, food and energy security, and ensuring the stability of the industrial supply chain. See Xu Li (徐黎) “Liu wen” he “liu bao” shi shen ma guan si (“六稳”和“六保”是什么关系) [What are the “Six Stabilities” and “Six Guaranties”?], 中共中央纪律检查委员会 [CCP Central Committee Inspector General Office (May 19, 2020), http://www.ccdi.gov.cn/lswl/lilun/202005/t20200519_217554.html (last accessed Jan. 27, 2021).

³ Guidelines, *supra* note 75 at ¶17.

⁴ *Id.* at ¶18.

⁵ *Id.*

⁶ *Id.*

⁷ *Id.* at ¶19.

“actively guide” the bankruptcy reorganization so as to minimize risk to creditors. Any assets that are not necessary to continue the debtor’s operations may be sold as per the pre-bankruptcy execution proceeding.¹ The Guidelines also permit courts to extend the time period for the debtor or administrator to file a plan of reorganization if the epidemic or epidemic prevention measures make it impossible to negotiate or perform due diligence within the six-month period allowed by the EBL.² In such instances, courts should use the information provided in the bankruptcy application in determining whether an extension is warranted, but in no case can the extension be greater than six months.³

If the debtor’s plan or settlement agreement is already being performed, but the epidemic or epidemic control measures render the plan unfeasible to continue, the court shall supervise the debtor and creditors in re-negotiating the plan.⁴ If substantive changes are made to the plan, then the plan must be resubmitted to creditors for approval, but if the modification is only to extend the period of performance for a period of six months or less, then the court may approve the extension without a vote of creditors.⁵

In normal times the court sets the time for creditors to submit claims and supporting documentation, but the date must be no less than 30 days nor more than three months from the date that a liquidation or reorganization application is accepted.⁶ However, if a creditor is unable to do so because of the epidemic or epidemic prevention or control measures, the court may extend the time based on the creditor’s specific circumstances, but the time should not be longer than ten days after causes for the delay are resolved.⁷ Additionally, if it is necessary to postpone a meeting or proceeding, the administrator shall notify parties 15 days in advance and provide an explanation for the delay.⁸ Overall, the Guidelines direct courts and bankruptcy administrators to maintain the debtor’s operations “to the fullest extent,” coordinate with local government, and where the enterprise would otherwise have the ability to continue in business, the court shall make every effort to ensure financial support and encourage the administrator or debtor to remain in production.⁹

The PRC Supreme Court was not the first higher court to promulgate special rules relating to the epidemic. On February 2, 2020, the Jiangsu Higher People’s Court released its own bankruptcy case guidelines (“Jiangsu Guidelines”) that in part presaged the Supreme Court

¹ *Id.*

² *See* EBL Art. 79.

³ Guidelines, *supra* note 74 at ¶20.

⁴ *Id.*

⁵ *Id.*

⁶ *See* EBL Art. 45.

⁷ Guidelines, *supra* note 74 at ¶21.

⁸ *Id.*

⁹ *Id.* at ¶22.

Guidelines several months later. For example, the Jiangsu Guidelines cite the “Six Stabilities” as the basis for special judicial measures, and direct courts in Jiangsu to take into account the negative impact of the epidemic on financial growth and stability, especially with regards to ability of small and medium-sized companies to continue to operate.¹ Additionally, the Jiangsu Guidelines state that courts should take an active role in bringing debtors and creditors to reach debt settlement agreements, and to facilitate mediation, negotiation or other efforts to ensure that, where possible, a debtor’s operations continue.² The Jiangsu Guidelines also authorize courts to extend procedural deadlines when appropriate.³

The Jiangsu Guidelines contain specific provisions for enterprises that produce or have capacity to produce epidemic prevention materials, such as medical equipment, medicines and protective equipment. In such cases, the court may allow a bankrupt enterprise to resume or continue operations with or without the approval of creditors.⁴ After the debtor has resumed production of epidemic prevention materials, if the enterprise appears to be capable of reorganization, the court shall proceed with reorganization as provided under bankruptcy law.⁵ Additionally, courts should actively coordinate with relevant government agencies to facilitate the return of employees, supply raw materials, obtain credit, and ensure the business is appropriately managed.⁶ Debts incurred by the enterprise in order to continue producing epidemic control materials, including the purchase of materials, employee wages and social insurance benefits, are to be treated as “common benefit” debts, payable from the assets of the debtor.⁷

For all bankruptcy cases, Jiangsu courts and bankruptcy administrators must use information technology, such as WeChat, telephones, e-mail, or the national bankruptcy information network to minimize in-person contact as much as possible.⁸ If an in-person meeting is absolutely necessary, epidemic protection and control measures must be strictly observed.⁹ Any expenses incurred for epidemic prevention measures constitute bankruptcy

¹ Jiangsu sheng gao ji ren min fa yuan guan yu zuo hao xin guan fei yan yi qing fang kong qi jian po chan shen pan gong zuo de shi shi yi jian (江苏省高级人民法院关于做好新冠肺炎疫情防控期间破产审判工作的实施意见) [Implementation Opinions of the Higher People’s Court of Jiangsu Province on Ensuring Appropriate Bankruptcy Trials During the Epidemic Prevention and Control Period (hereafter, Jiangsu Guidelines) ¶2 (Feb. 19, 2020), http://www.jsfy.gov.cn/art/2020/02/19/23_99640.html (last accessed Feb. 3, 2021).

² *Id.* at ¶ 3.

³ *See, e.g., Id.* ¶ 5 (extending the time to submit a plan of reorganization), ¶58 (extending the time for creditors to submit claims). Bankruptcy administrators should also take an active role in determining whether otherwise standard time limits should be extended. *Id.* at ¶ 18.

⁴ *Id.* at ¶ 6.

⁵ *Id.*

⁶ *Id.* at ¶ 7.

⁷ *Id.* at ¶ 8.

⁸ *Id.* at ¶ 11.

⁹ *Id.*

expenses and may be paid from debtor's assets.¹ For businesses that enter bankruptcy, the managers must immediately implement all required covid protocols before resuming work.²

C. LATER CASES

1. *Final Ruling on Foshan Nanhai Benda Mold Co., Ltd.'s Application for Bankruptcy Liquidation Against Nuode Technology Co., Ltd.*

Foshan Nanhai Benda Mold Co., Ltd. ("Nanhai") is a manufacturing company domiciled in Nanhai District, Foshan City, Guangdong Province.³ Nuode Technology Co., Ltd. ("Nuode") is a manufacturing technology company domiciled in Danyang City, Jiangsu Province.⁴ Nanhai and Nuode were parties to contracts signed in 2015 by which Nuode provided Nanhai with research and development services and related equipment. Disputes arose under the contracts, and on September 29, 2017 Nanhai obtained judgement against Nuode in the amount of RMB 5.4 million in Nanhai District People's Court, which also ruled that because of the judgment, Nanhai acquired rights in real property owned by Nuode in Danyang City, Jiangsu.⁵

Nuode appealed the award to the Foshan City Intermediate People's Court but the appeal was dismissed.⁶ The Nanhai District People's court then issued a "letter of consent" to transfer the judgment to Danyang City People's Court, the jurisdiction where Nuode is domiciled. Nanhai promptly filed an execution proceeding against Nuode in the Danyang City People's Court, but the Danyang court dismissed the action based on a finding that all of Nuode's real estate, land use rights, and equipment were already fully mortgaged to other creditors.⁷

With all other options seemingly exhausted, on February 24, 2020, Nanhai filed a Chapter X bankruptcy liquidation application against Nuode in Danyang City People's Court.⁸ However, the court rejected the application. Nanhai argued that Nuode should be placed in bankruptcy based on EBL Art. 2, which provides "where an enterprise legal person cannot pay off his debts due and his assets are not enough for paying off all the debts, or he apparently lacks the ability to pay off his debts, the debts shall be liquidated according to the provisions of this Law." The court agreed that Nuode had failed to pay its debts, but nevertheless ruled that the company had not yet reached the conditions required for bankruptcy under the EBL. The court

¹ *Id.* at ¶ 13.

² *Id.* at ¶ 15.

³ Fo shan shi nan hai ben da mo ju you xian gong si yu nuo de ke ji gu fen you xian gong si shen qing po chan qing suan er shen min shi cai ding shu (佛山市南海奔达模具有限公司与诺德科技股份有限公司申请破产清算二审民事裁定书)[Final Ruling on Foshan Nanhai Benda Mold Co., Ltd.'s Application for Bankruptcy Liquidation Against Nuode Technology Co., Ltd.] (Jiangsu High People's Court, Oct. 29, 2020). A copy of the opinion is in our possession.

⁴ *Id.*

⁵ *Id.*

⁶ *Id.* Nuode appealed the dismissal to the Guangdong People's High Court, and that appeal was pending at the time the instant ruling was issued.

⁷ *Id.*, citing People's Court of Danyang City, Jiangsu Province Execution Ruling on 2017 Guangdong Debt Execution Order No. 12768 (Nov. 26, 2019).

⁸ *Id.*

observed that Nuode was the first enterprise in Danyang City to resume work and production during the covid period, that it employed 300 workers and was actively revising its production processes and operations, and that it was striving to expand market share. As proof, the court found that the company had “already signed a number of domestic and foreign orders.”¹ These factors supported the Danyang City People’s Court conclusion that:

If the company enters the bankruptcy [liquidation] process, there will be instability due to displaced workers,² which will directly affect the overall situation of local epidemic prevention and social stability. Therefore, it is not suitable to enter bankruptcy liquidation at present.³

Nanhai appealed the Danyang court ruling to the Intermediate People’s Court of Zhenjiang City, Jiangsu. However, the Intermediate Court rejected the appeal. Nanhai then appealed to the Jiangsu High People’s Court, which upheld the people’s court ruling and denied the appeal. The Jiangsu High People’s Court reiterated that Nuode had responded to local government requests to safely resume operations as soon as possible, and that it currently had “stable production and orderly operations.” The high court also expressed concern that liquidation of Nuode would “affect the overall situation of epidemic prevention and trigger unstable factors due to the displacement of workers.”⁴

In this case, although Nuode had not paid its debt to Nanhai and all its assets were mortgaged, because Nuode was still operating and had an apparent book of orders, the courts in Jiangsu refused to allow the company to be forced into reorganization proceedings. This would have required Nuode to specify in its plan of reorganization how and when it would pay the debt to Nanhai, which is certainly a legitimate objective of a creditor bankruptcy application. In fact, there is no discussion whatsoever in the high court’s opinion regarding payment of the debt to Nanhai. Instead, the Jiangsu courts simply ruled that because Nuode’s current operations are stable and there is promise of improvement in the future, Nanhai was not entitled to collect its debts by forcing Nuode into bankruptcy. In pre-covid times, courts would have not been so sanguine about a creditor’s clearly valid rights. This case demonstrates the influence of both the Supreme Court Guidelines and the Jiansu High People’s Court Guidelines in encouraging lower courts to find every way possible to allow a company to continue operations.

¹ *Id.* In its appeal to the Jiangsu High People’s Court, Nanhai asserted that the Danyang People’s Court improperly accepted Nuode’s claim of multiple orders, as Nuode did not provide any actual copies or descriptions of the orders. However, the high court did not find this error to be of consequence. *Id.*

² This refers to the fact that if they lost their jobs, many workers might have to return to their home provinces and cities, thus increasing the possibility of spreading the covid virus.

³ *Nanhai v. Nuode Final Ruling, supra* note 102.

⁴ *Id.*

2. *Final Ruling on Wenzhou Zhengxiang Technology Co., Ltd.’s application for Bankruptcy Liquidation Against Yayin (Guangzhou) Auto Accessories Co., Ltd.*

Wenzhou Zhengxiang Technology Co., Ltd. (“Zhengxiang”) is a manufacturer located in Wenzhou City, Zhejiang.¹ Yayin (Guangzhou) Auto Accessories Co., Ltd. (“Yayin”) is a wholesaler and retailer of automobile parts and supplies located in Guangzhou City, Guangzhou. On January 6, 2020, the Wenzhou Intermediate People’s Court entered judgement in favor of Zhengxiang and against Yayin in the amount of RMB 200,459 for failure to pay for goods purchased from Zhengxiang.² The court began enforcement proceedings to collect the judgement but because no property owned by Yayin could be located, the execution action was terminated on May 11, 2020.

Having no success enforcing its judgment in Wenzhou City, on June 4, 2020, Zhengxiang filed an application under against Yayin for liquidation under EBL Chapter X in Guangzhou City Intermediate People’s Court. However, the Guangzhou intermediate court denied the application and refused to order Yayin into liquidation. After a review of Yayin’s financial and operations data, the court concluded that Yayin was “operating normally, has a stable workforce, and has sustained profitability.”³ The court noted that this was so despite the problems caused by epidemic, and stressed the importance of maintaining social stability and reducing economic disruption.⁴ Since it had no other creditors, and its operational capabilities were gradually recovering, the court determined Yayin was able to pay its debts and therefore could not be forced into liquidation.⁵

Zhengzheng appealed the intermediate court’s ruling, largely on the grounds that the evidence Yayin introduced in the intermediate court proceeding was self-serving and “of doubtful authenticity.” On appeal, the Guangdong High People’s Court found that the intermediate court had indeed failed to adequately cross examine the evidence present by Yayin, and that it had unduly accepted Yayin’s valuations and claims at face value.⁶ Yet the high court also observed that if Yayin did in fact have sufficient funds to pay its debt to Zhengxiang, then its failure to do so constituted a crime for which Zhengxiang could assert criminal liability.

¹ Wenzhou shi zheng xiang ke ji you xian gong si, ya yin (guang zhou) qi che yong pin you xian gong si po chan er shen min shi cai ding shu (温州市正祥科技有限公司、雅音 (广州) 汽车用品有限公司破产二审民事裁定书) [Final Ruling on Wenzhou Zhenxiang Technology Co., Ltd. Application for Bankruptcy Liquidation against Yayin (Guangzhou) Auto Accessories Co., Ltd.] (hereafter, Wenzhou Zhenxiang Final Ruling) (Guangdong High People’s Court, January 5, 2021). A copy of the ruling is in our possession.

² *Id.*

³ *Id.*

⁴ *Id.*

⁵ *Id.*

⁶ *Id.*

Therefore, the court reasoned, Yayin must be telling the truth about its finances otherwise it was needlessly subjecting itself to possible criminal charges.¹

Despite the multiple errors in the intermediate court proceedings, the Guangdong High People's Court rejected Zhengxiang's appeal. Although it was clear that Yayin had failed to pay the debt, it was equally clear that Yayin was not insolvent.² Zhengxiang was the only creditor and the amount owed was not large. Even taking into account the self-serving evidence presented by Yayin, there was sufficient evidence of orders, bank statements, and stable operations to show that the company was a viable enterprise.³ The Supreme Court Guidelines mandate that courts promote the resumption of production, keep workers employed, and help maintain market stability during the covid period. For these reasons, the Guangdong High People's Court held that bankruptcy liquidation of Yayin was not suitable.⁴

3. *Ruling on Xia Wei and Zhang Zhanzu's Application for Liquidation Bankruptcy Filed Against Guangzhou Laitai Pharmaceutical Co., Ltd.*

Xia Wei and Zhang Zhanzu, both residents of Guangzhou City, Guangzhou ("Applicants") loaned Guangzhou Laitai Pharmaceutical Co., Ltd. ("Laitai") the amount of RMB 7 million.⁵ Laitai failed to make any payments on the loan, and Applicants sued Laitai in the People's Court in Conghua District, Guangzhou. Subsequently, on Aug. 6, 2019, the parties agreed to entry of judgment against Laitai for the loan amount plus interest. Laitai promptly defaulted again, and so upon request of the Applicants the court opened an execution case against Laitai. The execution action was twice terminated and then re-started until it was discovered that all of Laitai's assets had already been judicially frozen due to enforcement actions by other creditors. Indeed, Laitai was subject to 212 enforcement cases totaling RMB 14.5 million, including RMB 6.8 million in employee wage claims.⁶

With their collection efforts stymied, on May 13, 2020 Applicants requested the court to convert the execution cases to an action against Laitai for liquidation bankruptcy, but the application was denied by the court on June 3, 2020.⁷ Applicants appealed the ruling to the

¹ *Id.*

² *Id.*

³ *Id.*

⁴ *Id.*

⁵ Guangdong sheng gao ji ren min fa yuan min shi cai ding shu (2020) yue po zhong 55 hao (广东省高级人民法院民事裁定书) (2020) 粤破终55号 [Guangdong Province High People's Court, Final Civil Ruling (2020) Guangdong Bankruptcy No. 55] (Nov. 6, 2020). A copy of the ruling is in our possession.

⁶ *Id.*

⁷ *Id.*

Guangdong City Intermediate People's Court, but after that appeal was rejected, Applicants appealed to the Guangdong High People's Court.¹

In reviewing the case, the Guangdong high court reviewed several years of Lитай's financial statements prepared by certified public accountants. The statements showed that the business was stable and that assets exceeded liabilities. For example, a statement from May 2020 showed assets of RMB 645 million against liabilities of RMB 375 million.² By examining the people's court execution proceedings, the Guangdong high court found that the debt enforcement court had overlooked numerous assets of Lитай that could have been seized to pay Applicants, such as inventory, raw materials on hand, receivables and claims against other parties, as well as patents and other intangibles.³

Applicants countered that some of Lитай's operations were illegal. For example, according to Applicants, much of Lитай's production was actually done by third-party enterprises that lacked the required government licenses.⁴ None of that was availing before the Guangdong High People's Court, for two main reasons. First, the court cited Article 18 of the Supreme Court Guidelines on covid-era cases to the effect that businesses that were in good condition before the covid outbreak should be allowed to continue in business if it can be shown that the enterprise can continue its normal operations.⁵ Second, the facts showed that Lитай was solvent and that Applicants could collect their debt through execution procedures.⁶ Therefore the court upheld the ruling of the people's court to deny Applicant's bankruptcy liquidation application against Lитай.

There is a widespread belief among judicial observers in China that execution court proceedings can be unreliable and ineffective. This is because officials in debt execution cases are often focused on producing a final report quickly, rather than exhaustively searching for all of a debtor's assets.⁷ Indeed, this argument has been used to encourage creditors to enforce their claims against debtors through bankruptcy liquidation or reorganization, since bankruptcy

¹ *Id.*

² *Id.*

³ *Id.*

⁴ *Id.*

⁵ *Id.*

⁶ *Id.*

⁷ For example, the Taizhou, Zhejiang Province, Intermediate People's Court asserts that bankruptcy is a more effective means of debt collection because execution court officials are too often concerned with quickly producing a final report of the case, and not the actual thoroughness of the investigation. In contrast, a bankruptcy administrator conducts a more "refined" search of the debtor's property. *Taizhou dui 14 qi an jian kai zhan ge ren zhai wu qing li, jie guo yu cheng xin xi xi xiang guan* (台州对14起案件开展个人债务清理, 结果与诚信息息相关) [Taizhou administers 14 personal debt liquidation cases, and the results are based on the debtor's honesty] Feb. 7, 2020,

<https://new.qq.com/omn/20191125/20191125A0DCEL00.html> (last visited Feb. 8, 2021).

administrators are more thorough in investigating a debtor's operations and assets.¹ In addition, commentators have stated that bankruptcy can be a solution to the reducing the large backlog of uncollectable debt enforcement judgments.² Accordingly, it is notable that in this case the Guangdong High People's Court asserted the exact opposite—that because Applicants have recourse to people's court execution proceedings, the application for bankruptcy against Laitai is not appropriate. This is a stark example of how the covid-era court guidelines and special bankruptcy adaptations have upended the pre-covid use of bankruptcy proceedings.

III. CONCLUSION

China's national and regional governments have made covid prevention and control a top priority, implementing strict protocols to combat the epidemic. A secondary objective is minimizing the disruptive economic and social effects of the epidemic. Pre-covid initiatives such as the "Six Stabilities" and "Six Guarantees" have been reemphasized as necessary policies in the "covid period." Parallel with government efforts, Chinese courts have promulgated special national and provincial guidelines for people's courts for use in bankruptcy cases. In cases in which the debtor's financial distress was caused or significantly exacerbated by the epidemic or epidemic prevention and control measures, courts will actively engage with debtors, creditors, local government, and other interested parties to enable the debtor to continue operations. This is especially true if the debtor produces materials related to covid treatment or prevention. In addition, courts are directed to take into account the potential social disruption of job loss and worker displacement, loss of production capacity, and whether creditors have some recourse other than through bankruptcy. In several cases, creditor priorities were essentially ignored in the interests of continuing debtor operations.

In the cases we have reviewed, it is highly unlikely that courts would have so strongly resisted creditors' collection efforts or allowed the debtor to remain in operation if the cases had occurred outside the "covid period." It can often be difficult to balance the possible economic and social benefits of permitting a potentially viable enterprise to reorganize and continue to operate versus the rights of creditors to enforce their legal remedies and recover losses. During the covid period PRC courts are heavily predisposed to resolve that balance in favor of debtors. Put another way, judicial authorities in China have opted to modify standard bankruptcy

¹ *Id.*

² Wang Jiafei (王佳飞) *Taizhou fa yuan chu tai quan guo shou ge ge ren zhai wu qing li shen li gui cheng* (台州法院出台全国首个人债务清理审理规程) [*Taizhou Court Issued the Country's First Personal Debt Liquidation Trail Rules*], May 9, 2019, https://zjnews.zjol.com.cn/zjnews/tznews/201905/t20190509_10082629.shtml (last visited Feb. 8, 2021) (asserting that personal bankruptcy cases will help clear a backlog of uncollected debt judgements).

administration under the EBL in order to support government policies aimed preventing and controlling the covid virus.

The Impact of COVID-19 on post-Brexit Britain

Afsaneh Danesh¹

Abstract

The COVID-19 has become a major threat to the global economy, in addition to being a threat to public health. So far, the COVID-19 borderless crisis has had profound effects on world trade markets and relations between countries. There is a consensus among economists that this pandemic will have a severe negative impact on major global economies. The question of the present study seeks to answer the question that, considering the withdrawal of UK from the European Union, what effects has the outbreak of the COVID-19 had on Britain? The hypothesis of the present study is that the COVID-19 pandemic posed economic threats to the UK industry, services and health sectors. The economic effects of the outbreak on businesses and economic activities in the country have so far led to a slowdown in British economic growth, an increase in downsizing and unemployment, a devaluation of the pound and the exchange market in the country, and with the outbreak of the new British virus and the problems of Britain leaving the European Union, there is a possibility that regional differences will increase. In general, the present paper attempts to use a descriptive-explanatory method to draw an overview of economic threats of COVID-19 to the UK.

Keywords: UK, Brexit, COVID-19, Threat

Introduction

The COVID-19 pandemic has affected the entire food system and exposed its fragility. Closing borders, trade restrictions and restrictive measures have prevented farmers from accessing markets, buying agricultural inputs (a set of factors used in the production process) and selling their products, preventing agricultural workers from harvesting crops. It disrupts domestic and international food supply chains and reduces access to healthy, safe and varied diets.

The pandemic has destroyed jobs and endangered millions of livelihoods. COVID-19 pandemic threaten food security of millions of men and women. Ensuring the safety and health of all food

¹ M.A of International Relations, Ferdowsi University of Mashhad, afsanedanesh@mail.um.ac.ir

industry workers - from major producers to those involved in food processing, transportation and retail, including street food vendors - as well as ensuring income and better protection to save lives and protecting the public health, livelihood and food security is important and vital. In the COVID-19 crisis, food security, public health, and employment issues, especially workers' health and safety, are intertwined, and these factors can have serious economic threats.

In this regard, the COVID-19 pandemic has posed many threats in all different dimensions for countries around the world. Even developed countries that claim to have advanced health systems face acute problems. The situation caused by this virus has put Britain, which has just left the European Union, in a special situation that can be considered as a kind of crisis. The COVID-19 pandemic in each country has been more influential in the economy. In this regard, the main question of the present study is what threats did COVID-19 have on Britain? The COVID-19 pandemic marked the beginning of a difficult period for Britain, which could pose a serious threat to the British economy. The economic threats of the COVID-19 pandemic on businesses and economic activities in the country have so far led to a slowdown in British economic growth, an increase in downsizing and unemployment, a devaluation of the pound and the exchange market in the country, and with the outbreak of the new British virus and the problems of Britain leaving the European Union, there is a possibility that regional differences will increase. In general, the present paper attempts to use a descriptive-explanatory method to draw an overview of economic threats of COVID-19 to the UK.

In this regard Petrie and Norman (2020) in the article "Assessing the economic implications of COVID-19 and Brexit" the economic consequences of Brexit and COVID-19 have been examined according to the two scenarios of exit without agreement and with agreement. In four chapters, the authors of this study first examine the economic consequences of Brexit and then the economic consequences of the COVID-19. De Lyon and Dhingra (2020) in the article "COVID-19 and Brexit: Real-time updates on business performance in the United Kingdom" have examined the economic trends of the United Kingdom using trade survey data. In this study, they have studied the effectiveness of the COVID-19 and how it relates to the effects of the COVID-19. Their partial analysis is based on the fact that the parts that are affected by the Brexit are different from the parts that are affected by the COVID-19. Dayan (2020) in the article "How will Brexit affect the UK's response to COVID-19? examines the health effects of the COVID-19 on Britain after Brexit. This briefing will look at how leaving the single market might affect UK health and social care services in the short term as they try to deal with COVID-19 while maintaining normal services. It will also look at what difference a deal might make, and the options that the UK and the EU have. It does not look at the longer term, at wider public health, or at possible implications for health services in the EU. Government studies have also shown that the economic impact of the Brexit will be negative in the long run (HM Government: 2020).

The difference between the present study and the previous ones is that the analysis of this study has been examined in the context of the Copenhagen School and the consequences of the COVID-19 pandemic are considered an economic threat to Britain. In this research, using written studies and descriptive-explanatory method, the current and forthcoming economic effects of Britain caused by the COVID-19 examined. Evidence suggests that with the COVID-19 pandemic, sectors of the British economy are under serious threat. The findings show which sectors have suffered the most economic losses from these conditions. This review is important because the COVID-19 pandemic has dramatically changed the UK economic outlook, and it is even more important to carefully assess the effects of Brexit. These studies should be used for future awareness and decisions in future domestic and foreign policy.

Copenhagen School

The Copenhagen School is a name given to the research agenda by a group of researchers from the Copenhagen Peace Research Institute in Denmark, based on the works of Barry Buzan and Ole Weaver. With the collapse of the bipolar system and the emergence of new developments in the structure of the international system, especially civilian phenomena such as economic development, environmental change, health problems, migration, terrorism and globalization, the traditional view of security was seriously criticized by various experts (Buzan, Weaver and Wilde, 2007). They tried to offer a new theory and definition of a new regionalist dynamic that would be more adaptable to the conditions and developments after the Cold War. In this regard, one of the most important steps in the path of theoretical explanation in the security dimension was taken by the theorists of the Copenhagen school, especially its leading figure Barry Buzan (Azarshab, Najmabadi and Bakhshi, 2017: 123).

From the point of view of the Copenhagen School, in the new context, security has lost its traditional meaning, whereas in the past, security was viewed in the context of the Westphalian model and with military dimensions, but in the post-Cold War era, it underwent a transformation. In the new era, we are witnessing the expansion of the scope of security to multiple dimensions (Seifzadeh, 2004: 40). Barry Buzan, as the founder of the Copenhagen School, criticizes the simplistic conception of security and believes that the concept of security and its issues has expanded and is not merely military security (Buzan, Weaver and Wilde, 2007). This school is based on the tendency to the level of regional analysis and multiple dimensions of security (Azarshab, Najmabadi and Bakhshi, 2017: 122).

Barry Buzan interprets security as liberation from the threat and the ability of governments and communities to maintain an independent identity and functional integrity against the changing force. In fact, security refers to the concept that society or people define something as a threat. This is a characteristic of the process in which threats are made. This view considers the definition of security as discourse processes through which an intersubjective understanding is

constructed within the political community and some things are considered as an existential threat against the valuable authority. Therefore, security is used for immediate and extraordinary calls in order to take the necessary measures to deal with the threat (Buzan, Weaver and Wilde, 2007).

In general, security studies in the post-Cold War era include a number of potential threats. Given the expansion of the concept of security, many of these threats include: terrorism, weapons of mass destruction, extremism, organized and cybercrime, energy security, economic, unknown diseases, health, climate change, illegal immigration and border security. These security threats encourage countries and organizations to work together to address these challenges. During its membership in the European Union, the United Kingdom has had a lot of security cooperation to deal with these threats because these threats affect the security of both parties (Konstantopoulos & nomikos: 2017,3). But in 2016, the country decided to leave the EU by holding a referendum on June 23 with 51.89 percent of the vote, and in 2020 officially left. Britain faced a severe crisis after leaving the European Union. The COVID-19 outbreak marked the beginning of a difficult period for Britain, which could pose a serious economic and regional threat to Britain.

Economic threats of the COVID-19 on Britain

Britain's national security depends on economic security, and providing a cost-effective strategy to address future security threats depends on the budget.¹ The nature of economic threats includes essential issues (food, education, etc.), welfare, employment, trade, investment, and threats of globalization. and the government must take action against these threats.

On March 23, UK government took extensive measures to prevent the COVID-19 pandemic, such as closing schools, universities, restaurants, entertainment venues and many other unnecessary jobs. These measures disrupted supply and demand and economic activity. Although the government pursued a number of fiscal and protectionist policies, some sectors of the economy slowed down British economic growth. COVID-19 has provoked some of the steepest GDP declines ever in the UK. The UK gross domestic product fell by 2% in the first quarter of 2020 compared to the 7% growth it experienced in the first quarter of 2019 (Calzada, 2020: 2-9). It has been almost a year since Britain locked in to limit the COVID-19 pandemic. An inevitable result of this lock was a 20 percent drop in GDP in April - the worst recession in more than three centuries. It is predicted that with the new outbreak of the COVID-19 and long-term damage to supply and trade chains, travel will further decrease (Petrie and Norman, 2020: 24). The path of recovery is uncertain, but it is likely many of the impacts will eventually prove temporary, such as changes to supply chains or in the ways in which people and organizations work. Brexit, by contrast, is likely to bring mostly more predictable changes to the way the UK trades with the EU and some of its other trade partners, but these changes will be permanent.

¹ UK NSS 2018

Both economic shocks will impact supply chains, often in different ways, meaning they may well compound each other. The economic effects of Brexit are well documented. From the first quarter of 2019, Brexit is estimated to reduce the UK GDP by 2.1% (born et al. 2019).

COVID-19 has affected a number of industries, particularly manufacturing and banking, finance and insurance. The education and health sectors have been affected by the COVID-19 due to rising health costs, and the economy has been affected as a result. However, the economic impact is not the same in all industries. Automotive manufacturing, transportation equipment, chemical products and textiles, and services such as finance and communications are most exposed to Brexit. Tourism, transportation, arts and entertainment are most exposed to the economic impact of COVID-19.

The automotive industry is one of the sectors that has stagnated with the COVID-19 pandemic and is likely to be most affected by Brexit. In October, car production in the UK fell by about a fifth compared to the same month last year. According to figures released by the British Automobile Manufacturers and Dealers Association in October, about 110,000 cars left factories, 24,500 fewer than in October 2019. The Japanese carmaker Honda also announced that the company's plant in the UK will be closed for four days due to disruptions caused by the COVID-19 pandemic in the supply chain. Volkswagen, Toyota, Fiat Chrysler, Ford and Nissan have also been forced to make changes to their production schedules. These developments take place at a time when Honda is set to close its plant in the UK forever. Meanwhile, Ford has increased the cost of selling cars imported to the UK from the European Union. The price increase has been attributed to tariffs on Britain leaving the EU (De Lyon, 2020:39- 43). The Automobile Manufacturers and Traders Association (SMMT) notes that car production in the UK fell to its lowest level since World War II, declining by 99.7% in April 2020 and the new car market by 43% in the first quarter of 2020. However, again this is different in the manufacturing industry, and the OECD expects motor vehicles and transport equipment, chemical, rubber and plastic products, textiles and meat to be more affected.

In terms of employment, this means that jobs in certain industries are more visible than others. For example, the OECD estimates that the unemployment rate in the motor vehicle, parts and transportation industry will rise by 2.4%. According to media announcements so far this year, they estimate that more than 11,000 jobs in the automotive industry (including auto retail) have been lost since the pandemic began (Petrie and Norman, 2020: 38-55). Followed by, most businesses have reported a decline in trade volume between April and June 2020. Eighty percent of jobs reported production fell in June (Graziano: 2018). The commercial impact of COVID-19 shows that 11% of businesses have temporarily stopped trading. Business expectations for June improved slightly from May and April, but 60 percent of jobs still expect production to decline in the next three months (Breinlich et al. 2020).

While the government has taken steps to prevent widespread unemployment, such as the job protection scheme and the payment of salaries to COVID-19 patients, job losses continue. Britain had a 40 percent drop in employment before the pandemic, and with the COVID-19 pandemic, jobs fell by almost 80 percent from June. In addition to the depreciation of the British pound against other currencies, the London Stock Exchange also depreciated by 33 billion pounds (Costa et al. 2020). Workers exposed to pound depreciation faced declining wages and a 2.9% increase in the cost of living (Breinlich et al. 2019). The government has introduced new policies aimed at protecting the unemployed, such as increasing resources in job centers and expanding financial plans. The Kickstart plan has been created, which provides six months of work for 16- to 24-year-olds with global acclaim. The plan is likely to increase temporary wage labor. But it is unclear whether this plan will benefit young workers, especially if economic recovery is slow (Bell et al: 2020). Workers with temporary contracts are also at greater risk of worsening labor market conditions. Unemployment and layoffs are likely to increase as the job retention program decreases. Due to the simultaneous effects of Brexit, unemployment is expected to more than double in one year and increase by 8 to 9 percent in 2020. Also, with increasing barriers to trade, investment and immigration with the EU, the structure of economic activity in the UK will inevitably change. Adaptation of workers and companies to this new structure is unlikely to be easy, and the global pandemic has only increased the insecurity and threatened these jobs (Dayan, 3-10: 2020).

With The changing nature of the relationship between the UK and EU countries and the end of free movement will deprive Britain of an immigration system and benefits based on free movement such as services, jobs and visas. There is even a possibility that the COVID-19 will make people more cautious when dealing with international travel. So far, more than 40 countries have suspended flights, ships and rail with Britain. The British COVID-19 has also been observed in the Netherlands, Denmark and Australia. During this period, services such as accommodation and food, transportation and storage (includes air and passenger travel), and arts and entertainment have suffered the most from the lack of tourists. The various effects indicate that many firms and businesses have reduced productivity (Deloitte, 2020: 1-13).

Loss of passport rights and unresolved issues regarding equivalence and data flow in the service sector will affect, according to the service industry, the OECD estimates production losses between 2 and 7%. In major service industries such as finance, business services, communications and construction, losses of more than 3% are expected. Although relatively small, they show significant losses due to the importance of services to the UK economy (services account for about 80% of production and employment). In the Government's 2018 assessment, the loss of passport rights potentially led to a 13% increase in financial services costs in financial services. In the service sector of 3-5% in the medium term and the transport and storage sectors. Professional, scientific and technical; And financial services and insurance are

more affected. Transportation, communications, and construction are also likely to be affected by the economic consequences of the COVID-19 (De Lyon, 2020: 43).

Another major threat facing Britain after the COVID-19 pandemic is lack of access to EU medical and health resources. Leaving the single market will create new and widespread problems for most NHS drugs and medical equipment coming from or through the EU. Measures such as storage and planned delays will help UK gain full control, but data from the EU referendum shows that drug shortages have become more common. Both the COVID-19 and Brexit surges have caused a surge in imported resources, making it very difficult for Britain to deal with both at the same time (Dayan, 3-10: 2020). Exports of vital medical supplies were used by the European Union during the first wave of the COVID-19, but could now cover Britain after 31 December. The UK will no longer have access to the European Center for Disease Control and Prevention (ECDC), which collects and shares information on pandemics and other outbreaks of infectious diseases. The UK will have a "machinery, equipment and energy" price increase of 6.1%, even without tariffs. Because the NHS has several levels of control over the prices it will pay for drugs, price increases are synonymous with shortages. Customs changes, regulatory changes, and any fluctuations in sterling are likely to result in significant additional costs for drug suppliers (Mckenzie, 2020: 2-8). According to the negotiating documents, draft treaties and briefings, most of the health issues that could have been covered by an agreement have not been agreed upon by the parties, or the outcome is still unclear (Gleencross, 2020: 172-179). Poor funding for public health and social care led to limitations on Britain's ability to fight the COVID-19 during the first wave and over time, it could create a more serious threat to the sector. Leaving the single market will mean slower growth and it will be more difficult to solve these problems.

Conclusion

As mentioned, the theories of the Copenhagen school, especially the Barry Buzan, in addition to military security, focused on social, economic, environmental and political security. The advantage of Buzan's approach to security is that he does not look at security in a one-dimensional way and tries to take the concept of security out of the narrow military circle. Buzan's definition of security covers individuals, governments, and organizations, and this feature has led to a better analysis of security issues. In this study, the economic threats posed by the COVID-19 pandemic to Britain were examined in the context of the Copenhagen School. According to the analysis of this study, the occurrence of pandemic crises is one of the accelerating factors of economic threats. UK has faced several threats in the past year. The COVID-19 pandemic has left the British economy in a fragile position. In this regard, the British economy has seen its negative effects. Manufacturers and exporters of goods and services suffered the most turmoil in their supply chain and raw materials. Rising paperwork, declining sterling, rising pharmaceutical and overhead costs have made cross-border imports and exports more difficult between Europe and the UK, and slowed UK economic growth. In general, given

the damage to the industry, services and health sectors, COVID-19 could be considered a threat to the British economy, which requires serious government action to reduce further damage.

References

Azarshab, M., Najmabadi, M., Bakhshi, R. (2017). The Place of Security in the Copenhagen School: A Framework for Analysis. *Journal of Political Science*, 40.

Buzan, B., Weaver, E., translated by Alireza Tayeb. (2007). *A New Framework for Security Analysis*. Publications of the Research Institute for Strategic Studies.

Bell, B., Bloom, N., Blundell, J., & Pistaferri, L. (2020). Prepare for large wage cuts if you are younger

and work in a small firm. Voxeu.Org.

Bell, B., Bloom, N., Blundell, J., & Pistaferri, L. (2020). Prepare for large wage cuts if you are younger

and work in a small firm. Voxeu.Org.

Bennedsen, M., Larsen, B., Schmutte, I., & Scur, D. (2020). Understanding the impact of government

aid to firms in the COVID-19 pandemic. Voxeu.Org, 1–5.

Born, B., Müller, G. J., Schularick, M., & Sedlacek, P. (2019). The Costs of Economic Nationalism: Evidence from the Brexit Experiment. *Economic Journal*, 129(10), 2722–2744.

Breinlich, H., Leromain, E., Novy, D., & Sampson, T. (2019). Exchange Rates and Consumer Prices:

Evidence from Brexit. CEP Discussion Paper, 1667.

Costa Dias, M., Norris Keiller, A., Postel-Vinay, F., & Xu, X. (2020). Job vacancies during the COVID-19. pandemic. IFS Briefing Note, BN289.

Dayan, mark. (2020). How will Brexit affect the UK's response to coronavirus? Published by the Nuffield Trust. London. ISBN: 978-1-910953-78-5.

De Lyon, J., & Dhingra, S. (2020). COVID-19 and Brexit: Contrasting sectoral impacts on the UK.

Voxeu.Org.

Konstantopoulos, I L. & Nomikos, J M. (2017). Brexit and intelligence: connecting the dots, Journal of Intelligence History: To link to this article: <http://dx.doi.org/10.1080/16161262.2017.1333695>

Glencross Andrew. (2020). The importance of health security in post-Brexit EU–UK relations. European View. Vol. 19(2) 172–179. DOI: 10.1177/1781685820964291.

Gunson, Russel & Hassan Gerry. (2017). Scotland, the UK and Brexit: A Guide to the Future. Printed and bound by Bell & Bain Ltd., Glasgow. Isbn: 978-1-912147-18-2.

Graziano, A., Handley, K., & Limao, N. (2018). Brexit Uncertainty and Trade Disintegration. NBER

Working Paper.

Mendez-Parra Max, Dirk Willem te Velde and L Alan Winters. (2016). The impact of the UK's post-Brexit trade policy on development. Overseas Development Institute. London.

Mckenzie Baker. Brexit: key implications for the healthcare and life sciences sector. (2020). bakermckenzie.com

Seifzadeh, S H. (2004). The Security dilemma and the New Challenges of the West. Tehran: Ministry of Foreign Affairs, Office of Political and International Studies.

Tackling Brexit and COVID-19 together. October 2020 Deloitte LLP in England and Wales. Deloitte LLP.

<https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/uk/Documents/international-markets/deloitte-uk-brexit-industry-insights-automotive-final.pdf>

Hill A. Modeling COVID-19 Spread vs. Healthcare Capacity. (2020). Available online at: <https://alhill.shinyapps.io/COVID19seir/> (accessed May 26, 2020).

Petrie Kathryn and Norman Amy. (2020). Assessing the economic implications of COVID-19 and Brexit. SMF. Social market foundation.

Office for National Statistics (ONS). (2020a). COVID-19 and the economic impacts on the UK: 16July 2020.

<https://www.ons.gov.uk/businessindustryandtrade/business/businessservices/bulletins/coronavirusandtheeconomicimpactsontheuk/23april2020>

Office for National Statistics (ONS). (2020b). Labor market overview.

Office for National Statistics. (2020c). UK trade: May 2020.

Office for National Statistics. (2020d). International trade in services.

<https://doi.org/10.18356/fd8506fd-en>

HM Government. (2018). EU exit: Long-term economic analysis.

<https://yougov.co.uk/topics/economy/articles-reports/2020/05/04/consumer-confidencehits-2012-low-during-COVID-19->

Office for National Statistics, Furloughing of workers across UK businesses: 23 March 2020 to 5 April 2020 (2020)

<https://www.gov.uk/government/news/funding-and-manufacturing-boost-for-uk-vaccineprogramme>

<https://www.ons.gov.uk/economy/grossdomesticproductgdp/articles/the2008recession10yearson/2018-04-30>

<https://obr.uk/COVID-19virus-analysis/>

UK Government. COVID-19 in the UK. Available online at: <https://COVID-19virus.data.gov.uk/>

<https://www.ons.gov.uk/economy/economicoutputandproductivity/output/datasets/indexofservicepublicationtables>

<https://www.ons.gov.uk/businessindustryandtrade/constructionindustry/bulletins/constructionoutputingreatbritain/latest>

<https://www.bbc.co.uk/news/business-52645642>

OECD Economic Surveys United Kingdom October 2020:

<http://www.oecd.org/economy/surveys/United-Kingdom-2020-OECD-economic-survey-overview.pdf>

Reasons for the relative success of African countries in dealing with the corona virus: the case study of Senegal

Mohammad Reza Dehshiri¹

I would like to explain the reasons for the decline in the number of corona patients in African countries, especially in Senegal, and to answer the question of what are the reasons for the relative success of African countries in dealing with the corona virus with emphasis on the case study of Senegal. Although African countries have very scarce health systems, Why Covid-19 has been less deadly than elsewhere? There were fears that the new virus could quickly overwhelm largely fragile health systems on the African continent. However, how comes that African countries, with a population of more than one billion, could be praised for having low rate of mortality and could wage an effective campaign to combat the spread of coronavirus, despite their reputation for having fragile state health systems? What are the reasons for Africa's relatively low death rate? How they could handle the corona virus pandemic? There are several explanations in this regard:

1. **Quick action** and early shutdowns: Preparation is the best preventative:

Right from the beginning, most African governments took drastic measures to slow the spread of the virus. Public health measures - including avoiding handshakes, frequent hand-washing in public areas, social distancing, Avoiding mass gatherings and obligation of using and wearing face masks, were swiftly introduced. Restrictions for strict public health and social measures were implemented.

In the early days of the pandemic, preventive measures were put in place including declaration of an emergency state, full school closure, stop or shut of in-person schooling and enforcement of a night-time curfew. Businesses were closed, borders shut, Many of African land borders had been closed, a ban on interstate travel was imposed, large gatherings were banned, and Restaurants, supermarkets and banks were quick to introduce temperature checks at their entrances.

Many African countries were quick to introduce screening at airports, suspend flights from heavily affected nations and enforce social distancing measures and mask wearing and to ask visitors to present a negative Covid-19 certificate, dated no more than five days before travel. Incoming travelers had to undergo a mandatory quarantine.

I believe that the precautionary and strict measures of the African governments from the beginning of the covid 19 period, such as: border closure, Complete quarantine of cities, closing schools and universities, canceling high-risk flights, establishing martial law (banning night

¹ Professor of Political Science, School of International Relations, Tehran, Iran

travel), obligation of wearing the masks, banning holding rallies in public places and cancelation of religious gatherings and collective rituals, have been some major factors in the decreasing trend of corona patients numbers in Africa.

2. Social factors and Public support

Public support for safety measures was high. The African people cooperated with policemen and demonstrated their compliance with basic preventive measures, such as wearing face masks, washing hands, keeping the distance of more than a meter, and avoiding gatherings. Social distancing rules were followed.

Furthermore, effective communication of government with religious communities and persuading caliphs to abolish religious and group gatherings and rituals, people obedience to the recommendations of Religious authorities and to the leaders of the religious community who called on followers to wear face mask, were important.

3. Young population - A younger populace and few old-age homes:

The young generation has had a high rate in population age pyramids in Africa. Africa's median age is 19 years old. Africans don't have many people over the age of 50. In Africa about 3% of the population is aged over 65 years; the older people are more likely to be living in rural areas. It seems logical that a relatively youthful population would result in a lower toll.

Globally, most of those who have died have been aged over 80, while Africa is home to the world's youngest population with a median age of 19 years. Therefore, the age of the population in most African countries has played a role in containing the spread of Covid-19.

4. Good experience of community health systems

The Covid-19 pandemic came at a time when some countries such as the Democratic Republic of Congo were dealing with their biggest outbreak of Ebola. Neighboring states were on high alert, and the health screening of travelers for Ebola was extended to include Covid-19.

Therefore, the continent's governments have battled deadly infectious diseases such as Ebola. So officials took notice when the new coronavirus started spreading around the globe rapidly. Many African countries have longstanding experience with infectious disease. They knew how important it is to prepare. Several West African states - which battled the world's worst ever outbreak of Ebola from 2013-16 - had also mastered the public health measures that have been used to prevent Covid-19, including isolating the infected, tracing their contacts and then getting them quarantined while they get tested. That experience meant that that when it came to social distancing, many African citizens were already accustomed to the frequent hand washing and the need for masking.

Furthermore, the inhabitants of Africa are less vulnerable to the coronavirus because of their previous immunity to malaria. Vaccines, widely used on the continent against tuberculosis, provide a degree of cross-protection. BCG vaccines have been shown to protect against other viral respiratory illnesses,

Some epidemiologists [suspect](#) that the close contact with other people and regular exposure to different pathogens may in fact make people more resistant to the worst forms of COVID-19. Thus, the constant exposure to viruses could provide some degree of immunity or immune system of body. Antibodies which actually confer immunity provide some defense against COVID-19.

5. Good financial management

Taking benefit of a great international collaboration, African countries could benefit from the assistance of international organizations for fighting against Covid 19. Lending and loan guarantee by banking institutions and multilateral financial institutions such as: World Bank, African Development Bank, International Monetary Fund, EU, Export-Import Bank helped them in this path. Thus they could allocate funds and set up special funds to fight pandemics, Grant some privileges to vulnerable families and exempt some businesses from business taxes, give Cash assistance to households and companies and provide debt relief for vulnerable businesses.

6. The gift of time

The virus hit Africa later than other continents, giving medical personnel the time to set up field hospitals, source oxygen and ventilators, and learn from improvements in treatment elsewhere. The Africans got the gift of time and had an amount of preparation so that medical personnel could prepare hospitals, source supplies and learn from treatment innovations perfected elsewhere, such as using oxygen instead of scarce ventilators, and turning severely ill patients on their stomachs, preventing spread of the virus through lockdowns while also preparing to treat the sickest effectively.

7. African lifestyle and Traditional foods

The African community has a lot of vitality and interest in daily exercise, and we can witness lack of stress in the community. Furthermore, eating habits of people play a major role, due to their use of tropical fruits containing high antioxidants, mainly spicy foods which cause hot tempers, as well as low consumption of tobacco have strengthened the immune and respiratory systems of the African people and have led to a small number of corona patients in the continent.

8. Limited domestic travelling

Last reason could be that international and domestic travel is limited in many African countries. Travelling domestically can be difficult which leads to the reduction of inter-city circulations due to poor road infrastructure. Furthermore, an underdeveloped transport system within and between African countries appears to have been a blessing in disguise. It means that Africans do

not travel as much as people do in more developed countries, which leads to minimize the contact. It is the norm in many African countries for people to return to their rural homes when they retire from employment in urban areas. The population density in rural areas is lower and therefore maintaining social distance much easier.

COVID-19 pandemic effects on the missions of higher education institutions in Iran

Elaheh Marandi¹

Abstract

In the first weeks of the second half of the academic year 2019-2020, the country faced the COVID-19 pandemic, also known as the *coronavirus pandemic*, and raised concerns; And the scientific community and the large family of the country's higher education system of the country like other institutions was involved in issues related to the spread of the virus. Higher education and the institution of science, meanwhile, are more involved in the epidemic of the coronavirus than any other institution. Because on the one hand, this institution, like any other institution, is affected by the conditions of the suspension and must take appropriate measures, and on the other hand, the institution of science and academic researchers are the main pioneers of human society in the face of this virus to identify and control it .

Therefore, these conditions of the institution of science and higher education of the country have led to a new endeavor in multiple fields of education, research, technology, culture, and students, and required construction to bring to the fore its possibilities and capabilities for new paths and new opening to Prepare and manage any kind of disruptions and reduce the cost that is primarily related to major risks.

This created the need for descriptive-analytical research using qualitative content analysis in response to the question of what are the most important effects of the COVID-19 pandemic on the missions of higher education institutions in Iran. Findings indicate that Corona in six areas of higher education, contractual obligations, non-governmental higher education institutions, in particular, international scientific and student exchanges, science and technology parks, and Knowledge enterprise, layoffs of contract staff has had a significant impact.

Keywords: COVID-19 pandemic, Contractual obligations, Coronavirus, Higher education institutions in Iran, Knowledge enterprise, Virtual training

Introduction

Coronavirus epidemic in all countries of the world, undoubtedly one of the biggest crises facing humanity on the eve of the third decade of the 21st century the world's thinkers. The crisis in the

¹ Assistant Professor, Faculty of Social Sciences and Economics, al-Zahra University, Tehran
e.marandi@alzahra.ac.ir

economic, social, cultural fields has had a profound effect on all systems operating at the international, national, and local levels. One of these systems is the higher education system of countries in which educational, research, and technology complexes are among the major players.

In the meantime, higher education and universities as well as institutions with diverse products and multiple roles and extensive traditional and modern, including trained manpower and expertise, to advance the frontiers of knowledge and the development of science, serving a broad community, links with the community and Its ideological focus is to find answers to the problems facing the society and promote the culture of the society, while having a strong presence to deal with the spread of the virus and reduce its negative effects, they have been affected by this epidemic and have reduced activities and other negative consequences (Gerayinejad, 2020).

Therefore, these conditions of the institution of science and higher education of the country have led to a new endeavor in multiple fields of education, research, technology, culture, and students, and required construction to bring to the fore its possibilities for new paths and prepare new routes and new openings to avoid any disruption and reduce the costs that are generally associated with large risks.

The challenges that the country's higher education system has faced, are limited exclusively to higher education and some are related to the problems of all institutions. Virtual training, its advantages, and challenges holding scientific conferences, international scientific and student exchanges, study opportunities, scholarships and scholarship students, student dissertations, laboratory activities, semi-industrial and field activities, student tuition payment, Inclusion of academic years, and other issues are among the issues that the country's higher education system has faced specifically. The issue of contractual obligations is also one of the issues with which all executive bodies are involved.

The above-mentioned issues necessitated descriptive-analytical research with a qualitative content analysis method in response to the question of what are the most important effects of the virus outbreak in the field of performance of higher education institutions in Iran.

It should be noted that so far no book, article, or dissertation has studied the subject of this study. In this research, first, the legal status of the decision-making body in corona crisis management will be investigated. The following three sections will discuss the effects of Corona on higher education, international academic and student exchanges, and the effects of Corona on science and technology parks and knowledge-based companies. Finally, in the last two sections, the issue of dismissal of contract and corporate employees and the effects of Corona on contractual obligations will be discussed.

1- The legal status of the decision-making body in the management of the Corona crisis

Since in the face of the Corona crisis, the issue of identifying decision-making institutions, their competence, and determining the quality of the exercise of authority and the ruling legal system are among the fundamental issues, first, before entering the main topic of this research, it is

necessary to examine the issue of what is the legal status of the decision-making body in the management of the Corona crisis? A review of Iranian laws and regulations indicates that the "Law of crisis management of the country" is the most important legal document in the field of crisis management. The feasibility and possibility of implementing this law and the role and position of the national task force against coronavirus as a decision-making body in this regard will be examined in this part of the research.

A- The law of crisis management of the country

The most important legal document on the subject of corona crisis management is the country's crisis management law and related regulations. The mentioned law was approved by the Islamic Consultative Assembly in 2019, and subsequently, the authorities and measures and mechanisms to deal with the crisis were identified. Accordingly, the "Supreme Council", the "Organization" and the "Crisis Management Headquarters" played an important role in dealing with the crisis.

Financially, in the general budget of the country, a chapter was set under the title of crisis management of the country, and the following rows related to the crisis were aggregated. Expenditure of credits in this section was considered exceptional and was subject to the "Law on Expenditure of Credits, which by law are exempt from compliance with the General Accounting Law and other general government regulations."

In the law of crisis management of the country, the necessary mechanisms have been adopted for cross-sectoral decision-making, and administratively, the executive bodies have been obliged to comply with and cooperate with the mentioned institutions, and the reporting system has been foreseen.

Following the approval of the Crisis Management Law, the head of the Crisis Management Organization entrusted the management of compiling all bills, executive regulations of the Crisis Management Law with the coordination of the relevant executive organizations to the Natural Disaster Research Institute (Najjar, 2020).

Due to the conditions for the implementation of the country's crisis management law, unfortunately, it was not used well in the management of the Corona crisis, which due to the nature of the epidemic and its universality and the need for decision-making and rapid action to deal with it,

Utilizing the capacity of the Supreme National Security Council to decide and coordinate all bodies in the face of the crisis became the basis for action. Therefore, with the approval of the said council "The National Task Force Against Coronavirus" took over the management of the crisis under the constitutional capacity.

B- National Task Force Against Coronavirus

Following the crisis caused by the spread of the COVID 19 virus in the world, the arrival of this disease in Iran was officially confirmed on February 17, 2019. The lack of clear and transparent rules and regulations in this critical situation led to the formation of the " National Task Force Against Coronavirus " in early March 2019 with the approval of the Supreme National Security

Council, which will be headed by the Minister of Health. Three weeks later, due to the lack of sufficient authority of the headquarters, the "Support Council to patronage the decisions of the national task force against coronavirus " entered the presidency to manage the crisis. Since the decisions of the said headquarters did not comply with the legal mechanisms and approvals that could be published; The Speaker of the Islamic Consultative Assembly, as the head of the legislature, said in a press conference: "The headquarters should have enough power and all departments are obliged to follow the orders of the national task force against coronavirus (Habibzade & Piroozan Fard, 2020).

Therefore, legally, using the capacity of the supreme national security Council, which is the subject of article 176 of the Constitution, is the legal solution used in the management of the corona crisis. This principle presupposes the formation of the Supreme National Security Council to ensure national interests and protect the Islamic revolution, territorial integrity, and national sovereignty based on the three competencies of policy-making, coordination, and utilization of the country's resources to deal with internal and external threats. The national task force against coronavirus was also established by the decision of this council and is currently the official legal decision-making body in the fight against Corona.

Regarding the recognition of the legal status and competencies of the task force, it seems that according to the resolution of the Supreme National Security Council on the need for all agencies to follow the decisions of the national task force against coronavirus and how different parts of the country cooperate with this task force and the President announced that The approvals of this task force are the decision of the Supreme national security council, and this council has given a lot of authority to this task force and approved the leadership of the system; This task force should have coordination-executive, financial and legislative aspects (in the general sense).

Considering the independence of this task force from the three forces and its special nature, the religious and basic supervision of the Supreme Leader and the supreme national security council can be considered as the only solution for the correct functioning of the national task force against coronavirus (Khalili Shojaeiand & Anabi, 2020). In this regard, the Ministry of Science has taken action in all decisions and actions based on the policies and decisions of the national task force against coronavirus.

2- The effects of corona on higher education

Most of the effects of Corona in the field of higher education in Iran are related to the education sector. In-person education, students' tuition fees, tuition fees of visiting professors, laboratory, semi-industrial and field activities, student dissertations, study opportunities, scholarships and scholarships, and the calculation of academic years are among the most important sections in the higher education sector have been severely affected by the corona.

The first important consequence of the outbreak of coronavirus was the restriction of physical presence in all public spaces and the change in the traditional and previous patterns of social institutions, the most important of which are university spaces and most of the higher education

centers. This has caused many previous methods based on the presence of education and even some research methods to change and the type of teaching and learning to change and the use of virtual methods for teaching and research in the work of universities and higher education centers. This sudden attention to the use of cyberspace in its education and research is facing problems in some ways. Because many universities do not have the appropriate technical, equipment, educational and cultural infrastructure to use virtual education and research, and while making the most of the existing infrastructure, they need to be equipped and strengthened at both hardware and software levels (Hosseinpour, 2020).

Since it is not always these opportunities that lead man to perfection and excellence, but sometimes threats arise from which great opportunities are born, and perhaps such threats are the driving force and accelerator in the process of moving and changing its path to excellence. Regarding the Corona crisis in the provision of e-learning, despite the above-mentioned problems and challenges, our university education system underwent a fundamental change to reduce the gaps with the world's advanced higher education systems, which was a step in the direction of rapid change in science and technology.

For years, the policy of virtual, online, and distance education had not been seriously considered by the authorities, universities, and higher education institutions of the country; But the Corona crisis accelerated the movement, and many serious changes were made to all higher education systems and processes.

From the very first days of the Corona outbreak, given the growth of statistics and forecasts, it was clear that the move to provide online education is a necessity of the present time, and this issue caused the higher education system to make extensive efforts to achieve this. The successful performance of many universities in providing virtual education in the second semester of the academic year 2019-2020 and the first semester of the academic year 2020-2021, has led to the planning based on virtual education of many universities to hold the next semester of the academic year as successful as possible (Gholami, 2020).

The issue of tuition is another issue that affected the Corona outbreak. Virtualization of students' education and their absence has created the issue of repaying the semester tuition and the cost of student accommodation for the current semester and the amount of tuition paid for future semesters if the existing conditions continue. and It confronted universities with serious demands from students for reimbursement, reductions, and installments (Chabuk, 2020).

Whereas the principle in the expenditure and revenue of the country is to comply with the general accounting system (ie, to comply with the general accounting law and other general financial laws and regulations), except in exceptional cases determined by law; Article 78 of the General Accounting Law of the country stipulates that in some cases, such as important and sudden events in the country, such as epidemics, related costs, and expenses, they are excluded from the scope of the General Accounting Law and other laws, and are subject to the law on how to spend funds that are excluded from the scope of the General Accounting Law and other general government regulations by law. Accordingly, the above-mentioned law, together with its executive regulations, will be the most important legal documents for the related expenses, and

the executive bodies must observe the relevant formalities in the mentioned legal documents. However, considering that according to Article 1 of the Law on Permanent Provisions of the Country Development Programs, universities are exempted from observing the general laws and regulations governing government agencies, especially the Law on Public Accounts, and are subject to the approvals of the Board of Trustees.

Therefore, the Ministry of Science left the decision on the issue within the framework of laws and regulations to the university boards of trustees (Hoseini, 2020).

Among other issues affected by the prevalence of the Corona outbreak is the issue of the wage to teach invited professors. Following the outbreak of the Coronavirus, due to the lack of face-to-face classes and giving courses to university faculty members, it was observed that some universities have stopped cooperating with visiting professors (Non-University Faculty) or reduced their wages. According to figures released by the president of the Higher Association of Trade Unions of Visiting Professors (Non-University Faculty), about 12,000 to 14,000 faculty members became unemployed during the Corona (Ghezelseflu, 2020).

Following the outbreak of coronavirus, laboratory, semi-industrial and field activities were affected. Due to the problems created regarding the activities based on attending the during the epidemic Corona, laboratory activities and fieldwork, which cannot be done through cyberspace, have been completely shut down.

Corona outbreak has also had positive and negative effects on academic dissertations. Creating opportunities for the academic community to focus on mission-oriented dissertations and dissertations in various areas related to Corona is one of its positive effects. However, creating problems in the student's communication with the supervisors and counselors, the way the dissertations are judged, and the realism of the questionnaires are reduced because there are no face-to-face interviews and all interviews are conducted through cyberspace.

Among the problems created in the field of higher education is the impossibility of using Educational, research, and study opportunities, and the study opportunity to connect with industry, especially sending faculty members in the latter case is mandatory for some members to change employment status. Regarding the problems of study opportunities for Ph.D. students, due to the deadline set by the Ministry of Science for students to leave the country, It is necessary to extend this opportunity in order not to incur the expenses that students have incurred to take advantage of the study opportunity but were not able to leave the country due to the corona.

Also, replacing the study opportunity plan in the country as an alternative study opportunity abroad will be one of the ways to reduce the effects of the coronavirus problems in this area, which according to the Ministry of Science has been done.

The spread of coronavirus due to the decrease in the desire to study abroad and the formation of restrictions for students has caused problems for scholarship students abroad as well as scholarships by domestic institutions (Sedighi, 2020).

Calculation of academic years was another problem that students faced following the Corona outbreak. Due to the special conditions of e-learning, universities have faced a significant number of students requesting the elimination of semesters, which has led to problems such as calculating years and repaying tuition fees. To solve the problem, the Ministry of Science has announced that the request to remove semester from students due to COVID 19 disease will be accepted 100%, and also for reasons that there is evidence of infection or effectiveness, such as the student's family being infected, it is accepted by universities (Ahanchian, 2020).

It was also announced by some universities that students who have faced challenges and problems due to COVID 19 disease can apply to increase their years by submitting documents to the university to be examined in the special cases commission (Karimian, 2020).

The effects of Corona on non-governmental higher education institutions in particular can be specifically addressed. One consequence of the Corona crisis within higher education is the shift in the infrastructure of the higher education economy and its financial resources. If the crisis of the corona continues and there is no possibility of attracting students and requesting social services from universities, a relatively serious crisis will be created for universities, especially universities and non-governmental higher education institutions (AhunManesh, 2020).

3- The effects of Corona on international academic and student exchanges

One of the most important problems in the Iranian higher education system is the international scientific and student exchanges. In this part of this study, we will examine the different dimensions of the corona effect on this area.

Following the outbreak of the Coronavirus, we are witnessing a crisis in international scientific exchanges. Since most scientific and academic exchanges and exchanges in the international arena are based on the traditional method based on the physical movement of professors and students and face-to-face participation in research projects; The partnership has now been suspended due to travel restrictions, university closures, flight cancellations, scholarship interview problems, visa or language tests, cancellation or postponement of exams. The internationalization projects of the universities and the efforts that the universities had defined to strengthen their international activities, as well as the policy of attracting foreign students, have now been stopped. This will create a serious financial crisis for universities whose main source of funding is foreign students. As a result, the international policies of universities have undergone a fundamental change that must be thought of as a solution to find new and alternative ways of attracting students.

The outlook for global higher education changed last year due to the spread of the Coronavirus and the international students of the universities were no exception to this change, as we are witnessing a complete shutdown and stagnation in the international mobility of students (Redden, 2020). Many Iranian students studying abroad cannot return to their home country due to the problems of foreign flights and face difficulties in meeting their essential needs. They have

lost their temporary jobs and apprenticeships and are struggling to pay rent and buy groceries. In this situation, even sending money to the students' families is difficult. On the other hand, if the current situation continues, the coronavirus will have a devastating effect on the number of applications for admission of Iranian students to study abroad and foreign students to continue their studies in Iran, especially International students each year at some universities provide a substantial income required by the university but due to travel restrictions and border closures, they are faced with the fact that this revenue may be significantly reduced in the next academic year (BMN Employee, 2020).

Conferences were another area of higher education that underwent serious changes following the Corona outbreak. Although the normal routine of seminars, conferences, meetings, panels, and roundtables has been disrupted scientific and academic forums have opened the way for scientific interactions by holding virtual meetings and webinars.

The Corona crisis has given universities an unparalleled opportunity to expand joint educational and research collaborations with the benefit of new communication technologies. Although these technologies have been available for many years and have enabled virtual communications, professors, students and researchers preferred to continue the traditional scientific collaborations traditionally.

But in recent months, the formation of classrooms, meetings, and scientific conferences, and workshops in cyberspace, has brought with it the idea that it is possible with the least cost and time, students and researchers can benefit from scientific programs in various universities around the world.

In some universities during the Corona, lectures and teaching programs by thinkers from other countries for Iranian professors and students were held virtually and joint roundtables were held with the participation of professors from different countries. These cases indicate that international scientific cooperation has grown significantly compared to the same period in previous years. This is not limited to the education sector and has provided a good platform for joint research collaborations, especially at the regional level. These various international activities have been able to be formed in this short time, because on the one hand, flexibility in changing conditions is the criterion for the action of the planners and implementers of these projects at the university, and the extensive cooperation of professors and students has been used and on the other hand, the need for academic solidarity to find common solutions to a common threat is more apparent than ever.

4- The effects of Corona on science and technology parks and knowledge-based companies

Among the opportunities created by the corona crisis in the field of science and technology is the opportunity to focus research and studies in the field of prevention and treatment of corona and to carry out pharmaceutical inventions, therapeutic and preventive inventions, in which research institutes, science and technology parks, Knowledge-based companies and academic growth

centers have played a significant role, and significant steps have been taken to enter the field of providing and supporting medical and pharmaceutical supplies.

According to the Ministry of Science, with the outbreak of corona in the country, more than 450 knowledge-based companies in the field of corona produced masks and disinfectants. More than 150 companies were also active in the production of equipment such as diagnostic kits, oxygen tanks, non-contact thermometers, protective clothing, and ventilators (Keshmiri, 2020).

In this regard, paying attention to the specific legal issues of knowledge-based companies, providing their financial resources, paying attention to the intellectual property rights of the owners of works and inventions is of special importance and requires special attention.

5- Dismissal of contract and corporate employees

Due to the interruption in some activities and the lack of need for employees working in those departments, the issue of dismissal of employees and the resulting legal effects, especially in universities and non-governmental higher education institutions, as well as corporate employees were seriously raised.

Due to the emergencies and the possibility of extending the semester and the need to use services subject to nutrition contracts, student transportation, and similar cases, and according to the emphasis of university presidents to respect the rights of workers who are continuously outsourced contracts Meet the needs of universities and the problems and limitations that may arise in benefiting from unemployment insurance, the Ministry in the above-mentioned letter section to the universities offered to obtain a permit from the national task force against coronavirus to allow the payment of staff fees for university workers In the framework of power supply, transportation and similar cases in the emergency period, follow-up and at the same time supervise organizations such as the Court of Audit and the inspection organization to justify the issue.

6- Effects of Corona on contractual obligations

As can be seen, the corona outbreak has had an impact on university service, research, and development contracts. The issue of "force majeure" whether or not the corona is suspended, which leads to the suspension of contracts, is one of the legal issues regarding the legal obligations of universities, which according to the necessary conditions for force majeure is considered a condition of "implementing contracts or obligations impossible". Various contracts may be the subject of a dispute between the university and the contracting party and require the intervention of judicial authorities to resolve the dispute. Therefore, emphasizing that the principle of the rule of law is not suspended in an emergency and emergencies the agencies are still obliged to adhere to laws and regulations (of course, temporary norms of emergency time), the need for the clear explanation of government decisions and justifications to convince citizens (Albeit with a delay) seems necessary.

Because of the above, it seems that the type of contracts concluded:

In the face of this problem, it seems that in the case of student catering and transportation contracts and similar contracts, due to emergencies caused by the outbreak of corona disease and the closure of universities, the possibility of contract execution and fulfillment of contractors' obligations has been ruled out. According to the clause related to emergency conditions (force majeure) in the contract, universities can, by interacting with contractors, suspend all or part of the contractor's obligations and introduce workers to benefit from legal facilities related to unemployment insurance.

It also seems that due to the desire of universities to retain skilled and committed company manpower used in food contracts and similar contracts, universities can increase or decrease the volume of existing contracts by 25% by two to three months and benefit from the payment of minimum wages to workers during the period of suspension of services.

It should be noted that the Legal Deputy of the Ministry of Science informs the universities about this issue in circular No. 11811/75/7 dated 2/2/99 and also states that the universities will be allowed to amend the contract and change the description of services to use the manpower of service contracts in construction projects and other contracts that are possible and justified by increasing the volume of the contract and use the services of employees of the contracted company. Regarding the construction contracts of the universities, according to the provisions of the contracts and the general conditions of the contract, interaction with the contractors and regarding the maintenance contracts, if a special solution is needed, the issue is in the committees with representatives of the Legal Deputy, the Board of Trustees and the Administrative Deputy, Financial and development plans office and civil engineering should be reviewed and decided.

It was also emphasized in the above-mentioned directive that in the case of university lease agreements with individuals, universities are allowed to interact with the tenants in terms of rent reduction in proportion to the possibility of the tenants benefiting from the lease and the capacity to extend the term. At the same time, according to the decision of the national task force against coronavirus on the temporary exemption of tenants for some ministries, the relevant permit should be pursued through the national task force against coronavirus.

Conclusion

The COVID -19 epidemic has had far-reaching effects on all aspects of human biology, systems, institutions, and their internal and external relationships. Higher education, whose background and present was based on collective efforts, face-to-face dialogue, and interaction, was not spared from this invisible, but founding, flood. Extreme economic pressure on middle and poor middle-class families and the possibility of increasing inequality and reducing educational equality, reducing government and non-government resources, closing the channels of some activities, transferring and converting activities to remote and online and technological problems, teacher readiness And students, the resulting decline in social interactions, the decline in student traffic, the decline in quality, the decline in international traffic and its effects are all aspects of impact and will continue to be.

The Ministry of Science and the universities have taken steps to reduce the effects of the above-mentioned problems to an acceptable extent. The following are suggested ways to reduce the adverse effects of corona on the Iranian higher education system.

The Ministry of Science and the universities have taken measures to reduce the effects of the above-mentioned problems, which have been acceptable but not enough, and require various measures in the areas of technology strengthening and the necessary infrastructure for virtual education, financing and measures. Among the proposed measures in this direction to reduce the adverse effects of Corona on the Iranian higher education system, which requires the participation, cooperation and actions of institutions such as the Ministry of Communications, strengthening internal servers to better hold classes and virtual programs and increase Bandwidth. It is worth mentioning that the financing of this matter is the responsibility of the government. To increase the productivity of online education in universities, it is necessary to create a working group with the participation of the Ministry of Science and universities to formulate and implement the principles of systematic online education, freeing up or determining subsidies for the Internet for professors and students.

Due to the destructive psychological effects of Corona, all universities must provide continuous academic counselling to students by phone and online.

Financial support for students is another measure that universities need to take by providing financial support for Students in need and under the influence of COVID -19 and paying tuition loans and not increasing the tuition until the beginning of the attendance classes.

Due to the problems created in the international activities of universities, measures such as expanding distance learning courses for international students and increasing the quality of education and giving an international dimension to university activities, simplifying the rules and regulations for obtaining visas and temporary residence, in this regard, having a residence permit two years after graduation and ensuring that their relationship is not severed due to everyone's conditions. The virus has returned to the country of origin. due to the epidemic conditions; It is essential. Utilizing the maximum legal capacity to maintain jobs in higher education, even short-term and hourly contracts, is another measure that universities need to take to support different occupational groups.

References

- 1- AhunManesh, A. (2020). Coronavirus Causes in Non-Governmental Universities. Farhikhtegan Newspaper website. Retrived from <http://fdn.ir/44486>
- 2- Gerayinejad, Gh. (2020). The Role of Governments in Supporting Higher Education in Crisis. Center of Strategic Planning, Amir Kabir University. Retrieved from <http://csp.aut.ac.ir/wp-content/uploads/10/2020>
- 3- Gholami, M. (1399). University Absenteeism Activities Continue after the Corona Pandemic. Islamic Republic News Agency. Retrived from www.irna.ir/news/84133217/

- 4- Habibzadeh, M, & Piroozan Fard, Sh. (2020). Legal status of the national task force against coronavirus and the solution to remove legal barriers. Budget And Plannig organization Of Iran. Retrieved From <https://www.dfrc.ir/FileSystem/View/File.aspx?FileId=۳۰۰d۳a۵e-۱a۴-۶۷ec-۳۱۷۵۶۱-۹۵۵۳d۹b۰۷ca>
- 5- Hosseinpour, F. (2020). From the problems of e-learning infrastructure to the lack of accurate assessment of educational performance. Islamic Students' News Agency. Retrieved from <https://www.isna.ir/news/99090907181/>
- 6- Ahanchian, M. (2020). How to remove the semester without taking into account the years and the party of Corona students. Mehr News Agency. Retrieved from <https://www.mehrnews.com/xSVrC>
- 7- Karimian, H. (2020). It is not possible to apply for an increase in student years without presenting a degree. Iranian Students' News Agency. Retrieved from <https://www.isna.ir/news/99100906190/>
- 8- Redden, E. (2020). International Student Numbers Decline. Inside Higher Ed. Retrieved from <https://www.insidehighered.com/news/2020/11/16/survey-new-international-enrollments-drop-43-percent-fall>
- 9- Khalili Shojaei, F, & Anabi, A. (2020). The status and validity of the approvals of the national task force against coronavirus in the Iranian legal system. *Journal of Science and Advocacy Law*, 5(2), 107-122.
- 10- Najjar, I. (2020). Crisis Management Law Updated. Islamic Republic News Agency. Retrived from www.irna.ir/news/۸۴۰۵۴۸۰۳/
- 11- Hoseini, H. (2020). Students 'question for several months from the officials of the Ministry of Science and Universities / Why aren't the students' tuition reduced because of the corona? Fars News Agency. Retrieved from <http://fna.ir/exrsilLast>
- 12- Ghezelseflu, A. (2020). Strange Unemployment Rate of University Professors in the Corona Crisis. Hamshahri Newspaper Website. Retrieved from <http://www.hamshahrionline.ir/x6gN9>
- 13- Sedighi, M. (2020). The status of doctoral students' study opportunities has been determined. Etemad News Website. Retrieved from <https://etemadonline.com/content/450436/>
- 14- Bmn Employee. (2020). The Impact of Corona Virus on International Student Attraction Strategies. Bonyad Melli Nokhbegan. Retrieved from <https://www.bmn.ir/fa-IR/News/News/100196/>
- 15- Keshmiri, M. (2020). The country's science and technology parks shine against Corona. Islamic Republic News Agency. Retrieved from <http://www.irna.ir/news/83840956>
- 16- Chabuk, M. Mehr New Agency. University absenteeism continues after Corona pandemic. Retrieved from <http://www.mehrnews.com/xSV۲Y>

Covid-19 and East Asian détente: De-escalated external balancing by weaker states vis-à-vis China

Setareh Taherkhani¹

Abstract

Transforming effect of the COVID-19, as a global threat or crisis, can be found in the realm of asymmetric conflicts in East Asia too. From the mid-2000s, and especially from 2010 onward, East Asia has witnessed the increase of territorial asymmetric conflicts on the South China Sea, which led to external balancing against China by weaker states in the region. But resisting the economic shock of the COVID-19 pandemic has reversed their strategies. Claimant weaker states, which benefit from expanding trade with china, absorb in not only ASEAN- centric but also China- centric institutions in the region while disengaging from the United States. The fact that Southeastern Asian countries are crucial areas for the China's Belt and Road Initiative and also its' Maritime Silk Road frontlines, as well as for the Asian Infrastructure Investment Bank that is in addition dominated by China, and the fact that due to the pandemic there has been some unprecedented surge in China's economic relations with ASEAN countries plus expansion of the Regional Comprehensive Economic Partnership agreements between them demonstrates that there has been mutual interests on both sides of the conflict not only to cooperate profounder economically but to be driven towards détente too. Therefore, it is argued in this article that the pandemic has altered the direction of polarization in the region of East Asia and created a less competitive environment regarding the territorial disputes there. To support this argument amplification of bilateral relations between China and claimant states and the enhancement of China's trade with ASEAN countries since the outbreak of COVID-19 on one hand, and decreasing the defense spending of the claimant states on the other, will be examined. It will be concluded that instability shock of the pandemic has led the weaker side of the maritime asymmetric conflict in East Asia to tend toward a much more cooperative approach to China and more autonomous one toward the United States.

Key words: ASEAN, asymmetric conflicts, China, COVID-19, external balancing, East Asia, Regional Comprehensive Economic Partnership (RCEP).

Introduction

¹ Ph.D. in International Relations, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran

COVID-19 pandemic, as a global threat, pervades persistent state of crisis, in which the crisis becomes perpetual and the cause that account for transforming everything. In the realm of conflicts in international relations and asymmetric conflicts in East Asia in particular, pandemic alteration effect is salient; weaker states' mastery of the new threat has been playing a pivotal role and lead to achieving optimal bright comprehensive results in this deep dark pandemic condition. Therefore, the main aim of the present article is evaluating the transformative effect of the pandemic on asymmetric disputes in East Asia with weaker states' strategies accordingly in the center of attention.

In respect of the fact that the global economic balance has been continually shifted noticeably away from the North Atlantic economies toward East Asia, and of the region's market-induced aligned with policy-induced integration, the interplay between economy and strategy has gained more importance when intersected by the COVID-19 pandemic. Therefore, whether or not actual and potential asymmetric conflicts in East Asia would be tensed up with the pandemic coming into play is the issue for this article to survey focusing small powers' strategies. With Regard to the fact that pandemic is a complex phenomenon, which besides having an epidemiological and medical dimension has a prominent political and governance aspect in analyzing its alteration effect here we take a relative transversal approach (Ferreira et al. 2020) since it is important to apprehend the points of intersection of the various economic and strategic determinations and examine their consequences.

In asymmetric conflicts which there is lack of power symmetry among involved states, only the great power has the military strength to threaten the survival of weak state and it is a great power that decide whether to accommodate weak state, or escalate the dispute into a crisis. Maritime disputes in East Asia between China and its weaker neighboring states have been prominent instance of such asymmetric conflicts (Taherkhani 2018). The pandemic crisis adding to the picture, the configuration of the asymmetric disputes would be transformed because it is a crisis that threatens both sides' survival but managing the disputes strategically optimal is critically essential for weaker states dealing with security concerns caused by China's assertive posture in the South China Sea. In order to evaluate the transformations in weaker side's strategies caused by the pandemic crisis, in the following sections firstly the economic and strategic developments caused by the pandemic for China and the weaker states will be asserted transversally, secondly the economic partnership between China and ASEAN countries will be examined to support the weaker states' strategic changes towards China, and finally conclusion will be considered.

Economic and Strategic Developments affected by the Pandemic

Global recession resulted from efforts to maintain control over COVID-19 pandemic has been striking Southeast Asian weaker countries versus China more strictly. Worldwide demand for manufactured goods and commodities from the region has been weakening; foreign direct investment has been falling, and tourism numbers have been decreased. Most Southeast Asian

economies have been cut by 2-7%. The region's governments have been under pressure to provide more incentive packages to assist the economic adverse side effects caused by prolonged COVID-19 lockdowns. "According to the Stockholm Interactional Peace Research Institute, global military spending in 2019 rose to 1.92 trillion dollars—the highest since 1988". China's defense budget was the largest "(261 billion dollars, or 14% of the global outlay)". Although, defense expenditure in South East Asia (excluding Myanmar) increased 34% between 2010 and 2019, it was relatively small in 2020 at 40.5 billion dollars (Oxford Analytica 2020).

Table 1: Weaker states' Preferences during the COVID-19 pandemic

East Asian Weaker States	Preferences of the Political Elite; Strategy/ Economy
Brunei	Attracting more FDI from China
Indonesia	Growing economic ties with China as its second-largest investor
Malaysia	Increasing trade with China
Taiwan	Exports to China on the increase and to NSP countries on the decrease
The Philippine	Economic partnership and trade with China
Vietnam	Economic cooperation and strategic struggle simultaneously

As the table 1 above shows, it can be argued that the preference of the political elites of the China's neighboring weaker states is mainly on the economy and not the strategy during the pandemic. In line with this argument we access the claimant weaker states' elites in what follows. In Brunei the presence of a unified elite perception that positions China as an ally neglecting any possible China's coerciveness in the political landscape related to the South China Sea. The Sultan of Brunei (Hassanal Bolkiah), Brunei MOFA, and the Royal Brunei Navy, all are united in the perception of how to view China specifically in the South China Sea dispute. In conclusion, the perception constructed is that the Brunei national interest in the disputes is sidelined, with the construction of possible future economic cooperation outweighing the importance, between the period of 2010–2020 (Putra, 2021: 10).

Indonesia has a difficult role to play in balancing the interests of both the U.S. and China while maintaining its informal leadership of ASEAN. Therefore, it needs to leverage its position within ASEAN to craft a common policy to achieve its national foreign policy objectives, notably maintaining regional stability, especially in the South China Sea (Sulaiman et al. 2020). China has become the largest trading partner for Indonesia's non-oil and gas products. While

two-way trade bounced around as the pandemic unfolded, investments have grown. China is now the second-largest investor in Indonesia, closing on Singapore, which was once dominant. China and Indonesia have also agreed to use Yuan and Rupiah in investment transactions between the two countries, with hopes economic ties will further grow, including in trade. While the pandemic saw several Chinese projects in Indonesia stall, such as the Jakarta-Bandung fast train and the Batang Toru Hydro Power Plant in North Sumatra, many are now resuming. Indonesia is as a major focus in China's Belt and Road Initiative and will remain Beijing's target for investments. In addition, China has designated Indonesia a test site for vaccine development by a Chinese company Sinovac that has collaborated with a local producer, Bio Farma. The first batch of the Sinovac vaccine arrived in Indonesia this week, with the eventual aim to vaccinate 160 million people throughout 2021. China has promised to make Indonesia a hub for vaccine delivery across Southeast Asia (Rakhmat and Pashya 2021).

Regarding Malaysia, trade bump between China and Malaysia during pandemic draws attention. Despite the pandemic, the trade has increased between two states by about 3.5 percent from January to October on the previous year. This is on the back of very big trade figures between Malaysia and China, using Chinese statistics, their bilateral trade last year, was \$124 billion, so Malaysia was China's ninth largest trading partner," (Guoshiu 2020).

In the case of Taiwan, the COVID-19 pandemic has had slight and short-term impacts on the cross-Strait situation. According to the Ministry of Finance of the Republic of China (Taiwan), Taiwan's exports to China (including Hong Kong) from January to May 2020 increased 10.3%, compared to the numbers during those months last year. China accounts for 41.5% of Taiwan's overall exports value in this period. Meanwhile, Taiwan's exports to the NSP countries have reached their lowest point in the last 10 years (Shih- Chung 2020).

And in the case of Vietnam, as Le Dang Doanh, a retired economic adviser to five Vietnamese prime ministers said, "the calculations between Vietnam and China are very complicated. On one hand, the two sides enjoy a very intense economic exchange, and on the other hand, during the pandemic, Chinese marine patrols have intensified their presence in the East Sea," he added, using the Vietnamese term for the South China Sea. Thayer said Vietnam's attitude toward China amid both the pandemic and the South China Sea flare up is typical of the country's philosophy of cooperation and struggle toward world powers. Vietnam cooperates with China to contain the coronavirus because of the impact this pandemic could have on Vietnam's economy and society and because Vietnam is ASEAN Chair and COVID-19 requires a regional response, he said, adding that such cooperation had no bearing on geopolitics in the South China Sea. Vietnam struggles against China on this issue," said Thayer (Pham and Murray 2020).

Since a pandemic is a complex phenomenon as it is always a point of articulation between natural and social determinations, a transversal analysis is taken here and intersections between the pandemic crisis, economy and strategy is going to be addressed. For the weaker states in East

Asia, which lack economic preponderance vis-à-vis China, this asymmetry not only affects their economic potentials and trade relations with China, but also when it comes to strategic decisions intersecting with the pandemic becomes a profounder inferiority relative to China. That is why we see the economic relations between ASEAN countries and China are growing largely due to the pandemic. "Defying the economic shock of the pandemic, China's trade with ASEAN countries rose 7 percent to reach 2.93 trillion Yuan (428 billion U.S. dollars) during January-August period"(Xinhua 2020). Thus for the first time, ASEAN has become one of China's largest trading partners. The development of China's economic relations with ASEAN countries may also provide efforts for a solution to the South China Sea. Defense Minister Wei Fenghe's visited to four ASEAN countries (Malaysia, Indonesia, Brunei and Philippine) and foreign minister Wang Yi's visited four countries in October (Malaysia, Laos, Cambodia, Thailand) can be evaluated with the recently developed relations. As Foreign Minister spokeswoman Hua Chunying stated at the press conference, China's ASEAN countries are key partners in the Belt and Road Initiative (Demirkan 2020). In the following section the recent development in China-ASEAN partnership will be assessed to support the economic preferences of China and its neighboring weaker claimant states during the pandemic.

China- ASEAN Partnership

China has been continuing to work with ASEAN bilaterally and in ASEAN-led regional institutions but also gradually shifting cooperation to within China-centric regional initiatives and institutions. The key examples of these were the Belt and Road Initiative (BRI) and the Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB) as well as China's efforts to get ASEAN to sign a treaty of good neighborliness, friendship, and cooperation. Southeast Asia is a key region for China's BRI. Chinese President Xi Jinping announced the maritime component of the BRI, the Maritime Silk Road for the 21st Century, during his visit to Indonesia in October 2013. Xue Gong also noted that "Chinese policy elites have stated that the BRI will first be implemented in China's neighboring regions including Southeast Asia" and that "Southeast Asia is considered to be the 'frontline' of China's Maritime Silk Road, where most of the Southeast Asian countries are situated either around the South China Sea or the Indian Ocean"(Petri 2020). The BRI features frequently in Chinese statements and writings and joint China-ASEAN statements on China-ASEAN cooperation. For example, in the third plan of action that China and ASEAN signed in November 2015 that seeks to implement the 2003 China-ASEAN joint declaration, there was a mention that both sides would "explore ways to improve connectivity between ASEAN and China by synergizing common priorities identified in the Master Plan on ASEAN Connectivity and the Post-2015 Agenda for ASEAN Connectivity, and China's "One Belt, One Road" initiative". Under the section on maritime cooperation, there was a mention that both sides would

"further explore initiatives such as China's proposed Maritime Silk Road of the 21st Century". China also invited many ASEAN member states to attend its two BRI forums in May 2017 and April 2019. In the 2017 BRI forum, nine out of 56 countries which sent senior representation (ministers and above) were from ASEAN and seven of them send the head of states or government. Nine out of 36 countries which sent their top-level leaders to the 2019 BRI forum were ASEAN member states. Another example of China gradually shifting cooperation with ASEAN to China-centric regional initiatives or institution is the AIIB. As with the BRI, it is clear that the AIIB is dominated by China. Its headquarters is in Beijing and China has the largest vote share (26.07 %), which is significantly higher than the United States' and Japan's vote share at the Asian Development Bank (15.6% each) and the United States' vote share at the IMF (16.5%). This gives it more influence on the operations of the bank. In Xi's speech during his visit to Indonesia in October 2013, he said that "China is committed to greater connectivity with ASEAN Plan of Action to implement the Joint Declaration on ASEAN-China Strategic Partnership for Peace and Prosperity (2016-2020) (ASEAN 2015). In the third plan of action on the implementation of the 2003 China-ASEAN joint declaration, it was mentioned that both sides would "support the establishment and operation of the Asian Infrastructure Investment Bank AIIB to facilitate regional connectivity" (ASEAN 2003).

On the political and security front, China has proposed that China and ASEAN could sign a treaty of good neighborliness, friendship, and cooperation and raised the idea of an Asian Security Concept. Xi Jinping first raised the treaty during his visit to Indonesia in November 2013. According to Ruan Zongze (2013), a Chinese think-tanker at the PRC MFA-affiliated think-tank China Institute of International Studies, this proposal was aimed to "manage and plan the country's relations with its neighbors" and for China to "cement peaceful relations with ASEAN countries by upholding good faith and take the initiative to share its development dividend with neighboring countries and to eliminate any ASEAN countries' misgivings about China." Given that China has concluded similar treaties with many neighboring countries like Russia and Mongolia, it is noteworthy that China is trying to get ASEAN to sign on to this treaty as this would create a web of treaties centered around China, similar to how dialogue partners' signing of the TAC puts ASEAN in the center of the regional architecture. As for the Asian Security Concept, China has not taken much concrete moves after it has raised it. Given that China still cooperated with ASEAN bilateral and in ASEAN-led regional institutions, it is not clear if China meant for its initiatives and institutions to supplement or replace the ASEAN-led regional institutions. But it is quite clear that China is no longer willing to just let ASEAN take the driver seat in regional cooperation. As such, China now either prefers a hegemonic type of distribution of power. As for China's preference for the governing logic, China appears to still prefer a limited rule-based approach for political and security cooperation and a more rule-based approach for economic cooperation. Looking at similar treaties that China concluded with other countries, the treaty of good neighborliness, friendship, and cooperation that China proposed is likely to be a statement of broad principles and norms rather than specific rules which are

enforceable. China's willingness to institutionalize cooperation on the economic front can be seen from its setting up of an AIIB. As the initiator and biggest financial contributor to the AIIB, China has significant influence in shaping how the bank operates. That China has shaped the bank to function like other multilateral development banks such as the ADB shows that it is comfortable with a more rule-based approach on economic cooperation similar to earlier time periods (Chow Coh 2019: 20).

From 2010 onwards, China would probably have greater confidence in its material capabilities vis-a-vis the other great powers. China's material capabilities grew significantly in the 2000s following its accession to the WTO. As noted, China's GDP overtook Japan's in 2010. The 2008 Global Financial Crisis compared to the United States also much less affected China. As for the governing logic, China's continued preference for a limited rule-based order in the political and security front is expected. While China's regional influence has grown significantly in the last three decades, China still trails behind the United States in terms of military capabilities and soft power. China probably believes that it can still catch up or overtake the United States using its growing economic influence and military build-up. As such, the opportunity costs of embracing a rule-based order in these domains currently are high. At the same time, the political and security cooperation under ASEAN-led institutions are also limited rule-based in nature, emphasizing state-to-state cooperation, broad principles and voluntary contribution. As such, it would be costly to try to change this currently. China's willingness to go for a rule-based approach in handling economic cooperation is also expected since China has been heavily involved in this type of cooperation and would be able to see the significant benefits.

The regional order is power-based if there are no set rules and states determine how the states should interact with each other and resolve regional issues. Instead, more powerful states determine their relations with weaker states including how the weaker states should behave. They also determine how regional issues should be resolved (Bull 1977: 63). The hegemon or great powers could do this in several ways. They could decide how to treat other states or handle certain issues in an ad-hoc, case-by-case basis. They could also impose a set of rules and institutions on smaller states, which maximizes their interests. Under a power-based order, the hegemon or great powers are not constrained by these rules and institutions and can change them whenever they like. Smaller states are coerced to comply by the decisions of the hegemon or great powers or the rules and institutions they setup even though these may not be in the interests.

Less than a decade ago, Asia-Pacific megaregionalism through the TPP and RCEP agreements appeared to be reshaping trade governance and energizing a push toward an open and inclusive "Yokohama Vision" of a Free Trade Area of the Asia-Pacific. Since then, the directions of Asian economic integration have dramatically changed, refocusing on narrower, East Asian interdependence. These trends are accelerating in the wake of COVID-19. RCEP without India

and the CPTPP without the United States militate against the more ambitious focus on state-of-the-art rules for 21st century commerce. Similar political impulses led India and the United States to back away from this vision, combining populist rhetoric, promotion of sectoral interests, and fear of Chinese competition (World Bank 2020).

Yet parts of the region continue to move ahead. The TPP economies doubled down on the accord despite the exit of the United States. Although the CPTPP suspended some US-oriented provisions, they remain in the text should the United States change its mind. Likewise, RCEP15 is moving ahead, but with hopes that India can be brought back. There is no reason to expect the United States and India to return quickly—or to stay away permanently. In time, the CPTPP and RCEP are likely to expand and deepen. Several economies have expressed interest in joining the CPTPP, including China, RCEP's largest member. RCEP, meanwhile, may add new rules as its cooperation matures, as is typical of ASEAN-centric agreements, and some RCEP economies may also enter the CPTPP. Both agreements will deepen regional economic integration in the Asia-Pacific, enhancing China's regional role (Petri and Plummer 2020).

The CPTPP and RCEP15 are historic initiatives, with substantial overlap in membership and compatible standards that, over time, will encourage countries to upgrade policies and switch to CPTPP-style rules for deeper partnerships. In the meantime, RCEP15 alleviates concerns about trade concentration among richer countries and fosters good policies in new areas of trade. To be sure, wise leadership will be needed to make these agreements work; a new level of cooperation among China, Japan, and other countries in the region will be essential for an integrated, market-oriented regional economy. With the cooperation experienced through the pandemic it seems more cooperation and integration would come on the way economically.

Conclusion

In respect of the fact that the global economic balance has been continually shifted noticeably away from the North Atlantic economies toward East Asia, and of the region's market-induced aligned with policy-induced integration, the interplay between economy and strategy has gained more importance when intersected by the COVID-19 pandemic. As the focus here in this article is on the weaker claimant states relative to China regarding the asymmetric maritime conflicts on the South China Sea, the effect of the pandemic intersecting with their strategic and economic inferiority has been evaluated. Regarding the increase in economic and trade partnership between China and ASEAN countries on one hand and the decrease in defense expenditure and external balancing by Southeast Asian states against China adopting more regional integrationist approach on the other hand as the consequences of the COVID-19 pandemic, it could be concluded that there has been some détente and de-escalation regarding the asymmetric maritime conflicts on the South China sea.

China's willingness to go for a rule-based approach in handling economic cooperation is critical here too since China has been heavily involved in this type of cooperation and would be able to see the significant benefits. BRI and AIIB, are examples of China's shifting cooperation with ASEAN to China-centric regional initiatives. Therefore, it could be argued that China's economic leverage in East Asia has been notably affected South East Asian claimant weaker states' strategies on the South China Sea during the pandemic in a way that has lead to de-escalated external balancing and kind of détente thereof which, the economic and not strategic preference of their elites during the pandemic does ascertain the argument.

References:

1. ASEAN (November 2015):
<https://www.asean.org/wpcontent/uploads/imaues/2015/November/27th-summit/ASEAN-China%20POA%20%00I6-2020.pdf>
2. Bowie, Nile (March 18, 2018) China throws sinking Brunei a lifeline:
<https://asiatimes.com/2018/03/china-throws-sinking-brunei-lifeline/>
3. Bull, Hedley (1977), *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics* (New York: Columbia UP)
4. Demircan Necati (21 October, 2020) South China Sea and the Struggle between China and the U.S: *Quixoteglobe.com*
5. Diplomat (May 12, 2015), Belt and Road Attendees List:
<https://thediplomat.com/2017/05/belt-and-road-attendees-list>
6. Diplomat (April 27, 2017), "Second Belt and Road Forum Top-Level Attendees":
<https://thediplomat.com/2019/04/second-belt-and-road-forum-top-level-attendees>
7. Pham, Bac and Murray, Bennett (May 14, 2020), Behind Vietnam's COVID-19 Response, Deep Distrust of China:
<https://thediplomat.com/2020/05/behind-vietnams-covid-19-response-deep-distrust-of-china>.
8. Gong, Xue (2019) The Belt & Road Initiative and China's influence in Southeast Asia, *The Pacific Review*, 32:4, 635-665:
DOI: 10.1080/09512748.2018.1513950
9. Guoxiu, Wu (December 04, 2020) Malaysian ambassador Trade with China increases in spite of pandemic:
<https://news.cgtn.com/news/2020-12-04/Malaysian-ambassador-Trade-with-China-increases-in-spite-of-pandemic-VWiQ3pV9YI/index.html>
10. Miguell Carlos, Ferreira, Maria José S, José Garrucho Martins, and Sandro Serpa (2020), "The COVID-19 Contagion–Pandemic Dyad: A View from Social Sciences":
<https://www.mdpi.com/2075-4698/10/4/77>

11. Oxford Analytica, (May 28, 2020) Pandemic fallout hits South-east Asian defense Budgets:
<https://dailybrief.oxan.com/Analysis/DB252878/Pandemic-fallout-hits-South-east-Asian-defence-budgets>
12. Petri, Peter A. and Michael G. Plummer (June 2020) East Asia Decouples from the United States: Trade War, COVID-19, and East Asia's New Trade Blocs:
<https://www.piie.com/system/files/documents/wp20-9.pdf>
http://europeschinadaily.com.cn/opinion/20I31010/content_17019280.htm
13. Putra, Bama Andika | (2021) Comprehending Brunei Darussalam's vanishing claims in the South China Sea: China's exertion of economic power and the influence of elite perception, *Cogent Social Sciences*, 7:1, 1858563, DOI: 10.1080/23311886.2020.1858563
14. Rakhmat, Muhammad Zolfikar and Pashya Habib, (2020) Indonesia-China cooperation: Standby for take-off: <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/indonesia-china-cooperation-standby-for-take-off>
15. Ruan Zongze (October 10, 2013), "A treaty to secure regional vision", *ChinaDaily*:
http://www.chinadailycon.cn/china/2013xiapec/2013-10/02/content_17007915_2.htm 20 Plan of Action to Implement the Joint Declaration on ASEAN-China Strategic Partnership for Peace and Prosperity (2016-2020),
16. Shih-chung, Liu (June 29, 2020) Taiwan faces a changed economic outlook in Asia following COVID-19, **Taiwan-U.S. Quarterly Analysis**:
<https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2020/06/29/taiwan-faces-a-changed-economic-outlook-in-asia-following-covid-19/>
17. Sulaiman, Yohanes, Mariane Delanova and Rama Daru Jati (January 28, 2021), Indonesia between the United States and China in a Post-Covid-19 World Order, **Asia Policy** 16:1:
<https://www.nbr.org/publication/indonesia-between-the-united-states-and-china-in-a-post-covid-19-world-order/>
18. Taherkhani. Setareh (2018), "Security Balances in APEC and ASEM: Vehicles for Controlling Asymmetric Conflicts by Weaker States in East Asia" presented at *International Conference on Regional Studies; Theoretical Approaches and Practical*

Experiences held by Regional Studies Department of the Faculty of Law and Political Sciences, University of Tehran.

19. World Bank, Global Economic Prospects: Slow Growth, Policy Challenges, January 2020: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/33044/211469-Ch01.pdf>